Master Negative #

91-80057-1

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

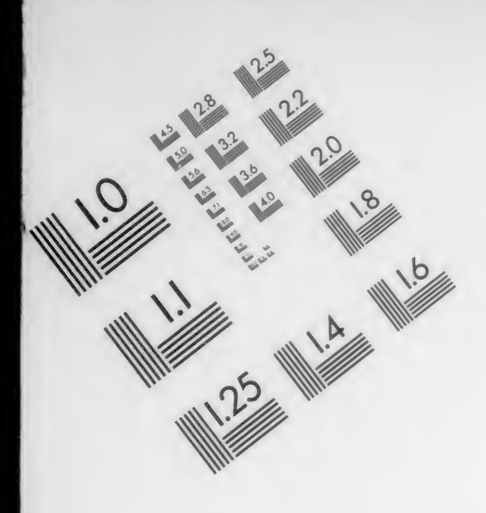
Nielsen, Rasmus, 1809-1884.
Grundideernes logik... af R. Nielsen. Kjøbenhavn, Hegel, 1864-66.
2 v. 20½ cm.

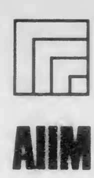
Restrictions on Use:

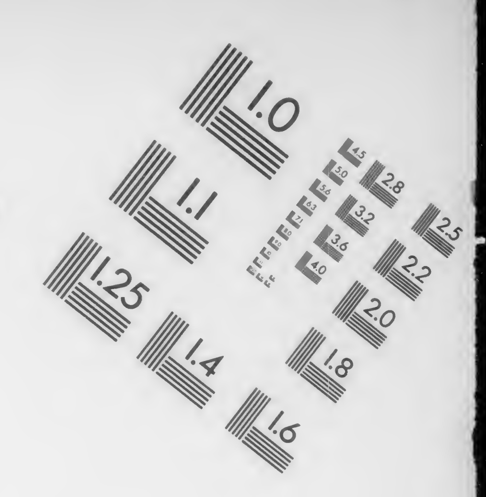
TECHNICAL MICROFORM DATA

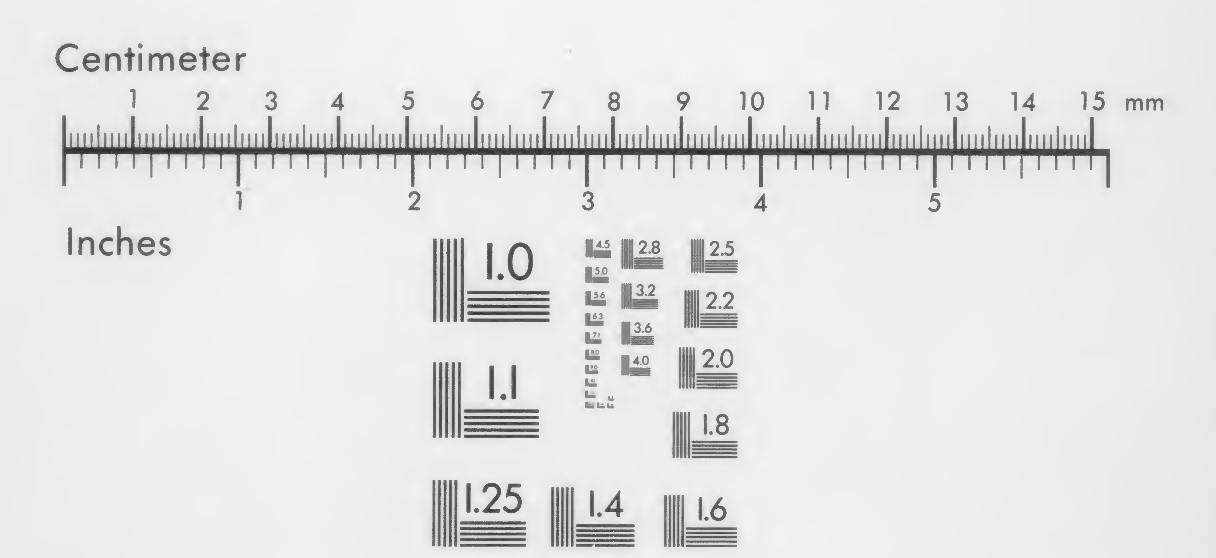
FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11X
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 5-24-91 INITIALS m.D.C.
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

VOLUME 1

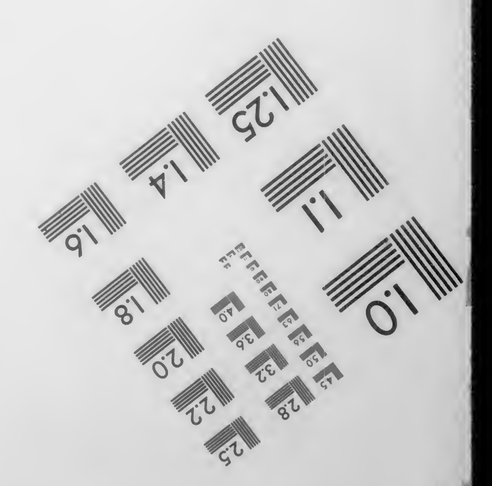

Centimeter
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
mm
1
2
3
4
5
Inches
1.0
1.1
1.25
1.4
1.6
1.8
2.0
2.2
2.5
2.8
3.2
3.6
4.0

Grundideernes Logik.

I.

Af

R. Nielsen.

Kjøbenhavn.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Trykt hos J. H. Schultz.

1864.

Forord.

Endskjøndt dette Skrift kun er en lille Deel af et større Hele — neppe en Totrediedeel af den første Niendedeel af den hele Logik —, er det dog ikke et Brudstykke, men et Hele for sig. Har den heri angivne Plan og Methode nogen videnskabelig Betydning, da maa Principet for Arbeidet i det Hele tydelig kunne erkjendes af den foreliggende Deel. Men skulde det ved grundig Undersøgelse lade sig godtgjøre, at Plan og Fremgangsmaade i nærværende Skrift enten er uden al Betydning for en videre Udvikling af Philosophien i Nutiden eller dog lider af betydelige Grundmangler, da skal Forfatteren idetmindste ikke forsøge at undskylde sig med, at Kritiken har fældet Dom om den enkelte Deel uden at kjende det Hele.

Kjøbenhavn, den 18de August 1864.

R. Nielsen.

Indhold.

Indledning.

„Hvad Tænkning er, læres kun ved at tænke; hvad Philosophie er, læres kun ved at philosophere; hører Tænkningen op, saa maa Tanken forsvinde; hører Philosopheringen op, saa maa Philosophien forsvinde. Ligesom Tænkningen ikke alene er Tankens Begyndelse, men ogsaa dens Fortsættelse og Fuldendelse, saaledes er Philosopheringen selv Philosophiens Begyndelse, Fortsættelse og Fuldendelse. Er en Philosophie usand, maae vi søge Grunden dertil i en usand Philosopheren; er en Philosopheremaade usand, maae vi see Beviset i den usande Philosophie. Men naar vi nu, for at bevise en Philosophies Sandhed, maae beraabe os paa den sande Philosopheren, og for at godtgjøre Philosopheringens Sandhed, igjen beraabe os paa den sande Philosophie, saa bevæge vi os jo i en Cirkel, og Spørgsmaalet bliver, hvorledes vi bestemme det faste Udgangspunkt, hvor vi da skulle finde det afgjørende Sandhedskriterium."*)

For at besvare dette Indledningsspørgsmaal, betragte vi Philosophien deels fra et propædeutisk, deels fra et systematisk Synspunkt. Hvad der fra et propædeutisk Synspunkt bliver at oplyse, kan da i det Hele sammenfattes i en Indledning

*) Forelæsninger over „Philosophisk Propædeutik" fra Universitetsaaret 1860—61, S. 1.

til Philosophien i Almindelighed; hvad det i strengere Forstand Systematiske angaaer, kunne de foreløbige Oplysninger meddeles i en særlig Indledning til Logiken.

Almindelig Indledning.

Det er fornemmelig tre Hovedpunkter, hvorpaa Opmærksomheden her maa fæste sig, nemlig Bestemmelsen af Philosophiens aprioriske Grundlag, af dens empiriske Grundlag og af det Maal, hvortil den stræber.

Philosophiens aprioriske Grundlag. Det gamle *γνῶθι σεαυτόν,* der minder om de syv Vise, minder ogsaa om Sokrates, og indeholder en Opfordring til at philosophere, forsaavidt det indeholder en Opfordring til at gjøre sig fortrolig med sit eget Bevidsthedsliv. Imod den Sætning, at Enhver jo bedst maa kjende sig selv, staaer den Sætning, at Intet er vanskeligere end at kjende sig selv; Selverkjendelse er altsaa det Letteste af Alt og det Vanskeligste af Alt: her begynder strax Philosophien.

Ethvert Menneske, der nogenledes er ved fuld Samling, er uvilkaarlig vidende om, hvad der foregaaer i dets Forestillingskreds, og da hver Enkelt naturligviis maa have sine egne Interesser, sine egne Planer og Tanker, saa synes Selverkjendelsens Opgave, seet fra denne Side, jo vistnok at falde udenfor Philosophien.

Men Et er Philosophien selv, et Andet dens Forudsætninger og Præliminærer. Et er Philosophie i snævrere Forstand, et Andet er Philosophie i videre og allervideste Forstand. I allervideste Forstand kan enhver Opmærksomhedens Henvendelse paa det Aandelige, ethvert Forsøg paa at tænke over sin egen Tænkning, ethvert Tilløb til at blive sig sin Bevidsthed bevidst, med fuld Ret ansees for en Forberedelse til Philosophie,

ja endog for en Art foreløbig Philosopheren. Der gives da i denne Forstand ikke et eneste fornuftigt Menneske, uden at det jo til en vis Grad philosopherer og har sin Philosophie. Eftersom vi tage Ordet Philosophie i videre eller snævrere Betydning, kunne vi altsaa sige, at der er Mange, der virkelig philosophere uden at vide, hvad Philosophie er, og at der igjen er Mange, der bilde sig ind at vide, hvad Philosophie er, uden nogensinde at have philosopheret.

„For at indbefatte alle særskilte Hensyn under et omfattende Synspunkt, begynder Propædeutiken med den Begrebsbestemmelse, at Philosophien er en videnskabelig Bevidsthedslære. Bevidsthedslæren viser, hvad det vil sige at blive sig Noget bevidst, og maa forsaavidt skjelne imellem Bevidstheden selv og det, der kommer til Bevidsthed. Denne Adskillelse fordrer igjen de adskilte Siders Forening. En tom Bevidsthed, en Bevidsthed, der Intet er sig bevidst, er en Modsigelse: Bevidstheden maa have et Indhold." *)

Den, der blot med nogen Eftertanke og Udholdenhed vender Opmærksomheden indad, vil snart gjøre den Opdagelse, at en gjennemført Selverkjendelse er noget Mere, end hvad man saadan i praktisk Forstand kalder et Privatanliggende. Bevidsthedslivet har, som Alt i Verden, sine Love: hvormeget Eiendommeligt den Enkeltes Væsen end kan have, saa staaer hver enkelt Selvbevidsthed dog under de almindelige for al menneskelig Viden og Bevidsthed gjældende Love. Men kan Erkjendelsen af det Eiendommelige ikke adskilles fra Erkjendelsen af det Almene, da kan omvendt Erkjendelsen af det Almene heller ikke være en Erkjendelse i Aand og Sandhed, en Erkjendelse af Livet for Livet, dersom den ved eensidig Abstraction holdes adskilt fra

*) Philosophisk Propædeutik i Grundtræk. Kbhvn. 1857. S. 4.

Erkjendelsen af det for de enkelte Personligheder, de enkelte Folkeslag og enkelte Tider Individuelle og Eiendommelige. Det Eiendommelige og det Fælleds, det Særegne og det Almindelige, det Tilfældige og det Nødvendige indgaae i Bevidsthedslivet saamange Forbindelser, at Ingen kan kjende sin egen indvortes Tilstand fra Grunden af, uden at han tillige maa kjende sin Samtids aandelige Liv i dets Grundtræk og Betingelser. Først naar Selvbevidstheden erkjendes i sit Forhold til Samtidsbevidstheden, bliver Bevidsthedslæren videnskabelig; og kun den videnskabelige Bevidsthedslære er i egentlig Forstand Philosophie.

Vil man finde det komisk, hvis en Mand er saa distrait, at han hvert andet Øieblik kommer fremmed til sin egen Dør og gaaer vild i sit eget Huus, saa vil man vist ogsaa finde det komisk, hvis et Menneske, der iøvrigt gjør Fordring paa at regnes blandt de Fornuftige og Dannede, hvert Øieblik løber vild i sin egen Forestillingskreds, er desorienteret i sin egen Bevidsthed og taler i eet Qvarteer ud af sytten Livsanskuelser. Den første og væsentligste Opgave, som sand Dannelse maa stille til ethvert Menneske, er dog vel den, at han maa være nogenledes hjemme i sin egen Bevidsthed; thi den, der ikke er hjemme i sin egen Bevidsthed, i hvilke Tilværelsens Egne skulde han vel egentlig være hjemme?

Men at være hjemme i sin egen Bevidsthed forudsætter en høi Grad af aandelig Selvvirksomhed. Ja dersom Bevidsthedslivet paa et vist Punkt kunde staae stille, og dens Indhold een Gang for alle lade sig opfatte i faste Former og fordele under staaende Rubrikker, saa vilde det endda ikke være saa uoverkommeligt at blive orienteret; thi med det Stillestaaende kan man saa temmelig finde sig tilrette. Men nu kan Bevidsthedslivet umulig staae stille; det har sin Væren i Vorden, sin Bestaaen i en uophørlig Strøm af Forandringer:

hvilken Vexel af Tanker og Forestillinger, af Stemninger og Tilstande er ikke de enkelte Menneskers Bevidsthed i hver Tidsalder, og hver Tidsalders Bevidsthed igjen underkastet! Jo mere udviklet, jo mere levende et Menneske er, desto flere Strømninger, desto mere Bevægelse er der i et saadant Menneskes Bevidsthed; jo mere udviklet, jo mere levende en Tidsalder er, desto flere Strømme, desto stærkere Bevægelse er der i Tidsalderens Bevidsthed: den stigende Bevægelse er proportional med det voxende Liv og dets stigende Udvikling.

Bevidsthedslivet maa imidlertid under alle Forandringer dog ogsaa have noget Bestandigt: faste Midtpunkter, urokkelige Grundsætninger, bestemte Formaal høre i Aandens Verden til de første Fornødenheder, det daglige Brød. Men nu skeer det under den fremadskridende Culturbevægelse, at Bestandighedens Factorer, Bevidsthedsconstanterne selv blive variable og rives med ind i Strømmen. Saa ryste Tilværelsens Grundvolde; de gamle Støtter falde, og de nye staae ikke fast; Alt løber rundt: nu er det vanskeligt at orientere sig.

„Den nærværende Tilstand er egentlig ingen Tilstand, det er en Overgang“: saaledes tænkte man mod Slutningen af forrige Aarhundrede. „Det er en Overgang“: saaledes tænkte man ved Begyndelsen af dette Aarhundrede. „Det er en Overgang“: saaledes tænker man endnu den Dag idag. Og det er virkelig „en Overgang“. Overgangen foregaaer ikke blot i den *udvortes* Verden, i de politiske Omvæltninger; Overgangen skeer med endnu langt større Eftertryk i den *indvortes* Verden, i Ideernes Rige, i hvad der angaaer Religion, Poesie og Kunst. „Det nytter nemlig ikke, at vi ville skjule eller besmykke Sandheden: vi maae tilstaae os selv, at Religionen i vor Tid fordetmeste kun er de Udannedes Sag, medens den for den dannede Verden hører til det Forbigangne, det Tilbage-

lagte. Dette sørgelige Resultat var allerede opnaaet inden den første franske Revolution, som kun bragte det nærmere til Bevidstheden, og bevirkede, at en stor Masse af de Udannede gik over i de Dannedes Classe, thi de Dannede ere i den nyere Tid de Politiserende, og ved Revolutionen bleve næsten alle til Politikere" ... „Hvad de" (Politiserende) „under alle Omstændigheder maae indsee, er, at Tidsalderens politiske Charakteer selv udgjør dens Krisis, og følgelig er en Modsigelse; thi efter at have bortkastet Religionen, altsaa Erkjendelsen af det Uendelige, har den kun endelige Bestemmelser tilbage, og med disse vil den ikke desmindre opbygge en evig Stat og en evig Forfatning. Det er derfor ogsaa i Følelsen af denne Modsigelse, at de Bedre have vendt tilbage til den forkastede Religion, men til ingen Nytte, thi de selv kunne umuligen faae de forbigangne Tiders Tro, men gjøre idethøieste som visse Kjøbmænd, der, uagtet de ere nær ved Falliten, dog ikke vove at tilstaae dem selv deres Fattigdom; og med deres Tilhængere seer det endnu tvivlsommere ud, thi for disse er Religionen nu bleven til en Modesag, men en Modesag er aldrig en alvorlig Sag, og den er desuden kun bleven det for de Fornemme, ikke for de Dannede" ... „Gaaer det saaledes med Religionen, da vil det ikke staae meget bedre til med Kunst og Poesie, disse Sphærer, i hvilke Mennesket ligesaavel som i Religionen skulde have den umiddelbare Vished om det Guddommelige og Evige, og nyde som nærværende hvad man ellers under Navnet af det andet Liv venter paa som et Tilkommende. Det er kun under Forudsætning af hiin Vished, at Kunst og Poesie have en sand Existens, og at deres Virkninger, selv i den profaneste Skjemt, kunne forklares. Men naar den dannede Verden har afskaffet Religionen, kan man ikke vente, at dennes Søstre skulle gjælde stort. Kunst og Poesie kunne idethøieste kun være en behagelig

Luxus; og selv om man, efter Romernes Exempel, i visse Lande sætter Skuespil i Klasse med Brød, saa har det kun den Betydning, at Luxus nuomstunder hører til Livets første Fornødenheder." *)

Det er nu omtrent en Menneskealder, siden hiin Dom blev udtalt. Meget har i den Tid forandret sig; selv Dommen „om Philosophiens Betydning" har i Meget forandret sig. Men i alle disse Forandringer er her dog Noget, der er forblevet uforandret; det er Nødvendigheden af aandelig Selvvirksomhed, det er en Fordring paa apriorisk Vished, det er Trangen til at faae Bevidsthedens Væsen ret grundig og alsidig opklaret.

Philosophiens empiriske Grundlag. Som videnskabelig Bevidsthedslære henviser Philosophien os jo vistnok til vort eget Indre, til det i vort subjective Væsen Oprindelige; men dette er dog ikke saaledes at forstaae, som om Interessen for at udgrunde den Verden, der er i os, skulde sløve vort Blik for den Verden, der er udenfor os. Den Eensidighed at ville løse Tilværelsens Gaade ved at fordybe sig i sit rene Jeg og construere Erfaringens Gjenstande a priori, er Philosophien forlængst kommen ud over. Vel har Hegelianismen ingenlunde formaaet at tilegne sig det i Virkeligheden selv Virkelige; men den har dog mægtig bidraget til at gjennemføre det Princip, at Existensens Begreb maa bestemmes ved Existensen, efterdi Existensen oprindelig er bestemt ved Begrebet, at det Subjective kun kan begribes af det Objective, efterdi det Objective in concreto er Begrebet af det Subjective. „Skal Individet", siger J. L. Heiberg,**) „indskrænke sig til blot at lære at kjende

*) J. L. Heiberg. Om Philosophiens Betydning for den nærværende Tid. Pros. Skrft. Første Bind. S. 396 flg.

**) Indlednings-Foredrag til det i November 1834 begyndte logiske Cursus paa den kongelige militære Høiskole. Pros. Skr. 1ste Bd. S. 490.

sig selv og Gjentagelsen af sig selv i andre Individualiteter; skal baade Natur og Stat, baade Videnskab og Kunst, baade Gud og Verden være adskilte fra dets Kundskab, da er det ikke at vente, ja ei engang at haabe, at Andre end nogle faa Personer, hvilke man pleier at kalde Philosopher af Profession, ville finde sig tilfredsstillede ved det Klosterliv, hvori den philosophiske Betragtning bestaaer, og hvis uoverstigelige Muur skal adskille os fra alt Det, som er Maalet for Menneskets Attraa eller Gjenstanden for dets Længsel. Men saaledes forholder det sig heller ikke. Om vi end ville indrømme, at den philosophiske Betragtning er en Art af Klosterliv, saa maae vi tillige erindre, at i den nyere Tid ere mange Klostere forandrede til Opdragelses-Anstalter, hvilke, om de end for en Tid afsondre fra Verden, dog ikke gjøre denne Afsondring til deres vedvarende Øiemed, men tvertimod kun til et Middel, hvorved Eleven skal sættes istand til lettere at forstaae Livet og Virkeligheden, naar han forlader Skolen og ombytter denne med hine. Denne Tjeneste skal Philosophien vise den unge Mand, som stræber efter at naae Dannelsens Krone: den skal føre ham til de stille Regioner, hvor han, uforstyrret af den ydre Verdens Bevægelser, kan vende Synet mod sig selv; men naar den saaledes har klaret hans Blik og forhøiet hans Energie, skal den sende ham tilbage til den Virksomhed, som har Krav paa ham; da vil han forstaae sig selv og sine Omgivelser, ... føle sit Kald, og erkjende, hvad og hvorledes han skal virke. Thi ligesom den, der har et dannet musikalsk Øre, veed, selv i den meest forvirrende Tummel af Instrumenter og Stemmer, at finde den Eenhed, som forbinder dem; eller ligesom den, der kjender Gravitationens Love, veed at finde Orden og Planmæssighed i den talløse Mængde af Himmellegemer, som et blindt Tilfælde synes at have udstrøet i Rummet, saaledes kan den philosophisk

Dannede høre den for de Uindviede uhørlige Harmonie, som gaaer igjennem Verdens forvirrende Tummel, og see den for de Uindviede usynlige Traad, som viser os Veien gjennem Livets utallige, ligesom af Tilfældet henkastede Skikkelser.“

Neppe vil Betydningen af en philosophisk Propædeutik kunne fremstilles paa en sandere, klarere og skjønnere Maade, end skeet er i disse af Heibergs „Indlednings-Foredrag“ citerede Ord; men, naar den hegelske Opfattelse af Forholdet mellem det Empiriske og Aprioriske skal bedømmes fra Objectivitetens og Virkelighedens Standpunkt, og Undersøgelserne gaae i det Enkelte, saa viser det sig, hvor eensidig denne Philosophie endnu er hildet i det abstract Speculative. „Religion“, hedder det,*) „og ligeledes Kunst og Poesie, maatte, fordi de ikke formaae at sætte sig ind i Tidsalderens Bestræbelser, nødvendigen *sætte sig ud over dem*; men hermed vilde Tidsalderen ikke være tilfreds, thi hvad den kjæmper for, vil den ikke lade sig rane, og heri har den Ret, da det Uendelige nu, ligesom før, maa vindes ved de endelige Bestræbelsers egen Udvikling, ikke ved deres pludselige Standsning. Kun Philosophien formaaer at gaae ind i de mange Details af vore endelige, især politiske Formaal; kun den formaaer at see deres Retning mod det Uendelige, og ved denne Erkjendelse at klare det Dunkle i dem. Herved bliver ene den istand til at ophæve dem, uden at tilintetgjøre dem; tvertimod, i deres Ophævelse til det Uendelige stadfæster den netop deres Gyldighed. Paa denne Maade bliver vor endelige Stræben indpodet med det Uendelige, det Menneskelige med det Guddommelige, og Indskrænkningen er forsvunden; vore Videnskaber blive til Philosophie, og vore Stater gjenvinde den ordnende Form.“

---

*) Heiberg. Om Philosophiens Betydning. Pros. Skr. 1ste Bd. S. 407.

Denne Grundtanke er correct hegelsk og viser i store Træk det Formaal, hvortil „Begrebets“ Philosophie i det Hele stræbte hen; men een Yttring er her i denne Udtalelse, som uvilkaarlig forraader den Eensidighed, hvori „Systemet“ med „den immanente Methode“ er hildet. „Vore Videnskaber“, siges her, „blive til Philosophie“; denne Yttring siger Mere end man ved første Diekast skulde troe. — I sin philosophiske Propædeutik slutter Hegel sit Overblik over Videnskabernes Encyklopædie med den Erklæring, at Encyklopædien egentlig er „en Fremstilling af Philos ophiens almindelige Indhold; thi hvad der i Videnskaberne er grundet paa Fornuft, afhænger af Philosophien, hvad der derimod er i dem af det, der beroer paa vilkaarlige og udvortes Bestemmelser, eller, som det hedder, er positivt og statutarisk, ligger udenfor den.“ Saa ubetydelig en saadan Yttring vilde være, dersom den blot var henkastet som en flygtig Bemærkning, saa charakteristisk bliver den, naar den, som i nærværende Tilfælde, skal gjælde for en gjennem et heelt System gaaende Grundtanke. Den Miskjendelse af de særskilte Videnskabers Selvstændighed, som hermed er udtalt, er i lige Grad paafaldende, enten vi see hen til disse Videnskabers Historie eller til deres særegne Methoder og eiendommelige Formaal.*) Der er da heller ingen Fare for, at Fagvidenskaberne paa deres nærværende Udviklingstrin skulde lade sig anfægte af Philoso phiens foregivne Overlegenhed og nedlade sig til igjen at gaae i dens Ledebaand. Men gjør den anførte Misforstaaelse ingen Skade paa Fagvidenskaberne, saa er den desto mere uheldbringende for Philosophien selv, som just herved berøver sig sit empiriske Grundlag.

*) Jvfr. Philosophisk Propædeutik i Grundtræk. Kjøbhvn. 1857, S. 46—67. S. 99—117. S. 158—178. Mathematik og Dialektik. Kbhvn. 1859, S. 3. Forelæsninger over „Philosophisk Propædeutik“ fra Universitetsaaret 1860—61, S. 30—39. Forelæsninger over „Phil. Propæd.“ fra Universitetsaaret 1861—62. S. 43—75.

Skal en „Begrebets“ Philosophie kunne sikkre sig Begrebets Realitet, maa den dog vel fremfor Alt være opmærksom paa, hvorledes et Realbegreb dannes; men, i hvilken Grad den hegelske Philosophie, netop hvad dette væsentlige Punkt angaaer, har forfeilet Begrebsdannelsen, er iøinefaldende, naar man kaster et Blik paa Naturphilosophien. „At Hegel ikke har dannet sine første, elementære Naturbegreber under Veiledning af nogen mathematisk Physik, men paa reent logisk speculativ Maade, er paa alle Punkter indlysende. Det sees ikke blot deraf, at han udtrykkelig bekæmper den mathematiske Physiks Betegnelser og Forestillinger; men det sees fornemmelig deraf, at han ikke engang har fundet det nødvendigt at sikkre sig en authentisk Opfattelse af de Kategorier og Synsmaader, han hos Mathematikerne vil bekæmpe ... Var det nemlig i Philosophien Alvor med Sætninger som disse: at Væsenet skal kjendes af Phænomenet, Grunden af Existensen, Tingen af dens Egenskaber, Kraften af dens Yttringer, Aarsagen af dens Virkninger, da maatte det jo fremfor Alt være Tænkeren om at gjøre, at sikkre sig en ret paalidelig, nøiagtig og fuldstændig Opfattelse af Naturphænomenerne, af Kræfternes Yttringsmaader, af de physiske Aarsager med deres Betingelser og Love ... De Misligheder, her paapeges, angaae ikke Feiltagelser i dette eller hiint Enkelte; slige Feiltagelser ere i en philosophisk Fremstilling af væsentlig Gehalt altid mere eller mindre uvæsentlige; — at gjøre Væsen af det Uvæsentlige maa (Jvfr. Begrebet: Nøiagtighed S. 3—11) naturligviis forbeholdes Pedanter og Rabulister —; nei, de her paapegede Misligheder angaae Methoden selv, og forraade en Svaghed, der, saa at sige, er Systemet medfødt. Det er Maaden, hvorpaa Naturkategorierne fra først af opfattes og behandles, som

her er forfeilet. Naturbegreberne ere Virkelighedsbegreber; men for at Virkelighedsbegreberne kunne dannes, maae de forskjellige Fagvidenskaber, hver med sine Jagttagelser, Analyser og Beregninger, gaae foran og vise Vei. Her er i hele Naturriget ikke en eneste Begrebssphære, hvorom det gjælder, at den philosophiske Tænker, uden særlig Forhandling med den paagjældende Fagvidenskab, selv skuldes være istand til at vise Kategoriernes Udspring og finde deres Rødder i Realitetens Jordbund." *)

Det har, hvad de nylig anførte Skrifter vise, i en Række af Aar været min Bestræbelse at faae Forholdet imellem Philosophien og de særskilte Videnskaber opklaret og paaviist saa alsidig som muligt. Paa en grundig Opfattelse og nøiagtig Bestemmelse af dette Forhold vil Philosophiens Fremtid væsentlig beroe. Det philosophiske Studium, den philosophiske Methode, Philosophiens videnskabelige Selvstændighed og Indflydelse paa de Dannedes Tænkemaade, alt Dette vil i det Hele være afhængigt af den Stilling, hvori „Videnskabernes Videnskab" vil komme til at staae til Videnskaberne.

Philosophiens Formaal. Den Smaalighed, hvormed man i tidligere Dage pleiede at fordybe sig i Indledningsundersøgelser angaaende hver enkelt Videnskabs Nytte og Brug, har efterhaanden maattet vige og give Plads for den væsentligere og fornuftigere Synsmaade, at enhver sand Videnskab først og fornemmelig maa have sit Værd i sig selv, og dyrkes i Alvor for sin egen Skyld, før den kan give noget betydeligt enten theoretisk eller praktisk Udbytte. Føle nu selv de nyttigste Videnskaber sig for ophøiede til at anbefale sig ved deres Nytte, da maa Philosophien saameget mere ansee sig beføiet til at besvare Spørgsmaalet: til hvad Nytte? hvis et saadant Spørgsmaal henvendes til den, med den aabenhjertige Erklæring, at den egentlig ikke er nyttig til nogen Verdens Ting. Vilde man saa i denne Anledning høirøstet bevidne den sin Ringeagt, da kan den kun hertil svare, at den, hvad Nytten angaaer, befinder sig i samme Casus, som Kunst, Poesie, Ethik og Religion. At anprise Religionen for Nyttens Skyld er at drive Spot med det Hellige; at elske Kunsten for Nyttens Skyld og gjøre sin Pligt for Nyttens Skyld er at opgive Aanden for Nyttens Skyld.

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62. S. 58—72.

Med Religion, Poesie og Kunst har Philosophien det fra Humanitetens Synspunkt fælleds Formaal at skaffe Ideen Anerkjendelse og stride for Aandens Ret; men idet enhver af de ideale Magter strider med sine Vaaben, er det et Særkjende for Philosophien, at den som Aandsvidenskab kun kan bruge videnskabelige Vaaben. Man har ofte bebreidet Philosophien dens negative Væsen, at den raisonnerede om Alt, vakte Tvivl om Alt, rokkede enhver Autoritet og undergravede Troen. Denne Bebreidelse rammer Philosopheringen paa visse Overgangstrin, men ingenlunde Philosophien selv. Vistnok maa Philosophien vedkjende sig den cartesianske Sætning: de omnibus dubitandum est, forsaavidt den fra den videnskabelige Idee-Erkjendelses Standpunkt skal underkaste Alt en Prøvelse. Men en saadan Prøvelse, der sigter til at udrense det Uægte, i sig selv Uholdbare, sigter jo med det Samme til at bevare det Ægte, det i sig Gyldige, og skaffe det Anerkjendelse. Uden en omfattende Prøvelse af den menneskelige Videns Grundsætninger, Principer og Forudsætninger vilde Philosophien som almindelig Videnskabslære umulig kunne løse sin Opgave. „Det er altsaa ikke anmassende Vilkaarlighed, naar Philosophien stiller de forskjellige Lærebygninger frem for Videnskabslærens Domstol, og fordrer, at der med Hensyn paa enhver især af dem skal gjøres Rede, saavel for Bygningens Grundlag, som for Bygnings-

maaden; det er ikke selvtagen Myndighed, naar den efter om=hyggelig afholdt Prøvelse tillader sig at anvise de Theorier, som i Grundlag og Bygningsmaade have mere Lighed med æsthetiske Luftkasteller end videnskabelige Lærebygninger, „en egen Plads“ udenfor Videnskaben.“ *)

Blandt de Lærebygninger, om hvis videnskabelige Grundlag Philosophien i den nyere Tid har yttret de stærkeste Tvivl, hører, som bekjendt, Theologien. Vil Theologien da maaskee ingen Videnskabslære? „Dersom man paa een Gang kunde holde sig ved Anselmus og dog profitere af Cartesius, kunde faae credo, ut intelligam til at sige: de omnibus dubitandum est, og omvendt, de omnibus dubitandum est til at forkynde sig som det rette credo, ut intelligam, skulde Theologien vist gjerne forene sig med Philosophien om at anprise en grundig og sund Videnskabslære; men paa disse Betingelser er det Philosophien en Umulighed at forene sig med Theologien, da Sagen selv er en Modsigelse. Uagtet Philologie, Kritik og Historie, som i og for sig høre under Videnskaben, udgjøre Bestanddele af Theologien, udgjøre de dog ingenlunde det i Theologien Theologiske. Forsaavidt de nævnte Discipliner be=handles videnskabelig, behandles de utheologisk; forsaavidt de derimod behandles theologisk, behandles de uvidenskabelig. Det i Theologien Theologiske kjendes nemlig derpaa, at den Aarsag, hvoraf alle Virkninger i Naturens som i Aandens Rige deels umid=delbart, deels middelbart afledes og forklares, ikke søges i Tingenes Natur eller Fornuftens Væsen, men i den absolute Villie, i den Al=mægtige, der skaber af Intet. Men selv den reneste, skarpsindigste og conseqventeste Anvendelse af et saadant Princip (Occasiona=lismen; Malebranche) gjør Videnskaben uvidenskabelig. Naar

*) Phil. Propæd. S. 72.

der i Videnskabslæren handles om et Princip, kan Sagen ikke afgjøres ved et Mere eller Mindre, som om En ved at følge „Middelveien“ vilde mene, at man endda nok kunde komme videnskabelig igjennem ved at antage Lidt af det Overnaturlige, naar man kun ikke gjorde formeget af det. Spørgsmaalet om et Princip er et Spørgsmaal om en ubetinget, Alt betingende Forudsætning; et saadant Spørgsmaal maa derfor altid besvares med Ja eller Nei. Enten maa da Theologien een Gang for alle vedkjende sig den overnaturlige Causalitet, og har saa med det Samme bortstødt det objectiv rationelle Grundlag, eller ogsaa een Gang for alle vedkjende sig dette Grundlag, og har saa med det Samme fraskrevet sig ethvert Tilhold i det Overnaturlige. I første Tilfælde vil Theologien altsaa ophøre at være Viden=skab, i sidste Tilfælde at være Theologie.“ *)

Det er ikke Philosophien i en enkelt Retning eller en enkelt philosophisk Skole, hvorfra Indsigelserne mod Theologien reise sig; de indstille sig fra alle Sider. Det er ikke „Vantro“, ikke „aandeligt Hovmod“; det er Umuligheden af at optage det Overnaturlige i Videnskaben, som i dette Anliggende leder Tænkere af iøvrigt høist forskjellig Aandsretning til et og samme nega=tive Resultat. At Theologiens Lærebygning trods Kritikens Vandbølger og Philosophiens Storme er bleven staaende og staaer endnu, som om Intet var forefaldet, er da et Særsyn, der kan forklares paa to forskjellige Maader. Thi det kan jo være, at Theologien bliver staaende som det stærke Huus paa Klippen, overnaturlig stærk, fordi den er bygget overnaturlig og dog videnskabelig paa en overnaturlig og dog videnskabelig Grundvold; men det kan ogsaa være, at Theologien bliver staaende, ikke som hiint stærke Huus paa Klippen, men som det

*) Phil. Propæd. S. 73—74.

gamle Huus i Eventyret: „det vidste ikke, til hvilken Side det skulde falde, og derfor blev det staaende."

Man dømme nu indtil videre om Philosophiens Angreb paa Theologien, som man vil; Eet er her dog, hvorom Alle ere enige, og det er, at Theologien ikke er det Samme som Religionen; et Angreb paa Theologien er da heller ikke det Samme som et Angreb paa Religionen. Philosophien kan altsaa angribe Theologien og endda ære Religionen; ja den kan angribe Theologien af Ærefrygt for Religionen. I det 15de, 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, da Aanderne ret begyndte at bryde Autoritetens Lænker og emancipere sig fra den middelalderlige Trældom, indførte Philosopherne i deres Strid med Theologerne den bekjendte Adskillelse imellem to Slags Sandhed (duæ veritates), en theologisk og en philosophisk Sandhed. Denne Adskillelse var saa langt fra at bringe Forlig, at den tvertimod gjorde Striden mere indviklet. Den videnskabelige og den religiøse Erkjendelse vare den Gang saa kirkelig sammenvoxne, at de umulig kunde skilles ad. Naar Philosopherne da, for at bevare Videnskabeligheden, erklærede, at de i alle Troessager vare villige til at underkaste sig Kirkens Myndighed, saa var man fra Kirkens Side vistnok beføiet til at drage Oprigtigheden af en saadan Indrømmelse i Tvivl: hvorledes skulde Nogen vel kunne holde fast ved en Fornuftsandhed og dog anerkjende en theologisk Sandhed, naar de staae i afgjørende Strid med hinanden, og dog begge skulle gjælde for videnskabelige? Men havde Philosopherne med deres to Sandheder ingen god Samvittighed, da havde Theologerne, der ved at tage Fornuften fangen under Troens Lydighed holdt paa den theologiske Sandhedseenhed, da rigtignok heller ingen god Samvittighed. Den, der erklærede Troessandheden for begribelig, var en Kjætter; den, der erklærede

Troessandheden for ubegribelig, var ogsaa en Kjætter: paa disse Vilkaar blev en Pomponatius truet, og en Vanini brændt.

Men Antagelsen af duæ veritates ophører at betegne en Strid imellem Fornuft og Aabenbaring eller imellem Philosophie og Religion, naar det indsees, at de to forskjelligartede Sandheder høre til to saa indbyrdes forskjellige Sphærer, at det, der afgjøres i den ene, maa lades uafgjort i den anden. „I aabenbar Strid med Alt, hvad videnskabelig Indsigt paa nogen Maade kan anerkjende som objectivt, er Troen saa langt fra at opnaae nogen Understøttelse hos Videnskaben, at den just ved Sammenstød med den objective Viden maa stødes tilbage i sig selv, og tilstaae, at dens eneste Grund er en Subjectivitetens Trang, en indre uafviselig Fordring ... Livet er subjectivt, det evige sande Liv absolut subjectivt; Villien er subjectiv, den evige, ubetingede Villie absolut subjectiv; det Objective er altsaa som objectivt ikke det Sande: „Subjectiviteten er Sandheden" (S. Kierkegaard). — Idet Striden mellem Tro og Viden saaledes er dreven til sit Yderste, er den intellectuelle Forsoning med det Samme indledet: de absolut ueensartede Principer kunne, i væsentlig Forstand, ikke gjøre hinanden Afbræk. Den Tro, der hader Viden, fordi den maa styrke sig ved Uvidenhed, er en falsk Tro. Virkeligheden vil med; det nytter ikke at lukke Øinene: gaaer Jorden virkelig rundt, da gaaer den jo ligesaavel rundt med de Troende som med de Ikke-Troende. Idet Troen erklærer, at Subjectiviteten er Sandheden, taber den vistnok al Betydning for Videnskaben; men, idet Videnskaben erklærer, at Objectiviteten er Sandheden, fraskriver den sig med det Samme al Indflydelse paa Troen. Tro og Viden kunne da uden Modsigelse forenes i een Bevidsthed; deres indbyrdes Strid hidrører ikke fra det Principielle. Striden er psychologisk; det er den menneskelige Skrøbelighed, der hverken har Resignation nok til

at forsone sig med Videnskabens Objective, eller Inderlighed nok til at fastholde Troen." *)

Da Forsoningen mellem Tro og Viden, seet fra dette Synspunkt, dog maaskee kunde indeholde Adskilligt, som hos en alvorlig og selvtænkende Læser maatte vække Betænkeligheder, skulle vi endnu tilføie nogle oplysende Bemærkninger. Endskjøndt Videnskaben hverken kan bygge paa mirakuløse Forudsætninger eller bevise Miraklets Mulighed, saa kan den dog heller ikke ligefrem og apodiktisk bevise Miraklets Umulighed.

At det kan forekomme Physikeren, som om Miraklet var en reen Umulighed, er naturligt, da Physikens Aarsager ere Tingsaarsager, og dens Love Nødvendighedslove; men Philosophiens høieste Aarsag er en Idee-Aarsag, og Idee-Aarsagen en teleologisk Selvaarsag. Idet den absolute Selvaarsag lægger Nødvendighedslovene til Grund for Frihedens Lov, sees fra Idee-Erkjendelsens Høide et Dyb af Muligheder, som ingen menneskelig Viden er istand til at udmaale. Istedenfor at phantasere over det Ubestemmelige og gruble over det Uudgrundelige, holder Philosophien her fast ved den væsentlige Opgave: at sikkre Videnskabens Ret ved at angive Videns Grændse. „I Kraft af den empiriske Forskings indre oprindelige Sammenhæng med det Aprioriske gives der altsaa en væsentlig Viden; men ifølge Tænkningens og Sandsningens Ueensartethed er Realerkjendelsen underlagt endelige Betingelser, og al vor Viden begrændset. Videns Grændse er en dobbelt: en relativ, forsaavidt her altid er Noget, vi endnu ikke vide, men som vi dog med Tiden kunne faae at vide; en absolut, forsaavidt en endelig Adskillelse af Bevidsthedens og Virkelighedens Indhold er begrundet

*) Philos. Propæd. S. 76—77.

i vor Organisation: her er altsaa Noget, vi i denne Tilværelse aldrig faae at vide."*)

Forholdet imellem den videnskabelige Sandhed og Troessandheden kan endnu nærmere bestemmes ved Forholdet imellem Sandhedsideen og det Godes Idee. Vel kunne det Sande og det Gode ikke falde saaledes udenfor hinanden, at Sandheden ikke skulde være god, og det Gode ikke sandt; men desuagtet er her dog imellem de to Ideer en væsentlig Modsætning. Naar Videnskaben, der staaer under Sandhedsideen, besvarer mig det Spørgsmaal: hvad kan jeg vide? da tager den i denne sin Besvarelse aldeles intet Hensyn til min individuelle Subjectivitet. „I Videnskaben have subjective Stemninger: Tilboielighed, Utilboielighed, Frygt, Haab o. dsl. Intet at betyde. Forsaavidt her spørges om det Virkelige, ville vi ikke vide, hvorledes dette Virkelige efter vor Mening helst burde være, men hvorledes det i sig er, og nødvendigviis maa være; forsaavidt her spørges om det Mulige, spørges her ikke om, hvorvidt dette Mulige bedst tilfredsstiller vore Forhaabninger, men hvorvidt det stemmer med Tilværelsens Betingelser." **) Religionen grunder i det Godes Idee; idet den besvarer mig de Spørgsmaal: hvad skal jeg troe? hvad tør jeg haabe? sigter den ubetinget, ikke paa Subjectiviteten i Almindelighed, men paa min existerende Subjectivitet. Opgaven er at kjende og erkjende Subjectivitetens, den existerende Subjectivitets inderste, dybeste Trang; at finde de Midler og Betingelser, der ere nødvendige til denne Trangs Tilfredsstillelse; at paavise Subjectivitetens høieste Formaal og anskue dens evige Forbillede: til Løsningen af slige Opgaver kan udfordres megen

*) Phil. Propæd. S. 67.
**) Phil. Propæd. S. 74.

Reflexion, megen Eftertanke, megen subjectiv Viden; men denne Viden kan, forsaavidt den er religiøs, umulig være videnskabelig.

Vistnok kunne de religiøse Sandheder ogsaa blive Gjenstand for en videnskabelig Behandling; men Videnskaben maa da bedømme deres Gyldighed, ikke fra Sandhedsideens Standpunkt, som om den var istand til at retfærdiggjøre dem ved almeengjældende Beviser, men under Synspunktet af det Godes Idee, idet den opfatter Troesidealerne som Livsidealer og i Formaalet finder Maalestokken for en Bedømmelse af Midlerne.

„Men", vil man spørge, „er da Religionsphilosophie ikke en Videnskab? er Ethik ikke en Videnskab? Dersom der ikke kan gives en videnskabelig Religionsphilosophie, hvad bliver der da af Aandsphilosophien? Men dersom der kan gives en videnskabelig Religionsphilosophie, hvorfor skulde der da ikke ogsaa kunne gives en videnskabelig Troeslære, en videnskabelig Dogmatik?" Disse og lignende Spørgsmaal have allerede forlængst fundet deres Besvarelse. „Adskillelsen af Videnskabeligt og Uvidenskabeligt vanskeliggjøres derved, at det, som ifølge sin Natur maa forkastes af Videnskaben, ikke desto mindre bliver Gjenstand for videnskabelig Behandling, og saaledes dog paa en Maade gaaer med i Videnskaben. Galskab er f. Ex. uforenelig med Videnskab; ikke desto mindre blive Galskabssymptomerne og de Gales Behandling en vigtig Gjenstand for Psychologie og Lægevidenskab ... Videnskabeligt i videre Forstand er Alt, hvad der bliver Gjenstand for Videnskabens Behandling: det Videnskabelige ligger i Behandlingen; videnskabeligt i snævrere Forstand er derimod kun det, hvis Gyldighed Videnskaben indseer, hvis Sandhed den kan bedømme, prøve og anerkjende." *)

*) Phil. Propæd. S. 78.

Den vide Kløft imellem Philosophie og Religion udfyldes af Ethiken. I Ethiken mødes Livstankerne med de videnskabelige Grundtanker; den rationelle Ethik staaer under Videnskabens, den religiøse Ethik under Troens Indflydelse: Forskjellen bestemmes ved den Accent, der lægges paa Subjectiviteten. „Det er den videnskabelige Kritik ligesaa umuligt at anerkjende Evangeliet om den Opstandne, som det er Videnskaben umuligt at anerkjende Mythen om Herkules." Hvad kan da hindre Videnskaben i at erklære Evangeliet om den Opstandne for en Mythe? Den religiøse Ethiks Overlegenhed over den rationelle! Er der paa det rationelle Standpunkt ingen Modsigelse i at gjøre Forskjel imellem Physikens upersonlige og Ethikens personlige Sandheder, saa er der paa Personlighedens Standpunkt heller ingen Modsigelse i at fastholde Philosophiens videnskabelige og Religionens overvidenskabelige Sandheder i deres indbyrdes, for den i Timelighed existerende Subjectivitet afgjørende, Modsætning.

Indledning til Logiken.

Ogsaa hvad Philosophien angaaer, er det nødvendigt at gjøre Forskjel imellem Phænomen og Væsen. De populære Indvendinger mod Philosophiens Væsen ere i overfladisk Forstand anvendelige paa dens Phænomen: man mener at angribe Philosophien, og angriber paa udvortes Maade det Paafaldende ved Phænomenet af de mange indbyrdes modstridende Philosophier. Men især er det Systemet, det philosophiske System, der vækker Forargelse. „Lidt philosophisk Improvisation, lidt explicativ Gjæringsphilosophie kan endda tolereres, deels paa Grund af det Aandrige, deels paa Grund af det Curiøse; men en i Formen strengt gjennemført Grundtanke, et philosophisk System, det er et Babelstaarn; det er horribelt, det er næsten som en Blasphemie. I de philosophiske Improvisationer have Tanker

og Ideer et frit Spillerum; men i Systemet gaaer Friheden tabt: et philosophisk System er et Tankernes Tugthuus."

At den populære Polemik mod Systemet ligeledes tager Skinnet for Væsenet, det i Sagen Eensidige, Tilfældige og Forgængelige for Sagen selv, kan let indsees. Man forvexler Systemet med Schemaet; man angriber Systemet, men mener i Grunden Schematismen. Enhver Tanke er væsentlig systematisk i samme Grad, som den er philosophisk: den philosophiske Tænker er altid en systematisk Tænker. Men fordi enhver grundig Tanke i sit Væsen er systematisk, deraf følger endnu ikke, at den altid udvikles i systematisk Form; der kan altsaa gives en i Grunden systematisk Philosophie, som endnu ikke har antaget Form af System. Da imidlertid ethvert Indhold kræver sin Form, er det en Selvfølge, at der i Philosophien paa ethvert Udviklingstrin maa være en oprindelig Drift til at udpræge Indholdet i en adæqvat Form; saaledes danner sig da et i egentlig Forstand philosophisk System. Systemets formelle Udtryk er Typen, Typens formelle Udtryk Schemaet. I Schemaet udtømmer Systemet sine Muligheder og bliver derved endeliggjort. Det endelige Physiognomie er nu Gjenstand for endelig Betragtning, endelig Forstaaelse. De, der antage og hylde Systemet, mene deri at have grebet den evige Sandhed i en fuldendt Form, og mærke ikke, at Formens schematiske Fuldendelse netop er dens Endeliggjørelse. Systemet er som et Tempel, der er bygget af Menneskehænder; men Ideen selv, den sande Guddom, boer ikke i Templer, der ere byggede af Menneskehænder. Forsaavidt har da Kritiken Ret, naar den angriber Schematismen.

Men Et er Schematisme, et Andet er Systematik. Det Systematiske beroer paa Vexelforholdet mellem det endelige Schema og Ideens uendelige Indhold; den systematiske Form er et levende Schema, paa een Gang endelig og dog uendelig. At

Formen er endelig, viser dens schematiske Bestemthed; at den i sin Endelighed er uendelig, viser den systematiske Bevægelighed. Tabes Bestemtheden, medens Bevægeligheden vedligeholder sig, saa løser Systemet sig op i en Gjæring; taber Bevægeligheden sig, medens Bestemtheden forbliver, saa krystalliserer det i aandløs Schematisme.

I Systemets Grundtræk sees det Typiske; jo mere det Typiske reduceres til det første Almindelige, desto flere Muligheder indeholder det, og desto større Bestandighed har det. Den gamle Inddeling af Philosophien i Logik, Physik og Ethik er saa typisk gjennemgaaende, at den kan siges at gjælde endnu den Dag idag; Begrebet Ethik kan nemlig tages i en saa udvidet Betydning, at det afgiver Grundlaget for hele Aandsphilosophien, ligesom Begrebet Physik for Naturphilosophien. Hvor store Omdannelser det philosophiske System end iøvrigt undergaaer, saa vil det dog altid være muligt at henføre dets særskilte Afdelinger under de tre omfattende Hoveddele: Logik, Naturphilosophie og Aandsphilosophie. Jo mere derimod Articulationen forfølges i sine Enkeltheder, desmere varierer Schemaet, desmere viser sig det i Systematiken Foranderlige.

„Videnskabens Hele", siger Hegel, „deler sig i tre Hoveddele: 1) Logik, 2) Naturvidenskab og 3) Aandsvidenskab. Logiken er nemlig Videnskaben om det rene Begreb og den abstracte Idee. Natur og Aand udgjøre Ideens Realitet, hiin som udvortes Tilværen, denne som det sig vidende Væsen (Eller: det Logiske er det evige eenfolde Væsen i sig selv; Naturen er dette Væsen, der er blevet udvortes; Aanden dets Tilbagevenden i sig fra sin Udvorteshed). Naturens og Aandens Videnskaber kunne da betragtes som de reale eller særskilte Videnskaber, til Forskjel fra den rene Videnskab eller Logiken, efterdi de ere den rene Videnskabs System i Skikkelse af Naturen og Aanden."

I dette Overblik er her unegtelig noget Typisk, og i dette Typiske noget Blivende; men naar den nærmere Udvikling af det i Overblikket Antydede begynder, saa melder sig strax det Tvivlsomme, og heri ligger da Spiren til mangfoldige Afvigelser og Forandringer.

Som Overgang fra Logik til Naturvidenskab opstiller Hegel Mathematiken med Hensyn paa Rummet og Tiden. Naturvidenskaben selv falder i: a) *Mechanik* med Hensyn til Materie og Bevægelse. b) *Det Uorganiskes Physik* med Hensyn paa Lys, Magnetisme, Elektricitet, de physiske Legemer og den chemiske Proces. c) *Det Organiskes Physik*, hvorunder da igjen hører *Geologien*, der behandler Jorddannelsen; *Botanik* og *Plantephysiologie*, hvis Gjenstand er den vegetabile Natur; *Physiologie*, *comparativ Anatomie*, *Zoologie*, der behandle den sunde, animale Natur, ligesom *Medicinen* den syge. Ogsaa Aandsvidenskaben falder i tre Afsnit: a) Aanden i sit Begreb, *Anthropologie*, *Psychologie* (Sproget — Philologie.) b) Den praktiske Aand, der yttrer sig i Daad og Handling; herunder *Retslæren*, *Statsvidenskaben*, *Historien*. c) Aandens Fuldendelse i Kunst, Religion og Videnskab, hvortil svare *Æsthetik*, *Religionslære* og *Philosophie*.

Betragter man dette systematiske Anlæg nøiere, saa vise sig Træk, der ere i den Grad eiendommelige for den hegelske Philosophie, at de uundgaaelig maae forandre sig, naar denne Philosophie fortrænges af en anden Philosophie. Hertil hører blandt Andet den sidste Deel af tredie Afsnit om „Aandens Fuldendelse." Det Tvivlsomme i denne Systematik fremlyser desuden af det uklare Forhold, hvori Philosophien og de særskilte Videnskaber her ere stillede til hinanden. Seer man paa den under „Aandens Fuldendelse" hørende Trilogie: Æsthetik, Religionslære og Philosophie, saa maae Religionslære og Æsthetik nødvendigviis ansees

for Fagvidenskaber, der falde udenfor Philosophien; det Samme maa gjælde om Historien, Statsvidenskaben, Retslæren o. s. v. Men hvorledes bringes Underafdelingerne saa i Overeensstemmelse med Hoveddelene? Som første Hoveddeel af Videnskabens Hele anføres *Logiken*, som sidste Deel af sidste Afsnits sidste Deel anføres *Philosophien*: en besynderlig Systematik!

Saameget kan imidlertid antages for afgjort, at Logiken, alle Videnskabers ideelle Grundlag, er og maa være Philosophiens første almindelige Hoveddeel. Men nu opstaaer igjen det Spørgsmaal: kan man uden videre begynde med Logiken, eller kræves her ikke en særegen Forberedelse? I denne Henseende gjælder det at bestemme Forholdet mellem den propædeutiske og den systematiske Begyndelse. Den propædeutiske Begyndelse kan igjen have enten en mere populær eller en streng videnskabelig Form. Som Propædeutik i streng videnskabelig Form kunne vi betragte Hegels „Phänomenologie des Geistes". Hegel udtaler sig i Indledningen til Logiken*) herom saaledes: „In der *Phänomenologie des Geistes* habe ich das Bewußtseyn in seiner Fortbewegung von dem ersten unmittelbaren Gegensatz seiner und des Gegenstandes bis zum absoluten Wissen dargestellt. Dieser Weg geht durch alle Formen des *Verhältnisses des Bewußtseyns zum Objekte* durch, und hat den *Begriff der Wissenschaft* zu seinem Resultate." Endvidere: „Der Begriff der reinen Wissenschaft und seine Deduktion wird in gegenwärtiger Abhandlung also insofern vorausgesetzt, als die Phänomenologie des Geistes nichts anderes als die Deduktion desselben ist. Das absolute Wissen ist die *Wahrheit* aller Weisen des Bewußtseyns, weil, wie jener

*) Wissenschaft der Logik. 1ster Theil. Werke. 3ter Band. Berlin 1833. S. 33—35.

I dette Overblik er her unegtelig noget Typisk, og i dette Typiske noget Blivende; men naar den nærmere Udvikling af det i Overblikket Antydede begynder, saa melder sig strax det Tvivlsomme, og heri ligger da Spiren til mangfoldige Afvigelser og Forandringer.

Som Overgang fra Logik til Naturvidenskab opstiller Hegel Mathematiken med Hensyn paa Rummet og Tiden. Naturvidenskaben selv falder i: a) Mechanik med Hensyn til Materie og Bevægelse. b) Det Uorganiskes Physik med Hensyn paa Lys, Magnetisme, Elektricitet, de physiske Legemer og den chemiske Proces. c) Det Organiskes Physik, hvorunder da igjen hører Geologien, der behandler Jorddannelsen; Botanik og Plantephysiologie, hvis Gjenstand er den vegetabile Natur; Physiologie, comparativ Anatomie, Zoologie, der behandle den sunde, animale Natur, ligesom Medicinen den syge. Ogsaa Aandsvidenskaben falder i tre Afsnit: a) Aanden i sit Begreb, Anthropologie, Psychologie (Sproget — Philologie.) b) Den praktiske Aand, der ytrer sig i Daad og Handling; herunder Retslæren, Statsvidenskaben, Historien. c) Aandens Fuldendelse i Kunst, Religion og Videnskab, hvortil svare Æsthetik, Religionslære og Philosophie.

Betragter man dette systematiske Anlæg nøiere, saa vise sig Træk, der ere i den Grad eiendommelige for den hegelske Philosophie, at de uundgaaelig maae forandre sig, naar denne Philosophie fortrænges af en anden Philosophie. Hertil hører blandt Andet den sidste Deel af tredie Afsnit om „Aandens Fuldendelse." Det Tvivlsomme i denne Systematik fremlyser desuden af det uklare Forhold, hvori Philosophien og de særskilte Videnskaber her ere stillede til hinanden. Seer man paa den under „Aandens Fuldendelse" hørende Trilogie: Æsthetik, Religionslære og Philosophie, saa maae Religionslære og Æsthetik nødvendigviis ansees

for Fagvidenskaber, der falde udenfor Philosophien; det Samme maa gjælde om Historien, Statsvidenskaben, Retslæren o. s. v. Men hvorledes bringes Underafdelingerne saa i Overeensstemmelse med Hoveddelene? Som første Hoveddeel af Videnskabens Hele anføres Logiken, som sidste Deel af sidste Afsnits sidste Deel anføres Philosophien: en besynderlig Systematik!

Saameget kan imidlertid antages for afgjort, at Logiken, alle Videnskabers ideelle Grundlag, er og maa være Philosophiens første almindelige Hoveddeel. Men nu opstaaer igjen det Spørgsmaal: kan man uden videre begynde med Logiken, eller kræves her ikke en særegen Forberedelse? I denne Henseende gjælder det at bestemme Forholdet mellem den propædeutiske og den systematiske Begyndelse. Den propædeutiske Begyndelse kan igjen have enten en mere populær eller en streng videnskabelig Form. Som Propædeutik i streng videnskabelig Form kunne vi betragte Hegels „Phänomenologie des Geistes". Hegel udtaler sig i Indledningen til Logiken*) herom saaledes: „In der Phänomenologie des Geistes habe ich das Bewußtseyn in seiner Fortbewegung von dem ersten unmittelbaren Gegensatz seiner und des Gegenstandes bis zum absoluten Wissen dargestellt. Dieser Weg geht durch alle Formen des Verhältnisses des Bewußtseyns zum Objekte durch, und hat den Begriff der Wissenschaft zu seinem Resultate." Endvidere: „Der Begriff der reinen Wissenschaft und seine Deduktion wird in gegenwärtiger Abhandlung also insofern vorausgesetzt, als die Phänomenologie des Geistes nichts anderes als die Deduktion desselben ist. Das absolute Wissen ist die Wahrheit aller Weisen des Bewußtseyns, weil, wie jener

*) Wissenschaft der Logik. 1ster Theil. Werke. 3ter Band. Berlin 1833. S. 33—35.

Gang desselben es hervorbrachte, nur in dem absoluten Wissen, die Trennung des Gegenstandes von der Gewißheit seiner selbst vollkommen sich aufgelöst hat, und die Wahrheit, dieser Gewißheit, so wie diese Gewißheit, der Wahrheit gleich geworden ist." *)

Den Maade, hvorpaa Aandsphænomenologien har indledet Logiken, er i systematisk Overeensstemmelse med den Maade, hvorpaa Logiken inddeles og udvikles. Uden Indsigt i den „absolute Viden", hvormed Aandsphænomenologien slutter, vil det være umuligt at forstaae Begrebets „Selvbevægelse" gjennem Logikens tre Dele:

„I Die Logik des Seyns,
II Die Logik des Wesens, und
III Die Logik des Begriffs".

Men heraf følger da igjen, at denne hele Systematik maa blive tvivlsom, naar Læren om Begrebets „Selvbevægelse" begynder at blive tvivlsom. Det er ikke den immanente Methodes dybsindige Grundtanke eller Kategoriernes Dialektik, der i nærværende Skrift vil blive Gjenstand for angribende Kritik; ikke desto mindre vil Afvigelsen fra den hegelske Grundanskuelse vise sig saa gjennemgaaende, at den forandrede Synsmaade nødvendig maa medføre en Forandring i den systematiske Type. De Indsigelser, som her fra Grundideernes Logik rettes imod den hegelske Anskuelse og den hegelske Methode, dreie sig fornemmelig om følgende Hovedpunkter:

1) Modsætningen imellem det Subjective og det Objective er i Hegels Logik ikke gjennemført; derfor er det sig begribende Begreb en mystisk Personification; derfor tales der i al Tvetydighed subjectivt om det Objective, objectivt om det Subjective.

*) Anf. Skr. S. 35.

2) Modsætningen imellem Begreb og Existens er paa panlogistisk Maade mystificeret. Den absolute Viden har vel et Indhold, men ingen Gjenstand; thi det Logiske fortærer det Antilogiske, og den Idee, der skulde være al Virkelighed, svinder trods alle Mediationer og ideelle Concretioner ind til en tom Abstraction af det Absolute.

3) Begrebsbevægelsen i Reflexionen og Sagbevægelsen i Existensen identificeres paa en saa uklar og tvetydig Maade, at de allervigtigste Problemer (Forholdet mellem Ideebevægelse og Realbevægelse, det ontologiske Objectiveringsproblem o. s. v.) tilbagetrænges og tilslores.

At en gjennemgaaende Forandring i den logiske Grundanskuelse maa medføre en tilsvarende Forandring i den logiske Type, er en Selvfølge. Det har igjennem mange Forstudier været min Opgave at faae Forholdet imellem Ideen og Virkeligheden bestemt paa en anden Maade, end hidtil er skeet. „Ideen er Sandheden, og Sandheden Identitet af Væsen og Virkelighed. Den, der i det Virkelige kun seer et Væsentligt, forsaavidt han deri seer noget Almindeligt, seer kun en halv Sandhed; den, som i Virkeligheden kun seer paa det Enkelte, det Specielle, det blot Factiske, seer ligeledes kun en halv Sandhed. Idet en Halvsandhed sættes som den hele Sandhed, fremkommer Usandhed. Saalænge Idealismen som Væsenslære og Empirismen som Virkelighedslære holde sig i deres endelige Modsætning, vil ingen Sandhedserkjendelse, ingen sand Idee-Erkjendelse være mulig." *)

Fordres der nu til en sand Idee-Erkjendelse, at Modsætningen mellem den vidende Subjectivitet og den objective Virkelighed maa udvikles, for at Eenheden med sit rige Indhold ret

*) Phil. Propæd. S. 158.

kan erkjendes, saa sees heraf, at en Ideens Logik maa forvandle sig til en Grundideernes Logik. Idet Virkelighedsideen antager paa den ene Side Subjectivitetens, paa den anden Side Objectivitetens Form, deler den sig i to oprindelige Ideer: Videns Idee for den subjective, Magtens Idee for den objective Virkelighed. Først naar Extremerne af Begreb og Existens, af Ideebevægelse og Realbevægelse ved denne Ideernes Modsætning ere tilstrækkelig udviklede, faaer de modsatte Ideers concrete Eenhed sin fulde Forklaring i Sandhedens Idee. Den i Typen angivne Fordobling vil typisk gjentage sig i enhver Afdeling, og da det Ideelle paa alle Concretionens Stadier reflecterer sig i det Reelle, det Logiske i det Antilogiske, og omvendt, vil Muligheden af at erkjende Ideen i Virkeligheden, Virkeligheden i dens Idee og begge i deres Sandhed efterhaanden realiseres. Enhver af Logikens Grundideer afspeiler paa sin Viis de øvrige; til Afspeilingerne i det Hele svare igjen Afspeilinger i de enkelte Led. Endvidere kan den logiske Type siges at reflectere Typen af det hele System saaledes, at naar Videns Idee i sin Kreds giver os Logikens Logik, saa giver Magtens Idee i sin Kreds Naturens Logik, og Sandhedens Idee i sin Kreds Aandens Logik. Saavidt om Anlæget. Om det her angivne Schema iøvrigt vil føre til sand Systematik eller gold Schematisme, maa Udførelsen vise. Til de tre Grundideer svare Logikens tre Dele.

Første Deel: Videns Idee.
Anden Deel: Magtens Idee.
Tredie Deel: Sandhedens Idee.

Første Deel.
Videns Idee.

Første Afsnit.
Den subjective Viden.

Første Kapitel.
Viden og den Vidende: Subjectivitetens Logik.

Hvormed skal Philosophien begynde? Dette Grundspørgsmaal er i den nyere Tid blevet opfattet og besvaret paa høist forskjellig Maade. Forsaavidt Talen er om en systematisk Begyndelse, maa man vistnok indrømme, at Philosophien skal begynde baade med og uden Forudsætning, at den paa een Gang skal begynde med Alt og med Intet; men det kommer nu rigtignok væsentlig an paa, hvorledes denne Fordring nærmere forstaaes. At begynde med Alt og dog med Intet er, overfladisk seet, unegtelig en Modsigelse; men dersom man paa Grund af Modsigelsen vilde afvise Fordringen, vilde man med det Samme afvise al egentlig Begyndelse, thi Modsigelsen ligger i Begyndelsen selv. Philosophien maa, dersom dens Begyndelse skal have methodisk Gyldighed, nødvendigviis begynde med en Forudsætning, der paa en skjult Maade indeholder Alt, nemlig Alt, hvad Videnskaben formaaer at udvikle i videnskabelig Form; thi i streng

videnskabelig Form kan, under den fremadstræbende Udvikling, Intet optages udenfra. Men med Alt til Forudsætning har Udviklingens Begyndelse dog Intet, den tør fastsætte som et umiddelbart Givet. Hvad skulde et saadant Givet vel egentlig være? En Antagelse, hvormed Udviklingen begyndte, men som ikke selv blev udviklet! Altsaa skulde Udviklingen begynde med at forbigaae en Udvikling, d. v. s. begynde med at springe sit eget første Led, den egentlige Begyndelse, over; men saaledes at begynde med at forbigaae den egentlige Begyndelse, er jo ogsaa en Modsigelse. Det i Begyndelsen Modsigende fremkommer derved, at Begyndelsen selv opfattes som et Værende, som et i sig afsluttet Begreb, medens dette Begreb dog er i uendelig Vorden uendelig relativt. Der begyndes med at forudsætte Alt, idet der begyndes med at ophæve al Forudsætning; thi der begyndes med den Forudsætning, at Alt skal udvikles, og at Intet endnu er udviklet.

Begyndelsesbegrebet, det Begreb, hvormed Udviklingen begynder, kan altsaa ikke være Begrebet af den tomme Begyndelse, et Begreb, der skulde fremkomme derved, at der begyndtes med en Begyndelse til at bestemme, hvad Begyndelse er; nei, Begyndelsesbegrebet maa, ifølge Sagens Natur, være det første adæqvate Udviklingsbegreb, det Begreb, som, for Philosophiens Vedkommende, paa den meest afgjørende Maade tilfredsstiller Begyndelsens Fordring. Hvilket er nu dette Begreb? Hegel svarer: „det er den rene Væren"; vi svare: „det er den rene Viden". Begyndelsen skeer altsaa med, at Begyndelsesbegrebet selv bliver prøvet.

Om den rene Væren gjælder det unegtelig, at den ikke blot er „den yderste Abstraction af alt Værende", men tillige den almindeligste og meest omfangsrige Bestemmelse, hvorunder alt Værende kan henføres; den rene Væren kan da med Hensyn paa det Værende siges at være det indholdsrigeste og dog fattigste af alle Begreber. Væren omfatter Alt, og indeholder dog, for sig betragtet, Intet; forsaavidt

kan den rene Væren jo vistnok opfattes som Begyndelsesbegreb; men Begyndelsen selv er fra dette Synspunkt eensidig opfattet. Som den yderste Abstraction af alt Værende maa jo den rene Væren forudsætte Abstractionen, nemlig den Abstraction, hvorved den selv fremkommer; men at forudsætte Abstractionen er at forudsætte Tænkningen: den rene Væren forudsætter den rene Tænken. Saa lidt som Begyndelsen kan skee med en Tænken uden Væren, ligesaa lidt kan den skee med en Væren uden Tænken; men, naar Begyndelsen selv forudsætter Eenhed af Tænken og Væren, saa begyndes her jo ikke med den rene Væren, men med den rene Viden.

Ved at begynde med Væren vil Hegel udrense alt det Endelige, det Tilfældige, det blot Psychologiske og Subjective, der ellers klæber ved den menneskelige Tænkning. Men idet vor Tanke paa denne Maade begynder med at tænke den almene objective Væren, bliver den selv abstract objectiv, gjør sig uden videre til Eet med Væren, og glemmer i den Grad sit eget subjective Væsen, at alle Tankebestemmelser tage sig ud som rene Værensbestemmelser, alle Tankebevægelser som Værensbevægelser. Dette er en logisk Mystification.

Man har fra den reale Værens Standpunkt, og det ikke uden Grund, bebreidet Hegel, at den Væren, hvormed hans Philosophie begynder, ikke er en objectiv, væsentlig og virkelig Væren, men en abstract subjectiv, en reen Tankeværen, en almindelig Tanke, saa at Tanken, under Foregivende af at udvikle lutter Værensbestemmelser, fra Først til Sidst bevæger sig i Kredsen af sine egne Former og saaledes, istedenfor at begribe det Værende, spinder sig ind i sit eget Væv. Mystificationen beroer da forsaavidt paa en Miskjendelse af det Objective.

Fra den ideale Videns Standpunkt kan man imidlertid med ligesaa megen Ret bebreide Hegel, at han fra Grunden af miskjender Tænkningens, den objective Tænknings subjective Væsen; thi han behandler jo Sagen, som om den tænkende

Subjectivitet lod sig ved „den immanente Methode" nedsætte til en ørkesløs Tilskuer, der i en objectiv Logik kunde blive Vidne til, hvorledes den objective Væren formaaer at tænke sig selv, det objective Væsen at reflectere sig selv, det objective Begreb at begribe sig selv. Mystificationen beroer da i denne Henseende paa en Miskjendelse af det Subjective.

Skal Mystificationen hæves, maa Philosophien blive sig tydeligt bevidst, hvad det vil sige, at den udtrykkelig begynder, ikke med den rene Væren, men med den rene Viden. Ved at sætte Begyndelsen i Viden, er Tænkningens subjective og Værens objective Væsen ligelig hævdet. Idet Begyndelsen udgaaer fra Viden, udgaaer den fra en tænkende og vidende Subjectivitet, og har i Subjectiviteten sin ideelle Selvstændighed ligeover for den objective Væren, paa hvis Bestemmelse den væsentlig gaaer ud. Vistnok kan den objective, reale Væren, ifølge denne Begyndelse, ikke faae Betydning uden derved, at den bliver Gjenstand for Viden; men herved er det objective Element paa ingen Maade blevet tilbagetrængt. Tvertimod! den reale Væren er væsentlig hævdet; thi medens det ingenlunde ved sig selv er indlysende, at Væren overalt maa forudsætte Viden, er det derimod ved sig selv indlysende, at Viden overalt maa forudsætte Væren. Af det Cartesianske: cogito, ergo sum følger et: cogitat, ergo est, men ikke omvendt et: est, ergo cogitat.

At Viden som Begyndelsesbegreb forudsætter Alt og indeholder Intet, er da ogsaa let at paavise. I Viden maa nemlig Alt, hvad der paa nogen Maade skal blive Gjenstand for philosophisk Behandling, nødvendigviis opgaae. Gaves der nu en Art Værende, der ganske faldt udenfor Viden, da maatte dette Værende jo ogsaa falde udenfor Philosophien. Et saadant Værende maatte da — thi her spørges ikke om min og din ufuldkomne Viden, men om Videns evige Væsen — opfattes af den Vidende, som det, hvorom Intet, slet Intet kunde vides. Men at vide om Noget, at man Intet veed

om det, er en reen Modsigelse: at vide om en Ting, at Intet vides om den, er jo dog at vide Noget om den. Vor rene Viden er i sin Begyndelse desuagtet ligesaa tom, som Hegels rene Væren. Dette følger ligefrem deraf, at her er abstraheret fra alt Indhold. Her vides vel, at her er en Viden; her vides i al Almindelighed, hvad Viden er, nemlig: en Forskjelseenhed af Tænken og Væren; men Eenheden selv er svævende og ubestemt, fordi Tænkningen i denne Eenhed endnu er ligesaa ubestemt og svævende som Væren. Er den rene Væren et Intet, fordi den forsvinder i en ubestemt Tænken, og den ubestemte Tænken igjen et Intet, fordi den forsvinder i en ubestemt Væren: da maa Viden som Tænkens og Værens endnu ubestemte Eenhed i denne sin Begyndelse jo absolut være en Viden af negativt Indhold, en Viden af egen Ubestemthed, af egen Tomhed, en Viden af Intet.

Som Begyndelsesbegreb maa Viden tillige være Bevægelsesbegreb; denne Fordring opfyldes da derved, at det endnu Ubestemte bestemmes, at Forskjelseenheden af Tænken og Væren udvikles. Væren for sig kan ikke være Bevægelsesbegreb; den rene Væren kan, naar der abstraheres fra den abstraherende Tænkning, umulig bevæge sig selv. Bevægelsen er, ifølge Hegel, en Overgang fra Væren til Intet, og fra Intet til Væren; en saadan Overgang er imidlertid kun en Værensbevægelse, forsaavidt det er en Tankebevægelse; men en ved Tanken bestemt Værensbevægelse er jo udtrykkelig en Vidensbevægelse. Kunde Væren uden Tænken gjøre sig selv til Intet, og det saaledes fremkomne Intet igjen vende sig om og forvandle sig til Væren: da vilde den første logiske Bevægelse unegtelig være, ikke blot objectiv, i objectiv Eenhed med Væren, men saa objectiv, at den faldt udenfor Viden; for at udvikle Ideen af „den absolute Viden", maatte Logiken altsaa begynde med en Bevægelse, der faldt udenfor Viden, og saaledes fra Ikke=Viden gjøre en Overgang til Viden; men at gjøre en

Overgang fra en absolut Ikke-Viden til en absolut Viden er en absolut Umulighed.

Det er denne Umulighed, der paa en energisk, om end noget sophistisk Maade indskærpes af de Gamle, naar det hedder: „Den Vidende kan, forsaavidt han er vidende, Intet faae at vide; thi som Vidende har han jo allerede Viden, og hvad man allerede har, kan man ikke faae". Indvender man, „at En jo meget vel kan vide Noget uden at vide Alt, og just derved, at han allerede veed Noget, være forberedt paa at faae Noget at vide, han ikke veed", saa gives herpaa følgende Svar: „Ingen kan kaldes en Vidende uden i Forhold til det, han veed; i Forhold til det, han ikke veed, er han en Uvidende. Det blev altsaa ikke den Vidende, men den Uvidende, der fik Noget at vide. Men heller ikke den Uvidende kan, forsaavidt han er uvidende, faae Noget at vide. For at faae Noget at vide, maatte den absolut Uvidende jo absolut begynde med en Viden om sin Uvidenhed; for at begynde med en Viden om sin Uvidenhed, maatte han begynde med en Viden om en Ikke-Viden; men at begynde med en Viden om en Ikke-Viden er at begynde, ikke som en Uvidende, men som en Vidende."

Det Sande heri er, at Viden i det Uendelige forudsætter sig selv, bevæger sig fra sig selv gjennem alt Andet til sig selv, saa at dens hele Udvikling væsentlig er en Selvudvikling. At Viden — ikke min eller din ufuldkomne Viden, men Viden i sin Oprindelighed — forudsætter sig selv og begynder med sig selv, vil da med andre Ord sige, at den har sit Princip i sig selv, at dens Væsen er Selvhed. Dersom Viden ikke selv var Princip, kunde den umulig være den egentlige og første Begyndelse. Hvor nær *Princip* er beslægtet med *Begyndelse*, skjønnes jo allerede deraf, at Ord som ἀρχή og principium i den frie Sprogbrug ogsaa betyde Begyndelse. Kan Viden ikke være sin egen Begyndelse, dersom den ikke er

sit eget Princip, saa kan den heller ikke være sit eget Princip, dersom den ikke er sin egen Begyndelse.

Men endskjøndt her er Eenhed af Princip og Begyndelse, er dog Principet selv ikke uden videre det Samme som Begyndelsen: Eenheden er en Forskjelseenhed. Fremhæves Forskjellen, da forholder Principet sig til Begyndelsen, som det første Bevægende til Bevægelsen. Begyndelsen er ikke det første Bevægende, men den første Bevægelse; idet Bevægelsen begynder, falder Begyndelsen ikke udenfor, men sammen med Bevægelsen. Det er dette Punkt, Eleaterne oversaae; og kun, idet de oversaae dette Punkt, kom de consequent til at negte Bevægelsen. Før Achilles kan naae Skildpadden, maa han allerede have tilbagelagt den halve Vei; men før han kan have tilbagelagt det Halve af Veien, maa han have tilbagelagt det Halve af det Halve af det Halve i det Uendelige. „For at en Bevægelse kan fuldendes, maa den naturligviis være begyndt; sættes nu den begyndende Bevægelse identisk med den fuldendte, saa have vi som Modsigelsernes Cardinalpunkt den vistnok urimelige Sætning: „for at en Bevægelse kan fuldendes, maa den allerede forud være fuldendt". Man fordrer, med andre Ord, en absolut Begyndelse; men at fordre en absolut Begyndelse er en Selvmodsigelse, thi ingen Begyndelse er eller kan være absolut." *)

Det i Begyndelsen Absolute er Principet, og det i Principet selv Relative er Begyndelsen. Da nu Begyndelsen er Bevægelse, saa falder Principet paa een Gang udenfor og indenfor Bevægelsen. At det Alt bevægende Princip falder udenfor Bevægelsen, har Aristoteles, skjøndt rigtignok paa en aldeles eensidig Maade, udtrykkelig fremhævet, idet han har opfattet det første Bevægende som det i sig selv Ubevægede (τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον ὄν). At opfatte Forholdet

*) Forelæsn. ov. „Phil. Propæd." 1860—61. S. 70.

af det Bevægede og det Ubevægede saaledes, at de umiddelbart udelukke hinanden, er at opfatte det ideeløst; Bevægelse forudsætter Bevægelse i det Uendelige; kun fra det i sig Bevægede kan en Bevægelse udgaae: det Alt bevægende Princip maa selv være i Bevægelse. „I den ufuldkomne Energie falde Hvile og Bevægelse ud fra hinanden; det Hvilende bevæger sig ikke; det sig Bevægende hviler ikke; det Hvilende maa sættes i Bevægelse, det Bevægede gaae til Hvile. I den fuldkomne Energie falder Bevægelsen derimod sammen med Hvilen: her er Hvile i Bevægelsen, Bevægelse i Hvilen.“ *)

Skal Principet bestemmes som det i sin Bevægelse Ubevægede, da maa Principbevægelsen nodvendig opfattes som Selvbevægelse, og Principet selv som oprindelig Selvhed, som vidende Eenhed. Kun som vidende Eenhed, som den sig i Alt vidende Viden er Viden sit eget Princip; men den sig i Alt vidende Viden er i reen Almindelighed den vidende Subjectivitet. Saa lidt som Viden kan bestemmes og udvikles uden derved, at den ved sit Andet bestemmer sig selv som en Viden af Noget, ligesaalidt kan den bestemmes og udvikles som en Viden af sit Andet, uden derved, at den bestemmes som en oprindelig Viden af sig selv. Tages Andet, det Reale, der skal udgjøre Videns Indhold, bort, saa fremkommer den tomme Viden, en Viden af Intet, der ikke tillige er en Viden af Noget; men en Viden af Intet uden en Viden af Noget er en absolut Ikke-Viden, en Tilintetgjørelse af al Viden. Det reale Andet, der i Virkeligheden skal udgjøre Videns Indhold, maa altsaa ligge i Videns eget Princip; men Videns Princip er den vidende Subjectivitet; det objective Indhold hører oprindelig med i Subjectiviteten.

At Principet for alt Subjectivt ogsaa er Principet for alt Objectivt, at Objectiviteten med sit uendelige Værens-

---

*) Phil. Propæd. S. 149.

Indhold forsaavidt maa være ligesaa oprindelig som Subjectiviteten med sin uendelige Viden, er uimodsigeligt; men derfor er det ligefuldt en Misforstaaelse, og det en grov Misforstaaelse, naar man med Schelling vil søge et bagved begge liggende Princip*), enten man saa iøvrigt vil kalde dette

---

*) „Fordyber man sig i den Tanke, at Subject og Object gjensidig betinge og begrændse hinanden (jvfr. Schelling: Vom Ich als Princip der Philosophie, oder über das Unbedingte im menschlichen Wissen), saa forsvinde de begge som Momenter i en ubetinget Eenhed, en absolut Identitet, et Subject-Object, i hvilket Forskjellen oprindelig er begrundet. Men ved at føre den ideal-reale Udvikling tilbage til et Princip, der er ligesaa abstract dualistisk som monistisk, ligesaa umiddelbart subjectivt som objectivt, nødes man til at personificere den dunkle Realgrund, insinuere Forstandens Lysglimt i den selvløse drømmende Fornuft, anticipere Friheden uden at vedkjende sig Anticipationen, og saaledes overføre Subjectivitetens Prædicater paa den Forudsætning, der endnu ingen Subjectivitet kan have.“ Den propædeutiske Logik. Kjøbhvn 1845. S. 206.

Paa andre Steder, navnlig i „System des transcendentalen Idealismus“ har Schelling unegtelig lagt Eftertryk paa Jeget som Videns Princip; man seer heri Eftervirkningen af Fichte. „Der Begriff des Ich, d. h. der Act, wodurch das Denken überhaupt sich zum Objecte wird, und das Ich selbst (das Object, sind absolut Eins; außer diesem Act ist Ich nichts.“ ... „Ich als reiner Act, als reines Thun, ist im Wissen selbst nicht objectiv, deswegen, weil es Princip alles Wissens ist. Soll es Object des Wissens werden, muß dieß durch eine vom gemeinen Wissen ganz verschiedene Art zu wissen geschehen.“ ... „Ich ist nichts Anderes als ein sich selbst zum Object werdendes Produciren. Die Wissenschaft kann von nichts Objectivem ausgehen; sie muß vom „Nicht-Objectivem, das sich selbst zum Objecte wird“, ausgehen.“ — Men til nogen klar og methodisk Udvikling af, hvorledes Subjectiviteten oprindelig forholder sig til sit objective Indhold, og hvad Videnssprincipet egentlig betyder, har den schellingske Philosophie, trods alle sine Tilløb, ikke bragt det.

Princip „Indifferensen" eller „det Absolute" eller „ein unvordenkliches Sein". At gjøre Indifferensen til Princip er at forudsætte en oprindelig Eenhed, hvori Modsætningen imellem det Subjective og det Objective endnu ikke er blevet til, en Grundeenhed, hvoraf denne Modsætning selv skulde lade sig aflede. Nu tager det sig ved første Øiekast jo vistnok ud, som om man ved en saadan Fremgangsmaade upartisk vilde hævde det Subjective lige Ret med det Objective, idet man nemlig deducerer begge af et tredie Høiere. Men Upartiskheden er kun tilsyneladende; ved at begynde med Indifferensen som det tredie Høiere, har man i Virkeligheden begyndt med at tage Parti for det Objective. Det tredie Høiere eller rettere: det første Dybere, der skal ligge til Grund baade for det Objective og det Subjective, er jo netop, naar vi see nærmere til, intet Andet end det første, endnu ubestemte Objective selv, det Objective, hvoraf Alt skal deduceres, i Modsætning til det afledede, med det afledede Subjective coordinerede, Objective. At deducere det Subjective er i Principet selv ligesaa umuligt, som at deducere det Objective. Istedenfor ved abstracte Skyggerids af en indifferent Baggrund at give det Objective et eensidigt Forspring for det Subjective, maae vi tvertimod, med Anerkjendelse af begges Oprindelighed, indrømme det Subjective den ideale Prioritet, forsaavidt Subjectiviteten som vidende Selvhed dog altid er og bliver det Overgribende.*)

*) „Subjectivitetens udelukkende Kriterium er den begribende Selvhed, der bestaaer i Reflexion; Objectivitetens derimod en selvløs Gjenstændighed, der mangler Reflexion. Uden Objectivitet vilde Subjectets Selvbegriben forsvinde i Tomhed, thi alle Forestillinger og Anskuelser referere sig til Objectiviteten. Uden Subjectivitet vilde Objectivitetens Begreb være utænkeligt, thi Objectet er, egentlig talt, hverken for sig selv, ei heller for et andet Object, da al Reflexion mangler. Sige vi: det ene Object refererer sig til det andet, saa anvende vi en Reflexionsbestemmelse, og beholde det Ene in mente, naar det Andet forestilles. Vel er der i den objective

Da nu alle Begyndelsens Forudsætninger, de objective med de subjective, ligge skjulte i Videns Princip, den vidende Subjectivitet, saa maa Udviklingen af det oprindelige Forhold mellem Viden og den Vidende nødvendig falde sammen med disse Forudsætningers systematiske Udvikling. Eftersom da Forudsætningerne optræde i abstract Forskjellighed, i indbyrdes Gjennemsigtighed og i totaliseret Eenhed, vil Principet udvikle sig for os som *umiddelbar*, som *reflecterende* og som *begribende Subjectivitet*. Særkjendet for den *umiddelbare Subjectivitet* er i det Hele taget dens psychologiske Standpunkt. Fra dette Standpunkt af arbeider den sig efterhaanden dybere og dybere ind i almene Væsensbestemmelser og ontologiske Opgaver. Særkjendet for den *reflecterende Subjectivitet* er dens bevidste Opfattelse af sin egen ontologiske Væsenhed: den reflecterende Subjectivitet er væsentlig ontologisk. Med den gjennemførte Reflexion føres Subjectiviteten vistnok tilbage til sit første psychologiske Udgangspunkt; men saaledes, at den nu erkjender saavel sin evige Grund som sin timelige Oprindelse. At Subjectiviteten, ontologisk seet, er evig og guddommelig, men, psychologisk seet, timelig og menneskelig, vækker Bevidstheden om en Dualisme i dens eget Væsen. Denne Dualisme maa da finde sin Forklaring paa den *begribende Subjectivitets* Standpunkt. Kun Begrebet af en fuldkommen Begriben kan lede den tænkende Subjectivitet til at see sit dobbelte Ansigt i Ideens Speil, og derved til at indsee, hvad det væsentlig er, hvorpaa al Indsigt, Begriben og Viden beroer.

Verden en væsentlig Sammenhæng; men da den enkelte Gjenstand hverken har sig selv i sin Magt, ei heller de andre in mente, saa kunne Objecterne ikke selv objectivere sig for hverandre, ikke magte deres egen Totalitet, men maae derimod magtes og objectiveres af en begribende Subjectivitet." Propæd. Logik. S. 204—205.

A.

Den umiddelbare Subjectivitet.

Viden er Forskjelsenhed af Tænken og Væren. Med Hensyn paa den rene Væren er Viden umiddelbar Anskuen; med Hensyn paa den rene Tænken er den Negation af al umiddelbar Anskuen. Den ved Væren bestemte Anskuen er Anskuelse; den ved Tænkningen ophævede Anskuen er Negation. Anskuen og Tænken forholde sig som Væren og Intet; den umiddelbare Væren kan ikke tænkes; det rene Intet kan ikke anskues. Intet at anskue er det Samme som ikke at anskue; men at tænke Intet er ingenlunde det Samme som ikke at tænke. Formedelst Anskuelsen bliver Tænkningen bestemt ved Væren; formedelst Negationen bliver Væren bestemt ved Tænkningen: alle Anskuelsesbestemmelser ere positive, alle Tankebestemmelser negative. At Væren objectivt omsættes i Intet og Intet i Væren, beroer da oprindelig derpaa, at Anskuen subjectivt omsættes i Tænken og Tænken i Anskuen. Allerede heraf sees, hvad det vil sige, at Subjectiviteten er det Overgribende. Dersom den objective Væren ikke paa nogen Maade lod sig bestemme, kunde den umulig være; men hvorved skal nu Væren bestemmes? Ved sin Negation, ved Intet, altsaa ved Tanken! Men Tanken er kun Tanke derved, at den tænkes, og den tænkes kun derved, at der er en tænkende Subjectivitet; forsaavidt Væren bestemmes ved sin Negation, bliver den altsaa bestemt objectivt derved, at den bestemmes subjectivt. Eller skal Væren maaskee bestemmes, ikke ved Negation, men ved Position saaledes, at Væren selv objectivt adskiller sig fra Væren, som det ene Værende fra det andet, som Noget fra Andet? Men at faae Noget adskilt fra Andet uden Negation er jo aldeles umuligt! Adskillelsen af Noget og Andet beroer netop derpaa, at Noget er, hvad Andet ikke er, og omvendt. Skulde nu Væren objectivt bestemme sig ved sig selv, da maatte den ogsaa objectivt kunne negere sig

selv; men den objective Negation er en subjectiv Bestemmen, en Act af den tænkende Subjectivitet. Eller er det maaskee et logisk Feilgreb, at lade Væren, den rene almindelige Væren, bestemme sig til et forskjelligt Værende, og derved til Adskillelse af Noget og Andet: saa lader os engang vende Forholdet om og antage, at der oprindelig er en Vrimmel af Detteværende, absolut Tilværende, hvoraf alle Værens- og Vidensbestemmelser blive at aflede. Istedenfor at begynde med en subjectiv Eenhed, begynde vi altsaa med en objectiv Mangfoldighed — ikke af abstracte og forsaavidt uselvstændige Værensbestemmelser, men af selvstændigt Værende. I denne Mangfoldighed af selvstændigt Værende har da hvert Led en Bestemthed, det hverken har givet sig selv eller erholdt fra andet Værende, en oprindelig Bestemthed, der ligesaa lidt lader sig henføre til en Bestemmen, som det paagjældende Leds Tilværen til en Tilbliven; vi have da i denne abstract objective Forudsætning et Mangfoldighedens Grundlag, der paa een Gang minder om Demokrits Atomer og Herbarts Realer.

Men skal en Mangfoldighed af Bestemmelser, der ikke ere fremkomne og ikke kunne fremkomme ved nogensomhelst objectivt bestemmende Indflydelse, desuagtet lade sig bestemme, da kan det alene skee derved, at Bestemmelserne selv vise sig bestemmende for en oversvævende Opfatning, for en ved dem eiendommelig bestemt Viden, d. v. s. for en Anskuelse. At de absolute, i sig selv ubestemmelige, Bestemtheder kun ere bestemmende for en tilsvarende Anskuelse, vil ved nærmere Betragtning let indlyse. Det absolut bestemte Atom, det umiddelbart tilværende Reale, kan jo i sin absolute Bestemthed hverken være bestemt ved sig selv eller ved de andre ligesaa absolut bestemte Atomer. At Atomet ikke kan være bestemt ved nogen Selvbestemmen, følger ligefrem deraf, at dets Bestemthed falder umiddelbart sammen med dets Tilværen; at det da heller ikke kan være bestemt ved andre bestemmende

Atomer, er en Selvfølge, naar Bestemtheden skal gaae i Eet med den bestemte Tilværen, og denne Tilværen være absolut. Det er saa langt fra, at de absolut bestemte Atomer skulde kunne udøve nogensomhelst Indflydelse paa hinanden og derved i nogen Maade bestemme hinanden, at de tvertimod unddrage sig ethvert muligt objectivt Forhold. Skulde de virkelig komme i Forhold til hinanden, maatte de naturligviis blive afhængige af hinanden; men ved at blive afhængige af hinanden, maatte de jo blive relative; men hvorledes skulde de blive relative, naar de oprindelig ere absolute?

Fixideen med absolute Atomer, umiddelbart tilværende Realer o. desl., hidrører ikke fra en virkelig objectiv Væren, men fra en eensidig subjectiv Tænken, en Tænken, der er bedaaret af Anskuelsen.

At Anskuelsen, uden at vide deraf, kan bedaare Tænkningen, skeer imidlertid derved, at Tænkningen, uden at tænke derpaa, forvansker Anskuelsen. Tanken, den abstracte Tanke, kommer aldrig i umiddelbar eller ligefrem Berøring med det Værende selv; enhver Forhandling mellem Tænken og Væren mægles ved Anskuelsen. I sin rene Oprindelighed er Anskuelsen naiv; den bestemmes af det Værende som det er, opfatter det Givne saaledes som det nu engang viser sig, og seer ikke Andet. At ingen Anskuelse kan bestemmes af det Værende uden igjen at bestemme det, derom veed Anskuelsen selv i sin Uskyldighed Intet; det er en Hemmelighed, der først opgaaer for Tanken. Men Tanken er negativ: det Negative bestemmes kun ved det Positive, forsaavidt det bestemmer det Positive og derved sig selv. Tanken bestemmes af Anskuelsen, idet den negerer Anskuelsen for at bestemmes af det Værende; men da det udtrykkelig er igjennem en Negation, altsaa igjennem dens egen negative Selvbestemmen, at den kan bestemmes af det Værende, saa har den bestemmende Tanke jo allerede herved faaet den umiddelbare Værensbestemmelse i sin Magt, forsaavidt den har faaet Anskuelsen i sin Magt.

Er Tanken nu med denne sin formelle, paa Negationen beroende Magt ikke desto mindre selv uklar over Negationen og det Negative, saa skeer det let, at den i negativ Naivetet umiddelbart sætter et Positivt, og fixerer det i reen Umiddelbarhed; den fixerer da sig selv med det Samme, eftersom det saaledes fixerede Positive jo dog vitterlig er af negativ Oprindelse.

Det er ikke den umiddelbare, i sin Umiddelbarhed naive Anskuelse, der har opdaget Atomerne og fastsat Realerne; tvertimod! de absolute Atomer ere tænkte Anskuelser, og man behøver blot at ophæve den sidste Rest af et umiddelbart Anskueligt for at forvandle de absolute Atomer til absolute Positioner, altsaa til rene Realer. Det er Tanken, som i den Indbildning, at den har faaet umiddelbart fat paa det Værende selv, benytter Anskuelsen og tvinger Forestillingerne, de individuelle Anskuelser, ind i sit eget Hjernespind.

Det er den i Forandringen skjulte Modsigelse, hvis Opløsning her er et Tankens Problem. Paa den naive Videns Standpunkt har det ingen Vanskelighed med Forandringen; ifølge den daglige Erfaring, at Tingene idelig forandre sig, ere Anskuelsen og Tanken enige med hinanden om, at Noget naturligviis maa blive til Andet, eftersom det jo aldrig staaer ene, aldrig beroer paa sig selv alene, men overalt er i Forbindelse med Andet, støtter sig til Andet, og har som dette, i sin eiendommelige Fremtræden bestemte, Noget altid et Andet skjult i sig; Anskuelsen og Tænkningen ere paa en naturlig Maade enige om, at der i Tilværelsen vel er en Modsætning mellem Noget og Andet, men at Modsætningen er relativ, og at det netop er denne Modsætningens Relativitet, der udtaler sig i Forandringen.

Anderledes, naar Tanken med sin abstracte Negation, sit Ikke og Ikke-Ikke begynder at adskille sig fra Anskuelsen, medens den dog endnu er naivt sammenvoxet med den. Paa dette Standpunkt af negativ Naivetet bliver For=

andringsproblemet, skjøndt under Foregivende af, at det er et reent Værensproblem, til et eensidigt Forstandsproblem, en fixerende Opgave for den sig selv fixerende Tænkning. — Noget, Detteværende, er da i sin umiddelbare Modsætning til Andet, der jo ogsaa er et Detteværende, givet for Anskuelsen og derved bestemt som Gjenstand for Tænkningen; hvad gjør nu Tænkningen ved ethvert saadant Detteværende? Den tager det positivt, bestemmer det negativt, og udgiver saa, uden at ændse det i Bestemmelsen Negative, det negativt Bestemte for et i sig Positivt, for en saa absolut Position, at deri end ikke skal være Skygge af Negation. Dette er naturligviis en uhyre Modsigelse; og dog er det netop denne Modsigelse, den abstract kritiske Tænkning lægger til Grund, det Selvmodsigelsens Grundlag, hvorpaa den oprindelig stiller sig, for at afvise alle Tilværelsens og da ogsaa Forandringens Modsigelser.

Naar A som et Noget, B som et Andet, hvert for sig, anskues som et Detteværende, hvad kan den rene Tænkning da lære os om ethvert af disse Led? At A er A og ikke B, at B er B og ikke A! Man seer øieblikkelig, at Tanken er aldeles negativ, at den af sig selv ikke veed det Allerringeste om det Positive. Vistnok siger Tanken, at A er A; men naar der saa spørges: hvad er da A? saa gjentager den kun hvad den har fra Anskuelsen. Hvad har den da fra Anskuelsen? At A, Detteværende, er et Positivt; men ingenlunde, at det er et absolut Positivt. Det absolut Positive, et positivt Noget, hvori der end ikke er Anlæg til Negation eller Andethed, er en Opfindelse af den abstracte Tænkning, men en Opfindelse, som Tænkningen desuagtet henfører til Anskuelsen, for at faae den til at gjælde for det Værende. Hvorved skeer det nemlig, at det ved Anskuelsen givne Positive bliver, endskjøndt det kun er relativt, til et absolut Positivt?*) Det skeer,

*) Det vil i en senere Sammenhæng blive oplyst, at dette for Tanken, som det synes, absolut Positive er i sin objective Relativitet et

mærkværdigt nok, ved lutter Negationer! Da A, Detteværende, er ifølge Anskuelsen A, saa indseer Tanken, at naar

Magtens Element, hvorved Viden bestemmes, en Realnegation af det blot Logiske, en antilogisk Factor, der er afgjørende for Forholdet mellem Begreb og Existens. Den kantiske „Ding an sich“ fremkommer just derved, at den antilogiske Factor særlig opfattes og fastholdes for sig. Den herbartske Manie med de absolute Realer og Bestræbelsen for at vride og dreie det Logiske saaledes, at Tankebestemmelserne faae Udseende af at være rene Existensbestemmelser, hidrører øiensynlig fra en Reflexion, som er blendet af den antilogiske Reflex, Existensen kaster, og som bilder sig ind, at dette Antilogiske just er det rette Logiske, og som saa, for at naae det rette Logiske, arbeider paa at drive Tankerne udenfor Tænkningen og reflectere sig ud over al Reflecteren. Forandringen være et Exempel. Som Overgang fra Noget til Andet er Forandringen en kategorisk Bestemmelse ved alt Tilværende. A, et Tilværende, maa altsaa, ifølge sit Begreb, kunne gjennemløbe Tilstandene: A_0, A_1, A_2 o. s. v. Den Modsigelse, at A under Forandringen er det Samme og dog ikke det Samme, finder sin logiske Opløsning i Forandringens eget Begreb. Men mærkes nu Reflexen af det Antilogiske, hvilken Forandring maa der da ikke foregaae med Opfattelsen af Begrebet: Forandring! I existentiel Umiddelbarhed er $A = A$, hvilket udtrykkelig strider imod, at A skulde kunne blive enten A_0 eller A_1 eller A_2; fremdeles er $A_0 = A_0$, hvilket strider imod, at dets Væren skulde gaae over i dets Ikke-Væren, saa at det kunde blive til A_1 o. s. v. Paa denne Maade kan Tanken, der endnu ikke har gjennemskuet sit Forhold til Existensen, martre sig med at ville forstaae sig selv som en Existens, altsaa som Ikke-Tanke, ved at ville forstaae sig selv som Tanke, altsaa som Ikke-Existens. Tænkningens hele atomistiske Unatur kan iøvrigt sees af „Realerne“. Realet er ikke et materielt, men et logisk Atom. Det materielle Atom er som Gjenstand for Tanken, som Tankens Realnegation, det, hvorover der tænkes, men som ikke selv lader sig tænke, et antilogisk Element, og har som saadant sin ydre Tilværelse i Rummet. I Tankens Opfattelse af Atomet er det Logiske altsaa forenet med det Antilogiske. Realet derimod, det logiske Atom, er behæftet med den ufordragelige Modsigelse, at dets logiske Væsen absolut skal være antilogisk.

A er, hvad A er, saa er A ikke, hvad A ikke er. Med samme Klarhed indseer Tanken, at naar B, Detteværende, ifølge Anskuelsen er B, saa kan dette B kun være, hvad det er, ved ikke at være, hvad det ikke er. Anskuelsens umiddelbare og i al sin Umiddelbarhed dog relative Forskjel mellem A og B er da paa denne Maade forvandlet til en absolut Modsætning. At A ikke er, hvad A ikke er, betyder, at A ikke er B og i al Evighed aldrig kan endog blot nærme sig til at blive B; at B ikke er, hvad B ikke er, beviser med samme Eftertryk, at B i al Evighed aldrig kan endog blot nærme sig til at blive A. De absolut Positive: A og B, dette Noget og dette Andet, ere da ved de gjentagne Negationer, ret som ved logiske Besværgelser, blevne adskilte ved et saa svælgende Dyb, at enhver Overgang fra Noget til Andet, altsaa enhver mulig Forandring, er i Sagen selv bleven aldeles umulig.

Alle Vanskeligheder med saadanne rene Begreber som: Vorden, Forandring, Bevægelse o. desl., hidrøre væsentlig fra en forvirret Opfatning af Forholdet mellem Anskuen og Tænken. At den rene Tænken skulde, som Hegel antager, kunne bevæge sig selv uden Hjælp fra Anskuelse og Forestilling, er ligesaa usandt, som at den rene Væren skulde være istand til at sætte enten sig selv eller Tanken i Bevægelse. Naar Hegel desuagtet faaer den rene Tanke, som det synes, til at bevæge sig uden al Anskuen, da skeer det aabenbart kun derved, at den af Tanken ophævede Anskuen desuagtet bevares i Tanken, saa at den fra Bevægelsen udelukkede Anskuelse dog, som en logisk Stadfæstelse af det Gamle: naturam expellas furca, er med i Bevægelsen. Hvor utænkelig derimod Bevægelsen er, naar Tanken skarpt vil skille sig fra Anskuelsen, kan fra mange Sider oplyses, saavel ved Herbarts som ved Eleaternes Fremgangsmaade. I enhver nok saa reen Tankebevægelse er der i Virkeligheden altid en, om end uendelig flygtig, Bianskuelse af Rum og Tid. Skal der

f. Ex. gjøres Overgang fra Væren til Intet, da maa man naturligviis begynde med at holde de to Begreber Væren og Intet ud fra hinanden, eller, som det ogsaa udtrykkes, udenfor hinanden; men saadanne Bestemmelser som: ud fra, udenfor, beroe aabenbart paa en Biforestilling om Rum; da nu desuden Overgangen selv: Væren, Intet, Væren, betegner, at Væren vexler med Intet, ligesom Intet igjen med Væren, og følger af Intet, ligesom Intet igjen af Væren, maa denne Vexlen og Følgen nødvendig forudsætte, ikke blot en Biforestilling om Rum, men ogsaa, og det ligesaa oprindelig, en Biforestilling om Tid: al virkelig Tænken forudsætter Rummet og foregaaer i Tiden.

Biforestillinger af Tid og Rum træde endnu stærkere frem ved Bestemmelsen af Noget og Andet, efterdi Noget og Andet ere concretere Udtryk end Væren og Intet. Skulle Noget og Andet som to „Realer" holdes ud fra hinanden og ved Siden af hinanden, saa paatrænger Rumsanskuelsen sig af sig selv. Da nu de to Realer, hvor bestemt de end stilles imod hinanden, ikke desto mindre skulle fastholdes, ikke som udvortes Ting, men som absolut positive Tankegjenstande, ja som absolut positive Tanker, maae de nødvendigviis holdes ud fra hinanden, og det ikke i et almindeligt Rum med naturlige Mellemrum, men i et reent Tankerum, et Rum, hvori Tanken frit kan nedlægge sit „Imellem", uden at her derfor egentlig maa tænkes paa noget „Imellem". Paa denne Maade har Herbart for Realernes Skyld beriget Metaphysiken med et intelligibelt Rum*).

---

*) „Det ene, for sig værende Reale ligger aldeles udenfor, og ikke indenfor eller tildeels indenfor det andet. De mangfoldige Realer, eller, hvad der allerede er tilstrækkeligt, tvende Realer kunne være sammen, men ogsaa ikke sammen. Have vi saaledes A og B, kunne vi med A forbinde Billedet af B, eller omvendt. Herved have vi faaet fire Begreber, nemlig de to virkelige A og B og

Men hvad har nu et saadant Rum egentlig at betyde? I skarp Adskillelse fra Sandserummet er det intelligible Rum naturligviis en tankeløs Tanke, Anskuelsen af en tilintetgjort Anskuen. At Sandserummet selv har en intelligibel Side, maa indrømmes; men naar det intelligible Rum opfattes som Sandserummets egen tænkelige Side, da forsoner det netop Anskuen med Tanken og afgiver et væsentligt Medium for det Anskueliges Overgang i det Tænkelige, det Positives Overgang i det Negative, Værens Overgang i sit Intet, Nogets Overgang i sit Andet.

Medens Hegel lægger Bevægelsen ind i den rene Tænken og Herbart stræber at forlige Tænkningen med en forestillet

deres Billeder. Efterat denne Operation er foretaget, kan man atter forbinde det virkelige A med et allerede forbundet Par, nemlig B og Billedet af A, saa at disse tvende nu ere sammen, medens Billedet af B ikke er sammen med disse. Vi ville intet Mellemrum mellem A og B; de ere ikke sammen, men der er alligevel Intet imellem dem. Klagerne over, at man ikke kan forestille sig det, hjælpe her Intet. Begrebet skal forblive reent; og vi begjære ingen Billeder, som om man kunde anskue dem; men vi fordre Begreber og deres Sammenknytning." Imod dem, der ville indføre almindelige Rumsforestillinger, udtaler Herbart sig paa følgende Maade: „Idet vi fordrede, at man skulde tænke A og B som *ikke samværende*, have Hine efter deres vante Viis rykket A og B i en vilkaarlig Afstand ud fra hinanden, ret som om der allerede var Rum nok, hvoraf man kunde indskyde en vilkaarlig Størrelse mellem A og B. Denne vistnok nundgaaelige Indskyden forbyde vi ikke desto mindre. Alt hvad der paa nogen Maade kunde være *mellem* A og B, naar det ikke er hine tomme Billeder, som vi selv frembragte, skal forsvinde, og maa i Tanken atter tilintetgjøres." Noget mere Vilkaarligt, Søgt og Forskruet end hvad den iøvrigt skarpsindige og i andre Henseender af Videnskaben fortjente Herbart her (Metaphys. II. 119, flgd.) har sammenbragt, vil Philosophiens Historie ikke let frembyde. Jvfr. P. S. V. Heegaard, den herbartske Philosophie S. 25—30; S. 111—121.

Forandring ved at kunstle med Realerne og det intelligible Rum, have Eleaterne — hvad der da ogsaa, naar der endelig skal sættes Splid mellem Tænken og Anskuen, er det eneste Conseqvente — paa det Strengeste udelukket Kategorierne Bevægelse, Vorden og Forandring fra den rene Tænken og skudt alle slige Sandselighedsbestemmelser ind under den blotte Menen (δόξα). Hvad der kan anskues, kan altsaa, ifølge denne Synsmaade, ikke tænkes. Her anskues f. Ex. en vis Afstand, en Veilængde; hvad er nu, i skarp Modsætning til det saaledes Anskuede, Tankens Opgave? At anbringe sin Negation, at sætte Grændse! Paa den angivne Veilængde sættes da utallige Grændser, og dog kan Længden selv ikke sammensættes af Grændser; i denne Splid mellem Anskuen og Tænken møde vi igjen vor „Achilles". Den blot grændsesættende Tanke er som uden Bevægelse; kun ved Anskuelsens Hjælp kan Tanken bevæge sig, kun den sig bevægende Tanke kan tænke Bevægelsen.

„I Grændsen reflecteres det Begrændsede. At tænke Grændsen uden at underforstaae et derved Begrændset, er ligesaa umuligt, som at fatte Betydningen af en Negtelse uden at tænke paa det, som derved bliver negtet. Den umiddelbare Nulgrændse bliver ogsaa ligefrem sat under den Forudsætning, at der i Anskuelsen er et Givet, hvis Grændse den er. At saadanne Grændser som Punkter, Linier og Flader, uagtet de i og for sig ere rene Negationer, dog *anskues* i positiv Form: Punktet som Liniens mindste Deel, Linien som Fladens Rand, Fladen som en Side af Legemet, er et slaaende Beviis for, at Grændsen gaaer i Eet med det Begrændsede. Men naar Grændsen nu ikke desto mindre adskiller sig fra det Begrændsede som Negationen fra det Positive, naar denne Adskillelse er i lige Grad gyldig for Tanken og Anskuelsen: saa indeholdes heri den Opgave at følge det, som skal begrændses, til Grændsen. Hvorledes naaer man nu fra Grændse til Grændse? Ved en Bevægelse! Her er

oprindelig ingen anden Udvei, intet andet Middel. Forsøger man i Tanken at afsætte t. Ex. paa en Linie to Grændsepunkter, A og B, i en vis Afstand, da maa man, om end ubevidst, foretage en Bevægelse, idet man, for at anskue den vilkaarlig valgte Afstand, lader Blikket gjennemløbe Veien fra A til B. Blikket maa fæste sig, hvor det vil, det møder paa sin Vei kun Grændse, thi hvert Punkt i Linien er i og for sig et Grændsepunkt ... At sætte Grændse umiddelbart ved Grændse, er umuligt, thi idet der abstraheres fra det Begrændsede, falde de to Punkter sammen ... Imellem to paa hinanden følgende Grændser er her altsaa et Begrændset. Dersom nu dette Begrændsede faldt umiddelbart sammen med Grændserne, saa at her intet, slet intet Mellemværende var, maatte Grændserne selv falde sammen og kunde ikke følge paa hinanden; faldt det Begrændsede som et umiddelbart Tilværende mellem de derfra forskjellige Grændser, saa var her en endelig Afstand, altsaa utallige Grændser mellem to paa hinanden umiddelbart følgende Grændser, hvilket er en Modsigelse: i den dialektiske Eenhed af Grændsen og det Begrændsede er al Bevægelse begrundet." *)

Vistnok er al Tænken i sig selv en Bevægelse, men den blot grændsesættende Tanke bevæger sig just paa en saadan Maade, at den ikke selv kan mærke sin egen Bevægelse. For at Bevægelsen skal kunne mærkes, maa der i Grændsen være et Mere end Grændsen. Til Indsigt i Tankebevægelsen er just derfor Læren om Differentialet, det mathematiske Element, af afgjørende logisk Betydning; thi Differentialet, det intellectuelle Anskuelsesmoment, er Grændse og dog mere end Grændse. Differentialet er hverken Nul eller endelig Størrelse, hverken et abstract Negativt eller et abstract Positivt, hverken et Produkt af Tænken for sig uden Anskuen eller af Anskuen for sig uden Tænken: det mathematiske Element er

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61. S. 56—58.

et Bevægelsens Punkt i punktuel Bevægelse, Anskuelsens og Tænkningens, det Endeliges og Uendeliges, det Positives og Negatives urolige Eenhed *).

Staaer det nu fast, at det sande Forhold saavel imellem Tænken og Væren, som imellem Tænken og Vorden, Tænken og Forandring, Tænken og Bevægelse, kun kan mægles ved Anskuelsen, saa indsees heraf, at Subjectivitetens Forhold til den virkelige Verden og derigjennem til sig selv da ogsaa maa, fra Videns Standpunkt, være at bestemme ved det principielle Forhold imellem Anskuelse og Tænkning. Men Anskuelsen er i sin første concrete Umiddelbarhed en Sandsning, nemlig en Sandsning af det umiddelbart Objective, en første Objectivering. Ved at give sig hen i Sands-

*) „Vistnok gjør det en væsentlig Forskjel, om Overgangen anskues i Rummet eller blot forestilles som arithmetisk Overgang fra Endeligt til 0, fra Endeligt til ∞; men dette staaer fast: uden Reflexer af Rum og Tid ingen Bevægelse, uden Bevægelse ingen Qvantiteren, uden Qvantiteren intet Qvantum, uden Qvantum ingen Mathematik. At udelukke Bevægelseskategorien fra den rene Mathematik og endda beholde Kategorierne: „Grændse," „Overgang", „Tilnærmelse", er en Modsigelse. Hvorledes Kategorierne i Mathematiken vælges, betones og anvendes, forsaavidt det technisk gjælder om den meest hensigtssvarende Udførelse af exacte Operationer, maa naturligviis afgjøres i Mathematiken selv; men Operationsbegrebernes logiske Sammenhæng og dialektiske Overgange undersøges i Philosophien. Hænder det saa — thi det kan jo hændes — at en Fagmand, en Routineret, hvis Begrebsmechanik forlængst er gaaet i Eet med hans Operationsmechanik, i en saadan Anledning bliver høirøstet og ved høirøstet Anvendelse af det saraceniske Dilemma udtrykkelig fordrer, at Philosophien skal opgive Dialektiken og ubetinget hylde Begrebsmechaniken: da kan en saadan Hændelse dog ikke videre afbryde, men snarere fremskynde den dialektiske Udvikling." Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 59 flgd. Jvfr. Phil. og Math. S. 23—24; Begrebet Nøiagtighed S. 45—47. Hr. Prof. Steens „Afregning", gjennemseet af R. N., S. 7, Bilag S. 29.

ning og Sandseindtryk vil den vidende Subjectivitet da nedsætte Tænkningen til en tom Afskygning af det Sandselige, og miskjende sin egen Oprindelighed: denne Eensidighed er fuldstændig udtalt i den gjennemførte *Sensualisme*. Ved ubetinget Fastholden af sin egen uendelige Selvtænken vil den vidende Subjectivitet ikke alene nedsætte Sandsningen og det Sandselige til forsvindende Bibestemmelser i den rene Tænken, men tillige lægge an paa at forvandle al objectiv Virkelighed til en blot negativ Betingelse for sin egen Selvudvikling: denne Eensidighed har fundet sit consequente Udtryk i den *subjective Idealisme*. Idet den umiddelbare Subjectivitet da paa denne Maade sees at kaste sig fra det ene Extrem over i det andet, vil det under Bevægelsen indlyse, hvad der da nødvendig maa antages at ligge i dens oprindelige Natur og udgjøre dens ontologiske Charakteristik. Altsaa:

a) *Sensualistisk Subjectivitet.*

Ved sensualistisk Subjectivitet kan her i denne Sammenhæng ikke tænkes paa en i Sandseanskuelser fortabt, i det Sandselige hvilende Bevidsthed; en saadan med sandseligt Indhold mættet Subjectivitet har kun ringe Betydning for en væsentlig Bestemmelse af Viden og den Vidende. Sandselighedsphilosophien, den Sensualisme, hvorom her handles, har altid til Forudsætning en bestemt endelig Adskillelse af Sandsning og Tænkning, en Adskillelse, der allerede minder om, at den fra det Sandselige abstraherende Tænkning er bleven tom og mat og ufrugtbar. Sensualismens principielle Opgave er: *at aflede Tænkningen af Sandsningen og Sandsningen af det Sandselige*; med andre Ord: *at deducere Subjectiviteten af det sandselig Objective.*

Hvor umuligt det er at løse en saadan Opgave, sees tydeligt nok af de derpaa rettede Forsøg. Naar J. Locke, for at forklare „Ideernes" Oprindelse, begynder med den tomme Sjæl som med „et reent Papir", en „tabula rasa", saa

begynder han alligevel med apriorisk-subjective Forudsætninger, forsaavidt han nemlig gaaer ud fra en given Adskillelse mellem udvortes og indvortes Sandsning, mellem „Sensation" og „Reflexion".

Istedenfor at begynde med en tom Sjæl, det vil sige: med en Sjæl uden Anlæg, begynder Locke tvertimod, skjøndt han ikke ret vil vide deraf, med en Sjæl fuld af Anlæg, ja med et heelt System af sjælelige Kjendsgjerninger. Thi han forefinder jo Sandsningen som en Kjendsgjerning og lader den gjælde som Kjendsgjerning; han forefinder Reflexionen som Kjendsgjerning, og lader den gjælde som Kjendsgjerning. Og hvormange psychologiske Kjendsgjerninger indeholdes her saa ikke, naar vi see nærmere til, i disse to angivne! Det er saa langt fra, at Locke har formaaet at deducere det Subjective af det Ikke-Subjective, at han meget mere begynder, ikke blot med en Subjectivitet, men med en Subjectivitet, der er i oprindelig Selvvirksomhed.

Lockes nærmeste Forgængere, Baco, Hobbes, Gassendi, gik i det Hele ud fra den Forudsætning, at vore subjective Begreber kunde berigtiges og beriges ved Erfaringens Kjendsgjerninger, uden at undersøge, hvorledes det egentlig forholdt sig med Begrebernes psychologiske Oprindelse. Paa dette Punkt er Locke bleven opmærksom, og ved denne Sagens Vending kan hans Essay concerning human understanding vel siges at betegne et Vendepunkt i den nyere Philosophies Historie.

Men saa eensidig er Locke i sit Forsøg beskjæftiget med Gjendrivelsen af den cartesianske Lære om „medfødte Ideer", at han af Iver for at vise, hvorledes Begreberne efterhaanden maae være dannede under Indtryk, der skyldes Erfaringen og følgelig ere a posteriori, ganske forglemmer at lægge Vægt paa det Aprioriske og, om man saa vil, „Medfødte" i den Subjectivitetsvirksomhed, uden hvilken Begrebernes Dannelse, trods alle Sandseindtryk og empiriske Kjendsgjerninger, vilde være

umulig. Det er da saa langt fra, at Locke har formaaet at aflede Sandsningen af det Sandselige, at han, for at bestemme, hvad det Sandselige er, udtrykkelig har maattet forudsætte Sandsningen; han er saa langt fra at have afledet Tænkningen af Sandsningen, at han tvertimod har maattet bruge Tænkningen for at forklare Sandsningen; saa langt fra at have bragt noget Activt ud af det blot Passive, at han, uden at vide deraf, just har givet os Beviser for, at den passive, til tabula rasa reducerede Subjectivitet oprindelig er og maa være activ.

Den umiddelbare Selvstændighed, som Locke havde indrømmet „Reflexionen" ved Siden af „Sensationen", var imidlertid saa ioinefaldende og stridende mod Sensualismens Væsen, at sindrige Forsøg paa at faae den bortforklaret ikke kunde udeblive. Det er i denne Henseende et virkeligt Fremskridt, naar Condillac fører Reflexionen tilbage til Sensationen og saaledes gjør Alvor af at deducere Tænkningen af Sandsningen. Sandsningen, hedder det, er i sin første Umiddelbarhed og ubestemte Almindelighed Fornemmelse. Paatrænger nu en enkelt Fornemmelse sig med eiendommelig Styrke, saa fremkommer Opmærksomheden; men den saaledes vakte Opmærksomhed er ikke en fra Fornemmelsen forskjellig Sjæleevne; tvertimod! det er Fornemmelsen selv, der har forvandlet sig til Opmærksomhed. Fornemmelserne vexle; Fornemmelsesevnen, Sensationen, deler sig formedelst Opmærksomheden imellem den Fornemmelse, vi have havt, og den Fornemmelse, vi nu have. Den Fornemmelse, vi ved det umiddelbare Indtryk have, er Følelse; den Fornemmelse, vi have havt, men hvis reelle Indtryk er forsvunden, er Hukommelse; saaledes er Hukommelsen da heller ikke en fra Fornemmelsen forskjellig Sjæleevne: Hukommelsen er en forvandlet Fornemmelse. Ved Modsætning mellem Følelse og Hukommelse forvandler sig igjen Opmærksomheden, thi her danner sig nu en dobbelt Opmærksomhed, en, der bestemmes ved umiddelbar Sandsning, og en, der bestemmes ved Hukommelsen. Men, naar her er to Slags Opmærksomhed, saa er her jo ogsaa Sammenligning; thi at være opmærksom paa to Ideer og at sammenligne dem, er Eet og det Samme. At sammenligne er imidlertid umuligt uden at mærke sig Lighed og Ulighed; men at mærke sig indbyrdes lige Relationer er at domme o. s. v. Ved denne Fornemmelsernes Forvandling (transformation des sensations) fremkommer saaledes i væsentlig Affolge: først Opmærksomheden, deraf Sammenligningen og deraf igjen Dommen; paa denne Maade skal, ifølge Condillac*), Tænkningen lade sig deducere af Sandsningen.

Men denne hele Deduction beroer aabenbart paa en Misforstaaelse. Det er ikke Fornemmelsen, der uden nogensomhelst anden Betingelse i Sjælen forvandler sig til Opmærksomhed; men det er den i Subjectiviteten slumrende Opmærksomhed, Opmærksomhedsanlæget selv, der vækkes ved Sandseindtrykket; det er ikke Sandsningen, der ved sig selv efterhaanden forvandler sig til Tænkning; men det er den i Sandsningen skjulte Tænkning, der lidt efter lidt udvikler sig af Sandsningen. Er Sandsningen i Princip et sin egen Forudsætning, da er Tænkningen det ikke mindre. Saalidt som en dyrisk Sandsebevidsthed kan ved gunstige Betingelser forvandle sig til menneskelig Selvbevidsthed, ligesaa lidt kan Dyrets sandselige Tænkning forvandles til en fri, fornuftig, menneskelig Tænkning. Kun den Tænkning, som ifølge Sjælens Eiendommelighed oprindelig er anlagt i, med og under Sandsningen, kan, ved Subjectivitetens Selvudvikling, udvikle sig af Sandsningen.

Sæt endog, at man i en vis overfladisk Forstand lod den foregivne Deduction gjælde: var saa Sensualismens Opgave hermed løst? Ingenlunde! Hvormeget man end mener at kunne aflede af den umiddelbare Sandsning, saalænge man

*) Traité des sensations,

ikke paa nogen Maade seer sig istand til at aflede Sandsningen selv af det Sandselige, er Subjectivitetens Oprindelighed, Selvhedens og Selvets aprioriske Gyldighed stiltiende forudsat. Men hvorledes skulde det vel være muligt at aflede Sandsningen selv af det Sandselige? At aflede Sandsningen af „Sensibiliteten" og bestemme Sensibiliteten som en Beskaffenhed ved et „Ganglievæv", er en psychologisk Udflugt, der i denne Sammenhæng forraader Tankeløshed. Thi „det første for Sjælen som Sjæl Eiendommelige, det Mærke, hvorved Sjæleprincipet just adskiller sig fra det almindelige Livsprincip, er Fornemmelsen. Men hvad er Fornemmelse? Umiddelbar Selvreflexion, Selvets ubevidste Selvopdagelse, dets Indtryk af sig selv under Indtryk af Andet, et Befindende, hvori det finder sig sat." *)

Havde Sensualismen virkelig været istand til at løse sin Opgave: at deducere Sandsningen af det Sandselige, da vilde Materialismen unegtelig have været dens sande og høiere Consequens; nu derimod, da det har viist sig, at Opgaven ikke kunde løses, efterdi man, for at forklare det Sandselige, nødvendig maatte forudsætte Sandsningen, er det ikke Materialismen, men Spiritualismen, der i strengere Forstand angiver Consequensen; thi Spiritualismen begynder jo netop med at fæste Opmærksomheden paa Sandserne og Sandsningen, for at forstaae de sandselige Ting. „Sandselige Ting", siger Berkeley, „ere saadanne, som umiddelbart (immediatly) opfattes ved Sandserne; hvorimod Tingenes Aarsag, der ikke kan sandses, udtrykkelig maa tænkes og, idet den tænkes, være i Bevidstheden. Seer jeg, at den ene Deel af Himlen er rød, den anden blaa, saa slutter jeg, at der maa være en Aarsag til denne Farveforskjel; men Aarsagen kan ikke siges at være en sandselig Ting. Sandselige Ting ere Indbegreb af sandselige Egenskaber (combination of sensible qualities);

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 335.

disse sandselige Egenskaber ere ikke udenfor Sjælen, men i Sjælen." At Tingene udenfor os forvandles til „Ideer i vor egen Sjæl", er jo vistnok ikke at forstaae, som om de sandselige Forestillinger beroede paa vor Vilkaarlighed; de maae meget mere henføres til en af os uafhængig Aarsag. Men da Aarsagen og Virkningen maae være ligeartede, og da en Ting umulig kan meddele os, hvad den ikke selv har, saa er det ligesaa urimeligt at antage, at en Ting, der ikke selv har Fornemmelse, skulde kunne vække Fornemmelse, som at et Hjerneindtryk skulde kunne blive til en Forestilling. Der existerer altsaa ingen Legemer, men kun Aander; det er ikke en materiel Aarsag, men en almægtig Aand, der igjennem alle Sandsebilleder, Forestillinger, Fornemmelser og Indtryk lader de endelige Aander meddele sig til hverandre.

Er Sensualismen i sit Væsen Spiritualisme, og Spiritualismen i sin oprindelige Forudsætning Sensualisme, medens de dog i deres Umiddelbarhed fremtræde som tvende hinanden udelukkende Extremer, da er det en Selvfølge, at den Subjectivitet, der i den skarpt udtalte Modsætning ikke kan opdage Eenheden, maa ved at svinge mellem Extremerne betages af Svimmelhed og ende i Skepticisme. Den Modsigelse i Aarsagen, at den som Realbegreb synes at udspringe af Sandsningen, naar man vil aflede den af Tænkningen, og dog ligesaalidt kan nedstamme fra den rene Sandsning som fra den rene Tænkning, den Modsigelse, der i det Hele afgiver Grundlaget for Hume's Kritik af Aarsagsbegrebet, er væsentlig Eet med den Modsigelse, at Spiritualismen i Grunden er Sensualisme og Sensualismen Spiritualisme.

b) Idealistisk Subjectivitet.

Beroer Skepticismen nu væsentlig derpaa, at en Subjectivitet, der er bleven splidagtig med sig selv, maa opgive al Forvisning og dermed al sand Viden, fordi den har opgivet Forvisningen om sin egen aprioriske Gyldighed, da maa

den første Betingelse for at tilbagevinde den tabte Viden aabenbart være den, at Selvvisheden atter indfinder sig, at den forsagte Subjectivitet igjen mander sig op. Subjectiviteten maa ved at tabe sig selv vinde sig selv; den maa, for at vinde sig selv, forvisse sig om Nødvendigheden af at holde fast paa sine egne Former og sine egne Functioner, idet den med det Samme forvisser sig om, at alle mulige Modsigelser dog i sidste Instans have deres Udspring fra en skjult Selvmodsigelse.

„Vilde man", siger Kant, „spørge den koldblodige, til Dommens Ligevægt egentlig skabte, David Hume, hvad der da bevægede ham til ved Betænkeligheder, som kun en møisommelig Grublen kunde udfinde, at undergrave den for Menneskene saa trøstelige og nyttige Indbildning, at deres Fornuftindsigt slaaer til, naar Begrebet af det høieste Væsen skal bestemmes, da vilde han vel svare: Intet uden den Hensigt at bringe Fornuften videre i Selverkjendelse o. s. v." Det var som bekjendt Skeptikeren, „der Zuchtmeister des dogmatischen Vernünftlers", der førte Kant til aprioristisk Selvbesindelse og derved til en sund Kritik af Forstand og Fornuft; og det var igjen, som bekjendt, den rene Fornufts Kritik, der førte Fichte til Jeget som Jeg og derved til en idealistisk Udvikling af Subjectivitetens uendelige Selvgyldighed*).

*) Saa stor Betydning den kantiske Fornuftkritik end har for *Erkjendelseslæren*, saa kan den dog i nærværende Sammenhæng kun nævnes som Overgangsstadium fra Hume's Skepticisme til Fichtes subjective Idealisme. Naar man har besindet sig paa, hvad den rene Fornufts Kritik beviser, at der gives: aprioriske Sandseanskuelser, aprioriske Forstandskategorier og aprioriske Fornuftideer, og hvad det betyder, at en „Ding an sich" som den yderste Reduction af en i sig gjældende Objectivitet blev stillet i skarp Modsætning saavel til Phænomenerne som til Subjectivitetens aprioriske Erkjendelsesformer, saa er her i Grunden Intet videre at opholde sig ved; thi med noget Forsøg paa at deducere den psychologiske Subjectivitet enten af et Ikke-Subjectivt eller af en guddommelig Forudsætning har Fornuftkritiken jo ikke indladt sig.

„I enhver Erfaring", saaledes begynder den fichteske Tankegang, „haves to Factorer satte mod hinanden, Jeget og Tingen, Intelligensen og dens Gjenstand. Abstraherer man fra Jeget, saa faaer man *en Ting i og for sig*, og maa da opfatte Forestillingen som et Produkt af Gjenstanden; abstraherer man fra Gjenstanden, faaer man et *Jeg i og for sig*, og maa da holde sig til den selvvirksomme, sit Indhold frembringende Bevidsthed. Hiint er *Dogmatismen*, dette *Idealismen*. Disse to ere indbyrdes uforenelige; et Tredie gives ikke: her maa vælges. For at dømme Dogmatismen og Idealismen imellem, mærke man sig Følgende: Jeget forekommer i Bevidstheden, Tingen i sig er en Digtning af Bevidstheden. Idet Dogmatismen skal forklare Forestillingens Oprindelse fra Tingen i sig, udøver den det misslige Kunststykke at gaae bagved Bevidstheden og paakalde Væren; men Væren virker kun Væren, ikke Bevidsthed; altsaa kan kun det Standpunkt være sandt, der vælges, ikke i Væren, men i Bevidstheden, ikke i Gjenstanden, men i Jeget selv."

Havde Sensualismen som et Slags Realdogmatisme begyndt med at sætte Eenheden af Tænken og Væren i Tænkningens umiddelbare Eenhed med Sandsningen og det Sandselige (nihil est in intellectu, quod non antea fuerit in sensu), saa lægger nu den subjective Idealisme an paa at opløse alt Sandseligt i Sandsningen, al Sandsning i Tænkningen og al tænkelig Væren i Jegets Selvtænkning. „Indrømmer man", saaledes begynder den subjective Idealisme, „at Sætningen A = A er indlysende ved sig selv, da indrømmer man med det Samme Bevidsthedens Evne til at sætte Noget. Man sætter ikke, at A er, men kun, at, dersom A er, saa er A. Ville vi nu, istedenfor at see paa det Satte, see paa den Sættende, eller rettere: paa Identiteten af den Sættende og det Satte, da forvandler Sætningen: A = A sig til: Jeg = Jeg. Medens vi istedenfor A = A ikke

kunde sige, at A er, kunne vi nu, istedenfor: Jeg = Jeg, sige: Jeg er, og i dette paa sig selv Grundede see Grunden til al Handling i den menneskelige Aand, det oprindelige Særkjende paa Bevidsthedsvirksomheden i og for sig. Ligesom Sætningen: A = A betegner en Grundhandling, saaledes betegner Sætningen: Non-A ikke = A ligeledes en Grundhandling, en efter sin Form ubetinget Urhandling. Dog, da Sætningen Non-A ikke = A forholder sig til Sætningen: A = A som Antithesis til Thesis, er den allerede herved efter sit Indhold, sin Materie, at opfatte som betinget; thi Antithesis er nødvendig betinget af Thesis. Ved den første Grundsætning: A = A, var Urhandlingens Form en Sætten, ved den anden er den en Modsætten. Hvad Non-A er, vides endnu ikke; kun dette vides, at Non-A er Modsætning til A; men A er sat ved Jeget; her er kun forudsat et Jeg: det Jeget Modsatte er altsaa Ikke-Jeg. Af de to Grundsætninger følger med Nødvendighed en tredie. Opgaven for den Handling, der udtrykkes ved den tredie Grundsætning, er given; men ikke Opgavens Løsning. Paa den ene Side ophæves Jeget fuldstændig ved Ikke-Jeget: Jeget kan ikke være sat, forsaavidt Ikke-Jeget er sat. Paa den anden Side er Ikke-Jeget, sat af Jeget, selv et Jeg, sat i Bevidstheden. Jeget ophæves altsaa ikke ved Ikke-Jeget; Jeget er ophævet, og dog ikke ophævet: dette er Modsigelsen. Til at løse denne Modsigelse maae vi da see at finde et X, hvori de hinanden udelukkende Grundsætninger kunne forenes. Men hvorledes kunne Væren og Ikke-Væren, Realitet og Negation forenes med hinanden uden at tilintetgjøre hinanden? Ved gjensidig Indskrænkning! Det omspurgte X er altsaa en Skranke, og Selvindskrænkning Jegets Urhandling."

Af disse første Grundtræk vil den subjective Idealismes logiske Charakteer i det Hele være kjendelig. Principet er Jeget, det rene Jeg, og Begyndelsen skeer dermed, at Jeget paa een Gang sætter, forudsætter og deducerer sig selv. For-

holdet mellem Princip og Begyndelse er da med et ganske andet Eftertryk udtalt i Fichtes rene Jeg end i Hegels rene Væren. At gjøre det rene Jeg til Princip er væsentlig det Samme som at gjøre Subjectiviteten til Princip; at begynde med det rene Jeg er med andre Ord at begynde med den rene Viden. Hvoraf kommer det da, at den fichteske Begyndelse ikke har kunnet tilfredsstille Systematikens Fordring? hvori bestaaer da Fichtes oprindelige Feilgreb?

Fra tre Sider er Misligheden med „det fichteske Jeg" iøinefaldende. For det Første er her et tvetydigt Forhold mellem Jeget selv og dets Existens eller, for at bruge de gængse Udtryk, mellem det rene og det empiriske Jeg. Det empiriske Jeg, min og din virkelige Subjectivitet, har sin Existens i sin uendelige Begrændsning: mit Jeg falder i denne begrændsede Existens udenfor dit Jeg, min Tænken udenfor din Tænken, min Viden udenfor din Viden. I Existensen selv er her altsaa en existerende Mangfoldighed, en Mangfoldighed af Jeg-Existenser; men hvor er den existerende Eenhed? I Jegheden selv, det rene Jeg! Nei, Jegheden selv, det rene Jeg, existerer ikke. Det rene Jeg er en Abstraction, som hvert existerende Jeg for sig maa foretage. Den Abstraherende er nødvendig forud for sin Abstraction; det empiriske Jeg maa altsaa i Virkeligheden være forud for det rene Jeg. Men, ifølge Principet skulde det jo netop være det rene Jeg, der var forud for det empiriske: her er en paafaldende Strid imellem Princip og Virkelighed. For det Andet er Jegets oprindelige Selvsætten, den Urhandling, hvorved Jeghedsprincipet sætter sig som et virkeligt Jeg, en uopløselig Gaade. For at løse Gaaden maatte man da allerførst faae en Besvarelse af det Spørgsmaal, om Jegets oprindelige Selvsætten er fra Evighed af eller en Handling i Tiden. At lade Urhandlingen være fra Evighed af er med andre Ord at tillægge Jeget en mythisk-platonisk Præexistens; at lade den foregaae i Tiden er at lade det Ubevidste afgive

en Forudsætning for det Bevidste, er at lade Væren gaae forud for Viden. Lægges Urhandlingen ind i Evigheden, da kan det virkelige Jeg kun erkjende sit Princip, forsaavidt det kan erindre sig en egen Præexistens; men en saadan Præexistenserindring er i Virkeligheden umulig. Drages Urhandlingen ned i Tiden, da gaaer der jo hos ethvert Individ, i hvilket en Bevidsthed skal fremkomme, en Tilstand af Væren forud for Bevidstheden; men „Væren virker kun Væren, ikke Bevidsthed"; ved at lade en Bevidsthedstilstand udvikle sig af en Værenstilstand har man i Grunden ophævet Principet. For det Tredie er Bevidsthedens Urhandling, hvad enten man saa forøvrigt vil henlægge den i Tiden eller i Evigheden eller i Grændsen mellem Tiden og Evigheden, behæftet med den Grundmodsigelse at være en ubevidst Bevidsthedsact, en absolut Vidensbandling uden Viden*). Den i Urhandlingen skjulte

*) Fichte har selv en Følelse heraf, men hjælper sig ved at lade „Videnskabslæren" gjøre Realismen en Indrømmelse. „Die Wissenschaftslehre ist demnach realistisch. Sie zeigt, daß das Bewußtseyn endlicher Naturen sich schlechterdings nicht erklären lasse, wenn man nicht eine unabhängig von denselben vorhandene, ihnen völlig entgegengesetzte Kraft annimmt, von der dieselben ihrem empirischen Daseyn nach selbst abhängig sind ... Ohnerachtet ihres Realismus aber ist diese Wissenschaft nicht transcendent, sondern bleibt in ihren innersten Tiefen transcendental. Sie erklärt allerdings alles Bewußtseyn aus einem unabhängig von allem Bewußtseyn vorhandenen, aber sie vergißt nicht, daß sie auch in dieser Erklärung sich nach ihren eignen Gesetzen richte, und so weit sie hierauf reflectirt, wird jenes Unabhängige abermals ein Produkt ihrer eignen Denkkraft, mithin etwas vom Ich abhängiges, insofern es für das Ich (im Begriff davon) da seyn soll. Aber für die Möglichkeit dieser neuen Erklärung jener ersten Erklärung wird ja abermals schon das wirkliche Bewußtseyn, und für dessen Möglichkeit abermals jenes Etwas, von welchem das Ich abhängt, vorausgesetzt: und wenn jetzt gleich dasjenige, was fürs erste als ein Unabhängiges gesetzt wurde, vom Denken des Ich abhängig

Modsigelse giver sig da ogsaa tydelig nok tilkjende derved, at der med Jegets Selvindskrænkning danner sig en selvmodsigende Selvhed, en Subjectivitet, som hverken kan undvære eller fordrage det Objective. Forsaavidt Bevidsthedshandlingen skeer ubevidst, frembringes her i dunkel Nødvendighed en Verden af Ting; og Tingene tage sig for den umiddelbare Bevidsthed ud som udvortes tilværende Gjenstande, som virkelige Objecter. Men hver Gang Jeget bliver sig sin egen ubevidste Handling bevidst, forsvinde Objecterne; det viser sig da, at Tingene ikke ere Ting, men Tilsyneladelser af et i det Uendelige varierende Ikke-Jeg, Skranker i det sig selv indskrænkende Jeg. Den uophørlige Strid mellem Jeget og Skrankerne er fra dette Synspunkt en uophørlig Strid mellem det Subjective og det Objective, en oprindelig Strid i Subjectiviteten selv.

c) Subjectivitetsproblemet.

Modsætningen mellem en sensualistisk og idealistisk Subjectivitet er qvalitativ, og forsaavidt umiddelbar; ikke desto mindre have de to saa modsatte Synsmaader dog det tilfælleds, at de begge søge Subjectiviteten i den menneskelige Selvbevidsthed, og til et vist Punkt ere enige i at bestemme den psychologisk. Men den psychologiske Subjectivitet har igjen en qvalitativ og forsaavidt umiddelbar Modsætning i den abstract logiske. Fra det phychologiske Synspunkt er Subjectiviteten væsentlig sandsende, tænkende, vidende; fra det ab-

geworden, so ist doch dadurch das Unabhängige nicht gehoben, sondern nur weiter hinausgesetzt. — Alles ist seiner Idealität nach abhängig vom Ich, in Ansehung der Realität aber ist das Ich selbst abhängig; aber es ist nichts real für das Ich ohne auch ideal zu seyn; mithin ist in ihm Ideal- und Realgrund eines und eben dasselbe, und jene Wechselwirkung zwischen dem Ich und Nicht-Ich ist zugleich eine Wechselwirkung des Ich mit sich selbst." Grundlage der Wissenschaftslehre, Leipzig 1794, S. 261, 272, 273

stract logiske Synspunkt er Subjectiviteten derimod kun en almindelig Begrebseenhed, den Begrebseenhed nemlig, hvori Subjectet har alle sine Prædicater saaledes, at det selv er disse Prædicaters Indbegreb. Den abstract logiske Subjectivitet er da med sin abstracte Form en Subjectivitet i Sandsebestemmelser uden Sandsning, i Tankebestemmelser uden Tanker, en selvløs Selvhed, et Subject, der kun existerer som Object.

Hvor umuligt det er at løse Subjectivitetsproblemet, naar man eensidig fastholder det psychologiske Udgangspunkt, er allerede viist ved Bedømmelsen af Sensualismen og den subjective Idealisme; men hvor umuligt det paa den anden Side er at løse Problemet, naar man eensidig gaaer ud fra det almeenlogiske Synspunkt, sees, om muligt, endnu tydeligere af de Misviisninger, hvortil den objective Idealisme, og da i Særdeleshed den hegelske Panlogisme, allerede har ført. At begynde med det Almeenlogiske er at begynde med en Bortseen fra alt Psychologisk; det er at begynde med den almene Tænken i den objective, almene Væren. Den objective, almene Væren udvikler sig da til det objective, almene Væsen, som igjen udvikler sig til den objective, almene Substans, som saa igjen udvikler sig til det objective, almene Begreb, som derpaa strax begynder med at udvikle sig til den objective, almene Subjectivitet. At nu en saadan objectiv Subjectivitet, en selvløs Selvhed, der — efter at have gjennemgaaet „Slutningernes Mediation" — maa søge sin høiere Concretion i Objecter som Guld og Jern, skulde ved sig selv bevæge sig videre frem, først gjennem Planten, og saa igjennem Dyret, indtil den i Mennesket omsider naaede sig selv i Selvbevidsthedens Form, er en urimelig Paastand. Det er kun det ovenfor omhandlede frugtesløse Forsøg: fuldstændig at ville aflede det Subjective af det Objective, Bevidstheden af det Ubevidste, Viden af Ikke-Viden, vi her møde igjen under en anden Vending.

„Subjectets Bestemmelse som Object", siger J. L. Heiberg*), „er det vigtigste Punkt i hele Logiken. Det er det Centrum, hvorom al Philosophie, ligefra de ældste til de nyeste Tider, har dreiet sig; det er det Problem, som alle Philosopher, hver paa sin Maade, have forsøgt at løse. I nærværende Fremstilling er det Slutningen, hvorved Subjectet bestemmes som Object. Seet fra det blot psychologiske Standpunkt har denne Bestemmelse ingen anden Betydning, end at Virkeligheden maa svare til det Omdømme, som fremkommer ved en Slutning, eftersom Slutningen er et Middel til Sandhedens Erkjendelse, men Sandheden sættes i Begrebets Overeensstemmelse med Virkeligheden, saa at, naar denne afviger fra Begrebet, forfeiles Sandheden, hvilket ene kan reise sig deraf, at Slutningen har været urigtig. Men denne Betragtningsmaade er høist eensidig og indskrænket. Uden at tale om, at Sandheden er selve Begrebet, og at Virkeligheden, kun forsaavidt som den ligeledes selv er Begrebet, er sand Virkelighed, eller meer end Phænomen, saa at der ikke kan være Spørgsmaal om Begrebets Overeensstemmelse med hvad der kun er det selv, saa forudsættes i denne Bestemmelse Objectiviteten som noget Givet, hvilket Subjectet skal bemægtige sig, og i denne Modsætning bliver da Subjectet bestemt som den menneskelige Erkjendelse. Men seet, ikke fra det psychologiske, men fra det logiske Standpunkt, faaer Subjectets Bestemmelse som Object en langt dybere og meer omfattende Betydning. Logiken forudsætter nemlig ikke Objectet, men lader Subjectet selv bestemme sig dertil, ligesom den heller ikke bestemmer Subjectet som et menneskeligt, erkjendende Subject, men snarere som det guddommelige skabende .... Maaden, hvorpaa Philosopherne have opfattet Subjectets Forhold til Objectet, charakteriserer de forskjellige Systemer. Alle idealistiske, saavel ældre, som

*) Forelæsninger over Philosophiens Phil. eller den speculative Logik 1831—32 S. 102—103. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind 1861, S. 322—325.)

nyere Philosopher have betragtet Subjectet som identisk med Objectet, men have, ligefra Plato til Schelling, forudsat denne Eenhed, medens den derimod skal udvikle sig, nemlig som Ideen. Men mellem de Philosopher, som, istedenfor at lægge denne Eenhed til Grund, have betragtet enten Subjectet eller Objectet som det Absolute, ere Fichte og Leibnitz de, som skarpest have fremstillet Modsætningen, hiin ved at bestemme Subjectet som det Absolute, og Objectet kun som Grændse for Subjectet; denne derimod ved at bestemme Objectet som det Absolute, nemlig som Monade, d. e. selve Substansen, betragtet som det i objectiv Henseende Ene og Udeelbare, men indbefattende Subjectiviteten i Form af *Forestillings-Evnens forskjellige Grader*. Da Monaderne, ligesom Atomerne, udgjøre en Fleerhed, og ere selvstændige, saa ophæver Leibnitz denne Bestemmelse ved de nye Bestemmelser af en Centralmonade eller *Monadernes Monade*, og af *den forudbestemte Harmonie*. Saavel Fichte som Leibnitz ere Idealister, men hiin er subjectiv, denne objectiv Idealist. I nærværende Fremstilling er Idealismen begge Dele. Her, hvor Subjectet bestemmes som Object, er den subjectiv, siden, naar Objectet vender tilbage til Subjectet (i Ideen), er den objectiv. Det er den første af disse Bestemmelser, som vi her have at betragte. Omendskjøndt nu denne vel kan siges at være subjectiv, saa er det dog paa en ganske anden Maade end Fichtes udelukkende subjective Idealisme; thi den modsatte Bestemmelse ligger allerede deri, at det er det samme Begreb, der baade er Subject og Object, saa at Begrebet allerede sees som deres Eenhed, d. e. som Ideen. Saaledes sees da Objectet ikke her som en blot Indskrænkning af Subjectets Virksomhed, en Indskrænkning, hvorom det er tvivlsomt, enten man helst skal betragte den som et Produkt af Subjectet, eller (ligesom paa det psychologiske Standpunkt) som en Forudsætning, hvilken Subjectet ikke kan overvinde og bemægtige sig, da i begge Tilfælde Objectet kun er bestemt som det Indiffe-

rente, som Grændse, og forsaavidt som Subjectets Qvalitet; tvertimod er i nærværende Fremstilling Objectet den Væren, som Subjectet, efter iforveien at have optaget den, nu udvikler af sig selv, og altsaa paa engang baade Subjectets Forudsætning og dets Produkt. Fremdeles er Objectet ikke Subjectets Grændse eller Qvalitet; i denne Betydning er det endnu bestemt som et Andet for Subjectet, og er kun Prædicat i det umiddelbare Omdømme; men idet Omdømmets Umiddelbarhed er medieret ved Slutningen, og denne Mediation igjen er hævet ved Systemet af Slutninger, og vendt tilbage til Umiddelbarheden, saa er Prædicatet blevet til Object, og Objectet er i dette Forhold den hele objective Verden, som har samme Realitet som Subjectet, da det ikke er et Andet for dette, men staaer i Umiddelbarhedens Forhold dertil. Subjectets Bestemmelse som Object har altsaa her den Betydning, at al Væren udgaaer af Tanken, og ikke er andet end den synlige Tanke."

Til en Charakteristik af Subjectivitetsproblemet, seet fra et hegelsk Standpunkt, er ovenstaaende Udtalelse en af de klareste og meest uforbeholdne, man i denne Sammenhæng kan ønske sig; vi have her optaget den i hele dens Udførlighed, fordi den frembyder just saadanne Hovedpunkter, som ere nødvendige, naar det ret skal blive tydeligt, hvad det er, hvorom her egentlig handles. Forskjellen imellem det psychologiske og det logiske Standpunkt sættes altsaa deri, at hiint fordrer, at det Omdømme, der fremkommer ved en Slutning, skal svare til Virkeligheden, dette derimod lader Subjectet selv bestemme sig til Object. Hvorledes et Omdømme fremkommer paa det psychologiske Bevidsthedstrin, er en bekjendt Sag; men hvorledes fremkommer det i „den speculative Logik"? Omdømmet kan jo dog umulig enten dømme sig selv til at staae i Logiken eller dømme Logiken til at skaffe Subjectet det Prædicat, det behøver for at bestemme sig selv til Object. Kan her ikke være Tale om „Begrebets *Overeensstemmelse med*

hvad der kun er det selv", hvordan kan her da være Tale om en Begrebets *Overgang* til, hvad der kun er det selv? At Subjectet, idealistisk seet, er identisk med Objectet, maa indrømmes. Men Identiteten har jo Forskjel; Forskjellen mellem Subject og Object er meer end Forskjel; den er en udtrykkelig Modsætning, ja, en i Begrebet totaliseret Modsætning. Men hvordan gaaer det saa til, at Subjectet og Objectet kunne i „den speculative Logik" ved lidt Mediation ombyttes saaledes, at hvad der den ene Gang er Subject, ganske og aldeles Subject, er den anden Gang Object, ganske og aldeles Object? Det siges udtrykkelig, at Objectet, der har samme Realitet som Subjectet, „ikke er et Andet for dette, men staaer i Umiddelbarhedens Forhold dertil". Hvordan kan Subjectet da fra sin Side staae i et Umiddelbarheds Forhold til det, der i Realiteten „ikke er et Andet for det", ikke er Andet end det selv? Hvad er det for et Subject, hvorom her tales?

Det hedder, at Logiken „ikke bestemmer Subjectet som et menneskeligt erkjendende Subject; men snarere som et guddommeligt skabende". Hvormange Subjecter have vi da egentlig her for os? Her er et menneskeligt erkjendende Subject, der udelukkes af Logiken; et guddommeligt Subject, der anerkjendes af Logiken; og saa et udelukkende og anerkjendende Subject, det Subject, der bestemmer „Subjectet", ikke som menneskeligt, men som guddommeligt; dette „Subjectet" bestemmende Subject er Logiken selv; altsaa er her i Alt tre Subjecter. Men hvordan forholde disse tre Subjecter sig nu egentlig til hinanden? Hvilket af dem er det uafhængige, og hvilke ere de afhængige? Ved første Øiekast skulde man antage, at „det guddommeligt skabende Subject" maatte være det uafhængige; thi at et Subject ved sig selv formaaer at bestemme sig til Object, tyder unegtelig paa Magtfuldkommenhed og stor Uafhængighed. Men nærmere beseet, kan det guddommeligt skabende Subject dog kun bestemme sig til Object,

forsaavidt Logiken „lader det bestemme sig dertil"; men er Logiken virkelig det Subject, der bestemmer „det guddommeligt skabende Subject", saa maa Logiken jo være det mægtige, Alt formaaende Subject, altsaa det uafhængige! Dog heller ikke denne Antagelse vil ret tilfredsstille. Vistnok kan man ved en Forkortelse i Udtryksmaaden tale om, hvad Logiken gjør, i Modsætning til, hvad Mathematiken, Physiken og de øvrige Videnskaber, hver fra sit Synspunkt, maae og bør gjøre; man kan, med andre Ord, meget vel opfatte de forskjellige Videnskaber som tænkende, villende og handlende Subjecter, uden at derved fremkaldes nogen Misforstaaelse, naar Forkortelsen blot ikke anbringes saaledes, at det figurlige Udtryk tages bogstavelig, og det just i en Sammenhæng, hvor det gjælder om at faae Begrebet „Subject" bestemt med logisk Nøiagtighed. Subjectet i Logiken kan ganske vist ikke røre sig af Stedet uden Logikens allerhøieste Tilladelse, kan ikke bestemme sig selv enten til Prædicat eller til Object, uden at Logiken staaer det bi med Raad og Daad, befordrer det fra en Ansættelse til en anden, og ved stadig Forfremmelse bestemmer det til at bestemme sig for enhver consequent og væsentlig Bestemmelse.

Men er Logiken, „den speculative Logik", dette alle logiske Subjecter, Prædicater, Objecter og Subject-Objecter bestemmende Subject da ogsaa virkelig et logisk Selv, et selvstændigt Væsen, en tænkende, dømmende, vidende Subjectivitet? Dersom vi antoge dette, saa maatte vi vel ogsaa antage, at „den speculative Logik" kunde udvikle sig selv; men dersom den virkelig kunde udvikle sig selv, saa maatte den vel ogsaa kunne fremstille sig selv; men dersom den virkelig kunde fremstille sig selv, saa maatte den vel ogsaa kunne foredrage sig selv, og da sagtens ogsaa skrive sig selv, befordre sig selv til Trykken o. s. v. Men ved denne „immanente Udvikling" af Logikens logiske Subjectivitet ere

vi jo allerede komne ud over Logiken som Subject til et Logiken med dens Subjecter oversvævende Subject, nemlig til det Subject, der paa en Maade bliver overseet, idet det bliver „bestemt som den menneskelige Erkjendelse".

Istedenfor at afføre sig den menneskelige Subjectivitet med den menneskelige Erkjendelse, maa den tænkende Bevidsthed just lægge an paa at finde Gaadens Løsning i sit eget subjective Væsen. Kan denne Bevidsthed erkjende sin Endelighed og psychologiske Begrændsning, da er denne Erkjendelse just et Beviis for, at den med det Samme er hævet over Endeligheden og den blot psychologiske Begrændsning; kan den i al sin menneskelige Ufuldkommenhed erkjende Ufuldkommenheden, da er den ved denne Erkjendelse allerede i sig selv hævet over sig selv, og kan igjennem det Ufuldkomne opdage det Fuldkomne, kan i det Menneskelige see det Guddommelige.

Imellem den psychologiske og den almeenlogiske Subjectivitet maa her absolut, dersom Problemet skal lade sig løse, kunne paavises et principielt Mellemled, en Grundsubjectivitet, hvoraf det Subjective i alle relative Subjectiviteter er at aflede, en Princip=Viden, hvortil al psychologisk Bevidsthed og endelig Viden kan føres tilbage. Den Tanke ligger da nær, at gjøre Grundsubjectiviteten til Eet med Guds Aand og aflede den menneskelige Viden af den guddommelige, Menneskets Selvbevidsthed af Guds Selvbevidsthed: Mennesket er jo skabt i Guds Billede. Ikke desto mindre vilde en saadan umiddelbar Opstilling af Modsætningen mellem Guds og Menneskets Subjectivitet kun bidrage til at forøge Forvirringen. Ved nemlig at indføre Gud selv som videnskabelig Forudsætning indføre vi en overnaturlig Factor i Videnskaben, et dogmatisk Princip, der gjør al videnskabelig Begrundelse umulig.

Vel kan man fra et „theocentrisk Standpunkt" med et vist Skin af Grundighed raisonnere saaledes:

„Vi Mennesker vide jo vistnok umiddelbart, hvad det er at vide Noget, at det udtrykkelig er at fornemme, at føle, i det Hele at sandse Noget, at anskue Noget, at forestille sig Noget og fremfor Alt at tænke Noget; men vi vide tillige, at al vor Viden er indskrænket og har en Begyndelse i Tiden. Da nu det Bevidste umulig kan afledes af det Ubevidste, Viden umulig afledes af Ikke=Viden, saa maa vor indskrænkede Viden nødvendigviis forudsætte en uindskrænket og fuldkommen Viden; vor i Tiden og under timelige Betingelser vaagnende Aand kan ikke være et Produkt af Materiens blinde Elementer; den maa nødvendig have en evig, over Tid og Timelighed ophøiet Aand, altsaa Gud selv, til sit Ophav." Med et saadant Raisonnement synes den psychologisk begrændsede Subjectivitet jo vistnok ved første Diekast at ville hæve sig over sin egen Indskrænkning og ligesom gaae bagved sig selv, for at søge sin Kilde; men den hele Bevægelse er kun tilsyneladende. Den raisonnerende Subjectivitet vil, naar vi see nærmere til, i Virkeligheden blive staaende indenfor endelige Skranker og midt i Endeligheden vedblive at maale det Uendelige med sin egen psychologiske Alen.

Hvorledes kommer vel den raisonnerende Subjectivitet til Indsigt i den guddommelige Viden? Via negationis: ved at borttage alle Skranker; via eminentiæ: ved at tænke sig vor Videns ufuldkomne Former hævede til absolut Fuldkommenhed. Ved via negationis vises vi da hen til en abstract qvalitativ Modsætning af Endeligt og Uendeligt, Begrændset og Ubegrændset; det Ubegrændsede maa altsaa blive kjendeligt paa Grændsen, ligesom det Uendelige paa det Endelige. Ved at negere det Endelige i Bevidstheden kommer man ganske rigtig til en Bevidsthed, man maa kalde uendelig; men en Bevidsthed, der er uendelig i den Forstand, at den intet endelig bestemt Indhold har, er tom. Ved at hæve Videns Grændser kommer man unegtelig til en Viden uden Grændser; men en Viden uden alle Grændser, altsaa uden Bestemthed,

er en ubestemmelig Viden af et i sig Ubestemmeligt: *τὸ ἄπειρον* er i og for sig et *ἄλογον*.

For at bøde paa den grændseløse Tomhed, hvortil via negationis consequent maa føre, slaaer den raisonnerende Subjectivitet dernæst ind paa via eminentiæ; Analogien mellem den menneskelige og den guddommelige Viden fastholdes: den guddommelige Viden svarer til den menneskelige, som det Fuldkomne til det Ufuldkomne. Men nu beroer den menneskelige Viden jo ikke blot paa en Tænkning, men ogsaa paa en Sandsning. Uden Syn og Hørelse vilde vor Erkjendelse af Tingene i Verden være deels umulig, deels ufuldstændig. Til en fuldkommen Viden vil der altsaa kræves et fuldkomment Syn og en fuldkommen Hørelse. Fra et theocentrisk Standpunkt har man da heller ikke taget i Betænkning at tillægge Gud baade Syn og Hørelse. Men hvordan forholder det sig nu med det guddommelige Syn og den guddommelige Hørelse?

At Religionen i sit eiendommelige Billedsprog taler om Guds Øie, Guds Øre o. s. v., volder os i denne Sammenhæng ingen Bryderier, eftersom Religionen ikke er og ikke vil være Videnskab. Men Theologien vil jo være Videnskab; Theologien maa vel altsaa see sig istand til at give os et videnskabeligt Begreb om Guds Alvidenhed: hvilke Bidrag har Theologien da ydet til en dybere Forstaaelse af Læren om Guds Øie og Guds Øre og de Vidensfuldkommenheder, som hertil svare? Ingen, slet ingen! At erklære de billedlige Udtryk for Anthropomorphismer og lade Eftertrykket falde paa den rene Alvidenhed er en let Sag; men Spørgsmaalet er: hvad bliver det til med den rene Alvidenhed, naar man gjør Alvor af at fjerne alle saakaldte Anthropomorphismer?

Lader os betragte Alvidenheden nærmere. Den guddommelige Alvidenhed maa naturligviis være, ikke blot en Viden om alle Ting, men ogsaa en Viden af Tingenes sande Væsen: saaledes som Tingene vides af den Alvidende, saa-

ledes og kun saaledes ere de i sig selv. Heraf følger, at, dersom der virkelig existerer en Verden af sandselige Ting, saa maa der i Alvidenheden selv være en sandselig Viden; thi kun ved en sandselig Viden kan det Sandselige vides. Ere de sandselige Ting synlige, følelige, hørlige, saa maa den tilsvarende sandselige Viden være betinget af en Seen, Følen, Høren o. s. v.

Men hvilken Forskjel maa her nu ikke være mellem den menneskelige og den guddommelige Seen, mellem den menneskelige og den guddommelige Høren, kort sagt: mellem den menneskelige og den guddommelige Sandsning! For det menneskelige Syn er der en uafviselig Modsætning mellem Lys og Mørke, mellem Hvidt og Sort, mellem Rødt og Guult, mellem gjennemsigtige og uigjennemsigtige Legemer; denne Modsætning er afgjørende saavel for det Subjective i Synet, som for det Objective i de synlige Ting. Men Modsætningen viser tillige en væsentlig Indskrænkning, en Ufuldkommenhed i vor Seen. Thi det er jo en Ufuldkommenhed ved vort Syn, at vi ikke see, hvad der er i det Fjerne, ligesaa tydeligt, som hvad der er i vor Nærhed*); det er en Ufuldkommenhed, at vi ikke see Tingene ligesaa klart om Natten som om Dagen; en Ufuldkommenhed, at vi ikke ligesaa let kunne see igjennem tykke Mure som igjennem Vindues-

*) For at der kan raades Bod paa denne Ufuldkommenhed, maa Dantes Syn i Paradiset undergaae mangfoldige Forvandlinger. Saaledes i 31te Sang, hvor han seer Beatrice paa Thronen nel terzo giro dal sommo grado:

Da quella region, che più su tuona
Occhio mortale alcun tanto non dista
Qualunque in mare più giù si abbandona,
Quanto li da Beatrice la mia vista;
Ma nulla mi facea; chè sua effige
Non discendeva a me per mezzo mista.

ruder. Slige Ufuldkommenheder maae altsaa via eminentiæ forsvinde for den Alvidendes Øie.

Men idet Ufuldkommenhederne forsvinde, forsvinde jo med det Samme alle tilsvarende saavel objective som subjective Modsætninger; den Alvidendes Øie maa altsaa see alle synlige Ting i lige Nærhed og lige Fjernhed, lige klare, lige gjennemsigtige, altsaa: uden Skygge, uden Farve, uden Omrids, uden Skikkelse; for det altseende Øie løbe de synlige Ting da, reentud sagt, ud i Eet: det altseende Øie lukker sig; den synlige Verden forsvinder. Til lignende Resultater komme vi ved at undersøge hvilkensomhelst af de øvrige Sandsninger og Sandsebestemmelser.

Vel bør vi i denne Sammenhæng heller ikke forglemme, at der er en speculativ Dogmatik, som ved den Hellig Aands Bistand — „idet vi tillægge testimonium spiritus sancti ikke blot praktisk, men ogsaa theoretisk Betydning“ — randsager Guds Dybheder, idetmindste „til en vis Grad“ (thi dersom den Hellig Aand virkelig vilde tage sig af Videnskaben, saa var der vist ingen Tvivl om, at det jo blev i Dogmatiken, vi kom til at søge Subjectivitetsproblemets egentlige Løsning); men de halvsande Bemærkninger, Dogmatiken i denne Anledning kan anføre som Tegn paa de mange Vidnesbyrd, Aanden her skal have givet sig saavel i „den christelige Videnskab“ som i „den christelige Verdensanskuelse“ og i „den christelige Kunst“, beroe tilhobe paa en Sphæreforvexling, idet Christendommen selv forvexles med det Ideerige, hvori den har fundet en Afspeiling, og for hvis Udvikling den som verdenshistorisk Magt har afgivet væsentlige Betingelser.

Havde den „Guds Dybheder randsagende“ Dogmatik nu virkelig saamegen religiøs Inderlighed, at den var istand til at opstille og behandle Spørgsmaalet om den evige Salighed som et afgjørende Livsspørgsmaal, da vilde det Subjectivitetsprincip, den i saa Fald maatte anvende, jo være saa existentielt subjectivt, at det alene af den Grund ikke kunde tilegnes af

Videnskaben. Denne Vanskelighed bortfalder imidlertid af sig selv. Thi den objectivt bevægede Dogmatik har ikke engang saamegen ethisk Inderlighed, at den, selv om den vilde nedlade sig til at benytte Philosophiens Efterladenskaber, og udstaffere sig med et imponerende Lærdomsapparat, fra sit objective Standpunkt var istand til at behandle Spørgsmaalet om Sjælens Udødelighed med noget synderligt Eftertryk*).

*) „Spørgsmaalet om Udødelighed er altsaa et lærd Spørgsmaal? Ære være Lærdom, Ære være den, som lærd kan behandle det lærde Spørgsmaal om Udødeligheden; men Spørgsmaalet om Udødeligheden er væsentlig ikke noget lærd Spørgsmaal, det er et Inderlighedens Spørgsmaal, som Subjectet ved at blive subjectivt maa gjøre sig selv. Objectivt lader Spørgsmaalet sig slet ikke besvare, fordi objectivt lader der sig ikke spørge om Udødeligheden, da Udødeligheden netop er den udviklede Subjectivitets Potensation og høieste Udvikling. Først ved ret at ville blive subjectiv kan Spørgsmaalet ret komme frem, hvorledes skulde det da kunne besvares objectivt? Socialt lader Spørgsmaalet sig slet ikke besvare, fordi det socialt ikke lader sig fremsætte, da kun det Subject, der vil blive subjectivt, kan fatte Spørgsmaalet, og spørge rigtigt: bliver jeg eller er jeg udødelig? See flere Ting kan man godt slaae sig sammen om; saaledes kan flere Familier slaae sig sammen om en Loge i Theatret, og tre eenlige Herrer slaae sig sammen om en Ridehest, saa hver rider hver tredie Dag. Men saaledes er det ikke med Udødeligheden, Bevidstheden om min Udødelighed tilhører mig ganske alene; netop i det Øieblik, jeg er mig min Udødelighed bevidst, er jeg absolut subjectiv, og jeg kan ikke blive udødelig i Compagnie med to andre eenlige Herrer paa Omgang. Subskribentsamlere, der tilveiebringe en talrig Subskription af Mænder og Koner, der føle en Trang i Almindelighed til at blive udødelige, erholde heller ingen Fordele for deres Uleilighed, thi Udødelighed er et Gode, som ikke lader sig tiltrodse ved en talrig Subskription. Systematisk lader Udødeligheden sig heller ikke bevise. Feilen ligger ikke i Beviserne, men i at man ikke vil forstaae, at systematisk seet er det hele Spørgsmaal Nonsens, saa man istedenfor at søge yderligere Beviser, snarere maa see at blive lidt subjectiv.

Derimod har den med den Hellig Aands testimonium sig anbefalende Dogmatik det Betænkelige ved sig, at den, trods sit videnskabelige Tilsnit, overalt paa Videnskabens Enemærker gererer sig, som om den stod i et født Overlegenhedsforhold til Videnskaben selv; den synes i det Hele at betragte sine videnskabelige Undersøgelser som en Art diplomatiske Forhandlinger, om hvilke den veed, at de aldrig kunne sætte den som aandelig Stormagt i nogen alvorlig Forlegenhed; skulde den virkelig her og der geraade i nogen Forlegenhed, kan den jo altid i Egenskab af Stormagt forevise testimonium og bryde af ved et Magtsprog.

Hvorledes det i videnskabelig Henseende forholder sig med Dogmatikens foregivne testimonium, kan her blandt Andet sees af dens Behandling af Guds Alvidenhed. Skulde Testimoniet virkelig sætte den istand til at randsage den guddommelige Videns Dybder, da maatte den dog vel være istand til at give et nyt og ganske eiendommeligt Bidrag til at

Udødeligheden er Subjectivitetens meest lidenskabelige Interesse, i Interessen ligger netop Beviset; naar man, systematisk ganske consequent, systematisk abstraherer objectivt fra den: Gud veed, hvad saa Udødelighed er, eller blot hvad det vil sige, at ville bevise den, eller blot hvad det er for en fix Idee at bryde sig videre derom. Om man systematisk kunde faae hængt en Udødelighed op, ligesom Geßlers Hat, for hvilken vi Alle i Forbigaaende toge Hatten af, det er ikke at være udødelig, eller at være sig Udødeligheden bevidst. Systemets utrolige Møie med at bevise Udødeligheden er spildt Uleilighed og en latterlig Modsigelse: at ville systematisk besvare det Spørgsmaal, der har den Mærkelighed, at det ikke lader sig systematisk fremsætte. Det er ligesom at ville male Mars i den Rustning, der gjør ham usynlig. Pointen ligger i Usynligheden, og ved Udødeligheden ligger Pointen i Subjectiviteten og i Subjectivitetens subjective Udvikling."

Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de philosophiske Smuler af Joh. Climacus. Udgiven af S. Kierkegaard, Kjøbenhavn 1846. S. 126—127.

bestemme Begrebet Viden, og belyse os Videns Forhold til den Vidende. Dette dens eiendommelige Bidrag maatte da være af den Beskaffenhed, at enhver redelig Tænker kunde indrømme, at det nye Vidensbegreb virkelig stod i den nøieste Sammenhæng med Forudsætningerne: Aabenbaring og Tro. Fremdeles maatte det kunne gjøres indlysende, at den nye paa Aabenbaringstroen byggede Viden var i sin Art høiere og herligere end den, hvormed Videnskaben, uden Tro og Aabenbaring, ellers maa lade sig nøie. Først naar dette ret var blevet indlysende, kunde her være Tale om Modsætningen mellem et troende og et ikke-troende Standpunkt indenfor Videnskaben selv. De, som forkastede det høiere, af Aabenbaring og Tro betingede, Vidensbegreb, maatte da, saafandt de vilde gaae videnskabeligt tilværks, tilstaae, at Vidensbegrebet, for sig betragtet, virkelig var det høiere; men at de forkastede det, alene fordi de i deres Vantro ikke kunde fastholde de Forudsætninger, hvorpaa dets Realitet kom til at hvile.

Nu er der jo for enhver Dogmatik, og da især for den speculative, en ganske særegen Opfordring til at udfolde et saadant høiere Vidensbegreb, naar Talen er om Guds Alvidenhed. Hvad har da „den Guds Dybheder randsagende" Dogmatik at lære os om den alvidende Gud? Det er ikke uden en vis Spænding, at vi lytte til en Meddelelse som denne: „Den alvidende Gud er den sig selv aabenbare Gud, den Gud, for hvem Alt er aabenbart". Man venter her at see Begrebet Aabenbaring udbrede et høiere Lys over Alvidenhedsbegrebet. Men naar dette høiere Lys nu alene bestaaer i den dogmatiske Oplysning, at man „fra gammel Tid har forestillet Gud under Billedet af et Øie", og det med Grund, efterdi „Gud ikke har et Øie", men er Øie, efterdi „hans Væsen er Viden", saa bliver man tvivlraadig, og har Vanskelighed med at udfinde, hvori Oplysningen egentlig skal bestaae. Er det nu Dogmet: Gud er Øie, der skal

forklare os Dogmet: Gud er Viden, saa kan man jo heri gjerne see et Beviis for, at der virkelig maa tillægges testimonium spiritus sancti, ikke blot praktisk, men theoretisk Betydning; thi hvor ofte der end i den hellige Skrift tales om Guds Øie, ja, om Guds Øine, saa skal man dog neppe finde noget Sted, hvor enten det gamle eller det nye Testamente har hævet sig til den speculative Viden, at Gud ikke har et Øie, men er Øie.

Men hvori finder nu en Sætning som denne: „Gud har ikke et Øie, men han er Øie" sin videnskabelige Begrundelse? Er den maaskee ved sig selv indlysende for Alle, eller dog for de Troende? Er den indlysende for alle Troende eller kun for dem, der ikke lægge saamegen Vægt paa, hvad Bibelen lærer om Guds Øie, altsaa om det Øie, Gud har, som paa den Omstændighed, at man fra gammel Tid har forestillet Gud under Billedet af et Øie, altsaa — speculativt! — af det Øie, Gud ikke har? Er det maaskee denne sidste praktiske Omstændighed, hvori den theoretiske Betydning af testimonium spiritus sancti særlig maa søges?

„Men", vil en billigttænkende Læser kunne indvende, „hvorfor nu just hænge sig i et saa prægnant og aandrigt Udtryk som: „Gud er Øie"? Betydningen er jo aabenbart den, at hans Væsen er Viden!" Herpaa have vi følgende Svar: saasnart det blot indrømmes, at den hele „dogmatiske Oplysning" løber ud paa en aandrig Omskrivning af, hvad der allerede er sat med Alvidenheden selv som Forudsætning, saa opgive vi strax det prægnante Udtryk. Den alvidende Gud er altsaa, ifølge Dogmatikens høiere Vidensbegreb, den Gud, „hvis Væsen er Viden", den Gud, „hvis Væren er forklaret i evig Tænken", „den sig selv aabenbare Gud, for hvem Alt er aabenbart"; den Hellig Aands theoretiske testimonium løber altsaa gjennem adskillige prægnante Omskrivninger ud paa en dogmatisk Retfærdiggjørelse af den formelle

Logiks bekjendte Grundsætning: enhver Ting er, hvad den er, den Alvidende er den Alvidende!

Dog, thi heller ikke dette tør vi oversee, behøver „den dogmatiske Oplysning" just ikke at bestaae i nominelle Definitioner af Alvidenheden; den „Guds Dybheder randsagende" Dogmatik skal have Lov til at anvende saamange prægnante, billedlige, halvbilledlige, forbilledlige, ubilledlige Omskrivninger af Alvidenhedsbegrebet, det skal være, naar den saa i Kraft af den „theoretiske Betydning", der bliver at tillægge testimonium spiritus sancti, blot vil forhjælpe os til en Løsning af de ovenfor angivne Problemer. Hvorledes er det muligt, at endelige Forskjelle og sandselige Modsætninger, saasom Modsætning af Dag og Nat, af Lys og Mørke, kunne bestaae for den uendelige Viden, „den altgjennemtrængende Seen"? — Saaledes som Tingene vides af den Alvidende, saaledes — vi gjentage det — saaledes ere de i sig selv. At den Alvidende maa kjende baade Lys og Mørke, baade Sandseligt og Usandseligt, dersom disse Modsætninger have sand Gyldighed, og dersom der virkelig er en Alvidende, er ikke Problemet; thi det er Noget, der følger af sig selv, og kan indsees uden „theoretisk" testimonium af den Hellig Aand. Nei, Problemet er dette: hvorledes er det muligt, at der kan være en alvidende Gud, dersom der i Sandhed er en endelig, qvalitativ og væsentlig Modsætning mellem Lys og Mørke, mellem gjennemsigtige og uigjennemsigtige Legemer? eller: dersom der i Sandhed er en endelig, qvalitativ og væsentlig Modsætning mellem gjennemsigtige og uigjennemsigtige Legemer, hvorledes er det da muligt, at en Alvidenhed kan tænkes at være? At Problemer af denne Natur ikke fremkunstles med Vilkaarlighed, men paatrænge sig med Nødvendighed, kan sees af et hvilketsomhelst Exempel. Hvad er Lyset? Object og Medium for Synet, altsaa for den seende Viden. Og Mørket? En Skranke for Synet, Object for en ikke seende Viden, altsaa for en Viden om, at „en altgjennem-

trængende Seen" ikke er mulig! Hvordan kan en „altgjennemtrængende Seen" da paa een Gang baade see i Mørket og dog see Mørket? Hvordan kan Alvidenheden, for at anføre et haandgribeligt Exempel, bestaae med en Kampesteen? Seet i Alvidenhedens Lys, maa den for os uigjennemsigtige Steen jo blive fuldkommen gjennemsigtig, og alle dens materielle Egenskaber forvandle sig til Vidensbestemmelser, Reflexer i den rene Viden; men paa denne Maade forsvinder Stenen som Steen. Skal Stenen forblive og beholde sine materielle Egenskaber: Uigjennemsigtighed, Haardhed, Vægt o. s. v., saa vil den som udvortes endelig Existens fremstille sig som en Gjenstand for Viden; men en saadan Videns Gjenstand er tillige en Skranke for Viden: Gjenstanden indskrænker da den Viden, hvis Gjenstand den er; men Alvidenheden taaler jo ingen Indskrænkning. Vil man nu beraabe sig paa, at Alvidenheden vel skal kunne magte Kampestenen, efterdi den Alvidende tillige er den Almægtige, da har en saadan umiddelbar dogmatisk Paaberaabelse paa Almagtens Eenhed med Alvidenheden, som det synes, ikke saamegen Lighed med et theoretisk testimonium spiritus sancti, som snarere med et praktisk Humbug, saalænge der ikke gjøres Anstalter til at oplyse Noget angaaende Forholdet imellem Alvidenheden og Almagten.

Hvilke Bidrag har da den objective, Guds subjective Dybheder objectivt randsagende, Dogmatik ydet Videnskaben til nærmere Forstaaelse af Alvidenheden „i Forhold til Skabningen"? Ingen, aldeles ingen! Thi Erklæringer som disse: „Idet Gud erkjender Alt i den evige Eenhed, erkjender han det ligesaavel i dets indre Modsætninger og Forskjelle. Gud sætter Skilsmisse mellem Lys og Mørke; han kjender Væsenet som Væsen, Skinnet som Skin" o. s. v. ere jo ikke videnskabeligt begrundede Erkjendelser; tvertimod! det er reent grundløse Paastande, Almeensætninger, der kunne opstilles, antages og gjentages af Enhver, uden at den, der opstiller dem, derfor i nogen Maade

behøver at have testimonium spiritus „theoretisk"; med mindre det da theoretisk skulde være et testimonium paupertatis.

Afskrækket ved Dogmatikens mislykkede Forsøg med Testimoniet, kunde man næsten føle sig fristet til med eet Slag at gjøre Ende paa alle Qvaklerier med Subjectiviteten og dens Viden ved at opstille og fastholde den Forudsætning, at den absolute Aand er i sin Alvidenhed ligesaa ophøiet over al menneskelig Tænkning som over al menneskelig Sandsning. Men, ikke at tale om det Uvidenskabelige i at antage en guddommelig Viden, der skal falde saa ganske udenfor vor menneskelige, at vi om en saadan, strengt taget, ingen Viden kunne have, saa lægger jo den opstillede Forudsætning et saa svælgende Dyb, ikke blot imellem den menneskelige og den guddommelige Viden, men imellem den menneskelige Viden og Sandheden, at det paa slige Vilkaar maa blive Videnskaben umuligt at danne sig et sandt Begreb om, hvad Sandhed er. Kan man nu paa dette Standpunkt ikke vide, hvad Sandhed er, saa kan man jo heller ikke vide, hvad der hører til en sand Viden. Men en Subjectivitet, der saaledes faaer det Sande udenfor sig og i den Grad farer vild fra al Viden af Sandheden, at den tilsidst ikke veed, hvad sand Viden er, farer vild i sig selv, og kan som en i sig vildfarende Subjectivitet umulig unddrage sig den Selvmodsigelse, hvoraf al anden Modsigelse udspringer. Skal Selvmodsigelsen hæves, og Subjectivitetsproblemet løses, da maa her i Principet kunne paavises en Modsætningseenhed af oprindelig og afledet Subjectivitet, en Forskjelseenhed af guddommelig og menneskelig Viden. Men Vidensprincipet, den Grundsubjectivitet, hvori den guddommelige Viden kan blive menneskelig og den menneskelige guddommelig, kan ikke udvikle sig paa de umiddelbare Modsætningers Trin; her udkræves høiere Former.

B.

Den reflecterende Subjectivitet.

Som Viden er, saaledes er den Vidende; som Subjectivitetsudviklingen er, saaledes er Subjectiviteten. Dersom man til en Charakteristik af den reflecterende Subjectivitet kun fordrer en Bevidsthed, der reflecterer, da have vi allerede i Sensualismen og endnu mere i den subjective Idealisme talende Vidnesbyrd om en Reflexion, der er uadskillelig fra Subjectivitetens Væsen; men naar der ved Udtrykket „reflecterende Subjectivitet" betegnes et eget Trin af Subjectivitetens logiske Selvudvikling, er det ikke nok, at Subjectiviteten reflecterer, den maa, for at blive sig selv gjennemsigtig, udtrykkelig reflectere sin Reflecteren. Og ikke engang det er nok; thi den subjective Idealisme har tilstrækkelig godtgjort, at en Subjectivitet kan reflectere sin egen Reflecteren paa en saa abstract, formel og eensidig Maade, at den, ved uophørlig at fortære sit Indhold, tærer paa sig selv og fortærer sig selv. Den i Selvreflexion klare Subjectivitet maa vide at udvikle Reflexionens Former i uopløselig Eenhed med et i Formerne reflecteret Indhold; den maa med det saaledes reflecterede Indhold ikke blot speile sig selv i sit Andet, men gjennemskue Modsætningen af sig selv og Andet saa fuldstændig, at Andetheden fra sin Side omvendt kan sees at reflectere sin Selvstændighed, idet den reflecteres i Selvheden, og det Objective stadfæstes af det Subjective som Videns Gjenstand af den Vidende. At just dette er Opgaven, indlyser, naar man ret begynder at reflectere over Reflexionen. Hvad er vel Reflexionen?

Ifølge almindelig Sprogbrug falde Tænken og Reflecteren saa temmelig sammen: at reflectere over Noget er at tænke over Noget; Forskjellen er i alt Fald kun den, at man ved Reflexionen gjerne betegner en særlig bevidst Tænken, en Overveielse, en udtrykkelig Anvendelse af Eftertanken. Man gjør endvidere, ifølge almindelig Sprogbrug, Forskjel imellem

at tænke paa Noget og at reflectere paa Noget: herpaa Reflecterende, o. s. v. Fra dette Synspunkt er Reflexionen med sine forskjellige Betydninger altsaa en subjectiv Act, ligesaavel som Tænkningen. I en ganske anden Mening forekommer Ordet Reflexion i Optiken, hvor Talen er om Lysets Reflexion, i Betydning af Lysstraalernes „Tilbagekastning"; denne Reflexion er aldeles objectiv. Reflexion i objectiv og Reflexion i subjectiv Betydning ere, ifølge den sædvanlige Forestillingsmaade, saa aldeles forskjelligartede, at de neppe engang synes at vedkomme hinanden. Anderledes i den absolut objective, immanente Begrebsudvikling; her er man gaaet til den modsatte Yderlighed, at slaae den subjective Reflexion sammen med den objective. Det Sidste er ligesaa eensidigt som det Første. Fra Logikens Synspunkt bliver det derfor en væsentlig Opgave at udvikle Forskjellen mellem Reflexion og Tænkning og derhos paavise Eenheden, nemlig Forskjelseenheden af den logiske og den optiske, den subjective og den objective Reflexion.

Betragte vi Forholdet mellem Tænkningen og Reflexionen nærmere, da bliver det strax et Spørgsmaal, om Reflexionen skal bestemmes som en Ændring af den almene Tænkning, eller Tænkningen som et særligt Moment, en Side af Reflexionen selv. Hos Hegel er Reflexionen udtrykkelig bestemt som en særlig Art af Tænkning, en objectiv Mellemform imellem Umiddelbarheden og Speculationen. Saaledes svare alle Værenskategorierne til den umiddelbare Tænkning, alle Væsenskategorier til Reflexionen, alle under Begrebet hørende Totalitetskategorier til Speculationen. Hvad der gjælder om Trichotomien i det Store, gjælder tillige i det Mindre og gjentager sig ved hver enkelt Trehed. Reflexionens Plads er i det hegelske System saa typisk, at enhver Afvigelse fra Typen forraader sig som en Inconseqvens. „Hos Hegel" — siger Heiberg*) — „er den absolute Væren fremstilt i Kategorierne:

*) Perseus Nr. 2, S. 44. (Prosaiske Skrifter, 2det Bind, 1861, S. 165)

a) Væren, b) Intet, c) Vorden. — Men denne Orden maa ansees som en lille Uagtsomhed, thi den er i Strid med Systemets hele øvrige Architektur. Vel er Vorden Eenheden af Væren og Intet, men kun den dialektiske Eenhed af begge, deres — som Hegel selv kalder den — *urolige* Eenhed, altsaa ikke den resulterende eller speculative. Vorden er i det hegelske System aabenbart Grundkategorien for alt Endeligt; men netop derfor maa den, ifølge selve Systemets hele Methode, holdes paa Endelighedens Plads." Men Endelighedens Plads er i denne Sammenhæng netop Reflexionens Plads. At Reflexionen paa denne Maade er bleven en Tænkningens Mellemform, en ved „det Dialektiske" betegnet Overgangsform fra den kategoriske Umiddelbarhed til den udviklede Forskjels resulterende „speculative" Eenhed, skulde her slet ikke have været berørt, dersom denne Reflexionens Underordnen under Tænkningen som det Endelige under det Uendelige, som Forstanden under Fornuften, ikke havde sin Grund i en umiskjendelig Overvurdering af „den rene Tænknings" abstracte Væsen.

I skarp Modsætning til Anskuen, Sandsen og Forestillen er den rene Tænken for sig eensidig, ligesom den rene Negation er eensidig ligeover for den umiddelbare Position. Tanken maa, ifølge Hegel, være det Negative, hvori al Sandsning og Forestilling forsvinder: „den, der ret begynder at tænke, taber Syn, Hørelse og alle Sandser"; men skal Negationen ikke være Andet end en Abstraction, vil man virkelig gjøre Alvor af at bortkaste alle Sandsningens, Forestillingens og Anskuelsens forskjelligartede Elementer, for at Tanken selv som det Almene kan bevæge sig fra det Almene gjennem det Almene til det Almene, da kan man spendere saamange Negationer og Negationers Negationer paa dette Abstractionens caput mortuum, som man vil; det er dødt og bliver dødt. Skal Tænkningens Frigjørelse fra Sandsning og Forestilling derimod, hvad Hegel jo ogsaa indskærper, forstaaes saaledes, at de Forestillingselementer, som Tanken ved

sin Negation ophæver, bevares i den concrete Tænkning, da er Tænkningen med det Samme forvandlet til Reflexion, og her er ikke længer Grund til at give den Forestillingen abstract modsatte Tænkning noget ubetinget Fortrin fremfor Forestillingen. Ved Reflexionen bliver det Positive en Reflex af det Negative, men saaledes, at det Negative med det Samme bliver en Reflex af det Positive; ved Reflexionen bliver Anskuelsen en Reflex af Tænkningen, men saaledes, at Tænkningen med det Samme bliver en Reflex af Anskuelsen; ved Reflexionen bliver Væren en Reflex af Intet, men saaledes, at Intet med det Samme bliver en Reflex af Væren. Istedenfor at bestemme Reflexionen som en underordnet Form af den rene Tænken og tage Parti for Abstractionen, maae vi tvertimod erkjende, at det netop er Reflexionen, der er den udviklede, ved sine Modsætninger integrerede Tænkning, den Tænkning, der alene er skikket til at overgaae i Concretionen.

Er det allerede fra den subjective Side nødvendigt at minde om, at al Tænken in concreto er en Reflecteren, da er det fra den objective Side, med udtrykkeligt Hensyn paa den hegelske Misviisning, endnu mere nødvendigt at minde om, at al Reflecteren, logisk forstaaet, er en Tænken. Thi hvor strengt Hegel end overalt holder paa „das Denken und das Denken und das allgemeine Denken", saa hændes det ham dog, at han i sin objective Logik træffer paa Tanker, om hvilke han ikke ret veed, hvorvidt de egenlig ere tænkte eller ikke tænkte. „Wenn man sagt," — hedder det i „Vorbegriff" til 1ste Deel af Encyclopædien*) — „der Gedanke, als objectiver Gedanke, sey das Innere der Welt, so kann es scheinen, als solle damit den natürlichen Dingen Bewußtseyn zugeschrieben werden. Wir fühlen ein Widerstreben dagegen, die innere Thätigkeit der Dinge als Denken aufzufassen, da wir sagen:

*) Hegels Werke, 6ter Band. Berlin 1840, S. 45.

der Mensch unterscheide sich durch das Denken vom Natürlichen. Wir müßten demnach von der Natur als dem Systeme des bewußtlosen Gedankens reden, als von einer Intelligenz, die, wie Schelling sagt, eine versteinerte sey. Statt den Ausdruck Gedanken zu gebrauchen, ist er daher, um Mißverständniß zu vermeiden, besser Denkbestimmung zu sagen." Det er et stort Problem, Hegel berører i disse faa Ord, et Grundproblem, der allerede foresvævede Plato: „Dersom Ideerne," hedder det i Platos Parmenides, „kun ere subjective Begreber (νοήματα), og Tanken nødvendigviis maa have sin Gjenstand, saa maa man enten antage, at hver Gjenstand bestaaer af Tanker, og at Alt tænker, eller ogsaa, at der vel er Tanker, men ingen Tænken (ἀνάγκη, εἰ τἆλλα φῂς τῶν εἰδῶν μετέχειν, ἢ δοκεῖν σοι ἐκ νοημάτων ἕκαστον εἶναι καὶ πάντα νοεῖν, ἢ νοήματα ὄντα ἀνόητα εἶναι)." At Tingene selv skulde kunne tænke, eller at der i Tingene skulde kunne gives Tanker, der ikke vare tænkte, fandt Plato i den Grad meningsløst, at han, for at blive en saa urimelig Antagelse qvit, ikke tog i Betænkning at sætte de evigt værende Ideer istedenfor de utænkte Tanker. Hvad har nu Hegel med sin uophørlige Indskærpen af „das Denken und das Denken und das allgemeine Denken" egentlig gjort for at løse hiint ældgamle platoniske Problem? Intet! Istedenfor at skærpe Problemet, har han tvertimod udvisket det med en Raisonnementsbemærkning som denne: „Statt den Ausdruck Gedanken zu gebrauchen, ist es daher, um Mißverständniß zu vermeiden, besser Denkbestimmung zu sagen". Hvad der i denne Henseende har kunnet blende en ellers saa energisk, aarvaagen og udholdende Tænker som Hegel, er ikke vanskeligt at paavise; det er aabenbart det uklare Forhold, hvori han fra Først af sætter Reflexionen til den egentlige Tænkning, og den, paa Grund af Forholdets Uklarhed, tvetydige Brug, han saa gjør af den objective Reflexion. Et slaaende Beviis herpaa er Følgende. Om Kategorien Existens hedder det

i Logiken: „Die Existenz ist die unmittelbare Einheit der Reflexion-in-sich und der Reflexion-in-Anderes"; Tingen, det Existerende, bestemmes nu i Consequens heraf saaledes: „Die Reflexion-in-Anderes des Existirenden ist aber ungetrennt von der Reflexion-in-sich; der Grund ist ihre Einheit, aus der die Existenz hervorgegangen ist. Das Existirende enthält daher die Relativität und seinen mannigfachen Zusammenhang mit andern Existirenden an ihm selbst, und ist in sich als Grund reflectirt. So ist das Existirende Ding."

Det er af Logiken uimodsigelig klart, at Hegel ikke blot lader Tingenes Existens beroe paa objectiv Reflexion, men endog ligefrem gjør Tingene selv reflecterende, forsaavidt nemlig enhver Ting reflecterer sig i sig selv ved at reflectere sig i sine Egenskaber, o. s. v. Men naar Hegel ikke tager i Betænkning at gjøre Tingene til reflecterende Væsener, medens han dog tager i Betænkning at gjøre dem til tænkende Væsener, saa sees jo tydelig heraf, at han stiltiende gjør en væsentlig Skilsmisse imellem Reflexionen og Tænkningen, og det en Skilsmisse, hvorefter det, trods al Paaberaabelse af „das Denken und das Denken und das allgemeine Denken", dog ikke bliver Tænkningen*), men Reflexionen, nemlig den optisk objective Reflexion, der fra Først til Sidst opfattes som det Almene.

Til nærmere Bestemmelse af Forholdet mellem Tænken og Reflecteren og derved tillige af Forholdet mellem subjectiv og objectiv Reflexion, vil det altsaa være nødvendigt at lade Reflexionen udklare sig fra den subjective Side som Forstandsreflexion, fra den objective som Væsensreflexion og ved energisk Vexelbestemmelse af det Subjective og det

*) At der ifølge sædvanlig Sprogbrug kan være Grund til at bruge Ordet Tænkning som det mere almindelige Udtryk for den logiske Aandsvirksomhed, kan gjerne indrømmes; kun maa man erindre, at den egentlige, bestemte Tænken er en Reflecteren.

Objective, som Virkelighedsreflexion. Modsætningseenheden af Subjectiviteten og det Objective udvikler sig da med det Samme saaledes, at Forstandsreflexionen væsentlig sees at være en af Andetheden betinget Selvreflexion, Væsensreflexionen en i Selvheden begrundet Reflexion af Andet, og Virkelighedsreflexionen en for Andetheden ved den overgribende Selvhed bestemt Selvstændighedsreflexion.

d) Forstandsreflexion.

Al Forstaaelse af Andet er væsentlig Selvforstaaelse; thi Forstaaelsen beroer just derpaa, at den forstandige Subjectivitet, saa at sige, staaer foran sin Gjenstand som foran et Andet, et Fremmed, og dog i dette Andet erkjender sit Eget, i dette Fremmede opdager sig selv: under Forstaaelsen bliver Andetheden netop reflecteret i Selvheden saaledes, at Subjectiviteten udtrykkelig veed sig som reflecterende. I Forstaaelsen reflecterer Forstanden tillige sig selv. Vistnok kan den reflecterende Forstand kun udvikles ved Udvikling af et Gjenstandsindhold, der med det Samme bliver forstaaet; men Gjenstandens Udvikling er dog i Reflexionen forskjellig fra den sig derved udviklende Forstand. Her maa i Forstaaelsen selv gjøres en forstandig Adskillelse imellem en Forstaaelse af Gjenstanden og en Forstaaelse af den Forstand, hvorved Gjenstanden bliver forstaaet. Jo skarpere Adskillelsen er, desto tydeligere er igjen Reflexionen af det Adskilte. Dersom det var Forstanden en Umulighed at reflectere sine evige Formbestemmelser i reflecteret Adskillelse fra sit reale Indhold, da vilde der være en saa uendelig Kløft imellem den menneskelige og den guddommelige Forstand, at Forstanden derved absolut maatte blive sig selv en Gaade. Men hvo indseer ikke, at de Formbestemmelser, der vise sig som absolut nødvendige for den menneskelige Forstand, ogsaa maae have Gyldighed for den guddommelige, efterdi de høre til Forstandens Væsen? Det er tankeløst, om Nogen vilde sige: „vor Forstand er i sin menneskelige Indskrænkethed jo vistnok nødt til at gjøre Forskjel imellem Væren og Vorden, Hvile og Bevægelse, Væsen og Skin, Grund og Følge, Hele og Dele, Indre og Ydre, Aarsag og Virkning, Midler og Formaal o. s. fr., men derfor er det jo ikke sagt, at en saadan Forskjel skulde være nødvendig ogsaa for den guddommelige Forstand. Vi med vor ufuldkomne Forstand maae naturligviis indrømme, at det Hele, mathematisk seet, er større end en Deel, og ligestort med sine Deles Sum; men hvad Beviis have vi for, at den guddommelige, for os ufattelige, Forstand ikke maaskee vender Forholdet om, og gjør Delen større end det Hele og Delenes Sum mindre end hver enkelt Deel? Vi med vor menneskelige Forstand formaae jo vistnok ikke at tænke os et Væsen uden Phænomen, en Ting i sig (ein Ding an sich) uden Egenskaber, et absolut Indre uden et tilsvarende Ydre; men en guddommelig Forstand, en Forstand, der er Eet med en guddommelig Magt, kunde jo derfor gjerne see sig istand til at kaste Phænomenerne bort og beholde Væsenet, tilintetgjøre Egenskaberne og conservere Tingen, afskaffe det Ydre og slaae sig til Ro i det Indre?" — At en saadan Adskillelse af guddommelig og menneskelig Forstand er tankeløs og uforstandig, trænger ikke til særligt Beviis; Beviset ligger i Sagen selv. Bestræbelsen for at gjøre Forstanden overmenneskelig og guddommelig er ved den projecterede Adskillelse forvandlet til en Bestræbelse for at gjøre den guddommelige Forstand til en Forstandens Uting, en høieste Uforstand. „Ja, for vor indskrænkede Fatteevne," siger man, „maa den guddommelige Forstand nødvendigviis tage sig ud som Uforstand; thi i modsat Fald vilde den jo ikke absolut overgaae vor Forstand." Men Tvetydigheden i slige Vendinger ophører at være blendende, naar vi besinde os paa den afgjørende Forskjel imellem: at fatte Forstandens uendelige Reflexion i sit uendelige Indhold og at fatte Forstandsreflexionen selv i sin formelle Forstandighed. Ved den første Opgave betegnes Modsæt-

ningen, ved den sidste Eenheden af den guddommelige og den menneskelige Forstand.

Forsaavidt da det hele System af reale Forskjelsbestemmelser, der særligt angaae Indholdet, bortfalder eller, nøiagtigere, taber sig og forsvinder i Reflexer af Forstandens ontologiske Selvreflexion, have vi i den saaledes bestemte ontologiske Selvhed Forstandsprincipet som et Subjectivitetsprincip. Principets Selvudvikling kan altsaa kun i samme Grad blive alsidig opfattet, som Forstandsreflexionen selv bliver alsidig udviklet.

α) Sættende og forudsættende Reflexion.

Vilde Nogen spørge: „hvor gammel er vel Tilværelsens Forstand? naar blev den til? hvorlænge kan den vare?“ da vilde naturligviis enhver Forstandig strax mærke det Urimelige i slige Spørgsmaal. Forstanden selv, Tilværelsens Forstand, kan jo ikke have nogen endelig Tilbliven: den er og maa være evig. Men hvad skulle vi nu sige om en Forstand, der er til i en heel Evighed, uden at forstaae enten sig selv eller Andet, altsaa: uden mindste Forstand enten paa sig selv eller Andet, altsaa: en evig Forstand uden al Forstand? Det Syn seer noget uforstandigt ud. Paa timelig, endelig Maade kan der jo vistnok i Tingene selv være meget Forstandigt, som din og min Forstand ikke fatter; men her er nu ikke Tale om en Forstand som din og min, men om Forstanden selv, den evige Forstand. Hvad der gjælder om Tanken, Anskuelsen og Forestillingen, gjælder i denne Henseende ogsaa om Forstanden. Uden Tænkning ingen Tanke, uden Anskuen ingen Anskuelse, uden Forestillen ingen Forestilling, uden Forstaaen og Forstaaelse ingen Forstand.

Fra Psychologiens Standpunkt gjælder det, at det forstandige Subject er Et og Subjectets Forstand et Andet; men det Endelige i denne Adskillelse tilhører kun Endeligheden. Seet i Principet, d. v. s. fra Ontologiens Standpunkt, er

den sig forstaaende Forstand Subjectiviteten selv. Det er den guddommelige Forstand — de Gamles νοῦς —, der evig tænker sig selv, og denne Tænkning er, som Aristoteles udtrykker det, Tænkningens Tænkning: αὐτὸν ἄρα νοεῖ, εἴπερ ἐστὶ τὸ κράτιστον, καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις.

Men naar Forstanden selv er oprindelig Subjectivitet, hvoraf kommer det da, at man ikke ligesaa umiddelbart indseer Subjectivitetens som Forstandens Evighed? Det kommer aabenbart deraf, at man her har at stride med en dobbelt Misforstaaelse, en psychologisk og en ontologisk. Den psychologiske Misforstaaelse er, at al tænkende Subjectivitet, al Viden og Bevidsthed uden videre maa være analog med den menneskelige, af Nerve- og Hjernevirksomhed betingede, Subjectivitet og dens indskrænkede Viden og Bevidsthed. Den ontologiske Misforstaaelse er, at Forstandens evige Væren skulde kunne være umiddelbar, som en Væren af et evigt Rum, medens man derimod ikke kan dølge for sig selv, at Subjectivitetens Væren er og maa være uendelig reflecteret. At tillægge Forstanden en oprindelig umiddelbar Væren, være sig i en given Tingenes Orden eller i Materien og dens Kræfter, er i allerhøieste Grad uforstandigt; thi den uendelige Forstand er kun i en uendelig Reflexion. Psychologien siger, at Forstanden er en Evne til Reflexion; Ontologien indseer, at Forstanden selv er Reflexion. Problemet om Subjectivitetens Oprindelighed er netop Problemet om Forstandens Oprindelighed, Problemet om den evige νοῦς som ἡ νοήσεως νόησις.

Skulle saadanne kategoriske Udtryk som: „den sig tænkende Tænkning“, „den sig forstaaende Forstand“, „det sig begribende Begreb“ være mere end Talemaader, hvorved man søger at undgaae Vanskelighederne med det Subjective, for uforstyrret at give sig hen i Betragtningen af det Objective, da er det i Sandhed ikke nok, at man engang imellem kommer i Tanke om, at der er en tænkende Subjectivitet, og

saa i al psychologisk-ontologisk Tvetydighed siger med Hegel: „Das Denken als Subject vorgestellt ist Denkendes, und der einfache Ausdruck des existirenden Subjects als Denkenden ist Ich*)." Allerede Fichtes Begyndelse til en Construction af det rene Jeg viser tydelig nok, hvad det vil sige, at den sig forstaaende Forstand oprindelig er en Subjectivitet. De to første Sætninger: A = A, og Non-A ikke = A, ere, for sig betragtede, den formelle Logiks noksom bekjendte Principer, nemlig Identitets- og Contradictionsprincipet, altsaa rene Forstandssætninger, Grundsætninger, hvortil den reflecterende Forstand vil føre alle Reflexioner tilbage, for ret at forstaae sig selv. Men medens den formelle Logik kun opstiller Grundsætningerne saaledes, at den i en egen, udenfor den logiske Sætten faldende Forudsætning fastholder det psychologisk tænkende Subject, et Subject, der bruger sin Forstand uden at indsee sin Væsenseenhed med Forstanden selv, er det derimod Fichtes Fortjeneste at have fra Grunden af paaviist, at den Tænkende ikke staaer udenfor Tanken, at det netop er den sig forstaaende Subjectivitet, der i de allerførste forstandige Vexelbestemmelser af Sætten, Forudsætten og Modsætten væsentlig har med sig selv at gjøre.

Ifølge den formelle Logik maa det at sætte og det at forudsætte Noget betragtes som to Ting, der falde udenfor hinanden. At sætte Noget er at give det Tilværen; hvad jeg selv sætter, har jeg i min Magt: min Tanke kan holde det fast eller slippe det, eftersom den finder for godt. At forudsætte Noget er derimod at lade sig Noget give, at antage det for et Givet. Det Givnes Realitet viser sig just deri, at det i Tanken Forudsatte behersker den forudsættende Tanke, og gjør den afhængig af sig. Under sin Sætten viser Forstanden sig, med andre Ord, som activ, under sin Forudsætten som passiv. Saalænge Sætten og Forudsætten paa denne

*) Hegels Werke, 6ter Band. Berlin 1840, S. 34.

Maade stilles imod hinanden, er det ganske vist en Umulighed at fatte Subjectivitetens oprindelige Selvsætten, den Urhandling, hvorved den ontologiske Jeghed fra Evighed af er Jeg = Jeg.

For i Sandhed at kunne være et Selv, maa Subjectiviteten sætte sin egen Selvhed; men for at en Subjectivitet virkelig skal kunne foretage en saadan Selvsætten, maa den jo nødvendigviis allerede forud være; en ikke værende Subjectivitet kan umulig sætte enten sig selv eller noget Andet. Den virkelige Subjectivitet maa, for at kunne sætte sig selv, begynde med at forudsætte sig selv, begynde med at finde sig som et allerede Sat. Altsaa Thesis: Subjectiviteten er kun ifølge en oprindelig Selvsætten subjectiv; dens Sætten gaaer i det Uendelige forud for dens Forudsætten. Antithesis: den oprindelige Selvsætten forudsætter et sættende Selv; Subjectivitetens Forudsætten gaaer i det Uendelige forud for dens Sætten. Denne Antinomie vilde ganske vist være uopløselig, og Problemet om Jegets „Urhandling" et hyperspeculativt Problem, hvis den reflecterende Forstand i hiin tilsyneladende mystiske Urhandling ikke naturligt kunde gjenkjende sine egne velbekjendte Operationer, sin egen Sætten og Forudsætten.

For den rene Reflexion af Sætten og Forudsætten er det ligegyldigt, hvad Subjectiviteten iøvrigt formaaer at sætte, om et heelt Solsystem, eller kun Bogstavet A. Sagen er, at enhver Sætten beroer paa en Forudsætten. Man kan, for igjen at minde om Fichte, ikke sætte A = A, uden at forudsætte Jeg = Jeg; men man kan heller ikke omvendt sætte Jeg = Jeg, uden at forudsætte, at, dersom A er, saa er A = A; idet A = A beroer paa Sætten, beroer Jeg = Jeg paa Forudsætten, og omvendt; Sætten og Forudsætten ere i Reflexionen altsaa ikke to Handlinger, men een: Forudsætten en begyndende Sætten, og Sætten en sig fuldendende Forudsætten. Ved at reflectere sig i sin Forudsætten reflecterer enhver Sætten sig jo vistnok i sit Modsatte; men da dens

Modsatte netop er en Forudsætten, og Forudsætten som en begyndende Sætten ligeledes reflecterer sig i sig ved at reflectere sig i sit Modsatte, maa enhver Sætten, som saaledes vedblivende reflecterer sig i en sit Modsatte reflecterende Modsætning, hævde sig en uendelig Selvfordobling, og i denne Selvfordobling vise sig som oprindelig Selvsætten. Paa den oprindelige Selvsætten, den i Reflexionen gjennemsigtige Eenhed af Sætten og Forudsætten, beroer da Selvhedens Fastsætten af sig selv og sit Andet, og paa denne Fastsætten beroer saa igjen al væsentlig Bestemmen saavel af det Objective som af det Subjective.

β) Modsættende og eenhedsættende Reflexion.

Fastholdes den oprindelige Selvsætten i Form af Forudsætning, maa den tilsvarende Sætten af Andet fastholdes som Følgesætning. Al Sætten af Andet beroer paa Selvsætten; men medens Selvsætten, for sig betragtet, holder sig i det Eensformige, betegner Sætten af Andet derimod et Mangeformigt og Forskjelligt; thi Andet reflecteres ikke blot som Selvets Modsatte, men i Andetheden selv reflecteres tillige en sig gjentagende Modsætning af Andet og Andet (τὸ ἕτερον) i det Uendelige: den sættende Reflexion er herved bestemt som modsættende. Hvad er i Tilværelsen selv det oprindeligt Første, Eenheden eller Toheden, det Endelige eller det Uendelige, Indifferensen eller det Differente, det Ufuldkomne eller det Fuldkomne? Dette mangesidige og fleertydige Spørgsmaal, der nu i Philosophiens Historie saa ofte har gjentaget og fremdeles vil gjentage sig, kan umulig faae nogen tilfredsstillende Besvarelse, saalænge man endnu ikke ret har gjort sig Rede for Modsætningseenheden af Princip og Begyndelse; men for at klare sig denne Modsætningseenhed, maa man fremfor Alt klare sig Modsætningen af den modsættende og eenhedsættende Reflexion.

Gaaer man uden videre ud fra den Forudsætning, at Eenheden, den rene absolute Eenhed, absolut maa sættes som det egentligt Første, da indsniger sig let den Biforestilling, at den rene, absolute Eenhed skulde være, om ikke just en heel Evighed, saa dog i Evigheden selv nogle Øieblikke forud for den deraf afledede Tohed og den af Toheden igjen afledede Mangfoldighed. Denne Synsmaade er uholdbar. Det er, naar man besinder sig, indlysende, at den Eenhed, der skal kunne udvikle Tohed, Mangfoldighed og Modsætning af sig, allerede maa have Modsætningen, Mangfoldigheden og Toheden i sig. Saalidtsom Forstanden kan begynde med at sætte en oprindelig Tohed uden at forudsætte Tohedens Modsatte, en oprindelig Eenhed, ligesaalidt kan den begynde med at sætte en oprindelig Eenhed, uden at forudsætte Eenhedens Modsatte, en oprindelig Tohed.

Den Grundmodsigelse, at Toheden altid viser sig som det Første, naar man vil begynde med Eenheden, og Eenheden som det Første, naar man vil begynde med Toheden, finder sin Opløsning deri, at Toheden kun kan begynde, forsaavidt Eenheden er i Principet, efterdi Eenheden kun kan begynde, forsaavidt Toheden er i Principet. Urhandlingen, den oprindelige Selvsætten, hvori den sig reflecterende Subjectivitet har evig Bestaaen, maa for Alting ikke forvexles med en til A = A svarende Sætten af Jeg = Jeg; en saadan første almindelig Sætten er kun en Begyndelsessætning, ikke en Urhandling, men en Abstractionshandling, et eensidigt Moment i den alsidige, uendelig concrete Urhandling selv. Heller ikke kan man sige, at Urhandlingen fra Begyndelsen af skulde være fuldendt i den Forstand, at den kunde opstilles som et første Led i en uendelig Række af Handlinger; man kunde med lige saa megen Ret paastaae, at Urhandlingen først blev fuldendt med Rækkens sidste Led; ja, man kunde maaskee med endnu større Ret paastaae, at det Led, der betegnede Urhandlingens Fuldendelse, egentlig maatte udgjøre Midten i den til

begge Sider uendelige Række. Sandheden er, at Urhandlingen netop er den i alle Forstandshandlinger sig selv gjentagende Subjectivitetshandling, den i alle Reflexionens Modsætninger reflecterede Eenhedsætten.

Modsætningen af den modsættende og eenhedsættende Reflexion kan da heller ikke afsluttes dermed, at den ene af disse Reflexioner umiddelbart sættes som Negation af den anden; thi i Reflexionen er, som ovenfor viist, det abstract Negative ligesaavel en Reflex som det abstract Positive: den umiddelbare Negation er kun en Grændse for det Umiddelbare, ikke for det i sig Reflecterede. Ved at lade Jeget selv sætte Ikke-Jeget som sin oprindelige Skranke mener Fichte jo vistnok at have een Gang for alle sat den qvalitative Modsætning fast; men det er en Misforstaaelse. Saalænge Jegets Skranke ikke kan faae anden Selvstændighed end den abstract negative: at være Ikke-Jeg, og det et Ikke-Jeg, som, sat af Jeget, falder indenfor Jeget selv, saalænge vil den Consequens ogsaa paatrænge sig, at Jeget ligesaavel er en Skranke for Ikke-Jeget, som omvendt; at Jeget følgelig ligesaa vel kan siges at falde indenfor Ikke-Jeget, og at være sat af Ikke-Jeget, som omvendt. Men naar Ikke-Jeget paa denne Maade bliver baade Ikke-Jeg og Jeg, idet Jeget fra sin Side skal være baade Jeg og Ikke-Jeg, saa maa Modsætningen af Jeg og Ikke-Jeg jo med det Samme gaae ud*).

For at fastholde den nominelle Modsætning mellem Jeg og Ikke-Jeg, beraaber Fichte sig umiddelbart paa den Kjendsgjerning, at begge Modsætningens Led ere i Bevidstheden, og og at deres Eenhed som Følge heraf ogsaa maa sættes i Be-

*) „Ist Ich = Ich, so ist alles gesetzt, was im Ich gesetzt ist. Nun soll der zweite Grundsatz im Ich gesetzt seyn, und auch nicht im Ich gesetzt seyn. Mithin ist Ich nicht = Ich, sondern Ich = Nicht-Ich, und Nicht-Ich = Ich." J. G. Fichtes Wissenschaftslehre. Leipzig 1794, S. 25.

vidstheden. Men Bevidstheden som psychologisk Kjendsgjerning er en altfor endelig concret Størrelse, til at Reflexionen uden videre kan sætte den i Eenhed med hiin første abstracte Modsætning. Skal den naturlige Forstand dømme Jeget og Ikke-Jeget imellem, da vil den sikkerlig ikke undlade at tilkjende Ikke-Jeget en Verden af Gjenstande. Ved at paaberaabe sig den umiddelbare Bevidsthed om Modsætningen har Fichte fra Begyndelsen af netop afledet Opmærksomheden fra det Utilstrækkelige i Modsætningen selv; heri ligger aabenbart den egentlige Grund til, at han med al sin Anstrengelse for at udvikle den hele Virkelighed af Jeget, ikke har kunnet drive det videre end til en Række kategoriske Omskrivninger af hiin første, idelig forsvindende og idelig tilbagevendende Strid imellem Jeg og Ikke-Jeg. Det er en Reflexionsfordobling, her fordres; thi det er ikke nok, at her paavises en abstract Modsætning af Jeg og Ikke-Jeg, her maa i Ikke-Jeget tillige paavises en udtrykkelig Modsætning imellem det ene Ikke-Jeg og det andet. Først idet Ikke-Jeget paa denne Maade fordobles ligesaavel som Jeget, vil det af den dobbeltsidige Fordobling sees, at den Modsætning, hvori det ene Ikke-Jeg formedelst Jeget staaer til det andet, er af ganske anden Art end den Modsætning, hvori Jeget formedelst Ikke-Jeget oprindelig staaer til sig selv. I Jegets Selvmodsætning formedelst sit Ikke-Jeg er Reflexionen *eenhedsættende*, thi Modsætningen selv er Reflex i den satte Eenhed: den satte Eenhed er den i sit Andet reflecterede Selvhed, Subjectiviteten selv. I Ikke-Jegets Modsætning til Ikke-Jeg formedelst Jeget er Reflexionen derimod *modsættende*, thi Eenheden af Ikke-Jeg og Ikke-Jeg er negativ, en Reflex i den sig fortsættende Andethed. Den Selvsætten, der udelukkende gjælder

*) „Die Gegensätze, welche vereinigt werden sollen, sind im Ich als Bewußtseyn. Demnach muß auch X im Bewußtseyn seyn." Anfr. Skr. S. 26.

for Jeget, staaer altsaa nu, men ogsaa først nu, i afgjørende Modsætning til den Sætten af Andet mod Andet, o. s. fr., altsaa til den Andethedsætten, hvorved Ikke-Jeget væsentlig charakteriseres. Idet Modsætningen gjennemføres og Andetheden betones, falder Eftertrykket ikke længere paa en eensformig Gjentagelse af Ikke-Jeg og Ikke-Jeg, men paa en udtrykkelig Modsætning af det ene Ikke-Jeg mod det andet. Ved den udtrykkelige Modsætning falder da ogsaa det negative Udtryk: Ikke-Jeg omsider bort; istedenfor at sætte negativt det ene Ikke-Jeg imod det andet Ikke-Jeg, sætter Reflexionen nu positivt det Ene imod det Andet, det ene Positive imod det andet Positive; altsaa — i Modsætning til den sig selv sættende Subjectivitet — det ene Objective imod det andet Objective, det ene Object imod det andet.

γ) Iboende og oversvævende Reflexion.

Forsaavidt Subjectiviteten selv væsentlig er Reflexion, er Reflexionen Subjectiviteten iboende; for Objectet derimod, der ikke saaledes kan reflectere sig selv, men maa bestemmes ved den paa sin Modsætning reflecterende Subjectivitet, er den bestemmende Reflexion oversvævende. Kunde Modsætningen af iboende og oversvævende Reflexion fastholdes i al Umiddelbarhed, da maatte vi ubetinget anerkjende den kantiske Skilsmisse imellem Forstandsreflexionen og Tingen i sig; vi maatte consequent benegte Gyldigheden af en objectiv Reflexion. Men Modsætningen af oversvævende og iboende Reflexion er igjen saa reflecteret, at den iboende selv viser sig som oversvævende og den oversvævende som iboende.

Dersom den iboende Reflexion ikke tillige var oversvævende, kunde Subjectiviteten ingen Viden have, hverken af sig selv eller af noget Andet. Der kunde slet ingen Viden gives; thi da Viden, som ovenfor er viist, forudsætter sig selv i det Uendelige, maa den overalt beroe derpaa, at Opfattelsen af et allerede Opfattet igjen bliver opfattet, at Forestillingen om

en Forestilling igjen bliver forestillet o. s. v. Forstand paa det Endelige begynder altid med en Forestilling om, hvorledes en Forestilling bestemmes ved en anden Forestilling, og saaledes gaaer det i det Uendelige. Ligesom den forestillende Subjectivitet med hvert Øieblik, ogsaa da, naar den udtrykkelig vil forestille sig selv, gaaer ud over det Forestillede, saaledes gaaer den tænkende Subjectivitet med hvert Øieblik, ogsaa da, naar den udtrykkelig tænker sig selv, ud over den tænkte Tanke. Da nu den reflecterende Subjectivitet har Forestillingen i Reflex af Tanken og Tanken i Reflex af Forestillingen, saa maa Subjectiviteten nodvendigviis have sine iboende Reflexioner saaledes, at den uophørlig oversvæver dem, og derved tillige uophørlig oversvæver sig selv.

Hvad Reflexionen af det Objective, Objecternes Reflexion, angaaer, har Forstandskritiken hidtil stillet sig i en høist charakteristisk Modsætning til „Speculationen". Medens „Speculationen" ikke tager i Betænkning at tillægge Tingene selv, Substanserne, Objecterne o. s. v. en saa immanent eller iboende Reflexion, at de derved sættes istand til at reflectere sig i hinanden og med hinanden og hver for sig i sig selv, uden at hertil behøves nogensomhelst subjectiv eller oversvævende Reflexion, saa har Forstandskritiken fra sin Side drevet det til den modsatte Yderlighed, og erklæret al objectiv, Tingene selv iboende Reflexion for en plat Uting. Hegels og Herbarts diametralt modsatte Behandling af Identitetets- og Contradictionsprincipet viser tydeligt nok, hvad Yderlighederne her ville sige.

Sætningen A = A betegner, ifølge Herbart, ikke, at A reflecterer sig i sig selv, men kun, at vor Tanke fordobler sig i en tom Gjentagelse, en Tautologie. Posito A, nulla ponitur relatio. Posito A = A, res non duplicatur, sed cogitatio. Itaque res non refertur ipsa ad sese (quasi Fichtianum Ego), sed duplex vel multiplex cogitandi actus, quem iterare licet vel hodie vel cras vel minimo

quoque temporis intervallo interjecto, semper in idem punctum reverti dicitur sine ullo discrimine, cui relationis aliquid affingi debeat vel possit*).

Denne af Herbart opstillede Synsmaade vil den sunde Menneskeforstand ved første Diekast naturligviis finde ligesaa uigjendrivelig, som den ved første Diekast vil finde Hegels objective Reflexion i allerhøieste Grad urimelig. Det rene A kan jo umulig reflectere sig selv, saa lidt som Bogstavet A kan tænke sig selv, eller Størrelsen A dividere sig selv med B. Men er det først indrømmet, hvad den sunde Menneskeforstand saaledes ved første Diekast maa have indrømmet, saa sees Problemet ved næste Diekast; og strax naar Problemet sees, vil det ogsaa sees, at Forstandskritiken er ligesaa eensidig som Speculationen. Hvad er det nemlig for et Standpunkt, hvorfra Herbart vil afvise den Objectet A iboende Reflexion? Det empirisk-psychologiske! Den reflecterende Subjectivitet stiller sig her i al Endelighed ligeoverfor de tilværende Gjenstande; paa dette Standpunkt kan, som vi ovenfor have seet, den sættende Reflexion ikke gjennemskue sin egen Forudsætten: idet den psychologiske Subjectivitet forudsætter A, som et virkeligt Object, forglemmer Reflexionen sig selv i den Grad, at den uden videre betragter dette sit Forudsatte som et Værende, hvis Tilværen dog ikke forud er sat. Realet, det sande Værende, er jo netop et saadant Forudsat, der ikke forud maa være sat. Den Grundmodsigelse, at Realerne forudsættes ikke forud at være satte, gjentager sig i Reflexionen af deres indbyrdes Modsætning. Dersom Realerne ikke vare i indbyrdes absolut Modsætning, kunde der ikke være en Fleerhed af absolute Realer. Men dersom Realerne virkelig ere i Modsætning, maae de jo være hverandre modsatte; men modsatte kunne de

*) Herbarts De principio logico exclusi medii inter contradictoria non negligendi. Kl. phil. Schr. II. P. 724. Jvfr. P. S. V. Heegaard, den Herbartske Philosophie, Kbhvn. 1861, S. 4 flgd.

dog umulig være uden at være satte. Modsætning er desuden umulig uden Relation, og Relation umulig i en absolut Modsætning, efterdi en absolut Modsætning, kritisk forstaaet, selv er umulig. Modsigelsen er fra alle Sider iøinefaldende: forsaavidt Realernes egentlige Væsen antages at falde udenfor de Relationer, hvori de, ifølge vore „zufällige Ansichten", tilfældigviis kunne mødes, er hvert Reale forvandlet til en „Ding an sich", og maa forsvinde som Reflex i et Ikke-Jeg; forsaavidt Realernes bestemte Væren derimod skal finde sit Udtryk i bestemte Relationer, maae de nødvendigviis gjennemtrænges af Reflexionen, thi al gjennemført Relation er, væsentlig seet, iboende Reflexion.

Til at opklare Forholdet mellem Relation og Reflexion ere de mathematiske Analyser særdeles skikkede. Skulde Forestillingen om ligegyldige Relationer med tilsvarende „zufällige Ansichten" finde Anvendelse paa nogensomhelst Art Forholdsled, da maatte det vel være paa de mathematiske Størrelser, naar, vel at mærke, hver Størrelse med sin umiddelbare Begrændsning betragtes i og for sig. Imellem Materiens Dele er der dog en Vexelvirkning og forsaavidt en væsentlig Relation; men imellem de rene mathematiske Enere, de rene mathematiske Punkter og de rene mathematiske Linier er der, forsaavidt ethvert af disse Elementer betragtes i og for sig, ingensomhelst væsentlig Relation: de kunne i saa Henseende gjælde for ægte, tilforladelige Realer. Men hvo indseer nu ikke, at en ubetinget Fastholden for sig af de enkelte Led som rene Elementer i deres rene Enkelthed er en reen Fixidee? Hvad allerede Ligningen $\frac{y}{x} = c$ tilstrækkelig viser, at Størrelserne y og x kun gjælde for sig, hvad de gjælde i Forholdet, bliver, om muligt, endnu tydeligere, naar vi befinde os paa, at en Differentiation af Ligningen $y = f(x) = cx$ jo ligeledes giver os Forholdet, nemlig: $\frac{dy}{dx} = \frac{0}{0} = c$. Kunde man end,

bedaaret af den umiddelbare Forestilling, et Øieblik fristes til at fastholde de endelige Størrelser x og y som Led for sig, der skulde have Tilværelse og Betydning ogsaa udenfor Forholdet, saa maa ethvert Forsøg paa at holde Forholdsleddene fast udenfor Forholdet dog vise sig aldeles urimeligt, naar vi see Forholdet, Relationen selv, blive staaende, uagtet de rene Elementer, Relationens umiddelbare Led, forsvinde i det Uendelige og tabe sig i Nul. Det gjælder om Tingene in concreto, hvad der gjælder om Størrelserne in abstracto: de ere for sig, hvad de ere i og ved deres Relationer; et absolut Reale, en „Ding an sich" uden Egenskaber, er en ligesaa puur Fiction, som en absolut Ener, en Størrelse „an sich" uden Relation til andre Størrelser.

Vexelforholdet mellem Størrelsen og Relationen viser sig nu tillige som et Vexelforhold mellem Relationen og Reflexionen. At den empiriske Verden er en Verden af Relationer, maa vel Enhver indrømme; derimod have selv skarpsindige Tænkere ikke altid været opmærksomme paa den heri skjulte Sandhed: at det netop er Relationerne selv, de objective Relationer, hvorpaa en objectiv Verden skal kjendes. Havde Fichte, istedenfor at indskrænke Relationen $A = A$ til Jeg = Jeg, gjort Alvor af at undersøge Relationerne imellem $A = A$, $B = B$, $C = C$, $D = D$ o. s. v., da vilde en Ligning som $\frac{A}{B} = \frac{C}{D}$ allerede have været tilstrækkelig til at bevise den store Tanke, at der i Ikke-Jeg selv er et System af i og for sig gyldige Relationer, at der, med andre Ord, gives en objectiv Verden. At sætte $a = b$ og $b = c$ kan vel siges at beroe paa Jeget; a, b og c ere forsaavidt uden objectiv Selvstændighed. Men naar den reflecterende Subjectivitet paa denne Maade har gjort sig til Herre over visse Forudsætninger, saa indstille sig med det Samme Consequenser, over hvilke den ikke er Herre. Af Forudsætningerne: $a = b$, $b = c$ fremgaaer jo Følgesætningen: $a = c$ med en saa

uafviselig Nødvendighed, at Subjectiviteten selv i slige Følgesætninger maa bøie sig for de objective Relationer som for en objectiv Magt.

Den objective Magt er desuagtet ingen fremmed Magt, ingen blind Skranke, hvormed Jeget igjen skal brydes; tvertimod! det er just i den saaledes bestemte objective Magt, at Subjectiviteten erkjender sin egen subjective Magt. Relationerne ere Consequensernes System iboende og blive kun ved deres udtrykkelige Modsætning til den reflecterende Subjectivitet objective; Reflexionerne foregaae i Subjectiviteten og blive kun ved deres udtrykkelige Modsætning til de Consequenserne iboende Relationer subjective og oversvævende.

Forstaaelsen begynder med, at de objective Relationer og de subjective Reflexioner Punkt for Punkt svare til hinanden. Men det er kun en Begyndelse. Vilde den reflecterende Subjectivitet definitivt blive staaende ved en endelig Paralleliseren af vore Reflexioner med Tingenes Relationer og indskrænke sig til i from Beundring at henføre Overeensstemmelsen enten umiddelbart til en guddommelig Sanddruhed, der ikke „vil bedrage", eller til en harmonia præstabilita, der ikke kan bedrage, da maatte Forstanden paa disse Vilkaar blive staaende ved en paafaldende Misforstaaelse af sit eget Væsen. Idet Relationens Led forvandles til Reflexer i Relationen selv, forvandles Relationen med det Samme til objectiv Reflexion; Leddenes Relation er kun gjældende for Leddene selv, forsaavidt den er gjældende for en over Leddene reflecterende Subjectivitet, og omvendt. Her er ikke en Række Relationer at stille op ved Siden af en Række Reflexioner; thi ligesom ingen Relation kan være uden Reflexion, saaledes kan heller ingen Reflexion være uden Relation. At antage et System af objective Relationer, uden deri at ville see et System af objective, Leddreflexerne iboende Reflexioner, er ligesaa urimeligt, som at antage et System af objective Reflexioner uden deri at see et System af subjective, Reflexbestemmelserne over-

svævende Relationer. Den objective, Leddene selv iboende Reflexion er Relationernes og de oversvævende Reflexioners reflecterede Eenhed; den subjective, Relationerne og deres Led oversvævende Reflexion er Relationernes og de iboende Reflexioners reflecterede Eenhed.

b) Væsensreflexion.

Forstandsreflexionen er overalt ledsaget af den Biforestilling, at Selvhed og Andethed, det Subjective og det Objective, befinde sig i en endelig Adskillelse fra hinanden. Det er det Endelige i Adskillelsen, paa hvis Ophævelse den sig selv forstaaende Forstand uophørlig reflecterer. Allerede Adskillelsen af sættende og forudsættende Reflexion viser, at dersom Andetheden, det Ikke-Subjective, kun har en negativ, forsvindende Væren, da maa det Samme gjælde om Selvheden, det Ikke-Objective: er Andetheden Skin, saa er Selvheden ogsaa Skin, og omvendt; er Selvheden Væsen, saa er Andetheden ogsaa Væsen, og omvendt. Væsenet er, som Hegel træffende har viist, den sig ved Negation af sin egen Negation bekræftende Væren. Værensreflexionen er i det Hele hos Hegel mesterlig gjennemført, hvad det Formelle angaaer. Det er kun at undres over, at Analyser, der i Fiinhed og Skarphed endnu staae uopnaaede, ikke have kunnet overbevise Tænkeren om, at Væsenet ikke kan reflectere sig i objectiv-abstract Almindelighed; at det i Væsenet selv Oprindelige netop er Selvhed, Subjectivitet. Hvad det vil sige, at Andetheden, det Objective, bliver sat som det afledede Væsen, idet Selvheden, den sig selv forstaaende Subjectivitet, udtrykkelig sætter sig som det oprindelige, kan Forskjellen mellem den modsættende og eenhedsættende Reflexion allerede vise. Af den gjennemreflecterede, i Reflexionen fordoblede Modsætning fremlyser det nemlig, at Andethedsreflexionen, den optisk-objective Reflexion, hvorved det ene Led i Andethedens uendelige Række speiler sine Bestemmelser i Bestemmelser af det andet, er væsentlig forskjellig

fra Selvreflexionen, den Væsensreflexion, hvorved den Alt forudsættende Subjectivitet i Modsætningernes Mangfoldighed hævder sin Eenhedsætten, sin uendelige og concrete Selvsætten. Idet enhver endelig Adskillelse af modsættende og eenhedsættende Reflexion igjen ophæves i reflecteret Eenhed, sees det udtrykkelig, at Modsætningen af Selvhedens og Andethedens Reflexion er en Modsætningseenhed. Saaledes fremkommer da tilsidst en endelig Forstandsadskillelse imellem Reflexioner, som, ifølge Biforestillingen, blot ere subjective, og Relationer, som gjælde for det Objective. Det Endelige i denne Forstandsadskillelse er ikke fjernet derved, at Forskjellen mellem subjectiv og objectiv Reflexion fortoner sig i tvetydig Eenhed; det Endelige bliver just opløst og dog bevaret derved, at Modsætningen mellem Reflexionen som et blot Subjectivt og Relationen som et blot Objectivt forvandles til en i Reflexionen selv faldende Modsætning, Modsætningen nemlig mellem den oversvævende og den iboende Reflexion. Istedenfor at falde udenfor Reflexionen som en mod Viden ligegyldig Væren, er Systemet af de objective Relationer tvertimod forvandlet til et System af Mellembestemmelser, hvori den iboende og oversvævende Reflexion udvikle deres reflecterede Eenhed, altsaa til et System af Bestemmelser, der tilhøre Reflexionen selv. Ved alsidig Ophævelse af de endelige Adskillelser efter deres Umiddelbarhed bliver Forstandsreflexionen efterhaanden udklaret til Væsensreflexion.

Med særligt Hensyn paa Forholdet mellem Væsen og Phænomen, Phænomen og Grund, Grund og Existens opfatte vi Væsensreflexionen i denne Sammenhæng som phænomenal, som grundende og som begrundende Reflexion.

α) Den phænomenale Reflexion.

At Tænkningen i sin abstract negative Form falder udenfor Anskuelsen, har kun Betydning, forsaavidt Reflexionens ueensartede Momenter adskille sig for Reflexionen selv;

men en saadan Adskillelse er da ligesaa uendelig forsvindende som uendelig tilbagevendende: Momenterne ere den reflecterede Eenheds egne Reflexer.

Den phænomenale Reflexion forudsætter naturligviis en umiddelbar Adskillelse af sandselig og intellectuel Anskuelse. Dersom da en reflecterende Forstand, der endeliggjør sig selv ved at holde det, hvorover der reflecteres, udenfor Reflexionen, faaer Lov til at slaae Adskillelsen fast, saa har den kritiske Philosophie jo vistnok Ret, naar den forkaster den intellectuelle Anskuelse som et eget cognoscendi genus; men den endelige Adskillelse af sandselig og intellectuel Anskuelse maa ved Tilsyneladelsens Reflexion uophørlig omsættes i Eenheden. Hvad er vel intellectuel Anskuelse Andet end en i det Tilsyneladende reflecteret Eenhed af Tænken og Anskuen? Dersom Anskuelsen ikke i sig væsentlig var intellectuel, kunde den umulig bestemmes ved nogetsomhelst Intellectuelt; dersom det Intellectuelle ikke i sig væsentlig var et Anskueligt, kunde det umulig bestemmes ved Tilsætning af nogetsomhelst Anskueligt. Det Ene af to Ueensartede kan ikke umiddelbart bestemme det Andet; Farvebestemmelser kunne f. Ex. ikke anvendes paa Tonerne, efterdi Farver og Toner ere ueensartede. Forholdt det sig med Adskillelsen af de rene Anskuelser og de rene Forstandsformer, som Kant antager, da vilde det være umuligt, hvad dog Kant fordrer, at bestemme Anskuelser ved Begreber og Begreber ved Anskuelser.

Er Forskjelseenheden af Anskuelse og Tænkning fra subjectiv Side først bleven gjennemsigtig i den phænomenale Reflexion, saa følger fra objectiv Side Reflexionseenheden af Phænomenet selv og Phænomenets Substrat med uafviselig Consequens. At der i ethvert Phænomen, ethvert Tilsyneladende, maa gjøres Forskjel imellem Tilsyneladelsen for sig og det, som deri lader sig tilsyne, er en Selvfølge*); men

*) „Dies war das Resultat der ganzen transcendentalen Aesthetik, und es folgt auch natürlicher Weise aus dem Begriffe einer Erscheinung

Spørgsmaalet er, hvorledes det i selve Væsensreflexionen forholder sig med denne Fordobling. Det er en Forskjelseenhed af Væsen og Skin, hvorpaa Eftertrykket falder. Kunde der gives Væsensbestemmelser saa absolut væsentlige, at de slet ikke havde med Skinnet, end ikke med et Skin af Skinnet, at gjøre, da maatte man unegtelig indrømme Kant, at der kunde tænkes et Væsen i sig, der holdt sig udenfor ethvert Phænomen. Men hvad bliver der af det rene Væsen, naar ethvert Skin forsvinder? Det bliver selv et Skin. Ligesaa vil Skinnet, naar Væsenet er blevet Skin, fordoble sig til et Skin af Skin, et i det flygtige Skin bestaaende Skin, og saaledes paa eengang vise sig baade som Væsen og Skin. Som Væsenets reflecterede Negation er Skinnet Væsenets Form, som Skinnets reflecterede Position er Væsenet Skinnets Indhold: det af Væsenet opfyldte Skin er i reflecteret Umiddelbarhed et Phænomen.

Her kan da umulig være to Rækker af Bestemmelser: rene Væsensbestemmelser, der ikke skulde vedkomme Phænomenet, og rene Phænomenalbestemmelser, der ikke skulde vedkomme Væsenet selv. Gjælder det nu i objectiv Forstand, at alle Væsensbestemmelser væsentlig ere Phænomenalbestemmelser, saa gjælder det tillige i subjectiv Forstand, at alle væsentlige Phænomenalbestemmelser maae være Væsensbestemmelser. Et Væsen i sig, hvis objective Indhold var aldeles ueensartet med vore subjective Anskuelses- og Forstandsformer, vilde

überhaupt, daß ihr etwas entsprechen müsse, was an sich nicht Erscheinung ist, weil Erscheinung nichts für sich selbst und außer unserer Vorstellungsart sein kann, mithin, wo nicht ein beständiger Zirkel herauskommen soll, das Wort Erscheinigung schon eine Beziehung auf Etwas anzeigt, dessen unmittelbare Vorstellung zwar sinnlich ist, was aber an sich selbst, auch ohne diese Beschaffenheit unserer Sinnlichkeit (worauf sich die Form unserer Anschauung gründet) Etwas d. i. ein von der Sinnlichkeit unabhängiger Gegenstand sein muß". Kritik der reinen Vernunft, Leipzig 1838, S. 247—48 Anm.

ikke paa nogen Maade kunne udfylde de tomme subjective Former.

Det Urimelige i den Betragtning, at der bagved Phænomenerne skulde skjule sig et utilgængeligt Substrat, et Noumenon, der var saa absolut positivt, at det kun lod sig bestemme negativt, har Fichte fortræffelig paaviist; men idet han forvandlede den positive Ting i sig til det negative Ikke-Jeg, og trak den objective Factor i Form af en dunkel Nødvendighed ind under Jeget selv, forfeilede ogsaa han den phænomenale Reflexion, kun fra et modsat Synspunkt.

For at gjennemskue den phænomenale Reflexion, er det nemlig ikke nok at gjøre Forskjel imellem det Reflecterede og det Umiddelbare, imellem Reflexionen selv og det, hvorover der reflecteres; det maa udtrykkelig bringes til Bevidsthed, at det Umiddelbare, hvori Reflexionen har sin Modsætning, er sat og forudsat af Reflexionen selv, at det concret Umiddelbare, som et i sig Reflecteret, netop maa for Reflexionens Skyld erholde relativ Selvstændighed.

For den kantiske Kritik blev det i Objectet Umiddelbare staaende ligeoverfor den derpaa reflecterende Reflexion; ligeledes blev, hvad det Subjective angaaer, den ene af Reflexionens Hovedsider stillet som et umiddelbart Givet ligeoverfor den anden, Rumsanskuelsen ligeoverfor Tidsanskuelsen, de rene Sandseanskuelser ligeoverfor Forstandskategorierne: det er en rationel Udstykning og en rationel Sammenstykning, der charakteriserer „den rene Fornufts Kritik"; den kommer ikke ud over Stykværket. Det ved Fichte betegnede Fremskridt*) er

*) „Kant geht in der Kritik d. r. Vft. von dem Reflexionspunkte aus, auf welchem Zeit, Raum und ein Mannigfaltiges der Anschauung gegeben, in dem Ich, und für das Ich schon vorhanden sind. Wir haben dieselben jetzt a priori deducirt, und nun sind sie in dem Ich vorhanden." Wissenschaftslehre 2te Lieferung S. 108. Schluß-Anmerkung.

en Ophævelse af Stykværket, en Deduction af det umiddelbart Givne; men idet Reflexionen fra alle Sider arbeider paa at assimilere sig det Umiddelbare, fortærer den Umiddelbarheden selv og hilder sig saa i den Modsigelse, at den hverken kan døie det saaledes Fortærede eller være det foruden. Det er Væsensreflexionen i subjectiv Form, den uendelige Selvreflecteren, der i Fichtes Jeg er Eet og Alt; men denne Reflecteren befinder sig endnu i abstract Modsætning til Phænomenernes Mangfoldighed. For at reflectere over sig selv maa Jeget naturligviis tillige reflectere over Phænomenerne; men til en affirmativ Bestemmelse af, hvad Phænomenet er, kan den eensidige Selvreflecteren, trods alle Anstrengelser med „aprioriske Syntheser" af X og Y, af A + B ved a og b o. s. v. dog ikke bringe det. Det gaaer med Phænomenet i Fichtes Ikke-Jeg, som med Ellepigen i Eventyret: det er huult i Ryggen. Var det Fornuftkritiken umuligt at gjennemskue Phænomenet, fordi den vilde Tingen selv i absolut Umiddelbarhed, saa er det nu den subjective Idealisme umuligt at tilkjende Phænomenet relativ Selvstændighed, fordi den ikke indseer, at Selvreflexionen forudsætter en Reflexion af Andet, en phænomenal Reflexion, hvori det Reflecterede selv er umiddelbart og det Umiddelbare reflecteret.

At det Umiddelbare er et i sig Reflecteret, og det saaledes Reflecterede et Umiddelbart, er vistnok en af de haardeste Modsigelser, der kan bydes den reflecterende Forstand. Saalænge Modsigelsen ikke er gjennemskuet, vil Forstanden da ogsaa idelig fristes til at antage Eet af To: enten at Modsigelsen ligger i Reflexionen, eller at den ligger i Umiddelbarheden. Fornuftkritiken antager det Første; den subjective Idealisme det Sidste. Fra begge Synspunkter bliver Phænomenet miskjendt; og dog er det saa langt fra, at Modsigelsen skulde ligge i Phænomenet, at Phænomenet just er Modsigelsens Løsning.

Som Reflexion af Andet i Andet er Phænomenets Væsen en reflecteret Umiddelbarhed. Fornuftkritikens Modsigelse er nu den, at Phænomenet skal være en Tilsyneladelse af en Ting, der dog ikke lader sig tilsyne. Ved at fastsætte Tingen i sig har den reflecterende Forstand drevet Reflexionens egen Modsætning til den yderste Spidse af forstenet Umiddelbarhed: den har forsaavidt sikkret sig en afgjørende Realitet, som den har sikkret sig en uopløselig Andethed. Men idet Reflexionen paa denne Maade vil sikkre sig Realiteten i Tingen, gaaer Tingen i sig selv tilbage i det Ubekjendte, og lader kun Phænomenet som et i Reflexionen forvansket Efterbillede blive staaende. Forstanden har her meget rigtig indseet, at Væsenet i og for sig er Et, og det Skin, hvori det reflecterer sig, et Andet; men den har endnu ikke indseet, at den i Reflexionen umiddelbare Forskjel er reflecteret i en ligesaa umiddelbar Eenhed, at Forskjellen er tilsyneladende, fordi Eenheden er tilsyneladende, at her fra alle Sider er Reflexion af Andet i Andet, og at denne Reflexion just er det Phænomen, hvori Væsenet selv umiddelbart lader sig tilsyne.

Seet fra den subjective Idealismes Standpunkt er Phænomenet af dunkel Nødvendighed en Tilsyneladelse, hvori Intet lader sig tilsyne. Det Skuffende i Phænomenet beroer da ikke derpaa, at det skulde være som en Maske, hvorunder Tingen selv bevarede sit Incognito; Skuffelsen er meget mere den, at den af Umiddelbarheden blendede Reflexion i Phænomenet bestandig vil søge en Ting, og see, saa er det dog i Phænomenet ingen Ting. Det sig i Alt reflecterende Jeg har rigtig indseet, at der ikke kan gives en Umiddelbarhed saa fast, at den jo lader sig gjennemtrænge af Reflexionen; men, hildet i eensidig Selvreflecteren, har det endnu ikke indseet, at der gives en Reflexion af Andet i Andet, en Reflexion, der affirmerer sin egen Modsætning, idet den indrømmer det Reflecterede umiddelbar Tilværen og i det Tilværendes reflecterede Umiddelbarhed erkjender det bestemte Phænomen. Det

er ikke Andetheden og heller ikke Umiddelbarheden, her ligefrem bliver afviist; tvertimod! idet her idelig tales om Skranke og mange Skranker, om Realitet og Negation, om Stød og Anstød, Modstød o. s. v., saa mærkes det tydeligt nok, at den umiddelbare Andethed ikke paa nogen Maade lader sig afvise. Men hvorfor ere da Phænomerne saa hule og væsenløse? Det kommer aabenbart deraf, at Umiddelbarheden vel bliver opløst af Reflexionen, men ikke tilegnet af Reflexionen, ikke støbt igjen i Reflexionens Former, ikke præget til eiendommelig bestemte Phænomener. Det Umiddelbare, hvis umiddelbare Form idelig forstyrres, uden at det derfor vinder Selvstændighed og Skikkelse i en ny og høiere Form, har kun en elementær Tilværelse, kan kun gjælde for et Stof. Det er just i denne stofagtige Umiddelbarhed, at Kategorierne: Skranker, Anstød, Modstød o. dsl. bruges i den subjective Idealisme; just fordi Reflexionen af Andet er tom, er Selvreflexionen ogsaa tom.

Vexelbestemmelsen af Selvreflexionen og Reflexionen af Andet faaer først sin Udviklings positive Indhold i den phænomenale Reflexion. Kun af den phænomenale Reflexion sees det, at der gives udvortes tilværende Væsener, Væsener, der reflectere sig i hinanden objectivt, uden dog at kunne reflectere sig for sig selv subjectivt. Ethvert saadan Væsen tager sig ved første Øiekast ud som et umiddelbart Tilværende; dets umiddelbare Tilværen er imidlertid kun en Tilsyneladelse: det er i sig en Negation af det Umiddelbare, et Reflecteret, et Væsen. Idet Forstanden nu fatter, at det første Umiddelbare ikke kan være det sande Objective, kan den jo vistnok meget let komme til at erklære det umiddelbart Tilværende for lutter Skin. Men, naar den saa, ifølge Herbarts: „wieviel Schein soviel Hindeutung auf Seyn", tillige bilder sig ind at kunne fange det sande Værende bagved Skinnet, da er det en Skuffelse: Væsenet er i Skinnet selv, i Reflexionen; det sande Værende lader sig tilsyne. Mener endelig „den speculative

Fornuft", at, efterdi Umiddelbarheden fra alle Sider reflecteres i Tilsynneladelsen, saa maa den phænomenale Reflexion nødvendigviis være saa alsidig, at den, uden oversvævende Reflecteren, kan paa immanent Maade reflectere sig selv, altsaa, med andre Ord, forvandle sig til en Phænomenerne iboende Selvreflexion, da er ogsaa dette en Skuffelse. Er Phænomenets Umiddelbarhed i Modsætning til Reflexionen en Tilsynneladelse; er det objective Væsens Reflexion i sit Phænomen en Tilsynneladelse; er det eiendommelig bestemte Phænomens Reflexion i Forskjelligheden fra andre Phænomener en Tilsynneladelse: da er det sig reflecterende Phænomens Selvreflexion i Sandhed ogsaa en Tilsynneladelse. Hvad er det vel, der uafbrudt forhindrer det som Phænomen sig reflecterende Væsen fra at opnaae Selvreflexion? Svar: det er Andetheden, det er Umiddelbarheden. Istedenfor en sig bestemmende Selvhed har Phænomenet en tilsynneladende Selvhed; denne dets tilsynneladende Selvhed er just dets umiddelbare Selvstændighed, dets Existens. Det phænomenale Væsen er en Existens, og det Existerende en Ting. At Tingene reflectere sig i deres Egenskaber og formedelst Egenskaberne i hinanden indbyrdes, vil da med andre Ord sige, at Tingene lade sig tilsyne i deres Egenskaber, og at de igjennem Egenskaberne lade sig tilsyne mod hinanden. Men Tilsynneladelsen er fra alle Sider Reflexion i Andet; Tingene kunne umulig lade sig tilsyne mod hinanden, uden derved at de lade sig tilsyne for en betragtende Reflexion: det i Tilsynneladelsen Objective forudsætter det Subjective, og omvendt.

Kan Tingenes Tilsynneladelse mod hinanden indbyrdes ikke være abstract objectiv, da kan den enkelte Tings Tilsynneladelse i sine Egenskaber heller ikke være det: kun ved at lade sig tilsyne i en Reflecteren, der ikke selv er tilsynneladende, kan Tingen lade sig tilsyne i sine Egenskaber. En Tilsynneladelse, der blot er subjectiv, er falsk; det er en Hallucination, et Skin, en Skuffelse. Men en Tilsynneladelse, der skulde

være blot objectiv, er ogsaa falsk; den phænomenale Reflexion er kun objectiv, forsaavidt den er subjectiv; den er kun iboende, forsaavidt den er oversvævende: Tingene reflectere sig i deres Relationer derved, at de reflectere sig for den reflecterende Subjectivitet.

β) Den grundende Reflexion.

Imellem Selvreflexionen og Reflexionen af Andet eller, mere anskueligt, imellem Subjectiviteten selv og Phænomenernes objective Verden har der altsaa udviklet sig en væsentlig og dybtgaaende Modsætning; skal denne Modsætning ikke forvandle sig til en Dualisme, der gjør al Forstaaelse umulig, da maa her nu tillige vise sig en gjennemgaaende Modsætningseenhed. Det er igjen den reflecterede Umiddelbarhed, hvorom Spørgsmaalet dreier sig. Vistnok har den phænomenale Reflexion allerede belyst os denne Umiddelbarhed; men Lyset falder endnu kun ind fra den ene Side. Den phænomenale Reflexion tog i en vis Maade Parti for Phænomenerne og deres Realitet som existerende Ting; den gav os overalt det Umiddelbare reflecteret i umiddelbar og positiv Form. Men Reflexionen er kun positiv, forsaavidt den væsentlig er negativ, positiv ved sit Anskuelsesmoment, negativ ved sit Tankemoment; den reflecterede Umiddelbarhed maa som Følge heraf nødvendigviis tillige have sin negative Form. Den reflecterede Umiddelbarheds negative Form udvikler sig i den *grundende* Reflexion; thi den grundende Reflexion løser Umiddelbarhedens Indhold op i Selvreflexionen, og danner saaledes en betegnende Modsætning til den phænomenale. Al Grunden beroer væsentlig paa reflecteret Eenhed af Selvfordybelse og Fordybelse i Sagens, d. e. i Umiddelbarhedens Indhold: den grundende Reflexion søger paa een Gang Subjectivitetens Væsen i Tingene og Tingenes i Subjectiviteten.

Den grundende Reflexion søger Grunden; men hvad er Grunden? Fra hvilken Side vi end opfatte Begrebet Grund, det viser os bestandig hen til en Umiddelbarhed, som har været, en Umiddelbarhed, der reflecterer sig i en negativ Form. Saaledes er f. Ex. „Tingenes Grund" jo vistnok i een Henseende det Samme som „Tingenes Væsen", og dog er her imellem Væsen og Grund en væsentlig Forskjel. I Væsenet er det Umiddelbare negeret derved, at det er forvandlet til Skin; i Skinnet som Skin er Umiddelbarheden forsvunden: Negationen af det Umiddelbare er i sit Skin kun umiddelbar som Negation, men just derfor ikke selv en negativ, værende Umiddelbarhed. Hvad her gjælder om Skinnet, gjælder ogsaa om Væsenet: vil man umiddelbart gribe det i Skinnet, saa griber man et Negativt, og vises hen til det, der er bagved Skinnet; vil man umiddelbart gribe, hvad der er bagved Skinnet, da griber man igjen et Negativt, og vises hen til, hvad der sees i Skinnet. Væsenet er kun i sig, hvad det er i sit Skin: det skinner i Skinnet, et Skin af Skin; det er fra alle Sider negativt bestemt, og følgelig uden Umiddelbarhed. Anderledes med Grunden. Forsaavidt Væsenet opfattes som Grund, har det, i Negationen af det Umiddelbare, selv en Umiddelbarhed. Dette sees tydeligt nok af den Forandring, der foregaaer med Reflexionen, idet Forskjelseenheden af Væsen og Skin forvandles til en Modsætningseenhed af Grund og Følge. Hvor afgjørende Umiddelbarheden er ved Bestemmelsen af Forholdet mellem Grund og Følge, fremlyser strax deraf, at Grunden kan opfattes for sig som Forudsætning, og Følgen som Forudsætningens betingede Consequens. Fra dette Synspunkt sætter Subjectiviteten sit Videns Grundlag i et System af faste, almeengjældende Forudsætninger, de saakaldte Grundsætninger. I Grundsætningernes System reflecteres alle Væsensbestemmelser som umiddelbare Værensbestemmelser; Grundlaget, den værende Grund, er netop en Reflexion af Grundens Umiddelbarhed. En tilsvarende Umiddelbarhed sees i Consequensernes System. Vistnok kan der i Consequensen ikke fremkomme Andet end, hvad der alt har ligget i Forudsætningen; Consequensen er forsaavidt kun en i Reflexionen omsat, i formel Omskrivning gjentagen Forudsætning. Ikke destomindre er her en umiddelbar Adskillelse af Forudsætning og Consequens, hvis Betydning ikke tør oversees. Den samme Forudsætning kan nemlig have forskjellige Consequenser, og den samme Consequens fremgaae af forskjellige Forudsætninger. Imellem Forudsætningen og dens Consequenser falde nemlig, umiddelbart seet, en Mangfoldighed af vexlende Betingelser; disse Betingelser kunne igjen umiddelbart deels adskilles fra, deels falde sammen med den bestemte Forudsætning, o. s. v.

Den her paapegede Umiddelbarhed hentes ikke udenfra, som fra Indtryk af en blot empirisk Mangfoldighed; den ligger i Grunden som Grund og udgjør en Hovedside af dens logiske Charakteristik. De exacte og physiske Videnskaber blive væsentlig staaende ved denne Umiddelbarhed, og mange Philosopher, f. Ex. Herbart, mene i Grunden ikke Andet end en almeen Forudsætning i en Sum af Betingelser, naar de tale om Grunden. Men saalidtsom Væsenet, for at være Grund, kan undvære det Umiddelbare, ligesaalidt kan Umiddelbarheden, for at være Grund, undvære Negationen. Den blotte Forudsætning er endnu ikke Grund, og den betingede Consequens kun en abstract Følge*). Det er just ved at klare Umiddelbarheden i negativ Reflexion, at Philosophien gaaer videre end Fagvidenskaben, naar det gjælder en Undersøgelse af „Tingenes Grunde".

*) „Da Functionsbegreb netop viser os Forudsætningens og Consequensens, det Uafhængiges og det Afhængiges reflecterede Eenhed, kan Forskjellen mellem den blotte Forudsætning og den egentlige Grund i denne Sammenhæng oplyses. Forudsætningen er et Givet, et Antaget, der opfattes i Forestillingen, og kun forsaavidt falder

For at opfattes som Grund, maa Forudsætningen og dens Betingelser omsættes som Momenter i negativ Reflexion; uden en saadan Omsætning er Forholdet mellem Grund og Følge utænkeligt. „Følgen" — siger Herbart — „skal ligge i Grunden. Men den skal ogsaa følge af den, det vil sige: den skal afsondre sig derfra. Ligger den nu virkeligt i den, saa tilhører den Grunden, og den, som vilkaarligt skiller den derfra, har ikke udvidet sin Viden; han har snarere blot gjentaget, hvad han allerede kjendte, eftersom han kjendte Grunden. Lærer Følgen derimod noget Nyt, saa er dette Nye ikke det Gamle, og laae ikke i Grunden; det kaldes da med Urette en Følge af samme." Men den Udvei, Herbart saa vælger: at opfatte Følgen som en Deel af Grundens Totalitet, d. v. s. identisk med en Deel af samme, saa at den derved bliver „en Gjentagelse i en afsondret Tanke", er kun en tom Udflugt; thi dersom den bestemte Følge ligefrem er en Deel af Grunden, saa gjælder uimodsigelig Eet af To: enten have vi i det til en vis Grund svarende Indbegreb af Følger kun et Indbegreb af deelte Grunde, altsaa i Grunden slet ingen Følger, men en Sum af Grunde; eller ogsaa, dersom Grundens Dele ikke selv ere Grunde, men Følger, have vi i Grunden selv ingen Grund, men lutter Følger, Følger uden al Grund. Skulde her i Indbegrebet af slige følgeløse Grunde og grund-

---

under Reflexionen, som det indsees, at den, for at være Forudsætning, maa have sine Consequenser. Man kan saaledes antage en Forudsætning, fastholde den i Forestillingen som noget Bekjendt, og dog i hoi Grad overraskes af dens Consequenser. Overraskelsen hidrører derfra, at Forudsætningens Væsen ikke fra Begyndelsen af blev gjennemskuet; Forudsætningen blev vel tydeliggjort i en Forestilling, og forsaavidt opfattet fra en vis Side, men ikke alsidig opklaret, ikke opfattet efter sit Begreb. Først naar vi gjennemskue Forudsætningen og opdage de deri skjulte Consequenser, erkjende vi Forudsætningens Væsen, sætte den som Grund og Consequensen som den begrundede Følge." Mathematik og Dialektik S. 7—8.

løse Følger blive endog blot et Skin af Grund tilbage, da maatte Grunden nødvendigviis søges i Følgernes indbyrdes Sammenhæng og den ved Sammenhængen bestemte Eenhed. Men hvo seer nu ikke, at en saadan i Følgernes Totalitet reflecteret Sammenhængseenhed netop er den Totalitet, hvori Forudsætningen med sine Betingelser er sat med negativ Umiddelbarhed?

Idet den ene og samme Totalitet udtrykkes i den reflecterende Umiddelbarheds to forskjellige Former: Grundens negative og Følgens positive, maa den naturligviis tage sig ud som to Totaliteter, thi den væsentlige Forskjel i Form er tillige en Forskjel i Indhold. At see et Qvadrat være ligestort med to andre, er at see et Umiddelbart reflecteret i positiv Form; thi vel ere Qvadraterne selv umiddelbare, men deres Ligestorhed er kun for Reflexionen. At see Grunden til de to Qvadraters Ligestorhed med et tredie, er derimod at see det Umiddelbare reflecteret i negativ Form. Opmærksomheden kan fra dette Synspunkt ikke længere dvæle ved Qvadraternes Umiddelbarhed eller ved det Umiddelbare i den Kjendsgjerning, at den omspurgte Ligestorhed virkelig finder Sted; enhver umiddelbar Bestemthed forvandler sig til en Relationsbestemmelse. Saaledes sees da hvert Qvadrats Størrelse i Relation til Siden; Siderne i de tre Qvadrater' sees i deres indbyrdes Relation, forsaavidt de sees som Sider i en Trekant; Trekantens Sider sees endvidere i Relation til Vinklerne, det bliver jo en retvinklet Trekant o. s. v. Da nu Relationen er en kategorisk Mellembestemmelse imellem Reflexion og Umiddelbarhed, er det tillige heraf indlysende, hvor let Grunden selv kan blive forvexlet med Betingelserne og de umiddelbare Forudsætninger.

At Grunden maa søges i Beviset, er uimodsigeligt; men det kommer an paa, hvorledes man seer Beviset, og hvad man seer deri. Der kan være mange Beviser for den samme Sætning, men der kan i dem alle kun være een totaliseret Grund. Fordi man kan bevise en mathematisk Læresætning,

deraf følger endnu ikke, at man strax gjennemskuer Forholdet mellem Beviis og Grund. Ligesom Følgen er Consequensernes Eenhed, udtrykkelig sat i den reflecterede Umiddelbarheds positive Form, saaledes er Grunden Forudsætningernes og Betingelsernes Eenhed, udtrykkelig sat i den reflecterede Umiddelbarheds negative Form; er Følgen enkelt, saa er Grunden det ogsaa, er Følgen som Følge Totaliteten i det Ydre, saa er Grunden som Grund Totaliteten i det Indre: det Ydre sees, det Indre indsees; Følgen sees, Grunden indsees.

Naar den totaliserede Følge sættes som Existens, er Grunden med det Samme forudsat som den reale Grund. At den reale Grund ikke holder sig bagved Existensen, men gaaer op i den, kommer til Existens i og med det Existerende, sees udtrykkelig deraf, at det Existerende, under sin Vorden og Forandring, uophørlig er i Begreb med at opstaae og forgaae. Men at opstaae er jo at fremgaae af Grunden, at forgaae er at gaae tilgrunde, altsaa at gaae tilbage i Grunden. Existensen er en Mellemform, og det Existerende det reale Mellemled, igjennem hvilket Grunden i uendeligt Kredsløb udgaaer fra sig selv og vender tilbage til sig selv. I Modsætning til det Existerendes umiddelbare og positive Realitet er Grunden væsentlig Idealitet; men denne Idealitet er Phænomenets negative Realitet.

Som negativ Realitet er Grunden beslægtet med den schellingske Indifferens; desuagtet er Grunden ikke uden videre en Indifferens, og Indifferensen ikke Grund: i Indifferensens Dæmring dæmrer allerede Differensen; begge sees oprindelig i samme Tusmørke. En Indifferens i sig uden Differens er en mystisk „Ugrund“, en hyperspeculativ „Urgrund“, der ligesaalidt fordrager Reflexionens Lys, som „de Underjordiske“ fordrage Daglyset. Opfatter man den rene Indifferens som en første ubestemt Grund, en grundløs Grund, hvoraf Differensen med de bestemte Grunde er fremgaaet, hvad gjør man saa? Man søger en Grund til Grunden, idet man paa

ulogisk Maade slaaer Kategorierne: „Grund“, „Princip“ og „Begyndelse“ sammen i Eet. Den reale Grund er, for sig betragtet, hverken Princip eller Begyndelse, men et i negativ Umiddelbarhed reflecteret Mellemled mellem begge. Vistnok forekommer Ordet ἀρχή hos Aristoteles ogsaa i Betydning af Grund; men deraf kan man ligesaa lidt udlede, at Grunden uden videre er Princip, som at Princip er Begyndelse.

At Grunden, uagtet den har Oprindeligheden og det oprindelige Indhold tilfælleds med Principet, dog ikke er Principet selv; at, med andre Ord, Principet, opfattet som Grund, kun er eensidigt og ufuldstændigt opfattet, skjønnes allerede deraf, at Grundens Indhold ligesaa væsentlig beroer paa en Resulteren som paa en Anticiperen. Intet kan fremgaae af Grunden, uden det, som indeholdes i Grunden; men Intet kan indeholdes i Grunden, uden det, som forud er gaaet tilgrunde: Grundens rige Indhold hidrører fra de utallige Existenser, som uophørlig gaae tilgrunde; Tingenes Udstrømning (Emanation) af Grunden er betinget af tilsvarende Tilbagestrømning. Medens Principet, det Ubetingede, altid virker i sit System af Betingelser saaledes, at det magter disse Betingelser, forvandler dem til Momenter, og midt i al Vorden og Forandring reflecterer sig som det Absolute og Uforanderlige, er Grunden, den reale Grund, derimod saaledes nedsænket i Vorden, Forandring, Endelighed og Relativitet, at den netop maa siges at reflectere Foranderligheden selv i Principets Uforanderlighed.

Reflecteret i Vorden og Forandring er Grunden beslægtet med Begyndelsen; hvad der i Sandhed skal begynde, maa begynde fra Grunden af; Grunden til Tingene er Tingenes reale Begyndelse: Grunden er Begyndelsens Realitet. Men hvad her siges om Begyndelsen, gjælder ligesaa eftertrykkelig om Enden. Tingen, der gaaer tilgrunde, ender i Grunden; Tingen forgaaer; men denne Forgaaen er ikke den absolute Tilintetgjørelse: Tilintetgjørelsen har sin Realitet i Grunden.

Negativt bestemt kan Grunden nu vistnok opfattes som en Indifferens, men denne Indifferens er ingen „Ugrund". Det er den reflecterede Umiddelbarheds negative Form, der giver os Indifferensen: i denne Form er Grunden indifferent mod Forskjellen mellem Princip og Begyndelse, efterdi den som begges væsentlige Mellembestemmelse har lige Meget og lige Lidt af begge; i denne Form er Grunden indifferent mod Væren og Vorden, mod Uforanderligt og Foranderligt, mod Begyndelse og Ende, mod Selvhed og Andethed, mod iboende og oversvævende Reflexion o. s. v.

Forsaavidt den grundende Reflexion med sin negative Form behersker den phænomenale, er Subjectiviteten eensidig fordybet i sig selv, og Reflexionen i denne Selvfordybelsens Eensidighed en Grublen. Forsaavidt Umiddelbarheden i den negative Form derimod paa alle Punkter trænger sig umiddelbart frem med existentielle Elementer, der fordre Skikkelse uden dog at kunne antage bestemt Skikkelse, faaer Andetheden Overhaand, og den grundende, i Tingenes Væsen og Vorden fordybede, Subjectivitet befinder sig i en Gjæring.

γ) Den begrundende Reflexion.

Under Subjectivitetens uklare Grublen og Gjæring vil Eenheden som Ugrundens Ginnungagap uophørlig sluge Mangfoldigheden, og Mangfoldigheden med sine Grundpunkter og Spirer igjen opfylde, overfylde og ligesom overvælde Eenheden; i dette Punkt er Grunden mystisk: Grunden som Grund er Mystikens Eet og Alt. Den klare Dunkelhed, som den mystiske Speculation saa let udbreder over de herhen hørende Spørgsmaal, har i den Grad virket afskrækkende paa den kritiske Forstand, at mangen skarpsindig Tænker endnu anseer Undersøgelser af Tingenes Grundforhold for ørkesløse Speculationer. Men istedenfor at lade sig afskrække af „Ugrundens" Tomhed og Indifferensens Overflødighed, maa den grundende Reflexion just lægge an paa at klare sig selv; thi idet den

klarer sig selv, arbeider den sig med det Samme ud af Grundens Uklarhed. Opgaven er at bestemme Grunden ved det Begrundede saaledes, at Eftertrykket falder paa Begrundelsen.

Den begrundende Reflexion kan i denne Sammenhæng støtte sig til følgende tre Sætninger: 1) Alt er i Grunden Eet; 2) Alt er i Grunden forskjelligt; 3) Alt maa have sin tilstrækkelige Grund. Men det ligger i Sagens Natur, at slige Sætninger, enkeltviis opstillede, ikke tør tages for Mere end betegnende Udgangspunkter; det Væsentlige er, ikke hvorledes Sætningerne formuleres, men hvorledes de udvikles.

1) Alt er i Grunden Eet. Sætningen, saaledes opstillet, maa ikke forvexles med den eleatiske Sætning, at kun det Ene (τὸ ἕν) er; thi hos Eleaterne, der lade det Ene falde umiddelbart sammen med det Værende (τὸ ὄν), kan der egentlig ikke være Tale enten om nogen Væren i Grunden eller Væren af Grunden. Vistnok meente Eleaterne med det Værende det i Sandhed Værende (τὸ ὄντως ὄν), altsaa det Grundværende, thi ellers kunde de umulig have stillet det imod det Ikke-Værende i Sætninger saa skarpe som disse: kun det Værende er, det Ikke-Værende er ikke. „Men hvad skal man vel", spørger allerede Plato, „dømme om det Ikke-Værende? Er det Ikke-Værende slet ikke, saa kan det jo hverken tænkes eller udsiges; er det Ikke-Værende et Skin, saa maa dette Skin jo dog være. Dette er just Vanskeligheden ved at tænke det Ikke-Værende, at baade den, der benegter det, og den, der forsvarer det, er nødt til at modsige sig selv. Indrømmer man, at der gives en falsk Mening (ὄντος δέ γε ψεύδους ἔστιν ἀπάτη), saa forudsætter man med det Samme Forestillingen af det Ikke-Værende, thi kun den Mening kan kaldes falsk, som enten erklærer det Ikke-Værende for værende, eller det Værende for ikke-værende

(κινδυνεύει τοιαύτην τινὰ πεπλέχθαι συμπλοκὴν τὸ μὴ ὂν τῷ ὄντι)."

Det i denne Sammenhæng Charakteristiske er, at Eleaterne anvende Begrundelsen til at tilintetgjøre al Grund. Skulde Phænomenernes Verden være begrundet, saa maatte det Ene jo være Grunden til det Mangfoldige; men Phænomenernes Verden er, efter Eleaternes „Mening" (δόξα), grundløs, det Mangfoldiges Væren er et Ikke-Værende, og det Ikke-Værende er ikke. Disse for den sunde Sands anstødelige Sætninger skulle imidlertid bevises, altsaa begrundes; ved deres Begrundelse komme Eleaterne da paa den meest bagvendte Maade til at begrunde det Grundløse. Hvorfor kan det Ene ikke være Grund? hvorfor kan det Mangfoldige ikke være begrundet? Eleaterne svare correct: „al Grund og Begrundelse forudsætter Vorden." Dette Svar ligger vel ikke ligefrem i deres Ord, men det ligger i deres Tankegang: det ligger i deres Angreb paa „Vorden". „Vorden (Opstaaen og Forgaaen) er utænkelig; Intet vorder eller forgaaer. Intet kan opstaae: det maatte da enten opstaae af Noget, der var det ligt, eller af Noget, der var det uligt. Det kan ikke opstaae af det Lige, thi det Lige forholder sig til det Lige paa en lige Maade*). Det kan heller ikke opstaae af det Ulige, thi da skulde Noget komme af Intet. Det Svagere kan ikke komme af det Stærkere, det Stærkere ikke af det Svagere: thi da skulde der komme Noget af en Ting, som den ikke selv var, altsaa Noget af Intet." Paa denne Maade søge

*) Poul Møller anmærker hertil: „Det forstaaer jeg saaledes: det Lige kan ikke opstaae af noget andet Ligt; thi da vare de deri ulige, at det Ene var det, hvoraf Noget opstod, og det andet det, som opstod selv: følgelig havde de to foregivne Lige ulige Prædicater og vare saaledes ikke lige." Udkast til Forelæsning over d. gl. Phil. Xenophanes. (Efterladte Skrifter, 4de Bind, S. 59).

Eleaterne altsaa at begrunde, at der hverken gives Grund eller Begrundelse.

Men Sætningen: Alt er i Grunden Eet, kan heller ikke forstaaes, som om der gaves et gnostisk Pleroma, i hvis Dyb Grundeenheden hvilede. Vel maae vi indrømme Gnostikerne, at den oprindelige Grund er en indholdsrig Eenhed, og Eenheden det Alt Begrundende; men det i Grundeenheden Umiddelbare er reflecteret, og Reflexionen negativ. Det Dybsindige i Gnostikernes, navnlig i Valentinianernes anskuelige og naive Fremstilling af Urgrunden og de ideal-reale Modsætninger, som deraf fremgaae og deri røre sig, er forøvrigt ikke at miskjende. „I Urgrundens Dybde (βυθός, προπάτωρ)" — hedder det — „var Selvbevidstheden (ἔννοια) og Tausheden (σιγή). Den i Dybet skjulte Guddom, Urgrunden selv, aabenbarede sig i 3 Rækker af Aeoner: *Fornuften* og *Sandheden* (νοῦς og ἀλήθεια), *Ordet* og *Livet* (λόγος og ζωή), Mennesket og Menigheden (ἄνθρωπος og ἐκκλησία); de emanerede parviis (σύζυγοι) som Mand og Qvinde, og fremstille i Forening Ideal-Realitetens „Fylde" (πλήρωμα) ligeover for det væsenløse Chaos, den uendelige Tomhed (κένωμα), o. s. v." — En saadan dramatisk-anskuelig Fremstilling i storstilet Naivetet gjør jo vistnok et bedre Indtryk end de Talemaader om „Kjærlighedens Mangel" i „Kjærlighedens Overflødighed", om Kjærligheden som „Skabelsens Grund" og Grundens „Endemaal" i creat sibi, creat nobis, creat omnibus o. s. v., hvorved en speculativ Dogmatik, der maa sikkre sig sin Orthodoxie i smaalig Forstandighed, før den tør slaae sig løs i gnostisk Aandrighed, gaaer fyldig tilbunds i Grundenes „Fylde" og aabenbarer sin hule Videnskabelighed.

Den afgjørende Modsætning imellem den gnostisk-dogmatiske Speculation paa den ene og den begrundende Reflexion paa den anden Side er imidlertid iøinefaldende nok. Istedenfor en Begrundelse giver den gnostiske Speculation os Phantasiebilleder, der forestille en Begrundelse; men en Be-

grundelse lader sig ikke forestille; den forestillede Begrundelse lider af den Modsigelse, at det Tilværende, der skulde begrundes, allerede forefindes som tilværende i Grunden. Urgrunden, Grundeenheden, er ved denne udvortes Opfattelse forvandlet til en blot og bar Indfatning for det Mangfoldige, et dybt Bassin, hvoraf det Forskjellige udstrømmer; men Forskjellen i dette Forskjellige bliver ikke begrundet.

2) Alt er i Grunden forskjelligt. For at forstaae Grundeenheden er det nødvendigt at gjøre sig Rede for, hvad der ligger i Forskjelligheden. To Extremer ere her at mærke: enten opgiver man ganske Eenheden og lader en Mangfoldighed af tilværende Realpunkter afgive Forudsætning for Begrundelsen af Phænomenernes Forskjellighed; eller man lader, for at Intet skal være ubegrundet, det Mangfoldige og Forskjellige fremkomme ved rene Negationer og Negationers Negationer i Væsenet selv, det almene Grundvæsen. Det første Extrem charakteriserer Realismen, det sidste Idealismen.

Begynde vi med Idealismen, da er det unegtelig en meget rigtig Tanke, at det Forskjellige kun kan begrundes derved, at det fremgaaer af en Eenhed, hvori det vel har sin Grund, men ikke sin Tilværelse: denne Grundeenhed er Identiteten. Men hvad er nu Forskjellen for sig som Forskjel? „En Negation af Identiteten!" og Identiteten for sig som Identitet? „En Negation af Forskjellen!" Skulde nu Identiteten for sig være Grund til Forskjellen, saa maatte Forskjellen for sig jo ogsaa være Grund til Identiteten. Forskjellen kunde da paa denne Maade ikke blive begrundet før Identiteten, og Identiteten ikke før Forskjellen. Forat en Begrundelse kan blive mulig, maa Forskjellen mellem Identitet og Forskjel selv være begrundet i begges Eenhed; den begrundende Eenhed bliver da som Forskjelseenhed selv en Identitet; og saaledes forstaae vi, hvad Hegel mener, naar han kalder Grunden en Identitet af Identitet og Forskjel.

Men Manglen ved denne Begrundelse er, at det Begrundede mangler Realitet.

At mangle Realitet er at mangle det umiddelbart Positive. De anaxagoriske Homoeomerier, de demokritiske Atomer, de herbartske Realer tildrage sig da i denne Sammenhæng paany Opmærksomheden. „Hellenerne", siger Anaxagoras, „antage med Uret Vorden og Forgaaen, thi ingen Ting vorder eller forgaaer, men Tingene sammensættes af bestaaende Ting, og saaledes vilde de rigtigere kalde Vorden Sammensætning og Forgaaen Adskillen" *). Istedenfor rene Grunde faae vi altsaa rene Realiteter, d. v. s. tilværende Grunddele: til Grunddelenes Realitet svarer altsaa Forskjellighedens Realitet. At nu Grunddelene ogsaa have deres Realitet, skal ikke negtes; kun maa det erindres, at denne Realitet ikke tør være grundløs. Der er i Tingenes Verden en real Forskjellighed, der ikke lader sig forklare af logiske Negationer og fortættede Reflexer. Eller hvorledes skulde man vel tænke sig Muligheden af, at en Forskjel saa udtrykkelig bestemt, som Forskjellen mellem Iltens, Brintens, Svovlets Atomer o. s. v., kunde fremkomme, dersom der ikke i Altilværelsens ideale Grundeenhed var noget Realt, noget i sig Bestemt, der oprindelig laae til Grund for slige Forskjelligheder. Atomikernes Feil er ingenlunde den, at de forudsætte Fleerhed og Forskjellighed i Grunden; men Grundfeilen er, at de tilkjende de enkelte reale Led, de enkelte Atomer, en æbsolut, i sig ubegrundet, Selvstændighed; Grundfeilen er, at Physikerne ligesaa vel som Gnostikerne lade det, der skulde begrundes i og ved den Alt begrundende Sammenhængseenhed, have en umiddelbar, altsaa grundløs, Tilværelse i Grunden.

Paa det oprindelige Forhold imellem Realitet og Idealitet, Forandring og Forvandling beroer væsentlig al Begrun-

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1860—61 S. 122—167.

delse. Forstandskritiken lader i Almindelighed Negationen falde udenfor Realiteten; det er en Misforstaaelse: dersom Realitet og Negation holdt sig udenfor hinanden, kunde den ene Realitet jo ikke selv være Negation af den anden. Men nu vil dog vel Ingen negte, at Ilten og Brinten netop holde sig i real Forskjellighed derved, at Ilten er en Negation, nemlig en Realnegation af Brinten, og Brinten ligesaa af Ilten. Grundforskjellen, den grundige Forskjel, beroer ligesaalidt paa umiddelbare Realiteter, som paa rene Negationer: den grundige Forskjel beroer paa reale Negationer. Som Reflexer i den begrundende Reflexion ere de reale Negationer tillige Momenter i den begrundende Enhed: saaledes, og kun saaledes, bliver den grundige Forskjel selv begrundet.

At Forskjellen bliver begrundet, sees udtrykkelig deraf, at den ene Forskjellighed gaaer tilgrunde, for at den anden kan fremgaae af Grunden. Saaledes gaaer den reale Forskjel mellem Ilten og Brinten tilgrunde i den chemiske Forening, der begrunder Dannelsen af Vandet; men de Egenskaber, de reale Forskjelligheder, der udelukkende beroe paa Vanddannelsen, forsvinde igjen og gaae tilgrunde, naar Vandet decomponeres, og den reale Forskjel mellem Ilten og Brinten med alle deraf flydende Forskjelligheder derved igjen begrundes, o. s. fr. Forskjelseenheden af Realitet og Negation er kun et bestemtere Udtryk for den reflecterede Umiddelbarhed; Modsætningen af Negation og Realitet er i Begrundelsen forvandlet til en Modsætningseenhed af Idealitet og Realitet.

Modsætningseenheden af Idealitet og Realitet begrunder igjen en Modsætningseenhed af Forvandling og Forandring og derved tillige en Modsætningseenhed af den grundende Subjectivitet og Begrundelsens objective Indhold. At den eensidige Idealisme, hvis Negationer og Forskjelsbestemmelser altid mangle Realitet, miskjender Andetheden og den til Andetheden svarende Forandring, er fra mange Sider indlysende. Den forflygtiger overalt Forandringens Realitet og holder sig

i det Uendelige til Forvandlingen; derfor kan den trods sin Grunden og Begrunden aldrig faae Noget i Virkeligheden begrundet; den kommer, med al sin Opmærksomhed for det Objective i det Almene og det Almene i det Objective, aldrig ud over den grundende Subjectivitets almene Reflexionsbestemmelser.

Med den eensidige Realisme forholder det sig omvendt; fra dette Synspunkt er „Forvandlingen" kun en mystisk Talemaade: al Grund og Begrundelse beroer her paa lutter „Forandringer". Ved udelukkende at fastholde Forandringen forvandler Realismen imidlertid, uden selv at vide deraf, alle reale Følger til formelle Consequenser, alle reale Grunde til umiddelbare Forudsætninger og endelige Betingelser. Saaledes kommer da Alt igjen til at beroe paa Udstykning og Sammenstykning. For at sikkre sig mod den mystiske Forvandling har den over sine egne Reflexioner uklare Forstand i denne Henseende tilladt sig den utilladeligste af alle Forvandlinger: den Forvandling, hvorved det Objective i død mechanisk Udvorteshed falder udenfor det Subjective; den Forvandling, hvorved Idealitetens d. v. s. Fornuftens Lys udslukkes; den Forvandling, hvorved al Grund og Begrundelse væsentlig afskaffes*).

3) Alt maa have sin tilstrækkelige Grund. Sætningen om den tilstrækkelige Grund (principium rationis sufficientis) er, som bekjendt, bleven opstillet og forsvaret af Leibnitz; men dens logiske Udvikling er i flere Henseender hæmmet og forqvaklet. For det Første er det en Forqvakling af Grundforholdet, naar Sætningen om den tilstrækkelige Grund stilles paa udvortes Maade overfor Identitetsſætningen som et Princip for Erfaringssandheder overfor et Princip for Fornuftsandheder. Herved dannes en Kløft imellem det

*) Jvfr. Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61, S. 160—167, hvor Exempler in concreto findes.

Aprioriske og det Empiriske, det Abstracte og det Concrete, der gjør al sand Begrundelse umulig. Saalænge den formelle Identitet: A er A, skal gjælde for mere end en reen Begyndelsessætning, en Abstraction, der er bestemt til at integreres ved et: A er ikke A, men B, kan her slet ikke være Tale om at indsee, hvad Grund og Begrundelse er. Den abstracte Sætning: A er, hvad A er, er et ligesaa grundløst Udtryk for en formel Overeensstemmelse, som Sætningen: A er, hvad A ikke er, er et grundløst Udtryk for en formel Modsigelse. Først ved Hjælp af Contradictionssætningen: A er ikke, hvad A ikke er, viser sig en Skygge af Begrundelse. Det er let at see, hvorfra Skyggen kommer; den kommer fra den i Contradictionssætningen modsagte Modsigelse. Det er i høi Grad charakteristisk, at det saakaldte Contradictionsprincip, — der naturligviis ikke er et Princip, men en Abstractionssætning, — maa tage Modsigelsen to Gange, altsaa bestaae i en fordoblet Modsigelse, for at Identiteten, den rene, skjære Identitet, kan falde udenfor al Modsigelse. At Sætninger som: A er ikke, hvad A er; A er, hvad A ikke er, ere, for sig betragtede, baade modsigende og grundløse, forstaaes vel af sig selv. Men hvorledes ophæve vi nu Modsigelsen? Paa overfladisk Maade ved Contradictionssætningen; det Overfladiske sees deri, at Tanken ligefrem vil afvise Modsigelsen, uden at betænke, at det netop er Modsigelsen, ene og alene Modsigelsen, den har at takke for, at den dog — ved nemlig at modsige Modsigelsen — er kommen i et Slags formel Bevægelse. Paa en grundig Maade kan Modsigelsen naturligviis kun hæves ved Grunden selv og den tilsvarende Begrundelse. A er ikke — i Grunden, hvad A er — i Existensen. Dersom en Ting var i sin Grund, hvad den er i sin Existens, saa var der hverken Grund eller Existens; og dog er Tingens Grund identisk med dens Existens, thi Grunden gaaer med i Begrundelsen, og Existensen er begrundet.

At den formelle Logik ved sine saakaldte Principer ikke tænker sig Andet end Grundsætninger, er tydeligt nok; men charakteristisk er det i høi Grad, at netop disse Grundsætninger overalt stille sig i et tankeløst Forhold til Grund og Begrundelse. De passe paa det Abstracte i dets rene, formelle Abstraction, thi det Abstracte har endnu ikke erholdt sin Begrundelse; de passe paa det Concrete i dets umiddelbare Concretion, thi det umiddelbart Concrete er et Existerende, og det Existerende har allerede erholdt sin Begrundelse: Begrundelsen falder altsaa i begge Tilfælde udenfor Reflexionen. Skal en Begrundelse finde Sted, maae de formelle Grundsætninger hæves. Saaledes gjælder principium exclusi medii unegtelig for det Existerende; men for det Existerendes Grund gjælder principium inclusi medii. Imod Existensens disjunctive Dom: A er enten B eller C, stiller Grunden sin conjunctive Dom: A er — i Grunden — baade B og C. Mennesket er i Grunden baade Qvinde og Mand, thi Qvinden er ligesaa væsentligt Menneske som Manden; men i Existensen er Mennesket enten Mand eller Qvinde, thi Androgynens Existens er mystisk.

Det Spring fra de rene Fornuftsandheder til Erfaringssandhederne, hvorved Grund og Begrundelse springes over, falder umiddelbart sammen med et Spring fra Grund til Aarsag, hvorved de begrundende Mellembestemmelser ligeledes springes over. Vistnok ere, hvad vi siden skulle see, alle Causalitetsforhold i sig tillige Grundforhold; men derfor ere alle Grundforhold dog ikke uden videre at opfatte som Causalitetsforhold. Det er imod Malebranche's eensidige Fornegtelse af de naturlige Mellemaarsager, at Leibnitz har gjort Sætningen om den tilstrækkelige Grund gjældende. Dersom nu den i Sætningen skjulte Grundtanke var bleven fuldstændig udviklet fra Grundens og Begrundelsens Synspunkt, da maatte Udviklingen unegtelig have været frugtbar i to Henseender. For det Første vilde Læren om den tilstrækkelige

Grund have viist os, hvad det vil sige, at Tingene selv ere i væsentlige, objective Relationer til hinanden; thi de væsentlige Relationer bestaae jo netop deri, at Tingene begrundes ved hinanden indbyrdes, at en Ting kun opstaaer derved, at andre Ting gaae tilgrunde. Begrundelsen maatte da fra denne Side have viist sig som en objectiv, Phænomenerne iboende, Bevægelse. Men til en saadan Indsigt kan en Monadelære, der vil ophæve Tingenes Vexelvirkning og sætte sin kunstig udtænkte harmonia præstabilita istedet, umulig bringe det. For det Andet vilde Læren om den tilstrækkelige Grund, dersom den var bleven tilstrækkelig udviklet, have aabnet os et dybt Indblik i Vexelbestemmelsen af Grundenes Mangfoldighed med Grundeenheden, af Tingenes særskilt betingede, afledede Grunde med Altilværelsens oprindelige Grund. Thi det forholder sig ikke saaledes, som Hegel i flygtige Reflexioner har yttret, at enhver Grund ligefrem maa gjælde for en tilstrækkelig Grund*). Man kan nemlig forqvakle en Begrundelse paa høist forskjellig Maade: enten ved at holde sig til det abstract Almindelige eller ved at indskrænke sig til det altfor Particulære. Hvad er f. Ex. Grunden til, at A er bleven drikfældig? Svarer man: Grunden er, at vi alle ere Syndere, saa holder man sig for nær til det abstract Almindelige; svarer man: Grunden er det Misforhold, A hver Dag sætter imellem det Qvantum, han nyder, og det Qvantum, han taaler, saa vilde man holde sig for eensidigt til det abstract Particulære. Fra det particulære Synspunkt maa hver eiendommelig Ting nødvendigviis have sin eiendommelige Grund; thi det existerende Phænomen kan umuligt indeholde Andet, end hvad der ligger i dets Grund.

*) „Daß der Grund zureichend sey, ist eigentlich sehr überflüssig hinzusetzen". Werke. 3ter Bd., Berlin 1833. S. 76. Jvfr. S. 103.

At den kulsure Kalk krystalliserer den ene Gang som Kalkspath, den anden Gang som Arogonit, har sin særegne Grund i de med Temperaturen vexlende Betingelser. Denne særegne Grund er naturligviis en specificeret Udtalelse af den almene Grund, hvortil Stoffernes Krystallisering i det Hele maa henføres. Men Krystalliseringens almindelige Grund med det System af Relationer og Betingelser, hvorunder dens Phænomener fremtræde, er igjen at bestemme som en særskilt Grund i Forhold til andre, ligeledes hver i sin Kreds almindelige og ved Kredsenes Modsætning særskilte Grunde, f. Ex. Grunden til Tilstandsformernes Forandring ved Varmen, Grunden til Dannelsen og Oplosningen af chemiske Forbindelser ved Affiniteten*) o. s. fr. Først efterhaanden som den begrundende Reflexion seer sig istand til at articulere de særlige Grundes System i hver særlig Kreds, kan den tilstrækkelige Grund komme tilsyne i Kredsens begrundede Sammenhæng.

I Begrundelsen af det enkelte Phænomen maa Begrundelsen af dets Stilling i Phænomenernes hele System reflecteres, og omvendt. Dette har Leibnitz forsaavidt indseet, som han har indseet, at hvert enkelt Naturphænomen er betinget, at det ene Betingede viser hen til det andet i det Uendelige, at det Betingedes endeløse Række altsaa kun kan bestemmes ved en Alt bestemmende Grundenes Grund, hvori Betingelserne gaae op som Momenter; saaledes kom han da til at sætte et Begrundelsernes Endemaal, en Grundenes Grund, en ratio finalis. Men var der først gjort et Spring fra Grunde til Aarsager, saa er det ikke forunderligt, at der blev gjort lignende Spring fra Causalitet

*) Saadanne Factorer som Affiniteten og Varmen ere nemlig, for sig betragtede, ikke umiddelbart Grunde, men Aarsager; heller ikke kan Grunden siges at ligge i Affiniteten for sig eller i Varmen for sig; thi Grunden bestemmes egentlig ved Forholdet, det existentielle Væsensforhold mellem Varmen og Tilstandsformerne, mellem Affiniteten og de for Forbindelserne gjældende Betingelser, o. s. v.

til Teleologie og ved Hjælp af Teleologien fra de naturlige til de overnaturlige Aarsager, fra Physik til Theologie.

See vi imidlertid bort fra disse Spring og holde os til, hvad der ligger i Begrundelsens Problem, da overbevises vi om, at Læren om „den tilstrækkelige Grund" falder sammen med Læren om den fuldendte Begrundelse. I den fuldendte Begrundelse faaer det Objective først tilfulde sin Realitet formedelst det Subjective. Kunde Tingenes Begrundelse i og ved deres indbyrdes Sammenhæng afsluttes for sig, da vilde den begrundende Reflexion føre Subjectiviteten, ikke blot til en Fordybelse, men til en fuldstændig Selvfortabelse i Tingenes Grunde; der maatte da gives en i Tingene faktisk Fornuft, en Fornuft saa objectiv, at den vel var istand til at begrunde alle Ting, men ikke istand til at udgrunde sit eget Væsen. Det er denne Grundmodsigelse i Fornuften selv, der kommer tilsyne i Tingenes Verden derved, at det Betingede skal begrundes af det Betingede i endeløse Rækker. Ifølge den tilstrækkelige Grund gaaer den objective Begrunden derimod i Eet med en subjectiv Bestemmen; thi den subjective Grundbestemmen er en Motivering. Systemet af Tingenes objective Grunde er fra Subjectivitetens, den ontologiske Subjectivitets, oprindelige Synspunkt et System af Bevæggrunde. Existensgrunden og Bevæggrunden ere i Begrundelsen Eet og dog grundforskjellige. Existensgrunden, den objective, betingede Grund svarer til Tingenes endelige Realitet; Motivet, den subjective Grund, svarer til Tingenes Betydning for Relationernes System. Kun i Enhed med den reale Grund kan Motivet blive tilstrækkeligt; adskilt fra den objective Begrunden vilde Bevæggrunden for sig derimod være abstract-subjectiv og vilkaarlig. Kun i Enhed med Motivet kan den reale Grund blive tilstrækkelig; thi adskilt fra Motivet vilde Realgrunden for sig netop i sine umiddelbare, faktisk givne Forudsætninger og Betingelser have noget Grundløst. At Motivet er Grund, beviser, at Subjectivitetens Selvfordybelse

er en Fordybelse i Tingenes objective Væsen; at Grunden er Motiv, beviser, at Begrundelsen af Tingenes Væsen maa grunde sig paa Subjectivitetens uendelige Selvfordybelse.

c) Virkelighedsreflexion.

Forsaavidt Tilværelsens Phænomener ere tilstrækkelig begrundede, er Tilværelsen virkelig; den begrundende Reflexion, der bestemmer Phænomenerne, bestemmer altsaa Virkeligheden. Da nu en Virkelighed ikke kan være uden Virksomhed, og en Virksomhed ikke uden Virken, saa opstaaer her det Spørgsmaal: hvorledes bestemme vi Forholdet mellem Reflecteren og Virken? „Al Virken er i Grunden en energisk Reflecteren og følgelig Eet med en objectiv Tænken. Den gjennemgaaende Reflexion vil altid fordre, at de i hinanden reflecterede Led ikke alene forvandles til uselvstændige Momenter, til rene Reflexer, men under Forvandlingen tillige vise sig i deres Forskjellighed og bevare en vis relativ Selvstændighed. Jo større nu den Selvstændighed er, hvormed Leddene optræde, desto stærkere maa ogsaa den Reflexion være, der skal forvandle dem til Momenter og magte dem som Reflexer; vi have her en Maalestok for Reflexionens Energie. I den blot intellectuelle Reflexion ere de reflecterede Led som Billeder, Forestillinger og Begreber kun flygtige Skin, uselvstændige Reflexer; heraf forklares saa den rene, d. v. s. abstracte Tænknings Afmagt til at frembringe nogetsomhelst Existerende. I den naturkraftige Reflexion have de reflecterede Led en fremtrædende Selvstændighed og blive just ved denne deres Selvstændighed slaaende Udtryk for den Magt, der betegner deres Afmagt og holder dem i Uselvstændighed. Reflexionen er i sin energiske og substantielle Væsenhed Magt. Ved Magt sættes de i Grunden reflecterede Momenter som virkelige Existenser, som særskilte Ting: herfra stammer den materielle Discretion, herfra Atomernes Vrimmel, herfra Aggregaternes og Massernes Tilværen i Rummet. Ved Magt sættes de virkelige Existenser,

de særskilte Ting som Momenter og Reflexer i den reflecterede Vexelvirkning: herfra al Forening og Opløsning, herfra al Opstaaen og Forgaaen, herfra Forandringernes Mangfoldighed med alle Overgange ligefra den flygtige Ændring til den gjennemgaaende Forvandling! Den Magt, der sætter, og den Magt, der hæver Tingenes Selvstændighed, er vel i Existensens Form forskjellig, men dog i Grunden en med sig selv identisk Magt"*), d. e. en uendelig Selvmagt.

I den gjennemgaaende Eenhed af Reflecteren og Virken have vi da en Forskjelseenhed af Viden og Magt. Denne Eenhed af Viden og Magt lader sig, hvad Reflexionen selv angaaer, udvikle fra Synspunkterne af en substantiel, en causal og en totaliserende Reflexion.

α) Den substantielle Reflexion.

Den substantielle Reflexion er i Almindelighed en Selvstændighedsreflexion, en Reflexion af det i sig Bestaaende. Ligesom den grundende Reflexion søgte at bestemme Grunden, saaledes søger nu den substantielle at bestemme Substansen. For at bestemme Substansen, betragte vi igjen det Existerende, det tilstrækkeligt begrundede Phænomen, dog fra en ny Side. Det i Existensen Selvstændige, det umiddelbart Bestaaende, er da Tingen selv, og Beskaffenhederne ved dette for sig Bestaaende Tingens Egenskaber. Er nu Tingen som Ting i logisk Forstand at kalde Substans? Nei, dertil er dens Selvstændighed endnu for umiddelbar og i sin Umiddelbarhed igjen for flygtig. Skulde Tingen i Sandhed gjælde for Substans, da maatte den have en væsentlig Bestaaen i sig selv; men Tingen bestaaer kun i sig ved at bestaae i sine Egenskaber. Tingen i sin Eenhed for sig er Et og Egenskaberne i deres Mangfoldighed et Andet; ved at bestaae i sine Egen-

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1860—61. S. 167—177.

skaber bestaaer Tingen altsaa i sit Andet, og er ligesom Egenskaberne underkastet Forandringer.

At Egenskaberne forandre sig, er begrundet deri, at den ene Egenskab altid maa beroe paa den anden, Egenskaben ved den ene Ting paa Egenskaben ved den anden. Saaledes kunde Tingen f. Ex. ikke have Egenskaben: rød, dersom den ikke tillige havde Egenskaben: Udstrækning, heller ikke kunde den have Egenskaben: rød, dersom Lyset ikke havde en tilsvarende Egenskab. For en overfladisk Betragtning tager det sig jo vistnok ud, som om Egenskaberne meget vel kunde forandre sig, og Tingen endda blive den samme: Bladet, som før var grønt, er nu guult; men det gule Blad er dog ogsaa et Blad*). Denne Adskillelse mellem Egenskabernes og Tingenes Foranderlighed gjælder imidlertid kun deelviis i det Endelige. Vistnok er her med Hensyn paa Tingen selv en Forskjel mellem væsentlige, mindre væsentlige og uvæsentlige Egenskaber; men i logisk Forstand gjælder det, at en Forandring i en hvilkensomhelst af Egenskaberne eo ipso maa være en Forandring i Tingen selv, efterdi Tingen i sin existentielle Umiddelbarhed

*) „Hvor længe kan man vedblive at kalde en Gjenstand „En" eller „Et"? Det vil sige: Hvor længe kan man betragte den som den samme Gjenstand, tiltrods for de idelige Forandringer, som den er underkastet? Blive Forandringerne ikke tilsidst saamange og saa store, at Gjenstanden derved bliver en anden „En", eller et andet „Et"? — I „en Skov" kan man fælde mange Træer, og den bliver dog endnu den samme Skov; „et Huus" kan deels udvides, deels forfalde, og det bliver dog det samme Huus. Men at der for alle disse Forandringer gives en Grændse, udenfor hvilken Gjenstanden bliver til en anden, er indlysende, og er ogsaa udtrykt i den bekjendte populære Ironie om Kniven, der efter nogle Gange at have faaet et nyt Blad og andre Gange et nyt Skaft, endnu bestandig gjaldt for den samme Kniv." Heiberg, Det logiske System. Første Afhandl. Perseus. Nr. 2. S. 38. (Prosaiske Skrifter, 2det Bind, 1861, S. 158.)

ligesaa umiddelbart er Eet med som forskjellig fra sine Egenskaber.

Som det Foranderlige bestemmes, saaledes maa dets Modsætning, det Uforanderlige, ogsaa bestemmes. Opfattes Noget i abstract qvalitativ Modsætning til Andet, da er den uophørlige Overgang fra Noget til Andet et kategorisk Udtryk for Forandringen selv; men det Uforanderlige falder da ogsaa, ved denne Overgang, qvalitativt udenfor det Foranderlige. I Væsensreflexionen er Overgangen fra Noget i Andet en Overgang af Skin i Skin, en Overgang, som, for at bruge et Udtryk af Hegel, ingen Overgang er; det Foranderlige, der paa denne Maade er forvandlet til lutter Skin, har med det Samme erholdt en saa fuldkommen Gjennemsigtighed, at den i alle Skinforandringer sig reflecterende Uforanderlighed, den rene Selvhed, paa ethvert Punkt kan skinne igjennem.

Dersom nu Skinnet i sin Gjennemsigtighed ikke tillige reflecterede sit umiddelbart Modsatte, det Umiddelbare selv, vilde Selvheden være ligesaa væsenløs som Andetheden, og Selvreflexionens rene Klarhed tabe sig i Tomhed. Men med hvilket Eftertryk Umiddelbarheden paatrænger sig Reflexionen, have Vexelbestemmelserne i den phænomenale, den grundende og den begrundende Reflexion tilstrækkelig viist. De flygtige Skin, de tomme Reflexer fortrængtes saaledes efterhaanden af reale Phænomener, af existerende Ting; men alt som hvert Led i Endelighedens Række erholdt forhøiet Selvstændighed, blev ogsaa Modsætningen mellem det Selvstændige og det Uselvstændige desto mere paatrængende.

I Existensen, den begrundede Tilværelse, er Forskjellen mellem Selvstændigt og Uselvstændigt endnu kun relativ; Et er selvstændigt, et Andet uselvstændigt; det Ene er mere, det Andet mindre selvstændigt: Overgangen sees i Forandringerne. Men naar denne Relativitet nu skal gjennemreflecteres, støde vi paa en Modsigelse, der er Virkelighedens allerhaardeste,

den nemlig, at det Selvstændige selv er et Uselvstændigt, det Uselvstændige et Selvstændigt.

Forandren er Virken og al Virken en Reflecteren. I den virksomme Eenhed af Reflecteren og Virken er Omsætningen af Selvstændigt i Uselvstændigt som en uendelig Vibreren; hvert Led, hver Deel, hvert Atom vibrerer i Virksomheden selv mellem Selvstændighed og Uselvstændighed. Det er denne Vibreren, denne Zittren og Dirren i punktuel Reflecteren, der i nærværende Sammenhæng særlig charakteriserer Virkeligheden og det Virksomme. Det er ikke længere den rene Skinnen, som i Reflexionen af Skin og Væsen, vi her have for os; heller ikke kan Forskjellen mellem det i Grunden Dunkle og Dæmrende paa den ene Side og det i Phænomenerne Halvklare, Klare og Anskuelige paa den anden længere afgive Charakteermærker; thi Grundbestemmelser og Phænomenalbestemmelser ere Sider af det samme Virkelige: Virksomheden selv er paa een Gang grundbestemmende og existensbestemmende. Det i de virkelige Forandringer virksomme Væsen fremstiller sig da heller ikke for Anskuelsen som en i Dybet gjærende Grund; den i Virksomheden selv reflecterede Eenhed af Vorden og Virken er snarere at sammenligne med Ilden, den „evig levende Ild“ (*πῦρ ἀεὶ ζῶον*), om hvilken Heraklit siger, at den udslukker Maal (*ἀποσβεννύμενον μέτρα*) og antænder Maal (*ἁπτόμενον μέτρα*).

I alle virkelige Forandringer er Virksomheden væsentlig Eet med det Virksomme selv, og det Virksomme selv det Uforanderlige. Det Virksomme selv er det i sig Ene; thi ellers kunde det umulig virke i alle virkelige Forandringer og i dem alle hævde sin Uforanderlighed. Det Virksomme selv har en absolut Bestaaen; thi det virker i Alt og paa Alt, og dets Selvvirken er dets Bestaaen. Men det Virksomme selv har ikke en absolut Bestaaen i endelig Modsætning til Mangfoldigheden af relativt bestaaende Ting; det relativt Bestaaende er kun et Virkelighedsmoment, et Gjennemgangspunkt for den

uendelige Virken. Det Virksomme selv, der i Alt udvirker sin egen Selvstændighed, er en bestaaende Selvhed; thi Bestaaen er Selvhed, og virkelig Selvhed, Selvvirksomhed, Eet med reflecteret Selvstændighed.

Er nu det i Virkeligheden Uforanderlige, det i sig Bestaaende, Substans, saa er den absolute Selvbestaaen absolut Substantialitet, og den absolute Substantialitet paa dette Udviklingstrin identisk med den absolut virkelige, i Alt virksomme Subjectivitet. Det er ikke, hvad Hegel antager, Substantialiteten, der er det Oprindelige, og Subjectiviteten, der er det Afledede; men det er det Omvendte. Det er ikke Substantialiteten, der er bleven subjectiv; det er tvertimod Subjectiviteten, der under Begrebsudviklingen er bleven, hvad den evig er, substantiel. At *aflede* Subjectiviteten *af* Substantialiteten er ligesaa umuligt som at aflede Viden af Ikke-Viden, Selvheden af det Selvløse, det Subjective af det Objective. Derimod er det i god Overeensstemmelse med Sagens Natur at *udvikle* Subjectiviteten *til* Substantialitet, thi det er just at udvikle af Subjectiviteten selv, hvad der evigt ligger i dens Væsen.

Det Selvstændiges reflecterede Eenhed med sit Uselvstændige er Magt; Momenternes Gjennemsigtighed for det reflecterende Selv er Viden: i Magtens og Videns reflecterede Eenhed har den substantielle Subjectivitet sin absolute Bestaaen. Al Bestaaen og Forgaaen beroer paa Reflecteren af Selvstændigt i Uselvstændigt. Hvad der i Virkeligheden bestaaer, maa bestaae ved en Magt; hvorfor man jo ogsaa siger om et saadant Bestaaende, at det staaer ved Magt, og mener dermed, at det gjælder for et Virkeligt, at det virkelig gjælder. Hvad der i Virkeligheden forgaaer, forgaaer kun derved, at det viger for en Magt, det synker i Afmagt, det bukker under i Striden og forsvinder. Paa Virkelighedens Trin træder Magten i Grundens Sted; istedenfor Grunde og Begrundelser møde vi her overalt Magthandlinger, d. v. s. Magtsprog,

hvori en bydende Nødvendighed udtaler sig. Dette maa dog ikke misforstaaes, som om Grunden var afskaffet, og Magten grundløs; thi Magten selv er just den i alle Momenter af Forudsætninger og Betingelser fuldendte Grund, en Grund saa virkelig, at Begrundelsen og det Begrundede maae falde sammen i Magthandlingen selv. Magten er i uendelig Reflecteren; og dog seer det ud, som om den hvilede i evig Væren; Magten er i sin reflecterede Væren ophøiet over al Vorden: dens Handlinger ere dens Aabenbarelser. Hvad dette vil sige, bliver klart, naar vi undersøge, hvorledes Magten selv stiller sig til det Mægtige og til det Afmægtige.

Som Identiteten er, maa ogsaa Forskjellen være; er Identiteten af Magten og det Mægtige substantiel, saa maa her være en tilsvarende Forskjel. Dette har Spinoza overseet. Hos ham er den uendelige Substans en absolut Eenhed af Magten og det Mægtige: det Mægtige selv, Substansen (id quod in se est et per se concipitur) har ikke Magten; thi Substansen (cujus essentia involvit existentiam) er intet Andet end Magten selv, og just derfor uendelig mægtig. Er det Mægtige, Magten selv, det Eneværende, saa følger naturligviis heraf, at de tilværende Ting i deres Endelighed, Forskjellighed og Mangfoldighed maae i sig være absolut afmægtige. Den umiddelbare Modsætning af Magten og det Afmægtige beroer netop paa den umiddelbare Eenhed af Magten og det Mægtige. Men den umiddelbare Modsætning af Magten og det Afmægtige er en substantiel Modsigelse. Hvorledes kunne Tingene i deres Mangfoldighed have endog blot en Skygge af Tilværelse, naar de i deres Afmagt staae i ligefrem Modsætning til Magten? Fra Spinozas Standpunkt maa hertil svares: at Tingenes Afmagt ikke falder udenfor, men tvertimod sammen med Substansens Enemagt; at Tingene netop af den Grund maa bestemmes som Maader og Modificationer (modi, modificationes) af Substansen selv. Tingen, den enkelte Modus, er altsaa paa een Gang baade

Eet med og forskjellig fra Substansen: Eet med Substansen, forsaavidt dens Magt, d. v. s. Magten i den, er Substansens egen Magt, Formen Substansens Form, dens Væren Substansens Væren; forskjellig fra Substansen, fordi den er endelig, Substansen uendelig, fordi den er afmægtig, Substansen enemægtig.

Den substantielle Modsigelse kan nu nærmere bestemmes saaledes: Det Ene og det Mangfoldige, det Uendelige og det Endelige ere to Sider af samme Substans; det Uendelige er det Enemægtige, det Endelige det Afmægtige: det Afmægtige er altsaa en Sidebestemmelse ved det Mægtige, og det i Magten selv Mægtige en Sidebestemmelse ved det Afmægtige. Og dog ligger det i den substantielle Reflexion, at de to Sider tillige maae vise sig som to Selvstændige. „Det substantielle Forhold bestaaer i Magten; Substansens absolute Selvstændighed beroer paa den uendelige Selvmagt, hvormed den sætter og ophæver den accidentelle Totalitet. Men den rene Selvmagt er en tom Abstraction. Magten har ikke sig selv, og kan desaarsag ikke hypostaseres; den er Selvstændighedens Attribut, der forudsætter det Selvstændige. Substansen, der er sui causa, er tillige sui compos, og idet den selv er et bestemt Noget, maa den tillige magte noget Andet. Den substantielle Enemagt beroer altsaa paa den Magt, der kan indrømmes den accidentelle Mangfoldighed. Det er netop Virkelighedens og Magtens haarde Modsigelse, at den meddeler ethvert af Forholdets Led en adamantisk Selvstændighed, idet den dog med det Samme gjør det ene til en Reflex af det andet. Lad A t. Ex. have en fuldkommen Magt over B, og Modsigelsen vil være iøinefaldende. Thi hvis A har den hele absolute Magt, saa er B jo kun en Skygge; men nu bestaaer A's uendelige Selvmagt netop i den Magt, hvormed den magter sit B; er B kun en tom Skygge, saa har A kun Magt over en Skygge, og dens hele Selvmagt er følgelig en Skyggemagt. Er B derimod mere end en Skygge, saa har

det tillige en virkelig Selvstændighed, altsaa en Magt i sig selv; A, der nu magter B, kan da vistnok siges at have en virkelig Magt, eftersom det magter noget Virkeligt. Men da dette Virkelige selv har en Magt, og forsaavidt ikke magtes af A, saa magter A altsaa sit B, forsaavidt det i Virkeligheden ikke magter det". *)

Denne Modsigelse opløser sig i en substantiel Modsætning mellem Magten i Reflexionens og Magten i Umiddelbarhedens Form. I Reflexionens Form er Magten ideel, i substantiel Umiddelbarhed er den reel. Det umiddelbart Reelle har altid sit Andet, sit endeligt Modsatte udenfor sig; det Ideelle har sit Modsatte i sig. Magten kan i reel Umiddelbarhed aldrig være absolut; de reelle Magter ere alle relative. Den ideelle Magt kan derimod være absolut, thi det i Magten Absolute er netop dens Idealitet: den absolute Magt er oprindelig Selvmagt. De reelle Magter ere Substanser; den ideelle Magt er ikke Substans, men Substantialitet: Substantialiteten selv er Subjectivitet.

Eenheden af Selvmagten og de relative Magter, af Substantialiteten selv og de tilværende Substanser er en reflecteret Eenhed af Viden og Magt. Viden er Magtens Idealitet; Magten er Videns Realitet: Viden er Magt. Dersom den absolute Substantialitet ikke var, saa var der ingen Substanser; dersom Viden ikke var substantiel, saa var der ingen Substantialitet. Kun Selvmagten, den subjective Magteenhed, den vidende Magt, den mægtige Viden, formaaer at bære Substanserne, de relative Magter, den objective Magternes Mangfoldighed, hvori det virkelige Moment er et selvstændigt Led og det selvstændige Led et Moment.

---

*) Den propæd. Logik af R. Nielsen, Kbhvn. 1845 S. 166—67.

β) Den causale Reflexion.

Aristoteles har i en af sine Aporier*) paa eiendommelig Maade behandlet det Spørgsmaal, om Tallene, Legemerne, Fladerne og Punkterne ere Væsenheder (οὐσίαι τινές) eller ikke. „I Sammenligning med de Ting, man vel meest maatte tillægge Væsenhed, saasom Vand, Jord og Luft, hvoraf de sammensatte Legemer bestaae, ere Varme og Kulde og lignende Beskaffenheder (πάθη, Affectioner) jo ikke Væsenheder: kun Legemet, der har disse Affectioner, forbliver som et Værende, en Væsenhed (ὡς ὄν τι καὶ οὐσία τις οὖσα). Og dog synes Legemet at have mindre Væsenhed end Overfladen, denne mindre end Linien, og Linien mindre end Eenheden og Punktet. Thi med disse er Legemet begrændset, og det synes, som kunde disse vel bestaae uden Legemet, men Legemet derimod umuligt uden dem. Indrømmer man imidlertid, at Linierne og Punkterne have mere Væsenhed end Legemerne, kommer man i Forlegenhed; thi disse Grændsebestemmelser beroe øiensynlig paa Delinger af Legemet, (διαιρέσεις ὄντα τοῦ σώματος), deels i Breden, deels i Dybden, deels i Længden. Desuden maa enten enhver Form indeholdes i Legemet eller ingen: dersom altsaa Hermes ikke er i Stenen, og Terningens Halvdeel ikke findes afgrændset i Terningen selv, saa vil Overfladen heller ikke findes her; thi dersom nogen Overflade fandtes i Terningen, maatte ogsaa den findes, hvorved Terningen halveres, o. s. v." De Vanskeligheder, som i denne Henseende reise sig, naar der spørges om, hvad der i Sandhed er det Oprindelige: Punktet eller Linien, Linien eller Fladen, Fladen eller Legemet, Legemet selv som existerende Ting eller de Beskaffenheder, der udgjøre Tingens væsentlige Egenskaber, gjentage sig i nye Vendinger og med fornyet Eftertryk, naar der udtrykkelig spørges: hvad er i absolut Forstand det Oprindelige, Selvstændigheden eller det Selvstændige, Virkeligheden eller det Virkelige, Substantialiteten eller Substansen, Causaliteten selv eller Aarsagen? For at behandle slige Opgaver maa man holde skarpt Øie med de vexlende Synspunkter og være meget nøieregnende med de kategoriske Bestemmelser.

*) Metaphys. III. 5.

Seet fra Endelighedens Synspunkt er det umiddelbart Concrete at opfatte som det Oprindelige, som det i sig Selvstændige i Modsætning til de deraf abstraherede Formbestemmelser. I denne Henseende gjælder det uden Modsigelse, at Selvstændigheden maa beroe paa det Selvstændige, ikke omvendt. Den aristoteliske Kritik af Platos Ideer viser os fra mange Sider det Mislige i at selvstændiggjøre den rene Væsenhed, og f. Ex. lade Bordheden (ἡ τραπεζότης ἐν τῇ τραπέζῃ) være det Oprindelige, altsaa det i sig Substantielle, Bordet, det virkelige Bord, det Afledede. Men hvormeget Aristoteles end for Resten har indskærpet, at de existerende Enkeltvæsener ere de egentlige Substanser, at Substansen (ἡ πρώτη οὐσία) altid maa være et bestemt Dette (τόδε τι), et Individ, saa har han dog heller ikke selv været klar over Forholdet mellem det Concrete og det Abstracte. Saaledes gjør han f. Ex. i sin bekjendte Construction af de fire Elementer det Abstracte til det Oprindelige, det Concrete til det Afledede. „De elementære Egenskaber: hed, kold, tør og fugtig, fremhæves nemlig saaledes, at hver af dem sættes som Væsenhed for sig, en substantiel Form, der bestemmer Materien; saaledes giver da en samtidig Forening af Tørhed og Varme Ildelementet, af Varme og Fugtighed Luftelementet, af Fugtighed og Kulde Vandelementet, af Kulde og Tørhed Jordelementet."*) Men naar den rene Tørhed paa denne Maade kan tørre Tingen, saa kan den rene Bordhed jo ogsaa fabrikere Bordet.

*) Jvfr. Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61, S. 84 o. flgd.

Fra Uendelighedens, d. v. s. Væsenhedens Standpunkt seer Sagen anderledes ud. Her er det nu Modsætningen, ikke mellem det Abstracte og det Concrete, men imellem to Former for det Concrete, Reflexionens og Umiddelbarhedens, hvorom det gjælder. Det synes jo vel, naar man tager Udtrykket Reflexion i den vulgære Betydning, som om det Concrete absolut maatte være til paa umiddelbar Maade: „en Steen", siger man, „er noget Concret; et Begreb, en Idee er derimod noget Abstract". Men, hvad denne Misforstaaelse angaaer, har Hegel tilstrækkelig viist, at det Ideelle fuldt saavel kan være concret som det umiddelbart Reelle. See vi nærmere til, da er det saa langt fra, at Reflexionsformen skulde være Formen for det Abstracte, at den gjennemførte Reflexion, i Modsætning til Umiddelbarheden, netop er Formen, den eneste Form, for det absolut Concrete. At Umiddelbarheden ikke kan være Concretionens fuldendte Form, følger ligefrem deraf, at det ene umiddelbart Concrete altid maa befinde sig i en endelig Modsætning til det andet. Den endelige Modsætning betyder Udstykning, og Udstykningen er det Modsatte af Concretion. Skal Stenen forestille det Concrete, saa have vi i den enkelte Steen kun et Brudstykke. Og hvor eensidigt er saa ikke Concretionen i et saadant Brudstykke? Qvartsen f. Ex. er et andet Concret end Feldtspathen, som igjen er et andet Concret end Hornblenden, o. s. v. Kun paa eet Vilkaar kan en Concretion af Alt, en uendelig og absolut Concretion, finde Sted; hertil udfordres nemlig, at de Tilværelsesbestemmelser, der sprede sig i ydre Existens, opfattes i indre Sammenhæng. Jo mangfoldigere det Udvortes er i sin reelle Udstykning, desto rigere er da det Indvortes i sin ideelle Eenhed. Den ideelle, i Reflexion af Realiteternes Mangfoldighed berigede, Eenhed er Inderlighed; Inderlighed er væsentlig Concretion: jo dybere Inderlighed, desto rigere Concretion. Seet fra dette Synspunkt er den absolute Substantialitet ikke blot concret, men alsidig concret, det eneste i

sig absolut Concrete; enhver i umiddelbar Form existerende Substans er i Modsætning hertil kun et eensidigt Concret, et enkelt af de utallige Led, hvori det ydre Concrete er udstykket.

Endnu en Misforstaaelse er her at tage Hensyn til, naar der spørges om det Oprindelige og det Afledede. Det gjælder som Lov paa Virkelighedens Trin, at al Væren er Virken. Den tilværende Substans kan ikke være til uden at virke paa en anden tilværende Substans; her maa altsaa i Virkeligheden være idetmindste to Substanser, af hvilke den ene virker, den anden paavirkes: det i den Virkende Virksomme bestemmes som Aarsag, Forandringen i den Paavirkede som Virkning. Naturlig seet skulde Aarsagen altsaa være i Tiden først, og Virkningen følge bag efter. Tidsbestemmelsen melder sig i dette Forhold med en saadan Paatrængenhed, at en virkelig Succession let kan synes at være det for Forholdet selv Charakteristiske. Fra dette Synspunkt har Kant i sin „Kritik af den rene Fornuft" da ogsaa opstillet sin „Grundsætning for Tidsfølge efter Causalitetsloven" *). Skulde det nu virkelig forholde sig saaledes, at Aarsagen som Aarsag maatte være i Tiden nogle Øieblikke forud for sin Virkning, saa maatte Kategorierne Aarsag og Virkning ophøre at være correlate Begreber. Men en Aarsag kan ligesaalidt tænkes uden Virkning, som en Grund uden Følge: i samme Nu som Aarsagen er, er ogsaa Virkningen; i samme Nu som Virkningen ophører, ophører ogsaa Aarsagen. Hvad Grunden er

---

*) „Der Begriff, der eine Nothwendigkeit der synthetischen Einheit bei sich führt, kann nur ein reiner Verstandesbegriff sein, der nicht in Wahrnehmung liegt, und das ist hier der Begriff des Verhältnisses der Ursache und Wirkung, wovon die erstere die letztere in der Zeit, als die Folge, und nicht als etwas, was bloß in der Einbildung vorhergehen (oder gar überall nicht wahrgenommen sein) könnte, bestimmt." Kritik der reinen Vernft. Leipzig 1838, S. 196–97.

i Væsenet, det er Aarsagen i Virkeligheden*). Aarsagsforholdet kan derfor ikke opstilles for sig ved Siden af Grundforholdet; thi Aarsagsforholdet er i sig selv ikke Andet end Grundforholdets egen Virkeliggjørelse**). At der nu, hvad

*) „At Tingen maa have sin Grund, vil sige, at dens egen indre Forudsætning ikke selv kan være en Ting, men maa være en i sig reflecteret Eenhed, et System af virksomme Relationer, et Væsenssystem, hvori Tingsaarsagerne ere nedsatte til Aarsagsmomenter. Saaledes kan t. Ex. Ilten ikke være Grunden til Vandet, saalidtsom Brinten. Ilten og Brinten ere, idet Forbindelsen indgaaes, medvirkende Aarsager, og deres betingede Vexelvirkning altsaa Vandets nærmeste Aarsag; i denne Henseende gjælder det, at enhver Ting maa have sin Aarsag. Men Et er Aarsagen, et Andet er Grunden. Grunden til Vanddannelsen, nemlig Realgrunden, er den Forvandling, der i Foreningens Øieblik foregaaer med Iltens og Brintens Atomer. Uden en saadan Forvandling er Vandets Tilblivelse — naar det, vel at mærke, skal være et virkeligt, ikke blot for „vore ufuldkomne Sandser" tilsyneladende Vand — umulig." Forelæsninger over „Phil. Propæd." Aar 1860—61, S. 165—66.

**) Om det kategoriske Forhold mellem Grund og Aarsag bemærker Heiberg i sin Logik (Anfr. Skr. S. 47) med sædvanlig Skarphed og Klarhed: „Naar man giver Grunde for Noget, saa har man endnu ikke angivet Grunden. Herved adskiller Grunden sig fra Aarsagen. Grunden kan have Vorden, og saaledes er det ubestemt, om den skal faae Tilværen eller ikke. (Man kan have Grund til at foretage en Handling og dog lade det være, thi det er vilkaarligt, om og hvor man vil afbryde den uendelige Række — af Grunde pro et contra). Men Aarsagen er selv Tilværen, nemlig af Nødvendigheden, og maa derfor nødvendigen have Virkning. En Grund til at handle behøver saaledes ikke at være virksom; dette bliver den først ved at optages i en Villie, som giver den Tilværen, eller maaskee endog gjør den til Aarsag." — Senere hen (Anfr. Skr. S. 75) bemærker han angaaende „Vexelvirkningen": „Naar man betragter Aarsagen som blot activ, og Virkningen som blot passiv med Hensyn paa Aarsagen, skjøndt vel som activ med Hensyn paa en følgende Virkning, saa bliver man

Grundforholdet angaaer, ikke kan være nogen endelig Tidsadskillelse mellem Grunden og dens Følge, er iøinefaldende. Men hvoraf kommer det da, at Forestillingen om en Tidsfølge trænger sig saa stærkt frem i Aarsagsforholdet? Det kommer deraf, at det Skin af Succession, der danner sig i enhver Tanke- og Reflexionsbevægelse, erholder en desto væsentligere Betydning, jo større Selvstændighed Momenterne opnaae, jo mere den gjennemførte Reflecteren gaaer op i Virken. For en overfladisk Betragter af Virkeligheden seer det ud, som om Aarsagen selv var en Substans, eller med et

i den uendelige Række af Aarsager og Virkninger, altsaa i den endelige Causalitet, i hvis Ophævelse Causalitetens Sandhed bestaaer. I denne Ophævelse er nemlig Aarsagen ogsaa passiv, idet den ophæves i Virkningen, og herved bliver denne selv activ, eller reagerer som Aarsag imod sin egen Aarsag." Endvidere: „Ved Reaction maa man ikke her tænke sig den, som finder Sted mellem to Substanser, af hvilke enhver virker som Aarsag (f. Ex. naar en Kugle, skudt imod en haard Gjenstand, springer tilbage, eller naar Solens Varme, formedelst de jordiske Substansers Reaction, bliver Aarsag til Planternes Fremkomst), thi her er endnu ikke Tale om een Substans, og endnu mindre om to eller flere. Den Reaction, som her omtales, er den, som følger af en eneste oprindelig Aarsag, idet dens Virkning blot som dens egen Virkning, ikke som ny Aarsag, reagerer." — Imod det Allersidste kunde her imidlertid reise sig adskillige Betænkeligheder. Til den endelige Causalitet maa jo nødvendigviis fordres, at Aarsagen ikke blot adskiller sig formelt fra sin Virkning, men at Aarsagen har Tilværelse i en, og dens Virkning i en anden Existens. Om man nu, med Hegel, vil have denne Existens iforveien udtrykkelig bestemt som Substans eller indtil videre lade sig nøie med at opfatte den som Ting, kan vistnok være ligegyldigt; men, naar Virkningen i „den endelige Causalitet" har sin Existens for sig, ligesaa vel som Aarsagen, er det da ikke heraf en uundgaaelig Consequens, at Virkningens Existens tillige maa fungere som Aarsag og Aarsagens som Virkning? Reactionen maa jo i det Endelige netop være betinget af to Existenser, „af hvilke enhver virker som Aarsag".

mere gængse Udtryk, en Ting. Men at gjøre Aarsagen til en Ting er ligesaa urimeligt, som at gjøre Kraften til en Materie. Tingsaarsagen virkeliggjør kun Aarsagsbegrebet paa en aldeles udvortes, endelig og eensidig Maade. Vel er Tingen Aarsag, forsaavidt den er Kræfternes materielle Eenhed, det existentielle Midtpunkt, hvorfra Virkningen udgaaer; men Aarsagen selv er desuagtet ikke en Ting. Tingen forgaaer, men Kraften, det Foraarsagende, forgaaer ikke; den virker kun i anden Sammenhæng og paa anden Maade, identisk med sig selv som en anden Kraft, naar Tingen er gaaet tilgrunde.

At Aarsagen umulig kan have Tilværelse for sig i den ene Ting og Virkningen i den anden, kan da blandt Andet sees af Stødet. Det Virkende paavirkes, og det Paavirkede virker, Stødet er Vexelvirkning: i Vexelvirkningen er Aarsagen Virkning og Virkningen Aarsag. Men ihvorvel Aarsagen er Eet med sin Virkning i Stødet, derfor blive to sammenstødende Kugler dog ikke til een Kugle. Derimod bliver Aarsagen i den ene ikke alene Eet med Virkningen i den anden; men i enhver af dem bliver Aarsagen formedelst Reactionen sin egen Virkning og Virkningen omvendt sin egen Aarsag*).

Forskjellen mellem Tingen og Tingsaarsagen er endvidere kjendelig derpaa, at den ene og samme Ting, f. Ex. Svovl, kan i flere forskjellige Henseender blive Aarsag, Aarsag til Gnidning, til Lyd, til Varme, o. s. v.; der kan paa denne Maade være mange og forskjellige Aarsager i een Ting. Omvendt, kan den ene og samme Tingsaarsag gjentage sig i

*) Under Sammenstødet af A og B svarer Aarsagen i A til Virkningen i B, og omvendt, Aarsagen i B til Virkningen i A. Dette maa, naar den causale Reflexion skal gjennemføres, igjen udtrykkes saaledes: Aarsagen i A forholder sig — formedelst Reactionen fra B — til Virkningen i A, ligesom Aarsagen i B — formedelst Reactionen fra A — forholder sig til Virkningen i B.

utallige Ting; skal et Tryk f. Ex. være Aarsag til en Bevægelse, da kan et Pund Vand jo udøve samme Tryk, altsaa afgive samme Aarsag, som et Pund Bly, et Pund Jern o. s. v.

Som tilværende, i Tilværelsen virksomme, Substanser ere de virkelige Ting altsaa paa een Gang Aarsagsmomenter og existerende Aarsager. Tingsaarsagen er i denne Belysning baade identisk med Tingen og forskjellig fra Tingen. Fremhæves nu Forskjellen, saa forvandle de existerende Aarsager sig til Aarsagsmomenter, substantielle Gjennemgangspunkter for den uendelig concrete Selvaarsag. Hertil svarer saa den kantiske Thesis, at vi foruden den naturlige Række af betingede, hinanden i det Uendelige forudsættende Aarsager nødvendig maae forudsætte en i sig ubetinget, sig selv bestemmende Aarsag, „en absolut Aarsagernes Spontaneitet", en „transcendental Frihed". Lægger man derimod det hele Eftertryk paa Eenheden af Ting og Tingsaarsag, saa forsvinder Selvaarsagen: vi ledes da til at antage den mod Thesis opstillede Antithesis, at der nemlig „ingen Frihed er, men at Alt i Verden skeer alene efter Naturens Love" *).

Det er en aldeles rigtig Tanke, Kant har udtalt i Beviset for sin Thesis, at der nemlig ingen sand Realitet vilde være i de relative Aarsager, dersom der ikke gaves en første oprindelig Aarsag; men denne i og for sig sande og sunde Tanke er i Beviset for Antithesis bleven forqvaklet og gjort ukjendelig ved det logiske Monstrum af en transcendental Frihed, der ikke er Frihed, men abstract Vilkaarlighed. Skal A være en Virkning af B, B af C, C af D o. s. fr., saa faae vi ganske rigtig, hvad Kant paa sin Maade gjør gjældende, en Virkning af en Virkning af en Virkning — uden Aarsag. Men den i det Uendelige bortflygtende Aarsag vender jo strax tilbage, naar vi blot lade Virkningerne danne et Kredsløb.

*) Jvfr. Forelæsninger over „Phil Propæd." 1861—62, S. 139—43.

For at den udvortes Mangfoldighed ikke skal virke forstyrrende, vil det i denne Sammenhæng være tilstrækkeligt at lade hele Kredsløbet afsluttes med tre Virkninger. A være saaledes en Virkning af B, som igjen er en Virkning af C, som igjen er en Virkning — hvoraf? Af A! A er altsaa i Kredsløbet sin egen Aarsag og sin egen Virkning, og forsaavidt et selvstændigt Led; men A's hele Virken er i det uendelige Kredsløb tillige et i det Uendelige Bevirket. At A har sin Aarsag i sig selv, vil da egentlig sige, at det har sin Aarsag udenfor sig selv, nemlig i B og C; som et saaledes Bevirket er A kun et Moment i Kredsløbet. Hvad der gjælder om det enkelte Led, gjælder om dem alle: de ere selvstændige og dog Momenter.

Med Reflexionseenheden af Momentet og det selvstændige Led maa Vexelvirkningen nødvendig fordoble sig. Her er i Kredsløbet en dobbelt Vexelvirkning, en endelig eller reel og en uendelig eller ideel. Den endelige Vexelvirkning bestemmer de selvstændige og dog betingede Leds indbyrdes Afhængighed; den viser os Tingsaarsagernes endeløse Rækker, den fremstiller den causale Reflexion endeliggjort i Leddenes substantielle Umiddelbarhed. Den ideelle Vexelvirkning sees derimod i den uendelige Reflecteren selv, der bærer Kredsløbet og giver det sit allestedsnærværende Midtpunkt. For denne Reflecteren ere de substantielle Led kun Gjennemgangspunkter; her have vi det i de betingede Aarsagsrækker Oprindelige, ikke som et enkelt tilværende Led, men som Selvaarsag, som absolut Causalitet.

Den absolute Causalitet er altsaa ikke, hvad Kant antager, et Ubetinget for sig i endelig Modsætning til de endelige Betingelser; tvertimod! det Ubetingede virker i et uendeligt System af Betingelser og er forsaavidt selv betinget. Men betinget og betinget betyder for det Endelige og det Uendelige noget aldeles Forskjelligt. Det endelige Led er betinget saaledes, at dets Betingethed netop udtrykker dets

Afhængighed, efterdi det altid er betinget af sit Andet. Det Uendelige er vel ogsaa betinget; men dog saaledes, at det igjennem Betingelsernes Kredsløb forholder sig til sig selv, og bestemmer de Betingelser, hvoraf det betinges. Det Ubetingedes Betingethed er Virkelighedens Udtryk for dets ideelle Concretion, dets Oprindelighed og absolute Selvstændighed. Selvaarsagen er med andre Ord de endelige Aarsagers Idealitet, og disse ere igjen Selvaarsagens Realitet. Den causale Idealitet er en mægtig Viden; derfor ere alle virkelige Aarsagsforhold intellectuelle, alle Causalbestemmelser oprindelige Vidensbestemmelser. Den causale Realitet reflecterer en vidende Magt; derfor ere de intellectuelle Aarsagsmomenter tilværende Substanser, existerende Ting i en virkelig Tingenes Orden.

γ) Den totaliserende Reflexion.

„Der er i vor umiddelbare Viden Meget, der jo forsaavidt maa falde udenfor Tænkningen, som det hører ind under Sandsningen, og, hvad Sandsningen angaaer, Meget, der falder udenfor Synet, forsaavidt det f. Ex. falder ind under Hørelsen o. s. v.; altsaa" — kunde Nogen sige — „hvormeget maa der ikke være til i den virkelige Verden, som falder aldeles udenfor al Reflexion og derved udenfor al Viden!" Vi svare: der er naturligviis mangfoldige Ting, der falde udenfor din og min Reflexion og derved udenfor din og min Viden; men hvad den ontologiske Reflexion angaaer, er der Intet til, Intet i Verden, Intet hverken i Himlene eller paa Jorden eller i Afgrundene, der enten falder eller kan falde udenfor Reflexionen i sig selv, den substantielle Reflexion, der evig virker som Causalitetens uendelige Selvreflecteren. Det gaaer med den ontologiske Reflexion i dens Forhold til Virkeligheden, som med vor psychologiske Reflexion i Forhold til de Gjenstande, vi blive os bevidste: ethvert Udenfor gaaer i Eet med sit Indenfor, og dog maa et Uden-

for og et Indenfor bestandig adskilles. Synets Gjenstand falder virkelig udenfor Synet, forsaavidt den falder udenfor den Seende; og dog er Gjenstanden i sig selv kun en Synsgjenstand, forsaavidt den falder i Synet. Billedet i Speilet er forskjelligt fra den afspeilede Gjenstand, og dog falder Gjenstanden i sin Afspeiling sammen med Billedet: vi kunne ikke blive os Billedet bevidste som Billede, uden at blive os en til Billedet svarende Gjenstand bevidste som Gjenstand. Reflexionen har overalt den uendelige Smidighed, at den under sine Fordoblinger optager i sig, hvad den sætter udenfor sig, og tilegner sig, hvad der stilles imod den. Sættes Umiddelbarheden mod Reflexionen, da er det ikke det Umiddelbare, der bestemmer sig uden Reflexion, men det er omvendt Reflexionen, der bestemmer det Umiddelbare ved at bestemme sig selv. Skal en høiere, d. v. s. rigere Umiddelbarhed kjendes derpaa, at Reflexionen, hvoraf den fremgik, igjen er ophævet, da vedbliver den ophævede Reflexion dog endnu at bevare Reflexen af et Ophævet; og saaledes i alle andre Henseender *).

*) Træffende bemærker Heiberg i sin Logik (Anfr. Skr. S. 36), at „i følgende Kategorier, af hvilke de To, som udgjøre hvert Par, staae i Reflexionsforhold til hinanden, saasom Tingen og Egenskaberne, det Hele og Delene, Materie og Form, Aarsag og Virkning, Substans og Accidens, *har* det første Led det andet, og omvendt. F. Ex. a) Aarsagen har Virkning. Saaledes er den resulterende Grund, hvori Virkningens Væren er ophævet, d. e. Aarsagen har selv været Virkning, eller en tidligere Aarsag har havt den. Den Virkning, den selv skal frembringe, er endnu immanent i den, hvorved den ganske falder sammen med den allerede ophævede Virkning. Men b) Virkningen har Aarsag; thi naar Virkningen har faaet Væren, er Aarsagen ophævet i den. Og endelig er c) Vexelvirkningen den Eenhed, hvori Aarsagen har Virkning, og Virkningen har Aarsag. — At Grunden har Væren, og Væren har Grund, kan ogsaa udtrykkes ved, at Grunden *har været*. Den har nemlig været a) som umiddelbar Væren, inden denne blev ophævet i Grunden, og b) som Grund, inden denne

Er det nu indlysende, at alle Virkelighedsbestemmelser maae, som Reflexer og Reflexionsbestemmelser, gaae op i Reflexionen, saa er det med det Samme indlysende, at hele Virkelighedens uendelig rige Indhold maa falde ind under den reflecterende Subjectivitet. Det subjective Indhold er i Reflexionen selv objectivt: Reflexionen er *totaliserende*.

Det er den substantielle Eenhed af de utallige relative Substanser, Aarsagseenheden af alle relative Aarsager i deres alsidige Virken og Vexelvirken, hvormed Totaliseringen fuldendes. Her er da i Virkeligheden — efter hvad vi have seet — to virkelige Totaliteter, en virkelig indvortes og en virkelig udvortes; og dog er den udvortes kun virkelig formedelst den indvortes, og omvendt: de to Totaliteter ere i Virkeligheden een.

I Totaliteternes Eenhed sees Principet. Principet selv, det absolute Princip, er ikke et Subjectivitetsprincip for sig, saa lidt som det er det abstract Objectives eensidige Princip; thi Subjectiviteten har i sin Reflecteren baade det Subjective og det Objective, og Subjectiviteten er Principet. Men saa uendelig er den totaliserende Reflexion, at Subjectiviteten,

blev ophævet i den umiddelbare Væren. Begge Dele høre til det Forbigangne, og udtrykkes derfor ved at *have været*. Ordet „have“ betegner, som vi have seet, den ophævede Væren, og denne er det Forbigangne. Derfor er det en rigtig Consequens af visse Sprog, f. Ex. det danske, at udtrykke den forbigangne Tid med Verbum „have“, medens andre f. Ex. det tydske, gjøre det med Verbum „være“. („Det *har* været“; „es ist gewesen“).“

Men naar man nu ret besinder sig paa, hvad hermed er sagt, saa maa det dog omsider indlyse, at al objectiv logisk Reflexion nødvendig maa foregaae i en reflecterende Subjectivitet. Objecterne i deres existentielle Umiddelbarhed kunne umulig enten have eller bevare enten „den ophævede Væren“ eller „den ophævede Reflexion“. Vel har Tingen et Væsen, altsaa „en ophævet Væren“; men den har kun dette Væsen i og formedelst den substantielle Reflexion, der evig bæres af Subjectiviteten.

nagtet den er Principet selv, tillige kan oversvæve Principet, idet den kan oversvæve sin egen dobbeltsidige Udvikling. Principet, hvis ubetingede Virken gaaer op i Udviklingen og det Udviklede, adskiller sig da med særligt Hensyn paa de to Totaliteters forskjellige Udviklingsmaader i to relativt forskjellige Principer, Principet for den subjective eller ideelle og Principet for den objective eller reelle Totalitet.

I den indre, subjective og ideelle Totalitet blive alle Existensbestemmelser reflecterede som rene Vidensbestemmelser; denne Totalitet er i Eenhedens Form identisk med den oprindelig concrete Selvhed, og maa derfor kaldes en Selvhedstotalitet. I den ydre, objective og reelle Totalitet blive Vidensbestemmelserne reflecterede som reale Magtbestemmelser; denne Totalitet er i Mangfoldighedens Form et System af Andet mod Andet, og maa kaldes en Andethedstotalitet. Den principielle Vexelbestemmelse af de to Totalitetsudviklinger er mere end en tom Speilen; den er en i alle Momenter og Led articuleret Virken, en Vexelvirken, hvis principielle Eiendommelighed noiagtig lader sig bestemme.

Principet for Selvhedsudviklingen bestemmes ved en Bevægelse af det Samme gjennem Andet tilbage til det Samme, en Bevægelse, hvori Reflexionen idelig hæver Successionen. Saaledes er vel Synet af Dette forskjelligt fra Synet af Hiint; men Synet af Dette er kun dette Syn, Synet af Hiint kun hiint Syn; dette og hiint Syn ere Forskjelsbestemmelser i den samme Seen, i Synernes reflecterede Eenhed, i den seende Selvhed. Paa tilsvarende Maade er Tanken af Dette og Tanken af Hiint, det vil sige: denne og hiin Tanke, to Tanker i een Tænken; Forestillingen om Dette og Forestillingen om Hiint, d. v. s. denne og hiin Forestilling, to Forestillinger i een Forestillen. Det udvortes Andet reflecterer sig i alle Punkter som et indvortes, og det indvortes som en Forskjelsbestemmelse i den sig articulerende Eenhed. Vistnok maa Dette bestemmes ved en Seen, naar Hiint bestemmes

ved en Tænken, Dette beroe paa en Forestillen, naar Hiint beroer paa en Fornemmen; men den Seende tænker, den Tænkende forestiller, den Forestillende fornemmer: Syn og Tanke, Forestilling og Fornemmelse ere Sidebestemmelser ved den samme Viden, Reflexer i den samme Reflecteren. — Principet for Andethedens Udvikling gaaer i omvendt Retning. Her sees den oprindelige Eenhed kun ved en Speilen i den umiddelbart fremtrædende Forskjel; det indvortes Andet er som et Skin mod det udvortes, thi Andethedens Eftertryk falder paa det Udvortes. Idet Andethedens existerende Led sættes som Udtryk for den reale Magt, bliver Magtmangfoldigheden reflecteret i den ydre Totalitet, og den ydre Totalitet igjen adskilt i en Mangfoldighed af relative, ved deres indbyrdes Modsætning forskjelligartede Totaliteter.

I den meest udvortes af alle udvortes Former, den mechaniske nemlig, har det existerende Led en saa umiddelbar Selvstændighed, at Selvstændigheden, seet fra Endelighedens Side, virkelig seer ud, som om den var absolut. Atomer og Masser antage i denne Belysning Skin af en evig, paa sig selv beroende Existens. Det i denne umiddelbare Selvstændighed Selvløse har sit kategoriske Udtryk i Materiens Inertie. „Materien", siger Physiken, „er villielos", d. v. s. den kan ikke bestemme sig selv til nogen Forandring. Ved sin døde Selvstændighed, sin Ligegyldighed mod den Tilstand af Hvile eller Bevægelse, hvori det er sat, er det materielle Led fra alle Sider underlagt Andethedsforholdet: det kan ikke bevæge sig selv, men det kan bevæge et andet og bevæges af et andet; det tiltrækker ikke sig selv, men det tiltrækker et andet, og tiltrækkes af et andet, o. s. v. Magtaabenbarelsen er i denne udvortes Form saa endelig, Udstykningen saa fremherskende, at ethvert Hele synes at være samlet og sammensat af forudexisterende Dele.

Der gjøres som bekjendt den Adskillelse imellem et mechanisk og et organisk Hele, at Delene i hiint altid ere det

Første, medens Delene i dette derimod udvikles af det Heles Anlæg, saa at Heelheden i Anlæget selv er det Første. Denne Adskillelse er, hvad det Logiske angaaer, vildledende. Der gives i logisk Forstand ingen Totalitet, altsaa heller ingen mechanisk Totalitet, hvorom det med Grund kan siges, at Delene i Virkeligheden ere det Første og at det Hele kun fremkommer som et Resultat af Delenes Sammensætning. De Exempler, man i denne Anledning pleier at anføre, forraade tilhobe en øiensynlig Miskjendelse deels af den Maade, hvorpaa et Hele bliver dannet, deels af Heelhedens eget Begreb. „Et Uhr", siger man, „er et mechanisk Hele"; og det maa indrømmes. Men derimod maa det ikke indrømmes, at nogensomhelst af Uhrets Dele skulde være dannet i fuldkommen Uafhængighed af det Hele; det er jo tvertimod vitterligt, at den Form og Beskaffenhed, hver enkelt Deel erholder, ene og alene bestemmes ved den Maade, hvorpaa den skal tjene sit Hele. Vil man hente Exempler fra Stene, Krystaller og Jordarter, da egne slige Exempler sig kun til at vise, hvor overfladisk og tankeløst man fatter Totalitetens Begreb. Vistnok kan en Steen, en Sandsteen f. Ex., siges at være et Resultat af forud existerende Deles Sammensætning; men et saadant Aggregat er jo kun et Brudstykke, ikke et Hele. Begrebet Totalitet*) fordrer udtrykkelig, at der maa

*) Her tænkes udtrykkelig paa den reale Totalitet, ikke paa Kategoriens abstracte Formudvikling. Fra den formelle Side kan Totalitetsbegrebet fremkomme f. Ex. ved en Udvikling af Ting og Egenskaber, Grund og Betingelser o. s. v. Enhver logisk Concretion kan i Forhold til de Momenter, den optager i sig, fra Formsiden bestemmes som Totalitet. — „Den Eenhed, at Tingen kun er (som ophævet) i Egenskaberne, og at Egenskaberne kun ere, (som ophævede) i Tingen, er Realitet eller Eenhed af Væsen (svarende til Eenhed af Væren", — nemlig Eet). — „Naar Totaliteten, som er Eenheden af den phænomenale Væren, ligesom Realiteten er Eenheden af den væsentlige, udvikler sine Momenter, Indhold og

være, ikke blot en qvantitativ, men ogsaa en qvalitativ Forskjel mellem det Hele og dets Dele. I denne Henseende kan ikke engang Krystallen siges at være et sandt Hele; thi enhver Deel, hvori Krystallen deles, er selv en Krystal, altsaa i Qvalitet det Hele; hvoraf igjen følger, at det Hele, i Qvalitet, er en Deel. Men, naar Delen er som det Hele og det Hele som Delen, saa er her i væsentlig Forstand hverken Deel eller Hele. Overalt derimod, hvor Heelhedsbegrebet fyldestgjøres, viser det sig, at enhver Totalitetsudvikling, ogsaa den mechaniske, er en Principudvikling.

Men Principet er jo væsentlig Selvhed; hvorledes er det da muligt, at en Selvhed kan constituere sig i det virkelige Selvløse? Det er Realiteten og det umiddelbart Reelle,

Omfang, til et nyt og høiere Kredsløb, saa bliver Omfanget bestemt som det Hele. Indholdet derimod bestemmes som Delene; og i denne Reflexion har det Hele Dele, og Delene have (udgjøre) det Hele." Heiberg. Anfr. Skr. S. 49; S. 63—64.

„Eenhed af Væsen" kan i Modsætning til „Eenhed af Væren" kaldes Totalitet med samme Ret som „Eenheden af den phænomenale Væren" i Modsætning til „Eenheden af Væsen".

Hvor abstract og formelt Heelhedsbegrebet her er opfattet, sees blandt Andet af følgende Forklaring. „Delenes Kategorie bestemmer det Tilfældige i Virkeligheden saaledes, at det Tilfældige er de Dele, som falde udenfor det Hele. I følgende Exempel

C
A B
1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

er Tingen A deelt i Delene 1, 2, 3, og Tingen B i Delene 5, 6, 7; men Delen 4 hører hverken til A eller B, men falder udenfor dem begge. Delen 4 sees altsaa slet ikke som Deel, undtagen forsaavidt som den er Deel af den hele Række fra 1 til 7. Skal den altsaa sees som Deel, saa maa det være af et høiere Heelt C, der indbefatter baade A og B og den af begge udelukkede Deel. Delen 4 er saaledes tilfældig for de to Heelheder A og B, thi den falder udenfor begge, men den er ikke tilfældig i den høiere Heelhed C, hvoraf den er en Deel." Anfr. Skr. S. 64. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind, S. 241.)

hvorpaa Eftertrykket falder. For sig betragtede, danne Realitetens enkelte Led i deres udvortes Mangfoldighed jo vistnok en, saa at sige, blind Modsætning til den i dem alle virkende Selveenhed; men i Totaliteten selv, det mechaniske System af Bevægelser og bevægende Aarsager, er Modsætningens Eenhed motiveret. Den mechaniske Selvhed, reflecteret i Magtens Form, beviser just, hvad den totaliserende Reflexion formaaer. Thi saa almægtig er den uendelige Reflecteren, at Selvaarsagen, det Ubetingede selv, kommer til Bestaaen i en Magtmangfoldighed af Betingelser og relative Aarsager; og saa reflecteret er igjen den uendelige Magt, at de relative Aarsager med deres Betingelser forvandle sig til Gjennemgangspunkter for den Totalitet af mechaniske Bestemmelser, hvori Selvmagten objectiveres.

I den mechaniske Totalitet er Modsætningen af Selvhed og Andethed abstract; de modsatte Bestemmelsers Eenhed er derfor ligeledes abstract. Vi tillægge Jorden f. Ex. en Selvbevægelse, forsaavidt den under Bevægelsen i sin Bane tillige bevæger sig om sin Axe; men Selvheden i denne Bevægelse er umiddelbart Eet med Andetheden; Jordens Bestemmelse ved sig selv er fra alle Sider en Bestemmelse ved Andet; dens Selvbevægelse er kun en Egenbevægelse. Det Abstracte og forsaavidt Haarde i den mechaniske Form maa da ophæves derved, at de endnu tilbagetrængte Mellembestemmelser komme til Udvikling. Fra dette Synspunkt danner den organiske Totalitet i Totaliteternes objective Række en eiendommelig Modsætning til den mechaniske.

Hvad Forholdsleddene i deres Endelighed angaaer, er Forskjellen mellem mechaniske Sammensætninger og chemiske Forbindelser allerede charakteristisk. I den mechaniske Sammensætning beholde Leddene deres udvortes endelige Selvstændighed; hvor nøie de end forenes, er Foreningen dog kun en Sammenhængseenhed: det ene Led falder i Sammenhængen udenfor det andet. Først i den chemiske Forbindelse bliver

det paa reel Maade udtalt, at de existerende Forholdsled virkelig ere Momenter for hinanden gjensidig. Den Mangfoldighed af Overgange fra existerende Led (Stof, Produkt, Edukt) til Momenter og fra Momenter til existerende Led, som bevirkes ved de chemiske Processer, afgiver derfor ogsaa et Mellemtrin af elementære Dannelser, i hvilke Totalitetsudviklingen gjennemføres med større Inderlighed og rigere Articulation end i de abstract mechaniske Kredsbevægelser. Tage vi det jordiske Hele for sig som geologisk Totalitet, da har den reale Selvhed, Jordudviklingens Princip, jo allerede her begyndt at bearbeide de elementære Former; her er i denne Bearbeidelse en saa gjennemgaaende Vexelvirkning af Heelhed og Dele, af almene og særskilte Totaliteter, at Jordlegemet vel maa kaldes en elementær Organisme.

Den elementære Organisme er imidlertid behæftet med den Modsigelse, at være et organisk Uorganisk; Organiseringens Ufuldkommenhed sees deri, at Delene endnu have Charakteer af Brudstykker og udvortes adskilte Masser. De forskjelligartede Dannelser foregaae overalt paa en saadan Maade, at Frembringelserne og det Frembragte falde udenfor hinanden; Selvheden i dette Hele er kun elementær. Skal Modsigelsen løses og det Elementære articuleres, maa Principet ved nye Gjennembrud anlægge Udviklingen saaledes, at det Hele kan reflectere sig ideelt i hver enkelt Deel, og hver enkelt Deel være Moment for det Hele. Dette skeer med den gjennemformede Organisme.

Men Organismen i sin Umiddelbarhed er dog behæftet med den Modsigelse: at være paa een Gang Andetheden og Selvheden i lige Grad underlagt. Leddenes Forening er fra den udvortes Side en Sammenhængseenhed, og det Heles Tilværen betinget af gjennemgaaende, uophørlige Forandringer; seet fra den indvortes Side er Leddenes Forening derimod en Selveenhed, en articulerende Virken, der magter Forandringerne og bestemmer det Ydre til en Afspeilen af det Indre. Efter

det Ydre ere de enkelte Led og Dele med deres Eiendommelighed i endelig Modsætning saavel til hinanden indbyrdes som til det Hele; thi det ydre Hele, der bestaaer i Delenes Sammenhæng, er kun deelviis, d. v. s. tildeels i hver særegen Deel: Totaliteten er en Andethedstotalitet. Men efter det Indre reflecteres de enkelte Led i den virksomme Eenhed saaledes, at Heelheden er udeelt i hver Deel: Totaliteten er en Selvhedstotalitet.

Som totaliseret Eenhed af to ueensartede Totaliteter sætter Organismen en afgjørende Spænding mellem det Indvortes og det Udvortes, Selvheden og Andetheden. Ifølge Selveenheden og efter sit Indvortes er Organismen et Levende; ifølge Sammenhængseenheden og efter sit Udvortes er det Levende en Organisme. I den abstract levende eller blot vegetative Organisme er Modsætningen af det Indvortes og Udvortes imidlertid kun antydet ved to Sider af det samme Levende; men med den besjælede Organisme blive de to Sider til to Totaliteter, og Spændingen indtræder. Den Bestemthed, hvori de to indbyrdes modsatte Eenheder, Sammenhængseenheden og Selveenheden, her træffe sammen, er en Fornemmelse. I Fornemmelsen er Selvheden et umiddelbart Selv, og dette Selv reflecteret i en umiddelbar Eenhed med og en ligesaa umiddelbar Forskjel fra sit Andet. Fornemmelsen er den sjælelige Selvheds første eiendommelige Yttring; her er Principet for den psychologiske Subjectivitet.

Nedsænket i Strømmen af de umiddelbare Fornemmelser er den psychologiske Subjectivitet en dæmrende Bevidsthed; denne dæmrende Bevidsthed er en dyrisk Sandsebevidsthed. Men den dyriske Sandsebevidsthed er behæftet med den Modsigelse, at være en ubevidst Bevidsthed, en Bevidsthed af et Selv, der dog ikke er sig selv bevidst. Denne Modsigelse løses ved et nyt Gjennembrud af Principet; thi Bevidsthedens Princip er paa Menneskelivets Trin et Selvbevidsthedsprincip. Først paa dette Trin formaaer den reflecterende Subjectivitet

igjen at sætte Andetheden som gjennemsigtigt Moment, og udvikle Systemer af Vidensbestemmelser, der svare til Systemer af Magtbestemmelser.

Men naar den psychologiske Subjectivitet udvikler sig til en alsidig totaliserende Reflecteren, falde de objective Magtbestemmelser udenfor de subjective Vidensbestemmelser; det indlyser, at Reflexionen med de abstracte Idealitetsformer maa blive formel og afmægtig ligeoverfor det System af Existenser, hvori Magtmangfoldigheden har sin Realitet. Den principielle Eenhed af Viden og Magt, hvorpaa den ontologiske Subjectivitets Oprindelighed beroer, er da paa det psychologiske Standpunkt forvandlet til en saa endelig Adskillelse, at et System af Magtbestemmelser uden Viden maa reflectere sig for det reflecterende Selv i et System af Vidensbestemmelser uden Magt. Reflexionen er gjennemført; men den herved indtraadte Dualisme medfører nu Problemer, der først efterhaanden kunne belyses fra et høiere Synspunkt.

C.

Den begribende Subjectivitet.

Allerede paa Umiddelbarhedens Trin stræber den tænkende, psychologisk reflecterende Subjectivitet i to Retninger: deels at forstaae sin Omverden med dens Kjendsgjerninger, deels at forstaae sig selv. Men begge Bestræbelser maae mislykkes, saalænge Standpunktet er eensidig psychologisk, d. v. s., saalænge det i ontologisk Forstand endnu er umiddelbart. Den sensualistiske Bevidsthed, der med al sin Tænkning kun retter sig efter Sandseindtryk, er en i sit Andet fortabt Selvhed, og kan desaarsag hverken begribe Sandsningen eller det Sandselige. Den i sin Tænken opgaaende idealistiske Bevidsthed gjør jo vistnok den Opdagelse, at alt sandseligt Givet kan opløses af Reflexionen; men som en sit Andet for-

tærende Selvhed er den psychologiske Subjectivitet uophørlig i Begreb med at udvikle det Ontologiske, uden dog at have nogen Anelse om, at den med dette Ontologiske igjen vil møde sig selv i en høiere Subjectivitet. Den objective Idealisme kan jo vistnok paa en Maade siges at have udviklet sig med formel Consequens af den subjective; men i Realiteten har den gjort et Spring, idet den i Logiken selv er sprunget af fra sit subjective Grundlag. Stille vi Hegels „Logik som Videnskab" imod Fichtes „Videnskabslære", saa kan man jo vistnok sige, at begge Værker i Grunden gaae ud paa det Samme, forsaavidt som de begge gaae ud paa en Analyse og immanent Deduction af aprioriske Kategorier; og dog hvilken Forskjel! I „Videnskabslæren" er det Jeget først og Jeget sidst, hvorom Alting dreier sig; Kategoriernes Udvikling gaaer her i en saa subjectiv Retning, at Udviklingen selv skal være Beviset for, at et Objectivt ikke kan gives. I „Logiken som Videnskab" er Jeget, den tænkende Subjectivitet, i den Grad blevet overflødigt, at de objective Kategorier her udvikle hinanden paa objectiv Maade, og opføre deres logiske Skuespil for hinanden indbyrdes, ligegyldige ved, om der er nogen Tilskuer eller ikke.

Den objective Logiks Tvetydighed sees blandt Andet deraf, at den kan gjælde for en almindelig Væsensphilosophie, en Metaphysik i Ordets strængere Mening, og for en blot Ordphilosophie, en Art dialektisk Synonymik, eftersom man tager det til. Til en Belysning af denne Tvetydighed ville vi i nærværende Sammenhæng henvise til dens Behandling af tre i forrige Afsnit udviklede Kategorier: Grunden, Substansen og Causaliteten.

Grunden. Anlægges den logiske Udvikling paa følgende Maade: „Grunden kan tages 1) abstract eller adskilt fra sit Indhold; saaledes er den Væsen; 2) concret, eller som værende i sit Indhold; saaledes er den Phænomen; 3) som den Eenhed, hvori Væsenet har Phænomen, og Phænomenet

har Væsen, men ingen af dem er, undtagen i og ved den anden; saaledes er den Nødvendighed"*), — da er man i lige Grad berettiget til at vente saavel en Væsensforklaring som en Ordforklaring. Begge Dele kunne da ogsaa til en vis Grad gives i Forening, og det med en Klarhed, Skarphed og Ligelighed, der gjør Fremstillingen logisk plastisk, uden at det derfor kommer til en Udvikling af det, der egentlig er Problemets metaphysiske Knude. See vi paa Ordbetydningen og det Formelle, maae vi jo vistnok indrømme, at flere Grunde ere Kjendetegnet paa, at man endnu ikke har fundet den eneste tilstrækkelige, og at, „naar man giver Grunde for Noget, saa har man endnu ikke angivet Grunden"; men lægge vi særlig Vægt paa Væsensforklaringen, altsaa paa det i Sagen selv Objective og Ontologiske, hvilket forunderligt Spring er der da ikke fra et Raisonnement af Grunde, der foregaaer i den psychologisk subjective Reflexion, til en Begrundelse af det Objective selv, der kategorisk betegnes ved Ordet Existens og ved det i Existensen Existerende: Ting! Vel maa det indrømmes, at „den tilværende Grund betinger eller er Betingelse for Existensen"; men naar det for fuld Alvor skal undersøges, hvorledes Grunden da egentlig faaer Tilværelse, eller, hvorledes det Tilværende bliver begrundet, da er det i Sandhed ikke nok at lade „den tilværende Grund" fremkomme som Resultat af et mellem + og — svævende Raisonnement; ikke nok, at man ved en formel Omskrivning forvandler den saaledes „tilblevne Grund" til en „Betingelse", og derpaa gaaer videre med en Forklaring af Ordene Ting og Egenskab. Vil man virkelig gaae ind paa Spørgsmaalet om Tilværelsens ontologiske Grundforhold, d. e. om Forholdet imellem de existerende Phænomeners Mangfoldighed og Grundens op-

*) J. L. Heiberg, Ledetraad ved Forelæsningerne over Philosophiens Philosophie eller den speculative Logik 1831—32, S. 28 flgd. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind S. 183.)

rindelige Eenhed, da bliver Grundproblemet, som ovenfor er viist, ikke blot et objectivt Existensproblem, men et væsentligt Subjectivitetsproblem.

Substansen. Den dialektiske Synonymik kan om Substantialitet og Substans med Grund anføre f. Ex. Følgende: „Substantialiteten er Nødvendighedens *Eenhed af Væren*, altsaa den Eenhed, som først betegnes ved Eet, men dernæst ved Flere, fordi Eet ved sin Repulsion eller udelukkende Selvstændighed betinger de Flere. Paa samme Maade betinger den ene Substans *Fleerheden af Substanser*; enhver Aarsag er Substans, og der gives ligesaa mange Substanser, som Aarsager ... Da de mange Substanser, hver for sig, ikke ere Andet, med Hensyn paa Substantialiteten, end hvad den ene Substans er, eller, da den Virkning, som den ene Substans har paa den anden, bliver, formedelst Vexelvirkningen, dens Virkning paa sig selv, saa flyder Fleerheden af Substanser sammen i Identitetsbestemmelsen, ikke af den ene, men af den eneste Substans. Den eneste Substans kan, fordi den er den eneste, ikke virke paa nogen anden end sig selv. Dens Virkninger falde altsaa ikke udenfor den, men ere immanente. I denne Bestemmelse ere Virkningerne dens *Accidenser* ... Fremdeles ere Accidenserne ikke Andet end de mange endelige Substanser, hvilke udgjøre Forskjelsbestemmelsen imod Identitetsbestemmelsen af den eneste Substans, paa samme Maade som i Realiteten de mange Materier bleve Former i Modsætning til den eneste Materie, og som i Totaliteten Mængden af Dele bleve Heelheder udenfor den eneste Heelhed." *) Ved denne Forklaring er her unegtelig ikke blot seet paa den logiske Ordbetydning, men paa Kategoriernes ontologiske Grundbetydning. Men, naar vi nu virkelig anlægge Tilværelsens egen substantielle Maalestok ved Bedømmelsen af denne Forklaring, hvorledes er det da muligt, at

*) J. L. Heiberg. Anfr. Skr. S. 77—78. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind S. 271—273.)

„Accidenserne" kunne være „endelige Substanser", naar her i Virkeligheden kun er „en eneste Substans"? Er det kun nogle Accidenser, der kunne blive endelige Substanser, hvilke mon det da være? Eller er det maaskee alle Accidenser? Men saa forvandles jo i Endeligheden alle Substanser til lutter Accidenser, saa at der i Virkeligheden ikke bliver nogen Forskjel imellem Substanser og Accidenser. Virkeligheden skulde altsaa endnu virkelig kunne bestaae, efter at Substantialitetsforholdet er opløst? Eller skulde Substantialitetsforholdet maaskee endnu ikke være opløst, uagtet den substantielle Modsætning imellem den eneste Substans og de mange Substanser, imellem Substanserne og deres Accidenser er forsvunden? Nei, skal man virkelig gjøre sig Rede for Vexelbestemmelsen af den substantielle Eenhed og den substantielle Mangfoldighed, istedenfor at løse Substantialitetsforholdet op, ombytte Ordet Substans med et nyt Ord, og gaae videre i Texten, da vil man, ifølge vort Foregaaende, vel blive nødt til at indrømme, at Substantialitetsproblemet væsentligt er et Subjectivitetsproblem.

Causaliteten. Som særligt Bidrag til en Charakteristik af Logikens ontologiske Ordforklaringer eller den dialektiske Synonymik skal i denne Sammenhæng endnu anføres Følgende med udtrykkeligt Hensyn paa Hegel selv. I sin „objective Logik" har Hegel, som bekjendt, indledet Læren om Virkeligheden med, hvad han kalder „en Udlægning af det Absolute".*) Imod det Absolute staaer nu det Relative; denne Modsætning gjentager sig i ethvert af „de absolute Forhold", saavel i Substantialitets- som i Causalitets-Forholdet. Man maatte altsaa, hvad navnlig Causaliteten angaaer, være berettiget til at vente en gjennemgaaende Udvikling af Forholdet imellem Mangfoldigheden af de relative Aarsager og den absolute

*) Wissenschaft der Logik. 2te Abtheilung. Berlin 183. S. 185 flgd.

Aarsagseenhed. Til en saadan Udvikling var her en saameget større Opfordring, som Kant i den ovenfor omhandlede Antinomie — og Hegel behandler jo ellers gjerne, hvor Leilighed gives, de kantiske Antinomier — har paa en skarp og bestemt Maade stillet Problemet. Det kantiske Problem lader sig, hvad Modsætningseenheden af det Absolute og Relative særlig angaaer, i al Korthed udtrykke saaledes: „Causaliteten kan umulig være relativ, uden at den tillige maa være absolut; da nu en absolut Causalitet modsiger sig selv, er Causalitetsbegrebet uden objectiv Gyldighed." Men uden at indlade sig videre med dette Problem, slutter Hegel af med en skizzeret Fremstilling af den almindelige Vexelvirkning, og mener saa i Vexelvirkningens Kategorie at naae til en grundig Løsning af Causalitetens Knuder. Hele Løsningen er summarisk indeholdt i følgende Forklaring: „Die Kausalität ist bedingt und bedingend; das Bedingende ist das Passive, aber ebenso sehr ist das Bedingte passiv. Dieß Bedingen oder die Passivität ist die Negation der Ursache durch sich selbst, indem sie sich wesentlich zur Wirkung macht, und ebenso dadurch Ursache ist. Die Wechselwirkung ist daher nur die Kausalität selbst; die Ursache *hat* nicht nur eine Wirkung, sondern in der Wirkung steht sie als *Ursache* mit sich selbst in Beziehung. Hierdurch ist die Kausalität zu ihrem *absoluten Begriffe* zurückgekehrt, und zugleich zum Begriffe selbst gekommen." *)

Dersom man nu virkelig tør stille den Fordring til Logiken som Videnskab, at den udtrykkelig skal orientere os med Hensyn paa Forskjellen imellem de samme Kategoriers Gyldighed for det Absolute og for det Relative, da er hiin Løsning af Causalitetens Problem unegtelig meget overfladisk. At de

*) Til yderligere Beviis for, at det ikke er af Uagtsomhed eller Forglemmelse, at det kantiske Problem her er forbigaaet, men at dets Løsning virkelig skal søges i den almindelige Vexelvirkning, henvise vi til Hegel's philos. Propædeutik, Berlin 1840 S. 144.

endelige Aarsager maae være Momenter i den uendelige Vexelvirkning, er forstaaeligt; men hvordan gaaer det saa til, at disse Aarsager, uagtet de ere Momenter, dog i Virkeligheden vedblive at bestaae som existerende Led, og derved bevise, at det Relative ikke vil lade sig logisk ophæve? Naar de relative Aarsager i al deres Relativitet vedblive at existere, hvad bliver der da af den absolute Causalitet? Mon ikke ogsaa den maa have en Virkelighedsform, hvori den i al Evighed vedbliver at magte de relative Aarsager? Disse Spørgsmaal kunne umulig besvares, uden at Causalitetsproblemet, som vi paa sit Sted have seet, maa blive et Subjectivitetsproblem.

Skal Logiken som Videnskab derimod kun være Væsensphilosophie, forsaavidt den i al Almindelighed kan være det i Egenskab af Ordphilosophie, dialektisk Synonymik, da maa den hegelske Løsning af Causalitetsproblemet i det Hele ansees for tilfredsstillende. Er det tydeligt indseet, hvilken logisk Betydning der maa forbindes med Ordene *Aarsag*, *Virkning* og *Vexelvirkning*, da er det jo ganske i sin Orden, at man gaaer over til nye Ord, for i Sammenhæng med det allerede Udviklede at udvikle deres logiske Betydning.

„Men" — kunde Nogen sige — „det Problem, hvis Løsning her fra saamange Sider fordres, nemlig Subjectivitetsproblemet, har da ogsaa, ifølge Hegels Methode, paa sit Sted fundet sin Løsning, nemlig under første Afsnit i Læren om *Begrebet*. Overgangen fra *Virkelighed* til *Begreb*, der udtrykkelig er betegnet ved en Overgang fra *Causalitet* til *Subjectivitet*, viser jo tydelig nok, at Hegel har henført, ikke blot Substantialitets- og Causalitetsproblemet*), men paa

*) Som Beviis for, at Hegel virkelig har erkjendt Eenheden af Causalitets- og Subjectivitetsproblemet, og i denne Eenhed Betydningen af den kantiske Antinomie om Frihed og Nødvendighed, kunde man henvise til hans Wiss. d. Logik 2ter Theil S. 214. Men et Blik paa S. 215 nederst vil være tilstrækkeligt til at vise, hvor lidt herved er vundet.

Udviklingens fremadskridende Strøm alle Værens- og Væsensproblemer under Subjectivitetsproblemet. „Begrebet", siger han, „er Sandheden af det substantielle Forhold, hvori Væren og Væsen have opnaaet deres fyldige Selvstændighed og Bestemmelse ved hinanden gjensidig", men Begrebet begynder jo netop som Subjectivitet. — At Hegel maa forstaaes og virkelig ogsaa er af Sagkyndige bleven forstaaet saaledes, kan let bevises. „Som Substantialitetens Overgang" — siger Heiberg*) — „er Begrebet Subjectivitet, som Nødvendighedens er det Frihed, og som hele Grundens eller Reflexionens (da disse ere Vorden af Begrebet) er det Tilværen af den abstracte Tanke. Med Begrebet er Subjectiviteten umiddelbart given. Begrebets første umiddelbare Standpunkt er derfor Subjectet. Og heri ligger ligeledes Friheden; thi da Substansen er Aarsag til sig selv, saa mangler den ikke Andet til Friheden end Subjectivitet. Ved denne hæves Substansen fra Nødvendighed til Frihed; thi Subjectet er det, som har udviklet sig af Nødvendigheden, som sin Forudsætning, altsaa det Frie. Subjectiviteten udtrykkes ved Jeg, men dette er endnu ikke Bevidsthed; det er kun den for Naturens og Aandens Skikkelser fælleds (altsaa logiske) Subjectivitet, og saaledes den Rod, hvoraf Bevidstheden udvikler sig, skjøndt endnu ikke denne."

Disse og lignende Oplysninger bevise just det Modsatte af, hvad de tilsigte. Er der noget Afsnit i den hele hegelske Philosophie, der viser, i hvilken Grad Subjectivitetsbegrebet her er bleven mishandlet og forqvaklet, da er det netop det af Logiken anførte Afsnit om Subjectiviteten. Hvor tvungen og skruet den hele Opfattelse er, fremlyser umiddelbart af Ytringer som denne: „Die Gestalt des unmittelbaren Begriffes macht den Standpunkt aus, aus welchem der Begriff ein subjectives Denken, eine der Sache äußerliche Reflexion ist.

*) Anfr. Skr. S. 80. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind S. 276—277.)

Diese Stufe macht daher die Subjectivität oder den formellen Begriff aus." Det subjective Begreb, den logiske Subjectivitet fremkommer altsaa, efter denne Forklaring, derved, at den objective Tankebevægelse pludselig lægges ind i det psychologisk-subjective Medium. Den immanente Methode, som paa Værens og Væsenets Trin har kunnet undvære alt Subjectivt, endogsaa det ontologisk Subjective, faaer paa Begrebets Høidepunkt pludselig en saadan Trang til en Subjectivitets Bistand, at den, som i en snever Vending, endog tager til Takke med den psychologiske Subjectivitet.

Undseelig over at skulle behøve en slig Nødhjælp søger den immanente Methode naturligviis paa bedste Maade at give Begrebets Subjectivitet et mere objectivt Anstrøg. Subjectiviteten skal da egentlig ikke hidrøre derfra, at dets „Skikkelse" just „udgjør det Standpunkt, hvorfra Begrebet er en subjectiv Tænken, en for Sagen udvortes Reflexion"; det skal med andre Ord ikke være Standpunktet i det Subjective, men Skikkelsen i det Objective, hvorpaa Eftertrykket falder. Det subjective Begreb er altsaa i strengeste Forstand ikke subjectivt, thi det er objectivt; men hvoraf kommer det? Naturligviis deraf, at der, reentud sagt, ingen væsentlig Forskjel er imellem det Subjective og det Objective. „Saavel i Naturens ubevidste, som i Aandens selvbevidste Skikkelser" — hedder det*) — „har Causaliteten bestemt sig som Substantialitet og Spontaneitet; heri ligger Subjectiviteten, og enhver Substans er et Jeg, hvad enten dette Jeg er kommet til Bevidsthed om sig selv eller ikke. Bestemmelsen af Jeg ligger allerede i Reactionen; thi at enhver Substans reagerer, skeer netop i Kraft af dens Subjectivitet. (Et Bord, en Stol, et Skab o. s. v. ere alle af Træ; men i hine tilfældige Former, som en Snedker har givet Træet, ligger ikke nogen Subjectivitet eller noget Jeg; thi det er ikke som Stol, Bord o. s. v., at de

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. 80. (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind S. 277.)

reagere, men som Træ, altsaa ved deres Substans; og Jeget af denne Substans viser sig i Træets naturlige, organiske Form, ligesom allerede den uorganiske Verdens Jeg viser sig i Krystallisationen)."

Ved at tillægge den endelige Substans (Træet, Krystallen) i dens umiddelbare og materielle Existens en Subjectivitet, et Jeg, har den objective Logik fra Roden af forqvaklet Modsætningen mellem Selvhed og Andethed, mellem det Subjective og det Objective; thi er der Noget, der i Virkeligheden maa siges at existere i Andethedens Form, at udtrykke det Selvløse og derved i sig Objective, da maa det dog vel være Stofsubstanser som Krystallerne og Træet i Stol og Bord. At paavise „den for Naturens og Aandens Skikkelser fælleds (altsaa logiske) Subjectivitet" kan dog umulig være det Samme som at udviske den logiske Forskjel mellem Subjectiviteten og det Objective saavel i „Naturens som i Aandens Skikkelser". Men at det Sidste netop skeer i den hegelske Logik, kan sees paa følgende Maade. Hvad er en Krystal: Subject eller Object? Fra Hegels Standpunkt maa man svare: „i Begrebets første Afsnit er Krystallen Subject, i Begrebets andet Afsnit er den derimod Object". Men nu er der dog vel ingen Hegelianer, der vil paastaae, at Krystallen som Subject først maa gjennemgaae det Cursus af subjectiv Logik om Domme og Slutninger, der afhandles i første Afsnit, før den i andet Afsnit kan indlemmes i Rækken af de virkelige Naturgjenstande og gjælde for et ordentligt Object. Her er, hvad Krystallen selv angaaer, ikke Skygge af Begrebsbevægelse fra Subject til Object; hvorimod der i vor Opfattelse af, hvad en Substans som Krystallen er, ganske rigtig er en Begrebsbevægelse, og det en sand Begrebsbevægelse: fra at opfatte Krystallen under Synspunktet af et logisk grammatisk Subject til at opfatte den under Synspunktet af et virkeligt, i Naturen forekommende Object. Men naar Begrebsbevægelsen, hvordan man end vender og dreier det, altid falder og maa falde — ikke i

Objectet som Object, — men i den tænkende Subjectivitet, saa maa det jo nødvendig blive Logikens Opgave at paavise, hvorledes det i den tænkende Subjectivitet Ontologiske og Psychologiske bestemme hinanden gjensidig; med andre Ord: at bringe Subjectiviteten til logisk alsidig Selvforstaaelse ved at fremstille den som *begribende Subjectivitet*.

Saa afgjørende det logisk objective Indhold nu vistnok er for Begrebsformernes eiendommelige Udvikling, saa tør vi dog, med Subjectivitetsproblemet for Øie, ikke paa noget Punkt skille Begrebet fra den begribende Virksomhed; de for Udviklingen charakteristiske Synspunkter betegne vi derfor ved: *Begriben og Begreb*, *Begribningens Phaser*, *Begriben og Viden*.

a) *Begriben og Begreb: logisk Ideebevægelse.*

Der gives ingen Tanke, som ikke er fremkommen ved en Tænken, ingen Reflexion, som ikke er fremkommen ved en Reflecteren, intet Begreb, som ikke er fremkommet ved en Begriben; hører Tænkningen op, saa maa Tanken forsvinde, hører Begribningen op, saa maa Begrebet forsvinde: Begrebet er ligesaa uadskilleligt fra Begribningen, som Tanken fra Tænkningen. Hvad der ikke kan tænke sig selv, har heller ikke Tanken i sig selv; hvad der ikke kan begribe sig selv, har heller ikke Begrebet i sig selv. Vistnok kunne baade Tanker, Reflexioner og Begreber opbevares f. Ex. i Skrifter, uden at Skrifterne læses; men Tankerne i et Skrift ere kun til efter Mulighed, ikke efter Virkelighed; denne Tilværen efter Mulighed er udtrykkelig betegnet derved, at Skriftet, som Tankernes Udtryk, er et logisk Mellemværende mellem Forfatteren og Læseren.

Hvorledes Tænkningen i Almindelighed forholder sig til Reflexionen, er allerede viist; men hvorledes forholder nu Reflexionen sig til den egentlige Begriben? En vis Reflecteren er vel mulig uden Begriben, men ingen Begriben er mulig

uden en Reflecteren; thi Reflexionen er Begrebets Vorden, og som Begrebets Vorden selv en vordende Begriben. Da nu Begribningen paa ethvert Trin maa rette sig efter det, der skal begribes, saa indsees heraf, at der til ethvert Trin, som den reflecterende Subjectivitet gjennemløber, maa svare en egen, om end eensidig, Begrebsudvikling. Efterhaanden som Reflexionen bliver mere totaliserende, bliver ogsaa Begribningen mere alsidig; først med den gjennemførte Reflecteren begynder den egentlige Begriben. Og dog er den egentlige Begriben væsentlig forskjellig fra Reflexionen, om denne end gjennemføres nok saa alsidig. Reflexionen culminerer i Momenternes Gjennemsigtighed; selv den meest gjennemførte Reflexion naaer aldrig ud over Systemet af de rene Reflexer. For den rene Reflexion bliver Alt logisk, Indholdet ligesaa vel som Formen. Overalt, hvor det blot kommer an paa en formel Begriben, er det nok at at gjennemføre Reflexionen; men naar det gjælder om Realitet, saa viser Modsætningen sig imellem den blotte Reflecteren og den egentlige Begriben. For at adskille Reflexionens Sphære fra Begrebets, gjør den hegelske Logik, og det med Rette, opmærksom paa Forskjellen imellem Kategorierne, de eensidige Begreber, og Begrebet selv, Kategoriernes Totalitet. Enhver af Reflexionens Kategorier for sig er kun en Side af Begrebet, men i Begrebets egen Sphære er enhver af Begrebets Sider selv det hele Begreb. Men med rene logiske Totaliteter kan Logiken aldrig naae ud over Reflexionen; og naar en Logik ikke kan naae ud over Reflexionen og derved ud over det blot Logiske, saa kan den hele tilsvarende Philosophie heller ikke naae ud over det blot Logiske, men bliver en Panlogisme. Den hegelske Philosophie er Panlogisme, ikke fordi den holder paa „Begrebet", men fordi den endnu ikke er kommen til den egentlige Begriben.

I den egentlige Begriben er der nemlig et Noget, der danner en afgjørende Modsætning til Reflexionen og derved til det blot Logiske; hvad er er vel dette for et Noget? Det

Ulogiske! Nei, det Ulogiske kan umulig danne Modsætning til Reflexionen og det Logiske, da det jo ligefrem maa forkastes af den logiske Reflexion. Det Umiddelbare! Vistnok danner det Umiddelbare, som vi i det Foregaaende have seet, en Modsætning til Reflexionen; men denne Modsætning er fra et logisk Synspunkt saa bevægelig, at den just falder for Reflexionen, eftersom det jo netop er Reflexionen selv, der baade sætter og hæver den. Det Reale! Men naar det skal indsees, hvad det Reale er, saa kommer Reflexionen igjen og forvandler os dette Reale til en logisk Reflex i Realitetens Kategorie; og saa ere vi lige nær. For da at gjøre Modsætningen til Reflexionen og det Logiske saa stærk, at ingen Reflecteren skal kunne opløse os den og forvandle den til en blot logisk Reflex, uagtet Modsætningen selv naturligviis maa vedblive at falde under Reflexionen og det Logiske, betegne vi den negativt ved Kategorien *det Antilogiske*. Først idet den logiske Reflexion reflecterer det Antilogiske, uden at kunne forvandle det til en blot logisk Reflex, indtræder den egentlige Begriben, og først med den egentlige Begriben kommer Begrebet.

For den gjennemførte Reflexion er der altid en Modsætning mellem Totalitetens Form og dens Indhold; men da Modsætningen er logisk, saa er Identiteten det ogsaa; er Formen logisk, saa er Indholdet det ogsaa, og omvendt. At den mechaniske Form bestemmes som logisk, vil da paa dette Standpunkt sige, at Indholdet, det mechaniske Hele, selv bestemmes som logisk; det Samme gjælder om de halvorganiske og organiske Totaliteter: de kunne tilhobe gjennemreflecteres saaledes, at Indholdets Speiling af Formen og Formens af Indholdet gjør dem begge til logiske Reflexer. Med den egentlige Begriben indtræder derimod den Vending, at Totalitetens Indhold er antilogisk, naar Formen er logisk, og Indholdet logisk, naar Formen er antilogisk. At begribe det Logiske ved det Logiske er formelt; at begribe det Antilogiske

ved det Antilogiske er umuligt; at begribe det Logiske ved det Antilogiske, og omvendt, er reelt. Naar det Logiske begribes ved det Antilogiske, faaes Begrebet i logisk Form, og alle Bestemmelserne ere Negationsbestemmelser; naar det Antilogiske begribes ved det Logiske, faaes Begrebet i antilogisk Form, og alle Bestemmelserne ere Positionsbestemmelser. Kun i Begrebets Idee, de logiske og antilogiske Bestemmelsers concrete Eenhed, kan Begribningen fuldendes.

α) Negationsbestemmelser: Begrebet i logisk Form.

Den rene Tænken er negativ, og enhver Negation en subjectiv Act. At der uafhængigt af Subjectiviteten skulde gives objective Negationer, at en existerende Ting, et virkeligt Object, virkelig skulde kunne negere enten sig selv eller noget Andet, er, naar man ret besinder sig, en ligesaa urimelig Phantasie, som, at en Dør skulde være istand til at negte enten sig selv eller Husets Beboere hjemme. „Negationerne", siger Herbart, „ere kun i dens Forestilling, der i Gjenstanden søger Noget, han ikke finder; Manglen selv er Intet." Ja, saa subjectiv er Negationen, at den ikke blot forudsætter en Bevidsthed, men en tænkende Bevidsthed, der kan bruge Sproget: Negationen har kun Tilværelse i Ordet. Har end den subjective Logik havt Uret imod Hegel, naar den ikke vilde indsee, at dens Contradictionsprincip, ligesom enhver anden formel Grundsætning, trængte til en Begrundelse, saa har den dog, i en vis Forstand, havt Ret i at holde paa det i al Tænken, Reflecteren og Begriben Subjective. Hvorledes den subjective Logik imidlertid fra sin Side dog ogsaa misforstaaer det i Subjectiviteten Logiske, forsaavidt den i al Bornerthed fastholder sit psychologiske Standpunkt, er allerede tilstrækkelig omhandlet; her skal kun tilføies, at dens Forblindelse i saa Henseende snarere maatte forstørres end formindskes ved Polemiken mod den immanente Methodes mystiske Objectivitet.

Den hegelske Lære om Negationen og det Negative er i Philosophiens Historie et mærkeligt, maaskee et af de allermærkeligste Exempler paa, hvor forunderlig en stor videnskabelig Opdagelse kan falde sammen med en stor videnskabelig Misforstaaelse. Det er Hegels udødelige Fortjeneste at have opdaget „Negationens Negation", „den immanente Negation", „den uendelige Negativitet" *), og dog har den immanente Negation afstedkommet megen logisk Forvirring.

Pointen er, at „Negationen er immanent". Dersom Negationen ikke opfattes som „immanent", saa er „Negationens Negation" et tomt Ordspil. Saaledes maa Contradictionssætningen i den formelle Logik: A er ikke Ikke-A, nødvendigviis blive komisk, naar den skal anvendes paa bestemte Tilfælde eller, med andre Ord, tjene til at udvikle noget Bestemt. Hvad er et Speil? „En Negation af et Bord, thi et Speil er ikke et Bord, altsaa et Ikke-Bord." Og hvad er saa en Elephant? „En Negation af et Speil; altsaa en Elephantnegation af en Speilnegation af et Ikke-Speil." Ligesom

*) „Man hører ikke sjældent den Meningsyttring, at den negative Viden ikke tilfredsstiller, at Philosophien bør være positiv. Det kommer nu an paa, hvorledes man forstaaer det Positive. Opfattes det Positive saa umiddelbart, at det har det Negative udenfor sig, opfattes det i endelig Form, og er da i denne sin Endelighed hjemfalden til Modsigelsen, og derved til det Negative. En Philosophie, der er dogmatisk positiv ved at holde det Negative ude, er ideeløs, og den ideeløse Positivisme just af Ideen bestemt til Opløsning i det Negative. Derfor bliver Dogmatismen altid angreben af Skepticismen. Dogmatismen er ideeløs, fordi den mangler det Negative. Skepticismen er ideeløs, fordi den mangler det Positive. Det Positive er i Ideen uendelig negativt, og dette Negative just derfor det sande Positive. Den Indvending, at en Philosophie ikke er positiv nok, er da i Begrebet at forstaae, at den ikke er negativ nok. Skepticismen er i samme Grad, som den har det Negative, nærmere ved at naae det sande Positive, end Dogmatismen." Phil. Propæd. i Grundtræk. Kjøbenhavn 1857, S. 152—153.

man i et Kaleidoskop kan af de samme Glasstumper udbringe de allerforskjelligste Combinationer, saaledes kan man ved Hjælp af de opstillede Negationer drive det meest vilkaarlige Spil med Negationens Negation. For at undgaae Vilkaarligheder, klamrer den formelle Logik sig da saa fast til Contradictionssætningens dobbelte Negation, at det ved Negationens Negation bebudede Fremskridt kommer i en latterlig Strid med Tautologien: A er ikke, hvad A ikke er; den hele Tankebevægelse er fingeret.

„Men", saa sluttede Hegel, „naar Negationen skal være immanent, saa maa den nodvendig være objectiv; det Immanente er altsaa det Objective, og dette Objective uafhængigt af Subjectiviteten." Her er Misforstaaelsen, en uhyre Misforstaaelse! Misforstaaelsen hidrører fra Tvetydigheden i det Objective. Det gaaer med Objectet og det Objective, som med Begreb og Tanke: Objectet er i Virkeligheden kun til derved, at det objectiveres: tænker man al Objectiveren bort, saa er der ingen Objecter og intet Objectivt. Men gjælder nu ogsaa det Omvendte, at, dersom man tænker Objecterne bort, saa er der ingen Objectiveren? Ja, saalænge der udtrykkelig reflecteres paa Virkeligheden, den virkelige Existeren; men saa overgribende er Subjectivitetens Magt, at den kan objectivere sig ikke blot det Existerende, men tillige det Ikke-Existerende, og derhos endog objectivere sig denne Objectiveren. Dersom der ikke var en Objecterne objectiverende Subjectivitet, og det en Subjectivitet, der tillige kunde objectivere sin egen Objectiveren, vilde Negationen og det Negative aldrig være blevet til. Negationen er ikke blot af subjectiv Oprindelse, men det reneste, abstracteste Udtryk for Subjectivitetens Frigjørelse fra alt Andet, ja fra sin egen Umiddelbarhed. Thi der er intet Værende saa positivt, ingen Sandhed saa slaaende, at jo den oversvævende Subjectivitet kan, ved at anbringe sin Negation, berede den en formel Tilintetgjørelse. Men just idet den subjective Frihed naaer sin yderste Spidse i den

vilkaarlige Negation, maa Subjectiviteten, saaret af Selvmodsigelsen, reagere mod Negationens Vilkaarlighed ved en ny Negation; saaledes bliver da Negationen immanent. Den immanente Negation er objectiv; men her er just det Vendepunkt, hvor det Objectives Tvetydighed maa falde i Oinene.

Det virkelige Object objectiveres derved, at det Objective bestemmer det Subjective og bestemmes ved det Subjective. Reflecteres nu paa, at det er det Objective, der bestemmer det Subjective, da er Objectets Væren antilogisk; reflecterer man derimod paa, at det er det Subjective, der bestemmer det Objective, da er Objectets Væren logisk. Det Objective er altsaa baade logisk og antilogisk; men kun det Antilogiske kan stilles selvstændigt mod Subjectiviteten: det Logiske, hvor objectivt det end er, tilhører Subjectiviteten, ganske og aldeles den tænkende, begribende Subjectivitet. Naar Hegel nu lægger Vægt paa, at den immanente Negation er objectiv, da give vi ham gjerne Ret; men naar han saa lader, som om det faldt af sig selv, at det logisk Objective maatte være ligesaa ligegyldigt mod den tænkende Subjectivitet, som de virkelige Gjenstande mod en tilfældig Tilskuer, da maae vi heri see en for Logik og for al sund Philosophie yderst farlig Misforstaaelse.

Hvorledes den immanente Negation forholder sig til Vexelbestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske, kan sees ved et Blik paa den hegelske Logiks Begyndelsesbegreb: Væren. Vi have i Sætningen „Væren er" en umiddelbar Eenhed af det Logiske og det Antilogiske. Det Antilogiske er underforstaaet, forsaavidt her tænkes paa en Væren af et i Virkeligheden Existerende, et Detteværende. Det Existerende i dets Enkelthed og Punktualitet byder den tænkende Subjectivitet Spidsen, og modstaaer det Logiske; men dette Antilogiske bliver igjen logisk bestemt derved, at Subjectiviteten opfatter og fastholder det i en bestemt Kategorie. I Kategorien Detteværende findes igjen Kategorien et Værende, og i Kategorien

et Værende atter Kategorien Væren. Naar nu Væren, saaledes affondret ved Abstractionen og frigjort fra alle antilogiske Biforestillinger, betragtes for sig, da er denne rene Væren, seet i antilogisk Belysning, ganske rigtig det Samme som et Ikke-Værende, et Intet. I den saameget omtvistede Sætning: „Væren er Intet" giver den hegelske Logik os altsaa den første Prøve paa immanent Negation. I hvilken Betydning denne Negation er objectiv, fremgaaer af følgende Overveielse. Reflecterede vi paa det Logiske alene, maatte Kategorien Væren nødvendigviis vedblive at være, hvad den er, en Bestemmelse ved Kategorien det Værende, altsaa kun i meget uegentlig Forstand et Intet. Reflecterede vi paa det Antilogiske alene, maatte Bestemmelsen Væren gaae umiddelbart op i sit Detteværende, og her vilde end ikke fremkomme Skygge af Negation. Kun idet her fra den ene Side sees paa den yderste Abstraction af en logisk Væren og fra den anden paa den antilogiske Værens bestemte Fordring, er Modsætningen mellem Væren og Intet dreven til sit Yderste. Med Hensyn paa det Antilogiske er Intet et absolut Ikkeværende; Intet har slet ikke med det Værende at gjøre; et værende Intet er ligesaa meningsløst, som en grøn Tone; fra dette Synspunkt gjælder det: af Intet kommer Intet. Med Hensyn paa det Logiske er Intet i sin objective Ikke-Væren et negativt Udtryk for Væren selv; den samme subjective Tænken, der bærer Væren, den yderste Abstraction i positiv Form, formedelst den rene Anskuen, bærer ogsaa Intet, den yderste Abstraction i negativ Form, formedelst den ophævede Anskuen; Abstractionens negative Side har altsaa en ligesaa objectiv Væren som den positive. I denne Forstand gjælder det, at Intet er Væren, efterdi Væren er Intet.

Det er da uimodsigeligt, at den Vorden, hvorom den hegelske Logik taler, naar den lader den fortsatte Afvexling af Væren og Intet ophæve sig selv i sit tredie Led: 1) Væren = A, 2) Intet = Ikke-A, 3) Væren = Ikke-Ikke-A,

er en Bevægelse, der vel har objectiv Gyldighed, men dog foregaaer i Subjectiviteten; den gjælder som en logisk Bestemmelse for det Antilogiske, men er derfor ikke selv antilogisk.

I nøie Sammenhæng med Hegels Misforstaaelse af den immanente Negations Objectivitet staaer hans gjennemgribende Misforstaaelse af det objective Forhold mellem det Almene og det Enkelte. Hvad er det Almene i sit Væsen, subjectivt eller objectivt? Af Hegels Logik er det umuligt at faae noget bestemt Svar paa dette Spørgsmaal. „Det rene Begreb", hedder det*), „er det absolut Uendelige, Ubetingede og Frie. Væsenet har sin Vorden fra Væren, Begrebet fra Væsenet, altsaa fra Væren. Men denne Begrebets Vorden har Betydning af et Modstød i det selv, saa at det ved Vorden Fremkomne netop er det Ubetingede og Oprindelige. Væren er i sin Overgang til Væsen blevet til et Skin, dens Vorden eller Overgang i Andet til en Sætten; omvendt har denne Sætten eller Væsenets Reflexion igjen ophævet sig selv, og er vendt tilbage til en oprindelig Væren. Begrebet er disse Momenters Gjennemtrængen af hinanden saaledes, at det Qvalitative og oprindelig Værende kun er en Reflexion i sig selv, og denne Reflexion i sig selv den Vorden af Andet, der udtrykker Bestemtheden: denne sig selv bestemmende Bestemthed er uendelig. Begrebet er altsaa for det Første den absolute Identitet med sig, men saaledes, at denne Identitet udtrykkelig er Negationens Negation, Negativitetens uendelige Eenhed med sig selv. Denne Begrebets Ombøining i sig selv og Beroen paa sig selv formedelst Negativiteten er Begrebets Almeenhed. Det er netop det Almenes Natur, at være et saadant Simplex, hvis eenfolde Væren, i Kraft af den absolute Negativitet, indeholder den høieste Forskjel og Bestemthed. Værens Eenfoldhed er dens Umiddelbarhed; man kan antyde den ved en Mening, men ikke bestemt sige, hvad

*) Hegel, Wissenschaft der Logik, 2ter Theil, Berlin 1834, S. 36 flgd.

den er; den er derfor umiddelbart Eet med sit Andet, med Ikke-Væren. Just dette er dens Begreb: at være et Simplex, der umiddelbart forsvinder i sit Modsatte: den er *Vorden*. Det *Almene* derimod er det *Eenfolde*, der dog ligesaa meget er det i sig selv Rigeste, fordi det er Begrebet."

For at forstaae den hegelske Bevægelse fra Væren gjennem Væsen til Begreb, er det tilstrækkeligt at forstaae Bevægelsen i den allerførste Trilogie: *Væren*, *Intet*, *bestemt Væren* eller *Tilværen*. I denne Trilogie forekommer Umiddelbarheden to Gange, den immanente Negation to Gange, den i Negativiteten synlige Almeenhed eller det udviklede Begreb een Gang. Saaledes som det Objective er i denne Trilogie, saaledes er det i den hele Logik; og det Samme gjælder om det Subjective. Som det Almene er i denne Trilogie, saaledes er det i den hele Logik; og det Samme gjælder om det Enkelte. Reflectere vi nu paa Umiddelbarheden, da indlyser det, at det Almenes Objectivitet i tredie Led er ligesaa langt fra det Antilogiske, som i første Led. Heraf sees, at den immanente Bevægelse fra abstractere til concretere Begreber i logisk Form ikke udviser nogen Tilnærmelse til Begrebsbestemmelser i antilogisk Form. Udtrykker nu det reelt Existerende sit Begrebsindhold i antilogisk Form, saa er det jo herved beviist, at Begrebet i den hegelske Logik er paa sit sidste og høieste Udviklingstrin ligesaa langt borte fra det reelt Existerende, som i sin første abstracte Begyndelse. Reflectere vi dernæst paa det Negative, da indlyser det, at, naar den første immanente Negation: Ikke-Væren = Intet, er, som vi have seet, en reen og immanent Subjectivitetsbestemmelse, saa maa det Samme gjælde om den Negationens Negation, hvorved det tredie Led i høiere og rigere Umiddelbarhed gjengiver det første. Er nu Negationen selv med samt Negationens Negation i den første Trilogie en immanent Subjectivitetsbestemmelse, saa gjælder det Samme om alle andre Negationer og Negatio-

ners Negationer paa de følgende Trin lige til Logikens Slutning.

Det er en reen Indbildning, naar man ad denne Vei mener at komme det i Objectiviteten Objective nærmere ved Hjælp af Begreber som Grund og Phænomen, Ting og Egenskaber, Aarsag og Virkning. Den Negation, hvorved Aarsagen omsættes i sin Virken, er i logisk objectiv Væsenhed ligesaa subjectiv, som den Negation, hvorved Væren ombyttes med Intet; den Negationens Negation, hvorved Aarsagen gjennem sin Virkning restitueres til Eenhed med sig selv som Vexelvirkning, befinder sig i en ligesaa uendelig Afstand fra det objectivt Virkelige, som den ved Negationens Negation bestemte Tilværen fra det objectivt Tilværende. Det er Altsammen i Begrebet subjectivt og dog Altsammen meent objectivt. Her er i den objective Logik en naiv Collision imellem Begreb og Mening.

„*Det Enkelte*" — siger Hegel — „er det Almene." Denne Sætning er, hvad vi senere skulle oplyse fra et andet Synspunkt, aldeles falsk, dersom det Enkelte skal opfattes i umiddelbar Existens; thi i umiddelbar Existens er det Enkelte antilogisk, medens det Almene i sine Negationer altid er og forbliver logisk. Ville vi derimod ikke fordre det umiddelbare Enkelte, men holde os til dets logiske Reflex, da kan Sætningen: det Enkelte er det Almene, med fuld Ret gjælde for et Begrebets Udtryk. For imidlertid ikke at forqvakle et saadant Begrebsudtryk, tør vi dog heller ikke i Copula „*er*" see en altfor umiddelbar „Tilbagevenden til den oprindelige Væren". Her gjælder jo ikke blot endnu, hvad Dommen i det Hele angaaer, den Reflexionsmodsætning, at Identiteten af det Enkelte i Subjectet og det Almene i Prædicatet maa have sin væsentlige Forskjel, men her er tillige, hvad det *Enkelte* særlig angaaer, en for Begrebet selv charakteristisk Modsætning mellem det Antilogiske og det Logiske, en Modsætning, hvis Eenhed just maa gribes i den egentlige Begriben. Totali-

teten af Enkeltbestemmelserne i det existerende Subject vil fra den logiske Side reflectere sig i Totaliteten af det fuldstændige Prædicats Almeenbestemmelser, medens Enkeltbestemmelserne selv fra den antilogiske Side ville modsætte sig Reflexionen: *saaledes gribes og begribes et antilogisk Indhold i logisk Form.*

Skal det Antilogiske derimod ganske forsvinde, og det Enkelte gaae fuldstændig op i det Almene, da maae vi ikke med Hegel tænke paa de grammatiske Subjecter, hvori Begrebet har „umiddelbar Tilværen som et Noget eller en Ting"; her maa da vælges en høiere Form. Thi der er virkelig en Form, hvori det Enkelte er identisk med det Almene, og det er den uendelige Negativitet, Subjectivitetens egen Form. Ifølge den uendelige Negativitet kommer det Almene allerede frem som Begrebet af den første Trilogie. Thi hvad er vel her det Almene? Det Almene er hverken Væren for sig eller Intet for sig eller Tilværen for sig. Ved at være et enkelt af disse Led for sig vilde det Almene jo udelukke de andre Led, og ved denne Udelukkelse være, ikke det Almene, men det Særskilte. At det Almene heller ikke kan indskrænke sig til at negere et enkelt Led og affirmere de andre, er ligeledes indlysende: den uendelige Negativitet viser sig deri, at det Almene ligelig negerer og ved Negationens Negation affirmerer alle enkelte Led, idet det i dem alle ligelig negerer og affirmerer sig selv. I den uendelige Negativitet er ganske rigtig det Almene et Enkelt, thi den Negation, der forvandler alle Led til Bestemmelser ved det Almene selv, er som Subjectivitetens meest subjective Virken det kategoriske Udtryk for den rene Selvhed, den logiske Enkelthed. Ligesaa er det logisk Enkelte det Almene; thi den negativt virksomme Selvhed holder sig ikke tilværende som et umiddelbart Individ, der mættes ved at fortære de enkelte, ved deres indbyrdes Forskjellighed særskilte Led; tvertimod! den negative Selvhed negerer just sin egen Umiddelbarhed, idet den negerer de

umiddelbare Led, og affirmerer igjen de umiddelbare Led som Bestemmelsesudtryk, hvori den affirmerer sig selv. Under disse Ombøininger blive da alle særskilte Bestemtheder almene Udtryk for det ene og samme Enkelte, der i dem alle bestemmer sig som det Almene.

Fra dette Synspunkt skulde man altsaa vente, at den hegelske Logik ved sin væsentlige Dom: *det Enkelte er det Almene*, maatte aabne os et rigt Indblik i den begribende Subjectivitets uendelige Selvfordybelse, og derved udlede den logiske Bestemmelse af Modsætningen mellem det Subjective og det Objective; men, hvor blive vi ikke skuffede! Kun paa et og andet enkelt Sted tages der ligesom Tilløb til en Opfattelse af det Almene i dets Subjectivitet. „Das Allgemeine" — hedder det*) — „ist die *freie* Macht; es ist es selbst, und greift über sein Anderes über; aber nicht als ein *Gewaltsames*, sondern das vielmehr in demselben ruhig und bei *sich selbst* ist. Wie es die freie Macht genannt worden, so könnte es auch die *freie* Liebe und schrankenlose Seligkeit genannt werden, denn es ist ein Verhalten seiner zu dem *Unterschiedenen* nur als zu *sich selbst*, in demselben ist es zu sich selbst zurückgekehrt." At dette, der saa udtrykkelig lyder paa det Subjective, dog ikke desto mindre er meent om det Objective, at her i Udviklingen af det Enkeltes Forhold til det Almene er en Confusion af det Subjective med det Objective, det Logiske med det Antilogiske, vil endnu yderligere opklares, naar vi i det næst Følgende betragte Sagen fra det objective Standpunkt.

β) *Positionsbestemmelser: Begrebet i antilogisk Form.*

Den formelle Logiks Grundsætning: A er A, peger paa een Gang i logisk og antilogisk Retning. Forstaaes Sætningen

*) Hegel. Anfr. Skr. S. 39.

om det Almindelige, bliver den abstract logisk: det Almindelige er det Almindelige; forstaaes det om det Enkelte, bliver den abstract antilogisk: det Enkelte er det Enkelte. I begge Tilfælde er den begrebløs; thi hvor formelt man end vil tage Begrebet, saa vil den formelle Begriben dog altid kræve, at det Almindelige udvikler sig til en Totalitet af Forskjelsbestemmelser. Det Almindelige maa da under en saadan Udvikling vise sig baade som Eet med og forskjelligt fra sig selv. Men meest iøinefaldende er dog Begrebløsheden fra Synspunktet af det Enkelte; thi en Sætning som: Dette er Dette, peger saa direct paa det i Objectiviteten Objective, det Antilogiske, at det Enkelte i sin Enkelthed endog ligefrem bliver unævneligt.

Det er heraf forklarligt, at den abstracte Tænkning kan ved strengt at holde paa Tautologien: A er A, forvirre sig med det Logiske i den Grad, at den, uden selv at begribe hvorledes, seer sig fangen af det Antilogiske. Ogsaa i denne Henseende frembyder Eleaternes og Megarikernes Logik mærkelige Exempler. Om Stilpon berettes der, at han kun ansaae det Almindelige, ikke det Individuelle, for det Sande. Idet han da af Iver for den rene Identitet: det Almene er det Almene, ret vilde holde paa det Logiske, kom han, som bekjendt, til at opstille den Paastand, at man ikke kunde sige Andet end identiske Sætninger, f. Ex. „Menneske er Menneske, Hest er Hest"; men ikke: „Hesten løber", efterdi „Hest" og „løbe" ikke ere identiske; — han blev da paa denne Maade kastet fra det Logiske over i det Antilogiske, idet han kom til at negte Gyldigheden af den logiske Dom, der sætter Prædicatet som Eet med og dog forskjelligt fra Subjectet. Det Samme gjælder om Eleaterne med Hensyn paa det „Ene". Realiteten af det Ene bygges, som vi ovenfor have seet, paa de to tautologiske Sætninger: „det Værende er", „det Ikke-Værende er ikke"; men tautologiske Sætninger bevirke let et pludseligt Omslag af det Logiske i det Antilogiske. Det

Mangfoldige skal her være det Utænkelige, altsaa det Ulogiske, det Ene derimod det Tænkelige, det eneste Tænkelige, altsaa det eneste Logiske; og see, saa viser det sig, at dette eneste Logiske just er antilogisk. Hvad det Antilogiske, det i Objectiviteten Objective egentlig betyder, har Plato vel ikke indseet; men han har dog med dialektisk Kunst og beundringsværdig Skarpsindighed, navnlig i sin „Parmenides", tilstrækkelig viist, at det eleatiske Ene fra alle Sider staaer i Strid med enhver mulig Form af det Logiske, at det ifølge Antagelsen absolut Positive fra alle Sider opløser sig i det reent Negative. „Antages," — hedder det — „at det Ene er (εἰ ἕν ἐστιν) i skarp Adskillelse fra al mulig Fleerhed, da kan dette Ene for det Første ikke være et Hele; thi dersom det var et Hele, maatte det have Dele, og kom derved til at bestaae i Delenes Fleerhed. Har det Ene ingen Dele, da har det heller ikke enten Begyndelse (ἀρχή) eller Ende (τελευτή) eller Midte (μέσον), thi slige Momenter vilde jo da være dets Dele. Men Begyndelse og Ende ere jo enhver Tings Grændser (πέρας); har det Ene hverken Begyndelse eller Ende, maa det være ubegrændset (ἄπειρον), og uden Skikkelse (ἄνευ σχήματος). Det kan da hverken være deelagtigt i det Runde eller i det Lige, kan hverken omgives af et Andet eller af sig selv, kan hverken være i Bevægelse eller i Hvile, kan i sin uendelige Selvmodsigelse overhovedet ikke taale nogetsomhelst Prædicat, kan, med eet Ord, slet ikke være." *)

Hvad der gjælder om det absolut Ene, forsaavidt dette Ene skal — ved udtrykkelig Udelukkelse af alle Negationer — være det absolut Positive, gjælder ogsaa for en Fleerhed af slige Positive, gjælder, med andre Ord, for de absolute Atomer og de herbartske Realer; kun at Sætningen: det Almene er det Almene, helst ombyttes med Sætningen: det Enkelte er det Enkelte. Hvert Værende er her et Dette-

*) Phil. Propæd. S. 131 flgd.

værende, dette Enkelte, dette Positive. Det ene absolut Positive kan følgelig slet ikke have med det Andet at gjøre; om her i Virkeligheden er utallige eller kun eet eneste, er for det enkelte Positive ligegyldigt: Forskjellen mellem Eet og Flere angaaer kun en udvortes Betragtning, en oversvævende Reflexion. Den absolute Modsigelse, der er i det enkelte absolute Atom, det enkelte absolute Reale, forsvinder ikke, fordi her forudsættes en uendelig Mangfoldighed af slige absolut Positive; det beviser tvertimod, at her er en uendelig Mangfoldighed af absolute Modsigelser. Ved at sætte Negativiteten i Bevægelse, fordre Sammenhæng og dermed Forskjelseenhed og Relativitet, reagerer det Logiske overalt mod det abstract Antilogiske. Og saa stærk er Reactionen, at selv en Tænker, saa skarpsindig og saa egensindig som Herbart, maa gjøre Virkeligheden Indrømmelser, maa slaae lidt af paa Conseqvensen og gaae ind paa den Forudsætning, at Realerne med al deres Positivitet dog ere i et vist Forhold til det Negative, at de med al deres Egenhed dog optage Reflexer af Andethed, at de i deres absolute Absoluthed dog ere relative, hvilket Altsammen vil sige: at Realerne, trods det i deres Væren Antilogiske, dog ere logiske.

Men ligesaa afgjørende som det Logiske reagerer, naar man eensidig vil fastholde det abstract Antilogiske, ligesaa afgjørende reagerer igjen det Antilogiske, naar man vil opløse dets eiendommelige Bestemthed i det blot Logiske. Hegels Behandling af den sandsende Bevidsthed i hans „Phänomenologie des Geistes" er i denne Henseende charakteristisk*). Tankebevægelsen er følgende: „den sandsende Bevidsthed er umiddelbar Vished om en *udvortes Gjenstand*. Udtrykket for en saadan Gjenstands Almindelighed er, at den *er*, og er *denne*, *nu* efter Tiden, *her* efter Rummet. Gjenstanden er altsaa derved aldeles forskjellig fra alle andre

*) Jvfr. Philos. Propæd. S. 37.

Gjenstande, og for sig tilstrækkelig bestemt. Men dette *Nu* er ikke mere, et andet er traadt i dets Sted, men som dog ogsaa er et Nu: Nuet er i sin Forsvinden et Blivende, nemlig det Almene. Dette *Her*, jeg mener og paapeger, har et Høire, et Venstre, et Foroven, et Forneden, et Bagved, et Foran i det Uendelige. Dette *Her* er altsaa ikke det enkelte, umiddelbart bestemte, men: nu her, nu her, nu her! et Indbegreb af Mange, og i disse Mange dog det Ene, altsaa det Almene." Men saa fortræffeligt den hegelske Tænken end forstaaer at opdage det Almene i det umiddelbart Individuelle og finde det Logiske der, hvor det synes at blive borte i sandselige Forestillinger og tilfældige Meninger, saa eensidig er igjen Hegels Bestræbelse for at opløse Alt, selv det Antilogiske, i logiske Reflexer. Den Panlogisme, Hegel allerede i første Afsnit af sin Aandsphænomenologie fik grundlagt, og som han i Logiken og i Philosophiens øvrige Dele gjennemførte med en saa forbausende Alsidighed, Conseqvens og Udholdenhed, maatte omsider fremkalde en Reaction. Denne Reaction, der i L. Feuerbach havde sin talentfuldeste Repræsentant, gik nu til den modsatte Yderlighed, lod det Almene forsvinde i det umiddelbare Enkelte og endte med at beraabe sig paa „det Udsigelige". „Das Sein" — siger Feuerbach*) — „ist an und für sich selbst Nichts. Aber eben deswegen ist auch das Sein, wie es die speculative Philosophie in ihr Gebiet hereinzieht und dem Begriffe vindicirt, ein pures Gespenst, das absolut im Wiederspruch steht mit dem wirklichen Sein und dem, was der Mensch unter Sein versteht." Fremdeles (§ 28): „Welch ein gewaltiger Unterschied ist zwischen dem Diesen, wie es Object des abstracten Denkens, und eben demselben, wie es Object der Wirklichkeit ist! Dieses Weib z. B. ist mein Weib, *dieses Haus mein Haus*, obgleich jeder von seinem Weibe und seinem Hause wie ich sagt: dieses Haus,

*) Grundsätze der Philosophie der Zukunft § 26 flgd.

dieses Weib... Das Sein, gegründet auf lauter solche Unsagbarkeiten, ist darum selbst etwas Unsagbares." — Her staae vi da igjen ved det Antilogiske.

At Tænkningen, efter saamange systematiske Forsøg, kan vedblive at svinge imellem to saa afgjorte Extremer som det hegelske og det feuerbachske, er et Beviis paa, at Begrebet af en virkelig Begriben endnu ikke er bragt til klar Bevidsthed. Ere de to Sætninger: det Almene er det Almene, og: det Enkelte er det Enkelte, hver for sig begrebløse; er hiin den abstract logiske, denne den abstract antilogiske, saa indsees heraf, at Begribningen maa beroe paa en Vexelbestemmelse af det Almene og det Enkelte, altsaa paa en Vexelbestemmelse af det Logiske og det Antilogiske.

Sætningen: det Enkelte er det Almene, kan ikke udtrykke enten Begrebets eller Begribningens Realitet, saalænge det antilogiske Element, der skjuler sig i „det Enkelte", bliver overseet. Men dette Element faaer kun sin logiske Gyldighed derved, at det modsatte Extrem betegnes, ikke ved Sætningen: det Enkelte er det Enkelte, men ved Sætningen: det Almene er det Enkelte. Først naar det bliver klart, hvad der egentlig ligger i denne Sætning, vil det kunne blive klart, hvad Vexelbestemmelsen af det Logiske og Antilogiske har at betyde.

Om det Enkelte i dets umiddelbare Existeren gjælder det, at det baade er og dog ikke er det Almene. Hvad er f. Ex. dette Enkelte? Et Bord! Som Existens er Bordet det Enkelte; men som Kategorie er det det Almene. Skal det nu ret indlyse, hvad Forholdet er mellem det Enkelte og det Almene, Existensen og Kategorien, da er det i Sandhed ikke nok, at vi gaae ud fra det Enkelte og spørge efter det Almene; her fordres udtrykkelig, at vi tillige vende Forholdet om, gaae ud fra det Almene og spørge efter det Enkelte. Hvad er altsaa et Bord? Just et Saadant som dette Existerende! Det Almene er dette Enkelte. Vistnok bryder nu

Modsigelsen frem fra begge Sider; thi det Enkelte vil i sin Enkelthed ikke være det Almene: Existensen protesterer mod sin Kategorie, det Antilogiske mod sit Logiske. Paa den anden Side vil det Almene i sin Almindelighed heller ikke være dette Enkelte; thi dette Enkelte falder jo udenfor hiint Enkelte (dette Bord har Intet at gjøre med hiint Bord), og just derfor falder Forskjellen imellem det Enkelte og det Enkelte udenfor det Almene: Kategorien protesterer mod sin Existens, det Logiske mod det Antilogiske. Men idet Modsigelsen saaledes paa een Gang bryder løs fra to modsatte Sider, opløser den sig selv, og bukker under for Begrebet.

Den logisk positive Dom: det Enkelte er det Almene, hviler paa et negativt Grundlag; den forudsætter nemlig, at det Enkelte og det Almene ere to forskjellige Begrebsudtryk for samme uendelige Negativitet, den forudsætter, at det Enkelte dog ikke er det Enkelte, det Almene ikke det Almene. Den logisk negative Dom: det Enkelte er ikke det Almene, hviler paa et positivt Grundlag; den forudsætter, at Enkeltbestemmelserne kun negere Almeenbestemmelserne, fordi de selv ere, ikke blot antilogiske, men logiske, altsaa almene. Saavel fra den positive som fra den negative Side begribes det Enkelte ved det Almene; men Begrebets Realitet beroer udtrykkelig derpaa, at det Antilogiske begribes ved det Logiske.

Men naar Begrebets Realitet fordrer, at det Antilogiske begribes ved det Logiske, da maa Begrebets Realitet jo ogsaa fordre, at det Logiske begribes ved det Antilogiske, saaledes komme vi da til den antilogiske Dom: det Almene er det Enkelte. At den antilogisk positive Dom ligeledes hviler paa et negativt Grundlag, er let at see. Det Almene er ikke det Enkelte, forsaavidt Positionerne i det Almene ere logiske, i det Enkelte antilogiske. Men dersom det Antilogiske nu forsvinder i det Logiske, maa dette selv, formedelst Tautologien, blive antilogisk. Hertil svarer, hvad Stilpon siger om Kaalen: „Den Kaal, som her falbydes, er ikke; thi Kaal var allerede

for 1000 Aar siden, og denne Kaal er ei den, som var for 1000 Aar siden." Skal det Logiske derimod forsvinde i det Antilogiske, maa dette, trods dets „Udsigelighed", dog formedelst Tautologien blive abstract logisk. Hertil svarer det Feuerbachske: „*Dieses* Weib ist *mein* Weib, *dieses* Haus *mein* Haus". Begrebets Realitet maa da, som Følge heraf, altid fordre, at dets Form er logisk, naar dets Indhold er antilogisk, og omvendt. Kun i antilogisk Form faaer Begrebets Indhold objectiv Existens; dette har Kant fra sit Standpunkt udtalt i den bekjendte Sætning, at hundrede virkelige Daler ikke indeholde det Mindste mere end hundrede mulige. Men, det forstaaer sig, Begrebet kunde jo umulig blive udtrykt i antilogisk Form, dersom dets logiske Indholdsbestemmelser ikke selv vare bestemmende for det existentielle Udtryk. Det er denne Side af Sagen, Hegel saa eensidig fremhæver, naar han idelig og idelig indskærper, at Begrebet realiserer sig ved sig selv.

Kant og Hegel misforstaae, hver paa sin Maade, det oprindelige Forhold mellem Realbegrebet og dets Existens. Vistnok har Kant Ret, naar han antager, at Begrebets logiske Form, for sig betragtet, maa være subjectiv, og at alle Bestemmelser ved denne subjective Form kunne være givne, uden at Noget endnu dermed er afgjort angaaende Begrebets Existens. „Et Begreb mister ikke en eneste af sine Egenskaber, fordi dets Gjenstand ikke er til, og vinder ikke en eneste Egenskab derved, at dets Gjenstand findes existerende." Dette kan med andre Ord udtrykkes saaledes: det Antilogiske, hvorved enhver af Begrebets logiske Bestemmelser skal integreres, for at Begrebet selv kan erholde sin fuldkomne Realitet, kan ikke naaes ved Tilvæxt af nye Bestemmelser, der igjen hentes fra det Logiske. Men herved overseer saa Kant, at et Realbegreb umulig kan slaae sig til Ro i et System af blot subjective Bestemmelser, at det paa ingen Maade kan nøies med en intellectuel Tilværen i Subjectivitetens rene Forstand; thi

hvad er et Realbegreb? Svar: et Begreb, hvis Indhold altid er antilogisk, naar dets Form er logisk, og omvendt.

Forsaavidt nu Indholdet er forudsat i virkelig Existens, er Begrebet i sin logiske Form et Abstractionsbegreb. I denne Forstand er Zoologiens Begreb *Hest* et Abstractionsbegreb. I den endelige, psychologiske Subjectivitet kunne vistnok slige Abstractionsbegreber siges at have et Slags abstract Tilværelse som rene logiske Former. Men de logiske Positioner have dog kun Begrebsgyldighed i og ved de antilogiske; den abstracte Formbestemmelse er en halveret Begrebsbestemmelse; en saadan abstract Formbestemmelse faaer først Realitet som Indholdsbestemmelse i Eenhed med sit virkelige Indhold. Abstractionsbegrebet *Hest* er altsaa ikke, som Kant antager, et fuldstændigt Begreb, saa at hundrede virkelige Heste ikke skulde indeholde mere end hundrede mulige. Abstractionsbegrebet er tvertimod et Skyggebegreb: det er saa langt fra, at et saadant Skyggebegreb skulde være ligegyldigt mod sin Existens, at dets Realitet netop beroer paa dets Existens; det er saa langt fra, at hundrede mulige Heste skulde i Begrebet indeholde Ligesaameget som hundrede virkelige, at Begrebet i een eneste virkelig Hest tvertimod indeholder uendelig Mere, end det rene Begreb, Abstractionsbegrebet af alle mulige Heste, efterdi et Realbegreb i dets Realitet altid indeholder uendelig Mere end dets logiske Afskygning*).

Forsaavidt Realbegrebets Indhold er forudsat i en mulig Existens, er Begrebet i sin logiske Form et Constructionsbegreb. I denne Forstand er f. Ex. Begrebet *Huus* for Bygmesterens Subjectivitet et Constructionsbegreb. At nu Constructionsbegrebet ligesaa lidt kan blive staaende ved den blot logiske Form, som Abstractionsbegrebet, er indlysende. Men medens Abstractionen altid bestemmes ved den logiske Dom: *det Enkelte er det Almene*, maa Con-

*) Derom veed saavel Zoologien som de øvrige reale Videnskaber ypperlig Besked.

structionen bestemmes ved den antilogiske Dom: det Almene er dette Enkelte. Naar En bliver spurgt, hvad en Trekant er, og besvarer Spørgsmaalet ved at tegne en Trekant, saa svarer han ved en Construction, d. v. s. han udtrykker sin Dom om Trekanten, ikke paa logisk, men paa antilogisk Maade. Formedelst Abstractionen blive de antilogiske Positioner omsatte i logiske; formedelst Constructionen blive de logiske Positioner omsatte i antilogiske. Forsaavidt Abstractionen maa lade Indholdet blive, hvad det er i sin Existens, og kun kan forandre Formen, vil den af Abstractionen betingede Begriben gribe det antilogiske Indhold i logisk Form. Hvad Constructionen derimod angaaer, da kan den jo ikke skee med fuld Indsigt, dersom der under Planens Udførelse indblander sig noget Uvedkommende og for Begrebet Forstyrrende; de logiske Positionsbestemmelser maae da fra dette Synspunkt opfattes som Begrebets egne Indholdsbestemmelser; de antilogiske derimod som Formbestemmelser. Den af Constructionen betingede Begriben vil derfor altid gribe et logisk Indhold i antilogisk Form.

Saavel fra Abstractionens som fra Constructionens Synspunkt vise Begribningen og Begrebet os en udtrykkelig Modsætningseenhed af det Subjective og det Objective. Her komme vi nu igjen til Hegels Misforstaaelse. Thi det forholder sig aldeles ikke, som Hegel mener, at det subjective Begrebs Realitet skulde i Logiken falde sammen med Subjectivitetens egen Forsvinden i det Objective. Vistnok forsvinder Subjectiviteten hos Hegel i det Objective, for at vende tilbage i Teleologien; men da denne dens Tilbagevenden i den hegelske Logik er ligesaa mystisk og gaadefuld, som dens Forsvinden, kan det ikke hjælpe at beraabe sig paa den.

*) „Es ist" — bemærker Hegel i Anledning af Kants Adskillelse mellem „objective Sætninger" og „subjective Maximer" med Hensyn paa det Teleologiske (Logik. 2ter Thl. S. 215) — „auf diesem

Hvor umuligt det er, ifølge den hegelske Methode, at naae til nogensomhelst Charakteristik af det i Objectiviteten Objective, er allerede viist i det Foregaaende og kan end ydderligere sees deraf, at den med alle sine Variationer over Umiddelbarhedens rige Thema, ikke veed at gjøre Forskjellen imellem logisk og existentiel Umiddelbarhed logisk kjendelig. „Es sind, wie bereits erinnert worden, schon mehrere Formen der Unmittelbarkeit vorgekommen; aber in verschiedenen Bestimmungen. In der Sphäre des Seyns ist sie das Seyn selbst und das Daseyn; in der Sphäre des Wesens die Existenz und dann die Wirklichkeit und Substantialität, in der Sphäre des Begriffs außer der Unmittelbarkeit, als abstrakter Allgemeinheit, nunmehr die Objektivität ... Seyn ist überhaupt die erste Unmittelbarkeit, und Daseyn dieselbe mit der ersten Bestimmtheit. Die Existenz mit dem Dinge ist die Unmittelbarkeit, welche aus dem Grunde hervorgeht, — aus der sich aufhebenden Vermittelung der einfachen Reflexion des Wesens. Die Wirklichkeit aber und die Substantialität ist die aus dem aufgehobenen Unterschiede der noch unwesentlichen Existenz als Erscheinung und ihrer Wesentlichkeit hervorgegangene Unmittelbarkeit. Die Objektivität endlich ist die Unmittelbarkeit, zu der sich der Begriff durch Aufhebung seiner Abstraktion und Vermittelung bestimmt."

Ved at betragte denne Umiddelbarhedernes Skala, vil man let overbevise sig om, at det Umiddelbare paa ethvert

ganzen Standpunkte dasjenige nicht untersucht, was allein das philosophische Interesse fordert, nämlich welches von beiden Principien an und für sich Wahrheit habe; für diesen Gesichtspunkt macht es keinen Unterschied, ob die Principien als objektive, das heißt: hier äußerlich existirende Bestimmungen der Natur, oder als bloße Maximen eines subjektiven Erkennens betrachtet werden sollen" ... Men hvad er „an und für sich Wahrheit", naar det Subjective og det Objective løbe ud i Eet?

Trin, fra det nederste til det øverste, er af reen logisk Oprindelse. Dannelsen af enhver saadan objectiv logisk Umiddelbarhed beroer aldeles ikke paa noget i sig Existentielt, men udelukkende paa den tænkende Subjectivitets almene Begrebsudvikling. De nævnte Umiddelbarheder ere, hver paa sit Stadium, fremkomne ved en Negations Negation, altsaa ved en indenfor Reflexionen ophævet Reflexion; det er lutter Affirmationer uden en eneste existentiel Position. Den Umiddelbarhed, som her skal forestille Objectiviteten, er desaarsag i Virkeligheden længere fra at være noget Objectivt, end den Skuespiller, der i „en Sommernatsdrøm" skal forestille Væggen, er fra at være Væg.

Den existentielle Umiddelbarhed er antilogisk; det Antilogiske er det i Objectiviteten Objective. Istedenfor at abstrahere fra dette Objective og udvikle et „objectivt Begreb" uden Objectivitet, maa Logiken just lægge an paa at klare Modsætningseenheden af det Subjective og det Objective ved fra alle Sider at klare Modsætningseenheden af det Logiske og det Antilogiske.

γ) Begrebets Realitet: den fuldkomne Begriben.

Modsætningseenheden af det Subjective og det Objective er i Begrebet selv bestemt ved en Modsætningseenhed af Negations- og Positionsbestemmelser. Alle Negationsbestemmelser ere Vidensmomenter, alle Positionsbestemmelser Magtmomenter. Realbegrebet i sin Fuldendelse, d. v. s. Begrebet selv efter sin absolute Realitet, er en totaliseret Eenhed af negative og positive Bestemmelser, af Vidensmomenter og Magtmomenter. Den fuldkomne Begriben er altsaa ikke en blot menneskelig, men en guddommelig Sag; her sees Modsætningen imellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet.

Paa det psychologiske Standpunkt er Magten skilt fra Viden. Systemet af Magtbestemmelserne afgiver den virkelige

Omverden, Systemet af Vidensbestemmelserne findes i Subjectiviteten; hiint fremstiller paa eensidig Maade Realiteten, dette Idealiteten; hiint udtrykker Begrebet i antilogisk, dette i logisk Form. Skilsmissen imellem det Subjective og det Objective er her saa gjennemgaaende, at Existensbegrebet paa een Gang maa synes baade at fordre Existens og at modsætte sig Existensen. „Sættes det hele System af sandselige Intellectualbestemmelser i den intellectuelle Form, saa forsvinder det Sandselige som et i det Tænkelige ophævet Reflexionsmoment, det vil sige: det Existerende forvandler sig til Existensbegreb, men Existensen gaaer ud. Sættes omvendt det hele Begreb af intellectuelle Sandsebestemmelser i den sandselige Form, svarende til umiddelbare Sandseindtryk, saa træder Gjenstanden i Existens, men Begrebet gaaer ud."*)

Begrebet kan som Begreb umulig staae stille: en Steen kan *ligge* stille, en Muur kan *staae* stille; men et Begreb kan ligesaa lidt indgaae til sandselig Hvile, som det kan indlade sig med den sandselige Forskjel imellem at ligge, at gaae og at staae. Og dog er Begrebet paa een Gang baade i Hvile og i Bevægelse; dets ideelle Bevægelse er Eet med dets ideelle Hvile, thi Bevægelsen er en Begriben. Det er en haardnakket Fordom, en Fordom, som „den objective Logik" fra sin Side har givet ligesaa rigelig Næring, som „den subjective" fra sin, at Begrebet, „det i og for sig Værende", skulde befinde sig objectivt i en objectiv Væren, istedenfor at beroe paa en virkelig Begriben.

Vistnok seer det fra det psychologiske Synspunkt ud, som om her maatte gjøres en endelig Adskillelse imellem Begrebernes Vorden og deres Tilværen; Begreberne vorde jo, idet vi logisk udvikle dem, og de have som Existensbegreber en virkelig Tilværen i de Gjenstande, hvoraf vi abstrahere dem, og hvori vi gjenkjende dem. Saaledes har f. Ex. Begrebet Feldtspath

*) Jvfr. Forelæsn. ov. „Phil. Propæd." 1860—61, S. 24—30.

sin Existens i den tilsvarende Steen, og i Stenens sandselige Existens en sandselig Hvile. Fremdeles har Begrebet Feldtspath en Vorden i Mineralogens Bevidsthed, naar han enten selv udvikler det eller faaer det udviklet af en Anden. Hvad der paa denne Maade gjælder om Abstractionsbegreberne, maa da ogsaa gjælde om Constructionsbegreberne. I Bygmesterens Bevidsthed kan Husets Begreb med Grund siges at have en ideel Tilværen, medens det under Bygningens Opførelse befinder sig i en reel Vorden; er Bygningen omsider færdig, finder det realiserede Begreb en sandselig Hvile i den hvilende Bygning. Her er altsaa, hvad Begrebet selv angaaer, en endelig Adskillelse mellem ideel Tilværen, reel Vorden og reel Tilværelse.

Men hvor vaklende og slibrige slige Adskillelser ere, vil let sees ved en nærmere Betragtning. Den existerende Gjenstand er ikke det Samme som det existerende Begreb: thi dersom Begrebet uden videre var Gjenstanden, maatte man ved at bryde et Stykke af Gjenstanden bryde et Stykke af Begrebet; den røde Gjenstand vilde da være et rødt Begreb, den tunge et tungt, den vaade et vaadt Begreb o. s. v.; hvilket Altsammen er urimeligt. Det gaaer, fra dette Synspunkt, med det realiserede Begreb, som med den realiserede Mulighed: det forsvinder i sin Realitet, dets umiddelbare Existens er dets Undergang. At abstrahere Begrebet af tilværende Gjenstande er altsaa med andre Ord: at kalde det i Gjenstandens Existens uddøde Begreb tillive, at tænde paany den Idealitetens Gnist, der udslukkes i Realiteten; det vil sige: at begynde Begribningen forfra, thi Begrebet er kun i en Begriben. At realisere Begrebet i en til dets Fordringer svarende Construction er at ophæve Begrebet ved Begrebet selv, og sætte Realiteten i Idealitetens Sted.

Realbegrebet kan paa denne Maade aldrig komme til Ro: naar dets Form er logisk, saa har det, som Abstractionsbegreb, sit Indhold udenfor sig; thi saa er Indholdet antilogisk.

Naar dets Indhold er logisk, saa har det, som Constructionsbegreb, sin Form udenfor sig; thi saa er Formen antilogisk.

Dersom denne Uro skal ophøre, da kan det ikke skee ved at standse Bevægelsen, thi hvorved skulde den vel standse? Ved Existensen! Men, naar Existensen indtræder, gaaer Begrebet jo ud, thi Begrebets Form er logisk. Ved Begrebets Form! Men, naar Begrebet ifører sig sin logiske Form, kommer det i Splid med Existensformen, thi Existensformen er antilogisk. Istedenfor at standse Bevægelsen, maae vi tvertimod uendeliggjøre den, og lade den fuldende sig i et Kredsløb.

Det logiske Kredsløb: fra Begreb gjennem Existens til Begreb, fra Existens gjennem Begreb til Existens, o. s. fr. kan da nærmere betegnes som en Bevægelse: fra Construction gjennem Abstraction til Construction, fra Abstraction gjennem Construction til Abstraction. Det gjælder her blot om at faae Kategorierne Abstraction og Construction til at gaae op i fyldigere, mere betegnende Udtryk. Forsaavidt Abstractionen særlig betinger den Begribningens Act, hvorved Indholdets antilogiske Form forvandler sig til logisk, maa denne Kategorie integreres ved Alt, hvad der hører under Dannelsen, Tilegnelsen og Bearbeidelsen af Realbegrebets ideelle Momenter og fuldendes i, hvad vi her ville kalde *den logiske Erindren*. I Kraft af Tilegnelsen og den logiske Erindren besidder Subjectiviteten altsaa sine Realbegreber paa ideel Maade, og kun under Forudsætning af en saadan intellectuel Besiddelse kunne Constructionsbegreber danne sig. Seet i sit Forhold til den fordrede Construction er Begrebet et subjectivt eller anticiperet Formaal; Construeringen selv med sine Betingelser er Formaalets Udførelse ved tilsvarende Midler; det ved Constructionen Frembragte, det realiserede Formaal, er endelig den Existens, hvori Begrebet døer, for igjen at afgive Stof for en ny Abstraction og opstaae forklaret i den logiske Erin-

dren. Constructionens eensidige Kategorie maa her integreres ved Alt, hvad der logisk hører med til intellectuel-reel Frembringelse.

Hvor væsentlig den intellectuelle Frembringelse er for den formelle Begriben, derom mindes vi ved den bekjendte Sætning: scimus, quia facimus; hvor nødvendig en intellectuel-reel Frembringen hører med i en reel Begriben, er charakteristisk betegnet ved Schellings geniale, men dumdristige Ord: „Ueber die Natur philosophiren heißt die Natur schaffen".

Paa det psychologiske Standpunkt kan den til Begribningen svarende Ideebevægelse vel erkjendes in abstracto, men ikke gjennemføres in concreto. For den psychologiske Subjectivitet gaae Abstractionsbegreberne i en Retning, Constructionsbegreberne i en anden; her falder Realiteten, Begrebets Gjenstand, udenfor Begrebet selv; her falder Magten udenfor Viden. I den ontologiske Subjectivitet derimod er Magten identisk med Viden; og paa denne Identitet beroer den fuldkomne Begriben. Da al Begriben væsentlig beroer paa Erindren og Frembringen, maa den reale Begriben nødvendig grunde sig paa en Formaaen, en Magten. Begrebet i sin Realitet er Totalitet, i Totaliteten ere de enkelte Dele paa een Gang Led og Momenter. Denne Dobbeltsidighed kan, hvad Begrebet angaaer, ikke længere forklares ved en reen Reflexionsadskillelse mellem det Umiddelbare og dets Reflex: Totalitetens tilværende Led have som Udtryk for den umiddelbare og reelle Magt en antilogisk Selvstændiged. Med denne umiddelbare Selvstændighed ere disse Led nu Gjenstande for den fuldkomne Begriben; men hvorledes blive de Momenter? De blive gjennemsigtige for den uendelige Viden formedelst Magten; i den fuldkomne Gjennemsigtighed ere de Momenter. Men hvad bliver det saa til med den antilogiske Selvstændighed? Den staaer ved Magt, men sees i Videns Lys; thi den uendelige Magt er selv gjennemsigtig for Viden. Som

Videns endelige Gjenstande ere de existerende Led Elementer i det reale Begreb, idet de ere Momenter for den ideale Magt, den uendelige Selvmagt: Magtens Idealitet er Videns Realitet. Ideebevægelsen er en uophørlig Omsætten af det Logiske i det Antilogiske, det Ideelle i det Reelle, og omvendt: e n u e n d e l i g V e x e l b e s t e m m e l s e a f E r i n d r e n o g F r e m b r i n g e n! Men denne Bevægelse er igjen Hvile; Videnmomentet skal ikke paa endelig Maade forurolige ved at lede om sit tilsvarende Magtelement, eftersom det jo allerede har sit integrerende Element i sin Magt.

Paa Ideebevægelsens Identitet med Hvilen beroer den endelige Adskillelse af en Hvile, hvori Bevægelsen er hævet, og en Bevægelse, hvori Hvilen er hævet. Den Hvile, hvori Ideebevægelsen er hævet, er Kjendemærket for de udvortes tilværende Ting; her er Begrebet umiddelbart fortabt i sin Existens; Begrebet er med andre Ord ikke Begreb, men Gjenstand. Dersom nu denne udvortes, antilogiske Hvile virkelig var absolut, en absolut Negation af al Ideebevægelse, saa vilde den sandselige Forstand have Ret, naar den paastaaer, at Tingene ikke ere realiserede Begreber, at der i Tingenes Verden er et System af Kræfter og Betingelser, der falder udenfor al Viden. Men hvor overfladisk denne Synsmaade er, vil kunne indsees, naar vi besinde os paa, at Tingene umulig kunde være virkelige Objecter, dersom de ikke vare realiserede Begreber, og at de umulig kunde have Bestaaen som realiserede Begreber, dersom de ikke bares af en uendelig Begriben.

Den existerende Ting er et virkeligt Object; det virkelige Object beroer paa en virkelig Objectivering; men den i Virkeligheden gjennemførte Objectivering beroer igjen paa en virkelig Begriben. Saa sikker den psychologiske Subjectivitet end er paa sin Adskillelse af det Subjective og det Objective, saalænge den kan holde sig til umiddelbare Indtryk, ligesaa usikker og tvivlraadig bliver den, naar Reflexionen sættes i

Bevægelse. — „Den sunde Forstand fordrer, at jeg umiddelbart skal blive mig bevidst, at der er Noget udenfor min Bevidsthed; men, idet jeg bliver mig Noget bevidst, er det jo i min Bevidsthed; forsaavidt det er udenfor, kan jeg ikke blive mig det bevidst: altsaa skal jeg blive mig bevidst, at det, der er i min Bevidsthed, ikke er der; hvilken Modsigelse! Naar Solen skinner og Træerne speile sig i Aaen, mener den sunde Forstand, at Lyset er Klarhed, enten der er Nogen, der seer det eller ikke, og at Træerne virkelig speile sig i Aaen, enten saa denne Speiling afspeiler sig i et seende Øie eller ikke. Men Spørgsmaalet er, hvorledes man skal overbevise sig herom. Ved Synet? Det er en Modsigelse, da her jo handles om Phænomenet, ikke forsaavidt det sees, men forsaavidt det ikke sees. Ved Tanken? Det er en Modsigelse, Phænomenet lader sig som Phænomen ikke tænke; thi i saa Fald kunde den Blindfødte jo ogsaa tænke det. Ved Andres Vidnesbyrd? En tom Udflugt, da det jo her maa gaae den Ene, som den Anden." *)

For at undersøge, hvad heri ligger, ville vi i denne Sammenhæng henføre det almindelige Objectiveringsproblem til de tre særskilte: Bevægelsesproblemet, Forandringsproblemet og Mulighedsproblemet. Altsaa:

Bevægelsesproblemet. Blandt de flere Beviser, Eleaterne have udtænkt mod Bevægelsens Realitet, nævne vi her „den flyvende Piil". „Skulde et Legeme bevæge sig, saa vilde deraf følge, at det paa een Gang maatte være i Bevægelse og i Hvile, thi ethvert sig bevægende Legeme maa i hvert Øieblik være i et Rum, der netop er ligestort med det selv. Men saaledes er Legemet i Hvile; thi hvad der, om end kun for et Øieblik, befinder sig i et tilsvarende lige Rum, er med Hensyn paa dette Rum i Hvile. Tænke vi os en Piil, der med største Hurtighed gjennemflyver et Rum, saa

*) Phil. Propæd. S. 41.

maa den hvert Øieblik være i et andet Rum og, forsaavidt den indtager dette, hvert Øieblik være i Hvile. En saadan flyvende Piil, der altid er: her, her, nu, nu (ἐν τῷ νῦν κατὰ τὸ ἴσον), maa da tænkes at være paa een Gang baade i Hvile og i Bevægelse, hvilket er en Mosigelse." *) Man paaviser i Almindelighed det Sophistiske i Beviset ved, efter Aristoteless Exempel, at lægge Vægt paa Vexelbestemmelsen af Continuitet og Discretion; men ved at indskrænke sig hertil overseer man dog i Grunden den egentlige Pointe. Idet Opmærksomheden fæster sig paa den flyvende Piil, fæster den sig jo ikke paa et formelt Begreb, men paa et virkeligt Object. Det er ikke Bevægelsesbegrebet i dets logiske Form, men det i Bevægelsen Objective, Bevægelsesbegrebet i dets antilogiske Form, den virkelige Bevægelse, der ifølge Eleaternes Synsmaade er det Utænkelige. Fra den logiske Side kan en Bevægelses Continuitet meget vel forenes med sin tilsvarende Discretion, forsaavidt det Forbigangne formedelst Erindringen altid kan forenes med det Nærværende; men det, hvorpaa det her absolut kommer an, er netop den Omstændighed, at „den flyvende Piil" er uden Erindring; den har i sit Nærværende intet Forbigangent. Det i Objectet Objective kan umulig bevæge sig uden Overgang fra en foregaaende til en efterfølgende Tid, fra et foregaaende til et efterfølgende Sted; men Relationen mellem et Foregaaende og et Efterfølgende er en Reflexion, der falder udenfor Objectet selv; derfor kan Objectet hverken komme frem i Rummet eller i Tiden; dets Sted er altid her, her! dets Tid er nu, nu! Naar det nu desuagtet gjælder, at et virkeligt Object under sin Bevægelse virkelig tilbagelægger et bestemt Rum i en bestemt Tid, da er Forklaringen den, at det Tilbagelagte, det Forbigangne, bevares i den subjective Reflexion, i Betragterens Erindren. Den virkelige Bevægelse kan med andre Ord

*) Jvfr. Mathm. og Dialekt, S. 137 flgd.

kun være objectiv derved, at den objectiveres; men, naar den i Virkeligheden objectiveres, har den objectiv Gyldighed.

Forandringsproblemet. Kan Bevægelsesproblemet kun løses paa den Betingelse, at det Objectiveringen bestemmende Objective bestemmes ved Objectiveringen selv, da maa det Samme naturligviis gjælde om Forandringsproblemet, eftersom enhver Forandring jo maa forudsætte en Bevægelse. Den meest objective Opfattelse af det i Forandringen Objective støtter sig til den Forudsætning, at Forandringen beroer paa Delenes, altsaa, naar vi gaae til Grændsen, paa Atomernes Omflytning. Men hvad enten Omflytningen nu iøvrigt bestaaer deri, at forbundne Dele skilles ad, eller deri, at adskilte Dele forenes, saa maa Forandringen i begge Tilfælde forudsætte en Relation, en virkelig og virksom Relation mellem Delene indbyrdes. Her er i Forandringen en Tiltrækken og Frastøden, der maae henføres til Delene selv. Men nu har det jo fra mange Sider viist sig i vort Foregaaende, at den objective Relation væsentlig er en Reflexion, og Reflexionen oprindelig subjectiv. Den Modsigelse, at al objectiv Relation beroer paa subjectiv Reflexion, finder sin fuldstændige Løsning i Objectiveringens Ontologie.

Fra det psychologiske Standpunkt er det ganske vist en Urimelighed, om Nogen vilde paastaae, at der ikke kunde foregaae Forandringer med de virkelige Ting, uden naar der var en Betragter tilstede, der kunde objectivere sig de stedfindende Forandringer; men, seet fra et ontologisk Synspunkt, har Sagen sin Rigtighed. I den virkelige Forandring er Vexelbestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske iøinefaldende. A forandrer sig ved at gjennemløbe Tilstandene: A_0, A_1, A_2 ... Sees her nu paa den abstract logiske Identitet: $A = A$, er Forskjellen mellem A_0 og A_1 abstract factisk, altsaa antilogisk; bestemmes Forskjellen af A_0 og A_1 abstract logisk, saa er Identiteten: $A = A$ abstract faktisk, altsaa antilogisk.

Forskjellen imellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet er paa eiendommelig Maade at charakterisere ved den tilsvarende Forskjel imellem en psychologisk og en ontologisk Objectiveren. Den blot psychologiske Objectiveren forudsætter en endelig Adskillelse af Viden og Magt, og staaer desaarsag i et endeligt og tilfældigt Forhold til Objecterne; den ontologiske Objectiveren, der forudsætter en oprindelig Eenhed af Viden og Magt, staaer derimod i et saa væsentligt, inderligt og nødvendigt Forhold til de virkelige Existenser, at her ligesaa lidt kan være Tale om Objecter uden Objectiveren, som om Følger uden Begrundelse, Virkninger uden Causalitet, Begreber uden Begriben.

Mulighedsproblemet. Den ontologiske Objectiveren er immanent, d. v. s. en Objecterne selv iboende Bestemmen; men som en fra Subjectiviteten udgaaende Bestemmen er den immanente Objectiveren tillige en transcendent Handlen, en de virkelige Objecter oversvævende Bestemmen. Kun ved denne sin Dobbeltsidighed kan Objectiveringen magte det Dobbeltsidige i Objectiviteten selv, nemlig det Nødvendige og det Tilfældige. Fra dette Synspunkt er Mulighedsproblemet væsentlig et Objectiveringsproblem. Det er ret charakteristisk for Kategorien Mulighed, at naar den fastsættes objectivt, saa peger den mod det Subjective, og naar den fastsættes subjectivt, saa peger den mod det Objective. Efter Megarikernes Logik kunde der i Virkeligheden ikke gives nogen Mulighed. „Intet", siger Diodoros Kronos, „er sandt, uden det, som er virkeligt eller engang bliver det. Følgelig er heller Intet muligt uden det, som er virkeligt eller engang bliver det. Det, som ikke bliver virkeligt, er umuligt, men det, som bliver virkeligt, var nødvendigt." Er Noget i Naturen muligt, da er det, fra dette Synspunkt, tillige virkeligt og nødvendigt, er Noget ikke virkeligt, da er det, fordi dets Virkelighed ikke er mulig (ὅταν ἐνεργῇ, μόνον δύνασθαι, ὅταν δὲ μὴ ἐνεργῇ, μὴ δύνασθαι). Men hvad beviser saa dette? At

Mulighedsbegrebet er af reen subjectiv Oprindelse. Det begynder, psychologisk seet, som et Uvishedsbegreb, et Begreb, hvorved Subjectiviteten udtrykkelig giver tilkjende, at den maa lade det Objective selv raade. Det i Objectiviteten Objective er altsaa ikke et Muligt; det er tvertimod et Virkeligt. Det Virkelige er, fordi det er; men hvad der saaledes er, fordi det er, er fra den ene Side et Tilfældigt, fra den anden et Nødvendigt. Men dersom det Tilfældige skal være objectivt, saa maa det Mulige ogsaa være det, thi Tilfældene vexle, og det Mulige ligger i Tilfældenes Vexlen. Siger man nu: det Mulige er dog subjectivt; det ligger ikke i Tilfældenes Vexlen, thi Tilfælde følger paa Tilfælde, som et Virkeligt paa et Virkeligt, og Følgen skeer med Nødvendighed, — saa er det altsaa det i Virkeligheden Nødvendige, der er det Objective. Men hvis Nødvendigheden, nemlig den hypothetiske: dersom a er, saa maa b være, dersom Tilfældet a er indtraadt, saa maa Tilfældet b indtræde, virkelig skal være det Objective, saa maa Muligheden selv være objectiv; thi Muligheden er da den forventede, men endnu ikke indtraadte Nødvendighed. Den betingede Nødvendighed er i en bestandig Vorden, og Muligheden er just denne Nødvendighedens Vorden. „Det er overalt et mærkeligt Forhold, der er imellem den reale Mulighed og dens Betingelser. Kun med Hensyn paa den fordrede Virkelighed er Muligheden real; saalænge her altsaa endnu mangler en Betingelse, kan Muligheden ikke blive til Virkelighed og er forsaavidt umulig; men, naar alle Betingelser ere tilstede, er Muligheden jo heller ikke Mulighed, thi saa er den Virkelighed"*), det vil sige: Tilværelse af en betinget Nødvendighed.

Som Nødvendighedens Vorden er Muligheden objectiv og immanent, og dog er Muligheden tillige subjectiv og oversvævende, thi hvor Noget blot er muligt, er dets Modsatte

*) Jvfr. Forelæsn. ov. „Phil. Propæd." 1860—61 S. 98—100.

jo ogsaa muligt. At det Virkelige hviler i Muligheden og fremgaaer af den, vil sige: det Objective bestemmes subjectivt; at det Mulige hviler i Virkeligheden og betinges af den, vil sige: det Subjective bestemmes objectivt. Som den Kategorie, der betegner Overgangen fra det Subjective til det Objective, er Muligheden den concrete Objectiveringskategorie, der i sig har optaget Bevægelsen og Forandringen. Le présent est gros de l'avenir, siger Leibnitz; dette Svangerskab beviser just den antilogiske Formæling af det Objective med det Subjective i den uendelige Objectivering; men denne uendelige Objectiveren er Eet med den fuldkomne Begriben.

b) Begreb og Idee: Begribningens Phaser.

„Ideen", hedder det i den hegelske Logik, „er Enheden af det Subjective og det Objective, den Enhed, der udtrykker Subjectivitetens Tilbagevenden til sig selv, efter at den objective Verdens Modsætning er overvunden o. s. v." Denne Bestemmelse af, hvad „Ideen" er, kan meget vel anerkjendes for rigtig i formel Henseende; men hvad hjælper det at henvise til Enheden af det Subjective og det Objective, naar disse Begreber selv ere tomme Former? „Die Idee", siger Hegel, „ist die Wahrheit; denn die Wahrheit ist dieß, daß die Objectivität dem Begriffe entspricht"; men naar Objectiviteten er Begreb og Begrebet Objectivitet, saa er jo begges Enhed blot formel, og Idee-Udviklingen en reen Formalisme. Som Begrebet bestemmes, saaledes ogsaa Ideen; som Modsætningseenheden af det Subjective og det Objective udvikles, saaledes udvikles ogsaa Ideen. Siger man: Begreb og Idee forholde sig, som den absolute Form til sit absolute Indhold, kan denne Opfattelse ligeledes gjælde; men her forudsættes da en dybtgaaende Udvikling af Forholdet mellem det Absolute og det Relative, og en saadan Udvikling maa da falde sammen med Idee-Udviklingen selv. Den Indsigelse, der gjælder mod det hegelske Begreb, at det med alle sine ideelle Concre-

tioner dog kun er formelt, fordi det Logiske mangler sit Antilogiske, den samme Indsigelse gjælder ogsaa mod den hegelske Idee. For at afvise Formalismen ville vi i denne Sammenhæng bestemme Ideen som den absolute Eenhed af det Logiske og det Antilogiske; vi have da med det Samme bestemt den som den absolute Eenhed af det Absolute og det Relative, af Subjectiviteten og det Objective, af Realbegrebet og den fuldkomne Begriben.

Den absolute Eenhed af det Logiske og det Antilogiske, af Subjectiviteten og dens objective Indhold, kan ikke tænkes som en umiddelbart værende; dens Væren er en Ideebevægelse; kun forsaavidt vi ere istand til at fremstille Ideebevægelsen, ere vi istand til at tydeliggjøre Begrebet ved Ideen, Ideen ved Begrebet. Skal Ideebevægelsen fremstilles, maa Begribningen bevæge sig i en tredobbelt Kreds, og derunder frembyde følgende tre forskjellige Phaser. Det Antilogiske bliver Moment for det Logiske, derved at Magten opgaaer i Viden: denne Kredsbevægelse viser os Videns Oprindelighed. Det Logiske bliver Moment for det Antilogiske, idet Viden opgaaer i Magten: denne Kredsbevægelse viser os Magtens Oprindelighed. Det Logiske og det Antilogiske articuleres ved alsidig Vexelbestemmelse, idet Begribningens sidste og høieste Kredsbevægelse bestemmes ved en Fordoblingseenhed af de tvende foregaaende: Subjectiviteten sees i Ideen selv.

α) Videns Oprindelighed: universalia ante rem.

Da ingen Viden er mulig uden en Vidende, følger det af sig selv, at Videns Oprindelighed maa forudsætte en oprindelig Vidende, at her altsaa i logisk Forstand vises hen til Videns Princip, det Oprindelige selv, den vidende Subjectivitet. Med den vidende Subjectivitet er det Almene, det i sig Logiske, tillige sat som det Overgribende; men hvorfra kommer saa det Antilogiske? Naturligviis, ifølge vort Foregaaende, fra Andetheden, fra det Enkeltes Umiddelbarhed, fra det Objective!

Bevægelsen i denne Kreds er desaarsag at bestemme som en Overgang fra Selvhed gjennem Andethed tilbage til Selvhed, fra det Almene gjennem det Enkelte tilbage til det Almene. At det Almene, der i denne Bevægelse er det Første og det Sidste, maa opfattes som det Evige, det i sig Selvstændige og absolut Gyldige, er i Overskriften antydet ved det scholastiske, for Phasen betegnende Udtryk: universalia ante rem.

Betegnelsen ante rem maa dog her ikke misforstaaes, som om universalia virkelig kunde være uden res; her vækkes tvertimod en logisk Forventning om res, naar universalia ere forudsatte; saaledes vækkes der jo ogsaa, logisk seet, en Forventning om Følgen, naar Grunden er forudsat, om Virkningen, naar Aarsagen er forudsat, o. s. v.

Den næste Misforstaaelse, her maa afværges, er den, at et Udtryk som: universalia sunt ante rem skulde tyde paa en umiddelbar Væren af det Almene, en evig Hvilen, uden Bevægelse og uden Virken. Denne Misforstaaelse, hvori Middelalderens eensidige Realister især gjorde sig skyldige, hæves derved, at res, det existerende Enkelte, opfattes som det Mellemled, hvorved Universalet, det sig i Alt bestemmende Almene, sætter og bestemmer sin Forskjelseenhed med sig selv.

Endnu en forstyrrende Misforstaaelse maae vi see at fjerne, den nemlig, at det Almene i sin selvvirksomme Idealitet skulde være tomt og eensformigt. For at fjerne denne Misforstaaelse, er det imidlertid ikke nok at holde logiske Lovtaler over det Almene, erklære det for det evigt Værende, det Sande, det Guddommelige o. s. v. Opgaven er at paavise, hvorledes det ved Begribningen gaaer til, at det Almene, endskjøndt det overalt maa være det Samme, kan være det i sig uendelig Indholdsrige, og, skjøndt i sig selv det uendelig Indholdsrige, dog vedblive at berige sig i det Uendelige. At sætte det Almene som det Absolute er i det Hele et Særkjende for Idealismen; — thi Middelalderens scholastiske Realisme svarer just til den philosophiske Retning, som efter

Nutidens Sprogbrug kaldes den idealistiske; — her vil altsaa til Opgavens Løsning fordres en Charakteristik af Idealismens logiske Eiendommelighed.

Med Hensyn paa de ovenfor anførte Misforstaaelser er det især to Former af eensidig Idealisme, der i nærværende Sammenhæng maae tiltrække sig Opmærksomheden, nemlig den platoniske og den hegelske. Med al den Forskjel, her iøvrigt er imellem dem, have disse to Former af Idealisme dog det tilfælleds, at de begge opfatte det Almene som det i sig Objective. Hvad den hegelske Misforstaaaelse i dette Punkt angaaer, er Sagen allerede oplyst i vort Foregaaende. Her skulle vi endnu blot kaste et Blik paa den platoniske Misforstaaelse. „Forvisningen om Ideernes Realitet" — siger Poul Møller*) i Afsnittet om Plato — „hviler i Forvisningen om Videnskabens Realitet, der gaaer ud paa Tænkning af Tingenes Væsen. Der kunde ikke gives Videnskab, dersom man med Protagoras og andre Sophister antog, at de forsvindende sandselige Phænomener var det eneste Sande. Ideerne ere det Samme som Tingenes Væsen. Men der gives flere Ideer, fordi Eleaternes Lære om Enheden, der udelukker al Mangfoldighed, er urigtig. Dog gives der Enhed, Sammenhæng i Fleerheden af Ideer; thi den fornuftige Tænkning maa forbinde Begreber i høiere almindeligere Enheder, og til denne Sammenhæng mellem Begreber maa ogsaa svare en Sammenhæng i det Reale. Ideerne ere ikke isolerede Enheder, der ere for sig uden Forhold til hinanden. Deres indbyrdes Forhold bestaaer deri, at underordnede Ideer sammenfattes i høiere som deres fælleds Enhed. Den efter Enhed søgende Tænkning kræver da til sin fuldkomne Tilfredsstillelse, at alle Ideer maae være forenede i een høieste Idee." — Ideernes System er altsaa, ifølge denne Synsmaade, Eet med de videnskabelige Begrebers System; den

*) Phil. Hist. S. 161—62.

Objectivitet, der maa tillægges det videnskabelige Begreb, som Tænkningens Udtryk for Tingenes Væsen, bliver derfor hos Plato som hos Hegel at tillægge det Almene. Da nu det, der objectiveres i Viden, unegtelig med Hensyn paa det Almeengjældende er i ganske anden Forstand objectivt end det, der umiddelbart opfattes ved Sandsning og bestemmes ved den blotte Menen, saa er det alene heraf forklarligt, at Modsætningen mellem Menen og Viden har kunnet forlede Tænkere som Plato og Hegel til at forvexle det Almene med det Objective, uagtet det Almene selv ikke blot er det Subjective, men det eneste i sig absolut Subjective.

Hvor absolut subjectivt det Almene maa være, sees allerede af, hvad der i en tidligere Sammenhæng er oplyst om dets Forhold til det Negative og dets Eenhed med Subjectiviteten; thi er der Noget, der er absolut subjectivt, maa det da vel være Subjectiviteten selv. Paa Reflexionens Trin var det Reflexionen, den rene Reflecteren, der var Subjectivitetens Form; paa Begrebets Trin er det nu det Almene. Lader os derfor endnu engang besinde os paa Kategorien det Almene; hvad betyder da egentlig det Almene? Man kunde sige: det Almene er Eenheden, Tilværelsens sande, Alt omfattende Eenhed. Det Almene maa altsaa være den Eenhed, der har det Mangfoldige i sig, men saaledes, at den tillige har Mangfoldigheden og Forskjelligheden imod sig. Det Almene maa, i kategorisk Betydning, nødvendigviis tilfredsstille følgende Fordringer:

1) Som al Mangfoldigheds Eenhed maa det Almene gjennemtrænge det Mangfoldige saaledes, at det i Alt og over Alt er Eet med sig selv; det Almene maa omfatte og gribe det Mangfoldige saaledes, at det i den hele Mangfoldighed fatter og griber sig selv. Men en saadan Alt i sig selv og sig selv i Alt gribende og begribende Eenhed er en Selveenhed; det Almene er som Eenhed altsaa Selveenhed, altsaa Selvhed, altsaa Subjectivitet.

2) Som Tilværelsens uendelige Selveenhed maa det Almene i alle Forskjelligheder og endelige Modsætninger nødvendig være den absolute Identitet. Det er kun i overfladisk Forstand, at det Almene kan siges at være det Fælleds, det Lige i det ellers Ulige, det Generelle. Opfattet som et blot Fælleds er det Almene kun et tomt Schema, et Abstractum; men et Abstractum kan ikke være det Almene, det er ved sin Eensidighed tvertimod kun noget Særskilt.

3) Identiteten af Alt, den uendelig concrete Identitet, er altsaa Selvhed, Subjectivitet. Men som Identiteten af Alt maa det Almene i alle Ting jo overalt og paa alle Maader være det Samme, altid det Samme; men denne Fordring kan alene opfyldes paa den Betingelse, at det Almene udgaaer fra sig selv og gjennem alt Andet vender tilbage til sig selv, at det, med andre Ord, er i uendelig Bevægelse, og at denne Bevægelse er Subjectivitetens egen Ideebevægelse.

Men uagtet Plato og Hegel, af Interesse for Viden og det i Viden Objective, begge, saa at sige, ere enige i at oversee Videns Princip, den vidende Subjectivitet, saa er dog deres indbyrdes Afvigelse, hvad Mystification af det Almene og dermed af Selvheden angaaer, en nødvendig Consequens af deres indbyrdes Afvigelse i Bestemmelsen af Andetheden. At bestemme, hvorledes res afhænge af universalia, er i logisk Forstand at bestemme, hvorledes Andetheden oprindelig forholder sig til Selvheden, thi med Andetheden fremkomme res. Hvad Rolle spiller Andetheden da hos Plato?

„Andetheden udtrykker, at det Værende i uendelig Selvadskillelse forholder sig til sig selv ved uophørlig at falde ud fra sig selv. Det Andet er da ikke et Værende, men et sig i det Uendelige Forandrende, en i sine Deles Mængde ubegrændset Masse (ὁ ὄγκος αὐτῶν ἄπειρός ἐστι πλήθει). I denne Masse kan hver mindste Deel for sig vel synes at være et Ene; men det er som i et Drømmesyn (ὥσπερ ὄναρ ἐν ὕπνῳ): pludselig viser sig istedenfor det tilsyneladende

Ene igjen det Mangfoldige, og istedenfor et Mindste et i Forhold til den fortsatte Udstykning uendelig Stort. Med Andethedens Udvikling i „Parmenides“ er allerede Sandselighedsmomentet antydet. Dette Moment bliver særlig fremhævet i „Philebus“, der skjelner mellem tre Arter af Væren, nemlig: Grændsen (πέρας), det Ubegrændsede (ἄπειρον) og det af begge Sammensatte (τὸ ἐξ ἀμφοῖν τούτοιν τι συμμισγόμενον), hvortil endnu føies et fjerde Princip, nemlig Blandingens Aarsag (αἰτία); ligeledes i „Timæus“, hvor der skjelnes mellem det i Sandhed Værende, der ikke vorder, og det altid Vordende, der ikke har nogen sand Væren (τὸ ὂν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, καὶ τὸ γιγνόμενον μὲν ἀεί, ὂν δε οὐδέποτε). Det altid Vordende er hos Plato, hvad vi kalde Materien, en usynlig Tingenes Amme (πάσης γενέσεως τιθήνη), som paa ubegribelig Maade er bleven deelagtig i det Fornuftige (ἀνόρατον εἶδός τι καὶ ἄμορφον, πανδεχές, μεταλαμβάνον δὲ ἀπορώτατά πῃ τοῦ νοητοῦ), den Masse (ἐκμαγεῖον), hvoraf alle Sandsephænomenerne ere dannede. Fra Materien, det Ikke-Værende, der hverken kan sandses eller tænkes, men kun opfattes ved en Art uægte Slutning (μετ᾽ ἀναισθησίας ἁπτὸν λογισμῷ τινι νόθῳ), have Tingene altsaa deres sandselige Beskaffenhed; fra Ideerne have de deres Grundform og Realitet; som Ideernes ufuldkomne Afbilleder i det Sandselige ere Tingene Mellemled imellem Væren og Ikke-Væren.“ *)

Det er af Ovenstaaende umiskjendeligt, at Platos Ideelære har i Andetheden sit antilogiske Element (ἕτερον δέ γέ πού φαμεν τὸ ἕτερον εἶναι ἑτέρου, καὶ τὸ ἄλλο δὴ ἄλλο εἶναι ἄλλου); men det er tillige øiensynligt, at dette antilogiske Element ikke betegner en medbestemmende Magt, men tvertimod en reen Afmagt. Vistnok skal denne Afmagt, ifølge den platoniske Synsmaade, ikke vedkomme Ideerne i

---

*) Phil. Propæd. S. 133—134.

deres evige Væren, men kun være charakteristisk for det i Tingene Sandselige, Timelige, Ubestandige og Forgængelige. En nøiere Betragtning lærer os imidlertid snart, at den Afmagt, der udelukkende skulde falde paa Tingene, væsentlig falder paa Ideerne selv. Just fordi Ideerne i sig selv mangle Andethedselementet, den reale Negation, der skulde give dem Drift til Virksomhed og Selvudvikling, ere de, som Aristoteles træffende har bemærket*), uden Princip for Vorden og Bevægelse. De evige Ideer ere i denne Henseende ikke blot ligegyldige mod de timelige Ting, men i deres ideale Umiddelbarhed ere de endogsaa ligegyldige mod hverandre indbyrdes. I denne blanke Umiddelbarhed er enhver Idee et Ubetinget for sig: Lighed for sig, Ulighed for sig, Bevægelse for sig, Hvile for sig o. s. v.; saaledes fremkommer en Mangfoldighed af substantielle Enere (ἑνάδες, μονάδες), som, uagtet enhver af dem er, med Hensyn paa de vexlende Phænomener, et Almindeligt (τό ἐπὶ πᾶσι κοινόν) og har en af sandselige Ting uafhængig Væren (χωρὶς ἐστι), dog udelukke hinanden gjensidig, umulig kunne gaae op som Momenter i en eneste, absolut Eenhed. Vistnok fremstiller Plato Ideernes Totalitet i deres høieste Eenhed som Guddommen, ei som Gud; her skulde vi da vente en høiere Belysning af Videns Indhold i den Vidende selv. Men den naive Maade, hvorpaa Forholdet mellem Gud og Ideerne overalt beskrives, viser tydeligt nok, hvorledes den geniale Anskuelse træder i Begribningens Sted, og hvad der egentlig er Grunden til, at den altid, hvor Talen er om Ideernes Idee, faaer Overvægt over det Philosophiske, det Æsthetiske over det Logiske. Det hedder i Republiken: „Ligesom Solen baade er Aarsag til, at Tingene sees ved Lyset, og at de voxe og trives, saaledes er det Gode (Ideernes Idee) Aarsag for Sjælen til Videnskab og Sandhed i Alt, hvad der er Gjenstand for Videnskab. Ligesom Solen ikke er

*) Jvfr. Phil. Propæd. S. 137—138.

Synet eller det Sete, men staaer over begge, saaledes er det Gode ikke Sandhed eller Videnskab, men staaer over dem begge, idet de begge ere beslægtede med det Gode." Det er unegtelig et træffende Billede; men det er kun et Billede.

Da Ideernes logiske Væren oprindelig mangler det Magtens antilogiske Element, der betinger Energien, kunne Kategorierne Grund og Aarsag kun i billedlig Betydning anvendes paa dem. Ligesom Andethedselementet, det Ubegrændsede (ἄπειρον), er for afmægtigt til selv at gribe Ideerne, saaledes ere Ideerne, der skulle afgive Grændsen, fra deres Side ogsaa for afmægtige til at gribe det Ubegrændsede. Foreningen af Grændsen og det Ubegrændsede kommer derfor istand paa en temmelig udvortes Maade. Foreningen betragtes nemlig, hvad der udtrykkelig tyder paa et Udvortes og Tilfældigt, under Synspunktet af en Blanding, og henføres til et fjerde Princip, en Blandingens Aarsag, en Aarsag, der altsaa vilkaarlig oversvæver sine egne Virkninger. Skjøndt Ideerne skulde udgjøre Tingenes Væsen og følgelig i Væsen være Eet med Tingene, have de dog i deres evige Væren et fra Tingene selv forskjelligt Væsen; det er denne løse Forbindelse af Ideerne med Tingene, Aristoteles dadler, idet han gjør gjældende, at Platonikernes Ideer, uagtet de skulde være selvstændige for sig bestaaende Eenheder, dog mangle særeget Indhold. „Den ideale Tohed og den empiriske Tohed have samme Indhold. Man taler om Selvmennesket, om Selvhesten, om Selvsundheden (αὐτὸ ἄνθρωπόν φασιν εἶναι καὶ ἵππον καὶ ὑγίειαν); men ved at sætte Selv foran disse Hovedord vindes Intet. Den virkelige Hest har væsentlig samme Begrebsbestemmelser som Selvhesten; at definere det virkelige Menneske er det Samme som at definere Selvmennesket o. s. v."

Vende vi os nu mod den hegelske Idealisme, da har Ideen, den absolute Negativitet i positiv Form, unegtelig nok af det Negative; men dette Negative er, som vi alt have seet,

det abstract Logiske; Realnegationen, Begrebets antilogiske Element, er ganske forsvunden. At den logiske Undermineren af Andetheden, Enkeltheden, det i Objectiviteten Objective ikke saa let mærkes i Logiken, er forklarligt, naar man betænker, at det Surrogat, der stilles i den antilogiske Andetheds Sted, nemlig Umiddelbarheden, den logiske Umiddelbarhed i sin Vexelbestemmelse ved Negationen jo paa mange Maader kan frembyde en skuffende Efterligning af det Objective selv. Hvorfra kommer vel al Materie? Fra Umiddelbarheden! Og det i Begrebet Mechaniske? Fra Umiddelbarheden! Og Modsætningen mellem Naturen og Aanden? Fra Umiddelbarheden! Umiddelbarheden har just den Beqvemhed, at den kan forestille det Sandselige og dog være det Tænkelige, angive det Positive og dog forvandle sig til det Negative, sætte det Endelige, det Udvortes, og dog ophæves i det Uendelige og reflectere sig som et Indvortes.

Med disse Forudsætninger er den hegelske Ideelære i logisk Henseende naturligviis ganske anderledes gjennemformet end den platoniske. Istedenfor med Plato at lade ethvert nok saa abstract Begreb optræde med ubetinget Selvstændighed som en Idee for sig, gjør Hegel det hele System af eensidige Begreber til et System af Momenter for Begrebet selv; han tildeler ikke de enkelte logiske Idealformer en evig Tilværen i Ro og Hvile; tvertimod! han ordner Kategorierne i store Kredse fra de allerabstracteste til de allerconcreteste, han vækker i hver enkelt Kategorie den slumrende logiske Drift, han viser ved sin immanente Methode, hvorledes de følgende Kategorier udvikle sig af de foregaaende, som de høiere af de lavere, de rigere af de fattigere, og forvandler paa denne Maade hele Logiken til en Afspeiling af Ideens logiske Vorden. „I den platoniske Fremstilling hersker det Subjective — nemlig det psychologisk Subjective — forsaavidt der vilkaarlig antages snart dette (εἰ ἕν ἐστι), snart hiint (εἰ ἕν μὴ ἔστι); en saa subjectiv Form kan umulig være Ideens adæqvate Form. Den

hegelske Methode er derimod objectiv — indenfor det abstract Logiske — og kan ved sin systematiske Udfoldning af Indholdets Momenter afgive en objectiv klar Ideeform. Med sin anatomerende Distinctionsdialektik kunde Plato ikke faae de enkelte Ideer til at opgaae som Momenter i Ideens Eenhed; med sin immanente Identitetsdialektik kan Hegel paavise Ideens absolute Eenhed i alle særskilte Ideer, idet disse paa een Gang ere selvstændige og dog Momenter.“ *)

Men med disse formelle, for Philosophiens videre Udvikling store og umiskjendelige Fortrin har den hegelske Ideelære i sit Væsen en Huulhed og indvortes Tomhed, som kun til en given Tid kan tilsløres af en i saamange Henseender aandrig og storstilet Formudvikling. Grundskaden ligger i det Logiske, skjøndt den i Logiken selv er mindst paafaldende, da den, som sagt, beroer paa en Udelukkelse af det Antilogiske.

At Platos Ideer som universalia ante rem ikke vare istand til at magte de virkelige res, er forstaaeligt af deres Logik og tydeligt nok af Platos Physik. „Naturtingene ere et Produkt af to Principer: Ideernes Totalitet, Gud, der er alle Tings Fader, og det passive Princip, Tingenes Moder eller Amme, der modtager Skikkelse af det dannende Princip. Naturen er ligesom et Barn (ἔκγονος) af disse Tvende.“ Paa hvilken sindrig, poetisk skjøn og barnlig Maade den hele Verdensbygning med alle Naturgjenstandene, fra dette Synspunkt, lader sig opfatte som Afbillede af Ideeriget, hvorledes, med andre Ord, den idealistiske Physik kan forvandles til Natursymbolik, derpaa afgiver Platos Timæus et mærkeligt Exempel. Men formaaer den platoniske Idealisme ikke at meddele sine universalia Evne til at magte res, og det af den gode Grund, at Realnegationen, det Antilogiske selv, kun er erkjendt som et Billede paa Afmagten, da kunne universalia i den hegelske Idealisme, hvor stærkt Dialektiken end,

*) Phil. Propæd. S. 157.

om jeg saa maa sige, pidsker paa det Almene, endnu mindre forskaffe de virkelige res nogen Realitet, eftersom denne Idealisme fra Roden af har bortskaaret det Element, hvorpaa det Reale selv i al Realitet beroer, nemlig det Antilogiske. „En Philosoph, der ringeagter Naturlærens udtrykkelige Paaviisning af Kildernes Dannelse og Vulkanernes Virksomhed og med en Bemærkning som denne: „wie die Quellen die Lungen und Absonderungs-Gefäße für die Ausdünstung der Erde sind, so sind die Vulkane ihre Leber, indem sie dieß Sich an ihnen selbst Erhitzen darstellen" mener at træffe den rene Sandhed i den rene Idee, har intet Blik for Tingsaarsager og ingen Sands for Virkelighed; den, der seer Bitterjorden i et saa speculativt Lys, at han deri opdager „Saltets Subject, en Mellemsmag, der er blevet til Ildprincip", behøver ligesaa lidt at ændse, hvad der staaer i Chemien, som den, der i Granitens metaphysiske Væsen seer sig istand til at paavise „die irdische Dreieinigkeit, welche sich nun nach ihren verschiedenen Seiten entwickelt" —, fordi det ligger i „Granitprincipet", at denne „Kern der Erde" skal, med logisk, dialektisk Nødvendighed, bestaae af Qvarts, Glimmer og Feldtspath — behøver at raadføre sig med Geognosien." *)

Den hegelske Idealisme kan, forsaavidt den i Naturphilosophien bliver nødt til at indlade sig med det sandseligt Concrete, naturligviis ikke unddrage sig Fornemmelsen af, at her er et antilogisk Element; men da Hegel i Logiken ingen Plads har for dets Udvikling, da det rene Begreb og den rene Idee kunne blive fuldkommen færdige uden at opløse dette Element, er det forsaavidt nok, at dette Element maa i Naturriget selv blive betragtet som noget Ureent, der let kan smitte den rene, speculative Tænkning. Misforholdet imellem Idee og Natur bliver desaarsag i Hegels Naturphilosophie beskrevet paa en Maade, der i logisk Forstand maa vække

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62 S. 71.

Betænkeligheder. „Naturen er i sig selv, i Ideen, guddommelig; men saaledes som den er, svarer dens Væren ikke til Begrebet; den er meget mere den uopløste Modsigelse. Dens Eiendommelighed er den satte Væren, det Negative; som de Gamle jo i det Hele have anseet Materien for et non-ens. Saaledes er Naturen ogsaa en Udtalelse af Ideens Affald fra sig selv, idet Ideen som denne Skikkelse af Udvorteshed er i en med sit Væsen uadæqvat og modstridende Tilstand, o. s. v."

Den sande, alsidig opfattede Idealisme maa nødvendig lægge an paa at vise, hvorledes det antilogiske Element ikke som et Afmagtens, men tvertimod som et Magtens Moment betinger Viden og muliggjør den reale Begriben. Idet vi da, som Phasen fordrer, stille Begribningen selv og den begribende Subjectivitets uendelige Selvudvikling som høieste Formaal, betragte vi dette Formaal først fra det phychologiske, dernæst fra det ontologiske Standpunkt.

Hvad Magtmomentet gjælder, naar Fordringen lyder paa en bestandig rigere Udvikling af et i sig uendeligt Begrebsindhold, kan fra den psychologiske Subjectivitets Standpunkt sees af Sandsningen og det Sandselige. Der er i det Sandselige ikke blot en Umiddelbarhed, men en antilogisk Umiddelbarhed; det er fra denne antilogiske Umiddelbarhed, at den uendelige Rigdom af Bestemmelser udgaaer, der alene kan articulere Tænkningen og hæve Reflexionen til en virkelig Begriben. Hvad er det nemlig, der gjør, at de mange Fornemmelser ikke lade sig i Begrebets Navn reducere til en fad Almeenbestemmelse, og denne Almeenbestemmelse igjen, efterdi den er sandselig, reducere til en logisk Reflex i det logiske Almene, ligesom Nu og Her i den hegelske Aandsphænomenologie? Aabenbart det antilogiske Element! Med Fornemmelsen gives os jo i Virkeligheden en uendelig Mangfoldighed af særskilte Fornemmelser; hver saadan Fornemmelse har i sig det Dobbeltsidige, at den i samme Nu, som den

viser hen til en antilogisk Umiddelbarhed, der modstaaer Reflexionen, just afgiver en Reflex, der paa eiendommelig Maade bestemmer og beriger Reflexionen. Man tænke paa Lyden og Tonerne, man tænke paa Lyset og Farverne, man tænke paa den punktuelle Vexelbestemmelse af Farvernes og Tonernes æsthetiske Virkninger med de tilsvarende mathematisk-physiske Functioner; man tænke paa den Vrimmel af rationelle Vidensbestemmelser, der indeholdes i slige mathematisk-physiske Functioner; man tænke paa den uendelige Tilfredsstillelse, som den Vidende har, der ved Udviklingen af alle Vidensbestemmelser udvikler sig selv, bevarer Eenheden med sig selv, og forvandler de utallige, ved Iagttagelser bestemte Realitetsindtryk til Begrebsbestemmelser i et stedse voxende Videns Indhold, og man vil sikkerlig indrømme, at Tilværelsens antilogiske Element er afgjørende for en fremadskridende Begrebsudvikling.

Indvender man paa Idealismens Vegne, at den rene Begriben paa denne Maade jo maa blive belæmret med saamange Tilfældighedselementer, saamange Indblandinger af Sandsebilleder og endelige Forestillinger, at Ideen som Idee umulig kan speile sig i saa grove, forplumrede Media, da bør man vel betænke, at Indblandingen af det Tilfældige og sandselig Dunkle ingenlunde hidrører derfra, at her i Begribningen er et antilogisk Element; men meget mere derfra, at dette antilogiske Element beroer paa en Magt, der falder udenfor den endelige, psychologiske Viden.

Seet fra et ontologisk Synspunkt gaaer Magtmomentet paa uendelig Maade op i Vidensmomentet; den sande, Alt begribende Viden er en vidende Magt, en almægtig Viden. Den oprindelige Eenhed af Viden og Magt i Videns Form viser os her den begribende Subjectivitet i et System af virksomme Almeenformer, overgribende universalia, der sætte og forudsætte res, idet de overalt sætte og forudsætte reale Media, hvori Ideens Lys kan bryde sine Straaler.

At res, de umiddelbare Existenser i deres Enkeltheder og uendelige Mangfoldighed, staae ved Magt, vil altsaa sige: 1) at Tingene selv blive Gjenstande, ikke flygtige Skin, men virkelige Gjenstande for den ideale Viden; 2) at den ideale Viden væsentlig behøver slige virkelige Gjenstande, fordi Begribningens logiske Former Punkt for Punkt maae integreres ved antilogiske Elementer; 3) at den begribende Subjectivitet absolut magter Tingene, eftersom den antilogiske Magtbestemmelse, der fra Magtens Side er Tingenes Realitet, punktlig svarer til den logiske Magtbestemmelse, der, fra Begribningens Side, er identisk med Idealiteten selv.

Paa disse Vilkaar er Phasen bestemt ved Videns og den vidende Subjectivitets uendelige Energie; Ideebevægelsen gaaer fra Selvhed gjennem Andethed tilbage til Selvhed, fra det Subjective gjennem det Objective tilbage til det Subjective, fra det Almene gjennem det Enkelte tilbage til det Almene. Men giver denne Kredsbevægelse nu ikke en tom Cirkel, en ufrugtbar Gjentagelse af det Samme og det Samme i det Uendelige?

I abstract Almindelighed er Ideebevægelsen jo vistnok en Gjentagelse; men Gjentagelsen er i Begrebet en uendelig Fornyelse, fordi Begribningen selv er en uendelig Vexelbestemmen af Erindren og Frembringen, og den ideelle Vexelbestemmen altsaa Eet med en uendelig Produktivitet. Alt Nyt er gammelt, „der gives intet Nyt under Solen!“ dette er den ideeløse, triviale Opfattelse af Gjentagelsens Kategorie, en Opfattelse, der altid er slagen med logisk Ufrugtbarhed, efterdi den er begrebløs. I Forhold til en saadan begrebløs Gjentagelse har Lessing Ret, naar han etsteds udtrykker sig omtrent saaledes: „dersom Gud holdt al Sandhed i sin høire Haand og Sandhedens Undersøgelse i sin venstre, og bød mig vælge, jeg valgte den venstre.“ Var det muligt at besidde Sandheden og det Sande i en død Væren, en dogmatisk afsluttet Form, da maatte Ideen forsvinde, og Spotteren faae

Net, naar han finder det kjedsommeligt at være en Alvidende, efterdi en Alvidende jo aldrig vilde kunne faae noget Nyt at vide. I Kraft af den ideale Produktivitet er det Gamle derimod bestandig nyt; saaledes er Gjentagelsen et væsentligt Moment i den oprindelige Begriben, hvis Slutningspunkt overalt falder sammen med sit nye Begyndelsespunkt*). For den psychologiske Subjectivitet i dens menneskelige Begrændsning ere Videns Betingelser indskrænkede, derfor

*) I sin Afhandling: „Det astronomiske Aar" har J. L. Heiberg (Prosaiske Skr. 9de Bd. S. 79 flgd.) med særligt Hensyn paa Udtalelser af S. Kierkegaard og Göthe belyst „Gjentagelsens Dialektik" paa følgende Maade. „Snart lyder den Klage, at Gjentagelsen er kjedsommelig, fordi den bestandig bringer os det Samme, snart den modsatte Klage, at hvad den bringer, er flygtigt og forgængeligt, og at den derfor idelig maa sætte det Nye istedenfor det Gamle. Men denne Modsigelse ligger i selve Gjentagelsen og udgjør dens Natur. Hvad den bringer, maa være forgængeligt, thi ellers kunde det ikke gjentages; men det maa tillige være uforgængeligt, thi ellers kunde det Nye ikke være det Samme som det Gamle. Hvo som har Tilbøielighed til at see Alt i et hypochondert Lys, kan da ved Naturens Gjentagelser baade sørge over, at Alt er foranderligt, og ærgre sig over, at Alt er uforanderligt. Men paa denne Maade lader man det Foranderlige og det Uforanderlige falde fra hinanden i Betragtningen, holder dem adskilte som to selvstændige, af hinanden uafficerede Egenskaber, og isaafald kan man vel have Grund til at sørge over det Ene og ærgre sig over det Andet. Men med en sund moralsk Constitution sætter man dem i indbyrdes Forbindelse, som modsatte Sider af det samme Begreb, og har nu ligesaa gyldig Grund til at glædes og oplives ved begge ... Men hvad det fornemmelig kommer an paa, det er, at Naturens objective Gjentagelse møder en saadan Subjectivitet i Opfattelsen, som gjør den til sit Eget og bearbeider den til noget Nyt. Thi hvad Naturen skjænker, er ligesom de gamle Eventyrs Talismane, der have vidunderlige Kræfter, men ere moralsk indifferente, saa at de blive til Velsignelse i den Enes Haand, i den Andens til Fordærvelse."

kan den ideelle Produktivitet paa dette Trin saa let udtømmes, og det, der skulde gjøre Nyhedens, d. v. s. Oprindelighedens Indtryk, tage sig ud som en trættende Gjentagelse af det Gamle. For den ontologiske Subjectivitet i dens principielle Eenhed med den guddommelige Idee ere den produktive Videns Muligheder uudtømmelige; her bliver det Forbigangne væsentlig fornyet i det Nærværende; her er det Gamle evigt et Nyt — under Solen.

β) Magtens Oprindelighed: universalia post rem.

Kun igjennem Enkeltbestemmelsen kan det Almene beriges i det Uendelige; men Enkeltbestemmelsen er i sin Umiddelbarhed en Magtbestemmelse: saamange Vidensbestemmelser i Begrebet, saamange Magtbestemmelser i den til Begrebet svarende Existens. Har nu det Enkelte i den reale Begrebsudvikling samme Oprindelighed som det Almene, saa ligger heri en Opfordring til at betragte Ideebevægelsen fra et Idealismen modsat Synspunkt, søge dens Begyndelse og Slutning, ikke i det Almene, men i det Enkelte, ikke i Viden, men i Magten, og derved see, hvorledes den ved sig selv forvandler sig til en Realitetsbevægelse. Det Enkelte danner altsaa i denne Sammenhæng ikke en Modsætning til det Sammensatte, men til det Almene.

Det Enkelte er i sin existentielle Umiddelbarhed kun dette Enkelte, ikke det Almene; og dog skal det Enkelte, just dette Enkelte, bestemmes ved det Almene, opfattes, som om det virkelig var det Almene: her er Problemet, det Problem, hvis eiendommelige Løsning Middelalderens Nominalister betegnede ved Formlen universalia post rem. Det nominalistiske Standpunkt er væsentlig psychologisk; her begyndes med en endelig Adskillelse af Subject og Object. Den erkjendende Subjectivitet staaer som existerende Individ midt i en Verden af existerende Gjenstande; hver Gjenstand er et Detteværende, et Individuelt og Begrændset, ligesom Subjectiviteten selv.

Erkjendelsen er betinget af, at en Fleerhed af enkelte Gjenstande betegnes ved et fælleds Navn; dette er et Huus, dette og dette ligesaa o. s. v. Men uagtet de mange enkelte Gjenstande kunne sammenfattes under en Fælledsbenævnelse, saa har dog den ene Gjenstand i sin existentielle Enkelthed Intet tilfælleds med den anden. Vel faaer det Udseende af, at her maatte være noget Fælleds, noget Almindeligt, der gik igjennem de Enkelte; men det er en Indbildning: det Fælleds, det Almene vedkommer kun Benævnelsen, ikke Gjenstanden, har kun en nominel, ikke en reel, kun en subjectiv, ikke en objectiv Gyldighed. De existerende Gjenstande — res ipsæ — ere da, ifølge denne Synsmaade, ikke blot uafhængige af og ligegyldige imod, men ogsaa ueensartede med de universalia, hvorved de betegnes. At universalia ere post rem, betyder, at vore Begreber om Tingene vel ere abstraherede af Tingene, men at Tingen selv er ligesaa ligegyldig mod sit Begreb, som Legemet mod sin Skygge. Langt fra at høre blandt realia, ere universalia selv kun nomina, flatus vocis.

Det Modsigende i den nominalistiske Anskuelse kommer dog strax tilsyne, naar Forholdet mellem Begrebet og dets Existens betragtes lidt nærmere. Begrebet kunde jo umulig være en Fælledsbenævnelse for visse bestemte Gjenstande, dersom der i Gjenstandene selv intet Fælleds var, der lod sig fastholde ved Benævnelsen; Begrebet kunde umulig abstraheres af Gjenstanden, dersom der ikke i Gjenstanden selv var Noget, der svarede til Begrebet. Med den Erkjendelse, at Abstractionsbegrebet væsentlig maa svare til de Gjenstande, hvoraf det er abstraheret, at det Almene, der i Begrebet fremhæves som det for Gjenstandene Fælleds, ogsaa virkelig findes hos Gjenstandene, at Enkeltexistenserne trods al deres Enkelthed nødvendig maae gaae ind under det Almene, bestemmes og charakteriseres ved det Almene, er Nominalismen forvandlet til Empirisme.

Uden at indlade sig paa nogen egentlig Løsning af Nominalismens logiske eller metaphysiske Problem om Forholdet mellem universalia og res, gaaer Erfaringslæren ligefrem ud fra den Forudsætning, at Tingene maae lade sig bestemme ved tilsvarende Abstractionsbegreber, naar der, vel at mærke, ved nøiagtige Iagttagelser sørges for, at Begreberne selv bestemmes ved Tingene. Den erkjendende Subjectivitets hele Opmærksomhed er altsaa rettet mod Tingenes Eiendommelighed. Det Eiendommelige i Tingene og det Almene i Begreberne afgive her Betingelser for en saa rig Vexelbestemmelse af det Subjective og det Objective, at en heel Verden af Kjendsgjerninger kan afspeiles i et System af tilsvarende Abstractionsbegreber.

Den empiriske Begrebsudvikling begynder jo vistnok forsaavidt theoretisk, som den begynder med at tage Tingene, som de nu engang ere givne, og rette sine Tankebestemmelser efter de stedfindende Existensbestemmelser; men Subjectivitetens eiendommelige Selvvirksomhed kan ikke udeblive. Det viser sig snart, at de Begreber, der paa eiendommelig Maade ere blevne bestemte ved Tingene, reagere bestemmende for Tingene, og hævde det Almene en ideel Overlegenhed over det Enkelte. Naar Empirismen paa denne Maade er udviklet til Realisme, ere Begreberne i Realiteten blevne til noget ganske Andet end subjective Navneværdier; de ere blevne til Betegnelser for substantielle Former, for objective Magter, for de uforanderlige Love, hvilke Tingene ere underlagte; Resultatet er, at det Almene behersker det Enkelte. Paa Realismens Standpunkt kan dette imidlertid ikke forstaaes saaledes, at det Enkelte paany skulde forvandles til en Vidensreflex, et Realmoment i den almene Viden; tvertimod! Realismen lægger Eftertrykket paa res og derved paa Realiteten af det Enkelte som Enkelt. Begrebsbevægelsen er altsaa denne: det Enkelte bliver formedelst det Almene at bestemme i dets Enkelthed; ved denne Bestemmelse af det Enkelte i dets Enkelthed faaer den begribende

Subjectivitet det Objective paa objectiv Maade i sin Magt: Realerkjendelsen er en praktisk Erkjendelse.

„Vi lære", siger Naturforskeren, „at beherske Naturen ved vor stedse voxende Indsigt i Kræfternes Sammenhæng, ved vore Opdagelser af Naturlovene"; og det maa indrømmes, at Naturlæren har i det sidste Aarhundrede ført et storartet Beviis for Sandheden i den gamle Sætning, at Viden er Magt. Men den i Naturlæren stedfindende Begrebsudvikling kan i denne Sammenhæng tillige tjene til Beviis for Umuligheden af at opnaae fuldstændig Indsigt i Forholdet mellem Begreb og Existens, saalænge den vidende Subjectivitet ikke kan opgive sit psychologiske Standpunkt.

Lægge vi Mærke til den Maade, hvorpaa Erfaringsvidenskaben i det Hele bearbejder sit Stof og udvikler sine Realbegreber, da frembyder sig her en naturlig Adskillelse mellem Billedet, Beskrivelsen, Charakteristiken og det egentlige Begreb. Billedet, den umiddelbare Betegnelse af det Enkelte i dets Enkelthed, forestiller jo Gjenstanden, Realbegrebet i dets individuelle, antilogiske Form. Istedenfor at frembringe Gjenstanden selv maa den vidende Subjectivitet, naar vi tage Opgaven fra den theoretiske Side, altsaa indskrænke sig til at efterligne den ved et Billede. Idet Billederne af flere ligeartede Gjenstande optages i Forestillingskredsen og sættes i Bevægelse, bearbeides de af Reflexionen, og afgive Elementer for Beskrivelsen. I Naturbeskrivelsen, der allerede fordrer en Adskillelse af Væsentligt og Uvæsentligt, sees Overgangen til Charakteristiken; Charakteristiken forener Fremstillingen af det Individuelle med Fremstillingen af det Almene paa en saa eiendommelig Maade, at en egentlig Begriben derved kan siges at være indledet. Hvorpaa beroer saa den egentlige Begriben? Aabenbart paa Indsigt i de Analogier og causale Forhold, hvorved en Sammenhængseenhed med dens forskjellige Forgreninger lader sig bestemme.

At Begrebet som Begreb paa denne Maade maa blive fattigere end den tilsvarende Existens, er en Selvfølge. Hvorvidt Undersøgelserne end drives, vil det intellectuelle Fremskridt altid blive en Tilnærmelse. Og naar Fagvidenskaben med sine Realundersøgelser ikke kan komme ud over den blotte Tilnærmelse, da kan Philosophien, hvad Begrebsconcretionerne angaaer, det heller ikke. „I sin meest endelige Realitet er Sagen et umiddelbart Tilværende og dette Tilværende er i Forhold til sit Begreb et Exemplar. I denne tilværende Steen have vi saaledes et Exemplar af en Steen, i denne Plante et Exemplar af en Plante, i dette Dyr et Exemplar af et Dyr, o. s. v. I Sagen som Exemplar have vi Begrebets Indhold, men ikke dets Form; i Sagen som Begreb have vi Formen, men ikke det virkelige Indhold. Imellem Sagen som Exemplar og Sagen som Begreb ligger nu Exemplet. I Modsætning til Exemplaret er Exemplet det Almene og forsaavidt beslægtet med Begrebet; i Modsætning til Begrebet er Exemplet det Individuelle og forsaavidt beslægtet med Exemplaret. Skal her altsaa kunne gives en reel Eenhed af Sagudvikling og Begrebsudvikling, da maa en saadan Forskjelseenhed nødvendig være betinget af en Exempeludvikling." *) Men Exempeludviklingen underligger en uendelig Tilnærmelse.

Tage vi Opgaven fra den praktiske Side, vil en lignende Relativitet vise sig. Hvad Constructionsbegrebet betyder og hvorledes det forholder sig til den antilogiske Dom: det Almene er det Enkelte, er i det Foregaaende allerede omhandlet. Her skal endnu tilføies en Angivelse af Relativitetens Mellembestemmelser. Er Abstractionsbegrebet ufuldkomment, maa Constructionsbegrebet naturligviis ogsaa være det. Det Materiale, der skal benyttes, maa jo forefindes som et Givet; dette Givne har da i sin existentielle Concretion en

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62 S. 41.

Mangfoldighed af væsentlige Egenskaber, hvoraf kun nogle enkelte hæves frem og fastholdes i tilsvarende Begrebsbestemmelser. Betingelserne og de nærmere Omstændigheder, under hvilke Frembringelsen foregaaer, ere her underkastede saamange Afvexlinger, Ændringer og Forandringer, at der vilde behøves et uendeligt Antal af Forsøg, inden et enkelt Stofs Egenskaber, endog i en ganske særegen Kreds af Vexelvirkninger, f. Ex. den chemiske, fuldstændig kunde bringes for Lyset. Den ved Naturbegrebet bestemte Frembringelse, f. Ex. Frembringelsen af Vand, svarer jo vistnok til Begrebet selv, forsaavidt her blot tages Hensyn til den Existenslov, der paa givne Betingelser opfyldes ved Frembringelsen; men hvilken Afstand er der dog ikke imellem den Indsigt, der er tilstrækkelig for at bringe Ilt og Brint til at forene sig til Vand, og den Indsigt, der vilde udkræves for at gjennemskue enten Iltens eller Brintens Anlæg til chemiske Forbindelser med alle mulige Stoffer under alle mulige Betingelser! Alene Betragtningen af et enkelt, indskrænket Exempel kan næsten bringe den efter strenge Begreber higende Forstand til at svimle. „Med Antallet af Elementerne, med Antallet af Atomerne, der forenes til en Gruppe“, siger Liebig, „mangfoldiggjøres Tiltrækningens Retninger; hvisaarsag Tiltrækningens Styrke da ogsaa aftager i samme Grad, som Retningernes Mangfoldighed tiltager. En Kogsaltdeel, en af de mindste Zinnoberdele fremstiller en Gruppe af ikke mere end to Atomer; et Sukkeratom derimod indeholder sexogtredive, den mindste Olivenoliedeel flere hundrede Enkeltatomer ... Uden at Noget kommer til eller tages fra, kunne vi tænke os Sukkeratomets sexogtredive Enkeltatomer ordnede paa tusinde forskjellige Maader; med enhver Forandring ved et eneste af disse Atomers Leie ophører det sammensatte Atom at være et Sukkeratom o. s. v.“

Naturlærens Begreber ere i den Grad Facticitetsbegreber, at Videnskaben i Grunden helst undgaaer ethvert Forsøg med

at forklare sig Virksomhedernes indre Hvorledes, tilfreds, naar den blot kan paavise de factisk gjældende Love; et Beviis for, at Almeenbestemmelserne selv dog væsentlig opfattes som givne Kjendsgjerninger.

Er Idealismen i det Hele tilbøielig til at forvexle sin abstracte Viden af det Guddommelige med den guddommelige Viden selv, saa er Realismen med sine vidtforgrenede Kundskabsmasser og sin mangfoldige Viden af det Endelige tilbøielig til at negte Muligheden af en sand Idee-Erkjendelse. Men begge Eensidigheder ville forsvinde, eftersom Forholdet mellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet nærmere bliver belyst. Det er Videns Opgaaen i Magten, hvorpaa det i nærværende Sammenhæng kommer an. Ligesom det fuldkomne Vidensbegreb, i Begribningens første Phase, forudsatte det fuldkomne Magtbegreb, saaledes forudsætter nu Magtbegrebet her, i Begribningens anden Phase, sit fuldkomne Vidensbegreb.

Dersom Magtbegrebet imidlertid var saaledes Eet med sit Vidensbegreb, at her i denne Eenhed ingen Forskjel var, saa vilde det være en temmelig ligegyldig Formalitet, om vi foretrak den Betegnelse, at det er Magten, der gaaer op i Viden, eller den omvendte, at det er Viden, der gaaer op i Magten. Men ogsaa her gjælder det, at den totaliserede Eenhed bestaaer i en totaliseret Modsætning. Den uendelige Tilnærmelse, hvorved Realbegrebet paa den menneskelige Videns Standpunkt kan fuldkommengjøres til stedse større Overeensstemmelse med sine Exemplarer, tyder ingenlunde hen paa en fuldendt Begriben, der skulde forudsætte, hvad den hegelske Logik saa falsk forudsætter, at det adæqvate Begreb umiddelbart faldt sammen med sin Existens. Tvertimod! Realbegrebernes trinvise Udvikling beviser just, at f. Ex. Begrebet Hest kunde i alle Bestemmelser være fuldkommen adæqvat med Existensen Hest, og Modsætningen af Begreb og Existens

dog ligefuldt vedblive, forsaavidt Begrebet som Begreb er logisk, Existensen som Existens antilogisk.

I den fuldkomne Begriben, i Ideen selv, danner Vidensbegrebet, Begrebet som Begreb, altsaa en gjennemgaaende Modsætning til Magtbegrebet, Begrebet som virkelig Existens; og dog er Vidensbegrebet i Ideen Eet med Magtbegrebet. Modsætningseenheden maa da udvikle sig i en Bevægelse. I Begribningens første Phase, hvor det Antilogiske blev Moment for det Logiske, var Bevægelsen en reen Ideebevægelse; her i Begribningens anden Phase, hvor det Logiske bliver Moment for det Antilogiske, maa Ideebevægelsen forvandle sig til en Realbevægelse.

Hvilken Forvirring der opkommer, naar Ideebevægelsen og Realbevægelsen ifølge Hegels immanente Methode uden videre slaaes sammen under Navn af „Sagbevægelse", er allerede oplyst fra mere end een Side: „Mystificationen med „Sagbevægelsen", „Begrebets objective Selvbevægelse", hidrører navnlig ingenlunde, som Saamange have antaget, derfra, at Methoden er dialektisk, men meget mere derfra, at den methodiske Dialektik kun er eensidig gjennemført. Dialektiken af Begreb og Begreb kjender Methoden ypperligt, men Dialektiken af Værens Begreb og det Værende kjender den kun maadeligt: istedenfor at udvikle Tingens Begreb, det Begreb, der gaaer op i Tingen, udvikler Methoden overalt Begrebets Begreb, Begrebet af Tingens Begreb, det Begreb, hvori Tingen selv ikke er. Et Par Exempler ville oplyse Sagen bedre end vidtløftige Forklaringer. For at Væren kan være, maa et Værende være; for at et Værende kan være, maa der være et Detteværende. Grundstoffer som Ilt, Svovl, Kalium o. s. v. ere hver for sig et Værende, derved at de, hvert for sig, ere et Detteværende. Af Udtrykket Detteværende sees, at det Værende selv kun lader sig paapege, ikke udsige. Men det, der ikke lader sig udsige, lader sig jo heller ikke tænke. Skal nu Eenheden af den tænkte Væren og det Værende selv

ikke desto mindre retfærdiggjøres derved, at det Ikke=Tænkelige bliver et negativt Element, en Tankens Grændse, som overalt hører med i den bestemte Tænkning, da følger jo heraf, at Eenheden af Tænken og Væren maa være ligesaa dialektisk, som Eenheden af Væren og det Værende."

„Men er Dialektiken af Værens Begreb og det Værende selv forskjellig fra Dialektiken af Værensbegreberne indbyrdes, af Væren og Ikke=Væren, af Vorden og Tilværen, saa følger da ogsaa heraf, at Tankebevægelsen maa være forskjellig fra Værensbevægelsen. Den Vorden, hvorom Logiken handler, idet Væren forener sig med Intet, saa at Tilværen vorder, er ueensartet med den Vorden, hvorom Chemien handler, naar Svovl forener sig med Ilt, saa at Svovlsyren vorder, Kalium med Ilt, saa at Kali vorder, og Svovlsyren igjen med Kali, saa at det svovlsure Kali vorder." *)

Ved at tydeliggjøre Modsætningen mellem Begreb og Existens som en eiendommelig Modsætning mellem Vidensbegrebet og Magtbegrebet lære vi at indsee, hvad der fra et realistisk Standpunkt nødvendig hører til en fuldkommen Begriben. Det er for det Første 1) Tingen med dens Egenskaber, dernæst 2) det Udvortes og Tilfældige i Tingenes dog væsentlige Sammenhæng, og endelig 3) Modsætningen mellem det Værende og det Vordende, det Hvilende og det Bevægede, hvorpaa Opmærksomheden her maa fæste sig.

1) Hvad Tingen med dens Egenskaber angaaer, maa den naturligviis, forsaavidt den sees under Begrebets Synspunkt, opfattes som en Totalitet af Existensbestemmelser. At denne Totalitet, naar den udtrykker Magtbegrebet, ikke alene maa fremstille sig i en anden Belysning, men tillige frembringes paa en ganske anden Maade, end naar den skal udtrykke Vidensbegrebet, vil indsees ved nøiere Eftertanke.

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62 S. 55—56.

Stille vi Sølvets Begreb mod det existerende Sølv, saa maa Identiteten af denne Modsætning, dersom Begribningen skal være fuldkommen, nødvendig haves i to Former: i Begrebets Form som Vidensbegreb, i Existensens Form som Magtbegreb. See vi nu paa Vidensbegrebet, da yder Mineralogien os jo ved sin Fremstilling af Sølvets Egenskaber Bidrag nok, idetmindste til et Tankeexperiment, som kunde antyde, hvorledes Begrebet Sølv vel maatte udvikles, naar det i alle Henseender skulde tilfredsstille Videns Fordringer. Enten vi tænke paa Hvidheden og Glandsen eller paa Klangen eller paa Krystallisationsformen eller paa den svage Tiltrækning til Ilten, den stærke Tiltrækning til Chloret, eller paa hvilkensomhelst af Sølvets Egenskaber, vi end ville nævne saa vil, fra Videns Synspunkt, Indsigten i enhver af disse Egenskaber være betinget af, at det Enkelte gaaer op som Moment i Bestemmelsen af det Almene. Sølvets Glands forudsætter, for at blive til en Begrebsbestemmelse, en Viden af, hvad Metalglands er; men en Viden af, hvad Metalglands er, faaer kun Betydning for Begribningen under den Forudsætning, at her allerede er en Viden af, hvad Glands i det Hele væsentlig er, altsaa en Viden, der kunde gjøre Vexelvirkningen mellem Lyset og Legemerne fuldkommen gjennemsigtig, en Viden, der først vilde være fuldendt, naar Optiken var fuldendt. Tage vi dernæst Affiniteten for os, da maa Sølvets Tiltrækning til Chloret nødvendig reflectere sig som særlig Begrebsbestemmelse i Bestemmelsen af dets Tiltrækning til Svovl, til Brom, til Iod, til Fluor, Cyan o. s. v. Bestemmelsen af de enkelte Tiltrækninger vil altsaa i Begrebet falde sammen med en Bestemmelse af Sølvets chemiske Tiltrækning i dens concrete Almindelighed, men denne concrete Almindelighed vil igjen være et særskilt Moment af den almene chemiske Tiltrækning i dens gjennemførte Articulation, dens alsidige Concretion. En fuldkommen Indsigt i Sølvets Tiltrækning til Chloret vilde forudsætte en fuldkommen Indsigt

i det hele System af chemiske Tiltrækninger, altsaa en fuldkommen chemisk Viden.

Den fuldkomne Viden gaaer altsaa — thi det er Videns Lov — hvad Existensbegreberne angaaer, *fra det Enkelte til det Almene, gjennem det Enkelte til det concret Almene*, ligesaa vel som den ufuldkomne. Men denne Bevægelse, der er saa afgjørende for Vidensbegrebet, passer aldeles ikke for Magtbegrebet. Idet Viden støtter sig til Magten, forudsætter den Existensen, dens logiske Bestemmelser ere tilsammen Reflexer af de antilogiske Existensbestemmelser; de individualiserede Almeenbegreber ere i denne Kreds universalia post rem. Anderledes med Magtbegrebet. Forsaavidt Magtbestemmelserne oprindelig ere identiske med Vidensbestemmelserne, har Magtbegrebet i Systemet af disse Vidensbestemmelser en skjult Viden, et logisk Indhold, og kan med Hensyn paa sit ideelle Udspring vel siges at begynde med et System af universalia ante rem. Men Magtbegrebets Charakteer er, som vi allerede have seet, jo netop kjendeligt derpaa, at det forvandler den logiske Dom: *det Enkelte er det Almene*, til den antilogiske: *det Almene er det Enkelte, ja dette Enkelte*. Medens Begrebet i Videns Form begynder med at forudsætte det existerende Object som et Dommens Subject, og saa udvikler sig ved at udvikle Systemet af alle Prædicaterne, begynder Magtbegrebet omvendt med at forudsætte et System af Prædicater, og træder saa i Kraft ved at lade disse Prædicater concentrere sig i deres Subject som i et existerende Object. I det existerende Object forvandles Prædicaterne til Existensbestemmelser, til Egenskaber ved Tingen, til Attributer og til Accidenser for Substansen. Disse Accidenser, disse Egenskaber og Attributer kunne nu i Magtbegrebernes Sphære ikke mere forvandles til Prædicater, til logiske Almeenbestemmelser; deres Charakteer er i den Grad antilogisk, at ethvert Forsøg paa at opfatte dem som universalia maa tabe sig i det Urimelige. Som

Magtbegreb existerer Sølvet i et System, ikke af logiske Prædicater, men af virkelige Egenskaber, individuelle Attributer, factiske Accidenser, Existensbestemmelser saa antilogiske, at hver enkelt af Egenskaberne er ligesaa umiddelbart Eet med, som umiddelbart forskjellig fra alle de øvrige. Her kan nu ikke tænkes paa Sølvets Glands i al Almindelighed, ikke paa Metalglands i særskilt Almindelighed, ikke paa Sølvglands i individuel Almindelighed; nei, her kan slet ikke tænkes paa Glands i nogensomhelst Art af Almindelighed, men alene paa denne Glands af dette existerende Sølv. Det existerende Sølv med denne bestemte Glands har, ikke en almindelig Tiltrækning til Chlor i al Almindelighed, men under *disse* Betingelser *denne* Tiltrækning o. s. v. I det existerende Sølv have den bestemte Glands og den chemisk bestemte Tiltrækning deres factiske Identitet; men denne Identitet er saa antilogisk, at ingen Guddom, endnu mindre noget Menneske skal paatage sig at deducere *denne* Glands af *denne* Tiltræknig, eller *denne* Tiltrækning af *denne* Glands*). At begribe er da i nærværende Sammenhæng ikke indskrænket til at tænke eller reflectere; at begribe er: i skjult Enhed og factisk Forstaaelse med en uendelig Tænken, en uendelig bestemt Reflecteren, *at objectivere, at gribe, at magte.*

2) Af Forholdet imellem Vidensbegrebet og Magtbegrebet forklares nu Vexelbestemmelsen af Tingenes ydre og indre, tilfældige og nødvendige Relationer paa en meget naturlig Maade. Som existerende Objecter træde Tingene saaledes op

*) At her fra Videnskabens Standpunkt naturligviis kan være Tale om — idetmindste til en vis Grad — at forklare den ene Egenskab ved den anden, kan ikke komme i Betragtning, saalænge her udelukkende tilsigtes en Bestemmelse af Magtbegrebets Charakteer. Ved en Forandring af Synspunkt forvandles Egenskaberne igjen til Prædicater, og Reflexionen tilegner sig et System af universalia post rem.

mod hinanden, at det ved en overfladisk Betragtning seer ud, som om den ene Ting aldeles ikke vedkom den anden; enhver Ting er, hvad den er; her støder det Logiske igjen paa det Antilogiske. Men det maa bestandig fremhæves, at Tingene som Magtbegreber dog i Grunden ere Begreber; at Magtbegrebernes Indhold er logisk, skjøndt Formen er antilogisk; at det Enkelte jo ikke har løsrevet sig fra det Almene, men tvertimod fremstillet sig som det Almenes egen individuelle Bestemthed, en Bestemthed, uden hvilken det Almene selv ikke paa nogen Maade kunde faae Realitet i det Objective: trods Tingenes ophævede Sammenhæng er her altsaa dog en virkelig Sammenhæng. Denne Tingenes Sammenhæng frembyder nu en dobbelt Side, en antilogisk og en logisk. Seet fra den antilogiske Side er Sammenhængen *udvortes*; i den udvortes Sammenhæng med dens vexlende Omstændigheder hersker Tilfældigheden: Tilfældigheden er just den individuelle Bestemtheds og den virkelige Sammenhængs antilogiske Element. Fra den logiske Side er Sammenhængen *indvortes*; i den indvortes Sammenhæng med dens væsentlige Betingelser hersker Nødvendigheden, med Nødvendigheden Lovene og med Lovene det System af universalia, der i Kjendsgjerningernes Verden erkjendes som objective Magter. I Lovenes Realitet har Magten sin Idealitet; derfor ere Lovene væsentlige Mellembestemmelser mellem Vidensbegrebet og Magtbegrebet. Kun i Videns Form er Loven Lov, thi Loven er det Almene; kun i Magtens Form er Loven Lov, thi Lovens Gyldighed er dens Opfyldelse, Opfyldelsen betinges af Existensen, Existensen af en begribende Magt.

3) Modsætningen imellem Realbevægelsen og den rene Ideebevægelse kan da heller ikke længer være tvivlsom. Som det fuldkomne Vidensbegreb har Begrebet ideel Tilværen i en mægtig Reflecteren; den mægtige, alle Begreber begribende Reflecteren er en med Hvilen identisk Bevægelse, en Bevægelse i den rene Idee. Fra den menneskelige Videns Standpunkt

kan en saadan Bevægelse sees i en systematisk Udvikling af de ontologiske Kategorier, skjøndt en slig Udvikling naturligviis er uendelig langt fra at congruere med den Begrebsbevægelse, hvori Ideen selv udvikler og bestemmer sit logiske Indhold. Som eiendommeligt Magtbegreb er Begrebet en Ting i Tingenes Række, og som existerende Ting udtrykkelig bestemt for en endelig Modsætning af Hvile og Bevægelse. For at belyse denne endelige Modsætning maae vi ikke indskrænke os til at betragte det Mechaniske alene: enhver Naturproces er et i sin Art betegnende Exempel. Realitetsbevægelsen forudsætter Rummet og Tiden; hvad der i Videns Form er forenet i reen Reflexion, udlægges i Magtens Kreds formedelst Udvortesheden Former ved Systemer af virkelige Overgange. Det gjælder for Begribningen om at kunne i disse Overgange erkjende de existentielle Udtryk for en i Grunden væsentlig og uendelig Reflecteren.

„Existensens Strid med Grunden er en Modsigelse, som ved Hjælp af Udvortesheden Former: Rummet og Tiden finder sin Løsning. Spørge vi, hvad Vandet som Stof væsentlig er, da er Vandet et i Grunden reflecteret Væsen; thi Vandet er jo som Produkt af Ilt og Brint reflecteret i sine Bestanddele og disse Bestanddele omvendt reflecterede i deres Produkt. Det saaledes reflecterede Produkt er derhos — i Grunden — behæftet med den Modsigelse, at det ikke kan være til, forsaavidt dets Bestanddele have Tilværen, og Bestanddelene ikke være til, forsaavidt Produktet har Tilværen: Produkt og Bestanddele forudsætte og ophæve hinanden gjensidig. Endvidere er dette i Grunden reflecterede Produkt behæftet med den Modsigelse, at dets Aggregationsform baade er luftformig, draabeflydende og fast, medens enhver af disse Former dog gjensidig udelukke hinanden ... Det er umuligt at sige, hvad der meest charakteriserer Vandets Væsen, enten dets Dannelse af eller dets Adskillelse i Ilt og Brint; thi i Grunden maa Adskillelsen jo være reflecteret i Dannelsen, og Dannelsen omvendt i Adskillelsen: Adskillelse og Dannelse ere med deres Forskjel i

Grunden Eet. Anderledes med Existensen. I den umiddelbare Existens kan eet og samme Produkt unuligt være paa een Gang baade dannet og opløst; men hvad der ikke kan skee paa een Gang, kan jo skee efterhaanden, derfor have vi Tiden; og hvad der ikke til samme Tid kan skee paa eet Sted, kan jo samtidigt skee paa forskjellige Steder, derfor have vi Rummet."*) Det er Magtbegreberne, der udfylde Tiden, idet de opfylde Rummet.

γ) Magtens og Videns oprindelige Eenhed: universalia in re.

I sin Modsætning til Magten begynder Viden med det Almene; Formlen universalia ante rem er forsaavidt betegnende for Videns Oprindelighed. I Modsætning til Viden begynder Magten med at sætte og forudsætte det Enkelte; Formlen: universalia post rem, er med Hensyn hertil betegnende for Magtens Oprindelighed. Et Tilbageblik paa de to Phaser vil imidlertid snart overbevise os om, at Vexelbestemmelsen af det Almene og det Enkelte ikke ligefrem lader sig angive ved scholastiske Formler. Betragte vi den for Viden gjældende Ideebevægelse, da er det indlysende, at det Almene i Principet forudsætter det Enkelte, at det under sin uophørlige Selvbestemmen bestandig maa have det Enkelte til Mellemled ved de Fordoblinger, hvori det har sin uendelige Rigdom, at det Almene, med andre Ord, ligesaavel maa resultere af det Enkelte, som gaae forud for det Enkelte, at altsaa universalia ante rem oprindelig maae forudsætte universalia post rem. Betragte vi den for Magten gjældende Realbevægelse, da kan det Almene jo kun abstraheres af det Enkelte under den Forudsætning, at det Almene selv er sat i og med dette Enkelte; for at sætte det Enkelte som det Almenes existentielle Udtryk, maa Magtbegrebet forudsætte Videns-

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 173—74.

begrebet: universalia post rem er kun en Stadfæstelse af universalia ante rem. Men, naar Extremerne: ante rem og post rem saaledes uophørlig forudsætte og frembringe hinanden, saa ligger det nær at søge Udtrykket for det Sande i den forenende Midte, altsaa at vælge Betegnelsen universalia in re.

I formel Henseende har Betegnelsen universalia in re ganske vist ogsaa sin Betydning; men det Charakteristiske er, at den logiske Betydning ligesaavel ved denne sidste som ved de to foregaaende Betegnelser just er i sit Begreb det Modsatte af, hvad den er i den scholastiske Mening. Efter den scholastiske Mening vil Sætningen: universalia sunt in re aabenbart forstaaes saaledes, at Tanken skal slaae sig til Ro ved den Væren, universalia have i res, altsaa opfatte Eenheden af universalia og res, ikke blot som en Værenseenhed, men som en værende Eenhed. Men her viser sig igjen Misforstaaelsen. Sætningen: universalia sunt in re hører ingenlunde til de rolige, men tvertimod til de urolige, af allehaande skjulte Modsigelser hjemsøgte Sætninger; Betegnelsen in re sætter jo paa een Gang Identitet og Forskjel af universalia og res. Hvad er vel res? Systemet af de Existensbestemmelser, der ere forenede i Objectet, det existerende Enkelte. Og universalia? Systemet af de Prædicater, der i Dommen svare til de for Subjectet gjældende Existensbestemmelser. Men nu har det jo i vort Foregaaende viist sig, at Existensbestemmelserne ligesaalidt kunne være Prædicater, som Prædicaterne Existensbestemmelser, efterdi Prædicaterne ere logiske, Existensbestemmelserne antilogiske; hvori da ligger: at universalia, forsaavidt de ere in re, ikke kunne være universalia, og, forsaavidt de ere universalia, ikke kunne være in re. Vexelbestemmelsen af universalia og res fordrer altsaa paany en Bevægelse.

I den evige Fornuft er Viden og Magt oprindelig Eet. Det er mærkværdigt, hvor naturlig og let man faaer den videnskabelige Bevidsthed, især, hvis man omskriver

Vidensbestemmelserne ved „Tankebestemmelser", endog fra de forskjelligste Synspunkter til at indrømme denne Sætning. „Naturhandlingerne", siger H. C. Ørsted*), „rette sig efter Tankehandlingerne. Naturlovene kunne derfor ogsaa kaldes Naturtanker. Samtlige Naturlove udgjøre derfor et Hele, ligesom samtlige Tanker i Fornuften. Naturen maa saaledes opfattes af os som et Fornufthele. Mangfoldigheden i Naturen er derfor at betragte som en Tankeudfoldning, Omskiftningerne som en Tankebevægelse. Men ligesom der i al Tænken er en Virksomhed, og Tanken tænkt uden denne kun er en Tænkningsform, saaledes er der i enhver tilværende Ting en Virksomhed, ved hvilken den hævder sin Tilværelse og ytrer den mod andre Ting. Uden denne Virksomhed har den ikke Virkelighed. I Tænkningen kalde vi dette Virksomme Villie, i de udvortes Gjenstande Kraft**). Men ligesom Villen og Tænken

*) Naturlærens mechaniske Deel. Kbhvn. 1844. Første Indledning.

**) Det kategoriske Forhold mellem Kraft og Magt er i nærværende Afsnit kun flygtig berørt, fordi Kræfternes Analyse, forsaavidt den gives i Grundideernes Logik, væsentlig henhører under Magtens Kredse. At Magt og Kraft ere beslægtede, kan sees af Sprogbrugen. Heiberg har i sin „speculative Logik" (Anfr. Skrft. S. 72) angivet Forholdet saaledes: „Magten er den absolute Nødvendighed. Dens Momenter ere Kraft og Ytring, af hvilke den Ene er Grændsen for den Anden, og for saa vidt dens Qvalitet. Kraften er Mulighed af Ytring, og Ytringen er Umulighed af Kraft, d. e. Kraftens Ophør, thi i Ytringen udtømmes Kraften, og ophører, som i sin Grændse. Men Kraften, betragtet som Mulighed, er *Betingelsen* for Ytringen, og Ytringen er den *Existens*, som fremgaaer, hvor Betingelsen finder Sted; medens *Nødvendigheden* er den Virksomhed, som, ved at ophæve Betingelsen, giver det Betingede Existens, og (da Betingelsen eller Forudsætningen ophæves) fører det Existerende tilbage til umiddelbar Væren, ikke, saaledes som de øverste logiske Grundsætninger, ved at tilintetgjøre Reflexionen, men tvertimod ved at fuldføre denne, saa at den kommer til sin Ende, og ophæves. Det Nødvendige er vel nødvendigt formedelst et Andet,

er Eet, kun betragtet fra to Sider, saaledes ogsaa Kraft og Naturlov; de ere Ytringer af den guddommelige Villie og den guddommelige Tænken."

Men naar man i logisk Forstand skal gjøre Rede for Videns og Magtens oprindelige Eenhed og derved for Muligheden af, at „Naturhandlingerne" kunne „rette sig efter Tankehandlingerne", saa viser sig et stort Problem, det Problem, med hvis Løsning Subjectivitetens Logik maa culminere. Et Forsøg paa at besvare det Spørgsmaal, hvad det egentlig vil sige, at „Naturhandlingerne" rette sig efter „Tankehandlingerne", vil allerede gjøre Problemet kjendeligt. Vælge vi som Exempel paa en Naturhandling Faldet paa Skraaplanet, da er det for det Første indlysende, at de Tankehandlinger, der hos Betragteren udfordres til at forstaae en saadan Naturhandling, ingenlunde falde sammen med en Opfattelse, der umiddelbart og ligefrem retter sig efter Naturhandlingen selv. Hele Systemer af logiske Bestemmelser ere i det tilværende Skraaplan, i det faldende Legeme og som Følge heraf i Faldbevægelsen selv forenede til antilogisk Eenhed; disse i Naturhandlingen forenede Systemer maae ved særskilte Tankehandlinger adskilles og forbindes paa eiendommelig Maade, naar Handlingen skal sees at udtrykke bestemte Naturtanker.

„Et Legeme", hedder det,*) „behøver saa mange Gange mere Tid til at falde ned ad Skraaplanets Længde end til at falde igjennem dets Høide, som hiin er større end denne." Herved er da en Naturlov udtalt som en Naturtanke; men i hvilken Grad Naturhandlingerne i de phænomenale Bevægelser, hvorved Loven opfyldes, afvige fra de Tankehandlinger, hvorved Lovopfyldelsen indsees, fremlyser, naar man kaster et Blik paa de mathematiske Udtryk*), der bestemme Lovopfyldelsen fra dens forskjellige Hovedsider. Vistnok mødes i alle disse Hovedpunkter „Naturtanken" med den mathematiske Tanke; men Naturhandlingen er derfor ligesaalidt en mathematisk Operation, som den mathematiske Operation er en Naturhandling; der faldes ikke i en Ligning, ikke i en Quotient, ikke i en Qvadratrod.

som er dets Betingelse, og denne Betingelse er selv existerende eller selvstændig, men da det Nødvendige ikke selv kommer til Existens, førend Betingelsens Existens er ophævet, saa er det Nødvendige ligesaavel ubetinget d. e. absolut, eller: det er, fordi det er."

*) H. C. Ørsted. Anfr. Skr. S. 202.

For Naturhandlingen gjælder det, at universalia ere in re, om Tankehandlingen gjælder det derimod, at universalia saavel post rem som ante rem ere in mente. Ethvert Experiment forudsætter et System af universalia ante rem; thi Experimentet faaer just sin Betydning derved, at der i

*) „Betegnes Skraaplanets Høide ved a, dets Længde ved l, vil ... Grundhastigheden for Faldet paa Skraaplanet blive $g\frac{a}{l}$, og Bevægelsen er bestemt ved Udtrykkene

$$h = \frac{gat}{l} \quad r = \frac{ga}{2l}t^2$$

Varigheden af Faldet paa Skraaplanet findes af det andet Udtryk ved at sætte $r = l$, og betegnes den tilsvarende Tid ved t_1, faaer man

$$t_1 = l\sqrt{\frac{2}{ga}}$$

Den Tid t_2, et Legeme vilde bruge til at falde igjennem Skraaplanets Høide, er" — her henvises til et Foregaaende — „bestemt ved

$$t_2 = \sqrt{\frac{2a}{g}}$$

og af dette Udtryk i Forbindelse med det foregaaende findes

$$\frac{t_1}{t_2} = \frac{l}{a}$$

eller, med andre Ord, Faldet paa Skraaplanet fordrer i samme Forhold længere Tid, som Længden af Skraaplanet er større." H. C. Ørsted, Naturlærens mechaniske Deel 3die Udgave ved C. Holten. 1859 S. 187.

det givne Tilfælde forelægges Naturen et bestemt Spørgsmaal til Besvarelse, og den Spørgende maa nødvendig have et Indbegreb af allerede udviklede Begreber in mente. Ligeledes forudsætter ethvert Experiment, at der kan udvikles et System af universalia post rem; thi Forsøget anstilles jo netop i det Øiemed, at faae Existensbegreberne oversatte i Begrebets Form, og bevare de af Kjendsgjerningerne abstraherede universalia in mente. De Tankehandlinger, der udfordres for at anstille Experimentet, og det Indbegreb af Naturhandlinger, hvori Experimentet fuldstændig udtales, ere, vel at mærke, som Handlinger, ikke parrallelt løbende. Kunde Tankehandlingen ligefrem og i al Umiddelbarhed følge Naturhandlingen, saa maatte Reflexionen falde sammen med Sandsningen. Der vilde altsaa til at forstaae en Naturbegivenhed ikke behøves Andet, end at Iagttageren fra alle Sider fik seet, hvad her var at see, hørt, hvad her var at høre, kort: sandset, hvad her var at sandse; men ligesaa lidt som Sandsningen ligefrem kan følge Tænkningen, saa at Sandsebevægelsen Punkt for Punkt skulde svare til Tankebevægelsen, ligesaalidt kan Naturhandlingen ligefrem følge Tankehandlingen.

Af den her paaviste Charakteerforskjellighed følger da med uafviselig Consequens, at Tankehandling og Naturhandling ligesaa umulig kunne være Eet i „den evige Fornuft", som i „den menneskelige Erkjendelse". Vistnok maa det indrømmes, at den evige Fornuft ikke behøver en saadan Udstykning og Sammenstykning af Forkundskaber, Forberedelser og Overveielser for at erkjende Faldet paa Skraaplanet, som den menneskelige; man kan umulig tænke sig den evige Fornuft i Begreb med at addere, multiplicere, uddrage Qvadratroden, indprænte sig Formler for Hastigheden, det gjennemløbne Rum, Tiden o. s. v. Men derfor staaer det ligefuldt fast, at de Idealitetsbestemmelser, der paa det psychologiske Standpunkt haves paa ufuldkommen Maade in mente humana, maae

paa det ontologiske Standpunkt, saa sandt der gives en evig Viden, haves paa fuldkommen Maade in mente divina.

At Naturlæren som Fagvidenskab ikke kan finde sig opfordret til at anstille logiske Undersøgelser angaaende Tankehandlingens Eiendommelighed i Modsætning til Naturhandlingen, er forklarligt nok; men mærkværdigt er det, at Problemet hidtil endog synes at have unddraget sig Philosophiens Opmærksomhed. Den „immanente Methode" er i denne Henseende saalangt fra at ane nogen Vanskelighed, at den tvertimod, som vi have seet, i al dogmatisk Umiddelbarhed gaaer ud fra den Forudsætning, at Tankebevægelsen og Sagbevægelsen overalt maae falde sammen. „Slutningen*) maa følgelig, ligesaalidt som Omdømmet i Almindelighed, betragtes blot som en menneskelig Tankeoperation; tvertimod maa Slutningen betragtes som Sandheden af alt Existerende, som Fornuften i alt Tilværende; og Alt er saaledes en Slutning. Eller: Alt er Begreb, og dets Tilværelse er Forskjellen mellem Begrebets Momenter, hvilken Forskjel bestaaer deri, at enhver Tings Enkelthed staaer under en Particularitet af Egenskaber eller Væren udenfor sig selv, hvorved den hæver sig til sin almindelige Natur, og optager denne i sig selv. Saaledes er f. Ex. hele det menneskelige Liv en Slutning. Individet er det Enkelte. Dets Fornødenheder, dets Virksomhed, dets Eiendom, med eet Ord Alt, hvorved det staaer i Forbindelse med den udvortes Verden, er Mellemledet mellem det selv og det Almindelige, eller Midler (d. e. Mellemled, media) til at forædle og uddanne det, d. e. til at forene dets Individualitet med det Almeengyldige. Betragtede som menneskelige Tankeoperationer, ere Omdømmer og Slutninger Udtrykket for den subjective Erkjendelse af hiin Grundfornuft i Tingene, eller Tankens Congruens med Virkeligheden." Man skulde altsaa, ifølge denne Udtalelse, antage, at den fornuftige Tanke-

*) J. L. Heiberg. Specul. Log. (Anfr. Skr. S. 93 flgd.) (Prosaiske Skrifter, 1ste Bind, S. 303—304).

bevægelse var congruent med Bevægelserne i de virkelige Begivenheder; at her i Virkeligheden altsaa var et virkeligt Almeent og et virkeligt Særskilt, ligesaavel som et virkeligt Enkelt.

Den ideale Sammensmeltning af det Subjective med det Objective, vi ved at opstille Subjectivitetsproblemet allerede have fremhævet, og siden fra forskjellige Sider og under forskjellige Vendinger nærmere søgt at belyse, maa da i nærværende Sammenhæng endnu engang underkastes en særegen Prøvelse. Det er Forholdet imellem det Enkelte, det Særskilte og det Almindelige, hvorpaa Opmærksomheden fæster sig. Hvorledes bliver da det Enkelte, det Særskilte og det Almene, ifølge den speculativt immanente Methode, bestemt ved Slutningen?

„I Slutningen," siger Heiberg,*) „bliver det Enkelte, det Særskilte og det Almindelige bestemt som Individ, Art og Slægt... Betegner man det Enkelte med E, og det Almindelige med A, saa kan Omdømmet fremstilles ved Udtrykket E — A, hvilket vil sige, at det Enkelte og det Almindelige ere forenede, eller at det Enkelte er det Almindelige. Betegnes nu endvidere det Særskilte med S, saa fremstilles det fuldstændige Omdømme eller Slutningen ved Udtrykket E — S — A, hvilket vil sige, at det Særskilte er Mellemleddet, hvorved det Enkelte er forbundet med det Almindelige, eller at det Enkelte er det Almindelige formedelst det Særskilte... Men**) idet det Enkelte i hiin første Sætning bestemmes som det Almindelige, følgelig som det, der er det Fælleds for begge de andre Led, saa bliver det selv til den forbindende Midte, hvilket giver den anden Slutning, S — E — A, hvis Betydning er, at det Særskilte er det Almindelige formedelst det Enkelte, eftersom dette selv er baade særskilt og

*) Anfr. Skr. S. 93. (Pros. Skr. 1, S. 304).

**) Anfr. Skr. S. 97—98. (Pros. Skr. 1, S. 313—314).

almindeligt, ifølge den første Sætning. — Da fremdeles, ifølge den første Sætning, det Enkelte er bestemt som det Almindelige, og ifølge den anden det Særskilte ligeledes er bestemt som det Almindelige, saa er det Almindelige Bindeledet, som forbinder det Enkelte med det Særskilte, hvilket giver den tredie Slutning, E — A — S, hvis Betydning er, at det Enkelte er det Særskilte formedelst det Almindelige. Og da nu endelig, ifølge denne sidste Slutning, det Enkelte er det Særskilte, og ifølge den foregaaende det Særskilte er det Almindelige, saa bliver det Særskilte paany Bindeleddet, og frembringer den første Slutning, E — S — A, der først var fremkommen uden foregaaende Slutning. Herved er Slutningernes System fuldendt, eftersom ethvert af Omdømmerne nu er medieret." *)

Kom det nu an paa at udføre det Formelle i denne Systematik videre, da vilde det her være en let Sag at vise, hvorledes Slutningen E — A — S væsentlig svarer til universalia ante rem, Slutningen S — E — A til universalia post rem og Slutningen E — S — A til universalia in re; men Formsiden er allerede saa fremherskende, at

*) Som Exempel paa det Fornuftige i, at Alt „er et System af tre Slutninger", vedføies (Anfr. Skr. S. 99) følgende Anmærkning: „Individet, som ved sin sandselige Natur forbinder sig med Fornuften, staaer under Formen af den første Slutning, E—S—A. Men Individet er selv Foreningen af den sandselige Natur og Fornuften; dette giver den anden Slutning, S — E — A. Og endelig er det Fornuften, hvori saavel Individets Enkelthed, som dets sandselige Natur er grundet; dette giver den tredie Slutning, E—A—S. Mange Uenigheder og Forvirringer i Videnskaben have deres Grund deri, at man holder sig til den enkelte Slutning, istedenfor til det hele System. Herved fremkomme da forskjellige, ja modsatte Paastande, af hvilke enhver er rigtig, forsaavidt som den er en Side af Sandheden, men urigtig, forsaavidt som dens Sandhed er eensidig."

Systematiken, endog i betænkelig Grad, nærmer sig til Schematisme. Skal „Systemet af de tre Slutninger" faae nogen sand Betydning ved Bestemmelsen af Forholdet mellem Tankehandlingen og Naturhandlingen, med andre Ord, ved Bestemmelsen af Forholdet mellem Ideen og Virkeligheden, da maa enhver af Systemets tre Slutninger igjen afgive Typen for en Sphære af Systemer, hvori den eiendommelige Bevægelse kan sees at være bestemt ved Beskaffenheden af det Led, hvis Udvikling Bevægelsen tjener. Sættes saaledes Udviklingen og Articulationen af det Almene som Opgave, ifølge Schemaet: E — A — S, faae vi et Idealsystem; sættes omvendt Udviklingen og Articulationen af det Enkelte som Opgave, efter Schemaet: S — E — A, faae vi et Realsystem; sættes endelig Vexelbestemmelsen af det Almene og det Enkelte eller Udviklingen af det Særskilte som Opgave efter Schemaet: E — S — A, vil det være begge de eensidige Systemers teleologiske Eenhed, der articulerer sig i et fuldstændigt System.

1) Idealsystemet. Det Enkelte er det Almene, E — A, denne Dom er logisk, altsaa udtrykkelig en Tankehandling. Den væsentlige Forskjel mellem Subject og Prædicat beroer, ifølge vort Foregaaende, ikke paa nogen Forskjel i Fuldstændigheden af Bestemmelserne, thi den samme Totalitet, der findes i Subjectet, kan ogsaa findes i Prædicatet; men Modsætningen, den afgjørende og gjennemgaaende Modsætning mellem Subjectet og Prædicatet, beroer derpaa, at Prædicatets Bestemmelser ere logiske, Subjectets antilogiske. I sin logiske Form vil Prædicatstotaliteten som det Almene udtrykke Eenheden, medens Subjectstotaliteten i sin existentielle, antilogiske Form vil kunne gjentage sig i det Uendelige, og saaledes udtrykke Mangfoldigheden. Saavel paa Mangfoldighedens som paa Eenhedens Side have vi her det Absolute selv; nemlig paa Eenhedens Side, altsaa i det Almindeliges Form, det Absolut-Absolute; paa Mangfoldighedens Side,

altsaa i det Enkeltes individuelle Form, det Relativ-Absolute: under begge Former haves Begrebet, forsaavidt det er et Vidensbegreb, i sit absolute Indhold som Idee.

Det Enkelte i dets existentielle Umiddelbarhed kan den guddommelige Viden — medmindre den da skulde kunne see Fiirkanten som en Cirkel — ligesaalidt gjennemskue umiddelbart, som den menneskelige Viden kan det: det Existerende er og bliver Videns Gjenstand og som Videns Gjenstand en Skranke for Viden. Derimod har den guddommelige Viden det uendelige Fortrin fremfor den blot menneskelige, at den Vidende seer det existerende Enkelte i dets adæqvate Idee. Individualideen, det Enkeltes adæqvate Idee, gjentager sig altsaa i Mangfoldigheden med det Enkelte; saaledes faaer da Dommen E — A den for Ideelæren afgjørende Betydning, at den samme Totalitet, det samme Absolute, den samme Idee, kan paa een Gang sees i Eenhedens og i Mangfoldighedens, i Absoluthedens og Relativitetens Lys. I den ene og samme Idee kan den vidende Subjectivitet altsaa have utallige bestemte Ideer, og i de utallige Ideer een eneste bestemt Idee.

Det vil, som Følge heraf, da heller ikke kunne være til Hinder for den fuldkomne Begriben, at her, istedenfor eensformig Gjentagelse af det samme Enkelte, indtræder en existentiel Totalitetsforskjel mellem Enkeltexistenserne indbyrdes, saa at de Enkelte adskille sig i to eller flere Rækker. Tvertimod! Totalitetsforskjelligheden er jo netop et eiendommeligt Udtryk for, at Magten tjener Viden, idet Vidensbegrebet articuleres ved det varierende Magtbegreb. Med Existenstotaliteternes Forskjellighed fremkommer det Særskilte. Men ligesom det Særskilte i sin Begrebseenhed altid udtrykker Fordoblingen, saa at, hvor der er eet Særskilt, er der ogsaa to, saaledes viser det Særskiltes Oprindelse sig strax dobbeltsidig: det er Særskiltheden i det Enkelte, der gjør det Almene til et Særskilt, hvilket her kan betegnes ved Dommen: E — S.

Men da Magtbegrebet, som Begreb, kun kan forvandle Vidensbegrebets Form, ikke dets Indhold, kan Særskiltheden umulig fremkomme i det Enkelte, uden under den Forudsætning, at den allerede er i det Almene; hvilket her kan betegnes ved Dommen: S — A. Almeenideens Eenhed med Individualideerne er da herved articuleret til et System af særskilte Ideer; i hver særskilt Idee er det hele System gjennemsigtigt.

I Ideernes Sphære er Særskiltheden ikke blot et Mellemled mellem det Almene og det Enkelte, men tillige begges absolute Eenhed. Her have vi Slutningen: E — S — A, og Heiberg har forsaavidt Ret, naar han lægger Vægt paa, at det Enkelte, det Særskilte og det Almene blive i Slutningen bestemte som *Individ*, *Art* og *Slægt*. Naar det Særskilte er Art, saa er det Almene Slægt; men det kommer i denne Sammenhæng fornemmelig an paa at bestemme Bevægelsen som Tankehandling, og fremstille *Slægt* og *Art*, ikke som blot formelle Kategorier, men som Ideer. Det er det Almene selv, paa hvis Articulation Idealsystemet fra alle Sider lægger an. Hvad enten her iøvrigt handles om Individet eller om Arten eller om Slægten, saa er det dog lutter Vidensbestemmelser eller Ændringer, Formationer og Berigelser af det Almene, hvorom det gjælder: herved, og kun herved, er Bevægelsessystemet eiendommelig charakteriseret som et System af Tankehandlinger.

Af disse Tankehandlinger sees udtrykkelig, at den Totalitet af Bestemmelser, der paa existentiel Maade svarer til Individerne i en vis Række, netop afgiver de antilogiske Momenter, hvòrved Kategorien *Art* integreres til Eenhedsudtryk for et relativt Absolut, og bliver en særskilt Idee. Fremdeles vil det af disse Tankehandlinger være indlysende, at de særskilte Totalitetsbestemmelser, hvorved de under samme Slægt hørende Arter adskille sig fra hverandre indbyrdes, ikke falde udenfor, men sammen med det System af Bestemmelser, der charakteriserer Slægten som Slægt. Saalænge *Slægten*

blot opfattes som Kategorie, er den naturligviis fattigere paa Bestemmelser end de Arter, der høre under den; men som absolut Eenhedsudtryk for de forskjellige, paa Arterne fordeelte Eiendommeligheder, er Slægten Idee. „Her danner sig ikke et Slægtsbegreb, fordi her forekomme forskjellige Arter; men her forekomme forskjellige Arter, fordi Slægtens Idee kun kommer til Existens ved at differentiere sig i Artsideer, ligesom Artstideen kun kommer til Existens ved at differentiere sig i Individualideer.“ *)

Endelig vil det af de for Idealsystemet afgjørende Tankehandlinger kunne forstaaes, at det Almene, der i en bestemt Sammenhæng er articuleret og bestemt som *Slægt* i Modsætning til *Art*, eo ipso er bestemt som *Art* i Modsætning til *Familien*, der i logisk Forstand kun er en Slægt af høiere Orden, o. s. v., saa at Systemet paa denne Maade kan articuleres til Systemer af Systemer i det Uendelige. Bevægelsen fra Individualideerne gjennem Arterne til Slægten, gjennem Slægt-Arterne til Slægternes Slægt i Almeenideens absolute, indholdsrige Eenhed, er at opfatte som Subjectivitetens Fordybelse i sin Videns Indhold. „Den for Ideeudviklingen afgjørende, med Selvhedsloven identiske Concretionslov er allerede bestemt, naar Slægtsideen er naaet. Istedenfor at bestemme Gjennemgangen gjennem Individerne til Arten, gjennem Arterne til Slægten, gjennem Slægten til Familien o. s. v. som en Overgang fra det Concretere til det Abstractere, maae vi da, ifølge den paaviste Lov, omvendt bestemme denne Gjennemgang som en Fordybelse i stedse rigere, stedse inderligere Concretioner.“ **) — Allerede den grundende Reflexion gav os en Selvfordybelse; men dens Eensidighed viste sig deri, at den førte til Gjæring og Grublen. Denne Uklarhed er nu fuldstændig overvunden:

---

*) Forelæsn. ov. Phil. Propæd. 1860—61 S. 324—25.

**) Forelæsn. ov. Phil. Propæd. 1860—61 S. 325.

den absolute Ideernes Eenhed er i Idealsystemet ligesaa klar og bestemt som de relative Ideers uendelige Mangfoldighed; thi Eenheden er med Mangfoldigheden overalt seet og sat ved den samme Tankehandling af den samme Tænkende.

2) Realsystemet. Det Almene er det Enkelte, A — E, denne Dom er antilogisk, altsaa betegnende for en Naturhandling. Det Almene er i sin rene Almindelighed altid en Tanke; men i dette System er Tanken identisk med Magten: det Almene er en mægtig Tanke, en Tankemagt, altsaa en Lov. Men Loven er kun virkelig i sin Opfyldelse; Opfyldelsen er i det Enkelte, bestemt ved det Enkelte og Eet med det Enkelte. Alt hvad der i Virkeligheden er til, er til i Kraft af en Lovopfyldelse, og just derfor til som et Enkelt: hvad der hviler, hviler ifølge en Lovopfyldelse; hvad der bevæger sig, bevæger sig ved en Lovopfyldelse. Det Samme gjælder om al Vorden, Opstaaen, Forgaaen o. s. v. Loven, den almene Magt, udgaaer ikke fra de evige Tankers Verden saaledes, at den paa umiddelbar Maade griber ind i det Endelige og Enkelte, nei, Loven, det mægtige Almene, er tvertimod bestemt ved Vexelbestemmelse af de enkelte Tings enkelte Egenskaber. Det er overalt den eiendommelige, punktuelle Vexelvirkning af Enkelte med Enkelte indtil de allermindste Enkeltheder, hvorpaa Fyldestgjørelsen af det Almenes Fordringer her maa beroe: Lovens Opfyldelse er nøiagtig bestemt ved den Tingenes Sammenhæng, den selv bestemmer. Den antilogiske Dom A — E er fra dette Synspunkt at betragte som et Udtryk for Lovopfyldelse i Almindelighed; den er forsaavidt et logisk Symbol paa alle virkelige og mulige Naturhandlinger.

Af det Almenes Eenhed med det Enkelte i Lovopfyldelsen følger, at Opfyldelsen af en enkelt Lov kan in concreto være forenet med en Opfyldelse af flere indbyrdes forskjelligartede Love. Det er ikke blot en eensidig abstract Almeenbestemmelse, der fra dette Standpunkt sees at gaae i Eet med en abstract

Existensbestemmelse; hele Systemer af universalia udgjøre her det logiske Indhold, som Enkeltexistensen, res, det umiddelbare Magtbegreb, udtrykker i antilogisk Form. Concretionen af Existensbestemmelserne i deres Idealitet giver os igjen det Almene i Tingenes Væsen under Form af Kategorier som Grund og Mulighed; dog med den forhøiede Eiendommelighed, der er et Udtryk for, at Reflexionens Former nu ere integrerede ved Virkelighedens antilogiske Momenter. Den substantielle Reflexion gav os Magtens Kategorie med dens existentielle Betydning; men Et er Magtens Kategorie i logisk Reflexion, et Andet er et System af Magtbestemmelser, hvis Forening factisk udtrykker den factisk givne Existens. Den nødvendige Eenhed af Virkeligheden og den reale Mulighed er fra Begrebets Standpunkt allerede paaviist som en nødvendig Eenhed af det Objective med det Subjective i den ontologiske Objectivering; men i nærværende Sammenhæng er det ikke nok med Eenheden i dens Almindelighed; hele Eftertrykket falder paa den for det Virkelige afgjørende Bestemthed, at det hver Gang just er denne Eenhed under disse, just disse Omstændigheder, paa disse, just disse Betingelser. Var Loven som Lov det Almene, saa er den bestemmende Grund, den reale Mulighed, nu det Særskilte: for at opfyldes i det Enkelte, maa Loven væsentlig bestemmes ved det Særskilte. Den kategoriske Bevægelse fra Begreb til Existens gaaer altsaa fra det i Magtens concrete Idealitet (den bevægende Grund, den virkelige Mulighed) hvilende Almene gjennem Magtbestemmelsernes særlige Sammenvoxen (denne paa disse Betingelser tilstrækkelige Grund; denne i disse Vexelvirkninger til Anlæg sig fuldendende Mulighed), og kan forsaavidt betegnes ved Dommen: A — S.

Dommen: A — S, erholder imidlertid først sin rette existentielle Gyldighed, naar den sees i Forbindelse med Grundens Opgaaen i den bestemte Existens, Mulighedens

Omsætning i den individuelle Virkelighed, Anlægets Udførelse, altsaa med det Særskiltes Overgang i det Enkelte; denne Overgang betegne vi ved den antilogiske Dom: S — E. Naturhandlingerne ere kategoriske Magthandlinger, de forudsætte Ideen, og fyldestgjøre Ideen, men falde ikke sammen med Tankehandlingerne. Saaledes er i Forhold til Naturfrembringelsen Slægtens Idee Artens Mulighed, Artens Idee Individets Mulighed; men Frembringelsen selv viser, at det ikke er Ideen som Idee, men Individerne, der i Virkeligheden fuldbyrde Naturhandlingen. Idet Magtbegrebet overalt har det Enkelte, det Individuelle til Realitet, har det i den Grad lagt Beslag paa alle Vidensbestemmelser, at de alle maae finde deres logiske Undergang i Existensens antilogiske Bestemthed. At denne Undergang ikke desto mindre er Eet med en stadig Gjenopvækkelse, at Idealiteten i kategorisk bestemte Former gjennemvirker og bærer Realiteten, saa at vi paa alle Punkter have universalia in re, er en ligefrem og nødvendig Følge af, at det i Objectiviteten Objective maatte forsvinde som et Phantom, dersom det ikke blev ontologisk objectiveret. Den ontologiske Objectiveren er som Naturhandling — thi Naturhandlingen er ikke en abstract objectiv Begivenhed, der paa abstract objectiv Maade udfører sig selv — ligesaalidt en umiddelbar Anskuen som en reen Tænken eller almindelig Reflecteren; den har alle logiske Forudsætninger, alle almene og særskilte Begrebsbestemmelser nærværende i Virksomhedens og Anvendelsens Øieblik. Men disse logiske Bestemmelser frigjøres ikke til logisk Idealitet; tvertimod! de bindes, tilsættes og udtømmes i den objectiverede Gjenstands reale Frembringelse: S — E — A.

At Naturhandlingen svarer til Tankehandlingen, vil da med andre Ord sige, at den har Tankehandlingen paa een Gang baade som iboende og oversvævende. Forsaavidt Vidensbegrebet er bestemt og ved Bestemmelsen forvandlet til Magtbegreb, er Tankehandlingen iboende; det vil sige: den er ikke

Tankehandling, men en reel Frembringelse, der i alle Punkter udtrykker Tanken ved at ophæve Tanken, og saaledes svarer til Tankens Fordring. Forsaavidt Magthandlingen kategorisk virkeliggjør et System af Vidensbestemmelser, maa Tankehandlingen nødvendig være oversvævende. Det var jo umuligt, at Magtbegrebet kunde være Begreb, dersom det ikke var et reelt Udtryk for en begribende Magt; men en begribende Magt maa absolut være en vidende Magt; men en vidende Magt er en mægtig Viden, thi den reale Begriben forudsætter det Logiske, og det Logiske beroer paa Viden. Er Idealsystemet med sine Tankehandlinger et tomt Skin, naar det Reale mangler, saa er Realsystemet med sine Magthandlinger en meningsløs Kjendsgjerning, naar den Idealitetens Frigjørelse, der er nødvendig for Begrebernes logiske Udvikling, tænkes borte.

Ogsaa i Realsystemet gjør Forskjellen imellem Ideen som Kategorie og Kategorien som Idee sig gjældende. Seet fra det empiriske Synspunkt kan Ideen kun vise sig som Kategorie. Sagen, det Concrete, det Virkelige selv er Individet. „Naturen", hedder det, „giver os overalt kun Individer, ikke Arter, endnu mindre Slægter."*) Slægter og Arter ere da, ifølge denne Synsmaade, kun Abstractionsbegreber, universalia post rem, der ikke have Noget med de reale Frembringelser selv at gjøre. Men hvor tankeløs en saadan Opfattelse er, kan allerede sees deraf, at den gjør Naturhandlingen selv tankeløs. Det er ved Identiteten af det Logiske og det Antilogiske i Videns Form, at Kategorien bliver Idee; det er ved den tilsvarende Identitet i Magtens Form, at der gives en Realitet, og at denne Realitet udtrykker Ideen. Dersom der Intet var, der bar Realitetens Anlæg i sig, saa kunde der jo heller Intet realiseres, og saa var der ingen Realitet; men tomme Tanker, abstracte Begreber, subjective Indfald og vil-

*) Jvfr. Forelæsn. over Phil. Propæd. 1860—61 S. 250. flgd.

kaarlige Forestillinger bære ikke i sig Realitetens Anlæg, og kunne derfor, strengt taget, heller ikke realiseres. Kun naar Begrebet i sit logiske Væsen saaledes magter de antilogiske Momenter, at det formedelst denne ideelle Magt har Realitetens Anlæg i sig, kan det — i en Naturhandling — realiseres; men et saadant Begreb er meer end en Kategorie, det er en Idee. Det er ligesaalidt de formelle Begreber som de begrebløse Elementer, der, enten hvert for sig eller naar de lægges sammen, have Realitetens Anlæg; nei, det er i Begrebernes, Elementernes, Kræfternes oprindelige, absolute Eenhed, altsaa i Ideen, at Anlæget væsentlig maa søges: kun Ideerne have Realitetens Anlæg; kun de guddommelige Ideer lade sig i egentlig Forstand realisere*).

3) *Ideal- og Realsystemets teleologiske Eenhed.* I hvilken Grad den hegelske Logik, saasnart man seer bort fra Idealitetens mystiske Dæmring i prægnante Udtryk, synker ned til en blot og bar Formlære, er især iøinefaldende, naar man betragter dens Behandling af „den teleologiske Virksomhed". „Saavel i den mechaniske, som i den dynamiske Virksomhed" — hedder det**) — „er Begrebet, som reen Objectivitet, udvortes for sig selv, hist som det umiddelbart Ydre, her som den relative og gjensidige Yderlighed af det Positive og det Negative. Men i den teleologiske Virksomhed, som er Begrebets Virksomhed, (ligesom den mechaniske er Umiddelbarhedens, og den dynamiske Reflexionens) vender det tilbage til sig selv, og da Begrebet baade er Subject og Object, fremstiller det paany den samme Modsætning, og sætter sig, som subjectivt, imod den objective udvortes Verden,

*) At det Taabelige og Forvirrede dog til en vis Grad lader sig realisere, beroer derpaa, at Ideemomenterne kunne udstykkes i det Endelige, og Realitetens Anlæg til en vis Grad lade sig forvirre.

**) Heiberg. Specul. Logik. (Anfr. Skr. S. 107. flgd.; Pros. Skrifter, 1ste Bind S. 333 flgd.)

men saaledes, at det betragter denne som den Modsætning, der skal ophæves i det selv. Paa det subjective Standpunkt er Begrebet, i Modsætning til den objective Verden, bestemt som den Hensigt eller Plan, der vel er fattet, men endnu ikke udført, d. e. som *subjectivt Øiemed*. I denne Slutning, hvori det subjective Øiemed er bestemt som det Enkelte, og Øiemedets Opfyldelse som det Almindelige, hvormed det Enkelte skal sammensluttes, er *Midlet* det Særskilte eller det Bindeled, som forener Hensigten eller Planen med dens Udførelse. Resultatet af Slutningen er saaledes den udførte Hensigt eller Plan, eller det opfyldte Øiemed, d. e. *Øiemedet som objectivt*; eller Resultatet er det Omdømme, hvori det Subjective sammensluttes med det Objective: E — S — A. Den anden Slutning, S — E — A, giver til Resultat det Omdømme, at Midlet selv er det Objective, d. e. at Hensigten allerede er opfyldt i Midlet. Og i den tredie Slutning, E — A — S, udtrykkes dette endnu bestemtere ved det resulterende Omdømme, at det subjective Øiemed har sin Objectivitet i Midlet."

Betragter man Sammenstillingen af Kategorierne mechanisk, dynamisk og teleologisk Virksomhed udelukkende fra Formsiden, og holder sig til den vedtagne Betegnelse, ifølge hvilken „det subjective Øiemed" skal falde sammen med „det Enkelte", og „det objective" med „det Almindelige", da kan det ikke negtes, at „den teleologiske Virksomhed" her er bleven belyst paa en saadan Maade, at Begrebet i Teleologien tydelig sees at staae høiere end Begrebet i den mechaniske og dynamiske Form. Men naar det saa skal undersøges, hvorledes det egentlig gaaer til, at Begrebet, skjøndt det synes at forblive paa hver Station, hvor det er, i det Mechaniske som „mechanisk Object", i det Dynamiske som „dynamisk Object", — dog formaaer at hæve sig opad fra Trin til Trin og trods de mange „Urdelinger", for ikke at sige Udstykninger, bevare Eenheden med sig selv, saa staae vi igjen ved Formalismen.

Det er virkelig en stærk Personification, en mod et saa ætherisk Væsen som det rene logiske Begreb nærgaaende Anthropomorphisme, naar der fortælles — thi Fremstillingen nærmer sig her meget til en Fortælling — om Begrebet, at det „sætter sig, som subjectivt, imod den udvortes Verden, men saaledes, at det betragter denne som den Modsætning, der skal ophæves i det selv". Det „betragtende" Begreb, der her har stillet sig „paa det subjective Standpunkt", kommer mirabile dictu! ovenikjøbet til at betragte sig selv „som den Hensigt eller Plan, der vel er fattet, men endnu ikke udført"; hvilken vidunderlig Smidighed et saadant logisk Begreb dog maa besidde!*)

Feilen er ikke den, at her tales prægnant om det sig bevægende Begreb; thi dersom Udtrykket Begreb udtrykkelig var valgt og fastholdt saaledes, at det virkelig kunde betegne den i Alt virksomme, Alt i sig begribende Væsenseenhed, hvorfor skulde man saa ikke ligesaavel kunne tale om det alvirksomme Begreb, som om den alvirksomme Fornuft? Nei, Feilen, den for en Logik høist betænkelige Grundfeil, er netop

*) For at Læseren ikke skal troe, at Hegel selv taler tydeligere, hidsættes Følgende til en Sammenligning. „Der Zweck ist nämlich der an der Objektivität zu sich selbst gekommene Begriff; die Bestimmtheit, die er sich an ihr gegeben, ist die der objektiven Gleichgültigkeit und Aeußerlichkeit des Bestimmtseyns; seine sich von sich abstoßende Negativität ist daher eine solche, deren Momente, indem sie nur die Bestimmungen des Begriffs selbst sind, auch die Form von objektiver Gleichgültigkeit gegen einander haben ... Der Zweck ist in ihm selbst der Trieb seiner Realisirung; die Bestimmtheit der Begriffs-Momente ist die Aeußerlichkeit, die Einfachheit derselben in der Einheit des Begriffs ist aber dem, was sie ist, unangemessen und der Begriff stößt sich daher von sich selbst ab. Dieß Abstoßen ist der Entschluß überhaupt, der Beziehung der negativen Einheit auf sich, wodurch sie ausschließende Einzelnheit ist; aber durch dieß Ausschließen entschließt sie sich, oder schließt sich auf, weil es Selbstbestimmen, Setzen seiner selbst ist." Wissenschaft d. Logik 2ter Theil S. 219—20.

den, at Begrebet selv ikke begribes saaledes, at Begrebsudviklingen retfærdiggjør den Selvstændighed, der i de prægnante Talemaader tillægges det. Efter Talemaaderne at dømme skulde man troe, at Logikens Begreb virkelig var et guddommeligt Væsen, ja Gud selv — thi Gudsbegrebet er jo allerede med i den rene Væren —; men Begrebsudviklingen beviser tydeligt nok, at Begrebet fra Først til Sidst har sin Vorden, Tilværen og Bevægelse i en menneskelig Tænkning, i en Tænkning, der ikke blot er menneskelig, men i den Grad menneskelig, at den ved at abstrahere fra sig selv endog mener at kunne gjøre sig guddommelig. Grundfeilen er, at Tankehandlingen uden videre bliver en Naturhandling, den logiske Formudvikling en reel Sagudvikling, Idealsystemet Realsystem, og omvendt.

Lægges Eftertrykket paa Modsætningen mellem Ideal- og Realsystemet, vil hiint eensidig fremstille Friheden, dette Nødvendigheden. Den logiske Frihed beroer da derpaa, at hver Kategorie, hver Begrebsbestemmelse og hvert særskilt Begreb udvikles og klares i Belysning af det hele uendelige Begrebssystem. Saaledes kan f. Ex. Begrebet Væren ligesaalidt være Begreb i den guddommelige som i den menneskelige Tænkning, medmindre det ved en særegen Tænkningsact hæves frem for sig i Modsætning til Ikke-Væren; saaledes kan Begrebet Grund ikke være Begreb, medmindre Grunden udtrykkelig begribes i sin Forskjelseenhed med Begrebet Existens; kort: Idealsystemet kan fra denne Side betragtes som en guddommelig Logik, et System af Tanker, Begreber og Ideer, der bevæge sig i evig Tænken og hvile i evig Viden.

I Modsætning til den logiske Frihed beroer den reale Nødvendighed paa Begrebets umiddelbare Eenhed med sin Existens, altsaa paa dets Forvandling fra et Vidensbegreb til et Magtbegreb: Realsystemet er et System af Kategorier i antilogisk Form; her er i objectiv Forstand intet Andet end

Enkeltexistenser og deres Vexelvirkninger. Disse Vexelvirkninger med tilsvarende Dannelser, Omdannelser og Forandringer ere deels successive, deels simultane; her er Bevægelser i Tid og Rum; her er endelig Modsætning af Bevægelse og Hvile.

Da Formaalet for Idealsystemet er en Udvikling af Begreberne som Begreber, og Realsystemets Formaal en Virkeliggjørelse af Begreberne i Existens, saa er Modsætningen mellem Ideal- og Realsystemet en teleologisk Modsætning; hiint er et Videns, dette et Magtens Rige. Den teleologiske Modsætning hviler i den teleologiske Eenhed; denne Eenhed er Subjectivitetens altomfattende Idee. Existensen kunde umulig være det realiserede Begreb, dersom der intet Begreb var, der kunde realiseres. Men i det Existerende er Begrebet ophævet; Magtbegrebet, det factiske Begreb, er et Existerende, og dette Existerende et Begreb, som intet Begreb er. For at Begrebet skal kunne realiseres, maa det være; for at det kan være, maa det begribes: Idealsystemet med sine Begreber er Middel, d. e. væsentligt Medium for Realsystemet. Omvendt kan intet Begreb udvikles, articuleres eller sættes som Existensbegreb, medmindre det i sin Udvikling oprindelig har optaget det Indbegreb af antilogiske Reflexer, hvorved dets existentielle Eiendommelighed ene og alene kan bestemmes: Realsystemet er i denne Henseende Middel, d. v. s. virkeligt Medium for Idealsystemet.

Eenheden af den reale Nødvendighed og den logiske Frihed er, paa Grund af den uendelige Vexebestemmelse af det væsentlige og det virkelige Medium, saa gjennemgaaende, at Nødvendigheden paa ethvert Punkt udtrykker Friheden, og Friheden forklarer Nødvendigheden. Thi hvad er vel i denne Sammenhæng Friheden? Den ontologiske Objectiverings subjective Væsenhed. Derfor maae alle Existenser og existentielle Vexelvirkninger, skjøndt de i den virkelige Existeren ere antikategoriske, dog opfattes i kategorisk Form, bestemmes som Kjendsgjerninger, der fyldestgjøre kategoriske Fordringer. Fri-

heden i Idealsystemet er uden Vilkaarlighed; her tænkes ikke andre Tanker, her udvikles ikke andre Begreber, her klares ikke andre Former, her haves ikke andre Ideer, end saadanne, der — i den uendelige Mægling af Middelbart med Umiddelbart — deels middelbart, deels umiddelbart fordres, for at Existens kan fremgaae af Existens ved at fremgaae af Grunden, Virkeligheden af det Virkelige ved at fremgaae af Muligheden, og Naturhandlingen bestemmes som kategorisk Magthandling. Nødvendigheden i Realsystemet er meer end tilfældig. Den tilfældige eller blot hypothetiske Nødvendighed (dersom a er, saa er b) viser allerede Vexelbestemmelsen af Kategorie og Kjendsgjerning: er Forudsætningen factisk, saa er Følgesætningen kategorisk. Den virkelige Sammenhæng af existerende Ting beroer paa en væsentlig Sammenhæng af Existenskategorier; Tingenes System er væsentlig et Grundenes System, thi Tingen er den tilstrækkelige Grunds existentielle Udtryk; Virkelighedernes System er paa tilsvarende Maade et Mulighedernes System, Individernes System et Arternes og Slægternes System o. s. v. Men Grundenes, Mulighedernes, Slægternes og Arternes Systemer med deres saavel reelle som ideelle Sammenhæng klares i Idealsystemet, altsaa i Friheden.

I Idealsystemet ere alle Naturhandlinger reflecterede som mægtige Tankehandlinger, hvis Bevægelse er logisk; i Realsystemet ere alle Tankehandlinger reflecterede som kategoriske Magthandlinger, hvis Bevægelse er antilogisk. Modsætningseenheden, den articulerede Vexelbestemmelse af Tankehandling og Naturhandling, en Vexelbestemmelse, hvori det Antilogiske er Middel, naar det Logiske er Maal, og omvendt, er *teleologisk*. Den klare, teleologisk gjennemsigtige Eenhed af Videns og Magtens Rige er Ideen selv, et Sandhedens Lys i Subjectiviteten.

c) Det logiske Ideal: Begriben og Viden.

At det i Logiken som i enhver anden Videnskab væsentlig kommer an paa tilforladelige Udgangspunkter og paalidelige Kjendemærker, naar ellers Undersøgelser skulle kunne anstilles, forstaaer sig af sig selv. Det er den psychologiske Subjectivitet med dens Forudsætninger og Betingelser, hvorfra vi i Grundideernes Logik bestandig maae gaae ud, og hvortil vi igjen maae vende tilbage. Det kommer ved de logiske Analyser Altsammen an paa, hvorledes de som Kjendsgjerninger givne Udgangspunkter benyttes: at blive i Endeligheden tilfredsstiller ikke; at abstrahere fra alt Endeligt og lade Tankerne svæve i det tomme Uendelige tilfredsstiller heller ikke. Her er ved Behandlingen af Forholdet mellem den fuldkomne Viden og Videns psychologiske Factorer i Logiken Noget, der minder om Behandlingen af de saakaldte „ubestemte Former" i Mathematiken; ingen af de endelige Forudsætninger kan ligefrem beholdes som Kjendsgjerning, men enhver Kjendsgjerning kan og maa benyttes som Moment: Opgaven er som at regne med uendelige Størrelser.

Umiddelbart og ligefrem kan Ingen sige, hvormeget $0 . \infty$ gjælder, eller hvilken Værdi man maa tillægge $\infty - \infty$; ligesaa kan heller Ingen umiddelbart og ligefrem afgjøre, hvorledes et Realbegreb gaaer op i sin Existens, og hvilke Bevægelser Tankehandlingerne maae fremkalde i den rene Idee. Ikke ved et Spring, men ved en til Functionernes Eiendommelighed svarende Overgang maa den begribende Subjectivitet i hvert Tilfælde bevæge sig fra det Endelige til det Uendelige, dersom det ellers skal lykkes den at finde Tilbageveien fra det Uendelige til det Endelige. Til Belysning af de Fremskridt, som den menneskelige Aand, trods alle Feilgreb, Vildfarelser og Eensidigheder, ogsaa i denne Henseende har gjort, vil Aandsphænomenologien med Philosophiens Historie bestandig vedblive at afgive nye og væsentlige Bidrag. Triviale Betragtninger som disse: at Philosophien endnu er

i sin Barndom, eller at den af Alderdom gaaer i Barndom, at den endnu ikke har ført til noget Vist, eftersom den ene Philosoph mener Et og den anden et Andet, naar den Ene mener, at man skal holde paa Contradictionsprincipet og den subjective Logik, den Anden, at kun Dialektiken og den objective Logik formaae at udtrykke det Absolute; naar den Ene mener, at det er Empirien, den Anden, at det er Speculationen, der alene fører til Sandhedens Erkjendelse, o. s. v. — kan Videnskaben neppe finde det Umagen værd at gjendrive*).

Den nyere Philosophie er, hvad Subjectivitetsproblemet angaaer, orienteret efter en ganske anden Maalestok, end den gamle nogensinde har kunnet være det. Med Subjectivitetsproblemets alsidige Belysning følger naturligviis en tilsvarende Belysning af Objectivitetens Problemer. Naar en Fichte i alle Kategorier kun seer paa det Subjective, medens en Hegel i dem alle væsentlig seer det Objective, da er det ikke Tankeløsheden, men tvertimod den vedholdende, fra et eiendommeligt Udgangspunkt gjennemførte Tænkning, der bevirker slige Eensidigheder. Det er i Grunden een og samme Uendelighedsanalyse, her er anstillet fra to modsatte Sider. Eller hvorledes vilde det være muligt at lade Videns almene Begreber fremstaae i Subjectivitetens Lys, dersom en subjectiv Tænken, Reflecteren og Virken ikke paa uendelig Maade gjennemtrængte dem alle? Hvorledes vilde det være muligt at udfolde Kategorierne i et saa objectivt System, at det liv-

*) „Kjære Jensen! De forundrer Dem over, at jeg, uagtet Philosophernes vedvarende Stridigheder, tillægger Philosophien Realitet. Troer De, vil jeg til Svar spørge Dem, at nogen Philosoph kunde komme i Strid med Dem? De er vist for beskeden til at vente det. Mener De da ei, at Philosophernes Stridigheder maae grundes paa en gjensidig Forstaaelse, en Enighed; at deres Stridigheder ere Kjendsgjerninger, som forudsætte, at de have en fælleds Grund at staae paa?" (Poul Møller.)

agtig seer ud, som om Sagens Begreb var Sagen selv, og Tankebevægelsen Eet med den virkelige Sagbevægelse, dersom disse vor Videns aprioriske Objectiveringsformer ikke i uendelig Forstand vare ligesom gjennemlynede af Virkelighedsglimt fra den objective Verden?

Naar nu fremdeles, i skarp Modsætning saavel til den objective som til den subjective Gjennemførelse af Uendelighedsanalysen, Endeligheden og det Endelige paany accentueres, — hvad enten det iøvrigt skeer paa en finere Maade ved Hjælp af „Realerne" og den mathematiske Discretion eller i grovere Maneer ved Hjælp af Atomer og andre materialistiske Requisiter saa er en saadan Reaction paa de endelige Kjendsgjerningers Vegne just egnet til paa en forfriskende og velgjørende Maade at fremdrage de Virkelighedspunkter og articulerende Mellembestemmelser, som hine for tidlig afsluttede, af et eensidigt Princip ledede Uendelighedsanalyser endnu ikke have formaaet at assimilere. Ogsaa i denne Anledning maae vi minde om Poul Møllers Ord, „at den sande philosophiske Forsken er et gjennem flere Sekler sammenhængende Værk, en uafbrudt Kjæde, hvis følgende Led forudsætte de foregaaende som deres nødvendige Betingelse". — „Maalet, den absolute Viden eller den sig som Aand vidende Aand" — saaledes slutter Hegel sin „Phänomenologie des Geistes" — „har til sin Vei Erindringen om Aanderne, som de i sig selv ere, og fuldføre deres Riges Organisation. Dens Opbevaren i Henseende til deres frie, i Tilfældighedens Form fremtrædende Tilværelse er Historien, men i Henseende til deres begrebne Organisation den phænomenale Videns Videnskab; begge tilsammen, den begrebne Historie, danne den absolute Aands Erindring og Domsted, den Thrones Virkelighed, Sandhed og Vished, uden hvilken den vilde være det Livløse, Eensomme; kun af dette Aanderiges Kalk fremsprudler Uendeligheden for den."

I nøieste Sammenhæng med den Opgave: af det Psycho-

logiske at udklare det Ontologiske i den vidende Subjectivitet, staaer en anden, ligesaa væsentlig Opgave, den nemlig: at bestemme Forholdet mellem det Menneskelige og det Guddommelige i den ontologiske Viden selv. Denne Opgave har sine Vanskeligheder deri, at enhver Usikkerhed angaaende Vexelbestemmelsen af det Endelige og det Uendelige indenfor den menneskelige Bevidstheds egne Grændser strax medfører en tilsvarende Usikkerhed i Bestemmelsen af Forskjellen mellem den menneskelige og den guddommelige Viden.

Det logiske Ideal, Vidensidealet, i dets rene Almindelighed maa da, saavel fra Endelighedens som fra Uendelighedens eensidige Standpunkt, nødvendig blive misforstaaet og forqvaklet. Ved at blive siddende midt i Endeligheden vil Subjectiviteten kunne see feil af Idealet paa to Maader: deels ved en tankeløs og selvmodsigende Opfattelse af den guddommelige Videns Fuldkommenheder, deels ved en borneret Fastholden af den menneskelige Videns psychologiske Betingelser. I første Tilfælde bliver Idealet meningsløst, i sidste Tilfælde bliver det forkastet. Er en Viden ikke mulig uden paa menneskelige Vilkaar, maa enhver vidende Subjectivitet absolut have en Hjerne, ligesom Mennesket, fem Sandser, som Mennesket, o. s. v., saa følger heraf, at Viden efter sin Natur er og maa være relativ, at der kun kan gives en Gradforskjel mellem lavere og høiere Videns Trin, men ingen absolut eller fuldkommen Viden. Bliver den vidende Subjectivitet derimod ved Hjælp af Abstractioner og speculative Reductioner for let færdig med det Endelige, og kommer i den rene Uendelighed til en Forvexlen af sin tomme Skuen med den ideale Viden, da vil den i mystisk Begeistring kun altfor let sammenblande det Guddommelige med det Menneskelige og tage Idealet forfængeligt. „Speculation er Alt, er i Gud at skue, at betragte det, som er. Videnskaben selv har kun forsaavidt Værd, som den er speculativ, det er Contemplation af Gud, som han er. Men den Tid vil komme,

da Videnskaberne mere og mere ville ophøre, og den umiddelbare Erkjendelse indtræde. Kun i den høieste Videnskab lukker det dødelige Øie sig, idet ikke mere Mennesket seer, men den evige Seen selv er seende i Mennesket." (Schelling).

Hvad disse Misforstaaelser i logisk Henseende have at betyde, vil i det Følgende bedst kunne belyses, naar Vidensidealet charakteriseres med særligt Hensyn til den intuitive og den discursive Viden.

α) Den intuitive Viden.

Det vil i nærværende Sammenhæng — til Forklaring af Vidensidealet — ikke være uden logisk Interesse at kaste et Blik paa de strengt orthodoxe Dogmatikeres Opfattelse af Guds Alvidenhed, og i denne Henseende gjøre sig bekjendt med testimonium spiritus af en ældre Dato. Det Held, hvormed den nyere speculative Dogmatik har vidst at samle og benytte philosophiske Guldkorn, — og naar det blot gjælder om at overtrække de gamle Dogmer med tynd Forgyldning, kan man hjælpe sig med lidt Guld — er jo allerede paaskjønnet i vort Foregaaende; her skulle vi endnu, til en Bekræftelse paa, hvorledes den Hellig Aand den Gang, da det kirkelige Lærebegreb endnu holdt sig reent fra enhver philosophisk Besmittelse, maa have taget sig af de „dogmatiske Oplysninger", anføre nogle Træk.

Til Bestemmelse af Vidensidealet frembyder Dogmatiken fra det 17de Aarhundrede interessante Hovedpunkter. „Alvidenheden" — hedder det*) — „er med Hensyn paa sit Object: 1) en nødvendig Viden (scientia necessaria, qua Deus semetipsum atque in se ipso omnium rerum necessitatem perspicit), 2) en fri Viden (scient. libera [repræsentatio visionis s. intuitionis], qua Deus omnes res præter ipsum vere existentes vere novit), 3) en betinget

*) Hutterus Redivivus. Leipzig 1836. S. 138—139.

Viden (scient. media [sc. de futuro conditionato s. futuribili, hypothetica, simplicis intelligentiæ], qua Deus perspicit omnia, quæ, positis quibusdam conditionibus, evenire potuissent). Med Hensyn paa det Fuldkomne i Erkjendelsesmaaden er Guds Viden: 1) intuitiv (intuitiva [pura, immediata] i. e. sine sensu, imaginibus, abstractione, discursu et ratiocinio), 2) simultan (simultanea), 3) tydelig (distinctissima) og følgelig 4) fuldkommen sand (verissima)."

Underkaste vi nu disse under eet Overblik sammenstillede Vidensfuldkommenheder en nærmere Prøvelse, saa bliver det os ret indlysende, at „det dogmatiske Talent" er kommet til at stille disse Fuldkommenheder op, ikke ifølge nogen egentlig Indsigt i Videns Functioner, men ved et umiddelbart Spring fra Endeligt til Uendeligt. At dette Spring, logisk forstaaet, er skeet i al mulig Tankeløshed, derfor have vi det testimonium spiritus, — idet vi saaledes tillægge testimonium spiritus en „theoretisk Betydning" — at den ene af de opstillede Fuldkommenheder ligefrem tilintetgjør den anden. „Med Hensyn paa sit Object" skal den guddommelige Viden vide de samme Ting paa tre forskjellige Maader. „Gud gjennemskuer sig selv og i sig selv alle Tings Nødvendighed." Her synes det at have foresvævet Dogmatikerne, hvad Proklus lærer i sin „platoniske Theologie": „Gud erkjender det Deelte udeelt, det Timelige tidløst, det Ikke-Nødvendige nødvendigt, det Foranderlige uforanderligt og overhovedet alle Ting fortræffeligere end efter deres Orden." Men hvad betyder nu den frie Viden? Svar: en Viden af frie, d. e. selvstændige, udenfor Gud existerende Ting. Men hvorledes kunne Tingene udenfor Gud vides af Gud at være med Frihed, naar Gud i sig selv dog veed, at de ere med Nødvendighed? Er Friheden i den guddommelige Viden uden videre det Samme som Nødvendigheden, hvorfor bruger man da to saa forskjellige Udtryk som Frihed og Nødvendighed? Er Friheden Et og

Nødvendigheden et Andet, hvorledes gaaer det da til, at de samme Ting kunne være baade frie og nødvendige? Siger man: „Tingene ere i deres Grund og Begrundelse nødvendige; men i deres udvortes og endelige Existens tilfældige og i denne Tilfældighed frie", saa maae vi igjen spørge, hvorledes Tilfældigheden og Friheden da forholde sig til Grunden? Thi dersom der i det for Menneskenes Øine Tilfældige virkelig er Noget, om hvilket Gud veed, at det i Grunden er løsrevet fra Nødvendigheden og sat til alene ved hans frie Villie (libertas), da ere de udenfor Gud existerende Ting jo med det Samme løsnede fra Nødvendighedens Grund; den nødvendige Viden, den Viden, hvormed Gud i sig gjennemskuer alle Tings Nødvendighed (omnium rerum necessitatem), maa altsaa være en usand Viden.

Ved Bestemmelsen af „den frie Viden" er Dogmatiken udtrykkelig gaaet ud fra den Forudsætning, at der er en Verden af virkelige ligeoverfor Gud existerende Ting (res præter ipsum vere existentes) og at Gud erkjender disse Ting i deres Endelighed, idet han erkjender dem, saaledes som de virkelig ere (vere novit). Dette den guddommelige Videns Hensyn til Endeligheden og dens Betingelser træder endnu tydeligere frem under Synspunktet af den hypothetiske Viden; herved fremkommer da en endelig Adskillelse ikke blot imellem Mulighed og Virkelighed, men i Muligheden selv imellem de Muligheder, der under givne Betingelser blive virkelige, og de Muligheder, der ikke blive det, fordi Betingelserne ikke indtræde. I alt dette er her en vis Naturlighed. Dogmatikeren tager Virkeligheden ligefrem, saaledes som den viser sig for menneskelige Øine, fremhæver dens forskjellige Sider, og saa forstaaer det sig jo som af sig selv, at Gud, som er alvidende, maa kjende alle mulige og alle virkelige Ting fra alle mulige og virkelige Sider. Hertil svarer da ogsaa den under „den frie Viden" faldende Underafdeling: Erindring (reminiscentia), Syn (visio) og Forudvidenhed (præscientia).

Men Alt, hvad der saaledes stilles op under de to Rubriker: „den frie" og „den betingede Viden", maa rives ned igjen, naar „Erkjendelsesmaaden" i og for sig skal nærmere bestemmes. Her er nu „den intuitive Viden" den allervigtigste Kategorie: hvorledes charakteriseres da „den intuitive Viden"? Den er, hedder det, aldeles umiddelbar. Umiddelbarheden er da her nærmere at forstaae saaledes, at „den intuitive Viden" for det Første er uden Sandsning og uden Billeder (sine sensu, sine imaginibus); men allerede disse negative Bestemmelser maae vække Betænkeligheder. Er den guddommelige Viden uden Sands og Sandsen (sine sensu), hvorledes kan den da bestemmes ved en Seen, et Syn (visio)? Skal den guddommelige Skuen være umiddelbart Eet med det Skuede, saa at her slet ingen Forskjel er, da maa man nødvendig antage Eet af To: enten maa det Skuede forsvinde i den rene Skuen, som da bliver en Skuen, der kun skuer sig selv, en Skuen af en Skuen, en uendelig tom Skuen; eller ogsaa maa Skuen gaae op i det Skuede saaledes, at Videns Gjenstand træder i Videns Sted, og Viden forsvinder. Lader os engang endnu forsøge det med den intuitive Viden af en Steen: enten maa Stenen ganske forsvinde for Intuitionen, eller Intuitionen for Stenen; altsaa: dersom Stenen er, saa er den intuitive Viden ikke; dersom den intuitive Viden er, saa er Stenen ikke. Hvad der gjælder om Stenen, gjælder naturligviis om enhver endelig og virkelig existerende Ting; altsaa: dersom den existerende Ting er, saa er den intuitive Viden ikke; dersom den intuitive Viden er, saa er den existerende Ting ikke. Men naar den guddommelige Viden er intuitiv, og en intuitiv Viden af existerende Ting en Modsigelse, hvorledes skal man saa forstaae en Sætning saa dogmatisk som denne: scientia libera est repræsentatio visionis, qua Deus omnes res præter ipsum vere existentes vere novit?

Skal der forbindes nogen Mening med det, Dogma-

tiken lærer om Guds intuitive Viden, da maa man nødvendig forudsætte, at der imellem Skuen og det Skuede, imellem Viden og Videns Gjenstand er en Forskjel, og at denne Forskjel har umiddelbar Gyldighed; Et er altsaa Skuen, et Andet det, som derved skues; Et er Viden, et Andet er Videns Gjenstand. Under denne Forudsætning er det da, idetmindste til en vis Grad, muligt at forbinde en Mening med den Antagelse, at Gud har en intuitiv Viden af alle existerende Ting. Forbilledet er igjen menneskeligt. Vi Mennesker kunne jo paa en Maade ogsaa have en intuitiv Viden af visse, let overskuelige Gjenstande (af denne Steen, denne Plante, dette Huus), naar de stilles i en heldig Belysning. Forskjellen imellem den menneskelige og den guddommelige Viden er naturligviis den, at hiin i hvert enkelt Tilfælde indskrænker sig til at opfatte en enkelt Gjenstand fra en enkelt Side, medens denne paa een Gang (scientia simultanea) opfatter alle mulige Gjenstande lige klart og lige tydeligt (scientia distinctissima) fra alle mulige Sider. Men komme vi nu ikke i Forlegenhed med den dogmatiske Erklæring, at Guds intuitive Viden er uden Sands og Sandsning (sine sensu), uden Billede og Forestilling (sine imaginibus)?

Dersom den intuitive Viden absolut forudsætter Forskjelseenhed af Viden og Videns Gjenstand, saa er en intuitiv Viden uden Sands og Sandsning en meningsløs Modsigelse. Hvad er vel Sandsning Andet end en umiddelbar Opfattelse, altsaa en umiddelbar Viden af Noget, der umiddelbart bestemmer denne Viden og derved udgjør dens Gjenstand? At den guddommelige Sandsning maa være væsentlig forskjellig fra den menneskelige, forstaaer sig af sig selv; men dersom Dogmatiken ikke tør tillægge Gud Sandsning, fordi den guddommelige Sands er saa uendelig forskjellig fra den menneskelige, hvorledes tør Dogmatiken da overhovedet tillægge Gud

nogen Viden, eftersom den guddommelige Viden jo er og maa være uendelig forskjellig fra den menneskelige?

Dogmatiken lærer, at Gud i intuitiv Viden erkjender Tingene uden Billeder (sine imaginibus). Men de, der uden videre opstille en saadan Paastand, synes ikke saameget at være tilskyndede ved noget testimonium spiritus sancti, som snarere, ved en dunkel Følelse af Theologiens videnskabelige Trang, fristede til at aflægge et theoretisk Vidnesbyrd om, at de i Grunden hverken have tænkt over den menneskelige eller den guddommelige Videns Betingelser. Hvordan skulde der i al Verden kunne tænkes en Skuen af en tilværende Gjenstand, hvis den ikke tør tænkes saaledes, at et Gjenstandens Billede formedelst denne Skuen danner sig i den Skuende? Opgiver man denne Fordobling, og lader Guds intuitive Viden anskue Gjenstanden som Gjenstand uden mellemtrædende Billede, saa falder man med uundgaaelig Nødvendighed tilbage til det Urimelige, at det, som allerede bemærket, enten maa være Viden, der i Intuitionen fortærer Gjenstanden, eller Gjenstanden, der absorberer Viden.

Det Urimelige i den opstillede Erklæring kan desuden, fra Dogmatikens eget Standpunkt, sees paa flere Maader. Hvad bliver der, for ikke at tale om den guddommelige Erindring (reminiscentia), af Guds Forudvidenhed (præscientia), dersom der i den guddommelige Viden ikke gives en Forskjel, og det en væsentlig Forskjel, imellem Tingens Billede og Tingen selv? Falder Tingen absolut sammen med sit Billede, da kan man vende og vride sig saa dogmatisk, som man vil: man har aabenbart fornegtet den guddommelige Forudvidenhed; thi Forudvidenheden beroer just paa, at Synet af Tingen, d. v. s. Tingens Billede, gaaer forud for Tingen selv.

Er det virkelig en Sandhed og ikke en tom høitidelig Talemaade, at den Hellig Aand — „idet vi saaledes tillægge testimonium spiritus sancti ikke blot praktisk, men ogsaa theoretisk Betydning" — har hjulpet saavel de ældre som de

nyere Dogmatikere med deres videnskabelige Opfattelse af „Guds intuitive Viden“, „den altgjennemtrængende Seen“, da kommer det for os skrøbelige Mennesker, som uden at kunne beraabe os paa overnaturlige Indskydelser maae see Sagen med blot menneskelige Oine, unegtelig til at tage sig ud, som om den Hellig Aand var noget skjødesløs med sine theoretiske Vidnesbyrd; ja det seer undertiden ud, som om den i de Vidnesbyrd, den aflægger i den nyere Tid, reentud sagt, havde glemt en heel Deel af de Vidnesbyrd, den med yderlig Strenghed fastholdt i en ældre Periode. Dette gjælder navnlig om Bestemmelsen af Forholdet mellem Tingene og Tingenes Billeder. Var Guds „intuitive Viden“ i ældre Dage sine imaginibus, uden Phantasie og følgelig uden Phantasier, saa har den nu i disse sidste Dage, til Erstatning for hine Mangler, undfanget ved „Speculationen“ og bekommet sig et „Pleroma, et faderligt Pleroma“ af sønlig-speculative Phantasier. „Det faderlige Pleroma, der i Sønnen aabenbares som et nødvendigt oprindende Ideerige, forklares ved Aandens frie kunstneriske Virken til et Herlighedens Rige (δόξα), hvor de evige Muligheder lege for Guds Aasyn som magiske Virkeligheder, som en himmelsk Hærskare af Syner, af plastiske Forbilleder for en Aabenbaring ad extra, til hvilken de ligesom begjære at løslades.“

Lignende Vanskeligheder paatrænge sig, naar vi, istedenfor at see paa det Anskuelige i Syn og Billede, særlig holde os til Forstandssiden, til det, der angaaer den rene Tænken, Begriben og Indseen. Her vil nu Dogmatiken have Abstractionen og den discursive Viden ligefrem udelukket fra det Intuitive; den guddommelige Intuition er sine abstractione, sine discursu, sine ratiocinio. Hvad herved tilsigtes, er klart; den guddommelige Viden kan ikke skride frem paa samme endelige og middelbare Maade som den menneskelige. „Vor Viden er Stykværk“; Sammenstykningen betinges af Abstractionen, af det Discursive i vore Undersøgelser og Overveielser,

det Middelbare i vore Slutninger. Men Et er det, at den guddommelige Viden ikke bruger det Middelbare paa samme endelige Maade som den menneskelige, noget ganske Andet derimod, at den i sin Umiddelbarhed skulde udelukke det Middelbare. Dersom Guds intuitive Viden virkelig er uden al Abstraction, hvad følger saa heraf? At den maa være uden al Tænken, altsaa tankeløs! Al Tænken beroer i den Grad paa Abstraheren og paa Integreren af det Abstraherede, at Tænkningen nødvendig maa standse, naar disse reent intellectuelle Virksomheder ophøre.

Uden Abstraheren og Tænken er Anskuelsens Umiddelbarhed en dyrisk Umiddelbarhed. At anskue en Gjenstand saaledes, at Anskuelsen er fortabt i dyrisk Umiddelbarhed, er, hvad man kalder at gloe. Dyret gloer paa den fremmede Gjenstand; Koen gloer paa den nye Port o. s. v. Den dyriske Gloen er netop charakteristisk derved, at dens Umiddelbarhed mangler den for al Tænken og Forstaaen nødvendige Reflexion. Dyret seer Tingen uden at kunne hæve sig til en Seen af denne sin Seen; dets Seen er i den Forstand umiddelbar, at det ikke kan frigjøre sig fra Umiddelbarheden. Paa hvilken Betingelse kan en saadan Frigjørelse da finde Sted? Paa Abstractionens, kun paa Abstractionens! thi Abstractionen betinger Negationen.

Hvormange Abstractioner maae ikke forudsættes, for at den, der betragter en Gjenstand, skal kunne sige til sig selv: „her seer jeg en Plante“; „her seer jeg en Steen“. Hvad Aandedrættet er for vort organiske Liv, det er Abstractionen og dens Ophævelse for al Tænken og Begriben; al Tænken og Begriben — deri har Hegel ubetinget Ret — gaaer igjennem Mediationer; men Mediationen er en uendelig Mægling, hvorunder det Middelbare kommer frem, for at gjennemformes, ophæves og forsvinde i en høiere Umiddelbarhed. Overalt, hvor Talen er om en umiddelbar Viden, maa man vel gjøre Forskjel imellem den Umiddelbarhed, hvormed der begyndes, og den Umiddelbarhed, hvormed der

gjennem mange Mæglinger og Mellembestemmelser fuldendes. Jo flere Mediationer en Viden har gjennemløbet, desto høiere er igjen den Umiddelbarhed, som deraf vil resultere.

At denne Lov, efterdi det er en Videnslov, ligesaavel maa gjælde for den guddommelige som for den menneskelige Viden, vil uden Vanskelighed kunne tydeliggjøres. Antage vi med vore Dogmatikere, at „Guds intuitive Viden" er en klar og tydelig Viden (scientia distinctissima) af alle enkelte existerende Ting i alle Enkeltheder; antage vi endvidere med Dogmatikerne, at Guds intuitive Viden af hver enkelt existerende Ting er umiddelbar (pura, immediata), hvad følger saa heraf? Seet fra Dogmatikens eget Synspunkt, vil heraf nødvendig følge, at der i Guds intuitive Viden maa være ligesaa mange Intuitioner, ligesaa mange umiddelbare Blikke, med andre Ord, ligesaa mange guddommelige Øine, som der er existerende Ting og Enkeltbestemmelser ved de existerende Ting i Himlen og paa Jorden. Enten Dogmatiken nu helst vil udtrykke sig mere bibelsk, og tale om Guds Øie, altsaa om det Øie, Gud „har", eller mere speculativt om det Øie, Gud „ikke har", saa bliver dog Resultatet dette, at der i det ene guddommelige Øie maa være en uendelig Mangfoldighed af Øine, i den ene almene Intuition en uendelig Mangfoldighed af særskilte Intuitioner, i det ene altgjennemtrængende Guddomsblik en uendelig Mangfoldighed af guddommelige Blikke.

Vil man nu aldeles tankeløst fastholde Mangfoldigheden af særskilte Intuitioner i umiddelbar Modsætning til den umiddelbare Intuitionens Enhed, eller, da Modsigelsen er lige skjærende, enten man vælger den ene eller den anden „dogmatiske Oplysning", lade den umiddelbare Intuitionens Enhed gaae op i den umiddelbare Mangfoldighed af særskilte Intuitioner, da forvandler man blasphemisk det guddommelige Øie til et facetteret Øie, et uhyre Oldenborre-Øie, og forvexler Umiddelbarheden af Guds intuitive Viden med Umiddelbarheden

i en dyrisk Gloen. Skulle Umiddelbarheder af denne Natur den Dag idag endnu gjentages, indpræntes og beundres som videnskabelige Indskydelser, da kan et testimonium spiritus saare let forvandle sig til et testimonium stupiditatis. Slige testimonia stupiditatis, idet vi saaledes tillægge testimonia stupiditatis „ikke blot praktisk men ogsaa theoretisk Betydning", hidrøre aabenbart ikke fra religiøs Dybsindighed, men, hvad navnlig de nye Opkog af gamle Randsagelser angaaer, fra logisk Letfærdighed.*)

β) Den discursive Viden.

Stærk formedelst sin stærke Tro og fremfor Alt baaren af sit Testimonium, kommer den theologisk-dogmatiske Bevidsthed let, som ved en Luftning af „Inspirationen", til en Art klimisk Svæven i det høie stjernerige Himmelrum, hvor Vidensidealet viser sig omtrent som det hvide Skjær af en uendelig blaa Tone; til Gjengjæld have vi da paa det sandselig-realistiske Bevidsthedstrin et jordfast Standpunkt.

Den sandselig-realistiske Synsmaade lader sig, hvad Vidensidealet angaaer, henføre til følgende tre Punkter: 1) det Eiendommelige ved vore Sandser og deres Forhold til vor Tænkning; 2) den til det eiendommelige Forhold imellem vor Sandsning og Tænkning svarende Eiendommelighed i vor endelige og middelbare Viden; 3) Umuligheden af at tænke sig en Viden, der skulde være af høiere Art end vor egen menneskelige.

*) „Den, der vil gjøre Lykke hos den litterære Pøbel, maa ikke hæve sig til den rene Speculations Region, ikke heller krybe paa den prosaiske Jord, men være liig en halvstækket Fugl, der flyver lidt i Veiret af og til, men dog idelig plumper ned igjen." Denne fra Poul Møllers Strøtanker hentede „Klogskabsregel" burde vel især anbefales det „dogmatiske Talent", der ærlig stræber, ikke just at udgrunde en Sandhed, men — ved Afbenyttelse af adskillige testimonia — at opretholde en Opinion.

1) Hvad nu for det Første Eiendommeligheden ved vore Sandser og deres Forhold til Tænkningen angaaer, kan Sensualismen beraabe sig paa den Kjendsgjerning, at det Umiddelbare fra Begyndelsen af maa opfattes paa umiddelbar Maade. „Hvad en Fornemmelse er, lære vi ved at fornemme; hvad et Syn er, ved at see; hvad en Høren er, ved at høre. Men heraf følger da, at vor Viden af, hvad Fornemmelse er, ganske og aldeles maa rette sig efter Beskaffenhederne ved de menneskelige Fornemmelser. Hvilke Fornemmelser et Dyr, f. Ex. en Snegl, vil kunne have, derom ere vi kun istand til at danne os en Forestilling, forsaavidt vi forudsætte, at der imellem Dyrets og Menneskets Fornemmelser maa være en væsentlig Lighed. Det Samme gjælder om Syn og Hørelse; vi ere nødte til at bedømme al anden Seen efter vor egen Seen, al anden Hørelse efter vor egen Hørelse. Hvor ubetinget vi ere bundne til det Umiddelbare i hver eiendommelig Sands, sees endvidere deraf, at hver Sands opfatter Sit; hvad der sees, kan ikke høres, hvad der høres, ikke føles, o. s. v. Hvormeget man end uddanner, skærper og væbner den enkelte Sands, saa er det dog ikke muligt at tilveiebringe en jevn Overgang fra den ene Sands til den anden: en skærpet Hørelse nærmer sig ikke til at blive Syn, et skærpet Syn ikke til at blive Hørelse. Vistnok kan man paa en Maade gjøre det Hørlige synligt, Tonerne f. Ex. ved Klangfigurer, men dette skeer dog kun derved, at den samme Sag frembyder to forskjelligartede Sider, af hvilke den ene svarer til den anden, den hørlige til den synlige, eller omvendt. At Sandserne, der ere saa ueensartede med hverandre indbyrdes, ogsaa ere ueensartede med Tænkningen, er ligesaa afgjort. Psychologerne maae længe nok gjentage den Forsikring, at Forstanden er en Sands; de ville dog ikke være istand til at vise os, hvad det er for et Sandseligt, Forstanden sandser. At gjøre Forstanden til en Sands for det Usandselige, altsaa til en Sands for det, som ikke kan sandses, er omtrent det

Samme som at give Afkald paa den: enhver Sands maa have sit Sandselige; en Sands for noget Usandseligt er en Modsigelse. Der tænkes over det Sandselige, ja der kan og maa tænkes ved Hjælp af det Sandselige, men det Sandselige selv kan ikke tænkes. Som Tænkningen er, maa Forstanden være, og omvendt. En Forstand, der enten skulde kunne undvære det Sandselige, eller gjøre sig til Eet med det Sandselige, eller gjennemtrænge det Sandselige, er vort Væsen i den Grad fremmed og uforstaaelig, at vi reent ud maae benegte dens Realitet. Som Følge heraf maae vi da ogsaa benegte, at der skulde gives Vidensbetingelser af anden Art end de menneskelige, eller nogen vidende Subjectivitet af høiere Orden end den psychologiske."

2) Paa det Eiendommelige i Sandsernes Forhold til hverandre indbyrdes og til Tænkningen beroer, og dette er det næste Hovedpunkt, vor Videns Eiendommelighed. „Vil man uden videre kalde den umiddelbare Viden intuitiv, da kan man gjerne sige, at vor Viden paa alle Punkter begynder med det Intuitive; men den intuitive Viden kommer da paa denne Maade blot til at danne Forudsætningerne for den discursive; saaledes maa der altid noget Umiddelbart til, der kan afgive Grundlaget for det Middelbare. Det Middelbare forudsætter Mellemled; ethvert Mellemled er et Middel, men Midlet er, for sig betragtet, umiddelbart. Som nu det Middelbare forholder sig til det Umiddelbare, saaledes forholder sig, hvad vor Viden angaaer, det Discursive til det Intuitive. Er Videns Gjenstand en Totalitet, saa er vor Viden af det Hele middelbar, forsaavidt den kommer istand ved en umiddelbar, men successiv Opfattelse af de enkelte Dele og deres indbyrdes Sammenhæng: det Deelvise og Middelbare falder her sammen med det Discursive. Omvendt kan der ogsaa gives en vis umiddelbar Opfattelse af det Hele, nemlig et Totalindtryk; det Middelbare og Discursive kommer da til at beroe paa den deelvise Undersøgelse af Enkelthederne."

„Forholdet mellem det Intuitive og det Discursive kan ifølge heraf bestemmes ved Modsætningen imellem Analysen og Synthesen; er Synthesen umiddelbart given for Anskuelsen og vor Viden forsaavidt intuitiv, saa er Analysen discursiv; er det enkelte, ved Analysen fremhævede Element, umiddelbart tilværende for Anskuelsen og altsaa at opfatte intuitivt, saa giver Synthesen, Delenes deelvise Forbindelse, Elementernes successive Forening, os det Discursive. Det Samme kan sees af Forholdet mellem Præmisserne og Conclusionen i enhver Slutning. Forsaavidt en Præmis er indlysende for sig, opfattes den intuitivt; men netop den Omstændighed, at her er en Præmis, at man altsaa maa gaae enten fra Præmis til Præmis eller dog fra Præmis til Slutning, viser det Discursive. Da nu det Discursive overalt er kjendeligt paa Fleerheden af de forskjellige Udgangspunkter, paa det Deelvise, det Successive og Middelbare, og det Intuitive med al dets Umiddelbarhed ligeledes er deelviist, successivt og middelbart, nemlig forsaavidt den deelvise og successive Umiddelbarhed altid deelviis maa være betinget, saa indsees heraf, at det Intuitive, langtfra at have nogen selvstændig Betydning ligeoverfor det Discursive, tvertimod er at opfatte som den discursive Videns eget Element, et Element, der bestandig viser ud over sig selv, og først faaer sin Betydning derved, at de forskjelligartede Bidrag belyse hinanden. Vi have altsaa, naar vi see paa Totaliteten, ikke en intuitiv Viden for sig ligeoverfor eller ved Siden af en discursiv, men al vor Viden er med sine forskjelligartede Umiddelbarhedselementer væsentlig discursiv." *)

*) Hos Kant svarer Adskillelsen af Sandselighed og Forstand, af Anskuelse og Begreb, paa eiendommelig Maade til Adskillelsen mellem intuitiv og discursiv Erkjendelse. „Reflectiren wir auf unsere Erkenntnisse in Ansehung der beiden wesentlich verschiedenen

3) „Er vor Viden i sin Totaludvikling betinget af lutter partielle Udviklinger og altsaa væsentlig discursiv, da maa det Samme gjælde om al mulig Viden. Vi indrømme, at der paa andre Kloder i Himmelrummet kunne gives Fornuftvæsener, hvis Viden er langt fuldkomnere end den menneskelige; men Fuldkommenheden beroer da paa en Gradforskjel, ikke paa en Sphæreforskjel. Er vor Viden væsentlig discursiv, saa hører det Discursive oprindelig og nødvendig med til Videns Væsen, og saa maa de høiere, høieste og allerhøieste Fornuftsvæseners høiere, høieste og allerhøieste Viden nødvendig være discursiv. Hvad dette vil sige, kan let oplyses

Grundvermögen der Sinnlichkeit und des Verstandes, woraus sie entspringen, so treffen wir hier auf den Unterschied zwischen Anschauungen und Begriffen ... Dieses ist der *logische* Unterschied zwischen Verstand und Sinnlichkeit, nach welchem diese nichts, als Anschauungen, jener hingegen nichts, als Begriffe liefert ... Auf den hier angegebenen Unterschied zwischen *intuitiven* und *discursiven* Erkenntnissen, oder zwischen Anschauungen und Begriffen gründet sich die Verschiedenheit der *ästhetischen* und der *logischen Vollkommenheit* des Erkenntnisses ... Die logische Vollkommenheit des Erkenntnisses beruht auf seiner Uebereinstimmung mit dem Objecte; also auf *allgemeingültigen* Gesetzen, und läßt sich mithin auch nach Normen a priori beurtheilen. Die ästhetische Vollkommennheit besteht in der Uebereinstimmung des Erkenntnisses mit dem Subjecte, und gründet sich auf die besondere Sinnlichkeit des Menschen." Kants Logik von G. B. Jäsche. 1800. Werke von G. Hartenstein. Leipzig 1838 1ster Bd. S. 360—61. — Men vil man paa denne Maade fastholde en intuitiv Viden ligeoverfor en discursiv, saa maa man idetmindste tilstaae, at den intuitive Viden er uden al Indsigt og Begreb. „Es finden daher bei der ästhetischen Vollkommenheit keine objectiv- und allgemeingültigen Gesetze Statt, in Beziehung auf welche sie sich a priori auf eine für alle denkende Wesen überhaupt allgemeingeltende Weise beurtheilen ließe." Selv naar der, saaledes som i Kritik der Urtheilskraft, gjøres Rede for, hvad Skjønhed er, bliver Erkjendelsen discursiv.

ved et Par Exempler. Til vor Videns mange Ufuldkommenheder hører blandt Andet den, at vi i det Hele taget lære saa langsomt, og let glemme det Ene over det Andet. Hvorlænge ere vi ikke om at gjennemgaae et mere omfattende, være sig mathematisk eller logisk, Cursus; hvilke Anstrengelser koster det os ikke, naar vi skulle arbeide os igjennem store Systemer, og forene Indsigt i det Enkelte med Oversigt over det Hele! Da nu Erfaringen ikke desto mindre lærer, at der indenfor Kredsen af de menneskelige Individer kan være en stor og mærkværdig Forskjel i Henseende til intellectuel Begavelse, saa er her Intet til Hinder for den Antagelse, at der paa andre Kloder maa kunne gives Fornuftvæsener med langt større og fortrinligere Aandsevner end Menneskenes. Disse Væsener kunde da være begavede med et Syn, der i Styrke, Skarphed og Fiinhed overgik det menneskelige; men de kunne umulig være begavede med et Syn, der gjorde det muligt for dem paa een Gang at see i alle Retninger og see alle Ting i eet og samme Nu lige tydelig. Lad dem, hvad Aandsevnerne angaaer, være saa rigt udstyrede, at de paa en Dag, ja i en Time, kunne sætte sig ind i Systemer, hvis Tilegnelse vilde koste det største menneskelige Genie en halv Levetid, saa vilde de dog ikke være istand til at tænke to Tanker, endsige da to Læresætninger eller to Beviser, lige tydeligt paa een Gang. Lad dem være nok saa store Physikere, lad deres Sandsen, Forestillen og Tænken i den Grad følges ad, at de ere nærved at tælle Luftsvingningerne ligesaa let som de høre Tonerne, og Ætherſvingningerne ligesaa hurtig som de see Farverne: en simultan Høren, en simultan Seen, en simultan Tællen vil dog være dem umulig. At see hele Fladen af en Tavle med eet Blik er en Umulighed; dog foregaaer Successionen, endog efter vore Synsvilkaar, saa hurtig og let, at vi, naar Fladen ikke er for stor, have en Fornemmelse, som om vi saae det Hele paa een Gang. Er Fladen f. Ex. rød, saa vil det Eensartede endog bidrage til at forhøie Indtrykket af det Simultane. Men forestille vi os nu, at hver af de røde Straaler tillige skulde opfattes for sig, saa begynder Svimmelheden; fordre vi endvidere, at Blikket skal følge, og Tanken tælle Svingningerne i hver Straale (altsaa for hver Straale 477 Billioner Svingninger i Secundet), saa fortner det for vore Öine; føie vi saa endelig den Fordring til, at den, der seer Farvefladen og tæller Ætherſvingningerne, med det Samme skal høre Ouverturen til Figaros Bryllup og mærke sig hver Tone og tælle Luftsvingningerne, saa have vi det Meningsløse."

„Hvad heraf kan udledes, er noget meget Vigtigt; thi heraf kan udledes, at ikke blot den menneskelige Viden, men enhver iøvrigt nok saa fuldkommen Viden er og maa være indskrænket og ifølge sin Indskrænkning ufuldkommen. En fuldkommen Viden, en Viden uden Eensidighed, uden Skranker og Indskrænkninger er en Trekant uden Grændser, en Cirkel med uendelig Radius."

Den saaledes motiverede Fornegtelse af Vidensidealet egner sig ret til at gjøre os opmærksomme paa det eiendommelige Vexelforhold, hvori Erkjendelseslæren og Logiken nødvendig maae staae til hinanden. Abstrahere vi fra Erkjendelseslæren, vil det være umuligt at udvikle Subjectivitetens Logik, eftersom vi da maae savne de Udgangspunkter, der alene bestemmes ved den subjective Videns psychologiske Betingelser; holde vi os udelukkende til Erkjendelseslæren, altsaa til den subjective Videns psychologiske Forudsætninger, komme vi consequent til en Fornegtelse af Videns og dermed af Sandhedens absolute Gyldighed. Hvilken Forskjel det gjør, om Erkjendelsesproblemerne behandles som i en Indledning til Ideernes Logik, eller opstilles paa Grundlaget af Subjectivitetens ontologiske Selvudvikling, sees let ved et Tilbageblik.

Den under første Synspunkt paapegede Eiendommelighed ved vore indbyrdes ueensartede Sandser og deres Forhold til Tænkningen vilde, dersom vi udelukkende holdt os til Er-

kjendelseslæren, ganske vist være uforenelig med Begrebet af en fuldkommen, Alt omfattende og gjennemtrængende Viden. Men erindre vi, hvad der er udviklet paa de allerede tilbagelagte Stadier af den *umiddelbare*, den *reflecterende* og den *begribende* Subjectivitet, faaer Sagen et andet Udseende. Medens den *umiddelbare Subjectivitet* kun havde Blik for Sandsernes psychologiske Eiendommelighed, indsaae den *reflecterende* klart, at denne psychologiske Eiendommelighed i alle Punkter maatte have sin tilsvarende ontologiske Bestemthed. Det er nu denne Bestemthed, som for *den begribende Subjectivitet* udtrykkelig articuleres ved Vexelbestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske. Det er ikke Sandselighedens psychologiske Kjendsgjerninger, men Sandsningens og Sandsernes Ontologie, hvorpaa Eftertrykket nu maa falde.

Hvad her under det andet Synspunkt er blevet fremhævet for at vise, at al vor Viden er og nødvendig maa være discursiv, vedbliver ligeledes at have uimodsigelig Gyldighed, saalænge vi holde os til den endelige Adskillelse af det Subjective og det Objective. Men allerede den Maade, hvorpaa *Forstandsreflexionen* efterhaanden gik over i *Væsensreflexion*, gjorde det jo indlysende, hvorledes det Endelige i Forholdet Punkt for Punkt opløste sig i eiendommelig bestemt Uendelighed; det uendelig bestemte Vexelforhold mellem Subjectiviteten og det Objective blev derefter paa den begribende Subjectivitets Standpunkt tydeliggjort ved en Paaviisning af Forskjellen mellem den psychologiske og den ontologiske Objectivering, en Forskjel, som, naar der spørges om Forholdet mellem den intuitive og discursive Viden, er af afgjørende Betydning. Erkjendelseslæren kjender kun den psychologiske Objectivering; den objective Logik „lader Subjectet selv bestemme sig til Object“, men synes forøvrigt ikke at have nogen Anelse om, at der i ontologisk, d. v. s. i subjectiv-objectiv logisk Forstand gives et Objectiveringsproblem. Saa-

længe Objectiveringsproblemet endnu ikke er blevet til, vil der ganske vist udfordres deels en mystisk Contemplation deels et dogmatisk Testimonium, for at hæve Bevidstheden fra den discursive Erkjendelse op til den intuitive Videns, den salige Skuens guddommelige Region.

Hvad endelig det tredie Punkt angaaer, da vil det fremdeles være saavel Erkjendelseslæren som Aandsphænomenologien en Umulighed at bestemme Forholdet imellem den ufuldkomne og den fuldkomne Viden. For at behandle Spørgsmaalet om en absolut fuldkommen Videns Mulighed, maa Subjectiviteten under en fremadskridende logisk Selvudvikling ikke blot have lært, hvilke Forvandlinger den endelige Viden med dens forskjelligartede Erkjendelser kan og maa undergaae; den maa ved i alle Videns Opgaver at see paa Vidensprincipet tillige have vundet en saadan Indsigt i Forholdet mellem det Oprindelige og det Afledede, at den i sin afledede Viden overalt kan see en Afglands af den oprindelige.

Enten Bevidstheden, som paa det nylig omhandlede Standpunkt, udelukkende holder sig til det Endelige, og seer i Idealet en uklar Phantasie, en Modsigelse; eller den, som paa det theologiske Standpunkt, gaaer ud fra en umiddelbar og følgelig dualistisk Modsætning af det Menneskelige og det Guddommelige, og saa kommer deels til en abstract og intetsigende, deels til en tankeløs og selvmodsigende Opfattelse af Alvidenheden, saa bliver Vidensidealet krænket. Men Idealet bliver da ogsaa krænket derved, at det Absolutes Philosophie giver sig Mine af at have naaet en absolut Viden af det Absolute.*)

---

*) „In dem Wissen hat der Geist die Bewegung seines Gestaltens beschlossen, insofern dasselbe mit dem unüberwundenen Unterschiede des Bewußtseyns behaftet ist. Er hat das reine Element seines Daseyns, den Begriff, gewonnen ... Indem also der Geist den Begriff gewonnen, entfaltet er das Daseyn und Bewegung in diesem

At Vidensidealet ligesaavel krænkes ved den sidste af disse Synsmaader, som ved den første, er indlysende. Hvormeget vi end anstrenge os for en intuitiv Viden af det Absolute, saa gjør det Discursive, det Betingede og Relative sig dog gjældende overalt ikke blot i Videnskaberne, men i Videnskaben. Skal den Viden, Philosophien paa et givet Udviklingstrin har naaet, udgives for en absolut Viden i den Forstand, at Idealet selv er naaet, da udspringe heraf to for Videnskaben skadelige Følger. For det Første vil Misforholdet imellen den virkelige Præstation og Videns ideale Fordringer, selv om man tænkte sig en Philosophie saa fuldendt, som den, det største philosophiske Genie henimod Dagenes Ende engang maatte kunne udvikle, dog være saa iøinefaldende, at den maa friste Skarpsindigheden til at anklage Philosophien for utilbørlig Mangel af Selvkritik. Er der nogen Videnskab, der strengt er opfordret til at mærke sig Grændserne for den menneskelige Viden, da er det nok Philosophien.

Dernæst, og denne Mislighed er ingenlunde ringere end den foregaaende, vil den Uklarhed, som altid fremkommer, naar Philosophien forvexler sin Viden af, hvad

---

Aether seines Lebens und ist Wissenschaft... Wenn in der Phänomenologie des Geistes jedes Moment der Unterschied des Wissens und der Wahrheit und die Bewegung ist, in welcher er sich aufhebt, so enthält dagegen die Wissenschaft diesen Unterschied und dessen Aufheben nicht, sondern indem das Moment die Form des Begriffs hat, vereinigt es die gegenständliche Form der Wahrheit und des wissenden Selbsts in unmittelbarer Einheit. Das Moment tritt nicht als diese Bewegung auf, aus dem Bewußtseyn oder der Vorstellung in das Selbstbewußtseyn und umgekehrt herüber und hinüber zu gehen, sondern seine reine, von seiner Erscheinung im Bewußtseyn befreite Gestalt, der reine Begriff und dessen Fortbewegung hängt allein an seiner reinen Bestimmtheit." Phänomenologie des Geistes. Hegel's Werke. 2te Bd. Berlin 1832 S. 609.

der hører til en fuldkommen Viden, med den fuldkomne Viden selv, virke sløvende og bedøvende paa den philosophiske Forskning. Istedenfor at tilsløre det i al vor Viden Mangelfulde og Ufuldkomne, er Forskeren tvertimod opfordret til at drage Problemerne frem. Det forholder sig ikke med vor Videns Fremskridt saaledes, at de resterende Problemer skulde blive færre, lettere og ubetydeligere, jo mere vi nærme os Idealet; tvertimod! jo klarere Idealet sees, desto høiere blive Problemerne, og desto dybere gaaer Undersøgelsernes Strøm.

γ) Vidensidealet.

Naar den intuitive Viden paa umiddelbar Maade opfattes og bestemmes som Vidensideal, saa maa den fuldkomne Viden udelukke al Begriben; thi ingen Begriben er tænkelig sine abstractione, sine discursu, sine ratiocinio: Dogmatikernes Alvidende veed Alt, men begriber Intet. Skal Viden derimod udvikles til en Begriben, saa bliver den discursiv; men naar den discursive Viden sætter det Intuitive som et Underordnet, drager det ned i Endeligheden og benytter det som Element, saa bliver Begribningen selv saa endelig, middelbar og urolig, at Idealet forsvinder. Hvad er da her det Almindelige, Viden eller Begriben? Det er aabenbart Viden; thi der kan gives en Viden uden Begriben, men ikke omvendt en Begriben uden Viden. Men naar Viden er det Almindelige og Begribningen det Særskilte, saa maa man nærmere undersøge, hvorledes dette Særskilte da forholder sig til sit Almindelige. Som det for Viden Særskilte danner Begribningen en Mellemform mellem Videns to Extremer: Begyndelsen og Fuldendelsen. Med Hensyn til Begyndelsen staaer Begribningen høiere end Viden; med Hensyn til Fuldendelsen staaer Viden igjen høiere end Begribningen. At Viden staaer høiere end Begribningen, betyder da ingenlunde, at Begribningen er udelukket, men derimod, at det Middelbare er hævet og forklaret i høiere Umiddelbarhed. „Vilde imidlertid Nogen

sige: vor Erkjendelse er altsaa kun umiddelbar, fordi den er saa uendelig middelbar, skulde vel en saadan Yttring let blive opfattet som Beviis paa Spidsfindighed og dialektisk Ordspil. Dog Gyldigheden af den opstillede Sætning vil netop indlyse umiddelbart, naar Forstaaelsen først er bleven mæglet. I en Kjæde af sammenhængende Led gjælder det ganske vist, at medens første og andet Led ere i umiddelbar Sammenhæng, ere første og tredie Led kun i en middelbar, første og fjerde i en endnu mere middelbar Forbindelse. Men med en saadan Udstykning af Umiddelbart og Middelbart er Begrebet „indre Uendelighed" uforeneligt. I den intellectuelle Sammenhæng taler man vel ogsaa om Yderleds Forbindelse ved Mellemled; men jo dybere Indsigten gaaer, desto mere opløses de endelige Mellemled som Begrebsbestemmelser i Yderleddenes inderlige Eenhed. For ikke at blendes af Middelbarheden i de indtrædende Mellemled, maa man see paa Lysvirkningen og klare sig Forskjellen mellem det Gjennemsigtige og det Uigjennemsigtige."*)

For at klare Forskjellen mellem det Gjennemsigtige og det Uigjennemsigtige, maae vi fremfor Alt lægge Mærke til, at Gjennemsigtigheden ikke blot retter sig efter Gjenstanden, der skal sees, men ogsaa efter Synet. Gives der forskjelligt Slags Syn, saa maa der ogsaa kunne gives forskjelligt Slags Gjennemsigtighed. Saaledes kan Noget meget vel være gjennemsigtigt for Tanken og den rene Indsigt, uden at det derfor er gjennemsigtigt for Øiet. Naar Botanikeren betragter et Træ, da er han vistnok ligesaa lidt istand til enten at see igjennem Stammen eller at see dets Rod igjennem Jorden, som enhver anden Betragter; ikke desto mindre vil Træets hele Organisme være ganske anderledes gjennemsigtig for Botanikeren end for den Ukyndige; det Samme gjælder, naar Mineralogen betragter et Mineral, o. s. v. Men slige relative

*) Philosophie og Mathematik. Kjøbenhavn 1857 S. 41.

Forskjelligheder ere dog, hvormange Gradationer de end gjennemløbe, utilstrækkelige til at give os et Begreb om den Viden, der bærer alt Værende. Grundspørgsmaalet er: hvilke Forvandlinger maa den os bekjendte Viden undergaae, for at Idealet skal kunne tænkes realiseret, og paa hvilke Betingelser ere vi istand til at indsee Muligheden af slige Forvandlinger? Besvarelsen af dette Spørgsmaal vil væsentlig afhænge af, hvorledes vi nærmere opfatte og bestemme, hvad vi ovenfor have kaldt Sandsningens og Sandsernes Ontologie.

Hvilken ontologisk Betydning kan der da tillægges Sandsningen? Sandsningen er den nødvendige og derfor almeengyldige Mellembestemmelse mellem Videns rene Idealitet og Gjenstandens umiddelbare Realitet. At den umiddelbare Existens er begrundet i Reflexion, og Reflexionen i den reflecterende Subjectivitet, er i det Foregaaende blevet belyst fra saamange Sider, at vi i denne Sammenhæng kunne fastholde det vundne Resultat som en uomtvistelig Kjendsgjerning. Den subjective Reflecteren og Existensens objective Umiddelbarhed forholde sig som det Logiske til det Antilogiske, og afgive forsaavidt ueensartede Extremer. Det Mellemled, der skal forene disse Extremer ved at udtrykke de ueensartede Factorers naturlige, d. e. umiddelbare Forskjelseenhed, maa altsaa fordoble sig saaledes, at det umiddelbart og paa een Gang udtrykker det Antilogiske i logisk og det Logiske i antilogisk Form; her have vi Sandsningen og det Sandselige. Hvilken af vore Sandser vi end vælge som Exempel, overbevises vi om, at Sagen forholder sig saaledes. I existentiel Umiddelbarhed staaer Synets Gjenstand udenfor Synet; kun Gjenstandens Billede er i Synet. Her er i Synet som i enhver Sandsning et eiendommeligt Forhold imellem Væsen og Virkelighed. Væsentligt seer den Seende kun Billedet, ikke Gjenstanden; men i Virkeligheden seer han Gjenstanden, ikke Billedet: Gjenstanden er synlig, og dog er dette Synlige ikke Gjenstanden. For

at see, hvorledes denne Modsigelse løses, maa man see, hvorledes den fremkommer. Det er en ureflecteret Reflexion, en umiddelbar Reflecteren, hvorpaa al Sandsning beroer. Enhver Sandsning bestemmes umiddelbart, forsaavidt den bestemmes ved Indtrykket; Sandseindtrykkets Realitet er i det Antilogiske: i denne Henseende gjælder det, at det, der sees, er Gjenstanden selv, ikke dens Billede. Men da Sandsningen foregaaer i Subjectiviteten og beroer paa en umiddelbar, og derfor ubevidst Reflexion, saa kan Sandsen ved Indtrykket kun bestemmes til selv at bestemme; Sandsningens Idealitet er i det Logiske: i denne Forstand gjælder det, at det, der sees, ikke er Gjenstanden selv, men dens Billede. Paa den umiddelbare Omsætten af det Antilogiske i det Logiske, og omvendt, beroer da saavel Modsigelsen som dens Løsning. Af det i denne Omsætten Eiendommelige forklares det tillige, at Sandserne kunne være saa indbyrdes ueensartede: det Ueensartede hidrører nemlig fra den umiddelbare Bestemthed, der er uadskillelig fra det antilogiske Element.

Vi have her et Udgangspunkt for Bedommelsen af Sandsningens Forvandlinger. At denne Verden i sin Mangfoldighed af sandselige Ting kun kan have virkelig Gyldighed, forsaavidt den har Gyldighed i og for Ideen, er indlysende. Men er der nu et System af sandselige Existensbestemmelser, som i Videns Idee har Gyldighed for den Vidende, saa følger heraf med uafviselig Consequens, at der i Videns Idee ogsaa maa være et System af eiendommelige Sandsninger og Sandsningsbestemmelser, der har Gyldighed for den Vidende; thi Sandsningen og det Sandselige ere Kategorier, der staae og falde med hinanden.

Man har fra Idealismens logiske Synspunkt ikke taget i Betænkning at tillægge Ideen Tænken, Begriben og Viden: „Die absolute Idee allein ist Seyn, unvergängliches Leben, sich wissende Wahrheit und ist alle Wahrheit*)"; fremdeles „Die

*) Hegel Die subjektive Logik. Werke 5te Band. Berlin 1834 S. 238.

Methode ist daraus als der sich selbst wissende, sich als das Absolute, sowohl Subjektive als Objektive, zum Gegenstande habende Begriff, somit als das reine Entsprechen des Begriffs und seiner Realität, als eine Existenz, die er selbst ist, hervorgegangen." Men gjør man Alvor af at lægge en absolut Viden ind i Ideen som Idee og lade denne Viden have sin Gjenstand i den existentielle Virkelighed, da vil det ved nærmere Overveielse vise sig, at Viden i Form af Tænken og Begriben umulig kan opfatte den virkelige Existens, medmindre Sandsningen danner en mæglende Overgang fra Gjenstandens antilogiske Realitet til den rene Videns logiske Væsenhed. Tør man ikke indrømme Sandsningen ontologisk Gyldighed, fordi den ifølge vor egen umiddelbare Erfaring er bunden til psychologiske Betingelser, da er det kun Phraser og opskruede Talemaader, naar man paa Grund af Tænkningens ontologiske Gyldighed vil erkjende „den vidende Sandhed", „det sig i Alt vidende Begreb"; thi dersom man udelukkende holder sig til den umiddelbare Erfaring, da forudsætter Tænkningen jo ligesaavel sine psychologiske Betingelser, som Sandsningen.

Hvad er det da for en Forvandling af de psychologiske Betingelser, Sandsningens Ontologie væsentlig forudsætter? Det er, efter hvad vi i en tidligere Sammenhæng allerede have paaviist, den endelige Adskillelse af Viden og Magt, paa hvis Ophævelse Eftertrykket her maa falde. Paa det psychologiske Standpunkt ere de forskjellige Sandsninger væsentlig betingede af forskjellige „Affectioner". Disse Affectioner vise allesammen hen til en Dualisme af Viden og Magt. Magten er i den os afficerende Gjenstand; Viden bestemmes ved den afficerede Sands. I denne Henseende maa det indrømmes, at Sandsningen og Sandseligheden hører til det Lavere i vor Natur, Tænkningen med sine „Functioner" og Begreber til det Høiere.

Men paa det ontologiske Standpunkt er denne Dualisme

hævet. For den ontologiske Subjectivitet er Viden Magt og Magten Viden; men Sandsningen er herved ingenlunde ophævet; tvertimod! idet Eenheden af Magt og Viden tillige udtrykker en Modsætning, betegner Sandsningen det i denne Modsætningseenhed Umiddelbare, seet fra Videns Synspunkt. Hvilke Mellembestemmelser den ontologiske Sandsning her afgiver, kan let paavises. For sig udtrykker Magtbestemmelsen Existensens antilogiske Realitet; saaledes er det enkelte Atom, for sig betragtet, et Existenspunkt; dette Existenspunkt er endvidere et materielt, et sandseligt Punkt, altsaa et Sandsningspunkt. Dersom det sandselige Existenspunkt ikke tillige var et Sandsningspunkt, saa var her ingen Eenhed af Magt og Viden; men i Conseqvens af Magtens og Videns Eenhed gjælder det: saamange sandselige Existenspunkter, saamange ontologiske Sandsningspunkter. Existenspunkterne ere fremdeles i forskjellige Relationer til hverandre indbyrdes (Tyngde, Cohæsion o. s. v.); men det har i det Foregaaende fra mange Sider viist sig, at alle objective Relationer beroe paa subjective Reflexioner. Relationernes og Reflexionernes umiddelbare Eenhed bestemmes da i denne Sammenhæng fra Magtens Side ved et System af Sandsningspunkter, fra Videns Side ved et System af Sandsninger; til hver sandselig Relation (et Tryk, en Faldbevægelse) svarer en ontologisk Sandsning. At det ikke er sandselige Forholdsled, der i deres indbyrdes Relationer tør antages at sandse hinanden eller at have Sands for hinanden, er forstaaeligt af, hvad der under „den reflecterende Subjectivitet" er afhandlet angaaende Vexelbestemmelsen af Relation og Reflexion. Det er „de oversvævende Reflexioner", som her, ifølge den paa Begrebets Standpunkt optagne antilogiske Factor, have faaet en saa eiendommelig Tilvæxt af existentiel Umiddelbarhed, at de netop fra denne Umiddelbarheds Side blive at opfatte som ontologiske Sensationer.

Vi kunne oplyse Sagen endnu fra en anden Side. Blandt de Philosopher, der have været allernærmest ved at

opdage Sandsningens og Sandsernes Ontologie, maae vi særlig nævne Leibnitz. Som bekjendt, lader Leibnitz Materien bestaae, objectivt seet, af „nøgne Monader", subjectivt seet, af dunkle, forvirrede Forestillinger. Det er aabenbart, at Leibnitz i de dunkle Perceptioner (perceptions petites) er kommen til at tangere den ontologiske Eenhed af Sandsningen og det Sandselige; denne Tangeren er her saameget mere at fremhæve, som den er punktuel og ved Punktualiteten skikket til at afgive Forudsætninger for speciellere Analyser; men to i Monadelæren begrundede Misforstaaelser følge med og gjøre Antydningen ubrugbar. Den første Misforstaaelse er den, at Materien som Produkt af de dunkle, forvirrede Forestillinger skulde være et Slags Resultat af Idealitetens og Videns Afmagt, at Materien, som Følge heraf, ikke skulde have Gyldighed for den guddommelige Viden; det er den gamle Misforstaaelse, der hidtil har gjentaget sig paa alle Spiritualismens og Idealismens Trin. Den anden Misforstaaelse er den, at de til Sensationerne svarende dunkle Forestillinger skulde være som Kraftyttringer af Existenspunkterne selv. En saadan Synsmaade maa føre til de største Urimeligheder. Skulde Existenspunkterne være sig selv forestillende Forestillinger, saa maatte jo heraf følge, at hver Gjenstand bestod af Forestillinger, og at Alt forestillede; men denne Sætning er ligesaa urimelig som den, „at hver Gjenstand bestaaer af Tanker, og at Alt tænker". Forskjellen mellem Kraftyttringer og ontologiske Sandsninger er i Umiddelbarheden, hvad Forskjellen mellem Relationer og Reflexioner er i Reflexionen.

Existenspunktet, det ved Magten bestemte Sandsningspunkt, er som Videns Gjenstand en Skranke for Viden; al Viden, ogsaa den i Ideen guddommelige, har en Skranke, forsaavidt den har en Gjenstand. Der maa i al Viden være Noget, som vides; er det, som vides, kun Viden selv, saa er Viden tom, og den tomme Viden i Begreb med at forvandle

sig til Ikke=Viden. For at Viden kan have Realitet, maa det, der vides, have Realitet; men naar det, der vides, skal have Realitet, maa her paa een Gang være et Videns Indhold og en Videns Gjenstand. En nærmere Undersøgelse heraf vil lede os til en Indsigt i den ontologiske Vexelbestemmelse af Sandsning og Reflexion og derved til en klarere Forstaaelse af Forholdet mellem Begriben og Viden.

Paa Sandsningens nødvendige Enhed med Reflexionen beroer den ontologiske Objectiveren. Denne Objectiveren har, som i en tidligere Sammenhæng er antydet, to Hovedsider, den idealistiske, svarende til Idealsystemet, den realistiske, svarende til Realsystemet. Fra den idealistiske Side er Objectiveringen logisk og fri for alle Skranker; hver Skranke er i denne Sphære forvandlet til eiendommeligt Bestemmelsesmoment i Videns uendelig gjennemsigtige Indhold; her er i denne Kreds ingen Gjenstande: de adæqvate Ideer træde overalt og fra alle Sider i Gjenstandenes Sted. I denne Sphære er her da heller ingen Sandsninger; thi de særskilte, forskjelligartede og eiendommelige Sandsninger forsvinde overalt og fra alle Sider som Lysninger, Ændringer og Afskygninger, hvorved Indholdets Idealitet articuleres i indre Uendelighed. Anderledes, naar vi see paa Realsystemet. Fra den realistiske Side er Objectiveringen antilogisk og ufri, bunden og bestemt ved utallige Skranker. I denne Sphære har Viden ikke et immanent Indhold, et System af klare Ideer, men et uendeligt Indbegreb af reale Modsætninger, en Verden af Gjenstande, altsaa en Verden af Skranker; istedenfor de rene Reflexioner faae vi her overalt og fra alle Sider lutter Sandsesyttringer, Fornuftfornemmelser, ontologiske Sensationer.

De ontologiske Sensationer forholde sig til de rene Reflexioner som Gjenstandsmomenterne til de væsentlige Indholdsmomenter. Ved hvert Indholdsmoment faaer Viden en ideel Bestemthed, ved hvert Gjenstandsmoment en reel Skranke. Ligesom Indholdet bestaaer i et System af Indholdsmomenter, saaledes bestaaer Gjenstanden i et System af Gjenstandsmomenter. Som det paagjældende Moment er, saaledes er den tilsvarende Totalitet: just fordi Indholdsmomentet er i sin ideelle Bestemthed gjennemsigtigt, er Indholdet selv gjennemsigtigt; omvendt! just fordi Gjenstandsmomentet er og, ifølge sin Charakteer, maa være uigjennemsigtigt, er Gjenstanden selv som Gjenstand uigjennemsigtig. At anprise et Vidensideal, der i sin Art skulde være saa ophøiet, at den Vidende umiddelbart gjennemskuede enhver Videns Gjenstand, er at anprise sin egen Tankeløshed.

„Men“ — vil man maaskee indvende — „naar de virkelige Gjenstande i deres Virkelighed ikke kunne Andet end afgive Skranker endog for den guddommelige Viden, saa bliver her jo dog en Mangfoldighed af Gjenstandsbestemmelser, altsaa en Mangfoldighed af Værensbestemmelser, der maae falde udenfor Viden, saa er Idealet jo dog krænket, den ontologiske Subjectivitet fornegtet, og Vidensprincipet opgivet.“ Denne Indvending beroer paa en Misforstaaelse, der uden Vanskelighed lader sig hæve. Vistnok maa enhver Gjenstand, ja ethvert Gjenstandsmoment sætte Viden en Skranke; saaledes maa ethvert materielt Atom sætte endog Alvidenheden selv en Skranke; men man maa ikke forglemme, at den Indskrænkning, Viden ved ethvert Gjenstandsmoment saaledes erholder, er en Negation, der hører med i den reale Viden selv, og just derved tilfredsstiller en af Videns væsentlige Fordringer. Skranken er en Magtbestemmelse; men den Magt, som saaledes sætter Viden Skranker, er i Modsætningseenhed med Viden et kategorisk Udtryk for Videns egen Realitet. Hver Gjenstandsbestemmelse, hvorved Viden indskrænkes, er identisk med en tilsvarende Indholdsbestemmelse, hvorved Viden udvides: at Videns Indskrænkning i alle Punkter betinger dens Udvidelse, er et talende Vidnesbyrd om den reale Videns uendelig overgribende Idealitet.

Forsaavidt Gjenstandsmomentet i sin Umiddelbarhed er

en Skranke for Viden, vil Materien med dens Atomer og Masser vistnok være uigjennemtrængelig for den Alt i Ideen Vidende; men forsaavidt ethvert Gjenstandsmoment er et Magtmoment og som Magtmoment en Realnegation, en Væsensbestemmelse i og ved den guddommelige Viden selv, kan den mørke, uigjennemtrængelige og uigjennemsigtige Materie dog i Ideen gjennemskues af den mægtige Viden, erkjendes og begribes af den vidende Magt.

Den Modsigelse, at det Uigjennemsigtige dog er gjennemsigtigt, finder paa alle Punkter sin Løsning i den teleologiske Vexelbestemmelse af Ideal- og Realsystemet. Af denne Vexelbestemmelse følger nemlig, og det, vel at mærke, ikke blot i abstract Almindelighed, men tillige i alt det Specielle, det Enkelte og Punktlige, at hvad der i Existensens antilogiske Form er Gjenstandsmoment og Skranke, er i Videns ideelle Form Indholdsmoment og afklarende Bestemthed.

Modsætningen imellem det gjennemsigtige Vidensindhold og den for Viden uigjennemtrængelige Gjenstand erholder endnu en ny og rigere Belysning, naar vi see paa de Afskygninger, Ændringer og Overgange, som de eiendommelige Vexelbestemmelser af Reflexioner og Sensationer afgive til Udligning af enhver mulig Spænding mellem Videns og Magtens Fordringer. Ere Videnskategorierne bundne og forsaavidt skjulte i Magtbestemmelserne, saa ere Magtkategorierne derimod frigjorte og i Idealiteten klarede som gjennemsigtige Vidensbestemmelser; men imellem Extremerne af fuldkommen ideel Klarhed og fuldstændig materiel Dunkelhed falder nu det System af Mellembestemmelser, der netop articuleres ved Reflexionernes og Sensationernes Overgange i hinanden.

Jo sandseligere Relationen er, desto mere umiddelbart falder Fornuftfornemmelsen, den ontologiske Sandsning, sammen med Kraftyttringen; jo mere elementær Kraftyttringen er (f. Ex. de faste Legemers Cohæsion), desto dunklere er

den tilsvarende Sensation: Fornemmelserne kunne, hvad et saadant System af materielle Relationer og Formbevægelser angaaer, tabe sig i Differentialvirkninger af forskjellig Orden. Seet fra Realsystemets Standpunkt kan Lyset i den guddommelige Viden altsaa gjennemløbe utallige Gradationer ligefra det fuldstændige ved Gjenstandens Uigjennemtrængelighed bestemte Mørke gjennem Sensationernes Dæmring og Sandsereflexionernes Dagskjær til Idealitetens høieste Klarhed.

Herved naaes nu Enheden af Begriben og Viden. Realsystemet godtgjør i denne Forstand den *discursive Videns* væsentlige Betydning for Vidensidealet selv. Fra Idealsystemets Standpunkt derimod have de angivne Modsætninger af Lys og Skygge kun den Virkning, at de i det Uendelige tilføre Ideeriget nye Vidensbestemmelser, saadanne nemlig, som overalt og fra alle Sider udvikle sig ved de existentielle Dannelser. Her er altsaa i Magtens Kreds, i Tingenes Verden, ikke en Gjenstand, ja ikke et Gjenstandsmoment, som jo i Idealsystemet har sin tilsvarende Vidensbestemmelse i fuldkommen Klarhed. Da nu Idealsystemet med sit hele Indhold af Kategorier, Begreber, Ideemomenter og Ideer er den vidende Subjectivitet fuldkommen gjennemsigtigt, saa sees heraf, at Vidensidealet ogsaa i sig antager Charakteer af *intuitiv Viden*.

I den teleologiske Vexelbestemmelse af intuitiv og discursiv Viden har Vidensidealet uendelig Realitet, og med en logisk Paaviisning af denne Realitet maa Subjectivitetens Logik slutte.

Andet Kapitel.

Functioner af subjectiv Viden: Objectivitetens Logik.

Allerede fra Begyndelsen af har Spørgsmaalet om Objectiviteten været inddraget med under Behandlingen af Subjectivitetsproblemet; saaledes gaaer der det hele forrige Kapitel igjennem en til Udviklingen af det Subjective Trin for Trin svarende Udvikling af det Objective. Modsætningen mellem dette og det foregaaende Kapitel er imidlertid bestemt derved, at, ligesom det Objective i Subjectivitetens Logik kun har afgivet Element og Gjennemgangspunkt for Analysen af det Subjective, saaledes skal nu i Objectivitetens Logik det Subjective afgive Element og Gjennemgangspunkt for Analysen af det Objective. Heri er da forsaavidt intet Paafaldende. Derimod kunde man maaskee finde det paafaldende, at Objectivitetens Logik henføres til Functioner af en subjectiv Viden; man skulde jo vente, at en Logik af det Objective netop maatte beroe paa Functioner af en objectiv Viden. Hermed forholder det sig imidlertid saaledes. Saalænge det Objective blot behandles i al Almindelighed, maa dets eiendommelige Charakteer nødvendig forflygtiges; thi det Almindelige er ikke, hvad man i Modsætning til det psychologisk Subjective altfor eensidig har fremhævet, det Objective, men tvertimod det i sit Væsen oprindelig Subjective: at behandle det Objective i al Almindelighed er at behandle det paa en subjectiv Maade, er, med andre Ord, at behandle det, ikke som et Objectivt, men som et Subjectivt. Sættes f. Ex. Idee og Virkelighed imod hinanden, saa træder Ideen, uagtet den selv er Eenheden af det Subjective og det Objective, dog øieblikkelig over paa den subjective Side, medens Virkeligheden bliver staaende som særligt Udtryk for det Objective. Grunden hertil er let at indsee. Kjendemærket for det Objective er overalt Andetheden, Enkeltheden i dens Umiddelbarhed, det udvortes Mangfoldige, Forskjelligartede o. s. v. Nu kan der jo vistnok i al Almindelighed siges

Adskilligt, endog adskilligt Træffende, om det Mangfoldige, det Forskjelligartede og Specielle; men det Mangfoldige i dets Mangfoldighed, det Specielle og Forskjelligartede med dets Enkeltheder og Eiendommeligheder kan man umulig affærdige ved en Behandling i al Almindelighed. Det Mangfoldige fordrer at blive bestemt paa mangfoldig Maade, det Specielle paa speciel Maade: her er i logisk Forstand Vanskeligheden med det Objective.

Afstanden imellem en Fremstilling af det Objective i Almindelighed og en udtømmende Fremstilling af, hvad det væsentlig er i sine existentielle Eiendommeligheder, er saa stor, at her imellem Yderlighederne nødvendig maa søges en Mellemsphære: i denne Mellemsphære ligger netop Objectivitetens Logik. Vi maae fra dette Synspunkt gjøre en væsentlig Forskjel imellem Objectivitetens og Objecternes Logik. Ved Objecternes Logik betegne vi den yderste Grændse, hvortil en speciel Udvikling af det Specielle kan drives, uden at Tanken derfor savner den klare Inderlighed, den Indsigt i det Mangfoldiges væsentlige Eenhed, den Momenternes Gjennemsigtighed, som det Logiske aldrig kan give Afkald paa. I Objecternes Logik er Blikket punktlig henvendt paa de forskjellige Former og Skikkelser, som det Objective, det ved Objectiveringen Frembragte, kan antage i den objective Verdens forskjellige Sphærer; de Vidensfunctioner, som hertil svare, ere da ogsaa at bestemme som Functioner af objectiv Viden. I Objectivitetens Logik dvæler Opmærksomheden derimod ved de eiendommelige Synspunkter og de særskilte, ikke vilkaarlige, men nødvendige Subjectivitetshandlinger, hvorunder Objectiveringen af det Mangfoldige og Forskjelligartede foregaaer; de Vidensfunctioner, som hertil svare, vise i alle Enkeltheder fra det Objective hen paa det Subjective, og ere desaarsag at bestemme som Functioner af subjectiv Viden.

Hvilken Forskjel det giver, om det er Objecterne i deres Enkeltheder, eller de for en særlig Kreds af Objecter gjældende

Objectiveringsacter, hvorpaa Opmærksomheden henvendes, kan let oplyses ved nogle Exempler. Ellipsen er et mathematisk, Feldtspathen et mineralogisk Object; slige Objecter behandles nu i de paagjældende Fagvidenskaber med saa udelukkende Hensyn til stedfindende Eiendommeligheder, at her end ikke reflecteres paa, hvad det egentlig vil sige, at de ere Objecter. Thi en Fagvidenskab kan jo meget vel behandle sine Objecter logisk, uden at den derfor behøver at give sig af med at behandle deres Logik. Objecternes Logik forudsætter udtrykkelig, at det, der gjør Objecterne til Objecter, særlig bliver Gjenstand for Reflexionen. Da nu Objecterne i Egenskab af Objecter kunne være af forskjellig Art og høre til høist forskjellige Tilværelseskredse, saa bliver det en Opgave for Objecternes Logik at paavise de Eiendommeligheder, hvorved de forskjelligartede, under forskjellige Kredse hørende Objecter berige Begrebet Object med nye og væsentlige Bestemmelser; i denne Henseende er det mathematiske Object da af ganske anden Art end det mineralogiske.

At der nu imellem Objecternes og Objectivitetens Logik maa være en Forbindelse, er en Selvfølge, og kan ligeledes sees af de anførte Exempler. For at fatte den objective Forskjel imellem det mathemathiske og det mineralogiske Object, maa man nødvendig gjøre sig Rede for den subjective Forskjel, der er i den Maade, hvorpaa Objecter af saa forskjellig Art objectiveres; men Undersøgelsen af de særegne Forhold, hvori Sandsning, Phantasie og Tænkning maae samvirke ved Objectiveringen af de forskjelligartede Objecter, hører jo netop under Objectivitetens Logik.

Men just idet vi see Objecternes og Objectivitetens Logik i deres indre Forening, see vi tillige den Forskjel og Modsætning, der anviser enhver af de nævnte Opgaver sin Plads i det logiske System. Objecternes Logik lader sig nemlig ikke nøies med en almindelig Paaviisning af de Egenskaber, der udmærke Objecterne, forsaavidt de høre til forskjellige Sphærer;

den gaaer i det Enkelte og undersøger de Forskjelligheder, hvorved Objecter af samme Sphære modsættes hverandre indbyrdes, samt de Relationer, Rækker og Overgange, de ifølge deres indbyrdes Slægtskab væsentlig danne med hverandre. Saaledes vil Objecternes Logik, naar Ellipsen skal vælges som Exempel, ingenlunde indskrænke sig til at charakterisere Ellipsen som mathematisk Object i logisk objectiv Modsætning til Feldtspathen som mineralogisk Object; nei, Objecternes Logik vil udtrykkelig paavise Forholdet imellem de nær beslægtede og dog indbyrdes forskjellige Objecter, saasom, hvad det Mathematiske angaaer: Ellipsen, Hyperblen og Parablen; hvad det Mineralogiske angaaer: Diamanten, Graphiten o. s. v. Interessen hviler, for at holde os til det Mathematiske, naturligviis ikke paa de specifisk mathematiske Opgaver, thi Logik er ikke Mathematik og kan aldrig blive det; men de specifisk mathematiske Bestemmelser afgive her de Elementer, ved hvis Bearbeidelse Logiken bliver istand til at articulere Objectbegrebets Udvikling i den paagjældende Sphære. Paa slige Enkelthedsanalyser kan Objectivitetens Logik ikke indlade sig*); idet den, selv

*) Den Maade, hvorpaa Sætningen: „Naar Forstanden opererer paa Phantasiens Basis, fremkommer Mathematiken", er belyst i mine Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1861—62 S. 29—34, kan i denne Sammenhæng siges at høre under Objectivitetens Logik; hvorimod Undersøgelsen om, hvorvidt der, hvis Dannelsen af en Planetbane skulde beroe paa tilfældige Omstændigheder, vilde være størst Sandsynlighed enten for en Parabel eller en Hyperbel eller en Ellipse (Anfr. Skr. 95—98), maa henføres under Objecternes Logik. Hvor misligt det er, naar en Philosophie, der ikke ret har været opmærksom paa, hvad en Objecternes Logik fordrer, vil behandle det Objective, kan sees af Hegels Indvending imod det pludselige Omslag i Centrifugalkraften. „Hvad Hegel anfører som den mathematiske Synsmaade, at Centrifugalkraften skulde aftage fra Aphelium til Perihelium, er netop det Modsatte af, hvad Mathematiken beviser, at den nemlig voxer fra Aphelium, det Punkt, hvori den har sit Minimum, til Perihelium, hvor den

endnu hørende under den subjective Viden, skal danne Overgangen til en objectiv Viden af det Objective, holder den sig paa et Mellemtrin, saa at den benytter det Objective til en mere indtrængende Specification af det Subjective, medens den dog tillige, omvendt, anvender det Subjective til en videre gaaende Articulation af det Objective.

Hvad dette vil sige, kan her oplyses ved et Tilbageblik; thi Objectivitetens Logik er tillige at bestemme som en fortsat Udvikling af, hvad vi i det forrige Kapitel have kaldt den ontologiske Objectivering.

Objectiveringens Ontologie er bygget paa følgende Grundlag. Den endelige Skilsmisse imellem det Subjective og det Objective, der charakteriserer det psychologiske Standpunkt, forsvinder i Grundideernes Logik; men Modsætningen forsvinder ikke. Vel er Ideen som Idee „Eenheden af Subject og Object", men da Eenheden er en Modsætningseenhed, er Modsætningen bevaret. For den psychologiske Opfattelse falder det Sandselige udenfor Sandsningen, det Tænkelige udenfor Tænkningen, Objecterne udenfor Objectiveringen. Derfor seer det fra det psychologiske Synspunkt livagtig ud, som om der meget vel kunde være en Verden af sandselige Ting, uden at Nogen sandsede dem, en Mangfoldighed af tilværende Objecter, uden at Nogen objectiverede dem. Anderledes i Ontologien: her er et Sandseligt, som ikke sandses, et Tænkeligt, som ikke tænkes, et Objectivt, som ikke objectiveres, kun svævende Muligheder, subjective Antydninger, tomme Forestillinger uden Realitet. Det er saa langt fra, at en objectiv Verden skulde

netop naaer sit Maximum; om en pludselig Overgang — „ein plötzliches Umschlagen" — kan her slet ikke være Tale." (Ansr. Skr. S. 64—65). Havde Hegel, før han indlod sig paa at dømme om Forandringerne i Centrifugalkraften, først undersøgt, hvad Ellipsen er for et mathematisk Object, vilde han snart have opdaget sin Misforstaaelse.

kunne have Virkelighed uden en objectiverende Subjectivitet, at den end ikke vilde være mulig, dersom ikke ethvert Object for sig udtrykkelig bestemtes ved en tilsvarende Objectivering, og en saadan til hvert Object svarende Objectivering ikke mulig, dersom der i Objectiveringsacten selv ikke var ligesaamange særskilte Subjectivitetsbestemmelser, som der i det Objectiverede er objective Sider.

Det er kun Overhaling og Halvhed, naar man i Logiken slaaer sig til Ro ved en Forklaring som den, at Ideen, „den vidende Sandhed", objectiverer sig Alt i Almindelighed ved en almindelig Tænkning; selv om man, for at gjøre den naturlige Sands nogle Indrømmelser, føier Anskuelsen til, og lader „det Absolute" selv anskue Alt i en almindelig Anskuen; det er dog Tomhed. I Ideen selv, den concrete Idee, har Objectiveringen, som sagt, de samme Eiendommeligheder i den subjective Form, som Objectet har i den objective. Det sandselige Object objectiveres ikke ved en almindelig Sandsning, thi en almindelig Sandsning er ligesaa uvirkelig, som et almindeligt Sandseligt; nei det Sandselige, dette bestemte Sandselige, der i sig forener de mange forskjellige og forskjelligartede sandselige Egenskaber, bliver udtrykkelig objectiveret ved en Sandsning, der i sig forener ligesaa forskjellige og forskjelligartede Sandsninger: der kan ikke komme en eneste Ændring frem i det Objectiverede, uden at der maa foregaae en tilsvarende Ændring i Objectiveringen.

At Objecterne i Virkeligheden træde frem og paatvinge sig os, uden at vi mærke det Mindste til den ontologiske Objectivering, er i denne Sammenhæng ikke forunderligt. Hvormegen Selviagttagelse og Reflexion udfordres der ikke, for at det sandsende Individ, endog blot fra et psychologisk Synspunkt, kan blive opmærksom paa, at der i al Følen, Seen og Høren er en Objectiveren? Endnu et andet Exempel. Hvor let og naturlig kunne de synlige Gjenstande aflede vor Opmærksomhed fra det Lys, hvori vi see dem; det falder os

sjældent ind, at vi i de synlige Ting dog ikke umiddelbart have med Tingene, men kun med Synsbillederne at gjøre. Opfattelsen af det Allernærmeste, det meest Umiddelbare, kræver her den meest anstrengende Reflexion. „Hvis Ætheren i hele Verdensrummet var i Hvile", siger Physikeren, „vilde der overalt herske et fuldstændigt Mørke"; saa vigtig en Rolle spiller altsaa den zittrende Æther i Verdensrummet; og dog kan ingen Dødelig, end ikke den meest skarpsynede Physiker umiddelbart see enten Ætheren eller dens Zittringer.

At blive opmærksom paa Objecterne er en let Sag; men for at blive opmærksom paa den ontologiske Objectivering behøves der en fra mange Sider veiledet, ved mange logiske Vanskeligheder stimuleret Reflexion. Den hegelske Logik er et stort Exempel paa, at der kan gives en skarpsindig Iagttagelse af objectiverede Begrebsbevægelser, uden at Opmærksomheden endnu i mindste Maade henvendes paa det Logiske i Objectiveringen selv. Og dog gjør det en væsentlig Forandring, en gjennemgribende Forskjel, om man i det Objectiverede seer paa Objectiveringen selv, eller ikke. Oversee vi Objectiveringen, saa viser det Objectiverede os jo vistnok fra sin Side, hvorledes Existensen fremgaaer af sin Grund, Virkeligheden af sin Mulighed, Virkningen af sin Aarsag, o. s. v.; men hvorledes gaaer det med Indsigten? Seet fra Synspunktet af det Objectiverede er Grunden i Existensen, Muligheden i Virkeligheden, Aarsagen i Virkningen, Anlæget i Udførelsen; og dog er her en Modsætning, en væsentlig Modsætning mellem Grund og Existens, mellem Mulighed og Virkelighed, mellem Anlæg og Udførelse. Hvad betyder da denne Modsætning? Det er en Modsætning af det Ideelle og det Reelle, som bestandig fremkommer ved og væsentlig beroer paa en Fordobling i det Objectiverede selv. Existensen, dette Existerende, har i sig selv Grunden, d. v. s. Existensen er paa een Gang baade Grund og Existens: *Existens*, forsaavidt det Existerende har ophævet sin Grund; *Grund*, forsaavidt

det Existerende igjen gaaer til Grunde og derved begrunder et andet Existerende. Paa tilsvarende Maade er Virkeligheden i dette Virkelige paa een Gang baade Mulighed og Virkelighed, o. s. fr. Hvorledes skal nu denne Fordobling egentlig tænkes at foregaae? Ved en uophørlig Omsætning, en Forvandling! Virkeligheden, selv en Forvandling af Muligheden, et Udtryk for den Fuldendelse, hvori den reale Mulighed forsvinder, er jo kun virkelig, forsaavidt den netop er i Begreb med en Forvandling, hvorved den igjen bliver Mulighed. Og hvorpaa beroer saa Forvandlingen? Paa den immanente Negation! Her er nu strax Problemet kjendeligt; thi den immanente Negation er, naar vi see paa det i Objectiviteten Objective, en speculativ Phantasie: jo mere man i existentiel Forstand urgerer Negationens og Negativitetens Immanens, desto mere oversvævende bliver Negationen, desto mere forraader den sin subjective Oprindelse. Indseer man dette, medens man dog endnu vedbliver at stirre paa det Objectiverede og oversee Objectiveringen, hvor kommer man saa hen? Ja, saa kommer man til saadanne skjønne Forklaringer som den, at Kategorierne Grund, Mulighed, Anlæg o. s. v. ikke blot ere subjective, men i den Forstand subjective, at de kun angaae vor psychologiske Bevidsthed om Tingene, uden i mindste Maade at vedkomme Tingene selv. Istedenfor at fremgaae af Grunden og blive begrundet, kommer det ene Existerende da uden videre til at fremgaae af det andet Existerende; istedenfor at fremkomme af sin Mulighed, maa det ene Virkelige nu fremkomme af det andet Virkelige, o. s. fr. Da nu den Tanke, at det ene Existerende skulde uden mellemtrædende Grund kunne fremgaae af det andet, er ligesaa utænkelig, som at det ene Virkelige uden mellemtrædende Mulighed skulde kunne fremkomme af det andet Virkelige, saa bliver man, for at undgaae „den immanente Negation", nødt til at forkaste det Existerendes Fremgang af det Existerende, det Virkeliges Fremkomst af det Vir-

kelige; og hvor komme vi saa hen? Til de lokale Omflytninger, de blot udvortes Forandringer! Dog, heller ikke her kan man slaae sig til Ro; thi det har i vort Foregaaende noksom viist sig, at endog en Rumsbevægelse, en Forandring i det Udvortes, er i objectiv Forstand umulig, naar der abstraheres fra Objectiveringen.

Kun i Objectiveringens Ontologie erkjendes den levende Eenhed af Viden og Magt, hvori Vexelbestemmelsen af det Subjective og det Objective i sin indre Uendelighed ene og alene kan være begrundet. Objectiveringen er i denne Henseende ligelig bestemt ved Nødvendigheden og ved Friheden. I Realsystemet, i Magtens Kreds, hersker Nødvendigheden: Objectiveriugen bestemmes ved de deels vordende deels tilværende Objecter; i Idealsystemet, i Videns Kreds, hersker Friheden: Objectiveringen bestemmes ved de Kategorier, Ideemomenter og Ideer, der udvikle og bevæge sig i den vidende, Alt i Viden objectiverende Subjectivitet. At objectivere Begrebet som Existens forudsætter Nødvendigheden: herved gaaer Viden under i Magten; at objectivere Existensen som Begreb forudsætter Friheden: herved forvandles Magten til Idealitet og forklares i Viden; at objectivere Begrebet som Existens, for under denne Forudsætning at objectivere Existensen som Begreb, og omvendt, forudsætter det Teleologiske: herved gaaer Friheden paa uendelig Maade over i Nødvendigheden, og denne i hiin.

Disse ved Analyserne i forrige Kapitel vundne Resultater afgive altsaa Grundlaget; den videre gaaende Udvikling, den Udvikling, hvorved Objectivitetens Logik særlig bestemmes, afhænger nu af den Maade, hvorpaa Specificationerne gjennemføres. Det kommer i dette som i ethvert Vendepunkt an paa at vælge det rette Synspunkt og udfinde den til Synspunktet svarende Fremgangsmaade. Opgaven er at magte Mangfoldigheden, at lade de særskilte Objectiveringshandlinger træde saaledes frem, at Andethedens Væsen, Objecternes

Verden, kan blive tydeliggjort for den objectiverende Selvhed. Den Tilsyneladelse, hvori det Objective Punkt for Punkt bestemmes subjectivt og det Subjective objectivt, giver os da Objectiviteten. Objectiviteten er altsaa dobbeltsidig; Dobbeltsidigheden frembyder et dobbelt Udgangspunkt, nemlig et Udgangspunkt i det Objective, der betinger en videre Udvikling af det Subjective, og et Udgangspunkt i det Subjective, der igjen betinger en punktuel Analyse af Bestemmelserne ved det Objective.

Betegne vi nu den særskilte Objectiveringshandling, være sig Tanke- eller Naturhandling (Naturhandlingen, vel at mærke, betragtet fra Subjectivitetens Synspunkt) ved Kategorien *Function*, saa have vi i de angivne Udgangspunkter følgende for Behandlingen af Functionerne charakteristiske Anviisninger. Det objective Udgangspunkt ligger i Realsystemet og leder til en logisk Udvikling af Functionernes Væsen og forskjelligartede Eiendommeligheder, d. v. s. til en *Functionernes Logik*; det subjective Udgangspunkt tilhører Idealsystemet og leder til en særegen Fremstilling af de for Subjectivitetens objectiverende Virksomhed nødvendige Intellectualhandlinger, med andre Ord, af de i egentlig Forstand *logiske Functioner*. Endelig da Modsætningseenheden af Real- og Idealsystemet ligeledes kræver sin punktuelle Udvikling, maa Objectivitetslogiken slutte med en Fremstilling af de objective og subjective Momenters totaliserede Vexelvirkning i *Functionernes Systematik*.

Hvad *Functionernes Logik* angaaer, er det for Analysen af afgjørende Vigtighed, at de objective, i sig antilogiske Bestemmelser alle ere af væsentlig subjectiv, altsaa af logisk Betydning. Dette er ingenlunde Tilfældet, naar Opmærksomheden fæster sig paa Objecterne. Enhver Specification af et existerende Objects Eiendommeligheder vil altid føre til en Strid mellem et Væsentligt og et Uvæsentligt, et Nødvendigt og et Tilfældigt, et Almindeligt og et Individuelt, hvis Vidt-

løftighed let kan lede Logiken paa Afveie, idet den, forsaavidt den da ikke ved sit Afskrækkende frister til utidige Abstractioner, kun altfor let leder den bort fra Totalerkjendelsen. Anderledes, naar vi betragte Functionerne. De specifiske Eiendommeligheder, der væsentlig charakterisere en Function, ere, om end de punktuelle Bestemtheder nok saameget vedrøre det Antilogiske, dog, selv i de fineste Enkeltheder, af logisk Betydning; thi det Almene er fremherskende. Hvad de *logiske Functioner* angaaer, er det af Vigtighed, at en Articulation af det Objective paa alle Punkter skinner igjennem; kun paa denne Betingelse vil det være muligt at bestemme de særskilte Intellectualhandlinger som eiendommelige Functioner, og kun ved det i disse Functioner Eiendommelige muligt at paavise den objectiverende Subjectivitets overgribende Magt over det objectivt Mangfoldige. Hvad endelig *Functionernes Systematik* angaaer, maa den logiske Bestræbelse gaae ud paa at sammenarbeide det Forskjelligartede, paavise de correlate Functioners ideelle Vexelbestemmelser og saaledes føre Objectivitetens udviklede Mangfoldighed tilbage til Principet selv, det Vidensprincip, der fra alle Sider er at bestemme som det Subjectives og det Objectives oprindelige Eenhed.

A.

Functionernes Logik.

I Bestemmelsen af det Objective viser sig overalt et Skjær af det Subjective; hvormeget Subjectiviteten end paavirkes og bestemmes af Objecterne, saa ligger det dog i dens Væsen, at den kun kan bestemmes til selv at bestemme. Det er ikke blot et Tegn paa den menneskelige Subjectivitets Indskrænkning, at den finder sig saa oplagt til at behandle Objecterne som Subjecter og tillægge det Selvløse en vis Selvhed; det er tillige et Tegn paa dens guddommelige Oprindelse, dens indre

Uendelighed, dens overgribende Magt: den tilegner sig Alt, sætter sit Stempel paa Alt, og vil i Alt erkjende sit Eget. Naar Barnet personificerer sin Skammel, kjæler for den, og underholder sig med den som med en Slægtning; naar et begavet Oldtidsfolk befolker Floder og Skove med Nympher og Dryader, og decorerer Stjernehimlen med Billeder af „Guder og Helte", da kan man jo vistnok sige, at en saa naiv Phantasievirksomhed ikke vedkommer Logiken. Men desuagtet har Sagen dog en Side, der, fra et logisk Synspunkt, maa tildrage sig Opmærksomheden. Det er ikke alene Phantasien, men ogsaa Forstanden, der udtrykkelig fordrer, at Objecterne betragtes som virkende, lidende, handlende Subjecter. „For at kunne tale og dømme om Alt, maae vi kunne gjøre Alt til Subject i en logisk Dom. Men Alt, hvad der sættes som Subject, bliver hypostaseret. I Sætninger som disse: „Stenen har slaaet Mennesket ihjel"; „Brutus har dræbt Cæsar"; „det Almindelige kræver et Exempel"; „Manden kræver sit Tilgodehavende", antage Subjecterne den selvsamme hypostatiske Charakteer, og det er, ifølge Sprogets Natur, aldeles umuligt at undgaae Personificationer. Saalænge Talen dreier sig om endelige Gjenstande, er Misforstaaelsen let at afværge; men naar Undersøgelsen overskrider Grændsen for den umiddelbare Erfaring, er Adskillelsen saa vanskelig, at man finder det Alleruselvstændigste hypostaseret, og det Allerselvstændigste forvandlet til Reflex. Og dog maa det i ethvert Tilfælde med Sikkerhed kunne bestemmes, hvorvidt vi have med en blot sensuel Substans (Substrat), en foreløbig Personification eller en evig Hypostase at gjøre, hvis ellers Indsigten skal være klar og tydelig." *)

Skal den uvilkaarlige Personification forsvinde som et for Bevidstheden gjennemsigtigt Moment i den egentlige Objectivering, da maa der i Reflexionen haves et Udtryk, der

*) Den propæd. Logik. S. 182.

paa een Gang ligelig angiver Sagens saavel subjective som objective Side. Sige vi f. Ex., at Tingene handle, saa er Personificationen iøinefaldende. Vistnok kan man tale om „en Naturhandling" ligesaavel som om „en Tankehandling"; men det Figurlige i slige Betegnelser er umiskjendeligt; Tanken kan, strengt taget, ligesaalidt handle som Naturen: Handlingen er i egentlig Forstand forbeholdt den frie Villie. Mindre fremtrædende er Personificationen i Udtryk som: Tingene lide; Bygningen har lidt meget af Fugtighed, af Lynild, af Jordskjælv o. dsl.; og dog er Kategorien Lidelse aabenbart en Kategorie, der hører ind under det Subjective. Derimod kan det i egentlig Forstand, altsaa uden Skin af Personification, siges om Tingene, at de bevæges, forandres, virke, paavirkes o. s. fr.; thi Kategorierne Bevægelse, Forandring og Virksomhed tilhøre ligesaavel det Objective som det Subjective. Kunde der nu for slige Kategorier paavises et Eenhedsudtryk, og kunde dette Eenhedsudtryk fremdeles antage en saadan Form, at det derved blev skikket til en vidt forgrenet Articulation, og kunde denne Articulation endelig anlægges saaledes, at den gik i to Retninger, den subjective og den objective, idet snart denne, snart hiin blev den afgjørende, da maatte en saadan Kategorie jo spille en betydelig Rolle i enhver paa Idee-Udvikling anlagt Logik. Men en saadan Kategorie have vi jo netop i det paa saamange Maader anvendelige, for saamange Vendinger, Overgange og Bestemmelser betegnende Udtryk: Function.

Hvor alsidig og dog eiendommelig Kategorien Function er, bliver strax indlysende, naar vi fremhæve nogle charakteristiske Bemærkelser, som Sprogbrugen allerede har hjemlet.*)

*) „Ordet Function forekommer i meget omfattende Betydning. Hvor der kan være Tale om Virken, Liden, Handlen, betegner Function en særegen lovbestemt Virksomhed. Det hedder om en Embedsmand, at han er i Function; man taler om Ciets Func-

Saaledes bruges Function, hvad Virksomhed angaaer, ikke blot om Virksomheder in concreto, som naar det hedder, at en Embedsmand er i Function, eller der handles om Functionen af en Nerve; men om de allerabstracteste Virksomheder, som naar Kant lærer, at Begreberne beroe paa Functioner, og ved „Function" forstaaer Eenheden i den Handling, at indordne forskjellige Forestillinger under en fælleds Forestilling. Ja, saa omfattende er Functionens Betydning, at den Adskillelse, Kant i denne Anledning vil fastsætte imellem „Affection" og „Function", viser sig som forsvindende. Medens Begreberne beroe paa Functioner, skulde Anskuelserne efter Kants Mening udelukkende beroe paa Affectioner; men ved nærmere Overveielse bliver det klart, at Affectionerne selv maae bestemmes som Functioner. Ved Functioner tør vi nemlig, ifølge Sprogbrugen, ikke alene tænke paa lovbestemte Virksomheder, men ogsaa paa lovbestemte Forandringer. Fra dette Synspunkt forsvinder den endelige Forskjel imellem det Active og det Passive, imellem Virken og Liden, saa at enhver Liden ligesaavel gaaer op i en tilsvarende Function, som

tion, om en Nerves Function o. s. v. . . . Vistnok kunne de rene Størrelser ikke udøve reel Virksomhed, men ved at anbringes i forskjellig Sammenhæng kunne de dog væsentlig forandre de indbyrdes Forhold. En Størrelse x kan, saa at sige, ansættes til forskjellige Bestillinger, kan som Addend $(a + x)$, som Factor (ax), som Potensexponent (a^x), som Logarithme o. s. v. erholde en meget forskjellig Indflydelse, og forsaavidt optræde i forskjellige Functioner. — „Afhænger en Størrelse: y, ifølge en vis Lov af andre Størrelser: $x, z, t, u \ldots$, saa at enhver Værdi af y bestemmes ved de Værdier, som vilkaarligen tillægges $x, z, t, u \ldots$, siges y at være en Function af disse Størrelser, alle betragtede som variable, y afhængig, de andre uafhængige. Dette betegnes almindeligen: $y = f(x, z, t, u \ldots)$." C. Ramus. — Ifølge denne mathematiske Begrebsbestemmelse ville altsaa Forandringer udgaae fra de Uafhængige og udøve deres lovlige Indflydelse paa den Afhængige." Phil. og Mathem. S. 5—6.

enhver Virken. Ja, vi føres endog uvilkaarlig et Skridt videre; thi da en Affection, en Liden, kun kan være en lovbestemt Forandring derved, at den udtrykkelig svarer til en bestemt Virken, saa maa enhver Liden jo netop være en Function af en tilsvarende Virken. Det i Functionen liggende Eenhedsudtryk, den kategoriske Bestemmelse, der omfatter saavel det Abstracte som det Concrete, det Active med det Passive, det Almene med det Specielle, det Subjective med det Objective, er Afhængigheden, den lovbestemte Afhængighed. I hvor inderlig en Forbindelse Begrebet Function staaer med Begrebet Afhængighed, lovbestemt Afhængighed, kan da udtrykkelig sees af Functionens mathematiske Betydning. „Man kan", hedder det i Mathematiken, „ikke sige, at 2 er en Function af 3, fordi $2 = 3^2 - 7$, thi 2 er ogsaa $= 3 - 1$, eller $= 3^3 - 25$ o. s. v., saa at 2 kan afhænge af 3 paa mangfoldige Maader. Men derimod kan man vel sige, at y er en Function af x formedelst Ligningen $y = x^2 - 7$, og at deri svarer $y = 2$ til $x = 3$." Altsaa: Betingelsen for, at y skal vise sig afhængig af x, er den, at der tillægges x forskjellige Værdier; Betingelsen for, at den anførte Afhængighed skal betegne en Function, er den, at Afhængighedsmaaden nærmere fastsættes. Men Betingelsen for den nærmere Bestemmelse af Afhængighedsmaaden er igjen, naar vi see nærmere til, denne, at den almene Function med indre Nødvendighed maa sondre sig i særskilte Functioner: $f(x) = y$ faaer først Betydning ved at sættes som $f(x) = ax$, $f(x) = x^a$, $f(x) = a^x$, o. s. v.*)

Drage vi nu en Parallel imellem Functionens mathematiske og hvad vi i denne Sammenhæng kunne kalde dens reale Betydning, saa viser Eenhedsudtrykket, lovbestemt Afhængighed, udtrykkelig hen til Vexelbestemmelsen af Forudsætning og Consequens. Forsaavidt en Handling er at bestemme som Consequens af en anden Handling, er den en Function af samme; det Samme gjælder om Handling og Liden. Saaledes kan ikke blot en Virksomhed være en Function af en anden Virksomhed, men en Virken af en Liden, en Forandring af en Forandring o. s. v. At Functionen i sit Væsen forener det Subjective med det Objective, fremlyser af dens Betydning for Begriben og Viden; thi hvad er vel det at begribe Noget, dersom det ikke er at gjennemskue den eller de Functioner, hvorved det paagjældende Noget bestemmes? At begribe Ligevægten er at kjende det System af Functioner, hvorpaa Ligevægten beroer; at begribe de chemiske Dannelser er, om det var muligt, at gjennemreflectere Affinitetsfunctionernes uendelig forviklede System; at begribe Granatens Tilværelse er at gjøre sig Rede for Functionerne af dens Bestanddele, hvilket igjen forudsætter en Indsigt i den Maade, hvorpaa isomorphe Substanser fungere i hinandens Sted. Indsigten i en Function er betinget af Indsigten i en anden.

*) Om „Functionsbegrebet" jvfr. Mathem. og Dialekt. S. 4–27.

Men endskjøndt Functionen efter sit Begreb omfatter Sagens saavel subjective som objective Momenter, saa vil Modsætningen af det Subjective og det Objective dog vedblive at gjælde for Functionen selv, og det ikke blot fra Endelighedens, men ogsaa fra Uendelighedens Synspunkt. Hvad den endelige Viden angaaer, have vi i den almindelige Betragtningspsychologie og den empiriske Physiologie Exempler, som vise, hvorledes Functionen af en Nerve kan blive opfattet deels saa eensidig subjectivt, at Realiteten, det Objective, mangler, deels saa eensidig objectivt, at Idealiteten, det væsentlig Subjective, mangler. Den explicative Betragtnings-, Bemærknings- og Forsikkringspsychologie gjør sig Sagen let, naar den overhaler Hjerne- og Nervefunctionerne med den Bemærkning, at Hjernen og Nerverne ere Organer, Midler og Betingelser for alt det meget aandeligt Virksomme, som i disse Organer kommer til Virksomhed. Trods alle For-

sikkringer om Nervernes Nødvendighed som Betingelser for Bevidsthedslivet, og hvad der ellers kan bemærkes om de Actioner og Reactioner, „som herved blive at bemærke“, vedbliver den subjective Forklaring af Bevidsthedsphænomenerne dog at savne ethvert videnskabeligt Støttepunkt i det Objective, saalænge der ikke gjøres ringeste Forsøg til at faae Vexelbestemmelsen af det Ideelle og det Materielle, det Sjælelige og det Legemlige i Nervefunctionens eget Væsen undersøgt. Den subjective Eensidighed og videnskabelige Overfladiskhed er kjendelig derpaa, at der tales vidt og bredt om de mange sjælelige og legemlige Functioner, uden at der tænkes noget videre Bestemt ved en Function i Almindelighed, endsige da, at her skulde spores nogen Anstrengelse med at deducere de særskilte Functioner i deres Mangfoldighed af een eller flere Grundfunctioner.

Holder den beskrivende Psychologie sig eensidig til det Subjective, forsaavidt den i Tro og Tillid til Sjælefunctionernes Oprindelighed holder sig til den bevidste „Leven“ i „Forestillingskredsen“ med den Forsikkring, at Nerver og Ganglier ere Betingelser, men kun Betingelser for de sjælelige Functioner, saa finder man i den empiriske Physiologies nu allerede vidtløftige Litteratur Exempler nok, som vise, hvad det vil sige, at opfatte en Nervefunction fra et eensidigt objectivt Standpunkt. Uden at bekymre sig videre om det i Sensibiliteten Sjælelige, og altsaa væsentlig Subjective, kan da en Physiolog begynde med at fastsætte det som en Kjendsgjerning, at „Sensibilitet er en inhærent Egenskab ved et Gangliev æv“, og derpaa ved en skarp Adskillelse mellem Egenskab og Function indlede Undersøgelser af det i Sagen udvortes Objective. En Nerves Egenskab kan saaledes bestemmes som en Eiendommelighed, der tilkommer den, forsaavidt den er Nerve, men derimod ikke bestemmes ved dens særegne Forbindelse med noget andet Organ. En Nerves Egenskab vil altsaa „afhænge af dens Structur, ligesom

Staalets Elasticitet afhænger af Staalets Structur“; hvorimod en Nerves Function vil beroe paa den Brug, der gjøres af Egenskaben, og afhænge af de Forbindelser, hvori Nerven staaer med andre Dele af Legemet. „Egenskaben“, siger da Physiologen, „er uforanderlig, saalænge Bygningen bestaaer: Eensheb i Bygning medfører overalt Eenshed i Egenskaber; hvorimod Functionerne ere ligesaa foranderlige som Beskaffenheden af de organiske Forbindelser.“ *)

Uden i denne Sammenhæng at opholde os ved det Spørgsmaal, hvorvidt man i Physiologien er tjent med at indskrænke Betydningen af Ordet Function alene til Virksomhed og Handling, eller ikke, kunne vi dog af de angivne Træk let skjønne, at en saaledes anlagt Udvikling vil lede til eensidige objective Resultater. At vi befinde os paa det Objectives Enemærker, sees strax af den Kjendsgjerningernes Mangfoldighed, som her frembyder sig for Betragtningen: „dersom denne Nerve overskjæres, saa vil Følelsen ophøre; overskjæres denne derimod, vil der indtræde Lamhed; gives der da Nerver, som ifølge deres „Egenskab“ kun ere Følenerver, eller ere alle Nerver, ifølge „Egenskaben“, lige skikkede til at være baade Følenerver og Bevægelsesnerver, saa at den stedfindende Forskjel alene beroer paa Functionen?“ Det er i sin Sphære vigtige Undersøgelser, og vigtige Resultater, hvortil slige Undersøgelser kunne føre; men selv om man tænkte sig alle disse Undersøgelser afsluttede, alle herhen hørende Spørgsmaal besvarede paa en for den empiriske Physiologie tilfredsstillende Maade, vilde vi dog være uendelig langt fra Knudens Løsning, saalænge Begrebet af en Nervefunction fastholdes i saa eensidig objectiv Betydning, at det subjective Moment mere og mere tabes af Sigte. I hvilken Grad dette er Tilfældet, sees af den høist uhyggelige Kjendsgjerning, at Physiologien, især i den allerseneste Tid, er kommen i

*) Jvfr Forelæsn. over „Phil. Propæd.“ Universitetsaar 1860—61, S. 367 flgd.

Gang med at opfatte Organismen som „en levende Maskine", uden at betænke, at der en Sphæreforskjel imellem en Maskine og et mechanisk Natursystem, og meer end een Sphæres Afstand imellem en blot mechanisk og en organisk Function.

Dog, det er ikke blot i Endeligheden med dens Udstykninger og Eensidigheder, at en Modsætning mellem Functionens subjective og objective Extremer viser sig; ogsaa fra Uendelighedens Synspunkt sees Modsætningen, men her naturligviis i et andet og høiere Lys. Forvandles de endelige Forudsætninger og Betingelser til Momenter i en gjennemført Reflexion, da vil baade det, der i Afhængighedsforholdet bestemmes som det Afhængige, og det, der forudsættes som det Uafhængige, forvandle sig til Function. Vi have da, ikke blot hvad Mathematiken i en mere indskrænket Betydning fremstiller som en Function af en Function, $y = f(\varphi(x)$, men Functioner af Functioner i det Uendelige. Seet fra denne Side tilhører Functionen Idealsystemet, og dens Form vil i saa Henseende ikke være til at adskille fra dens Indhold. Fastholdes Forudsætningen med dens Betingelser derimod i endelig Bestemthed, men dog saaledes, at den hele Virkelighed tillige betragtes som Ideens Magt undergiven, faae vi, hvad Functionsreqvisiterne angaaer, en betegnende Adskillelse imellem det Noget, der er i Function, det Noget, der er en Function af Andet, og det Andet, hvoraf Noget er en Function; denne formelle Adskillelse bestemmes igjen ved reelle Forbindelser af forskjelligartede Functioner, existentielle Knuder, Functionscomplexer i en ved Magten afgjort materiel Eenhed. Fra denne Side tilhører Realsystemet altsaa den objective Sphære; i denne Sphære vil Functionens Form paa forskjellig Maade træde i Modsætning til dens Indhold, og denne Modsætning netop betinge Udviklingen af de exacte Bestemmelser og punktuelle Særskiltheder, som ere betegnende for den objective Verden.

„Udvikler man, hvad Hegel i sin Retning har gjort,

Qvantitetens og Maalets Kategorier i logisk-dialektisk Form saaledes, at Operationsmomenterne kun flygtig berøres, maa Begrebsudviklingen blive eensidig og i flere Punkter, endog hvad det Almindelige angaaer, uholdbar. Begreber, der have deres videnskabelige Rødder i de exacte Analysers Jordbund, forqvakles, naar de exacte Momenter maae savnes i deres Dialektik. At en dialektisk Udvikling af Qvantitetsbegreberne ikke erstatter Manglen paa Indsigt i Operationernes Grundforhold, sees deraf, at, medens der vel gives en Overgang fra den exacte Analyse til den dialektiske, gives der ikke omvendt en Overgang fra den almeenlogiske og dialektiske Analyse til den exacte: „Non datur metaphysica in mathesin via."*) At Mathematiken, skjøndt en abstract aprioristisk Videnskab ligesaavel som Logiken, har et ganske andet Greb paa Endeligheden, Virkeligheden, altsaa paa Objectiviteten, end „den speculative Logik" med alle sine Virkelighedskategorier og objective Begreber, er forklarligt, naar man betænker, at Logiken, saaledes som denne Videnskab hidtil er behandlet, altid maa slippe det Enkelte for at gribe det Almene, medens Mathematiken i al Punktlighed veed at bestemme det Almene saaledes, at den deri kan gribe det Enkelte. Til en philosophisk Fremstilling af Begrebet bruges Ordet, og Ordet lyder eensidig paa det Almene; til en exact Fremstilling af Functionerne bruges Tegnsproget, og Tegnsproget, Functionernes Sprog, egner sig netop til at optage det Enkelte i det Almene, det Antilogiske i det Logiske.

Endelig vil Begrebet Function, hvilket da især er vigtigt for en Functionernes Logik, selv kunne afgive den Inddelingsgrund, hvorefter Udviklingens forskjellige Trin væsentlig og naturlig følge paa hinanden. Den lovbestemte Afhængighed, hvorpaa Functionen kjendes, er, som vi have seet, særlig betegnet ved Forholdet imellem Forudsætningen og dens betin-

*) Mathem. og Dialekt. S. 25.

gede Consequenser. Forudsætningen for sig er i sin Umiddelbarhed ikke Functionen, men et Element, et for Begrebet væsentligt Requisit; at Consequensen, for sig taget, da heller ikke kan være Functionen, er en Selvfølge, naar vi erindre, at Consequensen kun er Consequens i Reflexion af sin Forudsætning, ligesom Forudsætningen fra sin Side kun er Forudsætning i Reflexion af sin Consequens. Men saa er det maaskee Afhængighedsmaaden, den betingede Relation mellem Forudsætning og Consequens, hvori Functionen egentlig maa siges at bestaae? Heller ikke denne Antagelse er tilfredsstillende; thi Afhængighedsmaaden kan umulig bestemmes, naar man abstraherer fra det Afhængige og det Uafhængige. Et eensidigt Eftertryk paa Nødvendigheden, den Nødvendighed, hvormed Consequensen indtræder, naar Forudsætningen er given, vilde i al Fald kun give os Functionens Lov, ikke Functionen selv. Functionen er, naar den alsidig bestemmes, paa een Gang baade Loven og Lovens Opfyldelse; Functionsbegrebet er i sin Udfoldning et sandt Totalitetsbegreb: Forudsætning og Consequens, Nødvendighed og Tilfældighed, Almindeligt og Specielt, Væren og Vorden, Virken og Liden, kort sagt, de meest forskjelligartede Begrebsbestemmelser opgaae som Momenter i dette Begrebs alsidige Udvikling, en Udvikling, som netop af den Grund maa falde sammen med en Udvikling af det Subjectives og det Objectives objective Eenhed, d. v. s. med en Udvikling af Objectiviteten.

Fra den subjective Side har det i vort forrige Kapitel allerede viist sig, at Forudsætningen, reflecteret i negativ Umiddelbarhed, er *Grund*, og at Grunden, ikke i psychologisk, men i ontologisk Forstand, væsentlig er subjectiv; i Modsætning til det i Grunden Subjective have vi i de for Begrundelsen uundværlige Betingelser det umiddelbart Objective; sættes nu Begrundelsen særlig i det ene af sine Momenter, nemlig Betingelsen, saa tilbyder sig et eiendommeligt Udtryk for det Subjectives og det Objectives objective Eenhed: de

herunder hørende Functioner ere alle at bestemme som *Functioner af Grunden*.

Det er paa Causalitetens Standpunkt endvidere paaviist, hvad det vil sige, at den til Virkelighed udviklede Grund er *Aarsag*. Opfattes nu den til Functionen svarende Forudsætning som „Tingsaarsag", saa have vi jo vistnok i den saaledes existerende Aarsag selv det eensidigt Objective; men det eensidigt Objective, der ligger i Existensen og Virkeligheden, forudsætter da ogsaa udtrykkelig, at Aarsagen er virkelig. Men Aarsagens Virkelighed forudsætter en Mulighed, hvoraf den er fremgaaet; i Aarsagens reale Mulighed have vi igjen Subjectivitetsmomentet. Da Subjectivitetsmomentet imidlertid, hvad Aarsagsforholdet angaaer, er anderledes bestemt ved sit Objective, end Tilfældet var ved den almindelige Begrundelse, saa antager Udtrykket for det Subjectives og det Objectives objective Eenhed et saa særeget Præg, at de herunder hørende Functioner maae charakteriseres som *Functioner af Aarsagen*.

Endelig er det fra Synspunktet af den totaliserende Reflexion tydeliggjort, hvad det vil sige, at en reflecteret Forudsætning kan i sin Oprindelighed indeholde en heel Totalitet af ideel-reelle Aarsagsmomenter, at en i sig saaledes totaliseret Forudsætning, med andre Ord, er et Princip, og Principet som Grundens og Aarsagens Identitet en Aarsagernes Aarsag, altsaa: en *Grundaarsag*. Som Grundaarsag har Principet en overgribende Magt over sine Betingelser og giver desaarsag sine reale Muligheder en indre eiendommelig Bestemthed i et eiendommeligt *Anlæg*. I Anlæget som Anlæg haves en klar Afspeiling af Subjectivitetens ontologiske Energie; men Anlæget har kun Realitet i Udførelsen; med Udførelsen, den eiendommelige Totalitetsudvikling, Virkeliggjørelsen af Anlægets Fordringer, kommer det Objective, og med dette Objective et vidtforgrenet System af Forudsætninger og Consequenser, Afhængighedsforhold og eiendommelige Virke-

maader, der giver Objectivitetselementet en afgjørende Betydning for Bestemmelsen af det Subjective. Saaledes opfattet vil altsaa Principet som Grundaarsag yde de rigeste Bidrag til en væsentlig Bestemmen af det Subjectives og det Objectives objective Eenhed: de herunder hørende Functioner, til hvis concrete Formvirksomhed Functionerne af lavere Orden afgive Elementerne, betegne vi da i det Følgende som Functioner af Grundaarsagen.

a) Functioner af Grunden.

Den begrundende Reflexion har i det Foregaaende lært os, hvad det vil sige, at alle Grundbestemmelser ere Reflexionsbestemmelser; hver saadan Reflexionsbestemmelse er som et Skin af Andet i Andet, et ved Gjenskin bestemt Skin, en reen Reflex, der ikke kan fastholdes umiddelbart. I Reflexionen selv er Grunden Eet med Væsenet: Væsenet er Tingenes formelle Grund. Det er den rene, immanente Omsætten af negative og positive Momenter, af Identitet i Forskjel og af Forskjel i Identitet, der i det Hele charakteriserer Functionerne af den formelle Grund. I den reelle Grund sees Umiddelbarheden derimod at gjennemtrænge Reflexionen; vel er det Umiddelbare i Grunden selv negativt reflecteret; men til de negative Bestemmelser i Grunden svare de positive i Existensen; fra Existensens Synspunkt har Grunden altsaa væsentlig Realitet, og kan forsaavidt assimilere sig alle Virkelighedens Realmomenter. Det er paa Assimilationen af slige Realmomenter, at vi i det Følgende skulle kjende Functionerne af den reelle Grund. Have nu, hvad heraf ligefrem maa være en Følge, alle Virkelighedsreflexioner en væsentlig Side, hvorfra de vise sig som Functioner af Grunden, og er det, som ovenfor bemærket, charakteristisk for Virkelighedsfunctionerne, at de findes forenede i existentielle Knuder, hvori de meest forskjelligartede Bestemmelser træffe sammen, saa maa en saadan existentiel Knude, hvad Begrundelsen angaaer, nødvendig

vise hen til en eiendommelig Forening af forskjelligartede Grunde. Kalde vi nu en saadan Forening af forskjelligartede Grunde en blandet Grund, saa vil det altsaa være de forskjelligartede Grundbestemmelser, der under den forestaaende Udvikling skulle afgive Særkjendet for Functionerne af den blandede Grund.

α) Functioner af den formelle Grund.

Saalænge Opgaven var at hævde Gyldigheden af den ontologiske Subjectivitet ligeover for en Abstraction, hvori den blev forflygtiget, maatte vi fra mange Sider blive opmærksomme paa, at den Deel af Hegels Logik, han selv kalder den subjective, mangler Subjectiviteten; nu derimod, da Opgaven er at haandhæve Objectivitetens Ret imod en Tankeudvikling, der opløser dens Realsystemer i abstract subjective Former, maae vi paa det Eftertrykkeligste minde om, at den Deel af Logiken, Hegel kalder den objective, mangler Objectiviteten.*)

---

*) Det er mærkværdigt, i hvilken Grad det Subjective hos Hegel løber i Eet med det Objective; man skulde næsten fristes til at antage, at Logiken, efter hans Mening, maatte være den Videnskab, der fra Begyndelsen indtil Enden varierede den Tvetydighed, at det Subjective er objectivt, og det Objective subjectivt. Vi finde Tvetydigheden allerede i Indledningen under „Allgemeiner Begriff der Logik", hvor det (Anfr. Udgv. S. 35) angaaende Forholdet mellem Aandsphænomenologien og Logiken blandt Andet hedder: „Der Begriff der reinen Wissenschaft und seine Deduktion wird in gegenwärtiger Abhandlung also insofern vorausgesetzt, als die Phänomenologie des Geistes nichts anderes als die Deduktion desselben ist. Das absolute Wissen ist die Wahrheit aller Weisen des Bewußtseyns, weil, wie jener Gang desselben es hervorbrachte, nur in dem absoluten Wissen die Trennung des Gegenstandes von der Gewißheit seiner selbst vollkommen sich aufgelöst hat... Die reine Wissenschaft setzt somit die Befreiung von dem Gegensatze des Bewußtseyns voraus. Sie enthält den Gedanken, insofern er eben so sehr die Sache an sich selbst ist, oder

I ingen Deel af Logiken træder Modsætningen af det Objective og det Subjective skarpere og paa en mere øinefaldende Maade frem, end netop i det Afsnit, hvormed den hegelske Logik begynder, nemlig i det allerførste Afsnit, der handler om *Qvaliteten*. Qvalitet er umiddelbar Bestemthed; men just fordi Bestemtheden er umiddelbar, er Adskillelsen af dens objective og subjective, dens antilogiske og logiske Side ogsaa umiddelbar. Det Bratte, Umiddelbare i Adskillelsen maa være negativt kjendeligt paa Functionerne. Det er, ifølge den ovenfor angivne Charakteristik, Functionerne af den formelle Grund, som herved komme i Betragtning.

I hvilket Forhold maa Læren om *Qvaliteten* da stille sig til Functionslæren, naar Sagen sees fra det objective Synspunkt? Objectivt bestemt er Qvaliteten i sin rene Umiddelbarhed saa antilogisk, at den endog er incommensurabel for Sproget; dens Umiddelbarhed er i det Sandselige *dette* Sandselige, og dette Sandselige det Uudsigelige. Qvaliteten

die *Sache an sich selbst*, insofern sie *ebenso sehr der reine Gedanke ist*. Als *Wissenschaft* ist die Wahrheit das reine sich entwickelnde Selbstbewußtseyn, und hat die Gestalt des Selbsts, *daß das an und für sich seyende gewußter Begriff, der Begriff als solcher aber das an und für sich seyende ist*. Dieses objektive Denken ist denn der *Inhalt* der reinen Wissenschaft ... Die Logik ist sonach als das System der reinen Vernunft, als das Reich des reinen Gedankens zu fassen. *Dieses Reich ist die Wahrheit, wie sie ohne Hülle an und für sich selbst ist*. Man kann sich deswegen ausdrücken, daß dieser Inhalt die *Darstellung Gottes ist, wie er in seinem ewigen Wesen vor der Erschaffung der Natur und eines endlichen Geistes ist*." Men selv om man vil oversee det „Ueberschwängliche" i den sidste Erklæring, og henføre det Hele under den Sphære, vi i det Foregaaende have betegnet ved *Idealsystemet*, saa strander den hele Forklaring dog paa Modsætningen mellem Ideal- og Realsystemet, en Modsætning, Logiken ikke skal tilsløre, men tvertimod afsløre.

og Prædicatet kunne i denne Henseende siges at danne Extremer, der have Egenskaben til Midte. Forsaavidt Egenskaben falder under Reflexionen, gaaer den over i det Almene og identificerer sig med Prædicatet; forsaavidt Egenskaben som umiddelbar Existensbestemmelse angiver det for den enkelte Ting Eiendommelige, unddrager den sig Reflexionen og falder i antilogisk Umiddelbarhed sammen med Qvaliteten. Idet hver Qvalitet er en for sig umiddelbar Bestemthed, er den ene Qvalitet uden væsentlig Sammenhæng med den anden; den ene kan vel være samtidig med den anden og følge efter den anden; men da det, saalænge hver enkelt Qvalitet opfattes for sig, ikke er muligt at paavise nogetsomhelst bestemt Afhængighedsforhold, hvori den ene skulde staae til den anden, saa vil det naturligviis heller ikke være muligt at fremstille den ene som en Function af den anden. Ved at forvandle Erfaringen til en Mangfoldighed af isolerede Sandseindtryk, og lade hvert Sandseindtryk gjælde for en i sig umiddelbar Bestemthed, en Qvalitet for sig, kan den hume'ske Skepticisme forsvares. Denne Skepticisme kan egentlig siges at hvile paa de abstract objective Qvaliteters løse Grund.

Istedenfor at agte paa det i Qvaliteten umiddelbart Objective, er Hegel, uden selv at mærke det, gaaet til den modsatte Yderlighed, og har, ved at opfatte Qvaliteten som Begreb, kun behandlet den i logisk Almindelighed, kun sat den som en reen Tankebestemmelse. For at retfærdiggjøre den Sætning, at Væren og Intet er det Samme, maa Hegel paa det Eftertrykkeligste minde om, at her aldeles ikke tør tænkes paa nogen bestemt Væren eller noget bestemt Intet. Qvaliteten, den umiddelbare Bestemthed, betegner altsaa ikke noget umiddelbart Bestemt, men den Tanke, at der i Almindelighed, altsaa i al Ubestemthed er noget Bestemt. Naar Qvaliteten først er forandret til Tankebestemmelse, er Væren ganske rigtig Eet med Intet; det vil sige: Negationen er immanent, thi Tankens Udtryk for den qvalitative Grændse er

netop Negationen selv. Forsaavidt Tænkningen, den rene, abstracte Tænkning, skal afgjøre Sagen, kan Hegel rolig opfordre den sunde Menneskeforstand til at nævne et eneste Exempel paa noget Virkeligt, hvori Eenheden af Væren og Intet ikke skulde findes.*) Idet nu Intet formedelst Negationens Immanens fremgaaer af Væren, Andet af Noget, Flere af Eet o. s. fr., bliver ethvert følgende Led unegtelig afhængigt af sit Foregaaende, maa, væsentlig seet, forholde sig dertil, som Følgen til Grunden, og nu kan her da forsaavidt være Tale om at bestemme slige Afhængighedsforhold ved tilsvarende Functioner.

I hvilket Forhold maa Læren om Qvaliteten da stille sig til Functionsloven, naar Sagen sees fra det ontologisk subjective Synspunkt? Kaste vi et Blik paa Qvalitetens Kategorier, saaledes som de i vort Sprog let og naturlig ordne sig i Overeensstemmelse med den hegelske Type, saa erholde vi efter Heibergs Udkast følgende Schema: 1) Absolut Væren: a) Væren og Intet, b) Vorden, c) Tilværen; 2) Tilværen: a) Noget, b) Andet, c) Et; 3) Eenhed af Væren: a) Eet, b) Flere, c) Qvantitet. Da nu Betydningen af et-

*) „Da nunmehr diese Einheit von Seyn und Nichts als erste Wahrheit ein für allemal zu Grunde liegt, und das Element von allem Folgenden ausmacht, so sind außer, dem Werden selbst, alle ferneren logischen Bestimmungen: Daseyn, Qvalität, überhaupt alle Begriffe der Philosophie, Beispiele dieser Einheit. -- Aber der sich so nennende gemeine oder gesunde Menschenverstand mag auf den Versuch hingewiesen werden, insofern er die Ungetrenntheit des Seyns und Nichts verwirft, sich ein Beispiel ausfindig zu machen, worin Eins vom Andern (Etwas von Grenze, Schranke, oder das Unendliche, Gott, wie so eben erwähnt, von Thätigkeit) getrennt zu finden sey. Nur die leeren Gedankendinge, Seyn und Nichts, selbst sind diese Getrennte, und sie sind es, die der Wahrheit, der Ungetrenntheit beider, die allenthalben vor uns ist, von jenem Verstande vorgezogen werden.“ Anfr. Skr. S. 82.

hvert saadant kategorisk Udtryk aabenbart beroer paa den eiendommelige Tankeoperation, hvoraf det er fremgaaet, og en saadan Tankeoperation altid kan betragtes som en Forstandsfunction, saa kan man jo vel med en vis Grund sige, at enhver Kategorie er en Function af den Plads, den indtager i Systemet. Men Vanskeligheden er, at denne almindelige Sandhed ikke — hvad der netop vidner om dens subjective Eensidighed — kan komme ud over det reent Almindelige; Vanskeligheden er, at Tankefunctionernes Form falder saaledes sammen med Indholdet selv, at den for Functionen charakteristiske Vexelbestemmelse af Form og Indhold ikke punktuelt kan angives; Vanskeligheden er, at det objective Element mangler. Ifølge Systemet er Kategorien Qvantitet en Function af Vexelbestemmelserne: Eet og Flere, og det en eiendommelig Function, forsaavidt denne Vexelbestemmelse er eiendommelig; men at Vexelbestemmelsen: Eet og Flere, er eiendommelig, kan blandt Andet sees deraf, at den er forskjellig fra Vexelbestemmelsen: Noget og Andet, og denne igjen forskjellig fra Vexelbestemmelsen: Væren og Intet. Ikke desto mindre vil det dog være umuligt at bestemme det ved disse Functioner Eiendommelige saaledes, at Bestemmelsen af Functionernes Eiendommelighed skulde kunne adskilles fra Functionerne selv. Hvad der ligger i den Tænkningsact, hvorved Eet bliver til Flere og de Flere til Eet, kan alene sees af denne Tænkningsact; det Samme gjælder om den logiske Operation, hvorved Noget gaaer over i Andet, og Andet i Noget.

De intellectuelle Bestanddele, der nodvendig maae træde ud fra hinanden, naar en Function skal bestemmes for sig, nemlig Forudsætning, Betingelse, Consequens, befinde sig under „den speculative Logiks“ Behandling i saa flydende Overgange, at enhver af Functionens særskilte Bestanddele selv maa blive en Function. Saaledes er Et kun en Function af Noget og Andet derved, at Noget og Andet, Momenterne

af Et, vexelviis fremkomme som Abstractioner af det fælleds Concrete, altsaa som Functioner af Et: Noget er ligesaavel en Function af Et, som Et er en Function af Noget. Endvidere er Et kun en Function af Noget, forsaavidt Eet er en Function af Et. „Idet Noget betegnes som Et, har det optaget sit Andet i sig selv, og har gjenvundet sin Eenhed. Denne Eenhed er selv Eenheden af den absolute Væren og Tilværen, eller den ikke abstract-umiddelbare, men concrete og resulterende Eenhed af Væren."*) Altsaa: Tankeoperationen, hvorved Kategorien bestemmes, er en Function; den Operationen bestemmende Kategorie er en Function, nemlig af den Tænkningsact, hvorved den selv blev bestemt; den nye af Tankeoperationen resulterende Kategorie er da endelig ogsaa en Function: saaledes fremkomme Functioner af Functioner i det Uendelige. Functionerne gjennemtrænge og gjennemskinne hinanden i saamange Lysninger, Ændringer, Forvandlinger og flygtige Overgange, at det Eneste, hvorved de objective Forskjelsbestemmelser erstattes, er Sprogets Ord: Qvaliteten Noget har umiddelbar Tilværen i Ordet Noget, ligesom Qvaliteten Andet i Ordet Andet. De umiddelbare Bestemtheder ere i den Grad adskilte fra al virkelig Tilværen og sammenvoxede med det sproglige Udtryk, at de rene Qvaliteters Philosophie kan betragtes som en reen Ordphilosophie.

Paa de abstract objective Qvaliteter kan Functionsbegrebet ikke anvendes, fordi det Subjective mangler; hvad Qvalitetsbegreberne, de abstract subjective Bestemtheder, angaaer, kan Functionernes Eiendommelighed ikke nærmere bestemmes, fordi det Objective mangler. I begge Henseender maa altsaa Objectiviteten forfeiles. Den, der udelukkende fæster Blikket paa det i Qvaliteten Objective, gaaer ligesaa vel Glip af Objectiviteten, som den, der sætter Qvalitetsbegrebet i Qvalitetens Sted; med sin løse Mangfoldighed af umiddelbare Objectindtryk var Hume uendelig langt fra at erkjende en objectiv Verden. At han forfeilede Objectiviteten, gav sig, som vi saae, strax tilkjende derved, at Functionskategorien blev ubrugelig.

*) Heiberg. Ansr. Skr. S. 17. (Pros. Skr. 1ste Bind S. 138.)

En abstract-objectiv Qvalitetslære gives ikke; men gives der nu ikke en objectiv Qvantitetslære? For at besvare dette Spørgsmaal ville vi igjen kaste et Blik paa det hegelske Schema. Som den store Trilogie kunne vi da efter Heibergs Anviisning have: 1) Absolut Qvantitet, 2) Qvantitativ Tilværen, 3) Eenhed af qvantitativ Væren. Udfyldes nu dette Schema, saa bliver Gangen i den kategoriske Udvikling følgende:

1. Absolut Qvantitet. a) „Eet og Flere ere Momenterne af Qvantiteten. Men Eet er Continuitet af sig selv; hvorimod de Flere, som ere indbyrdes adskilte, ere Discretion." b) „Overgangen fra Continuitet til Discretion, og omvendt, er Qvantitetens Vorden. Denne Vorden er Qvantum eller Størrelse." c) „Den saaledes fremkomne Eenhed af Discretion og Continuitet er ... den resulterende, hvorved de blive Qvantitetens Momenter. Saaledes er Qvantiteten det bestemte Qvantum eller den bestemte Størrelse."

2. Qvantitativ Tilværen. a) „Den bestemte Størrelse er qvantitativ Eenhed." b) „Men som Eenhed sees den blot fra Continuitetens Side. Forsaavidt som Discretionen ogsaa er dens Moment, er den tillige Antal." c) „Men den resulterende Eenhed af hiin umiddelbare Eenhed og Antallet er Tal."

3. Eenhed af qvantitativ Væren. a) Tallet, som Eenhed i Antal, er en Sum. At frembringe en saadan af umiddelbare Tal (lutter 1) er at numerere eller tælle. Men at frembringe den af Tal, der allerede selv ere Summer, er at addere, hvilket bestaaer i at tælle Summer. Da Summen er selve Tallet, saa ere Eenhed og Antal dens Momenter." b) „Naar Identiteten af begge Momenter udvikler sig til

Forskjel, saa fremkommer Produktet. At frembringe dette er at multiplicere, hvilket bestaaer i at addere et vist Antal af Summer, som selv ere lige, og følgelig udgjøre en Eenhed."
c) „Den gjenvundne Identitet af Eenhed og Antal er Qvadratet. At frembringe dette er at qvadrere, hvilket bestaaer i at tage et Tal saa mange Gange, som det selv indeholder Antal, eller at multiplicere Tallet med sig selv."

Det vil heraf sees, at de Tankeoperationer, der komme til Anvendelse i Qvantitetslæren, ere forskjellige fra dem, der gjælde for Bestemmelsen af de rene Qvaliteter: at tælle, at multiplicere, at qvadrere ere Forstandshandlinger i en ganske anden Forstand, end de Reflexioner, hvorved Noget gaaer over i Andet og Andet i Noget. Allerede den Kjendsgjerning, at der paa Grundlaget af den rene Qvantitet har reist sig en videnskabelig Bygning af imponerende Storhed, nemlig Mathematiken, medens ingen Lærebygning nogensinde er bleven opført paa Grundlaget af den rene Qvalitet, maa vække Opmærksomheden: Qvantiteten, den rene Qvantitet, spiller en ganske anden Rolle i vor Erkjendelse af det Objective end den rene Qvalitet. Opgaven er da at vise, hvorfra den antydede Sphæreforskjel hidrører og hvori den væsentlig bestaaer.

Forskjellen mellem Qvalitet og Qvantitet fremstiller Hegel saaledes: „Die Qualität ist die erste unmittelbare Bestimmtheit, die dem Seyn gleichgültig geworden, eine Grenze, die ebenso sehr keine ist ... Weil das Fürsichseyende nun so gesetzt ist, sein Anderes nicht auszuschließen, sondern sich in dasselbe vielmehr affirmativ fortzusetzen, so ist das Andersseyn, insofern das Daseyn an dieser Kontinuität wieder hervortritt, und die Bestimmtheit desselben zugleich nicht mehr als in einfacher Beziehung auf sich, nicht mehr unmittelbare Bestimmtheit des daseyenden Etwas, sondern ist gesetzt, sich als repellirend von sich, die Beziehung auf sich als Bestimmtheit vielmehr an einem andern Daseyn (einem fürsichseyenden) zu

haben, und indem sie zugleich als gleichgültige, in sich reflektirte, beziehungslose Grenzen sind, so ist die Bestimmtheit überhaupt außer sich, ein sich schlechthin Aeußerliches und Etwas ebenso Aeußerliches; solche Grenze, die Gleichgültigkeit derselben an ihr selbst und des Etwas gegen sie, macht die quantitative Bestimmtheit aus."*) Havde Hegel nu virkelig bragt Alt, hvad der spirer i denne fortræffelige Overgangsbestemmelse, til fuldstændig Udvikling, saa maatte han, hvad Objectiviteten angaaer, absolut være bleven opmærksom paa, at Qvantiteten betegner en Sphære for sig.

Allerede den Maade, hvorpaa Udvortesheden, Endeligheden, Forskjelligheden, Mangfoldigheden i Qvantiteten vexler med en formel Indvorteshed, Uendelighed, Eensformighed og strømmende Eenhed, maa være Logikeren paafaldende. At Hegel fra sit Synspunkt har charakteriseret Striden imellem „Talformerne" og „Tankebestemmelserne", skal ikke negtes; han kommer i denne Anledning endog paa enkelte Steder til at udtrykke sig med en vis logisk Lidenskabelighed, som naar det hedder: „Wenn nun aber die Denkbestimmungen durch Eins, Zwei, Drei, Vier für die Bewegung des Begriffs, als durch welche er allein Begriff ist, bezeichnet werden, so ist dieß das Härteste, was dem Denken zugemuthet wird. Es bewegt sich im Elemente seines Gegentheils, der Beziehungslosigkeit; sein Geschäft ist die Arbeit der Verrücktheit."**)

Men istedenfor at indsee, at det, som her frastøder Tanken, netop er det antilogiske Element, der er uadskilleligt fra Objectiviteten og det Objective, holder Hegel sig udelukkende til det logisk Almindelige, mener deri at have grebet den sande Objectivitet, og kommer saa i det Hele taget ikke videre end til en, forøvrigt ingenlunde uberettiget, Polemik imod at anvende geometriske Figurer, Cirkel, Trekant

*) Anfr. Skr. S. 209.
**) Anfr. Skr. S. 249.

o. s. v., som blotte *Symboler* (Cirklen paa Evigheden, Trekanten paa Treenigheden). Vi skulle gjerne indrømme ham, at Philosophien ikke umiddelbart kan laane Formler fra Mathematiken, for i dem at udtrykke Begreber, eftersom det netop er Philosophiens Sag at afgjøre, hvorvidt de mathematiske Formler udtrykke Tanker og Begreber; men saa maae vi ogsaa stille den Fordring til Philosophien, at den tager alle Begrebselementerne med, og ikke afspiser os med noget blot Subjectivt, naar den har lovet os det Objective.

Saalænge Qvaliteten fastholdes for sig, maae Extremerne vexle: paa den ene Side en Discretion uden Continuitet, paa den anden Side en Continuitet uden Discretion; disse Extremer opløse sig i Qvantiteten. Opløsningen skeer derved, at de objective, hinanden udelukkende Qvaliteter afgive Reflexer, flygtige Forskjelsbestemmelser for Udviklingen af Qvantitetens Kategorier. Den qvalitative Forskjel mellem Noget og Andet, der, saa at sige, udgjød sig i Forandringens Strøm, forsvandt som Bibestemmelse i det Resultat, at Noget og Andet er Eet og det Samme. Istedenfor en Strøm af Noget, Andet, Andet, . . . faae vi altsaa en Strøm af Eet, Eet, Eet, . . . i det Uendelige. Denne Strøm har nu opløst Discretionen i Continuitet, thi det ene Eet er som det andet; det er Eenheden, der i ethvert Eet fortsætter sig: den continuerende Eenhed er Continuiteten selv. Men Strømmen har med det Samme brudt Continuiteten og sat Discretionen; thi hvert enkelt Eet er den hele Eenhed for sig; det er Eenheden, der i Eetets Gjentagelse, i *Fleerheden*, er kommen udenfor sig selv og er bleven discret: Discretionen er den som Fleerhed satte Eenhed.

Hvad det vil sige, at Eet og Flere ere Qvantitetens Momenter, at Qvantum, den bestemte Størrelse, er en bestemt Eenhed af Continuitet og Discretion o. s. v., er fortræffelig udviklet i Hegels Logik, og kan paa mange Maader oplyses fra et hegelsk Standpunkt. Men hvad der ikke er udviklet i

Hegels Logik og heller ikke kan belyses fra et hegelsk Standpunkt, er netop det eiendommelige Forhold, hvori Qvantiteten som Qvantitet øiensynlig staaer til Objectiviteten. Ligesom Continuiteten i det Hele betegner det Subjective, saaledes viser Discretionen overalt, hvor dens umiddelbare Gyldighed anerkjendes, hen paa det i sig Objective; som Discretionens og Continuitetens formelle Eenhed er Qvantiteten et kategorisk Udtryk for den formelle Objectivitet. Men Betydningen heraf kan dog først vise sig, naar Qvantiteten bestemmes i Eenhed med Functionen.

Er det Mangel af Logik, naar man umiddelbart opstiller et Qvantitetsbegreb adskilt fra eller dog i blot endelig Modsætning til Qvalitetens Begreb, da er det ogsaa Mangel af Logik, naar man udvikler Qvantitetens Kategorier i en saa abstract Almindelighed, at Functionsbegrebet oversees. Det er saa langt fra, at Functionslæren kun skulde staae i et tilfældigt Forhold til Qvantitetslæren, at det, hvad Mathematiken fra sin Side noksom viser, netop er Qvantiteten, hvori Functionen maa søge sine exacte Bestemmelser: Qvantitetens Logik er uadskillig fra en Functionernes Logik. Vi overbevise os herom ved et Blik paa *Functionsbegrebet*.*)

Til eiendommelig Bestemthed af den mathematiske Function kræves: 1) en constant og en variabel Størrelse, 2) to variable Størrelser, en uafhængig og en afhængig**), og 3) et Forhold imellem Functionens Afhængige og dens Uafhængige, der kan bestemmes som et eiendommeligt Grundforhold. Paa hvilken af disse tre Fordringer vi end reflectere, vil Vexelbestemmelsen af Qvantiteten og Functionen være iøinefaldende.

*) Jvfr. Mathematik og Dialektik. En philos. Afhandl. af R. Nielsen, Kbhvn. 1859.

**) At en Function som: $y = f(x, z, t, u \ldots)$ indeholder flere Uafhængige, lades i denne Sammenhæng, hvor det blot gjælder en Begrebsudvikling, ude af Betragtningen.

Hvorledes skulde vel Forskjellen imellem Discretionen og Continuiteten kunne udtrykkes tydeligere end ved en exact Adskillelse af den værende og vordende Grændse: formedelst den værende Grændse er Qvantiteten Qvantum, formedelst den vordende gaaer Qvantum frem af en Qvantiteren. Er Qvantiteringen ophævet i sit bestemte Qvantum, saa er Grændsen værende, og Størrelsen bestemt som den *constante Størrelse*: Continuiteten er gaaet op i Discretionen. Gaaer omvendt det bestemte Qvantum over i Qvantiteren, saa er Grændsen vordende; ved den vordende Grændse er *Størrelsen variabel*: Discretionen gaaer op i Continuiteten. „I Udtrykket: $f(x) = ax$ er a constant, x variabel; i Udtrykket $f(a) = ax$ er x derimod constant, og a variabel. Kan nu enhver Størrelse ifølge sit Begreb være snart constant, snart variabel efter Omstændighederne, saa sees allerede heraf, hvor let Mathematikens Axiom: „enhver Størrelse er lig sig selv“ kan angribes af Dialektiken. At enhver endelig Størrelse maa, forsaavidt den er constant, være sig selv lig: $a = a$, er uimodsigeligt; men hvorledes forholder det sig med den variable Størrelse? ... At Bestemmelsen: *variabel* ligesaa væsentlig tilkommer Størrelsen, som Bestemmelsen *constant*, sees deraf, at Størrelsen netop defineres som det, der kan forøges og formindskes ... Det opstillede Axiom: „enhver Størrelse er lig sig selv“, opløser sig da i to Sætninger, af hvilke den første er en Tautologie, den anden en Modsigelse. Det er nemlig ikke Størrelsen som Størrelse, men Størrelsen som constant Størrelse, der er lig sig selv; Eftertrykket falder ikke paa det at være Størrelse, men paa det at være constant Størrelse. Og hvad er saa en constant Størrelse? En Størrelse, der er lig sig selv. Altsaa siger Axiomet: en Størrelse, der er sig selv lig, er sig selv lig; en reen Tautologie! Opfattes dernæst Størrelsen som det, „der kan tænkes forøget eller formindsket“, saa falder Eftertrykket ikke paa det at være Størrelse, men paa det at være variabel

Størrelse. Det Variable maa vise sig i Varieren. Den variable Størrelse, der ifølge Axiomet jo ogsaa skulde være sig selv lig, kan altsaa kun ligne sig selv deri, at den bestandig bliver sig selv ulig“; men at have sin Selvlighed som en Ulighed med sig selv er en Modsigelse. „Disse Vanskeligheder hæves, naar vi see paa Functionen. Functionsbegrebet er, dialektisk seet, det sande Størrelsesbegreb, efterdi Størrelsens dobbeltsidige Bestemmelse, at være constant, d. e. sig selv lig, og dog variabel, d. e. sig selv ulig, her sættes i Eenhed. Kan man end ikke umiddelbart sige: $x = x$, forsaavidt x er variabel, saa kan man dog med Sandhed sige: $f(x) = ax = f(x)$, efterdi den samme Function maa som Function under alle Forandringer være sig selv lig. Idet Tautologien er hævet, er Modsigelsen med det Samme ophævet. Det Ulige staaer ikke længer som abstract Negation ligeoverfor det Lige, eller det Variable ligeoverfor det Constante; Functionen lader just det Lige reflectere sig i det Ulige, det Variable i det Constante, Forskjelsmomentet i Identiteten.“ *)

Forskjellen mellem den constante og variable Størrelse er altsaa en Eenhedsforskjel, der udvikles i og med Functionen. I Ligningen: $f(x) = y = ax$, er Forskjellen mellem a, den constante, og x, den variable Størrelse, udtrykkelig betegnet ved $f(x)$, hvilket jo netop viser, at den til Functionen svarende Størrelses Forandringer afhænge af Forandringerne i x; hvorimod Forskjelseenheden af a og x betegnes ved y, idet y viser, at der af den Maade, hvorpaa x indgaaer i Forening med a, resulterer en ny Størrelse. Vistnok maa den mathematiske Function betragtes som en Function af den formelle Grund, ligesaavel som den abstract logiske; men Forskjellen er dog paafaldende. Den abstract logiske Function mangler i den Grad Punktualitetselementet, at den unddrager sig enhver exact Articulation; dens Articulationer bestaae i klare, skarpe Reflexionsbestemmelser; den er i det Uendelige en Reflex af Reflexer: saa aldeles tilhører den Idealiteten og Subjectivi-

*) Mathem. og Dialekt. S. 5—7.

teten. Den mathematiske Function er, saavel hvad Tanken som Sproget, det pasigraphiske Tegnsprog, angaaer, udtrykkelig anlagt paa Punktualitet og exacte Analyser. Uden at opgive det Almene, formaaer den dog at angive og bestemme det Enkelte; dens Eiendommelighed udtaler sig netop i det articulerende Vexelspil imellem det Almene og umiddelbart Enkelte. Ved dette articulerende Vexelspil bliver Functionen istand til at udtrykke et System af Tanker i et System af Tilværelseslove, og saaledes tydeliggjøre det Objective ved det Subjective. „Hvorledes Functionen og Loven falde sammen i Grundbegrebet, sees af utallige Exempler. At $F(x, y, z) = 0$ er Ligningen for en Overflade, vil jo med andre Ord sige, at denne Function udtrykker Loven for de til et givet System svarende Coordinatforandringer, hvorved Punkterne i den paagjældende Overflade bestemmes. Punkternes Antal er uendeligt, et uendeligt Antal Punkter kan ikke bestemmes enkeltviis; i Valget af de Punkter, man enkeltviis vil bestemme, er der da saaledes noget Vilkaarligt og Tilfældigt; men ifølge Functionen bliver Bestemmelsen af de utallige Punkter netop reflecteret i den Maade, hvorpaa det enkelte Punkt bestemmes: saaledes indgaaer det Endelige overalt under det Uendelige, det Foranderlige under det Bestandige, Phænomenerne under Loven, det Tilfældige under det Nødvendige, Tingen under Begrebet, det Særskilte under det Almene.“ *)

„En Idealisme, der egentlig kun bekymrer sig om det i endelig og materiel Forstand Virkelige, forsaavidt den overalt lægger an paa at opløse dette Virkelige som Configuration af det almene Begreb, som et i den rene Idee forsvindende Moment, har i Grunden ingen væsentlig Trang til at indlade sig med de exacte Analyser. I Hegels Logik staaer da ogsaa Behandlingen af det Mathematiske, henviist til et Par Anmærkninger, i temmelig løs Forbindelse med Qvantitetskategoriernes dialektiske Udvikling; at den hegelske Methode consequent maa føre bort fra det Mathematiske, idet den fører bort fra de physiske Virkelighedsanalyser, viser hans Naturphilosophie, og navnlig hans Forklaring af Faldloven.“ *)

*) Mathm. og Dialekt. S. 20.

Det meest talende Beviis for den logiske Sammenhæng imellem den mathematiske Function og den formelle Objectivitet er den Kjendsgjerning, at Mathematiken, skjøndt en apriorisk Videnskab ligesaavel som Logiken, dog maa afgive et for Physiken uundværligt Grundlag. „Videnskabens Historie“, siger Ramus, „fremstiller det Factum, at de største Opdagelser i Physik og Astronomie, som saa kraftigen have indgrebet i Menneskehedens baade aandelige og sociale Liv, have været deels betingede af, deels paa det Nøiagtigste forbundne med Opdagelserne af den mathematiske Analyses meest abstracte Sandheder. Er den høiere Mathematiks Studium langt og vanskeligt, saa afgive igjen dets Resultater en desto skjønnere Løn. Frugtesløse ere derimod de Philosophers Bestræbelser, som ville afkorte Veien ved mystiske og metaphysiske Speculationer.“ *)

β) Functioner af den reelle Grund.

Det er et umiskjendeligt Fortrin ved den hegelske Logik, at den fra sit Synspunkt baade viser os Qvalitetens Overgang til Qvantitet, og Qvantitetens Tilbagevenden til Qvaliteten saaledes, at derved skrides frem til Bestemmelsen af Maalet (das Maaß). Klart og skarpt har Heiberg, om end paa en fra Hegel noget afvigende Maade, betegnet Overgangen saaledes: „Qvadratet, som Identiteten af Eenhed og Antal i den qvantitative Eenheds høiere Kreds, ... eller som selve Eenheden i den qvantitative Væren, er saaledes meer end Qvantitet; det er nemlig tillige Maaden af den qvanti-

*) Anfr. Skr. S. 147.
*) Anfr. Skr. S. 148.

tative Væren, eller *Modalitet*."*) Hertil føies i en Anmærkning: „Det kunde synes besynderligt, at Qvantitetens Kategorie slutter med Qvadratet, og at de andre Potenser ikke komme med i Betragtning. Men Potens er et Begreb, som ikke er reent qvantitativt, tvertimod er det Modalitetens Begyndelse. Vel er Qvadratet en Potens, men i denne Egenskab sees det fra et nyt Synspunkt ... Potensen udtrykker nemlig den intensive Størrelse eller Qvaliteten af det Qvantitative; det er ved den, at Qvantiteten begynder at vende tilbage til Qvalitet, hvoraf den har udviklet sig."

Men heraf følger da ogsaa, at, dersom der i Overgangen fra Qvalitet til Qvantitet skjuler sig en Misforstaaelse, saa maa den samme Misforstaaelse gjentage sig, naar Talen er om en Overgang fra Qvantiteten til „Maalet" eller „Modaliteten". „Qvantitetens Tilbagevenden til Qvaliteten, eller den resulterende Eenhed af Qvalitet og Qvantitet, udtrykkes i Almindelighed ved *Modalitet* eller *Maaden* af Tilværen. Maaden, hvorpaa Noget er, er nemlig Resultatet af dets Qvalitet og Qvantitet, eller har disse til sine Forudsætninger. F. Ex. Maaden, hvorpaa en Stat existerer, er betinget deels ved qvalitative Hensyn, saasom dens Klima, dens Produkter o. s. v., deels ved qvantitative, saasom dens Udstrækning, Folkemængde o. s. v. Ligeledes er Maaden, hvorpaa et Menneske lever (hans Levemaade), qvalitativt bestemt ved hans Stilling, hans Virkekreds, hans Anlæg, hans Tilboieligheder o. s. v., men qvantitativt ved Omfanget af hine qvalitative Bestemmelser, fremdeles ved hans Formue, hans Indtægter o. s. v. Naar man siger, at det i al Ting kommer an paa Maaden, saa ligger deri den rigtige Mening, at Tingen ikke maa betragtes eensidigen fra det qvantitative Synspunkt, eftersom det Qvalitative i Tingen modificerer det Qvantitative." Denne Bestemmelse af Maalet som Modalitet er i og for sig ganske

*) Anir. Skr. S. 22. (Prof. Skr. 1ste Bind S. 150.)

fortræffelig; men Spørgsmaalet er: hvorfra kommer det Qvalitative, hvorledes forholder det sig med Overgangen?

Af Qvaliteten i dens objective Umiddelbarhed kan, som vi have seet, Qvantiteten umulig udledes; Qvantitetens Fremgang, ikke af Qvaliteten selv, men af Qvalitetens Kategorie beroer just derpaa, at denne Kategorie, naar den gjennemtænkes, egentlig er Qvantiteten: Qvantiteten kan fra denne Side bestemmes som den med sin Kategorie identiske Qvalitet. Men heraf følger, at Qvantiteten alt fra Begyndelsen af har alt det Qvalitative i sig, som den behøver til Specificationen af sine qvantitative Bestemmelser, ja alt det Qvalitative, den i Egenskab af den rene Qvantitet overhovedet er istand til at optage. Qvantiteten har nemlig dette sit Qvalitative som en for Discretionen uundværlig Bibestemmelse. Discretionen sættes derved, at Continuiteten brydes; men Continuiteten brydes jo netop derved, at der sættes vilkaarlige Grændser. Kun ved vilkaarlige Grændser kan Qvantiteten blive Qvantum; men den vilkaarlige Grændse er som værende Grændse Qvalitetens kategoriske Bestemthed. I den for Fleerheden betegnende Række: Eet, Eet, Eet ... maa Forskjellen mellem Eet og Eet absolut være umiddelbar og qvalitativ; dersom Forskjellen ikke var umiddelbar og qvalitativ, saa vilde Ligningen „Eet = Eet" tilintetgjøre Discretionen og derved gjøre enhver videregaaende Qvantitetsbestemmelse umulig.

Men heraf følger endvidere, at den hele Overgang fra Qvantitet til Modalitet, forsaavidt den efter Hegels Anviisning skal gjøres paa logisk immanent Maade ved en Udvikling af selve Qvantitetskategorierne, er en fingeret Bevægelse. Eller skulde Kategorien *Produkt*, der jo netop viser hen til en egen Additionsmaade, ikke ligge Modaliteten ligesaa nær som Kategorien *Qvadrat*, der jo dog kun betegner en egen Multiplicationsmaade? Kommer det alene an paa, at her er en Maade, da kan den første Maade jo ligesaagodt forestille Modaliteten, som den sidste. I de til Oplysning af Moda-

litetens og Maadens kategoriske Betydning anførte Exempler findes ikke et eneste Træk, der tyder hen paa, at Qvadratet netop udtrykker Eenheden af det Qvantitative og det Qvalitative. „Das Qvantum", siger Hegel, „in seinem Andersseyn sich identisch mit sich setzend, sein Hinausgehen über sich selbst bestimmend, ist zum Fürsichseyn gekommen. So qvalitative Totalität, indem sie sich als entwickelt setzt, hat sie zu ihren Momenten die Begriffsbestimmungen der Zahl, die Einheit und die Anzahl; die letztere ist noch im umgekehrten Verhältnisse eine nicht durch die erstere selbst als solche, sondern anderswoher, durch ein Drittes bestimmte Menge; nun ist sie nur durch jene bestimmt gesetzt. Dieß ist der Fall im Potenzenverhältnisse, wo die Einheit, welche Anzahl an ihr selbst ist, zugleich die Anzahl gegen sich als Einheit ist."*)

Man kan gjerne indrømme, at Qvantitetsbegrebet ved en saadan Udvikling vinder i formel Henseende; men det maa paa det Bestemteste benegtes, at der ved en blot formel Udvikling af det rene Størrelsesbegreb skulde kunne gjøres en virkelig Overgang fra Qvantitetens til Modalitetens Sphære. Ved at oversee det i Sagen Væsentlige kommer en ellers skarpsindig og udholdende Tænker let til at gjøre noget altfor Betydningsfuldt ud af det Uvæsentlige. Saaledes er Hegel ved sin Opfattelse af Potensforholdet ikke blot bleven blendet af en Tvetydighed i det Logiske; men denne Tvetydighed har endog i hans Naturphilosophie baaret usunde Frugter. Hvor er dog ikke Begrebet af Tidens Qvadrat blevet mystificeret i den mærkværdige speculative Udtydning af Faldloven,**) hvori Galilei's Opdagelse skulde forherliges!

*) Logik 1ster Theil. Anfr. Udg. S. 391—92.

**) „Die der Einheit, als der Form der Zeit, entgegengesetzte Form des Außereinander des Raums, und zwar ohne daß irgend eine andere Bestimmtheit sich einmischt, ist das Qvadrat: die Größe außer sich kommend in eine zweite Dimension sich setzend, sich somit vermehrend, aber nach keiner andern als ihrer eignen Bestimmtheit — diesem Erweitern sich selbst zur Grenze machend, und in ihrem Anderswerden so sich nur auf sich beziehend."

Ved at betragte Sammenhængen mellem Qvantitetsbestemmelserne og de mathematiske Functioner overbeviser man sig let om, at den Function, der udtrykkes ved Fundamentalligningen: $f(x + y) = f(x)\,f(y)$, er ligesaa langt fra at tilfredsstille Modalitetens Fordring paa et i egentlig Forstand qvalitativt Element, som den Function, der udtrykkes ved Ligningen: $f(x + y) = f(x) + f(y)$. Hvorledes naae vi da til Modaliteten? Aabenbart kun paa det Vilkaar, at vi i al Umiddelbarhed optage Qvalitetens umiddelbare Bestemthed i dens Eenhed med den tilsvarende Qvantitet. Kun i Qvaliteten har Qvantiteten Tilværelse. Den Abstraction, hvorved vi fra Qvaliteten komme til Qvantiteten, kan ikke ophæve sig selv ved fortsat Analyse af rene Størrelser; den kan kun integreres derved, at Qvantiteten atter sees i sin Tilværelse, d. e. i sin bestemte Qvalitet. „Qvadratets Momenter, Eenhed og Antal" — hedder det*) — „ere, naar de betragtes som den nye Umiddelbarhed i den høiere Kreds, ogsaa Momenter i Modaliteten, saaledes at Eenheden betegner den intensive, Antallet den extensive Størrelse." Fra den formelle Side er herimod Intet at indvende. Modsætningen mellem den intensive og extensive Størrelse er ganske vist en Modalitetsmodsætning; men den intensive Størrelse kan umulig fremkomme ved en Begrebsudvikling af den rene Qvantitet. Hvad „den speculative Logik" vil gjøre gjældende, at nemlig „Roden i Potensen er den extensive, Exponenten den intensive Størrelse", har ingen Hjemmel, hverken i Mathematiken eller i Physiken eller i den almindelige Sprogbrug eller i det gjennemtænkte Begreb. Langt mere betydningsfuld er da i denne Sammenhæng den kantiske Adskillelse: „alle Phænomener", siger

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. 24. (Pros. Skr. 1ste Bind S. 153.)

Kant, „ere, eftersom de kun kunne opfattes under Rummets og Tidens Former, extensive Størrelser; alle Phænomener ere, efterdi enhver Fornemmelse kan forstærkes og svækkes i en bestemt Grad, intensive Størrelser." Vel er denne Adskillelse eensidig seet, forsaavidt den endnu kun er seet fra et psychologisk Synspunkt; men saameget er dog vundet, at den intensive Størrelse er bleven bestemt ved en Kraftyttring, idet den er bleven bestemt ved Graden af den Styrke, en Tilvæxten opfattende Fornemmelse kan have. Forskjel i Intensitet er Forskjel i Styrke; men Styrke forudsætter en Kraft, og Kraften et Indre. Først ved Modsætningen mellem Indre og Ydre, mellem Kraft og Yttring faaer Modsætningen mellem den intensive og den extensive Størrelse sin fulde Betydning.

Ifølge den Synsmaade, at Exponenten er den intensive, naar Roden er den extensive Størrelse, skal Modalitetens Vorden betegnes ved en uendelig Række af Potenser: n, n^2, n^3, n^4, n^5.... Leddene i en saadan Række ere da at betragte som Intensiteter af 1ste, 2den, 3die Grad o. s. v. Den uendelige Potensrække skal fremdeles ophæve sig selv, naar den kommer til en Potens, hvori Exponenten er Størrelsen selv: n^n. „I Potens-Rækken", hedder det, „er der ikke noget bestemt Forhold mellem Roden og Exponenten, da denne sidste er underkastet en uendelig Forandring. Men i Intensiteten danner Exponenten et Forhold til Roden, og dette Forhold er Eenhedens. Nemlig i n^n er $n : n = 1$. I Potens-Rækken er det Extensive (Roden) det Uforanderlige, og det Intensive (Exponenten) det Foranderlige. Men i Forholdet er det Intensive (Exponenten) det Uforanderlige, og det Extensive (Siderne af Forholdet) det Foranderlige. Eller: i Potensen er Exponenten det Andet af Roden, altsaa det Foranderlige i Potensen; men i Forholdet ere Siderne det Andet af Exponenten, altsaa det Foranderlige i Forholdet. Naar Intensiteten eller Eenheden i Potensforholdet betragtes som Forholdets umiddelbare Begyndelse, saa er den ligesidet

Forhold. Exponenten af dette Forhold er = 1 eller Eenheden. Denne Exponent forbliver uforandret, medens Siderne af Forholdet ere ligegyldige Qvanta, der, kun under Forudsætningen af indbyrdes Lighed, gaae over i uendelige Rækker, uden at Forholdets Eenhed forstyrres. 1 betegner Forholdet af 1 : 1, af 2 : 2, af 3 : 3 o. s. v. i det Uendelige. Exponenten er den qvalitative Bestemthed i denne vexlende Yderlighed. Men paa samme Maade som Eenheden betinger Antallet, saaledes betinger det ligesidede Forhold den uendelige Række af uligesidede. Her gaaer Exponenten over i den uendelige Række, og betegnes successive ved 2, 3, 4, 5.... Men til hver af disse Exponenter svarer igjen en uendelig Række af Forhold, hvori Siderne, kun under Forudsætning af forholdsmæssig Ulighed, ere ligegyldige Qvanta, medens Exponenten, som den qvalitative Bestemmelse, forbliver uforandret. F. Ex. 2 betegner Forholdet af 2 : 4, af 3 : 6, af 4 : 8 o. s. v. i det Uendelige." *)

Idet den herved angivne Begrebsudvikling skal retfærdiggjøre den Paastand, at Intensiteten er „Eenheden i Potensforholdet", kan den umulig undgaae at tage Hensyn til de Functioner, hvorved Størrelserne bestemmes. Der gives altsaa ingen reen Størrelse eller Størrelseseenhed, som, naar den betragtes for sig alene, kan kaldes enten intensiv eller extensiv. Størrelsen 27 er i og for sig hverken intensiv eller extensiv; hvorimod Størrelsen 3^3, ifølge den givne Forklaring, maa siges at staae paa Overgangen. Fremkommer den nemlig i en Potensrække som 3, 3^2, 3^3, 3^4..., saa er den intensiv med Hensyn paa 3^2, men extensiv med Hensyn paa 3^4; kun forsaavidt 3^3 udtrykkelig sættes som sidste Led i Rækken, er den afgjørende intensiv. Men uagtet hele Tankegangen, saaledes anlagt, aabenbart hviler paa den Grundsætning, at Potensen som Function er høiere end Produktet og Produktet

*) Heiberg. Ansr. Skr. S. 24—26. (Pros. Skr. 1ste Bind, S. 156—57).

høiere end Summen, saa kommer den dog i Modsigelse med denne sin Grundsætning. Ved nemlig at betragte „Eenheden i Potensforholdet“ som „Forholdets umiddelbare Begyndelse“ og derved bestemme „det ligesidede Forhold“, gjør den en Dreining saa speculativ, at Sagen, seet fra et mathematisk Standpunkt, maa blive aldeles meningsløs. Hvordan i al Verden vil man kunne retfærdiggjøre en Paastand saa besynderlig som den, at Forholdsexponenten 1 i det ligesidede Forhold skulde have Noget med n^n at gjøre? Dog Modsigelsen sees allerbedst paa følgende Maade. Saavel „det ligesidede“ som „det uligesidede Forhold“ bestemmes ved Functionen Qvotient; men Qvotienten og Produktet ere omvendte Functioner — $\varphi(\psi(x) = x$, saa at $\psi(x) = \frac{x}{a}$, naar $\varphi(x) = ax$ —, altsaa correlate Begreber, Begreber, som i logisk Forstand befinde sig paa samme Udviklingstrin. Er nu, hvad „den speculative Logik“ selv saa eftertrykkelig fremhæver, Potensen et høiere Begreb end Produktet, saa maa den jo ogsaa være et høiere Begreb end Qvotienten; ved at gaae fra „Potens“ til „Forhold“ er Logiken da, i den Mening, at den virkelig gik et Skridt fremad, aabenbart gaaet et Skridt tilbage. Men af dette Tilbageskridt sees endnu noget Mere; thi heraf sees udtrykkelig, at Speculationen trods alle sine Anstrengelser intet Fremskridt har gjort, at den endnu staaer ved Qvantitetsanalysens allerførste Begyndelse og ikke er kommen afstedet. Udtrykkes det ligesidede Forhold ved Ligningen $\frac{x}{x}$, altsaa $\dot{1} = f(x)$, det uligesidede Forhold ved Ligningen $a = \frac{x}{y}$, altsaa $a = F(x,y)$, saa kan den Vexelbestemmelse af Bestemthed (Qvalitet) og Ubestemthed (Qvantitet), man herved vil opnaae, accurat ligesaa godt opnaaes ved at anvende Summer og Differenser: $a = \pm\, x\ y$.

Dog, een Omstændighed er her endnu, der kunde synes at tale for den Antagelse, at det Intensive lod sig aflede af

Qvantiteten selv, og det er den Kjendsgjerning, at Kategorien Grad, en Kategorie, der staaer i nøieste Sammenhæng med Kategorien Intensitet, unegtelig bruges som geometrisk Størrelsesudtryk. Hvorledes deducerer „den speculative Logik“ da „Graden“ af „Forholdet“? — „Eenheden af det uligesidede og det ligesidede Forhold er Grad. Ved det første af disse Momenter er Graden qvantitativ og ubestemt; ved det andet er den qvalitativ og bestemt. Som Størrelse betragtet er den altsaa ubestemt i sig selv; eller den Bestemthed, hvorved den er Størrelse, falder udenfor den, nemlig i en anden Størrelse. F. Ex. en Grad af en Cirkelbue er, som Størrelse, ikke bestemt i sig selv eller absolut, thi paa den større Cirkel er dens absolute Størrelse større end paa den mindre; men den er bestemt ved Vinklen, hvis Maal den er. Graden har saaledes ikke sin Bestemthed i sig selv, men udenfor sig selv, eller den er ubestemt i sin absolute, men bestemt i sin relative Størrelse; dette flyder ligefrem deraf, at den er Eenheden af det ligesidede og det uligesidede Forhold. Begge ere Momenter i Graden, dette er dens Forhold til det Hele, hiint er dens Identitet med den udvortes Bestemmelse. F. Ex. en Grad af Cirklen staaer til hele Cirkelen i det uligesidede Forhold 360; men dens Identitet med den tilsvarende Vinkel udgjør dens ligesidede Forhold, som betegnes med 1. Denne Identitet, hvorved Graden har sin Bestemthed udenfor sig selv, udgjør dens qvalitative Side.“ *)

Dersom Cirkelen nu virkelig kunde anføres som Exempel paa en reen, fra al Qvalitet befriet Størrelse, saa vilde ovenstaaende Udtydning maaskee kunne synes at afgive et Slags Beviis for, at en Størrelse alene derved, at den alsidig bestemtes som Størrelse, gav sig Intensitet og saaledes gik over i Modalitet. Men Cirkelen har som geometrisk Størrelse allerede en Qvalitet; den er udtrykkelig qvalificeret som extensiv Størrelse.

---

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. 26. (Pros. Skr., 1ste Bind S. 157.)

Det er saa langt fra, at Qvaliteten „extensiv“ her udledes af den rene Størrelse, at det omvendt er Størrelsen, der i dette Tilfælde har Udstrækningen til qvalitativt Grundlag. Dertil kommer endnu, at Graden af en Cirkelbue aldeles ikke har Noget med det Intensive at gjøre. Ingen Mathematiker vil indrømme, at Graderne paa en Bue med større Radius have større Intensitet end Graderne paa en Bue med mindre Radius; skulde man her kunne tale om Gradens Intensitet, saa maatte man ogsaa kunne tale om Vinkelens Intensitet, og bestemme Vinkelens Intensitet som en Function af Radius.

Det forholder sig ikke med en Cirkelgrad saaledes som f. Ex. med en Varmegrad. Varmegraden er en intensiv Størrelse; thi med hver Grad stiger Varmen i Styrke. Den 10de Varmegrad forener i sig 9 Graders Styrke med Styrken af første Grad. Som en i arithmetisk Progression voxende Styrke-Eenhed er Graden her en intensiv Størrelse, og som intensiv Størrelse en qvalificeret Eenhed af Continuitet og Discretion. Graden er hver Gang den hele qvalificerede Eenhed: den anden Varmegrad bestaaer ikke ved Siden af den første, men har den første i sig. Forsaavidt hver følgende høiere Grad har alle de foregaaende lavere i sig, er Continuiteten realiseret og Eenheden bevaret. Dette sees da ogsaa deraf, at Overgangen fra den ene Grad til den anden gaaer igjennem Gradationer, der udjevne enhver endelig Ulighed; ved den i Gradationernes Strøm bevarede Continuitet udtrykker Graden det i Qvaliteten Qvantitative. Men som intensiv Størrelse udtrykker Graden tillige den realiserede Discretion: hver Grad er en i sig qvalificeret Styrke-Eenhed; idet Eenheden continuerer, forvandles den saaledes, at den paa ethvert nyt Trin bliver et eiendommeligt Tilværende for sig. Saaledes er den 50de Varmegrad en ganske anden Varme end f. Ex. den 10de, den 10de en anden end den 9de. De forskjellige Styrke-Eenheder ere forskjellige Realiteter; hver af disse Realiteter udtrykker paa sin

Maade Qvaliteten i det Qvantitative. De Functioner, hvorved Graden som intensiv Størrelse bestemmes, ere alle Functioner af den reale Grund.

Kategorierne Grad og Grund staae, hvad Objectiviteten angaaer, i en langt inderligere Forbindelse, end man, efter den hegelske Logik, skulde formode. Den efterfølgende Grad forholder sig, forsaavidt den da har nogen Intensitet, til de foregaaende, som Existensen til Grunden; er den 10de Varmegrad naaet, saa fremstiller den sig som en Existens, for hvilken de 9 lavere Grader afgive Grunden; den 10de Grad er selv 10 Grader; dens Existens har de 9 Grader til sin Grund. Det Objective bestemmes udtrykkelig derved, at Vexelforholdet mellem Grund og Existens lader sig ved exact Angivelse af Gradationer og Grader articulere. Saalænge man bedømmer Temperaturforandringerne efter Fornemmelsen alene eller dog efter et umiddelbart Skjøn, ville Gradationerne tabe sig i det Ubestemte, og Opfattelsen være eensidig subjectiv; har man derimod Thermometret med dets bestemte Inddelinger at rette sig efter, saa bliver Bestemmelsen exact, og Opfattelsen objectiv.

Overgangen fra Grad til Maal angiver „den speculative Logik“ paa følgende Maade: „Begge Gradens Momenter, det uligesidede og det ligesidede Forhold, eller det quantitative og det qvalitative Moment, kunne saaledes betragtes som det absolute og det relative. Men det absolute Moment er ubestemt, og hvad der er bestemt, er kun det relative. Ophævelsen af denne Forskjel er Maal, som altsaa bestaaer i, at Momenterne erholde den samme fælleds Bestemthed. Saaledes er Maalet baade Forholdets Tilbagevenden til absolut Modalitet, og Qvantitetens Tilbagevenden til Qvalitet. — I Maalet er Relationen forsaavidt ophævet, som dets Størrelse ikke er blot relativ, som Gradens, men tillige absolut. En Alen, et Pund o. s. v. ere absolute Størrelser, uagtet de tillige betegne en Relation til det, hvoraf de ere Maal ... Graden kan udvides i det Uendelige, men Maalet kan være

fuldt, og er da afsluttet*)." — Det Eftertryk, som ved denne Maalets Deduction af Graden er lagt paa Vexelbestemmelsen af det ligesidede og det uligesidede Forhold, leder til den Formodning, at her i Begrebet skulde være en eller anden immanent Negation, der viste Nødvendigheden af, at det ene af disse Forhold integrerede det andet. Men hvor er denne Negation? I Overgangen fra Noget til Andet, fra Eet til Flere, fra Continuitet til Discretion kan en immanent Negation paavises; men en Negation, der fører fra det ligesidede Forhold til det uligesidede, er ikke til at opdage. Det hedder, som ovenfor er anført i Læren om Forholdet, at „paa samme Maade som Eenheden betinger Antallet, saaledes betinger det ligesidede Folhold den uendelige Række af uligesidede". Men med hvad Grund kan da en Række som: 2: 4, 2: 6, 2: 8 . . ., siges at være betinget af Rækken: 1: 1, 2: 2, 3: 3? Her er i en saadan Sammenstilling end ikke Glimt af Nødvendighed for, at man først maa have en constant Exponent, før man kan tænke sig en variabel; ja det er endogsaa ganske ubegribeligt, hvorledes man kommer fra hiin til denne. Thi i det uligesidede Forhold er Exponenten jo ikke blot constant, men saa ganske indskrænket til at udtrykke Eenheden = 1, at man aldeles ikke kan indsee, hvorledes en saadan uforanderlig Exponent nogensinde skulde gaae over til at blive foranderlig. Men dersom den foranderlige Exponent blot paa udvortes Maade er stillet op ved Siden af den uforanderlige, hvad bliver det saa til med Deductionen, den immanente Deduction? Staae „det ligesidede" og „det uligesidede Forhold" selv i et aldeles udvortes, ligegyldigt og tilfældigt Forhold til hinanden, saa kunne de, i strengere Forstand, heller ikke siges at udgjøre Gradens Momenter, og naar de ikke i allerväsentligste Betydning udgjøre Gradens Momenter, saa er Maalets til hine Momenter støttede Fremgang af Graden en tom Formalisme.

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. 27. (Pros. Skr. 1ste Bind S. 159.)

Det for Graden og Gradationen Afgjørende er, at Qvantiteten viser sig som en Bestemmelse ved den reelle Qvalitet. Den reelle Qvalitetsbestemmelse opdukker ikke lidt efter lidt af Qvantitetens „ligesidede" og „uligesidede Forhold"; den melder sig strax, naar Qvantitetsabstractionen skal integreres. Integreres Qvantitetsabstractionen ikke ved umiddelbare Anskuelseselementer, saa integreres den heller ikke ved fortsatte Størrelsesanalyser; thi man kan gjennemgaae den rene Mathematik i hele dens Omfang uden derved i mindste Maade at nærme sig reelle Qvaliteter. Den reelle Qvalitetsbestemmelse ligger Summationen ligesaa nær som Potensationen; og naar den reelle Qvalitet er med i Qvantiteringen, saa fremkommer ogsaa Graden og Maalet uden alle Kunstlerier med „ligesidede og uligesidede Forhold". Først med Graden og Maalet blive de ved Functionerne bestemte Afhængighedsforhold til reelle Grundforhold: Objectiviteten bliver reel.

Hvorledes det i denne Sammenhæng forholder sig med den reelle Objectivitet, kan sees af bestemte Functioner. Tyngdevirkningen f. Ex. staaer, ifølge Newtons Lov, i omvendt Forhold til Afstandenes Qvadrater; angives dette Afhængigshedsforhold ved Ligningen: $T = F(x) = \frac{a}{x^2}$, saa have vi her en Function af den reelle Grund, og i denne Function Betingelser for en exact Bestemmelse af Graden og Maalet. Ved a er den constante Tiltrækningseenhed betegnet; denne Tiltrækningseenhed er en intensiv Størrelse, en Styrke-Eenhed, der forudsætter en ved Massen bestemt Kraft, en Kraft, der igjen under givne Afstandsbetingelser ytrer sig med forskjellig Styrke: til Styrke-Eenheden, Intensiteten som Intensitet, svarer altsaa en bestemt Afstandseenhed. Intensiteten er paa een Gang baade constant og variabel; som constant betegnes den ved a, som variabel ved T; som constant er den væsentlig i Grunden, som variabel i Ytringen.

At Forholdet mellem a og T er et reelt Grundforhold,

er nu let at indsee. Sættes $x = 1$, saa er $a = T$; men desuagtet er a dog væsentlig forskjellig fra T; a, den Kraft, hvorved et bestemt Legeme, f. Ex. Jorden, formaaer at tiltrække et andet Legeme, f. Ex. Maanen, i en Afstand $x = 1$, er her at opfatte som det Indre, som Muligheden, i Modsætning til T, den stedfindende Tiltrækning, der altsaa betegner Kraftens Ytring, det Virkelige, det Ydre. Forsaavidt nu Kraften a er Jordens Tiltrækningskraft, en Kraft, der har en selvstændig Existens, efterdi dens Existens er Jordkloden selv, saa er a fra dette Synspunkt vistnok at opfatte som Aarsag, ikke som Grund; men forsaavidt her reflecteres, ikke paa den existentielle Eenhed af Jorden og Kraften, men paa det væsentlige Forhold mellem Kraften i Jorden og dens Virkning paa Maanen, saa har Kraften kun en i sin Ytring negativt reflecteret Tilværen, saa er Intensiteten a den reale Grund, og Ytringen T det begrundede Phænomen.

Functionen af den reale Grund: $T = F(x) = \frac{a}{x^2}$, viser os da, hvorledes det i Grundloven udtrykte Afhængighedsforhold articuleres ved den mellem Grunden og dens Følger faldende Betingelse, den som $\frac{1}{x^2}$ indtrædende Afstandsindflydelse. Først ved denne Articulation bliver Afhængighedsudtrykket i strengere Forstand Function. Enhver Existens kan vistnok i al Almindelighed siges at være afhængig af sin Grund; naar Grunden forandrer sig, maa den tilsvarende Existens ogsaa forandre sig: Existensen er i denne Henseende altid en Function af sin reale Grund. Men den exacte Bestemmelse af Functionen, den Bestemmelse, hvorved dens Betydning for Objectiviteten først tilfulde fremlyser, kan kun opnaaes derved, at den antager en mathematisk Form. Hvad dette vil sige, sees tydelig nok af det anførte Exempel. Den samme Grund har her en Række af høist forskjellige Følger. Overfladisk seet synes vistnok Forandringen i Følgen

at afhænge, ikke af Grunden, da Grunden jo væsentlig er den samme, men af Betingelsen: Betingelsen $\frac{1}{x^2}$ viser os x som den uafhængige Variable. En nærmere Betragtning overtyder os imidlertid om, at den Forening, den Uafhængige indgaaer med Constanten, $\frac{a}{x^2}$, netop udtrykker den Forening, Betingelsen som Grundbetingelse indgaaer med Grunden. I Ligningen $\frac{a}{x^2} = F(x) = T$ antyder første Led, $\frac{a}{x^2}$, Forskjellen, sidste Led, T, Eenheden, og Mellemleddet, F(x), Forskjelseenheden af Grunden og dens Betingelse.

Idet nu ikke blot Forskjellen og Eenheden, men ogsaa Eenheden af Forskjel og Eenhed punktlig udtrykkes i Ligningens Form, kunne alle Forandringer i Phænomenet T bestemmes ved Forandringer i x, og da Forandringerne i x lade sig exact angive, saa kan det ved Functionen betegnede Afhængighedsforhold tillige articuleres i det Uendelige. Under denne Articulation bliver Vexelbestemmelsen af det Intensive og det Extensive, af Graden og Maalet tydelig. Som extensiv Størrelse er x netop egnet til exact Udmaaling. Maalestokken, den qvalificerede Eenhed, er en Længde-Eenhed, efterdi x selv er en Længde; det Qvalitative sættes i dette Tilfælde umiddelbart sammen med det Qvantitative. At Kategorierne Maal og Maalestok ingenlunde altid forudsætte Kategorierne Grad og Intensitet, kan vort Exempel oplyse, idet det udtrykkelig viser, at den intensive Størrelse maales ved den extensive, men ikke omvendt. Skulde Maalets Kategorie nøiagtig svare til Begrebsudviklingen efter den hegelske Methode, da maatte det jo af Logiken kunne indsees, at Maal og Maalestok kun kunde hentes fra saadanne Størrelser, som i deres Begreb allerede havde optaget det Intensive og Graden; men dette kan Logiken paa ingen Maade retfærdiggjøre. Tvertimod gives der jo et Maal for det Extensive, der er ganske

uafhængigt af det Intensive; medens der ikke omvendt gives noget af det Extensive uafhængigt Maal for det Intensive.

Hvad det betyder, at Functioner af den reelle Grund maae betinge vor Indsigt i den reelle Objectivitet, sees tydelig nok af Forholdet mellem den analytiske Mechanik og den mechaniske Physik: de exacte Bestemmelser i den rene Mechanik forholde sig til Physikens Existensbestemmelser, som Mulighed til Virkelighed. I Functionerne af den reale Grund bliver det Subjective articuleret ved det Objective, thi Functionernes Væsen er logisk; men det Objective bliver da ogsaa med det Samme tydeliggjort ved det Subjective, thi de reelle, til Functionen svarende Forandringer ere i deres umiddelbare Realitet antilogiske. Functionerne af den reelle Grund ere fra den logiske Side Vidensfunctioner, fra den antilogiske Side Magtfunctioner, i ontologisk Forstand articulerede Eenhedsudtryk af Objectivitetens objective og subjective Grundbestemmelser.

γ) Functioner af den blandede Grund.

Dersom Functionerne blot vare logiske, saa at de Bestemtheder, hvorved de articuleres, enten beroede paa vilkaarlige Antagelser eller dog paa Existensreflexer, der ved Abstraction holdtes adskilte fra Existensen selv, da vilde Functionernes indre Sammenhæng ogsaa være at bestemme abstract rationelt. Den ene Function maatte da i enhver eiendommelig Functionstotalitet med logisk Nødvendighed kunne afledes af den anden, eller, hvis de vare hverandre sideordnede, af eet og samme Princip; endvidere maatte de underordnede Totaliteter baade kunne henføres under og afledes af overordnede, saa at der dannede sig et i utallige Systemer gjennemsigtigt System, et Idealsystem af exacte Functioner. Men i den virkelige Verden, i Magthandlingernes Kreds, forholder Sagen sig, som i det Foregaaende er viist, ganske anderledes. Her i Realsystemet ere de kategoriske Vidensbestemmelser omsatte i

kategorisk- antikategoriske Magthandlinger. Følgen heraf er, at vi istedenfor Functionstotaliteter i logisk Gjennemsigtighed faae Complexer af ueensartede Functioner, faktiske Totaliteter, Eenheder, der ere bestemte som existerende Objecter. Der er i en tidligere Sammenhæng allerede gjort opmærksom paa, hvormange forskjelligartede Egenskaber et Enkeltstof som f. Ex. Sølvet kan forene: til hver af disse Egenskaber svarer naturligviis paa givne Betingelser en særegen Function. At Egenskaberne, uagtet de i Substansen Sølv have en substantiel Eenhed, ikke med logisk Nødvendighed kunne afledes enten af hverandre indbyrdes eller af en vis almindelig Sølvhedskategorie, er ligeledes blevet paaviist; men naar de i Substansen som Stofsubstans forenede Egenskaber (Attributer og Accidenser) enten aldeles ikke eller dog kun i meget indskrænket Forstand kunne afledes af hinanden, da maa det Samme gjælde om de tilsvarende Functioner. Idet vi da fremhæve en enkelt af slige Functioner for sig, og betragte den i dens eiendommelige Virkemaade, medens vi tillige overbevises om, at denne eiendommelige Virkemaade er betinget af Functionens Forbindelse med de øvrige til Substansen hørende Functionsanlæg, saa have vi her en Function af den blandede Grund.

Den hegelske Logiks Behandling af Maalet, af Maalforholdene og deres Knudelinie hører vistnok til det Fortrinligste, den i det Hele har præsteret. Den reelle Objectivitet giver sig her i mange Hovedtræk tilkjende. Men i to Punkter sees dog, ogsaa hvad dette Afsnit angaaer, Methodens Eensidighed: 1) den absolut immanente Deduction vil, som allerede viist, ikke slaae til; 2) Qvalitetens forudsatte Eenhed med Qvantiteten er for abstract og eensformig. Det er det sidste Punkt, vi i denne Sammenhæng skulle belyse. „Alles, was da ist", siger Hegel*), „hat ein Maaß. Alles Daseyn

*) Logik. 1ster Theil. Anfr. Udg. S. 403–404.

hat eine Größe, und diese Größe gehört zur Natur von Etwas selbst; sie macht seine bestimmte Natur und sein Insichseyn aus. Etwas ist gegen diese Größe nicht gleichgültig, so daß, wenn sie geändert würde, es bliebe was es ist, sondern die Aenderung derselben änderte seine Qvalität. Das Qvantum hat als Maaß aufgehört Grenze zu seyn, die keine ist; es ist nunmehr die Bestimmung der Sache, so daß diese über das Qvantum vermehrt oder vermindert zu Grunde ginge."

Hvad nu det angaaer, at „Qvantum har som Maal ophørt at være en Grændse, som ingen Grændse er", saa maa herved erindres, at der, for at et Qvantum kan blive Maal, kun fordres, at det udtrykkelig er sat som constant Størrelse. Grændserne for den constante Størrelse ere altid qvalitative; dette gjælder endog i den Udstrækning, at ikke blot endelige, men selv uendelig smaa Størrelser kunne blive Maal. Er $y = f(x)$, saa er dx en ligesaa qvalificeret Maalestok for dy, som en Miil for en Veilængde, eller en Alen for et Stykke Lærred. At „Noget ikke er ligegyldigt mod sin Størrelse", skal indrømmes; men naar den fra Størrelsen uadskillelige Qvalitet opfattes som en qvalitativ Bestemthed for sig, adskilt fra andre Qvaliteter, hvorledes skal man da ved den blotte Qvantiteren komme ud over Gradationernes Uendelighed til Maalets faste Grændse? Qvaliteten være f. Ex. det Røde. Dette Røde er som Qvalitet ikke blot i Eenhed med Qvantiteten; men Eenheden er endog saa dobbeltsidig, at Qvantiteten paa een Gang er baade extensiv og intensiv. At det Røde som extensiv Størrelse kan qvantitere i det Uendelige, er indlysende: den røde Qvalitet sætter jo ingen Grændse for Forøgelsen eller Formindskelsen af sin Udstrækning. Som intensiv Størrelse kan den røde Farve endvidere forstærkes og svækkes igjennem utallige Gradationer, uden at nogen fast eller endelig Grændse umiddelbart lader sig paavise. Vistnok er her Grændser for Intensiteten, ligesom der

er Grændser for den Størrelse, der ligger imellem 0 og 1; men da Gradationerne i Intensiteten ere ligesaa flydende som Endringerne i den rene Qvantiteren, saa er Maalets Grændse ved denne Qvantiteren endnu ikke sat.

Skal Qvantitetens tilværende Grændse udtrykkelig qvalificeres til at være en Maalets Grændse, da maa Grændsebestemmelsen selv være en Function af flere samvirkende Qvaliteter. Varmen, umiddelbart opfattet, er en Qvalitet, der har Kulden til Grændse, ligesom Lyset er en Qvalitet, der har Mørket til Grændse; med Hensyn paa Qvantiteten ere disse Qvaliteter desuden intensive Størrelser. Men nu kan jo Varmen som Qvalitet for sig qvantitere i det Uendelige og gjennemløbe utallige Gradationer, uden at heri sees noget Maal eller fast Grændse. Hvorved fremkommer da den faste Grændse? Aabenbart derved, at Qvaliteten Varme virker i Eenhed med andre Qvaliteter, med Qvaliteterne i de Legemer, der opvarmes og forandres ved Varmen. „Varmen", siger Physiken, „udvider Legemerne og behersker Tilstandsformerne"; i begge Henseender er Varmens Virkning en Function af den blandede Grund, og i begge Henseender virker den til at bestemme Maalet. Ved den rene Gradation bliver det Qvalitative Moment for det Qvantitative, saa at Grændsen idelig kan overskrides, og Forandringen, som nu Varmeforandringen, gaae i det Uendelige. I Maalet (μέτρον) har det Qvalitative derimod Qvantiteten til sit Moment; herved sættes en Grændse, som trods Gradationen ikke kan overskrides. Slige qvalitative Grændser sees, under Varmens Indvirkning, i Cohæsionen. Under Varmens Indvirkning udvides nemlig de faste Legemer efter en ganske anden Maalestok end de draabeflydende, og disse igjen efter en anden Maalestok end de luftformige. Har Varmevirksomheden sit Maal i de faste Legemers Udvidelse, saa har de forskjellige faste Legemers forskjellige Udvidelsesevne igjen sit Maal i Varmevirksomheden. Da nu een og samme Forhøielse i

Varmegrad bevirker en forskjellig Udvidelse i de forskjellige faste Legemer, saa kunne disse, hvad Udvidelsen angaaer, siges at have deres Maal i Varmen, i hverandre indbyrdes, og hvert for sig i sig selv.*)

Men hvad kan nu være Grunden til, at det ene faste Legeme, under iøvrigt lige Betingelser, ikke udvider sig ligesaa meget som det andet? Ja, hvad er vel Grunden til, at Udvidelsen af luftformige Legemer foregaaer efter en anden Lov end Udvidelsen enten af draabeflydende eller af faste? Tilværelsens Trang til Maal og Grændse! Det er en blandet Grund, der motiverer denne Trangs Tilfredsstillelse. For

*) „Um ein Beispiel anzuführen, so ist die *Temperatur* eine Qvalität, an der diese beiden Seiten, äußerliches und specificirtes Qvantum zu seyn, sich unterscheiden. Als Qvantum ist sie äußerliche Temperatur und zwar auch eines Körpers als allgemeinen Mediums, von der angenommen wird, daß ihre Veränderung an der Skale der arithmetischen Progression fortgehe und daß sie gleichförmig zu- oder abnehme; wogegen sie von den verschiedenen in ihr befindlichen besondern Körpern verschieden aufgenommen wird, indem dieselben durch ihr immanentes Maaß die äußerlich empfangene Temperatur bestimmen, die Temperatur-Veränderung derselben nicht der des Mediums oder ihrer untereinander in direkten Verhältnisse entspricht. Verschiedene Körper in einer und derselben Temperatur verglichen, geben Verhältnißzahlen ihrer specifischen Wärmen, ihrer Wärme-Kapacitäten. Aber diese Kapacitäten der Körper ändern sich in verschiedenen Temperaturen, womit das Eintreten einer Veränderung der specifischen Gestalt sich verbindet. In der Vermehrung oder Verminderung der Temperatur zeigt sich somit eine besondere Specifikation ... Näher betrachtet würde daher das Verhältniß eigentlich nicht als Verhältniß von einem bloß qvantitativen und einem qvalificirenden, sondern von zwei specifischen Qvantis zu nehmen seyn. Wie sich das specificirende Verhältniß gleich weiter bestimmen wird, daß die Momente des Maaßes nicht nur in einer qvantitativen und einer das Qvantum qvalificirenden Seite einer und derselben Qvalität bestehen, sondern im Verhältnisse zweier Qvalitäten, welche an ihnen selbst Maaße sind." Hegel Logik. 1ster Theil S. 410–411.

det Første er Cohæsionens Eiendommelighed, hvad de forskjellige Legemer angaaer, en Function af de sammenhængende Deles Qvalitet, men Delenes Qvalitet er igjen en Function af deres Leiring, Figur, indbyrdes Afstand o. s. v. Dernæst, hvad Tilstandsformerne angaaer, er hver Tilstand begrundet i et System af eiendommelige Betingelser; ved sit System af indre og ydre Betingelser staaer den ene Tilstandsform i qvalitativ Modsætning til den anden. Da nu Betingelserne vexle, og Begrundelsen er en Function af de vexlende Betingelser, saa er det heraf indlysende, at forskjelligartede Forudsætninger, Betingelser og Omstændigheder kunne indgaae som Momenter i enhver særlig Begrundelse og saaledes give den tilstrækkelige Grund Charakteren af *en blandet Grund*.

„Naar et Legeme", siger Physiken, „gaaer over fra den faste til den flydende Tilstand, iagttager man to mærkelige Phænomener. For det Første vedbliver det at være fast til en vis bestemt Varmegrad, som er uforanderlig for det samme Legeme, og ved hvilken Smeltningen først kan begynde; og for det Andet forandrer Varmegraden sig ikke, hvormegen Varme der end trænger ind i Legemet. Smeltepunktets Uforanderlighed og Varmebindingen ere to væsentlige Betingelser for Smeltningen." Herved er den qvalitative Modsætning mellem den faste og den flydende Tilstandsform udtrykkelig betegnet. Saalænge Cohæsionen er stærk nok til at modstaae Varmens Indvirkning, forbliver Legemet i sin faste Tilstand; men Cohæsionens Kraft har sin qvalitative Grændse: overskrides Grændsen, saa adskilles Delene, og der dannes en ny Tilstandsform. Under Delenes Adskillelse trænger Varmen saaledes ind i de dannede Mellemrum, at den derved ligesom skjuler sig i Legemet, og gaaer i Eet med den nye Form. Istedenfor at virke paa Følelsen eller paa Thermometret, altsaa *udefter*, virker Varmen kun til at vedligeholde Delenes tilveiebragte Adskillelse, altsaa *indefter*. Den latente eller bundne Varme er altsaa det Maal af

Varme, den Varmecapital, der behøves for at holde Delene i den til den nye Tilstand svarende Orden, d. v. s. hævde Tilstandsformens Qvalitet.

At Betingelser af forskjellig Art indblande sig, idet Indblandingen selv er begrundet, i Begrundelsen af Tilstandsformernes Forskjellighed, er øiensynligt. Svovl f. Ex. smelter ved 111° til en tynd og guul Vædske; endnu stærkere opvarmet bliver det, ved 160°, tyktflydende, mørkt, rødbruunt og ved omtrent 200° ganske stivt og seigt. Afkjøles det smeltede Svovl langsomt, da krystalliserer det, men i en egen Krystalform. Ved omtrent 400° koger det og forandres herved til en guul Damp, der indtager et 5—600 Gange større Rumfang end det faste Svovl; blandes Svovldampene med kold Luft, fortætte de sig i Form af et fiint guult Pulver og danne de saakaldte Svovlblomster; udskilles Svovlet af en Saltopløsning, danner det et endnu meget finere Pulver (Svovlmælk), o. s. v.

Den for hver Tilstandsform gjældende Cohæsion har altsaa ikke blot en een Gang for alle bestemt Styrke, som Varmen maa overvinde, naar Formen forandres; men Cohæsionsstyrken kan under Varmeforhøielsen selv forandres. En saadan Forandring, et saadant pludseligt Omslag, som naar Svovlets Cohæsion, der var for svag til at modstaae en Varme af 111°, igjen blev saa stærk, at den kunde modsætte sig en Varme af 160°, ja endog gjøre kraftig Modstand mod en Varme af 200°, vilde jo være aldeles uforklarlig, dersom Cohæsionsforandringen ikke var begrundet i eiendommelige, fra andre Forandringer hidrørende Medvirkninger, Virkninger, som først ved en given Varmegrad opstaae og blande sig i Sagen.

Denne knudedannende Blanding, denne, man kunde fristes til at kalde den Grundenes articulerende „Mixtur", træder tydelig frem i de chemiske Proportioner; Maalet her er skarpt betegnet.

Stoffernes Forbindelse er nemlig ikke indskrænket til et enkelt Forhold: Forbindelserne skee efter Multipla af Æqvivalenter; men disse Multipla ere i det Hele at henføre til simple Maalforhold. See vi bort fra de organiske Legemer, da gjælder som Regel, at 1 Æqvivalent af det ene Stof træder i Forbindelse med 1, 2, 3 Æqvivalenter af det andet, eller 2 Æqvivalenter af det ene med 3, 5, 7 Æqvivalenter af det andet. Her er Maalets Grændse qvalificeret. „Hvorledes Produkter, som dannes af samme Bestanddele, just ved Maal og Grændse erholde en til Æqvivalentforholdene svarende Charakteer, kunne vi, da Ilten jo forbinder sig med alle hidtil bekjendte Grundstoffer undtagen med Fluor, bedst oplyse ved de saakaldte Iltningsgrader. Et med Ilt forbundet Stof er et Ilte; saaledes forbinder Manganet, Mn, et graahvidt, lidet glindsende og meget sprødt Metal, sig med Ilt i 5 forskjellige Forhold: $\dot{Mn}$, $\dddot{Mn}_2$, $\ddot{Mn}$, $\dddot{Mn}$ og $\overset{\cdots\cdots}{Mn}_2$, og danner altsaa 5 forskjellige Manganilter. Men hvorfor kunne nu de i Slægtskab værende Stoffer ikke, hvad Berthollet i sin Tid antog, indgaae Forbindelser i alle mulige Forhold? hvad betyder det, at Forbindelserne skee ved Mellemrum og som i Spring? — Tilværelsens Trang til Maal og Grændse! Forskjellen imellem de anførte 5 Iltningsgrader er mere end en Gradforskjel, den er en ved Maalet bestemt Charakteerforskjel." *)

I hvilken Betydning den almindelige Functionslære kan siges at danne Bindeleddet imellem Subjectivitetens og Objecternes Logik, vil paa dette Udviklingstrin være indlysende. Saalænge vi med Hegel udelukkende holdt os til Qvalitetens og overhovedet til Kategoriernes ontologiske Bestemmelser i Almindelighed, var det umuligt at faae Func-

*) Forelæsn. over „Phil. Præpæd." 1860—61. S. 127—128.

tionsbegrebet articuleret; Overgangene vare for flydende, Formerne for bevægelige, Continuitetens Strøm bortskyllede ethvert umiddelbart Forskjelsmærke: Grunden hertil var, at den foregivne Objectivitet egentlig var subjectiv. I nærværende Sammenhæng er Forholdet omvendt. Her er ingen Mangel paa Discretionsbestemmelser, tilværende Forskjelsmærker og faste Grændser. Tvertimod! de faste Grændser, Maalets qvalitative Mærker, paatrænge sig her i en saadan Mangfoldighed og med en saa afgjørende Umiddelbarhed, at det nu netop af denne Grund er umuligt at holde Functionsbegrebet i fortsat Udvikling. Thi saalidt som Functionsbegrebet tillader, at Continuiteten absorberer Discretionen, at det Enkelte, det Punktuelle, forflygtiges i det Almene, ligesaalidt kan Functionsbegrebet tillade, at Discretionen fortrænger Continuiteten, at det Enkelte, det Specielle og udvortes Forskjellige, skyder op med en saadan Yppighed, at det overgroer og skjuler det Almene. Hvor dette Sidste er Tilfældet, ville Vanskelighederne med Functionsbegrebet snart give tilkjende, at Objectivitetens Logik er især med at strande paa de endelige, materielle Objecters Klipper og Skjær.

Vi see det af vort foreliggende Exempel. Vore fem forskjellige Manganilter, af hvilke det første, $\dot{Mn}$, er et Forilte, det andet, $\dddot{Mn}_2$, et Tveilte, det tredie, $\ddot{Mn}$, et Overilte, det fjerde, $\dddot{Mn}$, en Syre, det femte, $\overset{\cdots\cdots}{Mn}_2$, en Oversyre, ere fem eiendommelige Objecter, fem forskjellige chemiske Charakterer. Forsaavidt de fem Objecters Charakteerforskjellighed er bestemt ved de forskjellige Iltmængder, kan Manganiltets chemiske Eiendommelighed jo vistnok siges at være en Function af Iltmængden. Betegne vi Manganiltet i al Almindelighed ved M og Iltmængden ved m, faae vi altsaa et, som det synes, meget exact Udtryk i Ligningen: $M = f(m)$. Men en nærmere Overveielse vil snart overbevise os om, at den exacte

Betegnelse kun er et Skin. Ifølge Betegnelsen skulde man jo antage, at m var den uafhængige, M den afhængige Variable. Forholdt dette sig saaledes, da maatte den constante, endelige eller uendelig lille, Tilvæxt til m afgive en exact Maalestok for Forandringerne i M; men dette er, naar vi holde os til Sagen, aldeles ikke Tilfældet. De qvalitative Forandringer lade sig i det givne Exempel paa ingen Maade aflede af de qvantitative: et Beviis for, at Afhængighedsloven og dermed det Almene endnu er tilsløret. Qvantitetsbestemmelsen er ufri, umiddelbart bunden til Qvaliteten: de fem Iltmængder ere fundne paa reent empirisk Maade.

Skulde Functionen kunne siges at være bestemt, da maatte det, naar man kjendte et af Ilterne, f. Ex. Foriltet, være muligt at aflede de øvrige Dannelser deraf, altsaa muligt uden alle Experimenter strax at sige, hvormange og hvilke Manganilter der i det Hele kunne gives. Hvorfor er en saadan Forudsigelse nu ikke mulig? At Manganiltets Charakteer afhænger af Iltmængden, er vist nok; men hvoraf er saa Iltmængden afhængig? Et Forsøg paa at besvare dette Spørgsmaal vil strax vise os hen til den blandede Grund. For at faae et Indtryk af, hvor forskjellige de Forudsætninger og Betingelser ere, under hvilke de særskilte Iltningsgrader dannes, udfindes og fremstilles, eller, med andre Ord, for at gjøre sig en Forestilling om, hvor forskjelligartede de Functioner maae være, der i Grunden medvirke til at bestemme den Iltningsproces, hvoraf det charakteristiske Ilte hver Gang maa fremkomme som Produkt, behøver man blot at kaste et Blik paa de Oplysninger, den almindelige Stoffernes Chemie i saa Henseende meddeler. Manganforiltets Dannelse beskrives da blandt Andet saaledes: „Dannet ved en hæftig Glødning af Mangantveiltehydrat, eller hele Krystaller af Manganoverilte, i Brintluft, erholdes det i lysegrønne Pseudomorphoser. Ved Opvarmning i Luften gløder det til brunt Manganforiltetveilte. Manganforilte er Basen i Mangan-

foriltesaltene; af disse erholdes det, fældet ved Kali, som hvidt Hydrat, der i Luften ilter sig høiere til sortebrunt Tveiltehydrat." Iltmængden, hvoraf Manganforiltet, ifølge Ligningen $M=f(m)$, skulde være en Function, er altsaa Function af en Iltningsproces; Iltnings- eller endnu nøiagtigere Afiltningsprocessen er i vort specielle Tilfælde en Function af Mangantveiltehydratets hæftige Glødning; men Eiendommeligheden ved denne Glødning er jo selv en Function af Tveiltehydratets Eiendommelighed, og denne Eiendommelighed igjen en Function af de Functioner, hvori Hydratets Dannelse er begrundet, o. s. v.

Ligheden imellem det abstract Metaphysiske og det concret Physiske er med Hensyn paa Functionsbegrebet høist paafaldende. Fra Logikens „objective", d. v. s. ontologisk-subjective og abstract-metaphysiske Synspunkt saae vi Functioner af Functioner af Functionerne, hvis logiske Gjennemsigtighed gjorde enhver Punktualitetsbestemmelse umulig. Fra det concret-physiske, ifølge vort vilkaarlig valgte Exempel specielt-chemiske, Udgangspunkt møde vi igjen Functioner af Functioner af Functioner o. s. v., uden at opdage nogensomhelst Udsigt til nogen nærmere Bestemmelse af de enkelte Functioners exacte Beskaffenhed. Den paaviste Lighed har ikke desto mindre sin egentlige Grund i en gjennemgaaende Ulighed; kunde Functionerne i den abstract-metaphysiske Form ikke punktlig bestemmes, fordi Discretionen forsvandt i den rene Gjennemsigtighed, saa kunne Functionerne i den concret-physiske Form nu ikke articuleres, af den modsatte Grund, at nemlig deres væsentlige og nødvendige Sammenhæng er skjult i den blandede Grund, i Grundenes Nat, i materielle Virksomheders logiske Uigjennemsigtighed.

Da Functionerne af den blandede Grund allesammen, ifølge Sagens Natur, maae egne sig til en Udvikling i exact Form, eftersom de alle ere Specificationer af en almindelig Naturlov, medens de dog skjule den indre Nødvendighed bag

Kjendsgjerningernes existentielle Umiddelbarhed, saa maa det erkjendes for en videnskabelig Opgave af høiere Orden at udfinde Methoder, hvorved det bliver muligt at magte Blandingen og lade den Grundvirksomhed, der behersker de ueensartede Elementer, tydelig fremtræde. Et stort Skridt til Løsning af denne store Opgave er, hvad Chemien angaaer, i den allernyeste Tid vistnok gjort i den af Professor Julius Thomsen opstillede „thermochemiske Theorie." *) Af denne Theorie udhæve vi i nærværende Sammenhæng følgende for Logiken charakteristiske Grundtræk. „At tale i Almindelighed om stærkere og svagere Affinitet er for ubestemt, her maa paavises et Maal for Affinitetens absolute Størrelse; dette Maal er Varmeudviklingen. Ved samme chemiske Proces udvikles altid lige stor Varmemængde, naar de ydre Forhold ere de samme. Varmeudviklingen, som ledsager Dannelsen eller Adskillelsen, er stedse lige stor, enten Forbindelsen dannes eller adskilles paa een Gang eller gradviis. Ved Adskillelsen af en chemisk Forbindelse frembringes der ligesaa megen Varme, som der udvikles ved Forbindelsens Dannelse."

Man seer af disse Træk, hvorledes Theorien i det Blandede, det Specielle og Forviklede forstaaer at opdage det Gjennemgaaende, det Eenfolde og Almene. Først naar den har sikkret sig Forudsætninger i det Almene, vender den sig mod det Særskilte og griber det Specielle. Saaledes opkastes da med udtrykkeligt Hensyn paa Forholdet mellem Metallerne og Svovlsyren i dens forskjellige Concentrationstilstand følgende Spørgsmaal: „*Hvilke Metaller adskille den fortyndede Svovlsyre under Brintudvikling?*" Den almene Betragtning er denne. „Naar man vil udrette et Arbeide, maa Arbeidsmængden være større eller idetmindste ligesaa stor som Arbeidet. Naar man vil adskille en chemisk

*) Tidsskrift for Physik og Chemie. 1ste Aarg. 3die, 4de, 6te Hefte. Kbhvn. 1862.

Forbindelse ved den Arbeidsmængde (Varmemængde), som fremtræder ved Dannelsen af en anden chemisk Forbindelse, maa denne Arbeidsmængde være større end den, som udfordres til Adskillelsen af den første Forbindelse. For at besvare det opstillede Spørgsmaal, maa man altsaa kjende 1) den Varmemængde, som bindes ved Adskillelsen af Vandet, og 2) den Varmemængde, som frigjøres ved Dannelsen af det svovlsure Salt af dets Bestanddele: Metal, Ilt og Svovl. Den Varmemængde, som fremtræder ved Dannelsen af 1 Æqvivalent Vand, eller som bindes ved Adskillelsen af den samme Mængde Vand, udgjør 4340°." For at et Metal skal kunne adskille den fortyndede Svovlsyre, maa altsaa følgende i Tegnsproget udtalte Betingelse være opfyldt:

$$(R, O, \ddot{S}\ Aq) > (H. O)$$

Da nu Vanddecompositionen fordrer en Varmemængde = 4340°, erholdes:

$$(R, O, \ddot{S}\ Aq) > 4340^0$$

som Betingelse for Muligheden af Vanddecompositionen. Som et mærkeligt Exempel paa Theoriens Seir over en i det enkelte feilagtig Erfaring er følgende Tilfælde særlig at fremhæve. Ifølge den i Theorien opstillede Betingelse, skulde Blyet

$$(Pb, O, \ddot{S}\ Aq) = 4690^0 > 4340^0$$

jo ogsaa kunne adskille den fortyndede Svovlsyre under Brintudvikling. Imidlertid havde Erfaringen hidtil ingenlunde stadfæstet denne Kjendsgjerning: tvertimod! Vanddecompositionen ved Bly var noget i Erfaringen Ukjendt. Her var altsaa, som det synes, en Strid imellem det Aposterioriske og det Aprioriske. Men Theorien indeholdt allerede selv et Vink om, hvor let Erfaringen i dette Punkt kunde have feilet. Iltens Affinitet til Brint og til Saltets Bestanddele giver ved Blyet kun en Forskjel af 350°, medens man ved Affiniteterne ved Jern og Zink faaer en Forskjel af henholdsviis 1410° og 2230°". Det er alt-

saa naturligt, at Vanddecompositionen ved Anvendelse af Bly maa skride ulige langsommere frem end ved Jern og Zink; men, som Følge heraf, var det da ogsaa naturligt, at Erfaringen, saalænge den endnu ikke var gjort opmærksom ved Theorien, kunde være bleven staaende ved en ufuldstændig Undersøgelse. Ved omhyggelig anstillede Forsøg viste dette sig da ogsaa at være Tilfældet. „Den første Uovereensstemmelse mellem Erfaring og Theorie endte saaledes til dennes Fordeel, og dette", siger Forfatteren, „var vistnok *det første Exempel paa en chemisk Proces, som er fundet, efter de exacte Videnskabers Methode.*"

Theoriens Grundtanke er, at den chemiske Kraft i hvert Stof altid ved samme Temperatur maa have samme Intensitet. Betegnes nu Intensiteten ved i, Varmetoningen, et Fællesord for Varmeudvikling og Varmebinding, ved W, saa vil den for en Forbindelses Dannelse fremtrædende Varmetoning, en Function af Intensiteten i de Forbindelsen dannede Bestanddele, kunne udtrykkes ved:

$$W = f\,(i, i', i'' \ldots .).^{*)}$$

Functionen af den blandede Grund har saaledes gjenvundet det Almene og derved erholdt den exacte Form.

b) *Functioner af Aarsagen.*

Det vilde være en stor Misforstaaelse, om Forskjellen imellem hvad vi her kalde Functioner af Aarsagen og Functioner af Grunden blev opfattet saaledes, at hine faldt udenfor disse. Vel er der ikke altid Aarsag, hvor der er Grund, men da Aarsagen, som vi i forrige Kapitel have seet, er den existerende, i Virkeligheden virksomme Grund, saa maa der naturligviis altid være Grundforhold, hvor der er Aarsags-

*) J. Thomsen. Bidrag til et thermochemisk System. Videnskabernes Selskabs Skrifter. 5te Række. 3die Bind. Kbhvn. 1853. S. 119–20.

forhold. De Afhængighedsmaader, vi ovenfor have anført som Exempler paa Functioner af den reelle og af den blandede Grund, kunne da, under en forandret Synsvinkel, ogsaa opfattes som Exempler paa Functioner af Aarsagen. Fra Causaliteten som Udgangspunkt gaaer Opfattelsen igjen i to Retninger: den *mechaniske* og den *dynamiske*. Hvad det Mechaniske betyder, er allerede fra een Side oplyst i vort Foregaaende; men hvad betyder nu egentlig det Dynamiske? I den „speculative Logik" gjøres følgende Adskillelse imellem „mechanisk og dynamisk Virksomhed".

„Det mechaniske Object er allerede i sig selv en Fleerhed eller et Aggregat af Objecter, af hvilke det ene er udvortes og ligegyldigt for det andet, d. e. umiddelbart værende. Den mechaniske Virksomhed er selv ligesaa umiddelbar, og kun bestemt som det ene Objects *Tryk* eller *Stød*, som *meddeles* det andet. Saaledes er den *Indifferens*, og Indifferensen er selv den mechaniske *Kraft*. Indifferensens Ophævelse formedelst Stødet (den indifferente Krafts Ophævelse i sin Ytring) er *Bevægelse*. Bevægelsens Resultat er Objectets Tilbagevenden til Indifferens, men til en saadan, der ikke længere er umiddelbar, men medieret, d. e. *Hvile* eller *Centralitet*. Ved denne Objectets Tilbagevenden til Indifferens har altsaa Umiddelbarhedens Virksomhed fuldendt sit Kredsløb, og Reflexionens begynder. Indifferensen er saaledes ligesaavel *Differens*. Centraliteten eller den mechaniske Hvile er nemlig en Hvile i Bevægelsen, og følgelig ligesaavel Uro. Denne Differens er, fordi den betegner Reflexionens Sphære, Forholdet mellem det Positive og det Negative. Virksomheden er i dette Forhold *dynamisk*, og Differensen er selv den dynamiske Kraft."

Udviklingen af den dynamiske Kraft falder altsaa her sammen med en Udvikling af hvad Hegel forstaaer ved Begrebets „Chemisme". „Differensen", hedder det, „er Stræben efter sin egen Ophævelse, nemlig det Positives Stræben efter For-

ening med det Negative, og omvendt. Denne Stræben er *Affinitet*. Affinitetens Resultat er Objectets Tilbagevenden til Differens, men til en saadan, hvori Affiniteten er ophævet. Saaledes er Differensen Neutralitet formedelst Affiniteten."

Det Almeenlogiske i disse kategoriske Bestemmelser skal nu i det Hele være kjendeligt derpaa, at Modsætningen mellem mechanisk og dynamisk Virksomhed ikke blot gjælder i det Legemlige, men ogsaa i det Aandelige. „I den aandelige Verden viser sig den mechaniske Kraft (Indifferens og Inertie) i alle mechaniske Handlinger; i enhver Kundskab, som blot *meddeles*, uden at opfattes; i alt Hukommelsesværk, i al bibragt Tro, der ikke er Erkjendelse, i al Symbolik og Ceremonie, som bliver til Vane; i alle isolerede Maximer, Principper, Tankesprog, som udrives af deres dialektiske Sammenhæng og saaledes ikke opfattes i deres Sandhed" .... „Dynamiske Drifter ere .... saadanne, som ophæves i deres Tilfredsstillelse, eller mættes. De umættelige derimod ere mechaniske. De fremstille nemlig en Bevægelse i det Uendelige, der selv i sin Hvile kun er et fornyet Kredsløb om et uopnaaeligt Centrum; medens Affiniteten derimod har sit Maal, hvori den neutraliseres."

Den valgte Synsmaade er imidlertid baade for speciel og for almindelig; for speciel, forsaavidt her ved det Mechaniske altfor eensidig sigtes paa Bevægelsen om et Centrum, og, hvad det Dynamiske angaaer, paa den chemiske Virksomhed; for almindelig derimod, forsaavidt her hverken i mechanisk eller dynamisk Henseende gives mindste Vink om, hvorledes og paa hvilke Betingelser de herhen hørende Virksomheder lade sig specificere. Opgaven er altsaa en dobbelt: deels at paavise det Grundlag, hvorpaa Modsætningen mellem det Mechaniske og det Dynamiske i videste Omfang hviler; deels at paavise Princippet for Specificationen. Hvad nu for det Første Grundlaget angaaer, da erholder det aabenbart sin

videste Udstrækning, naar det bestemmes derved, at Modsætningen mellem Discretion og Continuitet henføres under Aarsagsforholdet. Forsaavidt Causaliteten sættes i Discretionens Moment, hersker det Mechaniske; forsaavidt den sættes i Continuitetens Moment, hersker det Dynamiske. Da nu Aarsagsforholdet selv i sin Forskjel fra det almindelige Grundforhold er betegnet ved Discretionen, saa vil det Mechaniske være kjendeligt derpaa, at alle Grundbestemmelser punktualiseres ved endelige Aarsagsbestemmelser, medens det Dynamiske vil være kjendeligt derpaa, at de endelige Aarsagsbestemmelser forvandles til immanente Grundbestemmelser. Saaledes bestemt er Modsætningen synlig i Philosophiens Historie, endog fra Begyndelsen af; thi Forvandlingslæren i den ioniske Skole er aabenbart dynamisk, i Modsætning til Forandringslæren hos Anaxagoras og Demokrit, der er mechanisk. At Forvandlingslæren er ældre end Forandringslæren, den dynamiske Synsmaade ældre end den mechaniske, kan ikke forundre os, naar vi betænke, at Speculationen i det Hele er ældre end den exacte Naturlære, og at Speculationen endnu den Dag idag føler sig langt mere tiltalt af den dynamiske end af den mechaniske Naturbetragtning.

Hvilken Aversion den speculative Naturphilosophie i det Hele maa have for Mechanikens exacte Analyser, kan sees af mangfoldige Exempler. „Den newtonske Theorie, hvorefter Lyset skal udbrede sig i Linier, eller Bølgetheorien, hvorefter det skal udbrede sig bølgeformig, som den eulerske Æther eller som Lydens Zittren, ere", siger Hegel, „materielle Forestillinger, „die für die Erkenntniß des Lichts nichts nutzen"." *) Ved denne Abstraheren fra alle mechaniske og da med det Samme fra alle virkelige, i egentlig Forstand objective Udgangspunkter lægger den censidige Speculation tydelig nok for Dagen, at den med Hensyn paa Objectivitetens Logik ingen

*) Phil. Propæd. Kbhvn. 1857. S. 52.

Anelse har om, hvad et Specificationsprincip vil sige. Saalænge man ikke føler sig tilskyndet til at undersøge det Objective i Lysvirksomheden, saalænge man overhovedet lader det formeentlig høiere Fornuftige i al Ubestemthed oversvæve de exacte Specificationer, kan man endda nogenledes slaae sig til Ro ved en Forklaring som denne: „den første qvalificerede Materie er Materien som den rene Identitet med sig, som Eenheden af Reflexionen i sig, forsaavidt er den kun den første, selv endnu abstracte Manifestation. Tilværende i Naturen er den Relationen til sig som selvstændig imod Totalitetens andre Bestemmelser. Dette Materiens existerende, almene Selv er *Lyset*, som Individualitet *Stjernen*, og denne som Moment i en Totalitet *Solen*"; — thi det er vist, at en saadan Forklaring er væsentlig subjectiv, ihvorvel den er meent aldeles objectivt. Mangel af Objectivitet er her, som overalt, kjendelig paa Mangel af paalidelig Specification, af en til Virkeligheden svarende Differentiation. Dog uden al Specification kan Objectiviteten imidlertid ikke tænkes; kan nu Naturphilosophien ikke tilegne sig Principet for Bestemmelsen af de i Virkeligheden gjældende Discretioner, saa maa den hjælpe sig paa en anden Maade: saa maa den appellere til „den intellectuelle Anskuelse", og see at digte sig ind i ideale Specificationer. „Universet", siger Schelling, „er at tænke under Billedet af en Linie, i hvis Midtpunkt falder $A = A$, ved hvis Ender falder paa den ene Side $\overset{+}{A} = B$, d. e. en Overgriben af det Subjective, paa den anden Side $A = \overset{+}{B}$, d. e. en Overgriben af det Objective, dog saaledes, at relativ Identitet finder Sted selv i disse Extremer. Den ene Side er det Reale eller Naturen, den anden det Ideale. Den reale Side udvikler sig efter tre Potenser, idet Potens betegner en bestemt qvalitativ Differens af Subjectivitet og Objectivitet: den første Potens, A, er

Materien og Tyngdekraften — Objectivitetens største Overvægt; den anden Potens, A^2, er Lyset, en indre — ligesom Tyngden en ydre — Naturanskuen. Lyset er den høiere Ytring af det Subjective. Det er selve den absolute Identitet. Den tredie Potens er Lysets og Tyngdekraftens fælleds Product, Organismen, A^3. Organismen er ligesaa oprindelig som Materien." *)

Det er, hvad det specificerende Princip angaaer, igjen Functionens Kategorie, hvorom Alt kommer til at dreie sig. Ved eensidig at speculere i det Dynamiske maa Idealismen bestandig forflygtige alle Virkelighedsmomenter og sætte en Række subjective Forklaringsgrunde, som den da udgiver for objective Fornuftgrunde, i de virkende Aarsagers Sted. I Modsætning hertil gaaer Empirismen den omvendte Vei; uden at gruble over de dybere Grunde, forudsætter den overalt de virkende Aarsager. Ifølge Bacos Ord: vere scire est per causas scire har den empiriske Methode et skarpt Die for Virkeligheden, altsaa for den causale Discretion, altsaa for den mechaniske Function, altsaa for Objectiviteten. De mechaniske Functioner forholde sig i det Hele til de dynamiske, som Objectivitetens objective Side til den subjective, som Realiteten til Idealiteten; det er derfor ogsaa paa Basis af det Mechaniske, at det Dynamiske articuleres, og vi kunne i denne Henseende indrømme Kant, at der er saamegen Videnskab i Naturlæren, som der i samme er Mathematik.

α) Mechaniske Functioner.

Det i Objectiviteten Objective er det Mechaniske; men det Objective er i sig antilogisk: det Mechaniske maa altsaa reflectere sig i det Antilogiske. Den antilogiske Bestemthed er, forsaavidt den opfattes logisk, exact; i enhver Talværdi, enhver udvortes Maalestok, enhver umiddelbart sat Grændse

*) Jvfr. Philos. Propæd. Kbhvn. 1857. S. 50—51.

sees en antilogisk Reflex. Idet Reflexionen articuleres ved antilogiske Reflexer, forvandles den til intellectuel Operation. Den intellectuelle Operation udtrykker saa igjen Eenheden af det Mathematiske og det abstract Mechaniske. Der er en væsentlig og gjennemgaaende Forskjel imellem en Begrebsudvikling, der foregaaer ifølge almeenlogiske Reflexioner, og en Begrebsudvikling, der særlig betinges af mathematiske Operationer. I de mathematiske Operationer er Begrebet paa alle Punkter ligesom ifærd med at faae sine immanente Væsensbestemmelser omsatte i udvortes Enkeltbestemmelser; dette i Punktualiteten selv Antilogiske har Hegel vel mærket, men hvad denne prikne, punktlige Udvortes hed egentlig har med Begrebet som Begreb at gjøre, derom har han ikke havt nogen Anelse. Fra alle Sider seer han det i Mechaniske, det Mathematiske, det Exacte med dets eiendommelige Operationer og Tegnsprog noget blot Underordnet, et Lavere, et Fremmed, et for den egentlige Begriben Fordærveligt: „Es bewegt sich im Elemente seines Gegentheils, der Beziehungslosigkeit; sein Geschäft ist die Arbeit der Verrücktheit." Hegels Miskjendelse af de mathematiske Operationers Betydning for den logisk-antilogiske Begrebsudvikling er et slaaende Beviis for hans totale Miskjendelse af det i Objectiviteten Objective.

„Naar Hegel viser det Ufrugtbare i at ville, som Leibnitz, gjøre de syllogistiske Figurer til Gjenstand for en combinatorisk Calcul, og dadler en Ploucquet, der ved mathematiske Bestemmelser af det Logiske mener at have bragt det saavidt: posse etiam rudes mechanice totam logicam doceri, ut pueri mathematicam docentur, da er han i sin Ret; at forvandle Logiken til Forstandsmechanik er aandløst ... Men med alt dette har Hegel i sin Bedømmelse af den mathematiske Udtryksmaade overseet en Side, som, hvad Tanken og Begrebet angaaer, er den egentlige Hovedside, nemlig det Punktuelle ... Talesproget, der ikke ved Ordet kan paapege det Enkelte i dets umiddelbare Tilværen" — det Antilogiske! —

„kan heller ikke ved Ordet tydeliggjøre den punktuelle Bestemthed; Talesproget har altsaa, naar Tanken fordrer det Punktuelle, en Mangel, der maa erstattes ved det mathematiske Tegnsprog ... Hvad Hastighed er, kan man vel paa en Maade udtrykke i Ord, men Hastighedsbegrebet fordrer, naar det med sine exacte Bestemmelser skal tydeliggjøres, den exacte Analyse. Det gjør en Sphæreforandring i Erkjendelsen, naar man, efter at have forklaret, hvad Hastighed er, i Ord, anvender den mathematiske Betegnelse, kalder Rummet s, Tiden t, Hastigheden v, og sætter $v = \frac{s}{t}$ som Definition paa Hastigheden; ja, for at Definitionen skal passe, ikke blot paa den jevne, men ogsaa paa den ujevne Bevægelse, gaaer videre, sætter istedenfor Rummet s Rumselementet ds, istedenfor Tiden t Tidselementet dt, og saaledes definerer Hastigheden ved $v = \frac{ds}{dt}$. Den, der kun har Hastighedsbegrebet, forsaavidt det kan fremstilles og tydeliggjøres i Ord, har det kun i svævende Almindelighed, og altsaa paa en overfladisk Maade. Kategorien Hastighed hører til en Kreds af Begreber, der have det Særegne ved sig, at de ikke lade sig tydeliggjøre ved almindelig Reflexion, men til deres væsentlige og punktuelle Udvikling fordre den intellectuelle Handling, den mathematiske Operation: alle Functionsbegreber ere Operationsbegreber." *)

Saadanne Kategorier som Inertie, Kraft, bevægende Kraft, levende Kraft o. fl. ere i den Grad eiendommelige Operationskategorier, at den, der kun kjender deres Betydning af Sprogbrugen, ikke vil være istand til at gjøre sig noget tydeligt Begreb om den Rolle, de spille i Mechaniken. Ifølge „den speculative Logiks" Fremstilling af den mechaniske Bevægelse, skulde man antage Inertien, eenstydig med Indifferensen, for en mechanisk Kraft. „Det er", siger Heiberg, „at ansee som en Virkning af Begrebets uovervindelige Magt, at Physikerne, som just pleie at betragte Kraften som selvstændig imod sin Yttring, ikke desto mindre have været nødsagede til at antage den sande Bestemmelse af den abstracte Kraft, nemlig som Indifferensens Kraft, vis inertiæ, til hvis Ophævelse i Yttringen udfordres Meddelelsen af et Stød." Dette Beviis paa „Begrebets uovervindelige Magt" er imidlertid saa yderlig svagt, at det er nærved at forvandle sig til et Beviis paa Begrebets, nemlig det speculative Begrebs, mechaniske Afmagt. Thi vel er det sandt, at Newton og de Ældre have brugt Udtrykket vis inertiæ; men dette Udtryk er saa langt fra at være adæqvat for det mechaniske Begreb, at Physiken i nyere Tid, hvad der netop er at ansee som en Virkning af „Begrebets uovervindelige Magt", har fundet sig opfordret til at ombytte det med Udtrykket lex inertiæ. Inertiens Lov udtales da i følgende Sætninger: „Et Legeme, som er i Hvile, begynder ingen Bevægelse uden en udvortes Aarsag; et bevæget Legeme vedbliver i sin Bevægelse med uforandret Hastighed og uforandret Retning, forsaavidt ingen udvortes Aarsager indvirke." Bevægelsen er, ifølge denne Synsmaade, en Tilstand, ligesaavel som Hvilen.

Skulde man nu med „den speculative Logik" kunne sige, at Inertien ophæves i Bevægelsen, da maatte Inertien absolut være Eet med Hvilen; thi det er jo Hvilen, der ophæves i Bevægelsen. Men Bevægelsen er en Tilstand, der igjen ophæves i Hvilen; Hvilen er da ogsaa en Yttring af Inertien, og Inertien altsaa Eet med Bevægelsen. For at løse den Modsigelse, at Yttringen, der skulde være Kraftens Ophævelse, falder umiddelbart sammen med Kraften selv, at, med andre Ord, Kraftens Ophævelse ikke er dens Ophævelse, appellerer „den speculative Logik" til „Centraliteten". Men saalænge her kun er Tale om Inertie, ved Stød og Bevægelse, kan her endnu ikke være Tale om Centralitet. At „den en-

*) Mathem. og Dialektik S. 23—25.

kelte Planet har samme Centralitet som Solen", eller at „den enkelte Klode selv er Centralitet formedelst Bevægelsen (E — S — A)", at „dens Bevægelse" forsaavidt „er vendt tilbage til den Indifferens eller Hvile, som ikke længere er umiddelbar", kan man gjerne indrømme, uden at man derfor kan indrømme, at heri findes Spor til Noget, der kunde ligne et Beviis for, at Inertien skulde være Kraft.

Hvad er da Inertien? Et logisk Udtryk for det Antilogiske, en negativ Bestemmelse for det i Objectiviteten Objective, en yderste Abstraction, hvori Andetheden, den tilværende Selvløshed, er fastholdt. Det til den negative Bestemmelse svarende Positive er Materien. Materien er som Materie en res iners, d. v. s. ligegyldig mod Bevægelse og Hvile. Inertien eller Materiens Ligegyldighed er ingenlunde det Samme som Dorskhed; den tydske Benævnelse „Trägheit" er i denne Henseende vildledende. Dersom Inertien var Dorskhed, saa maatte Materien formedelst Inertien være mindre oplagt til Bevægelse end til Hvile; men Inertien skal jo netop betegne, at den i lige Grad er oplagt til begge. Langt fra at være nogen Kraft er Inertien tvertimod et kategorisk Udtryk for Mangel af Kraft, forsaavidt den er et Udtryk for Materiens Mangel af Selvvirksomhed. Og dog er denne Mangel af Selvvirksomhed ingenlunde det Samme som Kraftesløshed eller Uvirksomhed: ved Inertien betegnes just den Egenskab ved Materien, at den fremstiller en Virkning, der har sin Aarsag udenfor sig, at den forvandler enhver saadan Virkning til Tilstand, og bevarer den som Tilstand, efter at Aarsagen er ophørt. Logisk seet er Virkningen uadskillelig fra sin Aarsag; men Inertien sætter Skilsmisse, endelig, reel Skilsmisse mellem Virkning og Aarsag. Læren om Inertien er Læren om de udvortes Aarsager, og just derved en Lære om den objective Verden, thi den objective Verden er en Verden af udvortes Aarsager.

Det er saa langt fra, at „Meddelelsen af et Stød"

skulde betegne „Inertiens Ophævelse i Yttringen", at den til Stødet svarende Bevægelse netop er et Udtryk for Inertiens Tilværelse, forsaavidt den nemlig er et Udtryk for, at Virkningen kan vedblive, efter at Aarsagen er ophørt. Idet Virkningen da formedelst Inertien vedbliver uforandret, er Bevægelsen jevn. Den jevne Bevægelse eller, hvad hermed er eenstydigt, den constante Hastighed er desaarsag i Mechaniken et exact Udtryk, ikke for Kraften, men for Inertien. Er Rummet s en Function af Tiden t, saa er første Differentialcoefficient $\frac{ds}{dt} = a$ eller, da heraf følger, at anden Differentialcoefficient maa blive 0, $\frac{d^2s}{dt^2} = 0$ en Betegnelse for Inertien.*)

*) „Forsaavidt s er et i Tiden t allerede gjennemløbet Rum, kan man endnu ikke vide, om dette Rum er gjennemløbet med foranderlig eller uforanderlig Hastighed. For at bestemme Hastigheden, maa man give Tiden en Tilvæxt, det vil sige: skaffe Tid til fortsat Bevægelse. Kaldes nu Tilvæxten til Tiden h, haves Rækken:

$$f(t+h) = s + \frac{ds}{dt}\frac{h}{1} + \frac{d^2s}{dt^2}\frac{h^2}{1 \cdot 2} + \frac{d^3s}{dt^3}\frac{h^3}{1 \cdot 2 \cdot 3} + \cdots$$

Er Tilvæxten h en endelig Størrelse, og Hastigheden constant, vil hele Rækken indskrænke sig til $f(t+h) = s + \frac{ds}{dt}\frac{h}{1}$; er h uendelig lille, liig dt, vil det Samme gjælde, selv naar Hastigheden er variabel. Derimod vil, naar h er endelig, og Hastigheden variabel, Rækkens Led kunne forøges i det Uendelige.

Seet fra Begrebets Synspunkt angiver Rækken en Totalitet af objective Reflexionsbestemmelser. De enkelte Led kunne, idet s betyder Rummet, v Hastigheden og φ Kraften, gjengives ved forskjellige til hinanden svarende Udtryk:

$$\begin{aligned} f(t+h) &= s + \frac{ds}{dt}\frac{h}{1} + \frac{d^2s}{dt^2}\frac{h^2}{1 \cdot 2} + \frac{d^3s}{dt^3}\frac{h^3}{1 \cdot 2 \cdot 3} + \cdots \\ &= \ldots + v\frac{h}{1} + \frac{dv}{dt}\frac{h^2}{1 \cdot 2} + \frac{d^2v}{dt^2}\frac{h^3}{1 \cdot 2 \cdot 3} + \cdots \\ &= \ldots + \quad \ldots \quad + \varphi\frac{h^2}{1 \cdot 2} + \frac{d\varphi}{dt}\frac{h^3}{1 \cdot 2 \cdot 3} + \cdots \end{aligned}$$

Vistnok kunde man her fra „den speculative Logiks" Standpunkt gjøre den Indvending, at der jo dog maa være Kraft i Inertien, siden Mechaniken selv tilskriver den Vedligeholdelsen af en een Gang given Bevægelse. Thi dersom Bevægelsens Vedligeholdelse er en Yttring af Inertien, saa maa, som det synes, Inertien jo ogsaa være den Kraft, hvis Ophævelse sees i Yttringen. Men en saadan Indvending gjælder kun, saalænge man af eensidig Interesse for det Logiske overseer det Antilogiske. Skulde Inertien lade sig opfatte som mechanisk Kraft, maatte den lade sig opfatte som Aarsag; men Inertien er ikke Aarsag, den er Grund. Ved at sætte Inertiens Lov istedenfor Inertiens Kraft har Physiken med fiin Takt og paa skarpsindig Maade antydet en kategorisk Forskjel mellem Grund og Aarsag. Det er, ifølge Inertiens Lov, ikke en indvortes Aarsag, men tvertimod Mangel af en indvortes Aarsag, der har til Følge, at Legemets Overgang fra Hvile til Bevægelse maa bestemmes ved en udvortes Aarsag: en saadan Mangel

Kategorierne: Bevægelse, Hastighed, Kraft og Forandring i Kraft blive saaledes bestemte ved objectiv Reflexion. Umiddelbart betegner s en Rumslængde; men i Ligningen: $s = f(t)$ sees denne Rumslængde i Reflexion af en Tidslængde; den skylder jo Tiden sin Tilværen, forsaavidt den nemlig er tilbagelagt i en given Tid. Umiddelbart betegner v en Hastighed, men i Udtrykket $\frac{ds}{dt}$ er Hastighedsbegrebet bestemt ved objectiv Reflexion af Rum og Tid i det givne Forhold. Umiddelbart er Kraften betegnet ved φ, dernæst ved Reflexionen af Hastigheden og Tiden i det bestemte Forhold $\frac{dv}{dt}$, endelig, idet $v = \frac{ds}{dt}$ gaaer op i Reflexionen af Rum og Tid, ved en fordoblet Reflexion i Forholdet $\frac{d^2s}{dt^2}$. Paa denne Maade kunne Kraftens Ændringer med Hensyn paa Forholdet af Rum og Tid bestemmes som Reflexioner af Reflexioner i det Uendelige." Phil. Propæd. S. 165—66. Jvfr. Mathem. og Dialktk. S. 78—88.

af Aarsag, der dog synes at virke som Aarsag, en saadan negativt reflecteret og i Reflexionen ophævet Aarsag, viser netop, hvad det vil sige, at Noget ikke er Aarsag, men Grund. Som Grund er Inertien, naar den nærmere bestemmes, ikke en reel, men en formel Grund; dens Phænomen er den mechaniske Tautologie: Hvile er Hvile, Bevægelse er Bevægelse; dens Væsen reflecteres i den antilogiske Identitet: dette er dette Som den antilogiske Identitets kategoriske Udtryk: denne Hvile er, hvad den er, nemlig denne Hvile; denne Bevægelse er, hvad den er, nemlig denne Bevægelse, kan Inertien ligesaa exact betegnes ved en umiddelbar Hvile,*) som ved en jevn Bevægelse. Ligningen $\frac{ds}{dt} = C$ er, forsaavidt C er en Constant, en exact Betegnelse for Inertien; har C en endelig Værdi, saa er Inertien betegnet ved den jevne Bevægelse, Bevægelsen med uforandret Hastighed; er $C = 0$, saa er Inertien betegnet ved Hvilen, den Hvile, der vedbliver efter Dommen: Hvile er Hvile, og derfor vilde vedblive en heel Evighed, dersom ikke en udvortes Aarsag kom til og satte det Hvilende i Bevægelse.

Et slaaende Beviis for, at Inertien, skjøndt den ikke er virkende Aarsag, dog er en bestemmende Grund, er netop den eiendommelige Maade, hvorpaa den i Mechaniken forener sig med den mechaniske Kraft. Dersom Kraften, den virkende Aarsag, ophævede Inertien, vilde anden Differentialcoefficient $\frac{d^2s}{dt^2}$ umulig kunne repræsentere Kraften. Men da den bevægede Masse paa Grund af Inertien bevarer den meddeelte Hastighed, saa bliver den Hastighed, Kraften i hvert ligestort Tidselement bevirker, en constant Tilvæxt, en Tilvæxt, hvorved

*) En foraarsaget Hvile, en Hvile, som betegnes derved, at de samvirkende Kræfters Resultant er 0, kan her, hvor der netop abstraheres fra alle udvortes Aarsager, ikke komme i Betragtning.

den allerede opnaaede Hastighed stadig forøges; saaledes fremkommer en jevnt voxende Bevægelse. Er $\frac{ds}{dt} = v$, og $v = f(t) = gt$, saa betyder gt, at Kraften g i Tiden t bevirker Hastigheden v. Ved at virke i Tidselementet dt frembringer g Hastighedselementet dv, saa at $dv = gdt$, og $\frac{dv}{dt} = g$.

Men da $v = \frac{ds}{dt}$, saa er $\frac{dv}{dt} = \frac{d.\frac{ds}{dt}}{dt} = \frac{d^2s}{dt^2}$.

Seet fra Mechanikens Synspunkt er Kraften Bevægelsens Aarsag, og Bevægelsen altsaa Kraftens Virkning. I en vis Henseende man maa nu rigtignok indrømme „den speculative Logik", at „Physikerne betragte Kraften som selvstændig mod sin Yttring", forsaavidt de nemlig holde sig til Virkningen uden at spørge om „den ubekjendte Aarsag". Men da Mechaniken dog har Aarsagen reflecteret i Virkningen og i det Hele kun kan interessere sig for Aarsagen, forsaavidt den giver sig tilkjende i Virkningen, saa kan man med ligesaa megen Ret sige, at Mechaniken ikke betragter Kraften som selvstændig mod sin Yttring, men seer Kraften i Yttringen, og netop betegner dens Identitet med Yttringen ved at sætte anden Differentialcoefficient af det gjennemløbne Rum, altsaa Differentialcoefficienten af Hastigheden, der maaler Yttringen, som det exacte Udtryk for Kraften. Den Sikkerhed i Abstraction, hvorved Mechaniken fra sit Synspunkt forstaaer at fjerne alle uvedkommende Hensyn, naar Spørgsmaalet er om den mechaniske Kraft eller, endnu nøiagtigere, om det i Kraften Mechaniske, fremlyser af dens „Princip for Kræfternes Udmaaling". Dette Princip forudsætter nemlig, „at hvilkesomhelst Kræfter, om end af forskjellig physisk Oprindelse, ingensinde modificere hinandens Størrelse ved deres samtidige Indvirkning paa det samme Punkt. Naar f. Ex." (efter en allerede anført Definition, at nemlig to Kræfter ere ligestore, naar de virkende paa det

samme Punkt i modsatte Retninger ere i Ligevægt) „$P = Q$ og $Q = R$, maa man ogsaa stedse have $P = R$, d. e. naar Kræfterne P og Q virkende paa det samme Punkt i modsatte Retninger ere i Ligevægt, og paa lige Maade Q og R ere i Ligevægt, saa maa ogsaa nødvendigen Ligevægt finde Sted mellem P og R, virkende mod hinanden. Ligeledes, naar $P = P'$ og $Q = Q'$, maa man ogsaa have i alle Tilfælde $P + Q = P' + Q'$, d. e. P og Q samtidigen virkende paa et Punkt i den ene Retning maae give Ligevægt mod P' og Q' samtidigen virkende paa det samme Punkt i den modsatte Retning, dersom særskilt P og P' give Ligevægt, saavelsom Q og Q'. Heri bestaaer Loven for de *mechaniske Kræfters gjensidige Uafhængighed af hinanden*, som i Naturen viser sig derved, at alle Naturens Resultater angaaende Kræfternes Transformation og Ligevægt ere paa den ene Side nødvendige (mathematisk deducerede) Følger af det fremsatte Princip for Kræfternes Udmaaling, medens de paa den anden Side nøiagtig stemme med Forsøgene." *) Mechaniken har herved tydelig viist, at den ikke blot lader Kræfterne reflectere sig i deres Yttringer, men endog betragter denne Reflexion som det sande Udtryk for deres mechaniske Væsenhed. Tages her ved Kræfternes Udmaaling intet Hensyn til deres „forskjellige physiske Oprindelse", saa tages her ved Bestemmelsen af Kraften selv heller intet Hensyn til den enkelte Physikers subjective Forestilling om, hvad der muligviis ligger bagved Yttringen: videnskabelig seet er den mechaniske Kraft som Yttringen, Yttringen som Kraften.

Som Hastighedens Differentialcoefficient, naar Hastigheden er en Function af Tiden, som det gjennemløbne Rums anden Differentialcoefficient er den i sin Yttring reflecterede Kraft udtrykkelig bestemt som accelererende Kraft (force accélératrice). Den accelererende Kraft kan igjen være enten constant eller va-

*) Ramus. Analytisk Mechanik. Kbhvn. 1852 S. 4.

riabel. Er Kraften constant, maa det sees af Yttringen: Yttringen af den constante Kraft er den constante Hastighedstilvæxt. Bestemmes den Hastighed, som Kraften ved at virke i Tiden t har frembragt, ved Ligningen: $v = gt$, saa at t er Antallet af de fra Virkningens Begyndelse af forløbne Tidsenheder f. Ex. Secunder, saa er g, den Hastighed, Kraften meddeler i et Secund, netop Intensitetens Maal, altsaa Kraftens Yttring, identisk med Kraften selv. Er den accelererende Kraft derimod variabel, saa maa Hastighedstilvæxten, Kraftens Yttring, naturligviis ogsaa være variabel. Men uagtet Kraften φ i Ligningen: $v = \varphi t$ selv er variabel, forsaavidt den er en Function af Tiden, $\varphi = f(t) = \psi t$, kan ψ som Aarsag til Forandringen i φ jo dog gjerne være constant. Kraftforandringens Aarsag er selv Kraft; er denne Kraft ψ constant, saa maa dens Yttring, nemlig Kraftforandringen $d\varphi$, ligeledes være constant. Den i sin Yttring reflecterede, Kraften φ forandrende Kraft ψ er da bestemt ved Ligningerne:

$$\psi = \frac{d\varphi}{dt} = \frac{d^2v}{dt^2} = \frac{d^3s}{dt^3}.$$

I Sagen selv er her Intet til Hinder for, at den Kraften φ forandrende Kraft ψ igjen kan forandres af en Kraft ω, medens Hastighedsforandringen dog bestandig maa vedblive at være Maalet for den accelererende Kraft, hvormange Forandringer den end maatte undergaae; ligesom $\frac{dv}{dt}$ er en Yttring af φ, saaledes er $\frac{d^2v}{dt^2}$ en Yttring af $\frac{d\varphi}{dt}$, som igjen er en Yttring af ψ; vi have altsaa her et Exempel, som viser, hvorledes Mechaniken kan lade en Kraft reflectere sig i en Yttring af en Yttring af en Yttring i det Uendelige.

Reflecteret i Hastigheden er Kraften et Operationsbegreb, der articulerer det Subjective ved det Objective, det Logiske ved det Antilogiske. Hastighedsforandringens og Kraftens Væsen er i Reflexionen, altsaa fra Sagens subjective Side,

eet og samme Væsen; hvad Phænomenet, det umiddelbart Objective, derimod angaaer, saa bliver det Extensive som Extensivt Maal for det Intensive, og Linien, Bevægelsens Vei, et Billede paa Kraften. „Et System af Kræfter virkende paa et Punkt M i hvilkesomhelst Retninger i Rummet kan fremstilles ved Systemet af Linierne MA_1, MA_2, $MA_3 \ldots$, hvis Retninger falde sammen med Kræfternes, idet tillige deres Længder forholde sig som Størrelserne af de samme Kræfter. Man kan antage enhver af Linierne, ved Henførelse til den valgte Længde-Eenhed, bestemt ved det samme Tal som den tilsvarende Kraft, der virker efter Liniens Retning, og man siger da, at *Kraften er ligestor med Linien*." *) Allerede heraf sees, hvorledes Objectivitetens objective Side reflecterer sig i den subjective.

For den umiddelbare Anskuelse maa det rene Rum nødvendigviis fremstille sig som den rene Strid imellem det Subjective og det Objective. Som Udvorteshedens egen udvortes Form, som Andethedens Schema, de antilogiske Relationers Medium, den yderste Abstraction af alt Objectivt maa Rummet, det rene Rum, selv være objectivt. I denne sin Objectivitet viser det sig da ogsaa som et evigt Værende uden Vorden, en i sig hvilende Uendelighed, en existerende Tomhed, der er ligegyldig mod Alt, hvad der opfylder den. De rumopfyldende Objecter maae med Nødvendighed forudsætte Rummet, men saa objectivt er nu det rene Rum, at det aldeles ikke synes at forudsætte de rumopfyldende Objecter. Abstractionen, der kan fjerne alle Objecterne og beholde Rummet, kan derimod ikke fjerne Rummet og beholde Objecterne. Men den Abstraction, der skulde bevise Rummets, det rene Rums, absolute Objectivitet, slaaer i sit afgjørende Vendepunkt om, og yder netop et Beviis for Rummets absolute Subjectivitet. Abstractionen er, som vi alt fra Begyn-

*) C. Ramus, Analyt. Mechan. S. 4.

delsen af bare seet, en almindelig Subjectivitetsact, en Tankevirksomhed, en Function af subjectiv Viden. Har Abstractionen borttaget alle anskuelige, rumopfyldende Objecter, saa er Anskuelsen tom, og den tomme, alt Anskueligt berøvede Anskuelse anskuer nu i det tomme Rum sin egen Tomhed. Da Tomheden er tilveiebragt ved Abstractionen, og Abstractionen er en subjectiv Act, der kun har Betydning for det Subjective, er det naturligviis en reen Indbildning, hvis Nogen mener, at her foruden den subjective Tomhed ogsaa skulde være en objectiv Tomhed. Tvertimod! en objectiv Tomhed er det Samme som en objectiv Intethed, et tilværende Intet, et subjectivt Phantom: det rene Rum er absolut subjectivt.

Først naar Rumsbegrebet fra den subjective Side er tydeliggjort ved Reflexer af det i Phænomenerne Objective, kan Rummets objective Gyldighed erkjendes. Udviklingens punktuelle Anlæg er allerede givet derved, at Rummet sees som en Function af Tiden. Det er nemlig ikke muligt at gjennemreflectere denne Function, uden at blive opmærksom paa den gjennemgaaende Forskjel imellem en Rumseenhed og en Tidseenhed. Gaae vi endnu engang tilbage til den jevne eller eensformige Bevægelse, saa er, i Ligningen s = vt, Tiden t jo Antallet af Tidseenheder, Hastigheden v det i en Tidseenhed gjennemløbne Antal af Rumseenheder, Rummet s det Antal Rumseenheder, der netop svarer til Tidseenhedernes Antal i t. Fra alle Sider er altsaa Functionen bestemt ved Forholdet mellem Eenhederne af Rummet og Eenhederne af Tiden. Dersom disse Rummets og Tidens Eenheder nu ikke vare qvalitativt forskjellige, saa vilde Functionen selv være umulig. Men lægge vi Vægt paa den qvalitative Forskjel, da sees det strax, at Tidseenheden efter sin Natur er og maa være subjectiv, nemlig ontologisk subjectiv.

At Tidseenheden væsentlig er subjectiv, vil med andre Ord sige, at den er negativ, at den er i en uophørlig Kommen og Svinden, at dens Væren er Vorden, dens Væsen

Reflexion. Men naar Tidseenheden er negativ, saa maa den fra Tidseenheden qvalitativt forskjellige Rumseenhed nødvendigviis være positiv; er Tidseenheden logisk, maa Rumseenheden være antilogisk; er Tidseenheden subjectiv, maa Rumseenheden være objectiv. Denne Modsætning tydeliggjøres, naar vi besinde os paa, hvad det vil sige, at der efter Forløbet af et til t svarende Antal Tidseenheder er gjennemløbet et til s svarende Antal Rumseenheder. Hvad er der nemlig blevet af de forløbne Tidseenheder? At de ere forløbne, vil sige, at de ere forsvundne, uigjenkaldelig tabte; ingen tilbageskridende Bevægelse kan her restituere den svundne Umiddelbarhed; Forbigangenhedens Oieblikke tilhøre Erindringen, de ere ophævede i Subjectiviteten.

Anderledes med Rumseenhederne; disse Elementer ere tilbagelagte, men derfor ikke ophævede; de ere gjennemløbne, men ikke forløbne: de bleve ikke til med Bevægelse, og kunde derfor ikke ophøre med Bevægelse. Her er i Rumseenheden en antilogisk Væren, der modstaaer den i Vorden herskende Reflexion. Det i Tiden t med Hastigheden v tilbagelagte Rum s er en tilværende Veilængde, en vel conserveret Linie, hvis endelige Dele ere lige umiddelbart værende. Et Beviis herfor er da ogsaa den Kjendsgjerning, at det samme, det selvsamme Rum kan gjennemløbes utallige Gange ved utallige frem- og tilbageskridende Bevægelser. Saalænge v = v og s = s, vil man naturligviis ogsaa have t = t; men medens t = t aldrig er eller kan være det samme t, kan s = s derimod være det samme s. At de gjennemløbne Rumseenheder i qvalitativ Modsætning til Tidseenhederne bevare en umiddelbar Tilværen, er et afgjørende Udtryk for Rummets Objectivitet. Rummets Objectivitet i Modsætning til Tidens subjective Væsen er da ogsaa anskueliggjort i Rummets tre Dimensioner. Hvorfor, spørger man, har Tiden kun een Dimension, medens Rummet har tre? Svaret er: fordi Tiden væsentlig er subjectiv, Rummet objectivt. Den ideelle,

kun for Reflexionen gjældende Tidslængde har slet ingen samtidige Punkter; det vilde jo ogsaa være en urimelig Modsigelse, om der virkelig kunde gives to Tider paa een Tid. Da nu Tidslinien ikke kan have umiddelbar Tilværen, saa kan den heller ikke tænkes at bevæge sig og beskrive nogen Flade; Tiden kan med andre Ord ikke have nogen Brede: Tiden kan ikke qvadreres. Anderledes med Rummet. Rumslinien, der har alle sine Punkter i samtidig Tilværen, kan — under Objectiveringen — bevæge sig og beskrive en Flade; Fladen, der ligeledes har sine Dele i samtidig Tilværen, kan igjen bevæge sig og danne et mathematisk Legeme: det mathematiske Legeme er en antilogisk Form, et exact Udtryk for Rummets objective Væsen. Ved de tre Dimensioner ere nu uendelig mange Bevægelsesretninger mulige; men af den Grund kunne da ogsaa alle mulige Retninger bestemmes ved de tre Dimensioner. Dette har Mechaniken vidst at bringe i Anvendelse, idet den har benyttet Coordinaterne af den analytiske Geometries saakaldte Treplansvinkel. Antage vi disse Coordinater at være x, y, z, saa vil en Ligning som:

$$\left(\frac{d^2x}{dt^2}\right)^2 + \left(\frac{d^2y}{dt^2}\right)^2 + \left(\frac{d^2z}{dt^2}\right)^2 \div p^2 = 0$$

kunne vise, hvorledes de forskjellige Retninger, hvori accelererende Kræfter bevirke forskjellige Bevægelser, nøiagtig lade sig angive. Et eneste Indblik i et saadant System af Bevægelser og Kraftyttringer maa være tilstrækkeligt til at overbevise os om Rummets Objectivitet.

Og dog er det antydede System af objective Bestemmelser endnu kun et Skyggerids af det Objective, ikke det virkelige Objective selv. At det oprindelige Forhold imellem Rummet og Tiden er begrundet i Materiens Tilværelse, kan sees af Identiteten, nemlig den mechaniske Identitet, af Inertie og Kraft. Hvor forskjellig Inertien er fra Kraften, er ovenfor viist; men Forskjellen er en Eenhedsforskjel, her falder nu Eftertrykket paa Eenheden. Umiddelbart kunne Rummet og

Tiden aldrig komme i Forhold til hinanden; deres Forhold i det rene Hastighedsbegreb, $\frac{s}{t} = v$, er en Abstraction, der forudsætter Materien. Det er altsaa ikke Rummet og Tiden, men Materien, der i Realiteten er det Oprindelige.

Det forholder sig nu ikke saaledes, at det kun er Inertien, der er i Materien, medens Kraften, den Kraft, der udenfra paavirker Materien, skulde være udenfor al Materie: den Kraft, der virker *paa* en Materie, er selv i en Materie. Den Modsigelse, at Materien paa een Gang har den virkende Kraft i sig og dog udenfor sig, løses i Bestemmelsen af den realiserede Andethed. Den realiserede Andethed er Materiens Existens; derfor er det ene Atom udenfor det andet, den ene Masse udenfor den anden, den ene virkende Aarsag udenfor den anden. De virkende Aarsager ere i denne Sammenhæng tilhobe materielle Aarsager; og dog seer det ud, som om Materien bestandig blev paavirket, uden selv at virke. Dette følger nu ligefrem deraf, at den Kraft, der er i en given Masse, aldrig virker paa Massen selv, men altid paa en anden Masse, eller, hvad der er det Samme, den Kraft, der virker paa en given Masse, udgaaer aldrig fra Massen selv, men fra en anden Masse; den realiserede Andethed, den virkeliggjorte Selvløshed, har sit mechaniske Udtryk i Systemet af udvortes Aarsager, et System, der articuleres exact ved Vexelbestemmelse af Inertien og Kraften.

Kraften, som formedelst Inertien er en accelererende Kraft, er da formedelst Materien tillige *en bevægende Kraft* (force motrice). Sættes Hastigheden in abstracto som Kraftens Yttring, $g = v$, saa er her en dobbelt Forudsætning, der skinner igjennem. For det Første forudsættes, at Kraften g virker i en Tidseenhed, thi al Virken foregaaer i Tiden, og gjør Tiden virkelig. Ligningen $g = v$ er forsaavidt kun et specielt Tilfælde af det Almindelige: $v = f(t) = gt$. For det Andet forudsættes, at den i Tidseenheden vir-

kende Kraft har en bestemt Materie, et bestemt Atom, hvorpaa den kan virke; herved bliver saa Ligningen $v = gt$ forvandlet til $mv = mgt$. Her indtræder nu et eiendommeligt Vexelforhold imellem, hvad vi ville kalde *mechaniske Produkter* og *mechaniske Begreber*. Forsaavidt det mechaniske Begreb fremstilles som et Produkt, træde dets qvalitative-qvantitative Momenter paa exact Maade ud fra hinanden saaledes, at hvert Moment bliver en Factor: det Logiske reflecterer i Discretionen det Antilogiske. Forsaavidt det mechaniske Produkt udtrykkelig opfattes og bestemmes som et Begreb, forvandles de særskilte Factorer, de antilogiske Elementer, til Reflexer og Sidebestemmelser i den logisk articulerede Eenhed; det mechaniske Begreb er formedelst Produktet et Operationsbegreb. I Produktet som mechanisk Realbegreb fremstiller Functionen en gjennemsigtig Eenhed af mathematisk, mechanisk og logisk Operation. Hvad dette vil sige, kan en Betragtning af særskilte Produkter let vise os.

Lader os først undersøge gt, Produktet af Kraft og Tid, noget nærmere. Seet fra et almeenlogisk Synspunkt maatte det næsten synes urimeligt, at to saa ueensartede Factorer som Kraft og Tid skulde kunne multipliceres med hinanden. Man kan umulig multiplicere Qvaliteten Tone med Qvaliteten Farve, hvordan gaaer det da til, at man i Mechaniken kan multiplicere Qvaliteten Kraft med Qvaliteten Tid? Det er en i qvalitative Eenheder bestaaende Grundeenhed, hvorpaa det i denne Sammenhæng kommer an. For at yttre sig, maa Kraften oprindelig forudsætte Tiden; Tidsbestemmelsen kommer altsaa ikke udenfra, men hører saa væsentlig med i Yttringen selv, som det Subjective hører med i det Objective. Omvendt, kommer Yttringen fra sin Side heller ikke ind i Tiden, som om en tom Tid kunde fastholdes for sig ligeoverfor det, hvoraf den tilfældigviis blev udfyldt: Tiden har kun Tilværelse i og ved det, som udfylder den, ligesom det Subjective kun har Tilværelse i og ved det Objective. Den ene

af de to qvalitative Eenheder kan altsaa, ifølge Grundeenheden, sættes som et Qvale, medens den anden bestemmes som Qvantum. Sættes f. Ex. Krafteenheden, $g = g$, som Qvale, kan Tidseenheden sættes som Qvantum. At Tidseenheden sættes som Qvantum, giver sig tilkjende derved, at t, Functionens uafhængige Variable, tillægges Værdier 1, 2, 3, 4.... Produkterne g, $2g$, $3g$, $4g$.... angive saaledes den exacte Forskjel imellem Yttringer af en constant Kraft, forsaavidt den virker i 1, 2, 3, 4.... Tidseenheder (Secunder). Satte man derimod Tidseenheden $t = t$ som Qvale, saa maatte Krafteenheden forvandles til Qvantum. Istedenfor $v = f(t) = gt$ fik vi altsaa $v = f(g) = tg$; g, Functionens Uafhængige, kunde da erholde Værdierne 1, 2, 3, 4.... Heraf sees, at en Kraft = 4 maa i een og samme Tidseenhed udrette 2 Gange saameget som en Kraft = 2, 4 Gange saameget som en Kraft = 1.... Fra begge Sider bliver det altsaa indlysende, at et Produkt som gt er noget Mere end et simpelt Tal, at det er et mechanisk Realbegreb. I Ligningen $v = f(t) = gt$ fremstiller v Begrebet i dets Umiddelbarhed, gt Begrebets Momenter, og det saaledes, at Qvantiteringen falder paa Tiden; til gdt, det ved Kraften qvalificerede Tidselement, svarer altsaa dv som Hastighedselement.

At Produktet gt imidlertid lider af en med Virkeligheden uforenelig Abstraction, kan sees deraf, at den til Produktets Væsen svarende Yttring v endnu er holdt i reen Qvantiteren, og altsaa mangler qvalitativ Bestemthed. Skal Hastigheden qvalificeres, maa den udtrykkelig henføres til en Materie, der har Hastigheden. Idet Hastigheden da bestemmes som en Massehastighed, viser den qvalificerede Hastighed sig som en *Bevægelsesmængde*.

Det gaaer fra Begrebets Side med Produktet af Masse og Hastighed, som med Produktet af Kraft og Tid. Idet Hastigheden som Kraftens Yttring qvalificeres i Produktet ved Massen, viser det sig, at det Produkt, hvori Tiden blev

qvalificeret ved Kraften, nemlig gt, endnu mangler en for Qvalificationen væsentlig Factor, nemlig Materien. Abstraheres fra al Materie, saa er Produktet gt meningsløst; Kraften, der virker i Tiden, kan ikke virke paa Tiden: det er ikke Tiden, men Materien, der afgiver de Angrebspunkter (points d'applications), uden hvilke Kraften umulig kan yttre sig som Kraft. Skal Produktet mv opfattes som Begreb, og Begrebet have Realitet, da maa det abstracte Produkt gt forvandles til det concrete mgt, et Produkt, der betegner, at Kraften g i Tiden t virker eller rettere har virket paa Massen m. Her have vi da igjen den ovenfor angivne Ligning $mv = mgt$, hvorved Kraften mg er bestemt som bevægende Kraft.

Den bevægende Kraft, d. v. s. den Bevægelsesmængde, som den accelererende Kraft meddeler den bevægede Masse i en bestemt Tidsenhed, har til Maal Produktet af den frembragte Hastighed og af den Masse, den fører; men Massen, der med en vis Hastighed bevæges fremad i Tiden, bevæges jo med det Samme fremad i Rummet: under enhver Rumsbevægelse maa der naturligviis svare et Rumselement til ethvert Tidselement. Er $\frac{ds}{dt} = v$, saa er $dt = \frac{ds}{v}$; Qvotienten $\frac{ds}{v}$ er da her et exact Udtryk for den bekjendte Sætning: Tiden er lige lang, men ikke lige nyttig, $\frac{ds}{v}$ er nemlig constant, efterdi $dt = dt$ er constant; da nu v varierer, saa maa ds jo ogsaa variere, men ds er netop en Antydning af, hvad der med Hastigheden v kan udrettes i et Øieblik dt: i et saadant Øieblik kan nemlig Kraften g bevæge Massen et Element ds fremad i Rummet. Istedenfor mgdt sætte vi da $mg\frac{ds}{v} = mdv$; dog dette er kun en Overgangsbestemmelse, hvilket udtrykkelig sees deraf, at de til

Hastighedsbegrebet hørende Momenter v og dv falde paa hver sin Side af Ligningen. Forenes de adskilte Momenter, erholde vi $mgds = mvdv$ og ved Integration $mgs = \frac{mv^2}{2}$, altsaa paa een Gang to eiendommelige Produkter, altsaa to nye Kraftbegreber, nemlig Arbeidskraften mgs og den saakaldte levende Kraft (force vive); disse Kræfter befinde sig i det exacte Forhold, at den levende Kraft mv^2 er lig med den dobbelte Arbeidsmængde 2mgs.

Inertie, Kraft, Rum, Tid, Bevægelse, Hastighed, alle disse mechaniske Bestemmelser ere Momenter af et og samme Grundbegreb, nemlig Materien. I Materien har Magten sat sit definitive Udtryk for det i Objectiviteten Objective: i Materien har det Antilogiske umiddelbar Realitet; men denne Realitet betinger just et uendeligt Vexelspil med det Logiske. I Modsætning til Materien er Inertien logisk; thi den er jo Grund, Grund til at Materien altid bliver i den Tilstand, hvori den sættes af Kraften. I Modsætning til Kraften er Inertien derimod antilogisk; thi den holder paa Tautologien, indtil Kraften, ved at omsætte Hvilen i Bevægelse og ved at forandre Hastigheden, indfører Forskjellen. I Modsætning til den varierende Hastighed er Kraften logisk; thi Kraften som Kraft er det Indre, Hastigheden i den mechaniske Bevægelse dens Ytring, altsaa dens umiddelbare Ydre. I Modsætning til Arbeidskraften er den bevægende Kraft logisk, men antilogisk i Modsætning til den accelererende Kraft; thi det i endelige Forhold Concrete, ved særegne Betingelser Individualiserede, er i Modsætning til det Abstracte og forsaavidt Almene altid antilogisk. Paa utallige Maader kan saaledes Vexelbestemmelsen af det Logiske og det Antilogiske opfattes; men den mechaniske Function, Functionen af den udvortes Aarsag, har den eiendommelige Betydning, at den holder Begrebets sammenhørende Momenter i skarp Sondring, og

just ved denne Discretion egner sig til punktuel Udvikling af Objectiviteten.

β) Dynamiske Functioner.

Bestemmes den mechaniske Function som Functionen af den udvortes Aarsag, saa maa den dynamiske bestemmes som Functionen af den indvortes Aarsag, et kategorisk Udtryk for den causale Continuitet. Modsætningen imellem mechanisk og dynamisk Virksomhed opfattes i Almindelighed saaledes, at den ene falder udenfor den anden: enten er en Virksomhed mechanisk eller den er dynamisk.

Mange saavel for Livet som for Videnskaben skadelige Misforstaaelser have herfra deres Oprindelse. Adskilt fra det Dynamiske faaer det Mechaniske Udseende af at være noget blot Endeligt, Sammenstykket, Materialistisk, Ideeløst. Den Tænkning, der fastholder det Ideelle, maa altsaa see ned paa det Mechaniske og søge Sandheden i det Dynamiske; men adskilt fra det Mechaniske bliver det Dynamiske et Svævende, Ubestemt og Phantastisk. Den hegelske Logik har ganske rigtig indseet, at det Mechaniske og det Dynamiske maatte være to Sider af den samme Sag, to Begreber af det samme Begreb; men ogsaa i dette Punkt viser det sig, hvorlidt den immanente Begrebsudvikling fyldestgjør Virkelighedens Fordringer. Idet Begrebet under sin fremadskridende Selvbevægelse hæver sig fra den mechaniske til den dynamiske Objectivitet som fra det lavere til det høiere Trin, faaer den Biforestilling Overhaand, at det Dynamiske skulde udgjøre en høiere, over det Mechaniske opløftet Begrebssphære; det Dynamiske vedbliver da endnu som for at være den speculative Phantasie-Auskuelse priisgivet. At de Misforstaaelser, der saaledes spire i Logiken, maae have betænkelige Følger for en Udvikling af Begreberne i concretere Form, er forstaaeligt. Den hegelske Philosophies totale Miskjendelse af Fagvidenskabernes Selvstændighed, eiendommelige Formaal og Fremgangsmaade kan i det Hele siges at

være begrundet i dens totale Miskjendelse af Forholdet imellem det Mechaniske og det Dynamiske.

Naturlæren, der overalt maa see paa de virkende Aarsager og deres Betingelser, vælger mechaniske Udgangspunkter og betjener sig af Discretionen; saaledes taler Astronomien om Centripetalkraft, Tangentialkraft, Centrifugalkraft og Normalkraft, som om forskjellige, tilværende Kræfter; saaledes taler Optiken om Ætherdele, Bølger, Bølgebreder, Svingninger o. s. v.; selv Physiologien søger og maa søge sig et mechanisk Grundlag*), idet den betragter Organismen og dens enkelte Dele som „en Maskine eller et lignende physikalsk-chemisk Apparat“, lader Hjertet gjælde for „et med passende Ventiler forsynet Pompeværk“, Arterierne for „elastiske Rørledninger“ o. s. v. Det heri Endelige, blot Hypothetiske og Ideeløse vil nu Speculationen angribe; den vil, som den selv siger, hævde det Fornuftige; men den gjør det paa en aldeles ufornuftig Maade. Thi ingen Fremgangsmaade kan dog være mere ufornuftig end den, Hegel i sin Naturphilosophie har valgt, idet han angriber Newtons mathematiske Behandling af de kepplerske Love.**) For at hæve det Eensidige i den mechaniske Udstykning af samvirkende Momenter, maa man fremfor Alt søge at sætte sig ind i den exacte Analyses Forudsætninger og herved paavise, hvorledes det Endelige opløser sig i det Uendelige, Betingelserne i det Ubetingede, Tingsaarsagerne i Grundaarsagerne. Men istedenfor at gjøre dette har Hegel fra sin Logiks speculative Høide ligefrem afviist den exact-mechaniske Synsmaade og ledsaget Afviisningen med en Kritik, hvori han forraader et paafaldende Ubekjendtskab med det, han vil kritisere. Istedenfor at sikkre sig Realbegreberne i deres exacte

*) Jvfr. Forelæsngr. over „Phil. Propæd.“ Universitetsaar 1860—61. S. 177—200.

**) Jvfr. Forelæsngr. over „Phil. Propæd.“ Universitetsaar 1861—62. S. 57—66.

Oprindelse, forqvakler han dem ved uvedkommende Reflexioner.

„Den methodiske Grundfeil, at de forskjellige Realbegrebers oprindelige Dannelsesmaade fra Begyndelsen af forqvakles, hænger paa det Nøieste sammen med en anden ligesaa væsentlig Feil, den nemlig: at lade speculative Grunde træde istedenfor virkende Aarsager, saa at alle Endelighedens Mellembestemmelser som ved et Trylleri forsvinde for den overalt enevirkende, enemægtige, Alt formaaende logiske Idee. Istedenfor et Forsøg paa at opløse den mechaniske Physiks materielle Forudsætninger, Betingelser og Mellemaarsager dialektisk og ved den dialektiske Opløsning forvandle dem til Aarsagsmomenter for den i Totaliteten virkende Idee-Aarsag, møde vi hos Hegel en ligefrem, altsaa udialektisk, Afviisning af Mechanikens Forudsætninger og en umiddelbar, altsaa ligeledes udialektisk, Paaberaabelse af den Alt bevægende Idee." *) „Die Centrifugalkraft als das Entfliehenwollen in der Richtung der Tangente, soll läppischer Weise den Himmelskörpern durch ein Werfen auf die Seite, eine Schwungkraft, einen Stoß zukommen, den sie von Haus aus erhalten hätten. Solche Zufälligkeit der äußerlich beigebrachten Bewegung, wie wenn ein Stein an einem Faden, den man schräg wirft, dem Faden entfliehen will, gehört der trägen Materie an. Man muß also nicht von Kräften sprechen ..." **)

Det maa bestandig fastholdes, at Misviisningen har sit Udspring fra Logiken; kun saaledes er det forklarligt, at hvilketsomhelst Forsøg til en Naturphilosophie i hegelsk Retning maa mislykkes, om ogsaa de haandgribelige Feil, som fra Fagvidenskabens Standpunkt kunne paavises i Hegels eget Arbeide, bleve nok saa omhyggelig rettede: Grundfeilen beroer

*) Forelæsngr. ov. „Phil. Propæd." 1861—62. S. 73—74.

**) Hegel Vorlesung. üb. d. Naturphil. Werke 7ter Bd. 1. Abtheil. Berl. 1842. S. 97.

paa en overfladisk Afviisning af det Mechaniske og en tilsvarende overfladisk Forkjærlighed for det Dynamiske.

Hegel har, og det med Rette, bebreidet den schellingske Naturphilosophie dens tomme Schematisme, dens vilkaarlige Symbolik og Mangel af sand Begrebsudvikling. Naar Hegelianerne polemisere mod Schellingianerne, skulde man af deres Ytringer næsten troe, at de holdt paa Kjendsgjerningen, paa det Virkelige, det Forstandige; saaledes bemærker Bayrhoffer i en Indledning til hvad han kalder „Naturudviklingens Theorie" *), at Empirie og Speculation begge, hver fra sin Side, maatte være enige om at modsætte sig den grændseløse Vilkaarlighed, som med den schellingske Naturphilosophie begyndte at faae Indpas i Videnskaben. „In letzterer Beziehung", hedder det med Hensyn paa Speculationen, „war es *Hegels* Riesengeist, welcher den *Begriff* an die Stelle der *Phantasie* setzte, und ohne die tieferen Anschauungen der Polarität zu verkennen, sie der Willkühr und Spielerei zu entreißen, die Natur selbst als einen vernünftigen Organismus zu erfassen suchte. Er hat auch hier *den Grund* des absoluten Begriffes gelegt ..." **)

Hvorledes Forfatteren selv vil have denne Udtalelse forstaaet, kan allerbedst sees af den Maade, hvorpaa han anvender „den dynamiske Bestemthed". „Zunächst", siger han om „den planetariske Organisme", „muß die *dynamische* Bestimmtheit demgemäß hier *die Wiederholung* der allgemeinen Formen des kosmischen Organismus, aber unter dem Exponenten *der Besonderung* und somit durchweg schon selbst der *physikalischen Bestimmtheit* sein, mithin concrete Polarisirung in sich, so daß die Kräfte jetzt nicht mehr unmittelbar kosmische, sondern von *diesen getragen tellurische* und tellurisch specificirt sind. Daher ist: 1) *die Schwere nun speci-*

*) Beiträge zur Naturphilosophie. Leipzig 1839.

**) Anfr. Skr. Indledning. S. 14.

ficirt in Einheit mit dem physikalischen begriffsmäßigen Bestimmen, Moment an ihm, in ihrer freien Gestalt erscheinend als Magnetismus, engegengesetztes Anziehen an dem Einen Körper, identisch mit dem Körper als Cohäsion, und deren Erzittern in sich, Klang; 2) eben so das Licht specificirt, frei erscheinend als Electrismus (und Galvanismus), als polarisirtes Licht in der Differenz körperlicher Formen (vergl. Hegel, Encyclopädie § 324. Anm. S. 328), dann aufgehoben in der reellen Form erscheinend als Farbe, in ihr verzehrend als Wärme und Feuer, immanente Negativität; 3) Diese dynamischen Momente resp. Stufen sind aber realisirt an den reellen Formen und gehen in ihnen, zunächst im Galvanismus, zugleich fort zu den durch und durch qualificirten Stoffen und deren realen Spannung und Vermittlung...." Hvad det chemiske Grundlag angaaer, kan Følgende tjene til at charakterisere Specificationen: „Indem ... das solare Princip sich die Materie des Planeten einfach unterwirft, oder dieselbe sich solar bestimmt als Reflexion aus der Sonne in sich, erzeugt sich das chemische Element des Sauerstoffs, der chemische Lichtstoff, das oxydirende und Anderes verbrennende, allgemein in sich reflectirte Element, der in den Gegensatz eingegangene Lichtäther, welcher daher nicht mehr das Leuchten an ihm selbst, sondern das Befeuern des Andern ist."*) For at fuldende Billedet, anføre vi endnu et Par Træk af det „dynamiske Grundlag", der bærer den levende Organisme. „Die allgemeinen dynamischen Momente nun zunächst sind wohl wieder die Reproduction von Schwere, Licht und deren concreter Einheit, wie dieser im tellurischen Organismus specificirten Momente. Aber sie stehen nun unter der Form der Seele, der negativen durchdringenden Einheit, des Fürsichseins. So ist nun: 1) die Unmittelbarkeit der Schwere als selbst zur Seele reflectirt die fürsichseiende, idealisirte, das Centrum in sich selbst tragende, nicht in Anderem habende Einheit, das reflectirte Insichsein der Totalität, und frei hervortretend, in dem animalischen Organismus, die Sensibilität, die Empfindung; 2) das Scheinen des Lichts nur das Herausgehen der Sensibilität, des Insichseins gegen Anderes und die hiermit eintretende Erregung und Bewegung in sich und gegen Anderes, als frei erscheinend, in dem animalischen Organismus, die Irritabilität; 3) die Rückkehr aus dem Andern in sich und so die Reproduction..."*)

*) Anfr. Skrift. S. 92—94.

*) Anfr. Skr. S. 129.

Sammenligner man denne Specification med Schellings ovenfor anførte, vil man uden Tvivl finde, at Forskjellen imellem dem ingenlunde er saa stor, som man, ifølge den paaberaabte Modsætning mellem „Begreb" og „Phantasie", skulde have ventet. Vi finde det speculativt, at A i første Potens er Tyngden, A i anden Potens Lyset, A i tredie Potens Organismen; men vi finde det ikke mindre speculativt, at Tyngden, som „under Exponenten af det Særskilte" bliver til Magnetisme og Klang, kan „under Sjælens Form" blive til Sjæl, til Sensibilitet og Følelse; at Lyset, som under Exponenten af det Særskilte specificerer sig til Elektrisme, Galvanisme, Ild og Varme, under Sjælens Form specificerer sig til Irritabilitet. Den schellingske „Phantasie" og det hegelske „Begreb" have i naturphilosophisk Henseende en i høi Grad paafaldende indbyrdes Lighed; Forskjellen er kun den, at Hegel har en større Rigdom af logiske Former til Afbenyttelse. Hvad Naturtingene, det i Objectiviteten Objective, selv angaaer, er Hegels „Begreb" ligesaa subjectivt som Schellings „intellectuelle Anskuelse". Hører der intellectuel Anskuelse til for at anskue Vandet som „en vaad Flamme" og Planten som „det første organiske Vand paa Jorden", da hører der jo ogsaa intellectuel An-

skuelse til for at anskue, hvorledes „det solare Princip simpelthen (einfach) underkaster sig Planetens Materie", eller hvorledes Planeten, idet den bestemmer sig solar som Reflexion af Solen i sig, avler Iltens chemiske Element, det chemiske Lysstof, den i Modsætningen indgaaede Lysæther, o. s. v.

Det er en Misforstaaelse, hvis Nogen mener, at slige Specificationer maaskee kunde lade sig retfærdiggjøre ved Hjælp af specielle Forklaringer; en speculativ Anskuelses Grundtræk ville aldrig rette sig efter specielle Forklaringer, men derimod lade de specielle Forklaringer smukt rette sig efter „Begrebet". Det er en Misforstaaelse, hvis Nogen mener, at dynamiske Specificationer af denne Art skulde lade sig corrigere ved Hensyn til naturvidenskabelige Forskninger; tvertimod! imellem Naturlærens exacte Forskninger og Naturphilosophiens mystisk-abstracte Speculationer savnes ethvert Bindeled. Det er endelig en Misforstaaelse, hvis Nogen mener, at de naturphilosophiske Begrebsbestemmelser skulde have et paalideligt Correctiv i den hegelske Logiks immanente Methode. Logiken søger kun sit Eget og fordrer ikke Mere, end hvad den selv har givet. Er det givet, at det Almene er objectivt, og at det objective Almene maa vedblive at specificere sig selv saalænge, indtil det paa en eller anden Maade er istand til at blive subjectivt, da maa Logiken finde det fuldkommen fornuftigt, at Tyngden, det objective Almene, ikke blot specificerer sig til Magnetisme og Klang, for at blive det Særskilte, men, til et Beviis paa, hvorledes det Objective selv bliver subjectivt, endog specificerer sig over i det Enkelte og bliver Sjæl. Sjælen er altsaa den concret subjective Tyngde, og Tyngden den abstract objective Sjæl. — Den hegelske Naturphilosophie staaer og falder med den hegelske Logik. Er Logiken i sine Grundtræk, sit Princip og sin Methode videnskabelig holdbar, saa er den tilsvarende Naturphilosophie det ogsaa; staaer Naturphilosophien derimod i aabenbar Strid med den virkelige Naturforskning, en Strid, der ikke reiser

sig fra enkelte Feiltagelser og Misforstaaelser, men fra Princip og Methode, da maa det Samme gjælde om Logiken.

Feilen i den speculative Philosophie kan umulig være den, at den fremhæver det Dynamiske, thi „den dynamiske Virksomhed" har tilvisse ligesaavel Realitet som den mechaniske; men Grundfeilen er, at den, under Foregivende af at tage Sagen immanent objectivt, opfatter det Dynamiske i subjectiv Almindelighed. Det Almindelige bliver da paa denne Maade et logisk Slør, der tilhyller det i Specificationen Subjective og Vilkaarlige; derfor kan her paa dette Standpunkt, hvormeget her end tales om „dynamiske Bestemtheder", „dynamiske Grundlag" o. dsl., dog ikke i egentlig Forstand tales om dynamiske Functioner.

Saavel i Philosophien som i Empirien er den videnskabelige Brug af Kategorien dynamisk væsentlig betinget af, at den tilsvarende Virksomhed lader sig articulere. Er nu det Dynamiske en kategorisk Betegnelse for den causale Continuitet, og kan Continuiteten umulig articuleres uden Discretion, saa følger jo ligefrem heraf, at det Dynamiske kun kan articuleres ved det Mechaniske, at med andre Ord den dynamiske Function kun kan opfattes som en ved Reflexionen bestemt Speiling af den mechaniske. Men den mechaniske Functions exacte Form er mathematisk; Overgangen fra det Mechaniske til det Dynamiske maa altsaa kunne paavises i det Mathematiske: det er den uendelige Discretion, hvorpaa Overgangen beroer.

Saalænge den endelige Discretion i al Umiddelbarhed modsættes Continuiteten, saalænge vil ogsaa det Mechaniske paa endelig Maade modsætte sig det Dynamiske; men naar den endelige Discretion opløser sig i den uendelige, forvandler den sig til en for Extremerne væsentlig Mellembestemmelse; thi den uendelige Discretion er paa een Gang baade Continuitet og Discretion. At Læren om den uendelige Discretion væsentlig maa falde sammen med Functionslæren og da til-

lige med „det Uendeliges Analyse“, er let at paavise. Ligningen $s = f(t) = vt$ forudsætter nemlig, at der ikke blot kan tillægges t forskjellige Værdier, men at t kan variere ved uendelig smaa Tilvæxter dt. Forsaavidt der tillægges t forskjellige Værdier, er Discretionen endelig; forsaavidt t varierer ved constante Tilvæxter af $dt + dt + \ldots$, er Discretionen uendelig. „Til den constante Hastighed $v = a = \frac{ds}{dt}$ svarer en eenfold Continuitet, en Continuitet, som vi, da den netop betegnes derved, at Differentialcoefficienten af første Orden er constant, her ville kalde Continuiteten af første Orden. Kan den eenfolde Continuitet kun begribes af en tilsvarende eenfold Discretion, der gaaer i det Uendelige, saa kan den i sig fordoblede Continuitet da heller ikke begribes uden en tilsvarende Discretionsfordobling. Giver den med hvert Dieblik forandrede Hastighed os Rækken: $v_1, v_2, \ldots v_{n-1}, v_n$ i n paa hinanden følgende Dieblikke, saa at $v_p - v_{p-1} = dv$, hvorved Rumstilvæxten ds i hvert dt successivt forvandles til $ds_1, ds_2 \ldots ds_n$, da er her, efterdi $v_n \gtrless v_{n-1}$ og $ds_n \gtrless ds_{n-1}$, i disse to Rækker, forsaavidt de betragtes umiddelbart, ingen Continuitet at opdage. Continuiteten, som fordrer, at det Samme maa uden Afbrydelse gjentage sig i hvert Dieblik, viser sig først, naar vi saavel i Hastigheden som i Rummet opdage Muligheden af et under Forandringerne uforanderligt Element. Er det saaledes givet, at Kraften φ er constant, saa bliver ogsaa den derved i hvert Dieblik, $dt = dt$, bevirkede Hastighedsforandring dv constant; men det hertil svarende constante Rumselement er ikke ds; det er, ifølge $dvdt = d^2s$, netop Elementet d^2s. Den ved Functionsloven, $s = at^2$, articulerede Continuitet, der forudsætter, at Differentialcoefficienten af anden Orden er constant, kalde vi da med Hensyn hertil en Continuitet af anden Orden. Fordrer den fordoblede Continuitet en fordoblet

Discretion, saa fordrer paa tilsvarende Maade den tredobbelte Continuitet, den nemlig, der svarer til $s = at^3$, en tredobbelt Discretion, et Rumselement af tredie Orden. Her er det nemlig ikke Kraften selv, φ, men Kraftforandringens Aarsag, ψ, der er constant. Det constante $d\varphi$ bevirker nu i hvert Dieblik, dt, en constant Forandring i Hastighedstilvæxten, som igjen bevirker en constant Forandring, $d^3s = d^3s$, i Rumstilvæxtens Tilvæxt; d^3s er altsaa i Rummet det til denne Continuitetslov svarende Discretionselement. Det er tredie Differentialcoefficient, som her er constant. Continuiteten er af tredie Orden.“

„Af de saaledes paaviste Articulationer sees, at Continuiteten ingenlunde afbrydes derved, at flere og stedse flere Forandringer inddrages under Continuitetsloven. Skulde Continuiteten nogensinde briste under Vægten af Forandringernes Mængde, da maatte der for Elementernes stigende Orden omsider vise sig en noverstigelig Skranke, uden at dette dog hidrørte fra nogen constant Differentialcoefficient; men da dette er en Modsigelse, da Elementernes Orden jo kan stige og stige i det Uendelige, maa den til en constant n^{te} Differentialcoefficient, $\frac{d^n s}{dt^n} = C$ svarende Continuitet af n^{te} Orden gjælde, ogsaa for $n = \infty$. Er s en bruden, irrational eller transcendent Function af t, f. Ex. $s = \cos.t$, da haves vel her ikke nogen constant Differentialcoefficient; men dette betyder ingenlunde, at Continuiteten er brudt, men tvertimod, at den er saa uendelig articuleret, at man ikke kan paavise det til en saadan Continuitet svarende Discretionsatom isoleret.“ *) — Er den articulerende Vexelbestemmelse af Discretion og Continuitet paa denne Maade tydeliggjort, saa er Forholdet imellem den causale Discretion og den causale Continuitet, altsaa imellem det Mechaniske og det Dynamiske,

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd.“ Universitetsaar 1860—61 S. 77—79.

med det Samme gjort indlysende. Den rationelle Mechanik bliver nemlig ikke staaende ved den Kjendsgjerning, at de endelige Masser paa endelig Maade tiltrække hinanden, men tyder Tiltrækningen saaledes, at hver mindste Deel i hver Masse maa, idet den tiltrækkende tiltrækkes, paa een Gang være baade Udgangspunkt og Angrebspunkt for en virkende Kraft. Forsaavidt her nu ikke handles om dette eller hiint Virkelige, der altid er disse eller hine Betingelser underlagt, men om Phænomenernes Væsen, det Virkeliges Princip, bliver det Endelige consequent opløst i det Uendelige som i sin Grund, og dette Uendelige saa igjen opfattet som den reale Mulighed, der altid paa givne Betingelser virkeliggjøres i et tilsvarende endeligt Udtryk.

„Indsvinder, for at henvise til et Exempel, det materielle Volumen $\rho v = M$ til et extensivt Element dM, saa indsvinder Kraften (Vægten) P med det Samme til et intensivt Element dP; en endelig Kraft (Vægt) er altsaa kun mulig ved Massens tilsvarende endelige Volumen. Betegner p Vægten af en Volumeneenhed, da bliver Vægten af et Volumenelement udtrykt ved polære Coordinater, $dP = pr^2\,dr \sin\alpha\, d\alpha\, d\theta$. Integreres nu denne Ligning, faaes endelig Vægt gjennem endeligt Volumen. Er dette f. Ex. en homogen Kugle, saa at p altsaa er constant, erholder man, for $r = a$, ved Integrationen: $P = p \int_0^a \int_0^\pi \int_0^{2\pi} r^2\, dr \sin\alpha\, d\alpha\, d\theta$ $= 2p\pi \int_0^a \int_0^\pi r^2\, dr \sin\alpha\, d\alpha = 4p\pi \int_0^a r^3\, dr = \frac{4}{3} p\pi a^3$. Ved enhver endog den allermindste Variation af a, maa, idet p er constant, en tilsvarende Variation finde Sted i P, og omvendt; d. e. enhver endog den allerringeste Forandring i det Materielle, det Extensive, er med det Samme en Forandring i Kraften, det Intensive. Af den herved antydede Analyse fremgaaer det da som nimodsigeligt Resultat, at Materien i det Uendelige forudsætter Kraften, ligesom Kraften igjen i det Uendelige forudsætter Materien, at Materien alt-

saa ligesaa lidt kan være uden Kraft, som Kraften uden Materie, at Materiens og Kraftens Tilværen væsentlig er een og samme Væren. Da Kraften kun er mulig formedelst Materien, er det umuligt at aflede Materien af Kraften; da Materien omvendt kun er mulig formedelst Kraften, er det umuligt at aflede Kraften af Materien; den dynamiske Anskuelse, der gjør Kraften til Princip, er ligesaa uholdbar som den materialistiske, der gjør Materien til Princip: Principet er hverken Kraften som Kraft eller Materien som Materie, men Materiens og Kraftens dialektiske Eenhed." *)

Hvorledes det Dynamiske articuleres ved det Mechaniske, fremlyser da især af den Maade, hvorpaa det Intensive i vort anførte Exempel articuleres ved det Extensive. Idet den extensive Størrelse M indsvinder til dM, indsvinder den intensive P til dP, og begge ere i deres Anlæg identiske: Anlæget til M er uadskilleligt fra Anlæget til P. Idet dM integreres til M, og dP til P, ere de begge i deres Virkelighed identiske: Virkeliggjørelsen af M er tillige en Virkeliggjørelse af P. Her er i den virkelige Kugle, hvad Relationen mellem dens Masse og Vægt angaaer, ikke en intensiv Størrelse for sig, forbunden med en extensiv, men en intensiv Størrelse, hvis Realitet bestaaer i det Extensive, en extensiv Størrelse, hvis Realitet er sat i det Intensive. At det Intensive har Realitet formedelst det Extensive, og omvendt, vil med andre Ord sige, at det Dynamiske har Realitet formedelst det Mechaniske og omvendt; men det Intensive er jo det Indre, det Extensive det Ydre; i Realiteten forholder det Dynamiske sig altsaa til det Mechaniske som det Indre til det Ydre.

Spørgsmaalet om det Mechaniskes Omsætning i det Dynamiske staaer i nøieste Forbindelse med Spørgsmaalet om den i Materien virkeliggjorte Discretions Forhold til den materielle Continuitet, altsaa i nøieste Forbindelse med Spørgsmaalet

*) Mathm. og Dialekt. S. 127–129.

om Atomernes Realitet. Ved at sætte Materiens Væsen i den rene Udstrækning gjorde Cartesius den rumopfyldende Materie i den Grad til et Continuum, at han negtede Tilværelsen af et tomt Rum. Herimod gjorde Gassendi gjældende, at der nødvendig maatte være tomme Mellemrum, deels i mindre Udstrækning (vacuum disseminatum), deels i større (vacuum coacervatum): „Var der ingen tomme Mellemrum mellem Materiens Dele, saa vilde for det Første al *Bevægelse* være umulig. Var Rummet fuldstændig opfyldt, saa kunde jo ikke et eneste Legeme komme af Stedet. Hvor skulde et saadant Legeme vel komme hen? Da det ikke kan indtage samme Sted som et andet Legeme, maatte det jo drive det andet bort fra sit Sted; men hvor skal dette andet Legeme komme hen, naar alt Rum er optaget? Det fordrevne Legeme maatte da igjen fordrive et andet; men saaledes vender den samme Vanskelighed idelig tilbage. Endvidere vilde al *Fortynding* og *Fortætning* være umulig. Luften f. Ex. bliver jo meget stærkt fortættet. Var nu hele Rummet opfyldt med Luft, saa at enhver Rumsdeel indtoges af sin tilsvarende Luftdeel, da maatte en stigende Fortætning medføre, at flere og flere Luftdele kom til at indtage eet og samme Sted; for Fortætningen maatte da een og samme Luftdeel være til samme Tid paa to eller flere Steder o. s. v." Disse og lignende Vanskeligheder kunne allesammen hæves, naar man lader den uendelige Discretion afgive Mellembestemmelsen imellem den endelige og Continuiteten. Vi tænke os et i et begrændset Rum indesluttet Legeme, hvis endelige kugleformige Dele have en Diameter lig μ og befinde sig i en Afstand lig σ. Jo større eller mindre Afstanden er imellem de kugleformige Dele, desto tættere eller tyndere er naturligviis Legemet. Vi antage $\sigma = q\mu$, altsaa: $\frac{\sigma}{\mu} = q$; altsaa: jo større q, desto mindre Tæthed. Uden at Tætheden selv forandres, kan den endelige Discretion imidlertid nærme

sig den uendelige; Massen med den vilkaarlige Tæthed kan, med andre Ord, nærme sig til et Continuum. Er $\frac{\sigma}{\mu} = q$, saa er ogsaa $\frac{d\sigma}{d\mu} = q$; men ved at sætte $d\sigma = qd\mu$ istedenfor $\sigma = q\mu$, er Continuiteten aabenbart traadt i Discretionens Sted. Idet den endelige Deel μ er bleven deelt i uendelig mange uendelig smaa Dele, $d\mu$, har $d\sigma$ afløst σ, og $d\sigma = qd\mu$ er da et Udtryk for, at Afstanden imellem de uendelig smaa Dele er bleven uendelig lille. Kan her end i Virkeligheden ikke være Tale om et absolut Continuum, saa kan her dog i Virkeligheden være Tale om, at en Materie i det Uendelige nærmer sig til at blive et Continuum.

Læren om den materielle Discretions Tilnærmelse til Continuitet er af den allerhøieste Vigtighed, naar det gjælder om at bestemme Forholdet imellem *Forandring* og *Forvandling* i det Materielle. Den blotte Forandring beroer paa endelig Discretion, Forvandlingen paa uendelig Discretion; Forandringen er i sit Væsen mechanisk, Forvandlingen dynamisk. Med Hensyn paa Forandringen har Atomet umiddelbar Selvstændighed som Stofpunkt; med Hensyn paa Forvandlingen har det atomistiske Stofpunkt reflecteret Selvstændighed som Functionspunkt. „At Atomet er Functionspunkt, vil da med andre Ord sige: 1) at dets eiendommelige Tilværen bestemmes ved dets eiendommelige Virken, 2) at det ved sin Virksomhed baade frembringer og selv undergaaer en Række af lovbestemte Forandringer, 3) at det under alle Forandringer holder sig uforandret, ikke i materiel Umiddelbarhed, men i væsentlig Form, — en reflecteret Constant! Ved at opfatte Atomet som Reflexionsconstant kan Philosophien tilegne sig Chemiens exacte Udtydning med hele den derunder hørende Punktualitet ... Skulle Atomerne som materielle Dele opfylde Rummet, maa deres indbyrdes Vexelvirkning naturligviis betinges af en særegen Fordeling i Rummet; Chemien er da i denne Henseende beføiet

til ved alle Dannelser og Omdannelser at lægge særdeles Vægt paa Delenes Ordning. Men at ville forklare Alt af lutter Omflytninger er overfladisk. Vel har man søgt at anskueliggjøre, paa hvilke forskjellige Maader Enkeltatomerne kunne gruppere sig til sammensatte; men de herhen hørende Forsøg ere for fattige, vilkaarlige og utilstrækkelige endog blot til at forklare en eneste af de Omdannelser, som f. Ex. falde ind under Isomerien. I metamere Phænomener, saasom $C_4 H_6 O_3 + C_2 H_6 O$ modsat $C_2 H_2 O_3 + C_4 H_{10} O$, er jo vistnok ethvert af de elementære Atomer, trods Omflytningen, sig selv ligt, nemlig som Functionspunkt: $C = C$, $H = H$, $O = O$, men under den betingede Vexelvirkning faaer dog hvert enkelt C i C_4 en anden Charakteer, en anden Indflydelse og Betydning formedelst $C_4 H_6$, end den, det kan erholde i C_2 formedelst $C_2 H_6$, ligesom ogsaa ethvert enkelt H i H_6 spiller en anden Rolle ved Forholdet til C_2 end ved Forholdet til C_4." *)

I Objectiviteten selv svarer det Dynamiske altsaa til det Mechaniske, som det Intensive til det Extensive, som det Indre til det Ydre, det Ideelle til det Reelle, det Logiske til det Antilogiske, det Subjective til det Objective; dog maa det bestandig fastholdes, at enhver af disse Hovedsider kan paa eiendommelig Maade nedsætte sit Modsatte til Moment og saaledes fra forskjellig Side fremstille den hele Objectivitet. I Forbindelserne $C_4 H_6 O_3 + C_2 H_6 O$ og $C_2 H_2 O_3 + C_4 H_{10} O$ er det Atomernes forskjellige Leiringer, der udtrykke det Mechaniske, hvorimod deres forskjellige Betydning som Momenter i Forbindelserne udtrykke det Dynamiske. Som Aarsagsmomenter nedsættes Atomerne til Realbestemmelser i Grund og Mulighed; saaledes kommer det Dynamiske til at betegne deels Grunden deels Muligheden og i begge Tilfælde Idealiteten, det ontologisk Subjective. Betragtet for

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 155—156.

sig er $C_6 H_{12} O_4$ kun en chemisk Mulighed. Opfattelsen af en saadan Mulighed er abstract dynamisk; den dynamiske Opfattelse viser, at de mechanisk tilværende Atomer i deres umiddelbare Selvstændighed ere uden chemisk Indflydelse; den chemiske Mulighed er i sin umiddelbare Tilværen kun en blandet Masse, et Aggregat. For at faae chemisk Betydning, maae Atomerne opgive deres Selvstændighed og blive Momenter. Først i Modsætningen mellem Forbindelsen $C_4 H_6 O_3 + C_2 H_6 O$ og Forbindelsen $C_2 H_2 O_3 + C_4 H_{10} O$ er den dynamiske Fordring opfyldt. Muligheden, det chemisk Subjective, er her virkeliggjort i to Forbindelser, to chemiske Objecter. De chemiske Objecter, der fyldestgjøre det Dynamiske, fyldestgjøre tillige det Mechaniske; er Atomernes Leiring betinget af Momenternes dynamiske Eiendommelighed, saa er Momenternes eiendommelige Betydning igjen betinget af Atomernes Leiring: Vexelbestemmelsen reflecterer sig i Tankehandlingens og Naturhandlingens principielle Eenhed; Eenhedens Udtryk er den chemiske Dannelse. Fra den subjective Side er Dannelsen en ontologisk Objectivering, en ved Magtmomenter bestemt Tankehandling; men Objectiveringens objective Side er Dannelsen selv, en ved Vidensmomenter bestemt Naturhandling.

γ) Æsthetophysiske Functioner.

Idet den abstract-speculative Naturphilosophie paa phantastisk Maade forflygtiger det Mechaniske og holder sig til det Dynamiske, begaaer den et i logisk Henseende tredobbelt Misgreb. For det Første kommer den til at løsrive det i Objectiviteten Ideelle fra sit materielle Grundlag; for det Andet berøver den sig ethvert Middel til at undersøge den exacte Vexelbestemmelse af det Ideelle og det Materielle; for det Tredie hilder den sig i den Illusion, at det Ideelle selv skulde være det i Sagen Objective, uagtet det Ideelle netop er det Subjective. Disse for Objectivitetens Logik uheldbringende Misforstaaelser have deres væsentlige Udspring fra en uklar

Opfattelse af Forholdet mellem Functionernes mechaniske og dynamiske Hovedside. Saalænge man blot vil holde sig til det abstract Almindelige, er det let at indsee, at den dynamiske Virksomhed maa forudsætte den mechaniske, og omvendt; men naar Spørgsmaalet er om det i den dynamiske Virksomhed Eiendommelige, naar Lyden, Lyset, Varmen, Magnetismen, Elektriciteten o. s. v. skulle hver med sit dynamisk Særegne afledes af tilsvarende mechaniske Forudsætninger, saa aabner sig en uendelig Kløft imellem det i Sagen Dynamiske og det Mechaniske, saa viser her sig en Dualisme. Grundfeilen i den speculative Naturphilosophie, en Grundfeil, der aabenbart stammer fra dens tvetydige Logik, er nu den, at hiin Dualisme ikke faaer Lov at træde skarpt og tydelig frem. Den første Betingelse for, at en Dualisme kan blive ophævet, maa dog unegtelig være, at den faaer Lov at træde frem: faaer den ikke Lov at træde frem, saa ulmer den, saa tilsløres den, og saa have vi Mystificationen. Før vi da skride til et Forsøg paa at udvikle og opløse den her anførte Dualisme, ville vi forberede os ved en nærmere Betragtning af den Maade, hvorpaa Læren om Lyden og Lyset, om Tonerne og Farverne er behandlet af Speculationen.

I Klangen og Tonen erkjender den speculative Naturphilosophie, og det med Rette, en Udtalelse af Materiens Idealitet. „Beim Ton der Körper," siger Hegel,*) „fühlen wir, wir betreten eine höhere Sphäre; der Ton berührt unsere innerste Empfindung. Er spricht die innere Seele an, weil er selbst das Innerliche, Subjektive ist. Der Klang für sich ist das Selbst der Individualität, aber nicht das abstract Ideelle, wie das Licht, sondern gleichsam das mechanische Licht, nur als Zeit der Bewegung an der Cohärenz hervortretend." Men hvorledes bestemmer han nu Forholdet imellem det Materielle og det Ideelle, det Mechaniske og det Dynamiske?

*) Naturphil. S. 207.

Tvetydigt og mystisk! „Zur Individualität," hedder det, „gehört Materie und Form; der Klang ist diese totale Form, die sich in der Zeit kund giebt, — die ganze Individualität, welche weiter nichts ist, als daß diese Seele nun mit dem Materiellen in Eins gesetzt ist, und es beherrscht als ein ruhiges Bestehen." En saadan Forklaring er uvidenskabelig. Kategorierne Form, Klang, Individualitet, Sjæl anvendes her som eenstydige Ord; det Billedlige, Halvbilledlige og Ubilledlige blandes i aandrig Umiddelbarhed: det er en for den strenge Logiker mislig Omgang med Kategorier.

At en Idealitet som „denne Sjæl" er sat i Eenhed med „det Materielle", forklarer jo Intet, saalænge her ikke gjøres Forsøg paa at vise, hvorledes og hvorfor just „denne Sjæl" skal være forenet med dette Materielle. Her tilføies som Oplysning: „Was sich hier zeigt, dem liegt nicht Materie zu Grunde; denn es hat nicht seine Objektivität in einem Materiellen. Nur der Verstand nimmt zum Behuf der Erklärung ein objektives Seyn an, indem er von einer Schallmaterie, wie von Wärmematerie spricht." Men en saadan Oplysning oplyser Intet. Man kan gjerne indrømme, at der ikke gives en ved Siden af eller inden i den lydende Materie tilværende Lydmaterie; men hvad opnaaer man herved? Enhver lydende Materie er jo selv en Lydmaterie; der ligger altsaa dog en Materie til Grund for Lyden: Lyden maa nødvendig have „sin Objectivitet i et Materielt". Dette har Hegel da ogsaa selv paa en Maade forudsat, naar han siger: „Der Klang gehört dem Reiche des Mechanismus an, da er es mit der schweren Materie zu thun hat." Men istedenfor at gjøre Alvor af at udvikle Klangens Mechanik ved at vise, hvorledes alle Forskjelsbestemmelser i Klang og Lyd articuleres ved mechaniske Functioners Opløsning i dynamiske, afførdiger han det Hele med almindelige Bemærkninger. „Die Form, als sich dem Schweren entreißend, aber ihm noch angehörend, ist somit noch bedingt: die freie physicalische Aeuße-

rung des Ideellen, die aber an das Mechanische geknüpft ist, — die Freiheit in der schweren Materie zugleich von dieser Materie."

Overalt, hvor det begynder at blive Alvor med Objectiviteten og det Objective, støder den speculative Philosophie paa en Dualisme, som den vel kan mystificere, men ingenlunde magte. Det er da en physisk og en metaphysisk Forklaring, som her stille sig imod hinanden. Speculationen kan ikke fornegte eller ligefrem afvise det i Sagen Physiske, det Mechaniske, dertil er Kjendsgjerningen for paatrængende; men den kan heller ikke indlade sig paa gjennemgaaende Analyser af det Physiske og Mechaniske, dertil er dens Betragtning i det Hele for oversvævende, og dens Tillid til det Logisk-Metaphysiske for blind. Saa skeer det, at de to saa indbyrdes stridige Factorer svække hinanden, at den physiske Udvikling hæmmes af Hensyn til den metaphysiske, og denne igjen af Hensyn til hiin. „Solche Erscheinung, daß ein Insichseyn als physikalisch zur Existenz kommt, kann uns nicht in Verwunderung setzen; denn in der Naturphilosophie liegt eben dieß zu Grunde, daß die Gedankenbestimmungen sich als das Wirkende zeigen."*) Ifølge denne Antydning skulde man altsaa vente at see den gjennemtrængende Eenhed af det Physiske og det Metaphysiske tydelig og alsidig udviklet; men i det Sted møde vi Dualismen af det Aprioriske og det Empiriske i den allernaiveste Form. Det Aprioriske sees for sig som det Nødvendige; det Empiriske bliver i sin Tilfældighed derimod Gjenstand for Antydning, Beskrivelse o. s. v. „Das Nähere der Natur des Klanges ist nur kurz anzugeben, indem diese Gedankenbestimmung empirisch durchzugehen ist."**) I de derpaa følgende Bemærkninger om Klangen i Metal, Glas o. s. v. forbigaaes ethvert Hensyn til Luften, skjøndt Luften

*) Hegel. Anfr. Skr. S. 208.
**) Sammesteds.

som Klangens reale Medium dog vist ogsaa maa have sin Deel i Klangen. Det hedder: „Luft und Wasser klingen ... nicht für sich selbst, wenn sie auch der Mittheilung des Klanges fähig sind"; men denne Forklaring er uklar. Kan Luft og Vand ikke klinge i og for sig, da kan Metal og Glas i det lufttomme Rum jo heller ikke klinge i og for sig. Man savner en Oplysning om, hvorledes det er muligt, at Luft og Vand skulde kunne meddele Klang uden selv at klinge.

Endelig rykkes her da ogsaa frem med den Tilstaaelse, at Forholdet mellem det i Klangen Physiske og Metaphysiske næsten ikke er til at begribe. „Die Geburt des Klanges ist schwer zu fassen. Das specifische Insichseyn, von der Schwere geschieden, ist, als hervortretend, der Klang; er ist die Klage des Ideellen in dieser Gewalt des Andern, ebenso aber auch sein Triumph über dieselbe, indem es sich in ihr erhält. Der Klang hat zweierlei Weisen seiner Hervorbringung: α) durch Reibung, β) durch eigentliches Schwingen, Elasticität des Insichseyns." Nu gjøres da en yderste Anstrengelse for at articulere Vexelbestemmelsen af det Physiske og det Metaphysiske, et Forsøg, vi, for at faae Billedet af den hele Forklaringsmaade afrundet, endnu skulle tilføie. „Bei der Reibung ist auch dieses vorhanden, daß, während ihrer Dauer, eine Mannigfaltigkeit in Eins gesetzt wird, indem die verschiedenen außer einander seyenden Theile momentan in Berührung gebracht werden. Die Stelle eines jeden, somit seine Materialität, wird aufgehoben; sie stellt sich aber ebenso wiederher. Diese Elasticität ist es eben, die sich durch den Klang kund giebt. Aber wird der Körper gerieben, so wird dieses Schlagen selbst gehört; und diesem Tone entspricht eher das, was wir Schall nennen. Ist das Erzittern des Körpers durch einen äußeren Körper gesetzt, so kommt das Erzittern beider Körper zu uns; Beides greift ineinander, und läßt keinen Ton rein. Die Bebung ist dann nicht sowohl selbstständig, sondern gegenseitig gezwungen; das nennen wir dann Geräusch."*)

*) Anfr. Skr. S. 209.

Med Forsøget paa at løsne det Ideelle fra sit materielle Grundlag staaer et andet Forsøg i nøieste Forbindelse, det speculative Forsøg, at lade det Materielle selv forvandle sig til det Ideelle; Exempel paa et saadant Forsøg i den høiere mystiske Forvandlingskunst have vi Læren om Lyset. „Die Materie, als die unmittelbare, in sich zurückgekehrte, freie selbstständige Bewegung" — her tænkes paa mécanique céleste — „ist einfache, sich selbst gleiche Gediegenheit." Dette forklares nu lidt nærmere saaledes: „Indem die Bewegung in sich zurückgegangen ist, so hat die himmlische Sphäre ihr selbstständiges ideales Leben in sich vollendet und beschlossen; das vollkommene Insichseyn ist eben ihre Gediegenheit.... Die Materie, wie sie erkannt worden als diese Unruhe des Wirbels der sich auf sich beziehenden Bewegung und als die Rückkehr zum Anundfürsichseyenden, und dieß Insichseyn, welches da ist gegen das Daseyn, ist das Licht. Es ist die in sich verschlossene Totalität der Materie, nur als reine Kraft, das sich in sich haltende intensive Leben, die in sich gegangene himmlische Sphäre, deren Wirbel eben diese unmittelbare Entgegensetzung der Richtungen der sich auf sich beziehenden Bewegung ist, worin, in dem Heraus- und Hineinströmen, aller Unterschied sich verlöscht; ... Das Licht ist diese reine daseyende Kraft der Raumerfüllung, sein Seyn die absolute Geschwindigkeit, die gegenwärtige reine Materialität, das in sich seyende wirkliche Daseyn, oder die Wirklichkeit als eine durchsichtige Möglichkeit..."*)

Betragte vi den hele Udtalelse fra Idealitetens Synspunkt og dømme efter Totalindtrykket, da kan det ikke negtes, at der i anførte Forklaring findes skjønne og dybsindige Træk. Til den mechaniske Totalitet, Solsystemet, svarer en dynamisk Totalitet, hvis Momenter paa ideel Maade ere forenede som den rene Kraft i det Alt manifesterende Lys. At den samme tilværende Totalitet saaledes paa een Gang sættes baade som

*) Anfr. Skr. S. 130—131.

mechanisk og dynamisk, baade i Realitetens og i Idealitetens Form, er virkelig dybsindigt. Men hele Forklaringen, ihvorvel den er meent objectiv, er aldeles subjectiv. Hvor subjectiv Forklaringen er, kan sees deraf, at det end ikke er muligt at underlægge den nogetsomhelst videnskabeligt Correctiv. Naar En paastaaer, at Lyset er „die in sich verschlossene Totalität, die in sich gegangene himmlische Sphäre", saa vil det jo være ligesaa umuligt at anføre videnskabelige Beviser imod som for en saadan Paastand.

Skal her, hvad Phænomener som Lysets og Lydens angaaer, gjøres Rede for Forholdet imellem det Ideelle og dets materielle Grundlag, da er det aldeles nødvendigt, at der lægges Vægt paa de tilsvarende Media, altsaa paa Forskjellen imellem Luften og Ætheren, og, hvad ethvert af disse Media igjen angaaer, paa de punktuelle Forudsætninger og Betingelser, hvortil den exacte Analyse med sine Functioner consequent maa føre. Idet Naturlæren gaaer ud fra den Forudsætning, at Lysvirksomheden ligesom enhver anden Virksomhed i Naturen nødvendig maa have sit materielle Grundlag, bliver den ikke staaende ved en saadan Antagelse i al Almindelighed, men undersøger Sagen i det Enkelte og vurderer da den almindelige Forudsætning ene og alene efter dens Anvendelighed paa og Overeensstemmelse med de specielle Tilfælde. Fra dette Synspunkt kan „Lysets Naturlære" aabne os eiendommelige Indblik i Materiens Articulation; fra dette Synspunkt bliver Forholdet mellem det Materielle og det Ideelle tydeligt; fra dette Synspunkt faaer Striden imellem Emissions- og Undulationstheorien videnskabelig Betydning, ogsaa for Logiken.

De nævnte Theorier ere jo saa omtrent lige gamle. „Ifølge den ene, den af Newton opstillede Emissions- eller Corpusculartheorie, var Lyset et Stof. Det bestod af smaa Legemer, som Lysgiverne udkastede med en overordentlig stor Hastighed, og som ved at træffe Nethinden

frembragte Lysindtrykket; de paavirkedes ikke af Tyngden og vilde altsaa gjennemflyve Himmelrummet i rette Linier, Lysstraaler. Naar nu Rummet blev gjennemfløiet i alle Retninger af disse „Corpuscler“ eller Lysgran, kunde man synes, at der hvert Dieblik maatte finde Sammenstød Sted, og en Forandring i Bevægelsesretningen indtræde meget hyppigt. Man vilde da hvert Dieblik faae saadanne vildfarende Smaalegemer ind i Diet og see Glimt fra alle Kanter; men denne Vanskelighed kan godt undgaaes. Naar nemlig et lysende Punkt hvert Secund sendte f. Ex. 100 Lysgran ind i Diet, vilde dette modtage et stadigt Lysindtryk, men da Lyset gjennemløber 40,000 Mile i Secundet, vilde der være 400 Mile imellem to efter hinanden følgende Lysgran. En anden Indvending var, at Stødet af disse Gran vilde give en ganske kjendelig mechanisk Virkning, om de end vare meget smaa. Havde et Lysgran samme Masse som $\frac{1}{20000000000}$ Gran, vilde Stødet gjøre ligesaa stort Indtryk som en Kugle paa 25 Grans Vægt udskudt af en Riffel; men selv i Brændpunktet af store Samlelindser og Hulspeile har man aldrig kunnet opdage noget Spor til mechanisk Virkning. Men derved foranlediges man kun til at antage deres Masser for mangfoldige Gange mindre end ovennævnte Størrelse.“ *)

Den newtonske Opfattelse af det i Lysets Natur Materielle danner, som man seer, en paafaldende Contrast til den hegelske; medens Hegel lægger an paa at forvandle den lysende Materie til reen Idealitet, en logisk Væsenhed, en immateriel Materie, er Newton nærved at ansee det Immaterielle for noget blot Materielt, forsaavidt han uden videre opfatter Lyset som et Stof. Paa Idealitetens Vegne skulde man altsaa fristes til at ansee Hegels Anskuelse for langt mere videnskabelig end Newtons. Ikke desto mindre forholder Sagen sig dog omvendt. Selv om vi anlægge Ideens Maalestok, maae vi ind-

*) C. Holten, Lysets Naturlære Kjøbhvn. 1861 S. 163—64.

rømme den newtonske Betragtningsmaade det afgjørende Fortrin. Tingen er, at Newtons Hypothese angiver bestemte Udgangspunkter for frugtbare Undersøgelser; den giver saaledes ikke blot Anviisning paa tilforladelige Correctiver, men indeholder endog, dialektisk forstaaet, Spiren til sin egen Selvophævelse. „Af denne Hypothese“, hedder det, „kunne de almindelige Phænomener ganske let forklares. At Belysningen forholder sig omvendt som Afstandens Qvadrat, følger ganske simpelt af det Antal Lysgran, som vil træffe den samme Flade i forskjellige Afstande fra Lyspunktet. Tilbagekastningsloven kunde ganske simpelt udledes af Lysgranenes Stød imod blanke elastiske Overflader; men derved maa dog bemærkes, at med Hensyn til saa smaa Legemer som disse Lysgran er ingen Flade jevn og glat. Newton antog derfor, at Delene af de Legemer, som tilbagekaste Lyset, udøve en Frastødning paa Lysgranene, som er mærkelig i en endelig om end særdeles ringe Afstand.“ *) Kun forsaavidt Hypothesen fordrer, „at Lyset skal gaae $\frac{4}{3}$ Gange hurtigere i Vand end i Luft“, medens det i Virkeligheden lader sig vise, at netop det Modsatte skeer, kommer den i Strid med en Kjendsgjerning.

Før vi imidlertid udvikle, hvad herved er antydet, ville vi først kaste et Blik paa den af Huyghens opstillede Undulations- eller Bølgetheorie. „Huyghens antager Verdensrummet opfyldt af et Stof, der med en overordentlig ringe Tæthed forener en overordentlig høi Grad af Elasticitet. Dette Stof, som han kalder Ætheren, gjennemtrænger de gjennemsigtige Legemer, skjøndt det i dem kan have en anden Tæthed og Elasticitet end udenfor. Denne Æther sættes nu af de lysende Legemer i en Bølgebevægelse, og det er disse Ætherbølger, som, naar de træffe Nethinden, frembringe Lysindtryk.“ **)

*) C. Holten. Anfr. Skr. S. 164.
**) C. Holten. Anfr. Skr. 166—167.

Skulde nu Striden for og imod de to Theorier føres i al Almindelighed saaledes, at Antagelse stilledes mod Antagelse, Grunde mod Grunde, vilde Striden aldrig faae Ende. Et Raisonnement af Grunde er uudtømmeligt, og en endeløs Strid betydningsløs. Fra dette Synspunkt har den speculative Philosophie betragtet Sagen og desaarsag ikke alene følt sig hævet over ethvert videre Hensyn til disse Hypotheser, men endog ved Raisonnement af Grunde seet sig istand til at gjendrive dem begge. „Jene Physik von Lichtpartikeln," siger Hegel,*) „ist um nichts besser, als das Unternehmen desjenigen, der ein Haus ohne Fenstern gebaut hatte, und das Licht nun in Säcken hineintragen wollte." Ved dette kraftige Argument er altsaa Newtons Hypothese fuldstændig gjendreven. Hvad Lysets Udbredelse angaaer, maa følgende Raisonnement falde tungt paa Optiken. „Von der Vorstellung der Optik aber, daß von jedem Punkte einer sichtbaren Oberfläche (den jede Person an einem andern Orte sieht) nach allen Richtungen Strahlen ausgeschickt, also von jedem Punkte eine materielle Halbkugel von unendlicher Dimension gebildet würde, wäre die unmittelbare Folge, daß sich alle diese uendlich vielen Halbkugeln (wie Igel) durchdrängen. Statt daß jedoch hierdurch zwischen dem Auge und dem Gegenstande eine verdichtete, verwirrte Masse entstehen und die zu erklärende Sichtbarkeit vermöge dieser Erklärung eher die Unsichtbarkeit hervorbringen sollte, reducirt sich damit diese ganze Vorstellung selbst eben so zur Nichtigkeit, als die Vorstellung eines concreten Körpers, der aus vielen Materien so bestehen soll, daß in den Poren der einen die andern sich befinden, in deren jeder selbst umgekehrt alle anderen stecken und circuliren . . ."**) At en saa speculativ Kritik ligesaavel rammer Undulations- som Emis-

*) Hegel. Naturphil. S. 140.

**) Anfr. Skr. S. 138—39.

sionstheorien, er øiensynligt, og bliver desuden udtrykkelig fremhævet, idet her tales om den rene Manifesteren som om „ein Verhältniß, aus dem, als der in sich verhältnißlosen Reflexion-in-sich, alle die weiteren Formen von Vermittlungen, die ein Erklären und Begreiflichmachen genannt zu werden pflegen, Kügelchen, Wellen, Schwingungen u. s. f., so sehr als Strahlen, d. i. feine Stangen und Bündel, zu entfernen sind."

Disse Indsigelser imod Lysvirkningens materielle Grundlag ere naturligviis ikke et Haar bedre end de, der fremføres imod Tyngdevirkningens Betingelser, navnlig imod „ein plötzliches Umschlagen" af Centripetal- og Centrifugalkraften.*)

*) I hvilken Grad hine løse, uholdbare Overhalingsraisonnementer maae i sin Tid, da den speculative Philosophie var en Magt, have forarget de Sagkyndige og bidraget til at bringe Philosophien i Miskredit, er forstaaeligt, naar man sammenligner det i slige Forklaringer Opskruede og Fortumlede med den Tydelighed, Sikkerhed og Nøiagtighed, der udmærker Fagvidenskabens Fremstilling. — „Ved en Lysstraale forstaaer man" — efter Bølgetheorien — „enhver Linie, langs hvilken Lyset forplanter sig . . . Bølgerne udbrede sig som concentriske Kuglesflader omkring det lysende Punkt; i betydelig Afstand fra dette kan man betragte to nærliggende Straaler som parallele, og Bølgefladen bliver da et Plan, som staaer lodret paa Lysstraaleretningen. Alle Ætherdele i samme Bølgeflade befinde sig altid i samme Svingningstilstand."

„Lysindtrykket vil efter denne Theorie være proportionalt med de svingende Ætherdeles levende Kraft, idet vi foreløbigt blot tage Hensyn til den største Hastighed, de opnaae under deres frem- og tilbagegaaende Svingninger. Den Bevægelse, som udgaaer fra Straalepunktet, vil efter en vis Tids Forløb være kommen ud til en Kugleflade a, i hvilken alle Ætherdele, hvis Antal vi kunne betegne ved n, havde den samme Svingningshastighed h. Senere kommer den samme Bevægelse ud til en anden Kugleflade a. i hvilken Ætherdelene, hvis Antal være n_1 have Svingningshastigheden h_1. Betegnes nu med m Massen af en Ætherdeel, vil Summen af de levende Kræfter i de to Kuglesflader være nmh^2 og

Da Speculationen, hvormeget den end i sin „objective Logik" accentuerer Materien som Bærer af al Formvirksomhed, dog i Virkeligheden forflygtiger de mechanisk-dynamiske Functioners materielle Grundlag, har den naturligviis spærret sig Adgangen til tydelig Indsigt i den virkelige Materies Indre og derved til nærmere Forstaaelse af det i Objectiviteten Objective. Thi en saadan Indsigt, en saadan nærmere Forstaaelse, naaes kun ved Hjælp af mathematiske Hypotheser. Hvor uligeartede de to omhandlede Hypotheser for Resten ere, saa komme de dog begge overeens deri, at der gjøres Alvor af, hvad vi kunne kalde en Lysets Mechanik. Betydningen af mechaniske Functioner med exacte Forudsætninger, Betingelser og Consequenser viser sig her i sit rette Lys. De materielle Bestemmelser, der afgive Forudsætningerne, afhænge ingenlunde umiddelbart af en umiddelbar Sandsning; det er meget mere Consequenser, altsaa Bestemmelser af intellectuel Natur, hvilke Tænkningen her maa forvandle til virkelige Forudsætninger, medens de sandselig givne Forudsætninger forvandles til virkelige Consequenser. Da rationes cognoscendi og essendi saaledes uophørlig vexle med hinanden og reflectere

---

$n_1 mh_1^2$; men da det er den samme oprindelige Impuls, der har frembragt begge Virkninger, og Ætheren maa betragtes som fuldkommen spændig, har man

$$n\, mh^2 = n_1\, mh_1^2$$

Betegnes Radierne i Kugleskladerne ved r og r_1 haves

$$\frac{n_1}{n} = \frac{r_1^2}{r^2}$$

som i Forbindelse med den ovenstaaende giver

$$\frac{mh^2}{mh_1^2} = \frac{r_1^2}{r^2}$$

Ætherdelens levende Kraft, eller med andre Ord dens Virkning, Belysningen, forholder sig altsaa omvendt som Afstandens Qvadrat." C. Holten. Anfr. Skr. S. 167—68.

sig i hinanden, kan det ikke feile, at de materielle Bestemmelser jo Punkt for Punkt maae svare til de intellectuelle, og disse til hine. *)

---

*) Grunden (ratio cognoscendi) til, at Newton lod Delene af de Legemer, som tilbagekastede Lyset, udøve en Frastødning paa Lysgranene, var aabenbart Indfaldsvinkelens Ligestorhed med Udfaldsvinkelen; men denne sandselig givne Forudsætning, hvoraf Frastødningens Antagelse var en intellectuel Consequens, forvandler sig strax til en virkelig Consequens, en Consequens, hvortil Antagelsen af Frastødningen, hiin første intellectuelle Consequens, afgiver den virkelige Forudsætning, den egentlige Tilværelsesgrund (ratio essendi). Hvad Frastødningen er for de Legemer, der tilbagekaste Lyset, er Tiltrækningen for de lysbrydende Legemer. Af Tiltrækningen som Tilværelsesgrund (ratio essendi) fremgaaer da den intellectuelle Consequens:

$$\frac{\sin i}{\sin b} = \frac{h_1}{h}$$

idet i betyder Indfaldsvinklen, b Brydningsvinklen, h Hastigheden før og h_1 Hastigheden efter Brydningen. Skal nu den saaledes vundne Consequens omsættes i en Erkjendelsesgrund (ratio cognoscendi), maa det bevises, at Forholdet selv er uafhængigt af Indfaldsvinklen. Beviset lader sig føre i Consequens af Tiltrækningen som Tilværelsesgrund (ratio essendi). Kaldes nemlig den tiltrækkende Kraft Y, vil man ifølge Sætninger fra den rationelle Mechanik (Jvfr. C. Holten. Anfr. Skr. S. 164—65) erholde:

$$h_1^2 - h^2 = \int_0^{y_0} Y dy,$$

som, da y_0 og h ere constante, maa gjøre h_1 constant.

Men, naar man maa have:

$$h_1 \sin b = h \sin i$$

hvorledes end Indfaldsvinklen er beskaffen, saa bryder Consequensen frem, den paa een Gang intellectuelle og dog virkelige Consequens, der kuldkaster Theorien.

I Punktualiteten sees igjen Objectiviteten. Faldt Punktualiteten bort, vilde almindelige Betragtninger strax træde i Kjendsgjerningernes Sted, og Forklaringer frem og tilbage, for og imod, vidne om, at det Subjective i Objectiveringen havde skilt sig fra det Objective. Nu derimod da Consequensen i hvert enkelt Tilfælde er ligesaa punktuel som Forudsætningen, vil Striden imellem Theorie og Kjendsgjerning i et enkelt bestemt Tilfælde kunne være af en saa afgjørende Beskaffenhed, at den kuldkaster Theorien. Saaledes er den ene Omstændighed, at Lyset, i uafviselig Consequens af Corpusculartheorien, skulde gaae 4/3 Gange hurtigere i Vand end i Luft, tilstrækkelig til at omstøde denne hele Theorie.

Hvad nu Undulationstheorien særlig angaaer, da viser den os strax hen til en mærkelig Analogie mellem tre materielle Media: *Vandet*, *Luften* og *Ætheren*. Det for disse Media Fælleds er Bølgebevægelsen; men det i Bølgebevægelsen Almindelige bliver i ethvert af de særskilte Media igjen at bestemme paa særskilt Maade, saaledes ere Vandbølgerne Bølger af en anden Art end Luftbølgerne, disse igjen af en anden Art end Ætherbølgerne.*) Med den exacte Analyse af Lydbølger og Lysbølger skeer det Mechaniske først sin fulde Ret; men nu kommer da ogsaa Dualismen mellem den mechaniske Aarsag og den dynamiske Virkning tilsyne i al sin Styrke.

Gjennem det Mechaniske træder det Virksomme, saa at sige, mimisk ud i locale Bestemmelser (Bølgebevægelser, Svingninger); disse locale Bestemmelser have som mechaniske Aar-

*) Ifølge Undulatiostheorien, maatte „Ætherbølgernes Hastighed da være 41,500 Mile i Secundet, 919,000 Gange saa stor som Lydens i Luften, og vilde vi overføre denne Forskjel alene paa Tætheden, maatte Ætherens Tæthed være 845,000 Millioner Gange mindre end Luftens, og een Cubikmiil Æther vilde ikke indeholde mere Masse end 1 1/3 Pund." C. Holten. Lysets Naturl. S. 167.

sager ikke fjerneste Lighed med de tilsvarende dynamiske Virkninger. Eller hvilken Lighed vil man vel kunne paavise imellem Lyd og Luftbølger, imellem Lys og Ætherbølger? Vilde man end prøve paa at forklare den subjective Forskjel mellem Lyden og Lyset af den objective Forskjel imellem Luften og Ætheren, da vilde man dog umulig kunne mene, at den subjective Forskjel mellem Lys og Varme skulde lade sig forklare af en objectiv Forskjel mellem to Slags Æther; og dog er den subjective Forskjel imellem Lys og Varme ligesaa stor som Forskjellen mellem Lys og Tone.

Dualismen af det Materielle og det Ideelle fremtræder da ogsaa i Naturlæren som en Dualisme af det Objective og det Subjective: til det Objective i Luft- og Ætherbølger svarer det Subjective i vor Hørelse og i vort Syn. Saa skarp er i denne Sag Naturlærens Adskillelse af de objective og de subjective Functioner, at „den sunde Sands" ikke ret kan blive enig med sig selv om, hvorvidt man tør indrømme en saadan Adskillelse eller ikke. Vel er det sandt, at Lysets Klarhed kun kan opfattes af den Seende, ligesom Klangen og Tonen kun kan opfattes af den Hørende; naar man lukker sine Øine, er det mørkt, enten saa Lyset skinner eller ikke, naar man er døv, er der altid Stilhed omkring En, om de Hørende end finde Omgivelsen nok saa larmende. Men en saadan Objectivitet synes der dog at være saavel i Lyden som i Lyset, at den naturlige Forstand ligesaalidt kan finde sig i, at Solen skulde miste sit Skin, om end alle Øine lukkede sig, eller Tonerne selv forsvinde, naar Ingen hører dem, som den kan finde sig i, at der hverken skulde være faste eller flydende Legemer, dersom der Ingen var, der kunde betragte dem og give dem Prædicater af faste og flydende. Det er igjen det ontologiske Objectiveringsproblem, vi her møde.

Fra den objective Side ere Functionerne physiske, fra den subjective æsthetiske; da nu det Æsthetiske saavel i snævrere som i videre Forstand er afgjørende for enhver mulig

Opfattelse af Lyden og Lyset, blive de paagjældende Virksomheder i denne Sammenhæng at bestemme som æsthetisk-physiske Functioner.

Danner nu det Mechanisk-Materielle det i Functionerne objective Extrem, det Æsthetisk-Ideelle det subjective, saa vil det Dynamiske, forsaavidt det i oprindelig Eenhed med det Mechaniske har sin physiske, i Eenheden med det Ideelle derimod sin æsthetiske Side, afgive Mellembestemmelsen.

Hvad da for det Første Forskjelseenheden af det Mechaniske og det Dynamiske angaaer, har Objectivitetens Logik et Correctiv at anbringe, som hverken Lydens eller Lysets Naturlære vil forkaste. Den mechaniske Function er, som vi have seet, en Function af Aarsagen. Reflecteres her nu udelukkende paa den mechaniske Aarsag, da drives man til en saa antilogisk-objectiv Yderlighed, at det ikke er muligt at øine nogen indre væsentlig Sammenhæng imellem det Materielle i Aarsagen og det Ideelle i Virkningen. I Lydlæren hedder det: „En Tone frembringes ved en Række af Svingninger, som vare lige længe og følge saa hurtigt paa hinanden, at Øret ikke kan opfatte dem særskilte. Jo hurtigere Svingningerne følge efter hinanden, desto høiere siges Tonen at være, jo langsommere, desto dybere. Tonens Høide er altsaa bestemt, naar man veed, hvormange Svingninger den udfører hvert Secund. Tonens Styrke beroer derimod paa den Hastighed, Luftdelene opnaae under deres Svingninger; thi jo større denne er, desto kraftigere Indtryk vil Bevægelsen gjøre paa Høreredskabet.“ *) Hertil svarer saa, hvad der meddeles i Lyslæren: „Ligesom Lysstraalerne kunne være forskjellige ved den Hastighed, Ætherdelene opnaae under deres Svingninger, hvorved Belysningens Styrke bestemmes, kunne de ogsaa være forskjellige ved Ætherdelenes

*) H. C. Ørsted. Naturlærens mechaniske Deel. Tredie Udgave ved C. Holten. Kbhvn 1859. S. 294.

Svingningstid, og derved bestemmes Farven, idet de røde Straaler ere dem med den største, de violette dem med den mindste Svingningstid. De mere og mindre brydbare Lysarter staae altsaa i samme Forhold til hinanden som høiere og dybere Toner.“ *)

Det Høieste, hvortil man naaer, er en sindrig Analogie mellem Luft- og Ætherbølger samt paa begge Sider en articuleret Parallelisme imellem Aarsagerne og deres Virkninger. Men den mechaniske Function er, som vi have seet, tillige en Function af Grunden. Den fuldstændige Begrundelse er en Motivering: her viser sig Correctivet. Ved at blive staaende ved det Mechaniske i den materielle Aarsag alene fik vi vel en punktualiseret Parallelisme af Aarsag og Virkning, men ingen Begrundelse. Eller hvilket Grundforhold skal man vel kunne paavise imellem Farven Rødt og Svingningstallet 477 Billioner i Secundet, imellem Farven Violet og Svingningstallet 733 Billioner i Secundet? Tage vi derimod Sagen, ikke blot efter Aarsagen, men fra Grunden af, saa vil det vise sig, at det Mechaniske selv er motiveret ved det Dynamiske. Er der imellem Lyden og Øret, imellem Lyset og Øiet et eiendommeligt Grundforhold, da maa der imellem Lyden og Luftmediet, imellem Lyset og Æthermediet ogsaa være et eiendommeligt Grundforhold. Naar Aarsagsforholdet viser os det Punktuelle, det Exacte og Mechaniske, saa viser Grundforholdet os det i Sagen Universelle, det i Overgangene Continuerlige og Dynamiske.

Allerede den Omstændighed, at Luften og Ætheren her blive at opfatte som Media, viser, hvorledes Bestemmelsen af det Almene uvilkaarlig hæver sig frem. Er det Eiendommelige ved Luftbølgerne Aarsag til Lyden, saa er det i Lydvirksomheden Eiendommelige igjen Grunden til Luftbølgernes

*) C. Holten. Lysets Naturl. S. 170.

Eiendommelighed. Ligesom det Ideelle, skjøndt det ikke kan enten vilkaarlig forbindes med det Materielle eller fremstilles som en forvandlet Materie, dog kan og maa baade selv bestemmes ved og igjen vise sig bestemmende for det Materielle, saaledes kan og maa ogsaa Lydens Idealitet baade selv bestemmes ved og vise sig bestemmende for de tilsvarende Luftbølger. Og det Samme gjælder naturligviis om Lyset og Ætherbølgerne. Imellem Rødt og Svingningstallet 477 Billioner, imellem Violet og Svingningstallet 733 Billioner er her kun et mechanisk Aarsagsforhold, forsaavidt her er et dynamisk Grundforhold. Svingningstallet 477 Billioner er i mechanisk Forstand Aarsag til det Røde, forsaavidt de svingende Dele ere Ætherdele; men i hver Ætherdeel svarer det dynamisk Ideelle til sit Materielle, som det Indre til sit Ydre: Svingningerne selv, Ætherdelenes locale Forandringer, udtrykke Virksomhedens ydre Figurationer, men ikke dens Væsen. Virksomhedens Væsen er det Ideelle; Svingningerne ere kun de materielle Betingelser, uden hvilke Ætherdelene ikke kunne udvikle deres ideelle Natur; det Ideelle, det i Lysvirkningerne Dynamiske, er selv Grunden til, at Ætherbølgerne blive Lysvirkningernes Aarsag.

Betragte vi dernæst Functionerne fra den subjective, altsaa æsthetiske Hovedside, saa kommer Forskjellen imellem den blot psychologiske og den ontologiske Objectivering til sin fulde Ret. I Synets og Hørelsens Organer bliver det Mechaniske Moment for det Dynamiske; men saalænge den psychologiske Dualisme vedbliver, vil det i Functionerne Æsthetiske bestandig holde sig som i en Svæven mellem Tilfældighed og Nødvendighed. Det æsthetisk Subjective kommer til som et Tilfældigt, thi Luft- og Ætherbølgerne ere uafhængige af vor menneskelige Høren og Seen; og dog er det æsthetisk Subjective et for Lyden og Lyset absolut Nødvendigt; thi Naturlæren indprænter jo os selv den Sandhed, at Lyden, det

Hørlige, ligesaalidt kan være uden en Høren, som Lyset med alt sit Synlige uden en Seen.

Dualismen af det Subjective og det Objective i Bestemmelsen af saadanne materielle Idealiteter som Lyden og Lyset hidrører ingenlunde fra disse Idealiteter selv, men, som Dualismen i alle andre Henseender, ene og alene fra den psychologiske Betragtningsmaade. Det er kun en Indbildning, naar man antager, at Objectiviteten i Lyd og Toner, i Lys og Farver skulde, ontologisk seet, være mere subjectiv end Objectiviteten i Tyngden, Cohæsionen, Haardheden o. dsl. Alle objective Relationer beroe paa subjective Reflexioner; alle Objecter og objective Bestemmelser forudsætte en ontologisk Objectivering. Forskjellen er kun den, at det Subjectivitetsmoment, som ellers skjuler sig i de abstract-physiske Existenser, træder tydelig frem og hævder sin Ret i de æsthetisk-physiske Functioner.

c) Functioner af Grundaarsagen.

Den væsentlige Sammenhæng imellem Objectivitetens og Functionernes Logik er af det allerede Udviklede umiskjendelig. I det almindelige Tankeindhold, der udgjør Subjectivitetens egen logiske Væsenhed, peger Functionen allerede hen paa den manglende Objectivitet, forsaavidt den peger hen paa en Mangel af punktuelle Bestemmelser. I den abstracteste Form ere de punktuelle Bestemmelser exacte Størrelsesbestemmelser; de antilogiske Reflexer, hvorved de almeenlogiske Begreber forvandle sig til Operationsbegreber og Punktualiteten indføres, angive her Grundtræk til en mangfoldig Bestemmen af det Mangfoldige, de første Lineamenter af objectiv Tilværelse: Functionerne af den formelle Grund førte da saaledes i den exacte Form til en Afskygning af Gjenstandsrelationer og derved til Objectiviteten som *formel Objectivitet*.

Naar de Abstractioner, hvormed den formelle Grund er

behæftet, integreres, forvandle de rene Formbestemmelser sig til Existensbestemmelser, saa at Grundens Indhold faaer Tilværelse, og Grunden bliver reel. Grundens Realitet er eiendommelig bestemt ved Qvalitetens Eenhed med den tilværende Qvantitet, altsaa ved Modaliteten. Det i Modaliteten Objective fremlyser af Maalenes og Maalforholdenes specifiske Overgange, af de reale Modsætningers vidtforgrenede Systemer. Det Intensive, der kommer til Existens i sit Extensive, Kraften, der i sin Yttring har en betinget Existens, det Indre, der til saamange Sider slaaer ud i sit Ydre, disse Grundfactorer hidførte da ogsaa en saadan Mangfoldighed af særegne Afhængighedsforhold og eiendommelige Virkemaader, at den Objectivitet, der articuleredes ved Functioner af den reelle Grund, fik relativ Selvstændighed og blev at bestemme som *væsentlig, reel Objectivitet*.

At de Existensmomenter, der udgjøre den væsentlige Objectivitets Indhold, tilhøre Virkeligheden og følgelig ere Magtbestemmelser, som paa kategorisk- antikategorisk Maade give de tilværende Objecter objectiv Eiendommelighed, fremgik dernæst af den blandede Grund og af de Vexelvirkninger, hvori Tingsaarsagerne have deres Bestaaen. Vistnok kan Grundenes Blanding ikke skee paa udvortes og tilfældig Maade, saaledes som f. Ex. Luftarternes Blanding; Betingelserne, der udvortes bestemmes ved Tingene, bestemmes med det Samme indvortes ved Grundene: Grunden modtager kun Betingelser ved at sætte Betingelser; den blandede Grund er selv en Eenhed, den Eenhed, hvori Blandingen begrundes. Ikke desto mindre blev dog Grundenes Blanding et kategorisk Udtryk for Væsenets Endeliggjørelse i Andetheden, i det Antikategoriske, det i Objectiviteten Objective. Vexelbestemmelsen af Logisk og Antilogisk articulerede sig i Maalforholdene. Det Antilogiske var, at Maalets Grændse blev sat ved qvalificerende Magthandling; det Logiske var, at de qvalitative Bestemtheder motiveredes ved en i den blandede Grund begrundet Blanding af

Grunde. De reale Grundmomenter traadte ved Magtens Udslag frem som Aarsagsmomenter og existerende Aarsager: Grundens Functioner forvandlede sig til Functioner af Aarsagen. I Tid og Rum, i Masser og Kræfter, i Tilstandsforandringer af Virken og Liden, Bevægelse og Hvile, fik Aarsagsobjectiviteten da en saa exact Analyse, en saa punktuel Udvikling, at den udtrykkelig antog Præget af *virkelig Objectivitet*.

Den virkelige Objectivitet er dualistisk; det Dualistiske kom tilsyne derved, at Functionerne adskilte sig i to neensartede, men dog parallelt løbende Systemer, nemlig det mechaniske og det dynamiske. I de mechaniske Functioner naaede den virkelige Objectivitet det Objectives yderste Grændse; men de antilogiske Elementer, som selv i Begrebets Form synes at modsætte sig al væsentlig Begriben, forsaavidt de hævdede den factiske Aarsag endog i den Grad, at Grunden og Grundforholdet blev borte, forvandledes igjen i de dynamiske Functioner til logiske Realmomenter: det Uendeliges Analyse med sine Differentialer og Differentialvirkninger viste os da Veien til Udjevning af den Kløft, der ellers adskiller det Mechaniske fra det Dynamiske.

Forholdet imellem det Mechaniske og det Dynamiske fremstillede sig endvidere som et Forhold imellem det i Materien Reelle og Ideelle, altsaa som et Forhold imellem Objectivitetens objective og subjective Side. I de æsthetisk-physiske Functioner blev Modsætningen af Objectiveringens objective og subjective Factor og dermed Objectivitetsdualismen tydelig udtalt; men de æsthetisk-physiske Functioner articulerede tillige Vexelvirkningen af de modsatte Led paa en saadan Maade, at Dualismen gik under i sine Consequenser.

Med Dualismens Opløsning forvandle Grundens og Aarsagens Functioner sig til *Functioner af Grundaarsagen*; det er denne Forvandling, der nu nærmere skal bestemmes.

Forsaavidt de relative foraarsagede Aarsager ere Momenter for Principet selv, den indholdsrige, sig i Alt reflecterende Selvaarsag, maae alle særskilte Functioner, alle forskjelligartede Objectiveringsacter opfattes som Virksomheder af een og samme overgribende Subjectivitet. Det Objective, som saaledes paa een Gang baade modstaaer og dog underordnes Subjectiviteten, viser sig da, ifølge den ophævede Dualisme, baade fra en materiel og en ideel Side. Opgaven er altsaa at tydeliggjøre Forholdet imellem den materielle Objectivitet og den subjective Viden. Dette Forhold vilde være uden alt Begreb, altsaa ubegribeligt, dersom Magten ikke dannede Midten mellem de to Extremer: Materien i Objectet og Viden i Subjectiviteten. Abstraherer man fra Magten, saa har man kun Valget mellem en eensidig Idealisme og en ligesaa eensidig Materialisme. Idealismen opoffrer Materien for sit Vidensideal, Materialismen opoffrer Vidensidealet for Materien; kun Magten kan som Extremernes Midte magte det i Extremerne Eensidige.

For det Første formaaer da Magten at hævde Materien Realitet; thi hvad er Materien vel Andet end Magtens umiddelbare Udslag, Objectivitetens antilogiske Element, den mægtige Andethed, som end ikke Ideen selv i sin guddommelige Reflexion kan forvandle til Skin? Men paa den anden Side vilde Magten, som i forrige Kapitel er viist, ikke være Magt, dersom den ikke var istand til at magte den materielle Realitet og sætte det substantielle Led som Moment, som Realnegation for en fuldkommen Viden. Kun derved at Materien med al sin Realitet forvandles til Moment og Realnegation for en guddommelig Viden, er Materialismen overvunden og den idealistiske Eensidighed ophævet.

Et gjennemført Beviis for Materiens Realitet have vi i de mechaniske Functioner. Hvis Idealisterne virkelig kunde beqvemme sig til at studere Analyserne og aabne sig Indblik i den uendelige Mangfoldighed af punktuelle Bestemmelser, hvorpaa Objectiviteten mechanisk beroer, saa vilde de snart opgive ethvert Forsøg paa at bortforklare Materien og forflygtige det Materielle. Et gjennemført Beviis for Materiens Idealitet have vi i de dynamiske Functioner. At det i Materien Materielle ikke selv er ideelt, at en immateriel Materie er en Modsigelse, maa indrømmes; men har man tilfulde indseet, hvad det vil sige, at Atomerne som Functionspunkter ikke have umiddelbar stofagtig Selvstændighed, at de som Reflexionsconstanter kun i deres egen Foranderlighed holde sig uforandrede, da vil man i det Materielle nodvendig see Grundlaget for det i Objectiviteten Ideelle. Kunne Materialisterne ikke, paa Videnskabens nuværende Trin, gjøre Rede for, hvorledes det Mechaniske med indre Consequens fører over i det Dynamiske, saa ere deres Paastande og Forsikkringer om Materiens absolute Realitet uden al videnskabelig Interesse; men skal der gjøres Rede for, hvorledes de mechaniske og dynamiske Functioner reflectere sig i hinanden, da vil det være umuligt at anerkjende Objectivitetens materielle Side, uden tillige at anerkjende den ideelle.

At Objectiviteten kun er materiel og mechanisk, forsaavidt den er ideel og dynamisk, vil med andre Ord sige, at det Objective kun er, forsaavidt det objectiveres. I den ontologisk objectiverende Subjectivitet er Magten identisk med Viden, og det Materielle forsaavidt identisk med det Ideelle. Men Identiteten har igjen Forskjel, og Forskjelseenheden er i det Objectives Forhold til det Subjective en Modsætningseenhed. Paa Modsætningseenheden af Viden og Magt beroer da Modsætningseenheden af den materielle og den ideelle Objectivitet, og herpaa igjen den ontologiske Modsætningseenhed af Sandsning og Tænkning.

At Sandsningen seet i Objectivitetens Lys ligesaavel har ontologisk Gyldighed som Tænkningen, kan ved dette Vendepunkt tydeligt indsees. Functioner af den rene Tænkning uden Bibestemmelser fra Sandsningen og det Sandse-

lige ere, som vi have seet, tomme og intetsigende; i de reneste Reflexioner, ja selv i Speculationen, er der Skjær og Antydning af forvandlede Sandsningsmomenter. Men Functioner af det Sandselige uden Sandsning og af Sandsninger uden Tænkning ere da ogsaa intetsigende; thi Functioner beroe paa Relationer, Relationer paa Reflexioner, Reflexioner paa Tænkning.

Spørgsmaalet om Sandsningens Realitet staaer i nøieste Forbindelse med Spørgsmaalet om Materiens og de materielle Objecters Realitet. Har Materien, seet i Ideen, ingen Realitet, er dens Realitet kun et Udtryk for Videns Afmagt, saa har Sandsningen, ontologisk seet, naturligviis heller ingen Realitet, saa er dens psychologiske Gyldighed et Udtryk for den begrændsede Subjectivitets Afmagt. Men nu gjælder da ogsaa det Omvendte. Har Materien for Ideen selv Andethedens Realitet, er denne Realitet et afgjørende Udtryk for Modsætningseenheden af Magt og Viden, da maa det materielle Object nødvendigt formedelst Magten bestemme Viden, og den umiddelbare Vidensbestemmelse svare til den ontologiske Sandsning. Ligesom den psychologiske Sandsning er et kategorisk Kjendetegn paa Videns Afmagt, saaledes er den ontologiske da et væsentligt Udtryk for Videns Eenhed med den ideelle Magt. Formedelst Magten kan Viden bestemme Materien, thi Magten er ideel; formedelst Magten kan Materien bestemme Viden; thi Magten er reel.

At Ideefornemmelser, ontologiske Sandsninger, maae have Realitet, sees af den mægtige Modsætning imellem den reelle og ideelle Magt. Paa Ideefornemmelserne beroer da ogsaa Umiddelbarheden, den reel-ideelle Umiddelbarhed, der betinger Reflexionen og muliggjør Begriben og Viden. Eller hvorledes skulde Viden vel kunne tænkes uden Reflecteren og Begriben? Lad den i Ideen fuldkomne Viden være nok saa intuitiv, nok saa speculativ: vore Undersøgelser af Vidensidealet have dog overtydet os om, at en intuitiv Viden uden discursive For-

udsætninger, en speculativ Viden uden al Reflecteren, en guddommelig Viden uden Tænken, Abstraheren og Begriben er en orkesløs Indbildning. Men ingen Reflecteren er mulig uden Umiddelbarhed, ingen discursive Forudsætninger uden Endelighed, ingen virkelig Begriben uden antilogiske Reflexer: hvorfra komme da disse for en ubetinget Viden afgjørende Betingelser? Svar: fra det i Objectiviteten Materielle og Sandselige? Men hvorledes komme disse sandselige Umiddelbarhedsmomenter ind i Ideen? Svar: igjennem Subjectivitetens ideel-materielle Affectioner, igjennem Ideefornemmelser, igjennem ontologiske Sandsninger! Eller endnu tydeligere: de sandselige Umiddelbarhedsmomenter komme fra Virkeligheden, fra Objectivitetens Rige ind i Ideen som vidende Idee, efterdi de oprindelig ere i Ideen, nemlig i Magtens Idee. Det er igjennem Ideefornemmelserne, de ontologiske Sandsninger, at Subjectiviteten formedelst sit objective Andet staaer i umiddelbart Forhold til sig selv. Tag disse Sandsninger, disse Ideefornemmelser, disse Subjectivitetens Indtryk af materielle Magtbestemmelser bort: hvad bliver det saa til med den uendelige Reflecteren? Den standser! Og naar Reflexionen med dens Realnegationer er standset, hvad bliver det saa til med den uendelige Begriben? Den forsvinder! Men naar den uendelige Begriben med dens ideelle Indhold og reelle Gjenstande paa denne Maade er forsvunden, hvad er saa Ideen, „den sig vidende Sandhed", med al sin Tænken, Begriben og Viden Andet end et Skin, en mystisk Væsenhed, en logisk Drøm?

Ved den ontologiske Sandsning er Materien principielt bestemt som det Sandselige. Fra Endelighedens Standpunkt seer det ud, som var det Materielle lige selvstændigt, enten det blev sandset eller ikke; men i Principet er Sandseligheden selv Materiens Substantialitet: at existere og at sandses er for Materien Eet og det Samme. Har nu Materien sin Realitet i Sandseligheden, og Sandseligheden i den ontologiske

Sandsning, saa falder Spørgsmaalet om Ideens Sandseorganer, om et Subjectivitetens Sensorium bort af sig selv. Langt fra at behøve noget særligt Sensorium for at sandse det Sandselige, er det Sandselige tvertimod selv Ideens Sensorium. Paa det psychologiske Trin er Sandseorganet Et og Sandsningens Gjenstand et Andet. Kun Gjenstanden sandses; Organet selv bliver ikke sandset. Paa det ontologiske Trin er Sandseorganet selv Gjenstand og Gjenstanden Organ. Er der nu i Realsystemet utallige Gjenstande, og er hver sandselig Gjenstand selv et ontologisk Sandseorgan, saa gaaer det med Subjectiviteten og Sandseorganerne, som med Grundaarsagen og Tingsaarsagerne: de mange forskjellige Tingsaarsager ere Momenter og Gjennemgangspunkter for Grundaarsagen; de mange og forskjellige Sandseorganer ere Momenter for den i Ideen sandsende Subjectivitet.

Forsaavidt nu Subjectiviteten som Sandsningsprincip selv i særlig Begrændsning danner det Sandselige, hvorigjennem den sandser, ere de tilsvarende Functioner *organiske*; forsaavidt Sandsningsprincipet som reflecterende Subjectivitet sætter sin intellectuelle Virken imod de sandselige Forudsætninger, hvoraf denne Virken betinges, ere de tilsvarende Functioner ideelt-mechaniske, Functioner af *Aandens Mechanik*; men Aandens mechaniske Betingelser gaae som tjenende Bestemmelser op i Subjectivitetens Tilegnelse af sit objective, i Ideen gjennemsigtige Indhold, medens det Sandselige vedbliver at gjælde, og Functionerne bestemmes efter deres *Energie*.

α) Organiske Functioner.

„At antage et for organiske Individer gjældende Livsprincip, uden at forudsætte et for hele Tilværelsen gjældende Grundprincip, er tankeløst. Men hvorledes skulle vi vel overbevise os om, at den udvortes virkelige Verden med dens Ting, Tingsaarsager, Betingelser og Love har en saa ideel Oprindelse,

at dette Hele sammenholdes og bæres af en saa aandig Magt, at dette Mangfoldige gjennemvirkes af et eneste, allestedsnærværende Princip?“ *) — Naar der i speculative Kosmologier tales vidt og bredt om en Alt constituerende, Alt organiserende Fornuftvirksomhed, da kunde det jo vel ved en foreløbig Betragtning synes, som om Betydningen af en saadan Alt organiserende Virksomhed og „Virksomhedsproces“ var saa indlysende ved sig selv, at der til Indsigt i Fornuftens organiske Functioner ikke udfordredes nogen videre logisk Forberedelse. Men see vi nærmere til, er Begrebet af en Alt organiserende Fornuftvirksomhed endda just ikke saa let at tydeliggjøre.

Vanskeligheden med en Alt organiserende Fornuftvirksomhed er, paa Objectivitetens nærværende Udviklingstrin, ingenlunde den, at Ideen selv optræder som Aarsag, at den evige Fornuft formaaer at gjennemtrænge, bevæge og forme Materien; thi Principets materielle Energie er allerede belyst fra saamange Sider, at her, hvad dette Punkt angaaer, ikke lades Tvivl tilbage. I sin Almindelighed er Sagen klar; men med det Særskilte og Enkelte komme Vanskelighederne. Deels er det nemlig uvist, om den Alt organiserende Fornuft virker som ubevidst Naturprincip eller som selvbestemmende Aand, som vidende Subjectivitet; deels er det ubestemt, hvad der egentlig skal tænkes ved en Alt organiserende Virksomhed, saalænge Kategorierne *anlægge*, *ordne*, *constituere*, *articulere*, *organisere* bruges ifleng, saa at de næsten gjælde for eenstydige Ord.

Hvad nu for det Første det Spørgsmaal angaaer, hvorvidt den Alt organiserende Fornuft er et ubevidst Naturvæsen eller en vidende Aand, da har Grundideernes Logik i nærværende Sammenhæng Forudsætninger nok til dets Besvarelse. Det vil nemlig af alt det Foregaaende være indlysende, at Eftertrykket her ikke kan falde paa Kategorien *Fornuft*,

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd.“ Universitetsaar 1860—61 S. 200.

eftersom den evige Fornuft jo paa een Gang virker baade i Videns og i Magtens Kreds; hvoraf da følger, at dens Virksomhed maa kunne være saavel i reflecteret som i umiddelbar, saavel i subjectiv og bevidst som i objectiv og ubevidst Form. Nei, det afgjørende Eftertryk falder paa Organiseringens Kategorie; og heraf følger da, at, dersom Kategorien Organiseren hører ind under Magtens Kreds, altsaa under Realsystemet, saa maa den Alt organiserende Fornuft nødvendig virke som et ubevidst Naturprincip. Det Samme gjælder om den Alt ordnende, Alt constituerende, Alt articulerende Virksomhed.

Men fordi den organiserende Virksomhed hører til samme omfattende Sphære som den constituerende og articulerende, deraf følger endnu ingenlunde, at de nævnte Functioner skulde have samme Værdi; Realsystemet selv deler sig jo i lavere og høiere Kredse, svarende til Totaliteter af lavere og høiere Orden. Saaledes kan en Totalitet af lavere Orden da meget vel anlægges, ordnes, constitueres og articuleres, uden at den derfor i Ordets egentlige Forstand organiseres. Den totaliserende Reflexion har i forrige Kapitel allerede viist os, hvor væsentlig Forskjellen er imellem den mechaniske, den mechanisk-dynamiske og den organiske Totalitet; enhver af de nævnte Totaliteter er paa sin Viis constitueret og articuleret, men kun den organiske er organiseret. Fra Objectivitetens Synspunkt, altsaa med udtrykkeligt Hensyn paa de tilsvarende Functionssystemer, skulle vi da i denne Sammenhæng betragte den angivne Forskjel noget nærmere.

Den abstract-mechaniske, den in concreto mechanisk-dynamiske og den organiske Totalitet have med al deres Forskjellighed en væsentlig indbyrdes Lighed, ja et fælleds ideelt-materielt Grundlag. Ved det i Grundlaget Ideelle tilhøre Totaliteterne Idealsystemet, ved det i Grunden Materielle tilhøre de Realsystemet. Hvorledes Anlæget dannes, hvad en Constituering væsentlig betyder, hvilke Momenter den articulerende Virksomhed indeholder, ere her afgjørende Spørgsmaal.

Dannelsen af det for hver Totalitet nødvendige Anlæg skeer ved eiendommelig Samvirken af ideel og materiel Energie. Lægges Energien eensidig ind i Ideen og det Ideelle, saa bliver Materien det i sig passive Element. Anlægets Dannelse, Heelhedens oprindelige Constituering kommer da udelukkende til at beroe paa den ideeopfyldte Subjectivitets eiendommelige Selvvirken. For en umiddelbar Anskuen kan Ideeens constituerende Selvvirken, naar den nærmere skal bestemmes, fremstille sig paa forskjellig Maade. Deels kan det synes, som om Subjectiviteten selv med abstract Frihed, altsaa med reen Vilkaarlighed, indvirkede paa Materien som paa en uordnet Masse, et bøieligt, føieligt Stof, hvori den formende Fornuft kan afpræge sine bevidste Tanker og realisere en Plan af egen Viisdom. Deels kan Sagen, idet man for at tilsløre Vilkaarligheden indfører et ideelt Mellemled, forestilles saaledes, at det vel ikke umiddelbart er Subjectiviteten selv, men en fra Ideeriget udgaaende eiendommelig Idee, paa hvis principielle Virksomhed Materiens Bevægelse og Anlægets Dannelse væsentlig beroer. Men hvilke Ændringer den idealistiske Synsmaade end undergaaer, saa vil det ikke kunne skjules, at den ideelle Energie gaaer tabt, naar den materielle fornegtes: Functionerne ere kun ideelle derved, at de ere materielle.

Lægges Energien eensidig ind i Materien og det Materielle, saa maa Ideen med sin Viden og Selvbestemmen enten forsvinde som et Phantasma, et deuteroskopisk Syn, eller dog forvandles til et Absolutum i evig Væren uden Vorden, evig Hvile uden Bevægelse, evig Speilen uden Virken. Men naar et virkeligt Anlæg udelukkende skal beroe paa Materien og dens Kræfter, ophører det at være Anlæg; thi Anlæg i strengere Forstand forudsætter Plan, Plan igjen bestemmende Reflexion, og den bestemmende Reflexion ideel Energie: Functionerne ere kun materielle derved, at de ere ideelle.

Begynder nu ethvert virkeligt Anlæg med et ved Principet bestemt System af reelle Muligheder, Muligheder af ideelle-materielle Functioner, saa maa Constitueringen, Grundaarsagens oprindelige Function, være en Virksomhed af ideel og materiel Energie, en Principvirksomhed, hvis Plan og Formaal er reflecteret i Ideen, hvis Gjennemførelse i Realsystemet er betinget af Materien og dens Kræfter. Heraf følger da, at enhver i sig sluttet Totalitet, enten den nu iovrigt er abstract-mechanisk eller mechanisk-dynamisk eller organisk, maa, hvad Viden, Reflecteren og ideel Energie angaaer, staae i lige oprindeligt Forhold til Ideen og dens Functioner af subjectiv Viden: her er i Anlægets Oprindelse forsaavidt ingen Forskjel. Det er ganske vist en Vildfarelse, hvis Nogen antager, at Anlæget af en mechanisk Totalitet meget vel kan skee ved Materiens Kræfter alene, altsaa iblinde, medens Anlæget af en Organisme, især af en besjælet Organisme og da fremfor Alt af den rigtbegavede Menneskeorganisme, skulde udkræve en egen bevidst Forberedelse, et overordentligt Tilskud af guddommelig Viisdom.

Hvad der gjælder om Totaliteternes Anlæg, gjælder ogsaa om Anlægets virkelige Udførelse, altsaa om Articulationen. For enhver Totalitet, hvilket Tilværelsestrin den end iovrigt tilhører, er Articulationen bestemt ved en i sig fordoblet Vexelvirkning, Vexelvirkningen af ideel og materiel Energie. Det er kun en speculativ Fixidee, at Ideen i et System af mechaniske Functioner ikke skulde have den Magt over Materien, altsaa ikke den Evne til at articulere det mechaniske Hele, som Ideen i et System af organiske Functioner har til at articulere sit organiske Hele; at med andre Ord en Organisme skulde være mere gjennemvirket af Videns og Viisdommens evige Grundidee, end f. Ex. et Solsystem. Det er to aldeles forskjellige Synspunkter, man har ladet løbe i Eet, idet man har confunderet Forholdet imellen de relative Totaliteter og

Totaliteternes absolute Princip med Forholdet imellem de relative Totaliteter indbyrdes.

Seet fra det absolute Synspunkt har Ideen samme Magt over Solsystemet, som over det menneskelige Legeme; er Solsystemets Dannelse, Articulation og Vedligeholdelse at forklare af endelige, materielle Aarsager alene, saa maa det Samme gjælde om det menneskelige Legeme. Men dersom det menneskelige Legemes organiske Articulation ikke kan forklares uden et Totalitetsprincip for *organiske Functioner*, da kan Solsystemets mechaniske Articulation heller ikke forklares uden et Totalitetsprincip for *mechaniske Functioner*:*)

---

*) „Fordi en blot mechanisk Vexelvirkning imellem Centralkraften og Tangentialbestræbelsen er tilstrækkelig til at forklare Stramningen af den Snor, hvori Stenen svinges: saa bilder man sig ind, at en lignende, blot endelig mechanisk Vexelvirkning er tilstrækkelig til at forklare, hvorledes Jorden oprindelig er kommen til at bevæge sig om Solen. Af denne første Grundvildfarelse følger en anden; thi har man først sat sig fast i den Indbildning, at Kræfterne i de store elementære Totaliteter virke som selvstændige Stofaarsager, uden at her kan være Tanke om Idee- eller Hensigtsaarsag: hvad Begreb skal man saa gjøre sig om den ideelle, i Organismerne sig aabenbarende Causalitet? Er der ingen Idee-Aarsag virksom i Solsystemet, saa er der heller ingen Idee-Aarsag enten i Fosterdannelsen eller i Metamorphosen eller i Instinctets og Driftens Yttringer; omvendt: kunne Instinctets og Driftens Yttringer ikke forklares uden en tilsvarende Idee-Aarsag, saa kan Dannelsen af det geologiske Hele, saa kan Dannelsen af Solsystemet, det store mechaniske Hele, heller ikke forklares uden tilsvarende Idee-Aarsag. At antage den mechaniske Aarsag for et objectivt, Idee-Aarsagen for et blot subjectivt Begreb er en tom Udflugt; er det anthropomorphistisk at tænke sig Idee-Aarsager, saa er det ogsaa anthropomorphistisk at tænke sig mechaniske Aarsager, thi det er jo den menneskelige Bevidsthed selv, der ligesaavel maa tænke sig disse som hine." Forelæsn. over „Phil. Propæd." Universitetsaar 1861—62 S. 91.

de mechaniske og organiske Functioner ere hver i sin Kreds og paa sin Maade Functioner af Grundaarsagen.

Anderledes naar Spørgsmaalet er om de relative Totaliteters indbyrdes Forhold. Fra dette Synspunkt viser sig en Forskjel, og det en væsentlig Forskjel, imellem et mechanisk og et organisk Hele.*) Idet Eftertrykket falder paa Modsætningen af de forskjelligartede Totaliteter og derved tillige paa de relative Ideers eiendommelige Forhold til Grundideen, saaledes navnlig som disse Forhold fremstille sig i Realsystemet, altsaa i Objectivitetens Sphære, vil Opgaven være: at udvikle det for de organiske Functioner Særegne.

---

*) „Ved at tydeliggjøre sig Forskjellen mellem Naturtotaliteter som: Solsystemet, Jordkloden og Organismerne paa Jordkloden, vil man overbevise sig om, at der maa være en principiel Forskjel imellem Naturens organiske og ikke-organiske Formaal . . . Det mechaniske Forhold fordrer, at Midlerne udtræde med en saadan Selvstændighed, at Formaalets ideelle Magt over dem kun lader sig tilsyne i det System af Love, hvorefter Bevægelserne foregaae i Rummet; det organiske Forhold tillader derimod ingen endelig Adskillelse af Midlet selv fra Formaalet . . . Imellem det organiske og det mechaniske Formaalssystem danner det geologiske en egen Midte. Bestanddelenes qvalitative Forskjellighed: Modsætningen mellem det Faste, det Flydende og det Luftformige, mellem Jordlagene indbyrdes o. s. v. har for den teleologiske Udvikling af det jordiske Hele en ganske anden Betydning end de roterende Massers Qvalitet for Solsystemet; thi den eneste Qvalitet, hvorpaa det mechaniske Formaal lægger afgjørende Vægt, er egentlig Vægtfylden. Ikke desto mindre forholde de masseagtige Bestanddele sig dog i Jordlegemet selv saa udvortes til hinanden, at her kun i uegentlig Forstand kan være Tale om Organisation og Organisme; som elementær d. e. uorganisk Organisme er Jorden det Moderskjød, hvoraf de organiske Organismer fremgaae, men de Levendes Moder er ikke selv levende.“ Forelæsn. over „Phil. Propæd.“ 1861—62 S. 91—93.

Ethvert af de særegne Functionssystemer maa svare til sin særegne Grundaarsag, og bliver da med det Samme bestemt ved en særegen Selvvirken, en egen Form af Selvhed: til Systemet af de mechaniske Functioner svarer en mechanisk Selvhed, til Systemet af de mechanisk-dynamiske Functioner en elementær Selvhed, til Systemet af de organiske Functioner en organisk Selvhed; Opgaven vil altsaa være: at paavise Eiendommeligheden ved den organiske Selvhed. Endelig vil det, eftersom det ene System i Realsphæren danner Grundlag for det andet (det mechaniske for det mechanisk-dynamiske, og begge for det organiske), være Logikens Opgave i denne Sammenhæng: at fremstille det organiske Systems ontologiske Forhold til de særlige Grundlag.

Hvad nu for det Første Forskjellen imellem den abstract-mechaniske og den mechanisk-dynamiske eller elementære Function angaaer, er hiin charakteristisk derved, at den lader Aarsagen falde umiddelbart sammen med den formelle Grund, medens denne derimod har det til Særkjende, at den forener Aarsagen med den reelle og blandede Grund. De mechaniske Functioner ere abstracte Aarsagsfunctioner; det abstracte Aarsagsforhold gaaer i Eet med det formelle Grundforhold. De mechaniske Functioner ere i deres existentielle Væsenhed ligeartede, det Almene og Ligeartede ligger til Grund for den punktuelle Forskjellighed; derfor er den rationelle Mechanik en exact Videnskab; derfor ligger det Mechaniske saa beqvemt for mathematiske Analyser. De elementære Functioner maae jo vistnok, efterdi de beroe paa Vexelbestemmelser af det Mechaniske og det Dynamiske, nødvendig bevare de mechanisk-punktuelle Forudsætninger; men da den mechaniske Form her optager et forskjelligartet dynamisk Indhold (saaledes ere jo Lyd- og Lysfunctionerne, Varmefunctionerne, de magnetiske, elektriske, Functioner o. s. v. dynamisk forskjellige), saa ere de elementære Functioner overalt kjendelige paa de til Blandingen svarende Abstractioner og Concretioner. Hver Elementær-

function er i sin concrete Bestemthed som et Complex af Functioner; hvormange forskjelligartede Functioner maae ikke samvirke til Dannelsen f. Ex. af Havvand, af Graavakke, af Muldjord o. s. v. I Modsætning hertil er nu den organiske Functions Eiendommelighed iøinefaldende. Imellem det Elementære og det Organiske er her den væsentlige Lighed, at begge Slags Functioner ere concrete, medens den mechaniske er abstract; men hertil svarer igjen en ligesaa væsentlig Ulighed. Thi Concretionen i den elementære Function tilhører Andetheden, medens Concretionen i den organiske tilhører Selvheden. Idet Selvaarsagen forvandler Concretionens forskjelligartede Bestanddele til Momenter, gjenvinder den i det Subjective det Præg af Eenfoldhed, som den mechaniske har i det abstract Objective; den organiske Function har sit Eiendommelige i den Maade, hvorpaa den forvandler og assimilerer sig de mechaniske og elementære.

Functionernes indbyrdes Forskjellighed maa naturligviis reflectere sig i Forskjelligheden af de tilsvarende Totaliteter, og omvendt. Under denne dobbeltsidige Reflecteren kommer de relative Principers Eiendommelighed tilsyne. Som Princip er ethvert Realprincip en energisk Selvhed; Energien paa een Gang baade materiel og ideel.

Det mechaniske Princip er som Magtens materielle Afspeiling dog endnu kun en abstract og formel Selvhed. Dette er en ligefrem og nødvendig Følge af Magtens Væsen. Magten gjør Forholdsleddene til virksomme Momenter ved at gjøre de virksomme Momenter til existerende Led. Forsaavidt Totalitetens existerende Led væsentlig ere Momenter, er Principet med sin ideelle Overmagt en altbestemmende Selvaarsag, en mægtig Selvhed. Men da Aarsagsmomenterne existere som Tingsaarsager, som endelig adskilte Led, fremstiller Virkeligheden et System af Functioner, hvis punktuelle Forudsætninger i den Grad tilhøre Endeligheden, at det i Phænomenet seer ud, som var den mechaniske Totalitet et sammenstykket Hele.

Den formelle Eenhed af Væsen og Phænomen, nemlig den umiddelbare Magteenhed, er en ligesaa formel og dog mægtig Dualisme; de reale Mellembestemmelser, ved hvilke Extremernes Afstand udfyldes, lade sig først tilsyne, naar de mechaniske Forholdsled paany totaliseres, altsaa i den elementære Totalitet. Forsaavidt Articulationen gaaer, om end paa endelig Maade, igjennem Delenes Dele og derved qvalificerer Forbindelserne, sætter den articulerende Selvaarsag Concretionsmomenterne som tilværende Elementer og virker i det Enkelte middelbart; Idealiteten kan vel magte, men ikke assimilere sig de forskjelligartede Bestanddele; Energien fortaber sig i endelige, om end fleersidige og mangeformige Leddelinger: det articulerende Princip er en elementær Selvhed.

I det Organiske gaaer Principets ideelle Energie derimod saaledes op i den materielle, at den articulerende Selvhed gjennemtrænger sit articulerede Stof. I Organismen er Selvheden legemlig, Subjectiviteten objectiv; Organisering er Selvhedens Legemliggjørelse, dens umiddelbare Selvobjectivering.*) Abstraherer man fra den sig legemliggjørende Selv-

*) „I det astronomiske Hele, det System af Verdener, der opfylder Himmelrummet, gjælder Materiens Vægt; her er Massernes Rige. Men Massernes Rige er dog ogsaa Lysets Rige: det sandselige Lys er Aandens Symbol, en Afglands af den i Fornuftgrunden virksomme Idealitet. Allerede i Jordlegemet tvinges det Masseagtige ind under articulerende Former; med Organismen forsvinder det ganske; Cellen, ubetydelig i Masse, er her det betydningsfulde Udgangspunkt. I Dannelsen af den første Celle er hele Livsproblemet sammentrængt. Det ved Livsproblemet Eiendommelige er, at to saa ueensartede, hinanden saa indbyrdes modsatte Aarsager, som Selvaarsag og Stofaarsag, virke sammen i umiddelbart kraftig Eenhed; det Eiendommelige er, at Principet i den Grad gjennemtrænger det Materielle, at det selv materialiseres, at Selvheden legemliggjøres: Organisme er legemliggjort Selvhed." Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 208—209.

hed, er det umuligt at danne sig noget sandt Begreb enten af Organisme eller organiske Functioner. I den mechaniske og den elementære Totalitet træde de særskilte Dele, Led og Elementer frem paa en saa endelig og udvortes Maade, at Sammenhængseenheden skjuler Selveenheden, og Middelbarheden hersker: alle mechaniske og elementære Functioner antage, ifølge Deeltheden og Udstykningen, Præg af Andethedsfunctioner. I afgjørende Modsætning hertil er Selveenheden i den organiske Totalitet saa gjennemgaaende, at den i alle Ernæringsvirksomheder og typiske Dannelser paa overgribende Maade bestemmer Sammenhængseenheden: de organiske Functioner ere, ifølge deres materielle Energie, reale Selvhedsfunctioner. I Systemet af reale Andethedsfunctioner er Principet trods sin Allestedsnærværelse som et Intetstedsnærværende; i Systemet af de reale Selvhedsfunctioner er Principet, skjøndt intetsteds umiddelbart nærværende, dog at kjende som et væsentlig Allestedsnærværende.

Forsaavidt de organiske Functioner reflectere sig i materiel Objectivitet, forgrene de sig paa udvortes Maade. I Organismens omfattende Totalsystem kan den ene Function, ja det ene underordnede System falde udenfor det andet; men da de med al deres indbyrdes Forskjellighed dog tjene Selvhedens overgribende Eenhed, reflecterer den enkelte Function fra sin Side de øvrige. Jo mere den organiske Totalitet fordobler sig, saa at de functionelle Relationer i det Objective have særskilte functionelle Reflexioner i det Subjective, desto høiere staaer Organismen, desto fuldkomnere ere de organiske Functioner.

Den functionelle Fordobling kan, efterdi den skeer paa endelige, materielle Betingelser, kun gjennemføres paa et Grundlag af relativ Dualisme. Fra den objective Side sees Dualismen deri, at der i den besjælede Organisme danner sig to Kredse af Organsystemer, saaledes at det ene blot tjener den vegetative, det andet tillige den animale Leven. Fra den

subjective Side sees Dualismen deri, at en Kreds af Functioner falder udenfor, en anden indenfor Bevidsthedslivet. At den organiserede Eenhed, hvori en saadan Dualisme ophæves, imidlertid maa have sit ved den overgribende Selvhed bestemte System af Organer og Functioner, er begribeligt*).

Af hvad her er oplyst angaaende den organiske Functions Eiendommelighed, vil Forholdet mellem Philosophien og den empiriske Physiologie da ogsaa nærmere kunne bestemmes. Naar Physiologerne selv tilstaae, at de ikke vide, hvad Livet er, maae de fra deres Synspunkt jo vel have Ret; kun bør det tilføies, at naar de ikke vide, hvad Livet er, saa vide de heller ikke, hvad en organisk Function er. Saa vigtige og nødvendige Fagvidenskabens exacte Undersøgelser end ere, og saa store Fremskridt Physiologien ved sin empiriske Fremgangsmaade end maa kunne gjøre, saa staaer dette dog fast: uden Indsigt i Livets Væsen ville de physiologiske Kjendsgjerninger aldrig ret kunne udtydes; men uden en Grundideernes Logik vil sand videnskabelig Indsigt i Livets Væsen være uopnaaelig. Livet er Idee; for at erkjende, hvad Livet er, maa man i

---

*) „At hver Celle paa hvert Punkt kun er en Deel for sig ved at være Moment for det Hele, at dens eiendommelige Anlæg er præformeret i og med det Heles Anlæg, dens Enkeltliv i og med Livsudviklingen i det Hele, sees da tydeligt nok i Beskuelsen af den Række planmæssige, til Paradigmets Fordringer svarende Forandringer, Kimen undergaaer . . . „den sondrer sig i to Lag, hvoraf det øverste er mere gjennemsigtigt og kaldes det animale eller dyriske Blad, det nederste er mere melkehvidt og kaldes det vegetative eller Sliimbladet . . . Snart danner sig imidlertid et tredie Lag mellem begge disse tvende. Det kaldes Karbladet, thi deri udvikle sig Hjertet, Blodkarrene og selve Blodet, altsaa ligesom et for begge sine Organklasser (den animale: Nervesystemet, Sandse- og Bevægelsesredskaberne; den vegetative: Tarmrøret, Lungerne Kjertelgangene) fælleds System". Jvfr. Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 345—46.

logisk Almindelighed erkjende, hvad en Idee er. Hegel har i denne Henseende gjort Ret i at anvise Læren om Livet som „umiddelbar Idee" en Plads i Logiken; hvad hans logiske Behandling af Ideen derimod angaaer, er det især Uklarheden i det Objective, vi endnu engang skulle berøre.

„Die Bestimmungen des Gegensatzes", siger Hegel,*) „sind die allgemeinen Bestimmungen des Begriffs, denn es ist der Begriff, dem die Entzweiung zukommt; aber die Erfüllung derselben ist die Idee. Das eine ist die Einheit des Begriffs und der Realität, welche die Idee ist, als die unmittelbare, die sich früher als die Objektivität gezeigt hat. Allein sie ist hier in anderer Bestimmung. Dort war sie die Einheit des Begriffs und der Realität, insofern der Begriff in sie übergegangen und nur in sie verloren ist; er stand ihr nicht gegenüber, oder weil er ihr nur Inneres ist, ist er nur eine ihr äußerliche Reflexion. Jene Objektivität ist daher das Unmittelbare selbst auf unmittelbare Weise. Hier hingegen ist sie nur das aus dem Begriffe Hervorgegangene, so daß ihr Wesen das Gesetztseyn, daß sie als Negatives ist." Paa abstract Maade kan alt dette nu meget vel siges; men Grundskaden er igjen den gamle: det Objective behandles i Almindelighed, altsaa ikke objectivt, men subjectivt; Specificationerne — Sensibiliteten, Irritabiliteten, Reproductionen —, og hvad der læres om „Livsprocessen" og „Slægtsprocessen" flyde i den Grad ud i det Almene og Overbliksagtige, at det Enkelte, det Exacte og Punktuelle ganske tabes af Syne.

At Logiken overalt holder sig til den almindelige Begrebsudvikling, uden at indblande stofagtige, uvedkommende Detailer, er i sin Orden; men Et er det at forgribe sig paa Enkelthederne, et Andet at paavise Betydningen af det Punktuelle: ved at abstrahere fra Livsphænomenernes empiriske Momenter

*) Die subjektive Logik S. 249.

har den hegelske Logik løst de Baand, der skulde binde Physiologien til Philosophien og gjøre det muligt for Ideelæren at drage Fordeel af Fagvidenskabens exacte Forskninger.

At det Empiriske og det Aprioriske ikke befinde sig i dorsk Samværen, men staae i levende Vexelvirkning, fremlyser især af de organiske Functioner. Af alle under Realsystemet henhørende Functioner er den organiske, som sagt, den allerconcreteste. Til dens Concretion hører foruden det Mechaniske ogsaa det Dynamiske i utallige Ændringer og da særlig det Chemiske. Som Selvhedsfunction er den organiske Function i sit Væsen apriorisk; som den i Realiteten concreteste Function er den empirisk. Det Aprioriske er, at de forskjelligartede Bestanddele ere Selvvirksomhedens reale Momenter; det Empiriske er, at Selvvirksomhedens reale Momenter udtræde som forskjelligartede Bestanddele. Det Aprioriske er, at Selvhedsfunctionen behersker de forskjellige Functioner af Andet; det Empiriske er, at Andethedsfunctionerne i deres indbyrdes Forskjellighed have særlig Bestaaen udenfor Organismen. Lade vi det Aprioriske og det Empiriske i den besjælede Organisme adskille sig som Extremer i al Umiddelbarhed, saa støde vi med Et paa et absolut Ubegribeligt. Thi er det dog ikke ubegribeligt, at den blotte Villen kan indvirke paa en Nerve, eller at et Nerveindtryk kan vække en Følelse: hvilken Forskjel imellem saadanne empiriske Objecter som Ganglier og Nerver og saadanne aprioriske Subjectivitetsbestemmelser som Følelser og Villiesyttringer! Betragte vi derimod den organiske Function i dens ideel-materielle Energie, saa vise Mellembestemmelserne sig, og naar Mellembestemmelserne vise sig, maa det absolut Ubegribelige forsvinde.

Betragtningen af den organiske Function kan ikke være umiddelbar. Den mechaniske Function kan fremstilles for sig umiddelbart, den chemiske paa en vis Maade ligesaa, thi de ere jo begge Andethedsfunctioner; men den organiske Function er som real Selvhedsfunction empirisk, naar man betragter den

aprioriſk, aprioriſk, naar man betragter den empiriſk. For den uendelige, i ſin indre Uendelighed punktuelle Vexelbeſtemmelſe af det Aprioriſke og det Empiriſke gives der ingen enkelt videnſkabelig Methode; den videnſkabelige Methode maa da ſelv dele ſig i en empiriſk og en aprioriſk Methode. For den empiriſke Methode blive nu de mechaniſke, mechaniſk-dynamiſke, chemiſke Functioner o. ſ. v., der udgjøre den organiſke Functions Sidebeſtemmelſer og elementære Reqviſiter, at behandle for ſig: her er Opgaver nok for den empiriſke Phyſiologie. Men i Forvisning om, at de paa endelig Maade udſkilte Andethedsfunctioner med de empiriſke Phænomenalbeſtemmelſer have deres ſande Betydning deri, at de Punkt for Punkt afgive Forudſætninger og Betingelſer for den Virkſomhed, hvorved den organiſke Function articulerer Selvhedens materielle Energie, maa Philoſophien vide at anlægge ſin aprioriſke Methode ſaaledes, at Begrebsudviklingen kan berige ſig ved de empiriſke Forſkninger.

Anatomie, organiſk Chemie, Morphologie o. ſ. v. angive forſkjellige Kredſe af empiriſke Underſøgelſer, der alle ere uundværlige for Phyſiologien. De herunder hørende Functioner blive da ogſaa paa ligefrem phyſiſk Maade behandlede ſom Andethedsfunctioner, exacte Udtryk for Andethedslovenes, de phyſiſke Loves Opfyldelſe. Fra dette Synspunkt maa Organismens og det organiſke Livs forſkjellige Grundlag ſærlig komme i Betragtning. Saaledes afgiver jo det mechaniſke Syſtem, naar vi ſee bort fra det førſte Oprindelige, det almindeligſte og meeſt omfattende Grundlag. Men det bliver ikke ved det abſtracte Grundlag; de mechaniſke Functioner indgaae i Organismen ſelv og viſe ſig medbeſtemmende for den organiſke Virkſomhed. Det nærmere og rigere Grundlag ydes af den jordiſke Totalitet, den uorganiſke Organisme; men her ſees det ret i alle Enkeltheder, hvad det vil ſige, at de organiſke Functioner tilegne ſig de elementære Bidrag ſom Momenter. For nu at underſøge de organiſke Functioner,

maa den empiriſke Phyſiologie, ſaa at ſige, decomponere dem; den maa altſaa adſkille Selvhedsfunctionen i lavere, eenſidige, elementære Andethedsfunctioner; ved en ſaadan Adſkillelſe kommer den netop til at behandle Momenterne ſom relativt ſelvſtændige Factorer. Men at kjende Momenterne ſom relativt ſelvſtændige Factorer, uden at erkjende hvorledes det kan gaae til, at ſlige Factorer blive Momenter, er i Videnſkaben utilſtrækkeligt. I Forhold til Organismen og de organiſke Functioner ere Fagvidenſkabens Forſkninger alle behæftede med en Eenſidighed, ſom, hvis den ikke Punkt for Punkt corrigeres, nødvendig maa føre til Misforſtaaelſe og Miskjendelſe af Livets Væſen.

„For den chemiſke Analyſe er den organiſke Forbindelſe et Affinitetens Produkt, ligeſaavel ſom den uorganiſke; Produktet er ſelvløſt, derfor kan den organiſke Chemie umulig give os nogen ligefrem Oplysning om, hvad Livet egentlig er". Det i den organiſke Objectivitet Objective bliver ved disſe Analyſer eenſidig fremhævet; det Mangfoldige, det Forſkjelligartede, kort, alle det Objectives Kjendemærker ere her tilſtede. Men det organiſk Objective har i ſig en iboende Subjectivitet; har Empirien forvandlet Momenterne til ſelvſtændige Factorer, ſaa maa Philoſophien igjen forvandle Factorerne til Momenter. Iſtedenfor at abſtrahere fra Empiriens Analyſer bør Philoſophien tvertimod trænge ind i deres Væſen, og omdanne dem til Beviſer for den Bøielighed, hvormed Materien, uden at opgive ſin Materialitet, ſine Atomers relative Selvſtændighed, er iſtand til at bevæges af Grundaarſagen og fyldeſtgjøre Selvhedens ideelle Fordringer. „Under Selveenhedens Herredømme kommer Atomernes dobbeltſidige Natur tilſyne: de ere Livspunkter og dog Stofpunkter; de kaldes tillive, deres elementære Function potenſeres til Livsfunction. Men det er kun for nogle Øieblikke, at det enkelte Materiepunkt

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 209.

saaledes kan udholde den ideelle Spænding; dets Stofnatur er Idealiteten imod, saa mattes det, saa trænges det ud af Livspunkternes Kreds og vender igjen tilbage til det Elementære." *)

Hvad her er sagt om det Chemiske, gjælder paa tilsvarende Maade om det Morphologiske. Morphologien lægger afgjørende Vægt paa Forskjellen imellem et organisk og et blot chemisk Produkt, og da tillige logisk Vægt paa Forskjellen imellem en organisk Objectivitet og et blot chemisk Object. „For den chemiske Analyse maa Frembringelsen og det Frembragte, Processen og Produktet falde ud fra hinanden: forsaavidt Processen er, er Produktet endnu ikke, forsaavidt Produktet er, er Processen forbi; i den organiske Virksomhed er Processen derimod, væsentlig seet, reflecteret i sit Produkt, det Frembragte samtidigt med sin Frembringelse: de Kar, hvormed Organismen opererer, dannes, formes og vedligeholdes ved Operationerne selv." **) De organiske Frembringelser ere da fra Morphologiens Synspunkt at opfatte som Phænomener af Selvheden, Billeder af Livets Væsen, objective Udtalelser af en iboende Subjectivitet. Men Subjectiviteten i den objective Frembringelse kan Morphologien ikke gjennemskue; den seer kun Frembringelsen i det Frembragte; den aner vel Væsenet, men maa dog standse ved Phænomenet. Er nu Væsenet, logisk seet, reflecteret i sit Phænomen, og forstaaer Morphologien just at udhæve Phænomenernes eiendommelige Sider og paavise de phænomenale Overgange, da maa Philosophien igjen fra sin Side vide at see Væsenet i de gjennemsigtige Phænomener og lade den indre Articulation reflectere sig i den ydre. Saamange morphologiske Phænomener, saamange Selvhedens Yttringer, saamange Speilinger af Livets

*) Anfr. Skr. S. 219.
**) Anfr. Skr. S. 220.

Idee, saamange Reflexer af organiserende Subjectivitet i det organisk Objective: en saadan Opfattelse kan ikke blive staaende ved det Almindelige; den har en oprindelig Drift til at gaae i det Enkelte.

I Læren om Organismen, de organiske Functioners principielle Totalisering, finder Objectivitetsdualismen altsaa en idetmindste forelobig Løsning. „Den organiske Modsætning af Indre og Ydre gaaer op i organisk Eenhed.... Da nemlig alle Organismens Dele ere Momenter, saa er hele Totaliteten herved sat i Inderlighedens, Eenhedens og Selvhedens Form; det hele System af Functioner viser sig fra ideel Side, her er i dette Indre en heel, fuldstændig, ideel Organisme. Men da Formvirksomheden jo netop har sin Styrke deri, at de beherskede Realmomenter tillige optræde som existerende Led, da det just er disse Leds materielle Umiddelbarhed, der afgiver den Modstand, paa hvilken det formende Princip uafbrudt prøver sin Energie, den Andethed, hvorigjennem Selvheden uophørlig bekræfter sin Idealitet, saa har det hele System af Functioner tillige en materiel Charakteer, saa er her i dette Ydre en heel fuldstændig, materiel Organisme; altsaa: to Organismer i een Organisme.*)"

Da Dualismens Løsning imidlertid beroer derpaa, at den organiske Objectivitet selv er subjectiv, efterdi den organiske Subjectivitet paa umiddelbar Maade er objectiv, maa den saaledes oploste Dualisme gjentage sig paany i en endnu høiere Form. Den af Subjectiviteten umiddelbart gjennemvirkede Objectivitet, den organiserede Legemlighed, vil da som det ene Extrem afgive den objective Existens, d. e. det virkelige Legeme med dets Organer, medens den ved objective Midler udviklede, paa organiske Betingelser frigjorte Subjectivitet vil articulere sig et eget væsentligt Indhold, en ideel Objectivitet,

*) Anfr. Skr. S. 231—32.

hvori et System af Tanker og Ideer kan reflecteres. Denne Fordobling fører os til det Følgende.

β) *Functioner af Aandens Mechanik.*

Objectivitet beroer paa Objectiveren, Objectiveren paa subjectiv Virken; det er da en Selvfølge, at Objectivitetsdualismen ikke kan naae sit Culminationspunkt, uden at Dualismen i det Objective nødvendig maa gaae i Eet med en tilsvarende Dualisme i det Subjective. Paa det psychologiske Standpunkt dannes den videste Kløft imellem det Subjective og det Objective, og det paa følgende Maade. Ved den subjective Pol ere Functionerne iboende Reflexioner, ideelle Lysvirkninger uden endelig Articulation; ved den objective Pol ere Functionerne bundne i endelige Relationer til Forudsætninger, der tabe sig i materiel Umiddelbarhed; ved den subjective Pol er Alt Klarhed, Idealitet, Selvhed: Functionerne forsvinde i det rene Lys; ved den objective Pol er Alt Dunkelhed, Realitet, Andethed: Functionerne tabe sig i det rene Mørke. Den mellem de to Poler beliggende Mellemsphære udviser nu Functionsfordoblinger af forskjellig Art, Fordoblinger, der i alle Enkeltheder bestemmes ved Beskaffenheden af de Extremer, til hvis forenende Midte de høre.

Paa den ene Side have vi, hvad Vexelvirkningen mellem Verdensbevidstheden og Selvbevidstheden i Mennesket angaaer, det udvortes Virkelige med de Functioner, hvorved den sandselige, materielle Objectivitet articuleres; paa den anden Side det indvortes Virkelige med de Functioner, hvorved Forestillingskredsen med sin ideelle Objectivitet dannes og opklares. Forsaavidt nu den functionelle Forskjelseenhed af det Ydre og det Indre, det Materielle og det Ideelle, Andetheden og Selvheden, betinges af Organismens særskilte Organer, blive de selvbevidste Objectiveringsfunctioner, saavel hvad den materielle som hvad den ideelle Objectivitet angaaer, at opfatte og bestemme som *Functioner af Aandens Mechanik.*

Til nærmere Belysning af disse Functioner er det af afgjørende Betydning, at begge Extremer, det subjective saavelsom det objective, hvert fra sin Side frembyde Udgangspunkter, der falde ind under den umiddelbare Jagttagelse: hvad der foregaaer i Bevidstheden kan ligesaavel iagttages umiddelbart, som hvad der skeer i den udvortes Verden. Hvad der under Objectiveringsacterne foregaaer i Organismen selv (i Hjernen og Nerverne), kan derimod ikke blive Gjenstand for umiddelbar Jagttagelse; men da Organismen med sine Organer netop udgjør den levende Midte, der forbinder det udvortes Legemlige med det indvortes Sjælelige, det Materielle med det Aandelige, saa følger heraf, at de Objectiveringen tjenende Organer maae have det Legemlige paa sjælelig, det Sjælelige paa legemlig, det Materielle paa aandelig, det Aandelige paa materiel Maade, maae med andre Ord udtrykke den virksomme Forskjelseenhed af Legemligt og Sjæleligt, Materielt og Aandeligt.

Vælger Jagttagelsen nu sit Udgangspunkt i det udvortes Legemlige, saa begynder Undersøgelsen med, hvad Fechner har kaldet den *ydre Psychophysik*: Belysningen af de psychophysiske Functioner danner da en naturlig Indledning til hvad Herbart behandler som *Aandsmechanik* i snevrere Forstand. Hvilket Udbytte kan en Grundideernes Logik nu vente sig af Psychophysiken? At faae Forholdet mellem Virksomheden i Organismen og Virksomheden i det Uorganiske udviklet paa exact Maade, er af hoieste Vigtighed, naar ellers Forholdet mellem Aand og Materie skal kunne bestemmes.

„At det nødvendigviis maa være den ydre Psychophysik, ikke den indre, der danner Grundlaget,.... er indlysende. Vel gives der et System af indvortes Erfaringer ligesaavel som af udvortes, vel kunne vi iagttage vore egne Sjælstilstande, vore Fornemmelser, Følelser og Forestillinger ligesaa umiddelbart, som vi kunne iagttage Ting og Tingsaarsager i den udvortes Verden; men — og dette er her et Afgjørende

— medens vi umiddelbart og dog exact kunne bestemme Forskjellen mellem Paavirkning og Paavirkning, kunne vi ikke saaledes umiddelbart og dog exact angive Forskjellen mellem Fornemmelse og Fornemmelse, Følelse og Følelse. Vistnok maa Fornemmelse maales med Fornemmelse, ligesom Paavirkning med Paavirkning; men — og dette er her et Afgjørende — medens man, hvad Paavirkningen angaaer, kan angive Maalestokken direct, kan Fornemmelsernes Maaleenhed derimod kun angives indirect: Et er Midlet, hvorved Maalestokken findes, et Andet er Maalestokken selv." *)

Naar det i „den speculative Logik" hedder, at det Mechaniske er et ophævet Moment i det Dynamiske, det Dynamiske ophævet i det Teleologiske, det Teleologiske virkeliggjort i det Organiske, der i Begrebet fremstiller „den umiddelbare Idee": saa falder man let paa den Tanke, at ethvert Spor af mechanisk Virksomhed maa i Organismen være, om ikke ganske forsvundet, saa dog af høist underordnet Betydning for de organiske Livsyttringer. „Hele Objectets Kategorie", hedder det, „staaer nærmest i Forbindelse med Causalitetens. Den mechaniske Virksomhed fremstiller den uendelige Række, hvori hvert Led lige umiddelbart er Aarsag og Virkning. Den dynamiske Virksomhed fremstiller Causalitetens Reflexionsforhold, nemlig Aarsagens Ophævelse i Virkningen. Endelig den teleologiske Virksomhed fremstiller Vexelvirkningen, eller den Eenhed, hvori Aarsagen er Virkning, og derved sin egen Aarsag." **) Da nu Livet er Idee, og Alt i Ideen gaaer efter „teleologiske Slutninger," saa fristes man endvidere til at antage, at de mechaniske Functioner maae være af liden eller ingen Betydning for Bevidsthedslivet; men at denne Antagelse er falsk, viser Psychophysiken.

Hvormeget vi end i en begyndende Videnskabs første

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 446.

**) Heiberg. Specul. Logik (Prof. Skr. 1ste Bd. S. 338.)

Undersøgelser maae henregne under det Problematiske, saa kan Psychophysiken dog allerede paa sit nuværende Trin sætte det udenfor al Tvivl, at det Mechaniske selv som Moment i Organismen vedbliver at correspondere med det Mechaniske udenfor Organismen; dette er just det Mærkelige, at den mechaniske Function, efter at den her er gaaet op i den organiske Virksomhed, endnu bevarer sin exacte Charakteer: i den Grad er det Alvor med Objectiviteten i det Organiske.

Vel kan „den weberske Lov": at Fornemmelsestilvæxten er proportional med den relative Incitamenttilvæxt, at Forholdet mellem Incitamentet β og Fornemmelsen γ, idet $\gamma = f(\beta)$, nøiagtig bestemmes ved Differentialligningen

$$d\gamma = \frac{k\, d\beta}{\beta}$$

som ved sin „Fundamentalformel" og, ifølge Integration, Bestemmelse og Valg af behørige Constanter, ved Ligningen:

$$\gamma = k\,(\log \beta - \log b)$$

som „Maalformel," og at endelig, da Ligningen jo ogsaa kan skrives:

$$\gamma = k \log \frac{\beta}{b},$$

Forholdet $\frac{\beta}{b}$ just angiver „Incitamentets Fundamentalværdie", idet b netop betegner den Grændseværdi for Incitamentet β, hvorved Følelsen γ begynder og forsvinder,*) — vel kan, sige vi, alt Dette, indeholde meget Problematisk, naar Talen er om Anvendelsen paa de enkelte Tilfælde; men Saameget er indlysende, at de organiske, Bevidsthedsfunctionerne betingende Functioner overalt paa exact Maade articuleres ved det Mechaniske. Thi den mechaniske Articulation indskrænker sig naturligviis ikke til Følelsen; den gjælder for enhver Fornemmelse, for Synet, for Hørelsen, i alle Sandse-

*) Jvfr. Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 444—453.

lige Ændringer og æsthetiske Overgange. Hvad Lydens og Lysets Naturlære tydeliggjør fra den physisk-objective, det tydeliggjør Psychophysiken altsaa fra den organisk-objective Side: Forskjelseenheden af de organiske og de uorganiske Virksomheder bliver paa denne Maade en Gjenstand saavel for Philosophiens som for Fagvidenskabens stedse videre gaaende Undersøgelser.

I Modsætning til Psychophysiken, der tager sit Udgangspunkt i det udvortes Legemlige, tager den mathematiske Psychologie sit Udgangspunkt i det sjælelige Indvortes; denne Forskjel ere principiel. Forsaavidt Maal og Maalestok oprindelig søges i et Udvortes,. naaes det Exacte ved Hjælp af det Empiriske; forsaavidt Maal og Maalestok oprindelig søges i det Indvortes, maa den exacte Form bestemmes ved det abstract Rationelle. Vistnok er den mathematiske Psychologie henviist til Erfaringer, nemlig de indvortes Erfaringer; men det, der erfares i det Indvortes, lader sig ikke fastholde i umiddelbar Begrændsning saaledes som det, der erfares i det Udvortes. Skulle den indre Erfarings Objecter, Forestillingerne f. Ex., desuagtet opfattes i exact Form, maae Analysens Forudsætninger beroe paa rene Begrebsbestemmelser. Hvorledes dette nærmere er at forstaae, kan sees af Herbarts Methode.

Med sin „Mechanik des Geistes" staaer Herbart i den nyere Philosophie som Hegels betydeligste, udprægede Antipode. Panlogismen, der ikke kunde vurdere Lysmechanikens væsentlige Betydning, fordi der i al Mechanik er og maa være Elementer af det Antilogiske, kunde naturligviis endnu mindre vurdere Betydningen af en Mechanik, der maatte forekomme den at staae i aabenbar Strid med Aandens Væsen. Anlagt paa Discretion og Punktualitet er „Realernes" Philosophie gaaet til den modsatte Yderlighed; vi have allerede i en anden Sammenhæng angivet Grundlinierne af den herbartske Theorie: „Sjælen er kun een, men Forestillingerne

ere mange. De mange og forskjellige Forestillinger kunne umulig forliges i een Bevidsthed, medmindre Forskjelligheden udlignes. I samme Grad som Forestillingerne ere hinanden modsatte, maae de under Modsætningens Udligning fordunkle og tilbagetrænge hinanden. Hver enkelt Forestilling holder sig med sin Grad af Klarhed i Bevidstheden, indtil den fortrænges af andre Forestillinger. Den fortrængte Forestilling flygter ikke bort, men dvæler ved Bevidsthedens Tærskel (die Schwelle des Bewußtseyns), ventende paa det beleilige Øieblik, da Modstanden hæves, at den igjen kan vende tilbage. De hverandre mere eller mindre modsatte Forestillinger forvandles ved gjensidig Berøring til Kræfter; man kan sammenligne dem med Staalfjedre eller elastiske Legemer: de virke og paavirkes, de fordunkles og klares, hæmmes og fremmes i Spændingsforhold, der nøiagtig svare saavel til deres relative Styrke som til Modsætningernes forskjellige Grader." *)

Theoriens metaphysiske Grundlag er Læren om „Realerne"; Bevidsthedskredsen med dens mangfoldig vexlende Forestillinger danner sig nemlig under Sjælerealets Kamp med „Realerne" i dens Omverden: „Forestillingerne ere Vidnesbyrd om Sjælerealets Selvopholdelse." At det metaphysiske Grundlag tillige er mechanisk, sees strax af dets atomistiske Charakteer. Men Atomistiken har her det Mislige ved sig, at den, istedenfor at være materiel-ideel, eller, endnu nærmere bestemt, organisk-sjælelig, tvertimod er abstract-intellectuel: Sjælerealet er som ethvert andet Reale et i al Umiddelbarhed logisk-antilogisk Værende, altsaa en uhyre Modsigelse! Denne Mislighed ved Grundlaget giver sig allerede tilkjende i Systemets første Sætninger.

Til Bestemmelse af det Forhold, hvori de modsatte Forestillinger fordunkle eller hæmme hinanden indbyrdes, det saa-

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." 1860—61. S. 454—55.

kaldte „Hæmningsforhold", opstiller Herbart følgende tre Sætninger: „1) Enhver Forestilling virker i Forhold til sin Styrke og sin Modsætningsgrad; 2) Forestillingen virker i det Forhold, hvori den lider; 3) Forestillingen lider i omvendt Forhold af sin Styrke." At disse Sætninger, betragtede fra den formelle Side, egne sig til at være Forudsætninger for en mechanisk Analyse, fremlyser umiddelbart af den Maade, hvorpaa de bringes i Anvendelse. a og b være to Forestillinger, Modsætningsgraden m; det, som a taber, er da proportionalt med mb, omvendt proportionalt med b og med a; dette giver da $mb \frac{1}{b} \frac{1}{a}$, altsaa Forholdet $\frac{m}{a}$. Paa samme Maade sees det, som b taber, at være $\frac{m}{b}$. Altsaa kunne disse Forhold ogsaa udtrykkes med $\frac{1}{a}$ og $\frac{1}{b}$, idet $\frac{m}{a} : \frac{m}{b} = \frac{1}{a} : \frac{1}{b}$.

Dersom vi nu blot havde Vished for, at disse allerførste Grundsætninger vare paalidelige, saa var allerede Meget vundet; men at de hverken ere eller kunne være det, kan strax bevises. De Forestillinger, paa hvis Eiendommelighed Aandsmechaniken her skal bygges, ere selv Functioner af Aandens Mechanik. At ville gjøre Mechaniken afhængig af Forestillinger, der selv afhænge af Mechaniken, er at gaae i en Cirkel. Det er da Aandsmechanikens Grundbetingelser, der allerførst maae klares. Den nødvendige Forudsætning er, at der til enhver Aandsvirksomhed maa svare en materiel Organvirksomhed. Ifølge denne Forudsætning er da enhver Forestilling et Produkt af to indbyrdes ueensartede Factorer, Selvhedens aandelige og Andethedens legemlige Factor; det er Forskjelseenheden af disse Factorer, der bestemmer den organopsychiske Function, idet den bestemmer Forestillingen. Ved den dobbeltsidige Bestemmen har enhver Forestilling da

ogsaa et dobbelt Motiv, et aandeligt og et legemligt; og Spørgsmaalet bliver, hvorledes de to Motiver forholde sig til hinanden indbyrdes. Modsætningsgraden mellem to Forestillinger maa altsaa her bestemmes saavel fra den aandelige som fra den legemlige, saavel fra den bevidste sjælelige som fra den umiddelbart organiske Side. Det Samme gjælder om Forestillingens Styrke, dens Virken, Liden o. s. v. Da nu det aandelige Motiv, saavel i det Punktuelle som i det Almindelige, er forskjelligt fra det legemlige, saa maa denne Forskjellighed jo hver Gang indvirke paa Bestemmelsen af den functionelle Eenhed: den hertil svarende Grundbetragtning maatte da give et endnu mere indviklet Regnskab, end den herbartske.

Aandens Mechanik er ikke at søge i Aandens aandelige Virksomhed, i Subjectivitetens rene Lys, i Tankernes, Reflexionernes og Begrebernes gjennemsigtige Medium; thi vel er al Tænken, Reflecteren og Begriben en ideel Virken; men vi have i det Foregaaende seet, at de med den rene Tænken og Reflecteren identiske Functioner umulig kunne antage en exact Form, altsaa umulig være mechaniske. Ikke desto mindre vil Herbart søge Aandens Mechanik i Aanden selv. Det er denne Misforstaaelse, der fra Begyndelsen af har forført ham til at abstrahere fra Mechanikens allerførste mechaniske Betingelse, Materien med Inertien. „I Legemernes Mechanik", hedder det, „er det Hastighedens Differential, men i Aandsmechaniken er det Hastigheden selv, der bestemmes ved Kraften, thi i Aandsmechaniken gjælder ingen Inertie; her er kun Bevægelse, forsaavidt Kraften virker."

Holder man nu fast ved den Antagelse, at det Eneste, der kan give Forsøget til en Aandsmechanik videnskabeligt Værd, er Bestræbelsen til at aabne sig et Indblik i Muligheden af det Aandeliges og det organisk Legemliges articulerede Vexelvirkning, saa gjør det unegtelig et nedslaaende Indtryk, naar man erfarer, at der i en Aandens Mechanik ikke skal

tages Hensyn til det Legemlige, idet der slet ikke skal tages Hensyn til det Materielle.

Det maa indrømmes, at Herbart med sit Grundlag og sin særegne Fremgangsmaade er kommen til Beregningsresultater, der paa en sindrig Maade belyse psychologiske Phænomener. Blandt disse Beregningsresultater ville vi i denne Sammenhæng minde om dem, hvis almindelige Ligning er af Formen: $y = f(x) = e^{-x}$. Idet Herbarts Grundbetragtning af Forestillingerne og deres Vexelvirkning har gjennem exacte Forudsætningers exacte Consequenser ledet ham til Anvendelse af denne Ligning, har han fundet Udtryk for Bevidsthedsovergange, der ere i høi Grad charakteristiske. Overgangen fra Bevægelse til Hvile fremstilles herved paa en saadan Maade, at Hvilen i endelig Forstand pludselig opnaaes, medens den dog i absolut Forstand er uopnaaelig.*)

*) Da de herhen hørende Exempler med tilsvarende Beregninger allerede ere behandlede i mine Forelæsninger over „Philosophisk Propædeutik“ fra Universitetsaaret 1860–61, vil det her være tilstrækkeligt at minde om Resultaterne.

Opmærksomheden. Opmærksomhedskraften være φ; efter Forløbet af Tiden t er Forestillingens Styrke voxet til z. Af Opmærksomhedskraften er da $\varphi - z$ tilbage. Er nu β en Constant, der betegner Opfattelsens Intensitet, erholdes: $z = \varphi(1 - e^{-\beta t})$, og $\frac{dz}{dt} = \beta\varphi e.^{-\beta t}$ Hvoraf sees, at den Kraft, hvormed Opmærksomheden opfatter og griber sin Gjenstand, aftager *pludselig*, men bliver *aldrig* til Intet. Forelsngr. over „Phil. Propæd.“ S. 376 Anm.

Forestillingernes Bevægelse. Trænger en eller flere Forestillinger pludselig ind i Bevidstheden, bliver Ligevægten imellem de derværende Forestillinger forstyrret. Hæmningssummen, den Fordunkling, de nye Forestillinger foraarsage hos de øvrige, virker nu som et Tryk, der skal fordeles paa de enkelte Forestillinger, og først vil forsvinde, naar Ligevægten atter er tilveiebragt. Kaldes

Opnaaelsen af et Uopnaaeligt har i alle Former af Aandslivet en overordentlig Betydning, og det ikke mindst i Aandens Mechanik. Vi glemme Noget, f. Ex. et Navn. Naar vi nu ikke tillige glemme, at vi have glemt det, men huske os om, da kan det Glemte efter kortere eller længere Tids Forløb pludselig træde frem for Bevidstheden: hvorledes er dette at forstaae? For at fatte Hukommelsens Mechanik, maae vi søge at forstaae Forglemmelsens Mechanik. Det Glemte er et for Bevidstheden Forsvundet; men dersom dets Spor i Forestillingskredsen og dens organiske Betingelser

nu Hæmningssummen S, σ den til en vis Tid t anvendte Deel af S, saa faaer man $S - \sigma = Se^{-t}$. Heraf sees, at Sindet efter en i Forestillingskredsen indtraadt Forstyrrelse *pludselig* naaer en Hvile, som det dog i absolut Forstand *aldrig* kan naae. Forelæsngr. over „Phil. Propæd.“ S. 462–63.

Forestillingernes Gjenopvækkelse. En Forestilling P, der paa visse Betingelser er sunken ned under Bevidsthedens Horizont, vil under gunstige Betingelser atter hæve sig, og det efter en Lov, som, naar p er det ved Tiden t i Bevidstheden Indtraadte, angives ved Ligningen: $p = P(1 - e^{-t})$. Her have vi igjen en *pludselig Opnaaelse* af et dog *Uopnaaeligt*. Er nu en Rest r af P „sammensmeltet“ eller „compliceret“ med ϱ, Resten af en anden Forestilling Π, saa erholder Π, idet P hæver sig, en til Sammensmeltningen eller Complicationen svarende Hjælp $\frac{r\varrho}{\Pi}$. Hjælpen $\frac{r\varrho}{\Pi}$ vil da virke paa Π saaledes, at, naar den Deel af Π, der allerede er hævet, sættes $= \omega$, og den Deel altsaa, der endnu skal hæves, $= \varrho - \omega$, Ligningerne:

$$\frac{\varrho r}{\Pi} \cdot \frac{\varrho - \omega}{\varrho} dt = d\omega$$

$$\text{og } \omega = \varrho\left(1 - e^{\frac{-rt}{\Pi}}\right)$$

ligeledes vise hen til en pludselig Opnaaelse af et i sig Uopnaaeligt. Forelæsngr. over „Phil. Propæd.“ S. 466–67.

virkelig var $= 0$, saa var der ingen Hukommelse. Hukommelse er kun mulig under den Forudsætning, at det Glemte dog ikke er glemt. Siger man: det, der huskes, har ikke været glemt; det har kun været trængt tilbage i Bevidsthedens Baggrund, hvad er da „Bevidsthedens Baggrund" Andet end et billedligt Udtryk for den Tanke, at her er et Forsvundet, som dog ikke er forsvundet? Mechanisk stiller Sagen sig saaledes: den organopsychiske Antydning af en Forestilling kan svækkes i det Uendelige, og dog kan Forestillingen tilbagekaldes, saalænge Sporet ikke er ligefrem udslettet; saaledes kan en endelig Størrelse indsvinde til et Differential og igjen integreres, men det rene 0 kan ikke integreres.

Den dybsindige for Aandsmechaniken afgjørende Grundtanke, som den herbartske Theorie saaledes har indført, har nu, som sagt, det Frastødende ved sig, at den udelukker alt Hensyn til Inertien, og lader første Differentialcoefficient udtrykke Kraften. Var det, hvad Herbart antager, umuligt, at man med andre mechaniske Forudsætninger kunde komme til lignende Resultater, saa vilde ethvert Forsøg med en Aandens Mechanik vistnok være frugtesløst. Men Sagen forholder sig ikke saaledes. Ved at bygge paa den analytiske Mechaniks almindelige Grundsætninger, anerkjende Inertien og lade 2den Differentialcoefficient være Kraftens Maal, vil man opnaae Resultater, der paa en ligesaa tilfredsstillende Maade udtrykke den anerkjendte Hovedtanke.*)

*) Saaledes er, for blot at nævne et Exempel, det i forrige Anmærkning anførte Udtryk: $S - \sigma = Se^{-t}$ jo vistnok vundet under den Forudsætning, at $\frac{d\sigma}{dt} = S - \sigma$, at det altsaa er første Differentialcoefficient, der betegner Kraften; men ved at lade anden Differentialcoefficient betegne Kraften og gaae ud fra Ligningen

$$\frac{d^2\sigma}{dt^2} = h\,(S - \sigma) - k\,\frac{d\sigma}{dt}$$

kommer man, naturligviis ved en anden Integrationsmaade, til Resultatet:

$$\sigma = S\,[1 - e^{\frac{-kt}{2}}(\cos qt + \frac{k}{2q}\sin qt)],\ \text{idet}\ \frac{k^2}{4} - h = -q^2,$$

et Resultat, der ligesaa vel kan tilfredsstille Grundfordringen, som det herbartske. At iøvrigt Fundamentalligningerne ikke kunne forandres i det Enkelte, uden at disse Forandringer igjen maae virke tilbage paa det Hele, er en Selvfølge.

At Functionerne af Aandens Mechanik have psychologisk Betydning, er da vist nok; men nu opstaaer det Spørgsmaal: har Aandens Mechanik ikke ogsaa sin ontologiske Betydning? Ved Besvarelsen af slige Spørgsmaal kommer det fornemmelig an paa at forfølge de lovbestemte Forvandlinger, uden at lade sig blende af Analogier. Skulde Forholdet imellem det Psychologiske og det Ontologiske, hvad enten her saa iøvrigt handles om Bestemmelsen af det Objective eller det Subjective, udfindes og fastsættes ved Hjælp af Analogier, da vilde man aldrig kunne drive det videre end til Formodninger og løse Hypotheser. Saaledes vilde man i nærværende Undersøgelse komme til høist forskjellige Resultater, eftersom man gjorde en forstandig, en mystisk eller anthropomorphistisk Brug af Analogien.

Fra et abstract forstandigt Synspunkt stiller Sagen sig saaledes: „Den psychologiske Subjectivitet har Organismen, den besjælede Organisme, til sin reale Forudsætning; de organopsychiske Functioner, hvoraf Bevidsthedslivet fremgaaer, maae nødvendig have deres organisk-mechaniske Side, og Aandsmechaniken hævde sin Gyldighed i det Psychologiske. Anderledes med det Ontologiske: den ontologiske Subjectivitet er uden Organisme, uden Organer, uden Sjæl, altsaa uden organopsychiske Functioner; paa en Subjectivitet, der i Form af uendelig Selvmagt sætter og bestemmer Materien og alt Materielt, kan Aandsmechaniken umulig finde nogen Anvendelse." Ved en saadan negativ Brug af Analogien vil Forstands-

kritiken værge sig mod Begrebsforvirringer, og lægger ikke Mærke til, at Negationen altid maa være som Positionen. Har Positionen kun en Analogie at byde, og Negationen kun en Analogie at afvise, da kan det Negative være ligesaa vildledende som det Positive. Er der ingen Analogie imellem den psychologiske Selvhed og den ontologiske Fornufteenhed, saa er det jo aldeles utilbørligt at kalde den uendelige Fornufteenhed en ontologisk Selvhed, endnu mere utilbørligt at kalde den Subjectivitet, at tale om ontologisk Begriben, ontologiske Objectiveringsacter, ontologiske Sandsninger o. s. v.

Har man umiddelbart Blik for det logisk Fortvivlede i at forkaste al Analogie mellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet, og tillige Blik for Uendelighedens overgribende Magt over det Endelige, saa ledes man, hvis Kritiken mangler, til at anvende Analogien mystisk. Det Mystiske sees da deri, at Identiteten hersker med svævende Forskjel. Fra dette Synspunkt opfattes den Alt gjennemtrængende Fornufteenhed som en levende Selvhed, et almindeligt Verdensliv, en Verdenssjæl, en Verdensaand; og nu er det ganske svævende, hvorvidt man skal betragte den i Alt levende Fornuft som en tænkende, vidende og bevidst Eenhed, eller lade den i det store Naturhele, Verdensorganismen, det besjælede Verdenslegeme, arbeide som en blind Værkmester, indtil Dæmringen begynder i Dyreverdenen, og Lyset opgaaer i Mennesket. Hvor famlende, uklar og svævende den hele Betragtningsmaade er, kan da ogsaa skjønnes deraf, at det endogsaa lades ubestemt, hvorvidt den psychologiske Subjectivitet er en virkelig Selveenhed for sig i Modsætning til den almindelige Fornufteenhed eller en Concentration af Fornufteenheden selv paa endelige, forbigaaende Betingelser.

Forsøger man endelig, for at komme ud af Uklarheden, at sætte det i Analogien Lige mod det Ulige, altsaa angive Ligheden mellem den psychologiske og den ontologiske Subjectivitet for sig, og stille Uligheden op ved Siden af Ligheden, saa bruger

man Analogien anthropomorphistisk. Ifølge den anthropomorphistiske Synsmaade maatte vel følgende Forklaring være den rimeligste. „Den psychologiske Subjectivitet og den evige Fornuft eller, med andre Ord, den menneskelige og den guddommelige Aand ligne hinanden deri, at de begge ere vidende, tænkende, villende; men Uligheden er, at den guddommelige Tænken er uendelig fuldkommen, den menneskelige ufuldkommen o. s. v. Den guddommelige og menneskelige Aand ligne hinanden deri, at de begge virke paa Materien; men Uligheden er, at den endelige Aand er afmægtig og i sin Virken paa Materien afhængig af Organer, medens den guddommelige, i sin Guddommelighed almægtige, Aand kan med den blotte Villie indvirke paa al Materie og det endnu mere umiddelbart, end vi ved vor blotte Villie kunne bevæge Haand eller Fod, o. s. v." Men hvo seer nu ikke, at Sammenligninger af denne Art altid maae opløse sig i den Modsigelse, at guddommelige og menneskelige Ting ligne hinanden deri, at de ere hinanden ulige?

Og dog er Analogien af væsentlig Betydning, ikke blot i den empiriske, men ogsaa i den aprioriske Viden, ikke blot i Naturhistorien, men ogsaa i Logiken. Men Sagen er, at Analogien maa bruges anderledes i aprioriske end i empiriske Undersøgelser. I den aprioriske Viden har Analogien kun reflecteret, ikke umiddelbar Gyldighed; Analogiens reflecterede Gyldighed viser sig deri, at den tjener som Grundlag for lovbestemte Begrebsforvandlinger. Saaledes er i nærværende Tilfælde Opgaven denne: at bestemme, hvilke Forvandlinger Aandsmechanikens Begreb maa undergaae, naar dette Begreb, efter at være belyst fra et psychologisk Standpunkt, skal sees i sin ontologiske Betydning?

Dersom den organopsychiske Function i Sandhed var høieste Udtryk for Vexelvirkningen mellem Aand og Materie, saa kunde der unegtelig kun for den psychologiske Subjectivitets, den menneskelige Bevidstheds, Vedkommende være Tale om en

Aandens Mechanik. Men nu har det jo viist sig, at Ideerne: Liv, Sjæl og relativ Aand, kun have Realitet, forsaavidt de hvile og bevæge sig i Subjectivitetens evige, absolute Idee; endvidere har det viist sig, at de relative Systemer: det mechaniske, det elementære, det organiske Functionssystem, kun have objectiv Gyldighed, forsaavidt de ere Objectiveringer, hvori en mægtig Viden, en vidende Magt, realiserer Tilværelsens Begreber.

I den menneskelige Existens danner Sjælen Legemets og Aandens forenende Midte. Sjælen er som organisk Liv i sine ubevidste Functioner legemlig, i sine bevidste Functioner som selvtænkende Væsen aandelig: Sjælen er i en dualistisk Tilstand; den er som to forskjellige Væsener, og dog eet Væsen. Med Sjælens dunkle, natlige Side til sin Livsgrund kan Menneskets Aand ikke blive sig Forholdet til sine legemlige Organer umiddelbart bevidst; de Organer, hvorved den iagttager alt Andet og sig selv med, kan den ikke iagttage. Functionerne af Aandens Mechanik ere paa Menneskelivets Trin organopsychiske; og dette er igjen et Beviis paa, at Forholdet imellem Aand og Materie ikke er et oprindeligt, men et afledet Forhold.

I Guddomslivet, i Ideen selv, er Aandens Forhold til Materien et oprindeligt Magtforhold. Identisk med Magten opfatter den vidende Subjectivitet, den almægtige Aand, Materien og det Materielle uden Organer: de organopsychiske Functioner bortfalde; her er ontologiske Sandsninger, men intet sjæleligt Mellemled mellem Materie og Aand. I Selvhedens Identitet med de ontologiske Sandsninger er Ideen Liv; men da denne Identitet er paa uendelig Maade reflecteret i Subjectivitetens evige Lys, i Magtens Eenhed med Viden, saa er Livet med sin uendelige Rigdom af umiddelbare Bestemmelser ikke et Sjælens, men et Aandens Liv: den i Ideen absolute Aand har et evigt Liv, men ingen Sjæl.

Det er Subjectivitetens Forhold til det Objective, Videns

Forhold til Magten, paa hvis articulerende Vexelbestemmelser Alt her kommer an. Er Viden i sit Extrem at charakterisere ved den rene logiske Selvhedsfunction, der ophæver al Endelighed og forvandler Bestemmelserne i det Materielle til negative Reflexer i det Ideelle, saa er Magten i sit Extrem at charakterisere ved den antilogiske Andethedsfunction, der sætter det Endelige og derved omsætter de ideelle Former i materielle Frembringelser. Den logiske Selvhedsfunction udtrykker Magtens Overgang i Viden, og betegner Idealsystemet, idet den betegner Aanden; den antilogiske Andethedsfunction udtrykker Videns Overgang i Magten, og betegner Realsystemet, idet den betegner den materielle Verden. Som Extremernes Midte er Aandens Mechanik altsaa et kategorisk Udtryk for den Ligevægt, hvormed Idealsystemets subjective Frihed og Realsystemets objective Nødvendighed holde sig i teleologisk Vexelvirkning; thi Magten er Videns ligesom Viden er Magtens Maal. Det er ved denne Vexelvirkning, at Idee-Rigets subjective Indhold udfolder sig i Functionernes Mangfoldighed, i Objectivitetens constante og dog varierende Former.

γ) Functionernes Energie.

Functionerne kjendes paa Afhængigheden, Afhængigheden paa Forandringen, Forandringen paa Reflecteren og Virken. Reflecteren og Virken forholde sig som Selvhed og Andethed, dog med den udtrykkelige Bestemmelse, at Fordoblingen sees fra begge Sider; der er Virken i al Reflecteren og Reflecteren i al Virken; der er et Skjær af Andethed i enhver Selvhed, der er et Selvhedens Skin i enhver Andethed. Functionerne høre nu til den Mellemregion, hvor Selvhedens Lys brydes i Andethedens Medium, og have da ogsaa en dobbelt Energie, en materiel, der tilhører Andetheden, en ideel, der tilhører Selvheden.

I den articulerende Vexelbestemmelse af Selvhed og

Andethed, altsaa i Functionernes Kreds, falder Totaliteten. Der gives ingen sand Totalitet uden Selvhed, fordi der ikke gives noget væsentligt Hele uden Eenhed; der gives ingen sand Totalitet uden Andethed, fordi der ikke gives noget virkeligt Hele uden Dele. Ligesom Functionernes materielle Energie særlig viser sig fra Delenes Synspunkt, saaledes den ideelle Energie særlig fra Eenhedens, Selveenhedens, Synspunkt. I Væsen og Grund er Totaliteten subjectiv, i Existens og Virkelighed objectiv. Totalitetens subjective Væsen sees i dens Anlæg, og Functionernes ideelle Energie bestemmer Anlæget; men Virkeligheden sees i Anlægets Udførelse, og i Udførelsen bevise Functionerne særlig deres materielle Energie. Saalidt som et Anlæg kan være uden al Udførelse, ligesaalidt kan den ideelle Energie være uden materielle Betingelser; men da Totaliteten kun kan virkeliggjøres derved, at dens Anlæg udføres, saa maa den materielle Energie i alle Punkter forudsætte den ideelle.

Den virkelige Modsætning af Totalitetens Anlæg og Udførelse reflecterer sig i en oprindelig virksom Selvhed; den virksomme Selvhed, Totalitetsaarsagen, er Grundaarsag; enhver Grundaarsag er Selvaarsag. Den virkelige Modsætning mellem Totalitetens Dele reflecterer sig i den virksomme Andethed som en Mangfoldighed af deelte Aarsager, en Aarsagsdeling, der gjør Endeligheden virkelig og betinger Udførelsen. Functionernes dobbeltsidige Væsenhed er nu kjendelig derpaa, at de med deres ideelle Energie tjene Grundaarsagen, (saa at hver Function, hvor særlig den end synes at optræde, væsentlig er en Totalitetsfunction), medens de dog, med deres materielle Energie, alle hver paa sin Viis ere disponerede til at indgaae i Endeligheden, i Deeltheden, i Udstykningen, i det Objectives Mangfoldighed.

Som Totaliteten er, maae dens Functioner være: enhver Totalitet er i Virkeligheden selv en Function af sine virkelige Functioner. Omvendt ere de til en Totalitet hørende Functioner, hvormeget de end fra et Endelighedens Standpunkt synes at udgaae fra Delene og frembringe det paagjældende Hele som et endeligt Resultat af deres endeligt betingede Samvirken, dog, naar Sagen tages fra Grunden af, oprindelig bestemte ved den Totalitet, der ved dem bestemmer sin Udvikling: Totalitetsfunctionerne udvikle kun den Totalitet, hvoraf de selv udvikles.

Den ved Functionsenergien bestemte Overgang fra Totalitetens Anlæg til dens Udførelse erkjendes kun, naar den sees i et System af Slutninger, ja af teleologiske Slutninger. „Ligesom det Fornuftige i alt Tilværende bestaaer deri, at det er en Slutning, saaledes“ — siger „den speculative Logik“ — „viser det sig, bestemtere udtrykt, deri, at Alt er et System af tre Slutninger“; og heri maae vi give „den speculative Logik“ Ret, ligesom vi ogsaa maae give den Ret i, at „den teleologiske Virksomhed først i det fuldendte System af Slutninger kan sees i sin Uendelighed“. Men den Tvetydighed og Formalisme, hvorunder den hegelske Fremstilling af Slutningernes System øiensynlig lider, er i lige Grad vildledende, enten vi betragte Sagen fra det objective eller fra det subjective Synspunkt.

Tvetydigheden, som fremkommer derved, at Begrebsbevægelsen ifølge den immanente Methode slaaes sammen med den virkelige Sagbevægelse, og Fornuftslutninger, som efter deres ideelle Natur beroe paa ontologiske Tankehandlinger og tilhøre Idealsystemet, med de Magthandlinger, der i de existentielle Overgange, med deres snart partielle, snart totale Mæglinger og Mellemled, tilhøre Realsystemet, og udtrykke Slutningernes logiske Indhold paa antilogisk Maade, er allerede belyst i Subjectivitetens Logik. I nærværende Sammenhæng, hvor det fornemmelig gjælder om en Forstaaelse af det Objective, forsaavidt den udviklede Objectivitet igjen kaster Lyset tilbage paa det Subjective, skulle følgende Hovedpunkter særlig fremhæves: 1) Modsætningen mellem det Almene, det

Særskilte og det Enkelte er, hvor ofte det end gjentages, at hver af disse Begrebets Sider selv er det hele Begreb, for abstract og formel til at bære nogen concretere Udvikling af Slutningernes System; 2) den Adskillelse og Forening af Extremer og Mellemled, hvorved hver enkelt Slutning charakteriseres, er i den hegelske Logik opfattet og fremstillet i en saa formel Almindelighed, at Schematismen, den golde Schematisme, øieblikkelig viser sig, hver Gang Slutningens Gyldighed skal erkjendes in concreto. At begge Misligheder aabenbart hidrøre derfra, at Totalitetens Functioner ikke finde nogen Udvikling i og med Totaliteten selv, vil uden Vanskelighed kunne paavises.

1) *Modsætningen mellem det Almene, det Særskilte og det Enkelte er i Totaliteten at bestemme ved Functionernes Energie.* Det er en Eensidighed, der hænger nøie sammen med den hegelske Fastholden af Tænkens og Værens formelle Eenhed, at Copula „er" skal betegne Reflexionens Tilbagevenden til den i Begrebet gjenfødte Værens Umiddelbarhed. En Følge heraf er, at Begrebets tre Hovedsider, der paa een Gang baade falde *værende* sammen og dog staae *værende* imod hinanden, maae tabe saavel den ideelle som den materielle Energie og hjemfalde til Schematismen. Den Schematisme, hvoraf Slutningssystemet lider, er saa overfladisk, at den typiske Terminologie endog kommer i Strid med sig selv.

Efter Schemaet E — S — A skulde jo E, det Enkelte, altid være Subjectet, A, det Almene, altid Objectet, og S det Særskite, der forenede Subjectet med Objectet. Men, see vi nærmere til, saa kan det Enkelte ifølge Begrebsudviklingen accurat ligesaa godt repræsentere Objectet.*) „Idet nemlig

*) „Die sich auf sich selbst beziehende Bestimmtheit ... ist die *Einzelnheit.* So unmittelbar die Allgemeinheit schon an und für sich selbst Besonderheit ist, so unmittelbar an und für sich ist die

ethvert af de tre Led, baade E, S og A, har viist sig som den forbindende Midte ..., saa er Omdømmet E — A ... vendt tilbage til den Umiddelbarhed, som har Mediationen til sin Forudsætning. Men saaledes er det ikke længere Omdømme, thi E er ikke længere subsumeret under A; eller A er ikke længere bestemt som det Andet af E, eller som Prædicat, men som det ophævede Andet (det ophæves nemlig, fordi Mediationen S, hvorved det var bestemt som Andet, selv ophæves), følgelig som Subjectet selv. Saaledes er da Subjectet bestemt som *Object*; og Omdømmet E — A har den Betydning, at Subjectet umiddelbart er Object, eller at Subjectet uden Mediation slutter sig sammen med sig selv, og i denne Form er Object."*) Skulde man nu ikke mene, at det Enkelte, efter at have gjennemløbet denne formelle Mediation, maatte staae Objectet ligesaa nær som Subjectet?

„Objectet", hedder det, „er den tilbagevendende Causalitet. I Causaliteten ere kun to Led: Aarsag og Virkning. I Objectet findes endnu tillige *Grunden.* Aarsagen er E, Grunden S, Virkningen A."**) Men, spørge vi, hvorledes gaaer det til, at Virkningen her faaer større Omfang end Aarsagen, at Virkningen kan være det Almindelige, uagtet Aarsagen er det Enkelte? Eller have Aarsagen og Virkningen maaskee samme Omfang? Men er det da ikke bagvendt, at kalde Virkningen det Almindelige og Aarsagen det Enkelte? Er Slutningen E — S — A teleologisk, saa er i „den speculative Logik" E „Øiemedet som subjectivt", A „Øiemedet som objectivt"; men med hvad Grund? I Virkeligheden er Forholdet jo lige det omvendte. Skal E forestille Øiemedet paa et vist Stadium,

Besonderheit auch *Einzelnheit*..." Hegel, Subj. Logik S. 51. Hvad her siges om det Enkelte, passer nøiagtig paa, hvad der siden hen siges om Objectet.

*) Heiberg. Specul. Logik. Pros. Skr. 1ste Bd. S. 321—22.

**) Heiberg. Anfr. Skr. S. 327.

saa maa det da vel være det objective, ikke det subjective Øiemed; thi en realiseret Plan er ikke en Plan i Almindelighed, men denne Plan, i denne virkelige Udførelse.

Med hvilken Vilkaarlighed den hegelske Logik i sine Slutningssystemer anvender Modsætningen af det Almene og det Enkelte, viser da ogsaa Naturphilosophien. I Solsystemet f. Ex. er det Planeten, der betegnes ved det Enkelte, medens Solen forestiller det Almene. At nu Solen som det for sig existerende Centrallegeme ikke kan være det Almene, er indlysende; men selv om man til en vis Grad gik ind paa Hegels Opfattelse af Solen som Systemets almindelige Lyskilde, saa vilde det dog, endog fra et ubetinget hegelsk Standpunkt, vist være vanskeligt at hitte paa en Grund, hvormed man kunde forsvare den Paastand, at Solen, „Legemet for den abstracte Centralitet", skulde være Systemets *Object*, Planeten, „den concrete Individualitet", derimod Systemets *Subject*. Men naar Solen, endskjøndt den betegnes ved A, ikke er Objectet, og Planeten, skjøndt betegnet ved E, ikke Subjectet, saa slaaer det jo heller ikke til, at E i Schemaet E — S — A altid betegner Subjectet, og A Objectet.

For at blive Formalismen qvit, lade vi, efterdi Begrebet som Begreb saavel i Form som Existens nødvendig maa være Totalitet, hver af Siderne, A, E og S, for sig betegne den hele Totalitet. Idet den ene og samme Totalitet paa denne Maade bliver til tre grundforskjellige Totaliteter, maa den som Slutning totaliserede Forskjelseenhed bestemmes ved tilsvarende Functioner. I Formen A er Totaliteten subjectiv, i Formen E objectiv, i Formen S subjectiv-objectiv. Den subjective Totalitet er Subjectivitetens Indhold; dens Eenhed er Selveenhed, dens Functioner Selvhedsfunctioner: *dens Idee er Viden*. Den objective Totalitet bestaaer af Objectivitetens Led; dens Eenhed er Sammenhæng, dens Functioner Andethedsfunctioner: *dens Idee er Magten*. Den subjectiv-objective Totalitet, Totaliteten in concreto, bestaaer i

Vexelbestemmelser; disse Vexelbestemmelser ere Functioner af den overgribende, Totaliteten begribende Selvhed: *dens Idee er Sandheden*. At de tre Totaliteter ere i Sandheden een og samme Totalitet, er kun forklarligt af Functionernes Energie. Formedelst den ideelle Energie ere Totalitetens Functioner væsentlig Selvhedsfunctioner, altsaa Functioner af Viden; formedelst den materielle Energie ere Functionerne tilhobe Andethedsfunctioner, altsaa Functioner af Magten; formedelst den totaliserede Vexelbestemmelse af ideel og materiel Energie ere Videns og Magtens Functioner i articuleret Identitet af indre Uendelighed, Functioner af Sandheden.

I Totaliteten som Totalitet maa der absolut være to Extremer: Videns eller Subjectivitetens og Magtens eller Objectivitetens; disse to Extremer have i den til Sandheden svarende Concretion den forenende Midte; men denne Totaliteternes Midte er igjen Totaliteten selv. Totaliteten selv er altsaa paa een Gang sine egne Extremer, sine egne Præmisser og sin egen Slutning. Hver Gang Slutningen er tilende, begynder den forfra: den sande Totalitet har to Extremer, hvis Slutning den er; men ethvert af de to Extremer er en sand Totalitet, en Slutning af to Extremer o. s. v. I Tegn kan dette udtrykkes saaledes: E — S — A er en Slutning; Extremet E er en Slutning e — s — a; e igjen en Slutning $\varepsilon - \sigma - \alpha$, og saaledes i det Uendelige.*) I Systemet af de tre Slutninger vrimler det af Slutningssystemer; og Spørgsmaalet er, hvorledes Forholdet mellem Systemets Eenhed, Grundsystemet, og Systemets Mangfoldighed, Mangfoldigheden af de relative Systemer, nærmere bliver at bestemme.

„Systemet af de tre Slutninger", hedder det,*) „kan deels

*) Hvad heri skjuler sig, maa fra et andet Synspunkt udvikles i Læren om de *logiske Functioner*.

*) Heiberg. Anfr. Skr. S. (Pros. Skr. 1ste Bind, S. 315.)

betragtes som en Fremgang, idet man i enhver Slutning kun beraaber sig paa de foregaaende, deels som en Tilbagegang eller Cirkel, idet ikke desmindre enhver af dem forudsætter de andre to." Men naar Forholdet mellem Fremgang og Tilbagegang nærmere skal bestemmes, maa Forholdet imellem Grundsystemet, den oprindelige Totalitet, og de relative Systemer, de af Grundtotaliteten afledede Totaliteter, bestemmes ved de tilsvarende Functioners Eiendommelighed. Eftertrykket kan da ikke længere falde paa Modsætningen imellem det Enkelte og det Almene; thi det Enkelte, som ifølge Functionernes materielle Energie er det Objective, er ifølge den ideelle Energie det Subjective; omvendt kan det Almene, som ifølge Selvhedsenergien, den ideelle Energie, er det Subjective, ifølge den materielle Energie, Andethedsenergien, dog ogsaa være det Objective (Lovenes og Magtforholdenes System).

Idet da Eftertrykket falder paa Modsætningen mellem Selvhed og Andethed, mellem Subjectiviteten med sin indre og Objectiviteten med sin ydre Virkelighed, bør Slutningens Extremer ikke længere betegnes ved E og A, men ved S og O. Det Mellemled, som nu danner sig imellem S, den absolute Selvhed, den oprindelige Subjectivitet, og O, Objectiviteten, den virkelige, i Andethedsenergien tilværende Totalitet, vedbliver jo vistnok at være det Særskilte; men da dette Særskilte dog i sin Bestemthed retter sig efter de nærmere bestemte Extremer, ville vi for Tydeligheds Skyld betegne det paa forskjellig Maade, eftersom Sammenhængen hver Gang fordrer det.

2) Totaliteternes System kan alene bestemmes ved systematiske Forandringer i Functionernes Energie. Hvilke og hvormange Grundideer gives der? Dette Spørgsmaal maa naturligviis kunne besvares paa forskjellig Maade, naar man vælger sig forskjellige Udgangspunkter; men systematisk seet vil Besvarelsen altid beroe paa den Grunddeling, hvormed Totaliteternes Systematik op-

rindelig begynder. Som Eenhed af Subjectiviteten og det Objective er Ideen det i enhver Totalitet Absolute: saamange eiendommelige Grundtotaliteter, saamange Grundideer. Hvorledes den absolute Idee udlægger sit Indhold i et System af relative Ideer, kan kun indsees, forsaavidt det indsees, hvorledes den oprindelige, Alt omfattende, Alt i sig selv indesluttende Subjectivitet objectiverer sit Indhold i Systemer af lavere og høiere Grundtotaliteter.

αα) Objectiveringens første Grundtotalitet er den abstract-mechaniske. Modsætningen af Selvhed og Andethed, af Viden og Magt, af Subjectivitet og Objectivitet, slaaer umiddelbart igjennem. Extremerne S — O staae saa skarpt imod hinanden, at et Magtsprog maa dictere Foreningen. Lægges Eftertrykket afgjørende paa S, saa er Subjectiviteten erkjendt som den substantielle Selvhed, den enemægtige Selvaarsag; ethvert Led i Totaliteten O er da med det Samme nedsat til Moment for den overgribende Magteenhed. Falder det afgjørende Eftertryk derimod paa O, saa ere de substantielle Momenter med eet Slag forvandlede til relative Substanser; Andetheden hersker: Selveenheden har givet Plads for Sammenhængseenheden.

Paa hvilken Side Magtsproget end kaster sig, saa giver det kun et i sig ubegribeligt Extrem; stilles Magtsprog mod Magtsprog, saa giver det to Extremer; men en Slutning, en fornuftig begrundet Erkjendelse giver det ikke. Fæster Blikket sig paa Eenheden, møder det den almindelige Tyngde; for denne Magteenhed maa Leddenes Selvstændighed forsvinde; Tyngden er Massernes Substantialitet: hvorledes skulde de tunge Masser med deres Atomer vel have Selvstændighed ligeoverfor Tyngden selv? Som den almindelige Tyngde falder Magteenheden ind under Subjectiviteten; og dog er Tyngden som Magt en objectiv Eenhed, der har sin Realitet i en substantiel Mangfoldighed, i Leddenes umiddelbare Selvstændighed. Det er da ikke Tyngden selv, men de tunge Legemer, som

her ere Magtens virkelige Repræsentanter. Istedenfor at være en Magt for sig er Tyngden, seet i Extremet O, en Egenskab ved de materielle Dele; denne Delenes fælleds Egenskab kan kun yttre sig i deres mechaniske Vexelvirkning: Selveenheden er forvandlet til Sammenhængseenhed.

Magteenhedens Uro, en brat Omsætning af Selvhed og Selveenhed i Andethed og Sammenhængseenhed, kan alene ophæves i Systemet af de mechaniske Bevægelser. Systemet er altsaa selv Extremernes Midte; men denne Midte er, vel at mærke, ikke en objectiv Virkelighed (thi O, den objective Virkelighed, er selv et Extrem), men Virkelighedens Anlæg, og som Anlæg Identiteten af det Subjective og det Objective. Spørgsmaalet om Verdensbygningens (Solsystemernes) Oprindelse er i logisk Forstand et Spørgsmaal om den mechaniske Totalitets Anlæg. Betegne vi Anlæget ved A og tilføie, for at antyde dets Eiendommelighed som kosmisk Anlæg, $\varkappa$ som Index, saa maa O erholde samme Index, og saa er

$$S - A_\varkappa - O_\varkappa$$

den mechaniske Slutnings almindelige Totalitetsudtryk.

Jo ivrigere Reflexionen nu vil arbeide paa at opløse $A_\varkappa$ desto større vil den mechaniske Strid mellem Selveenheden og Sammenhængseenheden være. Denne Strid hidrører just derfra, at de mechaniske Functioner, efter hvad vi i det Foregaaende have oplyst, ere abstracte Aarsagsfunctioner: Selvaarsagen fortærer Andethedsaarsagen, denne igjen hiin; begge maae sættes og begge maae ophæves i eet og samme Nu. Appellerer man eensidig til S, saa repræsenterer $A_\varkappa$ Sammenhængseenheden og derved Andetheden i de udvortes Aarsager og de endelige Betingelser; man henvises altsaa til $O_\varkappa$: *Totalitetens Functioner ere Andethedsfunctioner og virke med materiel Energie.* Appellerer man eensidig til $O_\varkappa$ og vil bortfjerne eller dog forflygtige S, saa repræsenterer $A_\varkappa$ Selveenheden, den mægtige Selvhed; det er da ikke muligt at sammenstykke Systemet af endelige Aarsager med endelige Led i endelige Vexelvirkninger; thi

Anlæget kræver, at de endelige Forudsætninger alle maae have deres Grund i een Forudsætning: *Totalitetens Functioner ere Selvhedsfunctioner og virke med ideel Energie.*

Fra hvilket Extrem de mechaniske Functioner end betragtes, gaaer det abstracte Aarsagsforhold i Eet med det formelle Grundforhold; den bratte Omsætning af Selvhed i Andethed, og omvendt, reflecterer sig i en blivende, totaliseret Eenhed: i den totaliserede Eenhed er den mechaniske Uro væsentlig Ro, og den mechaniske Ro en væsentlig Uro.

ββ) *Objectiveringens anden Grundtotalitet er den mechanisk-dynamiske.* Forskjellen imellem „det mechaniske" og „det chemiske Object" er i Hegels Logik fremstillet paa følgende Maade: „Das chemische Objekt unterscheidet sich von dem mechanischen dadurch, daß das letztere eine Totalität ist, welche gegen die Bestimmtheit gleichgültig ist; bei dem chemischen dagegen gehört die *Bestimmtheit*, somit die *Beziehung auf Anderes*, und die Art und Weise dieser Beziehung, seiner Natur an."*) Heraf forklares det saa, at *Differensen* i det Hele er for de chemiske Objecter, hvad *Indifferensen* er for de mechaniske, o. s. v. „Chemismen" og „den chemiske Proces" staae altsaa i Begrebets Selvudvikling høiere end „Mechanismen" og „den mechaniske Proces".

Men uagtet Begrebet Chemisme i Hegels Logik udtrykkelig er lagt an paa en høiere Udvikling af Totalitetens objective Væsen, saa hændes det dog, at det, der ifølge „den immanente Methode" er tænkt som et Fremskridt, i Virkeligheden bliver et Tilbageskridt. Det er nemlig indlysende, at Chemismen, trods sit Kredsløb af forskjellige Processer, naar den opfattes saaledes, som Hegel har fremstillet den, umulig kan, hvad Totalitetsslutningen angaaer, holde sig paa samme Høide, som „den frie Mechanisme". I Systemer af den

*) Hegel. Subj. Logik S. 200—201.

mechaniske Totalitet er Verdensbygningens Idee udtalt; men hvilken Idee er vel udtalt i det System af Processer, der efter Hegels Synsmaade skal udfolde den chemiske Totalitet? „Um der Unmittelbarkeit und Aeußerlichkeit willen ..., in deren Bestimmung die chemische Objektivität steht, *fallen diese Schlüsse**) *noch auseinander*. Der erste Proceß, dessen Produkt die Neutralität der gespannten Objekte ist, erlischt in seinem Produkte, und es ist eine äußerlich hinzukommende Differentiirung, welche ihn wieder anfacht ... Ebenso muß die Ausscheidung der differenten Extreme aus dem Neutralen, ingleichen ihre Zerlegung in ihre abstrakten Elemente, von *äußerlich hinzukommenden Bedingungen* und Erregungen der Thätigkeit ausgehen. Insofern aber auch die beiden wesentlichen Momente des Processes, einer Seits die Neutralisirung, anderer Seits die Scheidung und Reduktion, in einem und demselben Processe verbunden sind, und *Vereinigung* und Abstumpfung der gespannten Extreme auch eine *Trennung* in solche ist, so machen sie

*) Der er nemlig i det umiddelbart Foregaaende Tale om tre chemiske Slutninger, hvis Eiendommelighed fremstilles paa følgende Maade: „Die drei Schlüsse, welche sich ergeben haben, machen seine (Chemismen) Totalität aus; der erste hat zur Mitte die formale Neutralität und zu den Extremen die gespannten Objekte, der zweite hat das Produkt des ersten, die reelle Neutralität zur Mitte und die dirimirende Thätigkeit, und ihr Produkt, das gleichgültige Element, zu den Extremen; der dritte aber sich der sich realisirende Begriff, der sich die Voraussetzung setzt, durch welche der Proceß seiner Realisirung bedingt ist, — ein Schluß, der das Allgemeine zu seinem Wesen hat.“ Man seer heraf, hvor nødvendigt det er at behandle Læren om Slutningerne saa alsidig, som muligt. I det anførte Exempel falde de Bestemmelser, som væsentlig tilhøre det Objective, uden videre sammen med dem, som udelukkende beroe paa det Subjective: Functionernes Logik confunderes med de logiske Functioner.

um der noch zu Grunde liegenden Aeußerlichkeit willen *zwei verschiedene* Seiten aus ...“*)

Her sees nu strax det Mislige i, at Objectivitetens og Objecternes Logik uden videre slaaes sammen i Eet. Stille vi i al Endelighed det mechaniske Object imod det chemiske, da maae vi vel indrømme Hegel, at hiint i Begrebet staaer lavere end dette. Men Et er Objectet i dets endelige Tilværen, et Andet er den Objectivitetens Sphære, hvortil det endelige Object maa henregnes. Hver Klode i Solsystemet kan, naar den tages for sig, betragtes som Object: at veie Kloderne er just at bestemme dem som mechaniske Objecter; men Solsystemet selv er i sin totale Objectivitet mere end et Object; det er en realiseret Idee, og en realiseret Idee er mere end et Object. Saaledes kunne da ogsaa de chemiske Produkter i Jordskorpen med Rette ansees for chemiske Objecter; men Jordkloden selv i sin væsentlige Totalitet er intet Object; den er en realiseret Idee, og en realiseret Idee er intet Object. Skal nu den chemiske Totalitet angive et i Objectivitetens Sphære høiere Trin end den mechaniske, da tør Objecternes *Differens* ikke indskrænkes til at betegne den Modsætning imellem to Stoffer, der betinger deres *Affinitet*, men maa udvides til en Betegnelse for den Mangfoldighed af qvalitative Forskjelligheder, der oprindelig hører med i Bestemmelsen af en i sig sluttet elementær Totalitet. Den mechanisk-dynamiske Function er nu, efter sin Charakteer, idet den, som vi have seet, er saa indgaaet med de reelle og blandede Grunde, netop egnet til at omfatte de qvalitative Momenter og elementære Forskjelligheder i riig Mangfoldighed, og just derved egnet til at danne en elementær Totalitet. Den hertil svarende Slutning

$$S - A\gamma - O\gamma,$$

*) Hegel. Anfr. Skr. 207.

hvis Index antyder det Geologiske*), har, ligesom den mechaniske, sit eiendommelige Væsen i sin eiendommelige Midte.

Det for Midten Eiendommelige bestemmes igjen ved det objective Extrem $O\gamma$. Dette Extrem er deri forskjelligt fra Extremet $O\varkappa$, at dets Functioner ikke ere abstract-mechaniske, men mechanisk-dynamiske. I det Dynamiske er her allerede en concretere Idealitet og forsaavidt en Inderlighed; Extremet $O\gamma$ danner da heller ikke en saa brat Modsætning til S, som Extremet $O\varkappa$. Ikke desmindre er Modsætningen mellem Extremerne absolut gjennemgaaende. Saalænge den dynamiske Function blot støtter sig til den mechaniske, er dens Idealitet materiel, og Inderligheden elementær. En elementær Inderlighed er væsentlig Udvorteshed. De dynamiske Processer, de elementære Dannelser tabe sig i det Udvortes: de differente Objecter ere udvortes, Adskillelser og Forbindelser betinges af et Udvortes; og dog tyder hvert Phænomen i dette Udvortes væsentlig hen paa et Indvortes, ja, omsættes endog Led for Led i et Indvortes; her er Tvetydigheden i $O\gamma$.

Sættes nu $O\gamma$ umiddelbart i sit objective Extrem, saa bliver det Dynamiske Moment for det Mechaniske. Herved faaer Udvorteslheden og den materielle Energie en saadan Overvægt, at de elementære Functioner synke ned til rene Andethedsfunctioner; Endeligheden, Udstykningen og Sammenstykningen hersker i den Grad, at $O\gamma$ har ophørt at være Totalitet. Reduceres $O\gamma$ ligefrem til sit subjective Extrem S, saa forsvinder det Mechaniske som Moment i det Dynamiske, og det Dynamiske som Moment i den frie Inderlighed: de elementære Functioner tabe den materielle Energie og forvandle sig til rene Selvhedsfunctioner. Paa denne Maade kan $O\gamma$ da heller ikke blive Totalitet. Til en virkelig objectiv Totalitet hører en materiel Andethed; men Extremet S er i

*) At her ved en geologisk Totalitet ikke skal tænkes paa vor Jordklode alene, forstaaes vel af sig selv.

umiddelbar Berøring med enhver umiddelbar Andethed, ethvert umiddelbart Objectivt som en fortærende Ild, der end ikke lader Aske af Objectiviteten tilbage. Realiteten af $O\gamma$ beroer altsaa paa Idealiteten af $A\gamma$, men Idealiteten af $A\gamma$ beroer paa S. I sin Modsætningseenhed med S er det elementære $A\gamma$ væsentlig Selvhed; i sin Forskjelseenhed med $O\gamma$ er Selvheden i $A\gamma$ væsentlig elementær.

$\gamma\gamma$) Objectiveringens tredie Grundtotalitet er den organisk-levende. Af Ovenstaaende sees, at S i de forskjellige Slutninger holder sig uforandret, medens Forandringerne foregaae i O og derved i A. Dette er da ogsaa en ligefrem Følge deraf, at Subjectiviteten, den overgribende Selvhed, væsentlig udtrykker det Absolute, medens Andetheden, Objectiviteten, kun udtrykker det Relative. Vistnok antager Objectiviteten, hver Gang der dannes et eiendommeligt Hele, Præg af et i sig Sluttet og forsaavidt Absolut; men da det relativt Absolute er og bliver et i det absolut Absolute totaliseret Moment, maa Grundforholdet mellem S, det absolut Absolute, og O, det relativt Absolute, forsaavidt være constant. Imellem S og de objective Totaliteter af forskjellig Orden, $O\varkappa$, $O\gamma$ og nu for Organismens Vedkommende O_o, er Grundforholdet derimod variabelt, idet Forandringen i O nødvendig maa forudsætte en Forandring, ikke i S, thi S er i sin absolute Absoluthed uforanderlig, men i det Forhold, hvor S oprindelig har sat sig til O. Forandringen i Grundforholdet mellem S og O bestemmes ved Mellemledet A saaledes, at O i sin materielle Heelhed kan siges at være en Function af A, og A i sin ideelle Heelhed en Function af S. O er altsaa, seet fra dette Synspunkt, ikke ligefrem en Function af S, men, ifølge det mellemtrædende A, en Function af en Function af S. Dersom nu det eiendommelige Forhold, hvori S oprindelig sætter sig til A, blev umiddelbart bestemt ved formel Frihed og forsaavidt sat med guddommelig Vilkaarlighed, vilde Forholdet mellem S og A være et grundløst

Forhold, altsaa et grundløst Grundforhold; men et grundløst Grundforhold er en Modsigelse. Det Frihedsforhold, hvori S sætter sig til A, er igjen bestemt ved det Nødvendighedsforhold, hvori A befinder sig til O; A er altsaa formedelst det mellemtrædende O heller ikke ligefrem en Function af S, men en Function af en Function af S.

Det Afhængighedsforhold, hvori O oprindelig staaer til S, er bestemt ved den ideelle Energie af endelige Functioner, thi Bestemmelsen er mæglet ved A; det Afhængighedsforhold, hvori A befinder sig til S, er derimod bestemt ved Functionernes materielle Energie, forsaavidt Bestemmelsen er mæglet ved O. Var nu Forholdet imellem Functionernes ideelle og materielle Energie at opfatte som en oprindelig Kjendsgjerning, et evigt Factum, hvortil der ikke gaves nogen Grund, saa vilde O uden videre fremstille sig som en Function af A, og saa fik vi da her et grundløst Grundforhold. Men i denne Sammenhæng er det let at indsee, at dersom eet af Grundforholdene er grundløst, saa ere de det alle.

At gjøre O til en umiddelbar Function af A, er med andre Ord at gjøre Consequensen til en formel Omskrivning af Forudsætningen. Saaledes bliver da Solsystemets Indretning en ligefrem Consequens af den Forudsætningernes Forudsætning, der har havt sin umiddelbare Tilværen i „Urtaagen"; saaledes er Jordklodens nuværende Udviklingstrin en ligefrem Consequens af den Forudsætningernes Totalitet, hvis første Tilværelse var en rullende Damp, losrevet fra den oprindelige Masse, o. s. v. Men idet man paa denne Maade gjør Consequensen til en formel Omskrivning af Forudsætningen, gjør man med det Samme Forudsætningen til en formel Omskrivning af Consequensen. Hvilke Bevægelser, hvilke Bestræbelser har der vel været i „Urtaagen"? hvilke Grundstoffer, hvilke Elementer i Jordens „roterende Damp"? Naar disse Spørgsmaal skulle besvares, maa man gaae ud fra det Givne; men det Givne, der nu bliver Forudsætning,

er jo netop en Consequens af den Forudsætning, der skal udfindes som den givne Forudsætnings Consequens.

At man med Slutningerne gaaer i en Cirkel, er i og for sig ingen Feil; Feilen ligger i det Formelle: at man bestandig griber efter en første umiddelbar Kjendsgjerning, istedenfor at begribe Grunden. Kan O ikke være en umiddelbar Function af A, saa maa S absolut træde mæglende imellem dem; O bliver da formedelst det mellemtrædende S en Function af en Function af A. Hermed er Totalitetens Begrundelse formelt gjennemført og ved sin formelle Gjennemførelse reel. For Organismen, O_o, vil altsaa Slutningen være:

$$S — A_o — O_o.$$

Allerede derved, at O_o i Sammenligning med O_γ og $O_\varkappa$ er saa begrændset og i sit Phænomen saa overskuelig, gjør den i særegen Forstand til Repræsentant for Ideens Aabenbarelse i materiel Skikkelse. Uagtet A_o paa en langt inderligere og concretere Maade forener Selvhed med Andethed, end enten $A_\varkappa$ eller A_γ, saa er Extremernes Modsætning derfor ingenlunde svagere; den er tvertimod, paa Grund af Individualbegrændsningen i O_o, endnu mere gjennemført. For det Første har A_o i O_o en mere afgjørende Kamp med det Materielle, end $A_\varkappa$ eller A_γ kunne have. Hvad O_γ angaaer, er det allerede mærkeligt, at Materien, som ved faa Egenskaber i $O_\varkappa$ tilfredsstiller den abstract-mechaniske Function, maa have en Mangfoldighed af forskjelligartede Egenskaber for at fyldestgjøre den elementære Functions mangesidige Fordringer. Men de elementære Qvalificationer, ved hvilke Materiens Kræfter mangfoldiggjøres og articuleres i O_γ, staae alle i et ligefremt Forhold til A_γ. Anderledes med O_o og A_o; det Materielle maa i O_o optages og tilegnes saaledes, ganske saaledes, som det leveres af O_γ.*) Det orga-

*) „Paa Elementernes Sammentræden til en chemisk Forbindelse har Livskraften ikke den ringeste Indflydelse; intet Element for sig

niske Princip bearbeider et Fremmed: Livsideen laaner sit Stof hos den geologiske Idee.

For det Andet har A_0 i S et ideelt Forbillede, som dog i væsentlig Forstand er dets absolute Modbillede. I den organiske Selvhed faaer den afledede Subjectivitet en ganske anden Inderlighed og ideel Selvstændighed end i den mechaniske eller elementære: A_0 staaer i denne Henseende S nærmere, end enten A_z eller A_γ. Er Livsprincipet Sjæleprincip og Sjæleprincipet tillige Aandsprincip, saa er Ligheden mellem A_0 og S desto væsentligere. Men just i den væsentlige Lighed har Modsætningen sin allerdybeste Grund. Kun Aandsprincipet i A_0 formaaer at udvikle et Selvhedsanlæg, en Subjectivitet, der har ideel Selvstændighed nok til at stille sig ligeover for S og igjennem Erkjendelsen af denne sin Modsætning erkjende sig selv.

Af Principet i A_0 forstaaes nu Livets Oprindelse: fra Modsætningseenheden med S kommer Selvheden, fra Modsætningseenheden med O_0 Andetheden; Selvheden er i Begyndelse skjult af Andetheden, og dog bliver Andetheden bestemt ved Selvheden. „Livet kommer ikke som et fremmed Væsen ind i Legemet, men udspringer af Stoffernes Natur, blusser op ved Atomernes Selvantænding, en Flamme af ideel Forbrænding. Begyndelsen skeer altsaa ikke fra en ubetinget Eenhed, men fra en i sig betinget Mangfoldighed . . . Dog neppe har Livseenheden samlet sig ud af dette Mangfoldige, før den igjen i den Grad concentrerer sig til Selveenhed, at den hæver sig over Mangfoldigheden og underlægger sig Stofpunkternes Virksomhed. Men at Eenheden saaledes resulterer i Følge-

alene er istand til at tjene til en Plantes eller den dyriske Organismes Ernæring og Udvikling. Alle de Stoffer, der tage Deel i Livsprocessen, ere lavere Grupper af enkelte Atomer, som ved Livskraftens Indflydelse træde sammen til Atomer af høiere Orden." Liebig. Jvfr. mine Forelæsninger over „Philosophisk Propædeutik" fra Universitetsaaret 1860—61. S. 189 flgd.

sætningen, er just et Beviis for, at den som Princip allerede var med i Forudsætningen."*)

Af Principet i A_0 forstaaes endvidere, hvad der ellers, naar A_0 ikke opfattes som Midte mellem S og O_0, vilde være aldeles uforstaaeligt, at Livsvirksomheden, uagtet den foregaaer ubevidst, dog kan være saa teleologisk, som om den styredes af en guddommelig Viden. Af Ideebevægelsen i S følger Selvbevægelsen i A_0; ved Realbevægelsen i O_0 betinges denne Selvbevægelses individuelle Virkelighed og psychologiske Selvstændighed. Ideebevægelsen og Realbevægelsen forudsætte hinanden gjensidig; men da Principet, i Reflexion af den Alt bevægende S, selv betinger de Betingelser, hvoraf det i O_0 bliver betinget, er Ideebevægelsen overgribende.

Af Principet i A_0 maa den ellers uforklarlige Eenhed af Forkrænkeligt og Uforkrænkeligt, hvori Livet sees, da ogsaa lade sig forklare. Materien i O_0 er underlagt Andetshedsloven; og Andethedsloven, Elementernes Grundlov, betyder Forkrænkelighed. Men Selvhedsloven i S er Idealitetens Lov; og Idealitetens Lov, Livets Grundlov, betyder Uforkrænkelighed. „Det er Andethedens Bestemmelse at tjene Selvheden; det er Selvheden væsentligt at trænge til Andetheden. At Planten visner, at Dyret døer, viser tydeligt nok, hvad det vil sige, at ogsaa det Levende er Andethedsloven og dermed Forkrænkeligheden underlagt. Livsideen behøver det udvortes Andet for derigjennem at udvikle sit Anlæg, sit indvortes Andet. Men det udvortes Andet er kun en materiel Betingelse; Selvheden, der kun betinges derved, at den med indre Nødvendighed betinger sig selv, er det i Betingelsernes System Ubetingede: Livsudviklingen er væsentlig Selvudvikling, og Selvudviklingen, teleologisk seet, Idee-Udvikling. Paa Selvudviklingens Lov beroer Livets Uforkrænkelighed . . . At gjøre Andethedsloven til Livets Grundlov er Nonsens; at lade

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 219.

Selvhedsloven gjælde, og dog antage, at Udviklingens ideelle Resultat skulde kunne forsvinde, og Livet tabe sig i Intet, fordi den materielle, Andethedsloven underlagte Organisme hjemfalder til Forkrænkelighed, er en meningslos Modsigelse." *)

3) I Functionernes Energie er Grundideernes Energie reflecteret. Det er en egen Sag med Begribeliggjørelsen af det Absolute. Umiddelbart seet er det Absolute absolut, og derom kan ikke siges Mere. Skal det Absolute bestemmes umiddelbart, saa fremstiller det sig uvilkaarlig som det Ene, det Værende, det Hvilende. Men her indstille sig strax to alternerende Vanskeligheder: enten maa det Mangfoldige, det Vordende og Bevægede, forvandle sig til Skin og Intet for det Absolute selv, eller beholde en endelig, uden for det Absolute faldende Realitet. At den sidste Antagelse er urimelig, maa Enhver indrømme, naar han betænker, at enhver nok saa relativ Realitet, der ikke har sin Grund i det Absolute, jo maa stille sig som Grændse mod det Absolute og derved gjøre det Absolute selv relativt. Hvad den første Antagelse derimod angaaer, er Sagen uendelig indviklet, efterdi Kategorierne Skin og Intet ere saa uendelig dialektiske.

Er det Relative: det Mangfoldige, det Vordende og Bevægede, for det Absolute Skin og Intet i den Forstand, at det er uden al Betydning, saa bliver det Absolute en Eenhed uden Skin af Mangfoldighed, et Værende uden Skin af Vorden, et Hvilende uden Skin af Bevægelse, altsaa en tom Abstraction. Skulle Kategorierne Skin og Intet derimod forstaaes saaledes, at Relativiteten med sin Mangfoldighed af vordende Ting og bevægede Elementer, vel ikke har umiddelbar Tilværen overfor det Absolute, men dog hører med som Moment i dets Væsen, da vil Spørgsmaalet om, hvad et Moment er, og hvilken Gyldighed Momenterne af det Mangfoldige, det Vordende og Bevægede maae kunne have i, ved og for det Absolute selv, jo være af et saadant Omfang, at dets Besvarelse gaaer i Eet med en gjennemgaaende Begrebsudvikling og forudsætter en Grundideernes Logik.

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1860—61 S. 281—82.

Spørgsmaalet om det Absolute maa i høieste Instans falde sammen med Spørgsmaalet om det Virkelige, det i alle Henseender fuldkomne Virkelige. Det første store Bidrag til en Bestemmelse af Problemet maae vi da søge hos Aristoteles. Aristoteles gjør med Rette den Fordring, at Energie skal være Ideens høieste Udtryk, det Absolute den fuldkomne Virkelighed (*θεοῦ ἐνέργεια ἀθανασία, τοῦτό δ' ἐστι ζωὴ ἀΐδιος*). Men da han, ifølge sin Opfattelse af Materien og det Endelige, maatte lægge et aldeles eensidigt Eftertryk paa Modsætningen mellem det Mulige (*τὸ δυνάμει ὄν*) og det Virkelige (*τὸ ἐνεργείᾳ ὄν*), saa ledtes han herved til at nedsætte Bevægelsen til en endelig Mellembestemmelse imellem den potentielle og den actuelle Væren (*καὶ γὰρ ἔστιν ἡ κίνησις ἐνέργειά τις ἀτελὴς μέντοι*). Den fuldkomne Energie skulde altsaa være en Virkelighed uden Mulighed, en Virken uden Bevægelse. Den Modsigelse, herved fremkommer, er saa indtrængende, saa smidig og bevægelig, at hverken Dogmatismen eller Kriticismen er istand til at magte den. Først med den hegelske Logik er der aabnet en Udsigt til Modsigelsens Løsning.

Naar man har bebreidet Hegel, at han i sin Logik har lagt Vorden, Mangfoldighed, Bevægelse og Mulighed ind i det evige Væsen, da forraade Bebreidelser af denne Art aabenbart en temmelig grov Misforstaaelse. For at fatte, hvor plump Misforstaaelsen er, behøver man blot at lægge Mærke til, at alle de Endelighedsbestemmelser af Vorden, Forandring, Bevægelse o. s. v., som høre med i Begrebsudviklingen, absolut ophæves i den absolute Idee. Vistnok tales der i Hegels Logik om Ideens Vorden, men der vises tillige, at Ideen, der selv ophæver denne sin Vorden, er i evig Væren.

Istedenfor at bebreide Hegel, at der ikke er Væren, Hvile og Ubevægelighed nok i hans bevægede Idee, maae vi tvertimod fremhæve, at han ved Afslutningen af det logiske Kredsløb ender med en altfor umiddelbar Væren, en Væren, der mangler den absolute Energie.

Idet Hegel beskriver sin Methode, beskriver han væsentlig Energien. „Die Bereicherung geht an der Nothwendigkeit des Begriffes fort, sie ist von ihm gehalten, und jede Bestimmung ist eine Reflexion in sich. Jede neue Stufe des Außersichgehens, das heißt der weitern Bestimmung, ist auch ein In-sich-gehen, und die größere Ausdehnung ebenso sehr höhere Intensität. Das Reichste ist daher das Konkreteste und Subjektivste, und das sich in die einfachste Tiefe Zurücknehmende das Mächtigste und Uebergreifendste. Die höchste zugeschärfteste Spitze ist die reine Persönlichkeit, die allein durch die absolute Dialektik, die ihre Natur ist, ebenso sehr Alles in sich befaßt und hält, weil sie sich zum Freisten macht, — zur Einfachheit, welche die erste Unmittelbarkeit und Allgemeinheit ist." *) Hermed er det Høieste udtalt, som nogen Philosophie nogensinde vil formaae at fremstille. Men naar Kredsbevægelsernes Resultat nøiagtigere skal angives, saa slappes Spændkraften, og den umiddelbare, om end uendelig indholdsrige Væren viser sig da mere som Væren end som Virken. „So ist denn auch die Logik in der absoluten Idee zu dieser einfachen Einheit zurückgegangen, welche ihr Anfang ist; die reine Unmittelbarkeit des Seyns, in dem zuerst alle Bestimmung als ausgelöscht oder durch die Abstraktion weggelassen erscheint, ist die durch die Vermittelung, nämlich die Aufhebung der Vermittelung zu ihrer entsprechenden Gleichheit mit sich gekommene Idee." **).

Skal Forholdet mellem det Absolute og det Relative i

*) Subjkt. Logik S. 349. Werke 5ter Bd.

**) Subjkt. Logik S. 351—52. Werke 5ter Bd.

Væren og Vorden, i Hvile og Bevægelse, Virken og Liden alsidig udvikles, da maa det først og sidst fremhæves, at her er to Slags Væren og to Slags Vorden, to Slags Hvile og to Slags Bevægelse, en ideel og en reel, og at denne Fordobling netop bestaaer i og ved den allerede fra flere Sider belyste Modsætning imellem Ideal- og Realsystemet. Til Modsætningen imellem de to Systemer svarer en væsentlig Modsætning imellem to Ideeriger. Hvad en saadan Modsætning har at betyde, kan paa dette Trin, om end kun foreløbig, paavises, naar vi stille de reale Grundideer: den kosmologiske, den geologiske og den biologiske Idee eller Livsideen, imod de ideale Ideer: Viden, Magt og Sandhed. At paavise, hvorledes denne Modsætning forudsætter Eenhed og gaaer op i Eenhed, er at paavise, hvorledes Ideernes Energie reflecterer sig i Functionernes Energie. En saadan Reflexion er mere end en i abstract Væsenhed totaliseret Reflexion; den har i sine Totaliteter alle Begrebets saavel antilogiske som logiske Momenter; den er som begribende Totalitetsreflexion en Begriben af concrete Slutninger.

Den kosmologiske Idee har, som allerede viist, sin Realitet i Slutningen:

$$S — A_{\varkappa} — O_{\varkappa},$$

den geologiske i Slutningen:

$$S — A_{\gamma} — O_{\gamma},$$

den biologiske i Slutningen:

$$S — A_{o} — O_{o}.$$

Er her nu et System af Slutninger, da maa ikke blot enhver af disse Slutninger for sig være et System, men de maae for Eenhedens Skyld tilsammen udgjøre et System af Systemer. Dette skeer da derved, at deres Mellemled $A_{\varkappa}$, A_{γ}, A_{o} igjen danne Extremer og Mellemled, og deres Extremer $O_{\varkappa}$, O_{γ}, O_{o} Mellemled og Extremer med hinanden indbyrdes. Sættes saaledes $A_{\varkappa}$ og A_{o} som Extremer med A_{γ} som Mellemled, da er herved betegnet, at Organismens

Anlæg formedelst Jordklodens Anlæg allerede er articiperet i Verdensbygningens Anlæg. Sættes $O\varkappa$ og O_{o} som Extremer med $O\gamma$ som Mellemled, da er herved betegnet, at Organismens Existens paa Jordkloden absolut maa være betinget af den Verdensbygning, hvorunder Jordkloden hører. Sættes S og O_{o} som Extremer, ikke med A_{o}, men med $A\gamma$ som Mellemled, da er hermed udtalt, at Livet i den existerende Organisme maa have en i den absolute Selvhed reflecteret, men ifølge Jordklodens eiendommelige Anlæg eiendommelig individualiseret Selvhed, o. s. v. Men hvormange Omsætninger vi end foretage, saa er og bliver det dog kun Overblik, og vi vilde uundgaaelig falde tilbage til en hegelsk Schematisme, dersom vi ikke udtrykkelig kunde faae hver Slutning i hvert af Systemerne motiveret ved en særegen Udvikling af Functionernes tilsvarende Energie.

At Slutningssystemerne absolut maae udgjøre en Eenhed, vil med andre Ord sige, at Idealsystemet selv maa være Systemernes System. Idealsystemets Eenhed er, ifølge Begribningens første Phase, en Videnseenhed formedelst Magten; den uendelig indholdsrige Videnseenhed er, som ideel Magteenhed, en Eenhed i uendelig Energie: denne uendelige Energie er *Aandens Idee*. Men Slutningssystemernes energiske Eenhed kan kun bestaae i en virkelig Mangfoldighed af særskilte Systemer, idet hvert System igjen bestaaer af særskilte Slutninger, og hver Slutning af særskilte Totaliteter. At Eenheden, den absolute Selveenhed, er energisk, og Functionerne i Slutningssystemerne væsentlig Selvhedsfunctioner, udtrykkes da middelbart derved, at Mangfoldigheden i Slutningernes reale Forskjellighed virker med en saadan Energie, at Functionerne forvandle sig til Andethedsfunctioner; denne Slutningernes Mangfoldighed tilhører Realsystemet. Realsystemet er, ifølge Begribningens anden Phase, et Magtens Rige formedelst Viden: Energien i dette Magtens Rige er *Naturens Idee*.

Ligesom Aandens Idee har sin uendelige Energie i et System af Slutningssystemer, hvori Magtens Idealitet tjener Viden, saaledes har Naturens Idee sin Energie i et System af Slutningssystemer, hvori Viden er Moment for Magtens Realitet; her er Forskjel imellem Væren og Væren, Bevægelse og Bevægelse, Energie og Energie: i Aandens Rige er enhver Realbevægelse Ideebevægelse; i Naturens Rige er enhver Ideebevægelse Realbevægelse. De to forskjelligartede Bevægelsesrækker ere ingenlunde parallelt løbende; men ligesom enhver af Rækkerne for sig skrider frem gjennem Slutninger og igjennem Slutningssystemer bøies om i et Kredsløb, saaledes skride ogsaa Rækkeforbindelserne frem gjennem Slutninger og bøies gjennem Slutningssystemer om i et Kredsløb. At Planten spirer, voxer, blomstrer, sætter Frugt o. s. v., udtrykker Ideebevægelsen i Form af Realbevægelse. Realbevægelsen er ikke en blot udvortes Bevægelse i Rummet; den gaaer igjennem Slutninger og Systemer af Slutninger: i denne Totalitetsbevægelse har Naturideen sin Energie. Men den spirende, voxende, blomstrende Plante er et Exemplar; Exemplaret forudsætter Individualideen, som igjen forudsætter Artsideen, som igjen forudsætter Slægtsideen o. s. v. Den hertil svarende Totalitetsbevægelse gaaer ligeledes igjennem Slutninger og Systemer af Slutninger; men Bevægelsen er en Reflexionsbevægelse: den uendelige Energie, hvormed Reflexionsbevægelsen er reflecteret i evig Viden, er Aandsideens Energie. At begge Bevægelser, hver med sin Energie, gribe ind i hinanden og — gjennem evig Erindren og timelig Frembringen — gaae over i hinanden, beroer da endelig ogsaa paa Slutninger og Systemer af Slutninger; thi Arten kan, naar det skal skee i al Umiddelbarhed, ligesaa lidt frembringe Exemplaret, som Exemplaret kan frembringe Arten.

Kun i Sammenslutning med Naturideen har Aandens Idee sin Sandhed; kun i Sammenslutning med Aandens Idee har Naturideen Sandhed: Sandhedens Idee er altsaa

Eenhed af Naturens og Aandens Idee; men denne Eenhed er, vel at mærke, en totaliseret Eenhed, en Slutningseenhed. Som totaliseret Eenhed er Slutningseenheden begrundet i en totaliseret Modsætning: Sandhedens Idee er altsaa Modsætningen af Naturens og Aandens Idee; men den totaliserede Modsætning er en Slutningsmodsætning og just derved en totaliseret Eenhed.

Saalænge Sandhedsideen, Logikens allerconcreteste Grundidee, endnu ikke har naaet sin fulde Udvikling, vil Forholdet imellem Aand og Natur umulig kunne opklares. Den eensidig gjennemførte Idealisme er væsentlig Spiritualisme; den eensidig gjennemførte Realisme er væsentlig Naturalisme. Da enhver af disse Theorier har Ideen og i Ideen den hele Tilværelses Totalitet paa sin eensidige Maade, maa enhver af dem, forsaavidt den vil være consequent, bevæge sig i sin Kreds; det er aldeles umuligt at gjøre en Overgang fra den ene til den anden. „Sandhedens Idee er Eenheden af Naturens og Aandens Idee; *Naturen og Aanden ere i Sandhed Eet*": hermed begynder saavel Spiritualismen som Naturalismen. Den i og for sig sande Grundsætning forvandskes nemlig ved to falske Forklaringer. „Ere Naturen og Aanden i Sandhed Eet, saa maa Naturen absolut have sin Sandhed i Aanden; har Naturen sin Sandhed i Aanden, saa maa Aanden nødvendig være det Oprindelige, Naturen det Afledede; er Naturen det Afledede, saa har den kun Realitet i det Timelige, altsaa en underordnet og forsvindende Realitet." Dette er Spiritualismens Forklaring. — „Ere Aanden og Naturen i Sandhed Eet, saa maa Aanden, der jo har Naturen til Forudsætning, absolut have sin Sandhed i Naturen; har Aanden sin Sandhed i Naturen, saa er Naturen det Oprindelige, Aanden det Afledede; er Aanden det Afledede, saa har den vel en evig Idealitet i den evige Natur, men dens Existens er timelig som Sjælen, forgængelig som det organiske Individ." Dette er Naturalismens Forklaring.

Har en Tænker først sat sig fast i den eensidige Spiritualisme, saa er det ham umuligt at erkjende Naturens Oprindelighed; er han bleven hildet i Naturalismens Forudsætninger, da vil det være ham ligesaa umuligt at anerkjende Aandens Oprindelighed. Den sunde Menneskeforstand, der har naturligt Blik for alle afstikkende Eensidigheder, men ikke er udviklet til at gaae tilbunds i Undersøgelserne, vil holde paa Naturen og protestere mod Spiritualismen; men den vil naturligviis ogsaa holde paa Aanden og protestere mod Naturalismen. *)

Men naar Spiritualismen er consequent fra sit Synspunkt og Naturalismen fra sit, medens den uklare Halvdualisme er overfladisk og inconsequent, hvorledes skal man da kunne godtgjøre, at den consequente Eensidighed virkelig er eensidig og i sin Eensidighed uholdbar? Svar: ved Consequensen selv! Ideernes Energie maa prøves paa Functionernes Energie.

Den consequente Spiritualisme kan nemlig ikke undlade at svække den materielle Andethed, der afgiver de exacte

*) „Grundspørgsmaalet bliver altsaa dette: hvilken Form, Nødvendighedens eller Frihedens, er Ideens oprindelige Form? I Nødvendighedens Form er Ideen Natur, i Frihedens Form er Ideen Aand; Spørgsmaalet kan altsaa fremstilles saaledes: er det Naturriget, der er det Oprindelige, Aanden det Afledede, eller er det omvendt Aandens Rige, der er det Oprindelige, Naturen det Afledede? Eller dersom man opfatter Forholdet saaledes, at Naturen ligesaa nødvendig maa have Aanden, som Aanden igjen Naturen til sin Forudsætning, og følgelig ved at tillægge begge Riger samme Oprindelighed forudsætter en Naturens og Aandens Grundeenhed: saa spørges igjen, om der da, ifølge denne Grundeenhed, ikke ligesaavel gives en reel Modsætning mellem en ufuldkommen og en fuldkommen Natur som imellem relative ufuldkomne Aander og en absolut eller fuldkommen Aand?" Forelæsn. over „Phil. Propæd." 1861—62 S. 138—39.

og physiske Functioners nødvendige Forudsætninger og Betingelser. For den spiritualistiske, naturforladte Reflexion maae alle Functioner vise sig som abstracte Selvhedsfunctioner; men abstracte Selvhedsfunctioner ere Intellectualfunctioner i eensidig logisk Form. Man behøver altsaa blot at skjærpe den Fordring, at Spiritualismen skal forklare Virkeligheden med dens Kjendsgjerninger, og man vil strax mærke Slapheden, det Oversvævende, den fade Almindelighed, der er allermeest subjectiv, naar der allermeest sigtes paa det Objective. Det er denne Slaphed, vi i det Foregaaende have mærket os, naar det Dynamiske blev adskilt fra sit Mechaniske, det Ideelle fra sit materielle Grundlag. Er Spiritualismen paa denne Maade forvandlet til Intellectualisme, saa taber Aandens Idee sin Energie, og dermed falder Theorien.

Den conseqvente Naturalisme, som, vel at mærke, begynder med den reale Grundidee, nemlig med Naturideen, er fra sit Standpunkt opfordret til i al Virkelighed at erkjende og hævde Ideens Realitet. Drives Naturalismen nu ved sin egen uimodstaaelige Conseqvens til en Yderlighed, i hvilken den bliver nødt til at slippe Ideen og gribe den endelige Kjendsgjerning, da har den undergravet sig selv. Men mod en saadan Yderlighed vil den umulig kunne værge sig. Naturideen er i umiddelbar Forstand en Virkelighedens Idee; dens concrete Indhold er i de virkelige Kjendsgjerninger. Men just idet Ideens Indhold gaaer umiddelbart op i Kjendsgjerningerne, og de virkelige Kjendsgjerninger tilhøre Endeligheden og dermed Andetheden, forvandles Functionerne til Andethedsfunctioner. Naturalismen har nu Valget mellem Eet af Tvende: enten maa den, for at hævde sin Idee, holde sig til metaphysiske Almeenformer, eller gribe Virkeligheden i dens endelige Betingelser. Vælger den det første Alternativ, saa hjemfalder den til Mystiken: al abstract Naturmetaphysik er væsentlig Mystik. Realideen, hvis hele Spændkraft er betinget af den mystiske Gjæring, vil da være ligesaa

taaget, tvivlsom og tom, som de Gjæringsfunctioner, hvori den har sine dunkle Rørelser. Vælger Naturalismen det andet Alternativ, da tvinges den ind under Iagttagelser og Beregninger. Beregningsfunctionerne ere i Realitet mechaniske Andethedsfunctioner: Naturalismen har da tabt sin Idee og er bleven en slet og ret Materialisme.

Naturalismen og Spiritualismen kjendes begge derpaa, at de opfatte Eenheden af Natur og Aand som en Væsenseenhed, uden at opfatte den som en Slutningseenhed. Naar Eenheden af Natur og Aand sees i Sandhedens Idee som en Slutningseenhed, da først sees den som en sand concret Begyndelseseenhed. Men idet den concrete Begyndelseseenhed erkjendes for en Slutningseenhed, maa denne Slutningseenhed tillige erkjendes for en totaliseret Modsætning; Modsætningens ene Pol falder i Idealsystemet, den anden i Realsystemet. Ligesom Functionernes ideelle Energie i al Punktualitet er betinget af den materielle, og omvendt, saaledes er nu Ideernes ideelle Energie i Idealsystemet betinget af Ideernes materielle Energie i Realsystemet. Da nu de ideelle Ideers Energie er Aand, Realideernes Energie Natur, saa udgjøre Natur og Aand i Grunden eet Rige derved, at de i Virkeligheden udgjøre to Riger. I Naturens Rige forudsætter Ideens Energie overalt en endelig Adskillelse af Væren og Vorden, Hvile og Bevægelse, Mulighed og Virkelighed. Men i Aandens Rige forudsætter Ideens Energie derimod en uendelig reflecteret Eenhed af Væren i Vorden, af Hvile i Bevægelse, af Mulighed i Virkelighed.

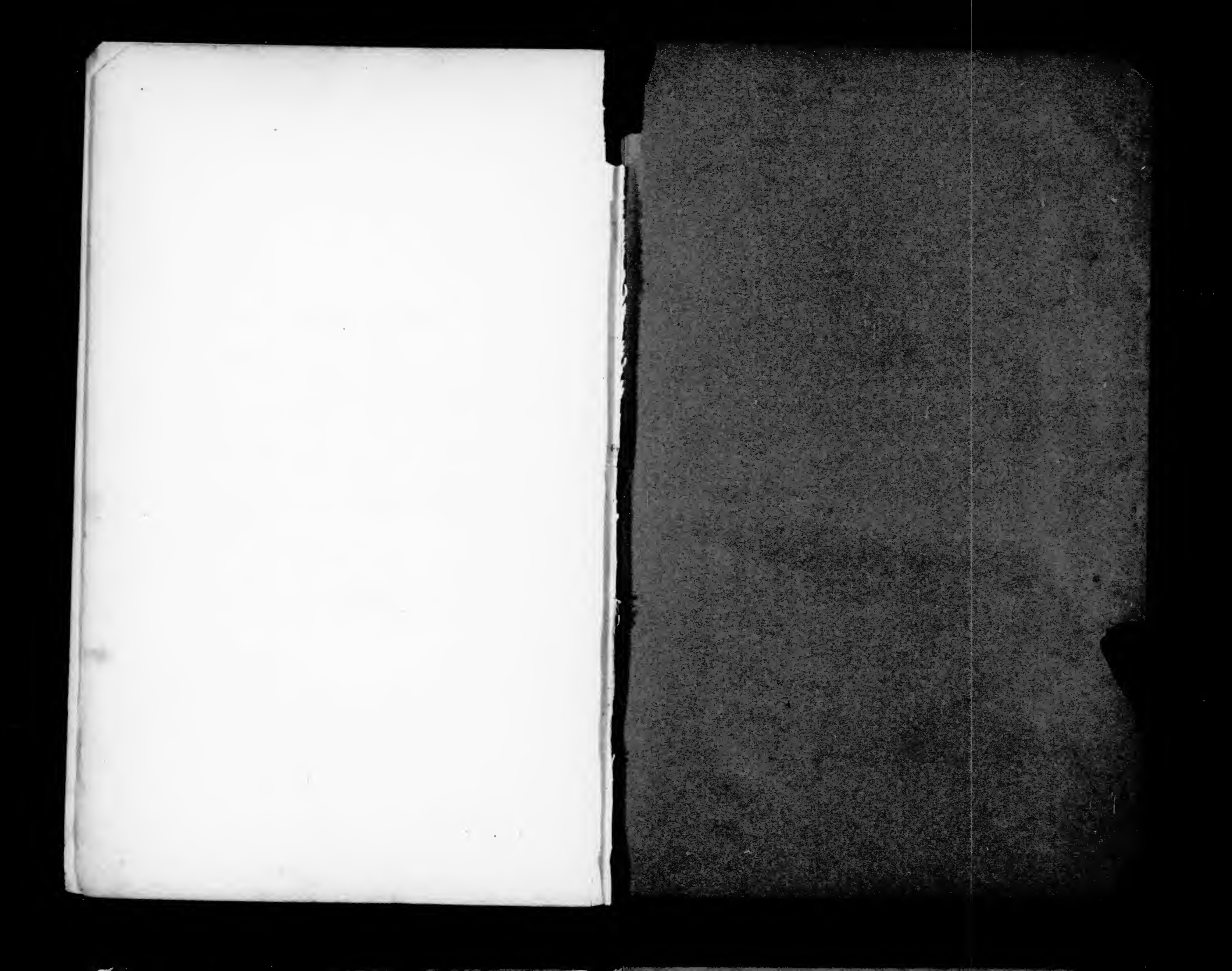
De to Riger ere formedelst Aandens overgribende Magt i Sandhedens Idee eet Rige. Her er da i dette Dobbeltrige en Virkelighed, der i sin Forskjel fra Muligheden er Eet med Muligheden, fordi her er en Virkelighed, der i sin Eenhed med Muligheden har Muligheden til endelig Modsætning; her er i Aandens Rige en Eenhed, der i sin Selvbevægelse gjennem det Mangfoldige er ubevægelig, fordi her i Natur-

riget er en Mangfoldighed, hvori Bevægelsen ophæver Hvilen, og Hvilen omvendt Bevægelsen. Her er, med andre Ord, en Ideernes Energie i udvortes Virken og timelig Vorden, fordi her er en Ideernes Energie i inderlig Virken og evig Væren. Ja, saa gjennemgaaende er Fordoblingen, at den gaaer igjennem hele Ideeriget; thi Ideerne i den rene logiske Form, Idealsystemets almene Ideer, have deres ideelle Energie i en til Væren forvandlet Vorden, i en til Hvile forvandlet Bevægelse, medens Ideerne i den logisk-antilogiske Form, Realsystemets concrete Ideer, have deres materielle Energie i en til Vorden forvandlet Væren, i en til Bevægelse forvandlet Hvile. Da nu Modsætningen af ideelle og reelle Ideer overalt har sin Slutningseenhed og dermed sin concrete Begyndelseseenhed i Grundideerne, saa er Grundideernes Energie saavel i Aandens som i Naturens Rige en i sig uendelig fordoblet Energie; for Grundideernes Energie maae Spiritualismen og Naturalismen tilsidst bukke under.

Den sande Indsigt i Grundideernes Energie er betinget af en tilsvarende Indsigt i Functionernes Energie; men Functionernes Energie har hidtil kun tjent en Udvikling af Objectiveringen og den almindelige Objectivitet; det er ikke Objectiviteten i de existerende Objecter, men en Viden af den ved Objecterne bestemte Objectivitet, hvortil Udviklingen er naaet; en saadan Viden er i sin Almindelighed ontologisk-subjectiv; Functionerne af den almindelige Objectivitet ere alle Functioner af subjectiv Viden.

Trykfeil og Rettelser.

S. 87 Anm. Lin. 5. f. n. Functionsbegreb læs: Functionsbegrebet
— 89 Lin. 9 f. o. reflecterende læs: reflecterede
— 202 Lin. 13. f. o. nævne læs: nævne:
— 290 Anm. Lin. 12. f. n. sind außer, læs: sind, außer
— 308 Lin. 3. f. n. $\pm$ x y læs: x $\pm$ y.
— 335 Lin. 14. f. o. det i Mechaniske læs: i det Mechaniske,
— 337 Lin. 2. f. n. Inertie, ved Stød og Bevægelse, læs: Inertie og Bevægelse ved Stød,
— 363 Lin. 9. f. n. cos.t, læs: cost,

VOLUME 2

Grundideernes Logik.

II.

Af

R. Nielsen.

Kjøbenhavn.
Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).
Trykt hos J. H. Schultz.
1866.

Indhold.

Rettelser.

S. 79 L. 15 f. o. udvikes, læs: udvikles.
— 125 — 4 f. o. en, læs: er.
— 130 — 11 f. n. des, læs: das.
— 139 — 7 f. n. I den, læs; 3) I den.
— 194 — 12 f. n. høist, læs: høiest.
— 195 — 6 f. n. belyste, læs: belyse.
— 305 — 2 f. n. De, læs: Det.
— 315 — 10 f. n. Syllogistisk, læs: 1) Syllogistik.
— 282 — 7 f. n. καλοκαγάθία, læs: καλοκἀγαθία.
— 398 — 10 f. n. realiset, læs: realiseret.
— 400 — 10 f. o. blot Række, læs: Række blot.

Rettelser til Grundideernes Logik I.

S. 327 L. 14 f. n. frembringes, læs: forbruges.
— 328 — 14 f. o. (H O) læs: (H_2 O).
— 328 — 8 f. n. denne Kjendsgjerning, læs: dette som Kjendsgjerning.
— 239 — 17 f. o. dannede, læs: dannende.

Grundideernes Logik er et Forsøg i den rene Philosophie, et Forsøg til en udpræget Theisme, en videnskabelig Protest imod al Theologie.

Den rene Philosophie. Opgaven er at frigjøre Tænkningen fra uvedkommende Forestillinger, Phantasier og Sandsebilleder, at den kan sættes istand til at udvikle Begreber og under Begrebernes Udvikling erkjende og fastholde Ideens nødvendige Former. Naar det imidlertid efter en eengang vedtagen Sprogbrug hedder, at det i Logiken er Tænkningen alene som Tænkning, der udretter Alt, da gjælder det i dette som i saamange andre Tilfælde: a potiori fit denominatio. Den saakaldte rene Tænkning er, naar den tages for sig, en Abstraction som, trods speculative Hexerier med den rene Væren, uden Anskuelsens Hjælp ikke vilde være istand til at røre sig af Stedet. Det er desaarsag en Misforstaaelse, naar „den rene Philosophie" skal indskrænkes til simpel Afliren af den gamle Melodie paa Væren og Tænken og Tænken og Væren. Der kan i den rene Philosophie indføres mange og forskjelligartede Aandsphænomener, vælges Exempler fra Livets og Videnskabens allerforskjelligste Sphærer; det hvorpaa Alt i denne Henseende væsentlig kommer an, er en Iagttagelse af følgende tre Grundfordringer: 1) Abstractionen maa gjennemføres, saa at Begrebet med dets Consequenser paa ethvert Udviklingstrin kan blive tilstrækkelig klart

og gjennemsigtigt; 2) Kritiken af paagjældende Aandsphænomener og Bearbeidelsen af valgte Exempler maa anlægges saaledes, at kun det Logiske og det, der i særegen Grad tjener til Tydeliggjørelse af ontologiske Problemer og deres Løsning, kommer i Betragtning; 3) Udviklingen maa skride frem i væsentlig Continuitet, saa at det Efterfølgende Trin for Trin kan sees at fremgaae med logisk Nødvendighed af sit Foregaaende: kun i en continuerlig Strøm kan Ideen overalt være med i Bevægelsen.

Udpræget Theisme. Ihvorvel en Grundideernes Logik ikke i noget Partie kan falde umiddelbart sammen med Religionsphilosophien, saa er det dog aldeles nødvendigt, at den, medmindre den da skulde kunne hjælpe sig med et atheistisk Princip, maa udvikle saavel Gudsideens som Verdensideens logiske Form, maa logisk bestemme Forholdet mellem disse Ideer og saaledes afgive Grundlaget for en tilsvarende Religionsphilosophie. Umuligheden af at give enten en Ideens eller Ideernes Logik uden med det Samme at angive Grundtrækkene til en philosophisk Verdensanskuelse, maa vel være indlysende for Enhver, der har noget Begreb om Sagen. Men hvorved bestemmes nu egentlig en saadan philosophisk Verdensanskuelse? Psychologisk seet, kunde det næsten tage sig ud, som om den Philosopherende havde en personlig Anskuelse færdig i Forveien, og saa, istedenfor at rette sin philosophiske Verdensanskuelse efter Logiken, tvertimod lempede Logiken efter sin personlige Anskuelse. Paa denne Maade vilde en Atheist da anlægge en atheistisk, en Pantheist en pantheistisk, en Deist en deistisk, og en Theist en theistisk Logik.

At nu virkelig den Philosopherendes personlige Anskuelse maa blive en Factor med i den eiendommelige Maade, hvorpaa han opfatter og bestemmer Ideens logiske Væsenhed, kan ikke

negtes; men Philosophien vilde ikke være nogen Videnskab, dersom den ikke var istand til at forskaffe sig en aldeles nøiagtig og uafviselig Maalestok, hvorefter de forskjelligartede, indbyrdes modstridende logiske Systemers større eller mindre videnskabelige Gyldighed lader sig bedømme. Det kommer ved Prøvelsen af et logisk System fornemmelig an paa at undersøge, hvorledes dets Princip, Begyndelse og Methode oprindelig er bestemt. Fortjener det givne System virkelig Navn af System, da vil et Blik paa Anlæget i det Hele i Forening med et grundigt Bekjendtskab til Begyndelsen og de første Partier ordentligviis være tilstrækkeligt til at afgjøre, til hvilken Verdensanskuelse et saadant System med Nødvendighed maa føre. De, der kjende den hegelske Philosophie f. Ex., ville allerede af Logikens første Deel, af de første Partier i det første Afsnit om Væren og navnlig af Begyndelsen med den rene Væren kunne see, at den til en saadan Logik svarende Verdensanskuelse nødvendig maa blive en logisk Pantheisme, en Panlogisme, som kun ved Mystificationer af „Begrebet", det rene Begreb, den immanente Methodes logiske Proteus, vil kunne give sig et theistisk Anstrøg.

At Grundideernes Logik i de to nu foreliggende Forsøg efter Anlæg, Princip og Methode er og maa være Theisme, utvetydig Theisme, kan ligeledes sees af Begyndelsen selv og de første Partier. Er det sandt, at Philosophien ikke kan begynde med Eenhed af Tænken og Væren, dersom den ikke udtrykkelig begynder med Viden; er det sandt, at Vidensprincipet absolut maa falde sammen med Subjectivitetsprincipet; er det sandt, at Subjectiviteten maa være Princip, ikke blot for sig selv, men for al Objectivitet, og kun kan være hiint formedelst den absolute Viden, dette formedelst den absolute Magt og begge Dele ved den Modsætningseenhed af Viden og Magt, der alene giver den absolute Sandhed: da vil det allerede heraf

være klart, at den logiske Bestemmelse af Grundforholdet mellem Gudsideen og Verdensideen maa blive theistisk.

Videnskabelig Protest imod al Theologie. At en atheistisk Philosophie protesterer imod al Theologie, er i sin Orden. „Men", kunde man sige, „hvorledes er det muligt, at en Philosophie, der anmelder sig som Forsøg til en udpræget Theisme, som anerkjender Gudsideen og følgelig fra sit Standpunkt maa lægge an paa at udvikle Gudsbegrebet, kan fremstille sig som en videnskabelig Protest, ikke alene imod Theologien i en vis bestemt Form, men ubetinget imod al Theologie? En videnskabelig Udvikling af Gudsbegrebet maa jo dog altid falde sammen med en objectiv Lære om Gud. Da nu en hvilkensomhelst Lære om Gud — naar man blot vil erindre den gamle orthodoxe Fiirdeling: theologia accipitur sensu quadruplici: generalissime pro quavis de Deo doctrina, generaliter pro theologia vera, specialiter pro theologia revelata, specialissime pro doctrina de Deo uno et trino — maa kaldes Theologie, saa spørges: hvorledes er det muligt, at en Philosophie skal kunne opstille en Lære om Gud, som dog, for ikke at være Theologie, ikke tør være nogen Lære om Gud?"

Til en Besvarelse af dette Spørgsmaal begynde vi helst med en Reduction af Theologiens fiirdobbelte Form, idet vi sammenfatte de to første Definitioner under Benævnelsen: naturlig Theologie (theologia naturalis), de to sidste under Kategorien: Aabenbaringstheologie (theologia revelata).

At nu den naturlige Theologie, der oprindelig er en Abstraction af en positiv Kirkelære, maa være meget forskjellig fra sand Philosophie, er let at indsee. Den naturlige Theologie begynder nemlig paa sin Theologisk med en umiddelbar Gudsforestilling. I en saadan umiddelbar Forestilling bliver Gud selv da opfattet som et oververdsligt objectivt Væsen med visse bestemte Egenskaber. Opgaven er: at bevise, at et saadant

oververdsligt objectivt Væsen med saadanne Egenskaber virkelig er til, at dette Væsen virkelig har skabt Verden o. s. fr. Med en saadan umiddelbar Gudsforestilling, en Forestilling, der gjør Gud til en for Betragtningen udvortes Gjenstand, kan Philosophien, saasandt den vil være Videnskab, umulig begynde. Istedenfor at indlade sig med umiddelbare Gudsforestillinger og qvakle med Raisonnementsbeviser for Guds Tilværelse, begynder Philosophien med at forudsætte, hvad der ikke er et Hiinsidigt eller Fraværende, men et for den almene Viden væsentligt Nærværende, nemlig Tilværelsen selv med sit uendeligt rige Indhold. Dette Videns Indhold bestemmes da efter dets indholdsrige Enhed med sig selv som det Absolute, og Opgaven bliver at udvikle og klare de for Værens absolute Indhold adæqvate Vidensformer.

Denne Opgave er videnskabelig, thi slige Former kunne udvikles, revideres og corrigeres med en Nøiagtighed, der i Dialektiken ikke staaer tilbage for det Exacte i Mathematiken. For Formernes Udvikling er Methoden saaledes anlagt, at Indholdet som ved et Ideens Hoidetryk strømmer til af sig selv: er blot Formen sand, saa er enhver Tvivl om Indholdets Realitet med det Samme hævet. Som den fuldkomne Form for det absolute Indhold bliver da Gudsbegrebet udviklet; i det udviklede Begrebs Enhed med sit Indhold erkjendes Gudsideen; i Gudsideen erkjendes Gud; men denne Erkjendelse er ikke theologisk.

Hvad dernæst Aabenbaringstheologien, den kirkelig positive Theologie, særlig „den speculative Dogmatik", angaaer, da har Forfatteren af nærværende Skrift jo allerede udtalt sin Anskuelse saa ofte og saa uforbeholdent, at han her kan indskrænke sig til en stereotyp Gjentagelse af, hvad han, for at samle Opmærksomheden paa det første Nødvendige, maa ansee for afgjørende Punkter.

Det kommer da for det Første an paa at angive det i

Theologien Theologiske ved en Begrebsbestemmelse, hvis Gyldighed enhver Sagkyndig maa indrømme. Vi fastholde følgende Kriterium: „Det i Theologien Theologiske kjendes derpaa, at den Aarsag, hvoraf alle Virkninger i Naturens som i Aandens Rige deels middelbart, deels umiddelbart afledes og forklares, ikke søges i Tingenes Natur eller Fornuftens Væsen, men i den absolute Villie, i den Almægtige, der skaber af Intet. Men selv den reneste, skarpsindigste og consequenteste Anvendelse af et saadant Princip (Occasionalisme, Malebranche) gjør Videnskaben uvidenskabelig."

I Consequens af den opstillede Begrebsbestemmelse kommer det saa for det Andet an paa, hvorledes Theologiens og Philosophiens Mellemværende bliver at opgjøre. Vi vælge for Philosophiens Vedkommende følgende Opgjørelse: I Middelalderen var det Theologien, der angreb Philosophien, fordi Philosophien ikke var troende nok; i Nutiden er det omvendt Philosophien, der angriber Theologien, fordi Theologien ikke er videnskabelig nok. Det er da i denne Henseende nødvendigt, at der maa gjøres en skarp Adskillelse imellem videnskabeligt i videre og i snævrere Forstand. „Videnskabeligt i videre Forstand er Alt, hvad der bliver Gjenstand for Videnskabens Behandling: det Videnskabelige ligger i Behandlingen; videnskabeligt i snævrere Forstand er derimod kun det, hvis Gyldighed Videnskaben indseer, hvis Sandhed den kan bedømme, prøve og anerkjende".

Ved at benytte den Tvetydighed, der ligger i Kategorien: „Videnskabeligt", lykkes det undertiden Troeslæren at give sig Skin af Videnskab; det er da Videnskabslærens Opgave at paavise de vigtigste herhen hørende Sophismer.

Første Sophisme. „Skal Troen ikke beroe paa subjective Indfald og priisgives Individernes Luner, maa det udtrykkelig kunne paavises, hvad man skal troe: Troen maa have

sin Gjenstand. At undersøge Troesgjenstandene grundig er at undersøge dem videnskabeligt. Troeslæren beroer paa en saadan Undersøgelse; altsaa er Troeslæren en Videnskab".

Denne Sophisme giver Sagen det Udseende, at Troesgjenstandene sikkres ved Videnskaben, fordi de prøves i Videnskaben. Sagen forholder sig omvendt. Troesgjenstandene opløse sig i Dunst, naar Videnskaben først faaer Lov til at anbringe sin Kritik. Det er en videnskabelig Kritik ligesaa umuligt at anerkjende Evangeliet om den Opstandne, som det er Videnskaben umuligt at anerkjende Mythen om Herkules. At anerkjende et Mirakel i Kraft af videnskabelig Kritik er en Modsigelse, da Muligheden af et Mirakel gjør videnskabelig Kritik umulig: hvor Underet taler, maa Forstanden tie, hvor Miraklet begynder, maa Videnskaben ende.

Anden Sophisme. „Enhver eiendommelig Videnskab maa nødvendigviis have sine Forudsætninger. Ligesom Logiken forudsætter og retfærdiggjør Tænkningens Gyldighed, og Æsthetiken det Skjønnes Gyldighed, saaledes maa Troeslæren for sit Vedkommende forudsætte og retfærdiggjøre Gyldigheden af Troen og Troens Indhold. Den, der beviser, at Troeslæren ikke er en Videnskab, fordi den har sine særegne Forudsætninger, beviser med det Samme, at der slet ingen Videnskab gives; men her gjælder det: qui nimium probat, nihil probat. Altsaa er Troeslæren en Videnskab".

Denne Sophisme blender ved den Tvetydighed, der ligger i at medbringe en Forudsætning. Hvad der gjør Troeslæren uvidenskabelig, er ingenlunde den Omstændighed, at den medbringer Forudsætninger, men netop den Omstændighed, at de Forudsætninger, den medbringer, stride mod Videnskaben. Den forudsætter Miraklet, den forudsætter Subjectivitetens og den subjective Forvisnings absolute Gyldighed; med disse Forud-

sætninger har den saa at sige væltet sig ind paa Videnskaben, og brudt den videnskabelige Maalestok. Skulle Consequenserne være videnskabelige, maae Forudsætningerne ogsaa være det; paa uvidenskabelig Grund kan ingen videnskabelig Bygning opføres: Naturvidenskab er mulig, men Mirakelvidenskab er umulig.

Tredie Sophisme. „Troeslærens overnaturlige Forudsætninger have, hver for sig, vistnok kun Gyldighed for den Troende; men imellem disse Sætninger indbyrdes gives der en logisk og forsaavidt objectiv Sammenhæng. Da Sammenhængen er objectiv, og Troessætningerne netop finde deres sande Udtydning og dybere Begrundelse i denne Sammenhæng, er Begrundelsen selv objectiv, og Troeslæren altsaa i Kraft af denne Begrundelse en Videnskab“.

Det Blendende i denne Sophisme beroer derpaa, at en logisk Sammenhæng uden videre bliver til en objectiv Sammenhæng, og denne igjen til en objectiv Begrundelse. „Alle Mennesker ere Triangler; Cajus er et Menneske, altsaa er Cajus en Triangel. I enhver Triangel er Vinklernes Sum liig to Rette. Cajus er en Triangel, altsaa er Vinklernes Sum i Cajus liig to Rette“. Imellem disse Sætninger er her unegtelig en logisk Sammenhæng; men er her derfor en objectiv videnskabelig Begrundelse? Fra Livets Standpunkt kan der være en Evighedsforskjel imellem det Hellige og det Profane, det Evangeliske og det Mythologiske; men naar Videnskaben nu eengang ikke kan bedømme dette Hellige, ikke magte dette Evangeliske, er Forskjellen i Videnskabens Øine, som om den slet ikke var. — Da Troessætningerne hver for sig ere ubetinget subjective, ere de i Videnskaben ligesaa vilkaarlige som de meest eventyrlige Phantasier. Gives der altsaa en videnskabelig Begrundelse af Troeslærdomme, saa gives der ogsaa en videnskabelig Begrundelse af Mythelærdomme, en videnskabelig Begrundelse af Nonsens.

Fjerde Sophisme. „Aanden i Troeslæren, „den Hellig Aand“, er ikke blot i subjectiv Forstand en Troens Aand, den er i objectiv Forstand Sandhedens absolute Aand, den Aand, der „randsager Guds Dybheder“ og „veileder os til al Sandhed“. Staaer det nu fast, at enhver Videnskab forudsætter en Sandhed; staaer det fast, at de lavere Sandheder altid maae søge deres sidste Forklaring i en høieste Sandhed, saa staaer det ogsaa fast, at den Aand, der veileder os til al Sandhed, maa være den Aand, der veileder os til al Videnskab; Troeslæren er altsaa ikke blot en Videnskab, men den høieste Videnskab, den, hvori al anden Videnskab forklares“.

Det Blendende i denne Sophisme beroer paa en dobbelt Subreption. Det antages, at den Aand, der gaaer igjennem Theologernes objective Troeslære, virkelig er den „Hellig Aand“; denne Antagelse er falsk. Hvert Kirkesamfund har jo, som bekjendt, en egen Troeslære; den ene Troeslære staaer i Strid med den anden; Tilhængerne af den ene modsige og fordømme Tilhængerne af den anden. Var nu Troeslæren væsentlig et Værk af „den Hellig Aand“, da maatte „den Hellig Aand“ jo være splidagtig med sig selv; men en Aand, der er splidagtig med sig selv, kan ikke være Sandhedens Aand. Det antages, at „den Hellig Aand“ i sit Princip maa være en videnskabelig Aand. Denne Antagelse er falsk. Var „den Hellig Aand“ en Videnskabens Aand, saa maatte Christi og Apostlernes Erkjendelse af den evige Sandhed have været den høieste videnskabelige Erkjendelse, saa maatte Christus og hans Apostle, med andre Ord, have været de største Videnskabsmænd paa Jorden. Var Troens Aand i Sandhed en Videnskabens Aand, saa maatte det jo gaae fremad med Theologien, eftersom det i det Hele gaaer fremad med Videnskabeligheden. Men hvordan gaaer det? Videnskabeligheden gaaer frem, men Theologien gaaer tilbage.

Efter at de Hovedpunkter, hvortil en videnskabelig Protest mod al Theologie i det Hele lader sig henføre, saaledes ere opstillede, kommer det saa for det Tredie an paa at faae disse Punkter enten videnskabelig anerkjendte eller videnskabelig gjendrevne.

De, som nu mene, at have „Aandens Vidnesbyrd" for, at Theologien virkelig er en Videnskab, ville i de opstillede Sætninger finde en beqvem, og, som vi haabe, velkommen Anledning til at forhøie Theologiens Anseelse og lade dens Lys skinne, idet de Punkt for Punkt belyse de Feiltagelser og Misforstaaelser, hvori Forfatteren af nærværende Skrift, være sig ved det opstillede Kriterium eller de paaviste Sophismer, beviislig maatte have gjort sig skyldig. Det kommer, vel at mærke, an paa at eftervise bestemte Feiltagelser i de bestemte Sætninger; thi paa vulgære Udenomsbemærkninger, improviserede Anskuelser, Ændringer eller Opkog af gamle længst gjendrevne Synsmaader o. A. dsl. vil Undertegnede ikke reflectere.

Den 11te Marts 1866.

R. Nielsen.

B.

Logiske Functioner.

Det er en gammel Indvending, at Philosophien hænger sig i Ord, at dens Forklaringer ere Ordforklaringer, dens Stridigheder Ordstrid, dens Viisdom Ordkram. Denne Indvending er ikke ganske uden Grund, naar man eensidig fæster Opmærksomheden paa Skyggesiderne, paa de ufrugtbare Subtiliteter, de smagløse Udskeielser i tom Ordkløgt, om hvilke en Johan af Salisbury*), en Erasmus fra Rotterdam, en Baco af Verulam og hos os en Holberg have, hver i sin Tidsalder, holdt Rettergang med den speculative Videns Clienter. Grundløs og intetsigende bliver Indvendingen derimod, naar man i blind Iver for det Reelle ringeagter det Ideelle og bilder sig ind, at Forstanden allerbedst seer Tingen, naar den overseer Ordet. At Philosophien umulig kan gaae ind paa en saadan Betragtningsmaade, forstaaes af sig selv. Philosophien er Ordets Videnskab i særegen Forstand; den maa nødvendig holde paa Ordet, saafandt den vil holde paa Tanken og fastholde Begrebet.

Eller hvorledes skulde det vel være muligt at skille Begreber fra tilsvarende Ord, Begrebsudviklinger fra Ordforklaringer? Begrebet Væren og Ordet Væren, Begrebet Intet og Ordet Intet, Begrebet Noget og Ordet Noget ere jo saa uadskillelige, at man ikke kan forandre Ordet uden at ændre Begrebet, ikke opgive Ordet uden at opgive Begrebet. Ligesom

*) Nihil est odibilius subtilitate, ubi nihil aliud est quam subtilitas.

en Sjæl ikke kan være uden et Legeme, saaledes kan Begrebet som det i sig bestemte Begreb heller ikke være uden et bestemmende Ord. Det er forsaavidt ret betegnende, at Logiken har sit Navn af Logos, og at Logos er baade Ord og Tanke; thi dersom Tanken ikke var, saa var der intet Ord, men dersom Ordet ikke var, saa var der heller ingen bestemt Tanke.

Hvad der i denne Henseende gjælder om Philosophien, gjælder paa tilsvarende Maade om Fagvidenskaben. Det er utænkeligt, at nogen Realvidenskab virkelig skulde see sig istand til at erkjende Tingen uden formedelst Ordet, opstille Begreber, der ikke beroede paa Ord, give os Sagforklaringer, der ikke tillige vare Ordforklaringer. I enhver Videnskab maa der nødvendig gjøres Forskjel imellem en Lære om Tingene og Tingene selv; det er Læren om Tingene, ikke Tingene selv, der udgjør Realvidenskabens Indhold. Kunde Videnskaben gjøre Læren om Tingene til Eet med Tingene, da maatte man jo f. Ex. gjenfinde den virkelige Stjernehimmel i Astronomien, Planteverdenen i Botaniken, Dyreverdenen i Zoologien o. s. v.; men da det ikke er Gjenstanden, men Læren om Gjenstanden, som Videnskaben byder os, saa følger det af sig selv, at Læren maa holde sig til Ordet. Selv i Mathematiken, hvor de exacte Betegnelser dog paa saa mange Maader træde i Ordets Sted, er Ordet nødvendigt for at hæve Betegnelserne til Begrebsbestemmelser.

Er det Ordforklaringer, naar Logikeren udvikler Forskjellen imellem Noget og Andet, fordi Begrebet ikke kan indeholde Andet, end hvad der ligger i Ordet, da er det ogsaa Ordforklaring, naar Mathematikeren gjør Forskjel imellem Vinkel og Bue, Astronomen mellem Parallaxe og Aberration, Botanikeren mellem Blad og Green, Zoologen mellem Pote og Hovfod; thi Bue, Parallaxe, Green, Hovfod ere Ord ligesaavel som Noget og Andet. Hvad der nøiagtig skal tænkes ved saadanne Ord som Pote og Hovfod maa, selv om vi havde Poter og Hovfødder i tusinde ja titusinde Exemplarer

for os, ligesaa nødvendig forklares ved andre Ord, som det ved andre Ord maa forklares, hvad der logisk ligger i Ordene Noget og Andet.

At Ordstrid heller ikke er til at undgaae i Realvidenskaben, kan da oplyses ved utallige Exempler; vi vælge et Exempel af Botaniken. Taxus baccata (Taxtræet) har aabenbart sit Tilnavn deraf, at man har anseet dens Frugt for et Bær (bacca). Er det nu virkelig et Bær, eller skulle vi bruge en anden Benævnelse? Et saadant Spørgsmaal kan ikke afvises med en Bemærkning som den, at det jo ikke kommer an paa et Navn, et Ord, men paa Sagen; thi en Sagforklaring er her umulig uden en tilsvarende Ordforklaring. — At den foregivne Frugt har Lighed med et Bær, er kjødet, tilrundet, farvet og er Resultat af en Blomst, skal ikke negtes; men den foregivne Frugt er desuagtet ingen Frugt. En Frugt er den efter Befrugtningen udviklede Frugtknude; men her er ingen Frugtknude. Er her ingen Frugtknude, saa er her heller ingen Frugt; er her ingen Frugt, saa er her heller intet Bær, thi et Bær er en Frugt. Maaskee er det saakaldte Bær da et aabent Frugtblad, et saadant, som i Almindelighed findes hos de Nøgenfrøede? Heller ikke denne Antagelse er holdbar. Et Frugtblad maa nødvendigviis være et eget Blad (folium sui generis). Men det, vi her have med at gjøre, er intet Blad; det er en Frøstol, en Frøstreng, altsaa en Axe med en Udvikling, ganske analog med den hos Figenen, Rosen o. s. v. Man seer heraf, hvorledes Striden om det foregivne Bær bliver en Strid om Ord; thi Bær er et Ord, Frugt er et Ord, Frugtknude, Frugtblad, Frøstol o. s. v. ere lutter Ord. Striden om Tingen bliver altsaa en Ordstrid; uden en saadan Ordstrid vilde en videnskabelig Begrebsudvikling være umulig.

„Men", siger man, „der er dog, hvad Ordstrid angaaer, en væsentlig Forskjel imellem Fagvidenskaberne og Philosophien. Vistnok maa enhver Fagvidenskab udtrykke sine Begreber i

Ord, men de i Ord udtrykte Begreber blive, hvad ovenstaaende Exempel da ogsaa tilstrækkelig viser, i den Grad prøvede og sikkrede ved ubestridelige Kjendsgjerninger, at det som Følge heraf ikke bliver Begrebet, der maa rette sig efter Ordet, men tvertimod Ordet, der maa rette sig efter Begrebet. I Philosophien er Opmærksomheden derimod saa eensidig henvendt paa Tanken og ved Tanken paa Ordet, at Tingen bliver afhængig af Tanken og Tanken af Ordet". Modsætningen mellem Philosophie og Realvidenskab vilde da fra det herved angivne Synspunkt være at opfatte saaledes: i Philosophien er det Ordet, der bestemmer Tingen, i Realvidenskaben er det omvendt Tingen, der bestemmer Ordet. Men hvor ugrundet denne Synsmaade er, skal i det Følgende vises.

At Ting formedelst Ord bestemmes ved Ting, giver en Sagforklaring; at Ord formedelst Ting bestemmes ved Ord, en Ordforklaring. Det skal nu undersøges, hvorvidt man paa endelig Maade er istand til at holde Sagforklaringen udenfor Ordforklaringen og dog tilfredsstille Begrebets Fordring. Hvad Ordet angaaer, er Philologien den af Fagvidenskaberne, der staaer Philosophien nærmest; vi vælge da et Exempel fra Philologien. „For Betragtningen af den Række af Betegnelser af *Forholdene i Sætningen*, dem, som angaae de enkelte substantiviske Forestillingers Forhold i Anskuelsen", siger Madvig*), „er det af den meest afgjørende Vigtighed at tilegne sig og fastholde den Erkjendelse, at de grammatikalske Betegnelser slet Intet have at gjøre med Tingenes egne reale Forhold, men alene med de Forhold i Anskuelsen, hvori de enten i indholdsløs Almindelighed henføres til hinanden eller vise sig som Led i et bestemt enkelt Billede af Handling eller Tilstand, hvorfra Forholdet faaer Indhold. Herrens Forhold

*) Om de grammatikalske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen, 1ste Stykke. Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Fest i Anledning af Hans Majestæt Kongens Fødselsdag den 6 October 1856. S. 20—22.

til Slaven opfattes efter sit Indhold ikke mindre som det modsatte af Slavens til Herren, fordi jeg betegner den Sammenhæng, hvori Forestillingerne *Herre* og *Slave* træde for Anskuelsen, naar den ene bestemmes ved sit Forhold til den anden, ved een og samme Casus fra begge Sider: *Herrens Slave* og *Slavens Herre*. I Grammatiken er Slaven, om man vil, ligesaavel Herrens Eier som Herren Slavens, det vil sige, Grammatiken har slet Intet at gjøre med Eiendomsforholdet, der er et realt Forhold, og *Eieform* er et aldeles ligesaa forkeert Navn som de gamle latinske Casusnavne, der hentes fra reale Forhold; det bringer, ligesom hine, een af de utallige Skikkelser frem for Sindet, der i Anskuelsen subsumeres under Sammenhængsforholdet, og derved fremkalder det indirect og ubevidst denne sande Forestilling om Formens Betydning: Sammenhøren." — Med Hensyn til nogle tydske Philologers speculativt forvirrede Opfattelser af Casusbetydningen, navnlig af Genitiv som den Casus, der „betegner Noget (den Forestilling, hvis Navn staaer i Genitiv,) som „Ursprung oder Bedingung des Werdens eines Andern", tilføies i en Anmærkning: „Hvo seer nu ikke, naar han paamindes, at vi her ere midt inde i reale Forhold og i den allerplumpeste Forvirring? I „des Vaters Sohn" er vistnok Faderen Ursprung und Bedingung des Werdens des Sohnes, men er i „des Sohnes Vater" Sønnen ogsaa Ursprung des Vaters? Maaskee vilde Forfatteren være kløgtig nok til at svare, at Sønnen er Bedingung des Werdens des Vaters, fordi denne kun formedelst ham er Fader. Han vilde da kun forvexle Tilblivelsen af et Væsen og af et Navn. Men hvorledes vilde han slippe f. Ex. fra „des Vaters Hand." I saadan Uklarhed tumler man sig og af Sligt lader mange sig imponere, fordi der engang er Forvirring paa dette Omraade og fordi man fattes Abstractionens Kraft til at gribe Sagen som den er."

Det er et stærkt Lys, som med disse faa, men opklarende

Ord falder paa Modsætningen mellem Grammatik og Logik. At de grammatikalske Betegnelser slet Intet have at gjøre med Tingenes reale Forhold, vil da med andre Ord sige, at de ikke have Noget at gjøre med Tingenes reale Begreber. Ordforklaring og Sagforklaring træde paa denne Maade ret øiensynlig ud fra hinanden. Forsaavidt her i Talen om Herren og Slaven sees paa det Grammatikalske, er Slaven unegtelig ligesaavel Herrens Eier som Herren Slavens; og hvorfor skulde han ikke ogsaa være det? de høre jo begge i samme Ordklasse, ere begge af lige Rang, thi Slaven er jo et Substantiv ligesaavel som Herren. Anderledes, naar der i Talen udtrykkelig sigtes paa Sagen. I Realiteten er nu Herren A et virkeligt Individ, Slaven B ligeledes; men imellem de to Individer er det reale Forhold af Herre og Slave aldeles tilfældigt. A som Herre kunde nemlig ligesaavel tænkes at have en anden Slave, og B i Egenskab af Slave at have en anden Herre; ja, det kunde jo, hvad den umiddelbare Kjendsgjerning angaaer, ligesaa godt have været B, der var Herre, og A Slave, som omvendt. Der er da, som heraf sees, hverken i den rene Ordforklaring eller i den umiddelbare Sagforklaring, Tale om egentlig Begriben. Fra Ordforklaringens grammatikalske Synspunkt mangler Begrebet, fordi her mangler ethvert Hensyn til Tingenes reale Forhold; Forbindelser, som „Slavens Herre," „Kjolens Tjener," „Maanens Buxer," give i saa Henseende lige god Mening. Fra Sagforklaringens umiddelbart reale Synspunkt mangler Begrebet, fordi det reale Forhold i dets rene Facticitet mangler det til Begrebet Nødvendige, det Almeengyldige: nu er „A Herre og B Slave," nei! „nu er det B, der er Herre, og A, der er Slave". Som det blotte Individ er Slaven intet Begreb, som det blotte Substantiv heller ikke; skal her vise sig Spor til Begreb, maae Tingen og Ordet, Individet og Substantivet i Proces med hinanden.

Begrebsudviklingen fordrer en Vexelbestemmelse af Ord-

forklaring og Sagforklaring, en objectiv Reflexion, hvori Tingen bestemmer Ordet, og Ordet igjen Tingen: Tingen er antilogisk, kun Ordet er logisk. Forsaavidt Tingen bestemmer Ordet, er Slaven afhængig af Herren, ikke omvendt; men forsaavidt Ordet bestemmer Tingen, er Herren som Herre selv væsentlig afhængig af Slaven. Forsaavidt Tingen bestemmer Ordet, er Faderen „Ursprung und Bedingung des Werdens des Sohnes," ikke omvendt; forsaavidt Ordet derimod bestemmer Tingen, er Sønnen tillige væsentlig „Ursprung des Vaters." Hvad Virkeligheden udstykker, beholder Væsenet i reflecteret Eenhed; for at erkjende de modsatte Bestemmelsers væsentlige Eenhed, maa Virkelighedsforholdet idelig vendes om. At Forholdet vendes om, betegner i logisk Forstand ingenlunde, at Tilblivelsen af et Væsen blot ombyttes med Tilblivelsen af et Navn; det betyder tvertimod, at Anskuelsen af et Virkeligt ombyttes med Indsigten i et Væsentligt. Det er ved Virkningen, at Aarsagen ikke blot faaer Navn af, men væsentlig er Aarsag; det er ved Slaven, at Herren ikke blot faaer Navn af, men væsentlig er Herre; det er ved Sønnen, at Faderen ikke blot faaer Navn af, men væsentlig er Fader.

I Reflexionen af de omvendte Forhold sees Dialektiken. Dialektiken er væsentlig Ordforklaring, et Charakteermærke, der er træffende betegnet ved det schleiermacherske Udtryk, at Dialektiken er en „Sprogets Kunst." Men den udvortes, endelige Adskillelse af Ordforklaring og Sagforklaring afstedkommer Forvirring i Videnskaben. I Følelsen af, at Dialektiken er Ordforklaring og det ved Forholdenes Omvending endog en drillende Ordforklaring, slaaer man den uden videre i Hartkorn med Ordspil, Ordkløveri o. s. v. Man taler om det Væsentlige og mener det Virkelige; naar Dialektiken saa, for at gjøre det Væsentlige kjendeligt, vender Virkelighedsforholdet om, kan den Ordskarpsindige naturligviis i Ordet ikke see Andet end det bare Ord, protesterer altsaa,

uden at vide deraf, mod det Væsentlige, og saa skal Dialektikeren strax være en Ordkløver.

En formildet Form af den samme Misforstaaelse giver sig tilkjende derved, at man vel indrømmer en Dialektik af de formelle og aprioriske, men ikke af de reelle, de empiriske Begreber. „Aprioriske Begreber, saasom: Noget og Andet, Væsen og Skin, Grund og Følge o. dsl., kunne ved Modsigelsens Anvendelse let frembringes af hinanden. Den, der sætter Grunden, underforstaaer jo allerede Følgen, Grunden er altsaa i Grunden baade sig selv og Følgen; men naar Grunden først paa Grund af Følgen bliver en egentlig Grund, saa er jo Grunden Følge, og Følgen Grund. Det Samme er ikke blot i een Henseende Grund, i en anden Følge, men de to Henseender falde tillige sammen i een Henseende: at dialektisere Begreberne ud af hinanden, er, om jeg maa bruge dette Udtryk, det Samme som at dialektisere diversi respectus ind i hinanden. Hvad de aposterioriske Begreber, Erfaringsbegreberne, derimod angaaer, er det umuligt at dialektisere Existensen ud af Begrebet; eller hvem vilde vel forsøge at dialektisere den virkelige Hest udaf Hestens Begreb, eller den virkelige Snegl udaf Sneglens Begreb? Men er det umuligt at dialektisere det Existerende ud af dets Begreb, saa er det vel af samme Grund ogsaa umuligt at dialektisere det ene Existensbegreb ud af det andet, Hestebegrebet f. Ex. af Fluebegrebet, dette igjen af Sneglebegrebet. I Erfaringens Verden falde diversi respectus udenfor hinanden, og hvor diversi respectus falde udenfor hinanden, spiller Dialektiken en meget underordnet Rolle." *)

Hele Misforstaaelsen hæves, naar det indsees, at et Realbegreb kun kan dannes og udvikles paa den Betingelse, at Bestemmelser af det antilogisk Virkelige og det logisk Væsentlige articulere hinanden. Den existerende Syre f. Ex. er

*) Forelæsning over „Phil. Propæd." Universitetsaar 1860—61 S. 25.

vistnok i Virkeligheden selvstændig og forsaavidt ligegyldig imod den existerende Base. At ville fra Virkelighedens Synspunkt paastaae, at det er Syren, der gjør Basen til Base, og omvendt, ligesom det i Causalitetsforholdet er Aarsagen, der gjør Virkningen til Virkning, og omvendt; at Syren altsaa selv er Base, og Basen Syre, ligesom Aarsagen selv er Virkning, og Virkningen Aarsag, er urimeligt og meningsløst: i det Antilogisk-Virkelige falde diversi respectus udenfor hinanden. Men at det i væsentlig Forstand, altsaa naar Begrebet skal med som Begreb, absolut maa være Syren, der gjør Basen til Base, og omvendt, er ikke blot i Reflexionen uimodsigeligt, men bliver endog i Virkelighedsphænomenet antydet derved, at det samme Stof kan i en Forbindelse spille Syrens i en anden Basens Rolle: i den kiselsure Leerjord er Leerjorden Base, men i den leersure Magnesia er den Syre; Syren som Kiselsyre gjør altsaa Leerjorden til Base, medens Basen Magnesia gjør Leerjorden til Syre. Istedenfor at bebreide Philosophien dens dialektiske Ordforklaringer, burde man til Videnskabens Gavn omsider lære at indsee, at de dialektiske Ordforklaringer ere nødvendige til Realbegrebernes alsidige Udvikling.

Dersom der i Sandhed kunde gjøres en saa endelig Adskillelse mellem Ordet og Tingen, at Tingen lod sig opfatte som det reent Objective, Ordet som det reent Subjective, vilde Dialektiken unegtelig tabe sin høiere Gyldighed; men hvad er vel et Ords væsentlige Betydning, dersom det ikke er dets Objectivitet, og hvad er det for en Ting, hvis Objectivitet ikke lader sig opfatte og bestemme ved et tilsvarende Ord? Vel kan der være noget Subjectivt i Sprogbrugen, og det beroer da forsaavidt paa os selv, hvilken Betydning vi i en bestemt Sammenhæng ville tillægge et bestemt Ord. Men i al Sprogbrug er der ogsaa noget Objectivt; har et Ord engang erholdt en bestemt Betydning, da maa Betydningen respecteres. Nye Ord kunne dannes, men ikke vilkaarlig:

Vexelvirkningen mellem Folkesproget og det videnskabelige Sprog er da ogsaa forlængst anerkjendt.*) Vel er Tingen uafhængig af Ordet, forsaavidt Ordet er en vilkaarlig Benævnelse; men en Ting saa objectiv, at der til dens Objectivitet ikke svarede noget Ord, er utænkeligt. Det Objective maatte da paa denne Maade forvandle sig til et Unævneligt, et i sig Ubestemmeligt, et Noget, der dog ikke var Noget, eftersom Noget jo er en Benævnelse, og det Unævnelige falder udenfor enhver Benævnelse.

For at Ordet skal kunne bestemmes ved Tingen, maa Tingen igjen bestemmes ved Ordet; for at Ordets Væsen kan være objectivt i Tingen, maa Tingens Væsen være subjectivt i Ordet. Tingen og Ordet ere altsaa i Væsen Eet og dog virkelig forskjellige: dette er Dialektikens Mening.

Ligesom Ordet, dialektisk seet, er Eet med og dog forskjelligt fra Tingen, saaledes er det ogsaa Eet med og forskjelligt fra Tanken. Sættes Ordet mod Tingen, saa bliver Tingen det Objective, Ordet det Subjective; sættes Ordet imod Tanken, saa bliver Ordet det Objective, Tanken det Subjective. Umiddelbart kunne Tanke og Ting aldrig enes; først med Ordet kommer Forklaringen og med Forklaringen en Forstaaelse. Som en almindelig Logoslære, en Lære om den rene Logos, er Logiken kun en Lære om Tanken, forsaavidt den tillige er en Lære om Ordet i dets væsentlige

*) Ce sont les opinions du peuple et le point de vûe sous lequel il envisage les objets, qui donnent la forme au Langage. A mesure que le savoir et la politesse se répandent dans une nation, et à proportion de la durée de leur regne ils portent leurs influences dans la Langue. C'est qu' alors le peuple s'approprie plusieurs expressions que les savans ont inventées; comme ceux-ci adoptent souvent à leur tour, des expressions populaires.

De l'influence des opinions sur le langage. Par Mr. J. D. Michaëlis. Traduit de l'Allemand. à Breme. MDCCLXII. S. 9.

Eenhed med Tanken. Dog her, som overalt, er den væsentlige Eenhed naturligviis begrundet paa Forskjel og Modsætning; Læren om Ordets Eenhed med Tanken er just en Lære om Modsætningen af Ord og Tanke. Er det vildledende at ville fastholde Tanken i endelig Adskillelse fra Ordet, da er det ikke mindre vildledende at ville ligefrem identificere Ordet med Tanken. Den sidste Vildfarelse charakteriserer Speculationen, som overseer Ordets Umiddelbarhed og lægger eensidig Vægt paa, at Logos væsentlig er Tanken.

At Logiken, den rationelle Logoslære, fra Først til Sidst maa bruge Ordet, er da en Selvfølge; men Et er det at bruge Ordet, et Andet at reflectere paa Ordets Brug. Denne Reflexion indstiller sig just i nærværende Sammenhæng, hvor Opgaven er at udvikle de logiske Functioner. Abstrahere vi fra det Eiendommelige i Forholdet imellem Tanke, Ord og Ting, da bliver det umuligt at underkaste de logiske Functioner nogen særegen Behandling. Man maa da enten forudsætte Ordets Eenhed med Tanken og reflectere paa Subjectiviteten, eller omvendt Ordets Eenhed med Tingen og reflectere paa Objectiviteten. I første Tilfælde gaae Functionerne saa ganske op i det Almene, at en særlig Udvikling af deres egen indre Eiendommelighed og gjensidige Forhold bliver umulig. I sidste Tilfælde blive de objective Forskjelligheder saa paatrængende, at det ikke kan være de logiske Functioner selv, de subjective Handlinger, men Functionernes Logik, et System af objective Forholdsbestemmelser, der kommer til Udvikling. Vel have vi i Læren om den *reflecterende Subjectivitet* afhandlet en Fleerhed af særegne Reflexionsformer: Forstandsreflexion, Væsensreflexion, Virkelighedsreflexion med tilsvarende Underafdelinger; men disse Reflexioner, ihvorvel de fra en Side maae opfattes som logiske Functioner, ere dog i en anden Henseende saa aldeles sammensmeltede med Indholdets saavel objective som subjective Formninger, at de umulig kunne træde frem i deres Forskjel fra

Indholdet selv. Denne Forskjel melder sig derimod øieblikkelig, naar der reflecteres paa Ordet og Ordets Forhold til Tanken og Tingen.

I Forskjelseenheden af Ordet og Tanken sees en Forskjelseenhed af Reflexionen og Dommen: den Reflecterende dømmer, den Dømmende reflecterer; men Reflecteren og Dømmen ere derfor ikke det Samme. At Reflexionen, der altid svæver mellem modsatte Bestemmelser, og har sin Hvilen i denne Svæven, ogsaa maa hvile i en Svæven mellem det Subjective og Objective, og forsaavidt være ligesaa oplagt til at give Formbestemmelsen et objectivt som subjectivt Præg, er en Selvfølge. I Leddenes Speiling, i Momenternes Gjennemsigtighed er Reflexionen objectiv; men saaledes objectiv kan Dommen ikke være. I Dommen som Dom sætter den dømmende Subjectivitet en udtrykkelig Forskjelseenhed af Objectivt og Subjectivt, idet Dommens Gjenstand vel er objectiv, men Domsacten subjectiv; Forskjelseenheden bestemmes ved Ordet: i Dommens Subject sees Eenheden af Ordet og Tingen, i Prædicatet Eenheden af Ordet og Tanken, i Copula Tingens og Tankens Eenhed ved Ordet. Kun ved at reflectere paa Dommen som Dom, kan Tanken reflectere paa det i dens egen mangesidige Virksomhed Eiendommelige; men Udviklingen af det i Tankens formelle Virksomhed Eiendommelige falder jo netop sammen med en Udvikling af de logiske Functioner. Grundfunctionen er Dommen som Dom: al bestemt og bestemmende Tænken er væsentlig en Dømmen; denne Dømmen udtaler sig ikke blot i enkelte Domme, men i Forbindelser af Domme, ikke blot i Bestemmelser af Dommens formelle, men ogsaa af dens reelle Gyldighed. Dommen gaaer med indre Nødvendighed over i Slutning, Slutning over i Beviis. Det i den almene Grundfunction Almindelige articulerer sig da i tre særskilte Grundfunctioner: *at dømme*, *at slutte*, *at bevise*.

I enhver af disse særskilte Grundfunctioner er Modsæt-

ningseenheden af det Subjective og det Objective let at paavise; thi Modsætningsenheden bestemmes ved Ordet.

Den „formelle Logik" tager Sagen subjectivt; den har forsaavidt Ret, som Functionerne: dømme, slutte og bevise nødvendig maae være subjective, absolut subjective Virksomheder. Men den formelle Logik har Uret, forsaavidt den opfatter det Subjective i en saa eensidig og udialektisk Adskillelse fra det Objective, at de tomme Tankeformer stilles op, som om de vare ligegyldige mod Indholdet. At en saadan Abstraction kun kan gjennemføres ved Hjælp af Ordet, er begribeligt; men idet den formelle Logik behandler Tænkningen som en psychologisk betinget Aandsvirksomhed, opfatter den tillige Ordet som en blot psychologisk Frembringelse, en i sig afmægtig Betegnelse, der falder udenfor Tingens Væsen. Ved en saadan Adskillelse af Tingen og Ordet og, hvad hermed falder sammen, af Tingen og Tanken, bliver Logiken ideeløs. Det er just det Betænkelige ved den formelle Logik, at den under Foregivende af at udvikle Tænkningens „Natur og Væsen", i Virkeligheden kun driver det til en Udvikling af de triviale Abstractioners, de fade Bemærkningers og endeløse Raisonnementers „Natur og Væsen".

Den „speculative Logik" tager Sagen objectivt, ja saa objectivt, at den objective Dom maa dømme sig selv, den objective Slutning slutte sig selv, og Methodens objective Beviis omsider ende med at bevise sig selv. Den speculative Logik har den udødelige Fortjeneste, at have opløst de endelige Tanker i Ideens indre Uendelighed og sat Fordringen af en Dømmen, Slutten og Bevisen, der overskrider de psychologiske Betingelsers snevre Grændseskjel, i Kraft. Men naar Objectiviteten i den Grad absorberer det Subjective, at Tanken bliver Ord og Ordet Ting, saa reagerer Subjectiviteten, og opløser igjen det Objective i den Grad, at Tingen bliver Ord og Ordet Tanke. Kun en Tydeliggjørelse af Tanke, Ord og Ting i deres oprindelige Eenhed og Modsætning vil

formaae at hæve den Mystification, hvori den speculative Logik har villet drukne Dualismen af det i sig selv Subjective og det i sig Objective; men en saadan Tydeliggjørelse maa da beroe paa en særlig Udvikling af de logiske Functioner.

Forskjellen mellem Ting og Tanke forvandler sig i den logiske Dom til en Forskjel mellem Subject og Prædicat. Subjectet er det Enkelte, det Enkelte i sin Umiddelbarhed, Dommens d. v. s. Domsactens Object, altsaa Tingen; Prædicatet, det Almene, nemlig det i Reflexionen Almene, er derimod Tanken, altsaa det Subjective. I den umiddelbare Dom bliver nu Tanken saaledes forenet med Tingen, at det seer ud, som om Tingen var Tanke, og Tanken Ting; det kommer af, at Tanken og Tingen enes i Ordet. I Domme som: dette er en Rose, denne Rose er rød, — er Ordet Rose som Prædicat jo et Udtryk for Begrebet, altsaa for Tanken, som Subject derimod en Betegnelse af Objectet, altsaa af Tingen. Men efter Meningen maa Prædicatet Rose være ligesaa objectivt som Subjectet dette, og Prædicatet rød ligesaa objectivt som Subjectet Rose; thi Copula er holder paa Objectiviteten.

Det er altsaa ikke en Deel af Dommen, men hele Dommen, der angiver det Objective; men just af samme Grund er det heller ikke en Deel af Dommen, men hele Dommen, der beroer paa den dømmende Subjectivitet. Den dømmende Subjectivitet bestemmer Objectet som Subject, for at dette Subject ved sit Prædicat kan blive objectivt bestemt d. v. s. bestemt i Qvalitet af Object. Domsacten er, fra denne Side seet, en Objectiveringsact. Den hele Dom er objectiv, thi den dømmende Subjectivitet bestemmes ved Objectet, og udtrykker Bestemtheden kategorisk, idet den gjør Dommens Object til det inhærerende Prædicats Subject. Den hele Dom er subjectiv, thi den dømmende Subjectivitet maa selv bestemme sit Object. Tingen som Ting er i sin objective Umiddelbarhed ligesaalidt et Subject, som den i Tingen tilværende Egenskab

i sin Umiddelbarhed er Prædicat: kun i Objectiveringen bliver den existerende Ting til Subject formedelst Ordet; kun ved det for Objectiveringen afgjørende Ord kan den tilværende Egenskab forvandles til Prædicat, til det Almene, hvorunder Subjectet kan subsumeres.

Forsaavidt Dommen, den hele Dom, ifølge sin Natur er subjectiv, er her altsaa i endelig Forstand en Mulighed til, at den dømmende, sit Object oversvævende, Subjectivitet paa vilkaarlig Maade kan forbinde Subject med Prædicat: her kan da opkomme Tvivl om Dommens Gyldighed. Skal Tvivlen hæves, maa Gyldigheden begrundes; denne Begrundelse har igjen en subjectiv og objectiv Side.

Tages Begrundelsen fra den subjective Side, maa Forbindelsen mellem Subject og Prædicat beroe paa en Tankeudvikling og Tankeudviklingen paa de omspurgte Factorers formelle Sammenhæng. Til fuld Belysning af denne Sammenhæng fordres, at Subject og Prædicat træde ud som modstaaende Extremer; imellem Extremerne indskydes et Mellemled, der er saa dobbeltsidigt, at det i en Dom kan vise sig forenet med Subjectet, i en anden med Prædicatet: som en af de saaledes dannede Domme afledet Dom er den omtvistede Doms Gyldighed formelt begrundet; Begrundelsen er en Slutningsact, og den derved begrundede Dom en Slutning. At Slutningsacten er en logisk Function, en Tænkningsact, der ligesaa oprindelig beroer paa Ordet som den umiddelbare Dom, er da en Sag, der forstaaes af sig selv. Skulde der, hvad Hegelianerne paastaae, kunne gives objective Slutninger, Slutninger, som, uden al Medvirken af en tænkende, dømmende, sluttende Subjectivitet, foregik i den objective Fornufts objective Væsen: da maatte Tankerne i den objective Fornuft jo blive til Domme, der kunde dømme sig selv; de sig tænkende Tanker, de sig selv dømmende Domme, maatte da forvandle sig til tænkende og dømmende Subjectiviteter:

hvilken Vrimmel af Subjectiviteter i den objective Fornufts objective Væsen!

Tage vi Sagen fra den objective Side, maa Dommens Gyldighed godtgjøres middelbart ved umiddelbar Paaviisning. Under den umiddelbare Paaviisning bliver den dømmende Subjectivitet og derved Domsacten, den dømmende Function, bestemt ved Dommens Object: Dommen er objectiv. Med denne Objectivitet træde nu de Domme, hvori ethvert af Slutningens Extremer forbindes med Mellemledet, særlig frem, den ene efter den anden, snart sideordnede, snart i Afhængighedsforhold; dog altid saaledes, at den deraf resulterende Slutning bliver bestemt som en objectiv gyldig Dom. Det Umiddelbare bliver ved denne Slutningsmaade udstykket i særskilte Led; Paaviisningen er umiddelbar: den umiddelbare, ved sine Articulationer dog middelbare, Paaviisning er Beviisfunctionens oprindelige Særkjende. Da Beviisfunctionen imidlertid er subjectiv som en Function af Dom og Slutning, saa kan det Middelbare ikke forblive som Udstykning og Sammenstykning af det Umiddelbare, men maa opløse sig i Reflexionen. Det Middelbare er her det Objective formedelst det Umiddelbare; Objectiviteten er netop kjendelig paa den Vexel af Middelbart og Umiddelbart, hvortil Paaviisningen svarer. Reflexionen er det Subjective; Reflexionen forvandler Middelbarhedens umiddelbare Led til Reflexer i Tankebevægelsen, til en Totalitet af gjennemsigtige, for Indsigten bestemmende Momenter; ved denne Forvandling bliver Paaviisningen Begrundelse; i Begrundelsens og Paaviisningens reflecterede Eenhed haves Beviset.

Sammenstille vi de tre logiske Functioner under eet Synspunkt, er det klart, at de betegne en fremskridende Objectivering. I Dommen vexler det Subjective umiddelbart med det Objective; i Slutningen bliver det Objective Moment for en formel Udvikling af det Subjective; i Beviset bliver det Subjective Moment for en Udvikling af det i Viden Objective; denne Fordobling er for hver Function betinget af Ordet. At virkelige Objectivitetsbestemmelser kunne reflecteres i subjective Former, skyldes Ordet som et *Videns Ord*; at subjective Formbestemmelser kunne overgaae i Indhold af virkelig Existens, skyldes Ordet som et *Magtens Ord*; kun igjennem Modsætningen af Ordet i Viden og Ordet i Magt og denne Modsætnings indholdsrige Eenhed i Sandhedens Ord lade de logiske Functioner sig alsidig udvikle og bestemme.

Da Dommen som Dom udtrykkelig viser, hvorledes Tanken former sig selv ved at udforme sit ideelle Stof i Ordet, ville vi i det Følgende afhandle Domsfunctionerne under Benævnelsen: *Formalfunctioner*; da endvidere Slutningen ifølge sit Begreb ikke føier nye eller særegne Bestemmelser til Dommen i dens Enkelthed, men netop angiver den Maade, hvorpaa den ene Dom deels forudsætter, deels medfører og stadfæster den anden, opfatte vi Slutningsfunctionerne i det Hele som *Modalfunctioner*. Det eiendommelige Element, Beviset som Beviis indfører i Slutningsformen, nemlig Realmomentet, Ordets objective Reflex, leder saa endelig til Indsigt i Sagens og Fremstillingens articulerede Vexelbestemmelse; den Maade, hvorpaa det Eensidige under Beviisførelsen gaaer op i det Alsidige, det Ufuldstændige suppleres, det i Begrundelsen Mangelfulde integreres, tjener altsaa til at vise *Modalfunctionernes Realitet*.

a) *Functioner af Dommen: Formalfunctioner.*

Ligesom Tanken er en Function af Tænkningsacten, og omvendt, saaledes er Dommen en Function af Domsacten: den Tænkningsact, hvoraf den bestemte Tanke resulterer, er oprindelig bestemt ved den resulterende Tanke, og ligesaa er den ved Domsakten bestemte Dom bestemmende for Domsacten selv. For den endelige Tænken og den endelige Dommen maa der naturligviis gives endelige Udgangspunkter, endelig bestemte Forudsætninger; men de endelige Tænknings- og Domsacter

ere kun betingede Yttringer af den væsentlige, med Selvobjectiveringen identiske Dommen, den almene med Subjectivitetens Væren identiske Tænken. For den væsentlige Dommen, den uendelige Tænken, gives der ligesaalidt et første fast Udgangspunkt, som for den absolute Viden eller den ontologiske Subjectivitet.

Adskiller man de enkelte Tankehandlinger fra Tænkningens Princip, de særlige Domsacter fra den i alle Domme sig yttrende „Dommekraft", da maa man enten leve hen i al Umiddelbarhed, og forsaavidt i relativ Tankeløshed, eller tilsidst støde paa et stort Problem, det Problem, der saa charakteristisk plager Licentiaten i en Students Eventyr: „Seer De, min Ven! En Bevægelse forudsætter en Retning. Forstanden kan ei skride frem uden at bevæge sig i en vis Linie, men inden den følger denne Linie, maa den jo i Forveien have tænkt sig den. Altsaa har man jo bestandig tænkt enhver Tanke, forend man tænker den. Enhver Tanke, der synes at være Minuttets Værk, forudsætter jo saaledes en heel Evighed. Det kunde gjøre mig næsten forrykt. Hvorledes kan da nogen Tanke fødes, da den altid maa have været til, før den bliver til".*)

Den uendelige Tanke endeliggjøres ved det Endelighedens Stof, hvorover den tænker. Det er imidlertid ikke nok, at Tanken i det Endelige har Noget at tænke over, den maa med det Samme have Noget at tænke ved, Noget at tænke i: det, hvori og hvorved der tænkes, er Sproget. Først naar Sproget forvandler Sandsningens umiddelbare Billeder til Forestillinger, bliver det Reflexionen muligt at forvandle Forestillingerne til Tanker; kun ved en saadan Forvandling kan Tænkningen blive opmærksom paa sig selv og sine Functioner. Ordet, som ved at forvandle Billede til Forestilling tjener til at be-

*) Efterladte Skrifter af Paul M. Møller. Første Bind. Tredie Udgave. S. 120.

stemme Tanken, tjener da ved at omsætte Forestillingen i Billede tillige til at bestemme Tankens Gjenstand. I Sætningen: dette er et Træ, vækker Ordet ikke nærmest Forestilling om sig selv som Ord, men Forestilling om det tilværende Træ, altsaa om Gjenstanden.

Forsaavidt nu Dommen som Dom opfattes fra den subjective Side, staaer Ordet i Tankens Tjeneste og bliver fra dette Synspunkt at opfatte som et Videns Ord; Dommens subjective Væsenhed er Form: alle under Dommens Form hørende Functioner ere *Functioner af Videns Ord*. Forsaavidt Dommen betragtes fra den objective Side, altsaa i Forhold til Gjenstanden, staaer Ordet i Gjenstandens Tjeneste. Men at Ordet staaer i Gjenstandens Tjeneste, forudsætter just, at Gjenstanden tillige staaer i Ordets Tjeneste; Ordet er i denne Phase et *Magtens Ord*: alle til Forholdet af Dom og Gjenstand objectivt svarende Functioner ere *Functioner af Magtens Ord*. En fuldstændig Udvikling af Videns og Magtens Indhold i Sandhedens Ord kan imidlertid ikke gives i Dommens Form; som særlig Grundfunction har Dommen endnu sin Slutning udenfor sig. Dommens Udvikling maa da ende med en Bestemmelse af dens subjective Gyldighed, en foreløbig Slutning, som just indleder Slutningen selv, idet den leder os til Indsigt i *Functionernes Modalitet*.

α) *Dommens Form: Functioner af Videns Ord.*

Saavel det, hvorom der dømmes, som det, hvori og hvorved der dømmes, er Ord; der dømmes om Ord ved Ord; her gaaer Tanken i Eet med Sproget. Det Spørgsmaal, hvorvidt Dyrene have Dømmekraft og „naturlig Logik", hænger paa det Nøieste sammen med det Spørgsmaal, hvorvidt de have et egentligt Sprog. Det gjælder en Bestemmelse af Forholdet mellem den dyriske Sandsebevidsthed og den menneskelige Selvbevidsthed. Er Forskjellen mellem Dyrets og

Menneskets Bevidsthed kun en Gradforskjel, saa er Forskjellen mellem Dyrets og Menneskets „naturlige Logik", mellem Dyrets og Menneskets Sprog ogsaa kun en Gradforskjel. De, der i Tillid til Dyrenes Perfectibilitet lægge Vind paa at udvikle Dyrets naturlige Tænkeevne, maae da med det Samme lægge Vind paa at udvikle og fuldkommengjøre Dyrets naturlige Sprog. Vil det Sidste kun lykkes i meget indskrænket Forstand, da vil ogsaa den første Bestræbelse kun give ringe Udbytte. Dyrets Sprog har Lyd nok, men ingen Ord; fra den meest betegnende Lyd, hvori Dyret udtaler sin øieblikkelige Tilstand, til det logiske, i egentlig Forstand menneskelige, Ord er der samme Afstand som fra dyrisk Sandsebevidsthed til menneskelig Selvbevidsthed. Til nærmere Forstaaelse af Forholdet mellem Tanke og Sprog tjener en særlig Udvikling af Formalfunctionerne som *sprogformende*, *tankeformende* og *ideeformende Functioner*.

αα) *Sprogformende Functioner*. Hvad er Sproget? Tankens ideelle Legemlighed, Mediet for Subjectivitetens Selvaabenbarelse, det indre væsentlige Andet, hvori Aandens Lys kan bryde sine Straaler. Som Tankens første umiddelbare Aabenbarelse er Sproget vel et System af Tegn, men ikke af vilkaarlige Tegn; her kan umulig begyndes med en særlig bevidst, ved Overeenskomst bestemt, Adskillelse af Tegnet selv og det Betegnede. Skulde Sprogdannelsen begynde med vilkaarlige Betegnelser, da maatte Tanken forud for enhver saadan Betegnelse være til som den bestemte Tanke, thi kun den i sig bestemte Tanke kan vilkaarlig vælge sit Tegn; men hvorledes skulde Tanken bestemme sig forud for Sproget, naar Sproget er Ord, og Ordet selv Tankens første umiddelbare Bestemthed. For at forme Sproget, maa Tanken virke, for at virke, maa den være; forsaavidt gaaer vistnok Tankevirksomheden forud for Sproget: Sproget er en Function af Tanken. Men Tanken kan kun bestemme, forsaavidt den selv

er bestemt; for at virke bestemmende paa Sproget, maa den virksomme Tanke bestemmes ved Sproget: Tanken er i denne Forstand en Function af Sproget. Som Function af Sproget, idet Sproget er en Function af Tanken, er Tanken en Function af en Function af sig selv: ved dette Kredsløb er Uendeligheden betegnet.

Dog, vi tør ikke glemme, at den saaledes fremhævede Identitet af Tanken og Ordet er, fra Philologiens Standpunkt, ikke uden Antydning af selvbevidst philosophisk Sikkerhed, temmelig skarp afviist. „Det fremsættes undertiden," siger Madvig,*) „som en dybere Opfatning af Sproget, at det ikke er til for Meddelelsens, men for Tankens egen Skyld og at Mennesket ikke tænker uden i og med Sproget. Det Sande heri er, at intet Menneske udvikler sig isoleret, men i et gjennem det tilværende Sprog beredet Forestillingsfællesskab med Andre, hvoraf følger, at Ordet, Fællesskabsmærket, er uadskilleligt knyttet til de fælles Forestillinger, ledsager dem som allerede givne og bevarer dem just i *denne* Form og Articulation; hvorved dog vel maa mærkes, at selv for den levende Forestilling kan det bekjendte Ord stundom svigte. De nye Forestillinger, som den Enkelte uddanner og afsondrer, vil han da stræbe at give samme Gyldighed og Plads i Rækken, og dog fremkommer denne Stræben først under Forsøget paa (mundtlig eller skriftlig) Meddelelse som Søgen efter et nyt Ord . . . Selv Nedskrivningen af et nyt Ord til Erindring om Forestillingen for sig selv *paa en anden Tid* har aldeles Meddelelsens Form. Sproget taber Intet af dets væsentlige Charakteer som Meddelelsesmiddel, fordi det tillige bliver et Middel til sikkrere og lettere Beherskelse af de igjennem Meddelelsen fællesgjorte og objectiverede Forestillinger. Den almindelige

*) Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Fest i Anledning af Hans Majestæt Kongens Fødselsdag, den 18de September 1842. Om Sprogets Væsen, Udvikling og Liv. S. 5—6.

Tænkningen ledsagende Følelse af, at Forestillingerne kunne udtales i Sprog og Ens egne Forestillinger just i Ens eget Sprog, er ingenlunde en Tænken i og ved Ordet; thi Ordet er lydende. (Al Tale med sig selv i virkelige Ord er en Følge af Meddelelsesdriften eller en Art Prøve paa Ens egen Sikkerhed i Forestillingsrækken eller paa dennes Evne til at udtales i de Ord, man besidder)".

To Indrømmelser skulle her strax gjøres: 1) „at intet Menneske udvikler sig isoleret", og 2) at Sproget er et „Meddelelsesmiddel"; men den Paastand, at Sproget ikke skulde være „for Tankens egen Skyld", at „den almindelige Tænkningen ledsagende Følelse af, at Forestillingerne kunne udtales i Sprog", ingenlunde er „en Tænken i og ved Ordet", er i den Grad vilkaarlig og stridende mod grundig Psychologie, at vi ikke indsee, hvorledes en saa udmærket Mand som Forfatteren af anførte Program har kunnet opstille en saadan Paastand. Naar Spørgsmaalet er, hvorvidt der tænkes eller ikke tænkes i og ved Ordet, maa her udtrykkelig sees paa den articulerede, i tydelige Tanker sig udviklende Tænkning. Hvorledes bærer man sig nu ad med at opfatte en Tanke tydelig og bestemt uden at opfatte den i og ved Ordet? Man besinde sig blot paa den første nødvendige Skilsmisse mellem Billede, Forestilling og Tanke! Et Billede (Billedet af et Dyr, et Menneske, en Sky o. s. v.) kan Bevidstheden fastholde uden Ordets Hjælp, just fordi Billedet er en umiddelbar Efterligning af Gjenstanden; men Et er Billede, et Andet Forestilling. Billederne i Bevidsthedskredsen kunne adskilles og kjendes paa samme umiddelbare Maade som Gjenstandene i Omverdenen, men det kunne Forestillingerne ikke. Just idet det Billedlige opløses, maae Forestillingerne, for ikke at flyde sammen, gjøres kjendelige ved Tegn, ubilledlige Tegn, det vil sige ved Ord. „Saaledes er Ordet *Tegn* for en Forestilling, der *kunde* have faaet et andet Tegn, ligesom denne Lyd ogsaa *kunde* være

blevet Tegn for en anden Forestilling".*) At Ordet som Tegn selv er ubilledligt, at Lydsymboliken netop faaer sin Betydning derved, at Ordet er og skal være „Tegn uden Efterligning", derom har Programmets Forfatter da ogsaa tydelig nok udtalt sig i Overeensstemmelse med Hegel.

Hvad følger nu heraf? Ja, heraf følger uimodsigeligt, at Forestillingernes, de ubilledlige, i Tanker overgaaende Forestillingers indbyrdes Adskillelse og Forbindelse er saa oprindelig betinget af Ordet, at den Forestillende og Tænkende ligesaa vist trænger til Ordet, for at forstaae sig selv, som for at gjøre sig forstaaelig for Andre. Det er altsaa Forestillingernes og Tankernes Tydeliggjørelse i Bevidsthedskredsen, ikke deres Meddelelse, hvorpaa Eftertrykket falder. Den Antydning, hvormed Programmets Forfatter ledsager sin Paastand, at Tænkningen staaer i et tilfældigt Forhold til Sproget, efterdi „Følelsen af, at Forestillingerne kunne udtales i Sprog og Ens egne Forestillinger just i Ens eget Sprog", ingenlunde er „en Tænken i og ved Ordet", er høist besynderlig, den lyder nemlig paa, at „Ordet er lydende". Hvor høit skal da nu Ordet lyde, for at være Ord? Dersom det er det Sandselige i Lyden, der gjør Ordet til Ord, saa maa det Ord, der udtales med Stentorstemme, altsaa være Ord i høiere Forstand end det Ord, der hviskes. Med en saadan Opfattelse stemmer det jo rigtignok, at det høitlydende Ord er et kraftigere „Meddelelsesmiddel" end det svagtlydende; men hvor er nu Grændsen? Dersom det Ord, der hviskes, endnu er et Ord, om end et svagt Ord, hvor svag tør da en Hvisken være, uden at Ordet forsvinder? „Al Tale med sig selv" maa, ifølge den opstillede Synsmaade, enten være hørlig, hvad man hos Dannede gjerne anseer for et Tegn paa, at den Talende gaaer lidt i Barndom, eller ogsaa en meget sagte Hvisken. At tale med sig selv er altsaa at hviske til sig selv:

*) Anførte Program 1842. S. 11.

hvor der ingen Hvisken er, er der ingen Ord, hvor der ingen Ord er, er der intet Sprog, hvor der intet Sprog er, er der ingen Talen.

Men hvad skulle vi nu sige om den, der sidder ganske taus og læser i en Bog? Sidder maaskee en saadan Læsende og hvisker, eller, dersom han ikke hvisker, ikke bruger Stemmen, men kun Øinene, hvad er det da egentlig han læser? Ord kan det naturligviis ikke være; dersom det, vel at mærke, er bogstavelig at forstaae, at „Ordet er lydende", at det er den sandselige Lyd, der gjør Ordet til Ord.

Den i Programmet fremsatte Anskuelse er saameget besynderligere, som Programmatarius selv i Forordet (S. 4) har lagt fortrinlig Vægt paa „Hegels i al Korthed betydelige Yttringer om Sproget (Encyclopædie, 2te Ausgabe, § 459)," og ydet disse en udtrykkelig Anerkjendelse. Med denne Anerkjendelse maa det imidlertid have en egen Sammenhæng; enten kan Anerkjendelsen ikke gjælde hele § 459, eller ogsaa maa Philologen ikke ganske have forstaaet Philosophen. Det er nemlig saa langt fra, at Hegel i den anførte Paragraph er gaaet ind paa den Synsmaade, at Ordet, for at være Ord, maa være lydende, at han tvertimod vil have Lyden anseet som noget for Ordet Uvæsentligt. Ja, han gaaer i denne Henseende saa vidt, at han i den anpriste Paragraph endog sætter Skriftsproget høiere end Talesproget. „Die Buchstabenschrift", siger Hegel, „ist an und für sich die intelligentere; in ihr ist das *Wort*, die der Intelligenz eigenthümliche würdigste Art der Aeußerung ihrer Vorstellungen, zum Bewußtseyn gebracht, zum Gegenstande der Reflexion gemacht" . . . Hvor Hegel vil hen med denne Udtalelse, er ikke vanskeligt at opdage: han vil nemlig gjøre den udadgaaende Brug af Sproget som „Meddelelsesmiddel" til det Uvæsentlige, den indadgaaende Anvendelse, hvorved Tanken articuleres, til det Væsentlige. „Die erlangte Gewohnheit", vedbliver han, „tilgt auch später die Eigenthümlichkeit der Buchstabenschrift, im Interesse des

Sehens als ein Umweg durch die Hörbarkeit zu den Vorstellungen zu erscheinen, und macht sie für uns zur Hieroglyphenschrift, so daß wir beim Gebrauche derselben die Vermittlung der Töne nicht im Bewußtseyn vor uns zu haben bedürfen; Leute dagegen, die eine geringe Gewohnheit des Lesens haben, sprechen das Gelesene laut vor, um es in seinem Tönen zu verstehen".

Dette hører nu, som sagt, Altsammen til „Hegels i al Korthed betydelige Yttringer om Sproget (Encyclopædie § 459)"; men at disse Yttringer indeholde den meest afgjørende Protest imod det af Programmatarius angivne Synspunkt for Sprogets Betydning som blot „Meddelelsesmiddel", er vist. Naar det da strax i Begyndelsen af Programmet hedder: „Det fremsættes undertiden som en dybere Opfatning af Sproget, at det ikke er til for Meddelelsens, men for Tankens egen Skyld og at Mennesket ikke tænker uden i og med Sproget," saa spørger den opmærksomme Læser: hvilke videnskabelige Fremtoninger mon det vel være, hvortil her sigtes? Efter det umiddelbare Indtryk at dømme, skulde man mene, at det kun var nogle dunkle Hoveder, gjærende Mystikere af ringe Rang, til hvis Anskuelse der i det Hele ikke kunde tages videre Hensyn. Til en saadan Opfattelse leder deels det Flygtige i Udtrykket: „det fremsættes undertiden", deels den Omstændighed, at den hele Synsmaade afvises med et Par Bemærkninger uden videre Undersøgelse eller Begrundelse. Imidlertid seer man dog (S. 6), at det ikke blot er Phantaster som (S. 8) en Schmidthenner eller K. F. Becker, men selv en Wilhelm Humboldt, der holder paa Ordets og Tankens oprindelige Enhed. Maa man nu end indrømme, at Humboldt trods sine store Fortjenester af Sprogforskningen kan i sin „Omhu for Sprogets Værdighed" her og der være saa uklar, at han af den Grund ikke ret frembyder faste Holdningspunkter for motiverende Kritik, da kan dette, hvad Grundspørgsmaalet angaaer, dog paa ingen Maade gjælde om Hegel.

Blandt de Tænkere, der udtrykkelig opfatte Sproget saaledes, „at det ikke er til for Meddelelsens, men for Tankens egen Skyld,“ staaer Hegel, hvis „betydelige Yttringer om Sproget“ Programmatarius selv i Forordet har anerkjendt, i første Række. Ordene blive, ifølge Hegel,*) „zu einem vom Gedanken belebten Daseyn. Dies Daseyn ist unseren Gedanken absolut nothwendig. Wir wissen von unseren Gedanken nur dann, — haben nur dann bestimmte, wirkliche Gedanken, wenn wir ihnen die Form der *Gegenständlichkeit*, des *Unterschiedenseyns* von unserer *Innerlichkeit*, — also die Gestalt der *Aeußerlichkeit* geben, — und zwar einer *solchen* Aeußerlichkeit, die zugleich das Gepräge der höchsten *Innerlichkeit* trägt. Ein so innerliches Aeußerliches ist allein der articulirte Ton, das *Wort*. Ohne Worte denken zu wollen, — wie *Mesmer* einmal versucht hat, — erscheint daher als eine Unvernunft, die jenen Mann, seiner Versicherung nach, beinahe zum Wahnsinn geführt hätte. Es ist aber auch lächerlich, das Gebundenseyn des Gedankens an das Wort für einen Mangel des Ersteren und für ein Unglück anzusehen; denn, obgleich man gewöhnlich meint, das *Unaussprechliche* sey gerade das Vortrefflichste, so hat diese von der Eitelkeit gehegte Meinung doch gar keinen Grund, da das Unaussprechliche in Wahrheit nur etwas Trübes, Gährendes ist, das erst, wenn es zu Worte zu kommen vermag, Klarheit gewinnt“.**)

At forklare Sprogets Oprindelse er med andre Ord at forklare Selvbevidsthedens, den menneskelige Subjectivitets

*) Encyclopædie. Berlin 1845, § 462, S. 349.

**) I sit Skrift De l'origine du langage. Paris 1858. Préface. S. 56 har E. Renan forsvaret Ordets oprindelige Betydning for Bestemmelsen af Tanken mod H. Ritter. M. Ritter n'attribue au langage qu'un seul rôle, celui de communiquer la pensée; il méconnâit une autre fonction non moins importante de la parole, qui est de servir de formule et de limite à la pensée.

Oprindelse. Grundfunctionen er en ideel Objectivering. Kun igjennem Objectivering af Andet kan Bevidstheden objectivere sig for sig selv, kan fra Sandsebevidsthed hæve sig til Selvbevidsthed. At Dyrets Bevidsthed kun er en Sandsebevidsthed forudsætter, at den dyriske Subjectivitet ikke formaaer at hæve sig over en blot sandselig Objectivering, en Objectivering, hvori det Ideelle selv har Præg af sandselig Umiddelbarhed. Dette sees deraf, at Dyret vel kan yttre sig ved en til Sandseindtrykket svarende Lyd, men at et heelt System af dyriske Lydmodificationer dog ikke vilde udgjøre et Sprog, da den dyrisk sandselige Lyd ikke kan blive til Ord. For at Lyden kan blive til Ord, maa den „*løsrives fra hiin*“ — Sandsebevidsthedens — „*Umiddelbarhed og frigjøres af det ikke dyrisk betagne, men forestillende Menneske*“;*) altsaa: for at Lyden kan blive til Ord, maa Forestillingen om Gjenstanden adskilles fra det blotte Sandsebillede, Forestillingen om Fornemmelsen fra den blotte Fornemmelse, den indre Objectivering fra den ydre. At nu den indre, ideelle Objectivering er betinget af en Vexelvirkning mellem de Talende, og at Sproget forsaavidt danner sig som et Meddelelsesmiddel, viser kun, at den psychologiske Subjectivitet fra Begyndelsen af er sandselig udadvendt, og kun ved udenfra, navnlig fra andre Subjectiviteter kommende Paavirkninger bøies indad til Selvreflexion og ideel Objectivering. Men heraf følger

*) Madvig. Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitetsfest 1842. S. 10. Tegnets Frigjørelse fra den første saa at sige umiddelbare Umiddelbarhed er i dette Skrift paa det Eftertrykkeligste fremhævet f. Ex. S. 11, hvor det hedder: „Mange krympe sig ved i Ordet at erkjende et blot *Tegn* uden reelt Aftryk af Forestillingens Væsen og Charakteer; de ville ikke, som de sige, lade Sproget nedsynke til denne nøgne og abstracte Skikkelse fra sandselig, malerisk Fylde og Farve“. Hvortil Forf. bemærker, „at de spicifike, Ordet constituerende Lydarticulationer ikke have noget nødvendigt Forhold til Forestillingens særlige Beskaffenhed“.

ingenlunde, at det sig under Meddelelsen dannende Sprog blot skulde have Betydning som Meddelelsesmiddel; nei, heraf følger just, at Meddelelsen, væsentlig seet, er Betingelse og Forudsætning for Udviklingen af den indadvendte Bevidsthed, en Udvikling, hvorunder Meddelelsesmidlet er at opfatte som Objectiveringsmiddel.

Dersom Meddelelsen, og ikke den indre, ideelle Objectivering, var Hovedsagen ved Sprogdannelsen, saa maatte den Talende jo antages at kunne klare sine Forestillinger og Tanker paa en anden Maade og ved andre Midler for sig selv end for Andre, nemlig for sig selv uden Sprog, for Andre ved Hjælp af Sproget; men dette er beviislig ikke Tilfældet. Den, der i et uklart og forhutlet Sprog meddeler en Anden sine Tanker, om ham gjælder Eet af To: enten have Tankerne i hans Bevidsthed en uklar og forhutlet Form, eller, hvis de ere klare og bestemte, tænker han dem i et Sprog og udtaler dem i et andet. Det Sprog, hvori den Talende tænker Tankerne, er ham da det væsentlige og overordnede; det, hvori han meddeler dem, det uvæsentlige og underordnede. Den Talende kan ikke objectivere sine Forestillinger for Andre, uden at han med det Samme maa objectivere dem for sig selv; men derimod kan han nok objectivere dem for sig selv, uden at objectivere dem for Andre: Sproget kan altsaa være Objectiveringsmiddel uden at være Meddelelsesmiddel, men ikke omvendt.

Den Maade, hvorpaa Talen bestemmes, falder i Princippet sammen med den Maade, hvorpaa Tanken bestemmes. Der tales i Sætninger, fordi der tænkes i Sætninger; det lydende Ord i Talen og det lydløse Ord i Tanken er væsentligt det samme Ord. Kan Ordet „Lyn“, naar det lyder, gjælde for en Talesætning „det lyner“, da maa det samme Ord ogsaa, uden at lyde, kunne gjælde for en Tankesætning. Den Subjectivitet, der om det paagjældende Phænomen taler til en Anden i Ordet „Lyn“, vil, naar Ingen er tilstede, tale til sig

selv, objectivere sig det samme Phænomen ved det samme Ord; kun med den Forskjel, at medens Tanken i det lydende Ord er en Talen, er Talen i det lydløse Ord en Tænken. Indskrænket til det lydløse Ord Lyn alene er Tankesætningen vistnok uden Articulation, Subjectet gaaer i Eet med Prædicatet, Substantivet med Verbet; ikke destomindre er Forskjellen mellem Subject og Prædicat, Substantiv og Verbum paa ubevidst Maade underforstaaet. Det Samme gjælder, naar Ordet lyder som Talesætning; uden en uvilkaarlig Adskillelse af Noget, hvorom der tales, og det, der udsiges derom, en Adskillelse, som Ordet vel ikke betegner, men foranlediger, vilde her ikke være nogen Sætning,*) og naar her ikke var nogen Sætning, da heller ingen Tale.

---

*) „At Sproget begynder med Sætningen, er aldeles sandt i den Betydning, at det er den stillede Opgave, hvortil Alt sigter og stræber; thi Mennesket vil tale, ikke benævne isolerede Forestillinger; det er fremdeles sandt, at enkelte Ord i Begyndelsen involverede Sætninger, idet det forudsattes, at den Talende vilde udsige Noget, ikke hensigtsløst henkaste et Navn. Men naar i den nyeste Tid dette er blevet fremstillet, som om Sproget virkelig havde begyndt sin Dannelse med den hele Sætning, da ligger heri den besynderligste Forvirring ... Sætningen er kun heel, naar den indeholder sine Bestanddele satte i deres Enkelthed og dernæst sammenfattede. Vil man nu lade Sproget begynde med en saadan Sætning, da antager man, at der ved det første Forsøg fremtraadte, forstodes og fastholdtes to adskilte Ord og deraf det ene som Tegn for en concret Subjectsforestilling (Gjenstand), og i det næste Forsøg, den næste Sætning gjentager dette sig. Herfra vender man sig da til Forestillingen om Sætninger, hvori Bestanddelene laae indviklede, men siden udskiltes, ligesom af en Rodknold, det er, til Ikke-Sætninger, en Uting, der hverken kunde udsiges eller forstaaes eller kunne tænkes. Thi al Tale og al Forstaaelse gaaer ud fra, at den Lyd, som man ikke kan opløse i særskilt betydende Bestanddele, er Tegn for en enkelt Forestilling, og af denne udeelte Masse kan ingen Proces udbringe adskilte, aldeles forskjellige Ord, eller af mange slige Sætninger

Som Forskjelseenhed af Talen og Tænken er Sætningen et Produkt af ideel Objectivering, og Objectiveringens Idealitet kjendelig derpaa, at det Objectiverede undergaaer en Forvandling. I Sætninger som: Hesten løber, Træet grønnes, er det ikke de sandselige Gjenstande, Hesten og Træet, for sig, heller ikke de almene Kategorier, løbe og grønnes, for sig, der blive objectiverede; i den ved Sætningen bestemte Objectivering er Hesten det Løbende, og det Løbende en Hest. Den fuldstændige Sætning har sine særskilte Bestanddele, men bestaaer selv i deres Sammenfatten til Eenhed. Objectiveringens Grundfunction betinges altsaa af to særskilte Functioner: Bestemmelse af Sætningens Led og Angivelse af den Maade, hvorpaa Leddene ere forbundne. Ved Bestemmelse af Sætningens Led kommer det væsentlig an paa Orddannelse; ved Angivelse af Forbindelsesmaaden paa Formdannelse. De sprogformende Functioner opfatte vi da med Hensyn hertil fra to Synspunkter, nemlig som *orddannende* og *formdannende*, dog saaledes, at den ene af disse Virksomheder uophørlig forudsætter den anden.

Orddannende Functioner. For at forklare Oprindelsen til den Mangfoldighed af Lydforskjelligheder, et Sprog behøver til Betegnelse af de mangfoldige Tilværelsesphæno-

altid det samme Ord for samme Forestilling; ere der derimod særskilt betydende Lyd deri, da ere de der som Ord forud for Sætningen eller vi falde tilbage i den ovenfor antydede Urimelighed." Madvig. Anførte Program. S. 27—28. Renan synes imidlertid ikke endnu at være bleven opmærksom paa dette vistnok meget vigtige Punkt, men lader det blive ved temmelig almindelige Reflexioner, saasom: Dans nos langues modernes, le sujet, le verbe, ainsi que plusieurs des relations de temps, de modes et de voix, sont exprimés par des mots isolés et indépendants. Dans les langues anciennes, au contraire, ces idées sont le plus souvent accumulées dans un mot unique et exprimées par une flexion. De l'origine du langage. S. 154.

mener, har man især lagt Vægt paa Naturmenneskets skarpe Sands for sandselige Forskjelligheder og store Gaver til at efterligne. Den orddannende Function kom da, ifølge denne Synsmaade, oprindelig til at beroe paa en Efterligning, især af Lydphænomener, saa at de onomatopoietiske Ord maatte blive de egentlige Rodord (*τὰ γὰρ ονόματα μιμητικα ἐστι.* Aristoteles). Men hvor stor en Rolle den uvilkaarlige Efterligning end kan have spillet ved den begyndende Orddannelse, saa maae vi dog give de Philologer Ret, der nedsætte saavel de onomatopoietiske Ord som Interjectionerne til underordnede Momenter.*) Det er ikke Efter-

*) „I ethvert Tilfælde bliver ogsaa her Ordet først Ord ved at aflægge denne Umiddelbarhed, just at betegne det, der lyder saaledes. Herfra maa kun gjøres den bestemte og begrændsede Undtagelse, som beroer paa selve Sprogmidlets Forhold til en særegen Side af den sandselige Natur, det Lydende i den. Opfattelsen af Lydforestillingen selv i dens individuelle Skikkelser (ikke som almindelig Kategorie) udtalte sig naturligen igjennem de Lyd, der vare Forestillingens Indhold og Gjenstand, og saaledes opstode de *onomatopoietiske* Ord. De ere saa langt fra at høre til Sprogets Kjerne og Grundlag, at de, fordi de blive staaende i hiint umiddelbare Forhold, paa en Maade ere nægte Ord, ofte selv i det ellers uddannede og befæstede Sprog uderkastede legende Forandringer og Dannelser". Madvig. Anførte Program S. 16. Men Interjectionerne og de onomatopoietiske Efterligninger vilde jo være fortræffelige Ord, dersom Sproget var et blot Meddelelsesmiddel. Blandt de nyere Phil. har Renan især taget Ordet for Lydefterligningen. La langue des premiers hommes ne fut donc, en quelque sorte, que l'écho de la nature dans la conscience humaine . . . La rupture, par exemple, pouvait-elle s'exprimer d'une manière plus pittoresque que par la racine *ῥαγ* (*ῥήγνυμι, ῥήσσω, ῥώξ*); sanscrit: *rug*; celto-breton: *rogan*; ou par sa forme latine *frac*; allemand: *brechen*? *Frem, strep, strid*, ne sont-ils pas également la peinture naturelle du bruit dans ses diverses nuances? Anf. Skr. S. 136—37.

ligningen, det er tvertimod den Betegnelse, hvorved Sandsebilledet bliver til Forestilling, en Betegnelse, hvorved enhver Efterligning falder bort, der gjør Lyden til Ord; istedenfor at være blot *efterlignende* er den orddannende Function actuelt *bestemmende*.

At den orddannende Function er actuelt bestemmende, maa ikke forstaaes, som om den selvvirksomme Subjectivitet i den Forstand lagde Noget til af sit Eget, at den umiddelbart frembragte ideelle Betegnelser for det Ideelle, særegne Ord for Forhold, Benævnelser paa rene Kategorier o. dsl. En saadan Antagelse er ligefrem stridende mod Sagens Natur. Vel er det ikke det Sandselige i Lyden, der gjør Ordet til Ord; men Ordet kan til sin første umiddelbare Bestemthed ikke undvære et Element af sandselig Punktualitet. „At al Sprogdannelse udgaaer fra Betegnelsen af sandselige Forestillinger, er ikke blot det Resultat, hvortil alle Forskninger over Ordenes Betydningers Sammenhæng selv i de meest udviklede Sprog føre, heller ikke en blot Formodning, grundet paa en Forudsætning om de første sprogdannende Menneskers Udvikling og deres Forestillingskredses Grændser, men en Sætning, der følger ligefrem af Sprogets Natur og dets nødvendige Tilblivelsesmaade. Bekræftelsen af Forestillingernes Fællesskab ved Hjelp af deres sandselig nærværende Gjenstand var Udgangspunktet for den hele Grundovereenskomst, hvori Sproget har sin Rod“.*) Den orddannende Function er altsaa ved Betegnelser for det Almindelige ikke en

*) Madvig. Anførte Program. S. 18. Hvor conseqvent Forfatteren fastholder og gjennemfører denne Synsmaade, sees blandt Andet af følgende Udtalelse (Program 1856 S. 11). „Naar Humboldt etsteds, kæmpende med sig selv, yttrer, at han dog ikke seer, hvorfor der ikke kan gives oprindelige Ord for Forhold ligesaavel som for Forestillinger, glemmer han, at Forudsætningen for Ordet er Forestillingen (og oprindelig Forestillingen om det sandselig Paaviselige) ... oprindelig og ifølge den første Forudsætning, hvorved Lyd

selvstændig skabende, men en forklarende, idealiserende Virksomhed.

Den Kjendsgjerning, at ethvert Ord i Sproget oprindelig har havt en sandselig Betydning, er af Sensualisterne naturligviis bleven misforstaaet i den Grad, at de have anseet Subjectivitetens aprioriske Selvvirksomhed for en tom Indbildning. Men Subjectivitetens Selvvirksomhed under Sprogdannelsen er netop kjendelig af den Maade, hvorpaa det Udvortes omsættes i sit tilsvarende Indvortes, det Sandselige i sit Usandselige, det Individuelle i sit Almene. Subjectiviteten kommer ikke abstract ved sig selv til sig selv; den maa begynde med sit Andet, men ved Opfattelse af sit Andet, det Objective, viser den just sit oprindelig subjective Væsen. Saaledes kan Tænkningen heller ikke begynde med en abstract Bestemmen af sig selv; den maa begynde med sit Andet, sin Realnegation, det Sandselige. Saalænge Ordene endnu kun have sandselig Betydning, er Tænkningen fortabt i Sandsningen; men allerede den Kjendsgjerning, at Lyden er præget til Ord og derved til Kategorie, beviser, at Tænkningen selv i sit Andet har Tanken med. Kun efterhaanden som Opfattelsen af Forholdene i det Udvortes articuleres ved Sproget, foregaaer der en tilsvarende Articulation af det Indvortes. Hvorfor den Talende ikke oprindelig vælger egne Ord til Betegnelse af det Indvortes og Ideelle, er, forsaavidt Sproget opfattes som Meddelelsesmiddel, klart af vort Foregaaende; men hvorfor vælger den Tænkende nu ikke særegne, af alt Sandseligt uafhængige Tegn, abstract ideelle Privattegn, til at betegne Tankerne for sig selv? Svar: fordi det er umuligt. Hvad skulde slige abstract ideelle Privattegn vel være? Egne Forestillinger! men saa maatte disse Forestillinger, som ovenfor

bliver gjort til Ord, bliver Alt, hvad der fremkommer i Sproget, ved sin Fremkomst til Forestillingsnorm eller pronominalsk Forestillingspaapegen.“

er viist, jo selv have deres Tegn. Særegne Anskuelser! men hvad er en særegen Anskuelse uden et særeget Billede, uden Skin af noget Sandseligt. Det er altsaa ikke blot for Meddelelsens Skyld, men for Tænkningens og Tankernes egen Skyld, at Ord for det Sandselige faae en overført Betydning og anvendes til Betegnelse af det Usandselige.*)

*) Ceux qui ont tiré le langage exclusivement de la sensation se sont trompés, aussi bien que ceux qui ont assigné aux idées une origine purement matérielle . . . Le transport ou la métaphore a été de la sorte le grand procédé de la formation du langage. Une analogie en a entraîné une autre, et ainsi le sens des mots a voyagé de la manière en apparence la plus capricieuse; souvent même la signification primitive a disparu, et n'a laissé subsister que les acceptions dérivées , . . Le verbe être, dont M. Cousin disait hardiment en 1829: „Je ne connais aucune langue où le mot français être soit exprimé par un correspondant qui représente une idée sensible"; le verbe être, dis je, dans presque toutes les langues, se tire d'une idée sensible. L'opinion des philologues qui assignent pour sens premier au verbe hébreu haia ou hawa (être), celui de respirer, et cherchent dans ce mot des traces d'onomatopée, n'est pas dénuée de vraisemblance. En arabe et en éthiopien, le verbe kâna, qui joue le même rôle, signifie primitivement se tenir debout (exstare). Koum (stare) en hébreu passe aussi dans ses derivés au sens d'être (substantia). Quant aux langues indo-européennes, elles ont composé leur verbe substantif avec trois verbes differents: 1) as (sanscr. asmi, ἔμμί, εἰμί, sum); 2) bhû (φύω, fui, allem. bin, persan bouden); 3) sthâ (stare, persan hestem), devenu partie du verbe être, au moins comme auxiliaire, dans les langues modernes de l'Inde et dans les langues romanes (stato, été). De ces trois verbes, le troisième est notoirement un verbe physique et signifie se tenir debout. Le deuxième a eu très-vraisemblablement le sens primitif de souffler. Quant au troisième, il paraît se rattacher au pronom de la troisième personne; mais ce pronom lui-même, quelque abstrait qu'il soit, semble se rapporter à un sens primitivement concret. Renan. Anf. Skr. S. 122—130.

Formdannende Functioner. Hvor inderlig Bestemmelsen af Stof og af Form hører sammen i Sproget, sees af Orddannelsen. Allerede Lydens første Articulation, hvorved den bliver Betegnelse for en bestemt tilsvarende Forestilling, forudsætter Formvirksomhed. Da det nu ovenikjøbet kan være et Spørgsmaal, hvorvidt de særskilte Lydelementer, hvoraf en Sætning dannes, i deres blot elementære Forskjellighed ere at opfatte som oprindelige „Ord" eller snarere som „Rødder," hvoraf Ord i egentlig Forstand kunne dannes, saa indsees heraf, at de i de indo-europæiske Sprog til bestemte Klasser henhørende Ord, maae have gjennemgaaet en dobbelt Formning.*)

*) Die Sätze der sanskritischen Sprachen bestehen aus Wörtern; in diesen sind die Wurzeln aufgehoben oder enthalten, etwa in der Weise, wie ein chemisches Element (z. B. Sauerstoff) in einem chemisch zusammengesetzten Körper (z. B. Wasser), und die Wörter sind die Glieder des Satzes. Nirgends, auch im Englischen nicht, treten Wurzeln, als solche, in der Rede auf. Denn es liegt im Wesen und im Begriff der Wurzel, etwas Vereinzeltes zu sein; in der Rede aber hat alles Zusammenhang. Die Wurzel ist also allemal nur ein abstractes Product der Analyse. Sie kann zwar unter Umständen lautlich unverändert und ohne Zusatz Glied der Rede werden, und im Chinesischen tritt allerdings die Wurzel in ihrer vollen Nacktheit in die Rede, dann genügt es aber schon, daß sie mit andern Gliedern des Satzes, wenn diese auch selbst wiederum bloß nackte Wurzeln sind, zusammengesprochen werden, um ihr abstractes Wesen als Wurzel abzulegen und lebendiges Element der Rede zu werden. Durch das Zusammenfassen zweier oder mehrerer Wurzeln in einem bestimmten Verhältnisse hört die Wurzel auf eine solche zu sein. Es ist also ungenau, zu sagen, der chinesische Satz bestehe aus Wurzeln; denn in den Satz aufgenommen verschwindet das Wesen der Wurzel. In Bezug auf letztere unterscheiden sich also das Chinesische und die sanskritischen Sprachen dadurch von einander, daß in diesen die Wurzel im Worte, in jenem aber erst im Satze aufgeht. H. Steinthal. Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues. Berlin 1860. S. 112.

Ligefrem og direct har den formdannende Function ikke begyndt med at adskille Substantiver, Adjectiver, Verber, o. s. v.; men allerede ved Dannelsen af Sætningen, i hvilken enhver af Rødderne fik sin Function, var en saadan Adskillelse oprindelig forudsat. „Naar man oftere har stridt, om Substantivet eller Verbet var ældst i Sproget, viste der sig sædvanlig i hele Striden nogen Uklarhed i Forestillingerne. I og for sig var Verbalroden ligesaavel et Substantiv som Navnet for nogen anden Forestilling, og ligesaa de oprindelige Adjectivrødder; men da man i det begyndende Sprog ikke fastholdt Virksomheden eller Egenskaben som abstracte Forestillinger og talte om dem, kom Rødderne ikke til Anvendelse som Substantiver, men bleve strax Verber eller Adjectiver, idet de brugtes udsigende; thi dette er Verbet, Virksomhedsnavnet sat som Prædicat . . . Ved Betragtningen af Rodens Hensætten som Verbum til et Subjects-Substantiv (naar dette var dannet) maa man først komme paa det Rene med den saakaldte copula mellem Subject og Prædicat . . . Denne copula ligger som den Act, hvorved Forestillingerne henføres til hinanden, bagved Sproget og er Talens Forudsætning; i Sproget selv hverken er eller kan den være direct udtrykt anderledes end ved Talens Sammenhæng. Ethvert Tegn vilde selv trænge til et nyt Tegn for at det henførtes; allermindst er det almindeligste Prædicat, er, et Tegn for copula“.*)

Ligefrem kunne Tanken og Ordet aldrig blive commensurable; deres Eenhed er en Forskjelseenhed. Den bestemte, sit bestemte Udtryk iboende Tanke er altid reflecteret i en oversvævende Tænkning og kan kun i denne Reflexion først egentlig fattes. Betydningen af et Ord være ved Sprogbrugen nok saa bestemt, den vil dog altid ændres efter den Sammenhæng, hvori Ordet forekommer, og det Samme gjælder om Sætningen. Hvad der da ikke kan opnaaes direct, maa opnaaes

*) Madvig. Anf. Program 1842. S. 29—30.

indirect; men for at Opnaaelsen kan finde Sted, maa der foregaae Articulationer af det Indirecte ved det Directe, og omvendt; det er paa disse Articulationer, at de formgivende Virksomheder særlig skulle kjendes. Overalt, hvor Tankeformerne ikke chrystalliserede i et System af ufuldendte Betegnelser, maatte Tilfredsstillelsen af de første elementære Fordringer, paa Grund af Misforholdet, den altfor store Kløft mellem det Directe og det Indirecte, uvilkaarlig fremkalde nye Fordringer, disses Tilfredsstillelse igjen nye o. s. fr. „Sprogets Opgave, til Opfattelse og Efterdannelse at fremstille de Forbindelser af Enkeltforestillinger til Anskuelser, i hvilke det tænkende Væsen bevæger sig, fandt ikke sin fulde Løsning i det, der udgjør den sprogdannende Virksomheds første Resultat, de Ord, der betegne Forestillingerne efter deres Indhold eller paavise dem efter deres Relation (de benævnende og pronominale Ord), idet den anskuende Bevidsthed indeholder Mere, end der udtrykkes ved disse Ord og deres Opfatning efter Talens ingen anden Antydning behøvende Grundforudsætning om den prædicative Forbindelse til Udsagn, og forbinder flere Forestillinger i een Anskuelse, end der efter denne Forudsætning alene kunne opfattes i deres Sammenhæng. Til at bevirke Opfatningen af det, der saaledes er Mere i den anskuende Bevidsthed, tjene de grammatikalske Betegnelser (Ordstilling, hjelpende Ord, Bøining af de benævnende Ord)“.*)

Men just ved at reflectere paa Forholdet imellem det Directe og det Indirecte i „de grammatikalske Betegnelser“ og mærke os „Motiverne“, saaledes som den skarpsindige Philolog selv nøiagtig angiver dem,**) faae vi jo Punkt for Punkt Beviset for, at Sproget er uadskilleligt fra Tænkningen, og at Sprogudviklingen just af den Grund — ikke for Meddelelsens Skyld — maa falde sammen med den tænkende

*) Madvig. Om de grammatikalske Betegnelsers Tilbliven og Væsen, 1ste Stykke. Universitetsprogram. 6te October 1856. S. 7.

**) Anf. Program S. 7—8.

Subjectivitets Selvudvikling. „De *Motiver*, der enten kræve eller kunne foranledige grammatikalske Betegnelser, lade sig efter Anskuelsesformens Natur henføre til bestemte Hovedklasser, idet de enten (A) angaae *Enkeltforestillingens Omfang og den Form*, hvorunder den i bestemt Function (som Substantiv, Verbum, Adjectiv) optages i Anskuelsen i Forhold til Ordets umiddelbare Betydning (saasom Betegnelser for Substantivernes Tal, for deres Opfatning som individuelt bestemte eller ubestemte, for Adjectivforestillingens Grader, for Verbets Brug i passiv eller paa lignende Maade modificeret Betydning), eller (B) *Forestillingernes Forhold* i Forbindelse til Heelhed i Anskuelsen (*Forhold i Sætningen*), hvilket Forhold deels (a) er prædicativ eller attributiv Forbindelse (Betegnelser ved Prædicatet eller Attributet efter dets Henhøren til Subjectet, *prædicative eller attributive Betegnelser*), deels (b) et Bestemmelsesforhold af de substantiviske Forestillinger til og i Udsagnet enten som omprædicerede eller trædende til i den rumlige Anskuelses Form (*specielle Forholdsbetegnelser*. Casus, Præpositioner), eller endelig (C) *hele Anskuelsens Stilling for Bevidstheden* med Hensyn til Virkelighed, Præsents og Sammenhæng med andre Anskuelser til sammensat Anskuelse (*Sætningens Forhold*; Betegnelser for Maade og Tid, Conjunctioner!“*)

Det er igjen Grundforholdet, det psychologisk-ontologiske Forhold mellem Billede, Forestilling og Tanke, hvorpaa det væsentlig kommer an, naar Spørgsmaalet er, hvad der kan udtrykkes direct, og hvad indirect. Ligesom Forestillingen er det i logisk Forstand idealiserede Billede, saaledes er Tanken igjen den idealiserede Forestilling. Jo mindre Idealitet en Forestilling har, desto mere direct kan Fremstillingen være; omvendt, jo mere abstract ideel Forestillingen er, desmere indirect er den fra Begyndelsen af indeholdt i den directe Fremstilling af det Concrete. „Den, der taler om *Mænd*, har

*) Madvig. Anf. Program 1856. S. 8.

ikke en særlig abstract Forestilling om Fleerhed, men han har og forlanger opfattet Forestillingen *Mand* under Fleerhedens Form; den, der vil tale om en Hests Løb som forbigangent, har ikke for Bevidstheden en abstract Forestilling om Forbigangenhed, heller ikke vilde han, hvis han havde den, tale om den, som om Hesten og Løbet; ved at *nævne* Forbigangenheden, vilde han forvirre hele Meningen; den, der siger: „Manden ligger i Huset,“ har ikke en Forestilling om *Væren* i fremhævet i Bevidstheden eller vil stille den ved Siden af Forestillingen om Mand og Liggen som en tredie; men begge have Fornemmelsen af en Skuen af de benævnte Forestillinger under en særegen Form, den, der, naar den fastholdes ved Abstraction og gjøres til Gjenstand for Omtale, vil kræve et Navn som *Forbigangenhed* eller Væren i, og tillige et Forlangende om, at Tilhøreren skal efterdanne og skue de benævnte Forestillinger (i første Tilfælde: „Hesten løb“, hele Udsagnet) under samme Form“.*) — Den, der taler om *Mænd*, gjør altsaa, være sig bevidst eller ubevidst, en Forskjel imellem det, der skal forestilles, og det, der skal tænkes. Skikkelsen *Mand* skal forestilles, *Fleerheden* skal tænkes: idet Forestillingen *Mand* opfattes „under *Fleerhedens* Form“, bliver det Directe bestemt ved det Indirecte, d. v. s. Forestillingen bestemmer Tanken og Tanken Forestillingen; begges gjensidige Bestemmelse gives i og ved Sproget, og kan ikke gives ved noget andet Middel. Vil Nogen forsøge at angive et andet Middel, da er Resultatet Eet af To: enten er Midlet uadæqvat, og da forfeilet, eller adæqvat, og da et Sprog. Hvad der i Talen udtrykkes indirect, er ligesaa vel indirect for den Talende selv som for Tilhøreren.

Forsøger man at sætte Adskillelsen mellem Tanke og Ord deri, at den ene Talende kan have en mere udviklet Bevidsthed end den anden, uagtet de begge sige det Samme,

*) Madvig. Anf. Program 1856 S. 11.

og altsaa, hvad Meddelelsen angaaer, staae paa lige Trin: da vil ogsaa dette Forsøg strande paa Philologiens Klipper. Lad To meddele sig i den samme Sætning: „Hesten løb"; lad den Ene have, „en abstract Forestilling om Forbigangenhed," den Anden ikke: er det nu herved godtgjort, at Sproget som Meddelelsesmiddel staaer i et tilfældigt Forhold til Tanken? Paa ingen Maade. For det Første have vi jo Philologens udtrykkelige Erklæring, at den, der, idet han udtalte Sætningen: „Hesten løb," havde en abstract Forestilling om Forbigangenheden, dog ikke vilde indblande den i Talen, for ikke at forvirre Meningen. Men forvirrer han Meningen ved at indblande den uvedkommende Forestilling, da forvirrer han den jo ikke blot for Tilhøreren, men ligesaa meget for sig selv. Dernæst, og dette maa eftertrykkelig fremhæves, kan Ingen have en abstract Forestilling om Forbigangenhed og fastholde den i en Abstraction, uden at han, netop for Abstractionens Skyld, maa have et tilsvarende Ord. Forbigangenheden er en ideel Forestilling; dens Væsen er negativt; den kan ikke anskues, den kan kun tænkes, og Tanken bestemmes ved det ubilledlige Tegn, ved Ordet.

Det, vi i denne Sammenhæng skulle indsee, er, at Sproget oprindelig „er til for Tankens egen Skyld," og „at Mennesket ikke tænker uden i og med Sproget". Hvilket af de for grammatikalske Betegnelser anførte Motiver vi end betragte, saa komme vi dog til det Resultat, at Tanken bestemmes ved det Sprog, den selv bestemmer, at Tanken formedelst Sproget er en Function af en Function af sig selv.

See vi hen til Betegnelser for „Enkeltforestillingens Omfang og dens Form," altsaa til Motivet (A), hvorfor er her da ikke i Sproget, ved Siden af Navnet for Enkeltforestillingen selv, et Navn for dens Omfang og et eget Navn for dens Form? Bestemmelserne: Omfang og Form, skulle, hedder det, ikke forestilles direct, men indirect, det vil sige, de skulle ikke forestilles, men tænkes. Desuagtet kunne slige Bestemmelser

ikke i den sprogdannende Bevidsthed begynde som klare Tanker; de maae tvertimod begynde som dunkle Antydninger. Hvorledes hæves de dunkle Antydninger da op til Bevidsthedens Lys? Derved, at de som flygtige Forestillinger (i dette Tilfælde Biforestillinger om et bestemt Omfang, en bestemt Form) hæfte sig ved en Gjenstandsforestilling; denne Tilhæftning er kun mulig ved Ordet. Det er ikke Mennesket som Individ, men Mennesket som Ord, hvortil der kan foies en Artikel; det er ikke Individet Mand, men Ordet Mand, der ved en Omlyd gaaer over i Pluralis; men er Individet ombyttet med Ordet, saa er den dunkle Antydning af bestemt eller ubestemt, af enkelt eller flere uvilkaarlig med i Biforestillinger. Idet nu disse Hovedforestillingens Ord ledsagende Biforestillinger mærkes som væsentlige, maae de som indirecte Forestillinger bestemmes enten paa direct eller indirect Maade. Først naar Betegnelsen ved Sproget har sikkret de indirecte Forestillinger, blive de Gjenstand for Abstractionen og ved Abstractionen for den bestemmende Tænken. Uden Sprog vilde der ikke være Bevidsthed om Forskjel imellem et bestemt og et ubestemt Individ, mellem Enkelttal og Fleertal, mellem Activ og Passiv; uden Sprog vilde der for Tanken hverken være Bestemthed eller Ubestemthed, efterdi Tanken Bestemthed ligesaa vist forudsætter Ordet, som Ordet Bestemthed forudsætter Tanken.

Kaste vi et Blik paa Motivet (B), skal vist Ingen negte, at Forskjellen mellem Subjectet og dets Prædicat, mellem Substantivet og dets Attribut, er en Begrebsforskjel, altsaa en Tankeforskjel. Uden en saadan Forskjel vilde den tilsvarende Tanke ikke være, men uden et tilsvarende Sprog vilde Forskjellen selv ikke være. Tingen, antilogisk som Ting, er hverken Subject eller Prædicat, hverken Substantiv eller Attribut; kun i Sproget er der Subject og Prædicat, kun i Sproget er der Substantiv og Attribut, kun i Sproget kan der tænkes.

Hvad endelig Motivet (C) angaaer, hvor er det da muligt

at tænke sig „en Anskuelsens Stilling for Bevidstheden," en af Anskuelser sammensat Anskuelse, altsaa en Anskuelse af Anskuelser, uden Ord, uden Sprog? En Anskuelsens Stilling for Bevidstheden er jo noget ganske Andet end en Gjenstandens Stilling for Bevidstheden. En Anskuelse af en Anskuelse, en Forestilling om en Forestilling er ikke som et Billede af et Billede, et Syn paa et Syn, i sandselig Umiddelbarhed; her er en Fordobling, der beroer paa Biforestillingers Forvandling til negative Formbestemmelser, Bestemmelser af Billedligt ved Ubilledligt, af Ubilledligt ved Billedligt, Reflexionsbestemmelser af Ord ved Sætning og af Sætning ved Ord, af Hovedsætning ved Bisætning o. s. v. „I den Magt, hvormed de enkelte Led af Tanken samtidig trænge sig frem, ligger Opfordring til at udvide Sætningsforbindelsen ved at knytte flere Bisætninger til samme Hovedsætning og Bisætninger til Bisætninger, en Opfordring, der bliver stærkere, jo rigere Tankeindholdet, jo livligere og mere omfattende Meddelelsen, jo større Trangen til skarp Begrændsning af den enkelte Tanke ved Bibestemmelser bliver".*) — Den, der erkjender dette og endda antager, at der kan tænkes bestemte Tanker uden Ord, uden Sætninger, følgelig uden alt Hensyn til Forskjellen mellem Hovedsætninger og Bisætninger, maa virkelig, dersom hans Antagelse skal gjælde for Mere end en tom Paastand, paatage sig philologisk at vise os, hvorledes en Subjectivitet bærer sig ad med at tænke enten en Tanke uden Sætning, eller en Sætning uden Ord, eller en Sætning i Ord uden Sprog.

ββ) *Tankeformende Functioner.* Idet Tanken bearbeider sit Objectiveringsmiddel, bearbeider den væsentlig sig selv; de tankeformende Functioner kunne da heller ikke holdes i en Rubrik for sig ligeoverfor de sprogformende. Men Tanken er forskjellig fra Ordet som det, der betegnes, er forskjelligt fra Betegnelsen; den Opgave, at uddanne et

*) Madvig. Program 1856. S. 39.

System af Betegnelser, er altsaa forskjellig fra den Opgave at udforme og gjennemklare det i Betegnelserne reflecterede Indhold: med Hensyn paa den første Opgave ere Functionerne sprogformende, med Hensyn paa den sidste tankeformende. Det er for Psychologie og Logik af stor Betydning, at Philologien i vor Tid har naaet det Vendepunkt, at den med fuld Bevidsthed er istand til at behandle de sprogformende Functioner for sig, uden Indblanding af uvedkommende Speculationer.

„Spørgsmaalet om, *hvad* og *hvormeget* af Tanke og Forestilling der ligger i Sprogets grammatikalske Betegnelser", siger Madvig,*) „og hvorledes det ligger deri, ad hvilken Vei det er knyttet dertil, paatrænger sig som saa vigtigt for den videnskabelige Fremstilling af grammatikalske Begreber og dets Afgjørelse er en saa væsentlig Forudsætning for Gyldigheden af Betragtninger og Domme over Sprogenes grammatikalske Fortrin og Mangler, deres grammatikalske Bygnings Forhold til Aandslivet, at man skulde vente, at der for begge disse Hensyns Skyld var arbeidet ivrigt paa at klare det, at man i det Ringeste havde søgt at stille det og besvare det ret bestemt". At Opgaven virkelig lader sig stille og besvare bestemt, har Forfatteren af Programmet fra 1856 viist ved at angive og bestemme Motiverne. Men da Sproget „er til for Tankens egen Skyld", da Mennesket „ikke tænker uden i og med Sproget", maae de sprogformende Functioner ligesaa vist reflectere sig i de tankeformende, som disse i hine. Her kan ikke være Tvivl om, *at* det skeer; men Spørgsmaalet er, *hvorledes* det skeer.

Det er, eller har idetmindste tidligere været, en temmelig udbredt Mening, at de gamle classiske Sprog, Græsk og Latin, især Latinen, skulde udmærke sig ved streng Logik, og at den strenge Logik skulde lægge sig for Dagen i deres Grammatik. Men hvormegen Uklarhed der kan indblande sig i slige Bedømmelser, kan Philologien selv allerbedst godtgjøre.**)

*) Program 1856. S. 9.

**) „Stundom henvises man til de fine Nuancer og Vendinger, hvoraf hvert Sprog har sine, og som, saaledes som det ovenfor er ud-

„Sproget", siger Madvig, „har ikke blot en grammatikalsk Form, men det har ogsaa indenfor denne Forms Grændser et Standpunkt, en Tilstand, en raa ubearbeidet Tilværelse og en høiere Udvikling, en tilveiebragt stilistisk Evne, og heri ligger baade et Vidnesbyrd om, at der er arbeidet meer

viklet, mere vidne om naiv Modtagelighed end om consequent Logik; men almindeligere paaberaabes den strenge Consequents, hvormed Sætningens Dele sammenføies i nøie Overeensstemmelse med og Afhængighed af hverandre, Prædicatet rettende sig efter Subjectet i Person, Tal, Kjøn, Substantiverne indordnede i deres bestemte Casus o. s. v., med andre Ord, det synes at opfattes som særlig logisk, at Sproget iagttager sine egne Regler og anvender sine Betegnelsesmidler hvert efter dets Betydning, som om de simplere Sprog ikke indenfor deres Systems Omraade gjorde ganske det Samme" . . . „Til denne Forestilling om det mere Logiske i de gamle Sprog sluttede sig dernæst en uklar Overførelse af andre Egenskaber, som man, hver efter sit Skjøn, fandt hos de gamle Folk og ved deres Litteraturer, paa Sprogene, tildeels fordi man af Sprogenes egen grammatikalske Beskaffenhed vilde bevise, hvad der kun af de store historiske Culturforhold lader sig bevise, at Kundskab i de gamle Sprog er af den største og meest udbredte Vigtighed for Dannelsen, eller fordi man overhovedet søgte Anbefalinger for det Sprogstudium, man drev. Medens Latin beholdt Anseelsen for særlig logisk Bestemthed, søgtes andre Prædicater for det Græske. Det er muligt, at der ved en Sammenligning mellem de to klassiske Sprog indbyrdes i reen grammatikalsk Henseende, som forresten, naar Momenterne skulle rigtig og ublandet afveies, er yderst vanskelig, vil vise sig nogen Overvægt i Modtagelighed for Bimotivers (Perturbationers) Indflydelse paa Hovedanalogien i Græsk, (see Fortalen til den tydske Udgave af min græske Syntax. S. XI); meget stor vil den neppe være, og en Slutning deraf til hele Folkets aandelige Disposition vil være saameget usikkrere, som ikke alle særlige i Udviklingsvilkaarene liggende Indflydelser kunne medtages". Madvig. Om de grammatikalske Betegnelsers Tilblivelse og Væsen. Andet og sidste Stykke. Universitetsprogram 1857. S. 83—86.

eller mindre i og med Sproget, at der har været aandelig Bevægelse hos Folket, og en Beqvemhed for fremtidigt Arbeide. Her, ikke i Grundformen, ikke engang i de Retninger og den Stilling, der under Udviklingen er givet enkelte Led af Grundformen, men i dens fyldige og bøielige, og ikke blot i enkelt Retning bøielige, Udvikling ligger Sprogets grammatikalske Fortrin . . . Men medens det af den græske Grammatik, navnlig Syntaxen, kan skjønnes, at Grækerne have havt og pleiet en udførlig Meddelelse i Tale og Skrift, at Folkets Medlemmer, i det Ringeste mange af dem, have været istand til at bevæge sig i store og sammensatte Forestillingsgrupper, og medens det af Metriken, som Deel af Grammatiken, kan sees, at de have havt en i sandselig skjønne og mangfoldige rhytmiske Former indklædt Poesie, kan der af Sprogets grammatikalske Bygning slet ikke drages nogensomhelst videre Slutning enten til Indholdsfylden af den i Sproget pleiede Meddelelse eller til den Tænkningens Retning (f. E. mod det Ideale eller det Materielle o. s. v.), som deri har gjort sig gjeldende. Her indtræder som det langt rigere, langt bestemtere sproglige Vidnesbyrd om hvad der er foregaaet hos Folket, om man vil, om dets Verdensanskuelse (det vil sige, om de Begreber og Forestillinger, der overhovedet have været i Bevægelse og ere fremkomne hos Folket) Ordforraadet og Betydningsforraadet i Ordene. Det er her, at det mærkes, at ikke blot Forhandlinger, som de, Demosthenes førte, men ogsaa som de, for hvilke Platon og Aristoteles stode i Spidsen, have fundet Sted hos Grækerne, at alle Aandslivets Egne ere gjennemvandrede af dem. Det Lexikalske, det Stofagtige, det Materielle i Sprogene, som man stundom kalder det, indeholder det eneste, indtil en vis Grad bestemte Afbillede af Folkets Aandsretning". *)

*) Madvig. Program 1857. S. 88—89.

Men saa klar, bestemt og slaaende denne Udtalelse end ved første Øiekast synes at være, saa er her dog et Punkt, og det et Hovedpunkt, der vækker Betænkeligheder. Det skal villig indrømmes, at der „af Sprogets grammatikalske Bygning ikke kan drages nogensomhelst videre Slutning enten til Indholdsfylden af den i Sproget pleiede Meddelelse eller til den Tænkningens Retning, som deri har gjort sig gjeldende"; men — maae vi spørge — gaaer det nu ogsaa an at gjøre en saadan Adskillelse af det Grammatikalske og det Lexikalske, naar Talen er om Sprogudviklingens Forhold til Aandslivet? Det er dog vist ligesaa umuligt at læse sig til det bestemte Afbillede af et Folks Aandsretning i Sprogets Lexikon som i dets Grammatik. I begge, det Lexikalske saavelsom det Grammatikalske, naar hver af disse Hovedsider betragtes for sig, seer man jo kun en Mængde Betingelser, men ikke deres Anvendelse. Først i Anvendelsen, i den bestemte Fremstilling af et Aandsindhold, viser det sig, hvad et Sprog i aandelig Henseende formaaer. I Fremstillingen virker det Grammatikalske Punkt for Punkt sammen med det Lexikalske; det er i denne articulerende Samvirken, at Vexelvirkningen af sprog- og tankeformende Functioner egentlig skal kjendes.

At det ikke blot er det Lexikalske, men ogsaa det Grammatikalske, der i ethvert Sprog indvirker paa Tankebevægelsen, er især paafaldende i de Tilfælde, hvor man tænker i et Sprog og meddeler sig i et andet; men det kan desuden bogstavelig vises ved Forsøg med Oversættelser især af logiske Skrifter. Man forsøge engang at oversætte Hegels Logik paa Fransk, og man vil overbevise sig om, at Forandringer i det Lexikalske ogsaa medføre Forandringer i det Grammatikalske, at de herved motiverede Omskrivninger foraarsage Ændringer i Tanken, idet de foraarsage Forandringer i Fremstillingsmaaden, og at de til den forandrede Fremstilling svarende Tankeforandringer indeholde logiske Misviisninger, som for Hovedtankens Skyld idelig maae corrigeres. Man vil endvidere overbevise sig om, at den Forskjel, der med Hensyn paa

Tankegangen er en Følge af Sprogenes Forskjellighed, er af en ganske anden Natur, end den, der er en Følge af det Eiendommelige hos de Forfattere, der tænke i det samme Sprog. Man vil endelig overbevise sig om, at forskjellige grammatikalske Vendinger kunne give samme Mening, uden at de derfor i logisk Forstand give nøiagtig den samme Tanke: det tydske ist gewesen og det danske har været give samme Mening, men ikke samme Tanke. „I det Hele", siger Heiberg,*) „vil man indsee, at det Sprog, hvori man philosopherer, ikke kan være uden Indflydelse paa selve Philosopheringen. Thi Sproget bestaaer af de, saa at sige, legemliggjorte Kategorier, saa at Grammatiken maa betragtes som en Samling af oplysende Figurer til Logiken. Derfor har Hegel ogsaa Kategorier, som han ved Tænkningen i et fremmed Sprog ikke vilde være kommen til, og hvoraf nogle heller ikke paa Dansk have noget Tilsvarende".

Der er i Sprogenes Dannelse og Udvikling en Forskjel, der ingenlunde kan udledes af bestemte Culturtrin, saa lidt som af det Tilfældige i et første heldigere eller uheldigere Greb paa Tingen, men viser hen til det Eiendommelige i Folkenaturen. Man tænke sig det hebraiske Sprog cultiveret, saameget man vil, det faaer dog aldrig det logiske Præg som det græske. Den hebraiske Tænkning er væsentlig psychologisk. Hebræerens Tænken er i særlig Forstand en Talen med sig selv; han tænker med Hjertet.**) Ikke blot Jødefolkets

*) Perseus. Journal for den speculative Idee. Nr. 2. 1838. S. 44–45.

*) Prenons pour exemple l'hébreu, qui nous représente un état fort ancien du langage. On sent que le phénomène qui a servi d'occasion à la création des radicaux de cette langue, et en général des langues sémitiques, a été presque toujours physique. „Je conviens, dit Herder, que le penseur abstrait ne doit pas

Culturhistorie, ogsaa Sprogets oprindelige Characteer bærer Præg af, at dette Folks høieste Tænkning var og skulde være, ikke en philosophisk, men en religiøs Tænkning. Anderledes med det græske Sprog; thi Grækeren veed, at han tænker med *Hovedet*.*) Længe, længe før her kunde være Tale om en philosopherende Tænkning, der skulde bearbeide Sproget, var Sproget selv eiendommelig forberedt paa philosophisk Udvikling.

Et Sprogs logiske Anlæg kjendes da ikke uden videre derpaa, at det i al Umiddelbarhed afgiver Midler for en Tankeudvikling, thi det gjør jo til en vis Grad ethvert Sprog; men udtrykkelig derpaa, at det under sin Udvikling betinger og fremmer en Tænkning over Tænkningen, en Dømmen om Dommen, at det, med andre Ord, egner sig til at udtrykke rene Tankeformer ved bestemte Afskygninger i bestemte Overgange. Her er da en væsentlig Forskjel imellem den psychologisk naive og den sig bevidste logiske Tænkning. I begge er der en Skjelnen og Skjønnen, i begge en Adskillen og Forbinden af Forestillinger; men den psychologiske Tænkning, der skjønner og skjelner umiddelbart, blander uvilkaarlig det Tilfældige med det Nødvendige, det Specielle med det Almene, Billedet med Begrebet; den logiske Tænkning, der er opmærksom paa sig selv, er derimod sikker paa Abstractionen og udøver en stadig Selvkritik.

trouver la langue hébraique très parfaite; mais sa forme agissante en fait l'instrument le plus favorable au poëte. Tout en elle nous crie: Je vis, je me meus, j'agis! je n'ai pas été créée par le penseur abstrait, par le philosophe profond, mais par les sens, par les passions! Renan. Anførte Skr. S. 124.

*) Grækeren veed da ogsaa, hvad det vil sige, at Sproget er til „for Tankens egen Skyld, og at Mennesket ikke tænker uden i og med Sproget": *Οὐκοῦν διάνοια μὲν καὶ λόγος ταὐτόν· πλὴν ὁ μὲν ἐντὸς τῆς ψυχῆς πρὸς αὑτὴν διάλογος ἄνευ φωνῆς γιγνόμενος τοῦτ' αὐτὸ ἡμῖν ἐπωνομάσθη, διάνοια; . . Τὸ δέ γ' ἀπ' ἐκείνης ῥεῦμα διὰ τοῦ στόματος ἰὸν μετὰ φθόγγου κέκληται λόγος.* Plato. Sophist. 263 E. Jvfr. Theæt. 189. E.

Den reneste Forstaaelse af sin egen formelle Virksomhed, som Tanken kan opnaae, erholder den ved en Betragtning af de Sprogformer, hvori den bliver sig selv gjennemsigtig. Naar den formelle Logik gjør Forskjel imellem „dømmende" og „ikke dømmende" Sætninger, kan denne Adskillelse paa en Maade anerkjendes, forsaavidt Eftertrykket udelukkende falder paa Formen. Men nu viser Uklarheden sig just deri, at Logiken, inden man ret veed deraf, blander det logisk Almene med det logisk Individuelle, det abstract Objective med det abstract Subjective, Dommens Form i Sproget med Domsacten i den dømmende Subjectivitet: dette giver en stor Confusion.

Sætninger som: „det regner", „han nyser", „der er Nogen, der ringer", ere, hedder det, „ikke egentlig dømmende;" „de ere blot fortællende, berettende, angivende, uden at der er Tale om en Antagen af Et om et Andet." Seer man paa det reent Formelle, da maa dette indrømmes, thi Formen er umiddelbar, og giver ingen klar Afspeiling af den logiske Function; men naar der saa tilføies, at slige Sætninger „ville kunne forvandle sig til egentlig dømmende, saasnart der opstaaer Spørgsmaal om Udsagnets eller Angivelsens Rigtighed", saa er Forvirringen i fuld Gang. Forsaavidt Sætningen: der er Nogen, der ringer, giver Anledning til Tvivl, Undersøgelse og Discussion, sees her alene paa Indholdet, ikke paa Formen. Man forlanger af Sætningen en Garantie for, at den Talende nu ogsaa virkelig tænker ved, hvad han siger; men en saadan Garantie kan Sætningen som logisk Dom, saalænge den dømmende Subjectivitet sees i psychologisk Vilkaarlighed, aldeles ikke give. En Sætning som: Gud er Kjærlighed, kan af en Papegøie udsiges ligesaa flygtigt og tankeløst som Sætningen: der er Nogen, der ringer. Vil man nu, hvad den sidste Sætning angaaer, fordre en nærmere Bestemmelse: *det er saa, det er virkelig saa*, at der er Nogen, der ringer, da maa man, hvad den første Sætning angaaer, ligeledes tilføie Forsikkringen: *det er saa, det er virkelig saa*, at Gud er

Kjærlighed. Men slige Forsikkringer kunne jo igjen anbringes paa en tankeløs Maade; man maa altsaa forvisse sig om Tanken i de givne Forsikkringer ved nye Forsikkringer: det er i Sandhed saa, at det virkelig er saa, at det er saa, o. s. v.

Den Forvirring, som den formelle Logik afstedkommer derved, at den, ikke nøiet med Dommens objective logiske Form, streifer ind paa det abstract Subjective og i Udsagnet selv vil have en aparte Bekræftelse paa, at den Talende nu ogsaa virkelig tænker Noget ved, hvad han siger, den samme Forvirring har da ogsaa, om end paa omvendt Maade og af modsat Grund, trængt sig ind i den speculative Logik. Dommene hos Hegel ere nemlig, som vi have seet, saa objective, at de af bare Objectivitet ere nærved at dømme sig selv og gjøre sig selv subjective; det kan da ikke være Andet, end at de i „Subjectiviteten" objective Domme maae udvikle sig og stride frem med det i sin Subjectivitet objective Begreb, hvis Indhold er Eet med Formen. Da nu Hegel, hvad Dommene og deres Inddeling angaaer, har beholdt den formelle Logiks Former og sat sig til Opgave at mætte de tomme Former med immanent Indhold: saa møde vi ogsaa hos ham den Misforstaaelse, at Formen, istedenfor at have sit logiske Indhold i Reflexion af rene Formbestemmelser, maa fylde sig med et fra en fyldigere, allerede tilbagelagt Kategorie-Udvikling erobret Indhold;*) som om det ikke fulgte af sig selv, at alle Former

*) — „Wenn Beispiele von Prädikaten der Reflexions-Urtheile gegeben werden sollen, so müssen sie von anderer Art seyn, als für Urtheile des Daseyns. Im Reflexions-Urtheil ist eigentlich erst ein bestimmter Inhalt, d. h. ein Inhalt überhaupt vorhanden; denn er ist die in die Identität reflektirte Formbestimmung, als von der Form, insofern sie unterschiedene Bestimmtheit ist, — wie sie es noch als Urtheil ist, unterschieden. Im Urtheil des Daseyns ist der Inhalt nur ein unmittelbarer, oder abstracter, unbestimmter. — Als Beispiele von Reflexions-Urtheilen können daher dienen: Der Mensch ist sterblich, die Dinge sind vergänglich, dieß Ding ist nützlich, schädlich; Härte, Elasticität der Körper, die Glückseligkeit u. s. f. sind solche eigenthümliche Prädikate." Hegel. Wissenschaft der Logik. Zweiter Theil. S. 92. — Fremdeles S. 101—102, hvor Talen er om „Das Urtheil der Nothwendigkeit", hedder det: Das kategorische Urtheil hat nun eine solche Allgemeinheit zum Prädikate, an dem das Subjekt seine immanente Natur hat. Es ist aber selbst das erste oder unmittelbare Urtheil der Nothwendigkeit; daher die Bestimmtheit des Subjekts, wodurch es gegen die Gattung oder Art ein Besonderes oder Einzelnes ist, insofern der Unmittelbarkeit äußerlicher Existenz angehört. . . . Was daran nothwendig ist, ist die substantielle Identität des Subjekts und Prädikats, gegen welche das Eigene, wodurch sich jenes von diesem unterscheidet, nur als ein unwesentliches Gesetztseyn, — oder auch nur ein Namen ist; das Subjekt ist in seinem Prädikate in sein An- und Fürsichseyn reflektirt. — Ein solches Prädikat sollte mit den Prädikaten der bisherigen Urtheile nicht zusammengestellt werden, wenn z. B. die Urtheile:

die Rose ist roth,
die Rose ist eine Pflanze,
oder: dieser Ring ist gelb,
er ist Gold,

in Eine Klasse zusammengeworfen, und eine so äußerliche Eigenschaft, wie die Farbe einer Blume als ein gleiches Prädikat mit ihrer vegetabilischen Natur genommen wird, so wird ein Unterschied übersehen, der dem gemeinsten Auffassen auffallen muß." — Men at Dommens logiske Form, naar det gjælder den rene immanente Formudvikling, ikke har Noget med Erkjendelsens iøvrigt forskjellige Indhold at gjøre, er let at indsee. En Dom som: Mennesket er dødeligt, er i formel Henseende ligesaavel en assertorisk, kategorisk og positiv Dom som den er en „Reflexions-Dom", ja hvilken Dom er ikke ifølge sin Form en Reflexions-Dom? Den positive Dom er jo kun positiv i Reflexion af den negative, den singulære i Reflexion af den particulære, den kategoriske i Reflexion af den hypothetiske o. s. v.

af logiske Domme strax maatte kunne komme til Anvendelse under Udvikling af Systemets allerførste og fattigste Kategorier.

Den Forvirring, der saaledes har indsneget sig i Logikens

Bestemmelse af de særlige Dommes Eiendommelighed med Hensyn paa Formen, medfører saa igjen en anden og tilsvarende Forvirring, naar Spørgsmaalet er om Dommenes Inddelinger.

I sin „Udsigt over Dommenes og Dømmelsernes Inddelingsmaader" gaaer den formelle Logik omtrent tilværks, som om det gjaldt en Opstilling af Meubler, en Fordeling af Pindebrænde, en Classification af Sko og Støvler, o. dsl. Den formelle Logik springer fra en Inddelingsgrund til en anden, opregner snart flere, snart færre, uden at den ene paa nogen Maade udvikles af den anden.

Saaledes kunne da Dommene inddeles med Hensyn til deres Materie i mathematiske, physiske, astronomiske, astrologiske, nekromantiske, chiromantiske o. s. v. o. s. v. Domme.

Dernæst kunne Dommene inddeles med Hensyn paa den reale Nexus imellem Subject og Prædicat i „ikke egentlig dømmende" og „egentlig dømmende Sætninger". De „ikke egentlig dømmende Sætninger" kunne igjen inddeles i de „blot opstillende" og de „tautologiske". De „blot opstillende Sætninger" kunne igjen inddeles i de „blot fortællende," de „blot beskrivende" og de „blot begrebsopstillende." Men de „blot opstillende Sætninger" kunne igjen inddeles i dem, hvori der ikke ligger noget „Indbegreb af Dømmelser," og dem, hvori der ligger et „Indbegreb af Dømmelser uden at træde frem som Dømmen". Hvad de „tautologiske Sætninger" angaaer, kunne disse efter Omstændighederne inddeles i de „aldeles intetsigende" og de „ikke aldeles intetsigende". Disse sidste kunne igjen inddeles i dem, der tjene til „at hæve Sagen", og i dem, der ere „blot begrebsopstillende" o. s. v. Fremdeles kunne de „tautologiske Sætninger" inddeles i de „direct og de indirect tautologiske", og disse igjen inddeles o. s. v. Kunne nu de „ikke egentlig dømmende Sætninger" taale saamange Inddelinger, Underinddelinger og Underinddelingers Underinddelinger, hvad maae de „egentlig dømmende" da ikke kunne taale?

Endvidere kunne Dommene inddeles med Hensyn paa den logiske Nexus imellem Subject og Prædicat, og under dette Hensyn igjen med Hensyn paa Qvalitet, Qvantitet o. s. v. Endelig kunne disse Inddelinger „overhovedet inddeles" i dem, der i Grunden ikke vedkomme Logiken, nemlig de materielle, og dem, der vedkomme Logiken. De Inddelinger, der vedkomme Logiken, kunne igjen inddeles i „de logiske" og saa i „visse Inddelinger, som ere en Følge af, at to eller flere Domme kunne staae i forskjelligt indbyrdes Forhold," Inddelinger, som til Syvende og Sidst da ogsaa høre til de logiske. o. s. v. o. s. v. — „Saaledes", siger Heiberg, „forbauses man ved at see 20 til 30 Arter af Omdømmer opstillede, hver udmærket med sit barokke Navn. Da endvidere Inddelingen af disse Arter skeer efter forskjellige Inddelingsprinciper, saa kan enhver Art af en vis Inddeling forbinde sig successiv med alle de andre Arter af de andre Inddelinger, hvorved der fremkommer en Hærskare af Distinctioner, som ere aldeles intetsigende, eftersom der i Omdømmet ikke ligger noget Princip for denne Mangfoldighed." *)

At den formelle Logik med sit Ruskumsnusk af Afdelinger, Rubrikker og Inddelinger har virket frastødende paa et saa klart og logisk Hoved som Heiberg, er forstaaeligt; mere Opmærksomhed vækker det, naar vi see ham vende sig endog imod Hegels eget Forsøg med en immanent Deduction. „Hegel, som gav den scholastiske Logik sit Banesaar, har" — siger Heiberg „ved at ville deducere de forskjellige Arter af Omdømmer som forskjellige Udviklingstrin, gjennem hvilke Omdømmet bliver til Slutning, ikke desmindre skjænket dem en Opmærksomhed og tildeelt dem en Vigtighed, som de ere langt fra at fortjene."

Men her hugger Heiberg nu Knuden over, istedenfor at løse den. For at blive Formalismen qvit, fordrer han, at

*) Den speculative Logik § 144 Anm. 3.

Logiken aldeles ikke skal indlade sig paa nogen nærmere Bestemmelse af Dommenes indbyrdes Forskjellighed, men gaae fra Fastsættelsen af Dommens Begreb lige over til Slutningen, saa at den videre Udvikling af Dommen falder sammen med en Udvikling af Slutningen. Herved overseer han, at den logiske Udvikling af de forskjellige Former i Dommens Form er en væsentlig Formudvikling; skulde man i Logiken overspringe væsentlige Formudviklinger for at undgaae Formalisme, da maatte det vel ende med, at man tilsidst oversprang den hele Logik.

„Ethvert Omdømme" — hedder det*) — „er positivt, thi enten det Almindelige, hvorunder det Enkelte subsumeres, er bestemt positivt eller negativt, saa er selve Subsumtionen altid en positiv Act." Dette maa indrømmes; men i Indrømmelsen sees da ogsaa strax Fordringen paa en væsentlig Formudvikling. Reflecteres her nemlig paa Domsacten, altsaa paa det i Functionen Subjective, da viser det sig, at Subsumtionens positive Act væsentlig er tre Positioner: Positionen af Subjectet, Positionen af Prædicatet, Positionen af Subjectets og Prædicatets Eenhed. Vi kunne nu gjerne begynde med den Forudsætning, at her væsentlig kun er een eneste logisk Dom; men da Tankeformen altid ændres med Sprogformen, og ingen enkelt Form er absolut adæquat, saa indsees, at den ene Dom nødvendig maa udvikle sig til en Fleerhed af Domme, idet den ene Form udvikler sig til en Fleerhed af Former. Reflectere vi paa Positionen af Subjectets og Prædicatets Eenhed, altsaa paa Copula, da kan man vel indrømme, at Forskjellen mellem Subject og Prædicat er „en Reflexionsforskjel, hvori det Ene kun er, hvad det Andet er"; men Reflexionsforskjellen er derfor ligefuldt en væsentlig Forskjel: det Ene er alligevel ikke, hvad det Andet er. Vistnok siger Dommen, at Subjectet er, hvad Prædicatet er, at Subjectet

*) Den speculative Logik § 144. Anm. 3.

er sit Prædicat; men Dommen siger jo ogsaa, at Subjectet ikke er Prædicat, Prædicatet ikke Subject. Sættes nu Subjectets og Prædicatets Væren umiddelbart som een og samme Væren, er Dommen positiv, og den positive Dom bestemt ved Formen: S er P. Sættes omvendt Subjectets og Prædicatets Væren som en med sig ueens, i sig selv forskjellig Væren, saa er Subjectet ikke, hvad Prædicatet er; Dommen er altsaa negativ, og den negative Dom bestemt ved Formen: S er ikke P. Umiddelbart og efter Erkjendelsens Indhold kan den positive Dom jo vistnok stilles selvstændig imod den negative; her er forsaavidt to forskjellige Domme. Det er da ogsaa paa denne Forskjellighed, at Logiken reflecterer, naar den inddeler Dommene efter deres Qvalitet: i positive, negative og uendelige. Men, væsentlig seet, er her kun een Dom. Den positive Dom faaer kun logisk Betydning i Reflexion af den negative, ligesom omvendt den negative Dom maa blive uendelig og i sin Uendelighed meningsløs, dersom den ikke kan reflectere sig i sin tilsvarende positive. Hvorledes de sprogformende Functioner forberede de tankeformende, sees da i denne Sammenhæng deraf, at der gives et sprogligt Udtryk for et Subjects Væren eller Ikke-Væren af sit Prædicat.*)

Reflectere vi særlig paa Positionen af Subjectet, da kan man vel indrømme, at det Positive i Domsacten væsentlig bestemmes ved det Negative, og omvendt; men Eenheden af den dobbeltsidige Bestemthed faaer dog først sin punk-

*) At Copula „er" ikke findes i det hebraiske og aramaiske Sprog, er i Religionsstridighedernes Historie særlig fremhævet med Hensyn paa de sakramentale Ord: הוּא גּוּפִי, הוּא דְּמִי. Et Sprog kan have den abstracte Copula, uden at det just derfor har et til Kategorien Væren svarende Abstractum (saaledes er f. Ex. det franske être ikke Væren, men Substans), men et Sprog, der ikke har den abstracte Copula, vil vanskelig frembyde adæquate Udtryk for Kategorier som Væren og Ikke-Væren.

tuelle Betydning, naar den udtrykkelig sættes i Dommens Form. Dette S er P; denne Dom er, umiddelbart seet, positiv; men det Negative forvandler sig til Grændse og skinner igjennem, naar der lægges Vægt paa, at det indtil videre kun er dette, ikke flere S, hvorom P udsiges. Ligesom nu den positive Dom: dette S (idetmindste) er P, hviler paa Muligheden af, at der er S, som ikke ere P, saaledes hviler omvendt den negative Dom, at der er S, som ikke ere P, paa Muligheden af, at nogle, ja flere, og stedse flere S kunne være P. Forsaavidt det endnu er uvist, hvormange S, der ere P, er det jo ligesaa muligt, at de alle ere det, som at intet er det. Det er da heraf indlysende, at den formelle Logiks Inddeling af Dommene efter Qvantiteten: i singulære: dette S er P, particulære: nogle S ere P, og generelle: alle S ere P, har væsentlig Gyldighed med Hensyn til Formen, men bliver vildledende, naar der lægges Vægt paa de enkelte Dommes umiddelbare Selvstændighed. Det er den samme, væsentlig den selvsamme logiske Dom, som i Qvantiteten fordeler det Negative og Positive, og som i Qvaliteten lader det Positive udelukke det Negative, og omvendt.

Reflectere vi særlig paa Positionen af Prædicatet, da kan man gjerne indrømme, at Enheden af den dobbeltsidige Bestemthed, af Negativt ved Positivt, er afgjørende for Dommen i enhver Form; men det kommer da tillige væsentlig an paa, hvorvidt Formen selv angiver den Tænkningsact, hvorved Enheden er sat. At Enheden af Subject og Prædicat er en Forskjelsenhed, vil da med andre Ord sige, at Prædicatet som Prædicat tilkommer Subjectet, forsaavidt det baade er i Subjectet og kommer til Subjectet. At Prædicatet tilkommer Subjectet, vil da sige, at Prædicatsbestemmelsen er Subjectets egen oprindelige Bestemmelse; her sættes altsaa Intet i Prædicatet, som ikke allerede er i Subjectet; Prædicatsbestemmelsen er en i Formen gjennemsigtig Subjectsbestemmelse: Dommen er analytisk. Men at Prædicatet væsentlig tilkommer Subjectet forudsætter da ogsaa, at det ved Prædiceringen virkelig bringes sammen med Subjectet; der føres altsaa ved Prædiceringsacten en ny Bestemmelse til Subjectet selv: Dommen er, med andre Ord, synthetisk. Fra Endelighedens Synspunkt tager det sig jo vistnok ud, som om den analytiske Dom var fuldstændig for sig ligeoverfor den synthetiske, og omvendt. Men dette er i logisk Forstand en reen Illusion, og den formelle Logik maa bære Skylden for, at denne for Videnskaben saa fordærvelige Illusion bestandig faaer ny Næring. Hvorledes skulde det, naar vi udtrykkelig see paa Begrebet, være muligt at finde en Dom saa analytisk, at deri ikke fandtes et Moment af Synthese. Man lade Prædicatet nok saa meget være i Subjectet selv; Subjectet kan umulig være Subject uden i formel Modsætning til sit Prædicat: ved Dommens Form er Prædicatets formelle Selvstændighed uafviselig hævdet. Omvendt kan Subjectet efter sin umiddelbare Realitet have hvilken Selvstændighed, det vil, — i Modsætning til sit Prædicat har det, i Kraft af den ved Prædiceringsacten bestemte Form, kun formel Selvstændighed. Er det nu paa den ene Side ikke muligt at tænke sig en Dom saa analytisk, at den ikke skulde indeholde noget Synthetisk, saa er det paa den anden Side heller ikke muligt at tænke sig en Dom saa synthetisk, at den ikke tillige var analytisk. En Dom saa synthetisk, at det Analytiske ganske var udelukket, maatte da være en Dom, hvori Subject og Prædicat optraadte med saa umiddelbar Selvstændighed hvert for sig, at deres Forening var at ansee for aldeles tilfældig; men en saadan Dom er i sit Væsen meningsløs. Subjectet i Dommen er kun Subject ved at reflectere sit Prædicat, ligesom Prædicatet kun er Prædicat ved at reflectere sit Subject. Hvad Prædicatet udsiger, maa Subjectet, var det end kun i et eneste Øieblik, være; men hvad Subjectet som Subject selv er, kan jo dog umulig være dets Væren uvedkommende: den synthetiske Dom er væsentlig

analytisk, efterdi den analytiske Dom væsentlig er synthethisk.*)

Den positive Dom er altsaa i Begrebet analytisk-synthetisk ligesaa vel som den negative, den singulære analytisk-synthetisk ligesaavel som den generelle. Det er i logisk Forstand saa langt fra, at det Analytiske og Synthetiske her skulde være Noget for sig ligeoverfor det Positive, det Negative, det Singulære, det Particulære og det Generelle, at det tvertimod begrunder Forskjelseenheden af det Positive og det Negative, det Singulære og det Particulære o. s. v. Heri ligger da ogsaa Grunden til, at Forskjellen imellem den analytiske og synthetiske Dom ikke, saaledes som Forskjellen imellem den positive og den negative, den particulære og den generelle Dom, har noget direct Udtryk i Sproget.

Da det nu ikke destomindre giver en væsentlig Forskjel, om det er Dommens synthetiske eller analytiske Side, der i Tankens Øieblik foresvæver den Dømmende, saa vækkes allerede herved en Forventning om, at Sproget vist maa have, om ikke et direct, saa dog et indirect Udtryk for Adskillelsen mellem det blot Synthetiske, det Analytiske og det Analytisk-Synthetiske.

Hvorledes dette Udtryk maa være beskaffent, kan, ihvorvel den formelle Logik ikke lader os ane det Mindste, dog neppe være vanskelig at udfinde. Det er da for det Første aabenbart, at det umiddelbart Synthetiske ligefrem bestemmes ved det umiddelbart Givne, S er virkelig P (Muren er virkelig rød; hans Øine ere virkelig blaae): *Dommen er assertorisk*. Men hvorledes skal nu Analysen og Bevidstheden om det abstract

*) Det var ved sandt Genieblik, at Kant blev opmærksom paa, at ogsaa aprioriske Domme kunne være synthetiske; men han blev staaende paa Halvveien. At synthetiske Domme ere a priori mulige, beroer just paa, at det i Dommen Synthetiske er a priori Eet med det Analytiske.

Analytiske udtrykkes? Naturligviis paa negativ og indirect Maade. Naar Prædicatet, umiddelbart seet, kun tilkommer Subjectet, fordi det i Virkeligheden findes forenet dermed, saa ligger jo heri, at det Modsatte kunde være Tilfældet, at nemlig Foreningen ikke fandt Sted; Subjectet svæver da imellem at være og ikke at være det bestemte Prædicat: S er maaskee P, maaskee ikke: *Dommen er problematisk*. Men, naar Dommen er problematisk, saa paatrænger sig uvilkaarlig det Spørgsmaal: hvilket Prædicat maa det omspurgte Subject da, ifølge sit Begreb, uimodsigeligt have? For at afgjøre, hvad heri er nødvendigt og hvad tilfældigt, maa Analysen foretages. Og hvormed ender saa Analysen? Ikke med simpelthen at udskyde det Tilfældige og beholde det abstract Nødvendige (thi et saadant Forsøg røber kun ringe Dømmekraft), men med at optage det Tilfældige som Moment i det concret Nødvendige: S er nødvendigviis P; her er Eenheden af det Synthetiske og det Analytiske: *Dommen er apodiktisk*.

Den formelle Logik inddeler Dommene med Hensyn paa *den reale Nexus* imellem Subject og Prædicat i *analytiske* og *synthetiske*, og med Hensyn paa *Modaliteten* i *assertoriske*, *problematiske* og *apodiktiske*; men den lader enhver af Inddelingerne staae som en Rubrik for sig, uden Antydning af, at den ene skulde i nogen Maade vedkomme den anden. Det er denne Udstykning, denne halv tankeløse, men dog „tænksomme" Rubricering, der gjør saa ubodelig Skade. Ved at oversee Sammenhængen mellem de to Inddelingsmaader, overseer man naturligviis Sammenhængen imellem Formalfunctionen og Dommens Form. Den samme Dom, der for den Ene stiller sig som assertorisk, stiller sig da for den Anden som problematisk, for den Tredie som apodiktisk o. s. v. Indseer man derimod Sammenhængen mellem Formalfunctionen og Formen, saa indseer man ogsaa Sammenhængen mellem de forskjellige Inddelingsmaader. Den assertoriske Dom er i sit Begreb assertorisk, just fordi den

som umiddelbart positiv er umiddelbart synthetisk. I den analytiske Dom gaaer Prædicatet op i sit Subject, i den problematiske løsner det sig fra sit Subject; men det ene af disse Extremer forudsætter det andet. Skal Analysen begynde, maa det være forbi med den umiddelbare Vished: den problematiske Dom svarer til en dømmende Bevidsthed, som ved det umiddelbart Synthetiske drives mod det Analytiske. Endelig er den apodiktiske Dom da heller ikke apodiktisk, fordi det falder en Tankeløs ind, at bruge Formen: S er nødvendigviis P, hvor han helst skulde bruge Formen: S er maaskee P; Formen: S er nødvendigviis P, forudsætter udtrykkelig, at Dommen hviler paa en udtømmende, til Synthesen svarende Analyse. I den apodiktiske Dom er det Assertoriske i Synthesen blevet problematisk, og dette Problematiske paa Grund af Analysen igjen assertorisk, og derved meer end assertorisk.

Reflectere vi endelig paa *den ponerede Eenhed af alle tre Positioner*, altsaa paa Ligevægten imellem Subjectets og Prædicatets logiske Selvstændighed, saa komme vi til den concreteste Formfuldendelse, som Tanken ved Sprogets Hjælp er istand til at give den logiske Dom.

Den positive Dom er i sin fulde Bestemthed *kategorisk*; den kategorisk positive Dom kan ikke umiddelbart modsættes den negative, thi det Positive har optaget det Negative som Moment i sig. Den kategoriske Dom udtrykker Eenheden af det Singulære og det Generelle, hvilket blandt Andet fremlyser deraf, at den for den generelle Dom charakteristiske Pluralis (Alle Mennesker ere dødelige) forvandles til en væsentlig, for den universelle Dom betegnende Singularis (Mennesket er, som saadant, dødeligt). At den kategoriske Dom ogsaa er bestemt som analytisk-synthetisk, sees af Subjectets og Prædicatets udviklede Begrebsforhold; thi Subjectet sættes her i Eenhed med sit Prædicat, som det Enkelte (Existerende) i Eenhed med det Almene (Begrebet). Den kategoriske Dom kan da som assertorisk heller ikke have den problematiske uden-

for sig; det Tilværende kan jo ikke falde udaf sin Kategorie: den kategoriske Dom er væsentlig apodiktisk.

Men just fordi den kategoriske Dom har alle Dommens Grundbestemmelser i sig, kan den ikke have nogen særlig Sprogform: den er i sit Udtryk ligefrem Dommen som Dom. Dens Eiendommelighed udvikler sig først, og bliver kjendelig i Sproget, naar der spørges om dens egne indvortes Modsætninger. S er (kategorisk) P; det Enkelte (S) subsumeres under sit Almene (P); det ene og samme Begreb (P) omfatter en Mangfoldighed af særskilte S, nemlig S_1, S_2, S_3, ... Altsaa: S_1 er P, S_2 er P, S_3 er P. o. s. v. Men kategorisk gjælder ogsaa det Omvendte, at nemlig mange Almeenbestemmelser findes forenede i det ene og samme existerende Enkelte, at, med andre Ord, Prædicatet inhærerer sit Subject. Dette giver os da følgende Række: S er P_1, S er P_2, S er P_3 . . . Heraf sees, at Prædicatet i den kategoriske Dom kan være deels eensidigt som en Egenskab ved Tingen, deels alsidigt som det Totalitetsbegreb, der existerer i Subjectet, den Art, der er realiseret i Individet.

Er Grundforholdet mellem Subject og Prædicat, det Existerende og Kategorien, bragt til Bevidsthed, saa er det med det Samme bragt til Bevidsthed, at den kategoriske Dom umulig kan sees i sin Betydning, uden at der danner sig en Række af kategorisk sammenhængende Domme. Dersom nu f. Ex. S (kategorisk) er P, hvad saa? Ja, saa maa s (kategorisk) være p; eller endnu abstractere og mere formelt: dersom S er Subject, saa maa P være Prædicat; saaledes have vi da den *hypothetiske Dom*. I den hypothetiske Dom er den kategoriske fordoblet; det seer ved første Øiekast ud, som var her to selvstændige Domme, een i Forsætningen: dersom S er P, og een i Eftersætningen: saa er s p; men Eenheden bestaaer kategorisk i det mellem de tvende Sætninger, Betingelsen og det Betingede, givne Afhængigheds-

forhold.*) At den hypothetiske Dom kan betegne noget Uvist, noget endnu Uafgjort, i Lighed med den problematiske, maa

*) Til Adskillelse af den kategoriske og den hypothetiske Dom fremhæver Kant, at hiin bestemmes ved Kategorierne: Substans og Inhærens, denne ved Kategorierne: Aarsag og Virkning. Hertil bemærker Trendelenburg (Logische Untersuchungen. Zweiter Band. Berlin 1840. S. 178.), at disse Begreber ikke danne nogen Modsætning. „Die Substanz ist in der Eigenschaft causal. Die Eigenschaft ist die an das Ding gebundene Thätigkeit. Die strengste Form der Inhärenz ist das Verhältniß der im Ganzen inwohnenden Theile. Da aber das Ganze die Theile trägt und zu dem macht, was sie sind, so schlägt auch hier die Inhärenz in die Causalität über." Men hvad beviser nu dette? Ikke Andet end, at man med Hensyn paa den samme Gjenstand kan anvende snart Kategorierne Substans og Inhærens, snart Kategorierne Aarsag og Virkning. Det, her skulde bevises, er, at man, naar Kategorierne Aarsag og Virkning danne Grundlaget, ligesaa træffende anvender den kategoriske som den hypothetiske Form; men dette skal man vel lade være at bevise. Til Forsvar for Kants Opfattelse erklærer Apelt (Die Theorie der Induction. Leipzig 1854. S. 9.) det for en plat Umulighed, at forvandle den ene af de to Slags Domme til den anden. „Was man von der Verwandelung kategorischer und hypothetischer Urtheile sowie kategorischer und hypothetischer Schlüsse in einander gesagt hat, ist eine logische Fabel. Denn jede solche angebliche Verwandlung besteht nur in einer Veränderung des grammatischen Ausdrucks, aber nie in einer wirklichen Veränderung der logischen Form." Dette er nu ligeledes en stor Misforstaaelse; thi med Forandringen i det Grammatikalske indtræder just en Ændring i det Logiske. Trendelenburg har da ogsaa (Anfr. Skr. S. 179.) ved Exempler oplyst, hvorledes en kategorisk Dom lader sig forvandle til en hypothetisk: „Wenn ein hypothetisches Urtheil verschiedene Gegenstände zusammenbringt, so sind sie immer unter einem höhern Begriff eins, da sie als Bedingung und Bedingtes, als Grund und Folge eins gesetzt werden. Vermöge dieser in einer Thätigkeit oder einer Eigenschaft ruhenden Einheit kann es geschehen, daß auch in diesem Falle das hypothetische Urtheil ein fast gleichbedeutendes kategorisches neben sich hat. Man vergleiche z. B. die Urtheile: Wenn Bernstein gerieben wird, so entwickelt sich Electricität. Der geriebene Bernstein entwickelt Electricität. Ferner: Wenn ein Kegel durch eine Ebene geschnitten wird, so entstehen regelmäßige Curven. Der Schnitt durch einen Kegel erzeugt regelmäßige Curven".

Altsaa: fra den ene Side søger man at udjævne Forskjellen mellem den kategoriske og den hypothetiske Dom, fordi man indseer, at forskjellige Kategorier kunne anvendes paa samme Gjenstand, og mærker ikke, at Dommens Form forandrer sig med de forandrede Kategorier; fra den anden Side vil man reise en Skillemuur imellem den kategoriske og den hypothetiske Dom, fordi der nu vitterlig er en Forskjel imellem det Logiske og det Grammatikalske, og mærker ikke, at det Logiske, ifølge Vexelbestemmelsen af de sprogformende og tankeformende Functioner, ændres ved det Grammatikalske. Et tredie Standpunkt repræsenteres af Ulrici (Compendium der Logik. Leipzig 1860. S. 177—178.): „Hypothetische Urtheile giebt es in Wahrheit gar nicht. Denn daß sie auf dem Verhältniß der Ursache und Wirkung beruhen, ist (z. B. von dem Urtheil: wenn dieß Mineral ein Metall ist, so ist es schmelzbar) nicht nachweisbar und würde keinen Unterschied begründen. Und ihre anderweitige Verschiedenheit von den kategorischen ist entweder nur eine rein äußerliche des sprachlichen Ausdrucks, oder beruht bloß auf einer rein subjectiven Beziehung des Urtheilenden zu dem Gegenstande (Inhalt) des Urtheils, — ist also ohne alle logische Bedeutung." Den dømmende Bevidstheds subjective Forhold til Dommen og Dommens Gjenstand er altsaa — „ohne alle logische Bedeutung?"

Til at rede sig ud af disse Qvaklerier gives der kun een Udvei: at fastholde Dommens Form i dens Eenhed med det abstract logiske Indhold og mærke sig Forskjelseenheden af Ord og Tanke.

indrømmes, men Eftertrykket falder dog ingenlunde paa Uvisheden, tvertimod! det falder kategorisk paa den afgjørende Bestemthed, hvormed Forsætningen medfører Eftersætningen: dersom S er P, saa er (kategorisk) s p, eller dersom s ikke er p, saa er (kategorisk) S ikke P.

Idet hver existerende Ting udtrykker sin Kategorie, existere Tingene i kategorisk Sammenhæng. Den kategoriske Sammen-

hæng er tilfældig-nødvendig, tilfældig med Hensyn paa de tilværende Leds Umiddelbarhed, nødvendig med Hensyn paa deres indbyrdes Afhængighed. Tingenes tilfældig-nødvendige Sammenhæng bringes udtrykkelig til Bevidsthed i den hypothetiske Dom; men den hypothetiske Dom er i denne Henseende kun en eensidig Udvikling af den kategoriske. Den hypothetiske Dom har sit Støttepunkt i den Forudsætning, at det Enkelte subsumeres uden det Almene,*) at det altsaa er de enkelte Ting i deres Relationer og gjensidige Betingethed, hvorpaa det under Totalitetsudviklingen væsentlig kommer an: Totaliteteenheden er endnu kun Sammenhængseenhed. Men hermed er den kategoriske Dom ingenlunde udtømt.

Ifølge den kategoriske Dom kan Tingen først fuldstændig svare til sin Kategorie og Kategorien til Tingen, naar begge hver i sin Form udtrykke den samme Totalitet af kategoriske Bestemmelser. Men naar Prædicatet har samme Totalitet som Subjectet, kun med den Forskjel, at Prædicatsbestemmelserne ere væsentlige og logiske, Subjectsbestemmelserne existentielle og antilogiske, saa kan Forholdet jo vendes om: Subjectet, det Existerende, bliver da Prædicat, og Prædicatet, det Existerendes Begreb, Subject. Begrebet, det i sig totaliserede Væsen, virkeliggjøres i en Mangfoldighed af Existentser; disse Existenser udgjøre nu Prædicatets Led, medens Begrebseenheden afgiver Subjectet. Saaledes fremkommer da, naar vi see paa Subjectets Væsen, den conjunctive Dom: S er (i sit Væsen) baade P_1 og P_2 og P_3, og, naar vi see paa Prædicatets existerende Led, den kategorisk-disjunctive Dom**): S er

*) See vi bort fra Deductionen og indblande Forestillinger om et eller andet reelt Indhold, kunne Totalitetsprædicater naturligviis ogsaa optræde som Subjecter: dersom Planten er en Rose, saa er Frugten o. s. v.

**) At den disjunctive Dom iøvrigt ogsaa kan have det Existerende som Subject og Prædicat i eensidige Kategorier, (Tingen er enten

(i sin Existens) enten P_1 eller P_2 eller P_3.... Da nu hvert P i sin Totalitet er et virkeliggjort S, saa er ikke alene hvert existerende Led en relativ Totalitet for sig, men tillige Moment i den omfattende, alle Leddene gjennemtrængende Totalitet. Den gjennemtrængende Totalitetseenhed er en Grundeenhed; ved Vexelbestemmelsen af den hypothetiske, den conjunctive og den disjunctive Dom bringes Formen til Bevidsthed, den kategoriske Form, der tjener til Udtryk for, at de hinanden udelukkende, men dog betingende Leds Sammenhæng væsentlig beroer paa en Grundeenhed.*)

sort eller hvid eller rød) er i denne Sammenhæng, hvor det gjælder om Deductionen, uden Betydning.

*) Alle disjunctiven Urtheile .... (die auf dem Verhältniß der Wechselwirkung oder des Ganzen und Theils beruhen sollen, was wiederum nicht einmal richtig ist) sind ebenfalls nur sprachlich von den s. g. positiven (kategorischen) unterschieden, und lassen sich daher unbeschadet ihres Sinnes in kategorische umwandeln: Das Urtheil z. B.: Cajus ist entweder gesund oder krank, ist nur sprachliche Abkürzung für: Es ist unmöglich, daß Cajus zugleich gesund und krank sey, oder: Es ist nothwendig, daß er entweder krank oder gesund ist. Und das Urtheil: Die Kegelschnitte sind entweder Kreise oder Ellipsen oder Parabeln oder Hyperbeln, läßt sich auch so ausdrücken: die Kegelschnitte sind theils Kreise, theils Ellipsen oder: Die Kegelschnitte können nur die Form von Kreisen, Ellipsen etc. haben, nur diese Formen sind möglich. Ulrici. Anf. Skr. S. 178. Det Sande i denne Reduction er, at Dommens særskilte Former ere Modificationer af een og samme Grundform; men det Usande er, at de særskilte Former af den Grund ikke skulde have nogen logisk Betydning. Hvor vilkaarlig Reductionen er, falder i Øinene, naar Dommen: Cajus er enten sund eller syg, skal være „sprachliche Abkürzung" for: det er umuligt, at Cajus paa een Gang kan være baade sund og syg. Det vilde virkelig være interessant at see en Smule Beviis for, at Dommen i den sidste Form er mere logisk end i den første. Hvorfor kan Cajus ikke paa een Gang være baade sund og syg? Fordi her forudsættes et afgjørende Enten-Eller: Enten sund eller syg; hvis der reises Tvivl om denne For-

Naar den formelle Logik indskærper Nødvendigheden af at gjennemgaae det Formelle ved Tænkningen paa en udførlig og indtrængende Maade, maae vi give den Ret. Læren om Dommens Inddelingsmaader burde i saa Henseende ligesaa lidt afskrække os som Læren om Dommenes „Subalternation", „Æqvipollens", „Opposition", „Conversion" „Contraposition" o. s. v., fordi den ikke er „aandrig og tiltrækkende", naar den blot var videnskabelig frugtbar. Men her er just den store Misforstaaelse, hvori Forsvarerne af den formelle Logik gjøre sig skyldige. Det er ikke Udførligheden og Skarpsindigheden, men det Golde, Ufrugtbare i Behandlingen af de logiske Former, hvorimod her opponeres. Istedenfor at paavise et Princip, der selv sætter Tanken i Bevægelse, og under Tankebevægelsen lader den ene Formbestemmelse i en given Sammenhæng udvikle sig af den anden, gaaer Skolelogiken tvertimod ud paa at afsætte og opstille værende Tankeresultater med Tilsidesættelse af ethvert Hensyn til Princip og Bevægelse. De frosne Bølger i en Bæk bære dog altid Spor af Bevægelse, nemlig af en standset Bevægelse; men den formelle Logiks Distinctioner og Rubrikker bære ikke Spor af Bevægelse; dens Sætninger ere som færdige Figurer, Streger og Kryds, hvis Tal og Orden maae indpræntes i Hukommelsen.

Heri er en stor Misviisning. Vel synes det, som om de mange Abstractioner, Begrebsopstillinger, nøiagtige Definitioner o. s. v. netop maatte tjene til at udvikle Forstanden, øve Skarpsindigheden og, som Herbart udtrykker det, „vænne os til vedholdende Opmærksomhed paa Tænkningens naturlige Gang"; men disse Fordele ere af meget tvetydig Art. Hvad kan det hjælpe, at Forstanden udvikles, naar den udvikles i en

udsætning, reiser der sig med det Samme Tvivl om Dommen: det er umuligt, at Cajus paa een Gang kan være baade sund og syg. Det Logiske i den sidste Dom kan altsaa ligesaa vel siges at beroe paa Logiken i den første, som omvendt.

skjæv Retning, idet den udvikles til at adskille det Tænkte fra Tænkningen, de logiske Former fra deres tilsvarende Functioner.

Det er ikke et een Gang for alle færdigt Schema over Dommenes Inddelinger, men en Udvikling og Motivering af den Formforskjellighed, hvorunder Dommen vexelviis fremtræder, der aabner os Indblik i de logiske Domsfunctioner. Allermindst kan den scholastiske Formalisme „vænne os til vedholdende Opmærksomhed paa Tænkningens naturlige Gang"; det er tvertimod Tænkningens unaturlige Gang, hvormed Formalismen fixerer Opmærksomheden. Thi hvad kan være unaturligere end at hexe de levende Former ind i en krystalliseret Væren? hvad kan vel være unaturligere og mere pedantisk end den Maade, hvorpaa den formelle Logik ved sine Distinctioner sætter Abstractum mod Abstractum, uden Anelse om, at den levende Tanke i hvert Nu ligesaa nødvendig fordrer Abstractionens Ophævelse som Abstractionen selv? Dersom det virkelig var Tankens naturlige, ikke dens unaturlige Gang, hvorpaa den scholastiske Logik med sine barbariske Memorialvers henvendte Opmærksomheden, saa maatte man i videnskabelige Fremstillinger, navnlig i enhver philosophisk Afhandling, jo see Frugterne af Logikens Lærdomme; men den Forfatter, der for Alvor vilde lægge an paa at lade Logikens Lærdomme skinne igjennem en logisk Behandling af et concret Emne, hos ham vilde Tanken nok omtrent komme til at gaae en ligesaa naturlig Gang som hos en Magister Stygotius eller Else David Skolemesters*).

*) Man kan ligesaa vel blive pedantisk derved, at man med smaalig ufrugtbar Skarpsindighed efterjager det abstract Logiske, og vilkaarlig fastsætter et Schema for det „udi egen Indbildning" philosophisk Stringente, som derved, at man synlig overanstrenger sig med at udtrykke Alt ret ceremonielt, figurligt, sindrigt og ziirligt. Er det komisk, naar en Stygotius som Frier retter sit Udtryk: „trækker

Til Tankens naturlige Gang hører, at de sprogformende og de tankeformende Functioner indgaae i levende Vexelvirkning; kun saaledes kan Forestillingen gaae over i Begreb, og det Billedlige belyses ved det Ubilledlige. Logikens Betydning er, at Tanken faaer Øie paa sig selv, at Abstractionen gjennemføres. Først dømmes der om Gjenstanden, og Dommens Form afsættes i Sproget; den tankeformende Function er

---

mit Hjertes Jern" til „støder mit Hjertes Jern", da er det ogsaa komisk, naar en Stygotius som Logiker bliver sky for en kategorisk Dom, og bilder sig ind, at der lurer en Tautologie i den; Expectorationer som: „Guld er, at jeg skal tillade mig en implicite tautologisk Sætning — thi naar vi see paa den Maade, hvorpaa Begrebet Metal har dannet sig, og paa det, der i Almindelighed forstaaes ved Metal, ville vi ikke kunne Andet end kalde den Sætning „Guld er et Metal", en implicite tautologisk Sætning, da den i Grunden eller, hvad vilde jeg sige, overhovedet hverken siger Andet eller Mere, end at Guldet er en saadan Ting som Guld, Sølv, Kobber o s. v. — et Metal", vilde være Stiil for en Stygotius.

Redacteurer af den formelle Logik (thi en Langhalm, der kun tærskes igjen, fordi den er tærsket saa tidt, kan da vel neppe benyttes til productivt Forfatterskab) gjøre sig ikke sjeldent skyldige i den komiske Modsigelse, at medens de i det saakaldte Identitetsprincip, hvor Tautologien er iøinefaldende, ikke kunne opdage det Tautologiske, men alene for „Vishedens" og „Sandhedens", „Determinationens", „Statueringens", „Hvadhedens", „Eenstemmighedens" og „Samstemmighedens" Skyld fryde sig over „det dybere Logiske", der ligger i Logikens øverste Sætning, at A er hvad A er, faae de derimod Skrupler, naar de skulle erkjende det for en Dom, at Guld er et Metal, thi det kunde jo muligviis være en Tautologie. Det falder naturligviis ikke den pusilanime Skarpsindighed ind at tænke igjennem og lade Sagens Afgjørelse komme an paa en Dialektik; thi da vilde det snart klare sig. Ere følgende Domme: Guld er et Metal, Sølv er et Metal, Kobber er et Metal, implicit tautologiske, hvad følger saa heraf? Saa følger heraf, at Guld er Sølv, og at Sølv er Kobber, en Consequens, hvis Urimelighed er den naturlige Forstand ligesaa indlysende som dens Nødvendighed.

latent i den sprogformende *). I Dommens sproglige Form seer Tanken saa sit eget Spor, et Aftryk af sit usynlige Væsen, og begynder nu med en Dom over Dommen: den sprogformende Function indleder den tankeformende. Er Tanken først ved egne Sprogvendinger bleven opmærksom paa det Abstracte og har vundet Sikkerhed i Abstractionen, da er det saa langt fra, at fyldige, mere figurlige Udtryk skulde svække Idealitetens Lysvirkning, at Reflexionen, den gjennemførte Reflexion, tvertimod har en Tilfredsstillelse af at slaae ind paa Anskuelsens Vei og forvandle det Billedlige til en klar, i Farven gjennemsigtig Form for det Ubilledlige. **)

---

*) De sprogformende Functioner kjendes nemlig, hvad Stilen angaaer, ikke umiddelbart derpaa, at der dannes enten nye Ord eller nye grammatikalske Vendinger, men derpaa, at de givne Sprogmidler benyttes paa eiendommelig Maade. Til enhver eiendommelig Sprogvending svarer en eiendommelig Tankevending. Den, der siger: „alt Metal er smelteligt", fører et andet Sprog og tænker Tanken anderledes, end den, der siger: „dersom dette er et Metal, saa er det smelteligt"; denne fører igjen et andet Sprog og tænker Tanken anderledes end den, der siger: „dersom denne Masse ikke lader sig smelte, kan det umulig være Metal".

**) Det er vidunderligt, hvorledes Anskuelsen og Tanken, det Billedlige og det Ubilledlige, kunne ved Ordets Trylleri indslynges i hinanden, saa at Tankens Klarhed og Billedets Dristighed staae i ligefremt Forhold. Vexelvirkningen af sprog- og tankeformende Functioner er da æsthetisk. — „Min Sorg det er min Ridderborg, der som en Ørnerede ligger høit oppe paa Bjergenes Spidse mellem Skyerne; Ingen kan storme den. Fra den flyver jeg ned i Virkeligheden og griber mit Bytte; men jeg bliver ikke dernede, mit Bytte bringer jeg hjem, og dette Bytte er et Billede, jeg væver ind i Tapeterne paa mit Slot. Da lever jeg som en Afdød. Alt, hvad der er oplevet, dukker jeg ned i Glemsels Daab til Erindringens Evighed. Alt Endeligt og Tilfældigt er glemt og udslettet. Da sidder jeg som en gammel, graahærdet Mand tankefuld og forklarer Billederne med sagte Stemme, næsten hviskende, og ved min Side sidder et Barn og lytter til, skjøndt det husker Alt, førend jeg for-

Ogsaa det logiske Udtryk kan have sin væsentlige Skjønhed. En Fremstilling, der i Eet og Alt skulde tilfredsstille Logikens æsthetiske Fordring, er vistnok en stor Sjeldenhed, da den forudsætter en egen, lykkelig Forening af Reflexion og Phantasie; men at Logiken, den strenge Logik, gjør æsthetiske Fordringer, er vist: det Æsthetiske er her begrundet i den levende Tænknings Tilegnelse af Alt, hvad der rører sig i Bevidshedslivet; det er dette Æsthetiske, der beaander Tanken, giver Afskygningerne Farveskjær og gjør Productiviteten kjendelig paa den tiltrækkende Harmonie af sprog- og tankeformende Functioner.

$\gamma\gamma$) Ideeformende Functioner. Mellem Subjectiviteten og Objecternes virkelige Verden er Kløften saa dyb, at den aabner sig paany, hver Gang Reflexionen drømmer om at have faaet den udfyldt. Functionernes Logik endte med en Concretion af Ideal- og Realsystemets teleologiske Eenhed, nemlig som Slutningseenhed af Natur og Aand, en Udvikling, hvori Dualismen af det Objective og det Subjective foreløbig fandt sin Forklaring. Fra flere Sider er det da ogsaa forud blevet viist, hvorledes det Antilogiske ved Sandsningens Mægling lod sig omsætte i det Logiske; hvorledes det samme Indhold kunde antage forskjellig Form, den samme Form forskjelligt Indhold o. s. v. Men under

tæller det.“ Victor Eremita. Enten-Eller. Kjøbenhavn 1849. S. 21. — Hvad skulle vi nu fra Logikens Standpunkt dømme om en saadan Fremstilling? Er her kun Billeder uden Tanker, saa er vel det Hele en fad Opdigtelse, og vi maae med Mester Mannegrimm bede om „en Løgn endnu“. Er her derimod ligesaa mange, ja endnu flere Tanker end Billeder, ere de farverige Billedsætninger væsentlig klare Tankesætninger, skulde Tankerne da maaskee vinde ved at afføres den rige Dragt og fremstilles i deres logiske Nøgenhed? Men dersom dette Sidste hverken er ønskeligt eller i strengere Forstand muligt, saa have vi jo her et Exempel paa æsthetisk Vexelvirkning af sprog- og tankeformende Functioner.

alle disse Vendinger, Omsætninger og Forklaringer er der underforstaaet et Noget, som, just fordi det var i umiddelbar Anvendelse, ikke strax kunde blive Gjenstand for særlig Reflexion, nemlig Ordet.

Hvad er da Ordet? At Ordet ikke uden videre er det Samme som Sproget, er klart af vort Foregaaende; thi der gives jo Sprog uden fritstaaende Ord, og det Sprog, der har særlig formede Ord, har jo mange og forskjellige Ord. Kategorien: Ord staaer da med Hensyn hertil deels lavere, deels høiere end Kategorien: Sprog. Lavere! thi ligesom Bogstaverne ere Elementer i Stavelser, Stavelserne Elementer i Ord, saaledes er det enkelte Ord igjen Element i Sætningen, og Sætningen Element i Sproget. Men som Sætningselement er Ordet endnu ikke væsentlig Ord; et egentligt Sprog kan ikke undvære Sætninger, men en Sætning kan forvandle Rødder til Ord: at der kan være Sprog uden Ord, er da sandt, forsaavidt der kan dannes Sætninger uden Ord. Hoiere! thi Ordet er Tankens Udtryk. Forsaavidt Sætningen giver en Mening, og Meningen en Tanke, er Sætningen væsentlig et Ord. „Der er et Ord, et gammelt Ord, som siger“ o. s. v. At Sætningen efter sin Mening og formedelst Tanken er Ord, vil da med andre Ord sige, at Ordet som Ord i dybere Forstand er høiere end Sætningen. Fra dette Synspunkt kan der altsaa ikke gives Sprog uden Ord; det maatte da være et Sprog uden Sætninger, et reent Dyresprog, eller et Sprog af Sætninger uden Mening, et meningsløst Sprog.

Staaer nu Ordet i dybere Forstand høiere end Sætningen, saa staaer det ogsaa høiere end Sproget. Tage vi Ordene som Sætningselementer, altsaa endeligt og i Fleertallet, saa kan man jo vistnok sige, at det er Sproget, som ved en særegen Udvikling gjør sine Elementer til Ord; men tage vi Ordet som Ord i absolut Betydning, altsaa i Enkelttallet, saa maae vi sige, at det er Ordet, der er det Oprindelige, Sproget det Afledede; at det er Ordet, der gjør

Sproget til Sprog. Hvor urimeligt det er at ville gjøre Sproget til det absolut Oprindelige, — hvad de jo dog gjøre, der med F. Schlegel henføre Sprogenes Oprindelse til en overnaturlig Act, et Mirakel, — kan allerede føles, naar man istedenfor det Johanneiske: „I Begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud", forsøger at sætte: I Begyndelsen var Sproget, og Sproget var hos Gud, og Sproget var Gud.

Er det nu ikke Sproget som endeligt Sprog, men Ordet i absolut Forstand, der er det Oprindelige, saa indsees heraf, at hvad der i endelig og relativ Forstand udrettes ved Sproget, maa i absolut og oprindelig Forstand tilskrives Ordet.

Hvad skylder den talende Subjectivitet da egentlig Sproget? Svaret lyder fra det Foregaaende: en Objectiveringsfordobling, hvorved Modsætningen af den indvortes og den udvortes Verden væsentlig articuleres! Vistnok vilde Skikkelserne fra Omverdenen ogsaa uden Sprogets Mægling kunne speile sig i Bevidstheden — vi see det jo paa Dyrene; — men denne Speiling maatte da foregaae: deels saaledes, at hvert Billede, om end kun for et Øieblik, blev staaende i antilogisk Omrids, forholdende sig til Gjenstanden som Copien til sin Original; deels saaledes, at Billederne opløste sig i Forestillinger ligesom Skyer i Taager, idet Forestillingernes Afløb paa den ene Side foregik med aandelig bestemt Naturnødvendighed, paa den anden Side tabte sig og svandt i tomme, svævende Reflexioner. Kun ved Sprogets Hjælp bliver det Bevidstheden muligt at articulere Tilværelsens objective Indhold i subjectiv Form og, omvendt, at give Subjectivitetens Indhold objectiv Form; kun ved Sprogets Hjælp kan det samme Indhold indgaae i dobbelt Form, og den samme Form i dobbelt Indhold; kun ved Sproget bliver det muligt at forme Ideen, det absolute Indhold.

Hvad der i relativ Forstand udrettes ved Sproget, maa, som sagt, i absolut Forstand henføres til Ordet: Forholdet

mellem Indholdet og Sproget forudsætter et Grundforhold mellem Ideen og Ordet. Da Ideens absolute Indhold paa een Gang er baade subjectivt og objectivt, blive de ideeformende Functioner særlig at bestemme ved Forskjelseenheden af det Subjective og det Objective. Forsaavidt denne Eenhed viser sig som en magisk Eenhed af Idee og Ord, ere de ideeformende Functioner mythiske; forsaavidt Ordets Eenhed med Ideen har et phantastisk Præg, ere de gnostiske; sættes Eenheden i Guddommens Væsen, blive de theosophiske.

Mythiske Functioner. Det er Forskjelseenheden af det Objective og Subjective ved Ordet, hvorpaa Eftertrykket falder. Væsentlig kommer det ved denne Forskjelseenhed an paa Indholdet. Er Indholdet endeligt, og Adskillelsen mellem Subjectivt og Objectivt uklar, saa have vi en i Fornemmelser og dunkle Forestillinger gjærende, famlende Bevidsthed for os, et Bevidsthedstrin, der svarer til Barnets i den tidlige Alder: dette Standpunkt kan ikke her komme i Betragtning. Er Indholdet endeligt, og Adskillelsen mellem Subjectivt og Objectivt klar, saa have vi det kritisk-forstandige Bevidsthedstrin. Paa dette Trin er Ordet Et og Tingen et Andet, Forestillingen Et og Virkeligheden et Andet, og Sproget mægler saa paa endelig Maade imellem Factorerne i denne Udstykning: dette Standpunkt kan heller ikke komme i Betragtning. Det for de ideeformende Functioner Afgjørende er, at Bevidstheds-indholdet maa være absolut.

Da nu et absolut Indhold umulig kan bevæge sig gjennem Subjectiviteten, uden at reflectere sig i relative Modsætninger, saa indsees endvidere, at den Bevidsthed, der skal objectivere sig Ideen i og ved Ordet, og deri erkjende det Absolute, allerede forud maa være naaet saavidt, at den i endelig Forstand kan skjelne Tingene i Omverdenen, og i det Hele gjøre Forskjel paa Virkelighed og Sandsebedrag, paa hvad der er udvortes, og hvad der kun er indvortes. Den psychologiske Subjectivitet, som, efter at have naaet en inden snevre

Grændser klar Forstaaelse af Tilværelsen i det Endelige, gribes og bevæges af Ideen paa saa umiddelbar Maade, at Endelighedens Modsætninger af Drøm og Virkelighed, af Indvortes og Udvortes forsvinde, for at gjentage sig i høiere til det Absolute formedelst Ordet svarende Former, er *mythisk*.

Kjendemærket paa det Mythiske er, i Principet, ingenlunde Uklarhed over det udvortes Endelige; det er ikke Sandselighedens Taagebilleder, men Ideens Lynslag, ikke Forstandens Nat, men Fornuftens Daggry, der laaner Bevidsthedsindholdet de vidunderlige mythiske Farver. Hvor eiendommelig Farveblandingen er, falder i Dinene, naar man ret vil charakterisere Mythologien og det mythiske Standpunkt. „For Mythologien", siger Heiberg, „gives der intet andet, Alt omfattende Synspunkt, end det poetiske. Mythologien er Poesie, og reent oprindelig Folkepoesie". Senere hen bliver saa denne Folkepoesie tillige opfattet som en Art speculativ Philosophie. „Enhver Mythologie", hedder det, „begynder med Kosmogonie; thi den philosopherende Menneskeheds første Bestræbelse er at forklare Tilværelsens Under. Det første Spørgsmaal er: hvorledes er Verden blevet til? Hvad var der, førend Alt dette blev til? Eller hvad var der, da der endnu Intet var? Forstanden kan saalidet besvare disse Spørgsmaal, at den endogsaa maa erklære dem for taabelige og sig selv modsigende. Men Phantasien svæver dristigt hen over Tingenes Begyndelse, uden at frygte for at tabe sig i Intet. Den befolker Tomheden, den lader Lyset opstaae af Mørket, Tilværelsen af Ikketilværelsen"*) o. s. v.

At Mythologien paa een Gang er baade Poesie og Philosophie, vil da med andre Ord sige, at den i Grunden hverken er Poesie eller Philosophie; ikke Poesie, fordi den er Philosophie; ikke Philosophie, fordi den er Poesie. Det Nærmere sees

*) J. L. Heibergs nordiske Mythologie. Paa Dansk udgivet af Chr. Winther. Kbhvn. 1864. S. 4 og S. 24.

af Functionerne. Det Poetiske bliver her ikke opfattet som Poesie. Poesien forudsætter en paa det absolute Indhold lydende Adskillelse af Illusion og Virkelighed, en Adskillelse, der udtrykkelig sætter Illusionen over Virkeligheden, fordi den sætter Ideen over Endeligheden; men ved en saa reflecteret Adskillelse kan Mythen som Mythe umulig bestaae: de mythiske Skikkelser holde sig ved Ideens Magie paa en høiere Virkeligheds Trin; her er paa dette Trin end ikke Anelse om Illusion. Ligesaalidt bliver det Philosophiske i Mythedannelsen opfattet som Philosophie. Hvad skulde det vel være for en Art Philosophie, som begyndte med en udtrykkelig Splid mellem Forstand og Phantasie, og som paa Grund af denne Splid opgav Forstanden og lod Phantasien raade? Istedenfor at begynde med en Dualisme af Phantasie og Forstand, begynder Mythedannelsen tvertimod med en af Forstand og Fornuft imprægneret Phantasie; man kan om den mythiske Ideebevægelse med fuld Ret sige, at Tanken phantaserer, fordi *Phantasien tænker*.

Naar da den af Forstand og Fornuft imprægnerede Phantasie „svæver dristigt hen over Tingenes Begyndelse, uden at frygte for at tabe sig i Intet", hvad styrer da dens Flugt, hvad er det, der bevarer den fra at styrte i Tomhedens Afgrund? Væsentlig er det *Ideen*; umiddelbart seet, er det *Ordet*. Begyndelsens Afgrund er lige dyb, enten vi begynde med *Chaos* eller med *Ginungagap*, den er i begge uendelig dyb; men i det uendelige Dyb formæles Ideen med Ordet.

Begynde vi med Chaos, da er det naturligviis ikke den tomme Benævnelse, hvorpaa her lægges Vægt, thi Benævnelserne kunne vexle. Men de eenstydige Benævnelser lyde alle paa det samme Grundord. At Chaos nu som Grundord er en Ideens Aabenbarelse, sat og bevæget af Ideens Magt, kan let paavises. Chaos er i mythisk Forstand hverken et abstract logisk Begreb eller et Udtryk for en Tilstand af physisk

Forvirring, men en i Ordet fastholdt Totalitetseenhed, et subjectivt-objectivt Første, der i billedlig og dog ubilledlig Form anskueliggjør, hvad ikke kan anskues, nemlig Tingenes Oprindelse, Ideen af al virkelig Begyndelse eller den virkelige Begyndelses Idee.

At Chaos som Begreb ikke er i Begrebets, men i et ubilledligt Billedes Form, følger udtrykkelig af Anskuelsens Eenhed med Ordet. Hvad er der i Chaos? Intet, og dog Alt! Denne Tankens Selvmodsigelse med de deraf udspringende Consequenser opfattes ikke i Form af en Tanke, men sees i et Billede, et mægtigt Tankebillede, dannet af Ordet. Idet Tanken ved Ordets Hjælp phantaserer over Intet og Alt, tænker Phantasien væsentlig paa Alt og anskuer dog i Chaos Intet, det Tomme; den tænker væsentlig paa Intet, og anskuer dog i Chaos Alt, nemlig Spirerne til Alt (non bene junctarum discordia semina rerum) Indholdet, det i Chaos indholdsløse Indhold, er væsentlig subjectivt formedelst Ordet: et Product af phantaserende Tænkning, af tænkende Phantasie; men det anskues tillige objectivt, slaaer den anskuende Bevidsthed med Objectivitetens Magt i Ordet, og antager Skikkelse af physisk umiddelbar Realitet.

Men at Chaos i objectiv Mening desuagtet ikke har physisk umiddelbar Realitet, er netop en Følge af det i Billedet Ubilledlige, af Anskuelsens mythiske Eenhed med Ordet. I objectiv physisk Betydning skulde Chaos jo være den virkelige Opløsning, hvori Altilværelsen maatte befinde sig, naar alle Former vare forstyrrede, og Atomernes Vrimmel i regelløs Forvirring. For en forstandig kritisk Bevidsthed om et saadant Chaos har Ordet tabt sin magiske Kraft. Ordet Chaos er i dette Tilfælde kun et Navn; Chaos derimod som udvortes virkelig Tilstand er Tingen, og Tingen, ikke Ordet, er det, hvorpaa det kommer an. Adskilt fra den paa Ordet hvilende Phantasie, vil Forstanden da paa egen Haand gjennemforske det virkelige Chaos, Tingenes udvortes virkelige Begyndelse. Men dette For-

standens Forehavende vil totalt mislykkes. Som virkelig Tilstand er Chaos aldeles uvirkelig; der er virkelig ingen Tilværelse, der kan begynde med et virkeligt Chaos; hvad Forstanden skal faae ud af et saadant Chaos, maa den i Virkeligheden selv indsmugle deri: det er en ørkesløs Leg, Forstanden leger med sig selv og det Virkelige.

I det mythiske Chaos er Objectiviteten subjectiv; det objective Indhold er ved Ordet omsat i subjectiv Form. Hvor forskjelligt det mythiske Chaos er fra det udvortes physiske, er da ogsaa kjendeligt paa de Skikkelser, der fremgaae af Chaos. „Først er Chaos, dernæst den udstrakte Jord, det mørke Tartaros — og Eros, den skjønneste blandt de udødelige Guder". Den, der seer de gamle Guder udtræde af Chaos, kan ikke være i Tvivl om, hvad Chaos er for et Væsen. Idet her begyndes med Chaos, tages her paa en Maade Tilløb til en objectiv Fremstilling af Verdens Tilblivelse, af Tingenes, de endelige Realiteters Dannelse; men Synet vender sig. Kosmogonien slaaer om og bliver Theogonie; Chaos bliver en Guddom, den Guddom, af hvis Skjød de særlige Guder fødes. Denne Tilbagegang af det Kosmogoniske i det Theogoniske er for Mythedannelsen i høi Grad charakteristisk. For at Verden kan blive til, maae Guderne først blive til; for at de endelige Realiteter i Virkeligheden kunne blive til, maae Realideerne først blive til: Realideernes endelige Vorden reflecterer i sig Grundideernes evige Væren.

Chaos er altsaa i sin Idealitet evig, i sin umiddelbare Realitet timelig, Guddom i Væren, Naturgrund i Vorden, Totalitet i oprindelig Eenhed, Totaliteternes Grund i oprindelig Fleerhed; i Chaos er det Relative absolut, det Absolute relativt; i Chaos-Ordet er Bevægelsen Hvile og Hvilen igjen Bevægelse, Fylden Tomhed, og Tomheden Fylde, det Indvortes et Udvortes, og dette Udvortes igjen et Indvortes: i Chaos er Ideen Ord, og Ordet Idee.

Det er da ikke en Tilfældighed, men en væsentlig Nødvendighed, at de ældste Guder udgaae af Chaos. I logisk Form er Nødvendigheden kjendelig paa, at Fleerheden fremgaaer af Eenheden, efterdi Eenheden selv oprindelig er Fleerhed, at det Særskilte i Totaliteten fremgaaer af det Almene, efterdi det Almene oprindelig er en Totalitet af Særskilte. Men i den logiske Form mangler Indholdet umiddelbar Realitet; Realiteten, den mythiske Realitet, kommer med Ordet, thi det ved Ideen bestemte Ord bestemmer Ideen.

Saadanne Skikkelser som Gæa, Tartaros, Erebos, Nyx og Eros ere i deres Oprindelighed mere end tomme Personificationer. „Skikkelser af det Skikkelsesløse", „elementære Former af det første Ene, i sig selv Formløse", slige fastende Abstractioner falde ligesaa langt under Ideen som under Virkligheden. Nei, ved Ideens Magie i det mythiske Ord ere de ældste Guder, trods det i Formen Uformelige, typiske Skikkelser, fulde af Realitet, hver Guddom en Totalitet i sig, et eget Væsen, et bestemt Physiognomie. Det er Ideen, der i særskilte Totalitetseenheder gjennemtrænger, bevæger og bestemmer Ordet; men det er i umiddelbar Forstand Ordet, det særskilte Grundord, der i sin Eenhed optager, bestemmer og samler Mangfoldigheden af de ideelle og reelle, ubilledlige og billedlige Momenter, der udgjøre Ideens absolute Indhold.

Gudinden Gæa, der faaer Navn efter Jorden, optager ved dette Navn al Jordens Realitet i sig, bliver ved dette Navn en Guddom med umaadelige Evner, vældige Kræfter og store Muligheder; men at Gudinden har faaet Navn efter den virkelige Jord, siger med det Samme, at det er den virkelige Jord, der har faaet Navn efter Gudinden. Jordgudinden og den virkelige Jord have ikke blot eet Navn, men de ere eet Væsen, betegnede ved eet Ord: de ere i Ordet Eet, efterdi de ere i Ideen Eet. At den virkelige Jord er Gudinde, viser os ret paa en slaaende Maade, hvad det vil sige, at Ideens objective, reelle Indhold er — formedelst Ordet —

omsat i subjectiv, ideel Form; at Gudinden med alle Træk af elementær Subjectivitet er Jorden selv, den virkelige Jord, anskueliggjør paa den anden Side, hvad Ordet formaaer, naar det gjælder om at oversætte et subjectivt Indhold, — thi Gudindens Væsen er i sin Idealitet et subjectivt Væsen, — i umiddelbar, objectiv Form.

Ikke blot en positiv Størrelse som Jorden, selv saadanne negative Sandseformer som Mørket og Natten, Væsenheder som Tartaros, Erebos og Nyx indsuge Ideens Realitet gjennem Ordet, individualiseres i Ordet og blive levende Skikkelser formedelst Ordet. Gjennemaandet og bevæget af Ideen har Ordet ikke blot den eiendommelige Magt, at det som Sprogets Høieste og Dybeste formaaer at samle de Relativitetsbestemmelser, der i Talens Sætninger deelviis fremstilles, beskrives og udvikes, i prægnante Eenhedsudtryk; men som Led i Sætningen, som Element i Sproget har Ordet tillige den Smidighed, Bøielighed, Bevægelighed og Relativitet, at det i de forskjelligste Forbindelser kan være snart for Sandsen, snart for Tanken, snart figurligt, snart bogstaveligt, kan forene, hvad det selv har adskilt, adskille, hvad det selv har forenet, kan, Led for Led og Punkt for Punkt, opklare det Reelle ved det Ideelle, det Billedlige ved det Ubilledlige, det Umiddelbare ved det Reflecterede. Er Ordet først bleven en Gud, og Guden et Ord, da staaer det i Subjectivitetens Magt at lade denne Ordets Gud optræde i de eventyrligste Situationer, undergaae de mærkværdigste Forvandlinger, vise sig fra de forskjelligste Sider, tænkende, attraaende, handlende, lidende.

Det mythiske Ord, der forvandler de særskilte Ideer til Gudeskikkelser, forvandler med det Samme de ideale Bevægelser til virkelige Begivenheder; denne Forvandling er med Hensyn paa de ideeformende Functioners mythiske Væsen afgjørende charakteristisk. Idet Ideernes Strid med den materielle Virkelighed og gjennem Virkelighedens elementære

Modsætninger med hinanden indbyrdes forvandles til en Historie om Gudernes Kampe, er den magiske Eenhed af Idee og Virkelighed paa Ordets Veie ført hen til det Vendepunkt, da den mythiske Identitet af det Ideelle og Reelle slaaer over i Dualisme, og Illusionen viser sig.

Den colossale Dristighed, hvormed den tænkende, af Ideen imprægnerede Phantasie ved Syn af virkende Guder trodser Sandsynligheden, er et talende Vidnesbyrd om Ordets Magt i de objectiverede Begivenheder. Gudealderen, den fjerne Fortid, er Ideernes, de ideale Aarsagers gyldne Tid; Nærværelsen med sine Kjendsgjerninger er Virkelighedens, Betingelsernes og de materielle Aarsagers Tid: kunne de to Tider vel blive til een Tid? I Ordets, d. v. s. i Fortællingens, Erindringens, Speil reflecterer det Forbigangne sig jo vistnok i det Nærværende som de store Grundideer i Udviklingens virkelige Resultater; men Virkeligheden med sine Tingsaarsager reagerer med Nærværelsens Magt mod hine ideale Forudsætninger; Consequensen er en Splid mellem Tingen og Ordet, en Splid mellem det Objective og det Subjective, en Splid mellem Indhold og Form, Phantasie og Tanke, en Splid, der vækker Kritiken, ophæver Standpunktet og stiller de ideeformende Functioner nye og høiere Opgaver.

G n o s t i s k e F u n c t i o n e r. I Princippet er Mythologie forskjellig fra Poesie; thi Mythen, der har magisk Objectivitet, er uden Illusion, medens Poesien som Poesie væsentlig forudsætter Bevidsthed om Illusion. Da Bevidstheden imidlertid kan skride continuerlig frem fra dunkel Anelse til klar Erkjendelse, kan som i en vaagen Drøm paa een Gang være i Illusionens Magt og have en Viden om Illusionen: saa er det forklarligt nok, at Mythologie ligesaa umærkeligt har kunnet gaae over i Folkepoesie, som Folkepoesien igjen i Kunstpoesie. Men derfor bliver Adskillelsen af Illusion og Virkelighed dog

ligefuldt afgjørende for det Bevidsthedstrin, hvormed Poesien begynder.

Alt efterhaanden som det mythiske Indhold forklares i Poesiens Former, vil Forstanden, der seer Illusionen, løsrive sig fra Phantasien, gjøre Front mod det Virkelige og stræbe at orientere sig i Tingenes Verden. Men Tingenes Verden er sandselig, endelig, materiel og forsaavidt ideeløs. Skilt fra Phantasien er Forstanden tillige skilt fra Ideen. Men den ideeforladte Forstand har væsentlig Trang til Idealitet; Forstanden er i Princippet fornuftig: her begynder Philosophien. Poesien med sine ideeopfyldte Illusioner og Philosophien med sine formale Begreber danne nu Extremer med den sandselig concrete Verden imellem sig. For at hævde Ideen, arbeide de ideale Magter, Poesien og Philosophien, hver fra sin Side, paa at opløse, forvandle og forklare det udvortes Virkelige; men Virkeligheden er stærk, og Kampen haard. Til Forstærkning i den haarde Kamp føler da den i Almeenbegreber afmattede Reflexion en Trang til at fylde de tomme Former med anskueligt Indhold ved at fornye den gamle Pagt mellem Anskuelse og Tænkning, Reflexion og Phantasie; paa disse Vilkaar blive de ideeformende Functioner g n o s t i s k e.

Det er Gnosticismens Væsen, og ikke en bestemt historisk Skikkelse af Gnosticismen, vi her have for Øie; kun forsaavidt kan der tages Hensyn til det historiske Phænomen, som dette Phænomen er i særegen Forstand egnet til at gjøre Væsenet aabenbart. Den retablerede Forening af Forstand og Phantasie er kjendelig paa Ordet, Ordet kjendeligt paa de Kategorier, der bære Anskuelsen. Her begyndes ikke væsentlig med Chaos. Chaos er platonisk reduceret til den rene Tomhed, et Udtryk for det Sandseliges væsentlige Intethed; saaledes er Chaos Intetheden, den negative Væren, K e n o m a. At det Materielle og Sandselige i Altilværelsen er reduceret til Kenoma, er i Gnosticismen en Antydning af, at Begyndelsen, Udviklingens Realbegyndelse, ikke kan søges i det physisk Objective, i

sandselig Realitet, men maa søges i det væsentlig Subjective, i overgribende Idealitet. I kategorisk Modsætning til Kenoma, det objectivt sandselige Tomme, staaer da Pleroma, Ideeriget, Magtens og Fyldens Region.

Forsaavidt den gnostiske Tænkning hengiver sig til Phantasieanskuelser, er Pleroma et objectivt Tankebillede i Lighed med det mythiske Chaos; men en nærmere Betragtning af dette Tankebillede viser os snart, at vi i Pleroma have med et Subjectivitetens, et Aandelighedens og Inderlighedens Rige at gjøre. Pleromas oprindelige Eenhed er i Dybet og Tausheden (βυθὸς og σιγὴ). I og for sig kan nu vistnok Dybet ligesaa vel betegne noget Objectivt som noget Subjectivt; men allerede Tausheden, ikke Stilheden, lader os ane, at Dybet er i Subjectiviteten. Anelsen bliver til Vished, idet Modsætningens første abstracte Form nærmere bestemmes ved en følgende, concretere Modsætning, Modsætningen mellem Urfaderen og Tanken (προπάτωρ og ἔννοια). Kaste vi derhos et Blik paa de stedse tiltagende Concretioner, hvori den oprindelige Modsætning trinviis gjentager sig, Modsætningen af Fornuften og Sandheden (νοῦς og ἀλήθεια), Ordet og Livet o. s. v., saa erkjende vi i Pleroma et Rige af Subjectiviteter og ontologisk subjectivt Indhold.

Hvor eiendommelig Sammensmeltningen af Billede og Begreb er i det gnostiske Pleroma, falder i Øinene, naar vi mærke os den Umiddelbarhed, hvori Ordbetydningen af de opstillede Kategorier, ja endog Ordenes Kjøn er opfattet og benyttet. At Kategorierne: Dybet og Tausheden, Urfaderen og Tanken, Fornuften og Sandheden, o. s. v. ere hypostaserede Væsenheder, logiske Personificationer, kan sees, ogsaa af en Oversættelse; men de sproglige Tilfældigheder, som den phantaserende Tænkning har benyttet ved disse Personificationer, opdages kun ved et Blik paa Grundtexten. Benævnelserne paa de pleromatiske Hypostaser ere nemlig valgte saaledes, at

den ene altid er et Hankjønsord, den anden tilsvarende et Hunkjønsord: βυθὸς, προπάτωρ, νοῦς, λόγος ... ere Hankjønsord, hvorimod σιγὴ, ἔννοια, ἀλήθεια, ζωὴ ... ere Hunkjønsord.

Ved denne Deling, en Grunddeling, der i sin Art svarer til Hegels objective Dom (das Urtheil, afledet af urtheilen) er der tilveiebragt en vis Ligevægt imellem Reflexion og Phantasie. Reflexionen fordrer, at Pleromas Grunddeling skal i alle Gjentagelser afgive Modsætninger af Totalitetsbegreber. Dette er paa en vis Maade naaet ved de angivne Kategorier; λόγος, νοῦς, ἔννοια, ἀλήθεια ere sande Totalitetskategorier. Ligeledes er her ved de kategoriske Modsætninger betegnet en Fremadskriden fra det Abstracte mod det Concrete, fra det Almene gjennem det Særskilte mod det Individuelle; thi det maa indrømmes, at βυθὸς og σιγὴ ere mere abstracte end νοῦς og ἀλήθεια, disse igjen mere abstracte end ἄνθρωπος og ἐκκλησία. Ja, saa sindrig er Rækken anlagt, at Reflexionen endog, hvis det forlanges, kan gjøre logisk Rede for Fremskridtet. De abstractere Fordoblinger danne nemlig Grundlag for de concretere; disse ere, for at tale i Hegels Sprog, Mediationer af hine. Saaledes ere λόγος og ζωὴ aabenbart Mediationer af νοῦς og ἀλήθεια, idet νοῦς formedelst ἀλήθεια bliver til λόγος, maa ἀλήθεια formedelst νοῦς naturligviis blive til ζωὴ, o. s. v.

Men er Reflexionen paa aandrig Maade tilfredsstillet, da er Phantasien det ikke mindre: Sindrighed og Aandrighed ere overhovedet Væsensmærker for al Gnosticisme, den nyere saavel som den ældre. At Phantasien har havt sin Deel i det aandrige Valg af Modsætningskategorier, sees af den Maade, hvorpaa de valgte Hankjøns- og Hunkjønsord understøtte Personificationen. Ifølge Personificationen er hvert kategorisk Par et Ægtepar, Mand og Hustru: forgudede Former, og dog ikke mythiske Guder!

Forskjellen mellem Mythisk og Gnostisk er nu iøinefaldende;

hvilken Afstand imellem en pleromatisk Hypostase med sin abstract-metaphysiske Habitus, i sin af Reflexionen sindrigt tilmaalte Idealitet, og en af Mythologiens Guder eller Gudinder, der individualiserer sig i det Endelige, leger med det Tilfældige og bugner af Realitet! I Gnosticismen har Phantasien ikke længere Tanken i sin Magt, og ligesaalidt kan Tanken siges at have Phantasien i sin Magt. Det Forbund, hvori begge, Phantasie og Tanke, ret skulde styrke hinanden, er betinget af en Accommodation, hvorved de gjensidig svække hinanden: Phantasien bliver tænksom, og Tanken phantastisk.

At den gnostiske Reflexion med en ganske anden Bevidsthed sigter paa Idee og Idealitet end den mythiske, er en Selvfølge. Det Sindrige og Aandrige sees da ogsaa i den Maade, hvorpaa de særskilte Ideer repræsenteres af Hypostaserne i Pleroma. Ogsaa i denne Henseende gjør Ordet sin Umiddelbarhed gjældende ved Navnet. Enhver af de pleromatiske Hypostaser fører, som bekjendt, Navn af Æon (αἰών). Hvad betyder Æon? En Verdensalder og en Evighed! altsaa en af Tiden omsluttet, i Tidens Ring indfattet Evighed, et individualiseret Absolutum. Som individualiseret Absolutum er da enhver af Pleromas Æoner en særlig Totalitet, et relativt Pleroma i sig, med andre Ord: en Idee. At den ene Æon har den anden til Modsætning, vil da sige, at den ene Idee har den anden til Modsætning: de særskilte Æoner have hver sit Sted i Pleroma, de særskilte Ideer have hver sin Plads i Ideernes System.

Det er et Særkjende for de gnostiske Functioner, at de ikke kunne forlige det Ubegrændsede med Grændsen eller magte Concretionen. Hvad det Ubegrændsede og Grændsen angaaer, svæver Gnosticismen uophørlig imellem den orientalske og den græske Synsmaade. Den vil i græsk Aand individualisere det Absolute, og man skulde da forsaavidt mene, at de meest concrete Æoner maatte indtage den høieste Plads i Pleroma; men tvertimod! Gnosticismen med sin orientalske Respect for

det Ubegrændsede, det Uendelige, har en afgjort Forkjærlighed for det Abstracte; det er netop de abstracte Æoner (βυθός og σιγή), der indtage den høieste eller, om man saa vil, den dybeste Plads, Centralpladsen, i „Fyldens" Rige. Striden imellem det Begrændsede og det Ubegrændsede, en Strid, der oprindelig ulmer i hele Pleroma, kommer da ogsaa omsider til aabenbart Gjennembrud i Katastrophen med Sophia.

Det er et sindrigt, dybsindigt Træk i den valentinianske Gnosis, at Sophia, Æonernes dybt grundende Æon, denne Ideerne begribende Idee, gribes af en uimodstaaelig Længsel efter at skue Propator. Istedenfor en Fordybelse i det Concrete vælger Viisdommens qvindelige, receptive Æon altsaa en Tilbagevenden til det Abstracte, som til det oprindelige Productive; istedenfor at erkjende det Ubestemte som negativ Bestemthed i den concrete og derved bestemte Idee, vil Sophia, den Begrændsede, umiddelbart favne den Grændseløse: Grændsevogteren (ὅρος) er ikke istand til at holde hende tilbage. Sophias Fald og Opreisning, Materien, der i Kenomas Mørke dannes af hendes Angst, hendes Taarer og Latter; Demiurgens (Verdensæonens) Fødsel af den faldne Sophia; Verdens Skabelse ved Lysets Fængsling i Mørket; Forløsningen ved Sjælelysets Tilbagevenden til Pleroma o. s. v., dette tilsammen frembyder en Mangfoldighed af sindrige Træk, som alle vise, hvorledes den phantaserende Tænkning har forvandlet Bevægelserne i Ideeriget til illusoriske Begivenheder.

Med de gamle gnostiske Systemer er den videnskabelige Kritik forlængst bleven færdig; men Gnosticismens Kjendemærker: en tvetydig Eenhed af tænksom Phantaseren og phantastisk Tænken, sindrige Vendinger og aandrige Udtryk istedenfor klare Begreber og kategorisk afgjørende Bestemmelser; Anviisning paa dybere Skuen og dramatiserende Udmalen af overnaturlige Begivenheder istedenfor indtrængende Undersøgelse af evige Grundforhold: disse og lignende Egenheder vedblive

endnu*) at hendrage Logikerens Opmærksomhed paa de gnostiske Functioner.

Theosophiske Functioner. I det mythiske Ord er det Phantasien, der ubetinget har Tanken i sin Magt; i det gnostiske Ord er der en i Tilnærmelse reflecteret Eenhed af Phantasie og Tanke; i det theosophiske Ord er det Tanken, der umiddelbart magter Phantasien, dog saaledes, at den, hvor det gjælder om logiske Bestemmelser, helst gjør Brug af Phantasien. At den theosophiske Tanke ved en Ideens Magie har Phantasien i sin Magt, fremlyser strax deraf, at, medens det mythisk Absolute uvilkaarlig udstykkes i relative Skikkelser, fortæres den endeliggjørende Relativitet af det theosophisk Absolute. Men naar Tænkningen afføer det Absolute alle relative Bestemmelser, forsvinder jo Formen: Formen for det Absolute, den absolute Form, er formløs.

Det Theosophiske er i denne Henseende nærmere beslægtet med det Mystiske end med det Mythiske. Vel har det Mythiske ogsaa en Strid mellem Formen og det Formløse; men det er Phantasien, ikke Tanken, hvem Striden nærmest angaaer. For Theosophien er det udtrykkelig ikke Phantasien, men Reflexionen, som væsentlig er interesseret i at forme det Formløse. Det Formløse har i Tankens Absolute ikke umiddelbar, elementær Tilværen, saaledes som, hvad Mythylogien angaaer, i Chaos og de ældste Guder. Det Formløse er for Theosophen tvertimod reflecteret i den Negation, der har fjernet det Endelige. Og dog kan den theosophiske Bevidsthed ikke mættes med tom Uendelighed; Theosophiens Blik er fæstet paa det i sig Absolute, paa Gud som Gud, altsaa paa en affirmativ Bestemthed.

Den theosophiske Reflexion er naiv; Naiveteten kjendes paa det Negatives og Affirmatives urolige Eenhed: denne

*) Som f. Ex. i den speculative Dogmatik.

Formens Reflexion i Formløshed minder om Mystiken*). Men Theosophien er dog deri forskjellig fra den rene Mystik, at den lægger Vægt paa Bestemtheden og vil en absolut Form for det Absolute. Tankens Absolute er Ideen; Sprogets Absolute er Ordet; Opgaven er at finde et umiddelbart Udtryk for den absolute Idealitet, eller — i naiv Reflexion — at finde det Navn, hvormed Gud nævner sig selv, det Ord, hvori Gud aabenbarer sig selv, det Sprog, som Guddommen taler.

Men er det nu ogsaa vist, at Gud selv taler et Sprog? Er Guddommen ikke det uendelige Dyb (βυθός)? Maa ikke Dybet grunde i evig Taushed (σιγή)? Hertil maa Theosophen svare: „En Guddom uden Sprog, en Gud uden Ord er en drømmende Guddom, en tankeløs Gud; thi Sproget er Tankens Aabenbarelse, al Tænken er væsentlig en Talen". — Men er det et Menneske muligt at danne sig noget Begreb om Guddommens Sprog, at tænke sig den guddommelige Talen? See, det menneskelige Sprog har i Lyden, i Luftens Zittren, et sandseligt Element, et umiddelbart Stof, som Tanken naturligt kan forme til Ord og Sætninger. Men nu er der dog vel Ingen, der kan forestille sig, at Guddommens Mund skulde sætte enten Luften eller Vandet eller Ætheren i Svingninger, for i slige Svingninger at have et sandseligt Element, et umiddelbart Stof, hvori den guddommelige Tanke kunde articulere sin første Aabenbarelse? Hertil maa Theosophen svare: „Det guddommelige Sprogelement har sin Umiddelbarhed i den ideelle Magt, men denne Umiddelbarhed er ikke udvortes sandselig. Hvorvidt det i Guddommens Talen oprindelige Sprogelement nærmest bør sammenlignes med noget Sandseligt, med Lysphænomener eller med Lydphænomener eller med begge Dele, er ikke afgjørende for Sprogets Ontologie;

*) Mystiken gjør Ordet selv negativt. „Gott ist ein lauter Nichts, Ihn rührt kein Nun noch Hier, Je mehr Du nach ihn greifst, Je mehr entwird er Dir." Angelus Silesius.

men dette er afgjørende, at de sprogformende Functioner maae betinge de tankeformende — ligesaa oprindeligt i den ontologiske Subjectivitet som i den psychologiske; dette er afgjørende, at Sprogelementet i dets guddommelige Umiddelbarhed maa bøie sig for Tanken selv til Ord og Sætninger og Domme". Men hvorledes er det muligt, at det guddommelige Sprog kan, i Lighed med det menneskelige, bestaae i et System af Sætninger og Domme, naar Guddommen deri skal udtale sit Væsens Indre, en oprindelig Eenhed af Viden og Magt? Er Ordet hos Gud og selv Gud fra Begyndelsen af, saa maa dette Ord i guddommelig Eenhed af Viden og Magt jo være absolut substantielt; men Menneske-Ordet, det afmægtige Ord, er uden Substantialitet. Hertil maa Theosophen svare: „Guddomsordet og det guddommelige Sprog ere i Ideen det Samme og dog forskjellige. I Sproget udtales det Mangfoldige, det Relative, de mange Syner, Forestillinger, Reflexioner og Domme; fra denne Relativitetens og Mangfoldighedens Side har Menneskesproget i formel Henseende unegtelig Lighed med det guddommelige. Men hvad der i Sproget er et Relativt, er i Ordet et Absolut. Guddomsordet er det Absolute selv. Her sees den dybe Kløft mellem Menneske-Ordet og den guddommelige Logos. I Menneske-Ordet, de menneskelige Tankers ved Sproget udviklede Indholdsudtryk, kan Ideen jo vistnok speile sig; men Speilingen er kun formel: det i Menneskesproget udviklede Ord kan ikke blive een Substans med Ideen. Anderledes med det almægtige Guddomsord: det udvikler sit Indhold i Viisdommens Sprog, det udfolder sin Rigdom i Systemer af Systemer af guddommelige Domme; men medens det under Udviklingen bestemmer alle Domme, bevæger alle Sætninger, gjennemtrænger, opfylder og fuldender den uendelige Totalitet af Begreber og Formbestemmelser, er det selv alene Totalitetens absolute og dog umiddelbare Formeenhed. Med denne absolute, men umiddelbare Formeenhed er Ordet Ideens første Aabenbaring, er i absolut Substantialitet Eet med Ideen, Ideen selv: Ordet er Gud."

I ovenstaaende Replikker have vi ladet Theosophen udtale sin ledende Tanke efter Meningen, for Forstaaelsens Skyld, men ikke i sit eget Sprog, altsaa ikke i theosophisk Form. Til Belysning af den theosophiske Form kaste vi et Blik paa Philo.

1) Ordet og Gud i tvetydig Eenhed. Den philoniske Hovedkategorie er, som bekjendt, Kategorien Logos; men om Philo iøvrigt opfatter Logos som identisk med Gud eller som et fra Gud forskjelligt Væsen, om dette Væsen skal antages at være personligt eller upersonligt, derom have Fortolkerne hidtil ikke kunnet blive enige*). Den theosophiske Reflexion vælger i al Naivetet forskjellige Udgangspunkter, uden at ænse de Modsigelser, som fremkomme, naar ueensartede Synsmaader skulle gaae op i hinanden. Paa den ene Side fremstilles da Logos som et med Gud identisk Væsen, som Guds Tænkning (*λογισμὸς τοῦ θεοῦ*), som Guds Ord (*ῥῆμα*), Guds Eed (*ὅρκος*), Guds Lov (*νόμος*), Guds Pagt (*διαθήκη*). Men ligesaa umiddelbart opstilles Logos paa den anden Side som et Væsen for sig, som det Baand (*δεσμός*), der sammenbinder alle Ting (*περιέχων τὰ πάντα*), som, „for at hindre Alt fra at skeie ud, tænkes udspændt fra den ene Ende af Verden til den anden"; Logos er „den guddommelige Viisdom, der gjennemstrømmer Verden; Verden er denne Viisdoms Klædebaand; Viisdommen selv er *ὁ τῆς φύσεως ὀρθὸς λόγος*. Uagtet Logos i begge disse Opfattelser er upersonlig, saa indstille sig dog igjen andre Synspunkter, fra hvilke Logos udtrykkelig sees som personligt Væsen, som en Gud selv underordnet Gud (*δεύτερος θεός, πρωτόγονος υἱός*), o. s. v.

*) Jvfr. G. Steenberg. Om Synspunktet for Opfattelsen af Philos Gudserkjendelse. Kjøbenhavn 1849. S. 84—125.

Den theosophiske Reflexion kjendes overalt derpaa, at Tanken, det Grundbevægende, skyder sig ind under abstracte Anskuelser, og lader Totalitetsmomenterne blive staaende i umiddelbar Selvstændighed. Den theosophiske Reflexion er i sin Naivetet ukritisk; svinder nu Naiveteten, medens den ukritiske Brug af intellectuelle Anskuelser forceres op til en høiere, paa Troen hvilende Aabenbaringsvidenskab, saa have vi den dogmatiske Speculation. I den dogmatiske Speculation er da ogsaa Logos som „Gud Faders Hjerte tillige det evige Verdenshjerte, hvorigjennem det guddommelige Liv strømmer ind i Skabningen. Han er Grund og Kilde til al Fornuft i Skabningen", o. s. v. o. s. v.

2) *Ordet og Gud i tvetydig Modsætning.* Den theosophiske Reflexion, der sætter Enheden af Gud og Logos umiddelbart, sætter tillige Modsætningen umiddelbart, og ophæver igjen den satte Modsætning ligesaa umiddelbart; herfra den Vrimmel af Modsigelser, som Kritiken saa let opdager. Skulle disse Modsigelser løses, da maa den ubestemte Enhed udvikles til Modsætning, for at Modsætningen, Totalitetsdelingen, den ideeopfyldte Dom, igjen kan gaae op i udviklet Enhed. Det er, vel at mærke, Begrebsudviklinger og ikke nye Aabenbaringer, hvorpaa det i denne Henseende væsentlig kommer an.

Den speculative Dogmatik forsikkrer, at den paa Grund af sin nye Aabenbaring finder sig høit ophøiet over den gamle „alexandrinske Religionsphilosophie". „Man har ofte", hedder det, „sammenstillet Aabenbaringens Logoslære med den alexandrinske Religionsphilosophie, ja der er ofte udtalt den Paastand, at Johannes skulde have laant sin Logoslære fra Joden Philo. Men her finder den bestemteste Modsætning Sted. For Philo forvandler Historien sig til en Skinverden, de historiske Kjendsgjerninger til en Allegorie for almindelige Tanker og Ideer. For Philo er der et svælgende Dyb befæstet mellem „Ord" og „Kjød" (λόγος og σάρξ); thi Sandseligheden og Naturen ere ham kun et Aandens Fængsel, og

kun ved en mystisk Bortrykkelse fra Virkeligheden, kun ved Sandselighedens Dødelse kan Tænkeren forenes med den guddommelige Fornuft."

Dersom det nu i Videnskaben blot kom an paa at bringe „Kjød" ind i Ordet og „Ord" ind i Kjødet; dersom Knuden var løst, naar Speculationen med Pathos blot vedblev at gjentage sit λόγος σὰρξ ἐγένετο: saa vilde Dogmatiken unegtelig feire en stor Triumph over den philoniske „Religionsphilosophie". Men dersom her virkelig kræves Begrebsudvikling, vil det være let at vise, at Dogmatiken, trods de mange triumpherende Forsikkringer, ikke er kommet et Haarsbred videre end Philo.

For at „Sandseligheden" og „Naturen" skal kunne opgaae som integrerende Momenter i Logos, maa Logosbegrebet oprindelig være bestemt saaledes, at det Reelle er med i det Ideelle, at, med andre Ord, Umiddelbarheden fra Begyndelsen af slaaer igjennem. Dette er nu ikke Tilfældet hos Philo. Misligheden hos Philo er just den, at Logos eensidig opfattes som Tanke (λόγος νοητός), ikke tillige som Ordet, det Ord, der i Umiddelbarhedens Identitet kun er Eet med Tanken, forsaavidt det er Tankens Andet, Tanken modsat. Men den samme Mislighed gjentager sig i den speculative Dogmatik; her er da heller ingen Antydning af Sprogelementets ideelle Realitet, eller Spor til Ordets primitive Umiddelbarhed; Umiddelbarheden kommer først, naar vi komme til „Kjødet". Misligheden hos Philo er endvidere den, at Idealverdenen, det oprindelige Logosindhold (κόσμος νοητὸς), mangler væsentlig Articulation, fordi her mangler al Bevidsthed om den for en saadan Articulation gjældende Methode*). Men den samme, den selvsamme Mangel gjentager sig i den speculative Dogmatik. Ogsaa her speide vi midt imellem „legende Muligheder", „plastiske Forbilleder" og „magiske Virkeligheder"

*) Jvfr. Grundideernes Logik I. S. 178—220.

forgjæves efter et articulerende Princip; thi en Henviisning til „Aandens frie, kunstneriske Virksomhed" er naturligviis ørkesløs, saalænge man ikke ved Noget, der ligner et Begreb, seer sig istand til at angive, hvad her da egentlig menes med Aandens Plastik og magiske Kunster. Hos Philo bliver Viisdommen (σοφία), Logos og Magterne (δυνάμεις) adskilte og blandede med al mulig Vilkaarlighed: snart er Sophia den Kilde, hvoraf Logos udspringer, snart er Logos igjen Kilden til Sophia. Det samme, det selvsamme Forestillingernes Histop og Herned gjenfinde vi i den speculative Dogmatik, naar „de magiske Syner, der lege for Guds Ansigt i den indre Selvaabenbaring, maae tænkes at bestemme sig for Gud som Raadslutninger til Skabelsen" o. s. v. Philo mangler Bevidsthed om, at det Logiske i Idealsystemet (κόσμος νοητός) kun lader sig udvikle i Reflexionen af Realsystemets antilogiske Momenter*). Det Svage hos Philo er desaarsag den Uklarhed, hvormed han hypostaserer Logos snart som guddommelig Person (δεύτερος θεός), snart igjen som Verdensvæsen, det kosmiske Princip, (ὁ τῆς φύσεως ὀρθὸς λόγος), Verdens iboende Fornuft, der udsaaer Livets Spirer (λόγος σπερματικός). Men den samme, den selvsamme Uklarhed hersker i den speculative Dogmatik, og af samme, selvsamme Grund. Uden theosophisk Naivetet veed den dogmatiske Speculation paa en egen naiv Maade at operere baade med „Faderens Logos" og med „Verdenslogos", og med „Verdensspirerne" (λόγος σπερματικός) og med „den anden Gud" (δεύτερος θεός) og med „de oprindende Ideer" og med Andet deslige.

3) *Ordet og Gud i udviklet Modsætningseenhed.* Logik er ikke Theosophie; men i de theosophiske Functioner arbeider der noget Rationelt, som Logiken maa stræbe at klare. Naar Dommens Form skal rumme Ideen, det absolute Indhold, viser sig en Grunddeling, hvorved den

*) Grundideernes Logik I. S. 224—229.

ene og samme Totaliternes Totalitet adskiller sig i to oprindelig modsatte Former, Selvhedens eller Subjectivitetens og Andethedens eller Objectivitetens Form. Med Selvhedens Form er det absolute Indhold reflecteret i Eenhed, Væsenhed, Inderlighed og Grund; i denne Inderlighed er Dybet den tause Tanke, der bryder Tausheden. Som den uendelige Subjectivitet, der i den dybe Taushed hæver Tausheden og udtaler sit Indhold, er Guddommen ikke Ordet selv, men *Ordets Ophav*. Med Andethedens Form er det absolute Indhold articuleret i Mangfoldighed, i Forskjellighed, altsaa en i sine Led udpræget Totalitet; Talens, det vil sige Tankeaabenbaringens, logiske Element, en primitiv Umiddelbarhed, hvori Dommen adskiller det Forenede og forener det Adskilte, er som totaliseret Eenhed *Ordet*. Ordet i sin Umiddelbarhed er ikke Guddommen, men dens Aabenbaring; ikke Subjectiviteten selv, men dens objectiverede Indhold. Den absolute Totalitet er ved de to modsatte Former blevet til to modsatte Totaliteter: Guddommen og Ordet.

Men naar Dommens Form skal rumme Ideen, det absolute Indhold, maa den Grunddeling, hvorved den subjective, i Selvheden hvilende Totalitet sættes imod den objective i Andethedens umiddelbare-middelbare Udfoldning, nødvendig have et Bindeled, en Midte, en Modsætningseenhed, hvori Extremerne mødes. I Kraft af den totaliserede Modsætningseenhed er Ordet i sin Modsætning til Gud Eet med Gud: Ordet er Gud. I sin Eenhed med Gud er Ordet den objectiverede Gud (ὁ δεύτερος θεός).

Som det sig objectiverende Selv er Gud Ordets Ophav; som det objectiverede Selv er Gud identisk med Ordet. Men som den i sig selv objectiverede Gud er Ordet ikke blot Eet med Gud, men formedelst Objectiveringen tillige modsat Gud: i sin objectiverede Modsætning til Gud er Ordet ikke Gud, men en Verden i Gud, den ideale Verden (κόσμος νοητός).

Men hvordan gaaer det nu egentlig til, at det samme absolute Indhold, denne samme i Guddommen objectiverede Totalitet kan blive baade til Gud selv (πρωτόγονος υἱός, δεύτερος θεός) og til en i Gud fra Gud forskjellig Verden? Det ligger i Dommens Idee! Her er i den objectiverede Totalitet en afgjørende Spænding mellem Selvhed og Andethed, Reflexion og Umiddelbarhed, Indholdets Eenhed og Eenhedens Indhold. Falder Eftertrykket paa Selvheden, og den i Selvheden reflecterede Indholdseenhed, saa have vi i den objectiverede Totalitet den objectiverede Guddom, Gud selv i egen Objectivering. Falder Eftertrykket derimod paa Andetheden og den Udvikling, hvormed Eenhedens Indhold i Delenes umiddelbare-middelbare Forholdsbestemmelser er totaliseret, saa have vi den objectiverede Totalitet som en i Mangfoldighed og Forskjellighed articuleret Sammenhængseenhed, altsaa en Verden i ideel Tilværen, en Verden i Gud, forskjellig fra Gud, en Idealverden.

Men Idealverdenen, den ideelle Verdenstotalitet, vilde umulig kunne danne en væsentlig Modsætning til den deri objectiverede Guddom, dersom denne Idealverden ikke oprindelig var i totaliseret Modsætning til sin Realverden. Den ideale og den reale Verden have i Realiteten samme Indhold, men i Idealiteten ved den til Dommens Idee, til Grunddelingen, svarende Formforskjel have de hver sit Indhold: i sin Idealverden er Ordet et Videns Ord, men i sin Realverden er det et Magtens Ord. Kun ved Modsætningseenhed med Magtens Ord faaer Vidensordet, og dermed den ideelle Verden, ideel Selvstændighed.

Det er i Læren om Subjectiviteten*) fra flere Sider udviklet, at „Tankehandlingerne" i Idealsystemet umulig kunne falde sammen med „Naturhandlingerne" i Realsystemet. Men under Problemets første Behandling kunde det endnu ikke sees,

*) Grundideernes Logik I. S. 210 flgd.

paa hvad Maade Ideebevægelsen i den ontologiske Subjectivitet kunde frigjøre sig fra Realbevægelsen i de virkelige Objecters Yderverden; nu derimod er Problemet løst. Er Ordet i Articulation af Sætninger og Domme et guddommeligt Sprog; have Guddomstankerne indre, ideel Tilværelse i det ideale Sprog, hvori de have deres første Aabenbarelse; er det Ord, hvori den uendelige Rigdom af udtalte Tanker har totaliseret Eenhed, den guddommelige Videns Ord: saa følger jo heraf, at den ideale Verden maa have indre Selvstændighed i en guddommelig Tænken og Talen.

Den ideale og den reale Verden ere imidlertid ikke blot i Modsætning, men — hvad da ogsaa ligger i Dommens Idee — tillige i Modsætningseenhed. Fordrer den til Ideen svarende Dom en Modsætning af Ordet i Viden og Ordet i Magt, da maa Dommens Idee nødvendigt ogsaa fordre en totaliseret Eenhed af Videns og Magtens Ord.

β) Dom og Gjenstand: Functioner af Magtens Ord.

Det er i „Subjectivitetens Logik"*) fra flere Sider blevet paaviist, hvorledes det samme Indhold kan i Videns og Magtens, i Begrebets logiske og Existensens antilogiske Form forvandle sig og blive et dobbelt Indhold. Denne Fordobling blev da gjennemreflecteret ved Ordet, uden at der endnu kunde reflecteres paa Ordet. I nærværende Sammenhæng, hvor der udtrykkelig reflecteres paa Ordet som Ord, vender Opgaven tilbage med forhøiet Eftertryk; Opgaven er at vise, hvorledes Begrebsindholdet i Videns Ord og Existensindholdet i Magtens Ord forudsætte og bestemme hinanden i det Uendelige. Idet Begrebet faaer ideel Selvstændighed i Vidensordet, medens Existensen optræder som en ved Magtens Ord bestemt Gjenstand for sig, falde de ved første Øiekast saaledes ud fra

*) Grundideernes Logik I. S. 145—166; 201—204; 255—263.

hinanden, at det synes, som vare de aldeles ligegyldige mod hinanden. Det seer jo paa den ene Side ud, som om Begrebet, efter at det i Ordet har faaet ideel Tilværen, kunde dannes, udvikles og fastholdes enten for sig eller i Sammenhæng med andre Begreber, uden Hensyn til, om der i Existensen fandtes nogen til dette Begreb svarende Gjenstand, eller ikke. Paa den anden Side tager det sig ud, som vare de existerende, i Magtordet bestaaende Gjenstande aldeles ligegyldige, vel ikke imod at blive objectiverede, men dog mod den særegne Begrebsudvikling, hvortil deres Objectivering kan give Subjectiviteten Anledning. Hvorledes bestemme vi da Forholdet mellem Begreb og Ting, Dom og Gjenstand?

Den formelle Logik behandler Opgaven paa sin Maade, idet den til Orientering paa Tænkningens Omraade gjør Adskillelse mellem vort Begreb om Gjenstanden og Gjenstandens Begreb, men derimod ikke imellem vor Dom om Gjenstanden og Gjenstandens Dom; den skjelner imellem Gjenstandens Begreb og Gjenstanden selv, men ikke mellem Gjenstandens Dom og Gjenstanden; altsaa mellem Begrebet i subjectiv og Begrebet i objectiv Betydning, men ikke imellem Dommen i subjectiv og Dommen i objectiv Betydning. Vi skulle nu see, hvad Værd der kan tillægges disse Distinctioner.

Forskjellen imellem Begrebet i subjectiv og Begrebet i objectiv Betydning kan, naar her sees paa Begrebet selv, umulig være nogen logisk Forskjel. Skulde her være nogen logisk Forskjel, da maatte den jo være betinget af, at vort subjective Begreb om Tingen indeholdt enten flere eller færre eller dog andre Bestemmelser end Tingens objective Begreb; men saaledes blev det *subjective* Begreb da det Samme som et *falsk* Begreb, hvilket ikke kan være Meningen. Men dersom det subjective Begreb har samme logiske Indhold som det objective, saa falder jo Forskjellen bort: det subjective Begreb er i sin Sandhed objectivt; vort sande Begreb om Tingen er Tingens Begreb.

Ligesaa uholdbar er den opstillede Distinction mellem Gjenstandens Begreb og Gjenstanden selv. Gjenstandens Begreb, hedder det, er det „Intellectuelle" og „til Grund Liggende" i Gjenstanden, det, der udgjør Gjenstandens „Natur og Væsen." Men hvorledes er det muligt at skille en Gjenstands Natur og Væsen fra Gjenstanden selv? Hvad bliver der tilbage af en Gjenstand, naar dens Natur og Væsen tænkes borte? Dersom det i Gjenstanden, der ikke udgjør dens Natur og Væsen, ikke hører til dens Begreb, saa maa det jo være noget saa Tilfældigt, at det egentlig slet ikke vedkommer Gjenstanden; maa her derimod foruden det, der udgjør Gjenstandens Natur og Væsen, nødvendigt være endnu noget Andet, Noget, som dog, uden at vedkomme dens „Natur og Væsen," væsentlig og nødvendig hører med til dens Existens, saa ligger det jo i Gjenstandens Natur og Væsen at have Noget, der ikke vedkommer dens „Natur og Væsen:" hvad mon det da være for Noget?

Det hedder, at Gjenstanden selv er „det reelle Udvortes", det sandselige Ydre, hvorimod Begrebet er „det Indre, Ideelle og til Grund Liggende". Men naar „det reelle Udvortes" udgjør Gjenstanden selv, den virkelige Gjenstand, saa maa „det Indre, Ideelle og til Grund Liggende" jo i Virkeligheden falde udenfor Gjenstanden*). Heller ikke kan

*) „A. Her er i een og samme Existens altsaa to Existerende, nemlig den existerende Gjenstand og det i Gjenstanden existerende Begreb? C. Nei, saadan kan det ikke tages; det er ikke Gjenstanden selv, men dens Materiale, der er Begrebet modsat. A. Vi faae vel altsaa tre Existerende: det existerende Materiale, det existerende Begreb og den Gjenstandens Existens, hvori begge existere? C. Nei, saadan kan man heller ikke tage det. A. Hvordan skal man da tage det? C. Materialet for sig er ikke et særligt Existerende, saalidt som Begrebet, men Materialet og Begrebet ere to Sider, nemlig to Existenssider af det samme existerende Ene, Gjenstanden. A. Det existerende Ene er altsaa i Modsætning til og ligeoverfor de

det hjælpe, at man vil gjøre det Indvortes til „det Constitutive," det Udvortes til „det Consecutive"; thi i Gjenstanden som Gjenstand, og her er kun Tale om den virkelige Gjenstand, er det Indvortes Gjenstand ligesaa vel som det Udvortes: her er ikke en Gjenstand, der gaaer uden om et Begreb, ikke et Begreb, der sidder indeni en Gjenstand: her er i Gjenstanden forinden og foruden kun Gjenstand.

Hvor uklar Adskillelsen mellem Gjenstanden og det i Gjenstanden existerende Begreb er, sees allerbedst, naar Forholdet mellem Begreb og Dom nærmere skal bestemmes. Man kan — forsikkres der i den formelle Logik — ikke bruge Ordet Dom i objectiv Betydning, saaledes som Ordet Begreb: „man kan ikke sige, at der paa samme Maade, som der i en Gjenstand kan træde os et Begreb imøde, ogsaa kan træde os en Dom imøde." Og hvorfor ikke? Fordi man nu een Gang har sat sig i Hovedet, at der indeni den objective Gjenstand sidder et objectivt værende Begreb. Men saasnart man

to Existenssider det i og for sig Existerende? C. Nei, saadan kan man heller ikke tage det, thi dersom vi lade Abstractionen borttage de to Existenssider, vil den existerende Eenhed jo selv blive et Abstractum, en Existensside, der ikke existerer. A. Men hvordan skal man da tage det? C. Saaledes, at den existerende Eenhed sees at existere i de to Existenssider, som da just ogsaa derved komme til at existere i uadskillelig Eenhed .... A. Men det i Gjenstanden Materielle er dog vel et Sandseligt, der som sandseligt ikke kan tænkes, og det i Gjenstanden Intellectuelle et Usandseligt, et Tænkeligt, der ikke kan sandses? C. Fuldkommen rigtigt. A. I den existerende Eenhed er det Utænkelige altsaa dog et Tænkeligt, det Usandselige et Sandseligt. C. Det forstaaer jeg ikke!" A. Men derimod forstaaer Du jo nok, at det Ideelle, det Indre og det til Grund Liggende, der udgjør Gjenstandens „Natur og Væsen", ikke er det Reelle, det Ydre, det Existerende, der netop udgjør Gjenstandens, den virkelige Gjenstands Natur og Væsen! Jvfr. Forelæsninger over phil. Propæd. Universitetsaar 1860—61. S. 26—27.

ved at gjennemføre Reflexionen har faaet Bugt med denne Fixidee, og indseet, at det Begreb, der „i en Gjenstand kan træde os imøde", netop er vort eget til Gjenstanden svarende Begreb, vil man ogsaa strax indsee, at Dommen, den sande, til Gjenstanden svarende Dom, har samme Objectivitet som det sande Begreb. At der i Gjenstanden ikke kan træde os en Dom imøde, er jo vist nok, forsaavidt der ikke kan gives en i Gjenstanden objectivt værende Dom om Gjenstanden; men det Samme gjælder jo om Begrebet. Kan Gjenstanden ikke møde med en Dom om sig selv, med en sig objectivt dømmende Dom, da kan den heller ikke møde med et Begreb om sig selv, med et sig objectivt begribende Begreb. Falder Dommen om Gjenstanden i den dømmende Subjectivitet, da falder Begrebet om Gjenstanden, Gjenstandens objective Begreb, tilvisse ogsaa i den begribende Subjectivitet; taber Begrebet ikke sin objective Gyldighed, fordi det absolut maa begribes af Subjectiviteten, saa taber Dommen heller ikke sin Objectivitet, fordi det er en Subjectivitet, der dømmer.

Forholdet mellem Begreb og Existens, mellem Dom og Gjenstand, er i Principet et Grundforhold mellem Ord og Ord, mellem Videns og Magtens Ord. Indholdet er det samme; men Formen er forskjellig: i Vidensordet er Indholdet Begreb, og Begrebet udtales i Dommen; i Magtens Ord er Indholdet Existens, og det Existerende Dommens Gjenstand. Seet fra Begrebets Side er det ikke destomindre Formen, der bliver den samme, medens Forskjellen falder i Indholdet; og det Samme gjælder, naar Sagen sees fra Gjenstandens Synspunkt. Vel maa der i Begrebet om Gjenstanden, om man vil, i Gjenstandens Begreb, gjøres Forskjel imellem det, der i Begribningen tilhører Begrebet, og det, der paa Grund af Existensen tilhører Gjenstanden; men saalænge Adskillelsen af Begrebs- og Gjenstandsbestemmelser falder ind under Begrebet, maa Begrebet om Gjenstandsbestemmelserne paany opløse sig i Begrebsbestemmelser. Formen for begge

Arter af Bestemmelser bliver altsaa den samme; Forskjellen falder paa Indholdet: i Begrebsbestemmelsernes Totalitet er Indholdet logisk; i Begrebet af Gjenstandsbestemmelsernes Totalitet er Indholdet antilogisk.

„Men det antilogiske Indhold maa jo dog have en tilsvarende antilogisk Form; Gjenstandsbestemmelserne ere antilogiske saavel i Form som i Indhold;" saaledes lyder Dommen om Gjenstanden fra Gjenstandens Synspunkt. Da nu Dommen om Gjenstanden ikke kan adskilles fra Dommen om Dommen, uden at Adskillelsen bliver ørkesløs, saa lyder Dommen tillige paa det Samme fra Subjectivitetens Synspunkt. De i Dommen udtrykte Gjenstandsbestemmelser vilde da for den dømmende Bevidsthed stille sig skarpt mod det Almene, ville i Gjenstandens Navn individualisere sig med antilogisk Punktualitet, og Formen altsaa være antilogisk. Den mod det Logiske vendte Form staaer da nu for Bevidstheden i en logisk Speiling af et antilogisk og dog logisk Indhold. Indholdsfordoblingen viser sig igjen: i sig selv, som Gjenstandsindhold, er Indholdet antilogisk ligesom Formen, men i den *logiske* Speiling af den *antilogiske* Form er Indholdet logisk.

At bestemme Forholdet mellem Dom og Gjenstand er ingenlunde det Samme som at paavise Identiteten af Dom og Indhold. Den sidste Opgave er i den Forstand logisk, at den kan indskrænke sig til en Udvikling af rene Begrebsbestemmelser; den første Opgave er derimod logisk i den Forstand, at det Antilogiske selv fordrer en logisk Forklaring. Det er de antilogiske Formers Logik, et af de vanskeligste Partier i den hele Philosophie, hvorpaa det i denne Sammenhæng kommer an. Dersom vi kun havde med logiske Former og tilsvarende Indholdsbestemmelser at gjøre, vilde Functionerne alle uden Undtagelse være Functioner af Videns Ord; det Høieste vilde være naaet, naar Dommens Form var saa vidt udviklet, at Grunddelingen svarede til Ideen. Den antilogiske Braad, der, saa at sige, føleligt afficerer Ind-

holdet og bevirker, at Dommens Gjenstand stiller sig skarpt imod Dommen, uden at Identiteten af Dom og Indhold tør opgives, vækker derimod overalt en Viden af Modsætning mellem Magt og Viden, og gjør Magtens Ord til Functionernes Grundlag. Functionerne ere logiske; Magtens Ord er antilogisk; den uendelige Vexelbestemmelse af det Logiske og det Antilogiske, som herved fremkommer, kræver en Belysning af Dom og Gjenstand fra Videns, fra Magtens og, ved Modsætningseenhed af Viden og Magt, fra Ideens Synspunkt. Vi betegne disse Synspunkter i det Følgende ved: *Viden af Dom og Gjenstand*, *Magten i Dom og Gjenstand*, *Ideen i Dom og Gjenstand*.

aa) *Viden af Dom og Gjenstand: theoretiske Functioner.* I psychologisk Dualisme staaer Omverdenen med sine Gjenstande udvortes imod den betragtende, tænkende, dømmende Bevidsthed. At Gjenstanden i sin umiddelbare Selvstændighed falder udenfor Dommen; at Dommen kun angaaer Bevidstheden om Gjenstanden, medens Gjenstanden selv er ligegyldig mod Bevidstheden: denne eensidige Betragtningsmaade er i den Grad rodfæstet i den saakaldte sunde Menneskeforstand, at Philosophien netop af den Grund fra alle Sider maa finde sig opfordret til at modarbeide dens Eensidighed. Vistnok falder i umiddelbar Forstand den virkelige Gjenstand udenfor den dømmende Bevidsthed; men hvad der væsentlig gjør Skilsmisse mellem Gjenstanden og Bevidstheden, er jo netop Dommen om Bevidsthed og Gjenstand. At det med Hensyn paa Gjenstandens Selvstændighed ligesaa væsentlig kommer an paa Dommen som paa Gjenstanden, er Noget, der undgaaer den umiddelbare Sands. For den umiddelbare Sands tager Sagen sig ud, som om Gjenstanden ved sig selv udenfra kom Bevidstheden imøde, medens det dog ligesaa oprindelig er Bevidstheden, der indenfra kommer Gjenstanden imøde; „den sunde Forstand" overseer, at Gjenstanden kun er udenfor Bevidstheden, fordi den er dømt og ved Dommen

sat til at staae imod Bevidstheden. Tag Dommen bort, den Instinctets Dom, hvorpaa al Skilsmisse mellem det Subjective og det Objective, det Udvortes og det Indvortes væsentlig beroer, og Gjenstanden vil øieblikkelig falde saaledes sammen med Bevidstheden, at her hverken er Gjenstand eller Bevidsthed.

Sætter den dømmende Subjectivitet Skilsmisse mellem sig selv og Gjenstanden i Dommen, da sees ogsaa heraf, at Adskillelsen af Dom og Gjenstand ligeledes maa beroe paa Dommen. Men at Adskillelsen af Dom og Gjenstand beroer paa Dommen, forudsætter igjen, at Identiteten af Dom og Gjenstand beroer paa Dommen. At her i Dommen er en Viden af Gjenstanden i dens udtrykkelige Modsætning til Dommen, grunder sig da paa, at her i Dommen er en Viden af Gjenstandens Identitet med Dommen: den dobbelte Viden er i Dommen selv een og samme Viden. I Reflexion af denne dobbeltsidige, Dommen og Gjenstanden oversvævende, Viden ere Functionerne *theoretiske*.

Det er et Særkjende for al Theorie, at Videns Gjenstand bestemmer Viden, og ikke omvendt; men her er nu en dobbelt Viden, en Viden af Dommen i dens Forhold til Gjenstanden, og en Viden af Gjenstanden i dens Forhold til Dommen; Viden har, med andre Ord, en dobbelt Gjenstand: en *ideel*, nemlig Dommen som Dom, og en *reel*, Gjenstanden som Gjenstand. Theorien vil ikke vilkaarlig forandre Noget enten ved Dommen eller ved Gjenstanden, men tage dem i deres Gjensidighed, som de i sig selv ere. Problemet sees af følgende Spørgsmaal: Er det Dommen, der væsentlig bestemmer Gjenstanden, eller Gjenstanden, der bestemmer Dommen, eller er her en Vexelbestemmelse? Beroer Erkjendelsens Sandhed paa den blotte Lighed imellem Bestemmelserne i Dommen og Gjenstandsbestemmelserne, eller maa her foregaae en Forvandling, for at Gjenstandsbestemmelserne

kunne blive identiske med de i Dommen indeholdte Vidensbestemmelser?

Gaaer Theorien ud fra den Forudsætning, at Bestemmelserne i Dom og Gjenstand ere ueensartede, og at der imellem ueensartede Bestemmelser kun kan gives en Parallelisme paa Grund af Ligheden, ikke en ved Forvandling betinget Overgang, saa træder Overeensstemmelsen som blot og bar Parallelisme i Identitetens Sted, og den psychologiske Dualisme maa da søge sit Erkjendelsesprincip i en over Bevidstheden staaende Forudsætning. Altsaa:

1) *Parallelisme af Dom og Gjenstand: supponerende Functioner.* Den existerende Gjenstand er i sin udvortes Umiddelbarhed noget Sandseligt, Dommens Indhold noget Tænkeligt; det Sandselige er ueensartet med det Tænkelige: det ligger da nær at opfatte Sandsephænomenerne og Tankebestemmelserne som to Rækker, der vel kunne afgive en Parallelisme, men ingen Identitet.

Det er saaledes, ifølge Plato, ikke det Sandselige i Tingene, men de Ideer, hvori Sandsetingene ere blevne deelagtige, der lade sig tænke. At Dom og Gjenstand kunne i den sande Tænkning stemme overeens, er betinget af, at de samme Ideer, der aabenbare sig subjectivt i Tænkningen, aabenbare sig objectivt i Tingene. Hvoraf veed nu den dømmende Subjectivitet, at Ideerne aabenbare sig objectivt i Tingene, eller, hvad der er det Samme, at Tingene ere deelagtige i de objective Ideer? Antagelsen beroer paa en af Tanken selv umiddelbart underskudt Forudsætning. Hvor umiddelbar og objectiv Underskydningen er, sees af Præexistensmythen med den tilsvarende Lære om Erindringen (ἀνάμνησις).

Det for Suppositionen Charakteristiske er den Naivetet, hvormed den subjective Reflexion kommer objectivt til sine egne Antagelser. Først antages, at Tanken alene kan tænke Ideerne, efterdi Ideerne alene ere Tankevæsener. Ved at fastholde denne Antagelse vilde Tænkningen aabenbart ikke

komme ud over sin egen Subjectivitet; Dommen vilde med andre Ord kun have et logisk Indhold, ikke en antilogisk Gjenstand. Da Gjenstanden i sin ydre Selvstændighed imidlertid paatrænger sig uvilkaarligt, saa bliver Tanken, uden ret at vide deraf, bevæget til at lægge sit subjective Indhold objectivt ind i Tingene og saaledes gjøre disse deelagtige i Ideerne. Ideerne ere nu i Tingene selv objective, ikke subjective, efterdi de i Tænkningen ere subjective, ikke objective. Den oprindelige Overeensstemmelse af Subjectivt og Objectivt, hvorpaa Tanken bygger som paa et objectivt Givet, har den subjectivt givet sig selv.

De supponerende Functioners underskudte Grundlag træder endnu stærkere frem hos Cartesius og efter ham hos Malebranche og Leibnitz. Forudsætningen er en Adskillelse af det Intellectuelle og det Materielle, bestemt ved en for de relative Substanser uoverstigelig Kløft mellem Tænkning og Udstrækning. En ligefrem Vexelvirkning af Forestillingerne i Bevidsthedskredsen med Tingene i Omverdenen er fra dette Synspunct aldeles umulig. Saalidt som en Forestilling eller et Begreb kan blive virkende Aarsag til en Forandring i Tingenes Verden, ligesaa lidt kan et physisk Indtryk bevirke Dannelsen enten af en tilsvarende Forestilling eller af et Begreb. At Forestillingerne i Bevidstheden og Tingene i Omverdenen, uden gjennemgaaende Vexelvirkning, blot danne Paralleler, er for Theorien lige afgjørende, enten vi med Malebranche appellere til en gjennem Anledningsaarsager uophørlig virkende Almagt, eller med Leibnitz til en harmonia præstabilita.*)

*) „Materielle Gjenstande“, siger Malebranche, „kunne umulig opfattes ved sig selv, de opfattes kun ved de i Sjælen tilsvarende Ideer. Peripatetikernes Mening, at de udvortes Gjenstande skulde tilsende os deres Afbilleder (des espèces, qui leur resemblent), og at disse saa igjennem de ydre Sandser skulde bringes til den fælles Sands (au sens commun) er urimeligt; disse Indtryksbilleder (espèces

Endskjøndt Cartesius maa tilstaae sig selv, at en Triangels Væsen f. Ex. er saa fuldkommen bestemt, at de mange

impresses) maatte da selv være smaa Legemer, og disse Legemer, hvoraf Rummet vilde være opfyldt, maatte da ifølge Materiens Uigjennemtrængelighed knuse og støde hverandre, idet nogle gik til en, andre til en anden Side, og kunne altsaa ikke gjøre Gjenstandene synlige.“

Deres Mening, som antage, at Gjenstandenes Ideer ere skabte med os, saa at Gud ikke behøver i hvert Øieblik at vække dem i Sjælen, naar vi have dem behov, gjendriver Malebranche med følgende Betragtning: „Vi have, selv hvad simple Figurer angaaer, en uendelig Mængde Ideer: Ellipser, Triangler, Polygoner o. dsl. kunne i Henseende til Størrelsesforhold imagineres paa utallige Maader. Det er da høist usandsynligt, at Gud skulde have skabt en saadan Vrimmel af Ideer i og med den menneskelige Aand. Men sæt, at vi ogsaa havde et saadant Oplag af medskabte Ideer (un magazin de toutes les idées), saa bliver det dog aldeles uforklarligt, hvorledes vi komme til at anvende den rette Idee, naar den tilsvarende Gjenstand viser sig. Vi see f. Ex. Solen. Det Billede, Solen præger i Hjernen, har ingen Lighed med den Idee, vi danne os om Solen; heller ikke mærker Sjælen det allermindste til det Indtryk, Solen gjør enten paa Øiets Grund eller i Hjernen: det er altsaa umuligt at forklare, hvorledes vi blandt de utallige Ideer just komme til at vælge Solens Idee, naar vi see Solen“ ... Ved disse og lignende Raisonnements kommer Malebranche saa til det Resultat, at Aanden kan see, hvad det er, der er i Gud, som fremstiller „de skabte Ting“ o. s. v. Jvfr. Om Theologiens Naturbegreb med særligt Hensyn til Malebranche: De la recherche de la vérité. Af R. Nielsen. I Anledning af Reformationsfesten 1855. S. 13–15.

Hvad Malebranche henfører til Gud umiddelbart, henfører Leibnitz til Gud middelbart. Forudsætningen er, at Monadernes Monade har anlagt hver enkelt Monade saaledes, at den som et levende Speil (miroir vivant) kan afspeile hele Universet. Men ved denne Afspeiling maa der dog ikke tænkes paa nogen umiddelbar Communication imellem Monaden og Omverdenen. Det physiske Speil modtager fra Gjenstanden selv det Lys, ved hvis Tilbage-

Egenskaber, der kunne bevises om den, saaledes afhænge af Tanken, at den Tænkende maa erkjende dem, enten han vil eller ikke, saa tør han dog, naar Spørgsmaalet er om Sandheden af de mathematiske Sætninger, ikke ligefrem stole paa Tænkningens Vidnesbyrd, men bygger paa den Forvisning, at *Gud er og ikke bedrager*. I sin Stolen paa Gud, altsaa i at være vis, ikke paa sig selv, men paa et Andet end sig selv, er Tanken umiddelbart vis paa sig selv: dette er Modsigelsen. At Tanken selv har underskudt det Absolute, hvortil den i sidste Instans appellerer, er imidlertid en Kjendsgjerning, hvorom de supponerende Functioner ikke selv kunne give nogen Oplysning.

Skal Tænkningen søge Sandhedens Garantie udenfor sig selv, naar den beskjæftiger sig med sit eget logiske Indhold, hvormeget mere da, naar Talen er om de i Legemverdenen existerende Ting. At de legemlige Ting — saaledes raisonnerer Cartesius — kunne existere, fremgaaer deraf, „at Gud kan skabe Alt, hvad jeg saaledes er istand til at opfatte. Men nu er der i mig en vis passiv Evne til at sandse eller til at modtage og erkjende Sandsetingenes Ideer. For denne Evne vilde jeg ingen Brug have, dersom der ikke tillige existerede en vis activ Magt, enten hos mig selv eller hos Andre, til at frembringe disse Ideer. Denne Magt kan imidlertid ikke være hos mig selv, . . . da hine Ideer frembringes uden min Medvirken, ofte imod min Villie. Den maa altsaa være i en anden Substans, hvori al den Realitet indeholdes objectivt (formaliter) eller i høiere Grad (eminenter), som subjectivt er i de af den frembragte Ideer. Denne Substans maa enten være Gud, eller

kastning Billedet dannes; men det metaphysiske Speil danner sine Billeder af sit indre Anlæg uden umiddelbar Paavirkning udenfra: imellem disse Billeder og Omverdenens Gjenstande kan der altsaa kun være en ved Parallelisme sikkret Overeensstemmelse, ikke Causalforhold.

en Skabning, ædlere end det Legemlige, i hvilken disse Ideer indeholdes i høiere Grad, eller selve det Legemlige, i hvilket de netop indeholdes objectivt. Da der nu aldeles ikke er givet mig nogen Evne til at erkjende, at Ideerne skulde bringes mig af Gud selv, enten umiddelbart eller gjennem en anden Skabning, men derimod givet mig en stor Tilbøielighed til at troe, at de udsendes af de legemlige Ting, kan jeg ikke indsee Andet, end at Gud maatte være en Bedrager, hvis de ikke virkeligt udsendtes af de legemlige Ting: de legemlige Ting existere altsaa." *)

Paa de supponerende Functioners Grundlag staae Ting og Tanke, Dom og Gjenstand jo vistnok udvortes imod hinanden; det Mechaniske og Physiske er ueensartet med det Intellectuelle og Metaphysiske, det Materielle med det Aandelige; men, hvad der dog er Pointen i Problemet, Modsætningen mellem Begrebet og dets Existens, mellem det samme Indhold i logisk og i antilogisk Form, mellem den samme Form med logisk og antilogisk Indhold, kan paa dette Standpunkt alligevel ikke komme til klar Bevidsthed. Antithesen af Begrebet og Gjenstanden sloves, naar Kategorien Idee ligesaa umiddelbart anvendes om Gjenstanden som om dens Begreb. Det Spørgsmaal, hvorledes Ideen er istand til at optræde i to saa uligeartede Skikkelser, som en legemlig Ting og en Forestilling, forflygtiges, naar begge Skikkelser dog antages at ligne hinanden deri, at de begge ere Ideer. Hertil kommer, at man jo i Consequens af det underskudte Grundlag ved enhver Vanskelighed har Almagten, altsaa et Magtens Ord, et guddommeligt Magtsprog i al Vilkaarlighed at henvise til.

I de supponerende Functioner er Tanken oprindelig gaaet fra sig selv, og dog mener den at være hos sig selv; denne Modsigelse maa blive aabenbar.

2) *Gjenstanden bestemmer Dommen*: abstra-

*) Jvfr. Meditatio Sexta. S. 35; 39—40. (Opera philos.)

herende Functioner. Gaaer Tanken bogstavelig fra sig selv, for at begynde med et Andet, da er det Første og Nærmeste, den støder paa, ikke det Absolute, men det Relative, ikke en Gud, men en sandselig Ting. Forsaavidt her da begyndes med de fra Gjenstanden udgaaende Sandseindtryk, begyndes her med det existentielle Extrem, det Antilogiske. De aprioriske Begreber, „de medfødte Ideer", ere her forsvundne; kun de umiddelbare Existensformer, de sandselige Gjenstandsbestemmelser staae tilbage. Vi have da igjen den sensualistiske Erfaringslære. At Locke lader Sjælen begynde som en tabula rasa, faaer i nærværende Sammenhæng den Betydning, at han gjør Forsøg med at lade alle Begrebsbestemmelser fremkomme ved Omdannelse af individuelle Gjenstandsbestemmelser. Det er da ikke Dommen, som ved Forudsætninger a priori skal bestemme Gjenstanden; det er tvertimod Gjenstanden, som ved Existensens Magtord skal bestemme Dommen. Betragte vi Theorien, saaledes som den anlægges af Locke og udvikles af Hume, noget nærmere, da er det fornemmelig to Factorer, der spille Hovedrollen, nemlig: *Impressionen* og *Abstractionen.*

Ved Impressionen skulde den existerende Gjenstand da afpræge sin individuelle Form i Sjælen paa lignende Maade, som Seglet afpræger sine Charakterer i Voxet. Dersom det nu blev ved blotte Impressioner, da vilde der jo findes ligesaa mange Individualformer i Sjælen, som der er Gjenstande, Sjælen har opfattet. Formen for Gjenstandens Billede i Sjælen og Gjenstanden selv i Tilværelsen vilde paa denne Maade være den samme; men Indholdet vilde være forskjelligt, forsaavidt Gjenstandsbilledet i Sjælen kun var og blev et Billede, en Copie af det Virkelige, medens Virkeligheden selv, Copiens Original, maatte søges i den existerende Gjenstand. Men hvor passiv man end vil gjøre den Impressionerne underkastede Sjæl, er Sjælen dog væsentlig

Subjectivitet, og Subjectiviteten Selvvirksomhed.*) Under den sjælelige Passivitet kommer Selvvirksomheden tilsyne i den Forvandling, Gjenstandsformen undergaaer, idet den optages i Sjælen: i Gjenstanden selv har Existensformen Enkelthedens individuelle Præg; opfattet af Sjælen antager den Almindelighedens Præg; det er en gjennemgaaende Forvandling, denne gjennemgaaende Forvandling skyldes Abstractionen.

Da Abstractionen ikke lægger Noget til, men tvertimod drager Noget fra, saa synes det ved første Øiekast, som var det Existensformen selv, der blev bevaret reen og uforfalsket i Bevidsthedsformen. Hvad er det vel, som ved Abstractionen falder bort? Det Tilfældige, det blot Individuelle, det Foranderlige, det Uvæsentlige! Og hvad er det, som ved Abstractionen udtrykkelig fastholdes? Det Fælles, det Almene, det Bestandige, det Væsentlige! Men Gjenstandsformen er jo i sin objective Bestemthed antilogisk, Bevidsthedsformen i subjectiv Bevægelighed væsentlig logisk; ved Abstractionen maa der da være skeet det Vidunder, at en antilogisk Form er bleven logisk; altsaa en *anden* Form, og dog *den samme* Form, hvorledes er dette at forstaae?

Abstractionen, denne receptive, negative Function, der alene skulde gaae ud paa at fastholde Gjenstandsformen som reen, uforvandsket, fra det Tilfældige befriet Existensform, har aabenbart gjort Noget ved Formen, har, saa at sige, paa egen Haand omarbeidet den, har forvandlet den fra antilogisk Individualform til logisk Almeenbestemmelse, fra Existensform til Begrebsform. Abstractionen er da ikke saa abstract receptiv, at den jo ogsaa kan være productiv. Abstractionen er en Function af apriorisk Selvhed; men den i abstraherende Functioner fortabte Tænkning opdager det ikke.

Theoriens Resultat er, at baade Begrebs- og Existensformen opløses, Dommen suspenderes og Gjenstanden bliver

*) Jvfr. Grundideernes Logik. I. S. 25.

borte. Begrebet maa nødvendig forsvinde, naar det Almene, det i sig Nødvendige, forsvinder. Nødvendighed og Almeengyldighed ere nemlig Særkjender for alle sande Begrebsbestemmelser; men det Nødvendige og Almeengyldige lader sig ikke abstrahere af Kjendsgjerningernes umiddelbare Enkeltheder. Vel paastaaer Hume, at Kategorier som Lighed, Grad, Størrelse o. s. v. give umiddelbar Vished ved Abstractionen og den tilsvarende Reproduction; „thi naar et Object er liigt et andet, vil Ligheden strax afficere Øiet eller snarere Sindet, og sjeldent fordrer den anden Prøvelse; ved Bestemmelsen af Størrelser eller Tal kunne vi gaae frem omtrent paa samme Maade" o. s. v. Med Kategorierne Aarsag og Virkning skal det derimod forholde sig paa ganske anden Maade. Dette er nu aabenbart en Vildfarelse; thi dersom Causaliteten ikke lader sig abstrahere af Kjendsgjerninger, saa gjælder det Samme om Ligheden; og dersom Ligheden lader sig abstrahere, saa gjælder det Samme om Causaliteten.

Hvorfor lader Aarsagsforholdet sig ikke abstrahere af Kjendsgjerninger? Fordi dette Forhold som Forhold ikke kan blive Gjenstand for umiddelbar Erfaring, fordi med andre Ord Forholdet selv ikke er en sandselig Gjenstand. Men nu Ligheden! er Ligheden maaskee en sandselig Gjenstand? Hume antager, at Ligheden i det Lige umiddelbart afficerer Øiet; det er en barnagtig Forestillingsmaade. Kategorierne Lighed og Ulighed opstaae kun ved Sammenligning; men Tingene sammenligne sig ikke selv med hinanden: Sammenligningen er en Function af den dømmende, abstraherende Subjectivitet. Sammenligning er en Reflexion, der kun finder Lighed ved at forudsætte Lighed; for at opdage Ligheden i Tingen, maa den reflecterende Subjectivitet selv medbringe Ligheden, gaae ud fra Lighedens Kategorie. Det Samme, det Selvsamme gjælder om Causaliteten. Forskjellen er kun den, at Causalitetsreflexionen er indviklet, medens Lighedsreflexionen falder som af sig selv.

Hvad vil det nu sige, at Ligheden abstraheres af de lige Gjenstande, Uligheden af de ulige? Dog nei! det er i denne Sammenhæng vigtigere at bestemme, hvad det ikke vil sige. Thi det vil paa ingen Maade sige, at den sandselige Ting, foruden dens andre Egenskaber, ogsaa skulde have Egenskaben Lighed, og at Abstractionen saa ved at fjerne de andre Egenskaber kunde beholde Ligheden. To Ting være hinanden lige i Farve, de være f. Ex. begge røde; der er dog Ingen, der antager, at der i den lige Farve er to sandselige Egenskaber, Farven og Ligheden; Ligheden i Farven er ikke sandselig, saaledes som Farven. Farvefornemmelsen beroer paa et Sandseindtryk, men Ligheden beroer paa en Dom. Abstractionen bestemmes ved Dommen; i en Dom som: „dette er en Farve" er Farven i Subjectet sandselig, i Prædicatet usandselig, i Subjectet antilogisk, i Prædicatet logisk; kun saaledes kan Kategorien i Prædicatet være en Abstraction af Gjenstanden i Subjectet.

Dette have nu Hume og Sensualisterne ganske overseet. Af Farven paa A og Farven paa B ville de uden videre abstrahere Ligheden, ret som om Abstractionen bestod i at skrabe Ligheden af Farven, ligesom man i visse Tilfælde kan skrabe Farven af Gjenstanden. Kun naar Abstractionen reflecteres i Dommen, forsvinder Illusionen: A og B ere i Farve hinanden lige; her viser Bestemmelsen „Farve" hen til umiddelbar Sandsning, men Prædicatet „lige" tilhører Reflexionen.

Det er, logisk seet, Sensualismens Axiom, at Gjenstanden skal bestemme Dommen. Heri ligger den stiltiende Forudsætning, at den existerende Gjenstand i og for sig har en sandselig objectiv, af enhver Dom uafhængig Selvstændighed. Men ogsaa denne Forudsætning opløser sig for de abstraherende Functioner. Allerede Locke var i Forlegenhed med Substansen; hans begyndende Tvivl blev udviklet hos Hume: for Hume er der ingen Substans. „Er", siger han, „Begrebet Substans tilført os gjennem Sandserne, saa spørger

jeg, hvilken Sands giver os dette Begreb, og hvorledes giver den os det? Skulde det være modtaget ved Øinene, da maatte det være en Farve; ved Ørene, da en Lyd; ved Ganen, da en Smag, — og saaledes ved alle øvrige Sandser."

Hume kommer consequent til det Resultat, at der ved Begrebet Substans ikke kan forstaaes Andet end en Samling af enkelte Egenskaber (a collection of particular qualities), en Sammenfatten af eenfolde Begreber, der ere forenede ved Imaginationen og betegnede med et eget Navn. „Saaledes opdage vi først hos Guldet den gule Farve, Tyngden, Strækbarheden, Smelteligheden; siden opdage vi, at det lader sig opløse i Kongevand; denne Egenskab forbinde vi saa med de øvrige, og henregne den ligesaa vel til Substansen, som hvis Begrebet derom fra Begyndelsen af havde udgjort en Deel af det sammensatte Hele." Hvad er da Guldet? Som Gjenstandseenhed er Guldet et Navn, et Aggregat af forskjelligartede Egenskaber, som ikke Virkeligheden, ikke Tilværelsen selv, men „Imaginationen" har forenet. Ved at isolere Egenskaberne og opfatte hver enkelt Egenskab for sig, ledes Abstractionen til at berøve Gjenstanden Substantialitet; men berøvet sin Substantialitet er Gjenstanden tillige berøvet sin objective Selvstændighed.

Substansen er en imaginær Størrelse, der, ifølge Hume, „fremkommer derved, at man tilskriver de særlige Egenskaber et ubekjendt Noget, i hvilket de antages at inhærere." Det Magtens Ord, der skulde sikkre Gjenstanden en factisk bestemt, substantiel Objectivitet, er altsaa ved Abstractionen forvandlet til et Afmagtens Ord, et Navn, thi Substansen, dette Abstractionens caput mortuum, der bliver tilbage, naar alle Egenskaber falde bort, er kun et Navn: skal Gjenstanden paa denne Maade bestemme Dommen, saa er her hverken Dom eller Gjenstand.

3) Dommen bestemmer Gjenstanden: determinerende Functioner. Ved at gaae fra sig selv og søge sine Indholdsbestemmelser i den tilværende Gjenstand har

Tanken fra Grunden af forstyrret saavel sit eget som Gjenstandens Væsen. For at raade Bod paa denne Grundforstyrrelse, vender Tanken da fra Gjenstandens Opløsning tilbage til sit aprioriske Udgangspunkt. Begyndelsen skeer fra det subjective Extrem, idet Dommen bestemmer Gjenstanden.

At Dommen bestemmer Gjenstanden maa naturligviis ikke forstaaes, som kunde nu Subjectiviteten vilkaarlig dømme efter eget Tykke, og saa skulde Gjenstanden uden videre rette sig efter Dommen. Sandheden er tvertimod den, at de for Gjenstandens Erkjendelse afgjørende Væsensbestemmelser, for at være Gjenstandsbestemmelser, absolut maae være Begrebsbestemmelser; det er i Consequens af denne Theorie, at Functionerne af Dommen vise sig som determinerende.

Hvor umuligt det er at antage Gjenstandsformer, der ikke oprindelig ere Subjectivitetsformer, har Kant tilstrækkelig godtgjort. Det Eensidige hos Kant ligger deri, at han ved Subjectivitet kun kan tænke sig en psychologisk Subjectivitet, medens Opgaven omvendt er, ved den psychologiske Subjectivitet kun at tænke paa det subjectivt Almeengyldige, paa det, der er væsentligt for al Subjectivitet. Naar Kant erklærer Rums- og Tidsanskuelserne for subjective Former, saa give vi ham Ret; men naar han saa med det Samme antager, at disse Former ikke kunne være objective, efterdi de ere subjective; at det kun er Former for vor Subjectivitet, uden at deraf følger, at disse Former ogsaa have Gyldighed for en Subjectivitet af høiere Orden, hvis en saadan gives: da kunne vi ikke give ham Ret.*)

Den Skarpsindighed, hvormed Kant i sin „transcendentale Analytik" udleder Forstandskategorier af Dommene, har vakt Beundring og fortjener Beundring. Det er herved een Gang for alle godtgjort, at Ingen kan dømme om Tingens objective Væren, uden at han ved at reflectere over Dommen tilsidst

*) Grundideernes Logik. I. S. 77—80.

maa blive sig bevidst, at den objective Væren sættes ved en i Forstanden selv liggende Kategorie. Den værende Gjenstand er, forsaavidt Subjectiviteten tildømmer den Væren. Vil Nogen mene, at Gjenstandens objective Væren i Realiteten er uafhængig af den subjective Væren i Dommen, lad ham gaae tilbage til Hume og tage, hvad der følger paa. Men naar Kant saa i den for Dommens Qvalitet afgjørende Adskillelse af Væren og Ikke-Væren — „Realitet og Negation“ — kun seer en Fremstilling af psychologisk-subjective Former, Forstandsformer, der ere saa subjective, at de umulig kunne passe paa Tingen i sig, da er han i Vildfarelse.

Naar der dømmes om Tingen som Phænomen: denne Ting er haard, rød o. s. v., da veed Kant meget vel, at den subjective Væren i Dommens Copula ikke gjør den virkelige Tilværelse Afbræk, men tvertimod determinerer Phænomenets objective Væren. Thi det forholder sig jo ikke saaledes, at Phænomenet, Erkjendelsens Gjenstand, har en af Dommen uafhængig og derfor mod Dommen ligegyldig Tilværen, og at denne Gjenstandsværen saa, naar det træffer sig, bliver opfattet og betegnet ved Dommens Copula. Langtfra! Forholdet er just det omvendte, at Phænomenet dømmes subjectivt til at være objectivt: Phænomenet har sin Objectivitet fra den dømmende Subjectivitet.

Anderledes, naar der tales om Tingen, ikke som en Erkjendelsens Gjenstand, men som „Tingen i sig.“ Her vil nu Kant absolut have en Væren saa objectiv, at den paa ingen Maade skal kunne lade sig opfatte ved nogen subjectiv Forstandskategorie, altsaa heller ikke ved den til Dommens Copula svarende Væren. Ved denne Antagelse kommer Fornuftkritikens Forfatter i uendelig Modsigelse med sig selv. Naar Kant siger om Tingen i sig, at den er, saa fælder han en Dom. Han maa nu anbringe saamange Distinctioner imellem Realitet og Væren, mellem objectiv og subjectiv, ubegribelig og begribelig Væren, som han vil: saa staaer det dog fast, at

de Distinctioner, hvorved Tingens Væren skal lægges udenfor Forstandskategorien, beroe paa lutter Forstandskategorier; endvidere staaer det fast, at han ikke kan erklære det for en Umulighed at dømme om, hvad Tingen i sig er, uden netop derved, at han dømmer om, hvad Tingen i sig er. Siger han: Tingen i sig er et X, saa har han ved denne Dom ligesaa vist ladet en Forstandskategorie være determinerende for Tingen i sig, som han ved at sige: Tingen er haard, har ladet den være determinerende for Tingen som Phænomen.

Hvad her er sagt om de Kategorier, der, ifølge Kant, ligge til Grund for Dommene efter deres Qvalitet, gjælder ogsaa om dem, der udledes af Dommenes Inddeling efter Qvantiteten, nemlig: Alhed, Fleerhed, Eenhed; af Inddelingen efter Relationen: Substans og Inhærens, Aarsag, Virkning og Vexelvirkning, og endelig efter Modaliteten: Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed.

Er det først beviist, at Forstandskategorien Væren maa være determinerende for Tingen i sig, da gjælder det Samme om alle de øvrige Kategorier. Hører Tingen i sig til en Sphære, hvori Kategorien Væren har Gyldighed, da hører den netop til en Sphære, hvori Kategorierne Ikke-Væren, Fleerhed, Eenhed, Aarsag, Virkning o. s. v., have Gyldighed. Omvendt: have Kategorierne Ikke-Væren, Fleerhed, Eenhed, Aarsag, Virkning o. s. v., ingen Gyldighed, naar Talen er om Tingen i sig, da har Kategorien Væren heller ingen Gyldighed. Man kan da ligesaa lidt sige om Tingen i sig, at den er, som, at den ikke er; idet Tingen i sig sætter sig op imod Dommen, ophører den at være Gjenstand.

Den kantiske „Ting i sig“ kan betragtes som en eiendommelig Repræsentant for det Antilogiske, forsaavidt det Antilogiske staaer Tanken imod og af den Grund ikke lader sig tænke. Men hos Kant er Opfattelsen af det Antilogiske dog i høi Grad forfeilet. For det Første er „Tingen i sig“ an-

tilogisk i den Forstand, at den ikke lader sig opfatte i nogensomhelst Tankebestemmelse, og derfor holder sig som et for den menneskelige Viden utilgængeligt X. Dette er nu for Bestemmelsen af det Antilogiske baade Formeget og Forlidet. Formeget; thi vel staaer det Antilogiske Tanken imod, men saaledes, at det just ved Modsætningen baade bestemmer Tanken og lader sig bestemme af Tanken. Forlidet; thi „Tingen i sig" hjemfalder til Tanken med dens determinerende Functioner paa to aldeles forskjellige Maader. Her forudsættes nemlig, at dette os Ubekjendte, for os Utænkelige, muligviis kan tænkes af en guddommelig Tænken: Tingen i sig er altsaa ikke i sig selv absolut utænkelig. Her forudsættes endvidere, at Tingen i sig kan paa en vis Maade gaae i Eet med vore Erkjendelsesformer og subjective Forstandskategorier. Thi hvad er det vel, der udfylder Erkjendelsesformerne og giver Erfaringen sit bestemte Indhold? Aabenbart „Tingen i sig". Men saa maa Phænomenet jo, hvad i en tidligere Sammenhæng er viist, netop være en Identitet af Tingen i sig og Erkjendelsesformerne; eller i Phænomenet maa Begrebet og Tingen være identiske. — Dernæst, og dette er vor anden Hovedindvending, har Kant forfeilet det Antilogiske derved, at han, med alt det Væsen, han iøvrigt gjør af Adskillelsen mellem Ting og Begreb, dog i al Ubestemthed lader Tingen i Erfaringen og Begrebet i Tænkningen have samme Form, kun at Begrebets Form endnu mangler Erfaringens Indhold. Derved har han overseet det egentlige Problem. Indeholder det Virkelige i Begrebet ikke Mere end det blot Mulige; er her i Begrebets Form Intet, slet Intet, der tyder paa Forskjel mellem Mulighed og Virkelighed, saa spørge vi: ved hvilken Form og paa hvilken Maade skal da Bestemmelsen af det bestemte Virkelige lade sig adskille fra Bestemmelsen af det alsidig bestemte Mulige? Her maa nødvendig være et Skillemærke i Formen selv; thi at addere den empiriske Anskuelse til det rene Begreb er dog nok omtrent

ligesaa vanskeligt, som at substrahere Himlen fra den blaa Himmel.

Den eiendommelige Maade, hvorpaa Kant i sin Fornuftkritik behandler Forholdet imellem Erfaringens formelle og dens materielle Betingelser, egner sig ret til at hidse den metaphysiske Reflexion i censidig Retning. Overalt seer det ud, som var der i Erfaringsgjenstanden, foruden Erkjendelsesformen, et ubestemmeligt Noget, der satte Erkjendelsen Skranker, et fremmed Element, som Tanken ikke kunde faae Bugt med; og saa er det dog ikke Noget — Modstanden viger allevegne for den i Analysen sig fremarbeidende Tanke. Saaledes blev nu Opmærksomheden hos Fichte udelukkende henvendt paa Tankens overgribende Magt: Tanken kom til sig selv og saae i Alt kun sig selv. Havde Reflexionen først opløst Tingen i sig og trods Virkelighedens Protest tilbagetrængt enhver Forestilling om Existensens antilogiske Characteer, saa kunde man heller ikke afvise den subjective Idealisme ved at beraabe sig paa den Umiddelbarhedens Magt, hvormed det udvortes Virkelige optræder; det Virkeliges umiddelbare Magt blev da i sit Væsen erkjendt, ikke for en antilogisk Factor, men for en logisk Magt, en reen Tankemagt: det Objective vendte tilbage, ikke som Dommens Gjenstand, men som Dommens Indhold, ja, hos Hegel, som Dommen selv.

ββ) Magten i Dom og Gjenstand: praktiske Functioner. Dersom den hegelske Udvikling af Begrebets Magt var alsidig tilfredsstillende, vilde Modsætningen af Dom og Gjenstand opløse sig i en til det psychologiske Standpunkt svarende Illusion. Istedenfor antilogiske Magtbestemmelser fik vi da en existentiel Umiddelbarhed; denne Umiddelbarhed, skjøndt den i Phænomenet synes at være Begrebet modsat, var da væsentlig kun et Moment i Begrebet selv, efterdi Begrebets Realitet, dets logisk overgribende Magt just bestaaer i at sætte og forudsætte de Elementer, gjennem hvis Mediation det giver sit Indhold Uendelighedens Form og aabenbarer den

absolute Idee. Det i denne Theorie Eensidige og Uholdbare er paa tidligere Stadier af Grundideernes Logik allerede paaviist fra flere Sider.*) Ikke destomindre vender Theorien paa ethvert nyt Stadium tilbage med fornyet Eftertryk, og ganske naturligt, saasandt den hegelske Philosophie er en i sin Art conseqvent Afslutning af alle forudgaaende Systemer.

Er der ingen af Fortidens Tænkere, der med Rette kan siges at have reist Problemet om det Antilogiske; er Kant blandt Alle den, der er kommen Tingen nærmest, uden dog at have grebet Tingen; er Alt, hvad tidligere Systemer under forskjellige Benævnelser have sat som Realitetens Kjendemærke imod Tanken, forfeilet, deels saaledes, at det i sin absolute Utænkelighed maa blive selvmodsigende og meningsløst, deels saaledes, at det som en tvetydig Mulighed kun kan tilhøre en underordnet Sphære og altsaa være bestemt til at forsvinde: hvad Under da, at en logisk Gjennemførelse af Reflexionen ender med at forvandle Tilværelsen til et Begreb.

Kun i de antilogiske Formers Logik kan Panlogismen finde sit væsentlige Correctiv. Tidligere er Vidensbegrebet under forskjellig Belysning stillet imod Magtbegrebet; Modsætningen forhøies nu derved, at hvert af Begreberne faaer sin tilsvarende Udvikling i sit tilsvarende Ord, Videns Begreb i Videns Ord, Magtbegrebet i Magtens Ord. Kunde Magtbegrebets Indhold udvikles i Videns Ord, da maatte Modsætningen af Existens og Begreb opløse sig i et Skin; kun i Forestillingens, altsaa i Usandhedens, Lys vilde Existensbestemmelserne tage sig ud som antilogiske Gjenstandsbestemmelser; seete i Sandhedens Lys vilde de derimod vise sig at være rene Begrebsbestemmelser; Panlogismen vilde da i Principet have fuldkommen Ret.

Skal Panlogismen overvindes, maa Magtbegrebet udvikles i Magtens Ord. Men hvor komme vi nu hen? Som

*) Grundideernes Logik. I. S. 148—155 og S. 162—168 o. s. v.

Magten er, maa Ordet være; Magten er antilogisk, Ordet ligesaa. Som Ordet er, maa Sproget være; Ordet er antilogisk, Sproget ligesaa. Som Sproget er, maa dets Sætninger, Domme og Begreber være; Sproget er antilogisk, Sætninger, Domme og Begreber ligesaa. Antilogiske Begreber, antilogiske Sætninger, antilogiske Domme! og alt dette skal behandles i en Logik, det Antilogiske altsaa behandles logisk: er her ikke et Væv af uopløselige Modsigelser? — Før vi gaae ind paa Sagens Realitet, ville vi betragte Vanskelighederne fra den formelle Side.

Den formelle Logik gjør, som bekjendt, en endelig Adskillelse imellem Tanken og det, der tænkes, imellem Begrebet og det, der begribes, en Adskillelse, der finder sin Stadfæstelse i Talemaader som: at tænke paa Noget, at tænke over Noget, danne sig et Begreb om Noget o. dsl. I Uvillie mod det saaledes endeliggjorte Forhold mellem Tanke og Ting har den objective Logik saa igjen fra sin Side fastholdt Identiteten af Tænken og Væren som saa immanent, at det Værende ved at tænkes blev til Tanke, det Existerende ved at begribes til Begreb. Den objective Logik tænker ikke paa Noget; den tænker Noget, og dette Noget er Tanken selv (ὥστε ταὐτὸν νοῦς καὶ νοητόν. Aristoteles.). Den objective Logik danner sig ikke et Begreb om Noget, — det vilde være langt under dens Værdighed, — men den begriber Noget, og det Noget, den begriber, er Begrebet selv.

Begge Synsmaader ere, naar de fastholdes hver for sig, lige eensidige og ved deres Eensidighed lige skadelige for sand Begrebsudvikling. Den formelle Logiks Adskillelse af Tanken og dens Gjenstand er eensidig, forsaavidt den overseer Identiteten; den objective Logiks Identitet af Tanken og det Tænkte er eensidig, forsaavidt Modsætningen oversees. For at forsvare det Paradox, at Tankens Gjenstand kun kan være Tanken selv, beraaber den objective Logik sig paa den immanente Negation. Ved sin immanente Negation er Tanken istand til

at hæve sig over sig selv og gjøre Tanken til Gjenstand; ved sin immanente Negation er Tanken omvendt istand til at forvandle den tænkte Gjenstand til Tanke. Gjenstanden er, med andre Ord, Tankens Andet; men dette Andet er ved den immanente Negation Tanken selv: her er Tanke af Tanke af Tanke i Tænken af Tænken af Tænken, og videre naaer man i Grunden ikke.

For at komme ud over den grændseløse Formalisme, maae vi nødvendigt skjelne imellem den blotte Formalnegation og Realnegationen. Saalænge Tankens Andet kun er Tanken selv, og alle Formbestemmelser forsaavidt logiske, er Negationen formel; først naar Tankens Andet ikke længere kan forvandles til Tanke, altsaa naar det Antilogiske indtræder, er Negationen reel. Vil man nu i Kraft af Realnegationen erklære det Tankens Andet, der ikke selv er Tanke, for noget i sig Utænkeligt, da vil man ogsaa let kunne forsvare det Paradox, at Tanken i Virkeligheden tænker det Utænkelige. Sagen er, at dette saakaldte Utænkelige i Realiteten er tænkeligt: tænkeligt derved, at det opfattes af den Tænkende, utænkeligt derved, at det ikke er Tanke og ikke kan tænke sig selv. Paa Realnegationen, paa en Tænken af det, der ikke er Tanke, altsaa paa en logisk Bestemmelse af det Antilogiske, beroer al Tænknings Realitet.

At Tænkningens Realitet maa falde sammen med Sagens Realitet, er en Selvfølge. I Sagens Realitet maa her altsaa — det ligger i Realnegationen — være en virkelig Modsætning af Begrebet i Vidensordet og Existensen i Magtordet; Begrebet i Vidensordet er Dommen, Existensen i Magtordet er Gjenstanden: den virkelige Modsætning af Begreb og Existens er en virkelig Modsætning af Dom og Gjenstand. Skal den virkelige Modsætning af Dom og Gjenstand nu ikke synke ned i Endelighedens Udstykning og fixeres i psychologisk Dualisme, da maa der til den virkelige Modsætning af Videns og Magtens Ord nødvendigt svare en virkelig Eenhed;

en saadan virkelig Eenhed kan ikke være blot theoretisk, den virkelige Eenhed er her kun, forsaavidt den virkelig tilveiebringes; den tilveiebringes kun ved en virkelig Overgang, en Forvandling: Tilveiebringelsen er væsentlig praktisk. For at Logiken nu skal kunne give en ved Vidensordet bestemt Afspeiling af den til Magtordet svarende Praxis, er det nødvendigt at begynde med Forholdet mellem Tanken og Magten.

Theorien, den rene Theorie, maa nøies med Tankebevægelser; dens Functioner ere kun Tankehandlinger. Ved rene Tankehandlinger er det, ifølge Realnegationen, umuligt at forene Viden og Magt. Den virkelige Eenhed, der i det Uendelige er tilveiebragt og skal tilveiebringes, forudsætter en væsentlig Eenhed, der hverken kan eller skal tilveiebringes, fordi den evig er; den er i Subjectiviteten selv, det absolute, i sig reflecterede Princip. Ifølge den endelige Modsætning mellem Viden og Magt er Tankehandlingen afmægtig og Magthandlingen i sin Umiddelbarhed tankeløs; men i Kraft af Magtens og Videns oprindelige Eenhed er Tankehandlingen en forvandlet Magthandling, og derved selv mægtig; Magthandlingen omvendt en forvandlet Tankehandling, og selv tankefast. Idet Magthandlingen omsættes i Tankehandling, og Vidensordet assimilerer Magtbestemmelserne, gaaer Bevægelsen fra det Antilogiske til det Logiske, Gjenstandsformerne blive Begrebsformer, og Dommen logisk. Idet Tankehandlingen omvendt gaaer over i Magthandlingen, og Magtordet indsuger Begrebsbestemmelsernes Idealitet, skeer Bevægelsen fra det Logiske til det Antilogiske, og Dommen selv bliver antilogisk. De praktiske Functioner ere i begge Bevægelser samtidige, forsaavidt Bevægelserne danne et uendeligt Kredsløb; de til dette Kredsløb svarende Vexelbestemmelser af logiske og antilogiske Momenter forklares i en begribende Reflexion, som gjør Dommen paa een Gang logisk og dog antilogisk.

1) I den logiske Dom præformeres Gjenstan-

den: *anticiperende Functioner*. Dersom Dommen virkelig skal kunne bestemme Gjenstanden, maa Viden blive til Eet med Magten; denne Eenhed tilveiebringes ved et System af anticiperende Functioner. Der tales i Teleologien ofte nok om Anticipationer og Præformationer, uden at det just derfor bliver klart, hvorledes det egentlig gaaer til med den præformerende Virksomhed, og hvorvidt Anticipationen oprindelig er en theoretisk eller praktisk Function. Hvilket Forhold er her da imellem Præformation og Anticipation? hvad maa Anticipationen nødvendigt forudsætte? hvorledes foregaaer den?

Da Præformationen, som Ordet lyder, gaaer ud paa at give Gjenstanden en indre, forud for den ydre gaaende, Tilværelse og da med det Samme en indre, forud for den ydre gaaende, Skikkelse, saa følger det af sig selv, at al Præformation maa beroe paa Anticipation; hvad er Anticipation vel Andet end en første Formen af en sig selv forudsættende Form, en vordende Form uden virkelig Tilværelse. I Præformationen er det umuligt at paavise en umiddelbart første Form; thi Præformationen siger i sit Begreb, at enhver tilværende Form maa resultere af en forudgaaende Form. Kunde der i Virkeligheden gives en første tilværende Form, da kunde den ene tilværende Form gaae forud for den anden, forberede den anden og afløses af den anden uden nogen egentlig Præformeren. I Præformationen er den forberedende Form derimod saa væsentlig bestemt ved den resulterende, at den paa een Gang baade er dens Afbillede og dens Forbillede, og kan kun være det Sidste ved at være det Første. Den virkelige Skikkelse er altid, om dette Ord kan bruges, en Denneskikkelse, ligesom det Tilværende altid er et Detteværende. Er det nu ikke en Skikkelse i ubestemt Almindelighed, men denne, just denne Skikkelse, der skal præformeres, da maa den nødvendigviis forudsættes, for at blive sat: den maa anticiperes. At en Skikkelse, som endnu ikke er til, og følgelig ikke har det

Tilværendes Bestemthed, skal indvirke bestemmende paa den Begyndelsesform, hvorved den bestemmes, denne Præformationens Forudsætten af det, der skal sættes, er netop Anticipationen.

Af den i Anticipationen reflecterede Uendelighed fremlyser, at dens Væren selv er en Reflecteren, og at denne Reflecteren nødvendigt maa forudsætte en reflecterende Subjectivitet. Alle anticiperende Functioner ere Subjectivitetsfunctioner. Men ligesom Selvheden med Nødvendighed forudsætter Andetheden, saaledes maa Subjectivitetens anticiperende Virksomhed nødvendigt forudsætte Objectiviteten. At Anticipationen bestemmes ved Hensynet til en tilkommende Objectivitet, er øiensynligt; tænkes det Efterfølgende bort, saa ophører det Foregaaende at være et Forudgaaende. Men ikke blot i formel, ogsaa i reel Forstand maa Anticipationen forudsætte en given Tilværelse. Hvad der i Anticipationen sættes subjectivt, sættes jo netop med den udtrykkelige Bestemmelse, at det engang skal blive objectivt. Men objectivt kan Intet blive, uden det, som i sin subjective Begyndelse allerede har Betingelser for Objectivitet. Betingelser for Objectivitet kan kun det have, der oprindelig er bestemt ved objective Hensyn; men objective Hensyn, Hensyn til det Objective, forudsætte en Verden af allerede tilværende Objecter. Deelt mellem det Subjective og det Objective, eller rettere i sin udeelbare Eenhed deelviis bestemt ved begge, hører Anticipationen altsaa under de relative Begreber: en absolut Anticipation er ligesaa umulig, som en absolut Begyndelse.

Af Anticipationsbegrebets Relativitet følger, at Virkeligheden i uendeligt Omfang umulig kan anticiperes paa een Gang. Vel maa enhver relativ Totalitet, ethvert virkeligt Led fremgaae af sin Mulighed; men derfor kan dog hele Virkeligheden ikke ligefrem have sin Begyndelse i en forud for alle virkelige Ting gaaende Mulighed: Muligheden har ikke blot Virkeligheden foran sig, men ogsaa bagved sig; den virke-

lige Mulighed beroer paa Virkelighed. Ligesaa med Anticipationen: den forbereder et Tilværende ved et allerede Tilværende. Af Forholdet mellem det Virkelige og Mulige, det Objective og Subjective i Anticipationen, sees tillige Forholdet mellem det Theoretiske og Praktiske.

Forsaavidt Anticipationen gaaer ud fra det Objective, ere de anticiperende Functioner væsentlig theoretiske. Det Theoretiske er, at Dommen bestemmes ved Gjenstanden, Tanken ved det Givne, at Virkeligheden, det Objective, raader. Med Blikket paa det objectivt Virkelige erkjender den anticiperende Subjectivitet sin virkelige Grændse, sin Skranke. Ligeoverfor det virkelige Objective er det abstract Subjective afmægtigt. Eller hvad skulde den rene Subjectivitet vel være istand til at forandre i den objective Virkelighed? De virkelige Gjenstande maatte jo ikke være Objecter, men pure Indbildninger, rene Drømmebilleder, dersom de uden videre kunde opløses og forvandles ved en reent subjectiv Bestemmen. Hvad der gjælder om de objective Led, gjælder naturligviis ogsaa om de Relationer, hvori Leddene væsentlig lægge deres Objectivitet for Dagen. Enhver Forandring med det Objective maa skee paa objective Betingelser, i Consequens af objective Forudsætninger. Vel maa det Objective objectiveres; men det bestemmer selv sin Objectiverings Indhold, og beviser derved sin Realitet.

Men dersom Subjectiviteten virkelig i enhver Henseende er afmægtig ligeoverfor det Objective, saa er Anticipationen jo en Umulighed: der fordres en Eenhed af Viden og Magt, en Eenhed, som Anticipationen selv baade forudsætter og tilveiebringer. Den anticiperende Virksomhed er præformerende; Præformationen forudsætter just hos Subjectiviteten en overgribende Magt over det Objective. Uden en saadan overgribende Magt vilde den subjective Formen ikke være bestemmende for den objective Form. Som den subjective Virksomhed, der forbereder og danner en tilkommende Virkelighed,

maa Anticipationen altsaa være en ideel Praxis; men fra hvilken Side kan da det Objective hjemfalde til at bestemmes af det Subjective? Fra Mulighedens, den reale Muligheds! Thi den reale Mulighed er paa een Gang baade objectiv og subjectiv.

Forsaavidt Muligheden er objectiv, kunne Objecterne paa utallige Maader omdannes og forandres ved hinanden indbyrdes. Som existerende Gjenstand, som ydre Virkelighed, har Objectet i sig Mulighed til, paa forskjellige Betingelser, at spille en høist forskjellig Rolle. I sin umiddelbare Virkelighed er Objectet af bestemt Eiendommelighed, stiller sig mod Subjectiviteten og gjør sin Selvstændighed gjældende; men efter Muligheden er det Objective afmægtigt, efter sin Mulighed er Objectet stofagtigt og ubestemt; at kjende Muligheden, er at kjende den Side, hvorfra Objectiviteten subjectivt lader sig angribe: ved sin Viden af objective Muligheder faaer den anticiperende Subjectivitet en ideel Magt over Objecterne.

Hvor stofagtig Objectiviteten er, sees af de objective Muligheder. Der dannes aldrig saamange individuelle Skikkelser, der kunde jo, paa Grund af Mulighederne, dannes flere; Virkeligheden formes aldrig i saa særlige Typer, den kunde jo, paa Grund af Mulighederne, formes i andre Typer: her bliver i de objective Dannelser overalt et uendeligt Overskud af Muligheder. Det er dette Overskud af Muligheder, der altid staaer til Subjectivitetens Raadighed; Subjectiviteten dommer, og den dømmende Subjectivitet veed at behandle Muligheden, thi Subjectiviteten *frigjør* Muligheden. I sin objective Form er Muligheden bunden, og den bundne Mulighed priisgiven Tilfældigheden; først i den subjective Form bliver Muligheden fri: den frigjorte Mulighed har sit Udtryk i Dommen.

Det Virkelige kan som Virkelighed udtrykkes baade i Gjenstanden og i Dommen om Gjenstanden; men den i Gjenstanden latente Mulighed kan kun udtrykkes i Mulig-

hedens Form, forsaavidt den udtrykkes i Dommen. Vistnok hviler den objective Mulighed altid i en tilsvarende Virkelighed; men i Virkeligheden er Muligheden ikke til; var Muligheden virkelig til, saa var den jo netop en Virkelighed, ingen Mulighed. I den ydre Virkelighed, i Gjenstanden selv, maa Muligheden nøies med en Væren uden Tilværen; i den dømmende Subjectivitet faaer Muligheden derimod ideel Tilværelse, dens ideelle Tilværelse er Dommen selv, den Dom, hvori den udtales. Her sees nu Anticipationens oprindelige Eenhed med Dommen.

Der kan i den vidende Subjectivitet danne sig mange Billeder, ogsaa Billeder af Ting, som endnu ikke ere; men intet Billede kan i sin Umiddelbarhed som Billede gjælde for en Anticipation. Anticipationen fordrer udtrykkelig en Viden om, at det givne Billede betegner en endnu ikke tilværende Gjenstand, en Gjenstand, hvis Tilværelse netop indledes og forberedes ved Billedet; men en saadan Viden er uadskillelig fra en Dom; thi kun i en Dom kan Forholdet mellem Billedet og Gjenstanden udtrykkelig bestemmes. At Anticipationens Billede ikke bliver staaende i billedlig Umiddelbarhed, men opløser sig i en Forestilling og gaaer over i Dommen, sees deraf, at den ved Billedet antydede Fordring, at virkeliggjøres som Gjenstand, i Dommen udtrykkelig sættes som en Opgave. Det er ikke Billedet, men Opgaven, den ved Dommen om Billedet bestemte Opgave, hvorom de anticiperende Functioner væsentlig bevæge sig. Forvandlet ved Dommen til Opgave bliver Anticipationsbilledet nærmere bestemt ved Kategoriens prægnante Eenhedsudtryk, altsaa ved Ordet, det praktiske Vidensord, der bærer den hele Opgave.

Med Opgaven i det praktiske Vidensord arbeide de anticiperende Functioner nu paa en nærmere Bestemmelse af den paagjældende Gjenstands Mulighed. Ved Bestemmelsen af denne Mulighed articuleres det Subjective Punkt for Punkt af objective Hensyn. Articulationen udtrykkes i Dommen,

idet Dommen igjen udtrykker et eiendommeligt Vexelforhold af Frihed og Nødvendighed, Vilkaarlighed og Vilkaar. Er Opgaven, kategorisk bestemt, at construere f. Ex. et Uhr, da er Valget, hvorved det just blev denne og ikke en anden Opgave, jo vistnok vilkaarligt; men Vilkaaret mælder sig strax, naar der sees paa Opgavens Løsning. Grundfordringen er at tilveiebringe en Række af isochrone Begivenheder og angive disse i Tal. Af den saaledes stillede Opgave sees, at dens Løsning beroer paa Virkelighedens Vilkaar, paa de Betingelser, Objectiviteten tilbyder. Uhrets Billede staaer da heller ikke fast; det er endnu kun en Mulighed, og Muligheden vexler i Alternationen. „Et Uhr er (kan være) baade et Sanduhr og et Vanduhr og et mechanisk Uhr, o. s. v. Den conjunctive Dom: A er (kan være) baade B og C og D, stiller flere Muligheder paa Valg; den disjunctive Dom: A er (maa være) enten B eller C eller D, fordrer udtrykkelig et Valg imellem flere Muligheder.

Idet den anticiperende Subjectivitet i Dommen overskuer de af Objectiviteten tilbudte Muligheder og befinder sig paa et Valg, maa den ligeledes i Dommen see, hvorledes den bedst afpasser sit Valg efter Virkelighedens Betingelser. Dommen antager nu den hypothetiske Form: dersom Uhret skal være et Sanduhr, saa . . . dersom A er B, hvad saa? Saa er, svarer den formelle Logik, A hverken C eller D. Dette Svar er i nærværende Sammenhæng ørkesløst; det Ørkesløse i den theoretiske Formalisme er allerføleligst, naar Spørgsmaalet gjælder Løsningen af en bestemt Opgave; den bestemte Opgave er væsentlig praktisk. Altsaa: dersom A er (skal være) B, hvad saa? saa gjælder et eget System af Betingelser, Systemet b; dersom A er (skal være) C, saa gjælder derimod et andet System af Betingelser, Systemet c, o. s. fr.

Til Dommen, den afgjørende Dom, der gaaer igjennem et System af Domme, svarer den anticiperede Mulighed, der

med sin Bestemthed bestaaer i et System af Muligheder. For at bestemme Muligheden arbeider den anticiperende Subjectivitet med lutter imaginære Elementer, men i ethvert af disse imaginære Elementer sees en Reflex af det Reelle, af Realiteten i de objective Betingelser. De objective Betingelser i deres Realitet ere lutter Magtbestemmelser; den i Anticipationens Overveielser fordybede Subjectivitet har altsaa gjennem disse Overveielser tilegnet sig et System af reflecterede Magtbestemmelser; med dette System af reflecterede Magtbestemmelser articuleres Muligheden til en indre, imaginær Virkelighed; med den fuldstændige Udvikling af den indre, imaginære Virkelighed er Præformationen, og med den Anticipationen, gjennemført.

2) *Med den antilogiske Dom realiseres Gjenstanden: executive Functioner.* I den ved Anticipationen bestemte Opgave er Virkeligheden forud sat som Begreb; ved Opgavens Løsning skal Begrebet sættes som Virkelighed. Hvorledes et Begreb omsættes i Virkelighed, sees overalt, hvor et Subjectivitetens Værk objectivt fuldbyrdes, hvor et Formaal realiseres. Det Væsentlige i Begrebets Virkeliggjørelse bliver imidlertid misforstaaet fra to lige eensidige Synspunkter, af Hverdagsbevidstheden og af den immanente Methodes Philosophie.

For Hverdagsbevidstheden er det de menneskelige Fabrikater, ikke Naturprodukterne, der maae tjene til Exempler paa Begrebers Virkeliggjørelse i materielle Gjenstande, Huse, Huusgeraad, Maskiner o. dsl. Det Orienterende ved disse Exempler er, at de udtrykkelig henpege paa en anticiperende Subjectivitet, en virkelig Omverden, hvori de til Formaalet svarende Midler maae søges, og en virksom Individualitet, som ved vilkaarlig Brug af sine Lemmer skaffer sig Værktøi og ved vilkaarlig Brug af Værktøiet bearbeider sit Materiale paa en til Opgaven svarende Maade, o. s. v.

Ved slige Exemplificationer bliver nu Opgaven udstykket i den Grad, at man, saa at sige, anatomisk kan adskille de enkelte Momenter. Først har Værkmesteren hele Begrebet af det paagjældende Værk anticiperet i Formaalet; dernæst bliver, formedelst Tankens Eenhed med Villien, Udførelsen af den i Formaalet liggende Plan til virkeligt Forsæt; i Villiens umiddelbare Indvirkning paa Organerne, i den vilkaarlige Brug af Arm og Haand, sees endelig Identiteten af det Ideelle med det Reelle, det Subjective med det Objective, Begrebet med Virkeligheden. Idet Villien formedelst Tanken bestemmes af Begrebet, bestemmes Bevægelsen i Haand og Fingre igjen af Villien og formedelst Villien af Begrebet; hver Fingerbevægelse svarer nu til en Tankebevægelse; Begrebets ideelle Magt har forvandlet sig til reel Magt: Overgangen fra Begrebsform til Gjenstandsform, fra det Logiske til det Antilogiske, er begyndt.

Men saa oplysende slige Exemplificationer end i propædeutisk Forstand kunne være, saa ere de dog for Ideernes Logik utilstrækkelige. Saalænge Opmærksomheden eensidig dvæler ved den individuelle Værkmester og hans Værk, vil her altid være en Mængde Biforestillinger, der kunne virke forstyrrende. Det seer bestandig ud, som om Planen og Subjectiviteten stode i et blot tilfældigt Forhold; vistnok maa Planen være i Værkmesterens Bevidsthed, men Værkmesterens Bevidsthed kan jo meget vel existere uden en saadan Plan. Ligesaa vilkaarligt og just derfor tilfældigt er Forholdet mellem Anticipation og Virkeliggjørelse, mellem Plan og Udførelse; vistnok kan Værkmesteren ikke skride til Udførelse uden Plan, men han kan jo gaae omkring med Planen uden at skride til Udførelse. Endelig, og dette er i Hovedsagen det meest Vildledende, bliver ved slige Exempler Coincidenspunktet af det Subjective med det Objective i Villiens Brug af Lemmerne opfattet paa en saa indskrænket og particulær Maade, at Grundforholdet mellem Begreb og Virkelighed, mellem For-

maal, Midler og Formaalets Opnaaelse, det Grundforhold, der gaaer gjennem hele Tilværelsen, ikke bliver oplyst: her er og bliver en viid Kløft mellem Fabrikater og Naturprodukter.

I skarp Modsætning til de populære Exemplificationer, har Hegel i sin Lære om Begrebets Virkeliggjørelse ved sig selv, navnlig i sin Lære om Formaalet, i den Grad fjernet alle Endelighedshensyn, at Modsætningen mellem det subjective og objective Formaal, mellem Begrebet i sig og Objecternes virkelige Verden, falder ind under Begrebets almindelige Selvbevægelse. Mystificationen som i „Subjectivitetens Logik"*) allerede er paaviist, kan i denne Sammenhæng belyses fra en ny Side. — „Die Bewegung des Zwecks" — siger Hegel**) — „kann . . . so ausgedrückt werden, daß sie darauf gehe, seine Voraussetzung aufzuheben, das ist die Unmittelbarkeit des Objekts, und es zu setzen als durch den Begriff bestimmt. Dieses negative Verhalten gegen das Objekt ist ebenso sehr ein negatives gegen sich selbst, ein Aufheben der Subjektivität des Zwecks. Positiv ist es die Realisation des Zwecks, nämlich die Vereinigung des objektiven Seyns mit demselben, so daß dasselbe, welches als Moment des Zwecks unmittelbar die mit ihm identische Bestimmtheit ist, als äußerliche sey, und umgekehrt des Objective als Voraussetzung vielmehr als durch Begriff bestimmt, gesetzt werde."

Ifølge den hegelske Opfatning forsvinder da al Forskjel mellem den anticiperende Subjectivitet og Planen, det subjective, ved Anticipationen bestemte Formaal. Forsaavidt Formaalet forudsætter Anticipation, og Anticipationen Subjectivitet, er Formaalsbegrebet hos Hegel denne Subjectivitet. Begrebet har som „det bestemte Begreb" alle de Reqvisiter, det

*) Grundideernes Logik I. S. 226.
**) Wissenchaft der Logik. Zweiter Theil. S. 220.

væsentlig trænger til. Her er forsaavidt en tilsnegen Anticipation, men intet Anticipationsproblem. „Maalets Bevægelse gaaer ud paa at ophæve sin Forudsætning, nemlig Objectets Umiddelbarhed, at Objectet udtrykkelig kan blive bestemt ved Begrebet;" hvad betyder nu dette? Objectet er som Object allerede Begreb; idet Maalet som Begreb har Objectets Umiddelbarhed til Forudsætning, vil dette med andre Ord sige, at det subjective, i sig reflecterede Begreb har det objective, umiddelbare Begreb til Forudsætning. Lægges nu Eftertrykket derpaa, at det reflecterede Begrebs Forudsætning selv er Begreb, saa er den hele Bevægelse, hvorved den af Begrebet resulterende Umiddelbarhed igjen ophæves i sit reflecterede Begreb, kun en Gjentagelse af den forslidte Historie med Reflexionens Omsætning i Umiddelbarhed, og Umiddelbarhedens i Reflexion; her kan da ikke være Tale om, at Maalet skulde realisere sig, thi her er slet ingen Realitet, og selvfølgelig heller ingen Realisering. Skal Eftertrykket derimod falde paa Objectets objective Umiddelbarhed, altsaa paa Realiteten, da spørges, hvorfra Maalet som Begreb faaer den Selvstændighed, at det i fri Idealitet kan træde op imod en given Realitet, gribe ind i Tingenes Sammenhæng og magte det udvortes Objective. Begrebet som Maal er en subjectiv Tanke, Abstractionen har losrevet fra den tænkende Subjectivitet, og stillet op som et Væsen for sig. Det saaledes opstillede Væsen, „det subjective Maal," er et Phantom, en magtesløs Skygge, der vel skal lade være at realisere sig selv.

Det hegelske Begreb mangler i al dets Guddommelighed aabenbart den væsentlige Modsætning af ideel Tilværelse i Dommen og reel Tilværelse i Gjenstanden. Begrebets Selvrealisering er en fingeret Bevægelse, der skyldes Abstractionen og Abstractionens trinvise Ophævelse. At „det subjective Formaal vender sig negativt mod Objectet," at det med det Samme „vender sig negativt mod sig selv," at det, med andre Ord, „ophæver sin Subjectivitet og sætter sig negativt som realiseret

Formaal," vil kun sige, at den tænkende Tilskuer skal ved Hjælp af en explicativ Dialektik fæste Blikket snart paa det ene af disse Momenter, snart paa det andet, snart paa dem begge tilsammen.

Er Hegel med hele sit System ikke istand til at angive Forskjellen mellem en Gjenstands Begreb og Gjenstanden selv, mellem Begrebet i Viden og Begrebet i Magt, hvorledes skulde han da være istand til at paavise en Overgang fra Begreb til Gjenstand? Formelt er her Overgange nok; men her er intet Begreb af reel Overgang. En reel Overgang forudsætter nemlig en reel Afstand; hvor der ingen reel Afstand er, er heller ingen, i logisk Forstand, reel Overgang. Overgangsillusionen, en Illusion ikke ulig den, at den Seilende seer Kysten bevæge sig, vedligeholdes fornemmelig derved, at Begrebet i det Almindelige snart træder i Modsætning til, snart igjen smelter sammen med Begrebet i det Særskilte; men Begreb er dog altid Begreb: den dialektiserende Reflexion sætter og hæver Adskillelsen med lige Lethed. Er her først i Consequens af Begrebet i det Særskilte sat Adskillelse mellem det Objective og det Subjective, som nu Tilfældet er med Objecterne og „det subjective Formaal", saa bliver en saadan Adskillelse igjen hævet ved Begrebet i al Almindelighed. Om Begrebet i al Almindelighed kan det jo vistnok gjælde, at det vender sig negativt mod sig selv, idet det vender sig negativt mod Objectet; thi Begrebet af det Objective hører unegtelig ligesaa væsentlig under Begrebet i al Almindelighed som Begrebet af det Subjective; men hvorledes skal Sligt kunne løse et Realiseringsproblem, hvorledes skal det kunne forklare os Overgangen fra „det subjective" til „det realiserede Formaal"?

Hvad vi i denne Sammenhæng trænge til at faae forklaret, er jo ikke en Tautologie som den, at det subjective Formaal i sit Begreb er subjectivt og derved modsat Objectet og det Objective; nei, det, der skulde forklares os, er det Problem,

hvorledes det i Virkeligheden gaaer til, at Begrebet, ikke det subjectiv-objective Begreb i logisk Tvetydighed, men det bestemte Begreb, Begrebet af dette særlige, bestemte Formaal kan bevirke en Overgang fra ideel Tilværelse til virkelig Existens, idet her da ved Overgangen ikke tænkes paa en logisk Omskrivning af det Subjective ved det Objective, men paa en Begivenhed, en Frembringelse, hvori Begrebet sees at bestemme Virkeligheden og selv blive virkeligt. Til Besvarelse af herhen hørende Spørgsmaal indeholder den hegelske Logik ingen Anviisning, end ikke et Vink.

Hos Hegel kan Modsætningen mellem Begreb og Gjenstand, naar den drives til sit Yderste, ikke naae videre end til en Modsætning af Væsen og Phænomen, kun med den udtrykkelige Tilføining, at Totaliteten fra begge Sider er fuldstændig udviklet, ja under Udviklingen endog bleven til to Totaliteter. Da nu Totalitetseenheden af de to Totaliteter sættes som Dommen, den logisk objective Dom (Grunddelingen, „das Urtheil"), saa skulde man vente, at Hegel i Dommen fastholdt Modsætningen mellem Begrebet i Væsenets og Begrebet i Phænomenets Form, og saaledes kom til en Erkjendelse af Gjenstanden; men nei! i Dommen reflecteres der paa Udfyldning af Copula, altsaa paa Totalisering af den Identitet, hvori de særskilte Totaliteter ophæves. „So ist die Form des Urtheils untergegangen, erstens, weil Subjekt und Prädikat an sich derselbe Inhalt sind; aber zweitens, weil das Subjekt durch seine Bestimmtheit über sich hinausweist, und sich auf das Prädikat bezieht, aber ebenso drittens ist dieß Beziehen in das Prädikat übergegangen, macht nur dessen Inhalt aus, und ist so die gesetzte Beziehung oder das Urtheil selbst. — So ist die konkrete Identität des Begriffs ... im Ganzen hergestellt" ...*)

Med den udfyldte Copula gaaer Dommen nu over i

*) Wissenschaft der Logik. Zweiter Theil. S. 117.

Slutningen.*) Endte Dommen i sin immanente Udvikling med, at de to Totaliteter, Subjectet og Prædicatet, gik sammen i Begrebets totaliserede Eenhed, saa maatte man jo nu vente, at den indholdsrige Totalitetseenhed, som under Slutningens Selvudvikling skilles og enes i tre Totaliteter, skulde lede til Indsigt i Modsætningen mellem Begrebet som Begreb og Begrebet som Gjenstand; men nei! Slutningen ender saaledes: „Die ganze Formbestimmung des Begriffs ist in ihrem bestimmten Unterschied und zugleich in der einfachen Identität des Begriffes gesetzt.“ Og nu tilføies: „Dadurch hat sich nun der Formalismus des Schließens, hiermit die Subjektivität des Schlusses und des Begriffes überhaupt aufgehoben“.**)

Vil Nogen mene, at her dog omsider maa vise sig en gjennemgaaende Totalitetsmodsætning, siden det udtrykkelig hedder, at Begrebets hele Formbestemmelse er sat, ikke blot i eenfold Identitet, men ogsaa i bestemt Forskjel, da lægge han Mærke til, hvorledes Kapitlet om Slutningen ender: „Das Resultat ist ... eine Unmittelbarkeit, die durch Aufheben der Vermittelung hervorgegangen, ein Seyn, das ebenso sehr identisch mit der Vermittelung und der Begriff ist, der aus und in seinem Andersseyn sich selbst hergestellt hat. Dieß Seyn ist daher eine Sache, die an und für sich ist — die Objektivität“. Og hvad er saa herved vundet? Et Begreb, der selv er Gjenstand, fordi det er Object, men et Object, der dog ikke er Gjenstand, fordi det er Begreb; altsaa et Begreb, der hverken er Begreb eller Gjenstand; en Gjenstand, der hverken er Gjenstand eller Begreb; en dialektisk Historie, der kan blive ved, saalænge det skal være.

Skal Gjenstanden, seet fra Logikens Side, hævde sin Selvstændighed imod Begrebet; skal Begrebet, seet fra Existensens Side, hævde sin Selvstændighed imod Gjenstanden:

*) Jvfr. Grundideernes Logik. I. S. 214.
**) Wissenschaft der Logik. Zweiter Theil. S. 169 & 71.

da maae de begge have hver sin Tilværelse, Begrebet en ideel Tilværelse i en begribende Subjectivitet, Gjenstanden en reel Tilværelse i virkelig Objectivitet. Begrebets Tilværelse i Subjectiviteten er bestemt ved et Vidensord; Gjenstandens objective Tilværelse er bestemt ved et Magtord. Begrebets Realisation, den virkelige Overgang, hvorved det bestemte Begreb kommer til Existens som bestemt Gjenstand, skeer ved en intellectuel-reel Praxis, hvis eiendommelige Charakteer maa beroe paa de executive Functioner.

De executive Functioner bestemmes selv ved Forskjelseenhed af antilogiske Domme og antilogiske Sætninger. Den antilogiske Dom, der har Begrebet i sit Subject og Existensen i sit Prædicat*), faaer først sin fulde Betydning ved Tankens Overgang i Handling, Theoriens Overgang i Praxis.

Fra Theoriens Synspunkt vil den antilogiske Dom kun tage sig ud som en bagvendt Fremstilling af den logiske. Thi naar Nogen, istedenfor at sige: dette er en Axe, dette er et Hjul, dette en Valse, siger: en Axe er dette, et Hjul er dette o. s. v., lyder det jo bagvendt nok. Anderledes, naar Opgaven er at construere et Hjul, en Valse o. dsl. Constructionen forudsætter Begrebet; Begrebet er det Oprindelige, Gjenstanden det Afledede. Begrebet haves i Dommens Subject; den Dømmende veed, hvad et Hjul er i sit Begreb, han vil altsaa ikke have Begrebet igjen bestemt som Begreb i Prædicatet, saa at Prædicatet skulde give ham en logisk exact Definition. Slige theoretiske Formaliteter ere her overflødige. Vistnok vil den construerende Værkmester definere sit Begreb, men Definitionen skal være praktisk, ikke theoretisk: den praktiske Definition er Eet med en tilsvarende Frembringelse, en Construction.

Det hedder i Logiken, at det ikke er det Enkelte, men det Særskilte, ikke Gjenstanden selv, men dens Begreb, der

*) Grundideernes Logik. I. S. 160—62.

lader sig definere (species sola definitur, non individuum); dette er nu i theoretisk Forstand ganske rigtigt; den logiske Dom kan ikke definere Gjenstanden. Men i Praxis forholder Sagen sig omvendt; her gaaer Bestræbelsen netop ud paa at definere Begrebets Realitet ved at frembringe den til Begrebet svarende Gjenstand: den frembragte Gjenstand er Begrebets praktiske Definition. Paa saadanne Spørgsmaal som: hvad er en Trekant? et Qvadrat? en Cirkel? kan En svare praktisk ved at construere en Trekant, et Qvadrat, en Cirkel. Hvorvidt slige praktiske Definitioner ville tilfredsstille Theorien, skal her ikke undersøges; kun dette skal fremhæves, at den praktiske Definition ledes og bestemmes ved en antilogisk Dom.

Den, der besvarer Spørgsmaalet: hvad er en Cirkel? ved at construere en Cirkel, oversætter ligefrem Cirklens Begreb i Existens. „En Cirkel er en Figur som denne, er denne Figur"; med en saadan Dom begynder Constructionen, men en saadan Dom er antilogisk. Den logiske Dom falder umiddelbart sammen med sin tilsvarende Sætning; i Vidensordet er Sætningen Dom, forsaavidt den reflecteres i Tanken, og Dommen Sætning, forsaavidt den reflecteres i Sproget: begge Reflexioner ere theoretisk den samme Reflexion. Anderledes, naar Spørgsmaalet er om Forholdet mellem Dom og Sætning i det Antilogiske; her er Identiteten praktisk, og derfor maa her ogsaa være en praktisk Forskjel.

Den praktiske Forskjel er en Forskjel mellem Tanken, der leder Handlingen, og Handlingen selv. Den construerende, altsaa handlende, Subjectivitet maa tænke; men Tanken er praktisk, dens Functioner executive. De executive Functioner gaae fra Begrebets Synspunkt allesammen ud paa at vise de praktiske Definitioners Mulighed. Her adskiller den antilogiske Dom sig i en Mangfoldighed af særskilte Domme. Den construerende, altsaa tænkende Subjectivitet maa handle.

Den virkelige, ved Tanken bestemte, Handlen er ikke selv en Tænken, men tvertimod Tanken saaledes modsat, at den netop ved Modsætningen kan svare til Tanken. Den virkelige, til Tanken svarende, Handling kan, da den ikke selv er Tanke, umulig falde sammen med Dommen som Dom; den maa nødvendigt have sit Udtryk i en ved Dommen bestemt antilogisk Sætning. Idet den antilogiske Dom forgrener sig i Mangfoldigheden af særskilte Domme, forgrener den antilogiske Sætning sig under Værkets Udførelse i en Mangfoldighed af særskilte Sætninger; i den articulerede Vexelbestemmelse af antilogiske Domme med praktisk-antilogiske Sætninger sees den fulde Betydning af de executive Functioners Logik.

At den i og ved Dommen, den antilogiske Dom i sit System af tilsvarende Sætninger, frembragte Gjenstand nu ogsaa virkelig er Dommen modsat, kan sees paa de executive Functioner. I enhver executiv Function er den for Sætningen afgjørende Dom et Udtryk for Identiteten af Magt og Viden i Videns Form: Magten i Dommen er ideel. Men i enhver executiv Function er den ved Dommen bestemte Sætning, den af Tanken styrede Handling, tillige et Udtryk for Identiteten af Viden og Magt i Magtens Form: Magten i Handlingen er reel: saamange Handlinger, saamange Magtbestemmelser. Da nu Sætningens Eenhed ved Dommen Punkt for Punkt giver en Magtbestemmelsens Eenhed med sin tilsvarende Begrebsbestemmelse, saa maa i Udførelsen selv Totaliteten af Magtbestemmelserne i den frembragte Gjenstand nødvendig svare til Totaliteten af Vidensbestemmelserne i den frembringende Subjectivitet. Gjenstanden i sit System af antilogiske Sætninger staaer som et Magtens Ord imod det System af Domme, der i det praktiske Vidensord har givet Begrebet Tilværelse.

Er Modsætningseenheden af Tænken og Handlen, af Dom og Sætning, en Modsætningseenhed af Viden og Magt, saa sees heraf, at den frembringende Subjectivitet maa være

paa een Gang baade en formaaende og en vidende Subjectivitet. Er Magten indskrænket, men Viden udvidet, vil det sees paa Frembringelsen; er omvendt Magten udvidet, men Viden indskrænket, vil det ligeledes sees paa Frembringelsen. Her er et Vendepunkt, hvor Forholdet mellem *Fabrikater* og *Naturprodukter* nærmere kan belyses.

Alle reale Frembringelser, selv de tilsyneladende meningsløse, bestemmes ved Begreber, og virkeliggjøre Begreber. At antage, at der i Virkeligheden skulde kunne gives Frembringelser saa forvirrede, at de faldt udenfor enhver Tanke, enhver Begrebsbestemmelse, er ligesaa urimeligt, som at antage, at der i Sand, Vand eller Luft skulde gives Hvirvler, der faldt udenfor alle Love. Er det nu sandt, at enhver Frembringelse beroer paa Modsætningseenhed af Begreb og Virkelighed, og er Virkeligheden Frembringelsens objective, Begrebet dens subjective Side, saa indsees jo heraf, at Frembringelsen er en tvesidig Kategorie, og at det gjør en stor Forskjel, om denne Kategorie betragtes fra et subjectivt eller fra et objectivt Standpunkt.

„Fabrikaterne, de menneskelige Frembringelser, ere", siger man, „Frembringelser, der skee med Bevidsthed, men Naturprodukterne ere ubevidste Frembringelser". En saadan Adskillelse af Fabrikater og Naturprodukter er vildledende, forsaavidt den giver det Skin af, at her skulde være to i Principet forskjellige Frembringelser, subjective og objective, medens Sandheden er, at enhver Frembringelse er i sidste Instans baade subjectiv og objectiv.

At de menneskelige, bevidste Frembringelser ere subjective, falder i Øinene; men de ere dog ligefuldt, med alt det Vilkaarlige, der udmærker dem, objectivt betingede. Den, der vil abstrahere fra Værkmesterens Subjectivitet og under Arbeidet fæste sin Opmærksomhed paa Haanden, Værktøiet og Materialet, vil overbevise sig om, at det i Frembringelsen Subjective Led for Led bestemmes objectivt. At Naturfrem-

bringelserne ere objective, falder i Øinene; men den, der vil lægge Mærke til, hvad de Betragtende sige om „Naturformer", „Naturbegreber", „Naturtanker", „Naturformaal" o. s. v., vil snart indsee, at ingen Tænkende kan betragte Naturfrembringelsernes objective Side, uden at see sig om efter den frembringende Subjectivitet.

„Men", siger man, „Naturfrembringelserne foregaae jo med objectiv Nødvendighed; hvorledes kan da en Frembringelse, der skeer saa objectivt, beroe paa Subjectivitet?" Vi svare: Ikke paa en endelig psychologisk Subjectivitet, som med en begrændset Viden og en endnu mere begrændset Magt befinder sig i endelig Modsætning til Objecternes Verden; men vel paa en Subjectivitet, som med oprindelig Eenhed af Viden og Magt er i et uendelig articuleret Grundforhold til Objectiviteten i alt Objectivt. Skulde Naturfrembringelserne tabe deres Realitet, fordi de i Begrebet frembringes ideelt og paa subjectiv Maade, saa maatte Naturgjenstandene jo ogsaa tabe deres Realitet, fordi de kun kunne være Objecter, idet de objectiveres af en uendelig Subjectivitet. Er det nu saa langt fra, at Objecterne blive mindre objective ved at objectiveres, at de tvertimod maae have deres Objectivitet i Objectiveringen selv: da vil det ogsaa kunne forstaaes, at Naturfrembringelserne ikke tabe deres objective Gyldighed ved at frembringes af en dem iboende og dog oversvævende Subjectivitet; det er just det Subjective i Frembringelsen, der begrunder det Objective.*)

I den *logisk-antilogiske Dom forklares Gjenstanden: explicative Functioner.* Det er en egen Sag med Naturbetragtninger; Alt, hvad den aandrige Betragter lægger ind i Naturen, faaer han ud igjen, hverken Mere eller Mindre. Den bekjendte Strid mellem den hallerske og goetheske Anskuelse angaaende „Naturens Indre" har Videnskaben da

*) Grundideernes Logik. I. S. 444—456.

hidtil heller ikke kunnet udjævne. Vel have Naturprodukterne i deres umiddelbare Objectivitet ingen frigjort Inderlighed, som kunde her være et Ydre, der liig en Skal omgav og skjulte det Indre; men Umiddelbarheden, hvormed al Naturvirksomhed foregaaer, giver dog Frembringelsen et saa objectivt Præg, at det Subjective paa een Gang baade savnes og forudsættes. Naar den ene Masse tiltrækker den anden, den ene Steen trykker den anden, det ene Stof forbinder sig med det andet: da er her Punkt for Punkt en Bestemmen af Andet ved Andet, af Objectivt ved Objectivt paa objective Muligheder, og det Samme gjælder, naar Froet spirer, og Organismen trives; — hvad er saa Naturens Indre? I sin umiddelbare Legemlighed er Organismen en Gjenstand ligesaavel som Stenen; at her i Gjenstanden er en Modsætning af Indre og Ydre maa indrømmes; men Gjenstandens Indre er, hvad vi alt ovenfor have seet, ligesaa vel Gjenstand, som det Ydre. At der i Naturens Ydre overalt skulde træde os et Indre imøde, er en Talefigur, der kan være ligesaa tvetydig, som naar det i kluntet Umiddelbarhed forsikkres, at der „i Gjenstanden træder os et Begreb imøde“.

Det gaaer med Naturens Indre som med Naturtankerne; naar vi see paa det Ydre, saa er der et Indre; men ville vi see det Indre selv, saa er det forsvundet. Det Indre har væsentlig en reflecteret, ikke en umiddelbar Væren; men Naturen reflecterer ikke, og kan i sin umiddelbare Naturlighed ikke have et væsentligt Indre. Og dog har Naturen et Indre; naar Goethe siger: „die Natur hat weder Kern noch Schale, Alles ist sie mit einem Male“, da lyder det slaaende, men er dog forblommet; Digterens klare Ord trænge høilig til en Forklaring.

At Naturen er uden et Indre, uden fri Inderlighed, betyder, at den er uden Subjectivitet; at Naturen har sin Inderlighed, sit væsentlige Indre, betyder, at den dog har Subjectivitet; at Naturens Indre er dunkelt, dens Inderlig-

hed en Gaade, betyder, at den Subjectivitet, Naturen har, er en Subjectivitet, der har Naturen, altsaa en i sig selv fordoblet Subjectivitet; en Subjectivitet, der naturligviis er i Naturen selv, og en Naturen oversvævende Subjectivitet, en Subjectivitet, hvori de frembringende Handlinger reflectere sig som bestemmende Tanker.

Til Naturfrembringelsernes fordoblede Subjectivitet svarer Forskjelseenheden af antilogiske Domme og praktisk-antilogiske Sætninger. Uden et System af antilogiske Domme vilde de for Frembringelserne afgjørende Begreber umulig kunne være. Begreberne ere kun i en Begriben, Begriben kun i en begribende Subjectivitet. De antilogiske Domme bestemmes i Anticipationen ved de logiske; Reflexionen af de logiske og de antilogiske Domme er i den vidende, Frembringelserne oversvævende, sig selv i Alt og Alt i sig reflecterende Subjectivitet, i den guddommelige Selvhed, hvis Viden er Magt, og hvis Magt er Viden. Men uden et System af antilogiske Sætninger, virkelige, ved den praktiske Videns anticiperede Begreber udtrykkelig bestemte Magthandlinger, vilde Naturfrembringelserne umulig kunne have Andethedens, Virkelighedens, den reelle Tilværelses reelle Charakteer. Hvor finde vi nu de antilogiske Sætningers oprindelige Eenhed med de tilsvarende Domme? I den oversvævende Subjectivitets Væsens-Eenhed med den mægtige, Frembringelserne iboende Subjectivitet, endnu nærmere bestemt, i denne Subjectivitets reflecterede Eenhed med den umiddelbart frembringende Aarsag, det i objectiv Virken værende Naturprincip.

Det actuelle Forhold mellem Naturprincipet og den uendelige Subjectivitet maa i Logiken bestemmes ved explicative Functioner.

Enhver Naturgjenstand er et Frembragt. At erkjende det Frembragte er at erkjende Frembringelsen; at erkjende Frembringelsen er at gjentage den i Erkjendelsen;*) at gjen-

*) Grundideernes Logik I. S. 169—70 flg.

tage den i Erkjendelsen er at gjennemreflectere det System af antilogiske Domme, der have ledet de frembringende Handlinger, og at efterligne disse Handlinger i særlige, til Begrebets Fordringer svarende Imaginationer. Til Handlingernes, de antilogiske Sætningers, System svarer Naturprincipet. Principet — dette gjælder baade om Principet i Almindelighed og om de særskilte Principer — virker, men tænker ikke, gjør Begrebets Gjerninger, men begriber det ikke selv; Principet er som Naturprincip Selvhed i objectiv Formen, Subjectivitetsanlæg, en selvløst virkende Selvhed, de antilogiske Sætningers productive Eenhed. Til Dommenes, de logisk-antilogiske Dommes, System svarer Selvhed i Selvets Form, den reflecterende, vidende Subjectivitet. Den vidende Subjectivitet — dette gjælder baade om den mægtige, i sin ontologiske Viden uendelige, og om den afmægtige, i sin psychologiske Viden indskrænkede Subjectivitet — kan i sin rene Viden, det ligger i Videns Natur, ikke handle, thi Viden er ikke Handlen; den Vidende kan i sin Viden kun tænke og dømme.

Til den gjennemgaaende Forskjel mellem Tænken og Handlen, Viden og Magt, Theorie og Praxis, svarer altsaa en gjennemgaaende Modsætning af den begribende Subjectivitet, der tænker Handlingen, men ikke handler, og det virkende Princip, der gjør Tankens Gjerninger, men ikke tænker. En Dualisme af Subjectivitet og Naturprincip kan ikke afskrække den logiske Forsker; thi en saadan Dualisme tjener just til at begrunde Identiteten. Identiteten hviler i Magten. Forsaavidt Magten efter sin Idealitet er oprindelig Eet med Viden, tilhører den Subjectiviteten: den ontologiske Subjectivitet er i uendelig Viden uendelig mægtig; forsaavidt Magten i sin umiddelbare Realitet er Viden oprindelig modsat, grundlægger den Andetheden, sætter Objectiviteten og er identisk med Principet.

I Subjectiviteten er den objective Magt subjectiv paa

Grund af dens Idealitet, dens Eenhed med Viden; i Principet er den subjective Magt objectiv paa Grund af dens Andethed, dens Realitet, dens Eenhed med Virken. Her er da ikke to Magter, en ideel og subjectiv ved Siden af en reel og objectiv; det er den ene og samme Magt, der i mægtig Selvmodsætning er ideel i Tænken og Dømmen, reel i Virken og Frembringen.

I sit System af antilogiske Domme magter Subjectiviteten altsaa Principet med alle derfra udgaaende Virksomheder ideelt. I Kraft af den ideelle Magt bliver hver Naturhandling Led for Led bestemt af den tilsvarende Dom. Principet gjør i alle Magtyttringer Tankens Gjerning. I sit System af antilogiske Sætninger har Principet de i Dommen reflecterede Begrebsbestemmelser som reelle Magtmotiver, saa at Frembringelsen netop ved Gjenstandens Modsætning til Begrebet gjør Begrebet Fyldest.

Enhver Naturfrembringelse, den organiske ligesaavel som den chemiske og mechaniske, skeer altsaa objectivt ifølge det i Begrebet sig bevægende Princip, men bestemmes subjectivt af det i Subjectiviteten reflecterede Begreb. Det Objective i Frembringelsen er altsaa ikke uden videre subjectivt, men faaer sin Betydning ved det Subjective; det Subjective i Frembringelsen er ikke selv objectivt, men faaer sin Betydning ved det Objective. At det Objective punktlig forklares af det Subjective, og dette af hiint, at det Objective kun er objectivt ved at betyde det Subjective, og omvendt, er et theoretisk Moment i det praktiske Grundforhold, der giver de explicative Functioner deres eiendommelige Præg.

De explicative, d. e. forklarende, bedømmende, udtydende Functioner forudsætte netop en Dualisme af Subjectivt og Objectivt, af Indre og Ydre, Begreb og Gjenstand. Gjenstanden er som Gjenstand ikke Begreb, men betyder Begrebet, og skal derfor udtydes og forstaaes ved Begrebet. Begrebet er Frembringelsen iboende (immanent) og dog oversvævende

(transcendent), iboende som et Magtens Ord, oversvævende som et Videns Ord; paa det sande Forhold mellem det iboende og oversvævende Begreb beroer Udtydningens Sandhed.

I al Naturvirksomhed er Begrebet immanent; men derfor kan det dog som Begreb umulig falde sammen med Virksomheden selv. Gik Begrebet saaledes op i Virksomheden, at vi i det Virksomme kun fik Virksomheden selv, da blev Virksomheden begrebløs, altsaa meningsløs. For at det Naturvirksomheden iboende Begreb kan være Begreb, maa det nødvendig være oversvævende; for at bevæge sig i Realsystemet som et Magtens Ord, maa det reflecteres i Idealsystemet som et Videns Ord.

Der er en væsentlig Forskjel imellem at være Noget og at betyde Noget; en Gjenstands Betydning kan, forsaavidt den vilkaarlig tillægges Gjenstanden, være dens Tilværelse aldeles ligegyldig; men en Gjenstands Betydning er, naar den netop svarer til Grund og Væsen, afgjørende for Gjenstandens Væren.

Den Betydning, som ved de explicative Functioner tilkjendes Naturgjenstanden, er Eet med Gjenstandens eget Væsen. I saadanne Domme, som: dette er en Steen, en Plante, et Dyr, udtaler den Dømmende, at han ved enhver af de mødende Gjenstande kjender Begrebet: Dommene ere logiske. Ifølge den logiske Dom er Gjenstanden sit Begreb, dens Betydning angives umiddelbart i Dommen som Dom; her kan forsaavidt ikke være Tale om nogen Forskjel imellem at betyde og at være: hvad Gjenstanden er, betyder den, og hvad den betyder, det er den. Anderledes, naar Spørgsmaalet er om Naturgjenstandens Oprindelse, naar det Frembragte skal forstaaes af Frembringelsen. Her vender Forholdet sig om: istedenfor at begynde med Gjenstanden og fatte den theoretisk i Begrebet, gaaer den dømmende Subjectivitet her ud fra Begrebet, og vil praktisk forstaae, hvorledes et givet Begreb er blevet realiseret i den bestemte Gjenstand. „Stenen er et

Naturprodukt som dette"; „Planten er et Naturprodukt som dette"; slige antilogiske Domme forudsætte, at den Dømmende oprindelig er vis paa Begrebets objective Gyldighed, og Dommen afgjør nu i hvert enkelt Tilfælde, hvorledes det paagjældende Begreb har realiseret sig i den givne Gjenstand. Fra dette Synspunkt kan her være Tale om, at Gjenstanden repræsenterer sit Begreb, betyder Begrebet, faaer sin Betydning og dermed sin Udtydning fra Begrebet. „Er denne Dannelse et Blad, eller er det maaskee en Green?" her er i Botaniken en Sag, der skal nærmere undersøges. Hvad gjør nu Botanikeren? Han stiller Begrebet Green og den Maade, hvorpaa dette Begreb morphologisk realiserer sig, skarpt imod Begrebet Blad og Bladbegrebets morphologiske Fremtræden, og Dommen falder saa, at dette f. Ex. „maa være en Green!" Her sees det udtrykkelig, at Gjenstanden betyder sit Begreb, og faaer sin Udtydning og Betydning fra Begrebet.

Vexelbestemmelsen af Dom og Gjenstand har viist sig at være baade logisk og antilogisk. I den logiske Dom er Bestemmelsen anticiperende, i den antilogiske er den realiserende, i den logisk-antilogiske er den explicerende. „Men" — vil man spørge — „hvorledes kan en Dom paa een Gang være baade logisk og antilogisk? Den logiske Dom har sin Form, den antilogiske har sin; men har Logiken nogen Form for en Dom, der baade er logisk og antilogisk?" Vi svare: en særlig Form for den logisk-antilogiske Dom har Logiken jo vistnok ikke, forsaavidt man ved særlig Form udelukkende vil tænke paa en særlig Sætning. Men paa den særlige Sætning lægges her ingen Vægt; den hele Vægt maa falde paa den særlige Tanke. Den særlige Tanke udtaler sig i alle Domme, der udtrykkelig betegne, at den Dømmende i den frembragte Gjenstand gjenkjender Frembringelsens Begreb. Slige Domme give sig tilkjende under meget forskjellige Vendinger: „dette maa være en Green"; „saaledes maa en Bygning være"; „dette er et

maadeligt Exemplar, et fortrinligt Exemplar af" „en Abnormitet af" o. s. v.

Reflecteres nu særligt paa det i Frembringelsen immanente Begreb, saa bliver Andet Punkt for Punkt bestemt ved Andet, Objectivt ved Objectivt paa objective Muligheder; igjennem de objective Muligheder og deres betingede Virkeliggjørelse seer Betragteren Gjenskin af de Tanker, der lede Principets Virksomhed; det Indre gaaer op i det Ydre, og vi maae i objectiv Forstand sande Digterens Ord: „die Natur hat weder Kern noch Schale". Reflecteres derimod paa Forskjellen mellem Begrebet og Virksomheden, saa møder den menneskelige Viden en dobbelt Skranke. For det Første maa den erkjende det for umuligt at forfølge Reflexionen af det immanente Naturbegreb i Transcendensens Overgangsformer gjennem alle Mellembestemmelser ind i Idealsystemets uendelige Dyb. For det Andet maa den erkjende det for umuligt at eftergjøre Frembringelser, der forudsætte skabende Eenhed af Viden og Magt, af antilogiske Domme og praktisk-antilogiske Sætninger.

Hvorledes Begrebet om en Trekant leder Constructionen af en Trekant, kan blive os klart, thi vi kunne baade tænke Begrebet og construere Trekanten; men hvorledes Organismens Begreb kan bevæge det organiske Princip, og det af Begrebet bevægede Princip de materielle Dele, vil paa den menneskelige Erkjendelses nuværende Vilkaar aldrig blive gjennemsigtig: vi kunne indsee *at*, men ikke *hvorledes*. Enten vi altsaa betragte Begrebets Immanens eller dets Transcendens, saa har Naturen i begge Henseender sit Mysterium, sit Indre, et Indre, der taber sig i det Uudgrandskelige; med denne Forklaring lyder det, ikke som en Philisterbemærkning, men som en Røst fra Dybet: „Ins Innere der Natur dringt kein erschaffener Geist".

Men ihvorvel Udtydningen af Begrebets Forhold til den derved frembragte Gjenstand maa blive ufuldkommen, forsaavidt Eenheden af Tænken og reel Frembringen er ufuld-

kommen, saa staaer det dog ligefuldt fast, at den frembragte Gjenstand kun kan forklares af en Subjectivitet, der i et logisk System af antilogiske Domme formaaer at eftergjøre Frembringelsen. De explicative Functioner have ikke blot Betydning for den menneskelige Viden, de have absolut Betydning for den guddommelige: den vidende Magt, der frembringer Gjenstanden, er evig Eet med den mægtige Viden, der forklarer Frembringelsen og i det Frembragte seer Begrebet fyldestgjort.*)

γγ) *Ideeen i Dom og Gjenstand: ideale Magtfunctioner.* Den reale Verden er en Verden af Gjenstande, den ideale en Verden af Tanker; Tanken har som Tanke sit Udtryk i Dommen, derfor er Forholdet mellem Dom og Gjenstand fra Totalitetens Synspunkt afgjørende ved Bestemmelsen af Forholdet mellem den ideale og den reale Verden. Den ideale Verden har indre Tilværelse i Videns Ord, den reale ydre Tilværelse i Magtens Ord: ved Ordets Magt er Dualismen gjennemført; ved Ordets Magt maa Dualismen atter hæves. I Dualismens Ophævelse sees igjen det Absolute, Ideen; men Ideen, det Absolute, kan med sin dybe Selvmodsætning umulig komme til Aabenbarelse i nogen blot endelig og relativ Form, det Absolute fordrer en uendelig og absolut Form; men en uendelig og dog absolut Form kan kun gives i Ordet.

Gjennem Ordet, Almagtens Ord, bevæger det Absolute sig i et dobbelt Kredsløb, et subjectivt og et objectivt. I det subjective Kredsløb er Magten ideel-reel; den reale Verden udgaaer fra den ideale og vender i det Uendelige tilbage til

*) Det hedder i Religionens Sprog: „Og Gud saae Alt, hvad han havde gjort, og see, det var Altsammen saare godt". At Explicationen i logisk Forstand maa optage Bestemmelser af saadanne Kategorier som: Bedømmelse, Anerkjendelse, Gjenkjendelse o. s. v., er en Selvfølge.

den: det Absolute er sat i subjectiv Form, og dette Absolute, det Absolute i subjectiv Form, svarer til Magtordets Idealitet. I det objective Kredsløb er Magten reel-ideel; den ideale Verden afspeiler den reale, saaledes som denne gjennem Subjectiviteten indkredser sig selv: det Absolute er sat i objectiv Form, og dette Absolute, det Absolute i objectiv Form, svarer til Magtordets Realitet. Saaledes er Selvmodsætningen af det Absolute. Det Absolutes Selvmodsætning viser sig saa efter sin virkelige Eenhed objectiveret i et til Fordoblingsprincipet svarende Magtsprog. Altsaa:

1) *Magtordets Idealitet: imperative Functioner.* Under Udviklingen af Forholdet mellem Dom og Gjenstand har Magtordet allerede frembudt saavel sin ideelle som reelle Side: Udviklingen er foregaaet saaledes, at den fra anticiperende gjennem executive og explicative Functioner løber tilbage i sig selv: det begynder og ender med Anticipationen. Flygtig seet, skulde det synes, som om de explicative Functioner stillede sig i ligefrem Modsætning, saavel til de executive som til de anticiperende, og paa denne Maade dannede en endelig Afslutning; men saaledes forholder det sig ikke, naar Sagen sees i Principet: de explicative Functioner danne tvertimod en væsentlig Forudsætning for de anticiperende.

At Anticipationen bestemmes ved objective Hensyn, Blik paa det Virkelige, er ovenfor viist; det er de objective Muligheder, hvorom det gjælder. Men de objective Muligheder udfindes kun ved Udtydning af det Virkelige, altsaa kun ved explicative Functioner. At Explicationen ikke ved endelige Resultater kan tilfredsstille den uendelige Subjectivitet, er da ogsaa let at indsee. Det i endelig Forstand tilfredsstillende Resultat skulde jo være en bestemt Gjenstand, et fuldendt Værk, hvori den dømmende, Værkets Betydning explicerende, Subjectivitet kunde see Begrebet fuldkommen realiseret; men den Gjenstand, det Object, som her repræsenterer det fyldestgjorte Begreb, er i Qvalitet af virkelig Gjenstand Forandring

underkastet; ved Forandringen bliver den for Begrebet adæqvate Gjenstand jo netop uadæqvat: den ved Begrebet bestemte Virkelighed er, saa at sige, svanger med Muligheder. Skal Virkeliggjørelsen af de nye Muligheder nu ogsaa tilfredsstille Begrebet, maa den begribende Subjectivitet ved anticiperende Functioner igjen bestemme disse Muligheder og præformere den Virkelighed, hvori Begrebet skal realiseres. Den nye Virkelighed er da atter en for Begrebet adæqvat Gjenstand, som ved at forandres bliver uadæqvat; den uadæqvate Gjenstand betinger da en ny Anticipation, og saaledes i det Uendelige.

Anskues nu Anticipationernes evige Kredsløb i Belysning af det Absolute, da bliver den hele Virkelighed med alle til dens uendelige Totalitet hørende Elementer gjennemskinnet af Idealitet, et Medium for Ideens Selvaabenbarelse; hvert Virkelighedselement er ved Anticipationen et Ideens Moment fra Begyndelsen af: hvert Led i den hele Virkelighed, hver virkelig Skikkelse har efter sin objectiv-subjective Mulighed som Ideemoment oprindelig været anticiperet og objectivt præformeret i den uendelige Subjectivitet. I Anticipationernes evige Kredsløb sees den reale Verden uophørlig at fremgaae af den ideale; Realsystemet præformeres i Idealsystemet: det Absolute er i sit subjective Kredsløb.

De virkelige Frembringelser befinde sig altsaa i et dobbelt System af Relationer; fra objectiv Side ere de Endelighedens Betingelser underkastede og Relativiteten hjemfaldne; fra subjectiv Side ere de Tilkjendegivelser af det Ubetingede, Udtalelser af det Absolute. Forsaavidt nu en Frembringelse direct udtaler det Absolute i Magtens Ord, viser den sig som en primitiv Naturfrembringelse; forsaavidt den i Kredsen af sine Betingelser tilhører Relativiteten og den endelige Causalitet, hører den i Klasse med ordinære Naturprodukter. Den primitive Naturfrembringelse kaldes da ogsaa, forsaavidt her i særlig Forstand lægges Eftertryk paa Magtordets Idealitet,

en Skabelse. Da nu Religionen i sit Sprog har paatrykt Kategorien Skabelse et ganske eiendommeligt Præg, saa opstaaer i denne Sammenhæng det Spørgsmaal, hvorledes Kategoriens religiøse Betydning forholder sig til den videnskabelige, og hvad Dogmatiken, navnlig den speculative, vel har gjort for at opklare dette Forhold.

Hvorledes „den aabenbarede Religion" udtrykker sig i Fortællingen om Skabelsen, er bekjendt. Enten vi oversætte første Vers af Genesis ved: I Begyndelsen skabte Gud, eller ved: I Begyndelsen havde Gud skabt Himlen og Jorden, saa bliver Skabelsen i begge Tilfælde opfattet som en Begivenhed, hvorfor den ogsaa træffende fremstilles i Form af en Fortælling: til Kategorien Begivenhed svarer Kategorien Fortælling. Skal nu den religiøse Fortælling omdannes til Led i en Lærebygning, da maa den i Fortællingen udtalte Forestilling, om ikke just forvandles til Begreb, saa dog fastsættes ved en Begrebsbestemmelse, for at kunne opstilles som Dogme. Saaledes gaaer Læren om Skabelsen fra Religionen gjennem Theologien over i Dogmatiken.

Vælge vi til Exempel en af de ældre orthodoxe Definitioner paa Skabelsen: Actio Dei triuni externa qua is res omnes visibiles ex nihilo, sex dierum spatio, solo liberrimæ voluntatis suæ imperio omnipotenter et sapienter produxit, in nominis sui laudem et hominum utilitatem (Quenstedt), saa sees heraf, at Dogmatiken som kirkeligt Lærebegreb opfatter Skabelsen som en Begivenhed i Tidens Begyndelse; hertil svarer saa Skabelsen af Intet, en Skabelse, der udelukkende henføres til Guds frie, almægtige Villie.

Imellem Kirkelærens fastsatte Skabelsesdogme og den rationelle Skabelseskategorie, hvoraf Ideelæren kan betjene sig, naar den i primitive Naturfrembringelser seer en bestemt Udtalelse af det Absolute, en Præformation af den uendelige Subjectivitet, er der en gabende Kløft, et svælgende Dyb.

Dette Dyb, denne Kløft har den speculative Dogmatik ikke destomindre foregivet at kunne — forstaaer sig, til en vis Grad — fylde og udjævne; vi skulle nu see, hvad „Fylde" den bruger til Fyldning, og hvorledes den bærer sig ad med at udjævne Kløften.

Ifølge Kirkelæren er Skabelsen en mirakuløs Begivenhed, ikke et Grundforhold; enhver Biforestilling om et evigt Skabelsesforhold, en Skabelse fra Evighed af, maa afvises som et ufordrageligt Kjætteri. Ifølge Ideelæren er Skabelsen et Grundforhold, ikke en mirakuløs Begivenhed; enhver Biforestilling om Mirakel og mirakuløs Begivenhed maa afvises som en Phantasie.

Det er nu i charakteristisk Overeensstemmelse med den speculative Dogmatiks tvetydige Standpunkt, — thi Standpunktet er fra Først til Sidst en Tvetydighed —, at den i alle Hovedpunkter bevæges af ueensartede Hensyn, Motiver, som modstræbe hinanden og ende med at afsløve og neutralisere hinanden indbyrdes. Dette sees især i Behandlingen af Skabelsesdogmet. Den dogmatiske Speculation vil ikke bryde med Orthodoxien, vil for enhver Priis undgaae Skin af Kjætteri; her er det første objective Hensyn, det kirkelige Motiv. I Kraft af det kirkelige Motiv gjør Speculationen Mine til, at det skal være Alvor med Skabelsen som mirakuløs Begivenhed, med Skabelsen af Intet, med Skabelsen af ubetinget Frihed. „Den mosaiske Skabelseshistorie udtrykker Skabelsens Grundtanke derved, at Verden er bleven til ved Guds almægtige Ord. Han talede: „Det blive Lys"! og det blev Lys. Enhver af de sex Skabelsesdage oprinder kun i Kraft af det almægtige Skaberord". Til en vis Grad betones da ogsaa i Overeensstemmelse hermed Skabelsen af Intet: „Idet Gud skaber, kalder han det Ikke-Værende til Tilværelse. Dette er Betydningen af den gamle Lære, at Gud skabte Verden af Intet".

Men, det forstaaer sig, disse Betoninger gjælde natur-

ligviis kun til en vis Grad. Her er, foruden det objective Hensyn til Kirken, endnu et andet objectivt Hensyn, det objective Hensyn til Videnskaben. Bevæget af det videnskabelige Motiv dreier Speculationen lemfældigt, for Uindviede næsten umærkeligt, af fra det kirkelige. Skabelsen er nu ikke blot en mirakuløs Begivenhed, men et Grundforhold, det Forhold, hvori Gud oprindelig maa staae til Verden. I Kraft af det videnskabelige Motiv bliver da „enhver af de sex Skabelsesdage" til „enhver ny Epoche i Verdenssystemet". Det Intet, hvoraf Verden er skabt, er ikke = 0, mod hvilken Forestilling det gjælder: ex nihilo nihil fit"; det Intet, hvoraf Verden er skabt, er da heller ikke det orthodoxe Intet, hiint nihil negativum, negatio omnis entitatis, ifølge hvilket en Hollazius kan imødegaae Aristoteles med en Sætning som denne: ex nihilo nihil per vires naturæ generatur; at per vim Dei infinitam omnia creata sunt ex nihilo. Heller ikke kan det videnskabelige Motiv godt enes med det orthodoxe, naar Talen er om den ubetingede Frihed (solum liberrimæ voluntatis imperium), hvormed Gud i kirkelig Forstand har skabt Verden. Vistnok har Gud skabt Verden paa den ene Side med fuld Frihed; men Verden er dog paa den anden Side bleven til med uafviselig Nødvendighed. Vistnok er det en Kjærlighedsnødvendighed; men Nødvendighed er dog altid Nødvendighed. „Just fordi Gud er Kjærlighed, kan han ikke afslutte sig selv som „Ideernes" Gud, men maa bestemme sig o. s. v. Ja, han maa bestemme sig, thi det er „Frihedens overvættes Rigdom, der ikke kan Andet, end at ville" ... See, nu er Resultatet ligesaa tvetydigt som Udgangspunktet.

Naar Kirken nu spørger efter Friheden, saa gaaer Nødvendigheden op i „Frihedens overvættes Rigdom"; og naar Videnskaben fordrer Nødvendigheden, ja, saa gaaer „Frihedens overvættes Rigdom, der ikke kan Andet end at ville" ..., under i Nødvendigheden. „Fra dette Synspunkt indlyser det,

i hvilken Betydning vi benegte, og i hvilken Betydning vi bekræfte den Sætning: Uden Verden er Gud ikke Gud".

I hvilken Betydning benegte vi da Sætningen? I kirkelig orthodox Betydning, naturligviis! thi Nødvendigheden gaaer jo under i Friheden. I hvilken Betydning bekræfte vi Sætningen? I videnskabelig, det er at sige: i speculativ videnskabelig Betydning, naturligviis! thi Friheden gaaer jo under i Nødvendigheden. Benegte vi da virkelig Sætningen? Ja, thi det kirkelige Eftertryk falder paa Friheden. Men er det nu ogsaa vist, at vi virkelig benegte Sætningen? Nei, thi det videnskabelige Eftertryk falder jo dog paa Nødvendigheden. Saaledes blive da Ja og Nei tilsidst en god Theologie.

„Men", kunde man indvende, „Ja og Nei ere jo i denne Sammenhæng dialektiske Bestemmelser for det Samme; Friheden er en dialektisk Bestemmelse af Nødvendigheden, Nødvendigheden en dialektisk Bestemmelse i Friheden: hvorfor skulde Dogmatiken ikke have samme videnskabelige Ret til at benytte sig af Dialektiken, som Philosophien har"? Hertil maa svares, at Philosophien, hvad Dialektiken angaaer, er forpligtet til at gjøre Forskjel paa det Tvesidige og det Tvetydige. Denne Forskjel kan i nærværende Sammenhæng, hvor Alt dreier sig om Bestemmelser af Idealiteten i Magtens Ord, tydeliggjøres ved en Belysning af Magtordets imperative Functioner.

I de executive Functioner viste sig en praktisk Forskjel mellem den bestemmende Tanke og den virkelige, af Tanken bestemte Handling; den til Forskjellen svarende Eenhed er at søge i den praktiske Selvbestemmen, i Villien. Men Villiens ideelle Indvirken paa det legemlig Reelle maa umiddelbart beroe paa en med Virken identisk Byden. Man kan omskrive den rene Villen paa mange Maader, men den fra Villien udgaaende Bestemmen er væsentlig Befalen og Byden. Forsaavidt den virkelige Frembringelse opfattes som et realiseret Begreb, staaer den tillige som objectivt Udtryk for et Sub-

jectiviteteus Bliv, et Tegn paa Idealitetens Magt. Kjendsgjerningen er et Factum; hvert Factum forudsætter et fieri, hvert fieri et fiat: i det Absolutes subjective Kredsløb gaae de executive Functioner op i de imperative.

I Consequens af de imperative Functioner føres altsaa ethvert Factum tilbage til et fiat, det Objective i Frembringelsen tilbage til det Subjective, Magtordet i Gjenstanden tilbage til Vidensordet i Dommen; men at henføre Factum til fiat, det Objective med dets Betingelser til den i Begrebet bestemmende Subjectivitet er, med andre Ord, at underordne Nødvendigheden under Friheden, at føre Naturvirksomheden tilbage til Skabelsen. De imperative Functioners Gyldighed maa i denne Henseende ligesaavel anerkjendes af Ideelæren som af Troeslæren; men naar Anerkjendelsen nærmere bestemmes, aabner Kløften sig paany, den dybe Kløft, der sætter Skilsmisse mellem Tro og Viden.

I Troeslæren tages det guddommelige Bliv absolut; Skabelsesacten er ubetinget fri, den guddommelige Magt og Villie veed ikke, vil ikke vide af nogensomhelst tilskyndende Nødvendighed at sige. Gud er Gud fra Evighed af; men Verden er ikke fra Evighed af; Gud er Gud fra Evighed af — uden Verden. Motivet til Skabelsen, Mulighed til Skabelsen, Plan og Formaal for Skabelsen, Alt er i eet eneste Øieblik samlet og med Uendelighedens Energie concentreret i eet Ord, eet eneste Ord, det almægtige Ord: **Bliv!** Med dette Ord begynder Tiden, forud for dette Ord er Evigheden; med dette Ord begynder Verden, forud for dette Ord er Gud alene, Gud uden Verden.

Denne Troens absolute Opfattelse af det absolute Bliv formaaer Ideelæren ikke at tilegne sig. At Gud er Gud fra Evighed af, betyder, naar Ideelæren skal oversætte det i Begrebet, at det guddommelige Væsen, den i sin indre Uendelighed frie Subjectivitet, er med Nødvendighed. Intet almægtigt Bliv kan byde Guddommen selv at blive til Noget;

intet almægtigt Bliv kan byde Guddommen selv at blive til Intet. Men i Begrebet som Begreb kunde Selvheden umulig være, dersom Andetheden, Selvets Modsatte, ikke oprindelig var; seet i Begrebet som Begreb kunde Subjectiviteten, den i sin indre Uendelighed frie Subjectivitet, ikke være, dersom Objectiviteten, den reelle Objectivitet, Gjenstandens udvortes virkelige Verden, ikke virkelig var. Det almægtige Bliv, der skulde kalde den reelle Objectivitet fra Ikke-Væren til Væren, dette samme almægtige Bliv maate da ogsaa kalde den uendelige Subjectivitet fra Ikke-Væren til Væren; det almægtige Bliv, der skulde kalde den udvortes virkelige Verden fra Intet til Noget, maatte med det Samme kalde det indre, guddommelige Væsen selv fra Intet til Noget. Dette almægtige, i sin Absoluthed ubetingede Bliv er Videnskaben et Ubegribeligt.

Men naar Videnskaben ikke kan begribe en Tilblivelse af Intet, hvorledes kan den da vedkjende sig Kategorien Skabelse? Her maa igjen lægges Vægt paa de imperative Functioner. Det Rationelle i Skabelsen beroer, ligesom det Rationelle i Magtordets Idealitet, det almægtige Bliv, paa Grundforholdet af det Subjective og det Objective: i dette Grundforhold er Selvheden, den uendelige Subjectivitet, der igjennem Andet forholder sig til sig selv, evigt det Overmægtige, det i Alt Overgribende. Ved den i det Uendelige overgribende Magt faaer den subjective Bestemmen, det guddommelige Bliv oprindelig Betydning for alle Naturfrembringelser; af denne Betydning fremlyser det Rationelle i Skabelsens Kategorie. Ideelæren kan fra dette Synspunkt erkjende, at Verden er skabt, at den i oprindelig Modsætning til Gud er bleven til af Intet; men den Tilbliven af Intet, hvorom Ideelæren taler, er i kategorisk Strid med den Skabelse af Intet, hvorpaa Troeslæren bygger.

Det er i vort Foregaaende paa flere Steder omhandlet, hvorledes Philosophien har stridt med sig selv, for at faae Materiens Realitet til at stemme med Fornuftens Fordring;

det er viist, at Gaadens Løsning maa søges i Magtens Begreb: Masserne med deres Atomer ere Kjendsgjerninger, punktuelle Udslag af Magtens Umiddelbarhed. Da nu Magtens reale Umiddelbarhed er Moment i Magtens egen Realitet, og den reelle Magt i Subjectiviteten selv identisk med den ideelle, saa forstaaes heraf, at den alt Virkeligt anticiperende, alle tilværende Skikkelser præformerende Subjectivitet ikke kan have enten evigt selvstændige Atomer eller Stof eller Chaos udenfor sin, i alle Ting overgribende, Magt. Alle Stofbestemmelser, alle materielle Elementer ere Realnegationer i Guddommens ideelle Magt, antilogiske Momenter i den altformaaende Idealitet; Alt dannes og frembringes ved Magten selv, den guddommelige Magt: udenfor den guddommelige Magt er der Intet, slet Intet, hvoraf Noget kan dannes.

Men med et saadant Intet kan Troeslæren ikke være tilfreds. For Troen betyder Skabelsen af Intet, at den hele Verden paa Almagtens Bud gaaer frem af Intet; herved forudsættes, at Verden, før Skaberen udtalede sit Bliv, var Intet, slet Intet, at der, som ovenfor viist, gaaer en Evighed forud for den endelige Skabelse, og at der i hiin Evighed ingen virkelig Verden var. Denne religiøse Grundtanke vil ingen Ideelære formaae at hæve til videnskabeligt Begreb. Skulde Gud tænkes at være en Evighed forud for Verden, da maatte den ideelle Magt jo være en Evighed forud for den reelle. Med den reelle Magt, med den guddommelige Magts reelle Udslag er Verden øieblikkelig til; — thi hvad er Verden, seet fra Skabelsens Synspunkt, vel Andet end det reelle Udslag af guddommelig Magt? — Forløber der altsaa en heel Evighed, inden det skabende Bliv lader Verden fremstaae, saa forløber der ogsaa en heel Evighed, inden det skabende Bliv giver den ideelle Magt Realitet. Men den ideelle Magt for sig, uden den reelle Magt, er kun Halvmagt, ikke Almagt; kun Identiteten af ideel og reel Magt er Almagt.

Seet fra dette Synspunkt bliver Skabelsesmiraklet nu

til to Mirakler, det ene, om muligt, vidunderligere end det andet. Først er det et Mirakel, at Skaberens absolute Bliv sætter en Verden i Intets Sted, en Verden, hvor forhen Intet var; dette Mirakel forudsætter Almagten. Dernæst er Almagtens Tilblivelse selv et Mirakel. For at gjøre Miraklet med Verden, maa Skaberen gjøre et Mirakel med sig selv, idet han maa kalde den reelle Magt fra Ikke-Væren til Væren; for at gjøre Almagtens Mirakel, maa Skaberen først ved et Mirakel gjøre sig selv almægtig.

Og hvad beviser saa dette? det beviser ikke, at Religionen har Uret imod Videnskaben, thi Religionen indlader sig ikke paa at begribeliggjøre Skabelsens Mirakel; men det beviser, at ethvert videnskabeligt Forsøg med at forklare det almægtige Bliv, ved at tillægge de imperative Functioner abstract ubetinget Gyldighed maa ende i det Meningsløse.

2) Magtordets Realitet: indicative Functioner. I Systemet af de imperative Functioner har Subjectiviteten Raadighed over det Frembragte paa alle Frembringelsens Stadier. Frembringelsen begynder med Explicationens Overgang eller rettere Tilbagevenden til Anticipation; fra begge Sider er Begyndelsen bestemt ved den bestemmende Subjectivitet. Den begyndende Frembringelse underlægges de executive Functioner; de virkelige Handlinger, de practisk-antilogiske Sætninger gaae frem af antilogiske Domme, begge i deres Eenhed af den tænkende, virkende Subjectivitet. Resultatet af den fuldendte Frembringelse, det Frembragte, som ifølge Bedømmelsen faaer Betydning derved, at det baade tilfredsstiller og dog ikke tilfredsstiller den sin Frembringelse explicerende Subjectivitet, bliver da Moment for nye Anticipationer, nye Frembringelser o. s. v., altsaa bestandig Subjectiviteten underlagt. Saaledes har det Absolute optaget alle Frembringelsens Elementer og Betingelser som Momenter i sit eget subjective Kredsløb: Subjectivitetens Overlegenhed culminerer i et altformaaende Bliv.

Men at Frembringelsens objective Elementer ere Subjectiviteten immanente, forudsætter tillige, at Begrebsbestemmelserne, Frembringelsens subjective Momenter, ere immanente i Objectiviteten. Hele Kredsbevægelsen maa altsaa, for at sees i sin Realitet, betragtes fra den objective Side. Saavel ved de anticiperende som ved de explicerende Functioner er det ligesaameget Gjenstanden, der bestemmer Dommen, som omvendt Dommen, der bestemmer Gjenstanden; men at Gjenstanden bestemmer Dommen, vil jo med andre Ord sige, at det Objective bestemmer det Subjective. Den uendelige Vexelbestemmelse af Objectivt ved Subjectivt, og omvendt, maa da i objectiv Forstand ende med, at det Objective gjennem det Subjective, fra Frembringelsens Begyndelse til dens Fuldendelse, Punkt for Punkt bestemmer sig selv. Hermed er Objectiviteten udtrykkelig sat som det Absolutes egen Form, som Ideens immanente Form: det Absolute er i sit objective Kredsløb, og dette er Magtordets Realitet.

Ved Magtordets Idealitet blive Functionerne imperative, ved Magtordets Realitet blive de indicative; Opgaven er at vise, hvorledes det Indicative forholder sig til det Imperative. Overalt, hvor det Objective bestemmer det Subjective, gaaer Dommen ud paa en ligefrem Angivelse af, hvad det Objective er; i denne Angivelse sees det Indicative. De i den formelle Logik afhandlede Domme ere alle indicative. At Bestemmelsen af det Indicative desuagtet ikke kan træde frem i den sædvanlige Logik, har sin Grund i, at det mangler sin Modsætning, nemlig det Imperative: vi skulle nu see, hvorledes det Imperative fortoner sig og kommer til Ro i det Indicative.

Det Objective maa objectiveres, de objective Frembringelser præformeres; men hvormegen Deel Subjectiviteten end har i Præformation og Udførelse, saa kan dens Medvirken dog aldrig gaae videre end til at bestemme det Objective ret objectivt. At bestemme det Objective objectivt er ikke at bestemme det umiddelbart paa noget Punkt, men lade det i alle Punkter bestemme sig selv. Det Objective i Frembringelsen træder nu fra alle Sider saaledes frem, at den frembringende Subjectivitet synes at blive aldeles borte. Det Eneste, Subjectiviteten endnu har at gjøre, er at objectivere sig den objective Frembringelse; men denne Objectiveren er saa theoretisk, saa contemplativ, at Intet forandres i hvad der objectivt foregaaer.

Forskjellen mellem den endelige og den uendelige Subjectivitet er ogsaa i dette Punkt afgjørende. Naar den endelige, den psychologiske Subjectivitet skal indvirke bestemmende paa objective Frembringelser, da mærker man strax Adskillelsen mellem det subjectivt Vilkaarlige og det objectivt Nødvendige; just fordi det Objective sætter den afmægtige Subjectivitet saa umiddelbare Skranker, maa denne igjen ligesaa umiddelbart i enkelte Punkter gjennembryde disse Skranker; her opstaaer en endelig Conflict imellem det, hvad Subjectet vil, og det, hvad der umiddelbart ligger i det Objective; derfor er i alle Fabrikater og Kunstprodukter Subjectivitetens Indflydelse saa øiensynlig.

Anderledes med den uendelige Subjectivitet; dens Indvirken paa det Objective foregaaer ikke paa endelig Maade og er af den Grund ikke umiddelbar kjendelig. Uagtet Alt er anticiperet, præformeret og subjectivt bestemt ved det mægtige Bliv, uagtet der ikke er et Element i det Objective, uden at dets Væren er forberedt subjectivt, saa seer det dog i Virkeligheden ud, som om det Objective gik ved sig selv. Ja, det Objective gaaer virkelig ved sig selv objectivt; her er i Tilsyneladelsen ingen Skuffelse, intet Bedrag: i alle Frembringelser er den virkelige Bestemmelse en Bestemmelse af Objectivt ved Objectivt paa objective Muligheder; Subjectiviteten har kun at see til, dens Functioner ere indicative.

Det Indicative i Functionerne har alligevel ikke fortrængt, men forklaret det Imperative: det Indicative viser, at Ud-

vikl ingen af det Objective er objectiv; men det Imperative viser, at det Objective kun er objectivt formedelst Subjectiviteten. Det Indicative viser, at Naturhandlingerne ledes af Principer og immanente Begreber; men det Imperative viser, at Principerne ere Selvhedsfactorer og de immanente Begreber logisk-antilogiske Udtalelser af en begribende Subjectivitet. Det Indicative viser, at enhver Skabelse virkelig er en Naturfrembringelse; men det Imperative viser, at enhver Naturfrembringelse oprindelig er en Skabelse. Her er Identitet af Natur og Skabelse.

Men den speculative Dogmatik vil jo ogsaa Identitet af Natur og Skabelse; lader os da igjen høre lidt paa den speculative Dogmatik. „Som den johanneiske Anskuelse indeholder, at Verdens Tilværelse har sin Grund i en skaberisk Frembringen, saaledes indeholder den, at Verden er til ifølge en Overgang fra Ikke-Væren til Væren, ved en Vorden, en Tilblivelse, en Fødsel, et fieri, et γίγνεσθαι. Verden har altsaa en dobbelt Begyndelse, en kosmogonisk og en skaberisk, en naturlig og en overnaturlig. Den kosmogoniske... er den relative, den endelige, som derfor ogsaa er splittet i sporadisk Mangfoldighed... Men de utalligt mange naturlige Begyndelser ere alle begrundede i den ene skaberiske, overnaturlige Begyndelse, i den guddommelige Logosvillie, der i sig indeslutter Livets og Lysets Væld, og af sit aandelige Dyb løslader den hele Mangfoldighed af Livskræfter til fri Selvbevægelse. Og kun fordi denne overnaturlige Begyndelse, kun fordi den skabende Villie vedbliver at røre sig i de mange endelige Begyndelser og i fri Allestedsnærværelse gjennemlyser og gjennemvirker den naturlige Udvikling, kan denne grundigt komme ud over den chaotiske Gjæring, kunne de sporadiske Modsætninger forenes og harmoniseres til et organisk og systematisk Hele. Verden maa derfor i ethvert Moment af sin Tilværelse betragtes som natura eller som organisk Selvudvikling, og som creatura eller som fremskridende Aabenbaring af den guddommelige Villie, og den er kun det Ene, fordi den er det Andet".

Imod denne Udtalelse gjælde to Indvendinger: først at den er afpasset efter det rationelle Skabelsesbegreb, men staaer i Strid med det kirkelige Dogme; dernæst, at den er holdt i en blot beskrivende Form, og er desaarsag begrebløs.

Hvad det første Punkt angaaer, da er Skabelsen af Intet (creatio ex nihilo) i kirkelig Forstand et Udtryk for den guddommelige Villies absolute, ubetingede Magt over Alt, hvad vi i Virkelighedens Forstand kalde Andethed, Objectivitet, Tingsaarsager o. s. v. Det er saa langt fra, at det guddommelige Selv væsentlig skulde behøve en saadan Andethed, at det tvertimod kan afskaffe den, naar det vil; det er saa langt fra, at den guddommelige Subjectivitet skulde til sin egen Virkelighed behøve et virkelig Objectivt, at den, hvad Øieblik den vil, kan afskaffe Objectiviteten. At Tingene og Tingsaarsagerne ere skabte af Intet, betyder, at de igjen, hvad Øieblik det behager Almagten, kunne blive til Intet; til creatio rerum svarer i den gamle Dogmatik — og det med sand Consequens — annihilatio rerum.

„Der er i Theologiens Historie ingen Dogmatiker, som med større Strenghed har fastholdt Begrebet om Guds Almagt, end Malebranche, Ingen, som med større videnskabelig Consequens har udtalt, hvad der ligger i Skabelsesdogmet, end netop Malebranche.... Vel har Malebranche ikke paa speculativ Maade kunnet see ind i Faderens Urgrund, opdage Verdensspirer i Sønnens Pleroma og mediere Skabelsens Proces i Aandens plastiske Kraft; men Dogmet har han, det rene Dogme om Skabelsen af Intet. Han har om dette Dogme ikke blot erklæret, at det maa tænkes (thi fordi det engang imellem siges om et Dogme, at det maa tænkes, derfor er det jo ikke sagt, at det virkelig bliver tænkt); nei, han har i Alvor forsøgt at tænke det, holde Tanken fast og anvende den til en videnskabelig Forstaaelse af det Skabte.

At anvende Skabelsestanken til en Forstaaelse af det Skabte vil sige: at see den hele Verden under et dobbelt Synspunkt: Intet og dog virkelig Noget. Det Begreb, hvori denne Modsigelse løses, er Begrebet Almagt; det Skabte er i sig Intet, men paa Almagtens Bud er det blevet til Noget. Den, der nu seer paa det Tilblevne saa eensidigt, at han kun seer dets Intethed, for ham er Verden Skin og Skygge. Om Theologien vil kalde ham Pantheist eller Akosmist, er ligegyldigt; Sagen er, at han fornegter Skabelsen, idet han fornegter Almagten. Den, der seer paa det Tilblevne saa eensidigt, at han kun seer dets Realitet, glemmer dets Intethed og tillægger det Væsenhed, for ham er Tilblivelsen en Naturproces og Verden et Naturens Rige. Om Dogmatiken forøvrigt maa henregne ham blandt Deister, Naturalister eller Atheister, er i denne Sammenhæng ligegyldigt; Sagen er, at han fornegter Skabelsen, idet han fornegter Almagten. . . . Man har nu rigtignok meent at kunne gaae et Skridt videre og forbedre Skabelseslæren ved at tillægge det Skabte dog nogen Selvstændighed, noget Anlæg til indre Selvudvikling, nogen Evne til Virksomhed . . . Det er imidlertid en mislig Forbedring . . . Thi hvad er en relativ Selvstændighed? En Grad af Tilværen udenfor Almagten, en Selvvirken som, om den end for Resten er nok saa ringe, dog ikke er Almagtens Virken, altsaa: en virkelig Grændse for Almagten. Er det nu Alvor med denne virkelige Grændse, saa er jo Almagten en virkelig begrændset Magt og ikke længere Almagt. Har den Almægtige derimod endnu, som før, Grændsen i sin Magt, saa er den virkelige Grændse jo endnu, som før, et Intet i sig, og det mirakuløse Forhold mellem Skaber og Skabning maa vedblive. Et Forhold, der er begyndt ved et Mirakel, maa ogsaa fortsættes ved et Mirakel: ikke blot nogle Dieblikke, ikke blot, om jeg saa maa sige, en 8 à 14 Dage efter Skabelsen, men i Aarhundreder, i Aartusinder, i Evigheders Evighed maae de skabte Ting vedblive at være i sig, hvad de

oprindelig ere og have været, et Intet, et reent Intet for den Almægtige. Det er denne Consequens, Malebranche fastholder, og derfor kan han ikke tænke sig Selvvirksomhed i nogen Skabning, være sig Engel eller Menneske; thi væsentlig Selvvirksomhed er en guddommelig Sag, og Gud selv kan ikke skabe Guder: il n'en peut faire de véritables causes, il n'en peut faire des Dieux." *)

Ere Naturaarsagerne, de virkelige Tingsaarsager, skabte, nemlig i dogmatisk-kirkelig Mening, eller ere de uskabte? Dette er Spørgsmaalet, det uafviselige Grundspørgsmaal. Besvares Spørgsmaalet med Ja: Naturaarsagerne ere skabte! saa har Verden ganske rigtig „en overnaturlig," en „skaberisk" Begyndelse; men saa er det Nonsens at tale om, at den tillige skulde have en „kosmogonisk", en „naturlig" Begyndelse. Besvares Spørgsmaalet med Nei: Naturaarsagerne ere uskabte, saa har Verden ganske rigtig en „naturlig" og „kosmogonisk" Begyndelse; men saa er det Nonsens at tale om, at Verden tillige skulde have en „overnaturlig" og „skaberisk" Begyndelse.

Kun paa den Betingelse, at Skabelseskategorien opfattes rationelt, kan Identiteten af Natur og Skabelse begribes. Den Modsigelse, at det Skabte skulde være baade Noget og dog i sig Intet, løses da derved, at Magten kun er Selvmagt ved at have Magt over Andet, og kun kan have Magt over Andet, naar dette Andet selv staaer ved Magt. Adskilt fra den uendelige Selvmagt er det bestaaende Andet et Skin, et Intet; men i Eenhed med Selvmagten er det existerende Andet substantielt; dets Substantialitet er ved Modsætning til Selvmagten dennes reale Moment.**) Den Modsigelse, at her skulde være en virkelig Grændse for Almagten, løses

*) Om Theologiens Naturbegreb af R. Nielsen. I Anledning af Reformationsfesten 1855. S. 22 flg.
**) Grundideernes Logik. I. S. 112—113.

derved, at den virkelige Grændse, Magtens egen Realnegation, netop udtrykker Magtens Realitet: uden Realnegation vilde Magten kun være ideel, ikke reel; men den abstract ideelle Magt er kun Halvmagt, ikke Almagt. Istedenfor at gjøre Almagten til en virkelig begrændset, altsaa indskrænket Magt, er den virkelige Grændse tvertimod et kategorisk Udtryk for den oprindelige Magtfordobling, for Magtordets evige Realitet.

Naar den speculative Dogmatik her og der tager Tilløb til at forklare det Skabtes „givne Selvstændighed“ deraf, at Gud giver Afkald paa sin Magt, eller at han løslader „de magiske Muligheder,“ da er dette et umiskjendeligt Vidnesbyrd om, at „det dogmatiske Talent“ har givet Afkald paa Tanken og løsladt allehaande phantastiske Indfald. Man forsøge blot at tænke Noget ved et Indfald som dette, at den Almægtige ved Skabelsen virkelig, — forstaaer sig, til en vis Grad — har givet Afkald paa sin Magt. Hvad Begreb skal man nu gjøre sig om en saadan Given Afkald; den maa jo være skeet enten ved Magt eller ved Afmagt? Er den skeet ved Afmagt, altsaa af Mangel paa Magt, er Gud under Skabelsen paa Grund af den det Skabte „givne Selvstændighed“ falden i en vis frivillig Afmagt, saa bliver Skabelsesmiraklet jo ikke et Almagtens, men et Afmagtens Mirakel. Er den derimod skeet ved Almagt; har Gud under Skabelsen givet Afkald paa sin Magt saaledes, at denne hans Given Afkald netop er bleven et Beviis paa hans uendelige, i alle Henseender uindskrænkede Magt, saa har han da ogsaa, ved at give Afkald paa sin Magt, beholdt sin Magt, og følgelig slet ikke givet Afkald paa sin Magt.

At speculere over Skabelsen uden Indsigt i de herhen hørende logiske Functioner er en mislig Sag; kun ved at reducere Forholdet mellem Skaber og Skabning til et Grundforhold mellem Subjectiviteten og den objective Virkelighed og derved til et logisk Forhold imellem imperative og indi-

cative Functioner, vil det være muligt at komme til Klarhed over saa indholdsrige Kategorier som *Natur* og *Skabelse*.

I Consequens af de imperative Functioner ere Naturobjecterne, de virkelige Gjenstande, Momenter for den frembringende Subjectivitet, den uendelig overgribende Selvmagt; i Consequens af de indicative Functioner have Naturobjecterne, de existerende Gjenstande, væsentlig Selvstændighed ligeoverfor Subjectiviteten; i Consequens af de imperative Functioner er den tænkende, dømmende Subjectivitet *handlende*, i Consequens af de indicative Functioner er den handlende Subjectivitet tænkende, *dømmende*. Grundforholdet mellem de indicative Functioner og Naturobjecternes virkelige Verden lader sig da reducere til Ideen i Dom og Gjenstand.

Dersom den virkelige Gjenstand virkelig kunde bestemme Dommen uden selv at bestemmes ved Dommen, da maatte Subjectiviteten i sit System af indicative Functioner forholde sig til Naturobjecterne som et Speil til de speilede Gjenstande. Men selv i den reneste Contemplation er den subjective Speilen dog meer end en Speilen; den subjective Speilen er i sin Idealitet en uophørlig Tænken og Dømmen. Udenfor Ideen, altsaa paa Endelighedens Trin, staaer Gjenstanden, hvorover der dømmes, i et udvortes og ligegyldigt Forhold til Dommen og den dømmende Subjectivitet. Gjenstanden bestemmer Dommen, men Dommens indicative Function gjør det ikke kjendeligt, at Dommen med det Samme bestemmer Gjenstanden. Hvor dette Moment psychologisk fremhæves, bliver, som vi ovenfor have seet, Afstanden mellem Subjectiviteten og „Tingen i sig“ kun desto større.

Anderledes, naar Forholdet mellem Dom og Gjenstand sees i Ideens Lys. Her bliver det klart, at Gjenstanden kun kan bestemme Dommen, forsaavidt Dommen bestemmer Gjenstanden. Det meest afgjørende Udtryk for, at Dommen væsentlig bestemmer Gjenstanden, haves i de imperative Functioner. Paa de imperative Functioners Grundlag kan den

guddommelige Subjectivitet betragte Naturgjenstandene i deres objective Umiddelbarhed som Frembringelser af Magtens Ord. Det Objective i disse Frembringelser, der ere betegnende for Magtordets Realitet, er bestemmende for Dommens indicative Functioner.

Den dømmende Subjectivitet, der contemplativt lader Gjenstanden bestemme Dommen, hviler med uendelig Overlegenhed i Contemplationen af det Objectives objective Udvikling, fordi den i sin Selvfordybelse evig veed, at Gjenstanden, der bestemmer Dommen, oprindelig selv er bestemt ved Dommen; den contemplative Subjectivitet, som i Systemet af indicative Functioner skjuler sig under Naturfrembringelserne, veed sig da identisk med den praktiske Subjectivitet, som gjennemaander Principerne og i enhver Naturfrembringelse gjenkjender sin egen Skabning.

3) *Det kategoriske Magtsprog: interpreterende Functioner.* Hvad det betyder, at der er Tanker i Tingene, Begreber i Gjenstandene, maa nu være klart af det Foregaaende. Men dersom der er Tanker i Tingene, saa maa der vel ogsaa være *Mening* i Tingene; er det da vist, at der i objectiv Forstand er Mening i Tingene? I Forhold til det rene Begreb staaer Menen dybt under Viden; men med Hensyn paa Forholdet mellem Begreb og Existens kan en Indsigt i Tingenes Mening staae over en objectiv Viden af Tingenes Væsen. Til Erkjendelse af Tingenes objective Væsen er det tilstrækkeligt at lægge den endelige Causalitet til Grund og udforske Tingenes Love; til Opfattelse af Tingenes Mening udfordres et Blik paa den Opgave, Existensen har løst, en Indsigt i det Formaal, som ved Tingene skulde naaes, et Formaal, der først kan siges at give dem, ikke en umiddelbar Væren, men en væsentlig Betydning; at der er *Tanker* i Tingene, lærer Physiken; men hvad det egentlig vil sige, at der er *Mening* i Tingene, maa opklares i Logiken.

Man har i det logisk Explicative gjort Adskillelse mellem

en Begriben af Gjenstanden som Hele og en Begriben af Gjenstandens Dele. Her skal i denne Henseende være „*en dobbelt Art af Begriben.*" — „Hvad nemlig den givne Gjenstand i det *Hele* angaaer, da indsees," hedder det, „*hvorledes* Sammenhængen deri er beskaffen, eller *hvorledes* det Mangfoldige deri er forbundet til Eenhed. Hvad derimod *Enkelthederne* og de enkelte Forhold angaaer, da indsees der, a) *hvorfor de ere* og b) *hvorfor de ere* saaledes beskafne, *som de ere*, idet der indsees, hvorledes den hele Gjenstands Sammenhængsmaade *fører eller kan føre dem saaledes med sig*; saa at de, med den Beskaffenhed, de have, sees som *medfornødne* (*integrerende*) og tillige *medindgribende* eller dog *medhenhørende*, eller naturligen *medførte*, Led i det Hele. Naar altsaa, hvad Gjenstanden i det Hele angaaer, blot den *indvortes Beskaffenhed* eller dens *Tilværelsesmaade* begribes, saa indsees derimod, hvad Enkelthederne og Forholdene angaaer, tillige deres *Tilværelsesgrunde* (rationes essendi), eller i al Fald deres Mulighedsgrunde, og tilmed deres *Tilværelsesbetydning* eller deres *Realbetydning* i det givne Hele. Det Hele bliver her kun *fremstillet* eller *beskrevet* efter dets indvortes Beskaffenhed; Enkelthederne blive derimod tillige *udtydede* og *forklarede*. Den første Art Begriben ville vi" — hedder det endvidere — „kalde en *Sammenhængsbegriben*, maaskee og en *formal Begriben*, og Begrebet et *Sammenhængsbegreb*, maaskee og et *Formalbegreb*; den sidste derimod, med Hensyn til Brugen af Ordet Realitet, en *real Begriben*, og Begreberne *Realbegreber*. En Begriben af hiin Art ligger her til Grund for Begribningen af sidste Art; thi det er Sammenhængsbegrebet om den hele Gjenstands Hvorledes, dens indvortes Hvorledes nemlig (der ikke maa forvexles med dens udvortes Beskaffenhed), hvoraf Indsigten i alt det *Enkeltes* Hvorfor,

hvoraf altsaa den reale Begriben i Henseende til alt dette Enkelte, gaaer frem."

At den saaledes opstillede Adskillelse mellem Sammenhængsbegreb og Realbegreb er overfladisk, ubehjælpsom og eensidig, maa ved en Smule Eftertanke let falde i Øinene. Det Hele kan umulig bestemme Delene, uden at Delene omvendt maae bestemme det Hele; skal Delenes Hvorfor udledes af det Heles Hvorledes, da maa det Heles Hvorfor ogsaa udledes af Delenes Hvorledes. Overalt, hvor der kan være Tale om en Begriben, maa der gives en Begrunden, altsaa et Hvorfor. Uden Hvorfor ingen Grund, uden Grund ingen Begrunden, uden Begrunden ingen Begriben, uden Begriben intet Begreb. Et Sammenhængsbegreb om hele Gjenstandens indre Hvorledes uden Hvorfor kan ikke lægges til Grund for nogen Indsigt i det Enkeltes Hvorfor, og det af den simple Grund, at et saadant Sammenhængsbegreb ikke kan gives. At der kan gives f. Ex. to Slags Skræddere: Dameskræddere, der ikke sye for Herrer, og Herreskræddere, der ikke give sig af med at sye for Damer, er ikke stridende mod sund Menneskeforstand og skal ikke paatales i Logiken; men at der nu ogsaa skulde gives saadanne to Slags Begreber som: rene Hvorledes-Begreber, der ikke befatte sig med noget Hvorfor, og eiendommelige Hvorfor-Begreber, der flyde ovenpaa „det indre Hvorledes", er stridende mod sund Menneskeforstand, og maa paatales i Logiken.

Sammenhængsbegrebet om den hele Gjenstands indre Hvorledes er ikke Andet og kan jo ikke være Andet end Begrebet om de enkelte Deles indbyrdes Sammenhæng; men Begrebet om Delenes indbyrdes Sammenhæng er ikke Andet og kan jo, væsentlig seet, ikke være Andet end Begrebet om deres i Sammenhængen bestemte Beskaffenhed: som Sammenhængen er, saaledes er Beskaffenheden, som Beskaffenheden er, saaledes er Sammenhængen. Er det nu umuligt at danne sig et Sammenhængsbegreb om det Hele

uden at begribe Delenes Sammenhæng, da er det ogsaa umuligt at begribe Delenes Sammenhæng uden at begribe, hvorfor hver enkelt Deel just har denne og ingen anden Beskaffenhed. „Indsigten i alt det Enkeltes Hvorfor" kan kun lægges til Grund for „en Sammenhængsbegriben" af Gjenstandens indre Hvorledes, forsaavidt denne Sammenhængsbegriben selv lægges til Grund for en Indsigt i alt det Enkeltes Hvorfor. — Men betragte vi den opstillede Adskillelse mellem „Sammenhængsbegriben" og „Realbegriben" som en famlende Antydning af den for Existenserkjendelsen afgjørende Forskjel imellem det objective Begreb og den i Begrebet udtalte Mening, lader den sig dog paa en Maade anvende.

„Den begrundende Reflexion" har allerede lært os, at den tilstrækkelige Grund kun er objectiv som Existensgrund, forsaavidt den tillige er subjectiv som Bevæggrund. Til den dobbeltsidige Grund svarer her et dobbeltsidigt Hvorfor. Det objective Hvorfor reflecterer sig i det objective Begreb, det Sammenhængsbegreb, der udtrykker Gjenstandens indre Hvorledes; af dette Hvorledes fremlyser da ligesaavel det Heles som Delenes Hvorfor: denne Reflexion af Hvorfor og Hvorledes giver os Begrebet, men ikke dets Mening. Man tænke paa Naturprodukter som Feldtspath, Granit o. dsl. Det vil ikke give nogen Mening at lægge Begrebet om Feldtspathens indre Hvorledes til Grund for en Indsigt i dens enkelte Deles Hvorfor, naar dette Hvorfor ikke skal gjælde Existensgrunden, men Motivet. Som det gaaer med Feldtspathen, saaledes med den hele Jord, saalænge Begribningen holder sig til det reent Objective. Spørge vi derimod om Meningen med Feldtspathen og med Jordklodens Existens, da mærkes det strax, at her ikke sigtes paa den objective Grund, Existensgrunden, men paa det Existerendes subjective Grund, Motivet, den for Feldtspathens og Jordklodens Frembringelse gjældende Bevæggrund.

Er Gjenstanden ikke et Naturprodukt, men et Fabrikat,

f. Ex. et Uhr, da ligger det jo vistnok nær at lægge Sammenhængsbegrebet om det Heles indre Hvorledes til Grund for Erkjendelsen af de enkelte Deles Hvorfor, thi det Heles Hvorledes antager uvilkaarlig Præg af en vilkaarlig Opgave. I Uhret har Værkmesteren løst en bestemt Opgave paa en bestemt Maade; derfor er Uhret blevet et saadant, just et saadant Hele, med saadanne Dele i en saadan Sammensætning. Det Hele er fra Værkmesterens Side Formaal og Delene Midler: det er altsaa et subjectivt, ikke et abstract objectivt Hvorfor, hvorpaa her reflecteres. Dog selv fra det teleologiske Synspunkt gjælder det, at det ikke blot er Midlernes Hvorfor, der maa søges i Formaalets Hvorledes, men ogsaa omvendt Formaalets Hvorfor, der maa søges i Midlernes Hvorledes: ved Anticipationen er det Formaalet, der motiverer Valget af Midlerne, forsaavidt de bestemmende Hensyn ere subjective: men det er omvendt de sig tilbydende Midler, der motivere Valget af Formaalet, forsaavidt de bestemmende Hensyn ere objective.

Overalt, hvor Forholdet mellem et Hele og dets Dele lader sig opfatte teleologisk, vil det paagjældende Værk tale til Betragteren i et Sprog, der tyder ham Værkmesterens Mening. Saafandt der er Mening i Tingen, maa det ligesaavel være den productive Subjectivitet muligt at udtale sig i Kjendsgjerninger, som at udtale sig i Ord; men Talen i Kjendsgjerninger er forskjellig fra Talen i Ord: Kjendsgjerningernes Sprog er et kategorisk Magtsprog.

Et svingende Pendul forestiller et objectivt Begreb, men dette Begreb er endnu uden Mening; er det svingende Pendul derimod ved Hæmværket sat i Vexelvirkning med et Uhrs Hjulværk, da er Foreningen af Pendul og Hæmværk i den virkelige Sammensætning ligesaa talende som Foreningen af Subject og Prædikat i den logiske Sætning: Pendulets Svingning giver da en bestemt Mening. At en Valse, omviklet med en Snor, hvis frie Ende bærer et Lod, sættes i

Bevægelse ved Tyngden, fremstiller for den Reflecterende et objectivt Begreb; men Begrebet for sig er endnu uden Mening. Er Valsen derimod forbundet med Uhrværkets Valsehjul og det saaledes, at det ikkun følger Valsen, naar denne dreies formedelst Loddets Vægt, men ikke, naar den under Optrækningen dreies i modsat Retning: da have vi i den mechaniske Forbindelse af slige Led en ligesaa tydelig Mening som i en grammatikalsk Forbindelse af Sprogets Ord. Ligesom det enkelte mechaniske Led for sig ikke kan give nogen Mening, saaledes kan det enkelte Ord for sig jo heller ikke give nogen Mening. Det enkelte Ord for sig kan ved den blotte Benævnelse betegne et Begreb; det enkelte Led for sig kan ved sin individuelle Skikkelse, sit blotte Udseende, repræsentere et Begreb. Sprogets Sætninger kunne efter Meningen være deels Hovedsætninger, deels Bisætninger, deels Forsætninger, deels Eftersætninger o. s. v.; det Samme gjælder paa tilsvarende Maade om Sammensætningerne, de praktisk-antilogiske Sætninger i den sin Opgave løsende Maskine. Hver Sammensætning, hver praktisk-antilogisk Sætning er bestemt ved en logisk-antilogisk Dom. Hvad Værkmesteren gjennem Systemet af slige Domme har sagt til sig selv under Frembringelsen af sit Værk, det siger han nu til den tænkende Betragter gjennem det System af reale Sætninger, hvori det fuldførte Værk giver Mening.

Til Kjendsgjerningernes Sprog, det kategoriske Magtsprog, svarer et System af interpreterende Functioner. De interpreterende Functioner have en ved første Øiekast paafaldende Lighed med de explicative. Ved begge gjælder det om en Gjenkjendelse af det i Frembringelsen udtalte Begreb, en Bedømmelse af det Frembragte, en Udvikling af dets Betydning; og dog kan Forskjellen mellem explicative og interpreterende Functioner udhæves med kategorisk Eftertryk.

Ved den explicative Function bliver den frembragte Gjenstand nærmest maalt med Frembringelsens iboende Be-

greb: „dette Hjul er slet gjort"; „dette Hjul er godt gjort"; „saaledes skal et Hjul være". Explicationen motiverer alle Domme ved Begrebet som Begreb; den holder sig til Frembringelsesbegrebet, ikke til den frembringende Subjectivitet. Ved den interpreterende Function gaaer Sagen omvendt. Frembringelsesbegrebet kunde, som ovenfor viist, ikke være Frembringelsen iboende, dersom det ikke tillige var oversvævende. Det oversvævende Begreb, Subjectivitetens egentlige Meningsbegreb, er afgjørende, og det i dobbelt Forstand, for Interpretationen.

For det Første maa den frembringende Subjectivitet nødvendigt anticipere sin Opgaves Løsning saavel efter objective som subjective Hensyn; det ligger da i Sagens Natur, at Betingelserne i det Objective kunne paa mange Maader ændre og indskrænke Udførelsen af den oprindelige Plan. Her viser sig en Differens mellem det Opnaaede og det Tilsigtede, mellem Frembringelsens iboende og oversvævende Begreb, mellem den i Værket udtalte Tanke og Værkmesterens egentlige Mening. Fra dette Synspunkt kunne Naturfrembringelserne i deres umiddelbare Endelighed vel endog siges at være i et vist Misforhold til den guddommelige Mening, et Misforhold, som den altformaaende Subjectivitet dog igjen ophæver ved guddommelig Interpretation.

Er der nu fra Værkmesterens Side en endelig Differens mellem det fuldførte Værk og det oprindelig tilsigtede, da maa — og dette er det næste Hovedpunkt — denne Differens jo faae forhøiet Betydning for den udenfor Staaende, der lægger an paa at forstaae Frembringelsens factiske Sprog og læse Værkmesterens Mening ud af Værket: fra dette Standpunkt er Forskjellen mellem de blot explicative og de interpreterende Functioner umiskjendeligt. Gjennem de explicative Functioner har den betragtende Subjectivitet ligefrem med Forholdet mellem Værket og dets Begreb at gjøre, Hensynet til Værkmesteren er et Bihensyn; ved de interpreterende Functioner vil Betragteren derimod i Værket selv tyde Værkmesterens Tanker, fatte hans oprindelige Mening; saaledes faaer han da gjennem Værket nærmest med Værkmesterens Subjectivitet at gjøre. — Her er et Vendepunkt, hvor de interpreterende Functioners Betydning for Teleologien ret maa falde i Øinene. Hvorfor har vel den videnskabelige Bevidsthed saa vanskeligt ved at blive enig med sig selv angaaende Naturens Formaal, den i Naturen sig aabenbarende Viisdom? Aabenbart fordi to stærke Hensyn her komme i Strid med hinanden: Hensynet til det Objective, thi Naturen er fra Først til Sidst objectiv, og Hensynet til det Subjective, thi Teleologien er væsentlig subjectiv: Midler og Formaal ere kun til for en dømmende Subjectivitet. De, som udelukkende fæste Blikket paa det Objective, maae da consequent forkaste Teleologiens Betydning for Naturerkjendelsen; de, som eensidig fæste Opmærksomheden paa det Subjective, udsætte sig for at underskyde Naturfrembringelserne deres egen individuelle Mening, en Mening, som saa igjen kommer i Strid med det objective, Frembringelserne iboende, Begreb. Nærmere seet er Striden begrundet i Teleologiens eget Væsen; thi Teleologien vil paa ingen Maade give Slip paa det Objective; den vil kun lægge det ind under den overgribende Subjectivitet. Saalænge Adskillelsen mellem det Objective og det Subjective fastsættes kritisk: enten et Subjectivt eller et Objectivt, vil Teleologiens Problem aldrig kunne løses. Dette har Kant følt, da han, istedenfor at gjøre Teleologiens Princip til et constitutivt Princip, gjorde det til et regulativt: de interpreterende Functioner skinne igjennem, men Interpretationen er endnu kun psychologisk subjectiv.

Videnskaber som Botanik og Zoologie kunne ikke undlade at anvende Kategorier af typisk-teleologisk Oprindelse; men saalænge Subjectivitetens Ontologie ikke er gjennemklaret, vil det være umuligt at afgjøre, hvorvidt det teleologiske Princip er „constitutivt" eller blot „regulativt". Man forlanger en

objectiv Viden af det Subjective: dette er Modsigelsen; man anvender indicative Functioner, hvor man absolut maa bruge de interpreterende: dette er Uklarheden.

„Fastholde vi" — for at anføre et Exempel af Naturlæren — „den Forudsætning, at der ligesaavel med Hensyn paa de elementære som paa de organiske Heelheder maa skjelnes mellem det Fornuftige og det Meningsløse: saa falde Consequenserne som af sig selv. Ligesom et Dyrs Organisation nødvendigviis maatte blive meningsløs, dersom dets Organer indbyrdes stode i Strid med hinanden, dersom det f. Ex. havde Tænder som et Rovdyr, men Lemmer som et Hovdyr, saaledes maatte en Totalitet som Solsystemet ogsaa blive meningsløs, dersom Planeterne, istedenfor at bevæge sig i en lukket Linie omkring Solen, kom til at beskrive Curver, hvori de fjernede sig i det Uendelige fra den ... Ja, dersom man — forudsat, hvad da heller ikke uden videre kan beroe paa tilfældige Omstændigheder, at Banen absolut maatte være et Keglesnit — kun havde Muligheder for Ellipse og Parabel, saa kunde man endda lade Tilfældet raade; thi, det forstaaer sig, medens Sandsynligheden for en Parabel er uendelig lille, efterdi der blandt de uendelig mange mulige Tilfælde kun kan gives et eneste for Parablen gunstigt, er Sandsynligheden for Ellipsen, der har en uendelig Mængde gunstige Tilfælde, saa afgjort overveiende, at selv det Tilfældige i denne Sammenhæng maatte tage sig ud som det i sig Fornuftige. Men nu gives her som bekjendt ikke blot et Valg mellem Ellipse og Parabel, men tillige, hvad særlig kommer i Betragtning, et Valg mellem Ellipse og Hyperbel; men en Hyperbel gjør Systemet ligesaa meningsløst som en Parabel. Gaae vi altsaa tilbage til Begyndelsen, vise sig Alternativerne: enten en Ellipse eller en Hyperbel, det vil sige: enten en fornuftig eller en meningsløs Totalitet; her er en væsentlig Forskjel mellem Tilfældets og Fornuftens Herredømme". *)

*) Forelæsn. over „Phil. Propæd." Universitetsaaret 1861—62. S. 96—101.

Her er i Udtydningen af Phænomenet udtrykkelig lagt an paa at give Beviset for det Teleologiske en saa objectiv Charakteer som muligt, og dog er det Objective i Beviisførelsen netop det Utilstrækkelige. Beviset er væsentlig subjectivt, bygget nemlig paa en *Fortolkning*. Skulde Beviset være fuldstændig objectivt, da maatte det netop have været Parablen, ikke Ellipsen, der svarede til det i sig Fornuftige. Beviset kom da til at lyde saaledes: „Parablen er, forsaavidt Banen afhænger af tilfældige Omstændigheder, den allerusandsynligste Curve; da nu Parablen ikke desto mindre er det eneste Fornuftige, saa sees heraf, at det Fornuftige ikke kan forklares af blinde Naturaarsager, men maa henføres til en guddommelig, i Tingenes Gang indgribende Viisdom".

Hvad fordrer man altsaa, for at Beviset kan være objectivt? Det Meningsløse! Først skal der sættes Splid mellem Naturaarsagerne og det Fornuftige; dernæst skal den guddommelige Subjectivitet benytte Spliden, for paa endelig Maade at gribe ind og lægge sin Viisdom for Dagen; man fordrer, med andre Ord, en Splid mellem de indicative og de imperative Functioner i Guddommen selv: til Viisdommens Aabenbarelse fordrer man Viisdommens Selvmodsigelse.

Det videnskabelige Grundlag for al Naturteleologie er den Erkjendelse, at de objective Frembringelser ere Frembringelser af en guddommelig Subjectivitet; at den guddommelige Subjectivitet i disse Frembringelser udtaler evige Tanker med Præg af guddommelig Mening. Hver Gjenstand er et Magtens Ord, hvert Led en Stavelse, et Element, en Toddel i det System af praktisk-antilogiske Sætninger, der udgjøre det kategoriske Magtsprog. Hvorvidt en menneskelig Fortolkning er istand til at træffe den oprindelige Mening i dette Virkelighedens kategoriske Magtsprog, bliver et Spørgsmaal for sig — her kan i al Fald kun være Tale om en Tilnærmelse; men dette er det Absolute, at der i Tingene er en Mening, en guddommelig Mening, at den guddommelige

Mening punktlig svarer til en guddommelig Fortolkning, at de interpreterende Functioner for Ideen selv have ontologisk Gyldighed.

γ) Dommens Gyldighed: Functionernes Modalitet.

Under hele den foregaaende Behandling af Dommen, saavel med Hensyn paa dens Form som paa dens Gjenstand, er det naturligviis bestandig forudsat, at Dommen som Dom maatte have Gyldighed. Kun den gyldige Dom kan Logiken anerkjende; den ugyldige maa den forkaste. Naar her desuagtet i det Følgende særlig bliver Spørgsmaal om Dommens Gyldighed, da staaer Gyldighed ikke umiddelbart imod Ugyldighed; men Gyldighed af en Art staaer imod Gyldighed af en anden. Forsaavidt der dømmes med fuld Bevidsthed, vil der ved en Dom om Gjenstanden altid foresvæve den Dømmende en Dom om Dommens Gyldighed. Denne Dom vil, i Forhold saavel til Gjenstandens som til Erkjendelsens Beskaffenhed, være forskjellig i væsentlig forskjellige Tilfælde; at undersøge denne Forskjellighed er, med andre Ord, at undersøge Functionernes Modalitet.

At der til alsidig Belysning af Tankens Virksomhed gjøres Adskillelse mellem forskjelligartede Functioner, maa ikke forstaaes, som om de forskjelligartede Functioner havde særlig Selvstændighed og en egen Tilværelse i Bevidstheden ved Siden af hverandre; tvertimod! de ere forskjellige Former, hvorunder Tankevirksomheden fremtræder, Maader, hvorpaa den lægger sig for Dagen. At Tænkningen ved de forskjellige Virkemaader maa blive forskjellig, er en Selvfølge; det er jo, som man siger, Maaden hvorpaa det i alle Ting kommer an. Men at den ved sine forskjellige Virkemaader forskjelligartede Tænkning desuagtet er een og samme Tænkning, viser tillige, at Maaden ikke er Sagen selv, at det væsentlig kommer an paa Tænkningen, ikke paa Maaden. Den Modsigelse, at

Maaden paa een Gang baade er væsentlig og dog uvæsentlig, er et slaaende Beviis paa Tænkningens Substantialitet; thi kun i Tænkningens Substantialitet finder Modsigelsen sin Løsning.

I de imperative, indicative og interpreterende Functioner, f. Ex., er Tænkningen den samme og dog ikke den samme; det vil sige: Tænkningen bliver i de forskjellige Functioner væsentlig forskjellig fra sig selv. Forskjellen er saa gjennemgaaende, at det seer ud, som om hvert Functionssystem maatte have sit eget Princip; og dog er her kun eet Princip: Tænkningens Væsen er i Principet eet og samme Væsen. Gjennem en væsentlig Selvadskillelse formaaer Tanken at udvikle og fastholde sin væsentlige Eenhed; Tænkningens ideelle Magt over sine Modsætninger giver Eenheden Substantialitet: jo dybere Modsætningerne ere, desto stærkere er den substantielle Eenhed. Da nu Tænkningen med sin logiske Substantialitet ikke holder sig bagved, men gaaer op i sine Functioner, maae Functionerne trods deres indbyrdes væsentlige Forskjellighed med det Samme gaae op i Tænkningens Eenhed.

I Forhold til hinanden ere, for at blive ved Exemplet, de imperative, de indicative og de interpreterende Functioner i Grund og Virksomhed forskjellige. Hvad der udrettes ved det ene System, kan ikke udrettes ved det andet; det Forhold, hvori den altformaaende Subjectivitet sætter sig til Objecterne i Kraft af de imperative Functioner, er i Virkeligheden et ganske andet, end det, der bestemmes ved Systemet af de indicative.

Men med Hensyn paa Tænkningens substantielle Eenhed er det dog saa langt fra, at Functionerne af de forskjellige Systemer skulde udelukke hinanden eller staae i Strid med hinanden, at de tvertimod indeholdes i hinanden, gaae paa immanent Maade over i hinanden og harmonere. Saaledes gik jo de anticiperende Functioner gjennem de executive over i de explicative, disse igjen over i hine; saaledes kom de imperative Functioner til Ro i de indicative, idet den af

begge Systemers Forskjelseenhed betingede Mening fandt sin Opklaring i de interpreterende Functioner.

Af Functionernes gjensidige Forhold sees, at deres relative Selvstændighed er Eet med deres Modalitet: til Tænkningens Substantialitet svarer Functionernes Modalitet; til Functionernes Modalitet svarer igjen Dommens Gyldighed.

I den formelle Logik bliver Dommens Gyldighed afhandlet under „Dommenes Inddeling efter deres Modalitet;“ men Modaliteten selv bliver ikke undersøgt. Hos Kant har Modaliteten en blot subjectiv Betydning; hos Hegel behandles den deels som Maal, deels som Modus af det Absolute*) udelukkende fra den objective Side; det skal nu vise sig, at Modalitetens Betydning for Dommen og dens Functioner baade er objectiv og subjectiv.

Modalitetens subjective Betydning med Hensyn paa Dommens Gyldighed fremlyser umiddelbart af Adskillelsen mellem assertoriske, problematiske og apodiktiske Domme, forsaavidt Adskillelsen udelukkende bestemmes ved den dømmende Subjectivitets tilsvarende Forvisning.

Saalænge man nu eensidigt holder sig til det Subjective, kan det Assertoriske, det Problematiske og det Apodiktiske paa mangfoldige Maader løbe imellem hinanden: den Ene kan for sin

*) Jvfr. Die objektive Logik. Erstes Buch. Dritter Abschnitt. S. 395: Das Maaß. Zweites Buch. Dritter Abschnitt. S. 191: Der Modus des Absoluten. I 2den Bogs 3die Afsnit. S. 192 udtaler Hegel sig blandt Andet saaledes: „Der Modus, die Aeußerlichkeit des Absoluten, ist ... die als Aeußerlichkeit gesetzte Aeußerlichkeit, eine bloße Art und Weise; somit der Schein als Schein, oder die Reflexion der Form in sich; somit die Identität mit sich, welche das Absolute ist. In der That ist also erst im Modus das Absolute als absolute Identität gesetzt; es ist nur, was es ist, nämlich Identität mit sich, als sich auf sich beziehende Negativität, als Scheinen, das als Scheinen gesetßt ist“.

Part have Grund til at yttre sig problematisk over det, hvorom den Anden ligefrem dømmer assertorisk og omvendt; ja, saa dunkel kan Subjectiviteten være, at den Dømmende indbilder sig at vide med apodiktisk Vished, hvad han dog kun besidder i Form af Paastande og umiddelbare Forsikkringer.

Anderledes, naar Sagen sees fra den objective Side. Herved faaer Dommens Materie, snart i Form af Gjenstand, snart i Form af Indhold, særegen Betydning. Det, hvorom der dømmes, kan nemlig deels være af den Beskaffenhed, at det ene og alene egner sig for en assertorisk Dom, medens et Andet, ifølge sin Natur, udtrykkelig svarer til en problematisk, et Andet igjen til en apodiktisk. Er det en Feil at bruge den assertoriske Dom i en Sag, der fordrer en apodiktisk, da er det ogsaa en Feil at fordre en apodiktisk Dom, hvor der kun kan og skal gives en assertorisk.

Naar det „dogmatiske Talent“ forsikkrer os, at Troessandheden er ham „det Visseste af Alt“, da udtaler han sin Overbeviisning i en assertorisk Dom, og herimod kan i og for sig Intet indvendes; men naar saa samme „Talent“, af inderlig Trang til Speculationen, erklærer, at Troeslæren alvorlig trænger til videnskabelig Begrundelse, at dens Indhold, med andre Ord, egner sig for den apodiktiske Dom: saa løber det rundt for „Talentet“. Thi af hvad Art er nu Forvisningen? Giver Troen som Tro den fulde Forvisning, saa er Vidnesbyrdet det Høieste, og den Troende udtaler sig da i assertoriske Domme. „Sandelig, sandelig siger jeg Eder“, en saadan Indgang bebuder just det Assertoriske. Kan det, hvad Forvisningen angaaer, ikke være Dogmatikeren nok med Troen som Tro, uagtet Troessandheden er ham „det Visseste af Alt“, saa maa han ved videnskabelig Begrundelse altsaa ville søge en endnu høiere Forvisning, en Forvisning, hvorved den i Troen erkjendte Sandhed kan blive ham endnu vissere end det Visseste af Alt, en Søgen, der uimodsigelig er meningsløs.

Det Meningsløse i den foregivne Søgen bliver endnu mere iøinefaldende, naar vi betænke, at Veien fra Troens assertoriske til Videnskabens apodiktiske Dom gaaer igjennem det Problematiske.

Naar Anselm med sit credo, ut intelligam bygger paa det Assertoriske, saa peger Cartesius med sit de omnibus dubitandum est udtrykkelig hen paa det Problematiske. Er den ene af disse Anviisninger sand, saa maa den anden, hvad Troeserkjendelsen angaaer, aabenbart være falsk. Har Anselmus Ret, naar han siger: fides præcedit intellectum, saa maa Cartesius nødvendigt have Uret, naar han siger: dubitatio præcedit intellectum; medmindre den speculative Dogmatik vil opfatte Forholdet mellem Troen og Tvivlen paa samme dybsindige Maade, som den opfatter Forholdet imellem Skabelse og Kosmogonie, saa at Troen væsentlig er Tro, fordi den er Tvivl, ligesom Skabelsen væsentlig er Skabelse, fordi den er Kosmogonie, og Tvivlen omvendt Tvivl, fordi den er Tro, ligesom Kosmogonien er Kosmogonie, fordi den er Skabelse.

Det være nu med Speculationen, som det vil; vi skulle i det Følgende vise Modalitetens objective Betydning, idet vi skulle vise, at den væsentlige Forskjel mellem assertorisk, problematisk og apodiktisk Viden oprindelig afhænger af Forskjellen imellem det umiddelbart Bestemte, det Ubestemte og det i Reflexionen Bestemte. Til det Assertoriske svare Functioner af umiddelbar Bestemthed, til det Problematiske Functioner af ophævet Bestemthed, til det Apodiktiske Functioner af reflecteret Bestemthed.

aa) Den assertoriske Dom: Functioner af umiddelbar Bestemthed. At der gives en umiddelbar Bestemthed, der ikke lader sig opløse i Reflexion, er i vort Foregaaende blevet fremhævet hver Gang vi fra en eller anden Side have havt Anledning til at omhandle det Antilogiske. Det Antilogiske har sin Existensgrund i sig selv, slaaer igjennem ved Magt, er, fordi det er, og lader sig forsaavidt ikke begrunde. De sandselige Qvaliteter i deres existentielle Umiddelbarhed lade sig ikke begrunde: Ingen Fornuftig kan spørge, hvorfor det Røde er rødt, det Haarde haardt, det Tunge tungt, saalidt som Nogen kan spørge, hvorfor det Lige er liigt, Høiheden høi og Dybden dyb. Der er i al Reflexion Reflexer af umiddelbar Bestemthed, og i al umiddelbar Bestemthed Noget, der maa opfattes ligefrem saaledes, som det viser sig: til enhver saadan Opfattelse svarer en assertorisk Dom. Det er charakteristisk, at den assertoriske Dom i sin Form har en Anviisning paa Virkeligheden, at denne Anviisning umiddelbart falder sammen med en Forsikkring, og Forsikkringen med den umiddelbare Vished: S er virkelig (det forsikkrer jeg) P; den virkelige Bestemthed er nemlig ikke blot umiddelbar, men i sin Umiddelbarhed antilogisk, og ingen antilogisk Bestemthed kan give anden Forvisning end den, der udtrykkes i den assertoriske Dom.

Den assertoriske Dom er logisk-antilogisk i særegen Forstand. Dens Form er logisk, dens Indhold baade logisk og antilogisk; den giver os i Virkeligheden altid et antilogisk Indhold i logisk Form, men den logiske Form giver igjen Indholdet et logisk Præg. „Stenen er virkelig graa"; denne Dom synes ved første Øiekast at være logisk saavel i Indhold som Form, men see vi nærmere til, opdage vi let, at det logiske Indhold kun er en i Formen reflecteret Bestemthed: det virkelige Indhold er i sin Virkelighed en existerende Gjenstand med en existerende, d. e. med en Existensen inhærerende Egenskab. Prædikatet „graa" betegner her aldeles ikke det Almindelige, men tvertimod det Enkelte. En almindelig Dom som: „Stenen er graa", kan være et Udtryk for, at Tingen, det Enkelte, er subsumeret under en Egenskab (det Almindelige); men den assertoriske Dom: „Stenen er virkelig graa", passer ikke for slige Betegnelser. Den, der siger: „det Enkelte er virkelig det Almene", er tankeløs; thi i Virkeligheden er det

Virkelige aldrig det Almene, og det af den gode Grund, at det Virkelige som Virkeligt altid er et umiddelbart Bestemt, og det umiddelbart Bestemte ikke det Almene. Den assertoriske Dom: „Stenen er virkelig graa", sigter ikke paa Graat i Almindelighed, men paa det Graa i denne umiddelbare Bestemthed, det virkelige Graa, den graa Steen.

Da nu den assertoriske Doms Indhold altid maa være af en dobbeltsidig Charakteer, *antilogisk* formedelst Gjenstanden, *logisk* formedelst Formen, saa følger det af sig selv, at Udviklingen af Dommens Gyldighed anlægges med særligt Hensyn til hver af Hovedsiderne og deres indbyrdes Forhold. Saaledes komme vi da til særskilt Behandling af det Antilogiske eller af Modalitetens objective Side, af det Logiske eller af Modalitetens subjective Side, og tilsidst af Indholdets logisk-antilogiske Væsenhed, hvorved Modalitetens Gyldighed alsidig bestemmes.

1) *Det antilogiske Element i den assertoriske Dom: Modalitetens objective Side.* Den assertoriske Dom omfatter en Sphære for sig, en Sphære af uendeligt Omfang, nemlig den hele Virkelighed fra Magtbestemmelsernes, de antilogiske Elementers Synspunkt. Vistnok har Virkelighedens Verden sine Væsenheder, sine Grunde, sine Muligheder, Love, Arter, Slægter o. s. v., Kategorier, der i sidste Instans unddrage sig den assertoriske Videns Umiddelbarhed; men her er i denne Sammenhæng udtrykkelig Tale, ikke om Væsenheder i det Virkelige, men om Virkelighedens virkelige Kjendsgjerninger i deres givne Forskjellighed og uendelige Mangfoldighed. Vel maa det indrømmes, at de forskjellige Virkelighedsbestemmelser med deres antilogiske Umiddelbarhed uophørlig vexle, ændres og forvandles; det Nærværende forsvinder, det Tilværende forandres, det Existerende gaaer til Grunde, o. s. v.; men i alle Omvexlinger bliver det ene antilogiske Element Punkt for Punkt afløst af det andet. Det Nærværende, der forsvinder, giver kun Plads for et andet

Nærværende; ethvert Nærværende er nu virkelig *saaledes*, ikke anderledes; det bestemmer den assertoriske Dom og bestemmes igjen ved denne. Det Existerende forgaaer, det gaaer til Grunde; men Grunden danner derfor ingen Kløft mellem det Existerende, der forgaaer, og det Existerende, der opstaaer; paa hvert Punkt i den virkelige Overgang følger Existerende paa Existerende, overalt *dette!* og *dette!* og *dette!* Her er en Strøm af antilogiske Elementer, der ikke kjender nogen Afbrydelse: der er i Virkelighedens Væg ingen Sprækker, ingen Revner.

Dersom Sandhed var umiddelbart Eet med Virkelighed, og Virkeligheden umiddelbart Eet med Totaliteten af de antilogiske Bestemmelser, da vilde den assertoriske Dom være Sandhedens logisk adæqvate Udtryk; nu derimod, da Virkelighedsbestemmelsen kun er et Moment, om end et Realmoment, i det virkelige Sande, kan den assertoriske Dom kun angive en Side af Sandheden, ikke Sandheden selv, den hele Sandhed. Det er en Vildfarelse, naar den umiddelbare Virkelighedsbestemmelse uden videre gjøres til Eet med Sandheden; men det er ogsaa en Vildfarelse, naar Virkelighedsbestemmelsen i sin Umiddelbarhed forflygtiges og forvandles til Skin, fordi den ikke er Sandheden selv. Forholdet mellem Sandsning og Tænkning vil i denne Forbindelse kunne belyses fra et nyt Synspunkt.

Sophisten Protagoras gik, som bekjendt, ud fra den Hovedsætning, at „Mennesket er alle Tings Maal, baade de værendes, at de ere, og de ikkeværendes, at de ikke ere". Det er et eget Forhold mellem Sandsning og Tænkning, mellem Dom og Gjenstand, som herved kommer tilsyne. At Protagoras gaaer ud fra det Sandselige og oprindelig lægger Eftertryk paa Sandsefornemmelsen, er vist; ligesom det ogsaa er umiskjendeligt, at han sophistisk nedsætter Tænkningen og undergraver al Sandhedserkjendelse. Men det er ogsaa vist, at Plato, hvormeget han end gjør Tænkningens Ret gjældende,

dog ikke ganske har tænkt sig ind i det, som her ligger til Grund for den sophistiske Synsmaade.

„Skulde Mennesket", hedder det i Theætet, „blot som sandsende Individ være Tingenes Maal, da kunde et Dyr ligesaa fuldt som det viseste Menneske, ja som en Gud, erkjende det Sande (*ὅτι πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ὗς ἢ κυνοκέφαλος ἤ τι ἄλλο ἀτοπώτερον τῶν εχόντων ἄισθησιν*).

Ved denne Indsigelse ere to meget væsentlige Punkter overseete. For det Første er Forholdet mellem det Sandselige og det Virkelige og derhos mellem det Sandselige og det Sande overseet. Idet Plato miskjender det Sandselige, maa han, som i første Kapitel*) er viist, nødvendig miskjende Virkeligheden, og, idet han miskjender Virkeligheden, miskjende Sandheden. For det Andet er Forholdet mellem Dom og Gjenstand og derved Forholdet mellem en menneskelig og en dyrisk Sandsning overseet. Idet Protagoras gjør Mennesket, ikke Svinet, ikke Varulven, ikke Frøen, til Tingenes Maal, opfatter han dog, være sig med klar eller uklar Bevidsthed, Mennesket udtrykkelig som dømmende Subjectivitet. Naar den Ene siger: „Vinden er virkelig kold", den Anden: „Vinden er virkelig varm", da er det to assertoriske Domme, der fremb ringe Modsigelsen, og derved fremkalde Spørgsmaalet om det Sande. Den assertoriske Dom er paa denne Maade formedelst Sandseindtrykket sat, ikke i et tilfældigt, men i et væsentligt Forhold til Spørgsmaalet. Ved blot at stille Svinet imod Frøen, Fuglen imod Fisken, kan Sandhedsspørgsmaalet slet ikke fremkomme: Spørgsmaalet fremkommer udtrykkelig ved Modsigelsen, Modsigelsen ved den assertoriske Dom; men Svinet, Frøen, Fuglen, Fisken ere kun sandsende, ikke dømmende Subjectiviteter.

Først naar Forholdet mellem Virkeligheden og den asser-

*) Grundideernes Logik. I. S. 182—183.

toriske Dom er opfattet klart, kan Protagoras's Sophistik tilfulde belyses. Det er Vexelbestemmelsen af Gjenstand og Dom, hvorpaa Eftertrykket falder. Idet her begyndes med det Sandselige, begyndes her umiddelbart med det Virkelige: „Vinden er kold, den er virkelig kold"; ved et saadant Udsagn tænker den dømmende Subjectivitet aldeles ikke paa at foreskrive Vinden, om den skal være kold eller varm, om den skal være til eller ikke. Den Dømmende vil ikke indvirke paa Vinden, men erkjender sig paavirket af Vinden; det er, med andre Ord, ikke Dommen, der bestemmer Gjenstanden, men omvendt Gjenstanden, der umiddelbart bestemmer Dommen: Dommen er correct assertorisk. Hvori ligger saa det Sophistiske? I en svigagtig Brug af Dommen, thi Dommen skjuler en Modsigelse. Den Dømmende paavirkes af den virkelige Gjenstand; men han paavirkes kun paa den Maade, der nøiagtig svarer til hans Individualitet: idet han assertorisk vil dømme om det Paavirkende, kommer han uvilkaarlig til at dømme om den Paavirkning, han modtager, derved om sin egen subjective Tilstand, altsaa bogstavelig om sig selv. Det er just det Charakteristiske ved den assertoriske Dom, at den fra at være umiddelbart objectiv, pludselig bliver umiddelbart subjectiv, at den fra at være en Dom om Gjenstanden forvandler sig til en Dom om den Dømmende, den Dømmendes Dom om sig selv.

Den protagoriske Sophistik har fortræffelig blottet Modsigelsen, men ikke løst den. Istedenfor at erkjende det Virkelige som et Moment i det Sande og søge det Sande i Loven, bliver Sophisten staaende ved Virkelighedens antilogiske Punktualitet, og benytter nu den Modsigelse, hvori Individerne gjennem assertoriske Domme lægge deres tilfældige Subjectivitet for Dagen, til et Spil med Sandheden.

Fra en anden Side og paa en anden Maade er Forholdet mellem Virkeligheden og den assertoriske Dom bleven miskjendt af Epikuræerne. Ogsaa i Epikurs Kanonik er

Sandhedens Kriterium Fornemmelsen eller Sandsningen (αἴσθησις). „Der frembringes en Bevægelse i os, som er Sandsningen, og hvor der er en Bevægelse, maa være et Bevægende. Derfor ere alle Sandsninger sande; thi Tingene bevæge os virkelig saaledes, som vi sandse dem. Ogsaa den Vanvittiges og den Drømmendes Syner ere sande; thi der tilføres dem virkelig saadanne Billeder. Orestes saae virkelig Eumeniderne, men han feilede deri, at han antog dem for palpable Gjenstande".*)

Men trods den tilsyneladende Overeensstemmelse mellem Epikur og Protagoras, hvad Udgangspunktet angaaer, er Epikur dog kjendelig gaaet et Skridt videre. Fremskridtet er betegnet derved, at her lægges Vægt paa Forskjellen mellem Virkning og Aarsag, mellem det Objective og det Subjective i Tilsyneladelsen. Havde de Eumenider, Orest saae, virkelig været palpable, saa havde de ogsaa havt Virkelighed for Andre end Orest; de havde, med andre Ord, havt objectiv Virkelighed. Allerede heraf skjønnes, hvilke Betingelser Virkeligheden selv tilbyder til nærmere Bestemmelse af det objectivt Gyldige. Istedenfor at overile sig med Slutninger fra hvad der sandses til hvad der ikke sandses, opfordres Betragteren til at lade den ene Art Sandsning understøtte den anden, indtil han med de forskjellige Sandsers forenede Vidnesbyrd har saamange Kjendemærker paa det Sandsedes Objectivitet, at han med fuld Forvisning tør sige: det Sandsede er virkelig en tilværende Gjenstand.

Den Maade, — thi ved Modaliteten kommer jo Alt an paa Maaden — hvorpaa forskjelligartede Sandsninger correspondere ved Opfattelsen af een og samme objective Eenhed, taler i Virkeligheden for Eenhedens substantielle Væren, dens Uafhængighed af den sandsende Subjectivitet; dette Virkelig-

*) Efterladte Skrifter af Poul Møller. 4de Bd. 3die Udg. Kjøbenhavn 1856. S. 256.

hedens Vidnesbyrd bliver endnu nærmere bekræftet derved, at flere Sandsende iagttage det samme Sandselige under samme Betingelser paa samme Maade. Gjøres nu tillige den tilværende Gjenstands Relationer til andre tilværende Gjenstande, altsaa Tingenes indbyrdes Vexelvirkning, til Gjenstand for umiddelbar Iagttagelse, saa har Virkeligheden ydet den betragtende Subjectivitet alle de Bidrag til Fastsættelse af det Objective og Sande, som den igjennem Totaliteten af umiddelbare Indtryk er istand til at yde. Men hvorledes disse Bidrag end for Resten opfattes og combineres, saa er det, naar vi lægge tilborlig Vægt paa de antilogiske Elementer, dog indlysende, at det logiske Grundlag, hvorpaa Forvisningen hviler, er en Totalitet af assertoriske Domme. Det Assertoriske kjendes just derpaa, at den ene Dom har samme Oprindelighed som den anden; her er i denne Henseende ingen Overgang fra Assertorisk til Apodiktisk.

Den slaaende Umiddelbarhed, hvormed virkelige Indtryk af virkelige Gjenstande bestemme den assertoriske Dom, forklarer den Sikkerhed, hvormed den dømmende Subjectivitet, trods alle humeske Raisonnementer, orienterer sig i den virkelige Verden. Lade vi her Eftertrykket falde paa Tingenes Objectivitet, deres objective Forskjelligheder og objective Forhold, saa have vi Empirismens Standpunkt. Den empiriske Dom er væsentlig en Indtryksdom, Indtryksdommen væsentlig assertorisk. Men de til det Antilogiske bundne, ved Kjendsgjerningerne sikkrede Indtryksdomme oversvæves tillige af en Reflexion, der frigjør sig fra den antilogiske Punktualitet og i logisk Forstand forlanger det Almene: den Dualisme, som herved paatrænger sig Bevidstheden, lader os see Hume's Misforstaaelse fra en ny Side.

Alle sande Begreber maae, dette er Hume's Grundtanke, være Virkelighedsbegreber, altsaa oprindelige Impressionsbegreber. Men hvorfra komme da de usande Begreber? Fra den Forvanskning, Impressionsbegreberne undergaae i den paa-

følgende Reflexion! Først er altsaa Impressionen, saa følger Reflexionen; først Sandseindtrykket, saa Dommen; først den assertoriske Dom, saa den almeenlogiske. Her er en øiensynlig Confusion af det Principielle med det Phænomenale. Hvad det Phænomenale angaaer, kan Hume psychologisk have Ret; men i Principet har han Uret. Efter Phænomenet maa det vel synes, som om Sandseindtrykket allerede stod klart for Bevidstheden, førend nogen Dom dannede sig; men i Principet er det, som vi ovenfor have seet hos Protagoras, ligesaa oprindelig Dommen, der bestemmer Indtrykket, som Indtrykket, der bestemmer Dommen. Efter Phænomenet skulde det vel synes, som om den assertoriske Dom, Dommen om denne enkelte, bestemte Gjenstand i dette enkelte bestemte Tilfælde, gik forud for den almeenlogiske Dom: Dommen om, hvad der gjælder for alle mulige Tilfælde; men i Principet er det ligesaa oprindelig den almeenlogiske Dom, Dommen som Dom, der maa bestemme den assertoriske, som omvendt. Dersom der altsaa feiles i Dommen om denne Substans med disse Accidenser, da er Feilen ikke, hvad Hume paastaaer, den, at Kategorierne Substans og Accidens lægges til Grund ved Bedømmelsen af virkelige Gjenstande; denne Feil vedkommer i al Fald ikke den assertoriske Dom. Hvad her vedkommer den assertoriske Dom, er ene og alene Anvendelsen af de almindelige Kategorier paa det enkelte Tilfælde. Er det usandt, at A i et givet Tilfælde er Aarsag, B Virkning, da er Feilen ikke, hvad Hume paastaaer, den, at Kategorierne: Aarsag og Virkning lægges til Grund ved Bedømmelsen af noget Virkeligt, men Feilen er, at den assertoriske Dom har i det givne Tilfælde gjort en falsk Anvendelse af Aarsagskategorierne; hvad enten den iøvrigt har anvendt dem paa en Relation, hvori de ikke passe, eller forvexlet den virkelige Aarsag med noget Andet, f. Ex. med Betingelser, Biomstændigheder o. s. v.

Ifølge Hume skulde det være den almeenlogiske Dom, der havde den assertoriske til Grundlag; men det er omvendt

den assertoriske Dom, der har den almeenlogiske til Grundlag. Ifølge Hume skulde Virkelighedskategorierne godtgjøre deres Realitet ved at udelukke Aarsagskategorien; men Tingen er lige det Modsatte: det maa, endog ifølge Hume's egen Methode, netop være Aarsagskategorien, der ligger til Grund for Virkelighedskategorierne. Hvad er vel det ubedragelige Mærke paa en sand Virkelighedskategorie? At den middelbart eller umiddelbart har sin Oprindelse fra en tilsvarende Impression! Hermed stemmer det saa, at den assertoriske Dom lægges til Grund for den almeenlogiske, thi den assertoriske Dom med sit antilogiske Element stempler just ethvert Virkelighedsbegreb som Impressionsbegreb. Men herved forudsættes jo netop et Forhold mellem Impression og Begreb, der for Begrebets Vedkommende maa erkjendes for et ligesaa nødvendigt som virkeligt Afhængighedsforhold: Impressionen forholder sig til Begrebet som Aarsag til Virkning. Tænke vi Aarsagsforholdet bort, staaer Begrebet i et tilfældigt Forhold til Impressionen; kan et bestemt Virkelighedsbegreb ligesaa vel tænkes at følge af den ene Impression, som af den anden; kan den Impression, der i et Dieblik vækker Forestillingen Guult, i et andet Dieblik vække Forestillingen Blaat, og den Impression, der den ene Gang giver en Farve, den anden Gang give en Tone: hvor er saa den Maalestok, der skal udvise Forskjellen mellem sande og falske Begreber?

Det Sande i Hume's Anskuelse er det for Empirismen og den assertoriske Dom characteristiske Moment, at nemlig enhver Existens i ethvert Tilfælde individualiserer og just derved modificerer Begrebet, saa at hvert enkelt Phænomen i hvert Dieblik nødvendig maa kræve sin umiddelbare Opfattelse, sin særskilte Bedømmelse, dersom Erkjendelsen af det Virkelige skal være ganske adæqvat. Spørgsmaalet om en adæqvat Virkelighedserkjendelse staaer da i allernøieste Forbindelse med den logiske Behandling af Alvidenhedsproblemet. I Forhold til Virkelighedens antilogiske Punktualitet maa Alvidenheden

være en collectiv Viden, en særlig umiddelbar Viden om alle tilværende Ting i alle Tilværelsens Enkeltheder: „Ja, endog alle Eders Hovedhaar ere talte"; disse Ord maa Logiken i denne Sammenhæng vedkjende sig bogstaveligt.

„Men", kunde Nogen indvende, „en Alvidenhed, der tæller Hovedhaar, er os jo ligesaa ubegribelig, som en Almagt, der ved sit blotte Ord skaber Verden af Intet; kan Videnskaben vedkjende sig det religiøse Udtryk for Alvidenheden, hvorfor skulde den da ikke ligesaavel vedkjende sig det religiøse Udtryk for Almagten? Skal Aabenbaringens Ord om Almagten afvises, fordi det er ubegribeligt, da maa det Samme jo gjælde, naar Talen er om Alvidenheden". Vi svare: Grundideernes Logik gjør overalt Forskjel mellem det for os Ufattelige og det i Ideen Ubegribelige. En Almagt, der ubetinget skaber Verden af Intet, er ikke blot for os ufattelig, men i Ideen ubegribelig; en Alvidenhed derimod, der umiddelbart gjælder det Enkelte, er i Ideen begribelig, thi dens Begreb er en nødvendig Consequens af Videns og Virkelighedens articulerede Vexelbestemmelse.

Allerede paa et tidligere Stadium*) er Forholdet mellem Alvidenhedskategorien og Vidensidealet særlig belyst med Hensyn paa Sandsningens Ontologie**). I nærværende Sammenhæng forhøies Belysningen derved, at den uendelige Mangfoldighed af Sandsninger og Sandsebestemmelser erholde deres ideelle Form i en tilsvarende Mangfoldighed af assertoriske Domme. De assertoriske Functioner ere da ogsaa, hvad Modalitetens objective Side angaaer, oprindelig beslægtede med de explicative og indicative, og fremtræde som Modificationer af begge.

Den assertoriske Function modificerer den explicative, idet den med Eftertryk paa det Givne lader den stramme Modsætning af Begreb og Existens, hvortil Explicationen støtter sig, forsvinde i umiddelbar Eenhed. Lade vi Dommen: „dette er virkelig en Green", erholde sin Betydning fra de explicative Functioner, da begynder det, som vi have seet, med, at Begrebet afgiver Maalestok for Existensen, og ender med, at den givne Existens anerkjendes for det virkeliggjorte Begrebs Repræsentant: i dette Existerende er Begrebet Green virkeliggjort. En saadan Middelbarhed, en saadan Modsætten og Mæglen mærkes ikke paa det assertoriske Standpunkt; vistnok gjenkjendes Begrebet i det Existerende, men Begrebet veies ikke som Begreb, Reflexionen er som et Blik: Gjenkjendelsen er ganske umiddelbar.

*) Grundideernes Logik. I. S. 257—263.
**) Jvfr. Grundideernes Logik I. S. 423—427.

Den assertoriske Function modificerer den indicative, idet den med Eftertryk paa det Givne gjør den logiske Identitet af Begreb og Existens kjendelig ved at antyde Modsætningen. Fra det indicative Synspunkt svare de virkelige Existenser, seete i Reflexionens Lys, til de evige Kategorier: Tilfredsstillelsen er, at det Logiske klarer det Antilogiske og beriges ved antilogiske Reflexer. Den fuldstændige Ligevægt mellem det Logiske og det Antilogiske, der er de indicative Functioners Resultat og Forudsætning, vilde bringe Ueensartetheden af Begreb og Existens i Forglemmelse, dersom ikke den assertoriske Function ved sit antilogiske Element gav det umiddelbart Virkelige en Overvægt.

2) Det logiske Moment i den assertoriske Dom: Modalitetens subjective Side. Vibrerende mellem det Logiske og det Antilogiske vil den assertoriske Dom bestandig give det antilogiske Element Overvægt, saalænge den paagjældende Gjenstand er udvortes objectiv. Er Dommens Gjenstand derimod indvortes, og i sin Indvorteshed altsaa af subjectiv Natur, vil Forholdet vende sig om: det logiske Moment vil blive det overveiende; men denne Overvægt vil saa bevirke, at det Assertoriske faaer en tvetydig Charakteer. Det Indre er, som Indre, med al sin Umiddelbarhed dog altid et Re-

flecteret. Smerten er umiddelbar og dog i Reflexion; Nydelsen, Frygten, Haabet, Glæden o. s. v. ligesaa. Her kan ved disse Inderlighedsbestemmelser gives meget forskjellige Forbindelser af Umiddelbarhed og Reflexion, men i dem alle er Umiddelbarheden reflecteret, Reflexionen umiddelbar. Den, der siger: „jeg er virkelig glad", udtaler sig i en assertorisk Dom; hans Sindstilstand er given, han har en umiddelbar Forvisning om den, og meer end en umiddelbar Forvisning om sin øieblikkelige Sindstilstand kan Ingen have.

Det Indre har sit Ydre og reflecterer sig deri. Som Reflexion er Reflexionen altid logisk; men det Ydre staaer med antilogisk Bestemthed Reflexionen imod; det kommer under Brydningen an paa, hvilken Part der i Virkeligheden faaer Overhaand, enten Umiddelbarheden over Reflexionen, eller omvendt denne over hiin.

Faaer Umiddelbarheden Magt med Reflexionen, saa vil det Indre ligefrem staae malet i det Ydre, være kjendeligt paa Ytringen. I en Dom som: „Mennesket er virkelig bedrøvet", svarer den Dommendes umiddelbare, skjøndt reflecterede, Forvisning til Bedrøvelsens umiddelbare, skjøndt reflecterede, Fremtræden i den Bedrøvedes Ydre. Vil Reflexionen svække Forvisningen, saa reagerer Umiddelbarheden strax med forhøiet Eftertryk: „det hjælper ikke, hvad I sige, han er virkelig bedrøvet".

Under Spændingen mellem Reflexionen og Umiddelbarheden, en Spænding, som her er betinget af Virkelighedens egen Fordobling til Indre og Ydre, sees en Sammensmeltning af assertoriske og interpreterende Functioner. Naar Dommens Gjenstand ikke er den Dommendes eget, men en Andens Indre, saa beroer Dommen jo paa en Fortolkning af de Ytringer, hvorigjennem de to Subjectiviteter correspondere. „Manden er virkelig vred, det forsikkrer jeg, jeg har jo hørt det af hans egen Mund; ja, han er vred tilgavns, det kan jeg see af hans Mine". At slige Domme udtrykkelig forudsætte en bestemt Udtydning af den Talendes Ord og Mine, mærkes uvilkaarlig, naar En møder med den modsatte Forsikkring: „Manden er virkelig ikke vred, han mener ikke Noget med det". Forsaavidt Reflexionen sættes i Bevægelse, synes det vel, som om de Dommende maatte gribe til Beviser og Grunde; men paa Grund af den herskende Umiddelbarhed er Begrundelsen et Skin; Begrundelsen bestaaer i, at den ene assertoriske Dom ombyttes med den anden. „Manden", hvis Vrede omtvistes, „har virkelig meent, hvad han sagde"; „nei, han har virkelig ikke meent, hvad han sagde." „Hans Miner forraade virkelig Vrede"; „nei, hans Miner forraade virkelig ingen Vrede"; „det er virkelig Alvor!" „det er virkelig Spøg det Hele!" At den assertoriske Function imidlertid ikke ligefrem falder sammen med den interpreterende, men bliver en Ændring af denne, en subjectiv Modalitet, en af de Maader, den interpreterende Function kan ytre sig paa, følger ligefrem deraf, at den Begrundelse, Interpretationen væsentlig fordrer, for den assertoriske Functions Vedkommende, væsentlig udebliver. Paa den umiddelbare Virkeligheds Trin kan her ikke gives og skal ikke gives nogen væsentlig Begrundelse: den assertoriske Interpretation er en ligefrem Oversættelse af Virkelighedens eget Sprog, og Virkelighedens Sprog er et kategorisk Magtsprog.

Hvor slaaende, utvetydigt dette kategoriske Magtsprog er, kan sees overalt, hvor den sunde Sands faaer Ret imod forskruede Skoletheorier. Ifølge den cartesianske Lære om Forholdet mellem Sjæl og Legeme kunde Dyret, som bekjendt, ikke have nogen Sjæl: ethvert Dyr var at betragte som en Automat. Naar man slog en Hund, og den peb, saa var dens Piben aldeles ikke nogen Ytring af Smerte; det var mechanisk en Lyd, som naar man blæser paa en Fløite. Det er altsaa, efter denne Synsmaade, en Latterlighed at udstede Forbud mod Dyreplageri, man kunde ligesaa godt udstede Forbud imod Locomotivplageri. Og dog ansees Dyreplageri

for noget Uædelt og Strafværdigt: har man da virkelig faaet Cartesius gjendrevet? Ja, men ikke theoretisk (de theoretiske Gjendrivelser komme nemlig ikke her i Betragtning), men praktisk, det vil sige: ved et Magtsprog; ikke ved et vilkaarligt, nei ved et kategorisk, Virkelighedens kategoriske Magtsprog. Idet Kjendsgjerningernes Sprog er kategorisk, maa den umiddelbare Forstaaelse være assertorisk. „Hunden har virkelig en Sjæl, det lyser jo ud af dens Øine; det stakkels Dyr kan virkelig føle Smerte". Det er kun assertoriske Domme, men Domme, der, saa at sige, med Dommedagsslag slaae Speculationen til Jorden.

Faaer Reflexionen omvendt Overhaand over Umiddelbarheden, da bliver Fortolkningens subjective Side fremherskende; den assertoriske Interpretation giver paa dette Standpunkt, hvad man i Ordets sædvanlige Forstand forstaaer ved en Mening.

At Kategorien Mening paa en egen Maade svæver mellem Subjectivt og Objectivt, mellem Reflexion og Umiddelbarhed, kan let paavises. Den umiddelbare Opfattelse af det umiddelbart Objective er endnu ikke en Mening; thi der er dog vel Ingen, der vil kalde den Antagelse, at Vandet er flydende, eller at Solen skinner, en Mening. Vilde Nogen pege paa Solen, naar den stod høist paa Himlen og sige: „see, det er nu min Mening, at Solen skinner", saa vilde man antage det enten for en Yttring af Lune eller et Tegn paa Forskruethed. Paa den anden Side fører en gjennemgaaende Reflexion af væsentlige Forhold heller ikke til Mening, men til det, som er mere end Mening: den fører til Viden. At Skin maa forudsætte Væsen, at Grunden maa have sin Følge, Aarsagen sin Virkning, er hos den dømmende Subjectivitet ikke en Mening, men en Viden. Hvor Reflexionen derimod sættes i Bevægelse saaledes, at den hverken negter Umiddelbarheden eller ubetinget bøier sig under den, der er den rette Plads for Meningen, der har den sit egentlige Spillerum.

Stille vi de to assertoriske Domme: „Manden er virkelig vred"; „nei, Manden er virkelig ikke vred", imod hinanden, da er det, egentlig talt, ikke en Modsigelse mellem to Begreber, men en Strid mellem to Meninger, vi have for os.

Det er Umiddelbarheden af en i sig reflecteret Virkelighed, der udgjør Meningernes objective Grundlag. Saadanne i sig reflecterede Virkeligheder have vi i Stat, Kunst og Religion. Paa Pietetens, Naivetetens og Eenfoldighedens Trin er Dommen om disse Virkeligheder endnu umiddelbar assertorisk. „Det er virkelig Ret, hvad Øvrigheden byder"; „det er virkelig skjønt, hvad Mesteren der har frembragt"; „det er virkelig sandt, hvad Præsten siger". I disse Domme er det Umiddelbares Magt saa overveiende, at den subjective Reflexion holdes bunden: det er dominerende Fordomme, sikkre Autoritetssætninger, faste Dogmer, vi her forefinde; men det er endnu ikke egentlige Meninger. Den Subjectiviteternes Frigjørelse, den Bevægelighed i Reflexion, den Lethed i oversvævende Betragtninger, der begunstiger Meningernes Fremkomst i Samfundet, ligesom Varmen i Juni begunstiger Fluernes Fremkomst, indtræder først paa et senere Stadium.

Det er Culturstadiet, de subjective Reflexioners Stadium, der egentlig er at opfatte som Meningernes Stadium. „Nu er det virkelig ikke altid Ret, hvad Øvrigheden byder"; „det er virkelig heller ikke Altsammen skjønt, hvad en Kunstner producerer"; „man kan da virkelig heller ikke troe Alt, hvad Præsten siger". Hvad er da Ret? hvad er da skjønt? hvad skal man da troe? Ja, derom er det just, at der er saa forskjellige Meninger. Medens de interpreterende Functioner i Kraft af Begrundelsen belyste den objective Tingenes Mening, vende de assertoriske derimod Opmærksomheden — ikke mod det Objective, mod Meningen i Tingene — men mod det Subjective, mod Individernes Meninger om Tingene: vi faae en Hærskare af politiske, æsthetiske og religiøse Meninger; hver Mening er er assertorisk Dom, bestemt ved subjectiv Reflexion.

I Meningen ere de objective og subjective Elementer paa eiendommelig Maade frigjorte og dog forbundne. Subjectiviteten er emanciperet; thi hvad er den Enkelte lettere end at danne sig en Mening, og hvad er den Enkeltes aandelige Eiendom, dersom det ikke er hans „uforgribelige Mening“: hvert Individ, selv en Skoledreng, har jo paa dette Trin en uforgribelig Mening. Og dog peger Meningen objectivt lige paa Tingen; det er Meningen om Tingen, der afgjør, hvad Tingen er. Tingen er det Virkelige, og den Menende lægger Vægt paa det Virkelige, paa Sagen; det er ham naturligviis ikke om sin individuelle Mening, men om Sagen, den vigtige Sag, at gjøre. Kunde Nogen overbevise ham om, at hans Mening var urigtig, „skulde han sandelig for Sagens Vigtigheds Skyld gjerne forandre den“; men det er umuligt, thi, da det nu een Gang er hans uforgribelige Mening, at Sagen virkelig forholder sig saaledes, som han mener det, saa vilde det jo være Forræderi imod den gode Sag, om han forandrede sin Mening.

Meningen er en assertorisk Dom; naar det Assertoriske betones stærkt, stiger Meningen til Paastand; i Paastanden vil da Subjectiviteten selv udtrykkelig indestaae for det Objective: den Menende bliver paastaaelig. Idet den Menende bliver paastaaelig, seer det unegtelig ud, som om han vilde paatrænge Andre sin tilfældige Subjectivitet; men dette er nu ikke Meningen. Meningen er, at den Paastaaelige ivrer for Sagen, er den Eneste, der seer Sagen, som den virkelig er. Den Paastaaelige mener kun, at hans Mening ubetinget bør være Alles Mening, og det af den simple Grund, at det er den eneste rigtige Mening. De Menende ere liberale, thi Enhver har jo Ret til at beholde sin Mening; men naar de mange Meninger gaae imod hverandre, og Enhver holder paa sin, fordi det er den ene rigtige, saa maae de mange ulige Meninger dog tilsidst geraade i en betænkelig Strid: Opgaven er da at finde den for Alle gjældende Mening, den almindelige Mening, nærmere bestemt den offentlige Mening, Opinionen.

Det er af logisk Interesse at charakterisere Meningernes Kampe, Kampene for Opinionen, fordi disse Kampe, seete paa Afstand, tage sig ud, som om det gjaldt Sandheden, og saa ere de dog i Principet indifferente mod Sandheden. Det er ikke Sandheden, men Virkeligheden, ikke Virkeligheden som den udtaler sig i Kjendsgjerningernes kategoriske Magtsprog, men Virkeligheden saaledes som den, underlagt Interesserne, omsløret af Reflexionernes Spindelvæv og farvet af Meningerne, tiltaler Subjectiviteterne, hvorom Striden er.

Den Maade, hvorpaa Striden føres, er i mange Henseender lærerig. Her undersøges, her overveies, her anføres Grunde og Modgrunde; Logikens hele Rustkammer med Domme, Slutninger, Beviser o. s. v. gjennemsøges for at skaffe de Stridende Vaaben: man raisonnerer, discuterer, argumenterer; man gaaer hinanden paa Klingen. Men, see vi nærmere til, saa er Striden flygtig; Reflexionen spiller paa Virkelighedens Overflade, ofte glimrende, som Solstraaler paa en kruset Vandflade, men Grunden er flad, Fordybelsen mangler. Det Charakteristiske er, at hvormeget her end tales om Principer og Principspørgsmaal, saa kommer det dog aldrig, og kan, i Meningernes, Paastandenes, Forsikkringernes, de assertoriske Dommes skarpt afgrændsede Sphære, aldrig komme til nogen egentlig Principernes Undersøgelse. Reflexionen har en Behændighed i at bevæge sig, som om den gik til Bunds i Tingen og naaede Grunden; men denne Bund er ingen væsentlig Grund, det er en Skorpe af krystalliserede Meninger. Reflexionen har Færdighed i at stable de assertoriske Domme saaledes, at det for den Uindviede seer ud som Batterier af slaaende Argumenter, hele Fæstningsværker af uigjendrivelige Beviser. Det er Skin, men et Reflexionens Skin, der svarer til det Umiddelbare i Virkelighedens Væsen.

Ved enhver Strid, den bevæge sig iøvrigt paa Politikens,

Kunstens eller Religionens Enemærker, gjør det en væsentlig Forskjel, om det, der strides for, egentlig er en Sandhed eller en Opinion. Dette kan nu aldrig ligefrem høres paa Feldtraabet, thi Feldtraabet lyder naturligviis altid paa Sandheden; men det kan sees paa Methoden, det kan kjendes af den Maade, hvorpaa Striden føres. Thi en Methode, der maa forkastes, naar det gjælder Sandheden, kan netop være den, der anbefaler sig som den eneste rette, naar det gjælder Opinionen. Vi kunne oplyse dette ved et Par Exempler.

Er Striden politisk, og en af de Bannerførende optræder med den Erklæring, at han, hvad Modpartens Standpunkt angaaer, vilde gjøre sig en Samvittighed af at trætte Tilhørernes Taalmodighed med at føre Beviis for, hvad Alle, der ere begavede med sund Sands, forlængst ere enige om, at det hører til de forlorne Standpunkter, og derfor skal indskrænke sig til en Paaviisning af Kjendsgjerninger, der ere saa iøinefaldende, saa talende o. s. v. — da høre vi strax, at det ikke er Sandheden, men Opinionen, det er ham om at gjøre. Var det Ordføreren om Sandheden at gjøre, saa maatte det jo være ham af den største Vigtighed, at Standpunkternes principielle Forskjel ret kunde blive Tilhørerne klar, thi de paaberaabte Kjendsgjerninger ville naturligviis tage sig forskjelligt ud, eftersom Lyset falder ind fra den ene eller fra den anden Side. I en Kamp for Opinionen er Talerens Fremgangsmaade derimod praktisk—taktisk fuldkommen rigtig. Det er en Paastand, en assertorisk Dom, at Modpartens Standpunkt hører blandt de forlorne Standpunkter; en Paastand, en assertorisk Dom, som hviler paa den Paastand, at Alle, der have sund Sands, uden videre kunne see det. Denne Paastand, denne assertoriske Dom, hviler igjen, hvis Nogen iblandt Tilhørerne skulde faae Skrupler og mene, at man dog ogsaa kunde være af en anden Mening, paa den Paastand, den assertoriske Dom, at den, der ikke kan see, at Modpartens Standpunkt er et forlorent, virkelig ikke kan siges at have

sund Sands. Denne Paastand, denne assertoriske Dom, hviler saa til Syvende og Sidst paa den Paastand, at et Individ, der i Virkeligheden ikke har sund Sands, ikke er berettiget til at tale med om politiske Standpunkter. Med et saadant Underlag af Paastande, paa et saadant Bjælkeværk af assertoriske Domme er Taleren sikker paa sig selv, sikker paa sit Standpunkt, sikker paa sin Strid: han strider for Opinionen.

Er Striden æsthetisk, maa Methoden ligeledes variere, eftersom Stridens Maal er en Sandhed eller en Opinion. Er Maalet en Sandhed, saa kan Veien stundom være lang og besværlig nok. Thi til en Bedømmelse af Kunstens Værker er det naturligviis ikke nok at have naturlig Smag og besøgt adskillige Museer; det kommer ved Bedømmelsen, naar den skal have videnskabeligt Værd og tjene Sandheden, fornemmelig an paa, at Dommen motiveres. For at kunne motivere sin Dom, maa den Dømmende fremfor Alt være sikker paa Forholdet mellem Begreb og Phænomen, mellem det Almene og det Individuelle; men dertil hører et ligesaa omhyggeligt og dybtgaaende Studium af Begrebet i Videnskaben som af Phænomenet i Kunsten. Anderledes, naar Striden gjælder en Opinion. Her kan en Bannerfører og Basunblæser spare sig Uleiligheden med Videnskabens Analyser. „Hvad kommer der vel ud af disse tørre Abstractioner, disse farveløse philosophiske Begreber? Nei, Phænomen og Følelse og Følelse for Phænomenet, det er og bliver dog Hovedsagen“. Da nu den finere Følelse først udvikles ved Berøring med de mangfoldige Kunstphænomener, medens Forstandens Øie oplades ved at læse Beskrivelser og affatte Beskrivelser over de mange Kunstsager, Kunstarter, Kunstnere og Kunstdommere fra de forskjellige Tidsaldere, saa maa den bannerførende Kunstkritiker, for Opinionens Skyld, indrette sin Optræden saaledes, at Publikum baade kan have Tillid til hans rene Smag, hans fine Sands, og tillige være imponeret af hans megen Lærdom og udførlige Beskrivelser. I et saadant Apparat, et Apparat, som et hurtigt Hoved

vil kunne skaffe sig, især paa en Udenlandsreise, i Løbet af nogle Maaneder, har Opinionens Bannerfører Alt, hvad han æsthetisk behøver til Meninger, Paastande, assertoriske Domme.

Dog er her for Methodens og Opinionens Skyld endnu Eet at iagttage. Et Apparat af Meninger, Paastande og assertoriske Domme kan være saa stort og imponerende det vil, saalænge man holder sig til Phænomenet: det viser sig snart utilstrækkeligt, naar man for Alvor indlader sig paa noget Videnskabeligt. Methoden kræver her en vis Varsomhed; thi Methoden er, at man, uden ligefrem at indlade sig med Videnskaben, bevarer et vist videnskabeligt Anstrøg, det Anstrøg, der netop passer for den assertoriske Dom. Naar den assertoriske Dom, istedenfor i al Plumphed at opstilles som Paastand, ved Tinktur af „Følelse" og Lærdom faaer et videnskabeligt Anstrøg, forvandler den sig og avancerer fra simpel Mening til fiin Bemærkning: man virke især ved fine Bemærkninger!

At en Bemærkning maa kunne have videnskabeligt Anstrøg, ja næsten blive fuldvægtig videnskabelig, kan da sees af den Anseelse, Opinionen indrømmer, naturligviis ikke de philosophiske Systemer, men de philosophiske Bemærkninger. Ja, Opinionen har virkelig Smag for philosophiske Bemærkninger. Intet Under, at der til Opinionens Behov leveres Philosophier alenviis, Philosophier, der ere sammenvævede af lutter Bemærkninger. Ved slige Bemærkningsphilosophier kan her da i mange Ting være Adskilligt at blive vaer og Meget at bemærke, thi Vaerblivelsen gaaer paa Umiddelbarheden, og Bemærkningen løber jo netop paa Grændsen, den assertoriske Grændse, mellem Menen og Viden. Nyder nu Bemærkningsphilosophien vitterlig stor Anseelse i den offentlige Mening, hvorfor skulde en Bemærkningsæsthetik, en Kunstkritik af fine Bemærkninger, især naar det er Udstillingsbemærkninger, ikke nyde samme Anseelse?

Er Striden theologisk, da kan man ikke noksom prise,

anbefale og beundre Opinionsmethoden. Her er nu f. Ex. et Skrift, der med Rette betragtes som et af de mærkeligste Aandsprodukter i vort Aarhundrede. Det er et christeligt philosophisk Skrift, yndigt skrevet til en Forsoning af Tro og Viden. Som talende Beviis paa Skriftets dybe philosophiske Aand tjener, at nagtet det er forkastet af dem, der just forstaae sig paa Philosophie, har det dog, trods den strenge Kritik, vundet uhyre Udbredelse og videnskabelig Anerkjendelse hos alle dem, der ikke forstaae sig paa Philosophie; thi dets Philosophie er theologisk. „Vi tør", siger Anmelderen, „frit paastaae, at dette Skrift er i Hænderne paa Alle, som med høiere Dannelse forene dybere Sands for sand Christendom. Vi kunne bevise vor Paastand; thi vi paastaae, at dersom der virkelig gives Dannede, i hvis Hænder Skriftet ikke er, da have disse Dannede ikke Sands for sand Christendom. Vi kunne bevise vor Paastand, thi vi paastaae, at dersom der virkelig skulde gives sande Christne, i hvis Hænder Skriftet ikke er, da ere disse Christne uden høiere Dannelse". — Slige Paastande ere forkastelige, ja foragtelige, naar der strides for en Sandhed; men som assertoriske Domme med forstærket Eftertryk gjøre de ypperlig Virkning, naar der strides for en Opinion.

3) *Den assertoriske Doms logisk-antilogiske Væsenhed: dobbeltsidig Modalitet.* At articulere en Forskjelseenhed af det Antilogiske med det Logiske er ingenlunde noget udelukkende Særkjende for de assertoriske Functioner; thi det Samme kan jo i en vis Forstand siges at gjælde om alle Functioner. Nei, det for de assertoriske Functioner Eiendommelige er netop det Forhold imellem Virkelighed og Reflexion, at det Virkelige i sin antilogiske Umiddelbarhed enten maa beherske Tanken ved et kategorisk Magtsprog eller, forsaavidt Tanken antager Præg af subjectiv Selvstændighed, da ved æggende Modsætning bevirke en saadan Reflexionens Stigen, at det pointerende Vexelspil af logiske og antilogiske Formbestemmelser, der betinger den reale Viden,

bliver synligt fra alle Sider; kun saaledes kan Modalitetens saavel objective som subjective Gyldighed tilfulde belyses.

Paa tre Maader vil Virkeligheden kunne indgaae i ideel Proces med Reflexionen, eftersom den enten lader sig forvandle til et for sit individualiserede Indhold umiddelbart gjennemsigtigt Phænomen og derved til Ideens Affpeiling; eller den, hvad Charakteren angaaer, vel beholder sin endelige Realitet, men undergaaer en Forvandling derved, at den ikke opfattes som et Nærværende, men som et Forbigangent, og saaledes afdæmper de antilogiske Kanter; eller den med Præg af en guddommelig Realitet, der er hævet over den endelige Forskjel mellem Nutid og Fortid, paatrænger sig Subjectiviteten som en Virkelighed af høiere Orden, en overvirkelig Virkelighed, en Virkelighed, der gjør Brud paa det Virkelige. I første Tilfælde er den assertoriske Function æsthetisk, i andet Tilfælde historisk, i tredie Tilfælde religiøs.

Den æsthetiske Eenhed af Væsen og Phænomen er assertorisk; heri ligger, at den Forskjel, hvortil Eenheden svarer, ligeledes er assertorisk. Betragte vi Phænomenet, saa er Formen antilogisk bestemt som det Virkelige selv: denne Jason i Marmor har f. Ex. en ligesaa umiddelbar Individualitet, som dette Ladegaardslem i Kjød og Blod; men „Jason er virkelig skjøn", „den stakkels fattige Mand er virkelig ikke skjøn": den ene assertoriske Dom har her samme Gyldighed som den anden.

Men hvorpaa beroer nu Gyldigheden? At begge Skikkelser virkelig ere til, den ene som Figur, den anden som existerende Individ, stiller dem, hvad Virkelighedens antilogiske Umiddelbarhed angaaer, i en vis Forstand begge paa lige Trin: den assertoriske Dom, der opfatter det umiddelbart Virkelige, viser os Modalitetens objective Side. Forskjellen mellem det Skjønne og det Uskjønne er altsaa en Virkelighedsforskjel; det er Virkelighedsformen selv, der gjør Udslaget. Virkelighedsformen er i sin objective Umiddelbarhed uafhængig af den

betragtende Subjectivitet; det virkelig Skjønne er altsaa virkelig objectivt: Skjønheden er i det Skjønne Eet med det Virkelige.

Men Uskjønheden er i det Uskjønne jo ogsaa Eet med det Virkelige. Altsaa: det Virkelige er Eet med det Skjønne, og det Virkelige er Eet med det Uskjønne; altsaa: det Virkelige er forskjelligt fra det Uskjønne, thi det er jo Eet med det Skjønne; det Virkelige er forskjelligt fra det Skjønne, thi det er jo Eet med det Uskjønne; altsaa: det Virkelige er som Virkeligt forskjelligt baade fra det Skjønne og fra det Uskjønne, kan ligesaa vel være uskjønt, som skjønt, er i et udvortes og ligegyldigt Forhold til Skjønheden. Hvad bliver der da af Skjønheden? Den forvandler sig til Idee, opgaaer i Phantasien og reflecterer sig i Subjectiviteten. Det er altsaa Betragteren, ikke den betragtede Gjenstand, der selv afgjør, hvad der er skjønt og uskjønt. Fra Modalitetens subjective Side er Mennesket atter „Tingenes Maal", baade de skjønnes, at de ere skjønne, og de uskjønnes, at de ere uskjønne.

Paa det æsthetiske Omraade er den assertoriske Functions oprindelige Slægtskab med de explicative og interpreterende ret iøinefaldende. Fra Reflexionens, altsaa fra Subjectivitetens logiske Synspunkt er Opgaven at gjenkjende det i Gjenstanden virkeliggjorte Begreb; Functionen er forsaavidt explicativ. Men i æsthetisk Forstand maa Gjenkjendelsen være umiddelbar. Ved den umiddelbare Gjenkjendelse gaaer Formen i Eet med sit Inhold; Begrebet forsvinder som Begreb og forvandler sig for Anskuelsen til Forbillede: at gjenkjende Begrebet i Gjenstanden er at maale den med Forbilledet. Siger nu det umiddelbare Skjøn, at Gjenstanden svarer til Forbilledet, saa falder Dommen, at den virkelig er skjøn; afviger Gjenstanden mærkelig fra Forbilledet, saa falder Dommen, at den virkelig er uskjøn; staaer Gjenstanden i paafaldende Strid med Forbilledet, lyder Dommen paa, at den er hæslig. Paa Grund af Formens antilogiske Bestemthed og Gjenkjen-

delsens Umiddelbarhed ere de æsthetiske Domme oprindelig assertoriske.

De æsthetiske Dommes assertoriske Charakteer gjør det forklarligt, at der om Skjønhedsphænomenerne og det Skjønne kan herske en ligesaa paafaldende Enighed som paafaldende Uenighed.

Den assertoriske Dom er umiddelbart subjectiv; de æsthetiske Domme ere Smagsdomme: Enhver af de Dømmende har sin Smag; hvad hjælper det at ville disputere om Forskjellen mellem en god og en slet Smag, naar Dommen om Smagen selv er en Smagsdom? Og dog er her virkelig Enighed; Folk af den gode Smag slutte sig sammen, forstaae hinanden og støtte hinanden, idet de bekæmpe den slette: det er en paafaldende Enighed. Den paafaldende Enighed maa tilskrives et kategorisk Magtsprog; men denne Gang er det ikke Virkeligheden i sin Tilfældighed, men den af Ideen imprægnerede Virkelighed, Ideen i Virkelighedens antilogiske Form, der taler til Subjectiviteten.

Den assertoriske Dom er umiddelbart objectiv. De æsthetiske Domme ere Anskuelsesdomme; det er ikke Dommen, der bestemmer Gjenstanden, men den anskuede Gjenstand, der bestemmer Dommen. Anskuelsens Gjenstand er fælles for de mange Anskuende: „see, denne Skikkelse, hvor er den dog skjøn! disse Træk, disse Linier, hvor ere de yndige!“ — „Og nu denne Figur, hvor klodset, uproportioneret!“ o. s. v. Men uagtet Gjenstandene ere de samme, uagtet de æsthetiske Udbrud hos Sindige og Sagkyndige ombyttes med Udtydninger, hvorved de assertoriske Functioner ret bevise deres Slægtskab, ikke blot med de explicative, forsaavidt Udtydningen skeer efter et antaget Forbillede, men ogsaa med de interpreterende, forsaavidt den ene Subjectivitet gjennem Kunstværket vil tiltale den anden, saa er her dog Uenighed, just som Interpretationerne komme i Gang, en paafaldende Uenighed; selv de Sagkyndige kunne nu med deres bedste Villie ikke blive enige.

Har da Skjønheden ikke objectiv Gyldighed? Jo, ganske vist! det er just det Eiendommelige i dens objective Gyldighed, der gjør Dommen om den saa umiddelbart subjectiv. Men saa maa Skjønhedens Gyldighed vel beroe paa Subjectiviteten? Ja, ganske vist! det er just det Eiendommelige ved dens subjective Gyldighed, at Dommen om den er saa umiddelbart objectiv.

Forskjelseenheden af Objectivt og Subjectivt har sin almene Gyldighed i Ideen; det er hverken det Objective for sig eller det Subjective for sig, men Ideen selv, der er Skjønhedens Maal; derfor taler Plato om Selvskjønheden, den usynlige Skjønhed, hvorved alle synlige skjønne Ting ere skjønne. Og dog seer Plato feil; thi Ideen i sin usynlige almene Væsenhed er ikke Skjønheden; først som en Magtens Idee i anskuelig Form har Skjønhedsideen Tilværelse. Som Skjønhedsidee er Ideen, det Existerendes Forbillede, selv existerende Skikkelse: den existerende Skikkelse bestemmer umiddelbart den assertoriske Dom. Saaledes vedbliver det pointerende Vexelspil af Subjectivt med Objectivt i logisk-antilogiske Momenter uophørlig; men det forklares af Ideen, thi den æsthetiske Virkelighed er i Ideen gjennemsigtig.

Den historiske Eenhed af Væsen og Phænomen er assertorisk; men paa en anden Maade end den æsthetiske. For Ideen maa den æsthetiske Virkelighed være fuldkommen gjennemsigtig; dette er nu ikke saaledes Tilfældet med den historiske. Det historisk Virkelige bærer Endelighedens og derved Tilfældighedens Præg. Kjendsgjerningen er ved sin Tilfældighed vistnok i Ideens Magt, men ingenlunde dens adæqvate Phænomen; forsaavidt kan den af antilogisk Umiddelbarhed fremstødte Reflexion da heller ikke ligefrem gaae til Ideen for at finde Forklaringen. Derimod har Virkeligheden, idet den bliver historisk, det Eiendommelige at omsættes i Forbigangenhed; ved denne Omsætning beskjæftiger den Reflexionen uden at opgive Umiddelbarheden.

At det Forbigangne, uagtet det ikke har Nærværelsens Umiddelbarhed, ikke desmindre har en Umiddelbarhed, skjønnes uvilkaarlig af saadanne Domme som: „Cæsar blev virkelig myrdet“, „Knud den Store erobrede virkelig England“. Hvor mange Beviser og Grunde man end kan opdrive til Stadfæstelse af slige Domme, saa vil dog Umiddelbarheds-elementet altid være afgjørende. Vel har det Forsvundne tabt sin Umiddelbarhed, forsaavidt det er forsvundet; men det har bevaret den, forsaavidt det ikke er forsvundet. I den nærværende Fortælling er det Forsvundne jo ikke forsvundet; den forsvundne Virkelighed har i Fortællingen en reflecteret Nærværelse og virker i denne Nærværelse med reflecteret Umiddelbarhed.

Men det Opdigtede kan i en poetisk anskuelig Fortælling jo ligesaa vel antage Præg af Virkelighed som det forsvundne Virkelige: hvorpaa beroer nu Adskillelsen mellem det Opdigtede og det forbigangne Virkelige? Aabenbart paa en Mangfoldighed af umiddelbare og middelbare Virkelighedsindtryk! Er Læseren ikke selv Forsker, saa tager han Fortællingen paa den Fortællendes Autoritet; men et Autoritetsindtryk er med alle deri indbefattede Umiddelbarhedsbestemmelser altid et Virkelighedsindtryk. Er Læseren Forsker, ville mangfoldige Hensyn, — til Kilden eller Kilderne, til Begivenhedens Charakteer, dens Forhold til andre Begivenheder o. s. v. — komme i Betragtning; men Hovedsagen er, at de mange særskilte Indtryk tilsidst samle sig i et Totalindtryk, og at dette for Begivenheden talende Totalindtryk er et afgjørende Virkelighedsindtryk.

Gjennem Totalindtrykket virker det Forsvundne paa middelbar og dog umiddelbar Maade; det virker umiddelbart, thi Mindesmærket staaer der, Beretningen fængsler Opmærksomheden, og den opmærksomme Tilhører seer Begivenheden for sine Øine; det virker middelbart, thi Mindesmærket fjerner, Fortællingen minder i alle Enkeltheder om Afstanden

mellem det Nærværende og det Forbigangne: Reflexionen er i Bevægelse.

Det pointerende Vexelspil af Reflexion og Umiddelbarhed er her af eiendommelig Art. Paa det æsthetiske Grundlag kan Reflexionen smelte Umiddelbarheden; thi Phænomenet er væsentlig Skin; at den assertoriske Function desuagtet spiller Hovedrollen, ligger deri, at den ophævede Umiddelbarhed øieblikkelig restitueres til antilogisk Bestemthed, efterdi Phænomenet er en tilværende Skikkelse. Paa det historiske Grundlag kan Reflexionen derimod ikke smelte det Umiddelbare, thi Kjendsgjerning er dog Kjendsgjerning, om den end tilhører det Forbigangne; Umiddelbarhedens ideelle Proces med Reflexionen maa da sees i det Middelbare. Imellem Betragteren og Begivenheden er Forholdet uroligt: bestandig en Fjernelse, der uafbrudt vexler med en tilsvarende Nærmelse. Middelbart nærmer Betragteren sig til Begivenheden, og Begivenheden fra det Forbigangne kommer ham imøde; under Tilnærmelsen voxer Umiddelbarheden: den virkelige Begivenhed gjør et virkeligt Indtryk. Men det saaledes Nærværende er dog et Forbigangent, det fjerner sig igjen; det maa tilbage til sit Sted, naar Reflexionen begynder, ligesom Gjengangeren maa tilbage, naar Morgenen dæmrer. Det er dette Urolige, der kommer til Hvile i Troen, som historisk Tro (fides historica).

Den historiske Tro er en assertorisk Function, eiendommelig bestemt ved Reflexionens Omsætning af Middelbart i Umiddelbart. Den historiske Tro bestemmes ved Virkelighedsindtryk, dens Grundlag er Umiddelbarhed, dens Dom er assertorisk. Ingen Reflexion kan give umiddelbar Forvisning; kun det Virkelige kan tale for det Virkelige; dette er Modalitetens objective Side: den assertoriske Dom er umiddelbart objectiv. Men det Virkelighedsindtryk, der grundlægger den historiske Tro, er paa Grund af Betragterens og Begivenhedens indbyrdes Afstand dog kun et middelbart Indtryk, et Indtryk af en virkelig fraværende, kun i Reflexionen nær-

værende Virkelighed: dette er Modalitetens subjective Side; den assertoriske Dom er umiddelbart subjectiv.

Den *religiøse* Eenhed af Væsen og Phænomen er i en ganske egen Forstand assertorisk. Den historiske og den religiøse Tro ligne hinanden deri, at de begge beroe paa umiddelbare Indtryk af et umiddelbart Fraværende: Troen er en assertorisk Forvisning om en ikke nærværende Virkelighed. Først naar Spørgsmaalet opkommer, hvad det da egentlig er, der hindrer det Virkeliges umiddelbare Nærværelse, kommer Forskjellen mellem den historiske og den religiøse Tro tilsyne. Hvad der forhindrer det historisk Virkelige fra at virke med det Nærværendes hele Umiddelbarhed, er ene og alene Forbigangenheden; kunde Forbigangenheden hæves, da vilde det Forbigangne naturligviis virke med samme Umiddelbarhed som det Nærværende, thi i Væsen ere de eensartede. Anderledes med det religiøst Virkelige. Det religiøst Virkelige kan, om det end er et Nuværende, dog ikke fremtræde som et umiddelbart Nærværende. Et Mirakel kan ikke anskues som umiddelbart nærværende; dets Nærværelse forkynder sig tvertimod som et Brud med alt virkeligt Nærværende; et saadant Brud forfærder, og Forfærdelsen gjør det Nærværende til et Fraværende. Det saaledes Fraværende er i sin forfærdelige Nærværelse det Skjulte, det Hemmelighedsfulde, Uforklarlige.

„Hvad er det da?" Samtidig med Miraklet er dette Spørgsmaal kun et Udraab; besindig Overveielse kan ikke være samtidig med Miraklet, thi Miraklets Umiddelbarhed overvælder Reflexionen. Naar Besindelsen indtræder, og Overveielsen begynder, er Miraklet forbi; Overveielsen træffer derfor, selv hos de Samtidige, aldrig et Nærværende, men altid et Forbigangent.

„Hvad var det da?" Her viser det sig, at Troen, ogsaa den religiøse, er en assertorisk Forvisning om et ikke nærværende Virkeligt. Det er ikke en Begrundelse af Troen, men Troens logiske Charakteer som assertorisk Forvisning,

hvorom her handles.*) Hvad Kjendsgjerningen er objectivt, maa umiddelbart afgjøres subjectivt. Mellem Kjendsgjerningen og den dømmende Subjectivitet er Afstanden uendelig, formedelst Miraklet. At ophæve den uendelige Afstand er her udtrykkelig sat som Subjectivitetens uendelige Opgave; og dog er Løsningen af denne Opgave umiddelbart bestemt ved Indtryk af Miraklet, altsaa af et Virkeligt.

Seet fra dette Synspunkt har Troen ikke Tvivlen, men Forargelsen til afgjørende Modsætning. Forargelsen er, logisk seet, en assertorisk Dom, ligesaavel som Troen „Dette er virkelig et Mirakel!" „Dette er virkelig en Øienforblindelse!" Den Troende og den Forargede beraabe sig begge paa Kjendsgjerningen, det Virkelige i dets Umiddelbarhed, thi den assertoriske Dom er umiddelbart objectiv. „Dette er virkelig (det kan jeg jo føle paa mig selv) en Guds Gjerning!" — „Dette er virkelig (det lærer den sunde Sands) en naturlig Begivenhed!" Den Troende og den Forargede beraabe sig begge paa indre Sands for Forskjellen mellem Skin og Virkelighed,

---

*) Hvad Begrebets religiøse Gyldighed angaaer, henvise vi til S. Kierkegaards Skrifter, navnlig til „Uvidenskabelig Efterskrift" og „Indøvelse i Christendom". — „Skal der være Mening i, at Miraklet beviser, hvo Christus er, saa maae vi jo begynde med, at vi ikke veed, hvo han er, altsaa i Samtidighedens Situation med et enkelt Menneske, der er som andre Mennesker, paa hvem der ikke *ligefrem* er Noget at see, et enkelt Menneske, der saa gjør Miraklet og siger sig selv at gjøre Miraklet. Hvad vil dette sige? Det vil sige, at dette enkelte Menneske gjør sig til mere end Menneske, gjør sig noget nær til Gud: er dette ikke forargeligt? Du seer noget Uforklarligt, Mirakuløst (mere heller ikke), han selv siger, at det er et Mirakel — og Du seer for Dine Øine et enkelt Menneske. Miraklet kan Intet bevise; thi troer Du ikke, at han er Den, han siger sig at være, saa benegter Du Miraklet. Miraklet kan gjøre opmærksom — nu er Du i Spændingen, og det beroer paa hvad Du vælger, Forargelsen eller Troen, det er Dit Hjerte, som skal blive aabenbart". Indøvelse i Christendom. S. 106.

Løgn og Sandhed; thi den assertoriske Dom er umiddelbart subjectiv.

I Striden mellem Tro og Forargelse er det ikke blot Kjendsgjerning, der staaer imod Kjendsgjerning, men i uendelig Forstand staaer Subjectivitet imod Subjectivitet, Forklaring mod Forklaring, Forstaaelse mod Forstaaelse: det er de assertoriske Functioner, som her afgive Grundlag for de interpreterende. Saalænge Grundlaget er assertorisk, har Troen aandelig Overlegenhed over Forargelsen, forsaavidt den troende Subjectivitet med sine positive Kræfter lever et høiere Liv end den Forargede, der kun kan anvende Kræfter og Lidenskaber negativt. Men skal Grundlaget forandres, skal credo, ut intelligam slaaes sammen med de omnibus dubitandum est, skal Modsætningen ikke være Tro og Forargelse, men Tro og Tvivl, saa gaaer Veien fra det Assertoriske til det Problematiske, og saa har Forargelsen seiret.

At Forargelsen seirer med Tvivlen, forstaaer sig; thi Tvivlen, der er Troens Qval, er Forargelsens Lindring. Er det assertoriske Grundlag opgivet, da maa den reflecterende Subjectivitet enten blive i det Problematiske eller arbeide sig igjennem til det Apodiktiske. Det Apodiktiske hviler i rationel Nødvendighed, men rationel Nødvendighed er kun i Videnskaben. Kan Troesvidenskaben da naae det Apodiktiske? Den speculative Dogmatik svarer: til en vis Grad! men det Apodiktiske til en vis Grad er Nonsens, et assertorisk Nonsens, der staaer dybt under det Problematiske.

ββ) Den problematiske Dom: Functioner af ophævet Bestemthed. Dersom vi, efter Kants Exempel, blot skulde anvende Modalitetsdommen til at forvisse os om de tilsvarende Forstandskategoriers aprioriske Gyldighed, vilde en udførlig Behandling af disse Domme paa Videnskabens nuværende Trin vistnok være aldeles overflødig. Men det er ikke Forvisningen om Kategoriernes Gyldighed, det er en alsidig Udvikling af de i sig gyldige Kategorier, hvorom her

handles. Hegel har nu rigtignok meent, at Kategorierne: Virkelighed, Mulighed og Nødvendighed maatte erholde deres fuldstændige Udvikling i „den objective Logik“, en Udvikling, der i hans System gaaer forud for Læren om Dommen. I denne Anledning maae vi bemærke, at Virkelighedsreflexionen*) med alle derunder hørende Kategorier meget vel lader sig afhandle uafhængig af Læren om Dommen, kun at den ikke ved en vildledende Abstraction behandles som uafhængig af al tænkende og dømmende Subjectivitet; men at den Udvikling af Kategorierne: Virkelighed, Mulighed og Nødvendighed, der svarer til Virkelighedsreflexionen, ingenlunde gjør en til Læren om Dommene svarende Udvikling overflødig, vil allerede skjønnes af, hvad der er anført under den assertoriske Dom, og paatrænge sig endnu stærkere, naar Talen er om den problematiske.

Fra hvilket Synspunkt vi end opfatte Mulighedsproblemet, være sig som almindeligt Væsensproblem, som Objectiveringsproblem, eller særlig som Anticipationsproblem: fra alle Sider viser det sig, at Mulighed og Subjectivitet staae i saa nøie Forbindelse, at Muligheden umulig kan udvikles uden i Reflexion af Subjectiviteten. Det er den i sig frie Subjectivitet, der frigjør Muligheden og giver den Tilværelse; men kun i Ordet ved Dommen er Subjectiviteten fri, i logisk Forstand; kan nu Læren om Dommen først udvikle Subjectivitetens Frihed, og beroer Mulighedens Frigjørelse til ideel Tilværen paa den frie Subjectivitet, saa er det jo indlysende, at Læren om Muligheden maa staae i inderlig Sammenhæng med Læren om Dommen.

Ifølge den assertoriske Dom staaer Virkeligheden antilogisk imod Tænkningen: den antilogiske Umiddelbarhed kan paa mange Maader frastøde, tiltrække, bevæge og bestemme Reflexionen, men den bevægede Reflexion er ikke istand til at

*) Grundideernes Logik. I. S. 105—133.

opløse Virkeligheden. Ifølge den problematiske Dom faaer Reflexionen fuldstændig Magt med Virkeligheden, intet Virkeligt modstaaer Opløsningen: her abstraheres fra det Antilogiske. Charakteermærket for det Virkelige er Bestemtheden, den umiddelbare, antilogiske Bestemthed; Charakteermærket for det Mulige er Opløsningen af det Virkeliges Bestemthed, altsaa det Ubestemte.

Seet fra den subjective Side er det Ubestemte det Samme som det Uvisse. Uvishedens Standpunkt repræsenteres ved Skepticismen; den til Uvisheden svarende Mulighed ville vi derfor kalde den skeptiske. Fra den objective Side er Ubestemtheden et kategorisk Udtryk for den ikke værende, altsaa enten forsvundne eller endnu ikke tilblevne Virkelighed, Virkeligheden skjult i objectiv Væsenhed; denne som objectiv Væsenhed opfattede Mulighed kalde vi den dogmatiske. Ved at bestemme Ubestemtheden, saavel fra den subjective som fra den objective Side, indsee vi, at Ubestemtheden, og med den Muligheden, oprindelig maa være bestemt til at ophæve sig selv; paa denne Indsigt beroer Mulighedens Ontologie.

1) Den skeptiske Mulighed: Modalitetens subjective Side. Paa det assertoriske Grundlag er Umiddelbarhedens Indvirkning paa Reflexionen deels tiltrækkende, bestemmende og bindende, deels frastødende, løsnende og frigjørende; det Dobbeltsidige sees allerede deraf, at den assertoriske Dom er paa een Gang baade umiddelbart objectiv og umiddelbart subjectiv: gjennem det umiddelbart Subjective gaaer det Assertoriske over i det Problematiske. Saalænge det Umiddelbare imidlertid fra en eller anden Side er istand til at magte, bestemme og binde Reflexionen, har det Assertoriske afgjørende Overvægt: det Positive, det Virkelige, sikkres derved, at Tænkningen gaaer i Kjendsgjerningens Ledebaand.

Skal Tænkningen frigjøres, og den reflecterende Subjectivitet befinde sig paa sit uendelige Forhold til sig selv gjennem Andet, da kan den virkelige Begyndelse kun skee derved,

at Virkeligheden selv viser sig frastødende mod Reflexionen. Det Problematiske har ikke sit Udgangspunkt i sig selv; det springer ved umiddelbar Consequens ud fra det Assertoriske. Man kan egentlig ikke sige, at Skepticismen abstract begynder med Tvivlen; tvertimod! den begynder umiddelbart med den umiddelbare Vished; men da den umiddelbare Vished i sig selv har den negative Bestemmelse, at slaae over i Uvished, saa har Tvivlen i denne Uvishedens Tilbliven naturligviis strax en virkelig Begyndelse.

Hvor umiddelbart og distinct Reflexionen i den gamle Skepticisme tog Sigte paa Virkeligheden i dens Mangfoldighed af forskjelligartede Phænomener, sees allerede ved et flygtigt Blik paa dens „Troper". Hvad der i „Troperne" anføres om „Dyrenes Forskjellighed", „Menneskenes Forskjellighed", „Sandsernes Forskjellighed", „de forskjellige Omstændigheder, Afstande, Relationer" o. s. v., hvori Tingen forefindes, viser tilstrækkelig, hvad det vil sige, at det Problematiske udgaaer fra det Assertoriske, at Uvisheden har sit Udspring fra en umiddelbar Vished.

Opgaven er at tænke det Virkelige, det vil sige: ved Eftertanken at forvisse sig om den umiddelbare Vished; i denne Opgave skjuler sig en Modsigelse. At tænke det Virkelige er, med andre Ord, at forvandle de enkelte Virkelighedsbestemmelser til Tankebestemmelser. Men Virkelighedsbestemmelserne i deres umiddelbare Enkelthed ere tilfældige, Tankebestemmelserne i deres reflecterede Almindelighed nødvendige; Tankebestemmelserne ere logiske, Virkelighedsbestemmelserne antilogiske: her er Modsigelsen. Denne Modsigelse kommer paa det assertoriske Grundlag tilsyne derved, at Gjenstandene i deres tilværende Forskjellighed foranledige de dømmende Subjectiviteter i deres ligeledes tilværende Forskjellighed til indbyrdes afvigende og modstridende Domme: „Vinden er virkelig kold"; „Vinden er virkelig ikke kold"; det er Mod-

sigelsen, den gamle Modsigelse, der allerede lod sig see i den protagoriske Sophistik.

Fraſtødt af Virkeligheden og tilbagebøiet i sig selv, griber nu Reflexionen den assertoriske Dom fra den subjective Side med forhøiet Energie. Ikke nok, at Reflexionen forvandler Dommen til Mening og Meningen til Paastand; det subjective Element forstærkes indtil det Yderste derved, at Mening stilles mod Mening, Paastand mod Paastand, og det saaledes, at den ene Mening, den ene Paastand netop erholder samme Gyldighed, altsaa samme Ugyldighed, som den anden. Den umiddelbart bestemte Virkelighed er paa denne Maade blevet til noget aldeles Ubestemt, noget for Reflexionen Ubestemmeligt.

Den skeptiske Reflexion har ikke paa objectiv Maade gjennemtrængt Virkelighedens Væsen, altsaa heller ikke i objectiv Forstand løst Virkeligheden op; tvertimod! hvad det Virkelige i sig selv er, Noget eller Intet, Væsen eller Skin, Substans eller Accidens, derom veed Skeptikeren Intet, slet Intet. Det er altsaa muligt, at det Virkelige i sig selv er Noget; men det er jo ogsaa muligt, at det er Intet; den ene af de to modstridende Antagelser er i Virkeligheden ligesaa mulig som den anden; Virkeligheden med sine umiddelbare Bestemmelser er altsaa kun i sig selv et Ubestemt, forsaavidt den for Subjectiviteten er ubestemmelig: Opløsningen er subjectiv, den skeptiske Mulighed Uvished.

At enhver umiddelbar Bestemthed og derved enhver Virkelighedsbestemmelse i det Øieblik, den berøres af Reflexionen, forvandler sig til Ubestemthed, at der altsaa om virkelige Ting ikke kan gives nogen sand Vished, er nu den Opdagelse, hvortil den skeptiske Reflexion har ført. I hvilken Forstand denne Reflexion kan siges at betegne et Fremskridt, vil være indlysende, naar vi tage Hverdagsbevidstheden til Maalestok. For Hverdagsbevidstheden gjælder det, at vi have umiddelbar Vished om Noget, medens vi ere i Uvished om Andet, saa at

den stedfindende Uvished paa visse Betingelser kan hæves til Vished; for den skeptiske Bevidsthed er den umiddelbare Vished een Gang for alle forsvunden, det vil sige: den er forvandlet til Skin, dens Credit er undergravet; den slaaer over i Uvished, den er et Bedrag. Til Afsløring af dette Bedrag anvendte de gamle Skeptikere en Mængde Exempler, sammenhobede fra alle Virkelighedens forskjellige Hjørner og Kanter. Paa disse Exemplificationer med Gjentagelser, Afvexlinger og Ændringer kan der imidlertid, hvad Principet angaaer, ikke lægges synderlig Vægt; det er en Art empirisk Fyldekalk, vidtløftige Opregninger, beregnede paa at erstatte Savnet af fremadskridende Udvikling og udfylde Tomheden.

„Men", kunde man spørge, „naar den skeptiske Reflexion, fraſtødt af Virkeligheden, blev stødt tilbage i sig selv, maatte vi da ikke vente, at den, efter at have tabt Visheden om de existerende Tings Natur og Beskaffenhed, med desto større Energie lagde an paa at forstaae sig selv og komme til Vished om sit eget Væsen?" Hertil maa svares, at den Maade, hvorpaa Reflexionen her opgiver Virkeligheden, netop gjør den det umuligt at blive sig selv gjennemsigtig. Reflexionen er frastødt af den umiddelbare Virkelighed, altsaa af Phænomenet, og har igjen stødt Phænomenet fra sig; just derved er den blevet sig selv et Phænomen, og kan af den Grund ikke opfatte sig som Væsen. Kun et Phænomen kan tilbagestødes af et Phænomen; Væsenet som Væsen kan Phænomenet ikke tilbagestøde. — Eleaternes Tanke kunde dog paa en Maade fastholde sig selv i det Ene; men den havde heller ikke ladet sig tilbagestøde af det Mangfoldige; den var ikke uvis om det Mangfoldiges Natur, den var tvertimod ganske vis paa, at det Mangfoldigværende var et Ikke-Værende, og just derfor kunde den være vis paa sig selv i det Eneværende. Ogsaa den fichteske Reflexion gjør det paa sin Maade af med den hele udvortes Virkelighed, idet den gjør Tingen til Skranke for Jeget; men denne Opløsning af det virkelig Objective

betegner ingen Uvished; tvertimod! Tanken i den subjective Idealisme faaer netop Kraft til at nedsætte Tingen til Skranke derved, at den i sit Andet formaaer at fastholde sig selv: den veed, hvad Skin er, og derfor veed den ogsaa, hvad Væsen er. Anderledes med den skeptiske Reflexion.

Skepticismen opgiver Virkeligheden og erklærer den for Skin; men da Erklæringen kun har subjectiv Betydning, kun er en Betegnelse for Uvisheden, idet det jo ligesaavel er muligt, at det Virkelige i sig selv ikke er Skin, som at det er Skin: saa tilstaaer Skepticismen, at den ikke veed, hvad Skin er. Men en Reflexion, der ikke veed, hvad Skin er, veed heller ikke, hvad Væsen er, og kan umulig gjennemskue sit eget Væsen.

Det er i denne Henseende charakteristisk, at Skeptikerne opfatte det Indvortes og Intellectuelle, Erkjendelse, Forstand o. s. v., ligesaa phænomenalt, udvortes og umiddelbart som de sandselige Ting. Saaledes f. Ex. naar de tale om Muligheden af, at Mennesket skulde kunne erkjende sig selv;*) Forstanden og Erkjendelsen betragtes i slige Undersøgelser paa samme umiddelbare Maade som Blaat og Guult. For en saa umiddelbar Opfattelse er Forstanden kun et Phænomen; om et saadant Phænomen haves kun umiddelbar Vished, den flygtige Vished, der øieblikkelig er Uvished.

*) „Skal nemlig Mennesket erkjende sig selv, maa enten det hele Menneske være det erkjendende Subject, eller det hele Menneske Erkjendelsens Gjenstand, eller en Deel af Mennesket det Erkjendende og en anden Deel Erkjendelsens Gjenstand. Men er det hele Menneske det erkjendende Subject, saa er Erkjendelsens Gjenstand ophævet, og er det hele Menneske Erkjendelsens Gjenstand, saa er det erkjendende Subject forsvundet. Er derimod kun en Deel af Mennesket det Erkjendende og en anden Deel Erkjendelsens Gjenstand, saa maa Mennesket, efterdi dets Dele ere Legemet, Sandserne og Forstanden, enten med Legemet erkjende Sandserne og Forstanden, eller med Sandserne og Forstanden erkjende Legemet". C. Frisenberg Nielsen. Den antike Skepticisme. Kjøbenh. 1862. S. 75.

Uvishedsreflexionen kan iøvrigt drives til en mærkelig Grad af Skarphed og Finhed, uden at den reflecterende Subjectivitet derved kommer Væsenserkjendelsen et Haarsbred nærmere. Saaledes f. Ex. i Reflexionerne over Aarsag og Virkning. „Dersom Noget er Aarsag, maa enten et Legeme være Aarsag til et andet Legeme, eller et Ulegemligt til et Ulegemligt, eller et Legeme til et Ulegemligt, eller et Ulegemligt til et Legeme". Færdigheden i at opstille og antage forskjellige Tilfælde er iøinefaldende; det er overalt den phænomenale Umiddelbarhed med den tilsvarende umiddelbare Antagelse, der afgiver Udgangspunktet. Antag kun Noget: enhver Antagelse skal strax give Plads for den modsatte Antagelse; sæt kun et muligt Tilfælde, og det modsatte Tilfælde skal vise sig ligesaa muligt; stil hvilketsomhelst bestemt Tilfælde op som virkeligt: det virkelige Tilfælde skal strax forandre sig til et urimeligt, altsaa til et utænkeligt Tilfælde. „Skal et Legeme i og for sig frembringe et andet Legeme, maa denne dets Væren i sig, hvad der er modsigende, frembringe en Væren udenfor sig og saaledes, hvad der er urimeligt, virke udenfor sin egen Natur. Skal et Legeme derimod i Forbindelse med et andet frembringe et tredie, vil der af eet ikke blot blive to eller af to tre, men et uendeligt Antal, hvilket er umuligt"*) o. s. v.

Den dialektiske Behændighed, hvormed de gamle Skeptikere, for Størstedelen ved ligefrem Afbenyttelse af hvad de forefandt hos Forgjængerne, de store Philosopher, forstaae at opvise Grunde for og imod enhver Antagelse, har ledet Hegel til en Overvurdering af det hele Aandsphænomen. „Kun den antike Skepticisme," siger han, „er af sand og dyb Natur, medens den nyere snarere er Epikuræisme. Thi medens den antike Skepticisme netop er rettet imod den forstandige Tænken, der lader den bestemte Forskjel gjælde som sidste, som værende, er den nyere Skepticisme derimod rettet imod Tankerne, imod

*) C. F. Nielsen. Den antike Skepticisme. S. 117 & 118.

Begrebet og Ideen, altsaa imod den høiere Philosophie. Den nyere Skepticisme, der paa denne Maade lader Tingenes Realitet staae hen ganske ubetvivlet, er da ikke engang en Bondephilosophie; thi selv Bønder vide, at alle jordiske Ting ere forgjængelige, at deres Væren altsaa er ligesaa god som deres Ikke-Væren".

Af den heri indeholdte Misforstaaelse giver følgende Udtalelse en, som det synes, træffende og ret tilfredsstillende Charakteristik. „For at forklare den hegelske Overvurdering", hedder det*), „maae vi udtrykkelig mærke os den Forskjel, der er imellem en negativ Brug af Kategorierne og en høiere Bevidsthed om Betydningen af det Negative selv. Med Henviisning til syvende Trope, hvor det t. Ex. hedder: „Viin styrker, naar den nydes med Maade, men svækker og opløser Legemet, naar den nydes i Overmaal," fremhæver Hegel, at Skeptikerne have, om end kun indirect, antydet, at Qvantitet og Sammensætning ere saa langt fra at være noget Ligegyldigt med Hensyn paa Qvalitet og Opløsning, at der med Forandringen i Qvantiteten ogsaa følger Forandring i Qvaliteten. Men at Hegel i denne Sammenhæng læser sin egen Logik ud af de skeptiske Reflexioner, er iøinefaldende. Det er vist ligesaalidt faldet Nogen af de gamle Skeptikere ind, at lægge særligt logisk Vægt paa den væsentlige Forbindelse mellem det Qvantitative og det Qvalitative, som det i det Hele er stemmende med deres Aandsretning, at tillægge nogensomhelst Kategorie væsentlig Gyldighed. For endnu at anføre et andet Exempel paa Hegels oversvævende Fortolkning, henvise vi til følgende Udtalelse hos ham: „Skeptikerne søge overalt at ombytte Udtrykket: „det er", der i sig indeholder noget Fast, Noget, der vedligeholder sig under alle Omstændigheder, med Udtrykket: „det synes" eller „Alt er bevægeligt." Men ophæve de ogsaa derved den sandselige Lighed og Identitet, og følgelig denne

*) C. F. Nielsen. Den antike Skepticisme. S. 190—192.

Almindelighed, saa indtræder en anden; thi Almindeligheden eller det Værende ligger netop deri, at man t. Ex. veed, at for den Gulsottige viser det sig gult, hvad der for en Anden t. Ex. viser sig hvidt o. s. v. Imod en slig Almindelighed, der jo ikke er sand, fordi den er umiddelbar, paavises derfor med fuld Føie indenfor denne selv dens Ikkealmindelighed ved en anden Almindelighed". „Men" — saa lyder Indvendingen — „hele Sammenhængen viser dog tydeligt nok, at Skeptikerne ingenlunde stræbe at sætte den ene Almindelighed imod den anden for derved at klare Bevidstheden om en sandere og høiere Almindelighed, men meget mere, i Overeensstemmelse med deres altopløsende Tendens, at stille den ene Antagelse imod den anden, og just derved gjøre det Almindelige ukjendeligt. Idealiteten af den skeptiske Negativitet overskygges tydeligt af det Bevidsthedens Mørke, hvori Skeptikeren bevæger sig. Der er i den opløsende Skarpsindighed en vis ubevidst — halvbevidst Blindhed, som gjør, at man let tager Skeptikerens Ord bogstaveligt, naar han ytrer, at han ikke engang veed, om han veed Noget".

„Skepticismen bliver", ifølge Hegel*), „staaende ved det Negative som Resultat og miskjender derved, at Negationen har et bestemt affirmativt Indhold i sig, hvorimod den speculative Methode bestemmer Negationen som den sig til sig selv refererende Negation, som Negationens Negation, eller nærmere som den uendelige Affirmation. Skepticismen udøver sin Dialektik efter Tilfældighed, da den, alt eftersom Stoffet frembyder sig for den, i dette paaviser, at det i sig er det Negative, medens den speculative Methode derimod udøver sin Dialektik i Kraft af Nødvendighed, idet den godtgjør, at Ideen som speculativ Idee hverken er et ligefrem Positivt eller et ligefrem Negativt, men en saadan Forening af begge, at det Negative og det Positive i denne Forening overalt reflectere hinanden."

*) Jvfr. Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie. Zweiter Theil. Werke. Vierzehnter Band. S. 475 & 514.

Den skeptiske Negation adskiller sig i en Brimmel af isolerede Negationer, ligesom den skeptiske Tilfældighed i en Brimmel af særskilte Tilfælde. Til Antagelsen af hvert enkelt Tilfælde svarer det Assertoriske; til Forkastelsen af hvert antaget Tilfælde det Problematiske. Begyndelsen er allevegne, thi her begyndes overalt med et Tilfælde; Enden er allevegne, thi Visheden om ethvert Tilfælde forvandler sig overalt til Uvished. Det er de assertoriske og problematiske Functioners negativt pointerende Vexelspil, der charakteriserer Skepticismen: kun i dette Vexelspil kan Uvisheden uophørlig vorde.

„Vel kunde det synes, som om hans*) (Skeptikerens) Søgen førte idetmindste til det bestemte Resultat, at ingen Sandhed lader sig finde. Men at lade Skeptikeren slaae denne Sætning fast, er atter at misforstaae Skepticismen og at forvexle den med en negativ Dogmatisme. Den thetiske Opfattelse af det Negative er jo netop charakteristisk for den negative Dogmatisme, idet den ikke blot er forvisset om, at Noget er uvist, men tillige, at det er vist, at Noget er uvist. Den negative Dogmatisme veed da, hvad der er vist, og hvad der er uvist, og er saaledes vis paa sin Sætning og dens Modsætning. Skeptikeren derimod seer med sit Dobbeltsyn overalt Fordoblingen, selv i Sandhedens negative Udtryk. Et Udsagn som: Alt er uvist, er derfor, efter ham, selv uvist, og dette Sidste atter uvist, og saaledes i det Uendelige. Paa tilsvarende Maade forholder det sig med Udtrykkene: Alt er falsk, Intet er sandt o. s. v. . . . Men selv om Aporetikeren nok saameget angiver Uvisheden, vil Angivelsen altid faae Skin af en Fastsættelse, en Position, eftersom det jo maa blive ved et Udsagn, da et negativt Udtryk ligesaa godt kan staae fast som et positivt. Han maa dog, som det synes, indrømme og paastaae, at han har en sikker og vis Erkjendelse af Erkjendelsens Usikkerhed og Uvished. Som den, der nu vil undgaae Beskyldningen for ved sit blotte Udsagn at ophæve Grundenes og Modgrundenes Ligevægt, ... kalder Skeptikeren sig Ephektiker, ... thi alene ved at gjøre Epoche, at holde ethvert Bifald, ethvert Udtryk tilbage, d. e. med andre Ord, at tie, kan han værge sig imod enhver Misforstaaelse og tilfredsstille sin ideale Fordring. Tausheden er altsaa den høieste Opløsning i Uvished. Det er ikke en Taushed, hvori man hviler som i Inderlighed og Selvfordybelse, thi denne rene Taushed er ikke skeptisk; men den Taushed, hvori det Negative fuldbyrdes, idet den viser, at Intet afgjøres, den Taushed, hvori der er Uafgjorthed, Uvished, hvori der er Mulighed."

*) E. F. Nielsen. Den antike Skepticisme. S. 3—5.

Det er Skeptikerens Opgave at bringe Ligevægt mellem de modstridende Antagelser, de indbyrdes modsigende Meninger, en Ligevægt, der betyder, at det Ene er ligesaa rimeligt, og derfor ligesaa urimeligt, som det Andet. Naar denne Ligevægt er tilveiebragt for det enkelte Tilfælde, maa der strax vise sig et nyt Tilfælde, at Forhandlingen kan begynde forfra. Gaves her kun eet eneste Tilfælde, saa maatte jo Opmærksomheden vedblivende fæste sig paa den ved Ligevægten opnaaede Uvished: det maatte da være vist, at Uvished een Gang for alle var opnaaet; denne staaende Uvished er ufordragelig. Ligefrem benegte Uvisheden kan Skeptikeren ikke; thi ved en Benegtelse af Uvisheden, vilde han bekræfte Visheden. Ligefrem bekræfte Uvisheden kan han heller ikke; thi en Bekræftelse af Uvisheden vilde da selv give en Vished. Alle Modsigelser kan Uvisheden udligne; alene *Modsigelsen af Vished og Uvished kan den ikke udligne*: sættes Visheden, saa er Uvisheden udelukket; sættes Uvisheden, saa er Visheden udelukket. Hver Gang Skeptikeren skal acquiescere ved en sidste afgjørende Uvished, gjør han Epoche; han tier, og Tausheden udtrykker, at Uvisheden fastholdes, ikke i Vishedens, men i Uvishedens Form. At tale vilde i slige Tilfælde være en Overilelse; at

erklære sig ligefrem for Uvisheden, vilde være at sætte den i Vishedens Form, antage Uvisheden for det Visse, altsaa modsige sig selv.

Alt er uvist; dette er Skepticismens Hovedsætning. Men Visheden af, at Alt er uvist, faaer Ingen ham til at fastsætte. Nei, han fastsætter Intet, han tier; Tausheden betyder, at han aldeles ikke kan indlade sig paa *almindelige* Besvarelser af *almindelige* Spørgsmaal. At indlade sig paa en almindelig Besvarelse af et almindeligt Spørgsmaal vilde for Skepticismen være det Samme som at afgive en definitiv Erklæring; men en saadan eneste definitiv Erklæring kuldkaster hans hele Skepticisme.

Men ligger der da i denne Sætning: Alt er uvist, ikke en definitiv Erklæring? Ingenlunde! at sige i skeptisk Forstand. Istedenfor at indlade sig med det Almene og sige: Uvisheden er almeengjældende, gaaer Skeptikeren løs paa det Enkelte, og trøster sig til, at han i ethvert enkelt Tilfælde nok skal faae Uvisheden ud, nok skal holde den i fortsat Vorden: kun i fortsat Vorden er Uvisheden uendelig.

Den skeptiske Mulighed er uendelig Uvished; *den uendelige, d. v. s. endeløse Uvished, er i uendelig Vorden.* Ender Vorden i Tilværen, faaer Uvisheden, saa at sige, Lov til at staae stille og sætte sig ned i en Tilværelse, saa er det i Reflexionen ude med den: en værende Uvished, en Vished om, at Uvisheden er værende, er en i sig negativt reflecteret Vished. Med Uvishedens Forvandling til negativt reflecteret Vished er Skepticismen forvandlet til negativ Dogmatisme: den skeptiske Mulighed er bleven dogmatisk.

2) *Den dogmatiske Mulighed: Modalitetens objective Side.* Ubestemtheden maa altid have sit Grundlag i en eller anden Bestemthed, Uvisheden i en Vished, de problematiske Functioner i et Ikkeproblematisk. Saalænge det Ikkeproblematiske falder sammen med Virkelighedens umiddelbare Bestemthed og den til samme svarende Vished, er Grundlaget

assertorisk. Opgiver den paa sine egne Reflexioner reflecterende Subjectivitet den assertoriske Umiddelbarhed, maa Reflexionen selv sætte og forudsætte sit reflecterede Grundlag.

Det reflecterede Grundlag er nu for det Første betinget af, at det Umiddelbare bortskaffes; dette er Sagens negative Side. Tages den umiddelbare Bestemthed bort, saa haves kun Ubestemthed; tages Visheden bort, saa er her kun Uvished. Hvorledes skal da det Negative nu ved sig selv kunne afgive et Positivt? Den i sig reflecterede Ubestemthed er selv negativ Bestemthed; den i sig bestemte Uvished er negativ bestemt Vished; det nye Grundlag er altsaa en i Ubestemtheden vunden Bestemthed, en i Uvisheden affirmeret Vished: istedenfor Virkelighedens Umiddelbarhed have vi faaet en Tankens Umiddelbarhed; dette er Sagens positive Side.

Det reflecterede Grundlag er paa Grund af Negationen og „Negationens Negation" uendelig affirmativt, men ikke antilogisk positivt; det er i Virkeligheden selv ikke et Ydre, men et Indre; ikke en Phænomenbestemmelse, men en Væsenhed. Kun i den virkelige Væsenhed kan Virkelighedsreflexionen komme væsentlig til sig selv; den virkelige Væsenhed, den i Reflexion anticiperede Virkelighed, er dogmatisk Mulighed.

Den skeptiske Mulighed var negativ saavel med Hensyn paa Objecterne som paa den reflecterende Subjectivitet; den dogmatiske Mulighed er affirmativ saavel for Objecterne som for Subjectiviteten. Den affirmative Mulighed er objectiv som Tingenes Mulighed, den Mulighed, hvoraf det Virkelige fremgaaer, den Mulighed, der kun optager Betingelserne for at blive virkelig, og kun bliver virkelig, idet den selv paa een Gang naaer og overskrider sin egen Grændse, thi Grændsen for Mulighed er jo Virkelighed. Den affirmative Mulighed er subjectiv som Tingenes Tænkelighed, thi kun i Tænkelighedens, Tankens, Begrebets Form kan en Virkelighed med alle sine Bestemmelser være til som Mulighed. Den affir-

mative Mulighed faaer sit særlige dogmatiske Præg derved, at de supponerende Functioner gaae over i de problematiske.

Ligesom den skeptiske Mulighed fremkom derved, at den problematiske Function udsprang af den assertoriske, saaledes fremkommer nu den dogmatiske Mulighed derved, at det Problematiske udspringer af supponerende Functioner. Hvad de assertoriske Functioner ere i Forhold til umiddelbar Virkelighed, ere de supponerende i Forhold til Væsenhedens reflecterede Umiddelbarhed. Bevægelsen er denne: her sættes ved logisk Underskydning en Tankebestemmelse i reflecteret og dog umiddelbar Eenhed med en tilsvarende Værensbestemmelse: den umiddelbare Eenhed af Tænken og Væren er dogmatisk. Er den paagjældende Værensbestemmelse opstillet, saa følger Prøvelsen; Reflexionen stiller sig overfor sin egen Forudsætning som for et logisk Object; det Tænkte forestilles, det Forestillede tænkes; dette er Uroen; i denne Uro ligger Negativiteten: den paa een Gang forestillede og dog tænkte Negativitet vækker det Problematiske.

For den dogmatiske Reflexion er det Mulige i al Almindelighed Eet med det Tænkelige; den supponerede Eenhed af Tænkelighed og Mulighed svarer ligefrem til den supponerede Eenhed af Tænken og Væren: som det Tænkelige er Muligheden subjectiv, som det Mulige er Tænkeligheden objectiv. Deraf kommer det, at Prøven paa det Mulige falder sammen med Prøven paa det Tænkelige, ligesom Prøven paa det Umulige falder sammen med Prøven paa det Utænkelige. Kjendemærket paa det Tænkelige er Frihed for Modsigelse; det samme Kjendemærke gjælder for det Mulige (possibile est, quod non implicat contradictionem). Kjendemærket paa det Utænkelige er Modsigelsen; det Samme gjælder for det Umulige (impossibile est, quod implicat contradictionem). Men denne supponerede Eenhed af Tænkeligt og Muligt, af Utænkeligt og Umuligt, fremkalder nu Tvivl om Mulighedens objective Væsen.

„Alt det, i hvilket ingen Modsigelse ligger, er muligt, enten det saa er til eller ikke. Ja alt det, som er til, har først været muligt, førend det blev til; ellers kunde det aldrig komme til nogen Virkelighed. Det, der har været til, er endnu muligt, skjøndt det ei er længere til, og det bliver muligt uden Ende ... Et Menneske var aldrig bleven til, havde det ikke været muligt, at hans Forældre kunde have født ham til Verden; og, efterat han er død, kan man sige det Samme, han havde aldrig levet, havde hans Liv ikke været muligt. Det Mulige er følgelig evigt, og enhver Mulighed er evig, fordi der lader sig ingen Tid tænke, hverken før eller efter, paa hvilken den enten skulde begynde, eller høre op igjen". Disse Ord af Eilschow, en selvstændig Tænker*) fra den leibnitz-wolfiske Periode, ere vel skikkede til at charakterisere den dogmatiske Mulighed. Altsaa: Muligheden er evig; den er en Tankens Overeensstemmelse med sig selv i Form af en Værens Overeensstemmelse med sig selv; det i sig Overeensstemmende stemmer i al Evighed overeens med sig selv, enten der er Nogen, der tænker derpaa eller ikke.

Først bliver altsaa det Mulige sat identisk med det Tænkelige; dernæst bliver det Tænkelige, paa Grund af Tænkens supponerede Eenhed med Væren, sat i det Muliges Form saa værende, at Dogmatikeren geraader i Tvivl, om han skal lade Muligheden evig beroe paa sig selv, eller gjøre det evig Tænkelige afhængigt af en evig Tænkende. Den evig Tænkende er Gud; det ligger i den Umiddelbarhed, hvormed de supponerende Functioner forudsætte Gud, at Problemet faaer et nok saa theologisk som logisk Anstrøg. Man kunde da fristes til at emancipere Muligheden fra Gud. „Dog skal vi", siger vor dogmatiske Philosoph, „ikke gjøre enhver Mulighed til en liden Guddom, der har Grunden i sig selv til sig selv, hvilket synes at flyde af det, jeg har sagt. Nogle

*) Fr. Chr. Eilschov. Philosophiske Breve. Kjøbenhavn 1748. S. 147.

gamle Skole-Vise ere faldne paa de vrange Tanker, at Mulighederne ikke hængte af Gud eller havde Grund i hans Væsen, fordi man kunde tænke paa dem og bevise dem, uden at forestille sig, at de havde deres Grund i noget evig-nødvendigt Væsen, eller i Gud. En Trekant er mulig, fordi en Figur kan indesluttes af tre Linier: man kan hverken sige, at disse tre Linier eller deres Sammenstødelse er mulig i ligesaa mange Punkter, fordi der er en Gud til. Det synes meget mere, at denne Mulighed var unegtelig, om han end aldrig var til; og en Atheist, som negter Gud, negter dog ikke Trekantens Mulighed. Hvad skal vi da fastsætte?"

Tre foreløbige Muligheder indstille sig nu angaaende de evige Muligheder: enten ere de grundede i sig selv, eller i Guds Villie, eller i den guddommelige Forstand. „Skal vi sige med Cartesius, at de ere grundede i Guds Villie og Velbehag alene, saa at en Ting er mulig, blot fordi Gud vil, at den skal være det, saa maa og tilstaaes, at den samme Ting kan blive umulig, saa snart han finder det for godt. En Trekant er da bleven mulig, da Gud vilde, at tre Linier i ligesaa mange Punkter skulde kunne indslutte et Rum; men hvordan kunde det nu skee, at det Samme kunde blive umuligt eller hvorledes kunde Gud beslutte, at tre Linier ikke længere herefter skulde kunne sammensætte en Figur? Tilstaaer man den sidste Beslutning at være umulig, som man ikke andet end kan tilstaae, saa maa den første, som gjør Trekanten mulig, være evig; bagefter i det Ringeste: det hedder, hvad Gud een Gang har villet at skulle være muligt, maa siden forblive det i alle Evigheder . . . Men det er endnu ikke Alt, hvad man kan erindre. Lige saavel som Cartesius maa tilstaae, at det, der en Gang er bleven muligt efter Guds Villie, forbliver det altid, saa kan vi og paastaae, at det, der nu er muligt, har været det stedse; thi ligesaa stor Vold, som man maa gjøre paa Forstanden for at forestille sig, at den Tid kunde komme, da en Trekant ligesaa lidet skulde kunne indeslutte et Rum, som to rette Linier nu kan gjøre det, saa aldeles maa man og voldtage Forstanden for at forestille sig, at der har været en Tid, da Gud kunde have gjort en Tokant mulig og en Trekant umulig. Heraf flyder, at ligesom man maa tilstaae Mulighedernes Evighed bagefter, saa maa man og tilstaae den forved, eller at alle Muligheder ere uden Begyndelse og Ende uforanderlige, nødvendige, evige". *)

Hvad her siges om de evige Muligheder passer dogmatisk paa alle de abstract aprioriske Begreber, de saakaldte evige Sandheder (veritates æternæ). Men uagtet Muligheden i sit almene Begreb er evig, og i denne sin Evighed ligegyldig mod Forskjellen mellem virkelig Væren og Ikke-Væren, saa kan Muligheden i Forhold til Tingen umulig være ligegyldig mod Tingens mulige Tilværen. Gjøres Mulighederne uafhængige af Gud, og ere Tingene kun virkeliggjorte Muligheder, saa synes Tingene jo med det Samme at blive uafhængige af Gud: hvorledes er dette nu muligt? „Tingenes Muligheder ere afhængelige af Gud, men ikke af hans blotte Villie og Velbehag. De ere grundede i hans uendelige Forstand og sammes evige Forestillinger om Alt det, der kunde frembringes ved hans Almagt. Var ikke Gud til, saa var ingen Ting mulig, det er sandt nok; men derfore er en Mulighed ligesaa lidet skabt af Gud, som han kan siges at have skabt sin egen Forstand". **) — Den dogmatiske Mulighed er vel et evigt Begreb, men med al sin Evighed dog, mærkelig nok, et uroligt Begreb. Kunne Tingenes Muligheder ikke beroe paa Guds „blotte Villie og Velbehag", efterdi det evige Begreb er hævet over al Vilkaarlighed; kunne Mulighederne ikke være uafhængige af Gud, efterdi ingen Ting vilde være mulig, dersom Gud ikke var til, saa maae de vel være i den guddommelige Forstand. Men ogsaa ved denne Antagelse støder den

*) Eilschov. Philosophiske Breve. S. 147—49.
**) Anf. Skr. S. 150.

dogmatiske Reflexion paa Vanskeligheder. Skulde Tingenes Muligheder afhænge af den guddommelige Forstand, fordi alle mulige Ting afhænge af Gud, da maatte Gud, der har skabt Tingene, jo ogsaa have skabt Mulighederne; men det er aldeles umuligt. Forstanden kan da ikke bestemme Muligheden; Mulighedsbegrebet er objectivt: Forstanden har at respectere Begrebets uforanderlige Objectivitet. „Jeg siger, det er nok, at Tingenes Egenskaber ikke modsige eller omstøde sig selv indbyrdes; derfore ere de mulige, og de behove ingen anden Grund til deres Mulighed, end just denne Umodsigelse. Eller hvorledes skal jeg begribe Sammenhængen i denne Slutning: den eller den Ting har været, er og bliver evig mulig; derfore forefindes der et Væsen, som evig forestiller sig dens Mulighed. Vore Forfædre har ikke tænkt, at mange af de Ting, som de Nyere har beviist i mechaniske og physiske Videnskaber, har været mulige, førend Kunsten i vore Dage har opdaget dem; men har de derfore ikke været det? De Gamle kjendte, for Exempel, ikkun ganske faa elektriske Legemer, og har ikke forestillet sig, at Vandet lod sig elektrisere . . . .; dog var Naturen da, ligesom nu, opfyldt med elektriske Legemer. Vi vide det; men de vidste det ikke. Deres og vores Forestilling forandrer lige saa Lidet i Naturen, som man kan sige, at et Speil i en Stue gjør Tingene, som findes deri, eller at der er Stol, Bord, Bænke, fordi man kan see alt dette i Glasset . . . . Naar vi sige, at den uendelige Forestillingskraft forestiller sig uendelige Ting, vores derimod ikkun visse Ting . . . . saa sætte vi al den Forskjel, som der er imellem Guds og vores Forstand. Hiin forestiller sig paa een Gang alle mulige Ting, denne ikkun nogle faa, og dem endda efterhaanden; hiin er uindskrænket, denne er indskrænket, o. s. v. Men i alt dette finde vi endnu ingen Grund i Guds Forstand til Tingenes Mulighed. Saa meget viser den berømte Wolf, at Guds Villie uden foregaaende Nødvendighed ikke kan have opdigtet de Ideer, i hvilke Mulighederne indeholdes; siden de ere uforanderlige og derfore evige; men det er langt fra ingen Følge, at de derfore ere grundede i hans Forstand.*)"

Af disse Udtalelser vil det kunne sees, hvorledes Forholdet er mellem Dogmatismens underskydende og dens problematiske Functioner. Den dogmatiske Tænkning er hypostaserende. Først gjør den Mulighederne til rene Tankeväsener og giver dem en objectiv Tilværen; ved Siden heraf sætter den Guddommen som den absolute Substans; og nu opkommer det Spørgsmaal, hvorvidt Mulighederne ere i Gud eller udenfor Gud.

Saaledes kan den dogmatiske Reflexion, ifølge Ovenstaaende, opfatte det Mulige som det Tænkelige, stirre paa dette i sig Tænkelige som paa et Værende, uden at indsee Umuligheden af, at det blot Tænkelige skulde kunne have anden Tilværen end den, det erholder ved Tænkningen: Tankens logiske Objectivitet imponerer den dogmatiske Tænker. Det Mulige, jeg tænker mig, siger Dogmatikeren, bliver ikke muligt, fordi jeg tænker det; men jeg tænker det muligt, fordi det — uafhængigt af min Tænkning — er muligt. „En Trekant er mulig, endog førend jeg lærer at forestille mig den i Tankerne. Jeg kan siden forestille mig den; men Figurens Mulighed er ældre end min Forestilling, og denne indeholder ikke Grunden til hiin. Skriver jeg den paa en Flade, saa har den mig at takke for det, den er til; men ingenlunde min foregaaende Forestilling for det, den er mulig**)". Tænkning og Forestilling brydes med hinanden. Idet Tænkningen objectiverer sig sine Begreber, antage disse Begreber en forestillet Objectivitet; ved den forestillede Objectivitet blive Tænkningens egne Frembringelser uafhængige af Tænkningen: den dogmatiske Tænkning kommer fremmed til sit Eget og bliver derved fremmed for sig selv.

---

*) Eilschov. Philosophiske Breve. S. 154—55.
**) Anf. Skr. S. 155.

Saalænge Forestillingen brydes med Tanken, vil et forandret Udgangspunkt bestandig føre til et forandret Resultat: her er i Dogmatismen som i Skepticismen Mulighed til en Mængde høist forskjellige Udgangspunkter og derfor ogsaa Mulighed til en Mængde indbyrdes modstridende Resultater. Forskjellen er kun den, at medens den skeptiske Reflexion finder sig frastødt af ethvert Resultat, fordi den i ethvert Resultat støder paa det Antilogiske, vil den dogmatiske Reflexion hver Gang finde Selvbekræftelse i sit vundne Resultat, efterdi dette Resultat ikke er Andet end dens egen, ved supponerende Functioner underskudte, logiske Væsenhed. Hvad der uendelig interesserer Skeptikerne, at et Problematisk uophørlig resulterer af enhver mulig Antagelse, det overrasker og piner Dogmatikeren. Den dogmatiske Tænker mener hvert Øieblik, efter endt Beviisførelse, at have fundet noget Fast, Noget, hvorved han kan slaae sig til Ro, og agter ikke paa, at Modsigelsen ulmer i Muligheden, at Muligheden er som en Slange i Græsset.

Gaaer Dogmatikeren f. Ex. ud fra den Betragtning, at Tingenes Mulighed kun kan være til forud for Tingen derved, at den har Tilværelse i en af Tingens Virkelighed uafhængig Forestilling, saa vil han snart indsee, at det er Forestillingen, der gjør Muligheden uafhængig af Tingen. Men den almindelige Forestilling kan umulig forestille sig selv: enhver Forestilling maa forudsætte en forestillende Subjectivitet. Altsaa, idet den af Tingen uafhængige Mulighed er afhængig af Forestillingen, og Forestillingen af Subjectets Forestillen, saa maa Mulighedens Uafhængighed af Tingen jo netop være begrundet i dens Afhængighed af Subjectiviteten: de evige, af alle mulige Ting uafhængige Muligheder maae være begrundede i en evig af alle mulige Ting uafhængig, tænkende, villende Substans. Nu er det altsaa vist, at de evige Muligheder ere i Gud.

Men i denne Vished skjuler sig igjen adskillig Uvished.

Thi naar den guddommelige Villie sættes som dogmatisk positiv Realitet ligeoverfor eller ved Siden af en tilsvarende Realitet, nemlig den guddommelige Forstand: saa er det jo endnu uvist, hvorvidt de evige, i Gud værende Muligheder skulle antages at beroe enten paa Guds Villie eller paa den guddommelige Forstand. Alt kommer her an paa Udgangspunktet; man kan dogmatisk gaae ud fra Forstanden, men man kan jo ogsaa gaae ud fra Villien. Her staae, som vi have seet, Wolf og Cartesius skarpt imod hinanden. Wolf antager, at alle Muligheder ere grundede i den guddommelige Forstand, Cartesius, at de beroe paa Guds Villie. Forfatteren af de „Philosophiske Breve" slutter sig nærmest til Wolf, men forsøger en egen Begrundelse. „Det hjælper ikke," siger han, „at byde en aristotelisk Modstander Spidsen under det sædvanlige philosophiske Harnisk, med hvilket Nogle mener at kunne afværge alle Stød. Det hjælper ikke, vil jeg sige, at komme frem med den almindelige Grundregel: Alt hvad som er, maa have en tilstrækkelig Grund, hvorfor det heller er, end ikke er, og derpaa at slutte saaledes: enhver Mulighed maa have en Grund, hvorfor den heller er en Mulighed end en Umulighed: denne kan den ikke indeholde i sig selv; ellers var den Gud, følgelig i noget Andet" . . . . „bemeldte Hovedgrund angaaer alene de virkelige, og ikke de mulige Tings Rige." Forfatterens Overeensstemmelse med Wolf er da, ifølge det anbragte Correctiv, begrundet i en Uovereensstemmelse; Resultatet er det samme, kun Veiene ere forskjellige. Men den dogmatiske Adskillelse af Vei og Resultat fører just ind i nye Forviklinger og nye Modsigelser. I det anbragte Correctiv skjuler sig en Modsigelse.

Blendet af det rene Begrebs formelle Objectivitet sætter „Brevenes" Forfatter den evige Mulighed selvstændig imod al Virkeliggjørelse; stolende paa Modsigelsens Grundsætning mærker han ikke den Modsigelse, at en Mulighed, der mangler Tilværelsesgrund, og derfor, saalænge Grunden mangler, al-

drig kan blive virkelig, er umulig. Imellem Muligheden og Virkeligheden indlægger han Grunden, og mærker ikke, at Muligheden selv trænger ligesaa høilig til Grunden, for at blive mulig, som „de virkelige Tings Rige," for at være virkeligt. „Alt det, som er, navnlig alt det, som er virkeligt, alt det, som er til, maa have en Grund, hvorfor det er til, og hellere paa den Maade end paa nogen anden; men ikke saalænge det forbliver i Mulighed. — Saalænge det alene er muligt, har det Grund nok i sig selv til sig selv"; — uden Gud ere Tingene mulige. „Gud forestiller sig nødvendig alle Muligheder, saadanne som de ere, det er som Muligheder, som Ting, i hvis Egenskaber og Beskaffenheder ingen Modsigelse findes: videre Grund behøve de ikke. Skal nogen af dem blive til udenfor Guds Forestilling, saa maa Gud selv bevise, at den er mulig, saa maa han skabe, saa maa han ville, at den skal være til*)": uden Gud ere Tingene umulige. Altsaa: uden Gud ere Tingene mulige; uden Gud ere Tingene umulige; dette er Modsigelsen.

Efter at Eilschov paa denne Maade ved at krydse mellem Modsigelser, forfulgt af Modsigelsen, har bragt Bevægelse ind i Wolfs stivnende Syllogisme, gaaer han saa over til at fremsætte sin Anskuelse af Sagen, og kommer til et Resultat, der ret er betegnende for den dogmatiske Reflexion; thi i Resultatet sees igjen Modsigelsen. Han vil, som han udtrykker sig, vise, „at alle Muligheder ere grundede i Guds Forstand, og at de følgelig har Grund i Guds Mulighed alene, over hvilken ingen er." Først oplyser han Sagen ved et Exempel af „Tal og Størrelser", thi herom gjælder det, at „det Mindre altid er indesluttet i det Større indtil den første Eenhed." „Eetets Mulighed er ikke grundet uden i sig selv; men det har Grunden i sig til alle andre Tals Mulighed;" det er derfor saa træffende, „at Pythagoras har kaldet Gud

*) Eilschov. Philosophiske Breve. S. 156 flg.

med et Navn, som er fuldt af Eftertryk, Eenhed". Nu følger Forklaringen. Guds Mulighed er ene og alene grundet i sig selv, fordi den er bestemt ved sig selv uden Hensyn til Andet, ligesom Eenheden, den oprindelige Eenhed, er bestemt ved sig selv uden Hensyn til noget endeligt Tal. Skulde nu en Tings Mulighed tænkes uafhængig af Guds Mulighed, da maatte den ligeledes tænkes at være bestemt ved sig selv „uden nogen anden Muligheds Hjælp"; men dette er paa Grund af Tingens Endelighed umuligt. „Naar jeg spørger, om en Ting er mulig, saa bliver jeg urimelig, dersom jeg ikke først sætter den Tings Beskaffenhed, om hvilken jeg spørger." Det Endelige er i sine Grændser ubestemt, og maa derfor bestemmes; kun idet det bestemmes, bliver det muligt. Det er vel i Almindelighed muligt, at en Linie kan „ligge jævnt imellem sine Punkter", men en uendelig ret Linie er umulig. „Naar man da nævner en uendelig ret Linie, saa siger man en Linie, som skal have Punkter, det er Skranker, ellers er der ingen Linie, og som tillige ingen skal have, thi ellers er den ikke uendelig, det er, man siger sig selv imod." — Ved disse Betragtninger kommer Forfatteren af de „Philosophiske Breve" da til det Resultat, at Tingenes Muligheder indeholdes i Guds Mulighed, ligesom de endelige Tal i Eenheden. „Var der ingen uendelig Forestillingskraft mulig, saa var ingen endelig Ting mulig; fordi enhver endelig Mulighed ikke af Fornødenhed er bestemt; den maa bestemmes først af det Uendelige. Denne Bestemmelse kan ikke skee uden i Forestillingen, saalænge det Mulige ikke er virkeligt, eller er til. Følgelig har endelige Tings Muligheder deres Grund i den uendelige Forestillingskraft og ingenlunde i sig selv*)".

Men en Slutning, som paa denne Maade skal løse Problemet, vil netop paa Grund af Maaden — ved Func-

*) Eilschov. Philosophiske Breve. S. 160—61.

tionernes Modalitet kommer Alt an paa Maaden — være en ny Begyndelse til det Problematiske. Dersom nemlig Tingenes Mulighed maa bestemmes ved en uendelig Forstand, fordi det Endelige, det i sig Ubestemte, men dog Bestemmelige, kan bestemmes paa uendelig mange Maader, saa maa der jo, dogmatisk forstaaet, være noget Vilkaarligt i den Maade, hvorpaa den uendelige Forstand udtrykkelig bestemmer hver enkelt Mulighed: ere de enkelte Muligheder afhængige af den guddommelige Forstand, da ere de med det Samme afhængige af den guddommelige Villie. Paa denne Maade, — og Alt kommer an paa Maaden — kan Striden mellem Cartesianere og Wolfianere aldrig ende.

Thesis. Det er Guds Vilkaarlighed, der har bestemt de endelige Muligheder. Beviis. Det Mulige er i sin endelige Bestemthed modsat det Nødvendige; thi det Mulige bestemmes kun saaledes, fordi det ogsaa kunde bestemmes anderledes. Hvad der bestemmes saaledes, skjøndt det kunde bestemmes anderledes, bestemmes med Vilkaarlighed; altsaa . . .

Antithesis. Guds Vilkaarlighed har ikke bestemt de endelige Muligheder. Beviis. Nødvendigt er det, hvis Modsatte er umuligt eller modsigende. Nu er det Modsigende, at det Mulige skulde være umuligt; følgelig er enhver Mulighed nødvendig. Det Nødvendige kan ikke bestemmes vilkaarligt; altsaa . . .

Det er charakteristisk, at Kant, under sit Angreb paa Dogmatismen, opstillede „Antinomien“. Antinomien er Dogmatismens Conseqvens; dens Hemmelighed er en Ombytning af væsentlige Udgangspunkter: i Antinomien bliver den dogmatiske Mulighed til Umulighed; Opgaven er at faae denne Umulighed igjen forvandlet til Mulighed.

3) Mulighedernes Ontologie: dobbeltsidig Modalitet. Det er blevet betragtet som Tegn paa den hegelske Dialektiks Overlegenhed over „den endelige Forstand“, at den

har kunnet løse de kantiske Antinomier. Paa en vis Maade er denne Overlegenhed umiskjendelig. I to Punkter viser Kant sig hildet i dogmatiske Fordomme. Han er fixeret af Umiddelbarheden i de dogmatiske Udgangspunkter. I hans Thesis gjælder et, i hans Antithesis et andet og modsat Synspunkt; mellem de modsatte Synspunkter gives her ingen væsentlig Overgang: man kommer ved et Spring fra det ene til det andet. Han er fixeret af Umiddelbarheden i den dogmatiske Grændse. Den dogmatiske Grændse er en fast, værende Grændse, sikkret ved en Distinction, der støtter sig paa Modsigelsens Grundsætning — og paa principium exclusi medii.

I begge Henseender har Hegels Logik belyst Vildfarelsen og ved denne Belysning indlagt sig udødelig Fortjeneste. Den hegelske Logik kan, hvad Formen angaaer, med fuld Ret kaldes en Mulighedernes Logik. Mulighed er i Grunden Overgang; den, der ikke kan forstaae den hegelske Logik, kan ikke i Begrebet forstaae nogen væsentlig Overgang. Der kan være Meget at indvende imod mange af denne Logiks Overgange i det Enkelte; men Et er den ved bestemte Kategorier bestemte Overgang, et Andet er Overgangsbegrebet: det almindelige Overgangsbegreb er Muligheden. Vilde Nogen indvende, at det ikke er Muligheden, men Vorden, der er den hos Hegel egentlige og første Overgangskategorie, saa maa man hertil svare, at Vorden som Overgang fra Væren til Intet aldeles ikke kan faae nogen Betydning, naar det ikke indsees, hvorledes det er muligt, at Væren kan blive til Intet, og Intet til Væren. Alle, der have gjort Indsigelse mod denne Overgang, have egentlig gjort Indsigelse mod dens Mulighed.

Stridighederne om den logiske Vorden, den immanente Overgang, Modsigelsens Grundsætning, principium exclusi medii o. dsl. kunne alle henføres under det ene afgjørende Synspunkt, Synspunktet for Muligheden. Det er en gammel Vittighed, at en Dialektiker kan gjøre Sort til Hvidt. Forsaavidt her tænkes paa en virkelig Modsætning, er den, der

gjør Sort til Hvidt, aabenbart en Sophist. I Virkeligheden er Sort ikke Hvidt, Hvidt ikke Sort; i Virkeligheden gjælder uden Modsigelse principium exclusi medii. Men naar Talen er, ikke om det Virkelige, men om det Mulige, mon den da ogsaa skulde gjælde for en Sophist, der paaviste Muligheden af en Overgang fra Sort til Hvidt? Skulde det være sophistisk at paavise, hvorledes de modsatte Begreber med indre Nødvendighed gaae over i hinanden, saa at det ene, væsentlig seet, er det andets Mulighed: da maatte det ogsaa være sophistisk at paavise Sammenhæng, Grund, Begrundelse o. s. v.

Hvor inderlig Spørgsmaalet om Muligheden hænger sammen med en forandret Opfattelse af Modsigelsens Grundsætning, sees ved at stille Mulighedsbegrebet mod dets Modsætninger. Det Mulige modsættes det Umulige, det Nødvendige og det Virkelige. At det Mulige er det Nødvendige, er jo en Modsigelse; men dersom det Mulige stilles abstract mod det Umulige, saa bliver det, ifølge Wolfs egen Definition, just til det Nødvendige: nødvendigt er det, hvis Modsatte er modsigende; det Muliges Umulighed er modsigende; altsaa er det Mulige nødvendigt. Men det Mulige kan forandres; det Foranderliges Uforanderlighed er modsigende, følgelig kan det Mulige umulig være det Nødvendige. Stilles det Mulige imod det Virkelige, da er det en Modsigelse, at det Mulige skulde være det Virkelige; men dersom det Mulige ikke kan være virkeligt, hvorledes kan det Virkelige da være muligt? Den i Muligheden skjulte Modsigelse have de Gamle belyst fra mangfoldige Sider; men først Hegel har indseet, at Modsigelsens Løsning netop laae i Overgangen, at med andre Ord Mulighedsbegrebet er et Overgangsbegreb.

Modsætningen mellem Muligt og Umuligt er relativ; kun mellem Nødvendigt og Umuligt er Modsætningen absolut; Modsætningen mellem Muligt og Virkeligt er igjen en anden end mellem Muligt og Nødvendigt. Havde Hegel været opmærk-

som paa Modsætningernes forskjellige Styrke og forskjelligartede Charakteer, saa vilde han med sine Mulighedsformer have fundet ganske andre Overgange end dem, der nu findes i hans Logik; men at han har løst Modsigelsen op i Muligheden og hævet Mulighedsformen til immanent Overgangsform, maa paaskjønnes. Vi skulle nu prøve de forskjellige Modsætninger.

Modsætningen mellem det Mulige og det Virkelige er, saavel i den nyere som i den ældre Philosophie, paa mangfoldige Maader forqvaklet. Idet Dogmatikerne uden videre identificere det Mulige med det Tænkelige, bliver det Virkelige blot en Modification af det Mulige: „alt det, i hvilket ingen Modsigelse ligger, er muligt, enten det saa er til eller ikke". I Muligheden er da paa denne Maade Forskjellen mellem Virkeligt og Uvirkeligt aldeles udslettet: i Muligheden er det Uvirkelige virkeligt, thi det er jo virkelig muligt; og det Virkelige uvirkeligt, thi i Muligheden gjælder det kun for et Muligt. Det er den subjective Modalitet, som her uden videre confunderes med den objective. I subjectiv Modalitet er det Mulige ganske vist det Tænkelige, og det Tænkelige indifferent mod Modsætningen af Virkeligt og Uvirkeligt. At tænke det Virkelige er at forvandle det til et Muligt, det er at opfatte det logisk som et Begreb; det er, med andre Ord, at abstrahere fra dets Virkelighed; thi det Virkelige er i Virkeligheden ikke et Begreb, det er en Existens; det er ikke logisk, men antilogisk: Muligheden er logisk, Virkeligheden antilogisk.

Naar det Antilogiske er sat, saa er det Logiske hævet; naar det Virkelige er sat, saa er det Mulige hævet: det Antilogiske har været logisk, thi Existensen har været Begreb, Realiteten har været Idealitet, Magten har været Viden, det Virkelige har været Muligt. Men det Virkelige er som Virkeligt ikke, hvad det har været, før det blev virkeligt. Den, der siger, at det Virkelige som Virkeligt endnu er muligt, han siger jo, at det Virkelige endnu er, hvad det var, før det

blev virkeligt; han taler tvetydigt, og bliver let en Sophist. Tvetydigheden er, at den subjective Modalitet udgives for objectiv, Begrebet for dets Existens. Begrebet er ikke ved en Ændring bleven Existens, det Logiske ikke ved en Ændring bleven antilogisk; det er et Magtens Udslag, et reelt Omslag, hvorpaa Forvandlingen beroer; det er et Magtens Udslag, et reelt Omslag, hvorved det Mulige er blevet et Virkeligt: dette er Charakteren af den objective Modalitet. At reducere det Mulige og det Virkelige til Indifferens i det Tænkelige er en Feil, Hegel med al sin Dialektik har tilfælles med Dogmatikerne. Den Eneste, der ret har været opmærksom paa Modsætningen mellem Muligt og Virkeligt, er Kant; men han har ikke kunnet magte den.

Er Modsætningen af Muligt og Virkeligt opfattet i al Skarphed, saa ligger den Indvending nær, „at eftersom der ikke kan gives nogen jævn Overgang fra Mulighed til Virkelighed, saa maa ovenstaaende Anpriisning af det hegelske Mulighedsbegreb som immanent Overgangsbegreb vel faldes tilbage". Dette er dog en Misforstaaelse. Vistnok kan det Immanente i Overgangen ikke opfattes saa eensidigt, at Forskjellen mellem det i Modaliteten Subjective og Objective skulde forsvinde i den rene Objectivitet; men Vexelbestemmelsen af Subjectivt og Objectivt, Logisk og Antilogisk er i Overgangen saa uendelig, Omsætningen saa continueerlig, at det Immanente sees i Forvandling: som Overgangsbegreb er Muligheden væsentlig et Forvandlingsbegreb.

Muligheden er et Videns Ord, Virkeligheden et Magtens Ord; Modsætning af Muligt og Virkeligt er en afgjørende Modsætning af Viden og Magt. Men saa er Overgangen fra Mulighed til Virkelighed jo med det Samme bestemt som en Omsætning af Viden i Magt, en uophørlig Forvandling af Begrebsbestemmelser til Existensbestemmelser. Da nu, som vi fra mange Sider have seet, den samme Totalitet af Bestemmelser kan være baade i Videns og i Magtens Form,

saa kan Modsætningen af Muligt og Virkeligt ikke ligefrem henføres til en Mangel i Muligheden, at den f. Ex. har nogle Betingelser, men mangler andre. Ved eensidig at fremhæve dette Skjelnemærke kunde man let komme til Megarikernes Paastand, at den Mulighed, der mangler Betingelser, er paa Grund af de manglende Betingelser umulig. Nei, skal Modsætningen af Mulighed og Virkelighed selv bære Virkelighedens Præg, da maa den i sig optage en anden Modsætning, en Modsætning nemlig mellem Muligt og Muligt, mellem den ene Mulighed og den anden. Hvor en Virkelighed er mulig, er dens Modsatte ogsaa muligt: Muligheden har alternerende Led.

Betydningen af Mulighedens alternerende Led har allerede viist sig ved Anticipationen; den videre Udvikling er betinget af de anticiperende Functioners vexlende Modalitet. Forholdet mellem Muligheden, Anticipationen og Præformationen er paa anskuelig og populær Maade angivet af Leibnitz. I sin Theodicee er Leibnitz, som bekjendt, gaaet ud fra den Forudsætning, at Gud, for at kunne skabe den bedste Verden, har truffet et Valg mellem uendelig mange mulige Verdener. Med Hensyn hertil har saa Kuno Fischer *) meent at kunne paavise „Modsigelsen" i det leibnitziske „Verdensbegreb" paa følgende Maade: „Af de talløse Verdener, der ere mulige, vælger Gud den, han skaber. Den virkelige Verden er desaarsag metaphysisk tilfældig og kun moralsk nødvendig. Men hvad ere hine talløse Verdener, der ere mulige i den guddommelige Forstand? Eet lader sig apodiktisk paastaae, at de alle bestaae af Monader, thi selv den guddommelige Forstand kan ikke forestille sig Tingene anderledes end som Monader. Maae nu ikke alle Monader være besjælede Legemer, forestillende Kræfter, analoge Væsener? Og de analoge Væsener maae, forskjellige

*) Geschichte der neuern Philosophie. Zweiter Band. Mannheim 1855. S. 509.

som de ere, danne en gradviis Orden, en fuldkommen Trinrække, hvori der ikke er ringeste Afbrydelse. Enhver tænkelig Monade er en tænkelig Differens, og denne maa, ifølge Continuitetsloven, være virkelig. Antage vi nu, at de mulige Verdener ikke bestaae af Monader, saa ere de utænkelige, altsaa i logisk, og følgelig ogsaa i guddommelig Forstand umulige. Antage vi, at de ere Monader, der kun existere i den guddommelige Forstand, men ikke i Naturen, saa *mangle* de aabenbart i Naturen, saa er her en défaut d'ordre, saa er det virkelige Universum ingen fuldkommen Trinrække, altsaa ikke den fuldkomneste, ikke den bedste Verden. Vor Slutning lyder: enten ere hine talløse Verdener umulige, eller dersom de ere mulige, saa maae de ogsaa være virkelige. I begge Tilfælde er der udenfor den virkelige Verden ingen anden Verden mulig".

Imod denne Kritik maa her imidlertid, om ikke paa Monadernes, saa dog paa Mulighedernes Vegne, gjøres Indsigelser. Fra Modalitetens objective Side er det jo vistnok fuldkommen rigtigt, at den Mulighed, som enten fordi den i sit Begreb har noget Modsigende, eller fordi den mangler og, ifølge Virkelighedens Vilkaar, for evigt vil komme til at mangle en Betingelse, er umulig. Men stiller Sagen sig nu ogsaa saaledes, naar vi betragte Muligheden fra Modalitetens subjective Side? Ingenlunde. I subjectiv Forstand er det saa langt fra, at det Modsigende, og forsaavidt i objectiv Forstand Umulige, skulde være et Utænkeligt, altsaa et i subjectiv Forstand Umuligt, at Modsigelsen tvertimod som et skarpt betegnet logisk Begreb lader sig tænke, og det saa tydeligt, at det objectivt Umulige bliver et subjectivt Muligt.

„Hvad betyder Modsigelsen? Et tilværende Intet er en Modsigelse; en rund Fiirkant er en Modsigelse; en flyvende Hest er ogsaa en Modsigelse. Ikke destomindre ere disse Modsigelser af forskjellig Art. En flyvende Hest kan man forestille sig, men ikke tænke. Det Utænkelige ligger ikke

ligefrem i det Logiske, at Prædicatet „flyvende" modsiger Begrebet „Hest", thi dette Begreb kunde jo udvides; men deri, at det hele saaledes udvidede Begreb staaer i Strid med Erfaringens Betingelser og Love. Anderledes med den runde Fiirkant; her sees Modsigelsen umiddelbart i Forestillingen selv. At forestille sig Fiirkanten rund er umuligt: at tænke sig en rund Fiirkant er derimod muligt, forsaavidt det er muligt at tænke Prædicatets *Strid* med Subjectet. Modsigelsen er altsaa ikke blot den, at Prædicatets Strid med Subjectet gjør Dommen meningsløs; men Modsigelsen er i høiere Forstand denne, at Modsigelsen selv, dette Utænkelige, dog lader sig tænke" *). Dersom det Urimelige ikke lod sig antage, dersom det Utænkelige slet ikke lod sig tænke, saa gaves der ingen Indsigt, ingen Begrundelse, ingen Begriben. Hvorpaa beroer vel Indsigten i, hvad der er antageligt? Aabenbart paa en Indsigt i, hvad der er forkasteligt. Hvorpaa beroer Erkjendelsen af det Rimelige, det i sig Overeensstemmende? Naturligviis paa en Erkjendelse af det Urimelige, det i sig Stridige og Uovereensstemmende. Hvorledes er det muligt at tænke det Tænkelige uden netop ved Modsætningen til det Utænkelige? Men saa maa jo for Modsætningens, for det Tænkeliges Skyld det Utænkelige dog paa en Maade tænkes. Saa smidig er Tanken, at den med Lethed tænker sit eget Negative, sin egen Negation.

Ifølge Aristoteles skulde man rigtignok antage, at Tanken om det Falske, det Urimelige, det Ufuldkomne var ligefrem udelukket fra den fuldkomne Tænkning; men det er en Ferskhed i den aristoteliske Dogmatisme, en Ferskhed, hvis Consequens er, at Guddommen ikke engang formaaer at tænke det Mulige. Kan nu Guddommen ikke tænke det Mulige, da kan den egentlig heller ikke tænke det Virkelige, og hvad kan

*) Philos. Propæd. S. 43.

den saa tænke?*) Det forholder sig ikke saaledes, at den tænkende Subjectivitet skulde være uvidende om det Falske, det Utænkelige i samme Grad som den er vidende om det Sande og Tænkelige; tvertimod, i samme Grad som Indsigten i det Sande stiger, i samme Grad stiger ogsaa Indsigten i det Falske; i samme Grad som Mulighederne, de objective Muligheder, der ere bestemte til at gaae over til Virkelighed, gjennemskues, i samme Grad gjennemskues ogsaa de blot subjective Muligheder, de Muligheder, der ere bestemte til at udelukkes fra Virkeligheden, efterdi de i objectiv Forstand ere lutter Umuligheder.

Som et af de meest talende Exempler paa Forskjellen mellem det Umulige og det Mulige, det blot subjectivt og det objectivt Mulige, kan Mathematikens imaginære Størrelse anføres. Hører den imaginære Størrelse til det Mulige eller til det Umulige? Siden det er en Størrelse, maa den naturligviis høre til det Mulige, den lader sig jo antage, betegne, man kan jo regne med den: den kan altsaa ikke ligefrem høre til det Umulige. Men den imaginære Størrelse staaer dog i en bestemt Modsætning til den reelle; denne Modsætning vilde jo tabe al Betydning, dersom der ikke i det Reelle var Noget muligt, som er umuligt i den imaginære. Opgaven være f. Ex. at bestemme Skjæringen mellem en ret Linie og en Cirkel. „Kalde vi den rette Linies Afstand fra Centrum p, Radius r, Chorden, der afskjæres, c, da have vi paa Spørgsmaalet: hvor stor er Chorden? som Svar: $c = 2\sqrt{r^2 - p^2}$. Er nu $p > r$, bliver c imaginær, eller, som Newton udtrykker det, umulig. Det imaginære c tilkjendegiver altsaa Umuligheden af, at Linien kan af Cirklen afskjære nogen Chorde. Men hvorfor er nu dette umuligt? Fordi Linien ligger heelt udenfor Cirklen. Men saa er her jo dog en Linie, og vi kunne fra en anden Side see noget Reelt for-

*) Grundideernes Logik I. S. 447.

bundet med det Imaginære. Ved nemlig at forvandle $2\sqrt{r^2 - p^2}$, for $p > r$, til $2\sqrt{p^2 - r^2}\sqrt{-1}$, seer man, at den imaginære Størrelse har en reel Bestanddeel, og at denne Deel netop er det Stykke af Tangenten til den givne Cirkel, som en den givne Linie tangerende Cirkel afskjærer. — For nu ret tydelig at see, hvorledes det Umulige og det Mulige bestemmes ved hinanden, idet det Imaginære vexler med det Reelle, ville vi endnu betragte det anførte Exempel lidt nærmere. Sæt, at Opgaven stilles under følgende Form: Der er givet to concentriske Cirkler, den ene med Radius p, den anden med Radius r; man finde Længden af en Chorde i den yderste, som tangerer den inderste. I Løsningen af denne Opgave maae vi da skjelne mellem:

1) $p < r$, saa at man faaer
$$c = 2\sqrt{r^2 - p^2}; \qquad \text{(I)}$$
2) $p > r$, saa at man faaer
$$c = 2\sqrt{p^2 - r^2}. \qquad \text{(II)}$$

Ved Multiplication med den imaginære Størrelse $\sqrt{-1}$, kan man da let reducere (I) til (II). Heraf følger da, at (I) er umulig, naar (II) er mulig, og omvendt (II) er umulig, naar (I) er mulig. Dette Mathematiske er saa tillige i fuldkommen Overeensstemmelse med det Logiske, thi p kan dog umulig, — i slige Tilfælde veed Dialektiken meget vel, hvad den skal indrømme den formelle Logik, — paa een Gang være baade større (hvorpaa (II) giver Svar) og tillige (hvorpaa (I) giver Svar) mindre end r."*)

Med Læren om hvad vi her ville kalde de imaginære og reelle Muligheder staaer Læren om den guddommelige Forudvidenhed i nøieste Sammenhæng. Det er under „det logiske

*) Om Begrebet Nøiagtighed med særligt Hensyn til Hr. Prof. Steens „Bidrag". Efterskrift til „Philosophie og Mathematik" af R. Nielsen. Kjøbenhavn 1860. S. 26—27.

Ideal"*) allerede anført, i hvilken Betydning de gamle Theologer tillagde Gud en betinget Viden (scientia media [sc. de futuro conditionato s. futuribili, hypothetica, simplicis intelligentiæ], qua Deus perspicit omnia, quæ, positis quibusdam conditionibus, evenire potuissent). Hertil slutte sig saa, naturligviis paa speculativ Maade, Udtalelser i den speculative Dogmatik. „Den Modsigelse, man har villet finde mellem Begrebet af et frit Verdensløb og den guddommelige Alvidenhed" — hedder det i Læren om „det frie Verdensløb og Guds mangfoldige Viisdom" — „beroer paa en eensidig Opfattelse af Alvidenheden som blot Forudvidenhed, paa en Miskjendelse af det Betingede i den guddommelige Raadslutning ... Verdensudviklingens Endemaal med den hele Række af i og for sig nødvendige Udviklingsmomenter maa tænkes at staae fast i den evige Raadslutning; men den virkelige Udførelse af den evige Raadslutning, den hele Fylde af Verdensløbets virkelige Bestemmelser, forsaavidt som disse ere betingede ved Skabningens Frihed, kunne ogsaa kun være Gjenstand for en betinget Forudvidenhed, det er, de kunne kun forud vides som Muligheder (som Futuribilia), efterdi andre Muligheder kunne blive virkelige".

Dersom den speculative Dogmatik blot meente Noget med, hvad den saadan siger, dersom man virkelig kunde formaae den til at lægge videnskabelig Vægt paa sit frie Tankeløb og sin egen „mangfoldige Viisdom", saa vilde det nu være en let Sag at aftvinge den følgende Tilstaaelse: „Dersom Verdensmulighederne virkelig afhænge af Betingelsernes Vexel, og de vexlende Betingelser indskrænke Forudvidenheden, saa maa Consequensen være, at enhver Forudviden af det Virkelige bliver aldeles umulig. Det vilde paa disse Vilkaar ikke være en Alvidende muligt at vide nøiagtig idag, hvordan Veiret skal blive imorgen". Er Sammenhængen mellem Betingelserne derimod at opfatte saaledes, at den, der kjender Verdenstilstanden i en given Tid, deraf kan forudsige Betingelsernes Vexel for alle kommende Tider, da har „det Betingede" aldeles ikke sat Forudvidenheden nogen Grændse; men Muligheden er forvandlet til en futurisk Nodvendighed, Verdensløbet er ufrit. Hvad meddeler den speculative Dogmatik nu herom? Tvetydigheder! Ifølge den speculative Dogmatik skal „det Betingede i Raadslutningen" til en vis Grad indskrænke Forudvidenheden; ifølge den orthodoxe Dogmatik skal Læren om Verdensbetingelserne tvertimod udvide Forestillingen om Forudvidenheden. Hvad den orthodoxe Dogmatik lærer de Futuribilibus, bliver jo vistnok ikke udviklet til Begreb, men Antagelsen af en scientia, qua Deus perspicit omnia, quæ positis quibusdam conditionibus evenire potuissent, indeholder dog betydningsfulde Vink til en logisk Adskillelse mellem imaginære og reelle Muligheder. Den Mulighed, som positis quibusdam conditionibus er imaginær, kan igjen positis quibusdam conditionibus blive reel, og omvendt.

*) Grundideernes Logik. I. S. 235.

Da Modsætningen imellem de subjective og objective, de imaginære og reelle Muligheder ikke er absolut, men relativ, og da denne Relativitet paa Grund af de vexlende Betingelser kan gjennemløbe utallige Gradationer: saa indsees, at Vexelbestemmelsen af Muligt og Umuligt, Muligt og Muligt, Muligt og Virkeligt maa, i Consequens af de anticiperende og præformerende Functioners dobbeltsidige Modalitet, være mangfoldig. Er der i den guddommelige Viden assertoriske Domme i et uendeligt System, da er der ogsaa et uendeligt System af problematiske Domme: der er i Mulighedernes Kreds uendelig meget Mere, end der er i Virkeligheden. At Leibnitz har ladet Guddommen bestemme den virkelige Verden ved Udelukkelse af utallige mulige, kan fra Mulighedernes Standpunkt ingenlunde bebreides ham; hvad der paa Logikens Vegne kan bebreides ham, er Maaden, den Maade, hvorpaa

han lader Anticipationen, Valget og Præformationen af „den bedste Verden" foregaae.

At Guddommens Valg blandt utallige Muligheder hos Leibnitz faaer et stærkt anthropomorphistisk Anstrøg, hidrører jo vistnok for en Deel derfra, at han i sin populære Fremstilling har maattet lempe sig efter Læserens Fatteevne, og saavidt muligt undgaae Conflicter med Theologerne, men ifølge Grundcharakteren af hans Philosophie, dog væsentlig derfra, at Forestillingen bestandig brydes med Tænkningen. Medens Skabelsen er for Tanken et Grundforhold, er den for Forestillingen en overnaturlig Begivenhed. Det Valg, hvormed Skaberen træffer den bedste Verden, danner hos Leibnitz et eget Grændsesskjel mellem Mulighed og Nødvendighed, mellem det abstract Subjective og det selvstændigt Objective.

Forud for Valget hersker Subjectiviteten eensidig; Guddommens Blik seer ligesom et Hav af bølgende Muligheder, Alt er i Svæven; thi hver Mulighed er, om Virkeligheden end er nok saa fuldstændig anticiperet, en svævende Bestemthed; maaskee saaledes, maaskee saaledes! de problematiske Functioner ere under Anticipationen i uendelig Bevægelse.

Efter Valget er Alt derimod forandret, den bedste Verden er nu fuldstændig bestemt; alle dens Muligheder ere med eet Slag forvandlede til lutter eiendommelige, i deres Eiendommelighed uforanderlige Anlæg, Anlæg, der udvikle sig med indre Nødvendighed. Fra alle Sider er nu Alt bestemt, forud beregnet og fastsat saa punktlig, at hele Udviklingen er en vordende, en sig stadig udfoldende Nødvendighed: her er ingen Plads for Muligheden.

Hvad der hos Leibnitz skulde været udviklet til Begreb, er blevet staaende ved en Forestilling. Kun Forestillingen kan ville fra Evighed af sætte en endelig Grændse imellem Muligt og Nødvendigt og saa mene, at Sagen dermed een Gang for alle er afgjort. Begrebet viser, at Forholdet mellem Muligt

og Nødvendigt er et uendeligt Vexelforhold; men da Modsætningen af det Mulige og det Nødvendige er saa absolut, at det Mulige ligesaa lidt kan gjøres til et Nødvendigt, som det Nødvendige til et Muligt, vil Begrebsudviklingen fordre en nærmere Bestemmelse.

$\gamma\gamma$) Den apodiktiske Dom: Functioner af reflecteret Bestemthed. Den umiddelbare Bestemthed, Skepticismens Forudsætning, slaaer ved Reflexionen over i Ubestemthed; den i Ubestemtheden reflecterede Bestemthed forvandler sig for Anskuelsen til en umiddelbar bestemt Væsenhed og danner Forudsætning for Dogmatismen. At den reflecterede Bestemthed gjælder for umiddelbar, gjør den dogmatiske Reflexion kjendelig: forskjellige Udgangspunkter betinge forskjellige Resultater; de modstridende Resultater indføre paany Ubestemtheden, hver Gang den antages for overvunden. Som Mulighedsphilosophie vil Dogmatismen udvikle et System af objective Væsensbestemmelser; men da den med alt sit Blik for Mulighedens Væsen ikke er istand til at gjennemskue Mulighedens Form, slaaer den sine Væsensbestemmelser fast som endelige Værensbestemmelser, og maa standse for den i Antinomien fremstillede Umulighed. Til Mulighedernes Ontologie har Dogmatismen imidlertid afgivet charakteristiske Bidrag ved paa den ene Side at søge deres Oprindelse i den altbestemmende Subjectivitet, paa den anden Side at fordre det Muliges objective Sammenhæng med det Virkelige og Nødvendige. Er her end paa denne Maade fremkommet et Problem, som den dogmatiske Reflexion ikke formaaer at løse, saa ere dog de Begrebselementer tilveiebragte, ved hvis Bearbeidelse Problemets Løsning vil opnaaes.

Det er Formen, Mulighedsformen, hvorpaa det ved Elementernes Bearbeidelse væsentlig kommer an; men naar Eftertrykket falder paa Form og Formudvikling, ville Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed reflectere hinanden som forskjellige Former af een Form, særskilte Bestemmelser i een totaliseret

Bestemthed. Da nu Formbestemmelsernes totaliserede Eenhed selv er Form, saa indtræder det for Functionernes Modalitet betegnende Formspørgsmaal, om det er Muligheden, Virkeligheden eller Nødvendigheden, der afgiver den omfattende Formeenhed, eller om Eenheden selv maaskee er en endnu høiere og concretere Form: vi skulle da undersøge Formeenheden.

I Formudviklingen kan Muligheden, den endnu ubestemte Bestemthed, bestemmes som Eenhed af Virkelighed og Nødvendighed. Det Virkelige er, i væsentlig Modsætning til det Nødvendige, et Foranderligt; det Nødvendige, i Modsætning til det Virkelige, et Uforanderligt. Ethvert af de saaledes modsatte Led har paa een Gang sin Modsætning, sit Negative, i sig og udenfor sig; det har og er sit eget Modsatte.

Som det Foranderliges Form har den umiddelbare Virkelighed Nødvendigheden, det Uforanderliges i sig reflecterede Bestemthed, udenfor sig: det Foranderlige er ikke det Uforanderlige, det Tilfældige ikke det Nødvendige. Hvad er da Virkeligheden i sin abstracte Umiddelbarhed, i sin rene Tilfældighed? Dens positive Væren er at bestemme negativt; det Foranderlige er det Ikke-Uforanderlige, har i Virkeligheden denne negative Bestemthed til Grund og Grundlag: det Foranderlige er kun muligt ved det Uforanderlige.

Som det Uforanderliges Form er Nødvendigheden i sig negativ bestemt; det Uforanderlige kan kun bestaae som det Foranderliges Negation; men skal Negationen af det Foranderlige vedblive, maa det Foranderlige selv vedblive. En Negation, der Intet har at negere, er umulig. Kan det Foranderlige ikke længere negeres, fordi det er forsvundet, vil Negationen øieblikkelig angribe det Uforanderlige. Det Uforanderlige er kun muligt ved det Foranderlige.

Men at det Foranderlige kun er muligt ved det Uforanderlige, vil jo med andre Ord sige, at det Uforanderlige er det Foranderliges Mulighed; at det Uforanderlige kun er muligt ved det Foranderlige, viser da ligeledes, at det For-

anderlige er det Uforanderliges Mulighed. Med den Fordobling, at det Foranderlige selv indeholder den Uforanderlighed, af hvis Negation det fremgaaer, er Foranderligheden udtrykkelig bestemt som Virkelighed; med den Fordobling, at det Uforanderlige selv indeholder den Foranderlighed, paa hvis Negation dets Selvbekræftelse beroer, er Uforanderligheden udtrykkelig bestemt som Nødvendighed. At det Virkelige har Nødvendigheden til Mulighed, vil sige, at Nødvendigheden formedelst det Virkelige er Mulighed; at det Nødvendige har Virkeligheden til Mulighed, vil sige, at Virkeligheden formedelst det Nødvendige er Mulighed. Paa denne Maade er da Mulighedsformen alle Formers Formeenhed. *Alt er Mulighed, Alt er muligt**).

---

*) Uagtet det kun er Formbestemmelser, rene Reflexionsbestemmelser, hvorom her handles, maa man dog ikke bilde sig ind, at de ere uden Betydning for Virkeligheden. Hvad en forskjellig Opfattelse af Forholdet mellem Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed kan komme til at betyde for Existensen i dens meest afgjørende Kriser, har S. Kierkegaard mesterlig udviklet i sit Skrift: „Sygdommen til Døden". — „Den Troende eier den evig sikkre Modgift mod Fortvivlelse: Mulighed; thi for Gud er Alt muligt i ethvert Øieblik. Dette er Troens Sundhed, der løser Modsigelser. Modsigelsen er her, at menneskelig talt er Undergangen vis, og at der saa dog er Mulighed. Sundhed er overhovedet at kunne løse Modsigelser. Saaledes legemlig eller physisk: Træk er en Modsigelse, thi i Træk er Kulde og Varme disparat eller udialektisk; men et sundt Legeme løser denne Modsigelse og mærker ikke Træk. Saaledes ogsaa med Troen.... — Fatalisten er fortvivlet, har tabt Gud og saaledes sit Selv. Men Fatalisten har ingen Gud, eller hvad der er det Samme, hans Gud er Nødvendighed; som nemlig for Gud Alt er muligt, saa er Gud det, at Alt er muligt.... For at bede maa der være en Gud, et Selv — og Mulighed, eller et Selv og Mulighed i prægnant Forstand, thi Gud er det, at Alt er muligt, eller at Alt er muligt, er Gud; og kun den, hvis Væsen blev saaledes rystet, at han blev Aand ved at forstaae, at Alt er muligt,

Er nu virkelig Alt muligt, saa er det ved Formudviklingens Modalitet da ogsaa muligt, at det Virkelige kan udgjøre Mulighedens og Nødvendighedens forenende Midte, at med andre Ord Virkelighedsformen kan blive Hovedform. I sin reflecterede Modsætning til Virkeligheden er den objective Mulighed Eet med Virkeligheden; denne Modsigelse giver sig tilkjende derved, at det Mulige, uagtet det ikke er virkeligt, dog, forsaavidt det er objectivt, maa have Tilværelse i et eller andet Virkeligt, altsaa være som et Virkeligt: kun i det Virkelige er der en virkelig Mulighed. Kun den virkelige Mulighed er reel, den uvirkelige er imaginær; den imaginære Mulighed er i objectiv Forstand Umulighed. Maa nu Muligheden, for at blive virkelig paa en Maade, allerede forud være virkelig paa en anden Maade, saa følger jo heraf, at Muligheden er en Modalbestemmelse, altsaa kun en Sidebestemmelse ved det Virkelige: Virkeligheden er umiddelbart sig selv og Muligheden.

I umiddelbar Eenhed med sin Mulighed maa det Virkelige nødvendig reflectere Nødvendigheden. Nødvendigheden er, som vi have seet, Virkelighedens Mulighed og kun ved denne Mulighed væsentlig forskjellig fra Virkeligheden; at Virkeligheden er i umiddelbar Eenhed med sin Mulighed vil da sige, at den ved Muligheden integrerer sig selv, at den er i Eenhed — formedelst Muligheden i reflecteret Eenhed — med Nødvendigheden. Ved Reflexionen taber Virkeligheden jo vistnok sit eiendommelige Præg, forsaavidt den skal være umiddelbar; men Tabet gjenoprettes derved, at Reflexionen ophæver sig selv: Reflexionens Selvophævelse i reflecteret Bestemthed er Nødvendighed. Ved den Umiddelbarhed, hvormed Reflexionen begynder og afbrydes, ved den umiddelbare Umiddelbarhed,

kun han har indladt sig med Gud. Det at Guds Villie er det Mulige, gjør at jeg kan bede; er den blot det Nødvendige, er Mennesket ligesaa umælende som Dyret." Anf. Skr. S. 35—36.

har Virkeligheden i sig optaget Muligheden; ved den Umiddelbarhed, hvori Reflexionen fuldendes og derfor selv ender, ved den reflecterede, af Reflexionen ponerede Umiddelbarhed, har Virkeligheden i sig optaget Nødvendigheden. Paa denne Maade er det da Virkelighedsformen, der er Formernes Formeenhed: Alt er Virkelighed, Alt er virkeligt.*)

Det er Umiddelbarheden, den umiddelbare Bestemthed, hvormed Reflexionen begynder; det er Umiddelbarheden, den reflecterede Umiddelbarhed, hvori den ender. Saalænge det Virkelige ved Reflexion kan omsættes i det Mulige, og det Mulige igjen ved den tilbagevendende Umiddelbarhed blive det Virkelige, saalænge, med andre Ord, Reflexion og Umiddelbarhed vedblive at betegne en Omskiftelse, vil Hovedformen skifteviis antage snart Mulighedens snart Virkelighedens Præg, og Nødvendigheden være en Biform. Men naar det Umiddelbare selv er blevet reflecteret, og det Reflecterede umiddelbart, ender Omskiftelsen, og Nødvendigheden, det Uomskifte-

*) „Det er nemlig ikke saa, som Philosopherne forklare, at Nødvendighed er Eenhed af Mulighed og Virkelighed, nei, Virkelighed er Eenhed af Mulighed og Nødvendighed ... Allerede i Forhold til at see sig selv i et Speil, er det nødvendigt at kjende sig selv; thi gjør man ikke det, saa seer man ikke sig selv, men blot et Menneske. Men Mulighedens Speil er ikke noget almindeligt Speil, det maa bruges med den yderste Forsigtighed. Thi om dette Speil gjælder det i høieste Forstand, det er usandt. At et Selv seer saaledes og saaledes ud i Muligheden af sig selv er kun halv Sandhed; thi i Muligheden af sig selv er Selvet endnu langtfra eller kun halvt sig selv. Saa gjælder det, hvorledes dette Selvs Nødvendighed bestemmer det nærmere". S. Kierkegaard. Sygdommen til Døden. S. 32—33. Men hvor villig man end fra Existensens og Virkelighedens eget Synspunkt maa indrømme, at Virkeligheden er Eenhed af Mulighed og Nødvendighed, saa ligger heri ingen Hindring for, at Nødvendigheden jo ogsaa, ved en Forandring af Synspunktet, kan opfattes som Mulighedens og Virkelighedens Eenhed.

liges Grundform, lader sig tilsyne. Hvorfor kan den endelige Modsætning af Umiddelbarhed og Reflexion ikke holde sig? Fordi ethvert af Modsætningens Led er lige omskifteligt. Umiddelbarheden, der ligesaavel i det Uendelige som i det Endelige forudsætter Reflexionen, skifter om og bliver reflecteret; Reflexionen, der i det Endelige som i det Uendelige forudsætter Umiddelbarheden, skifter om og gaaer op i det Umiddelbare: det Reflecterede bliver umiddelbart. End ikke Adskillelsen mellem umiddelbar og reflecteret Umiddelbarhed, en Adskillelse, hvormed Reflexionen har anstrengt sig til det Yderste, er istand til at holde sig. Ved Reflexionens Begyndelse bliver den første, altsaa umiddelbare Umiddelbarhed, Reflex i den begyndende Reflexion, altsaa reflecteret; med Reflexionens Fuldendelse forsvinder dens sidste Reflex i den tilblevne, altsaa tilværende, altsaa ikke længere reflecterede, men umiddelbare Umiddelbarhed. Reflexionen kan nu vende og dreie sig, hvordan den vil: altid faaer den det Samme ud af det Forskjellige og det Forskjellige ud af det Samme; altid det Samme og det Samme, det i alle Omskiftelser Uomskiftelige, det Uforanderlige, der magter alle Forandringer, det Nødvendige. Som det Muliges og Virkeliges absolute Eenhed er Nødvendigheden nu Hovedform: Alt er Nødvendighed, Alt er nødvendigt.

At nu ethvert af Formudviklingens Resultater med hele sin Alsidighed dog — paa Grund af den skiftende Modalitet — selv er eensidig, falder i Øinene. Var Resultatet: Alt er Virkelighed, Alt er virkeligt, det sidste og høieste, da vilde, hvad Empirikerne paastaae, de assertoriske Domme udelukkende afgive Erkjendelsens tilfældige Grundlag; de logiske Functioner vilde i utallige Ændringer være Functioner af umiddelbar Bestemthed. Var Resultatet: Alt er Mulighed, Alt er muligt, Formudviklingens Høieste, da skulde, hvad Skeptikerne antage, de problematiske Domme udgjøre Erkjendelsens grundløse Grundlag, og alle logiske Functioner være Functioner af ophævet Bestemthed. Var endelig Resultatet: Alt er Nødvendighed, Alt er nødvendigt, det eneste Fornuftige, da maatte, hvad Dogmatismen forudsætter, de apodiktiske Domme, — Axiomer, Definitioner, o. s. v. — afgive Erkjendelsens væsentlige, faste Grundlag; de logiske Functioner maatte da paa alle mulige Maader ændres til Functioner af reflecteret Bestemthed.

De vundne Resultater have paa en vis Maade samme Gyldighed. Den apodiktiske Dom vil ligesaa lidt være istand til at fortrænge eller beherske enten den assertoriske eller den problematiske, som nogen af disse nogensinde vil formaae at gjøre sig til Videns eneherskende. Det Assertoriske, det Problematiske og det Apodiktiske ere i Modaliteten tre Former, hvorunder Dommens Gyldighed oprindelig fremtræder; men i Ideernes Logik — det ligger i Logikens Væsen — er det en Selvfølge, at den apodiktiske Form maa være den overgribende. Til nærmere Belysning udhæves da de forskjellige Phaser for det Apodiktiske.

Forsaavidt Nødvendighedsformen fremkommer ved, at Reflexionen ophæver og standser sig selv, falder det Apodiktiske sammen med det Logiske: det Apodiktiske er logisk. Forsaavidt Reflexionen kun ved Hjælp af et Umiddelbart kan naae til Umiddelbarhed, og det Umiddelbare, i hvis Reflex Reflexionen standser, som Realnegation er Reflexionen modsat, maa det Apodiktiske falde sammen med det Antilogiske: det Apodiktiske er antilogisk. Skal nu det logisk Apodiktiske ikke geraade i Strid med det antilogiske, maae begge Former blive Modalbestemmelser af een absolut overgribende Form, det Rationelle: det Apodiktiske er baade som logisk og antilogisk rationelt. Altsaa:

1) Det Logisk-Apodiktiske: væsentlig Nødvendighed. I den hegelske Logik afhandles Nødvendigheden paa tre forskjellige Steder: i „den objective Logik“ under „Virkeligheden“ i „den subjective Logik“ under „Dommen“ (das Ur-

theil der Nothwendigkeit) og under „Slutningen" (der Schluß der Nothwendigkeit); imod en saadan Fordeling kan der i systematisk Henseende vistnok Intet indvendes. Charakteristisk er det derimod, at medens Udviklingen i Logikens objective Deel er udførlig, skarpsindig og frugtbar, er Behandlingen i den subjective Deel derimod kort, aphoristisk og gold. Grunden hertil er let at indsee; det er Miskjendelsen af Subjectiviteten, som ogsaa i dette Punkt hævner sig.

Naar Nødvendigheden belyses ved Dommen, skulde man dog vente at see dens Betydning fra den subjective Side, og dette saameget mere, som dens objective Betydning allerede forud har gjennemgaaet sin logiske Udvikling. Men nei! Dommen er jo objectiv, i Subjectivitetens Begreb, saa objectiv, at den objectivt dømmer sig selv; Nødvendigheden maa da anden Gang præsentere sig objectivt. Nødvendigheden skulde nu som Begrebets Nødvendighed erholde en trinviis Udvikling gjennem den kategoriske, den hypothetiske og den disjunctive Dom*); men de Bemærkninger, som i Anledning af Dommens Form anføres, ere saa langt fra at føre Udvik-

*) „Dieß ist die Nothwendigkeit des Begriffs", siger Hegel angaaende den disjunctive Dom — „worin erstens die Dieselbigkeit beider Extreme einerlei Umfang, Inhalt und Allgemeinheit ist: zweitens sind sie nach der Form der Begriffsbestimmungen unterschieden, so daß aber um jener Identität willen diese als bloße Form ist. Drittens erscheint die identische objektive Allgemeinheit deswegen als das in sich Reflektirte gegen die unwesentliche Form, als Inhalt, der aber an ihm selbst die Bestimmtheit der Form hat; das eine Mal als die einfache Bestimmtheit der Gattung; das andere Mal eben diese Bestimmtheit als in ihren Unterschied entwickelt, — auf welche Weise sie die Besonderheit der Arten, und deren Totalität, die Allgemeinheit der Gattung, ist". — At disse Bemærkninger blot anføres i Anledninng af Dommen og ingenlunde ere Begrebsbestemmelser, der med indre Nødvendighed udvikles af Dommens eiendommelige Væsen, er øinefaldende.

lingen af Nødvendighedsbegrebet videre, at de tvertimod tjene til at aflede Opmærksomheden fra Hovedsagen. Kun ved Modaliteten kan Bestemmelsen af Nødvendigheden vise sig at staae i væsentlig Afhængighed af Dommen. Afhængigheden kjendes paa Indsigten: i Indsigten mødes det Subjective med det Objective.

Det Objective, der svarer til Indsigten, er det Indlysende; det Indlysende fremstiller sig aldrig i et blot umiddelbart Lys: Forstandens Lys er altid reflecteret. Og dog er i det reflecterede Lys Reflexionen ophævet, Indsigten er i sin Reflecteren umiddelbar, i sin Umiddelbarhed reflecteret. Til Indsigtens reflecterede Umiddelbarhed svarer det umiddelbart Indlysende; til det umiddelbart Indlysende det umiddelbart Apodiktiske. Det umiddelbart Apodiktiske har ved første Diekast en paafaldende Lighed med det Assertoriske. „Vandet er flydende"; „den rette Linie er den korteste Vei imellem to Punkter"; med Hensyn paa det Umiddelbare i Forvisningen synes begge Domme at høre under samme Kategorie, og dog er her en Sphæreforskjel: den første er assertorisk, den sidste er apodiktisk. At den sidste Dom væsentlig er apodiktisk, sees deraf, at det er Reflexionen, ikke Sandsningen, der giver os Visheden. Vi drage i Tankerne utallige Linier, vi sammenligne dem, og indsee nu, uden at see de utallige Linier umiddelbart, at den rette maa være den korteste. Forsaavidt Indsigten beroer paa en Sammenlignen, er Lyset i det Indlysende reflecteret. Men en egentlig Beviisførelse finder alligevel ikke Sted; hele Sammenligningen beroer paa et Skjøn: Sætningen er som Grundsætning umiddelbart indlysende.

At det ved sig selv Indlysende væsentlig beroer paa Reflexion, at ingen Grundsætning staaer saa fast, at den jo maa falde for et dialektisk Angreb, er paa Dogmatismens Standpunkt en logisk Hemmelighed. Og dog kan man gjøre Forsøget med hvilkensomhelst Grundsætning. „To Størrelser, som hver for sig ere ligestore med een og samme tredie, ere

indbyrdes ligestore"; denne Sætning vakler øieblikkelig, naar den ret bliver gjennemreflecteret. Er her da virkelig nogen Modsigelse? „For at indsee, hvad det egentlig er, her tales om, maa man udtrykkelig mærke sig, at her ikke tales om Ting, der have Størrelse, men om Størrelser. Tales her, ikke om Størrelserne selv, men om Ting, der have Størrelse, f. Ex. et Æble, en Trekant, en Time o. s. v., da er her ganske vist ikke Spor af Modsigelse. At to Trekanter, som hver for sig ere ligestore med een og samme tredie, ere indbyrdes ligestore, forstaaes af sig selv. Saalænge vi have med concrete Størrelser at gjøre, kan Forskjellen og Fleerheden meget vel bestaae med Ligestorheden; men naar der handles om rene Størrelser, stiller Sagen sig anderledes. En Fleerhed af Størrelser forudsætter med Nødvendighed, at den ene maa kunne adskilles fra den anden: uden indbyrdes Forskjel ingen Fleerhed. Men hvorved skulle rene Størrelser vel adskille sig fra hverandre indbyrdes uden ved Storheden? Ere Størrelserne indbyrdes ligestore, saa er jo ethvert Glimt af Forskjel forsvunden, dermed er tillige Fleerheden forsvunden: at flere Størrelser ere indbyrdes lige, vil altsaa med andre Ord sige, at det ikke er flere, men een og samme Størrelse, som, hvormange Gange den end gjentages, dog ikke mangfoldiggjøres, men vedbliver at være den selvsamme". *)

Vil Nogen mene, at logiske Undersøgelser af denne Art ere aldeles ufrugtbare, da behøve vi blot at minde om, hvor inderlig Spørgsmaalet om de rene Størrelsers Forskjellighed hænger sammen med Sørgsmaalet om principium indiscernibilium, et Spørgsmaal, der er afgjørende ved Bedømmelsen af den leibnitziske Philosophie. Vil Nogen mene, at den Dialektik, hvormed dogmatiske Grundsætninger rokkes, absolut maa være sophistisk, da maa herved mærkes, at det ikke er

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." Universitetsaaret 1860—61. S. 2—3.

det negative Resultat, men dets Udtydning og Anvendelse, hvorpaa Sophistiken skal kjendes. Naar en Grundsætning er rokket, udtyder Sophisten det saaledes, at det er den apodiktiske Dom, der er kuldkastet, og benytter det negative Resultat til et Tankespil. Den sande Dialektik forstaaer Sagen anderledes. At Grundsætningen kan rokkes, betyder, at det Apodiktiske hviler paa Reflexionen; Sætningens Vaklen er Udtrykket for, at Reflexionen er sat i Bevægelse. Bevægelsen betinges af Abstractionen. Idet den abstracte Sætning opstilles som Grundsætning, maa der altid en eller anden Bibestemmelse til for at holde den i Umiddelbarheden. Saaledes holder Mathematiken de forskjellige ligestore Størrelser ud fra hverandre ved Betegnelser, Biforestillinger om Summer, Produkter ($3 + 3 = 3 . 2 = 12 : 2$), Potenser o. s. v. Idet nu Dialektikeren lader Abstractionen borttage de paagjældende Biforestillinger og sætter Tanken i Uro, er han sig tilfulde bevidst, hvad han gjør; thi han veed med sig selv, at hele Operationen er meningsløs, dersom han ikke tilbagegiver Sætningen den fradragne Umiddelbarhed og saaledes igjen bringer Reflexionen til Ro. Paa denne Maade bliver det indlysende, at Sætningen er en apodiktisk Dom og som apodiktisk Dom en sand Grundsætning.

Den sunde Menneskeforstand stoler, og det med Rette, paa det umiddelbart Indlysende; men naar der skal gjøres Adskillelse mellem den assertoriske og den apodiktiske Dom, er Opgaven ikke saa let. At prøve det Apodiktiske ved Hjælp af Modsigelsen faaer kun Betydning, naar man først tilfulde har prøvet Modsigelsen. Hvor vanskeligt det undertiden kan være at paavise og prøve en Modsigelse, sees af mangfoldige Exempler, og minder os, hvad Anstrengelsen med Problemerne hos de Gamle angaaer, i denne Forbindelse særlig om Løgneren (ψευδόμενος). „Naar En siger, at han lyver, lyver han saa med dette sit Udsagn, eller siger han Sandhed? Her fordres til Svar enten Ja eller Nei. „Ja, han lyver!"

— Og siger det selv, nævner Tingen med det rette Navn, siger, hvad sandt er, lyver altsaa ikke. „Nei, han lyver ikke, han taler Sandhed!“ — Man maa altsaa troe, hvad han siger; nu siger han jo netop, at han lyver, saa taler han jo ikke Sandhed“. Enten her svares Ja eller Nei, saa svares her i en apodiktisk Dom. Reflexionsbevægelsen fremkommer derved, at Begreberne Løgn og Sandhed uophørlig ombyttes med hinanden; det er to apodiktiske Domme i indbyrdes Strid, en Antinomie i sophistisk Form.

At her er en Sophisme, er umiddelbart indlysende. Men naar dette umiddelbart Indlysende nu tillige skal give en tilsvarende Indsigt, maa det nøiagtig vises, hvori det Sophistiske bestaaer; kun saaledes kan Sophismen udtrykkelig hæves. Det er to Domme, som her ere slaaede sammen i Eet; en Dom om en Dom er smeltet sammen med den bedømte Dom. Den, der siger: jeg lyver, han dømmer om et Udsagn, han enten har givet eller vil give, altsaa forsaavidt om en Dom. Kalde vi Dommen i Udsagnet x, Dommen om Udsagnet a, saa indsees, at den Talende maa apodiktisk være sanddru i den ene Dom, naar han apodiktisk er Løgner i den anden. Er Dommen x en Sandhed, saa stikker Løgnen i Dommen a; er Dommen a en Sandhed, saa have vi Løgneren i Dommen x. Den, der selv siger, at han lyver, maa absolut enten have sagt Noget, eller i sit Udsagn henvise til Noget, hvori han ikke lyver; han bliver da Løgner ved at være sanddru, og sanddru ved at være Løgner. — Istedenfor at afvise Sophismen med Foragt, maae vi snarere beundre den Snildhed, hvormed Knuden er knyttet, og opfatte det, ikke som et Tegn paa Aandsforvirring, men som et talende Beviis paa den græske Tænknings logiske Energie, naar vi hore, at Chrysippos skrev sex Bøger om denne Tankegaade, og at Philetas fra Chos paadrog sig en Svindsot ved overdrevne Anstrengelser for at løse den. Det umiddelbart

Indlysende maa hæves til Indsigt; det Apodiktiske maa sees at være apodiktisk.

Den assertoriske Dom har den problematiske udenfor sig og hjemfalder just derfor saa let til det Problematiske; den apodiktiske Dom derimod har ved Reflexionen det Problematiske i sig selv, har overvundet det og magter det. At det Apodiktiske er indlysende ved sig selv, viser, at det Problematiske er overvundet; at det i sig selv Indlysende hviler i Reflexion, sees deraf, at det Problematiske, for at være overvundet, maa være forudsat: paa Gjennemsigtigheden af det i det Apodiktiske ophævede Problematiske beroer Indsigten.

Det er da heller ikke blot Dialektiken, der for Begrundelsens Skyld rokker ved Grundsætningerne og giver det Umiddelbare til Priis for Reflexionen; en exact Videnskab som Mathematiken gjør det Samme. Det kan for Mathematiken i flere Tilfælde være tvivlsomt, om en Sætning skal opstilles som Grundsætning, betragtes som Definition eller bevises som Læresætning. Læresætningen og Grundsætningen ere begge apodiktiske Domme; Forskjellen er, at hiin er middelbart, denne umiddelbart indlysende. Men denne Forskjel kan Tænkningen ophæve; thi Umiddelbarheden i det umiddelbart Indlysende er reflecteret, og Reflexionen i det middelbart Indlysende ved Lysningen selv umiddelbar.*)

---

*) I „Elementær Geometri“ ved C. Ramus, Kjøbenhavn 1850, er Sætningen om den rette Linie mellem to Punkter opstillet som Grundsætning. „En Grundsætning (axioma)“ — hedder det S. 7 — „fremstiller en Sandhed som umiddelbart given, idet dens Nødvendighed er i sig selv indlysende (f. Ex. kun een Linie kan være den korteste mellem to Punkter)“. Herved henvises vi til et Foregaaende (S. 5), hvor det allerede er sagt, at den Linie, som angiver den korteste Afstand mellem to Punkter, er den rette Linie. I „Elementær Plangeometrie“ af L. Oppermann, Kjøbenhavn 1845, er Definitionen paa den rette Linie derimod angiven for sig (S. 4),

I den apodiktiske Dom har Reflexionen udlignet Forskjellen mellem subjectiv Vished og objectiv Væsenhed. Den assertoriske Dom er umiddelbart subjectiv, fordi den er umiddelbart objectiv; den apodiktiske er reflecteret objectiv, fordi den er reflecteret subjectiv. I hvilken Betydning det logisk Apodiktiske beroer paa den ved Reflexion fastsatte Bestemthed, sees af Domme, hvori den Vidende befinder sig paa sin Viden. Paa denne Maade kan en hvilkensomhelst Dom bestemmes ved en apodiktisk Dom. Tavlen er virkelig sort, altsaa: Dommen om en Tavles Farve er nødvendigviis assertorisk. Den chemiske Tiltrækning er maaskee elektrisk, altsaa: Dommen om Identiteten af elektrisk og chemisk Tiltrækning er — paa Videnskabens nuværende Trin — nødvendigviis problematisk. Videns objective Væsenhed bestemmes apodiktisk ved Viden selv: der gives i formel Reflexion en apodiktisk Viden af det Assertoriske og det Problematiske ligesaa vel som af det Apodiktiske. Men Et er Objectiviteten i Videns Form, et Andet det Objective i Videns Indhold. Hvad Videns Indhold angaaer, er det kun Ideen, det Absolute selv, der kan give sand apodiktisk Vished.

Naar det synes, som om der i det Endeliges Relationer var Meget, hvorom der kunde haves apodiktisk Vished uden ligefremt Hensyn til Ideen, da maa herved mærkes, at det Apodiktiske i slige Tilfælde er betinget, og det Betingede i alle Reflexioner en Reflex af sit Ubetingede. „Den kritiske Adskillelse af den rene Anskuelse uden Begreb og det rene Begreb uden Anskuelse er i sit Væsen usand; Begreb og Anskuelse ere Momenter for hinanden gjensidig, deres dialektiske Enhed er deres Sandhed, de ere i Ideen Eet. Den kritiske Adskillelse af Qvantitetens, Qvalitetens, Relationens og Modalitetens

---

og Sætningen: „Den korteste Linie mellem to Punkter er ret", opstilles saa senere hen (S. 43) udtrykkelig som Læresætning med udførligt Beviis.

Kategorier har i det Endelige sin Betydning, men er, naar det gjælder Væsenet selv, ideeløs og usand. Til Kritikens endelige Adskillelse svarer en ligesaa endelig Forbindelse; men Ideen er ligesaa lidt en Sum af endelig forbundne Kategorier, som en for sig, d. e. ligeoverfor de øvrige værende Fornuftkategorie. Ideen er som Idee Kategoriernes indre principielle Totalitet, Sandheden i de kategoriske Bestemmelser. Den kritiske Adskillelse af en Ting i sig uden Egenskaber og et Phænomen af Egenskaber uden en Ting i sig er ideeløs og usand; Sandheden er, at Tingen bestemmes ved sine Egenskaber og Egenskaberne ved Tingen: den uendelige Vexelbestemmelse grunder sig paa Ideen. Den kritiske Adskillelse af et Subject for sig uden Object og et Object for sig uden Subject er fra Væsenssiden den høieste Ideeløshed. At negte Identiteten af det Subjective og det Objective er at fornegte Ideen og gjøre al Sandhedserkjendelse umulig." *)

Hvad den synlige Verden angaaer, er der en væsentlig Forskjel mellem at see Tingene i Lyset og at see Lyset som Lys; i det Intellectuelle er der en endnu større Forskjel mellem at see Sandheden stykkeviis i de sande Sætninger og at see de sande Sætninger som Momenter i Sandheden selv. Sandheden i enhver sand Sætning, i enhver apodiktisk Dom, er et Glimt af Ideens Lys; ligesom ingen Gjenstand kan sees i det rene Mørke, saaledes kan heller ingen Sandhed erkjendes i den rene Ideeløshed: overalt i det Indlysende, være sig det umiddelbart eller middelbart Indlysende, er det en Lysning af Ideen, der sees i Indsigten. Men adspredt i de mange Lysninger, fordeelt paa de mange apodiktiske Domme i deres deels ubetingede Umiddelbarhed deels endelige Betingethed, kunne Straalerne af Ideens Lys endnu ikke samle sig i det Brændpunkt, hvori Ideen belyser sig selv; det relativt Apodiktiske mangler endnu sit Absolute.

---

*) Philos. Propæd. S. 181—82.

I denne Sammenhæng kan Forholdet mellem mathematiske og logiske Sandheder, mellem Mathematikens og Logikens apodiktiske Domme nærmere belyses. Enkeltviis og i deres specielle Forbindelser have de mathematiske Sætninger et langt stærkere Præg af apodiktisk Gyldighed end de logiske. De logiske Sætninger befinde sig under den strømmende Bevægelse i bølgende Overgange. Denne Bølgen, denne dialektiske Svingen og Svæven giver dem for den overfladiske Betragter noget Vaklende, noget Slibrigt og Utilforladeligt, der ikke synes at kunne bestaae med Fordringen paa apodiktisk Vished. Anderledes i Mathematiken. De mathematiske Sætninger bære jo vistnok ogsaa Relativitetens Mærke, forsaavidt de i indbyrdes Sammenhæng afhænge, den ene af den anden; men trods denne Afhængighed og gjensidige Betingethed er dog hver Sætning for sig saa exact bestemt, og giver enkeltviis en saa uimodsigelig Vished, at det Apodiktiske derved erholder en punktlig Allestedsnærværelse: det kan bogstavelig paapeges paa ethvert Punkt. Og dog mærker man i Mathematiken Intet til Ideen som Idee; med hvad Ret kan det da siges, at ethvert apodiktisk Glimt er en Fulguration af Ideen?

I Systemet af Mathematikens apodiktiske Domme er Videns Idee nærværende fra Først til Sidst; men at Ideen trods sin apodiktiske Nærværelse ikke lader sig mærke som Idee, har apodiktisk sin Grund i Punktualitetens Eiendommelighed. Den Punktlighed, hvormed hver enkelt Hovedsætning fremhæves og fastholdes for sig, giver Endeligheden, Middelbarheden og Betingetheden en saa afgjørende Overvægt, at den indre Uendelighed maa holde sig skjult. Ja, saa fremmed kan Uendelighedens Væsen være for en Mathematikers Bevidsthed, at han endog opfatter Uendelighedsbegrebet som en Art „*Blandingsbegreb*" og paastaaer, at der i Mathematiken ikke gives noget Uendelighedsproblem.*) I en Ideernes Logik kunne de

*) At tænkende Mathematikere, hvormegen Vægt de end iøvrigt lægge paa Operationsmethodens tilfredsstillende Resultater, desuagtet aldrig

enkelte Sætninger derimod ikke særlig fremtræde med apodiktisk Selvstændighed, da hver relativ Bestemmelse er et Moment, et Glimt af det Absolute. Men just denne de apodiktiske Momenters reflecterede og i Reflexionen gjennemsigtige Form gjør Ideen, det absolut Apodiktiske, synlig.

Modalitetens almindelige Hovedformer: Mulighed, Virkelighed og Nødvendighed, anbefale sig vexelviis til den sunde Sands saaledes, at snart Endeligheden, snart Uendeligheden, snart Virkelighedssiden, snart Ideesiden vender imod Betragteren. Paa Endelighedens Trin gjælder det, at der nødvendigviis maa være Noget, der blot er *muligt*, Noget, der er *virkeligt*, og Noget, der er *nødvendigt*. Seet under Uendelighedens Synspunkt træder Forskjellen mellem Muligt, Virkeligt og Nødvendigt saaledes i Baggrunden, at den ene

have kunnet faae det i deres Tanker ubegribelige Begreb (Uendelighedsbegrebet) paa en tilfredsstillende Maade adskilt fra den paa dette Begreb hvilende Methode, viser Mathematikens Historie lige fra Leibnitz og Newton (Jvfr. Mathem. og Dialekt. S. 90—91, S. 95 o. flg.) indtil den nærværende Tid. „For det Første kunne vi, naar Principet er ubekjendt, jo ikke vide, om ogsaa alle deraf følgende Consequenser lade sig indrømme: vi gaae som i Blinde, og det turde hænde sig, at vi efter møisommelig Anstrengelse tilsidst stødte paa Noget, som netop udviste Principets Natur, d. v. s. paa Noget, vi ikke kunde begribe. For det Andet: er det ikke en skammelig Nedværdigelse af Fornuften, at lade den følge en Sammenhæng af Led, en Række, hvis Begyndelse og Ende den ikke kan gjennemskue?" Disse Savriens Betænkeligheder forklare tilstrækkelig den Uro og Spænding, hvori det Uendeliges Analyse bestandig har holdt den mathematiske Reflexion (Mathem. Dial. S. 55—56), hvis Problem — saaledes som en af Berlinerakademiet i Aaret 1784 udsat Priisopgave charakteristisk nok udtrykker det, „wie aus einer widersprechenden Voraussetzung so viele wahren Sätze haben können hergeleitet werden" — ikke vil ophøre at vende tilbage. Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1860—61. S. 47—48.

af Formerne uvilkaarlig faaer Magt med de to andre, og nu hedder det: snart, at Alt er muligt, snart, at Alt er virkeligt, snart, at Alt er nødvendigt. Falder Eftertrykket paa Vorden (Heraklit), saa er Alt muligt; falder Eftertrykket paa Væren og det Værende, saa er Alt virkeligt (Megarikerne); falder Eftertrykket paa Virkelighedens i sig reflecterede Væsen, den uendelige Substans, saa er Alt nødvendigt (Spinoza). I logisk Forstand er Nødvendigheden overgribende, men den overgribende Nødvendighed er væsentlig subjectiv.

2) Det Antilogisk-Apodiktiske: virkelig Nødvendighed. Til nærmere Bestemmelse af den væsentlige eller subjective Nødvendighed er det nødvendigt at bestemme den objective eller virkelige; er den subjective Nødvendighed logisk, saa maa den objective være antilogisk. Men i Indsigten maa Nødvendigheden kjendes paa det Apodiktiske; gives der en antilogisk Nødvendighed, saa maa der gives en Vished, som paa een Gang baade er apodiktisk og antilogisk; der maa, med andre Ord, gives en Indsigt i det Antilogiske. Al Indsigt er væsentlig logisk; en Indsigt i det Antilogiske er da en haard Modsigelse: et antilogisk Apodiktisk maa ved første Diekast forekomme Betragteren som en contradictio in adjecto.

Den objective, antilogiske Nødvendighed er haard, den haarde Nødvendighed er umiddelbar; men selv i sin haardeste Umiddelbarhed er Nødvendigheden dog væsentlig reflecteret og staaer ved Reflexionen aaben for Indsigten. Det er just den objective Nødvendighed, der med al sin Haardhed gaaer mæglende ind imellem det Logiske og det Antilogiske, og gjør en Indsigt i det Antilogiske mulig. Nødvendighedens logiske Væsenhed reflecterer sig i det Almene; dens haarde Umiddelbarhed sees i det Enkelte. Fæstes Blikket udelukkende paa det Enkelte, saa forsvinder Nødvendigheden; den bliver borte i en Tilfældighed. Det Tilfældige er, fordi det er, har sin Grund i sig selv, eller rettere: det har ingen Grund, fordi det i al Umiddelbarhed er en tilværende Grund og følgelig grundløst;

heri ligner Tilfældigheden den haarde, i sin Haardhed blinde Nødvendighed. Det umiddelbart Nødvendige er et Tilfældigt, det Tilfældige er et umiddelbart Nødvendigt: her sees det Antilogiske. Men just, idet den haarde Umiddelbarhed antilogisk støder Reflexionen fra sig, vil denne Tilbagestøden væsentlig være en Tiltrækning. Subjectiviteten, der ikke kan gjennemreflectere det Tilfældige, kan dog reflectere over det, altsaa gjøre det til Gjenstand for en Reflexion.

Som Gjenstand for en Reflexion viser det Tilfældige sig let i sin Forskjel fra og Eenhed med det objectivt Nødvendige. At det Tilfældige i sig selv er grundløst, vil da sige, at det har sin Grund udenfor sig selv; at det er, fordi det er, vil sige, at det er, fordi et Andet er; at det er, fordi et Andet er, vil sige, at det som udvortes Enkelt staaer imod et andet udvortes Enkelt. Anderledes med det Nødvendige. At det Nødvendige er, fordi det er, betyder, at det umulig kan have sin Grund udenfor sig, eftersom det har sine Betingelser og dermed sin tilstrækkelige Grund i sig selv alene. Forsaavidt det Nødvendige fremtræder som det enkelte Tilfælde, reflecterer det sig i den almene Nødvendighed; det har som et Nødvendigt i denne Reflexion det Almene, ikke udenfor sig, men i sig: det de nødvendige Tilfælde iboende Almene er Magten. Alle Udslag af den umiddelbare Magt ere i deres umiddelbare Enkelthed lutter Tilfælde, i deres udvortes Gjensidighed tilfældige; men Magten selv, det i det Enkelte reflecterede og i Reflexionen dog umiddelbart Almene, er Nødvendigheden, den virkelige Nødvendighed.

Hvorledes den virkelige, i Magtens Form antilogiske Nødvendighed forholder sig til Indsigten, kan sees af den apodiktiske Dom. Paa det antilogiske Grundlag har den apodiktiske Dom en saa paafaldende Lighed med den assertoriske, at det i de enkelte Tilfælde endog er vanskeligt at skille dem ad. „Dette Legeme er virkelig tungt“; „Legemet er nødvendigviis tungt“; i første Tilfælde fæstes Opmærksomheden paa Legemet

i dets umiddelbare Enkelthed, og Dommen maa blive assertorisk; i sidste Tilfælde fæstes Opmærksomheden paa det i Legemet legemlige Væsen, og Dommen maa blive apodiktisk, nemlig antilogisk-apodiktisk. Den assertoriske Dom bestemmes ved Gjenstanden, den antilogisk-apodiktiske ved Magten. Gjenstanden i dens Eiendommelighed er et Magtens Ord; men Gjenstandens objective Mening, den mægtige, almene Tanke, gjør Magtordet til et Videns Ord.

Det store kantiske Spørgsmaal: „hvorledes ere synthetiske Domme a priori mulige?" kan i denne Sammenhæng paralleliseres med det Spørgsmaal: hvorledes ere antilogisk-apodiktiske Domme mulige? At de synthetiske Domme have en fremherskende empirisk, altsaa antilogisk og forsaavidt assertorisk Charakteer, er forudsat i det kantiske Spørgsmaal; dersom det Synthetiske ikke nærmest fremkom a posteriori, kunde det jo ikke være et Problem at finde det a priori. At de analytiske og forsaavidt apodiktiske Domme ere af apriorisk Charakteer, er ligeledes forudsat. Kant spørger just efter det Synthetiske, ikke efter det Analytiske, fordi de analytiske Domme, hvad Hume allerede har fremhævet, paa Grund af Identitetens formelle Væsen, ikke berige Erkjendelsen. *)

*) Analytische Urtheile (die bejahenden) sind also diejenigen, in welchen die Verknüpfung des Prädicats mit dem Subject durch Identität, diejenigen aber, in denen diese Verknüpfung ohne Identität gedacht wird, sollen synthetische Urtheile heißen . . . Erfahrungsurtheile, als solche, sind insgesammt synthetisch. Denn es wäre ungereimt, ein analytisches Urtheil auf Erfahrung zu gründen, weil ich aus meinem Begriffe gar nicht hinausgehen darf, um das Urtheil abzufassen, und also kein Zeugniß der Erfahrung dazu nöthig habe. Daß ein Körper ausgedehnt sei, ist ein Satz, der a priori feststeht, und kein Erfahrungsurtheil. Denn, ehe ich zur Erfahrung gehe, habe ich alle Bedingungen zu meinem Urtheile schon in dem Begriffe, aus welchem ich das Prädicat nach dem Satze des Widerspruchs nur herausziehen und dadurch zugleich der Nothwendigkeit des Urtheils bewußt

Med den kantiske Modsætning mellem analytiske og synthetiske Domme parallelisere vi endvidere Modsætningen mellem apodiktiske og assertoriske. De assertoriske Domme ere Virkelighedsdomme, altsaa Erfaringsdomme, altsaa synthetiske; de apodiktiske Domme ere Nodvendighedsdomme, altsaa Reflexionsdomme, altsaa analytiske. Men nu har det i Læren om Dommens Form viist sig, at den analytiske Dom nødvendig forudsætter den synthetiske, og omvendt; altsaa maa i enhver Dom det Aprioriske nødvendig forudsætte det Empiriske, og omvendt. Virkelighedsdommen maa, for at være Dom, reflectere Nodvendigheden, og Nodvendighedsdommen, forsaavidt Nodvendigheden er objectiv, Virkeligheden; idet Nodvendighedsdommen reflecterer Virkeligheden, bliver den analytiske Dom empirisk, antilogisk; idet Virkelighedsdommen reflecterer

werden kann, welche mich Erfahrung nicht einmal lehren würde. Dagegen ob ich schon in dem Begriff eines Körpers überhaupt das Prädicat der Schwere gar nicht einschließe, so bezeichnet jener doch einen Gegenstand der Erfahrung durch einen Theil derselben, zu welchem ich also noch andere Theile eben derselben Erfahrung, als zu dem ersteren gehörten, hinzufügen kann. Ich kann den Begriff des Körpers vorher analytisch durch die Merkmale der Ausdehnung, der Undurchdringlichkeit, der Gestalt &c., die alle in diesem Begriffe gedacht werden, erkennen. Nun erweitere ich aber meine Erkenntniß, und, indem ich auf die Erfahrung zurücksehe, von welcher ich diesen Begriff des Körpers abgezogen hatte, so finde ich mit obigen Merkmalen auch die Schwere jederzeit verknüpft, und füge also diese als Prädicat zu jenem Begriffe synthetisch hinzu. Es ist also die Erfahrung, worauf sich die Möglichkeit der Synthesis des Prädicats der Schwere mit dem Begriffe des Körpers gründet, weil beide Begriffe, ob zwar einer nicht in dem anderen enthalten ist, dennoch als Theile eines Ganzen, nämlich der Erfahrung, die selbst eine synthetische Verbindung der Anschauungen ist, zu einander, wiewohl nur zufälliger Weise, gehören. Kritik der reinen Vernunft. Werke. Zweiter Band. Leipzig 1838. S. 42—44.

Nødvendigheden, bliver den synthetiske Dom aprioristisk, logisk. Forholdet mellem det Empiriske og det Aprioriske i vore Erfaringsdomme bestemmer Kant paa følgende Maade: „alle Erfaringsdomme ere empiriske, men alle empiriske Domme ere derfor ikke Erfaringsdomme. Saadanne Domme som: Værelset er varmt; Sukkeret er sødt, Malurten er bitter, ere empiriske; men som blotte Perceptionsdomme have de kun subjectiv Gyldighed, og ere desaarsag ikke Erfaringsdomme. Perceptionsdommen udtrykker kun, at to Sandsefornemmelser til en given Tid ere forenede i mig, det sandsende Subject." Dette er, som vi ovenfor have seet, en Opfattelse af den assertoriske Dom fra den umiddelbart subjective Side. Anderledes forholder det sig med Erfaringsdommen. „Hvad Erfaringen under visse Omstændigheder lærer mig, maa den lære mig og Enhver til enhver Tid" . . . „Derfor udtaler jeg alle slige Domme som objectivt gyldige, som f. Ex. naar jeg siger: Luften er elastisk, saa er denne Dom nærmest kun en Perceptionsdom; jeg henfører to Sandsefornemmelser til hinanden. Vil jeg, at det skal kaldes en Erfaringsdom, saa fordrer jeg, at Forbindelsen stilles under en Betingelse, der gjør den almeengyldig." Men, for at en umiddelbar Sandsningsdom skal kunne blive til en Erfaringsdom, fordres, at Sandsningen subsumeres under et eller andet „Forstandsbegreb"; „Luften, f. Ex., hører under Aarsagsbegrebet; dette Begreb bestemmer Dommen om Luften med Hensyn paa Udvidelse som hypothetisk. Derved bliver nu denne Anskuelse forestillet, ikke blot som hørende til min Sandsning af Luften i min Tilstand eller til en Tilstand for Andres Sandsning, men som *nødvendig*;" Dommen bliver almeengyldig, altsaa Erfaringsdom, derved, „at visse Domme, der subsumere Anskuelsen af Luften under Aarsagens og Virkningens Begreb, gaae forud og derved bestemme Sandsefornemmelserne, ikke blot respectivt ved hinanden i mit Subject, men i det Hele med Hensyn

paa Dommens Form (her den hypothetiske) og paa denne Maade gjøre den empiriske Dom almeengyldig".*)

Heraf sees, at den kantiske Erfaringsdom falder mellem den assertorisk-objective og den antilogisk-apodiktiske: i sin Eenhed med Perceptionsdommen udtrykker den det Assertoriske, i sin Eenhed med Forstandskategorien udtrykker den det Apodiktiske. Men i tre Punkter er Misviisningen kjendelig.

For det Første maa Kant indskrænke det Apodiktiske til det psychologisk Subjective, efterdi det Aprioriske hos ham kun har psychologisk-subjectiv Gyldighed. „Vi maae", siger han, „adskille Naturens empiriske Love, der altid forudsætte særegne Sandsninger, fra de rene eller almene Naturlove, som, uden at særegne Sandsninger ligge til Grund, blot indeholde Betingelserne for deres nødvendige Forening i Erfaringen, og i Henseende til de sidste er Natur og *mulig* Erfaring ganske og aldeles eens, og da Lovmæssigheden i denne beroer paa Phænomenernes nødvendige Sammenknytning i en Erfaring, uden hvilken vi aldeles ikke kunne erkjende nogen Gjenstand i Sandseverdenen, altsaa paa Forstandens oprindelige Love, saa lyder det vel i Begyndelsen noget underligt, men er ikke desmindre vist, naar jeg med Hensyn paa de sidste siger: *Forstanden henter ikke sine Love (a priori) fra Naturen, men foreskriver den disse.* **)

For det Andet mystificerer Fornuftkritiken Forholdet mellem „Synstingene (Phænomena)", der udgjøre „Sandseverdenen" og „de særskilte Forstandsvæsener (Noumena)", der skulle udgjøre „Forstandsverdenen". Kritiken indskjærper nemlig paa det Eftertrykkeligste, „at vi aldeles ikke vide og ikke kunne vide noget Bestemt om disse rene Forstandsvæsener, efterdi vore rene Forstandsbegreber ligesom ogsaa vore rene

---

*) Jvfr. Kant's kleinere metaphysische Schriften. Werke. Dritter Band. Leipzig 1838. Prolegomena zu jeder künftigen Metaphysik. S. 215 flg.

**) Prolegomena z. j. k. Metaphys. S. 240.

Anskuelser kun gaae ud paa Gjenstande for en mulig Erfaring, altsaa paa blotte Sandsevæsener". Da nu „Forstandsvæsenerne" antages for ubestemmelige, mangler enhver Mægling mellem de almene Kategorier og de individuelle Gjenstande eller, nøiagtigere, mellem det i Kategorierne Almene og det i Gjenstandene Individuelle.

For det Tredie er den kantiske Kritik ikke istand til at angive, hvorledes det i sig Objective egentlig forholder sig til Sandsning og Tænkning; om det f. Ex. først gjennem de rene Anskuelser individualiserer og bestemmer det Sandselige og saaledes udfylder Forstandsformerne; eller om det maaskee først bestemmer Forstandsformerne og gjennem disse de til Anskuelserne svarende Sandseindtryk; eller om det paa een Gang, altsaa lige oprindelig, udfylder og bestemmer baade Anskuelsesformer og Kategorier. I første Tilfælde har det ubekjendte Objective størst Affinitet til det Sandselige, i andet Tilfælde til det Intellectuelle, i tredie Tilfælde er det ligelig beslægtet med begge.

Den første Misviisning hæves paa følgende Maade. Reflecteret i den ontologiske Subjectivitet har det Aprioriske ikke blot subjectiv, men ogsaa objectiv Gyldighed, ikke blot Gyldighed i Viden, men ogsaa Gyldighed i Magt. Det er altsaa ikke den menneskelige Forstand, der foreskriver Naturen Love; den erkjender tvertimod i Naturen Lovenes objectivt-aprioriske Gyldighed: til denne Erkjendelse svarer det Apodiktiske i Erfaringsdommene. Enhver Erfaringsdom kan nu være baade assertorisk og apodiktisk, eftersom den tilsvarende Umiddelbarhed er *blot umiddelbar* eller *reflecteret*. Bestemt ved Gjenstanden i al Umiddelbarhed er Dommen assertorisk, er fra den subjective Side, hvad Kant kalder en Perceptionsdom (ein Wahrnehmungsurtheil), og bliver, naar Reflexionen sættes i Bevægelse, let problematisk. Bestemt, ikke ved Gjenstanden i dens Umiddelbarhed, men ved den i Gjenstandsforholdene sig aabenbarende Nødvendighed, er Dommen

apodiktisk. Det er ikke Loven som Lov, der i det virkelige Tilfælde udtrykker Nødvendigheden; thi Loven som Lov forudsætter en frigjort oversvævende Reflexion i en bestemt Modsætning til det enkelte Tilfælde, hvori den opfyldes. En saadan Reflexion finder her ikke Sted; Nødvendigheden reflecterer sig i Tilfældet selv, og Tilfældet virker paa Indsigten med slaaende Umiddelbarhed. Naar Bordet hælder, og Glas og Tallerkener ere i Begreb med at falde, saa gjør Huusmoderen Anskrig: „Tag Dig iagt! det vælter, det maa absolut vælte, dersom Du ikke" o. s. v. Her have vi et Exempel paa en antilogisk-apodiktisk Dom. Den ængstede Huusmoder faaer uvilkaarlig et Indtryk af den betingede Nødvendighed. Vel seer hun endnu ikke Ødelæggelsen, thi den er jo ikke virkelig foregaaet; men hun seer den dog for sine Øine, hun seer den umiddelbart og dog i Reflexion, thi hun indseer *Nødvendigheden*, „dersom ikke" . . . Her falder i en saadan Indsigt ikke først et Blik paa de almindelige Naturlove, særlig paa Faldloven, dernæst et Blik paa de stedfindende Betingelser og saa tilsidst en Forstaaelse af, at Faldloven i det faretruende Tilfælde sørgelig vil opfyldes: en saadan Middelbarhed, en saa endelig Udstykning staaer jo i latterlig Strid med det Øieblikkelige i Indsigten. Og dog ere, trods det Umiddelbare og Øieblikkelige, alle ved Udstykningen angivne Momenter tilstede i Reflexionen; thi Reflexionen er *øieblikkelig*: det er den øieblikkelige Reflexion, hvori Indsigten seer Nødvendigheden.

Forvexles den øieblikkelige Reflexion med den umiddelbare Sandsning, saa bliver den antilogisk-apodiktiske Dom, Nødvendighedsdommen om det enkelte virkelige Tilfælde, forvexlet med en assertorisk Dom, en umiddelbar Virkelighedsdom, og Confusionen er i fuld Gang. Gives der ingen apodiktisk Dom om det enkelte virkelige Tilfælde; er enhver Virkelighedsdom uden videre assertorisk: saa er Nødvendigheden i sin objectivt virkelige Nærværelse een Gang for alle gaaet tabt. Vi

maae da enten med Hume give Affald paa al virkelig Nødvendighed, eller med Kant lade den menneskelige Forstand foreskrive Naturen Love.

Misligheden ved „de særskilte Forstandsvæsener“ lader sig nu ogsaa hæve. Hvad ere „de særskilte Forstandsvæsener“ vel Andet end Existenskategorier, kategoriske Substantialitetsformer, objectivt aprioriske Magtbegreber, hvorved Tingen i existentiel Enkelthed viser sig som en Individuation af sit Almene. Saadanne Udtryk som Kulstof, Qvælstof, Bor, Silicium o. dsl. betegne paa een Gang Kategorier og existerende Stoffer. Som Kategorier ere de „særskilte Forstandsvæsener“ objectivt aprioriske Substantialitetsformer (Noumena); som kategorisk bestemte Stoffer ere de existerende Substanser, Synsting i stofagtig Umiddelbarhed (Phænomena). Visheden om, at Substansen Kul existerer i mangfoldige Gjentagelser af virkelig tilværende Kulstof, er antilogisk-apodiktisk. Det Antilogiske bestemmes ved den umiddelbare Kulstof-Existens, og viser i denne Umiddelbarhed hen paa det Assertoriske; men det Apodiktiske, der bestemmes ved Kul-Substansen, beroer paa øieblikkelig Reflexion og sikkrer Indsigten i det Almeengyldige. Saadanne Domme som: „Kulstoffet forekommer i reen Tilstand som Diamant og som Graphit, mindre reent som Steenkul, Anthracit“ o. s. v., ere fra Chemiens Standpunkt antilogisk-apodiktiske. Det Samme gjælder om Domme, der umiddelbart angaae Stoffernes Forbindelser. „Med Chlor og Fluor danner Boret luftformige Forbindelser, der ryge stærkt i Luften; med Qvælstof danner det et hvidt, amorpht, ildbestandigt Legeme, der phosphorescerer stærkt med et grønligt Lys, naar det opvarmes i Luften“ o. s. v. Dersom slige Domme ikke vare apodiktiske, vare de uden videnskabeligt Værd, dersom det Apodiktiske ikke var antilogisk, vare de ikke Virkelighedsdomme, altsaa ikke Erfaringsdomme, ikke betegnende for en Erfaringsvidenskab.

Det ligger i Sagens Natur, at en Virkelighedsdom, der ifølge den antilogiske Umiddelbarhed er assertorisk, maa kunne blive problematisk; forsaavidt udgiver Erfaringsvidenskaben da heller ikke sine Domme om de enkelte „Synsting“ i de enkelte Tilfælde for ufeilbare. Men hvormange Correctiver Dommene om det Enkelte end undergaae, maa Erfaringsvidenskaben dog nødvendigviis — altsaa apodiktisk — fastholde Almeengyldigheden af det Grundlag, hvorpaa Bedommelsen oprindelig hviler: de assertoriske Domme om det Enkelte ere Individuationer af apodiktiske Domme om det Almene. Kunne Dommene om Kulstoffets, Borets og Chlorets Forbindelser i de enkelte Tilfælde med de i det Enkelte bestemte Betingelser end mangfoldig corrigeres og ændres, saa er det dog apodiktisk vist, at Kulstof altid er Kulstof, Bor Bor og Chlor Chlor; det vil sige: enhver af de existerende Substanser er under alle Forandringer sig selv liig; det Uforanderlige virkeliggjør sig i sine Forandringer, det Almene realiseres i det Individuelle, det Nødvendige aabenbarer sig i de enkelte Tilfælde.

Vi kunne i denne Henseende give Kant Ret, naar han indskjærper, at de rene Forstandsbegreber ikke have nogen Betydning, „wenn sie von Gegenständen der Erfahrung abgehen und auf Dinge an sich selbst (Noumena) bezogen werden wollen“;*) men ved at udskyde Noumena gjør han netop Forstandsbegrebernes Eenhed med Gjenstandene uforklarlig. Begreber som: Kulstof, Qvælstof, Bor, Chlor o. s. v. kunne umulig gjælde for rene, i sig existerende Væsenheder; det er saa langt fra, at de særskilte Substanskategorier, Kants „Forstandsvæsener“, skulde have selvstændig Tilværen som „Dinge an sich“ (Noumena) ligeover for de existerende Stoffer, at den almene Kategorie i sin Adskillelse fra de særskilte meget mere selv er en Skygge. Det er just det Særskilte, der mægler

*) Prolegom. S. 232.

Foreningen af det Almene med det Individuelle. Forskjelseenheden af den almene Substans (Kategorien) med den existerende Substans (Gjenstanden) formedelst den særskilte Substans, („Forstandsvæsenet"), Forskjelseenheden af almindelig Substans med Kulsubstans i Kulstoffet, af almindelig Substans med Qvælstoffsubstans i Qvælstoffet, af almindelig Substans med Svovlsubstans i Svovlet, o. s. v., er en nodvendig, ved sin virkelige Nødvendighed antilogisk-apodiktisk Eenhed. Fastholder Reflexionen derimod det subjectivt aprioriske Forstandsbegreb for sig, medens Sandseanskuelsen for sig er fængslet af det existerende Stof, og „Forstandsvæsenet" (Noumenon), den særskilte Substans, udelukkes som et i sig Ubestemmeligt, saa miskjendes den virkelige Nødvendighed og med den det Antilogisk-Apodiktiske.

Den tredie Mislighed hos Kant er kun en Modification af de to foregaaende; dens Ophævelse maa derfor betragtes som en nærmere Belysning af de allerede anbragte Correctiver. Den nødvendige Eenhed af det Aprioriske og det Empiriske, det Almene og det Individuelle, det Intellectuelle og det Sandselige er, kategorisk bestemt, en Magteenhed og kun som saadan en virkelig Nødvendighedseenhed. Den kategoriske Dom udtrykker her Ligevægten mellem det Sandselige og det Intellectuelle; dette (et Sandseligt) er Kulstof (en Substanskategorie). Medens nu den assertoriske Dom lægger umiddelbart Eftertryk paa det Sandselige, uden at opgive det Intellectuelle, lægger den apodiktiske Dom et afgjørende Eftertryk paa det Intellectuelle, uden dog som antilogisk-apodiktisk at opgive det Sandselige. Seet under Belysning af begge Domme er den paagjældende Existens et Magtens Ord, med sin virkelige Nødvendighed et Element i det kategoriske Magtsprog. I den virkelige Nødvendighed, Nødvendigheden for den øieblikkelige Reflexion i det slaaende Tilfælde, er det Intellectuelle et Sandseligt, det Sandselige et Intellectuelt.

Det er en stor Vildfarelse, en Vildfarelse, som just ikke

ligefrem, men dog indirect stammer fra den formelle Logiks Abstractioner, at det i Virkeligheden Nødvendige skulde lade sig udfinde ved Induction og Analogie, altsaa ved en sammenlignende Betragtning af flere enkelte Tilfælde, uagtet hver enkelt Tilfælde kun gav en assertorisk Vished. Paa denne Maade skulde da et vist Antal assertoriske Domme omsider kunne lede til en apodiktisk; hvor tankeløst! Den virkelige Nødvendighed er i Dommen bestemt ved oprindelig Indsigt i det Virkelige selv; det Virkelige selv er i antilogisk Umiddelbarhed det virkelige Tilfælde: den apodiktiske Vished er i Virkeligheden ligesaa oprindelig som den assertoriske. Den Reflexion, hvorved den dømmende Subjectivitet umiddelbart indseer Nødvendigheden i det virkelige Tilfælde, er en *øieblikkelig*; fra den øieblikkelige, ved det i Virkeligheden umiddelbare Væsensindtryk bestemte, Reflexion har det Antilogisk-Apodiktiske sit Udspring.*)

3) *Det Rationelt-Apodiktiske: absolut Nødvendighed.* Som Nødvendigheden er, saaledes er Indsigten; som Indsigten i det Nødvendige er, saaledes er Visheden; som Visheden er, saaledes er det Apodiktiske. Den væsentlige Nødvendighed, Reflexionsnødvendigheden, er logisk objectiv og forsaavidt ontologisk subjectiv; den virkelige Nødvendighed, Indtryksnødvendigheden, er objectiv, factisk og forsaavidt antilogisk: Eenheden af den væsentlige og virkelige Nødvendighed maa altsaa være en Eenhed, der i sig selv har det Logiske og magter det Antilogiske; denne den absolute Nødvendighed fremstillende Eenhed er den *rationelle*.

Vistnok opfattes „det Rationelle" ikke sjelden saa eensidigt, at det derved faaer snart „det Irrationale", snart „det Suprarationale", snart „det Extrarationale" til Modsætning; men for Videnskabens Idee ere disse Modsætninger alle forsvindende,

*) Hvorledes Inductionen og Analogien paa det herved givne Grundlag udfolde deres Betydning, vil blive at paavise i en senere Sammenhæng.

thi Videnskabens Idee er absolut rationel. Hegels Ord: „det Virkelige er det Fornuftige", er ofte nok blevet misforstaaet, og Misforstaaelsen atter og atter tilbageviist. At det Virkelige er fornuftigt, vil jo ingenlunde sige, at ethvert Virkelighedens Brudstykke, enhver enkelt Tilstand, Begivenhed eller Handling ligefrem skulde tilfredsstille Fornuften. Tvertimod! Der er i Endeligheden med dens Udstykninger og Forqvaklinger uendelig Meget, som umiddelbart staaer i Strid med Fornuftens evige Fordring; men middelbart hører det Endelige i al dets Strid og Forvirring naturligviis med til den virkelige Udvikling af Fornuftens Indhold. Hvad der umiddelbart strider mod Fornuften, maa middelbart tjene dens Formaal: Fornuften er ikke blot i Ideen den uendelige Viisdom, men i Virkeligheden den overgribende Magt, hvormed Ideen underlægger sig alle Betingelser.

I hvilken Betydning den absolute Nødvendighed er Formen for Fornuftens Indhold, sees af den Maade, hvorpaa Alt, alle Forskjelligheder, alle Modsætninger og Modsigelser indgaae i Nødvendigheden. Saaledes er det Umulige i formel Forstand et Nødvendigt ligesaavel som det Mulige. Thi dersom der ingen Grændse var mellem Muligt og Umuligt, dersom Alt var lige muligt og just derfor lige umuligt, saa var der ingen Nødvendighed; men dersom Grændsen er nødvendig, saa er jo det Umulige — for Grændsens Skyld — ligesaa nødvendigt, som det Mulige. Det Uvæsentlige er et Nødvendigt ligesaa vel som det Væsentlige. Thi dersom der ingen Forskjel var mellem det Væsentlige og det Uvæsentlige, dersom Alt var lige væsentligt og netop af den Grund lige uvæsentligt, saa var der ingen Nødvendighed; men dersom Forskjellen er nødvendig, saa er jo det Uvæsentlige, om ikke for Andet, saa for Forskjellens Skyld, nødvendigt. Hvad der er nødvendigt, maa ogsaa være væsentligt: det Uvæsentlige er altsaa med Nødvendighed væsentligt. Saaledes kunde man blive ved i det Uendelige.

Det Vexelspil af Former, hvorunder Nødvendigheden stadfæster og igjen opløser enhver relativ Bestemmelse, har i Virkeligheden ikke blot formel, men ogsaa reel Gyldighed. Der maa i det Virkelige selv være noget Uvæsentligt, for at det Væsentlige kan være. Forsaavidt det Uvæsentlige paa denne Maade bliver væsentligt, synes det jo vistnok, som om den virkelige Grændse mellem Væsentligt og Uvæsentligt var udslettet; men dette er kun en Indbildning. Den Nødvendighed, der giver det Uvæsentlige en væsentlig Betydning, den samme Nødvendighed fordrer, at det Uvæsentlige netop faaer Betydning som et Uvæsentligt. Endnu skarpere og paa en mere existentiel Maade fremtræder den nødvendige Modsætning mellem det Nødvendige selv og det Tilfældige. Det er f. Ex. umuligt at drikke en Viin, uden at drikke denne Viin. Men hvorfor nu just denne? Det kunde jo ligesaa godt være enten denne eller denne . . . eller denne! Hvilken „Denne" man vælger, er, forsaavidt det blot kommer an paa at vælge en Viin, aldeles ligegyldigt: en „Denne", just en „Denne" er altsaa tilfældig. Men hvilken man end vælger, saa er det dog aldeles uundgaaeligt, at man kommer til at vælge en „Denne"; en „Denne", just en „Denne" er altsaa nødvendig. Den Indsigt, at det Tilfældige ikke er nødvendigt, er kun fornuftig i Forening med den Indsigt, at det Tilfældige dog er nødvendigt. At det Tilfældige er nødvendigt, vil da ikke sige, at Modsætningen af Nødvendigt og Tilfældigt skal opgives, men tvertimod, at den skal hævdes. Paa denne Maade har enhver relativ Bestemmelse sin bestemte Gyldighed d. v. s. sin Nødvendighed: i Totaliteten af de relativt nødvendige Momenter bestaaer den absolute Nødvendighed; den absolute Nødvendighed er Formen for den uendelige Fornuft.

Vilde Nogen nu spørge, om man da ikke for Fornuftens Skyld maa fordre noget Ufornuftigt paa samme Maade, som man for det Væsentliges Skyld maa fordre noget Uvæsentligt eller for det Nødvendiges Skyld noget Unødvendigt: da ligger

Svaret ikke langt borte. Vistnok maa der være en Forskjel, en væsentlig Forskjel, mellem Fornuftigt og Ufornuftigt, ligesom mellem Nødvendigt og Unødvendigt; men ligesom den Forskjel, hvorved det Unødvendige selv bliver nødvendigt, falder ind under den absolute Nødvendighed, saaledes falder ogsaa den Nødvendighed, hvormed det Ufornuftige, — hvormeget det end strider mod det Fornuftige, — melder sig, ind under den absolute Fornuft. Seet i Ideen kan den absolute Fornuft ligesaa lidt have noget Ufornuftigt imod sig, som den absolute Nødvendighed kan have noget Unødvendigt udenfor sig. Heller ikke kan det paa Ideens Standpunkt gaae an at give det Rationelle en Modsætning i det Antirationelle paa tilsvarende Maade, som naar det Antilogiske sættes imod det Logiske.

Modsætningen af det Logiske og det Antilogiske betyder, at det Logiske, hvormeget det end for Reflexionen viser sig som et uendelig Overgribende, dog i sit Væsen er eensidigt, ligesom den rene Viden er en Eensidighed ligeoverfor Magten. Anderledes med det Rationelle; her er Viden i Eenhed med Magten, thi Magten er i sit Væsen ligesaa rationel som Viden.*) Den uendelige Fornuft bestemmer det Logiske ved det Antilogiske, og omvendt. Visheden om Ideens, d. e. den absolute Fornufts Gyldighed er rationel-apodiktisk. Da nu det Antilogiske har sin rationelle Gyldighed ligesaavel som det Logiske, saa har ogsaa Virkeligheden i sin Forskjel fra Muligheden og Nødvendigheden, Muligheden i sin Forskjel fra Nødvendigheden og Virkeligheden, Nødvendigheden i sin Forskjel fra Muligheden og Virkeligheden rationel-apodiktisk Gyldighed i det uendelige Fornuftrige. De assertoriske Domme kunne i Ideen ligesaa lidt forvandles til apodiktiske, som de problematiske kunne det; men alle tre Slags Domme gjælde med relativ

*) Kun paa Troens Standpunkt, altsaa i en Sphære, der falder udenfor Videnskaben, kan der være Tale om det Antirationelle; det Antirationelle bliver da Kjendemærket paa det Paradoxe.

Nødvendighed; for den fuldkomne Viden er Gyldigheden af dem alle rationel-apodiktisk.

For at indsee, hvorledes det er muligt, at Systemer af assertoriske, problematiske og apodiktiske Domme kunne have Gyldighed ikke blot udadtil ved Objectiveringen af det Endelige, men ogsaa indadtil i Subjectivitetens Selvobjectivering, maae vi fremfor Alt erindre, at den ontologiske Selvobjectivering, der overalt beroer paa en Objectivering af Andet, ikke er tom, men uendelig indholdsrig. Indholdet er Fornuften selv, Ideens absolute Indhold. Reflecteret i Modalitetens tre Former vil Ideen og med den Subjectiviteten da antage følgende grundforskjellige Skikkelser. I Forhold til Virkeligheden, altsaa i Systemet af de assertoriske Domme, er Subjectiviteten anskuende, og Ideen i Virkelighedens Form en Phænomenets Idee. I Forhold til Muligheden, altsaa i Systemet af de problematiske Domme, er Subjectiviteten selvbestemmende, og de forudbestemte Muligheders Idee en Formaalsidee. I Forhold til Nødvendigheden er Subjectiviteten tænkende, begribende, og Ideen i Nødvendighedens Form en almeengjældende Væsensidee. Da Ideen under alle tre Skikkelser er identisk med sig selv, er det en Selvfølge, at Modalitetens tre Former maae forudsætte hinanden saaledes, at den ene ved sin bestemte Fremtræden altid reflecterer de to andre.

Hvad Phænomenets Idee angaaer, forudsættes i Virkeligheden en umiddelbar Adskillelse mellem Phænomenet og Ideen. Her maa i den virkelige Verden kunne gives Phænomener, der falde tilfældig udenfor Ideen, til Forskjel fra Phænomener, hvori Ideen umiddelbart lader sig tilsyne. Just derved, at Ideephænomenet i sin ideelle Gjennemsigtighed træder i Modsætning til det i sin Tilfældighed ideeløse Virkelighedsphænomen, danner der sig en assertorisk Dom om det Skjønne, svarende til Ideephænomenet, altsaa til en Idealform: „dette er virkelig skjønt", og en assertorisk Dom om det Uskjønne,

svarende til det ideeløse, mod Idealformen stridende Phænomen: „dette er virkelig uskjønt“. Striden mellem Ideephænomenet og det ideeløse Virkelighedsphænomen udlignes i Muligheden: begge Phænomener kunne paa utallige Maader ændres, idet Ideen, som formedelst Mulighederne i det Uendelige magter, opfylder og gjennemtrænger de ideeløse Virkelighedsphænomener, tilfredsstiller den sig selv i Alt og Alt i sig selv anskuende Subjectivitet. Er Dommen om det Skjønne og det Uskjønne paa Grund af Phænomenets Umiddelbarhed assertorisk, saa er Dommen om Skjønheden selv, d. v. s. den Dom, hvorved Dommen om Forskjellen, den væsentlige Forskjel, mellem Skjønt og Uskjønt oprindelig fastsættes, derimod apodiktisk, rationel-apodiktisk.

Hvad Formaalsideen, de bestemte Muligheders Idee, angaaer, er det ved sig selv indlysende, at den altformaaende Subjectivitet formedelst sin Magt over Andetheden, altsaa over den umiddelbare Virkelighed, maa leve i et uendeligt System af Muligheder. Men et uendeligt System af Muligheder er kun tænkeligt i et uendeligt System af problematiske Domme. „Gud er det, at Alt er muligt“; det vil her sige: for det absolute Selv staaer intet Endeligt fast; alle Ting sees i uendelig Vorden, i Overgange, i Muligheder. Gjennem Mulighedernes uendelige System hævder den guddommelige Subjectivitet sin uendelige Selvbestemmen ved særlig Bestemmen af Andet: den forvandler det Virkelige til Betingelser og sætter den ved Anticipationen bestemte Mulighed som Formaal. Det fornuftige Formaal kan altsaa realiseres paa Grund af Mulighederne; men det kan i Virkeligheden ogsaa deelviis forstyrres, forqvakles og hæmmes paa Grund af Mulighederne. Dommen om Formaalets, det Godes, Opnaaelse er i Endeligheden betinget og problematisk; men i Ideen selv rationel-apodiktisk. Ligesom de assertoriske Domme paa Virkelighedens Grundlag ere Individuationer af det Apodiktiske, der svarer til Phænomenalideens Nødvendighed, saaledes ere de problematiske Domme paa Mulighedens Grundlag Specificationer af det Apodiktiske, der i guddommelig Indsigt svarer til Formaalsideens Nødvendighed.

Hvad endelig Væsensideen, den almene Nødvendighedsidee, angaaer, vil den tænkende, Alt i Videns og Magtens Eenhed begribende Subjectivitet objectivere sig Alt, det Mulige saavel som det Virkelige, det Evige saavel som det Timelige, det Indre og Ideelle saavel som det Ydre og Reelle i Ordet, ved Ordet som Ordet. Det eneste for den absolute Fornufts Selvaabenbarelse absolut Nødvendige er Ordet; i Ordet frembringes Alt, ved Ordet bestemmes Alt: den almene Nødvendighedsidee er Ordets Idee. Hvad er vel Dommens Gjenstand? Et Magtens Ord! Og Dommen selv? Et Videns Ord! Og Dommens Gyldighed? Et Virkelighedens, Mulighedens og Nødvendighedens Ord! Eller hvorledes skulde Identiteten af Dommen og Dommens Gjenstand og dermed Sandheden kunne indlyse, dersom ikke Gjenstanden, trods sin virkelige Modsætning til Dommen, var i Ordet selv væsentlig Eet med Dommen. I Ordet som Magtens Ord gaaer den anskuende Subjectivitet med alle Magthandlinger og Domme ind paa den objective, antilogisk herskende Virkelighedsnødvendighed; i Ordet som Videns Ord gaaer den tænkende Subjectivitet gjennem alle virkelige Modsætninger ind paa den logisk-objective, ontologisk-subjective Væsensnødvendighed; i den reflecterede Eenhed af Magtens og Videns Ord gaaer den altbegribende Subjectivitet ind paa den absolute Nødvendighed, et System af rationelt-apodiktiske Domme, hvori Alt har sin relative Sandhed, fordi Alt har sin relative Nødvendighed.

Dommen i og for sig er ikke Sandheden, thi i Sandheden maa Viden forudsætte Magten; Gjenstanden i og for sig er ikke Sandheden, thi i Sandheden maa Magten forudsætte Viden. Er nu Ordet i Dommen for sig et Videns Ord, og Ordet i Gjenstanden for sig et Magtens Ord, hvorledes

skal da Eenheden af dette i sig fordoblede, ved Fordoblingen sig selv oprindelig modsatte Ord nærmere bestemmes?

b) Functioner af Slutningen: Modalfunctioner.

Lader man Dommen om en Gjenstand synke ned til simpel Forestilling og bestemmer Forestillingen, ikke ved et Ord, men umiddelbart ved Gjenstandens Billede, da skulde man ved første Blik formode, at Overeensstemmelsen mellem Forestilling og Gjenstand paa denne Maade vilde være sikkret, og den saaledes sikkrede Overeensstemmelse den bedste Garantie for Dommens Sandhed. Men at et Sandhedskriterium paa disse Vilkaar ikke lader sig opstille, have de gamle Skeptikere, navnlig ved deres Indsigelser imod Stoikernes φαντασία καταληπτική,*) tilstrækkelig viist. De Forhandlinger, som Sextus Empirikus har opbevaret os angaaende dette Punkt, ere i høi Grad charakteristiske. „Der gives“ hedder det „ingen Objectet gribende Forestilling saa eiendommelig, at den jo kan hidrøre fra et andet Object end det, hvortil den just i et givet Tilfælde henføres; dette have foruden Skeptikerne endogsaa Akademikerne og da fornemmelig Arkesilaus og Karneades fra mange Sider stræbt at godtgjøre. Det Bifald (συγκατάθεσις), som Stoikerne kalde Opfatning (κατάληψις) og gribende Forestilling (φαντασία καταληπτική) er, ifølge Arkesilaus, kun et tomt Ord; thi et saadant Bifald, hvis det gives,

*) Definitionen paa denne iøvrigt noget tvetydige Kategorie er hos Sextus (Adversus Logicos I. § 402.) angivet i følgende Udtryk: ἣν γὰρ καταληπτικὴ φαντασία ἡ ἀπὸ ὑπάρχοντος, καὶ κατ' αὐτὸ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη, ὁποία οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπαρχοντος, altsaa: den Forestilling, der har sin Oprindelse fra den existerende Ting, og i fuldkommen Overeensstemmelse med denne er saaledes indpræget og indprentet i Sjælen, at den umulig kan hidrøre fra en ikke existerende Ting. For Korthedს Skyld bruge vi her Benævnelsen: den gribende Forestilling.

maa enten gives af den Vise eller af Daaren. Men gives det af den Vise, er det en Viden (ἐπιστήμη), og gives det af Daaren, er det kun en Mening (δόξα). Skal det Bifald, vi skjænke den gribende Forestilling, være Opfatningen, da har denne ingensteds hjemme; thi for det Første er det jo ikke Forestillingen, men Tanken, vi skjænke vort Bifald; for det Andet findes der ingen Forestilling saa sand, at den jo ogsaa kunde være falsk“.*) At adskille den sande Forestilling fra den falske er ikke muligt; thi at ville foretage en saadan Adskillelse ved at sige med Stoikerne: den sande eller gribende Forestilling hidrører fra en existerende Gjenstand, den falske eller ikke gribende fra en ikke existerende, er forgjæves, da der jo gives Indbildninger, som i Klarhed og Livlighed ikke staae tilbage for de sande, til Virkeligheden svarende Forestillinger. „I sit Raseri tog Herkules sine egne Børn for Eurystheus's, og handlede i Consequens af denne sin Indbildning, d. v. s. han dræbte i Indbildningen sin Fjendes Børn, men i Virkeligheden sine egne“.**)

Men selv om man gaaer ud fra den Forudsætning, at den paagjældende Forestilling har sin Oprindelse fra en virkelig Gjenstand, saa vil det, antager Skeptikeren, og det fra sit Synspunkt — saalænge her blot reflecteres paa endelig Sammenligning mellem Forestilling og Gjenstand — med fuldkommen Ret, dog være umuligt at opvise en Forestilling, der skulde give et saa tydeligt Afbillede af sin Gjenstand, at man ved dette Afbillede vilde være istand til at adskille Gjenstanden fra alle andre. Formerne kunne nemlig være ganske lige, og Gjenstandene selv endda forskjellige. „Jeg giver“, siger Karneades, idet han vælger Exemplet af to Æg, der ere hinanden ganske lige, „Stoikeren at prøve det vexelviis snart med det

*) Sext. Empirici Opera ed. Fabricius. Lipsiæ. Anno MDCCXVIII. Adversus Logicos. I. § 143—54.

**) Adversus Logicos. I. § 406.

ene og snart med det andet Æg, hvorvidt den Vise, naar han seer dem, vil være istand til at sige, hvilket der er hvilket".*)

Forsøger man at undvige Vanskeligheden ved saadanne Udflugter som, at det jo ikke kommer an paa at angive Almeenbestemmelser, der skulde indeholde Kjendemærker for hvert enkelt Tilfælde, at Objecter, der ere hinanden saa lige, at de i Forestillingen selv ikke kunne adskilles, derfor ingenlunde tabe Charakteren af at være virkelige, o. s. v.: da gjør Skeptikeren med stor Lethed et Spring fra det umiddelbart Enkelte til det abstract Almene; thi hans Færdighed er, som vi tidligere have seet, at springe fra Extrem til Extrem saaledes, at han bestandig springer det forbindende Mellemled over. Var Vanskeligheden i Extremet af det Enkelte den, at Dogmatikeren med sin „gribende Forestilling" ikke kunde adskille det ene Æg fra det andet, saa bliver nu Vanskeligheden i Extremet af det Almene den, at hans „gribende Forestilling" kun kan bestemmes ved det Object, der selv maa bestemmes ved Forestillingen.

Med Hensyn paa det Almene i Vexelforholdet af Forestilling og Gjenstand lyder Akademikerens Indsigelse paa, at Stoikerne gjøre sig skyldige i en Diallelus. „Naar vi nemlig spørge, hvad en gribende Forestilling er, sige de: en saadan, som hidrører fra en existerende Gjenstand, stemmer overeens med denne, er aftrykt og afpræget i Sjælen, og af den Beskaffenhed, at den ikke kan hidrøre fra en ikke existerende Gjenstand.**) Men da nu enhver Bestemmelse maa gaae ud fra det Bekjendte, og vi derfor fremdeles spørge: hvad er det Existerende? vende de tilbage til den første Bestemmelse og sige: Existerende er det, som fremkalder en gribende Forestilling. Saaledes viser da Bestemmelsen af den gribende Forestilling tilbage til Bestemmelsen af det Existerende, og

*) Adversus Logicos. I. § 409.
**) Adversus Logicos. I. § 426—29.

denne igjen til hiin; vi erholde altsaa hverken af Gjenstandsforestillingen eller af Gjenstanden noget tydeligt Begreb. Hvorvidt den forestillede Gjenstand har en blot tilsyneladende eller baade tilsyneladende og virkelig Gyldighed, lader sig derfor ikke afgjøre ved nogensomhelst Forestilling; skulle Gjenstandene bedømmes efter den ikke gribende Forestilling, maa jo denne, hvad Dogmatikerne selv ikke ville indrømme, kunne bedømme det Sande. At antage den gribende Forestilling for det Noget, hvorefter det Sande skal bedømmes, er latterligt; thi da der just søges et bestemt Kjendetegn for den gribende Forestilling, maa der til enhver Forestilling, der opstilles som gribende, bestandigt kræves en ny Forestilling til Stadfæstelse af den første, og saaledes i det Uendelige".*)

At hæve disse Vanskeligheder er umuligt, saalænge Standpunktet udelukkende vælges i det Endelige; men for at det Uendelige kan komme med, maa Forestillingen bestemmes ved Dommen, og Modsætningen af Dom og Gjenstand opklares i Ordet. Dette er den Tankegang, vi have fulgt i Læren om Domsfunctionerne. Det begynder med, at den naturkraftige Tænkning danner og former Sproget, at den i de udviklede Sprogformer kan kjende og gjenkjende sig selv. Under denne Udvikling har den med Sproget og Tankerne arbeidende Subjectivitet ikke blot objectiveret sig en virkelig Yderverden, men efterdi Sproget forudsætter og betinger en indre ideel Objectivering, tillige en indvortes Verden, en Verden af væsentligt Indhold.

Det væsentlige, ved Sproget articulerede Tanke-Indhold er i PrincIpet ligesaa oprindelig objectivt som subjectivt; Identiteten af det subjective og objective Indhold er i Væsenet selv Ideen, men i Formens Umiddelbarhed Ordet: de sprog- og tankeformende Functioner ere paa denne Maade blevne ideeformende. At de ideeformende Functioner fra deres

*) Jvfr. C. F. Nielsen. Den antike Skepticisme. S. 91—97.

eiendommelige Udgangspunkt begynde med en ligesaa naturkraftig Umiddelbarhed som de sprogformende, sees af Mythedannelsen. Mythologiens væsentlige Indhold udviser Momenter af logisk Oprindelighed, Formbestemmelser, hvori en evig Fornuft har fundet sin Afspeiling; vi have seet de ideelle Resultater, hvortil Ophævelsen af det mythiske Bevidsthedstrin med indre Conseqvens kan føre. Vel kunde de gnostiske Ideefunctioner ikke ved sindrig Forening af Phantaseren og Tænken give det Absolute nogen adæqvat Form; vel maatte de theosophiske Functioner, der kun lade Tanken gribe det Absolute absolut ved at underskyde Phantasiens Form og gjøre Formen formløs, tabe sig i det Mystiske; men paa disse Overgangsstadier viste det sig dog bestandig klarere og klarere, hvad det vil sige, at Tanken ved Ordet fatter Ideen. De mythiske Guder, de gnostiske Aeoner, de theosophiske Væsenheder ere forskjellige Idee-Aabenbarelser, der af Tanken bestemmes ved Ordet, leve og røre sig i Ordet. Afklaret til Begreb, aabenbarer Ideen sig da ogsaa tilsidst som Ordets guddommelige Væsen, Ordet som Ideens evige Skikkelse.

Identiteten af Ord og Idee er tillige Identitet af Dom og Indhold; Dommen absolut er Ordet, Indholdet absolut er Ideen. Men Identiteten blev kun opfattet fra Formsiden; dens almene Væsenhed er endnu uden Virkelighed. Fra Virkelighedens Standpunkt kunde der da heller ikke begyndes med en videre Udvikling af Dom og Indhold; der maatte begyndes med den skarpe Modsætning af Dom og Gjenstand. Idet Gjenstanden stilles selvstændig mod Dommen, skulde man næsten frygte for, at den i udvortes Tilfældighed existerende Gjenstand vilde unddrage sig enhver bestemt og tilforladelig Opfattelse, saa at de gamle Qvaklerier med φαντασία καταληπτική maatte vende tilbage. Denne Mislighed hæves derved, at den dømmende Subjectivitet paa overgribende Maade lader Dommen selv være bestemmende for Forholdet af Dom og Gjenstand. Den meest umiddelbare Selvstændighed, der kan ind-

rømmes Gjenstanden, er kjendelig derpaa, at det er Gjenstanden, der antages at bestemme Dommen; Conseqvensen af denne Antagelse er, at Alt opløses, baade Tankebestemmelserne i Dommen og Realitetsbestemmelserne i Gjenstanden. Kan det nu ikke være Gjenstanden, der bestemmer Dommen, saa opstaaer det Spørgsmaal, om det da ikke maaskee omvendt er Dommen, der bestemmer Gjenstanden? Ved denne Antagelse træde nu vistnok Tankebestemmelserne i Kraft, men saa overgribende er Idealitetens Magt, at Gjenstanden bukker under, opløses i Begreb og forvandles til Dommens Indhold. Gjenstandens umiddelbare Selvstændighed imod Dommen har altsaa paa dobbelt Maade viist sig som Uselvstændighed: skal den uden Begreb beroe paa sig selv, da bliver den et løst Indbegreb af Egenskaber uden Substans, smuldrer hen i Tilfældigheder og synker sammen; skal den i Kraft af Begrebet beroe paa Tanken, altsaa paa Dommen, forvandles den til et Phantom og forsvinder som Dunst.

For at Gjenstanden kan staae ved Magt, maa der være en ideel Magt i Dommen; den ideelle Magt i Dommen som logisk Dom forudsætter en reel Magt i den til Dommen svarende Handlen, thi oprindelig Viden forudsætter Magt, og Magt Viden. Gjenstanden i sin Umiddelbarhed er ikke Begreb, men dens Existens har sin Grund i Begrebet; uden Grund ingen Existens, uden Begreb ingen Gjenstand: som Grunden er, maa Existensen være, som Begrebet er, maa Gjenstanden være. Gjenstanden maa altsaa have ideel Tilværen i sit Begreb, for at faae virkelig Tilværelse i Existensen: Gjenstanden maa anticiperes; ved Anticipationen griber Dommen ud over Gjenstanden, ligesom Subjectiviteten griber ud over det Objective. At Gjenstanden bliver til paa objective Betingelser, betyder da ingenlunde, at den løsrives fra Begrebet eller ifølge Tingsaarsagers Samvirken opstaaer ved Siden af Begrebet; nei, tvertimod! Gjenstandens Virkeliggjørelse er netop Begrebets Virkeliggjørelse: det er

igjen Dommen, der er overgribende; det er i Kraft af den antilogiske Dom, at Gjenstanden realiseres. I den antilogiske Dom er Tanken Magt, i den logiske er Magten Tanke; da nu Tankens Udtryk oprindelig er Ordet, og Ordet articuleres i Sætningen, saa bliver Gjenstanden til, væsentlig ved en Tankesætning, virkelig ved en Magtsætning.

Som en i Tankesætning reflecteret Magtsætning er Gjenstanden, seet i Begrebets Lys, mere end en umiddelbar Ting; den er i Væsen en objectiv Dom, et Ord, et Magtens Ord: Dom og Gjenstand forholde sig som Videns og Magtens Ord. I dette Eenhedsforhold er Modsætningen bevaret; thi Gjenstand staaer imod Dom som Magt imod Viden. Men i Modsætningen er tillige Eenheden bevaret; thi Gjenstanden er Magtsætning, ligesom Dommen er Tankesætning. Den reelle Tanke, der er i Magtsætningen, svarer i Principet til den ideelle Magt, der er i Tankesætningen; saaledes bliver i det Uendelige Gjenstanden bestemt ved Dommen, og Dommen igjen ved Gjenstanden. Dom og Gjenstand ere Eet i Ordet, efterdi de ere Eet i Ideen.

Eenheden af Dom og Gjenstand er Modsætningseenhed; af denne Modsætningseenhed fremlyser Modalitetens Magt. Kategorierne Virkelighed, Mulighed og Nodvendighed vise ikke blot hen til tre forskjellige Sider af Tilværelsen, men de vise tillige, naar vi see nærmere til, at disse tre Sider ere tre Totaliteter, saa at Synspunkterne vexle med de tre Domme: Alt (nemlig alt Tilværende) er virkeligt, Alt er muligt, Alt er nodvendigt. De tre Totaliteter danne da tre forskjellige Sphærer, paa Grund af Modaliteten; men de tre forskjellige Sphærer ere desuagtet Sidebestemmelser for een og samme Tilværelse paa Grund af Modaliteten: Dom og Gjenstand indgaae altsaa i tre forskjellige Forhold paa Grund af Modaliteten. Vi skulle ved dette Tilbageblik belyse Modalitetsforholdene endnu noget nærmere.

Paa Virkelighedens Trin staaer Gjenstanden, skjøndt væsentlig selv en objectiv Dom, i umiddelbar Selvstændighed mod den subjective Dom; den ved Gjenstanden umiddelbart bestemte Dom er assertorisk. Dersom nu Virkeligheden saaledes udelukkede Muligheden, at denne kun kom op i Subjectiviteten og fik et subjectivt uendeligt Spillerum ligeoverfor hiin, saa vilde den hele Logik hjemfalde til Skepticismen, og det gamle Spil med φαντασία καταληπτική gjentage sig i nye Vendinger. Men nu har Muligheden formedelst Modaliteten objectiv Væren ligesaavel som Virkeligheden: „Alt er muligt", dette er ikke en abstract subjectiv Dom, der har udelukket Objectiviteten, men Subjectivitetens oprindelige Dom om alt det Objective. Det allerede Bestemte lader sig, forsaavidt det er bestemt, ikke videre bestemme: kun det endnu Ubestemte kan bestemmes. Staaer det nu fast, hvad ovenfor er viist, at ingen Existensbestemmelse er tænkelig uden en tilsvarende Begrebsbestemmelse, ingen Gjenstandsbestemmelse uden en bestemmende Tanke; staaer det fast, at Grunden til alt Objectivt principielt maa bestemmes subjectivt og kun kan bestemmes subjectivt, forsaavidt det Objective endnu er problematisk, da maa den overgribende Subjectivitet jo vide Oprindelsen til al endelig Bestemthed som problematisk: „Alt er muligt"; den problematiskeDom er ikke blot menneskelig, men guddommelig.

I den problematiske Dom er Gjenstanden oplost; den er gaaet under i Ubestemtheden, begravet i Uvisheden; den problematiske Dom har vel et Indhold, men ingen Gjenstand.*) Skal Dommen i oprindelig Forstand have baade Gjenstand og Indhold, en til det bestemte Indhold svarende Gjenstand, et til den bestemte Gjenstand svarende Indhold; skal, med

*) At der paa Endelighedens Standpunkt kan fældes en problematisk Dom over en i sig bestemt Gjenstand, følger deraf, at her foruden Dommen er en Forestilling med, der lægger Gjenstanden selv udenfor Dommen.

andre Ord, Modsætningseenheden af Dom og Gjenstand naae til fuldendt Bestemthed, da maa Modaliteten selv fuldendes i Nødvendigheden, og den apodiktiske Dom blive den overgribende. I Kraft af Nødvendigheden er Identiteten af Dommens Indhold og Gjenstand bestemt paa to væsentlig forskjellige Maader: Identiteten er sat i *Indholdet*, og hertil svarer det logisk Apodiktiske; Identiteten er sat i *Gjenstanden*, og hertil svarer det Apodiktiske i antilogisk Form. Begge Maader afgive med al deres Modsætning to Sider af det Samme. Fra den antilogiske Side er Nødvendigheden skjult i Virkeligheden, endnu bestemtere, i Tilfældigheden. Vil Nogen paastaae, at Nødvendigheden, ved at falde sammen med Tilfældigheden, enten maa gjøre det Tilfældige nødvendigt, og altsaa ophæve Tilfældigheden, eller gjøre det Nødvendige tilfældigt, og saaledes, hvad der er modsigende, afskaffe sig selv: da kunde han vistnok have Gavn af at betænke, om Dommen: „det Tilfældige er nødvendigt", ikke ligesaa fuldt hævder Betydningen af Tilfældigheden, som Dommen: „det Nødvendige er tilfældigt", Betydningen af Nødvendigheden.

Er Nødvendigheden med overalt, i alle Tilfælde og i tilfældige Phænomener, uden dog — hvad Dommen: „det Tilfældige er nødvendigt", forbyder — at forvandle det Tilfældige til Skin: da har Nødvendigheden, ved at give efter for Tilfældet, respectere Virkeligheden og selv paatage sig alle Tilfældighedens Skikkelser, netop inddraget alt Tilfældigt under sig, og derved beviist sin uendelige Overmagt.

Som nu det Virkelige forholder sig til det Nødvendige, saaledes forholder den assertoriske Dom sig til den apodiktiske. Vil Nogen berøve den assertoriske Dom sin eiendommelige Gyldighed og forvandle den til Reflex af den apodiktiske, da protesterer Nødvendigheden; vil Nogen gjøre den assertoriske Dom absolut uafhængig af den apodiktiske, da erkjender han jo netop det Nødvendige i dens eiendommelige Charakteer, døber den, saa at sige, med Nødvendighedens Daab og

lader paa denne Maade det Apodiktiske indestaae for det Assertoriske.

Hvad dernæst Modsætningen af den problematiske og den apodiktiske Dom angaaer, er det strax indlysende, at den falder sammen med Modsætningen af Mulighed og Nødvendighed. Da nu Muligheden som Mulighed har sin Nødvendighed, saa er Muligheden selv en latent Nødvendighed, og saa følger heraf, at der i den problematiske Dom er et apodiktisk Moment, og at dette apodiktiske Moment, langt fra at tilintetgjøre det Problematiske, tvertimod hævder det en ontologisk Ret, en i Ideen guddommelig Gyldighed. Den ved første Øiekast anstødelige Dom: *Alt er nødvendigt*, kan altsaa erkjendes for den logisk overgribende, og den til Nødvendigheden svarende apodiktiske Viden fastholdes som Logikens Ideal, uden at den Indflydelse, der nødvendig tilkommer det Assertoriske og det Problematiske, i fjerneste Maade lider derunder.

Er den articulerende Vexelbestemmelse af Assertorisk, Problematisk og Apodiktisk ved Bestemmelsen af Dom og Gjenstand tilfulde anerkjendt, saa indsees da ogsaa heraf, hvad Identiteten af Dommens Indhold med Dommens Gjenstand, seet under Nødvendighedens Synspunkt, oprindelig har at betyde. I Kraft af Nødvendigheden er Dommens Gjenstand identisk med dens Indhold; thi den apodiktiske Dom er i sit Væsen logisk, og enhver Gjenstandsbestemmelse i den logisk apodiktiske Dom forvandlet til Tankebestemmelse og derved til Indholdsbestemmelse. Men i Kraft af Nødvendigheden er da ogsaa Dommens Indhold identisk med dens Gjenstand; thi den apodiktiske Dom er i Virkeligheden antilogisk, ja i Phænomenet assertorisk, og enhver Indholdsbestemmelse en Reflex af en tilsvarende Gjenstandsbestemmelse.

Det er i Consequens af den overgribende Nødvendighed med dens Vexelbestemmelser af Logisk og Antilogisk, at den altformaaende Subjectivitet ved kategorisk Magtsprog forvandler en Verden af virkelige Gjenstande til en Verden af objective

Domme. Hvorledes Begrebet Ting forholder sig til Begrebet Egenskab, bestemmes ved en Tankesætning, altsaa ved en *subjectiv* Dom; Forholdet imellem den existerende Ting og de existentielle Egenskaber er derimod oprindelig bestemt ved en Magtsætning, en praktisk-antilogisk Sætning, altsaa ved en *objectiv* Dom.

Undersøgelsen af Forholdet mellem Dom og Gjenstand har altsaa med indre Consequens forvandlet sig til en Undersøgelse af Forholdet mellem Dom og Dom. Denne Undersøgelse gaaer i tre Retninger; thi det gjælder nu: deels at bestemme Forholdet mellem Dom og Dom i subjectiv Forstand, altsaa at indsee de subjective Dommes Sammenhæng; deels at bestemme Forholdet mellem Dom og Dom i objectiv Forstand, altsaa at indsee de objective Dommes Sammenhæng; og endelig at bestemme Forholdet mellem Dom og Dom i subjectiv-objectiv Forstand, altsaa at indsee Dommenes oprindelige Sammenhæng i Ideen.

At bestemme Forholdet mellem Dom og Dom er, hvad Sammenhængen angaaer, at bestemme, hvilken Dom der er den oprindelige, og hvilken der er den afledede, det er, med andre Ord, at aflede Dom af Dom, altsaa at *slutte*: alle Slutningsfunctioner ere i logisk Forstand Sammenhængsfunctioner. At Sammenhængskategorien danner Grundlaget, skjønnes umiddelbart deraf, at den samme Dom kan, uden at Noget forandres enten i Form eller Indhold, forekomme baade som Præmis og Conclusion; Forskjellen mellem Præmis og Conclusion afgjøres ved Sammenhængen. Heraf sees tillige Forholdet mellem Modalitet og Sammenhæng; er Dommen i en Sammenhæng Præmis, i en anden Conclusion, da opfattes den jo i den første Sammenhæng paa en anden Maade end i den sidste; som Sammenhængsfunctioner ere Functionerne af Slutningen kategorisk bestemte Modalfunctioner. Idet Alt her kommer an paa Sammenhængen, kommer Alt med det Samme an paa Maaden, altsaa paa Sammenhængs-

maaden; thi Maaden bestemmer Sammenhængen og Sammenhængen igjen Maaden.

I Modalfunctionernes kategoriske Eiendommelighed ligger deres Inddelingsgrund. Til den subjective Slutning, Bestemmelsen af de subjective Dommes Afhængighedsmaade, svare Functioner af subjectiv Sammenhæng, *Modalfunctioner af Viden*; til den objective Slutning, Bestemmelsen af de objective Dommes Afhængighedsmaade, svare Functioner af objectiv Sammenhæng, *Modalfunctioner af Magt*. Til Ideeslutningen, Bestemmelsen af de subjectiv-objective Dommes indbyrdes Afhængighed i Reflexion af det Absolute selv, svare Functioner af subjectiv-objectiv Sammenhæng, *Modalfunctioner af Sandhed*.

α) *Subjectiv Slutning: Modalfunctioner af Viden.*

Til Overskuelse af de subjective Dommes indre Forbindelser og særskilte Afhængighedsmaader er det fra Begyndelsen af nodvendigt at gjøre sig Rede for Udgangspunktet, Maalet og Methoden. Udgangspunktet, eller noiagtigere Centralpunktet, det Punkt, hvorom hele Udviklingen dreier sig, er Subjectiviteten selv, den tænkende, dommende Bevidsthed. Maalet, den Grundopgave, til hvis Løsning Modalfunctionerne i deres forskjellige Ændringer samvirke, er en Articulation af den vidende Subjectivitets Indhold. Da Indholdet, opfattet som Tankeindhold, bestaaer i en Mangfoldighed af Domme, kan den Vidende kun stemme overeens med sig selv og besidde sit Indholds Rigdom i fuld Gjennemsigtighed, forsaavidt de mangfoldige Domme umiddelbart eller middelbart forbindes til Eenhed, eller dog forsaavidt de ved den eiendommelige Sammenhængsmaade vise sig indbyrdes overeensstemmende. Ved den saaledes bestemte Opgave er nu Fremgangsmaaden, den logiske Methode, tillige angivet. Idet Sammenhængs- og Afhængighedsmaaden kjendes af Slutningen, vil den subjective Slutning naturligviis antage forskjellig Form, eftersom Af-

hængighedsmaaden bestemmes partielt ved Sammenhængen mellem to, mellem tre, mellem flere, eller totalt ved Sammenhængen mellem alle Domme. Bestemmes Afhængighedsmaaden ved Sammenhængen mellem to Domme alene, er Slutningen umiddelbar; bestemmes den særlig ved Sammenhængen mellem tre eller flere Domme, er Slutningen middelbar; bestemmes den endelig ved den oprindelige Sammenhæng, der forvandler de i Forestillingen adskilte, for Anskuelsen umiddelbart opstillede Domme til Momenter i et alsidigt, ved det Middelbares og Umiddelbares gjennemsigtige Eenhed totaliseret System, er Slutningen immanent. Overgangen fra den umiddelbare Slutning gjennem den middelbare til Immanensslutningen udviser, som vi skulle see, en fremadskridende Bevægelse, der er betinget af Modalfunctionernes tilsvarende Ændringer.

αα) Umiddelbar Slutning: analytiske Modalfunctioner. Ligesom man paa eensidig og vilkaarlig Maade kan indskrænke den logiske Dom til Schemaet: „det Enkelte er (subsumeres under) det Almindelige", saaledes kan man da ogsaa paa en ikke mindre eensidig og vilkaarlig Maade dictere sig selv et Schema, hvorefter der til enhver logisk Slutning altid maa kræves en Adskillelse af to Extremer og en Midte. Naar et saadant Schema skal gjælde for eneste kanonisk, er det unegtelig en Selvfølge, at der i Logiken ikke mere kan være Tale om „umiddelbare Slutninger". Hegel, som med Hensyn paa dette Schema lader Dommen ved sig selv udvikle sig til Slutning, saa at de to Extremer svare til Subject og Prædicat ligesom Midten til Copula*), har i den Grad

*) „Der Schluß hat sich als die Wiederherstellung des Begriffes im Urtheile, und somit als die Einheit und Wahrheit beider ergeben. Der Begriff als solcher hält seine Momente in der Einheit aufgehoben; im Urtheil ist diese Einheit ein Innerliches, oder was dasselbe ist, ein Aeußerliches, und die Momente sind zwar bezogen, aber sie sind als selbstständige Extreme gesetzt. Im Schlusse sind die Begriffsbestimmungen wie die Extreme des Urtheils, zugleich ist die bestimmte Einheit derselben gesetzt." Hegel. Die subjektive Logik. S. 118.

overseet den gamle Lære om „umiddelbare Slutninger", at han ikke engang har villet spilde et Ord paa at faae den afviist.

Ikke desto mindre er Læren om de umiddelbare Slutninger, naar vi see nærmere til, ligesaa uundværlig i Logiken, som Læren om de middelbare, og det af den gode Grund, at disse først faae deres Betydning ved hine. Begynde vi med den middelbare Slutning: „Alle Mennesker ere dødelige; Cajus er et Menneske; altsaa er Cajus dødelig", da indsees det let, at Slutningsfunctionen ikke kan indskrænke sig til at bestemme Conclusum: „Cajus er dødelig", efterat de to Præmisser i Forveien ere opstillede. Ved at nedsætte Functionen til en saa formel mechanisk Act miskjender man Slutningens logiske Betydning. Det Logiske i Slutningen udfolder sig først, naar Foreningen af Følgesætningens Subject og Prædicat udtrykkelig er sat som Opgave, naar det med andre Ord er bragt til Bevidsthed, at en i et bestemt Tilfælde given Sætning kun har Gyldighed, forsaavidt den lader sig fremstille som en til bestemte Forudsætninger svarende Følgesætning. Under dette Synspunkt vil den middelbare Slutning fra alle Sider fordre og forudsætte den umiddelbare. Sætningen: „Cajus er dødelig", skal bestemmes som Følgesætning, altsaa maa den have Præmisser; Sætningen: „alle Mennesker ere dødelige", er den ene Præmis; altsaa maa Sætningen: „Cajus er et Menneske," være den anden; omvendt! Sætningen: „Cajus er et Menneske" er den ene Præmis, altsaa maa Sætningen: „alle Mennesker ere dødelige," være den anden. Det er lutter umiddelbare Slutninger; men hvis en eneste af disse umiddelbare Slutninger faldt bort, hvad blev det saa til med den middelbare? Man analysere hvilken middelbar Slut-

ning man vil: det skal, naar man blot ikke glemmer, hvad og hvormeget der oprindelig hører med i Slutningsfunctionen, nok vise sig, at det Middelbare i enhver Slutning forudsætter det Umiddelbare*).

At Opdageren af den immanente Methode ikke har havt Øie for den umiddelbare Slutnings gjennemgaaende Betydning, er jo mærkeligt nok, da han ellers har et saa skarpt Blik for medierende Overgangsformer; imidlertid er just denne Omstændighed ingenlunde uden charakteristisk Indflydelse paa Methoden selv. Dersom Hegel ikke havde anseet saadanne logiske Bevægelser som fra Væren og Intet gjennem Vorden til Tilværen, fra Tilværen og Tilværelse gjennem Noget og Andet til Et (For-sig-væren) o. s. v. for saa objective, at de kunde foretages af Begrebet selv, uden begribende Subjectivitet, saa vilde han fra Begyndelsen af have indseet, at disse Bevægelser i Virkeligheden foregik derved, at Dom i uafbrudt Sammenhæng fulgte paa Dom; men en Udviklingsrække, hvori den

*) At det ikke skal synes, som om Anpriisningen af den umiddelbare Slutning var en tom Formalitet, og Slutningen selv uden Indflydelse paa den videnskabelige Erkjendelses virkelige Fremskridt, vælge vi strax et Exempel af den exacte Videnskab. Hvis en Mathematiker begynder Løsningen af et Integrationsproblem saaledes: det er Udtrykket: $\frac{x^n dx}{\sqrt{a+bx^2}}$, der skal integreres, *altsaa* er det Udtrykket: $\frac{x^{n-1}}{b} \cdot \frac{bxdx}{\sqrt{a+bx^2}}$, der skal integreres, da vil Enhver, der befinder sig paa, at en Størrelse ved at multipliceres og divideres med Ligestort bliver uforandret, vist indrømme, at her begyndes med en umiddelbar Slutning. Men hvortil nu denne Slutning? Ja, det seer man af, hvad der for den Sagkyndige igjen viser sig som en umiddelbar Slutning: den ene Factor, Udtrykket $\frac{bxdx}{\sqrt{a+bx^2}}$, er aabenbart Differentialet af $\sqrt{a+bx^2}$; *altsaa* kan man integrere deelviis o. s. v.

ene Dom, continuerlig følger paa den anden, vil tillige vise, hvorledes den ene Dom ved det frie Tankeblik umiddelbart følger af den anden; men at den ene Dom umiddelbart følger af den anden, er jo netop et Udtryk for den umiddelbare Slutning. Man kan i en hegelsk Logik vælge, hvilke Exempler paa immanent Tankebevægelse man vil: det skal ved nærmere Eftersyn nok vise sig, at Overgangene skee ved umiddelbare Slutninger. „De Ting, som ere lige", hedder det i Heibergs „*logiske System*", „staae derved i Relation til den fælles Maalestok og følgelig ogsaa til hinanden selv, eftersom de ellers ikke kunde sammenlignes. Men da al Relation er Forskjel, Endelighed, Afstand og Bevægelse, saa er alt dette umiddelbart tilstede i det Oprindeliges absolute Eenhed og Forskjel," o. s. v. Det er let at reducere den angivne Tankebevægelse til en Række umiddelbare Slutninger. Tingene ere lige, *altsaa* maae de være sammenlignede; Tingene ere sammenlignede, *altsaa* maae de staae i Relation til den fælles Maalestok; Tingene staae i Relation til den fælles Maalestok, *altsaa* staae de i Relation til hinanden selv. Al Relation er Forskjel, Endelighed, Afstand og Bevægelse, *altsaa* er Endelighed, Afstand og Bevægelse umiddelbart tilstede i det Oprindeliges Eenhed og Forskjel, o. s. v.

Man vil let overbevise sig om, at dersom der i en saadan Fremstilling opdages et Punkt, hvor den umiddelbare Slutning ikke slaaer til, da glipper det ogsaa med Forstaaelsen. Finder Nogen den Slutning: „Tingene ere lige, altsaa maae de være sammenlignede", uholdbar, efterdi der jo, som det synes, maa kunne gives mange baade lige og ulige Ting, der endnu ikke ere blevne sammenlignede: da vil han ogsaa ansee en Begrundelse som den, at de lige Ting maae staae i Relation til hinanden, „eftersom de ellers ikke kunde sammenlignes," for utilstrækkelig.

Vistnok kan den Sammenhæng, hvori de enkelte Sætninger forekomme, udbrede et Lys over hver især af dem, saa

at Overgange, der ere forstaaelige i den flydende Fremstilling, kunne blive uforstaaelige, naar Sætningerne parviis udrives af Contexten saaledes, at den ene bliver Præmis, den anden Conclusion. Af den flydende Fremstilling er det i vort Exempel klart, at her ved „de Ting, som ere lige", tænkes paa Ting, hvis Lighed vi erkjende ved Sammenligning; hvorimod den umiddelbare Slutning: „Tingene ere lige, altsaa maae de være sammenlignede," har sit Anstødelige deri, at der i Præmissen tales om objectiv Lighed, *altsaa* — en umiddelbar Slutning — om en Lighed, der ikke skjønnes at kunne beroe paa Sammenligningens subjective Function. Men den Omstændighed, at Contexten i det Hele virker med til Forstaaelsen af det Enkelte, forandrer ikke Sagen; thi Indtrykket af Contexten danner nu selv en Præmis, der har Forstaaelsen af det Enkelte til Conclusion, altsaa igjen — en umiddelbar Slutning. „Contexten viser, at her tales om en tænkt Lighed, *altsaa* — en umiddelbar Slutning —, „om en Lighed, der nødvendig forudsætter Sammenligning."

Idet Contexten af et bestemt Sted danner Præmis for en umiddelbar Slutning, tør Læseren ikke glemme, at den saaledes dannede Præmis selv maa blive Følgesætning til en mere omfattende Præmis, og at dette maa skee ved en ny umiddelbar Slutning. „I en objectiv Logik kan der kun være Tale om en objectiv Tænken, en objectiv Sammenligning; *altsaa* er der i denne — under den objective Logik hørende — Context kun Tale om en objectiv Sammenlignen." Man seer, hvorledes det i Forholdet mellem Lighed og Sammenligning skjulte Problem ved den umiddelbare Slutning uophørlig flytter sig fra et Standpunkt til det andet. Den umiddelbare Slutning staaer i nøieste Sammenhæng med, hvad der i logisk Forstand kaldes Blik, Indblik, Overblik; ja den er selv Blikkets, Indblikkets og Overblikkets divinatoriske Fremgang til middelbar Viden.

Spørges der, hvormange væsentlig forskjellige Former

den umiddelbare Slutning vil kunne antage, da kommer det fornemmelig an paa, hvorledes man i det Hele opfatter Forholdet mellem Form og Indhold. Behandles Formen for sig i abstract-mechanisk Modsætning til Indholdet, saa fremkommer Schematismen; udvikles Formen i logisk Eenhed med Indholdet, vil Formforskjellen beroe paa en Forskjel i Modalfunctionerne selv; den saaledes udviklede Formforskjel leder os saa til at indsee den umiddelbare Slutnings Overgang i den middelbare.

1) *Schematisme: de saakaldte umiddelbare Slutningers Schema.* At schematisere er den formelle Logiks stærke Side; Schemaet er dens Ideal, Schemaets Fuldendelse, dens Blomst og Krone. Overalt, hvor den logiske Formalisme med dens Inddelinger og Inddelingers Inddelinger ret er trængt igjennem, er Schemaet foldet ud og forgrenet indtil det Mikroskopiske. I ophøiet Stræben mod Schematismens Fuldendelse har den formelle Logik da heller ikke kunnet indskrænke sig til en Angivelse af „de umiddelbare Slutningers" Hovedarter; den har ransaget Underarterne af hver Art for sig, den er for Alvor trængt ind i det Enkelte*). Det er den

---

*) Et Overblik over de saakaldte umiddelbare Slutningers Hovedarter kunde jo vel yde en formel Tilfredsstillelse, naar man undgik alle Vidtløftigheder og oplyste hver Art ved et Exempel. Et Exempel som: alle Fugle lægge Æg, *altsaa* nogle Fugle lægge Æg, vilde da charakterisere Underordnings Slutningen (ratiocinatio subjectionis, vulgo subalternationis); et Exempel som: intet Dyr er moralsk; *altsaa*: ethvert Dyr er et ikke-moralsk Væsen, vilde passe til Identitetsslutningen (ratiocinatio æqualitatis, æquipollentiæ, conclusio ad æpuipollentem); et Exempel som: alle Dyr have vilkaarlig Bevægelse, *altsaa* er der intet Dyr, der ikke har vilkaarlig Bevægelse, vilde være betegnende for Modsætningsslutningen (concl. ad oppositam), og et Exempel som: alle Mennesker ere dødelige, *altsaa* nogle Dødelige ere Mennesker, belyse Omvendings-Slutningen (ratiöc. per conversionem) o. s. fr.

rene Iver for den rene Form; Ingen skal sige, at der i saadanne Slutninger som: hvad *alle* Fugle gjøre, det maae

---

Men herved kan den formelle Logik ikke blive staaende. Ifølge dens scholastiske Princip er Schemaet en Hovedsag, og naar Schemaet er en Hovedsag, saa gjælder det om Udholdenhed og Consequens: med et Princip bør man ikke blive staaende paa Halvveien. Det er at betragte som en i sin Art respectabel Conseqvens, at Redacteurerne af den formelle Logik, efter at de en Tidlang have viist den Svaghed at give efter for Tidens Fordringer og indskrænke Schemaet, paany vedkjende sig det gamle Princip og udfolde Schematismen. Vi skulle nu see, hvorledes her, hvad de umiddelbare Slutninger angaaer, reflecteres, ikke blot paa Arterne, men (jvfr. Drbal. Lehrbuch der propædeutischen Logik. Wien 1865. S. 55—71.) ogsaa paa Underarterne.

Af Conversions-Slutninger f. Ex. gives der nu to Arter: Egentlige Conversions-Slutninger og Contrapositions-Slutninger. Af egentlige Conversions-Slutninger gives der igjen 4 Underarter 1) Conversion af en almindelig bekræftende Dom (Alle Fugle lægge Æg, altsaa: nogle æglæggende Væsener ere Fugle), 2) Conversion af en almindelig benegtende Dom (Ingen Lediggjænger veed at skatte Tiden, altsaa: Ingen, der veed at skatte Tiden, er en Lediggjænger); 3) Conversion af en particulær bekræftende Dom (Nogle Hunde ere troe Vægtere, altsaa: nogle troe Vægtere ere Hunde): 4) Conversion af den particulært benegtende Dom. For denne Conversion gives der ingen Regler. For at bevise, at der ingen Regler gives, construerer man tre geometriske Figurer, hver bestaaende af to Cirkler, som i første Figur skjære hinanden, i tredie Figur falde udenfor hinanden, medens den større i anden Figur omgiver den mindre. Betragter man nu første Figur, saa ligge nogle under Sphæren S faldende Gjenstande ikke i Sphæren P, nemlig x, y o. s. v.; ligeledes gives der Gjenstande hørende under P, som ikke ligge i S, nemlig n, z.... Derhos gives der Dele af S, nemlig s, der ligge i P, og Dele af P, nemlig p, der ligge i S. Altsaa gives her fire Domme: 1. Nogle S er P; 2. nogle S ere ikke P; 3. nogle P ere S; 4. nogle P ere ikke S. Heraf følger nu Conversionen: nogle P ere ikke S. f. Ex. Nogle Pligter ere ikke Tvangspligter (ikke Gjenstand for Tvang), altsaa:

nogle Fugle gjøre; hvad *ingen* Dyr ere, kunne *nogle* Dyr ikke være; nogle Væsener, hvorom det kan siges, der kan siges om alle Mennesker, maae være Mennesker, o. s. v. — lægges for eensidigt Eftertryk paa det logiske Indhold; derimod kan en passende Afbenyttelse af universelt bekræftende og universelt benegtende, particulært bekræftende og particulært benegtende Domme til passende Omsætninger, vel siges at gjøre en ypperlig Virkning, naar det gjælder om at faae Schemaet saa omfangsrigt og forgrenet som muligt.

Skulde der nu virkelig være Mening i en saadan Schematisering, da maatte Schemaet dog vel idetmindste kunne gjøre Tjeneste som et Slags Register eller Tabel. Men hvad logisk Tjeneste skulde det vel være? Som Register gjør Schemaet ingen Nytte. Trangen til et Register vilde forudsætte Vigtigheden af, at Slutningerne, for ret at forstaaes, dannede en vis Række og bleve opstillede i en bestemt Orden; men derpaa ligger her aldeles ingen Vægt. Den Slutning, at hvad *alle* Fugle gjøre, det maae *nogle* Fugle gjøre, er indlysende ved sig selv uden Hensyn til Række eller Register. Det er aldeles vilkaarligt og for den logiske Indsigt fuldkomment ligegyldigt, om man vil stille Æqvipollens-Slutningen foran Contradictions-Slutningen, denne igjen foran Conversionsslutningen, eller omvendt. Som Tabel gjør Schemaet da heller ingen Nytte. Hvorfor affatter man vel Tabeller? Naturligviis for at sikkre sig Resultater af møisommelige Iagttagelser, indviklede Analyser, vidtløftige Beregninger, o. dsl. Saaledes har man jo Stjernetabeller, Logarithmetabeller, chemiske Affinitetstabeller o. s. v.

Noget, der er Gjenstand for Tvang, er ikke Pligt. Nogle Exempler ere ikke gode: altsaa noget Godt er ikke Exempel.... For at faae noget saadant Pøit ud, sætter man uhyre schematiske Vehikler i Bevægelse, sytten Pompeværker for at tilveiebringe en eneste Draabe Vand. Ogsaa her gjælder det: parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Men den formelle Logiks umiddelbare Slutninger ere ikke Resultater af vidtløftige Beregninger; man kan virkelig slutte, at hvad *alle* Fugle gjøre, det maae *nogle* Fugle gjøre, uden mange Iagttagelser eller vidtløftige Beregninger.

Fra alle Sider staaer den formelle Logiks Anstrengelse med Schemaet i skrigende Misforhold til det logiske Udbytte: Schemaet er vidtløftigt, det logiske Udbytte = 0.

2) *De analytiske Modalfunctioner.* Den Maade, hvorpaa den formelle Logik behandler de umiddelbare Slutninger, er i betænkelig Strid med dens eget Princip og bringer den tilsidst i Modsigelse med sig selv. Til en umiddelbar Slutning høre jo to særskilte Domme, af hvilke den ene danner Præmissen, den anden Følgesætningen. Men hvordan forholder nu denne Antagelse sig til Logikens øverste Grundsætning, det saakaldte Identitetsprincip? Er her virkelig to forskjellige Domme, saa kan den ene jo ikke, uden at være forskjellig fra sig selv, indeholde den anden. Men kan den ene af to Domme ikke indeholdes i den anden, hvorledes skulde den ene da kunne udledes af den anden? Er det derimod ikke to forskjellige Domme, men kun to identiske Sætninger, vi have for os, da give de to Sætninger jo kun een og samme Dom, udtrykt paa to forskjellige Maader; men hvor der kun er een Dom, kan der umulig være Tale om Slutning. At „Alle“ bestaaer af „Nogle“, at den universelt bekræftende Dom indeholder den particulært bekræftende, men udelukker baade den universelt og den particulært benegtende, er jo Noget, der i den Grad forstaaes af sig selv, at her ikke kan blive Plads for nogen Slutning. Det er saaledes i Consequens af den formelle Logiks eget Princip, at dens Lære om umiddelbare Slutninger omsider er blevet forkastet*).

*) Diese angeblichen Schlüsse sind in Wahrheit keine Schlüsse, sondern nur die Hervorhebung (Aussprache) dessen, was zwar nicht ausdrücklich, doch aber unmittelbar im Obersatze mitgesetzt ist, so daß

Fra den objective Logiks Standpunkt kan der imidlertid ogsaa, ihvorvel Forskjellen her udvikler sig af Identiteten, reises Indsigelse imod Slutninger af een Præmis. Man gjør fra dette Standpunkt gjældende, at her imellem Præmis og Følgesætning kun kan være en Reflexionsforskjel, og at en saadan Forskjel kun bestemmes ved en Reflexion, ikke ved en Slutning. Betragte vi Sagen abstract objectivt, da kan den immanente Overgang fra Væsen til Phænomen, fra Grund til Existens, fra Mulighed til Virkelighed, fra Aarsag til Virkning vistnok ikke fortjene Navn af Slutning; thi enhver af de adskilte Kategorier er, naar den fastholdes for sig, saa eensidig, at den, for at svare til sin Bestemmelse, maa reflectere sig i sit Complement. Den ved Reflexionen betegnede Fremgang er derfor ligesaameget en Tilbagegang; det er en Overgang, som dog ingen Overgang er. Idet Tankebevægelsen gaaer fremad fra Væsen til Phænomen, gaaer den netop fra Phænomen tilbage til Væsen. Her er altsaa ikke en særskilt Dom om Væsenet, hvoraf der skulde kunne udledes en egen Dom om Phænomenet, thi Dommen om Væsenet falder i den objective

ich mir den Inhalt desselben nur klar zu machen brauche, um es auch in ihm zu finden. Wo der Mittelsatz fehlt, wo es also keiner Vermittelung zwischen der Prämisse und der Conclusion bedarf, da bedarf es offenbar auch keiner Folgerung, d. h. da findet die Function des Folgerns gar nicht statt, da ist auch überhaupt kein Schluß vorhanden. Mit andern Worten: die Function des Schließens und somit der Schluß als Ausdruck derselben besteht eben nur in der Ableitung der Conclusion aus der Prämisse *mittelst* des Mittelsatzes: wo also der Schlußsatz *nicht* abgeleitet, sondern nur ausgesprochen wird, daß sein Inhalt in der Prämisse mit gesetzt ist, da findet offenbar auch kein Schluß statt.“ Ulrici. Compendium der Logik. Leipzig 1860. S. 192. Man lægge vel Mærke til, at Forkastelsen ligefrem er grundet paa en Opfattelse af Identitetsprincipet, hvori der i ingen Henseende afviges fra den formelle Logik.

Reflexion nødvendig sammen med Dommen om Phænomenet; ligesaa lidt kan her tænkes paa en særskilt Dom om Phænomenet, hvoraf en egen Dom om Væsenet lod sig udlede, da Dommen om Phænomenet i objectiv Reflexion nødvendig maa falde sammen med Dommen om Væsenet.

Disse Indvendinger bortfalde, naar det erindres, hvad i en tidligere Sammenhæng er viist, at den objective Reflexion overalt maa beroe paa den subjective. Men det i Reflexionen Subjective beroer igjen — formedelst Ordet — paa Dommen. Det bliver da fra dette Synspunkt ikke blot muligt, men nødvendigt at fælde en særskilt Dom om Væsenet for at kunne fælde en særskilt Dom om Phænomenet. Her er for den subjective Reflexion to Spørgsmaal at besvare: hvad er Væsen? hvad er Phænomen? At disse Spørgsmaal maae besvares ved forskjellige Domme, er uimodsigeligt. Da nu den Dom, der fældes om Phænomenet, ligesaa vel er bestemmende for den, der fældes om Væsenet, som omvendt: saa vilde den dømmende Subjectivitet befinde sig i en uendelig Svæven, dersom den ene af disse Domme ikke udtrykkelig blev sat som den oprindelige, den anden som den afledede. Er f. Ex. Dommen om Phænomenet sat som den oprindelige og forsaavidt umiddelbare, saa maa Dommen om Væsenet rette sig derefter; den maa som Følgesætning ved Analyse udledes af sin Forudsætning. Forudsætningen er Præmis, Følgesætningen Conclusion; Phænomenet er opfattet saaledes, altsaa maa Væsenet opfattes saaledes: her er en umiddelbar Slutning.

Hvad dette vil sige, maa vel falde i Øinene, naar Spørgsmaalet er, hvorvidt der kan sluttes fra Mulighed til Virkelighed og fra Virkelighed til Mulighed. Den formelle Logik er, ifølge det eengang Vedtagne, ligesaa sikker paa, at enhver Slutning fra Virkelighed til Mulighed maa være sand: ab esse ad posse esse valet consequentia, som den er forvisset om, at enhver Slutning fra Mulighed til Virkelighed maa være falsk: a posse esse ad esse non valet consequentia. At en Slutning fra Virkelighed til Mulighed imidlertid ligesaa vel kan være falsk (det Virkelige har været, men er ikke længere, et blot Muligt, efterdi Muligheden er afløst af Virkeligheden), som en Slutning fra Mulighed til Virkelighed kan være sand (det i objectiv Forstand Mulige maa blive virkeligt, thi ellers bliver det Mulige umuligt), er let at indsee. Alt beroer i de givne Tilfælde paa en særskilt Dom om Muligheden og en særskilt Dom om Virkeligheden.

Betydningen af den umiddelbare Slutning bliver endnu mere øinefaldende, naar vi besinde os paa, at de objective Kategorier kun bestemme hinanden objectivt, idet de vise sig bestemmende for paagjældende Objecter. Først idet Objectet erkjendes at være bestemt ved sin Kategorie, bliver den reflecterende Subjectivitet dømmende; men i de objective Forhold maa den ene kategoriske Bestemmelse nødvendigt drage den anden efter sig, den ene Dom lede til den anden: her er en Virkning (Trætoppene bevæge sig), altsaa maa her være en Aarsag (Blæsten); her er et Phænomen (Blegheden og de funklende Øine), altsaa maa her være en Grund (stærk Sindsbevægelse); her ere bestemte Midler (Agerdyrkningsredskaber), altsaa maa her være et bestemt Øiemed (Agerdyrkning). Ved at opfatte de umiddelbare Slutninger fra det objective, praktiske Synspunkt, vil man overbevise sig om, at de, langt fra at være overflødige, spille en vigtig Rolle ved Subjectivitetens Orientering i den virkelige Omverden. Hvad vilde den blot sandselige Seen og Høren være uden en tilsvarende Mangfoldighed af umiddelbare Slutninger? Eller hvorledes skulde man forklare sig den Kjendsgjerning, at der kan gives Sandsebedrag, optiske, akustiske Illusioner, dersom der ikke gaves umiddelbare Slutninger?

Da nu en umiddelbar Slutning i et givet Tilfælde ligesaa vel kan være falsk som sand, maa Logiken anføre et Kriterium, hvorved det Sande kan adskilles fra det Falske. De er Sammenhængen imellem de to Domme, Præmis og Følge-

sætning, paa hvis Bestemmelse det væsentlig kommer an; man undersøge da, hvorvidt denne Sammenhæng lader sig reducere til en hypothetisk Dom eller ikke! Kan denne Reduction foretages, saa er Slutningen paalidelig; hvis ikke, er den upaalidelig. „Dette er en plan Trekant, altsaa er Vinklernes Sum = to Rette"; denne Slutning er sand, thi „*dersom* det er en plan Trekant, *saa maa* Summen af dens Vinkler nødvendig være to Rette." Slutter Nogen derimod saaledes: „Familien befandt sig vel imorges (Kl. 8), *altsaa* befinder den sig vel endnu (Kl. 12 Middag)": da indsees let, at en saadan Slutning ikke er grundet paa Nødvendighed, men kun paa Sandsynlighed og altsaa ikke kan være ganske paalidelig. I Theorien er dette kjendeligt derpaa, at Præmis og Conclusum ikke forholde sig som For- og Eftersætning i en hypothetisk Dom; i Praxis kjendes det derpaa, at Slutningen kun virker beroligende under almindelige Forhold, men ikke, naar der er Fare paa Færde.

De analytiske Modalfunctioner maae altsaa gaae ud paa, ikke blot at angive Forholdet imellem den umiddelbare Slutnings Præmis og Conclusum i Almindelighed, men tillige for hvert eiendommeligt Tilfælde at bestemme, hvorvidt Slutningens Grundlag er Nødvendighed eller Sandsynlighed, og hvis det er en Sandsynlighed, da at angive dens Grader. Skulde det i særlige Tilfælde vise sig, at Grundlaget ikke er værende, men svæver imellem Sandsynlighedens og Nødvendighedens Poler, da er det den dømmende Subjectivitets Opgave at drage en Grændselinie mellem *Slutning* og *Formodning*, en ofte meget fiin Grændselinie, der saavel i Theorie som i Praxis er af afgjørende Betydning for den fra Dom til Dom fremskridende Tænkning.

For at opfatte de analytiske Modalfunctioners Betydning i hele dens Omfang forestille man sig Subjectiviteten i Forhold, ikke blot til en Mangfoldighed af umiddelbare Phænomener, men som dømmende Subjectivitet til en Mangfoldighed

af umiddelbare, logiske, antilogiske, kategoriske, assertoriske Domme. Hvordan skulde det nu være muligt at tilveiebringe Eenhed i en saadan Bevidsthed, dersom det ikke ved en analyserende Reflexion var muligt at aflede en Dom af en anden, dersom det, med andre Ord, ikke var muligt at gjøre umiddelbare Slutninger. Kun formedelst den umiddelbare Slutning kommer der væsentlig Sammenhæng imellem Dom og Dom, kun formedelst den umiddelbare Slutning er der Continuitet i den fremadskridende Tænkning. En continuerlig fremadskridende Tænkning er en intellectuel Bevægelse; men en saadan Bevægelse kan jo gaae i høist forskjellige Retninger.

At her kan være Tale om en Fleerhed af analytiske Modalfunctioner, beroer da fornemmelig derpaa, at der ikke blot af enhver Dom kan udledes en anden Dom, men at der endog af een og samme Præmis kan uddrages væsentlig forskjellige Slutninger. „Cajus er et Menneske, *altsaa* er Cajus dødelig; Cajus er et Menneske, *altsaa* er Cajus udødelig; Cajus er et Menneske, *altsaa* trængende til Søvn," o. s. v. Enhver af disse Slutninger faaer sin særegne Betydning ved den eiendommelige Retning, hvori Tanken bevæger sig: Physiologen slutter anderledes end Ethikeren, Ethikeren igjen anderledes end Æsthetikeren o. s. v. „Men", kunde Nogen spørge, „er her nu ogsaa i logisk Forstand forskjellige Functioner? Det synes dog virkelig, som om Tanken fungerede paa samme Maade, enten her sluttes: *altsaa* er C. dødelig, eller: *altsaa* er C. udødelig; eller: *altsaa* trænger C. til Søvn: forsaavidt det ene Altsaa er forskjelligt fra det andet, angaaer denne Forskjel jo kun Indholdet, ikke Formen." Vi gjøre opmærksom paa, at enhver væsentlig Indholdsforskjel altid maa reflectere sig i en tilsvarende Formforskjel. Overalt hvor Indholdsforskjellen unddrager sig Formforskjellen, synker Indholdet ned til at være blot og bart Stof. Er Forskjellen mellem et physiologisk, ethisk og æsthetisk Indhold meer end en Stofforskjel, da er Forskjellen mellem en physiologisk,

ethisk og æsthetisk Slutning ogsaa en væsentlig Formforskjel. Forskjellen selv vedkommer ikke Logiken, men det, at her er en Forskjel, en væsentlig Formforskjel, vedkommer Logiken. At den formelle Logik ikke kjender den væsentlige Formforskjel, er forklarligt; den formelle Logik seer paa Resultatet og overseer Tankebevægelsen, den holder paa Schemaet og glemmer Formen. Concentreres hele Opmærksomheden paa det Conclusum, der følger paa den umiddelbare Slutnings *Altsaa*, da er det ene Altsaa ganske vist ligesom det andet, her er i Functionen selv ingen mærkelig Forskjel. Men hvoraf kommer nu det? Det kommer deraf, at man overseer Tankebevægelsen, den Fremgang, hvori Slutningsacten selv betegner en Vending, og kun seer paa Resultatet, om f. Ex. Slutningssætningen er bekræftende eller benegtende, almindelig benegtende eller o. s. v., Forskjelsbestemmelser, der eensidig passe for Schemaet, den mechaniske, fra Indholdet løsrevne Form.

Concentreret i det *Altsaa*, der ifølge Schemaet udelukkende støtter sig til den ene Præmis, er Tankebevægelsen reduceret til et forsvindende Minimum, et Element, hvori dens *Hvorfra* og *Hvorhen* er blevet aldeles ukjendeligt. Alle S ere P, *altsaa*: nogle S ere P, her er — under Synspunkt af en Slutning — en uendelig lille Bevægelse fra, at Alle ere, til, at Nogle ere, en saa lille Bevægelse, at man endog kan stride, om den er fremad- eller tilbageskridende. Det forholder sig med Bevægelsesdifferentialerne i de forskjellige til den umiddelbare Slutning hørende Altsaa, som med de forskjellige Differentialer i „det Uendeliges Analyse." Elementerne dx, xdx, adx, $\cos x dx$ o. dsl. kunne, naar de betragtes som tilværende, ansees for at være ligestore, efterdi de alle ere uendelig nærved 0; men naar de integreres, saa seer man *Hvorfra* og *Hvorhen*, saa seer man *Bevægelsen*, og saa er Forskjellen gjennemgaaende. Saaledes med det logiske Bevægelsesdifferential, den i *Altsaa* indesluttede Tanke; den faaer sin logiske Betydning ved den hele

Tankebevægelse. I Kraft af Tankebevægelsen gjør det en væsentlig Forskjel, om det er et physiologisk, et ethisk eller æsthetisk *Altsaa* vi have for os. Til Grundforskjellen i den umiddelbare Slutnings *Altsaa* svarer Forskjellen i de analytiske Modalfunctioner.

3) *Den umiddelbare Slutnings Overgang i den middelbare.* Det ligger i den umiddelbare Slutnings Begreb, at dens Følgesætning maa udledes af een Præmis; men det ligger ingenlunde i dens Begreb, at den i ethvert Tilfælde absolut skal være umiddelbart indlysende. At denne Fordring ikke kan opstilles som almeengjældende, er en ligefrem Følge af, at det, som for den Ene øieblikkelig er klart, kan for den Anden være dunkelt. Hvad En seer ved første Øiekast, er en Anden maaskee først efter mange Forberedelser og Forklaringer istand til at fatte*). Talent for en særegen Videnskab beroer paa et særeget Blik, men det særegne Blik er jo netop kjendeligt paa den Lethed og Sikkerhed, hvormed den i en given Retning Begavede gjør umiddelbare Slutninger. Objectivt eller i og for sig kan Fordringen heller ikke gjælde; thi for det Første gives der ingen Slutning saa absolut objectiv, at den skulde kunne slutte sig selv; for det Andet gives der ingen Slutning saa absolut umiddelbar, at den, naar Reflexionen vækkes, jo strax maa gaae over i det Middelbare**). „Linien fra a til b er ret, altsaa er

---

*) Denne Forskjel er ofte af stor komisk Virkning. I „Hovmesteren i Knibe" kan Ane strax af den glemte Hat (altsaa ved en umiddelbar Slutning) see, at der har været en Dame i Hovmesterens Værelse; men det koster hende adskillig Anstrengelse, inden hun kan gjøre Phænomenet indlysende for Hans.

**) Paa en egen naiv Maade kommer Middelbarheden i de umiddelbare Slutninger da ogsaa tilsyne derved, at Man for enhver saadan Slutning udtrykkelig kræver Beviis. Man beviser — tænk engang! — Gyldigheden af en Slutning som denne: det er sandt, at alle Dyr have vilkaarlig Bevægelse, altsaa er det falsk, at nogle

den den korteste Vei imellem a og b". Er denne Slutning nu ved sig selv indlysende eller er den det ikke? Subjectivt seet, gjælder, som i det Foregaaende er viist, begge Opfattelser. Slutningen er umiddelbart indlysende, thi den betegner en Grundsætning; dog nei, Slutningen er ikke umiddelbart indlysende, thi den foregivne Grundsætning er egentlig en Lære-

---

Dyr ikke have vilkaarlig Bevægelse. Beviset lyder (Drbal. Lehrbuch der propädeutischen Logik. S. 59) saaledes: „Naar Dommen: alle Dyr have vilkaarlig Bevægelse er sand, saa maa Dommen nogle Dyr have vilkaarlig Bevægelse, ogsaa være sand. Antages nu, at Dommen: nogle Dyr have ikke vilkaarlig Bevægelse, ligeledes var sand, saa vilde, efterdi Dommene have samme særlige Subject, Sætningerne: nogle Dyr have vilkaarlige Bevægelser og netop disse samme (Dyr) have ingen vilkaarlig Bevægelse, paa een Gang være sande, hvilket strider imod Modsigelsens Grundsætning." Hvor middelbar den umiddelbare Slutning ved en saadan Beviisførelse maa blive, sees endvidere deraf, at Beviset for dens Gyldighed udtrykkelig grunder sig paa Beviset for Gyldigheden af Underordnings-Slutningen. Dette Beviis lyder saaledes: „Naar den universelt bekræftende Dom: Alle S ere P, er gyldig, saa maa ogsaa den particulært bekræftende Dom: nogle S ere P, være gyldig, thi det Modsatte vilde, hedder det, være „urimeligt". At det nu med alle disse Beviisførelser er Fias, maa indrømmes, thi den, der ikke ved umiddelbart Blik kan see Modsigelsen i, at nogle Dyr ikke skulde have vilkaarlig Bevægelse, naar det først er givet, at alle Dyr have vilkaarlig Bevægelse, er en complet Idiot; men en complet Idiot bliver ikke klogere af, at man henviser ham til Modsigelsens Grundsætuing.

Til Vurdering af den formelle Logiks formelle Uklarhed er Beviisførelsen forsaavidt charakteristisk, som det herved bliver aabenbart, at den ikke har gjort sig tilbørligt Rede for den umiddelbare Slutnings Begreb. Skal den umiddelbare Slutning kjendes paa det umiddelbart Indlysende: hvor vil Logiken da hen med sine Beviser? Skal Slutningens Umiddelbarhed kjendes paa, at den kun har een Præmis, hvorfor indskrænkes den da til intetsigende Former og Exempler?

sætning, og en Læresætning kræver Beviis. Objectivt seet, er Slutningen derimod ubetinget umiddelbar; thi hvorpaa beroer vel dens Umiddelbarhed? Ene og alene derpaa, at dens Følgesætning udledes af en eneste Præmis.

Heraf følger saa igjen, at den umiddelbare Slutning kan ikke alene kræve en rig og mangesidig Analyse, men ogsaa have et rigt videnskabeligt Indhold. Slutninger som disse: „Solens og Stjernernes daglige Bevægelse er kun tilsyneladende, altsaa maa det være Jordens Bevægelse, der er virkelig"; „en Steen, der udkastes fra et høit Taarn, afviger mod Øst, altsaa bevæger Jorden sig fra Vest mod Øst", kræve til deres rette Forstaaelse unegtelig en Mængde Reflexioner og Mellembestemmelser; men derfor ere de, ifølge det fastsatte Begreb, ligefuldt umiddelbare. At Conclusum beroer paa en eneste Præmis, gjør Slutningen umiddelbar.

Den umiddelbare Slutning er en endelig Form, hvortil et uendeligt Indhold lader sig reducere. Det Resultat, der er Videnskabens sidste og rigeste, maa, saasandt det fremkommer ved en Conclusion, jo ligesaa vel kunne henføres til en eneste Præmis som det, der uddrages af den allerførste og simpleste Grundsætning. Vel maa Præmissen for den sidste Conclusion, naar den analyseres, indeholde en Mangfoldighed af Præmisser; men Fordringen er, at de mange Præmisser med deres Conclusioner reduceres til een Præmis. Det er en stedse rigere Reduction, som, idet den giver Præmissen et stedse rigere Indhold, afgiver Grundlaget for Modalfunctionernes analytiske Virksomhed. Dersom store indholdsrige Videnresultater ikke kunde concentreres i umiddelbare Slutninger, vilde en sand og omfattende Videnskab være umulig.

Skulde hver enkelt af de i den indholdsrige Præmis liggende Præmisser hver Gang enkeltviis drages frem, gjennemgaaes og forklares, da maatte Videnskaben jo ved Behandlingen af ethvert nyt Punkt idelig begynde forfra, og kunde paa denne Maade aldrig komme til Ende med sine

Undersøgelser. Man vilde f. Ex. neppe drive det ret vidt i Geometrien, dersom man ikke kunde støtte sig til saadanne umiddelbare Slutninger som: „Trekanten er retvinklet, altsaa er Qvadratet paa Hypothenusen liig Summen af begge Catheternes Qvadrater;“ „Figuren er en Cirkel med Radius =r, altsaa er dens Areal = πr^2“; „A er hele Kugleſladens Areal, altsaa er A liigt Productet af Diameteren og Storcirklens Peripherie“, o. s. v.

Da nu Præmissen i en umiddelbar Slutning kan indeholde en saa stor Mangfoldighed af middelbart vundne Resultater som man vil, saa er Overgangen fra den umiddelbare til den middelbare Slutning med det Samme motiveret: den umiddelbare Slutning er i Grunden middelbar. Skulde der kunne gives en Slutning saa umiddelbar, at den ikke lod sig opløse i en middelbar, da maatte dens Præmis være en absolut, ved sig selv indlysende Grundsætning; men at slige Grundsætninger ikke gives, er viist i det Foregaaende.

Den umiddelbare Slutning er ikke blot den middelbares Forudsætning, men tillige dens Resultat, og kan som Resultat igjen opløses i sin Forudsætning. En Slutning som: „Cajus er et Menneske, altsaa dødelig“, hviler aabenbart paa den stiltiende Forudsætning, at ethvert Menneske er dødeligt; men naar denne Forudsætning udtrykkelig fremhæves, faaer Slutningen jo to Præmisser: ethvert Menneske er dødeligt, Cajus er et Menneske, altsaa — her er en middelbar Slutning.

ββ) Den middelbare Slutning: synthetiske Modalfunctioner. Naar den analytiske Modalfunction, hvad Slutningsleddene angaaer, holder paa Identiteten, saa holder den synthetiske derimod paa Forskjellen. Kun ved en egen Samvirken af Tænken og Forestillen kan her tilveiebringes en Ligevægt af Analyse og Synthese, der gjør den middelbare Slutning mulig. Giver man i det ofte anførte Exempel: „Alle Mennesker ere dødelige, Cajus er et Menneske, altsaa er Cajus dødelig,“ den analyserende Tænkning eensidig

Overvægt over den af Forestillingen betingede Synthese, saa taber Slutningen sin Betydning. Dette har Hegel gjort, og har desaarsag ikke kunnet anerkjende Slutningen. „Oversætningen“, saa lyder hans Indvending*), „er kun rigtig, forsaavidt Følgesætningen er rigtig; dersom Cajus tilfældigviis ikke var dødelig, saa vilde Oversætningen ikke være rigtig. Den Sætning, der skulde være Følgesætning, maa allerede umiddelbart for sig være rigtig, da Oversætningen ellers ikke kunde indbefatte alle Enkelte; for Oversætningen kan gjælde for rigtig, maa man i Forveien spørge, om ikke hiin Følgesætning selv er en Instans imod den“.

Af Indvendingen sees, at Hegel lader den analytiske Modalfunction absorbere den synthetiske og derved ophæve sig selv. Er Cajus et Menneske, saa maa man for at kunne sige, hvad ethvert Menneske er, forud kunne sige, hvad Cajus er. Paa denne Maade reduceres da Identiteten af, hvad Cajus er, og hvad ethvert Menneske er, til en tautologisk Omskrivning: „Cajus er, hvad ethvert Menneske er, naar ethvert Menneske er, hvad Cajus er.“

Denne Formalisme ophører imidlertid, naar den endelige Tænkning bringes i det rette Forhold til Anskuelse og Forestilling. Sættes Individet Cajus imod Begrebet Menneske, saa at Individet som Subject er for Forestillingen, hvad Begrebet som Prædicat er for Tanken: da indsees, at Subjectet, det enkelte Menneske, maa have de almeenmenneskelige Egenskaber paa individuel Maade. Den endelige, af Forestillingen betingede Tænkning opfatter nu dette saaledes, at Individets Egenskaber falde i to Systemer: Systemer af de almeenmenneskelige og Systemer af de individuelle; idet de individuelle Egenskaber da antages at gjælde enten udelukkende for denne eller i al Fald kun for nogle Enkelte.

---

*) Die subjektive Logik. S. 151.

Først naar Analysen er foretaget paa denne Maade, er her Plads for en tilsvarende Synthese.

Ifølge Adskillelsen af almindelige og særlige Egenskaber ved hvert enkelt Menneske deler Totalerkjendelsen sig da i to partielle Erkjendelser. Paa den ene Side er en for alle Mennesker fælles Egenskab opfattet og bestemt. Denne almeengjældende Egenskab sees under Tænkningens Synspunkt at ligge i Menneskets Væsen; det er forsaavidt Kategorien, Begrebet som Begreb, hvorpaa Almeengyldigheden grunder sig. „Mennesket er — det ligger i den menneskelige Natur — dødeligt." Men den endelige Tænkning er særlig betinget af Forestillingen; idet den almeengyldige Egenskab fremhæves, fæster Blikket sig ikke paa det rene Begreb, men paa de Individer, hvori Begrebet er virkeliggjort, altsaa ikke paa Mennesket, men paa Menneskene. Saaledes have vi i Oversætningen en Erkjendelse for sig: „Alle Mennesker ere dødelige". Hvorledes komme vi nu til Undersætningen? Aabenbart ikke ved en fortsat Analyse, men ved en Synthese. I den Erkjendelse, at alle Mennesker ere dødelige, er den Erkjendelse, at Cajus er et Menneske, ingenlunde indbefattet. Cajus kunde jo f. Ex. være enten en Hest eller en Hund eller en Elephant, ja der er i Logiken endogsaa Intet til Hinder for, at Cajus, om man saa vil, kunde være en Stokfisk.

Vil man vende Forholdet om og sige, at det egentlig er den i Undersætningen udtalte Erkjendelse, der indbefatter Erkjendelsen af Oversætningen, da er ogsaa dette en Misforstaaelse. Vistnok er det umuligt at erkjende Cajus for et Menneske uden at see ham deelagtiggjort i visse for Menneskenaturen almeengjældende Egenskaber. Men heraf følger ingenlunde, at den forestillende Tænkning skulde behøve at gjennemreflectere alle Menneskenaturens Egenskaber for at opfatte det enkelte Individ som et Menneske. Tvertimod! her forudsættes udtrykkelig, at Opfattelsen skeer paa den velbekjendte umiddelbare Maade, ved nemlig at anskue den menneskelige Skikkelse. Undersætningen er i den particulære Erkjendelse altsaa ligesaa uafhængig af Oversætningen som denne af hiin. Idet de to særskilte Erkjendelser sammenbringes, faaer Slutningen sin Betydning, og Modalfunctionerne vise sig at være synthetiske.

De i den umiddelbare Slutnings Præmisser udtalte Erkjendelser ere med al deres respective Uafhængighed dog ingenlunde hinanden uvedkommende. Tvertimod! idet de sammenbringes, altsaa, idet Synthesen foretages, viser det sig, at de ved deres Forening danne en ny Erkjendelse. Følgesætningen, den nye Erkjendelse, kan paa forskjellig Maade være begrundet i Præmisserne; hvorledes Begrundelsen i de særlige Tilfælde nærmere er beskaffen, maa Analysen afgjøre. Det kommer nemlig an paa, hvorledes Slutningselementerne, (syllogismi elementa), de Led, som i Præmisser og Følgesætning udgjøre Subjecter og Prædicater, stille sig til hinanden. Lægges der særlig Vægt paa de af Elementernes vexlende Stilling betingede Formler, have vi Syllogistiken; spørges her om de oprindelige Grundbestemmelser, da kommer det væsentlig an paa en Reduction af de syllogistiske Former; opfattes endelig de særskilte Præmisser som formgivende Momenter af et i Slutningssystemer sig continuerlig udviklende Indhold, er Syllogistikens Opløsning logisk motiveret.

Syllogistik. Den middelbare Slutning er efter sit Begreb den Tænkningsact, der begrunder en Doms Gyldighed paa en Forening af to eller flere andre Domme, og betegnes særlig med det aristotelisk-scholastiske Navn Syllogisme. Syllogistiken eller Læren om Syllogismerne og deres Anvendelse begynder da schematisk med en Adskillelse af den enkelte Syllogisme (syllogismus simplex), som kun har to Præmisser, og den sammensatte (s. compositus), der danner sig ved Forbindelse af en Række enkelte Syllogismer (Polysyllogisme). Den enkelte, ikke sammensatte Syllogisme

adskilles igjen i den *kategoriske*, hvis Præmisser begge ere kategoriske Domme, den *hypothetiske*, hvis ene Præmis idetmindste maa være en hypothetisk Dom, og den *disjunctive*, hvis ene Præmis idetmindste maa være disjunctiv. — Schematiseringen er atter i fuld Gang*).

---

*) Det er en rig Høst, den scholastiske Syllogistik tilbyder de Skarpsindige, hvis Tænkningsmechanisme særlig fremhjælpes ved Rubriker og Schemata. Betegne vi, i den kategoriske Syllogisme, Følgesætningens Subject ved S, dens Prædicat ved P og Middelordet ved M, saa giver følgende Schema os de fire Figurer:

Første Figur	Anden Figur	Tredie Figur	Fjerde Figur
M—P	P—M	M—P	P—M
S—M	S—M	M—S	M—S
S—P	S—P	S—P	S—P

Lægger man nu desuden særlig Vægt paa Dommenes Inddeling i universelt bekræftende (a) og particulært bekræftende (i), efter de to første Vocaler i Verbet affirmo, i universelt benegtende (e) og particulært benegtende (o), efter Vocalerne i Verbet nego, saa faaer man, idet man lader enhver af disse 4 Arter af Domme i enhver af de 4 Figurer vexelviis afgive Over- og Undersætning, 64 mulige Combinationer; naar man saa derhos anvender de tre gyldne Regler: ex mere negativis nihil sequitur (intet M er P, intet S er M giver ingen Slutning), ex mere particularibus nihil sequitur (nogle M ere P, nogle S ere M giver ingen Slutning) og conclusio sequi debet partem debiliorem prræmissarum (naar een af Præmisserne er negativ, bliver Følgesætningen negativ; er den ene Præmis particulær, bliver Følgesætningen particulær), vil man finde, at kun de 19 Combinationer give sande Slutninger. Disse 19 Combinationer anvendes da i de 4 Figurer saaledes, at hver Figur derved erholder sine gyldige Modi. — Saaledes er f. Ex. første Modus i første Figur Barbara: M (a) P, S (a) M, ergo: S (a) P (*alt* Immaterielt er uforgjængeligt, *alle* absolut enkelte Væsener ere immaterielle, altsaa: *alle* absolut enkelte Væsener ere uforgjængelige). Tredie Modus i første Figur er Darii: M (a) P, S (i) M, ergo: S (i) P (*alle* Syrer farve blaae Plantestoffer *røde*, *nogle* Ilter ere Syrer, altsaa: *nogle* Ilter farve

Ihvorvel den udførlige Schematisering af de opstillede Formers Mangfoldighed og indbyrdes Forskjellighed ogsaa,

---

blaae Plantestoffer røde). I tredie Figur hedder derimod den fjerde Modus ikke Darii, men Datisi, en Bemærkning, der, som man seer, er meget vigtig: M (a) P, M (i) S, ergo: S (i) P (*alle* Svampe ere Kryptogamer, *nogle* Svampe snylte paa andre Organismer, altsaa: *nogle* paa andre Organismer Snyltende ere Kryptogamer).

Har man først sagt A — det er en anerkjendt Talemaade — saa maa man ogsaa sige B. Vil man virkelig lægge videnskabelig Vægt paa de tre aristoteliske Figurer, da er det ganske i sin Orden, at man ogsaa fordrer Respect for den fjerde, den galeniske. Hvorfor skulde den fjerde Figur ikke, som Figur betragtet, være ligesaa respectabel som de tre andre? Vel sandt, den fjerde Figur har ikke fuldt saamange Modi som den tredie, thi den tredie Figur har sex Modi: Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison; men den har dog flere end enten den første eller den anden. Disse have nemlig hver kun fire Modi, den første: Barbara, Celarent, Darii, Ferio, den anden: Cesare, Camestres, Festino, Baroco, men den fjerde har fem gyldige, for „Videnskaben" meget vigtige Modi, nemlig: Bamalip, Calemes, Dimatis, Fesapo, Fresison. Altsaa: skal den fjerde Figur bort, da bort med dem alle! men er man istand til at holde paa den fjerde Figur, er man ogsaa istand til at holde paa dem alle.

Kun ved at holde paa alle fire Figurer vil man ret kunne fatte den dybe Logik i det sindrige Vers, der skriver sig fra Petrus Hispanus (han blev, uden at vi just tør paastaae, at det var for Versets Skyld, siden Pave under Navn af Johan XXI, og døde 1277); Verset lyder saaledes:

Barbara, Celarent primæ, Darii, Perioque.
Cesare, Camestres, Festino, Baroco secundæ.
Tertia grande sonans recitat Darapti, Felapton.
Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison. Quartæ
Sunt Bamalip, Calemes, Dimatis, Fesapo, Fresison.

Lægger man nu Mærke til — thi ved et saa skarpsindigt Vers er der Meget at lægge Mærke til og saare Meget at bemærke — at ikke alene Vocalerne a, e, i, o, men ogsaa Begyndelsesbogstaverne B, C, D, F, ere betydningsfulde, idet de minde om det Analoge

hvad de middelbare Slutninger angaaer, viser sig at staae i Misforhold til det logiske Udbytte, er her dog paa Grund af Synthesen en Fleerhed af Mellembestemmelser og Mellemled, der gjør det forklarligt, at den paa sine Love reflecterende Tænkning kan finde sig tilskyndet til at søge en udtømmende Bestemmelse af Tilfælde og Regler.

Allerede den kategoriske Syllogismes tre Elementer: Middelordet (terminus medius), det fælles Tredie, hvortil Følgesætningens Subject og Prædicat, hvert for sig, maae henføres, Underbegrebet (terminus minor), Følgesætningens Subject, og Overbegrebet (terminus major), Følgesætningens Prædicat, maae frembyde Combinationspunkter og vække Interesse for en Schematisering. Lægger man nu Mærke til, hvorledes Oversætningen (propositio major), den Præmis, hvori Overbegrebet er forbundet med Middelordet, og Undersætningen (p. minor), den Præmis, hvori Underbegrebet er forenet med Middelordet, dannes i forskjellige Tilfælde: da opdager man let, at Middelordet kan skifte Plads i Præmisserne og derved give disse en forskjellig Charakteer. I Slutningen: „alle Mennesker ere dødelige, Cajus er et Menneske, altsaa er Cajus dødelig", er Middelordet Subject i Oversætningen, men Prædicat i Undersætningen; i Slutningen: „ingen Rectangel er ligesidet, alle Qvadrater ere ligesidede, altsaa er intet Qvadrat en Rectangel", er Mid-

i de under forskjellige Figurer hørende Slutningsarter (Bamalip f. Ex. analog med Barbara), saa beaandes man af den logiske „Samvittighed"; og bliver man saa desuden vaer — og her er Meget at blive vaer — at endogsaa Consonanterne s, p, c, m erholde en dybere Mening derved, at de ifølge Verset:

„S vult simpliciter verti, P verte per accid.
M vult transponi, C per impossibile duci;"

angive, hvilke Forandringer der maa foretages med enhver af Slutningsarterne i de tre sidste Figurer, naar de skulle reduceres til første Figur, saa føler man „testimonium spiritus".

delordet Prædicat i begge Præmisser. Det Spørgsmaal opstaaer da, hvormange Tilfælde er her egentlig, og hvad kunne disse forskjellige Tilfælde vel have at betyde? Har man først udfundet, at der ved Middelordets forskjellige Stilling kan dannes fire syllogistiske Figurer, da ville de under enhver af Figurerne hørende Tilfælde, der snart vise sig skikkede snart igjen uskikkede til en adæqvat Syllogisme, fremkalde Spørgsmaal om de forskjellige Maader, hvorpaa der kan sluttes i hver enkelt Figur. Schematismen viser forsaavidt en Stræben efter at sikkre sig Tilfældene og henføre det Specielle under det Almene; men Bestræbelsen er ufrugtbar, Bevægelsen illusorisk; istedenfor at fordybe sig i sit Væsen driver Tanken et combinatorisk Spil med de paa Overfladen vexlende Former.

2) Deduction af syllogistiske Former. Det gjælder om den middelbare Slutning, hvad allerede er sagt om den umiddelbare: Formudviklingen maa gaae i Eet med den logiske Indholdsudvikling. Men Formudviklingen, en Deduction af Slutningens særskilte Former, er betinget af en tilsvarende Reduction, en Tilbageføren af det Mangfoldige til Begyndelsen selv, det eenfoldige Første.

Blandt de Logikere, der i den nyere Tid have lagt an paa en fornuftig Reduction af den middelbare Slutnings særskilte Former, maae vi særlig nævne Ulrici*). „I det Almenes Forhold til det Enkelte", siger han, „i Slægtens Forhold til Arten, ligesom Artens til dens Exemplarer, altsaa i Dommens Begreb ligger det umiddelbart, at hvad der gjælder (prædiceres) om det Almene, ogsaa maa gjælde om det under det Almene indbefattede Enkelte, og at hvad der gjælder om Slægten, ogsaa maa gjælde om dens Arter, Underarter og Exemplarer." I Conseqvens af denne Forudsætning reducerer Ulrici Syllogismens Nødvendighed til de første logiske Grundsætninger: „A = A, om Lige gjælder Lige, hvad der

*) Compendium der Logik. Leipzig 1860. S. 183—194.

gjælder om Slægten, maa gjælde om dens Arter og disses Exemplarer; dette er den almene Grundsætning for alle *positive* Slutninger; endvidere: A er ikke = non A, om Ligt gjælder ikke Uligt, og om Uligt ikke Ligt, hvad der ikke gjælder om Slægten, kan ikke gjælde om dens Arter og deres Exemplarer; dette er den almene Grundsætning for alle *negative* Slutninger".

„Af den almene Grundsætning for alle positive Slutninger følger: 1) at naar en heel Art subsumeres under et almindeligt Prædicats- eller høiere Slægtsbegreb, saa subsumeres ogsaa ethvert af Artens Exemplarer under samme Begreb. Med de efter denne Norm dannede Slutninger er første saakaldte Slutningsfigur implicite given. Af den samme almene Grundsætning følger: 2) at et Subject, der er at subsumere under et høiere Slægtsbegreb, nødvendig maa være at subsumere under et eller andet af de i samme indbefattede Artsbegreber, en Grundsætning, der hører til den anden Slutningsfigur, hvori den især finder negativ Anvendelse. Af Grundsætningen følger endvidere: 3) at naar en Art subsumeres (lader sig subsumere) under to forskjellige Slægter, maa ogsaa enhver af disse tildeels være at subsumere under den anden. De efter denne Norm dannede Slutninger høre til tredie Figur. Endelig er det: 4) en Consequens af den almindelige Grundsætning, at naar et Artsbegreb er at subsumere under et Slægtsbegreb, og dette igjen under et høiere Slægtsbegreb, saa maae ogsaa nogle til sidste Begreb hørende Exemplarer være at subsumere under Artsbegrebet; og af Grundsætningen for alle negative Slutninger, at naar Slægtsbegrebet, under hvilket Artsbegrebet subsumeres, ikke hører under et høiere Slægtsbegreb, intet Exemplar af dette sidste kan subsumeres under Artsbegrebet; samt at, naar Arten ikke subsumeres under det lavere Slægtsbegreb, maae ogsaa nogle Exemplarer af det høiere Slægtsbegreb være udelukkede fra

Artsbegrebet. Det er de efter denne Norm dannede Slutninger, der ere betegnede ved fjerde Figur*)".

Men, saa klar og forstandig denne Deduction i sine Hovedtræk end maa siges at være, saa lider den dog af den formelle Logiks gamle, velbekjendte Grundmangel, at Forskjellen holdes udenfor Identiteten, og Modsigelsen bliver staaende som et logisk Skræmsel. Skal Ligningen A = A udtrykke Identiteten, og den saaledes udtrykte Identitet være Princip, da vil Logiken umulig kunne drive det til en Dom, endsige til en Slutning. Selv om man med Ulrici vilde ansee den Sætning, hvori et Enkelt som Enkelt subsumeres under det Almindelige, for at være den eneste logiske Dom, saa er det dog klart, at man ved en saadan Sætning gaaer langt udenfor den rene Identitet. Kunde et Blik paa Dommen ikke strax lære En, at Identiteten A = A er en Tautologie, og en Tautologie utilstrækkelig til at begrunde en Dom, saa

*) Under sit hegelske Synspunkt har Heiberg paa en meget simpel og naturlig Maade deduceret de tre Figurer med Forkastelse af den fjerde, ikke aristoteliske. Efter at have angivet Systemet af de tre Slutninger ved a) E—S—A, b) S—E—A og c) E—A—S, efter den Stilling, det Enkelte, det Særskilte og det Almene hver Gang indtage, vedbliver han: „Da Prædicatet altid er af større Omfang end Subjectet, saa er i den første Slutning ethvert foregaaende Led Subject, og ethvert efterfølgende Prædicat. Men i den anden Slutning er Mellemleddet Subject, og Yderleddene Prædicater, og i den tredie ere Yderleddene Subjecter, og Mellemleddet Prædicat. Eller: i den første Slutning bliver det Led, som først er Prædicat, siden Subject; i den anden er eet Subject fælles for to Prædicater; og i den tredie er eet Prædicat fælles for to Subjecter. Men i Conclusionen af alle tre Slutninger er det første Led Subject, og det tredie Prædicat. [Herved er at bemærke, at ved det fuldendte System af Slutninger blive Subject og Prædicat af lige Omfang; Forholdet mellem Art og Slægt forsvinder; det Almindelige er ikke af større Omfang end det Enkelte. Heri ligger allerede Overgangen til Objectivitet]". Specul. Logik. § 155.

burde et Forsøg paa at deducere og bestemme Slutningen, navnlig den middelbare, dog kunne det. Det er Vexelbestemmelser af Slægt, Art og Individ, hvorom det Hele dreier sig. Hvorledes er det nu muligt at tænke sig Arten som Mellembegreb mellem Slægt og Individ, uden at see dette Mellemled paa den ene Side identisk med Individet, paa den anden Side med Slægten? Men Slægten er jo forskjellig fra Individet; Mellemleddet er altsaa identisk med to Forskjellige og trods denne Identitetsfordobling identisk med sig selv; her er tre Identiteter i een Identitet: en saadan treenig Identitet har i Sandhed sin Forskjel, ikke udenfor sig, men i sig.

Overseer man den Forskjelseenhed, uden hvilken Mellemleddet umulig vilde kunne forene Yderleddene, da vil man ogsaa blive staaende ved en meget eensidig Opfattelse af Slutningsfunctionen selv. Dette er netop Tilfældet med Ulrici. Istedenfor at erkjende Grundfunctionen, saaledes som den fremtræder i sine særskilte Former, d. v. s. saaledes som den i Virkeligheden fungerer, fastholder han dens abstracte Lighed med sig selv; Function = Function, ligesom A = A, og faaer paa denne Maade en Function, der ikke kan fungere*).

At Forskjellen ligesaa oprindelig hører med i Grunden, og altsaa i enhver Grundfunction, som Identiteten; at Identiteten selv i Grunden er Forskjel, har „den begrundende Reflexion" paa sit Sted**) allerede godtgjort; at en Grund-

*) „Es giebt ... vier ... Schlußfiguren, die sich insofern logisch unterscheiden lassen, als sie aus dem allgemeinen Grundsatz alles Schließens in seiner positiven wie negativen Form, der zugleich die Norm für die Gestaltung aller Schlüsse ist, unmittelbar sich ergeben. Sie bilden indessen, wie von selbst einleuchtet, keineswegs vier verschiedene „Arten" von Schlüssen. Denn sie sind keineswegs Modificationen der logischen Function des Schließens, sondern nur — im Grunde unerhebliche — Specialformen der allgemeinen Gestalt der Schlüsse". Anfr. Skr. S. 188.

**) Grundideernes Logik. I. S. 93—99.

function, naar den fastholdes i abstract Almindelighed, aldeles ikke kan anvendes, altsaa maa forblive i en tom Væren, uden at kunne naae intellectuel Tilværelse, kan endog ligefrem bevises mathematisk.

$F(x) = y$ er enhver mulig Function og netop af den Grund ubestemt: med en saadan Function kan der ikke regnes. Forsaavidt Functionen er in abstracto som Grundfunction, er den, ved at være i Grunden, kun i Muligheden. „I Forhold til Reductionen er Muligheden Grund, i Forhold til Deductionen er Grunden Mulighed. Identiteten af Grund og Mulighed sees af den disjunctive Doms forskjellige Former: A er hverken B eller C eller D .... $f(x)$ er hverken ax, eller x^a eller a^x ....; de særskilte Bestemmelser ere opløste i det Almene, og derved gaaede til Grunde; A er, i Grunden, baade B og C og D .... $f(x)$ er, i Mulighed, baade ax, x^a og a^x .... Forsaavidt det i Grundens Indhold Særskilte lader sig tilsyne, reflecteres det i Mulighed; hvor eet Tilfælde er muligt, maae idetmindste to Tilfælde være mulige, thi dersom det mulige Tilfældes Modsatte ikke ogsaa var muligt, var Tilfældet selv nødvendigt: Muligheden har alternerende Led. Skal nu et af Leddene sættes som tilværende, da viser den disjunctive Dom i dens sædvanlige Form: A er enten B eller C eller D ...., $f(x)$ er enten ax eller x^a eller a^x .... Spændingen imellem de alternerende Led*)".

Hvad der i saa Henseende gjælder om de mathematiske Functioner, gjælder paa tilsvarende Maade om de logiske. Det er ikke muligt at anvende Slutningens Grundfunction uden at specificere den efter en af de fire Figurer. Er Dommen: „Cajus er dødelig", fordret som Følgesætning, og Dommen: „alle Mennesker ere dødelige", given som den ene Præmis, saa maa Dommen: „Cajus er et Menneske", jo være den anden Præmis; det er da ingenlunde vilkaarligt,

*) Mathematik og Dialektik. S. 50—51.

men aldeles nødvendigt, at Slutningen svarer til første Figur. Er Dommen: „nogle i Vandet levende Dyr ere Pattedyr", fordret som Følgesætning, og Dommen: „alle Hvaler leve i Vandet", given som den ene Præmis, da maa man nødvendigviis have enten: „alle Hvaler ere Pattedyr"; eller: „nogle Hvaler ere Pattedyr," til den anden Præmis, og det er da en Selvfølge, at Slutningen falder under tredie Figur. Kjendes nu Slutningsfunctionen, som ovenfor er viist, ikke alene paa den Tænkningsact, hvorved en Følgesætning udledes af givne Præmisser, men tillige paa den synthetiske Tankevirksomhed, hvorved Præmisserne udfindes og opstilles, da ligger det i Sagens Natur, at Slutningsfunctionen modificeres med hver af Slutningens typiske „Specialformer". Præmissernes Synthese skeer nemlig under andre Betingelser og paa en anden Maade, naar Middelordet skal være Subject i Oversætningen og Prædicat i Undersætningen, end naar det skal være Prædicat baade i Over- og Undersætningen, og i sidste Tilfælde igjen under andre Betingelser og paa en anden Maade, end naar det enten skal være Subject i begge Præmisser eller Prædicat i Oversætningen og Subject i Undersætningen. Overseer man dette, maa Slutningsacten synke ned til en tankeløs Mechanisme; men indseer man dette, saa vil man ogsaa indsee, at de synthethiske Modalfunctioner maae forandre sig med den forandrede Synthese.

3) Syllogistikens Opløsning. Men hvilken Betydning have de middelbare Slutninger nu egentlig for Viden og Videnskab? Man har, i nyere Tid især, indvendt mod Syllogistiken, at den endeliggjør Vidensformerne, udstykker Erkjendelsen, og ved Syllogismernes „bekjendte Beqvemhed til at bevise de forskjelligste, ja endog modsigende Ting", befordrer Scepticismen. Syllogismens Vilkaarlighed ligger deri, „at den Beviisførende kan vælge Mellemordet (terminus medius) efter Behag. Da nemlig enhver Ting frembyder flere Synspunkter for Betragtningen, og desto flere, jo concretere den er, saa kan den ved enhver enkelt af disse sammensluttes med det meest Forskjellige, ja endog Modsatte. . . . F. Ex. dersom man ved Syllogismer vil bevise, først at Mennesket er et Dyr, dernæst at Mennesket ikke er et Dyr, saa siger man i første Tilfælde: „Mennesket har Sandser, Organer, Circulations-, Digestions-, Nerve-System, o. s. v., kort, alle Betingelser for det dyriske Liv. Hvad, som har disse Betingelser, er et Dyr. Altsaa er Mennesket et Dyr." — I andet Tilfælde siger man: „Dyret er ikke et Fornuftvæsen. Mennesket er et Fornuftvæsen. Altsaa er Mennesket ikke et Dyr*)".

Det Sande i denne Indvending fordunkles imidlertid derved, at Slutning og Beviis uden videre slaaes sammen i Eet. Her er, hvad Slutningen angaaer, kun Spørgsmaal om Erkjendelsens Formside, ikke om dens reelle Indhold. Vel maa den væsentlige Formudvikling ogsaa være en Indholdsudvikling, men det er da et logisk, ikke et reelt Indhold, hvorpaa der tænkes. Det er den articulerende Bestemmelse af Dommenes, altsaa af Erkjendelsernes Sammenhæng, der giver Slutningen, den middelbare saavelsom den umiddelbare, sin væsentlige Betydning At nu en methodus mathematica, som binder den fremadskridende Erkjendelse til en Kjæde af fortløbende Syllogismer, ikke kan anprises i Philosophien, er en afgjort Sag; men derfor bør Syllogismens Betydning som videnskabelig Reductionsformel ikke oversees. Det anselmske Beviis for Guds Tilværelse, som, naar det, om vi saa maa sige, sees i forkortet Perspectiv, lader sig reducere til følgende Syllogisme: „det fuldkomneste Væsen (id quo majus cogitari non potest) maa have, ikke en blot tænkt, men ogsaa en virkelig Væren; Gud er det fuldkomneste Væsen; altsaa har Gud, ikke en blot tænkt, men en virkelig Væren", er vistnok, som Beviis betragtet, utilfredsstillende; men som Reductions-

*) J. L. Heiberg. Speculativ Logik. § 148. Anm. 1.

formel for et uendeligt rigt Indhold, er Syllogismen ikke desto mindre af gjennemgribende Betydning. Oversætningen indeholder nemlig hele Ontologien, Undersætningen hele Religionsphilosophien, og Slutningen selv den Indsigt, som begge Videnskaber i Forening tilveiebringe. Vistnok kan ikke den enkelte Slutning, og endnu mindre den enkelte Dom, give det rigere Indhold en udtømmende, sikker og alsidig betegnende Form; men derfor er det dog ligefuldt af Vigtighed, at store Totaliteter kunne til punktuel Belysning concentreres i en enkelt Slutning, ja i en enkelt Dom.

Det anføres endvidere som en Mislighed ved Brugen af Syllogismer, at der etableres en uendelig Række, som Videnskaben ikke kan ophæve. „Da de to i Slutningen indeholdte Omdømmer, E—S og S—A, fremstilles som isolerede Sætninger, som Præmisser, d. e. som Noget, der ikke umiddelbart ligger i Slutningen, men gaaer forud for denne, saa fordres, at enhver af disse Sætninger iforveien skal være fremkommen som Slutningssætning i en foregaaende Syllogisme, eller, som man siger, at den skal være beviist. Dette forudsætter to foregaaende Syllogismer, men da disses Præmisser ligeledes maae være beviiste i det Foregaaende, saa forudsætte disse to altsaa fire foregaaende, disse igjen otte foregaaende, og saaledes fremdeles i en uendelig Række, som i sit 21de Led vilde indbefatte omtrent halvanden Million Syllogismer, og derfra hurtigt stige til Billioner og Trillioner .... At troe sig i Besiddelse af Sandheden, idet man befinder sig i et System af Syllogismer, er endnu urimeligere, end at troe sig fri, fordi man har Lov til at gaae omkring i et Buur, thi selv det mindste Fuglebuur er større i Forhold til hele Jorden, end den ved Syllogismer frembragte Erkjendelse i Forhold til den, som de forudsætte *)“.

Men ogsaa hvad Indsigelserne i denne Retning angaaer,

*) Heiberg. Speculativ Logik. § 148. Anm. 1.

maa det erindres, at Paaviisning af Misbrug Intet beviser imod den sande Brug. Det gaaer med Syllogistiken i det Hele som med Tankens Endeliggjørelse. Dersom det Endelige ikke var med i Udviklingen, vilde det Uendelige jo slet ikke kunne begribes. Kan den immanente Methode behandle *Reflexionens* endeløse Rækker som Betingelser for det Endeliges Overgang i det Uendelige, hvorfor skulde den da ikke kunne behandle *den middelbare Slutnings* endeløse Rækker paa samme Maade; lade Reflectionsrækkerne sig ophæve, hvorfor skulde de syllogistiske Rækker ikke ogsaa lade sig ophæve?

Der er i hele den hegelske Logik ikke et Afsnit, hvis Indhold jo med Lethed kan reduceres til syllogistisk Form; men kan den immanente Udviklings Indhold reduceres til Syllogisme, da maa Syllogismen jo ogsaa kunne reduceres til immanent Udvikling. Man begynde f. Ex. med Begyndelsen: „I et System kan der kun gives een Begyndelse, der er den sande; Logiken er et System, altsaa kan der i Logiken kun gives een Begyndelse, der er den sande. Det ligger i Begyndelsens Natur, at den maa være indholdsløs; kun „den rene Væren“ er indholdsløs; altsaa maa Logiken begynde med den rene Væren. „Den rene Væren“ er absolut indholdsløs; det absolut Indholdsløse er Intet; den rene Væren er altsaa Intet.“ — Paa denne Maade kan man da blive ved gjennem Væren, Væsen og Begreb, og forvandle endog den allersidste Slutning til en Syllogisme*).

Men hvad lære vi nu heraf? For det Første, at den syllogistiske Form er en for Reductionen charakteristisk Abbreviatur, en Abbreviatur, der ret egner sig til at sammenfatte og

*) At man underveis kan faae Brug for alle fire Slutningsfigurer, og, naar det endelig kommer an paa at gjøre Kunststykker, endog faae Leilighed til at anvende baade Darapti og Bamalip, baade Ferison og Fresison, er en Sag, der forstaaes af sig selv.

opbevare Resultater af en tilbagelagt Udvikling. For det Andet, at den Maade, hvorpaa de vundne Resultater opfattes og fremstilles i de relativt selvstændige Domme, der udgjøre Slutningens Præmisser, nøiagtig svarer til den Maade, hvorpaa de umiddelbare Præmisser igjen opløses og afgive deres Indhold til en fra syllogistisk Tvang frigjort Begrebsudvikling, en Begrebsudvikling, der da er identisk med den logiske Sagudvikling. Man overveie blot, hvorledes f. Ex. de to Præmisser: „den rene Væren er absolut indholdsløs, og det absolut Indholdsløse er Intet," blive anlagte, begrundede og gjennemklarede i den immanente Begrebsudvikling, og man vil snart opdage, hvorledes de syllogistiske Rækker lade sig ophæve. For det Tredie, at enhver logisk Indholdsudvikling, hvad enten den iøvrigt foregaaer i den immanente eller syllogistiske Form, nødvendigviis maa gaae igjennem et System af Domme. Men et System af Domme er umuligt uden et tilsvarende System af Slutninger. Hvad er vel Slutningen Andet end det logiske Udtryk for et System af Domme, den umiddelbare Slutning for et System af to Domme, den middelbare for et System af tre Domme, Kjædeslutningen for et System af flere Domme o. s. v.

„Mange", siger Heiberg*), „staae i den urigtige Formening, at naar man i sin Tale anfører Grunde, da ere disse kryptiske Syllogismer. Men snart giver man Grunde, og staaer da i Reflexionen, snart, naar man staaer i Idealiteten, fremfører man Slutninger, men aldrig Syllogismer. Naar man siger: „Cajus er ufuldkommen, fordi han er et Menneske," da er det ingen Slutning. Man angiver Grunden til hans Ufuldkommenhed. Hans Menneskenatur er det Væsen, hvis Phænomen er Ufuldkommenhed." Dersom disse og lignende Misforstaaelser ikke paa det Allerinderligste hængte sammen med den hegelske Mystification af Dommenes og

*) Specul. Logik. § 148. Anm. 1.

Slutningernes metaphysiske Objectivitet, skulde vi ikke opholde os videre ved dem; men her er i den opstillede Synsmaade en Skjævhed, som for Principets Skyld absolut maa rettes. Skjævheden er, at Slutningerne ligesom Dommene skulle figurere objectivt paa et Stadium, hvor de endnu ikke engang ere blevne subjective. Siger man: „Cajus er ufuldkommen, fordi han er et Menneske," saa seer man vistnok Ufuldkommenheden begrundet i Menneskenaturen, forsaavidt man seer objectivt; men Sætningen: „Cajus er ufuldkommen", er jo dog en Dom, Sætningen: „Cajus er et Menneske", ligeledes. For at faae Øie paa Slutningen, maa man see at faae Øie paa Dommen; for at faae Øie paa Dommen, maa man ikke blot see objectivt, men ogsaa subjectivt. Begrundelsen: „Cajus er ufuldkommen, fordi han er et Menneske", hviler aabenbart paa Slutningen: „Cajus er et Menneske, altsaa ufuldkommen," en umiddelbar Slutning, som Reflexionen med uendelig Lethed forvandler til en middelbar: „Ethvert Menneske er ufuldkomment, Cajus er et Menneske, altsaa" o. s. v.

Erkjendes det først, at Dom og Slutning maae bestemmes subjectivt, altsaa oprindelig forudsætte en dømmende og sluttende Subjectivitet; erkjendes det, at enhver Tanke, enten den forøvrigt staaer i „Reflexionen" eller i „Idealiteten", kun kan bestemmes som Tanke, forsaavidt den i Ordet bestemmes ved en Dom: da vil det ogsaa indsees, at Tankernes Sammenhæng er Eet med Dommenes Sammenhæng, og Dommenes Sammenhæng, selv hvor Slutningsformen ikke udtrykkelig fremhæves, væsentlig Eet med et System af umiddelbare og middelbare Slutninger.

γγ) *Den immanente Slutning: dialektiske Modalfunctioner.* Hvorledes Dommen som Dom bliver Form for det absolute Indhold, er allerede oplyst ved „Functioner af Dommen." Da nu den enkelte Dom først faaer sin Betydning i Sammenhængen med andre Domme, og reflecterer Sammenhængen desto dybere, jo rigere dens Indhold er, alt-

saa i en uendelig Dybde, naar den har Ideen, det Absolute selv, til Indhold: saa følger heraf, at kun et uendeligt System af Domme vil være istand til at rumme det Absolute. Men et uendeligt System af Domme er, naar Mellemleddene betones, eo ipso et uendeligt System af Slutninger. Idet Formen for det Absolute udvikler sig til et System af Slutninger, er det en Selvfølge, at al Udstykning og Endelighed maa ophæves. De enkelte Præmisser blive da Momenter for den tilsvarende Slutning, idet hver enkelt Slutning bliver Moment for en relativ Totalitet af Slutninger, og hver relativ Slutningstotalitet igjen Moment for Totaliteternes gjennemgaaende Totalslutning. For at kunne blive Moment, maa ethvert af de særskilte Led, være sig Præmis, enkelt Slutning eller Slutningstotalitet, have særskilt Tilværen; thi Momentet fremkommer kun ved en Forsvinden af den særskilte Tilværen. Ved den saaledes indtrædende Vexelbestemmelse af Leddenes Moment-Væren og umiddelbare Tilværen blive Modalfunctionerne dialektiske.

Forsaavidt Præmisserne til den enkelte Slutning opgive deres særskilte Tilværen og blive Momenter i Slutningsacten, er Syllogistiken hævet: Slutningen er *immanent*. Den immanente Slutning kan altsaa være Moment i en Totalitet af Slutninger og en Slutningstotalitet for sig. Som det Absolutes subjective Form frembyder Immanensslutningen tre Hovedsider, idet den oprindelig svarer til *Subjectiviteten selv*, til Udviklingen af *Subjectivitetens Indhold* og til *den frie Nødvendighed*, hvormed Subjectiviteten besidder sit Indhold. Vi betragte enhver af disse Hovedsider for sig.

1) *Den immanente Slutning som Form for Subjectiviteten selv.* At Subjectivitetens absolut oprindelige Slutning maa svare til en absolut oprindelig Dom, kan udtrykkelig paavises. Skal Schemaet E—S—A gjælde for en oprindelig Subjectivitetsslutning, maa jo ethvert af

dens Led have absolut Oprindelighed. E, det Enkelte, kan altsaa ikke betyde et vist Enkelt, dette eller hiint Enkelte, et Enkelt blandt flere andre, men Enkeltheden selv, Enkeltheden som Princip. Men Enkeltheden som Princip er Selvhed: *det absolūt Enkelte er det absolute Selv*. A, det Almindelige, kan da fra sin Side heller ikke være en Abstraction af et for Mange Fælles, et abstract Almindeligt, thi et abstract Almindeligt er kun en Relativitet; det absolut Almene er*) uendelig concret: *det i alle Concretioner absolut Almene er det absolute Selv*.

Hvad der gjælder abstract i den yderste Abstraction, at nemlig den uendelige Modsætning er en uendelig Eenhed, og omvendt, det Samme gjælder concret i den fuldendte Concretion: det Enkelte er kun absolut Eet med det Almene ved at være det Almene absolut modsat. Kan nu Eenheden af det Enkelte og det Almene ikke være umiddelbar, efterdi den beroer paa Modsætning, og Modsætningen ikke umiddelbar, efterdi den beroer paa Eenheden: da følger det af sig selv, at her maa gives en Mægling. Først ved Bestemmelsen af denne Mægling kan Forholdet mellem Reflexion, Dom og Slutning nærmere fastsættes.

Ved Reflexionen bliver det absolut Enkelte jo vistnok adskilt fra det absolut Almene; her sættes i een og samme Selvhed en gjennemgaaende Modsætning imellem Selv og Selv. Men denne Modsætning forsvinder igjen for Reflexionen ligesaa hurtig, som den sættes, thi Selvet er dog sig selv, fra hvilken Side det end sees: Selvmodsætningen er Reflex i Eenheden, ligesom Selveenheden fra sin Side er Reflex i Modsætningen. Anderledes i den oprindelige Dom: at Selvet i absolut Forstand baade er Subject og Prædicat, betyder at Modsætningen af Subject og Prædicat er ligesaa uudslettelig som Eenheden. Medens Reflexionen uophørlig udligner Mod-

*) Grundideernes Logik. I. S. 181—192.

sætningen af Modsætning og Enhed, sætter Dommen sig med afgjørende Eftertryk mod denne altfor flygtige Udligning, og fordrer udtrykkelig Modsætningens Bestaaen i den totaliserede Enhed. Da det nu i lige absolut Forstand er Alvor med Leddenes Identitet og Modsætning, saa danne de modsatte Led, Subjectet (det absolut Enkelte) og Prædicatet (det absolut Almene) Extremer, hvis Mellemled, S, det *absolut Særskilte*, skyder op af Identitetens Grund. Den oprindelige Dom udvikler sig med uafviselig Consequens til immanent Slutning.

Ifølge den immanente Slutning er Subjectiviteten paa een Gang den oprindelige Doms absolute Forudsætning og dens Resultat. Det dømmende Selv kan umulig afledes af Dommen; Dommen forudsætter en Domsact, Domsacten en dømmende Selvhed: paa den dømmende Selvhed beroer Selvets absolute Prioritet. Men som det første logiske Udtryk for den oprindelige Selvhedsact gaaer Dommen ikke ud paa denne eller hiin endelige Gjenstand, har ikke dette eller hiint relative Indhold; nei, Dommens, den oprindelige Doms oprindelige Indhold er Subjectiviteten selv, Domsacten en første absolut nødvendig Selvsætningsact, en primitiv Handling, hvorved den i Begrebet Dommende oprindelig skifter og deler imellem Selvhed og Andethed*).

*) Das Urtheil (ἀπόφανσις, als Bestandtheil des Schlusses πρότασις = propositio) ist gleichsam der richterliche Bescheid, welchen das Denken über das Verhältniß zweier Begriffe ertheilt; daher ist das Wort „*urtheilen*“ nicht, wie Einige behaupten, von „*Ur- und Theilen*“ abzuleiten, sondern es kommt von dem mittelhochdeutschen Worte „*urteilen*“; niederdeutsch: *ordelen* (wovon „Ordalie“) *aussagen*, zu Recht erkennen, rechtlich entscheiden.“ Drbal. Lehrbuch der propädeutischen Logik. S. 29. Kom det nu i en Logik virkelig an paa at tilveiebringe Overeensstemmelse mellem lingvistiske, og dialektiske Ordforklaringer, saa vilde det vist ikke være vanskeligt at vise, at „*ordelen*“ i Grunden er „urtheilen“ og „urtheilen“ „ordelen“.

Den Dom, hvori den evige Subjectivitet udtaler sit Væsen, er ikke, hvad Fichte antager, en tautologisk Sætning: Jeg = Jeg; en saadan tautologisk Sætning er en yderste Abstraction af psychologisk Tænkning, men ingen in concreto oprindelig Dom. I den concret-oprindelige Dom er Selvet, det absolut Enkelte, som Subject stillet imod Selvet, det absolut Almene, som Prædicat. Den gjennemgaaende Modsætning, Subjectivitetens Selvmodsætning, er sat og bestemt derved, at Subjectet i Dommen selv er det dømmende Subject og Dommens Prædicat det oprindelige Begreb, hvori Subjectet griber sig selv som Object.

At den Grundact, hvorved Subjectiviteten gjør sig selv til Subject og Prædicat, saaledes at Prædicatet bliver det objectiverede Subject, ikke er enten en umiddelbar Selvspeiling, eller en abstract Reflecteren, men en logisk Dom, faaer afgjørende Betydning ved Bestemmelsen af den immanente Slutning. For at udtale sit Væsen i Dommen, og ved denne Udtalelse adskille sig i Subject og Object, maa Subjectiviteten nødvendigviis oversvæve sin egen Selvadskillelse og forsaavidt sætte sig, ikke blot som det i Dommens Subject *Enkelte* og det i Prædicatet *Almene*, men tillige som det i den dømmende Selvhed med Subject og Prædicat Identiske og dog fra begge Forskjellige, altsaa som det *Særskilte*. Det er ved denne tredobbelte Selvadskillelse (E—A, E—S, S—A), at Subjectiviteten forvandler sit Væsens oprindelige Dom til en oprindelig immanent Slutning.

Men Subjectivitetens tredobbelte Selvadskillelse, som ved en fortsat Oversvæven af den sig oversvævende Selvhed kan fordobles og gjentages i det Uendelige, vilde dog nedsynke til en uendelig tom Formalisme, dersom her ikke i Subjectiviteten selv gaves et Middel, hvorved Extremer og Midte under deres indbyrdes Overgang kunde holde sig adskilte. Men et saadant Middel er *Ordet*. Dersom Ordet ikke var, vilde den subjective Tænken og dermed Subjectiviteten evig fortære

sig selv; dersom Ordet ikke var, vilde Anskuelsens umiddelbare Andet staae som et fremmed, uforklarligt Object, paa hvilket den stumme Subjectivitet maatte stirre sig blind; dersom Ordet ikke var, vilde Selvet, det Enkelte, saaledes gjennemskinnes af det Særskilte og det Almene, at Reflexionens rene Lys, den ubestemte, i sig ubestemmelige Klarhed tilsidst forsvandt i forskjelsløs Eenhed og tabte sig i det rene Mørke.

Ved at mægle mellem Tænken og Anskuen og saaledes gjøre den principielle Selvbestemmelse mulig, sætter Ordet den immanente Slutning i Kraft. I Ordet har Tænkningen sine elementære Andethedsbestemmelser, sit uendelige Forraad af Billeder og Forestillinger. Der er i den virkelige Verden, i Realiteternes uendelige Rige ikke en Gjenstand, intet Hele, ingen Deel, ikke en Ting, ikke en Egenskab, uden at Ordet jo ved Billede og Forestilling formaaer at optage og gjengive det deri Eiendommelige. Beriget med Reflexer af alle mulige Realbestemmelser har Ordet nu den Idealitet, at det i Reflexionen opgiver sin Umiddelbarhed og offrer sig for Tanken saa inderlig og absolut, at den Tænkende gjennem Ordet tænker sig selv i Alt og i Alt sig selv, og begriber sin Subjectivitet som *det absolut Almene*.

Det absolut Almene er jo vistnok en Tanke; men det er ikke en fattig Tanke, thi Tanken lever af Ordet, og Ordet har en uendelig Rigdom. Det absolut Almene er jo vistnok, for sig betragtet, et Ord; men det er ikke et tomt Ord, thi Ordet, der nærer Tanken, beriges af Tanken, og Tanken er uendelig rig.

I den ved Ordet berigede Tænkning begriber Subjectiviteten sig selv under alle tre Skikkelser, Enkelthedens, Særskilthedens og Almindelighedens, men er dog, idet det Almene gjennem det Særskilte slutter sig sammen med det Enkelte, endnu kun sat i Tænkningens, i det Almenes eensidige Form: Subjectiviteten er tænkende. Modsætningen af Subject og Object er vel tænkt som en gjennemgaaende, absolut Mod-

sætning, men det er dog endnu kun en tænkt Modsætning; Eenheden af Subject og Object er jo vistnok tænkt som en absolut, ved den særskilte — paa een Gang oversvævende og dog Extremerne iboende — Selvhed bestemt Eenhed, men det er med alt dette dog kun en tænkt Eenhed. Den hele immanente Slutning er ved den Alt gjennemtænkende Tænknings Eensidighed selv blevet Extrem.

Mod Selvheden i sit Extrem af det Almene staaer nu ikke, som for, Extremet af det Enkelte, men et Selvhedsextrem af det Særskilte. Denne Extremforandring er afgjørende bestemt ved Ordet. I Tænkningen er Ordet negativt, dets Umiddelbarhed forbrænder i Reflexionen; kun Mangfoldigheden af Lysninger, Afskygninger, Skjær og Reflexer udgjør den sig i Alt og Alt i sig tænkende Subjectivitets Rigdom. At nu Reflexionen ikke kan fortære denne Rigdom og styrte Subjectiviteten i en saadan Fattigdom, at den seer ud som en Abstractionens Skygge, et psychologisk Gjenfærd af Jeg = Jeg, er forebygget ved Ordet; thi Ordet, der er negativt i dets Eenhed med Tanken, er positivt i dets Eenhed med Anskuelsen. Vel maa Ordet ophæve al sandselig Umiddelbarhed og forsaavidt bevirke en Forvandling af alle Sandsebilleder; men de billedlige Elementer, der fortæres af Tænkningen, forklares i Anskuelsen og bestemmes ved Ordet. Forsaavidt Ordet er negativt, gaaer Billedet gjennem Forestillingen over i Tanken; men forsaavidt Ordet formedelst Anskuelsen er positivt, gaaer Tanken op i Forestillingen, og Forestillingen i et forklaret Billede, et Tankesyn, en intellectuel Anskuelse. I uendelig Mangfoldighed af Syner, Billeder og Forestillinger er den anskuende Subjectivitet Alt, hvad den saavel i det Almene som i det Enkelte er og kan være, i Ordet, ved Ordet, som Ordet. Ved sit Positive i Anskuelsen og sit Negative i Tænkningen er Ordet det Særskilte. Det er ikke et enkelt Extrem af Subjectiviteten, men den hele Subjectivitet i Extremer og Midte, der forklares af Ordet. Den tænkende, i Ordet

sig objectiverende Subjectivitet er altsaa bestemt som det Særskilte: formedelst det Særskilte som Object er Selvet som Subject det Almene ved at være det Enkelte, og det Enkelte ved at være det Almene.

Og dog er her endnu en Ubestemthed, en Svæven, et Anstrøg af Formalisme, der truer med at udhule Slutningen og forvandle Subjectivitetslæren til logisk Phraseologie. „Hvorledes kan Subjectiviteten, som det i Ordet Særskilte, paa een Gang baade holde sig i Modsætning til det Enkelte paa den ene og det Almene paa den anden Side, trods denne Modsætning tillige være identisk saavel med det Enkelte som med det Almene, ja ved denne Identitet bevirke, at det Enkelte selv er det Almene, det Almene det Enkelte?" Et saadant Spørgsmaal er fra den formelle Logiks Synspunkt ikke blot naturligt, men i nærværende Sammenhæng fuldkommen berettiget. Ved Indsigt i Subjectiviteten og den immanente Slutning kan Sagen imidlertid opklares.

Al Subjectivitetsbestemmelse er væsentlig Selvbestemmelse, men en Selvbestemmelse, der forudsætter Andet og betinges af Andet. At den fuldstændige Subjectivitetsbestemmelse antager en tredobbelt Form, har netop sin Grund i, at Bestemmelsen af Andet skal gaae op i Bestemmelsen af Selvet. Dette er nu paa Relativitetens og Endelighedens Trin en Umulighed. Bestemmelsen af Andet staaer i psychologisk Forstand som en Skranke, en Hindring for Selvbestemmelsen. Ligeoverfor Andet, den mægtige Skranke, er Selvbestemmelsen afmægtig, abstract og formel. Afmagten sees da ogsaa baade paa Tanken og Ordet, thi den rene Selvtænken er en tom Reflecteren, og Ordet et Navn, der Intet formaaer over Gjenstanden. Henført til den i sin Indskrænkning formelle og abstracte Subjectivitet, maa den immanente Slutning med dens Extremer og Midte naturligviis ogsaa blive formel. Forskjellen mellem det sig tænkende og det tænkte Selv, mellem den sig objectiverende og den objectiverede Subjectivitet, er her en

Ordforskjel, altsaa kun en Navneforskjel: Bestemmelserne ere nominelle. Men naar Talen er, ikke om den psychologiske, men om den ontologiske, ikke om den relative, men om den absolute Subjectivitet, maa Nominalismen forsvinde.

Det er det almægtige Ords absolute Idealitet, hvorpaa Eftertrykket falder. Allerede i Læren om de ideeformende Functioner blev den tænkende Subjectivitet opfattet som Ordets Ophav, den anskuende Subjectivitet som Ordet selv, og den sig ved Tanken og Ordet bestemmende Subjectivitet som udviklet Enhed af begge. Men saalænge Dommen ikke var gaaet over i Slutning, vare Vidensordet med sin Idealitet og Magtordet med Realiteten endnu saa endelig adskilte, at Magten eensidig lod paa Andethed, naar Viden lød paa Selvbestemmen og Selvhed. Under Functionernes fremadskridende Udvikling blev det i Modsætningen Eensidige efterhaanden hævet; ved Dommens Overgang til Slutning blev Videns og Magtens Idealitet udtrykkelig sat i Ordet. Idet nu Ordet saaledes faaer subjectiv, ideel Betydning baade fra Magt og Viden, kommer dets mægtige, Alt formaaende, i Alt overgribende Idealitet tilsyne.

Hvad Ordet bestemmer om Subjectivitetens tredobbelte Selvadskillelse i den immanente Slutnings tredobbelte Form, bestemmer det ikke blot paa Videns, men ogsaa paa Magtens, ikke blot paa Selvhedens, men ogsaa paa Andethedens Vegne: Subjectivitetens Bestemmelse ved Ordet er dens egen absolute Selvbestemmelse, thi Ordets Ophav er i sin Modsætning til Ordet identisk med Ordet.

Lade vi nu Middelordet angive Forskjellen mellem Slutningssystemets tre Slutninger, saa bliver Schemaet E—A—S betegnende for Subjectiviteten som det absolut Almene, E—S—A for Subjectiviteten som det absolut Særskilte, og S—E—A for Subjectiviteten som det absolut Enkelte. At ethvert af Totalslutningens Led selv er en Slutning, og enhver af de særskilte Slutninger igjen Mo-

ment i Totalslutningen, er betinget af Ordet; vi skulle nu see, hvorledes Ordet virker som Magtens Idealitet.

Den tænkende Subjectivitet bruger, som sagt, Ordet negativt. I det umiddelbare Vidensog Magtens Ord er Altilværelsens ideelle Rigdom indesluttet; men Umiddelbarheden offres paa Tanken. Hvad det vil sige, at Ordet i den uendelige Tænken maa bruges negativt, kan endnu oplyses fra en anden Side. Det gjør jo en væsentlig Forskjel, om vi ved saadanne Udtryk som: det Enkelte, det Særskilte, det Almene, reflectere paa Ordet eller paa Tanken. Reflectere vi eensidig paa Ordet, saa er her i det Enkelte, det Særskilte og det Almene tre forskjellige Ord. Disse tre forskjellige Ord ere i al Overfladiskhed tre forskjellige Benævnelser; hver Benævnelse kræver da, hvis den skal betyde Noget, en særegen Forestilling, en Anskuelse, et Billede af det, der benævnes: vi føres ved Ordets Umiddelbarhed bort fra Tanken over i Billedernes, Anskuelsernes og de endelige Forestillingers Kredsløb. Anderledes naar her udtrykkelig reflecteres paa Tanken, den ved Ordets Negativitet almægtige Tanke. De tre Ord ere nu tre ideelle Magtbestemmelser, tre substantielle Begreber; det gaaer i denne Forstand med Ordet som med Lyset: vi see Gjenstandene i Lyset og glemme Lysstraalerne; vi see Tankerne i Ordet og glemme Benævnelserne.

Subjectiviteten, det tænkende Ene (E), faaer ved Ordets negative Virken ingen Billeder, ingen Syner, ingen endelige Forestillinger, men en uophørlig Forsvinden af utallige Billeder, Syner og Forestillinger, utallige særskilte Tanker. I særskilte Tanker sætter Subjectiviteten en væsentlig Forskjel imellem den Tænkende, Tænkningen og det Tænkte; den tænker ved denne Forskjel sig selv særskilt. Den ved Ordet tænkende (E) og den i Ordet tænkte Subjectivitet (S), danne nu substantielle Extremer; men i Ordets negative Functioner, i den uendelige Tænken, have disse Extremer deres væsentlige Midte. Forsaavidt den uendelige Tænken er Extremernes Midte, altsaa den virkende Form, hvori Tænkeren selv er det Tænkte, er Subjectiviteten bestemt ved at bestemme sig som den uendelige, Alt gjennemtænkende,

Alt i Tanken formaaende Eenhed, altsaa bestemt som det absolut Almene (A). Schemaet E—A—S er fyldestgjort.

Ved den uendelige Selvtænken kan Subjectiviteten jo vistnok siges at grunde; fordybet i sin absolute Eenhed; Eenheden er et uendeligt Dyb, men Dybet er Klarhed: magiske Syner, gnostiske Aeoner, Drømmebilleder af βυθὸς og σιγή, προπάτωρ og ἔννοια, forsvinde for Tankens Energie i den immanente Slutning. Tankens Energie er Ordets negative Virken. I sin negative Virken er Ordet skjult; men det skjulte Ord maa blive aabenbart, dets negative Virken gaae over i den positive.

Den tænkende, i sig fordybede Subjectivitet, der holder Ordet skjult, er Ordets Ophav. Ordet kommer ikke Tanken til Hjælp udenfra; det for Tanken bestemmende Ord er oprindelig bestemt ved Tanken selv: Ordet er med Nødvendighed i Tanken, det fødes af Tanken. Født af Tanken faaer Ordet først positiv Betydning som Ord: den tænkende Subjectivitet bliver i Reflexionen anskuende, og Slutningens Schema forandres til E—S—A.

Med Ordets reflecterede Umiddelbarhed træder det Særskilte i Kraft. Vistnok maa Tænkningen, som ovenfor viist, forudsætte baade det Særskilte og det Enkelte; men i Tænkningen som Tænkning kunne de nævnte Extremer kun virke negativt gjennem Reflexer; først naar det Umiddelbare dukker op af Reflexionens Strøm, og Tanken farves af Anskuelsens Lys, bryder Forskjellen frem, og det Særskilte kommer til sin Ret. Med Præg af umiddelbar Anskuelighed er det Særskilte tillige bestemt som det Objective, det udvortes Mangfoldige; den anskuende Subjectivitet (E) fæster nu Blikket paa det Særskilte (S) og seer en Mangfoldighed af Syner. Men det er ikke Sandsebilleder; det er Syner i Ord, en Mangfoldighed af særskilte Domme, her staaer for Subjectivitetens Blik. I enhver af disse Domme er Ordet særskilt; Umiddelbarheden er i Subjectet, Reflexionen i Prædicatet: Subject

og Prædicat bestemmes særskilt ved særskilte Ord, Umiddelbarhedens og Reflexionens Eenhed maa da ogsaa bestemmes ved et særskilt Ord. Det særskilte Ord er relativt; Relativiteten ligger i Mangfoldigheden. Ved sin Relativitet har Selvhedens Ord optaget Andetheden; ved Andetheden hæfter Objectiviteten; det i objective Bestemmelser særskilte Ord staaer altsaa som Subjectivitetens Andet mod Subjectiviteten selv: ved det særskilte Ord bliver den anskuende Subjectivitet selv et Særskilt (S).

Stilles Subjectiviteten skarpt imod Ordet, da viser det sig klart, hvorledes det Særskilte fremkommer; det er jo ikke blot Subjectiviteten, der bliver særskilt formedelst Ordet, det er, ifølge Ordets og Tankens oprindelige Eenhed, ligesaameget Ordet, der bliver særskilt formedelst Subjectiviteten. Er Subjectiviteten i Ordet *subjectivt* dobbeltsidig ved at være sig selv og sit Andet, da er Ordet i Subjectiviteten *objectivt* dobbeltsidig ved at være sig selv og sit Andet; er Subjectiviteten med sine relative, ved Relativiteten særskilte, Tænkningsacter en absolut Eenhed, da er Ordet med sine relative, ved Relativiteten særskilte, Elementer ligeledes en absolut Eenhed. Med Blikket fæstet, ikke paa Ordet i sig, men paa *Ordets Andet*, paa det i Mangfoldigheden og Forskjelligheden *særskilte* Ord, seer den anskuende Subjectivitet kun *sit Andet*, ikke *sig selv*: Særskiltheden er paa begge Sider relativ. Ved at fortabe sig i det Relative vilde den anskuende Subjectivitet da ikke blot blive særskilt mod sit Andet i Ordet, men tillige særskilt mod sig selv i Tanken; den anskuende Subjectivitet vilde, med andre Ord, ikke være tænkende, den tænkende ikke anskuende; ved en endelig Adskillelse af Tænken og Anskuen vilde den uendelige Subjectivitet synke ned i Endelighed og Afmagt; men det er en Modsigelse, ja en uendelig Selvmodsigelse.

For at hæve Selvmodsigelsen maa den anskuende Subjectivitet altsaa hæve sig over det Relative, forklare Tænk-

ningen ved Anskuelsen, Anskuelsen ved Tænkningen, og gribe sig selv absolut ved at begribe Ordet. Som Subjectiviteten er, saaledes er Ordet; som Ordet er, saaledes er Subjectiviteten. I det absolute Ord anskuer den tænkende Subjectivitet sit eget Billede. Der er i dette Billede en objectiv Umiddelbarhed, thi den tænkende Subjectivitet er *anskuende*; men Subjectivitetens Billede er Subjectiviteten selv, altsaa et ubilledligt Billede, et almægtigt Tankebillede, den i Ordet og som Ordet objectiverede Subjectivitet. I den absolute Selvobjectivering gaaer altsaa Tænkningen sammen med Anskuelsen, det Almindelige (A) sammen med det Særskilte (S); hermed har Slutningen naaet sin Fuldendelse i Særskilthedens Form.

„Men“ — kunde man spørge — „er der nu ogsaa nogen sand logisk Nødvendighed for, at Slutningen ogsaa skal gjentage sig i Enkelthedens Form? Det synes dog virkelig, som om her allerede var sagt Alt, hvad der fra Subjectivitetens almindelige Synspunkt paa nogen Maade kan siges om den immanente Slutning. Er det fra Begyndelsen af givet, at Subjectiviteten selv er baade det absolut Enkelte, det absolut Særskilte og det absolut Almene, da maa det jo være en ligesaa let som ufrugtbar Kunst at omsætte de tre Led paa tre forskjellige Maader, retfærdiggjøre disse paa Middelordet beregnede Omsætninger ved passende Omskrivninger, og lade hegelske Combinationer af E, S og A træde istedenfor Barbara, Celarent og Baroco“.

Det er imidlertid ingen tom Schematisme, men en tydelig Fremstilling af Ordets og Tankens absolute Energie, hvorpaa her i nærværende Sammenhæng lægges an. Dersom det nu blot kom an paa Betegnelsen, det sproglige Udtryk, den kategoriske Formside, da er Ordet Energie hos Aristoteles og efter ham hos Neoplatonikerne, Scholastikerne og Leibnitz fra mange Sider blevet opfattet, bestemt og forklaret. Men naar det ikke er Ordet Energie, men Energien i Ordet, paa hvis Erkjendelse her væsentlig sigtes, ville Definitioner, Om-

skrivninger og formelle Forklaringer ikke strække til. Ordets primitive Energie, Energien i det guddommelige Ord, er bestemt ved Modsætningseenhed af Viden og Magt: i Ordet og ved Ordet er Viden forskjellig fra Magten, i Ordet og ved Ordet er Viden identisk med Magten. Heraf følger, at, naar Eenheden er sat, saa bryder Modsætningen frem med uimodstaaelig Kraft: i denne Uimodstaaelighed er Energien; omvendt, naar Modsætningen er sat, hæver Eenheden sig med overgribende, uimodstaaelig Overlegenhed: i denne Overlegenhed sees Energien. Da nu Ordet, i absolut Forstand, er identisk med Subjectiviteten, saa maa Ordets Energie tillige være Subjectivitetens Energie; men Subjectivitetens absolute Energie er dens absolute Selvbestemmelse.

Ved absolut Selvbestemmelse griber da den med Ordet identiske Subjectivitet sig selv i Alt, Alt i sig selv, og bliver derved absolut bestemt som det *absolut Enkelte*. I Bestemmelsen af Subjectiviteten som det absolut Enkelte virker Ordet paa een Gang negativt og positivt. Det virker negativt; den absolute Selvbestemmelse er negativ Energie, thi Selvet kan kun være det absolut Enkelte ved at være det absolut Almene. Men da det i Tænkningens Form Almene har sin mægtige Modsætning i Anskuelsen af det Særskilte, bliver Selvbestemmelsen kjendelig paa den Energie, hvormed Tænkningens negative Ord magter og hæver Umiddelbarheden. Dog, Ordet kan kun virke negativt for Tænkningen derved, at det med lige Energie virker positivt for Anskuelsen. Den absolute Selvbestemmelse er positiv Energie, thi Selvet kan kun være det absolut Enkelte ved at sætte sig mod alt Andet og alt Andet imod sig, altsaa kun ved at blive det absolut Særskilte. Den negative Energie, hvormed Subjectiviteten udelukker Andet, for at sætte sig selv, er en Kraftmaaler for den positive Energie, hvormed Subjectiviteten sætter Andet, idet den sætter sig selv, og omvendt. I energisk Eenhed af negativ og positiv Virken er den absolute Selvbestemmen en absolut

Villen: kun den villende Subjectivitet kan i egentlig Forstand siges *at være det absolut Enkelte*. Med det absolut Enkelte til Mellemled er den immanente Slutning udviklet til at være den ontologiske Subjectivitets adæqvate Form.*) I

*) „Men", vil den opmærksomme Læser maaskee spørge, „er dette nu ikke et maskeret Forsøg paa at forklare Treenigheden, og saaledes gjøre Indgreb i den speculative Dogmatiks al philosophisk Concurence udelukkende Kirkeprivilegium?" Vi svare, at de rationelle Former, hvormed Dogmatiken, for ikke ligefrem at indskrænke sig til en Sammenstilling af Skriftsteder, pleier at smykke sin Treenigshedslære, alle ere laante, stundom endog sammenrapsede, fra forskjellige philosophiske Systemer. En alsidig Udvikling af den immanente Slutning som Subjectivitetens oprindelige Form falder derimod ganske og aldeles under Logiken; her laanes Intet udenfra, allermindst fra Dogmatiken. Hvad der i den objective Treenighedslære er ægte theologisk og forsaavidt udelukkende tilhører Dogmatiken, skal Philosophien, og da især Logiken, vel vogte sig for at begjære. Hertil høre saadanne „dogmatiske Oplysninger" som f. Ex.: „Kan der siges, at den ene Gud ligesom seer ind i Verden med tre Ansigter (τρία πρόσωπα), da maa der ogsaa siges, at disse Ansigter ikke blot vende ud mod Verden, men at de ogsaa vende ind mod sig selv, at de see sig selv i gjensidig Speiling. Ellers vilde de ikke være Aabenbaringen af Guds sande Indre, men kun skuffende Masker". Det er en vigtig, en meget vigtig „dogmatisk Oplysning", thi deraf sees, at hvert Ansigt maa, for ikke at være „en skuffende Maske", paa een Gang vende baade indad og udad, følgelig være et Dobbeltansigt. For ikke at have „tre skuffende Masker", ved blot at have tre udadvendte Ansigter, maa Dogmatikens Treenige altsaa have, i det Allermindste, sex Ansigter. Endvidere: „den hele Trinitet staaer i eet nærværende Nu, tre evige Flammer i det ene Lys". Endvidere: „den sig selv aabenbare Gud, for hvem Alt er aabenbart, *har* ikke et Øie, men han *er* Øie". Altsaa: Dogmatikens Treenige *har* sex Ansigter, men ikke et Øie. Thi han *er* Øie, et treenigt Øie: tre Flammer i eet Lys, sex Ansigter i eet Øie! At faae et saadant Øie med saadanne Flammer, i et saadant Lys, med saadanne Ansigter ind i Videnskaben dertil udfordres overnaturlige Kræfter, ja dertil fordres Tro og testimonium spiritus.

denne Form har Subjectiviteten Hvile, thi Extremer og Midte ere simultane; men denne Hvile er en evig Bevægelse, thi Extremer og Midte sættes og omsættes i det Uendelige.

2) Den immanente Slutning som Form for Subjectivitetens Indhold. I den absolute Subjectivitet er Indholdet selv absolut; Forskjellen imellem Subjectivitet og Indhold er altsaa en Forskjel i det Absolute selv, en Forskjel imellem Absolut og Absolut. Men Forskjellen i det Absolute selv er Eet med Relativiteten. Da nu det Absolute absolut maa have det Relative som immanent Bestemmelse, kan Forskjellen mellem Subjectiviteten og Indholdet alene beroe paa det dobbelte Forhold, hvori det Relative staaer til det Absolute: enten gaaer det Relative op i det Absolute, eller omvendt det Absolute i det Relative. Gaaer det Relative op i det Absolute, saa giver den immanente Slutning os, som ovenfor er viist, Subjectiviteten selv; gaaer det Absolute derimod op i det Relative, saa giver Slutningen, hvad i det Følgende skal vises, den immanente Form for Subjectivitetens Indhold.

Forskjellen i det Relatives Forhold til det Absolute er kjendelig paa ethvert af Slutningens Led. At det Enkelte, forsaavidt det Relative gaaer op i det Absolute, maa blive Subjectiviteten selv, er viist; men naar det nu er det Absolute, der gaaer op i det Relative, hvad bliver der saa af det Enkelte? En Mylder af Enkelte! At det Almene, forsaavidt det Relative gaaer op i det Absolute, maa blive Subjectiviteten selv, er viist; men naar det Absolute nu gaaer op i det Relative, hvad bliver der saa af det Almene? En Fleerhed af Almene! Og hvad bliver det paa samme Vilkaar til med det Særskilte? En Mangfoldighed af Særskilte!

I Subjectiviteten selv, den absolute Subjectivitet, er der ingensomhelst endelig Forskjel imellem Slægt, Art og Individ. Først med Relativiteten kommer Adskillelsen. Det er Relativiteten, der i Slægten bevirker Adskillelsen af de mange

Arter, og i hver Art igjen Adskillelsen af de mange Individer. Udsprungen af det Absolute er Relativiteten principiel, ja selv et Princip: Relativitetsprincipet er Særskilthedens Princip; Andethed i Tanke og Ord er Principets Energie.

Dersom Særskilthedens Princip ikke ved Andetheden gjennemvirkede Subjectivitetens uendelige Indhold, vilde det subjectivt Objective, det forskjelsløse, alle Tanker, alle Begreber og Former udjævnende Almene hvile i uendelig Eensformighed og fortætte sig til evigt Mørke. Men naar Særskilthedens Princip bringer det Almene i Zittren, naar Tanken lyser i Ordet, og Ordet med Tankens Lys i Relativitetens Farveskjær adspreder Mørket og aabner Erkjendelsen Indgang: hvilke Syner fremstille sig da for Anskuelsen, hvilke Skikkelser vil Tankens Blik da møde i Ideernes Rige? Det skulde dog vel aldrig være „den speculative Dogmatiks“ „legende Muligheder“, „plastiske Forbilleder“, „magiske Virkeligheder“, en „himmelsk Hærskare“ af de „Syner“, der ikke kunne nøies med en „Aabenbaring ad intra“, men ere i paatrængende Spænding for at slippe ud og „løslades til Aabenbaring ad extra“? Ingenlunde! For at see slige Syner maa Speculationen i Selskab med Troen først indtage et Qvantum kirkelig spiritus; thi i ædru Tilstand seer Tanken noget ganske Andet. „Magiske Syner“, speculative Hallucinationer egne sig ikke for en guddommelig Subjectivitet, og maadelig nok for en menneskelig. Med en Hærskare af slige Syner kan Individualiteten maaskee blive en gjærende Mystiker, men ikke en Digter, endnu mindre en Tænker.

De Syner, der oprinde for Digteren, de Forbilleder, der foresvæve Tænkeren, have som Tilstrømninger fra Ideernes Kilde altid, om Strømmen end gaaer nok saa stærk, det Særkjende, at de komme med Ordet, ordne sig i Tanker og forklares i Domme; selv i den mythiske Bevidsthed maae Synerne trods al deres Magie underordne sig Ordets Magt. Men Syner, der underordne sig Ordets Magt, have ikke den

„creaturlige" Nærgaaenhed, den apokryphiske Paatrængenhed, at de umiddelbart skulde „begjære at loslades til en Aabenbaring ad extra"; nei, tvertimod! de klare sig just til Aabenbaring ad intra, thi Videns Ord i Ideernes Dyb er Aabenbaring ad intra.

I Ideernes Rige, i Guddommens Dyb er der intet Gjørende og intet umiddelbart Værende: Alt er bestemt ved Tanken og Ordet, Alt bestaaer i uendelig Reflecteren, Dømmen og Slutten. I den uendelige Dømmen og Slutten have de tre, for Indholdets absolute Totalitet gjældende Grundbestemmelser: det Enkelte, det Særskilte og det Almene, eller: Individet, Arten og Slægten, samme oprindelige Gyldighed. Det er den tænkende Subjectivitet nødvendigt at begribe sit Indhold i Form af det Almene, efterdi den selv er det absolut Almene; det er den anskuende Subjectivitet nødvendigt at opfatte sit Indhold i Form af det Særskilte, efterdi den i sin reflecterende Anskuen selv er det Særskilte; det er endelig den villende, ved Selvbestemmen mod Andet bestemte Subjectivitet nødvendigt, at den maa forestille sig sit Indhold articuleret til lutter bestemte Enkelte, efterdi den selv er det absolut Enkelte. Subjectivitetens Indhold er altsaa ikke udstykket, saa at en Deel for sig skulde falde under det Almene, en anden under det Særskilte, en tredie under det Enkelte; ved en saadan Udstykning vilde det Absolute, istedenfor at gaae op i det Relative, gaae tabt i lutter endelige Relativiteter. Men naar det hele udeelte, i sig udeelbare Indhold skal fordeles paa de tre Former, saa kan den Modsigelse, at det Udeelte dog underligger en Grunddeling, kun løses derved, at to af Formerne skifteviis danne Extremer, der have den tredie til Midte, altsaa kun ved et System af immanente Slutninger.

Under Systemets Udvikling gaaer nu Bevægelsen: deels fra det Enkelte gjennem det Særskilte til det Almene, hvorved Slutningsrækkerne blive kategoriske, og Eftertrykket falder paa Subsumtionen; deels fra det Almene gjennem det Særskilte til det Enkelte, hvorved Slutningsrækkerne blive disjunctive, og Eftertrykket falder paa Disjunctionen; endelig indsees, hvad det vil sige, at Bevægelsen paa een Gang gaaer i begge Retninger, saa at Slutningsrækkerne totaliseres, og det afgjørende Eftertryk falder paa Individuationen.

Kategoriske Immanensslutninger: Subsumtionsproblemet. I den formelle Logik ulmer en mærkelig Strid imellem Reflexionen og Dømmen, en Strid, der netop angaaer det at subsumeres under Noget og at være Noget. Ifølge Dømmen er Individet sin Art, Arten sin Slægt. Men ifølge Reflexionen kan Individet umulig være sin Art, Arten umulig være sin Slægt; thi Arten, der har større Omfang end Individet, er hvad det enkelte Individ ikke er; Slægten, der har større Omfang end Arten, er ved sit større Omfang, hvad Arten ikke er, og Arten, der har større Indhold end Slægten, ved sit større Indhold, hvad Slægten ikke er. Det Enkelte kan for den endelige Reflexion umulig være det Særskilte, saalidt som det Særskilte kan være det Almene.

Ihvorvel Reflexionen i den formelle Logik ellers er ivrig nok for at sikkre Dømmen sin almindelige Form, at Copula er ikke skal forvexles enten med Verbet er eller med Realiteten er, saa forbeholder den sig dog ikke desto mindre selv Ret til at afgjøre, hvad Mening der tør ligge i Dommens Copula. Den til sin typiske Form reducerede Dom siger ligefrem: det Enkelte er det Almene; dette er en Hest, Individet er sin Art; Hesten er en Tykhud, Arten er sin Slægt; men Reflexionen forsikkrer, at det umulig kan være meent saaledes. Det Enkelte er ikke det Almene, men Meningen er, at det subsumeres under det Almene; Individet er ikke Art, men Meningen er, at det subsumeres under Arten o. s. v.

Charakteristisk er det, at Dømmen, naar den bogstavelig svarer til den af Logiken selv bestemte Form, ikke kan forstaaes bogstavelig. Hver Gang Dømmen antager sit logiske Præg,

bliver Omskrivningen: „subsumeres under“ fortrængt af Copula „er“; hver Gang Reflexionen skrider ind med sin Forklaring, bliver „er“ omskrevet til „subsumeres under“. Af denne Spænding fremgaaer da Subsumtionsproblemet.

I den formelle Logik kan Subsumtionsproblemet ikke komme frem for lutter subjectiv Reflecteren, i den „speculative“ Logik kan det ikke komme frem for lutter objectiv Væren. Fra Endelighedens og de eensidige Begrebers Standpunkt er det ganske vist en Modsigelse, at Subjectet skulde være sit Prædicat. Her er jo ikke blot en Forskjel, men en endelig Forskjel mellem det Enkelte, det Særskilte og det Almene, mellem Ting og Begreb, mellem Individ, Art og Slægt. For nu ret at udhæve den endelige Forskjel uden at opgive Eenheden, lægges der Eftertryk paa Subsumtionen. Anderledes fra Ideens Synspunkt. I Ideen er der vel ogsaa Forskjel, en gjennemgaaende Forskjel mellem Individet og Arten, mellem Arten og Slægten; men i den gjennemgaaende Forskjel er Endeligheden hævet. Individet er paa individuel Maade, hvad Arten er paa særskilt, og Slægten paa almindelig Maade. Der er ikke andre eller flere Begrebsbestemmelser i Individet end der er i Arten: Identiteten af Individ og Art er absolut, Individet er sin Art. Men Begrebsbestemmelserne, der i Individet alle ere individuelle, Enkeltmomenter i det Enkelte, ere i Arten alle særskilte, Reflexionsmomenter i det eiendommelige Tankebillede: Forskjellen mellem Individ og Art er absolut, Individet subsumeres under sin Art.

Hvad dernæst Forholdet mellem Arten og Slægten angaaer, kunde det vel ved første Øiekast synes, som om Arten indeholdt flere og følgelig andre Bestemmelser end Slægten; men denne Synsmaade har kun Gyldighed for Abstractionen. Seet i Ideen har Arten samme Totalitet af Bestemmelser som Slægten; Forskjellen beroer alene paa Bestemmelsesmaaden.*) I Modsætning til Slægten som det Almene er Arten det Særskilte, og derfor have Artsbestemmelserne Særskilthedens, Slægtsbestemmelserne Almindelighedens Form. Lade vi f. Ex. Kategorierne: Sviin, Tapir, Hest og Elephant, forestille Arterne, Kategorien: Tykhud, Slægten, da er det let at vise, at Arten umulig kan indeholde flere Bestemmelser end Slægten, aldenstund Slægten ligesaavel som Arten er, ikke et tomt Schema, men et relativt Absolutum. Hesten er ikke en Tykhud og saa noget Mere, men Tykhuden selv i en særegen Skikkelse. Hesten og Elephanten forholde sig da heller ikke til hinanden saaledes, at de skulde have en fuldkommen Lighed i det at være Tykhud og ved Siden heraf Ulighed i de Formbestemmelser, der faldt udenfor det at være Tykhud. Nei, Ligheden er gjennemgaaende, efterdi Uligheden er gjennemgaaende. Vel er der Forskjel imellem Elephantens og Hestens Fodform, men denne Forskjel falder netop i Slægten, just fordi den falder i Arten: Elephantfoden er Tykhudens Fod ligesaa vel som Hestefoden. Vel er Slægten forskjellig fra sine Arter derved, at Arterne ere forskjellige fra hinanden indbyrdes; men Slægten er ved denne Forskjellighed tillige identisk med sine Arter. Reflecteres her altsaa paa Identiteten, saa er Arten sin Slægt; reflecteres her paa Forskjellen, saa maa Arten subsumeres under Slægten.

Det dobbeltsidige Forhold mellem Individ, Art og Slægt finder sin logiske Udvikling og Stadfæstelse i den kategoriske Immanensslutning, som vi da ogsaa kunne kalde Subsumtionsslutningen. Naar Dommen har sat abstract Eenhed og derved abstract Forskjel mellem det Enkelte og det Almene, saa indfører Slutningen det Særskilte som Mellemled, og forliger ved dette Mellemled Subsumtionen med Væren. Det gjør i denne Henseende en væsentlig Forskjel, om en Dom opfattes umiddelbart som Dom eller som Conclusum. Sige

*) Jvfr. Grundideernes Logik. I. S. 218—20.

vi: „Hesten (Individet) er en Tykhud", „Elephanten (Individet) er en Tykhud", saa fristes vi til at opstille de to umiddelbare Domme som Præmisser, og uddrage den Slutning, at Hesten er hvad Elephanten er, at Hesten er Elephant, og Elephanten Hest. Anderledes derimod, naar enhver af de anførte Domme opfattes som Slutningssætning, som Conclusum. Hesten (Individet) er da ikke uden videre en Tykhud, men subsumeres under Slægten Tykhud; Individet Hest er ikke uden videre Arten Hest, men subsumeres under Arten. Dersom Individet umiddelbart subsumeredes under Slægten, vilde Subsumtionen eensidig fortrænge Væren; men idet Arten træder imellem saaledes, at Individet subsumeres under Arten, og Arten under Slægten, dukker Væren frem af Subsumtionen, thi Individet *er*, som vi have seet, væsentlig sin Art, Arten væsentlig sin Slægt.

Den umiddelbare Dom: „Hesten (Individet) er en Tykhud", er da, naar vi see nærmere til, en fra sine Præmisser løsreven Følgesætning. I reflecteret Eenhed med Præmisserne vil Dommen som Følgesætning lyde saaledes: dette Individ er som Hest en Tykhud; altsaa, hvad de øvrige Domme angaaer, dette Individ er som Sviin en Tykhud; dette Individ er som Elephant en Tykhud, o. s. v. Men paa denne Maade er Artsforskjellen lagt ind i Slægten. Tykhuden er ikke uden videre Tykhud; thi Tykhuden Hest er forskjellig fra Tykhuden Elephant, fra Tykhuden Sviin o. s. v. Slægten er altsaa kun identisk med sig selv derved, at den sætter og afsætter Arten, ligesom Arten kun er identisk med sig selv derved, at den sætter og afsætter Individet; det Almene er kun identisk med sig selv derved, at det sætter og afsætter det Særskilte, ligesom det Særskilte kun er identisk med sig selv ved at sætte og afsætte det Enkelte. Men at Slægten afsætter Arten, og Arten igjen Individet; at det Almene afsætter det Særskilte, og det Særskilte igjen det Enkelte, er logisk begrundet i Disjunctionen.

Disjunctive Immanensslutninger: Disjunctionsproblemet. Den formelle Logiks Schema: A er enten B eller C, nu er A B, altsaa ikke C, eller: nu er A ikke C, altsaa er A B, giver et for Erkjendelsen tarveligt Udbytte, saalænge det fastholdes i tom Abstraction. Som Form for Ideen, det absolute Indhold, faaer den disjunctive Slutning derimod en uendelig Betydning. Er Subjectet (A) det Almeen-Absolute, saa maa Prædicatets Led (B og C) være Særskilt-Absolute. Særskiltheden angives udtrykkelig ved Disjunctionen: enten B eller C, og falder forsaavidt udenfor A, thi A er umiddelbart som A ikke forskjelligt fra sig selv, ikke et i sig Særskilt: A er kun, hvad A er; i A er det Særskilte ikke. Og dog falder, ifølge den disjunctive Dom, Disjunctionen netop indenfor A. Det er jo netop A som A, der er enten B eller C. Her er Dommen igjen i Modsigelse med Reflexionen. Idet Dommen udtrykkelig siger, at A er enten B eller C, forudsætter den at A i Grunden er baade B og C, nemlig i det ene Tilfælde B, i det andet C. Ængstet af Modsigelsen vil Reflexionen nu gjerne forvandle den disjunctive Dom til en blot Mulighedsdom, en Dom, der determinerer Muligheden ved at begrændse og angive dens Alternativer. Udenfor Ideen, i de tomme Formers ideeløse Mangfoldighed, kan det nu rigtignok faa omtrent være det Samme, enten man tager den disjunctive Dom for en Omskrivning af den problematiske eller opstiller den for sig, thi det er vist, at Disjunctionen selv forstaaer man ikke. Seet i Ideen, er Disjunctionen absolut, og den disjunctive Doms Forskjel fra den problematiske netop kjendelig paa Slutningen. Særkjendet for den disjunctive Dom er just dette, at den efter sin oprindelige Betydning danner Præmis for ligesaa mange positiv-negative Slutninger, som Prædicatet indeholder alternerende Led, et uimodsigeligt Beviis for, at Disjunctionen er kategorisk. Opfattes Dommen blot som Udtryk for Muligheden, saa kan her, hvormange Led Prædicatet end indeholder,

kun haves Præmis for een eneste positiv Slutning. A er enten B eller C eller D, det vil sige: A er maaskee B, maaskee C, maaskee D. Hvorfra komme de tre Alternativer? Alene fra Uvisheden! Alternativerne ere kun subjective, ikke objective. I objectiv Forstand er her kun et eneste Led; naar dette er sat, saa ere de øvrige udelukkede, deres Intethed er bleven aabenbar; ere omvendt de øvrige udelukkede, saa maa det resterende Led sættes; hermed er Sagen afgjort. Det Positive i Slutningen er da med det Samme skilt fra det Negative saaledes, at der til Formernes Formerelse fremkomme to særskilte Slutninger, en positiv ved den saakaldte modus tollendo ponens, og en negativ ved modus ponendo tollens. Anderledes i det Absolute; her er Disjunctionen, hvad Dommen siger, objectiv, d. v. s. logisk objectiv. Det i sig udeelte, i endelig Forstand udeelbare Absolute er ved den principielle Disjunction adskilt i særegne, hinanden udelukkende Absolute: enten B eller C eller D; ethvert af de særskilte Led har samme objective Gyldighed. Positionen af ethvert Led er reflecteret i Negationen af de øvrige, og omvendt; derfor maa hvert Led sættes ved en egen Position og fordre en egen Slutning. Da Positionen af hvert enkelt Led reflecterer sig i Negationen af de øvrige, er hver Slutning for sig paa een Gang baade negativ og positiv: modus ponendo tollens reflecterer sig i modus tollendo ponens, og omvendt. I Positionen A er B reflecterer sig Negationen, altsaa er A hverken C eller D; omvendt, i Negationen: A er hverken C eller D, reflecterer sig Positionen: altsaa er A B.

Og hvad er saa disse Slutningers væsentlige Resultat? lutter kategoriske Domme: A er B, A er C, A er D; disse paa disjunctive Slutninger hvilende Domme ere nu Udtryk for, at det Almene er et Særskilt.

Med Hensyn paa Subsumtionen søgte vi en Begrundelse af den Dom: det Særskilte er et Almeent, med Hensyn paa Disjunctionen have vi fundet lige det Omvendte, at nemlig det

Almene er et Særskilt; Subsumtion og Disjunction falde endnu ud fra hinanden, et Tegn paa, at Problemerne endnu ikke ere fuldstændig løste. Problemernes Løsning vanskeliggjøres derved, at Slutninger og almindelige Reflexionsbevægelser kun altfor let forvexles. Sige vi: „Alt er almindeligt, det Almindelige er Alt", da gjør det en væsentlig Forskjel, om det er en Reflexionssætning eller et System af Slutninger, hvorpaa her skal tænkes. Som Reflexionssætning er dèt en Omskrivning af Grundens første Sætning: „Alt er i Grunden Eet", vi have for os, og den til Sætningen svarende Bevægelse er Reductionen. Naar Tilværelsens ydre Mangfoldighed føres tilbage til Grundens Eenhed, er Grundeenheden det concret Almene, men som logisk Function vil Reductionen herved tillige betegne, at det Mangfoldige opløses i Grundeenheden, at det Tilværende gaaer tilgrunde. Anderledes derimod, naar Reflexionsbevægelsen er udviklet til Slutning. Istedenfor Reductionen gjælder da Subsumtionen. Subsumtionen opløser Intet; den bevarer Alt: det Enkelte gaaer ikke tilgrunde i det Særskilte, for at det Særskilte igjen kan gaae tilgrunde i det Almene; nei, det Enkelte bevares i det Særskilte derved, at det Særskilte bevares i det Almene. Slutningen er væsentlig Sammenslutning, og Sammenslutningen et kategorisk Udtryk for, at Extremerne med deres Midte fuldstændig bevares. Forsaavidt Slutningen: „Alt er almindeligt", udtrykkelig opfattes som Slutning, er Slutningen selv et System af kategoriske Immanensslutninger, ja et System af Systemer i det Uendelige. Bevægelsen fra det Enkeltes Mangfoldighed gjennem det Særskilte til det Almene er en Bevægelse fra Peripherie til Centrum, en Slutningsbevægelse, der i den absolute Viden kan gjennemløbe utallige Mellemstadier. Blot en Sætning som: „dette (Individet Hest) er et levende Væsen", indeholder allerede, naar den skal reflecteres som Følgesætning i sin tilsvarende Slutning, en Mængde væsentlige Mellemled mellem Subject og Prædicat: „dette er

en Hest, Hesten er en Tykhud, Tykhuden er et Hovpattedyr, Hovpattedyret er et Pattedyr, Pattedyret er et Hvirveldyr, Hvirveldyret er et Dyr, Dyret er et besjælet Væsen; det besjælede Væsen er et levende Væsen; altsaa: dette Individ er et levende Væsen". Siger jeg: „dette (Skriverbordet) er et Tilværende," hvilken Afstand synes her da ikke at være imellem det Individuelle i Subjectet og det Almene i Prædicatet, naar vi betænke, at dette (Huset) og dette (Stjernen) og dette (Keiseren af China), kort sagt, alle Individer, Ting og Egenskaber, maae subsumeres under det Tilværende. Sættes nu Tilværen som det Almene, det Tilværende derimod som Betegnelse for ethvert bestemt Individ, et hvilketsomhelst Enkelt, da indsees let, at Veien fra det Tilværende (Subjectet) til Tilværen (Prædicatet) er paa een Gang uendelig lang og dog uendelig kort, en lige og dog uendelig forgrenet Linie.

Den tænkende Subjectivitet, der har sit hele Indhold i det Almindelige, seer alt det Enkelte i eet Blik, fordi den i eet Blik seer det uendelige System af Slutninger, hvori hvert Enkelt gjennem sine Mellemled gaaer sammen med det Almene.

Men nu vilde det jo være umuligt, at et uendeligt System af Slutninger skulde kunne tænkes uden et tilsvarende System af Mellemled. Hvad er nu Mellemleddet i kategorisk Bestemthed? Altid et Særskilt! Enten vi vælge Schemaet: E—S—A eller S—E—A eller E—A—S, Midten er i Characteer af Mellemled altid det Særskilte, thi den reflecterer jo i sin Forskjel fra Extremerne Extremernes relative Eenhed. Men derved skeer det da ogsaa, at Extremerne i deres relative Eenhed med Midten komme til at reflectere deres indbyrdes Forskjel, at Extremerne altsaa, med andre Ord, formedelst det Særskilte i Midten selv blive særskilte. Men naar Extremerne blive særskilte ved at være Extremer, efterdi Midten er særskilt ved at være Midte, saa blive da paa denne Maade alle Indholdsformerne særskilte: Alt er et Særskilt, det Særskilte er

Alt. Forvexle vi nu Slutningen med en Reflexionsbevægelse, da er Reflexionsbevægelsen en immanent, men tvetydig Omsætning af Reduction i Deduction, og omvendt. Ved Reductionen opløses Alt, det Enkelte med det Særskilte, i det Almindelige; men ved at optage alle Bestemmelser af det Enkelte og Særskilte i sig, maa det Almindelige selv gaae i Eet med Totaliteten af Særskilte. Men ligesom det Almene ikke har anden Bestaaen end dets Reflexion i de ved Opløsning af de Enkelte fremkomne Særskilte, saaledes have disse Særskilte da heller ingen anden Bestaaen end den ved Opløsningen bestemte Reflexion i det Almene. Grundreflexionen er en gjensidig Opløsning. Det Almindeliges Eenhed opløses og gaaer tilgrunde i Mangfoldigheden af det Særskilte, idet denne Mangfoldighed opløses og gaaer til Grunde i Eenheden. Hertil svarer saa Grundens anden Hovedsætning: „Alt er i Grunden forskjelligt." Ved Forskjelligheden falder Eftertrykket paa Deductionen, og ved Deductionen fremkommer det Særskilte; men ved Eenheden falder Eftertrykket igjen paa Reductionen, og det Særskilte drukner i Grunden.

Kan nu den rene Reflexion ikke drive det videre end til en Udvikling af den Sætning, at Alt i Grunden er et Særskilt, fordi Alt i Grunden er et Almindeligt, og omvendt, da er det jo med det Samme indlysende, at den fuldstændige Bestemmelse af det Særskilte maa beroe paa Slutningen. I Slutningen, d. v. s. i et uendeligt System af Slutninger, seer den anskuende-reflecterende Subjectivitet overalt det Særskilte: det Almindelige begrunder sig selv, idet det begrunder det Særskilte, og formedelst det Særskilte tillige det Enkelte. Den Bevægelse, der saaledes gaaer fra det Almindelige gjennem det Særskilte til det Enkelte, en Slutningsbevægelse fra Centrum til Peripherie, er bestemt ved Disjunctionen, altsaa ved et System af Systemer af disjunctive Slutninger. Et Exempel: „Det Tilværende er i sin Almindelighed baade et Levende og et Ikkelevende (A er baade B og C), men i sin Særskilt-

hed enten et Levende eller et Ikkelevende (A er enten B eller C). Det Ikkelevende er sat, altsaa er det Levende udelukket; det Levende er sat, altsaa er det Ikkelevende udelukket. Det Levende og det Ikkelevende ere begge ved gjensidig Udelukkelse og tilsvarende Vexelbestemmelse satte som Særskilte. Formedelst den gjennemførte Disjunction er det Almene sluttet og afsluttet i sig saaledes, at det Særskilte med det Samme enkeltviis er sluttet og afsluttet.

Da nu Disjunctionen i ethvert af de særskilte Systemer maa fortsættes lige ned til Extremet af det Enkelte (det levende Væsen er enten Plante eller Dyr, Dyret enten Bloddyr eller Leddyr eller Hvirveldyr, Hvirveldyret enten o. s. v. ned til Individerne), saa maae vi erkjende, at i Sætninger som: „det Tilværende er (i nærværende Tilfælde) enten en Hest eller en Oxe", maa Veien fra Subjectet (det Tilværende) til Prædicatet (Hest) være for Dommens Skyld uendelig kort, for Slutningens Skyld uendelig lang.

Slutningssystemernes Totalisering: Individuationsproblemet. Hvorfra har det Individuelle vel sin første og egentlige Oprindelse? Realismen (univers. ante rem) svarer: fra det Almene, og anstrenger sig med at pidske Begreberne op til en saadan Concentration af det Særskilte i det Enkelte, at det for Reflexionen kan tage sig ud, som om det Individuelle i sin Umiddelbarhed virkelig var en intellectuel Fortætning af det Almene. I Modsætning til Realismen gaaer Nominalismen (univers. post rem) ud fra den Forudsætning, at det i sig Individuelle, langt fra at have nogen egentlig Oprindelse, meget mere selv er det Oprindelige, og giver det saa ved Abstractionens Hjælp Udseende af, at det er det Almene, der er et Afledet. Realisterne misbruge Disjunctionen, Nominalisterne Subsumtionen: hine fortabe sig i en Individualisering, der aldrig naaer det Individuelle selv; disse fastholde et Individuelt, der maa udelukke enhver Individualisering. Fra begge Sider miskjendes da ogsaa det

Særskilte; thi det oprindelig Særskilte forudsætter, at det Almene ligesaa principielt bestemmes ved det Individuelle som dette ved hiint, at det Almene og det Individuelle altsaa have samme Oprindelighed.

Da alle tre Grundformer ere lige oprindelige, og Indholdet i enhver af dem identisk med sin Form, maa det Almene, det Særskilte og det Individuelle have samme absolut ideelle Realitet. Her kan da ligesaa lidt være Tale om at universalisere det Individuelle som om at individualisere det Almene. Derimod følger det af Relationsprincipet, at de tre ideelle Realiteter absolut maae bestaae formedelst hinanden indbyrdes: det relativt Almene bestaaer formedelst det Særskilte i oprindelig Eenhed med det Enkelte; det Særskilte bestaaer formedelst det Enkelte i oprindelig Eenhed med det Almene, og det Enkelte formedelst det Almene i oprindelig Eenhed med det Særskilte. Den fuldt udviklede Relation er altsaa Slutning. Men en Bestaaen i Slutning er en Bestaaen i ideel Energie, en Bestaaen i uendelig Subsumtion og Disjunction: den articulerende Vexelbestemmelse af Subsumtion og Disjunction er Individuation.

Det Individuelle bliver ikke til ved endelig Individualisering; det bliver ikke til, thi det er. Og dog kan det Individuelle ikke bestaae uden Individuation, thi Individuationen er den fuldendte Slutten, og det Individuelle bestaaer i evig Slutning. Her er i Bestemmelsen af det relativt Absolute ikke en individualiserende Virksomhed ved Siden af en universaliserende, thi Individuationen, der giver det Individuelle Bestaaen, giver med det Samme det Universelle en fra det Individuelle forskjellig og just derved individuel Væren; kun en Raisonnementsphilosophie, der pjasker i Ord, kan bilde sig ind, at den virkelig taler om Noget, naar den i al Almindelighed taler om det „Altuniversaliserende", „Altindividualiserende" o. s. v.

Er nu enhver af Grundformerne formedelst Individua-

tionen en i sig udviklet Totalitet, der omfatter hele Subjectivitetens Indhold, saa maae den totaliserende Slutnings Extremer og Midte nødvendigviis udgjøre *tre immanente Regioner*, og hver Region for sig i sin Form omfatte det hele uendelige System af kategoriske og disjunctive Slutninger. Til Regionen af det Almene svarer da Subjectiviteten som tænkende, til Regionen af det Særskilte Subjectiviteten som reflecterende-anskuende, til Regionen af det Enkelte Subjectiviteten som villende. Saalidt som den absolute Subjectivitet kan siges at opgive sin Eenhed, fordi dens Modsætning af Tænken, Reflexionsanskuen og Villen adskiller sig i tre Phaser, ligesaalidt kunne de tre Immanensregioner bevirke en Spaltning af det oprindelige Fornuftindhold, som om Indholdet var lagdeelt, og Idealverdenen udstykket i uligeartede Provindser. Saa gjennemgaaende Modsætningen er imellem Tænken, reflecterende Anskuen og definitivt bestemmende Villen, ligesaa gjennemgaaende er ogsaa Modsætningen af den for Indholdet gjældende Totalslutning, eftersom den foregaaer i det Almenes, i det Særskiltes eller i det Enkeltes Region.

Fra Overblikkets Synspunkt vil Regionen af det Almene nærmest kunne henføres til, hvad Neoplatonismen paa den ene Side har opfattet som det rene Lys (τὸ φῶς), paa den anden Side som den guddommelige Fornuft (ὁ νοῦς). Men uagtet de Skarpsindigste blandt Neoplatonikerne, Plotin f. Ex., bestemte det Absolute selv som den uendelige Energie*), saa vare de dog ikke istand til at gjennemskue Forholdet imellem „det

---

*) *Εἰ οὖν τελειότερον ἡ ἐνέργεια τῆς οὐσίας, τελειότατον δὲ τὸ πρῶτον, πρῶτον ἂν ἐνέργεια εἴη· ἐνεργήσας οὖν ἤδη ἐστὶ τοῦτο, καὶ οὐκ ἔστιν ὡς πρὶν γενέσθαι ἦν· ὅτε γὰρ οὐκ ἦν πρὶν γενέσθαι, ἀλλ' ἤδη πᾶς ἦν. Ἐνέργεια δὴ οὐ δουλεύουσα οὐσίᾳ καθαρῶς ἐστιν ἐλευθέρα· καὶ οὕτως αὐτὸς παρ' αὐτοῦ αὐτός. Πλωτῖνος.* Jvfr. Kirchner. Die Philosophie des Plotin. Halle 1854. S. 35—46.

Ene" og „Fornuften", efterdi de endnu ikke vare istand til at indsee Fornuftvirksomhedens Identitet med den immanente Slutning*).

Henføre vi „den første Væren" (οὐσία), den „i sig hvilende" Grundenergie (ἐνέργεια ἑστῶσα) under Slutningsregionen af det Almene, saa finde vi let Udtrykket for den absolute, over alle særskilte Bestemmelser ophøiede Eenhed i den tænkende Selvhed, den i al Tænken med sig identiske Subjectivitet. Det sit Indhold tænkende Selv tænker ved Ordets negative Functioner det Enkelte og Individuelle ligesaa skarpt og tydeligt som enten det Særskilte eller det Almene. Det tænkende Selv tænker ved sit negativt bestemmende Ord Totaliteten af alle Slutningssystemer gjennem alle Individuationer i alle Retninger, uden at Mangfoldigheden i mindste Maade enten smitter eller svækker den oprindelige Eenhed. Det er just den til Slutningsenergien svarende Gjennemsigtighed af Led og Slutninger, som i denne Region gjør Fornuftriget til et evigt Lysrige.

Henføre vi dernæst „den Udfoldning af den høiste Eenhed", hvori Neoplatonikerne satte „Ideernes" Oprindelse, under Regionen af det Særskilte, da blive vi istand til at ombytte de forblommede, figurlige og halvmystiske Antydninger med rene logiske Bestemmelser. For det anskuende-reflecterende Blik fremstiller enhver Bestemmelse sig med Nødvendighed

---

*) „Aus der reinen Einheit geht zunächst der Geist des Universums hervor, dem alle einzelnen Geister entspringen ... Das erste Sein (οὐσία) und die erste Thätigkeit (ἐνέργεια) lebt er in ruhender That (ἐνέργεια ἑστῶσα), in sich ruhend, aber um jenes sich bewegend (ἐνεργῶν). Man darf die göttliche Vernunft nicht mit der menschlichen verwechseln, die einem äußeren Sein gegenübersteht. Es ist von keiner Vernunft die Rede, die durch Berechnungen und Schlüsse zur Wahrheit gelangt, sondern von der, die Alles hat und Alles ist und ewig bei sich selbst bleibt". Kirchner. Anfr. Skr. S. 46.

som et Særskilt. At tale om det Særskiltes Udtræden af det Almene, Farvestraalernes Udskillelse af det rene Lys, det Eensformiges Overgang i det Mangeformige (*τὸ ποικίλον*) er at tale om Tænkningens Overgang til reflecterende Anskuen, en Overgang, der skeer ved Ordet, idet Ordet ombytter de negative Functioner med positive. Den Anskuelsens Umiddelbarhed, som herved fremkommer, indfører just i Reflexionen det Skjær af Endelighed, hvori Neoplatonikerne saae en charakteristisk Forskjel mellem et intellectuelt Stof (*ὕλη νοητή*) og en Mangfoldighed af vexlende Former*).

Under Særskilthedens Region høre nu Slægter og Arter (*γένη* og *εἴδη*). Dette er dog ikke at forstaae, som om det var en ubestemt Mangfoldighed af „Syner" og „plastiske Forbilleder", der uvilkaarlig dukkede op af Reflexionernes evigt bølgende Hav; nei Individuationens bestemte Forskjel mellem Slægt og Art er i alle Slægter og i alle Arter en udtrykkelig Slutningsbestemmelse. Ved Slutningsbestemmelsen er Individet overalt med i Arten, efterdi Arten er med i Slægten; det særegne Individ (det individuelt Særskilte) slutter sig formedelst Arten (det i særlig Forstand Særskilte) sammen med Slægten (det særskilt Almene).

At Neoplatonikerne med Plato antage Ideerne (*εἴδη*) for „Urbilleder", og at Plotin med Aristoteles anseer ethvert *εἶδος* for en individuel Væsenhed (*οὐσία*), kan i en vis Forstand bifaldes; men Grundfeilen er, at de individuelle Væsenheder opfattes paa en blot umiddelbar og derfor overfladisk

---

*) Blandt flere af de hos Plotin forekommende Steder, som Kirchner anfører, er især følgende (Anfr. Skr. S. 48) charakteristisk: *Εἰ οὖν πολλὰ τά εἴδη, κοινὸν μέν τι ἐν αὐτοῖς ἀνάγκη εἶναι, καὶ δὴ καὶ ἴδιον, ᾧ διαφέρει ἄλλο ἄλλου. Τοῦτο δὲ τὸ ἴδιον καὶ ἡ διαφορὰ ἡ χωρίζουσα ἡ οἰκεία ἐστὶ μορφή· εἰ δὲ μορφὴ, ἔστι καὶ τὸ μορφούμενον, περὶ ὅ ἡ διαφορά. Ἔστιν ἄρα καὶ ὕλη ἡ τὴν μορφὴν δεχομένη καὶ ἀεί τὸ ὑποκείμενον.*

Maade. Opfattelsen er lige overfladisk, enten vi med Plato lade disse Væsener hvile i evig Ubetingethed, eller med Aristoteles fortabe sig i en Formen af Stoffet. For at magte sit Stof maa det formende Væsen tillige oversvæve Stoffet. Det sit Stof overssvævende Enkeltvæsen kan ikke bestemmes individuelt uden at bestemmes særskilt; kan ikke bestemmes særskilt som Art uden at bestemmes særskilt som Slægt; kan ikke paa een Gang bestemmes som Individ, Art og Slægt uden ved en immanent Slutning.

Henføre vi endelig hele Subjectivitetens Indhold under Enkelthedsregionen, Regionen af det Individuelle, da maa det ret blive os indlysende, hvad Individuationen oprindelig har at betyde. Den neoplatoniske Reflexion kommer, hvad Principet angaaer, ikke ud over *εἶδος*; men *εἶδος* tilhører væsentlig Særskiltheden: Neoplatonismen naaer ikke den punktuelle Bestemthed, men forbliver i Speculationen. Det er et resolut Skridt af Herbart, at han, for at komme ud af Speculationen uden at hilde sig i Empiriens metaphysiske Modsigelser, lægger „Realerne" til Grund, og ved denne Punktualitet vil sikkre sig det absolut Individuelle. Men som intellectuelle Atomer ere Realerne selv behæftede med altfor skrigende Modsigelser, til at de skulle kunne gjøre Immanensslutningen overflødig. Leibnitz med sine Monader er, hvad Individuationen angaaer, aabenbart den, der kommer det Sande nærmest. Monaden er virkelig et Individ, der, istedenfor at udelukke Arten og Slægten, tvertimod har trukket Slægten og Arten ind i sig: Enkelthedsregionen kan forsaavidt gjerne opfattes som en Region af Monader. Den villende Subjectivitet er ved den definitive Modsætning af det bestemte Selv og det bestemte Andet exact forestillende; Forestillingerne, de absolute Positioners ideelle Gjenstande, tage sig unegtelig ud som Monader.

Men som rene Forestillingsproducter uden Arter og Slægter kunne Monaderne hverken tænkes eller anskues. Skal

Monaden tænkes, maa den absolut bestemmes som det Almene. Monaden er da efter sit Begreb een i alle; det Monadiske er i alle Monader sig selv liigt. Disjunctionen: A er enten B eller C eller D, maa forvandles til: A er enten A_1 eller A_2 eller A_3, thi A_1 er som Monade væsentlig identisk med A_2 og med A_3. Disjunctionen er tænkt; men da Forskjellen bliver ved det Negative, kan Særskiltheden ikke træde særlig frem. At den disjunctive Dom bliver Præmis for en Slutning, at A ved Udelukkelse af A_2 og A_3 udtrykkelig bliver sat som A_1; ved Udelukkelse af A_1 og A_3 som A_2 og ved Udelukkelse af A_1 og A_2 som A_3; at altsaa baade A_1, A_2 og A_3 kunne subsumeres under A, viser imidlertid, at Subsumtionen ligeledes er tænkt. Den tænkte Subsumtion er en ligesaa negativ Bestemmen som den tænkte Disjunction; det Individuelle er en Negation af det Almene, fordi det Almene er en Negation af det Individuelle. Men naar alle monadiske Bestemmelser ere negative, efterdi de ere tænkte og som tænkte væsentlig almene, saa er den tænkte Monade selv i alle Individuationer negativ: Monaden er det Almene; det Almene er Monade.

Gjøres Monaden til Gjenstand for reflecterende Anskuen, saa træder det Særskilte særlig i Kraft. Disjunctionen: A er enten B eller C eller D, forvandler sig til Udtryk for en Articulation af Særskiltheden: S (Monaden i sin Særskilthed) er enten S_1 eller S_2 eller S_3. Det i Særskiltheden Særskilte eller den udtrykkelige Forskjel mellem S_1, S_2 og S_3 giver nu tillige Subsumtionen sin særegne Betydning: S, det almindeligt Særskilte, hvorunder S_1, S_2 og S_3, de særligt Særskilte, subsumeres, er bestemt som Slægt: Monaden er Slægt, Slægten er Monade; de særligt Særskilte ere med det Samme bestemte som Arter: Monaden er Art, Arten er Monade.

Bliver endelig Monaden ved oprindelig Forestillen udtrykkelig bestemt monadisk, da er det en Selvfølge, at Mo-

naden som Individ kun har Bestaaen ved Monaden som Art og Monaden som Slægt. Den absolute Forestillen forudsætter nemlig den reflecterende Anskuen med samme Nødvendighed, som den forudsætter den almene Tænkning. Dersom det er nødvendigt, at Monaden forestilles, da er det ogsaa nødvendigt, at den reflecteres; altsaa: dersom det er nødvendigt, at den opfattes som Individ, da er det ogsaa nødvendigt, at den opfattes som Art og Slægt. Individ, Art og Slægt ere monadisk forskjellige og monadisk identiske i een og samme Slutning. Men ligesom den monadiske Forskjellighed holder sig i Extremet af det Individuelle formedelst Forestillingsacterne, den villende Subjectivitets absolute Positioner, saaledes holder den monadiske Identitet sig i Extremet af det Almene formedelst Tænkningen, Systemet af Subjectivitetens negative Functioner.

Monaden som det Individuelle og Monaden som det Almene udgjøre altsaa to Regioner; men de to Regioner ere Extremer, der have Monaden i Særskilthedens Form til Midte. Sandheden, den gjennemførte Individuation, er ligesaalidt i Extremerne for sig som i den isolerede Midte, ligesaalidt i det Individuelle for sig som i det Særskilte eller i det Almene; Sandheden i Subjectivitetens Indhold er identisk med Sandheden i Subjectiviteten selv, thi Sandheden er en Slutning, en i Slutningssystemer totaliseret Slutning.

3) Den immanente Slutning som Form for den frie Nødvendighed. I Individuationen har Vexelbestemmelsen af Selvhed og Andethed fundet et betegnende Udtryk. Al individuel Bestemmen er oprindelig Selvbestemmen; men al Selvbestemmen er igjen en Bestemmen af Andet ved Andet. Reflecteres her nu paa Selvheden, saa er Individualbestemmelsen et Udtryk for Friheden; reflecteres her paa Andetheden, er Individualbestemmelsen et Udtryk for Nødvendigheden. Ligesom Friheden væsentlig svarer til Subjectiviteten,

fordi den affpeiler Selvheden, saaledes svarer Nødvendigheden til Objectiviteten, fordi den svarer til Andetheden.

Forsaavidt her sees paa det i Tænken, Dommen og Slutten Subjective, lægges her Vægt paa Selvbestemmelsen, og derved paa Friheden. Forsaavidt her sees paa Tankens, Dommens og Slutningens Indhold, altsaa paa det, hvorved Tanke, Dom og Slutning væsentlig bestemmes, sees her paa det Objective, altsaa paa Nødvendigheden. Saalænge den Nødvendighed, hvorved den tænkende Subjectivitet oprindelig bestemmes, og den Frihed, hvormed Subjectiviteten i al Tænken bestemmer sig selv, ikke ere erkjendte i deres principielle Udspring, vil Forholdet imellem Guddommen og Ideerne ikke kunne opklares.

Naar Plato i æsthetisk Naivetet snart taler om, at Gud har skabt Ideerne, snart igjen lader den skabende Gud see hen til Ideerne som til evige Forbilleder, saa er ved det første Udtryk Friheden, ved det sidste Nødvendigheden antydet;*) men naar den høiere Eenhed af Nødvendighed og Frihed forklares derhen, at Friheden overtaler Nødvendigheden, da svigter det Logiske. Plato har ved sine naive Yttringer antydet et Problem, paa hvis Løsning Philosophien først kan begynde at arbeide, naar den har opfattet det i hele dets Dybde. I Middelalderen fik Problemet en særlig Betydning i Scholastikernes Strid om Forholdet imellem det Godes Idee og den

*) Plato, eller rettere den platoniske Sokrates, udtaler sig undertiden saaledes, at Gud maa antages at have skabt Ideerne. *Ζωγράφος δή, κλινοποιός, θεός, τρεῖς οὗτοι ἐπιστάται τρισὶν εἴδεσι κλινῶν. Ὁ μὲν δὴ θεός, εἴτε οὐκ ἐβούλετο, εἴτε τις ἀνάγκη ἐπῆν μὴ πλέον ἢ μίαν ἐν τῇ φύσει ἀπεργάσασθαι αὐτὸν κλίνην, οὕτως ἐποίησε μίαν μόνον αὐτὴν ἐκείνην ὃ ἔστι κλίνη·* Platonis Dialogi Lipsiæ MDCCCLX. *Πολιτειασ ί*, S. 290. Derimod i *Τιμαιος* (anfr. Udgave S. 333): *εἰ μὲν δὴ καλός ἐστιν ὅδε ὁ κόσμος ὅ τε δημιουργὸς ἀγαθός, δῆλον ὡς πρὸς τὸ ἀΐδιον ἔβλεπεν·*

guddommelige Villie. Ifølge den thomistiske Sætning: Deus vult, quia bonum est, er det Ideen, der bestemmer Villien, det Objective, der bevæger Subjectiviteten, Nødvendigheden, der er Frihedens Grund; ifølge den schotistiske Sætning: Bonum est, quia Deus vult, er det omvendt Villien, der bestemmer Ideen, Subjectiviteten, der behersker det Objective, Friheden, der opløser Nødvendigheden. Hvorledes Problemet endnu i den allernyeste Tid bevæger sig igjennem Ethik og Religionsphilosophie, sees blandt Andet af den Maade, hvorpaa Feuerbach har stillet Idee og Gud imod hinanden. Istedenfor at gjøre f. Ex. Retfærdighedens Idee til Prædicat for Gud som Subject, burde man, efter Feuerbachs Anviisning, gjøre det Guddommelige til Prædicat og Retfærdighedsideen til Subject; istedenfor den religiøse Dom: „Gud er retfærdig", burde man sætte den ethiske Dom: „Retfærdigheden er guddommelig". Ikke blot i Ethik og Religionsphilosophie, ogsaa i Æsthetiken maa Problemet komme frem, naar Spørgsmaalet om Skjønhedens Realitet i sidste Instans skal besvares. Men at Problemet rører sig saa stærkt i Ideelærens concretere Sphærer, indeholder just en Opfordring til at undersøge dets Udspring i Logiken; thi dersom det fra Grunden af skal løses in concreto, maa det først være løst in abstracto.

At den principielle Modsætning mellem Frihed og Nødvendighed har sit logiske Udspring i Modsætningen mellem Tænkeren og Tanken, mellem det Subjective og Objective i Tænkningens eget Væsen, kan ikke betvivles. Al Tænken forudsætter med Nødvendighed en tænkende Subjectivitet; men den tænkende Subjectivitet maa da ogsaa med Nødvendighed tænke Noget. Bliver nu den Tænkende paa denne Maade ligesaa afhængig af Tanken, som Tanken af den Tænkende, saa synes jo vistnok den gjensidige Afhængighed og dermed Nødvendigheden at være det Oprindelige; men den saaledes formede Nødvendighed er Frihedens Præformation. Subjectivitetens logiske Væsen er Tænken; den Tænkende bestemmer

i alle Tanker og i al Tænken væsentlig sig selv: enhver Tænkningsact er oprindelig en Frihedsact. Vel har Tanken Objectivitet og i Objectiviteten Nødvendighed; men det i Tanken Objective er saa langt fra at tynge paa Tanken, at det tvertimod er et Vehikel for Tænkningens Energie og derved for Friheden.

Uagtet Friheden er ligesaa væsentlig forskjellig fra Nødvendigheden, som det Subjective er forskjelligt fra det Objective, saa har dog hverken Friheden nogen endelig Grændse i Nødvendigheden, eller Nødvendigheden i Friheden. Alt skeer oprindelig med Frihed, fordi Alt skeer med Nødvendighed, og omvendt. Hver Tanke, hvori Subjectiviteteten sætter sin Frihed, har som Conclusion sin nødvendige Præmis i en allerede forudsat Tanke, og kommer derved til at støtte sig paa Nødvendigheden. Den forudsatte Tanke, der udøver Nødvendighedens Magt over den efterfølgende, er selv et ved en forudgaaende Nødvendighed betinget Product af Friheden. Umiddelbart seet er Præmissen fri, Conclusionen nødvendig; men da enhver Præmis i det uendelige Kredsløb selv er Conclusion, og enhver Conclusion Præmis, saa er Friheden i hver Slutning Nødvendighedens subjective, Nødvendigheden Frihedens objective Moment: Nødvendigheden er fri, Friheden nødvendig.

At den immanente Slutning er adæqvat Form for den frie Nødvendighed (libera necessitas), skal nu kjendes derpaa, at den formaaer at udtrykke Frihedens og Nødvendighedens absolute Modsætning i absolut Identitet. Forsoningen af den absolute Modsætning med sin tilsvarende Identitet kan, ifølge vort Foregaaende, ligesaa lidt søges i en umiddelbar Væren som i en endelig Vorden; Alt kommer an paa den Energie, hvormed Bevægelse og Hvile i det Uendelige forudsætte og ophæve hinanden.

I denne Ideebevægelse kunne de forskjellige under „Relationen" hørende Slutningssystemer, hypothetiske, kategoriske og disjunctive, indgaae. Fra Synspunktet af det Absolute, hvori Subjectiviteten selv gjennemtrænger sit Indhold, vil den hypothetiske Slutning tjene til at udvise Forholdet mellem Nødvendighed og Frihed. „Dersom A er B, saa maa C være D", ved denne Dom har den dømmende Subjectivitet anerkjendt Nødvendigheden og dog reserveret sig Friheden. Reservationen ligger i Forsætningen; hvorvidt Forsætningen skal antages, beroer jo udelukkende paa, hvorvidt Subjectiviteten selv vil sætte den. Slutningens p. minor: „Nu er A B, altsaa" . . . betegner en Domsact, der begynder med Frihed og ender med Nødvendighed. Bestemmelsen af det Individuelle, det Ikke-Nødvendige, er i Ideeriget en ubetinget Frihedsact; at denne Frihedsact igjen afgiver et Element for Nødvendigheden, sees deraf, at den Præmis, der udtrykker Friheden, kun faaer Betydning ved det i Conclusionen, der udtrykker Nødvendigheden.

Det er Forholdet imellem Subjectiviteten og dens Indhold, som ved Ideebevægelsen nærmere skal bestemmes. Forsaavidt Bevægelsen gaaer fra Selv til Selv i Subjectiviteten, fra Selvet, det Almene, fra Selvet, det Særskilte, fra Selvet, det Enkelte, og gjennem Midtens Fordobling tilbage, er Bevægelsen central: i Centralbevægelsen er Nødvendigheden Moment for Friheden. Forsaavidt Bevægelsen derimod foregaaer i Indholdet, er Friheden Moment for Nødvendigheden. Bevægelsen i Indholdet er, ligesom Centralbevægelsen, tredobbelt: en Bevægelse fra Centrum (Regionen for det Almene) gjennem Midte og Peripherie tilbage til Centrum; en Bevægelse fra Midten (Regionen for det Særskilte) gjennem Centrum og Peripherie tilbage til Midten; endelig en Bevægelse fra Peripherien (Regionen for det Enkelte) gjennem Centrum og Midte tilbage til Peripherien. Under disse Bevægelser vexle Disjunction og Subsumtion med hinanden i det Uendelige. Bevægelsen fra Centrum gjennem Midten til Peripherien skeer ved Disjunctionen — i Systemer af disjunctive Slutninger; Bevægelsen fra Peripherien gjennem Midten til Centrum skeer ved Subsumtionen — i Systemer af kategoriske Slutninger. Bevægelsen fra Midte

gjennem Centrum til Peripherie og fra Peripherie gjennem Centrum til Midte medfører en Krydsning af Individuationer i de allerforskjelligste Retninger.

Ved at gjøre Immanensslutningen til Form for den frie Nødvendighed eller, hvad der i denne Forbindelse er det Samme, for Nødvendighedens Eenhed med Friheden, have vi, overfladisk betragtet, ikke gjort Andet end udvikle en Form for Former, en Formernes Form; thi Friheden er jo Form ligesaavel som Nødvendigheden. Det kan da atter fremhæves, at den logiske Formudvikling altid maa give en logisk Indholdsudvikling; hver gjennemgaaende Formbestemmelse er i det Absolute selv en Indholdsbestemmelse.

At Nødvendighed og Frihed ere to indbyrdes modsatte Former for det Absolute, vil med andre Ord sige, at det Absolute som det Nødvendige og det Frie er sig selv oprindelig modsat; at her søges en Eenhedsform for Nødvendighed og Frihed, faaer da den Betydning, at her søges en Eenhedsform for eet og samme, sig selv modsatte Indhold. Hvad dette vil sige, bliver os ret indlysende, naar vi nu, istedenfor at behandle Indholdet fra Formsiden, vende Forholdet om og behandle Formen fra Indholdssiden, istedenfor at lade Indholdet reflectere sig i Formen, lade Formen reflectere sig i Indholdet.

Naar Formen, den absolute Form, reflecteres i sit absolute Indhold, have vi Ideen. Opkastes det Spørgsmaal: er Ideen væsentlig Form eller Indhold? endnu tydeligere: er Ideen det Indhold, der har det Absolute til Form, eller er maaskee det Absolute det Indhold, der har Ideen til Form? da mærkes det strax, at en endelig Adskillelse af Form og Indhold her er umulig. Skal Ideen som Idee absolut være Indhold, saa forvandler den sig til Form; skal den absolut være Form, saa forvandler den sig til Indhold. Gribe vi Ideen som Indhold i Formen, ville de tre Grundbevægelser

i den foregaaende Formudvikling give os Ideen i Skikkelse af tre Grundideer: S a n d h e d, S k j ø n h e d, G o d h e d.

Det er da for det Første indlysende, at Formbevægelsen i sin Slutning fra Centrum til Centrum, fra det Almene gjennem det Særskilte og Enkelte til det Almene, A—(S, E)—A, maa give os Ideens Indhold i Almindelighedens og Nødvendighedens Form, altsaa S a n d h e d e n s I d e e.

Det er for det Andet indlysende, at Formbevægelsen i sin Slutning fra Midte til Midte, fra det Særskilte gjennem det Enkelte og Almene til det Særskilte, S—(E, A)—S, maa give os det Enkelte forklaret i det Almene og det Almene individualiseret i det Enkelte; en i Særskilthed saaledes reflecteret Ligevægt af det Frie og det Nødvendige, at det Frie er nødvendigt og det Nødvendige frit, svarer da kategorisk til S k j ø n h e d e n s I d e e.

Det er for det Tredie indlysende, at Formbevægelsen i sin Slutning fra Peripherie til Peripherie, fra det Enkelte gjennem det Almene og Særskilte til det Enkelte, E—(A, S)—E, maa give os det absolute Indhold i Enkelthedens, i Selvbestemmelsens og Frihedens overgribende Form, altsaa Villiesideen, Friheden selv, det G o d e s I d e e.

Hvor adæqvat den til første Grundbevægelse svarende Slutning netop svarer til Sandhedens Idee, maa falde i Øinene. At Sandheden er een, at den har sit Væsen i det Almene, det Nødvendige, det Evige, er almindelig anerkjendt. Men det er da ogsaa almindelig anerkjendt, at Alt har sin Sandhed, at der er mange og mange Slags Sandheder, at den evige Sandhed ikke er tom, men uendelig indholdsrig. Det er tillige anerkjendt, at Sandheden, uagtet den hviler i evig Væren og behersker Alt med Nødvendighedens uimodstaaelige Magt, desuagtet indgaaer i det Timelige, indlader sig med det Vordende; thi naar Alt i al Evighed har sin Sandhed, maa Tiden, Vorden og det Vordende jo ogsaa have sin Sandhed. Det er endelig anerkjendt, at Sandheden,

skjøndt i Væsen ubegrændset, dog har en virkelig Grændse i Usandheden, Illusionen, Løgnen o. s. v.

Disse forskjelligartede Bestemmelser lade sig alle forlige og bringe til Overeensstemmelse i Slutningen. Idet Slutningen viser, hvorledes det Almene selv ved at udvikle det Særskilte og Enkelte som Midte skiller sig i Extremer, viser den med det Samme, hvad det vil sige, at der af den ene absolute Sandhed kan fremgaae mangfoldige relative Sandheder, og at disse relative Sandheder, fastholdte hver for sig umiddelbart og endeligt, kunne blive til Usandheder, Illusioner, Bedrag o. desl.

Det er i det Særskilte og Enkelte, at Sandheden har sin uendelige Rigdom af Indholdsbestemmelser. Saaledes udvikler enhver Fagvidenskab Sandheden fra sin Side, i sit særegne System af Erkjendelser. Men fra Endelighedens Standpunkt er det umuligt at komme ud over Adskillelsen af Extremer og Midte. Vistnok skeer Bevægelsen fra det Almene gjennem det Enkelte og Særskilte til det Almene; men Midten bliver staaende i udvortes Selvstændighed; Extremerne lade sig ikke sammenslutte. Det Almene, der udgjør det første Extrem, og hvorfra der gaaes ud, opfattes i svævende Anskuelser, tomme Abstractionsbegreber, hvormed der skrides til Undersøgelse af Kjendsgjerninger og Phænomener, altsaa af det Enkelte. Anskuelsen af det Enkelte skal da opløses i sine særskilte Bestemmelser, for at disse særskilte Bestemmelser igjen kunne optages i det Almene; Bevægelsen skeer fra Peripherie til Centrum: Methoden er *analytisk*. Men det Enkelte og Særskilte lader sig ikke opløse; det Almene, der er Bestræbelsens Maal, bliver staaende som et sidste Extrem; Maalet, det concret Almene, naaes kun i en Tilnærmelse. Det opnaaede Almene kan dernæst fastholdes i sin Almindelighed som et første Grundlag, det sidste Extrem kan gjøres til det første. Det Særskilte og Enkelte er da i dette første Grundlag anticiperet saaledes, at det Almene ved indre Selvadskillelse kan afgive, omslutte og sammenholde sit

Indholds forskjelligartede Dele; Bevægelsen gaaer fra Centrum til Peripherie: Methoden er *synthetisk**).

---

*) I væsentlig Overeensstemmelse med det hegelske Forbillede har Heiberg (Speculativ Logik. Prosaiske Skrifter. Første Bind. S. 354—62) skarpt og træffende angivet den analytiske og synthetiske Idee-Erkjendelse, nemlig under den Forudsætning, at den Erkjendende er, ikke en guddommelig, men menneskelig Subjectivitet.

„Erkjendelsen, som Livets fornyede Umiddelbarhed, er selv i sin Begyndelse umiddelbar, nemlig som *Anskuelse*, og staaer saaledes under Schemaet af den første (umiddelbare) Slutning, E—S—A, hvis Betydning er, at Subjectet, formedelst Erkjendelsen, slutter sig sammen med den objective Sandhed. . . . Men Anskuelsens Umiddelbarbed maa, som enhver anden, ophæves i sin Modsætning, som er dens dialektiske Udvikling. Herved fremkommer den *analytiske Erkjendelse*, som staaer under Schemaet af den anden Slutning, S—E—A, hvis Betydning er, at Erkjendelsen selv, formedelst Subjectet, slutter sig sammen med den objective Sandhed eller det Almindelige; d. e. at det erkjendende Subject gjør sin Erkjendelse til Gjenstand, eller stiller sig selv imellem sin Erkjendelse og dens Gjenstand, og i denne Stilling seer Gjenstanden sammensluttet med Erkjendelsen. Dette skeer ved *at analysere* Erkjendelsen, d. e. formedelst Adskillelse og Abstraction at bringe den i Formen af det Abstract-Almindelige. Den saaledes opnaaede Form er *Definitionen*, hvorved den analytiske Erkjendelse bliver staaende, som ved sit Maal."

„Den i Anskuelsen indeholdte umiddelbare Vished om Subjectets Identitet med Objectet i Erkjendelsen, er ophævet i Analysen, hvor Subjectet, som den forbindende Midte mellem sin Erkjendelse og dens Gjenstand, derved tillige adskiller disse, saa at deres Forening blot finder Sted i Subjectet. Ophævelsen af den umiddelbare Vished har kun den Bestemmelse, selv at ophæves, og vende tilbage til sit Udspring. Dette skeer i den synthetiske Erkjendelse, som staaer under Schemaet af den tredie Slutning, E—A—S, hvis Betydning er, at Objectet selv er den forenende Midte, som slutter Subjectet sammen med dets Erkjendelse. Ligesom derfor den analytiske Erkjendelse er Opløsningen af sig selv i Formen af det Abstract-Almindelige, saa gaaer den synthetiske

Modsætningen imellem analytisk og synthetisk Methode forbliver i Reflexionen og kan ikke hæves til immanent Slutning; den tilhører Endeligheden og naaer ikke det Absolute. At den analytiske Methode kun har Ideen i Tilnærmelse er kjendeligt paa det Misforhold, hvori det Individuelle, ifølge denne Methode, kommer til at staae til det Særskilte og det Almene. Det Individuelle, hvormed her begyndes, er en umiddelbart concret Existens, en Ting med mange Egenskaber. Hvad gjør nu Analysen? Den ombytter Tingen med dens Begreb, og bestemmer Begrebet ved en Definition. Tingen, det umiddelbart Existerende, falder imidlertid udenfor Begrebet, som det Antilogiske falder udenfor det Logiske; om ogsaa de ved Analysen vundne Almeenbestemmelser nøiagtig svare til Enkeltbestemmelserne i det Existerende, er her dog en gabende Kløft mellem Existens og Begreb: Existensen er sandselig og concret; Begrebet er intellectuelt og abstract.

At Tingen, det Individuelle, ved Abstractionen er skilt fra sit Begreb, sees udtrykkelig af Definitionen. Det er nemlig ikke det Individuelle, men det Særskilte, ikke Tingen, men Begrebet, der bliver defineret. I Definitionens genus proximum og differentia specifica reflecteres jo vistnok Forholdet imellem det Almene og Særskilte, forsaavidt Begrebet bestemmes som Art, og Arten som individualiseret Slægt; men da Slægten er et Abstractum, og Arten, istedenfor at optræde særskilt som Mellemled mellem Slægten og Indi-

Erkjendelse den modsatte Vei, og bringer det Abstracte i Formen af det Concrete; d. e. den construerer Objectet, som Analysen betragtede som givet. Og ligesom den analytiske Erkjendelse ender med Definitionen, saa begynder den synthetiske Erkjendelse med denne."

Manglen ved denne Fremstilling er imidlertid den, at her ikke vises, hvorledes det bliver den erkjendende Subjectivitet muligt at fuldende enten Analysen eller Synthesen og ved denne Fuldendelse tilegne sig Ideens Indhold.

videt, synker ned til et logisk Mærke, der vedføies Slægtsbegrebet: kan Definitionen ikke optræde som Slutning, men antager Præg af en i egentlig Forstand identisk Dom*).

*) Vistnok har Heiberg i sin speculative Logik (Prof. Skr. 1ste Bind S. 356) bestræbt sig for at bestemme Definitionen som en Slutning; men Bestræbelsen ender i megen Tvetydighed, da han endog tre Gange skifter Synspunkt. Først hedder det, at Definitionen, ligesaavel som Omdømmet, ikke maa „betragtes blot subjectivt, som en menneskelig Tankeoperation, men objectivt". Ikke desto mindre skal det dog være „det erkjendende Subject", der, selv naar Definitionen er objectiv, udgjør Slutningens Mellemled. „Ligesom enhver Ting er et Omdømme, en Slutning og et System af Slutninger, saaledes er ogsaa enhver Ting en Definition i det erkjendende Subject, nemlig en Subsumtion af det Særskilte under det Almindelige, formedelst det Enkelte; d. e. Erkjendelsens Subsumtion under det Abstract-Almindelige, formedelst det erkjendende Subject." Denne Synsmaade bliver saa tilsidst forandret derhen, at „det erkjendende Subject" bortfalder som Mellemled og det Enkelte repræsenteres ved „Subsumtionens Ophævelse"; hele Forklaringen ender, trods den omhyggelige Exemplification, i noget aldeles Uforklarligt. „Fremdeles", saa lyder nemlig Forklaringen, „er det formedelst sin Enkelthed, at det Særskilte subsumeres under det Almindelige, saa at Definitionen i sig selv er en Slutning, der staaer under Schemaet af anden Figur: S—E—A. Enhver Definition har derfor tre Led: 1) Det, som skal defineres, S; 2) Subsumtionen under det Almindelige, A; og 3) denne Subsumtions Ophævelse, idet den bestemmes som Enkelthed, E . . . F. Ex. den Definition: „Mennesket er et Fornuftvæsen", indeholder de tre Led: 1) Mennesket: 2) et Væsen (Subsumtion under det Almindelige); 3) men et Væsen, som er fornuftigt (Subsumtionens Ophævelse, idet det Almindelige bestemmes som Enkelt)." Uklarheden kan neppe være større. Thi hvordan forholder nu det Enkelte i Subsumtionens Ophævelse sig til det Enkelte som det erkjendende Subject? Er her ved Subsumtionens Ophævelse to Enkelte eller kun eet? Hvorledes kan „det Almindelige bestemmes som det Enkelte" i Prædicatet, og Prædicatet blive identisk med Subjectet, naar Subjectet selv ikke er det Enkelte, men det Særskilte?

At den synthetiske Methode fra sin Side heller ikke formaaer at beseire Endeligheden og tilegne sig Ideen, er ligeledes indlysende. Naar den analytiske Methode, langt fra at magte Subsumtionen og naae fra det Individuelle gjennem det Særskilte til det i Slutningssystemet concret Almene, hilder sig i Abstractionen og ender med Definitionen: saa begynder den synthetiske Methode med Definitionen, ikke med det i Slutningssystemet concret Almene, bevæger sig, ikke igjennem principielle Disjunctioner, men igjennem formelle Inddelinger, og naaer saaledes ikke til Individerne, de concrete Existenser, men kun til Læresætninger og formelle Beviser. Definitionen, der skulde bestemme det Almene, falder udenfor Inddelingen, der skulde give det Særskilte; Inddelingen falder igjen udenfor Læresætningen, og en immanent Totalslutning viser sig at være umulig.

Idet den endelige Viden, hvad enten den iøvrigt foretrækker den analytiske eller den synthetiske Vei, forfeiler den nødvendige, gjennemgaaende Vexelbestemmelse af Individ, Art og Slægt, forfeiler den Sandheden og hilder sig i en Usandhed. Bestemmes Sandheden som nødvendig Eenhed af Tænken og Væren, Begreb og Realitet, da maa denne Eenhed selv udtrykkelig bestemmes som Slutningseenhed. Den aristoteliske Fornegtelse af Slægternes og Arternes ideelle Selvstændighed er ligesaa afvigende fra Sandheden som den platoniske Hypostaseren. Vistnok gives der Arter og Slægter, der ikke have evig Gyldighed (Arten: Hvirvelvind, af Slægten: Vind; Arten: Sandbunke, af Slægten: Bunke); men hvad beviser det? At de til slige Arter og Slægter svarende Individer (denne Hvirvelvind, denne Sandbunke) heller ikke have evig oprindelig Gyldighed! Seet i Ideens Lys have Individ, Art og Slægt samme Nødvendighed, om end i forskjellig Form, samme Selvstændighed, om end i forskjellige Regioner. Enhver Idee er med Nødvendighed Individ, Art og Slægt i absolut Modsætning, og just derfor Individ, Art og Slægt i absolut

Eenhed: Ideens Selveenhed er en immanent Slutningseenhed.

At Individet har sin Nødvendighed i Art og Slægt, Arten sin Nødvendighed i Individ og Slægt, Slægten sin Nødvendighed i Individ og Art, er et Beviis paa Frihedens Eenhed med den rationelle Nødvendighed, og denne Eenheds oprindelige Eenhed med Sandheden. Friheden viser sig nemlig deri, at ethvert af Slutningens Led bevarer sin Selvstændighed; men da Extremernes Selvstændighed er Eet med den selvstændige Midte, og omvendt: saa er den gjensidige Selvstændighed identisk med den gjensidige Afhængighed, og Friheden sat som Moment i Nødvendigheden. Paa Frihedens fuldstændige Opgaaen i Nødvendigheden beroer Sandheden.

Men hvorpaa beroer saa Usandheden? Usandheden kan antage meget forskjellige Former. Den kan nominalistisk vise sig deri, at der tillægges Individet og det Individuelle en ubetinget Selvstændighed paa Artens og Slægtens Bekostning; den kan realistisk vise sig deri, at Slægter og Arter erholde Selvstændighed paa Individernes Bekostning; den kan vise sig i en Overvurdering af Tænkningen paa Anskuelsens, af den anskuende Reflecteren paa Forestillingens Bekostning o. s. v. Men hvad der især blender og forvirrer den endelige Subjectivitet, er Biforestillinger af sandselig Umiddelbarhed, af endelig existentiel Bestemthed.

Ved at indblande Biforestillinger af det sandseligt Concrete og det intellectuelt Abstracte bliver den endelige Viden bestandig hildet i den Illusion, at det Individuelle er timeligt, og kun det Almene evigt, at Individerne maae forgaae, og kun Arterne, Slægterne eller endnu almenere Væsensformer bestaae. Herved fremkommer en utaalelig Strid imellem det Virkelige og det Sande. Individet er det Virkelige; men Individet er i Virkeligheden forgjængeligt, og det Virkelige forsaavidt et Usandt. Det Almene (Arten, Slægten o. s. v.) er i Væsen det Uforgjængelige og forsaavidt det Sande.

Men det Almene existerer ikke; det har sin Væren i Tanken, ikke i Virkeligheden: det Sande er altsaa ikke virkeligt, og det Virkelige ikke sandt; saa haard er Modsigelsen.

I den immanente Slutning ere derimod det Individuelle og Særskilte fra begge Sider omsluttede af det Almene. Med det Enkelte og Særskilte til Mellemled danner Sandhedsideen af sit Almene to Extremer, hvis Sammenslutning netop er den sande concrete Eenhed; paa denne Maade faaer Sandheden Magt med Virkeligheden: alle Virkelighedens Momenter faae deres Sandhed.

Ligesom det Almene vilde være eensidigt og usandt, dersom det i den immanente Slutning ikke udtrykkelig havde det Særskilte til Modsætning, saaledes vilde Sandhedsideen, Ideen for den væsentlige Objectivitet, selv blive eensidig og usand, dersom den ikke havde Skjønhedsideen, Ideen for den phænomenale Objectivitet, til absolut Modsætning. At den absolute Modsætning maa grunde sig paa absolut Eenhed, vil i nærværende Sammenhæng endvidere fremlyse deraf, at Skjønhedsideen kun er sand ved at være Sandhedsideen modsat.

Fra to Sider bliver nemlig Skjønhedsideen formørket, idet den enten ligefrem smelter sammen med Sandheden og taber sig i Nødvendigheden, eller ved umiddelbar Frihed adskilles fra Sandheden og priisgives Tilfældigheden. Neoplatonikerne, navnlig Plotin, identificere Skjønhedsprincipet med Skjønheden selv, den over alle skjønne Former ophøiede Skjønhed, en Skjønhed, der dog ikke selv kan være skjøn, efterdi den er forskjellig fra det Skjønne. „Det, som giver Skjønhed, er selv uden Skikkelse; thi det, vi kalde Skikkelse, er et i sig Formløst, der har modtaget Form, og saaledes har Andeel i Skjønheden, men ikke selv er den“.*) Det er, med

*) Ἀρχὴ δὲ τὸ ἀνείδεον, τὸ μὴ μορφῆς δεόμενον, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ οὗ πᾶσα μορφὴ νοερά. Καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ ἄλλον τρόπον καὶ κάλλος ὑπὲρ κάλλος· οὐδὲν γὰρ ὂν τί κάλλος; ἐράσμιον δὲ

andre Ord, den tænkte Skjønhed, Skjønheden i Form af Sandhed, der her er sat som det Høieste. Men naar det nu er Ideen som Sandhed, ikke særlig som Skjønhed, der giver Skjønhed, saa at det at „have Andeel i Skjønheden“ maa blive det Samme som at have Andeel i Sandheden: hvorledes forholder Skjønhedsprincipet sig da til den skjønne Skikkelse? Idet Skikkelsen dannes, maa der foruden Formen være Noget, der modtager Formen, nemlig Stoffet. Dersom Stoffet ikke blev formet, kunde Skikkelsen ikke fremkomme; men Stoffet som Stof er jo i et tilfældigt Forhold til den bestemte Form, selvfølgelig ogsaa til den skjønne Form. Der maa da, ifølge den neoplatoniske Synsmaade, være noget Tilfældigt i den skjønne Skikkelse; men idet der træder et Tilfældigt ind imellem den skjønne Skikkelse og Principet, er Skjønheden selv sunken ned i det Tilfældige og dermed i det Forgjængelige.

„Macht' ich doch, sagte der Gott, nur das Vergängliche schön“. Disse Ord, hvormed Digteren lader Zeus trøste „den forgjængelige Skjønhed“, indeholde en væsentlig Krænkelse af Skjønhedens Idee. Kun den jordiske Skjønhed, den Skjønhed, der i de vexlende Phænomener maa indlade sig med det Stofagtige og Tilfældige, kan være forgjængelig; Skjønhedsideen selv kan umulig være forgjængelig. Det Andethedselement, som Skjønheden oprindelig kræver, kan ikke falde udenfor Ideen; det maa med Nødvendighed være et Ideen selv iboende Moment. Og dog sætter den reflecterende Anskuen en væsentlig Forskjel imellem Selvbestemmelsen og Bestemmelsen ved Andet. Den oprindelige Eenhed af Ideen og Skikkelsen, der udtrykker Skjønheden, er netop en reflecteret

ὂν τὸ γεννῶν ἂν εἴη τὸ κάλλος. Δύναμις οὖν παντὸς καλοῦ ἄνθος ἐστὶ κάλλους καλλοποιόν. Plotin. Jvfr. Kirchner. Anfr. Skr. S. 36—39.

Eenhed af Selvbestemmelse og Bestemmelse ved Andet, en reflecteret Eenhed af Frihed og Nødvendighed; en reflecteret Eenhed, der er saa gjennemgaaende, at Reflexionen selv opløser sig i forklaret Umiddelbarhed. Skikkelsen maa bestemmes, thi Skjønhedens Idee maa have sin Skikkelse; er Bestemmelsen abstract Selvbestemmelse, saa er Skikkelsen vilkaarlig; er den in abstracto en Bestemmelse ved Andet, saa er Skikkelsen tilfældig. Imod Vilkaarligheden og Tilfældigheden staaer Nødvendigheden. I Adskillelsen af det abstract Vilkaarlige, det abstract Tilfældige og det abstract Nødvendige er Reflexionen endeliggjort; i den endeliggjorte Reflexion sees Uskjønheden, men i Uskjønheden sees igjen det Særskilte.

Det Uskjønne og det Skjønne have altsaa det tilfælles, at de begge beroe paa det Særskilte. Der gives en Særskilthed, som er uskjøn, efterdi den falder udenfor Ideen, og en Særskilthed, der er skjøn, efterdi den udtrykker Ideens og Skikkelsens oprindelige Eenhed og saaledes er identisk med Ideen. At det Særskilte udtrykker Ideen, er betinget deraf, at det Virkelige og det Tilfældige opløser sig i det Nødvendige; ved denne Opløsning fremkommer Friheden: Ideeskikkelsen er bestemt med Frihed, efterdi den er bestemt med Nødvendighed.

Naar Talen er om skjønne Gjenstande (en skjøn Hest, en skjøn Blomst, en skjøn Qvinde), da indsees det let, at her ikke er Tale om forskjellige Phænomener, som hvert for sig have sin Deel i een og samme Skjønhed, men om forskjellige Arter af Skjønhed. Og dog maa Skjønheden i alt det Skjønne jo være sig selv liig: hvorledes forholder da Skjønheden sig til de forskjellige Arter af Skjønhed? Ethvert philosophisk System, der bliver i Reflexionen uden at naae Slutningen, maa vistnok erklære dette Problem for uopløseligt. For at en Gjenstand skal kunne kaldes skjøn, udfordres for det Første, at den maa være en individuel Afspeiling af sin Art, thi Arten er dens Forbillede; for det Andet, at Arten selv maa have utve-

tydig Bestemthed i Modsætning til andre Arter, og altsaa være en typisk Individuation af Slægten. Uskjønheden kan med Hensyn hertil fremkomme paa to Maader: deels derved, at Individet staaer i æsthetisk Misforhold til Arten (en Vanskabning), deels derved, at Arten selv er en æsthetisk Tvetydighed (en Skruptudse).

At nu de mange Arter af Skjønhed antages for særskilte Aabenbarelser af Skjønheden selv, den ene og samme Skjønhed, opfatter Reflexionen i sin Eensidighed saaledes, at Skjønheden absorberes af Sandheden, Friheden af Nødvendigheden. At de forskjellige Arter af Skjønhed træde selvstændigt frem som særlige Typer, guddommelige Forbilleder, udtyder den paa Slutningen usikkre Reflexion saaledes, at Anskuelsen har sat sig op imod Tanken, at den med Sandheden identiske Skjønhed vil adskille sig fra Sandheden. Skilsmissen kan iøvrigt foregaae paa to Maader, enten derved, at de guddommelige Forbilleder antages for evige, i sig selvstændige Væsener, og Frigjørelsen af det Særskilte maa da beroe paa en evig Tilfældighed; eller derved, at Guddommen, den absolute Subjectivitet, vilkaarlig bestemmer de særskilte Typer: „Gud skaber Ideerne", saa at Frigjørelsen er vilkaarlig.

Disse Abstractioner og Modsigelser forsvinde, naar Ideen udtrykkelig opfattes som Slutning. I Slutningen, ikke i Tænkningens, men i Anskuelsens immanente Slutning er Blikket særlig fæstet paa det Særskilte, og det Særskilte udtrykkelig bestemt som Ideeskikkelse, som Type (παράδειγμα).

Ideeskikkelsen er med Nødvendighed; thi det Almene og det Individuelle maae — det er Ideens uafviselige Fordring — reflectere sig i Skikkelsen saaledes, at det Almene med det Individuelle til sit Moment bliver Slægt (γένος), det Individuelle med det Almene til Moment bliver Art (εἶδος), og Arten den Midte, hvori det Almene er sammensluttet med det Individuelle. I denne Henseende gjælder det, at Subjectiviteten ikke vilkaarlig frembringer, men oprindelig anskuer de

evige, i sig bestemte Typer (δῆλον ὡς πρὸς τὸ ἀΐδιον ἔβλεπεν).

Men Ideeskikkelsen er da ogsaa med Frihed. Ideen kan kun antage Anskuelsens Form derved, at Subjectiviteten anskuer; men den anskuende Subjectivitet kan kun bestemmes til Anskuelse af Andet ved Andet, idet den bestemmer sig selv. I utallige Anskuelser, altsaa i utallige Skikkelser, kan det Almene slutte sig sammen med det Individuelle. Hvorfor nu just i denne, ikke i en anden Skikkelse? Her er ikke først en i sig objectiv, af Anskuen uafhængig Skikkelse, hvorefter den anskuende Subjectivitet „sig haver at rette"; nei Formens Gyldighed er kun objectiv, forsaavidt den er subjectiv; den Nødvendighed, hvormed Ideeskikkelsen anskues, bestemmes oprindelig ved Anskuelsen selv, altsaa ved Subjectiviteten, altsaa ved Friheden (οὕτως ἐποίησε μίαν μόνον αὐτὴν ἐκείνην).

Den immanente Slutning er den frie og dog nødvendige Form, hvori den det Særskilte anskuende Subjectivitet frembringer og bevarer Skjønhedens evige Typer.

Hvad endelig den tredie Grundbevægelse, Bevægelsen fra det Enkelte gjennem det Særskilte og Almene tilbage til det Enkelte, altsaa fra Peripherie gjennem Midte og Centrum til Peripherie, angaaer, skal det nu vises, at den hertil svarende Slutning er en Villiesslutning, der oprindelig bestemmer det Godes Idee.

Det villende Selv maa absolut ville Noget; idet Selvheden er bestemt som Villie, og Villien som det subjectivt Enkelte, er Andetheden med det Samme bestemt som Villiens Indhold, Indholdet igjen som lutter ideelle Gjenstande, en Mangfoldighed af objectivt Enkelte. Idet her begyndes fra Peripherien, begyndes her med den haarde Modsætning af Enkelt mod Enkelt, af det villende Selv mod Villiens Gjenstand. Det Haarde i Modsætningen bliver at opfatte fra to Sider. Forsaavidt Villiens forestillede Gjenstand staaer Villien imod, falder den udenfor Villien og bliver staaende som uover-

vindelig Skranke. Ligeoverfor Skranken er Villien tom, og den tomme Villie afmægtig. Forsaavidt Villiens Gjenstand derimod er sat og bestemt ved Villien selv, falder den ind under Villien og kan umulig holde sig som Skranke. Den skrankeløse, i sig uindskrænkede Villie bestemmer nu sit Indhold enkeltviis i hvert enkelt Tilfælde, som den selv vil; Villiens Indhold, det Gode, er da fra dette Synspunkt absolut bestemt ved en absolut Vilkaarlighed: bonum est, quia Deus vult.

Men den absolute Vilkaarlighed er, naar vi see nærmere til, en utaalelig Modsigelse. Vilkaarlighedens Magt skulde jo netop vise sig deri, at den Villie, der magter alle Skranker, udtrykkelig sætter og bestemmer det objectivt Enkelte, og gjør med dette Alt hvad den vil. Det er Villien, der i sin absolute Vilkaarlighed giver sit Indhold objectiv Tilværen i det objectivt Enkelte; det er Villien, der i sin absolute Vilkaarlighed kan tilbagekalde dette Enkelte og gjøre det til Intet. Hvad følger nu heraf? Heraf følger med uafviselig Consequens, at det Enkelte ingen objectiv Gyldighed har; at Villien ved i alle Enkeltobjecter at fortære sin objective Modsætning fortærer sit Indhold og tærer paa sig selv. Den absolute Vilkaarlighed, der skulde være et Udtryk for Villiens Almagt, bliver, væsentlig seet, et Udtryk for dens Afmagt.

For at Modsigelsen skal kunne løses, maa det villende Selv fatte sig som tænkende. Idet Villen gaaer i Eet med Tænken, bliver den tænkende Villie en objectiv Almeenvillie, en Villie, som i Eet og Alt lader Indholdets egen væsentlige Udvikling gjælde. Men Indholdets væsentlige Udvikling er en Udvikling i Tænkningens Form; i Tænkningens fuldendte Form er det objective Indhold ved den immanente Slutning absolut bestemt som Sandheden. Det er altsaa Sandheden, der antager Villiens Form, idet Almeenvillien antager Tænkningens Form. I Tænkningens Form er den almene Villie naturligviis absolut bestemt ved sit Indhold, thi Indholdet er

jo udtrykkelig sat som Sandhedens Indhold. Fra dette Synspunkt er det altsaa ingenlunde Villien, der vilkaarlig bestemmer det Gode, men omvendt det Gode, der væsentlig bestemmer den gode Villie: Deus vult, quia bonum est.

At denne Modsigelsens Løsning dog heller ikke er tilfredsstillende, er lige iøinefaldende, enten vi nærmest betragte det Godes Indhold eller dets Form. Hvad Indholdet angaaer, er det Gode ligefrem ombyttet med det Sande, idet Villien, hvad Formen angaaer, ligefrem er blevet ombyttet med Tænkningen: den almene Villie er en reen Tankevillie. Som Tankevillie er Villien contemplativ og theoretisk; den theoretiske Villies contemplative Væsen er kjendeligt derpaa, at den, istedenfor at bestemme sit Indhold, Punkt for Punkt lader sig bestemme af Indholdet. Men en Villie, hvis almene Bestemmen bestaaer i at lade sig bestemme, er en passiv, villieløs Villie, altsaa en Villie, som ingen Villie er. Ved at tilhylle Modsigelsen kan man dog endnu gjøre et tilsyneladende Fremskridt, idet man lader Villien, efter at den formedelst sin Eenhed med Tænkningen er blevet Almeenvillie, tillige formedelst sin Eenhed med Anskuelsen blive en særskilt Villie. Det er da paa denne Maade ikke blot Sandhedens, men ogsaa Skjønhedens Idee, der umiddelbart opfattes som en Villiesidee og gjøres til Eet med det Gode.

Den ulogiske Amalgameren af det Sande, det Skjønne og det Gode er i Almindelighed charakteristisk betegnet ved en æsthetisk-overfladisk Opfattelse af den guddommelige Viisdom. Ikke nok, at Grækerne i al Naivetet identificerede det Skjønne med det Gode (*καλοκαγάθία*); „den speculative Dogmatik" vedbliver endnu i sin logiske Impotens at gjøre det Samme. „Hvad Speculationen kalder Ideen, den verdensdannende Tanke, betegnes i den hellige Skrift som Viisdommen, der evindelig legede for den Høiestes Ansigt, og i hvilken han havde sin Lyst. Og den beskrives ikke blot som indre Speilbillede i Gud, men ogsaa som den virkende, den altformende

Tanke. Thi Viisdommen (Ideen, den guddommelige Sophia, den himmelske Jomfru, som Theosopherne have kaldt den) er alle Tings V æ r k m e s t e r i n d e" o. s. v. „Den formende Tanke", der peger mod Sandhedens Idee, „den himmelske Jomfru", der peger mod Skjønhedens Idee, „Viisdommen", der peger mod „et uendeligt Villiesformaal", altsaa mod det Godes Idee, disse evige Visere paa Logikens Uhr rager „den christelige Speculation" i den allerchristeligste Mening sammen i een Æske.

Ved at fremhæve Villiens Eenhed med Tænken og Anskuen er dog allerede Saameget vundet, at det objectivt Enkelte, Villiens ideelle Gjenstand, nu kan danne det Mellemled, hvori den villende Subjectivitet*) lader det Almene slutte sig sammen med det Særskilte. Idet Mellemleddet, det objectivt Enkelte, af Villien selv bestemmes som dens udtrykkelige Gjenstand, ere de to Extremer, Tænkningens Almene og Anskuelsens Særskilte, med det Samme bestemte som den tænkende og anskuende Villies objective Indhold. Ved Extremerne bestemmes da Nødvendigheden, ved Midten bestemmes Friheden; ved Slutningen selv bestemmes Eenheden, den for det Godes

---

*) Den logisk-ontologiske Modsætning af de tre Grundideer: det Sande, det Skjønne og det Gode, er af afgjørende Betydning saavel for Livet som for Videnskaben. Dersom Sandhedens Idee ikke havde sin Selvstændighed ligeoverfor det Gode, vilde Videnskaben aldrig være istand til at hævde sig et af den praktiske Livsanskuelse uafhængigt Princip; dersom det Godes Idee ikke havde ubetinget Selvgyldighed i Modsætning til Sandhedsideen, vilde Ethik og Religion umulig kunne hævde sig et særligt, af Videnskaben uafhængigt Princip. Middelalderen holdt paa Troesprincipet og kuede Videnskaben; den gjorde Sandhedsideen ligefrem afhængig af det Godes Idee: det var barbarisk. Nutiden gaaer til den modsatte Yderlighed; den holder paa Videnskaben og vil ved Videns Midler opløse Troen; den gjør uden videre det Godes Idee afhængig af Sandhedsideen: den sidste Misforstaaelse er ligesaa iøinefaldende som den første.

Idee afgjørende Eenhed af Nødvendighed med Frihed i Frihedens Form.

β) Objectiv Slutning: Modalfunctioner af Magt.

Det blev i „Subjectivitetens Logik" fra forskjellige Sider viist, at den hegelske „Slutning" var for objectiv til at være subjectiv, og igjen for subjectiv til at være objectiv. Grundfeilen var: 1) at Forskjellen imellem det Enkelte, det Særskilte og det Almene blev sat og hævet paa en altfor flygtig og just derfor overfladisk Maade;*) 2) at Extremernes ved Mellemleddet medierede Eenhed opfattedes som en Værens-Eenhed, istedenfor at opfattes som en ved Tænken og Virken bestemt Væsenseenhed, d. v. s. som en Bevægelseseenhed;**) 3) at der, efterdi ethvert Hensyn til Bevægelsesenergien manglede, ikke kunde paavises nogen sand Forskjel imellem Slutningen i Idealsystemet, den ontologisk subjective Slutning, og Slutningen i Realsystemet, den ontologisk objective Slutning,***) saa at Slutningens Fuldendelse i Teleologie kun fik en schematisk, ikke en for Indholdet væsentlig Betydning.†) Resultatet blev, at Leddenes Charakteer og indbyrdes Forhold maatte i hver Sphære og for hvert System angives paa en til Functionernes Energie nøiagtig svarende Maade.††)

I nærværende Sammenhæng, hvor Opgaven er at belyse den objective Slutning fra de logiske Functioners Synspunkt, vil Indvendingen mod den hegelske Slutnings Objectivitet væsentlig lyde paa, at Objectiveringens Charakteer er overseet og Functionen forfeilet. Den hegelske Sætning: Alt er en Slutning, lader sig i umiddelbar objectiv Forstand

*) Grundideernes Logik. I. S. 530—32.
**) Anfr. Skr. S. 216.
***) Anfr. Skr. S. 224.
†) Anfr. Skr. S. 224—28.
††) Anfr. Skr. S. 433—34.

ligesaa lidt forsvare, som den Sætning, at Alt er en Dom. Vel er den existerende Gjenstand en Dom, forsaavidt den i Væsen er et Magtens Ord; men saaledes viser den sig først, naar dens umiddelbare Objectivitet igjen bliver objectiveret: de logiske Functioner af Magtens Ord ere alle Functioner af fordoblet Objectivering. For den umiddelbare Objectivering ere Gjenstandene i deres virkelige Forhold og Forbindelser Kjendsgjerninger, ikke Begreber og Domme, endnu mindre Slutninger. Ved den fordoblede Objectivering blive Gjenstandene til objective Domme, antilogiske Sætninger i det kategoriske Magtsprog: til det kategoriske Magtsprog, de objective Dommes System, svare de interpreterende Functioner.

At nu de objective Slutninger ligesaa lidt som de objective Domme kunne opfattes og bestemmes uden Objectiveringsfordobling og de til en saadan Fordobling svarende Functioner, er en Selvfølge, og lader sig uden Vanskelighed godtgjøre. Naar den objective Slutning, saaledes som hos Hegel, udelukkende skal opfattes fra Værens Standpunkt og bestemmes ved indicative Functioner, synker den ned til et tomt Schema, et Schema, hvis objective Betydning ovenikjøbet kommer til at beroe paa subjectiv Reflexion; hvorimod Systemet af de tre Slutninger, ogsaa med den Form, hvortil det indskrænkes i den hegelske Logik, faaer væsentlig Betydning, naar det bæres, ikke af indicative, men af explicative og interpreterende Functioner. Vi skulle ved Exempler oplyse dette.

Om hvad han kalder Produktet af den formale mechaniske Proces udtaler Hegel sig paa følgende Maade: „Unmittelbar ist das Objekt vorausgesetzt als Einzelnes, ferner als Besonderes gegen andere, drittens aber als Gleichgültiges gegen seine Besonderheit, als Allgemeines. Das Produkt ist jene vorausgesetzte Totalität des Begriffes nun als eine gesetzte. Er ist der Schlußsatz, worin das mitgetheilte Allgemeine durch die Besonderheit des Objekts mit der Ein-

zelnheit zusammengeschlossen ist; aber zugleich ist in der Ruhe die Vermittelung als eine solche gesetzt, die sich aufgehoben hat, oder daß das Produkt gegen dieß sein Bestimmtwerden gleichgültig und die erhaltene Bestimmtheit eine äußerliche an ihm ist".*)

Det er nu let at vise, hvorledes denne Udtalelse forandrer sin Charakteer, eftersom det er indicative, explicative eller interpreterende Functioner, hvorpaa den antages at hvile. Gaaer man ud fra Hegels egen Forudsætning, at „Produktet af den mechaniske Proces" skal fastholdes i umiddelbar Objectivitet, da er et saadant Object i antilogisk Virkelighed en udvortes Gjenstand, ikke et Magtens Ord, ikke en Dom, endnu mindre en Slutning. Som existerende Gjenstand er Objectet aldeles ligegyldigt mod den Proces, hvis Produkt det sættes at være. Først fremstilles Objectet, som om dets Tilværelse beroede paa en i Slutning udtrykt Mediation; dernæst fremstilles det som et mod denne Mediation ligegyldigt Produkt, altsaa som et Object, hvis Tilværelse er ligegyldig mod den foregivne Slutning. Det mechaniske Object er altsaa en Slutning i den Forstand, at det ikke er nogen Slutning; det Skrigende i denne Modsigelse er kun dæmpet ved den tvetydige Vending: „aber zugleich ist in der Ruhe die Vermittelung als eine solche gesetzt, die sich aufgehoben hat." Skal Tvetydigheden hæves, saa viser sig igjen den gamle Confusion af objectiv Sagbevægelse med subjectiv Tankebevægelse. At et mechanisk Object fremkommer som Produkt af en mechanisk Proces, et Aggregat f. Ex. af en Aggregationsproces, er logisk i sin Orden; ligesom det da ogsaa er i sin Orden, at en saadan Proces kan være standset, naar Produktet er færdigt, og „Mediationen" i denne Hvile forsaavidt være sat som den, der „har ophævet sig selv". Men dette vedkommer aldeles ikke den Proces, hvorom her tales. Den mechaniske

*) Wissenschaft der Logik. Zweiter Theil. S. 189.

Proces, som her skal gjælde for en objectiv Slutning, er en saa aldeles subjectiv Tankeproces, at den angaaer det Intellectuelle i Objectiveringen, uden i nogen Maade at angaae det virkelige Object.

Sættes derimod Gjenstandens Begreb imod Gjenstanden, saaledes at der udtrykkelig reflecteres paa Begrebet, da blive Functionerne explicative, og da vil ogsaa den hegelske Udtydning vise sig i et bedre Lys. Hvad der siges ligefrem om det mechaniske Object, at det er „forudsat som et Enkelt", at det er „som et Særskilt mod andre", at det „som et mod denne Særskilthed Ligegyldigt er et Almindeligt", er virkelig tre Hovedsider af det mechaniske Objects Begreb, og den begribende Subjectivitet, der anlægger Begrebets Maalestok paa Objectet selv, er fra dette Synspunkt da ogsaa ganske rigtig opfordret til at lade Begrebets tre Hovedsider adskille sig med en til „Mechanismen" svarende Umiddelbarhed og derpaa lade de saaledes adskilte Hovedsider slutte sig sammen som to Extremer med en Midte, og forsaavidt give en til Objectets Begreb svarende Slutning, altsaa en objectiv Slutning. Men Slutningsbegrebet i denne Slutning kan desuagtet ikke fuldendes, med mindre der udtrykkelig reflecteres paa den Tilfredsstillelse, det i Extremernes Sammenslutning erkjendte Begreb yder den begribende Subjectivitet, d. v. s. med mindre Subjectiviteten veed sin Begriben af det givne Object identisk med den Objectet frembringende Begriben, og saaledes gjennem Objectet correspondérer med den frembringende Subjectivitet; men paa disse Betingelser blive Functionerne interpreterende.

Den oprindelige Sammenhæng mellem den objective Slutning og de interpreterende Functioner bliver endnu mere indlysende, naar vi, istedenfor en mechanisk formel Proces, vælge en chemisk til Behandling. Dersom der til en objectiv Slutning kun udfordres en Sammenslutning af to Extremer med en Midte, vil enhver chemisk Proces kunne tjene som Exempel. Er Ilten det negative, Brinten det positive Extrem,

saa er deres Affinitet den væsentlige Midte, og Vandet det Produkt, der betegner den fuldendte Slutning. Paa denne Maade bliver den chemiske Proces udtydet hos Hegel: „Er (der Proceß) beginnt mit der Voraussetzung, daß die gespannten Objekte, so sehr sie es gegen sich selbst, es zunächst eben damit gegen einander sind; — ein Verhältniß, welches ihre Verwandtschaft heißt ... Die Mitte, wodurch nun diese Extreme zusammengeschlossen werden, ist erstlich die ansichseyende Natur beider, der ganze beide in sich haltende Begriff. Aber zweitens, da sie in der Existenz gegen einander stehen, so ist ihre absolute Einheit auch ein unterschieden von ihnen existirendes, noch formales Element; das Element der Mittheilung (Hegel tænker herved særlig paa Vandet) ... Das Verhältniß der Objekte ist als bloße Mittheilung in diesem Elemente einer Seits ein ruhiges Zusammengehen, aber anderer Seits ebenso sehr ein negatives Verhalten, indem der konkrete Begriff, welcher ihre Natur ist, in der Mittheilung in Realität gesetzt, hiermit die realen Unterschiede der Objekte zu seiner Einheit reducirt werden".*)

Men hvormegen Priis man end maa sætte paa den dialektiske Begrebsudvikling, som gaaer igjennem hele dette Partie af den hegelske Logik, saa er det for det Første indlysende, at den beroer paa explicative Functioner; dens Afvigelse fra Sagudviklingen kan sees ved Henblik til den Fremstilling, der gives i Chemien. Dernæst er det øiensynligt, at Resultatet af den chemiske Proces umulig kan fremstilles som Slutning (Conclusum), saalænge Begrebsudviklingen ikke gaaer ud over det blot Explicative. For at det chemiske Produkt skal forvandles til Slutning, maa det udtrykkelig forudsættes, at Resultatet er anticiperet i sine Forudsætninger, at det kommer frem som et oprindelig Tilsigtet, at Processen med dens Extremer og Midte først ved Resultatets Opnaaelse

*) Wissenschaft der Logik. Zweiter Theil. S. 202—203.

viser sig i sin egentlige Betydning; men ved denne Opfattelse bliver Slutningen teleologisk, og Functionerne interpreterende.

Begrebets Bevægelse i Hegels Logik fra „Mechanisme" gjennem „Chemisme" til „Teleologie" udviser en interessant Blanding af Sandt og Falsk, forsaavidt den beroer paa en Sammenblanding af Sagbevægelse, objectiv Begrebsbevægelse og Bevægelse i subjectiv Begriben, altsaa, hvad Tankevirksomheden angaaer, paa en Sammenblanding af indicative, explicative og interpreterende Functioner. Fremstillingen af „Chemismen" slutter med følgende Ord: „Der Begriff, welcher hiermit alle Momente seines objektiven Daseyns als äußerliche aufgehoben und in seine einfache Einheit gesetzt hat, ist dadurch von der objektiven Aeußerlichkeit vollständig befreit, auf welche er sich nur als eine unwesentliche Realität bezieht; dieser objektive freie Begriff ist der Zweck".*) Kan der gives nogen tydeligere Udtalelse af, at Sagbevægelsen i Chemismen har været, ikke en Realbevægelse, men en Begrebsbevægelse, og den hele Forstaaelse bygget paa explicative Functioner? Fremstillingen af Teleologien begynder saaledes: Wo Zweckmäßigkeit wahrgenommen wird, wird ein Verstand als Urheber derselben angenommen, für den Zweck also die eigene, freie Existenz des Begriffes gefordert".**) Kan der gives nogen tydeligere Udtalelse af, at Forstand paa Øiemedet med Tingene beroer paa en Forstaaelse af den Forstand, der frembringer Tingene, at altsaa de for Teleologien afgjørende Functioner ere interpreterende? Her er ikke først et Par Systemer af objective, mechaniske og chemiske Slutninger, der paa immanent objectiv Maade danne Overgang til og fuldende sig i Teleologie. Nei, Sagen forholder sig omvendt! Her begyndes paa de lavere Trin med en stiltiende Ombytning af Gjenstandens Objectivering med en tilsvarende Objectivering af Gjenstandens

*) Anfr. Skr. S. 208.
*) Anfr. Skr. S. 209.

Begreb, altsaa med en Ombytning af indicative Functioner med explicative. Ved explicative Functioner, idet Opmærksomheden stadig er fæstet paa Begrebsobjectet, opdager saa Tænkeren i de mechaniske og chemiske Processer, vel ikke egentlige Slutninger, thi Slutninger i egentlig Forstand forudsætte en dømmende og sluttende Subjectivitet, men dog Noget, der ligner Slutninger, Sammenslutninger nemlig af Extremer med en Midte; ved at forfølge disse Slutningsanalogier med stigende Eftertryk paa Begrebsobjecterne og de tilsvarende Explicationer, naaer Tænkeren omsider et Vendepunkt, da der gaaer et Lys op for ham, og det bliver klart, hvad Begrebet af den objective Slutning egentlig er: at det er Øiemedet, Formaalet, Hensigten, der giver Extremernes objective Sammenslutning Præg af Slutning. Med Blikket fæstet paa Hensigten og „det Hensigtsmæssige" gjør Tænkeren tilsidst den Opdagelse, at det, hans Forstand i alle lavere Instanser har været beskæftiget med, ikke er det virkelige Object, ikke engang Objectets objective Begreb for sig, men Begrebets oprindelige Mening, den guddommelige, i Begreb og Gjenstand sig udtalende Forstand: enhver objectiv Slutning er uden Forskjel teleologisk.

Med denne Forudsætning skulle vi da i det Følgende udvikle den objective Slutnings *Formalbegreb*, dens *Forhold til Magtens Ord og til det kategoriske Magtsprog*.

αα) Den objective Slutnings Formalbegreb. Forskjellen imellem den subjective og den objective Slutning er oprindelig bestemt ved Forskjellen mellem Functioner af Viden og Functioner af Magt. Den objective Slutning bestemmes ved objective Domme, de objective Domme ved det kategoriske Magtsprog. Functionerne af den subjective Slutning ere alle indicative; Forskjellen imellem indicative, explicative og interpreterende Functioner, en Forskjel, der bestemmes ved Dom og Gjenstand, kan først faae sin fulde Betydning i den objective Slutning. Her svare da de indicative Functioner

til den første umiddelbare Objectivering, den Objectivering, hvorved Gjenstanden opfattes som Gjenstand; til den fordoblede Objectivering, den Objectivering, hvorved Gjenstandens Begreb bliver Gjenstand, nemlig intellectuel Gjenstand, svare de explicative Functioner: ved de explicative Functioner fremkommer et System af objective Domme. Endelig, idet Objectiveringen gaaer bestemmende tilbage paa den objectiverende Subjectivitet, der ikke blot søger Begrebet i Kjendsgjerningen, men i Kjendsgjerningens Begreb den oprindelige Mening, viser det sig, at Functionerne af den objective Slutning væsentlig ere interpreterende.

Overseer man Functionernes eiendommelige Charakteer som interpreterende, da skal det ikke være muligt at opvise et eneste Exempel paa en sand objectiv Slutning. Man vælge Solsystemet, Forholdet mellem Sjæl og Legeme, Staten med dens Borgere, Regjering og Love, kort, hvilket Exempel, man vil: saalænge det valgte Exempel behandles umiddelbart objectivt, d. e. saalænge der umiddelbart sees paa de existerende Led og disses stedfindende Relationer, vil det være umuligt at komme ud over Kategorier som Hele og Dele, Aarsag, Virkning og Vexelvirkning. Her er i Factorernes Gjensidighed ingen objective Domme, og hvor der ingen objective Domme er, der er der heller ingen objective Slutninger. Det Høieste, man driver det til, er at paavise en totaliseret Modsætningsenhed, en Vexelvirkning af tre Totaliteter, hvori den ene Totalitet afgiver Eenheden, naar de to andre danne Extremerne. *)

---

*) Trendelenburg gjør med Hensyn paa Hegels Exempler, adskillige træffende Bemærkninger; hvad navnlig Staten som et System af tre Slutninger angaaer, siger han: „Nach dieser Ansicht wächst das Ganze dadurch kräftig zusammen, daß das Besondere, Einzelne und Allgemeine wechselsweise und gegenseitig Grund und Folge wird. Daß sich die Thätigkeiten des Ganzen und der Theile innig

Fra de interpreterende Functioners Standpunkt vil det derimod vise sig, at et hvilketsomhelst Exempel, det være ved første Øiekast nok saa ufordeelagtigt, naar det blot kan afgive

---

durchdringen, das bildet allerdings die Selbsterhaltung des organischen Ganzen. Will man die zusammenwirkenden Glieder das Allgemeine, Besondere und Einzelne nennen: so hat auch das im Sprachgebrauche einen Grund. Aber man verwirrt die Sache, wenn man das Analogon eines Schlusses bildet" (Logische Untersuchungen. Zweiter Band. S. 278—79). Men idet han saa skal til at gjøre Rede for, hvori det Utilfredsstillende da egentlig bestaaer, geraader han aabenbart paa Afveie. Han gjør nemlig Syllogismen til en saa typisk Form, at ingen Forening af Extremer og Midte fortjener Navn af Slutning, med mindre den i alle Maader indrettes efter Reglerne for en Syllogisme. At nu Staten ikke kan blive til en Syllogisme, er øiensynligt, „denn die Bedürfniße sind nicht als Art der Allgemeinheit des Staates, noch die einzelnen Bürger als Individuen oder Art eines Geschlechts den Bedürfnissen subsumirt". Af samme Grund kan Maalet med dets Midler da heller ikke opfattes som en Slutning. „Im Zwecke ... soll das Mittel den terminus medius bilden, durch den sich die subjective Vorstellung mit der Objectivität zusammenschließt. Die drei Termini des Schlusses wären in einem einfachen Beispiele: deutlich sehen wollen das eine Extrem, das optische Glas der Mittelbegriff, das wirkliche deutliche Bild das andere Extrem. Mag man hier vergleichungsweise sagen, daß sich das Subject mit der objectiven Welt, der es seinen Zweck abgewinnt oder einbildet, zusammenschließt: dies Bündniß ist noch kein logischer Schluß. Wie will man in den genannten drei Terminis das deutlich sehen dem optischen Glas als den Umfang dem Inhalt unterordnen? oder gar das wirkliche deutliche Bild den deutlich sehen wollen so subsumiren, wie sonst der Unterbegriff in den logischen Umfang des Oberbegriffs fällt? Man kann doch die wirkliche Ausführung nicht als eine Art der vorgestellten betrachten. Wenn der reale Schluß, wie er von Hegel in die Objectivität eingeführt ist, wirklich dem logischen entspräche: so müßte er sich in die vollständige Form eines Syllogismus fassen lassen (Anfr. Skr. S. 276).

to Extremer og en Midte, lader sig opfatte som en objectiv Slutning. Vi vælge et af de Exempler, Trendelenburg har benyttet imod Hegel. Svovlsyre og Kalk være den terminus medius, altsaa det Særskilte, hvorved det Almene, Begrebet Gips, slutter sig sammen med det Enkelte, Existensen Gips. Her skal, vel at mærke, ikke føres Beviis for, at Gips nu ogsaa i endelig Forstand er en objectiv Slutning; her skal blot vises, hvad det vil sige, at betragte Gipsdannelsen under Synspunkt af Slutning. Fra de interpreterende Functioners teleologiske Synspunkt bliver da Existensen Gips udtrykkelig opfattet som det Produkt, paa hvis Dannelse den forudgaaende Dannelse af Svovlsyre og Kalk er anlagt; *Meningen* med Svovlsyren og Kalken er at søge i Gipsen. I Begrebet er Gipsen anticiperet; med denne Anticipation er Begyndelsen skeet. Begyndelsen er Slutningens første Præmis; thi Gipsens Begreb kunde umulig bestemmes, med mindre Bestemmelsen af Svovlsyre og Kalk var med i Anticipationen. Svovlsyre og Kalk i særskilt Tilværelse afgive nu en Midte, ikke i abstract objectiv Forstand, men i Kraft af det Forhold, hvori de særskilt Tilværende ere satte paa den ene Side til den bestemte Begyndelse, paa den anden Side til Enden, Resultatets Opnaaelse, Virkeliggjørelsen af det anticiperede Begreb. Begrebet forekommer her tre Gange og paa tre forskjellige Maader: 1) som anticiperet Begreb, det Almene, Begrebet i subjectiv Mulighed, 2) som Begreb i de objective Elementer, det Særskilte, Begrebet i objectiv Mulighed, og 3) som realiseret Begreb, det Enkelte. Det er, ifølge vort Foregaaende, uimodsigeligt, at ethvert Begreb, der skal realiseres, maa gjennemgaae disse tre Phaser.

Intet Begreb kan realiseres umiddelbart. Skulde et Begreb realiseres umiddelbart, da maatte det vel skee paa een af to Maader: enten maatte dets subjective Væren i Anticipationen ved et absolut Magtsprog, altsaa uden Betingelser og Mellemled, forvandles til objectiv-virkelig Tilværen, hvad

der da vilde forudsætte et Mirakel; eller Begrebet maatte, uden al Anticipation, begynde med at være saaledes nedsænket i de objective Elementer, at det realiseredes i blind Objectivitet, og fremkom alene som Resultat, som umiddelbart Produkt. Men Produktet er som Produkt kun Gjenstand, ikke Begreb. Som Resultat af Svovlsyrens Forening med Kalken er Gipsen et chemisk Produkt, et Salt; men dette Salt er i sin Umiddelbarhed intet Begreb. For at Begrebet kan komme tilsyne i Gipsen, maa Gipsen som Foreningens Produkt reflectere sig i Foreningen selv og de forenede Bestanddele; i denne Reflexion skinner Subjectiviteten og med Subjectiviteten det Bestanddelene og deres Forening bestemmende Begreb igjennem: kun under Forudsætning af, at her er'et i subjectiv Form bestemmende Begreb, og at de Elementer, der underlægges Begrebsbestemmelsen have objectiv Tilværelse, kan der være Tale om et Begrebs Realisering.

Men lægges nu afgjørende Eftertryk paa, at det er det anticiperede, ved Anticipationen bestemte, sine objective Elementer ved et System af executive Functioner bestemmende Begreb, der realiseres, saa er da ogsaa Realiseringen med det Samme bestemt som Slutning. Det Objective i Slutningen er, at Processen hører op, at det tager en Ende, at der kommer et Resultat; det Subjective, der bestemmer Realiseringsprocessen som en Begrebsbevægelse og giver den Præg af Slutningsact, er, at det subjective Begreb møder sig selv i det objective Produkt; gjennem Midten gaaer Enden tilbage til sin Begyndelse; her er ingen Afbrydelse, men et fuldendt Kredsløb, et realiseret Formaal, en Slutning. Hvor beslægtet den objective Slutning er med den virkelige Afslutning og denne igjen med det opnaaede Øiemed, kan endogsaa sees af Talemaader som: „naar Enden er god, saa er Alting godt", respice finem, o. dsl. I disse Talemaader har den sunde Sands med kraftig Eensidighed fremhævet snart den objective, snart den subjective Side, og just derved viist, at

Sagen maa sees fra begge Sider. Hvad det første Udsagn angaaer, kan jo vistnok det Objective fremhæves saa umiddelbart, at den gode Ende, der gjør Alting godt, bliver en eventyrlig Hændelse, et lykkeligt Udfald, der pludselig bringer de haardt Prøvede til at glemme alle Gjenvordigheder. Men en saadan Ende, et saadant Udfald er kun et Spil af Tilfældet, et Skjæbnens Indfald, men ingen Slutning. At her ingen Slutning er, men kun en Afbrydelse, en Standsning, en vilkaarlig Ende, er indlysende saavel fra objectiv som subjectiv Side. Objectivt seet, er Manglen af Slutning kjendelig derpaa, at Ulykkernes Afbrydelse igjen kan afbrydes, og den lykkelige Ende vise sig som Begyndelse til nye Ulykker. Subjectivt seet, er Manglen af Slutning kjendelig derpaa, at her intet Begreb, ingen Plan er, der realiseres. Naar Enden i Sandhed skal være god og gjøre Alting godt, da maa den i Udvikling og Forklaring svare til sin Midte og Begyndelse; den maa da, med andre Ord, være en Slutning. Thi hvad er vel Begyndelsen? Det anticiperede Begreb! Og Midten? Begrebets objective Elementer! Og Enden? Det i Elementerne realiserede Begreb! Under Begrebets Virkeliggjørelse er Afslutningen en Slutningsact, en ideel Magthandling, en logisk-antilogisk Act af den sluttende Subjectivitet.

Da Slutningen, den sande objective Slutning, skal samle og forene, hvad der er spredt i dens Midte og anlagt i dens Begyndelse, saa indsees heraf, at det saavel i Digt som i Virkelighed maa høre til de store Opgaver, at naae en Slutning. I hvilket Afhængighedsforhold den sande Slutning maa staae til den sande Begyndelse, skjønnes af de bekjendte Talemaader: „Vel begyndt er halvt fuldendt"; „en god Begyndelse faaer aldrig nogen slet Ende", o. dsl. Det er just det Mærkværdige ved disse Talemaader, at naar de tages fra Endelighedens Side og sees overfladisk, ere de kun halvsande, ja vel endog usande. I den endelige Tilværelse falde Begyndelse, Midte og Ende jo netop, ifølge den for Endeligheden

charakteristiske Udstykning, saaledes ud fra hinanden, at Begyndelsen kan, som det hedder, tegne godt, og endda kan der under Sagens Fremgang indtræde høist sørgelige Tilfælde, ligesom det om Morgenen kan tegne til at blive skjønt Veir, og dog kan, naar Middagen kommer, Himlen være overtrukken, og Dagen ende med Storm og Uveir. Naar Forholdet mellem Enden og Begyndelsen derimod sees fra Væsenets Side, som i en objectiv Slutning, er Talemaaden fuldkommen sand; Begyndelsen er i den objective Slutning ikke Andet end den anticiperede Ende. I det ved sin Forudsætning bestemte Resultat, i den ved sin Begyndelse præformerede Ende kan Intet fremkomme, uden hvad Forudsætningen og Begyndelsen selv indeholder. Den gode Begyndelse er Anlæget til den gode Ende; udvikles Anlæget, naar Begyndelsen gjennem Midten til Slutningen, maa Enden absolut blive god: det er i denne Forstand bogstavelig sandt, at en god Begyndelse aldrig kan faae nogen slet Ende.

I Talemaaden: quidquid agis, prudenter agas, et respice finem, betyder Ordet finis, ligesom ogsaa det græske τέλος, paa een Gang baade Ende og Formaal. Men at Enden er Formaal, og det realiserede Formaal Ende, betyder jo netop, at Enden er Slutning, og Slutningen teleologisk. Der gives altsaa ikke, hvad Hegel antager, abstract objective, mechaniske og chemiske, Slutninger, som, idet de selv falde udenfor det Teleologiske, skulde indlede Teleologien; thi enhver Slutning, hvor objectiv den end i sine Kjendsgjerninger mon være, er dog kun Slutning formedelst det i Slutningsacten selv Subjective og Teleologiske.

Sammenstille vi nu, efter disse Oplysninger, den objective Slutning med den subjective, da er Forskjellen og Modsætningen mellem dem saa fremtrædende, at den Maade, hvorpaa Hegel har villet hævde deres Identitet, maa ansees for uholdbar. Ikke desmindre er her i Modsætningen en Eenhed; det er en Modsætningseenhed af Viden og Magt, hvortil vi

igjen ere henviste. Ligesom Functionerne af den subjective Slutning have deres Grundlag i en med den ideelle Magt identisk Viden, saaledes have Functionerne af den objective Slutning deres Grundlag i en med Viden identisk Magt. Den subjective Slutningsact er en theoretisk Tankehandling med Præmisser af logiske Domme; den objective Slutningsact er, fra den frembringende Subjectivitets Synspunkt, en praktisk Tankehandling med antilogiske Domme til Præmisser. Fra den betragtende Subjectivitets Standpunkt bliver den i Frembringelsen udtalte Slutning bestemt ved interpreterende Functioner. Ved den subjective Slutning gjælder det om en middelbar Viden af det i Præmissernes Følgesætning udtrykte Begreb: den subjective Slutning er udelukkende theoretisk. Den objective Slutning er derimod baade af praktisk og theoretisk Betydning. For den frembringende Subjectivitet er Slutningen praktisk, for den betragtende derimod theoretisk: absolut forstaaet maa den frembringende Subjectivitet være betragtende, den betragtende frembringende. Det er den middelbare Virkeliggjørelse af det anticiperede Begreb, hvorpaa det praktisk, og en Indsigt i denne Virkeliggjørelse, hvorpaa det theoretisk kommer an.

I de anførte Træk er Modsætningen fremhævet; det vil nu være et Spørgsmaal, hvorvidt Identiteten paa Grundlag af denne Modsætning lader sig paavise. Opgaven er at undersøge, hvorvidt den subjective Slutning lader sig bringe ind under Bestemmelser, der oprindelig gjælde for den objective, og omvendt.

Synspunktet for den objective Slutning er, som vi have seet, afgjørende teleologisk; dette Synspunkt kan i formel Forstand ogsaa gjælde for den subjective Slutning. Stilles Forbindelsen af Subject og Prædicat i Følgesætningen som en Opgave, saa er jo vistnok Løsningen af denne Opgave Slutningens Formaal, og hele Synsmaaden forsaavidt teleologisk. Spørges her, for at blive ved det forslidte Exempel, om Sub-

jectet Cajus lader sig forene med Prædicatet dødelig, saa ere Præmisserne Midler, Følgesætningen Maal. Men dette er, som sagt, kun formelt.

Synspunktet for den subjective Slutning er afgjørende logisk, ved Reduction til sit endelige Schema syllogistisk. Det Logiske og Syllogistiske kjendes, navnlig i den kategoriske Syllogisme, derpaa, at Subjectet i enhver af Præmisserne subsumeres under sit Prædicat, saa at Følgesætningen bliver et nødvendigt Udtryk for Eenheden af den dobbelte Subsumtion. At Subjectet Cajus subsumeres under Prædicatet dødelig, er et Udtryk for, at Cajus er subsumeret under det (Mennesket), som er subsumeret under dødelig. Spørgsmaalet er nu, om et saadant System af Subsumtioner ogsaa passer paa den objective Slutning. Ved Anvendelse af explicative og interpreterende Functioner gaaer det vel an. I Gipsens Dannelse slutter den bestemte Saltart (Gipsen) sig sammen med Slægten (Iltesalt), S—E—A; men, da Præmisserne ere antilogiske, maa Subsumtionen skee i omvendt Orden. Ifølge Realiseringens første Præmis, kan Slægten kun virkeliggjøres i sine Arter; den virkeliggjorte Art bliver altsaa at subsumere under en Virkeliggjørelse af Slægten. Ifølge Realiseringens anden Præmis, kan Arten kun virkeliggjøres i sine Individer; det virkelige Individ (Gipsexemplaret) bliver altsaa at subsumere under en Virkeliggjørelse af Arten. Syllogistisk: En Realisering af Gipsbegrebet er en særlig Realisering af det almene Saltbegreb; i den virkelige Gips er Gipsbegrebet realiseret; altsaa: i den virkelige Gips er det almene Saltbegreb paa eiendommelig Maade realiseret. Praktisk: Først Slægtsbegrebet, derpaa Artsbegrebet, og saa Begrebets Virkeliggjørelse!

Saa tvungen og haartrukken denne Opfattelse end er, saa viser den dog Saameget, at man ikke, hvad den formelle Logik er saa tilbøielig til, kan afgrændse Subsumeringen paa mechanisk Maade. Opfatter jeg f. Ex. Sætningen: Gips er en chemisk Forbindelse af Svovlsyre og Kalk, som en Definition paa Gipsen, da har Prædicatet jo vistnok ikke større Omfang end

Subjectet, og her kan forsaavidt ikke være Tale om Subsumering; men Sætningen kan jo ogsaa sees fra et andet Synspunkt; jeg kan nemlig opfatte Gipsen i en Enkeltforestilling for sig, og betragte Svovlsyrens Forbindelse med Kalken som en af mange mulige Forbindelser, altsaa som det Særskilte. Endelig er der da heller Intet til Hinder for, at den i Begrebet særskilte Forbindelse stilles imod sin Virkeliggjørelse saaledes, at Virkeliggjørelsen sees som det Almindelige, hvorunder ikke blot Forbindelsen af Kalk og Svovlsyre, men alle chemiske Forbindelser, saa sandt de skulle gjælde for mere end Muligheder, maae subsumeres. Men naar dette er indseet, skal det for Resten indrømmes, at ligesom det teleologiske Synspunkt er nadæqvat for den subjective, syllogistiske Slutning, der mangler de objective Mellembestemmelser, saaledes er den syllogistiske Subsumering tvungen og nadæqvat for den objective, i objective Elementer særlig begrundede Slutning.

Opfattes den objective Slutning, ikke fra den betragtende, men fra den frembringende Subjectivitets Synspunkt, da blive dens Præmisser antilogiske Domme. Gipsen, som anticiperet Begreb det Almene, bestemmes da ved Svovlets, Iltens og Kalkmetallets særegne Forbindelse, det Særskilte; denne Forbindelse bestemmes igjen ved sin Virkeliggjørelse til det Enkelte, den existerende Gips. Dog heller ikke i denne Henseende mangler det paa Analogie med den subjective Slutning. Den subjective Slutning betinges nemlig, som vi have seet, ikke blot af Subsumtionen, men ogsaa af Disjunctionen. A, det Almene, er enten B eller C, det Særskilte — thi Særskiltheden ligger i den endnu uafgjorte Vexelbestemmelse; ved negativ Bestemmelse, d. e. ved at udelukke det ene Led: A er ikke B, bliver Særskiltheden indskrænket og saaledes individualiseret til det Enkelte: altsaa A, det Almene, er C, det i sin Existeren Enkelte.

Dersom den antilogiske Bevægelse ikke kunde eftergjøres logisk, kunde der ikke gives nogen objectiv Slutning; den objective Slutningsact maa nødvendig reflectere sig subjectivt i

den frembringende Subjectivitet, men den subjective, Frembringelsen oversvævende Reflexion er logisk. Dersom den logiske Bevægelse ikke kunde eftergjøres antilogisk, vilde Overgangen fra de theoretiske til de praktiske Functioner, fra Functioner af Viden til Functioner af Magt, være umulig. I Anticipationen er Alt logisk, og dog ere alle logiske Bestemmelser saa antilogisk vendte, at det i Udførelsen virkelig Antilogiske er, hvad Bevægelser og Overgange angaaer, præformeret i det Logiske. Her er i Værkmesterens Viden ikke en blot Række logiske Domme ved Siden af eller parallelt løbende med en Række antilogiske; her er tillige et System af Domme, nemlig logisk-antilogiske Domme, der afgiver Bindeled for Extremerne. Til Systemet af de logisk-antilogiske Domme svarer nu et System af *logisk-antilogiske Slutninger*, et Mellemsystem, hvori de subjective og objective Slutninger uophørlig omsættes i hinanden.

Hvad denne Omsætning har at betyde, kan belyses ved en nærmere Betragtning af Forholdet mellem Extremer og Mellemled. Er det nødvendigt, at Extremer og Mellemled maae i enhver, saavel objectiv som subjectiv, Slutning udgjøre tre Totaliter? Det synes ved første Øiekast, som maatte Spørgsmaalet besvares med Nei. Mangfoldige Præmisser til subjective Slutninger ere jo Domme med eensidige Prædicater, rene Egenskabsprædicater, som f. Ex. alle Mennesker ere dødelige. Ligeledes ere Leddene i mange af de for objective Slutninger gjældende Præmisser saa elementære og eensidige, at de aldeles ikke kunne tage sig ud som Totaliteter. Sættes Gipsens Begreb imod den existerende Gips, kan man vel sige, at Extremerne ere Totaliteter; men hvorledes kan det i to Elementer faldende Mellemled siges at udgjøre en Totalitet? Vanskeligheden bliver ikke mindre, om vi, efter Hegels Exempel, sætte Svovlsyren som det ene Extrem, Kalken som det andet, Affiniteten som Midte, og Gipsen som den virkelige Slutning.

Ogsaa hvad det Simultane og Successive angaaer, reise sig Betænkeligheder. Idet den subjective Slutning opfattes som Syllogisme, dannes Præmisserne successivt, Conclusionen med Følgesætning følger bagefter: Successionen er umiskjendelig. Forvandles den subjective Slutning derimod til Immanensslutning, saa forsvinder Successionen; Bevægelsen bliver Hvile, og Slutningsleddene simultane. Noget Lignende sees paa den objective Slutning. Vælge vi Gipsdannelsen til Exempel, saa ere Leddene successive; vælge vi Ligevægten, ere de simultane.

Ved nøiere Undersøgelse af disse tvivlsomme Operationsphænomener, vil Omsætningen af det Logiske i det Antilogiske og af dette i hiint efterhaanden blive paaviist. Hvad nu Forholdet mellem Leddenes Simultaneitet og Succession angaaer, for at begynde med dette, vil det snart vise sig, at Modsætningen af subjectiv og objectiv Slutning er begrundet i Identitet. Successionen i det Subjective, det Ideelle, forudsætter sit Simultane; thi det, der efterhaanden indlyser, indlyser jo som det, der allerede var; Sandhedens Vorden, d. v. s. dens successive Kommen til Bevidsthed, reflecterer sig i dens evige Væren. Hvad Subjectiviteten efterhaanden faaer at vide, faaer den a priori at vide som Noget, der forud *har været* og derfor *er* i evig Viden. Successionen i det Objective, det Reelle, er vistnok saaledes endeliggjort, at den endog bliver timelig; men just fordi det Successive er udstykket i Timelighedens Schema, er Simultaneiteten udvortes realiseret i Rummets Schema. Enten vi altsaa betragte Slutningen fra det subjective eller det objective, fra det logiske eller det antilogiske Synspunkt, see vi i begge Tilfælde en Vexelbestemmelse af det Simultane og det Successive.

At Vexelbestemmelsen i det Logiske er Vexelbestemmelsen i det Antilogiske modsat, forstaaer sig; men det ligger i Slutningens Væsen, at Identiteten mægles ved Modsætningen. Totalbevægelsen i det Logiske gaaer fra det Ideelle gjennem

det Reelle tilbage til det Ideelle; her er med andre Ord to ideelle Extremer med et reelt Mellemled: *Anticipationen er i denne Belysning meer end en Dom, den er en Slutning.*

Anticipationsslutningens første Extrem bestaaer i den Totalitet af logiske Bestemmelser, der oprindelig bestemme det anticiperede Begreb. Men da Anticipationen selv bestemmes ved objective Hensyn, saa vil Totaliteteten af de for disse Hensyn objective Elementer afgive Slutningens reale Midte. Den reale Midte sees ved første Blik, ikke som Midte, men som Extrem. Fra ethvert af de objective Elementer udgaaer en antilogisk Reflex, der fra den objective Side er ligesaa bestemmende for den anticiperende Dom, som de logiske Momenter ere det fra den subjective Side. Desuagtet er det for det objective Syn ikke Realiteten i dens Umiddelbarhed som Realitet, hvorved her acqvieseres. Realitetshensynet er kun Vehikel for Begrebsudviklingen: de antilogiske Bestemmelser ere kun Reflexer, Skjær og Farvetoner i det Logiske. Bevægelsen gaaer altsaa gjennem det Reelle tilbage til det Ideelle; det sidste Extrem, det ved de antilogiske Momenter articulerede Begreb, er nu formedelst den reale Midte forskjelligt fra og dog Eet med sin ideelle Begyndelse: Anticipationsslutningen er fuldendt.

At den fuldstændig udviklede Anticipation absolut maa ende som Slutning, kunde allerede forudsees i Læren om Dommen. Ved den for Anticipationen afgjørende Vexelbestemmelse af den disjunctive og den hypothetiske Dom, blev der lagt særdeles Vægt, ikke blot paa Valget af objectivt bestemte Elementer, men, hvad her fra dette Synspunkt er afgjørende, paa den Indflydelse, som Valget af de objective Elementer maatte udøve, ikke paa Begrebets Virkeliggjørelse, thi det forstaaer sig af sig selv, men paa Anticipationsbegrebets egen anticiperede Bestemthed. I Anticipationsslutningens reale Midte gaaer der altsaa en Strøm af Bevægelser fra

det Ideelle mod det Reelle, fra det Reelle mod det Ideelle med overgribende Idealitet, altsaa en Bevægelse fra det Logiske mod det Antilogiske, og omvendt, med Overgriben af det Logiske. Anticipationsslutningen er altsaa, naar den sees i sin Midte, et fuldstændigt Udtryk for den Subjectivitetsbevægelse, hvori det Logiske uophørlig vender sig for at eftergjøre det Antilogiske, og derved slutte sig sammen med sig selv.

Fæste vi Blikket paa Virkeliggjørelsen, er det da ikke iøinefaldende, at *Begrebets Realisering* er meer end en *Dom, at den fra sin objective Side er en fuldstændig Slutning?* At det anticiperede, i Anticipationen fuldt udviklede Begreb imidlertid danner, ikke, som det ved første Øiekast kunde synes, Slutningens første Extrem, men dens Midte, maa i nærværende Sammenhæng udtrykkelig fremhæves. Saalænge vi endnu kun betragtede Begrebets Virkeliggjørelse, i Eenhed med dets Anticipation, som een eneste objectiv Slutning, maatte Anticipationsbegrebet, d. v. s. det anticiperede Begreb, naturligviis blive Slutningens første Extrem. Nu derimod, efter at Anticipationen er bestemt som en Slutning for sig, maa Virkeliggjørelsen som særegen Slutning nødvendig udgaae fra Virkelighed og vende tilbage til Virkelighed; Realisationsslutningen maa, med andre Ord, have to reelle Extremer med en ideel Midte.

Den ideelle Midte er netop det anticiperede Begreb. Thi hvad er vel i objectiv Forstand det Første og Vigtigste for den, der har et Begreb, en Plan, han vil realisere? Dog vel aldrig at sidde og stirre paa Planen og repetere, hvilke og hvormange Fordringer det nu egentlig var, der laae i Begrebet; ved idelig Gjentagelse af slige Betragtninger kommer den frembringende Subjectivitet ingen Vegne med det Objective. Skal den Frembringende ikke blive hængende i anticiperende Reflexioner som Fluen i Væved, da maa han, idet han skrider til Udførelsen, øieblikkelig og umiddelbart tage fat paa de objective Elementer, vælge sit Materiale; her er altsaa det

første Extrem. I sin udvortes objective Tilværelse er Materialet ikke blot aldeles fremmed for, men, som det synes, endog aldeles ueensartet med det Begreb, som deri skal realiseres; nu begynder Bevægelsen fra Materialet mod Begrebet, fra det første Extrem mod Midten.

Lader os betragte denne Bevægelse lidt nærmere. Extremet er reelt, Midten er ideel; skal det være muligt at naae fra Extrem til Midte, maa det altsaa være muligt at omsætte Extremets Realitet i ideelle Reflexer, d. v. s. at opløse dets antilogiske Bestemthed i logiske Bestemmelser. Idet her begyndes med den umiddelbare Realitet, begyndes her just med et System af logiske Domme. Materialet bestaaer f. Ex. af Jern, Steen og Træ; hvor er det nu muligt for den Frembringende at gjøre Noget ud af et saadant Materiale, dersom han ikke fra sit Synspunkt kjender dets Beskaffenhed; paa Beskaffenheden beroer jo netop Brugbarheden. Men en udtømmende Erkjendelse af Materialets Beskaffenhed forudsætter et System af logiske Domme. Enhver Bestanddeel, ethvert af de særskilte Stoffer afgiver her Subjectet for en Mængde Prædicater, hvortil den Frembringende under Udførelsen af sin Plan nødvendigviis maa tage Hensyn.

Det System af Prædicater, hvori Materialets Begreb udvikles, mødes nu med det System af Prædicater, hvorved det anticiperede Begreb er bestemt; paa dette Møde beroer Gyldigheden af den ideelle Midte. Gjennem Prædicaternes logiske Væsenhed gaaer Formaalsbegrebet ind i sine objective Elementer, bliver bestemmende for deres Behandling; Bevægelsen gaaer altsaa fra det Ideelle mod det Reelle, fra det Logiske mod det Antilogiske. Den Elementernes Realitet, der i Form af Materiale afgav Slutningens første Extrem, svarer nu til den Realitet, det virkeliggjorte Begreb, der danner det sidste Extrem. Formedelst den ideelle Midte er det sidste Extrem identisk saavel med Begrebet selv som med det første Extrem, er, med andre Ord, det første Extrems Identitet med

det virkeliggjorte Begreb. Bevægelsesfordoblingen i den ideelle Midte er igjen et Exempel paa, at det Antilogiske i enhver objectiv Slutning eftergjør det Logiske, for at det Logiske kan eftergjøre det Antilogiske.

Det begyndte med, at Begrebets Realisering viste sig som een Slutning; den ene Slutning er nu ved immanent Fordobling bleven til to Slutninger; hvad er herved vundet? Den objective Slutning har udviklet sit subjective Moment! Den Modsigelse, at den objective Slutning som Function af Slutningsacten nødvendig maatte være subjectiv, er opløst i Fordoblingen: Anticipationsslutningen har viist, hvorledes det Objective som Moment opgaaer i det Subjective; Virkeliggjørelsesslutningen har viist, hvorledes det Subjective bliver Moment for det Objective. Men det Subjective kan — i Slutningen — kun blive Moment for det Objective paa det udtrykkelige Vilkaar, at det Objective er blevet Moment for det Subjective. De to Slutninger, Anticipationen og Virkeliggjørelsen, kunne da ikke stilles som indbyrdes uafhængige overfor hinanden; Anticipationen har kun Betydning som Forudsætning for Virkeliggjørelsen, og denne kun Betydning som Følgesætning af hiin: de to Slutninger danne altsaa Extremer for en tredie, der hævder begges Gyldighed ved at optage dem begge som Momenter.

Den tredie, de to særskilte Slutninger omsluttende Slutning maa igjen have sin Midte og kjendes paa Midten. Er nu Anticipationsslutningen med sin reelle Midte det subjective Extrem, Virkeliggjørelsesslutningen med sin ideelle Midte det objective, da ligger det i Sagens Natur, at den til disse Slutningers Slutning svarende Midte maa være de to særskilte Midters concrete Eenhed. Men enhver af de to særskilte Midter er som Midte selv den hele særskilte Slutning, den reelle Midte hele Anticipationsslutningen, den ideelle hele Virkeliggjørelsesslutningen; de to Midter danne ved deres Forskjellighed den tredie Slutnings Extremer. Men heraf

følger igjen, at de to Midter maae ved deres *Identitet* tillige danne den tredie Slutnings Midte.

Og hvad skal saa Alt dette sige? Det skal sige, at den objective Slutning er et System af tre Slutninger, at Bevægelsen i dette System er uendelig Hvile. Bevægelsen gaaer fra Extrem til Extrem; endelig seet, gaaer Hvilen over i Bevægelse. Men ethvert Extrem er selv den hele Slutning: uendelig seet, gaaer Bevægelsen over i Hvile. Det Subjective gaaer fra Extrem til Extrem gjennem den reelle Midte, det Objective fra Extrem til Extrem gjennem den ideelle Midte: det Subjective og det Objective gaae i modsat Retning. Men den ideelle Midte er reel, den reelle er ideel: det Subjective og det Objective gaae med modsat Retning dog i samme Retning. *Umiddelbart* er dette en Modsigelse; men i den objective Slutning er Alt *uendelig middelbart*, og Modsigelsen hævet.

Idet det Logiske paa uendelig Maade eftergjør det Antilogiske, er Tankehandlingen fra alle Sider gaaet sammen med Magthandlingen; Viden er efter sin Realitet blevet identisk med Magten. Idet det Antilogiske paa uendelig Maade eftergjør det Logiske, er Magthandlingen i alle Punkter gaaet sammen med Tankehandlingen; Magten er efter sin Idealitet blevet identisk med Viden. Den teleologiske Identitet af Tanke- og Magthandling er gjennemklaret.

Anvendes nu den saaledes gjennemførte Formudvikling paa Bestemmelsen af de endelige Extremer, hvorledes disse end stilles til den respective Midte, da er Totaliteten i alle tre Led let at opdage. Hvad Exemplet med Gipsen angaaer, kan her naturligsviis ikke være Tvivl om, at Realbegrebet Gips er en Totalitet, og den virkelige Gips ligeledes. Tvivlen falder alene paa Midten. Men see nu Følgende: „Begrebet Gips er et — ved Forbindelse af Svovlsyre og Kalk — eiendommelig bestemt Realbegreb"; her have vi Anticipationsslutningen med de to ideelle Extremer og den

reelle Midte. „Elementerne: Svovl, Ilt og Kalkmetal forenes — ifølge Gipsbegrebets Fordring — til virkelig Gips"; her have vi Virkeliggjørelsesslutningen med de to reelle Extremer og den ideelle Midte. Lade vi nu, i immanent Reflexion af Slutningens Væsen, den ideelle og den reelle Midte med deres indbyrdes Modsætning danne Extremer, og ved deres Identitet igjen Midte for en ny Slutning, saa er Totaliseringen af Slutningens Led alsidig gjennemført. Det samme Resultat udkommer, naar vi opfatte Gipsslutningen saaledes, at Svovlsyren bliver det ene Extrem, Kalken det andet, og deres Affinitet den væsentlige Midte.

Fra et chemisk Standpunkt vilde det, reentud sagt, være Galimathias, om Nogen paastod, at enten Svovlsyren for sig eller Kalken for sig i Grunden var Gips; men fra et logisk Synspunkt bliver her, hvad Gipsslutningen angaaer, noget Andet at tage Hensyn til. Ikke Svovlsyren for sig som existerende Syre, men Svovlsyren som et Gipsslutningens Extrem er det, som her paa eensidig Maade repræsenterer Begrebets Totalitet. Kun i Forhold til den hele Slutning kan det enkelte Led blive Extrem. Idet Svovlsyren er sat som Extrem for Gipsen, er dens modsvarende Extrem, Kalken, udtrykkelig forudsat. Det for ethvert Extrem gjældende System af Egenskaber faaer alene Betydning derved, at begge Egenskabssystemer reflecteres i eet System, altsaa derved, at to eensidige Totaliteter reflecteres i een alsidig Totalitet; altsaa derved, at denne ene alsidige Totalitet særlig reflecteres i to eensidige, ikke blot *ved* hinanden, men ogsaa *for* hinanden bestemte Totaliteter. Denne Synsmaade tjener da tillige til Bekræftelse paa, at den objective Slutning væsentlig er teleologisk. Som Extrem i Gipsslutningen har Svovlsyren ikke blot visse Egenskaber, *saa at* den i Forbindelse med Kalken *kan*, men tillige udtrykkelig, *for at* den under visse Betingelser *skal* kunne danne Gips. Hvor en saadan Teleologie hverken gjælder eller kan gjælde, der har det (som f. Ex.

i Chemien) heller ingen Betydning at tale om objective Slutninger; hvor Teleologien derimod gjælder, gjælder ogsaa den objective Slutning.

ββ) Magtens Ord i den objective Slutning. Hvad Magtens Ord betyder, saavel efter dets Idealitet som efter dets Realitet, i hvilket Forhold de anticiperende, executive og explicative Functioner maae tænkes at staae til Magtordets Udtalelse i Dom og Gjenstand; paa hvilken Maade de ideale Magtfunctioner som imperative, indicative og interpreterende indgaae i Bestemmelsen af Dommens og Gjenstandens Idee; hvorledes den anticiperende Dom udvikler sig til anticiperende Slutning: disse og lignende Hovedpunkter ere i vort Foregaaende allerede afhandlede og belyste fra saa mange Sider, at en videre Udførelse i samme Retning kun vilde tage sig ud som ufrugtbare og trættende Gjentagelser.

Udviklingen af den objective Slutning er alleredeført til det Vendepunkt, at de logiske Functioner nu mødes med Functionernes Logik. I Functionernes Logik fik den objective Slutning særlig Betydning derved, at „Totaliteternes System"*) særlig maatte bestemmes ved systematiske Forandringer i de tilsvarende Functioners Energie. Paa den væsentlige Forandring i Functionernes Energie blev da den objective Forskjel imellem den mechaniske, den mechanisk-dynamiske og den organiske Slutning saaledes kjendelig, at det Objective i Overgangen fra den ene af disse Slutninger til den anden med det Samme lod sig tilsyne. Her, under Synspunktet af logiske Functioner, maa den objective Slutning i dens Forhold til Magtordet opfattes og bestemmes saaledes, at det kan indsees, hvilken Forskjel der er imellem at henføre de objectiverede, i Objectiveringen realiserede Begreber til den psychologiske og til den ontologiske Subjectivitet.

*) Jvfr. Grundideernes Logik. I. S. 434 flgd.

Saalænge de objectiverede, i Gjenstandene virkeliggjorte Begreber, hvad Begribningen angaaer, udelukkende henføres til den psychologiske Subjectivitet, vil den endelige Adskillelse mellem Begreber og Gjenstande, mellem aprioriske og empiriske Begreber, mellem Tænken og Væren aldrig kunne hæves. Paa dette Standpunkt kan den Erkjendende vel ved subjective, paa Kjendsgjerninger støttede Slutninger arbeide sig frem til objective Resultater; men i de objective Resultater kan den endelige Viden aldrig naae de objective Slutninger. For at klare de objective Slutningers Realitet og derved ophæve den endelige Udstykning af aprioriske og empiriske Erkjendelser, maa Logiken henføre de objectiverede, i Objectiveringen realiserede Begreber, ikke til den psychologiske, men til den ontologiske, i Viden og Magt overgribende Subjectivitet. En Belysning af de objective Slutningers Realitet tjener da med det Samme til at opklare det Logiske i Forskjellen mellem Philosophiens og Fagvidenskabernes Realerkjendelse. Hvad dette betyder, skulle vi i det Følgende stræbe at paavise; vi vælge til Exempler Tyngden, Affiniteten og den organiske Proces.

1) I Magtens Ord er Tyngden en objectiv Slutning. Saavel i Logiken som i Erfaringsvidenskaben maa der udtrykkelig gjøres Forskjel imellem Tyngdens Begreb og den virkelige Tyngde; men i Erfaringsvidenskaben bestemmes Forskjellen fra et ganske andet Synspunkt end i Logiken. Hvad lærer Physiken om Tyngden? „Ethvert Legeme, som er understøttet af et andet", siger Physiken,*) „udøver et Tryk paa samme, men naar det ikke er understøttet, falder det lodret ned mod Jordens Overflade. Denne Legemernes Egenskab kaldes Tyngde". Tyngden er altsaa ifølge denne Forklaring en Egenskab. Strax efter

*) Naturlærens mechaniske Deel af H. C. Ørsted. Tredie Udgave ved Holten. Kjøbenhavn 1859. S. 154.

hedder det*) „Tyngden er ikke en Jorden eiendommelig Kraft, men Følgen af en almindelig Tiltrækning, der finder Sted mellem alle Legemer". Fra dette Synspunkt bliver Tyngden altsaa bestemt ved to nye Kategorier, Kategorien Kraft og Kategorien Følge, en Følge, hvis virksomme Grund er en almindelig Tiltrækning. Naar her saa til Slutning tilføies, „at den Kraft, vi paa Jorden kalde Tyngde, er det almindelige Kraftbaand, hvormed det store Verdensalt sammenholdes",**) saa glider ved dette „almindelige Kraftbaand" Kategorien Tyngde umærkelig over i Kategorien Magt; Tyngden er altsaa en Magt.

At nu Tyngden virkelig lader sig opfatte fra alle tre Sider, som Egenskab, som Kraft og som Magt, uden at den ene af disse Opfattelser paa Fagvidenskabens Standpunkt geraader i Strid med den anden, skal villig indrømmes. Men Et er Realbegrebets Dannelse i Fagvidenskaben, et Andet er dets Udvikling i Logiken. Naar Logiken skal til at undersøge, hvorledes det Empiriske i det naturvidenskabelige Tyngdebegreb forholder sig til det Aprioriske, indstille sig Vanskeligheder, som paa den endelige Videns Trin umulig lade sig hæve.

For at forklare det Almene, det Nødvendige og forsaavidt Aprioriske i Tyngden, subsumerer man de paa Jorden forekommende Tyngdephænomener under „den almindelige Tiltrækning"; for at forklare den almindelige Tiltrækning, beraaber man sig paa den alle materielle Dele iboende Tiltrækningskraft; for at forklare den almindelige Tiltrækningskraft, henviser man til den for alle Legemer fælles Egenskab; men for at forklare denne Egenskab, hvad gjør man saa? Dommen om Legemernes fælles Egenskab, den Dom, at

*) Anfr. Skr. S. 155.
**) Anfr. Skr. S. 174.

alle Legemer ere tunge, hører, efter hvad vi paa et tidligere Stadium*) have oplyst, til de antilogisk-apodiktiske Domme.

Hvorledes det Empiriske og forsaavidt Tilfældige i de antilogisk-apodiktiske Domme strider med det Nødvendige og forsaavidt Aprioriske, er da kjendeligt nok paa den mechaniske Physiks Forklaring af Tyngden. Skulde en for alle Legemer fælles Egenskab virkelig lade sig opfatte som Tyngdephænomenernes Grundaarsag, da maatte denne Egenskab a priori lade sig udlede af Materiens Begreb. Men til Materiens Begreb som Materie hører jo, ifolge Erfaringslæren, kun det, at opfylde Rummet. „Det Rumopfyldende i Legemerne kalde vi Materien, det begrændsede opfyldte Rum et Legeme". Men af det blotte Begreb om Rumopfyldning vil en almindelig Tiltrækningskraft aldrig med logisk Nødvendighed lade sig aflede. Skulde det være muligt at aflede den almindelige Tiltrækning af Materiens Begreb, da maatte det jo ogsaa være muligt at aflede Tiltrækningsloven af Materiens Begreb. Men hvor misligt det paa den endelige Videns Standpunkt er at ville bestemme Tyngdeloven a priori, sees da blandt flere Exempler tydeligt nok af den bekjendte Strid imellem Buffon og Clairaut. Buffon har Ret i at gaae ud fra den Antagelse, at Tyngdeloven maa svare til et med objectiv Nødvendighed gjældende Fornuftbegreb, altsaa til et Begreb, hvis Gyldighed er a priori. Men det Uholdbare i hans saavel logiske og metaphysiske som mathematiske Argumenter viser, at han har Uret i at ville construere Naturens aprioriske Fornuftbegreber a priori.**)

Et Realbegreb som Tyngden kan ikke sammenstykkes af ueensartede Bestanddele, saa at en objectiv Forudsætning og en subjectiv Tanke, et empirisk Element og en apriorisk

*) See ovf. S. 264—75.
**) Om Stridens logiske Momenter jvfr. Forelæsn. over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1861—62. S. 116—118.

Kategorie, et tilfældigt Indhold og en nødvendig Form skulde ved sindrige Combinationer kunne fyldestgjøre Videns og Videnskabens høieste Fordring. Paa alle Punkter fordrer Tanken det Aprioriske, i alle Punkter standser Anskuelsen ved det Empiriske. De ueensartede Bestanddele, hvoraf et Erfaringsbegreb ved første Diekast synes at være sammensat, maae i Begribningen selv forvandles til eensartede Momenter: i Erfaringsbegrebet som Begreb ere alle Bestemmelser aprioriske; i Begrebet som Gjenstand, Erfaringsbegrebets Existens, ere alle Bestemmelser empiriske*).

Eenheden af den virkelige Tyngde og Tyngdens Begreb er en Slutningseenhed, en Eenhed af Extremer, der selv ere Slutninger. Men det er, vel at mærke, den ontologiske, ikke den psychologiske, den guddommelige, ikke den menneskelige Subjectivitet, der magter en saadan Slutning. Det subjective Extrem er Magtordets Idealitet; i dette Extrem ere alle Tyngdebestemmelser anticiperede Vidensbestemmelser: Realbegrebet med Led og Forhold bæres a priori af imperative Functioner. Det objective Extrem er Magtordets Realitet; i dette Extrem ere alle Tyngdebestemmelser realiserede Existensbestemmelser: Begrebet er empirisk, og det Empiriske en Objectivering ved indicative Functioner.

*) Hvis man overseer dette, vil man neppe kunne unddrage sig Consequensen af følgende Discussion: „A. Du vil da vel indrømme mig, at det Aposterioriske i det Hele forholder sig til det Aprioriske som Sandsning til Tænkning? B. Naturligviis. A. Jo mere Sandseligt der er i et Begreb, desto mere indeholder det af et Aposteriorisk. B. Forstaaer sig. A. Men det Sandselige er jo, som vi have seet, et Utænkeligt, Noget, der ikke er til for Tanken, ikke lader sig tænke? B. Maa indrømmes. A. Jo Mere af det Aposterioriske et Begreb indeholder, desto mere Utænkeligt maa det altsaa indeholde; det vil sige: et Begreb er i samme Grad utænkeligt, som det er aposteriorisk; det vil sige: aposterioriske Begreber ere utænkelige". Forelæsn. over phil. Propæd. fra Universitetsaaret 1861—62. S. 107—108.

Fra den endelige Videns Standpunkt kan som sagt Extremernes Sammenslutning ikke erkjendes; men just i den Maade, hvorpaa de stilles imod hinanden, viser den menneskelige Fornuft sin naturlige Trang til at hævde dem begge.

Retter Tanken sit Blik mod det subjective Extrem, da lyder Forklaringen saaledes: „Enten vi betragte Tyngden i sin simpleste Ytring som Tiltrækning mellem to i Rummet adskilte Legemer, eller fra et høiere Synspunkt som det Kraftbaand, der sammenholder Verdenssystemerne, saa er det os lige utænkeligt, at Tyngden skulde beroe paa en objectiv, Materien tilfældig iboende Egenskab. Men dersom Tyngden i sin objective Tilværen ikke skal beroe paa en blot factisk, i sin Facticitet tilfældig Egenskab, saa er det jo uimodsigeligt, at en almægtig Fornuft, en guddommelig Viisdom, maa have indplantet Materien denne Egenskab. Da det nu endvidere er aldeles utænkeligt, at en Grundegenskab skulde kunne indplantes i en allerede forud tilværende Materie, saa følger tillige heraf med Nødvendighed, at den samme guddommelige Fornuft, der har bestemt Materiens Grundegenskab, maa have frembragt Materien selv. Materien er altsaa skabt tilligemed Tyngden. Den almindelige Tiltrækning er det phænomenale Udtryk for Delenes Sammentænkning i den guddommelige Viden. Det „almindelige Kraftbaand" er et almægtigt Tankebaand. Vi kunne ikke begribe det, men vor Fornuft nødes til at antage det".

Fæster Tanken derimod sit Blik paa det objective Extrem, da gaaer Forklaringen i modsat Retning: „Hvorledes vi end opfatte Tyngdebegrebet i og for sig, saameget er vist, at Tyngden er en Kjendsgjerning. Som Kjendsgjerning er Tyngdens Virkelighed, dens Objectivitet, uomtvistelig. Men naar Tyngden virkelig er objectiv, kan de materielle Deles gjensidige Tiltrækning umulig forklares af, at en oversvævende Fornuft skulde sammentænke Delene, bringe dem sammen ved subjective Tænkningsacter. Det ligger i Materiens Natur, det ligger i Delene selv, at de gjensidig tiltrække hinanden.

Som Kjendsgjerning har Tyngden ene og alene sin Grund i Materiens virkelige Tilværelse. I den virkelige Tilværelse er Grunden Eet med den objective Nødvendighed. Mod en objectiv Nødvendighed kan der ikke raisonneres; i den objective Nødvendighed ligger just Grunden til, at Tyngden som en for alle Legemer fælles Egenskab ikke lader sig begrunde: Tyngdebegrebet er og bliver aposteriorisk".

Denne, som det for en kritisk Philosophie kunde synes, uopløselige Antinomie finder paa en simpel og naturlig Maade sin Løsning i den objective Slutning, en Løsning, der er betinget af, at det psychologiske Synspunkt ombyttes med det ontologiske. For den ontologiske Subjectivitet har ethvert af Extremerne samme oprindelige Gyldighed. Det Aprioriske gaaer ikke i Tiden forud for det Empiriske; de imperative Functioner komme ikke til at virke for sig ved Siden af de indicative; Extremernes Midte tilveiebringes ikke ved endelige Combinationer af subjective og objective Elementer; nei, Midten er selv Extremernes articulerede Identitet: alle Slutningens Led ere simultane. Sammenslutningen er en uendelig Vexelbestemmelse af Extremernes Eiendommelighed, altsaa af det Aprioriske med det Empiriske, af det Subjective med det Objective, af Frihed med Nødvendighed, af Magtordets Idealitet med dets Realitet, en Vexelbestemmelse, der netop grunder sig paa den Fordobling, at begge Slutningens Extremer selv ere Slutninger.

2) I Magtens Ord er Affiniteten en objectiv Slutning. I den almindelige Tyngdeslutning er al endelig Succession udelukket: Extremer og Midte fremstaae som med eet Slag. Just fordi Tyngden som Egenskab er en almindelig, Materien som Materie iboende Egenskab, kan her, hvad Tyngdebegrebets Realisering angaaer, ikke være Tanke om endelig Succession. Men hvorledes forholder det sig nu med Affinitetsbegrebet? Staaer det fast, at den ontologisk mægtige Subjectivitet ikke ved nogensomhelst af sine

imperative Functioner kan paatvinge den objectivt tilværende Materie en eneste Egenskab, men maa indicativt opfatte og bestemme hver enkelt Egenskab som objectivt Udtryk for Materiens eget objective Væsen: da følger det af sig selv, at de til Affiniteten svarende Egenskaber ligesaalidt kunne være Materien vilkaarlig indpræntede som Tyngden.

Ikke desmindre frembyder Affinitetsbegrebets Realisation eiendommelige, for den objective Slutning charakteristiske Hovedsider. Tyngden er i sit Væsen eensformig; Affiniteten derimod mangeformig. Det er saa langt fra, at den virkelige Forskjel imellem forskjelligartede Legemers Vægt og Vægtfylde skulde betegne en væsentlig Forskjel i deres Tyngde, at den, ifølge Physiken, tvertimod tjener til Beviis for, at alle Legemer ere lige tunge. Anderledes med Affiniteten. Ere Brinten og Iridiet end lige tunge, uagtet deres Vægtfylde er saa forskjellig (Brintens 0,06, Iridiets omtrent 23,0), saa kan man dog ikke sige, at deres Affinitet er den samme, uagtet de indgaae i meget forskjellige Forbindelser. Af den ene og samme almindelige Tyngde kunne de særskilte Vægtforhold, paa givne Betingelser, udledes; men af den almindelige Affinitet kunne de særskilte Affiniteter, hvormegen Vægt man end iovrigt maatte tillægge Betingelserne, paa ingen Maade afledes.

I Læren om „Functionernes Logik", særlig om „Functioner af den blandede Grund",*) er det allerede viist, hvor umuligt det er, under Functionernes concret-physiske Vexelforhold, at aflede de særskilte Affiniteter af en almindelig Affinitets Grundvæsen. Vel kan man opstille en Theorie, som lærer, at Affiniteten i hvert Stof altid ved samme Temperatur maa have samme Intensitet; men hvilken Intensitet Affiniteten i det givne Stof, ved den givne Temperatur, nu virkelig har, er en empirisk Bestemmelse, der ligesaa

*) Grundideernes Logik. I. S. 316—329.

lidt lader sig aflede af det almindelige Begreb om Affinitet som af det almindelige Begreb om Stof.

Det Empiriske i Affinitetsbegrebet peger imidlertid paa en ganske særegen Maade hen paa det Aprioriske. Ligesom nemlig den ene Tings Egenskab i Almindelighed først kommer tilsyne derved, at den, under Tingenes Vexelvirkning, reflecterer sig i en anden Tings Egenskab, saaledes gjælder det i særegen Forstand, at et Stofs eiendommelige Affinitet kun kan sees, forsaavidt den under Forbindelsen gjør den tilsvarende Affinitet i et andet Stof kjendelig. De forskjellige Forhold, i hvilke Kulstof forener sig med Brint, vise os med det Samme de forskjellige Forhold, i hvilke Brinten forener sig med Kulstoffet: Kulstoffets Affinitet bliver aabenbar ved Brintens, idet Brintens bliver aabenbar ved Kulstoffets. De herunder hørende Kjendsgjerninger udvise en mærkværdig Vexelbestemmelse af Tilfældigt og Nødvendigt, af Mulighed og Anlæg.

Opfattede efter deres Phænomen ere de forskjelligartede chemiske Stoffer, Metaller og Metalloider, jo ganske uafhængige af hinanden. Eller hvorledes skulde det vel kunne paavises, at Tilværelsen af det ene Stof, saafandt det virkelig er et Grundstof, skulde med Nødvendighed forudsætte Tilværelsen af det andet? Ilten kunde jo dog meget vel tænkes at være til uden Brinten, Brinten uden Qvælstoffet o. s. v. Forsaavidt nu den for sig existerende Ilt er uafhængig af den for sig existerende Brint, falde Iltens og Brintens Egenskaber jo ganske udenfor hinanden: Iltens Egenskaber vedkomme aldeles ikke Brinten, Brintens ikke Ilten; de to Egenskabssystemer ere altsaa tilfældige for hinanden. Betragte vi dernæst Affiniteten, idet vi søge at trænge ind i Stoffernes „Natur og Væsen", hvad opdage vi saa? Ja, saa opdage vi, at Stoffernes chemiske Egenskaber, langt fra at være hinanden ligegyldige og tilfældige, tvertimod ere bestemte ved hinanden og for hinanden, og saaledes staae i et indbyrdes nødvendigt Vexelforhold. Hvad Ilten i sin Forbindelse med Brinten

betyder, beroer paa Brinten; hvad Brinten betyder, bestemmes igjen ved Ilten: dersom Ilten og Brinten ikke oprindelig vare bestemte for hinanden, vilde Vandet aldrig være blevet til.

Hvad Vexelbestemmelsen af Tilfældigt og Nødvendigt (her tænkes paa den virkelige Nødvendighed) er med Hensyn paa Phænomenet, er igjen Vexelbestemmelsen af M u l i g h e d og A n l æ g med Hensyn paa Væsenet. Henført til sin Mulighed er det særegne Produkt et tilfældigt eller, nøiagtigere, tilfældig-nødvendigt Resultat; henført til sit Anlæg er Produktet et realiseret Formaal. For den objectivt fornuftige Betragtning ville de chemiske Produkter i det Hele tage sig ud, snart som tilfældig-nødvendige Resultater, snart som realiserede Formaal. At Betragteren hverken kan opgive den ene eller den anden af disse Synsmaader, og dog heller ikke paavise deres indbyrdes Grændse, viser igjen, hvorledes den psychologiske Subjectivitet svinger imellem den objective Slutnings Extremer, uden at magte Slutningen selv.

Lade vi den saakaldte sunde Menneskeforstand (eller „den sunde Fornuft") vælge Udgangspunktet for sine Reflexioner først i det subjective, dernæst i det objective Extrem, da ville de modstridende, under Forhandlingen om det Aprioriske og det Empiriske i Tyngdebegrebet angivne Synsmaader udvikle sig i videregaaende, til Affinitetsbegrebet særlig svarende Consequenser. Fæstes altsaa Blikket eensidig paa det subjective Extrem, vil Betragtningen gaae i følgende Retning: „Vistnok kan det for vor indskrænkede Viden i mangfoldige Tilfælde tage sig ud, som om de chemiske Produkter kun vare tilfældig-nødvendige Resultater af stedfindende, ved Stoffernes Beskaffenhed og Omverdenens Betingelser bestemte, Affinitetskræfter; men see vi nærmere til, da kunne vi umulig unddrage os Indtrykket af, at hvad der i Kjendsgjerningen seer ud som Produkt af en udenfra betinget Mulighed, ved nærmere Eftertanke viser sig at være en virkelig Udtalelse af guddommelig Plan og Anlæg. Muligheden af Iltens Forbindelse med Brinten er kun

tænkelig under den Forudsætning, at den samme guddommelige Viisdom, der a priori har bestemt Iltens, ogsaa har bestemt Brintens chemiske Beskaffenhed. Men ere de nævnte Stoffers chemiske Egenskaber bestemte ved en over begge ophøiet Fornuft, er, med andre Ord, Iltens Eiendommelighed fastsat, ikke blot saaledes, at den virkelig kan, hvad der kun antyder Mulighed, men ogsaa, hvad der ligefrem vidner om Anlæg, saaledes, at den paa givne Betingelser udtrykkelig skal forene sig med Brinten: hvo vil da kunne negte, at den samme guddommelige Forstand, der har bestemt Ilten til Forbindelse med Brinten, ved denne Forbindelse tillige forud har bestemt, og altsaa tilsigtet, Vandets Dannelse. Hvor charakteristisk ethvert Anlæg til chemisk Forbindelse maa være, udtaler sig jo aabenbart i den mangfoldigt varierende Modsætning af Syre og Base: disse Forbindelser ere Syrer, efterdi disse ere Baser. Ved den forud fastsatte Adskillelse af Syrer og Baser er ikke blot Muligheden af en stor Mængde Saltdannelser given; men der er ved den i Anlæget forud bestemte Adskillelse af Syrer og Baser udtrykkelig lagt an paa Dannelsen af bestemte Salte." Det er Leibnitzes Lære om Muligheder, Anlæg og forud bestemte Harmonier, som ved Reflexioner over den objective Slutnings subjective Extrem atter og atter vil finde Stadfæstelse.

Fæstes Blikket ligesaa eensidig paa det objective Extrem, gaaer Betragtningen naturligviis i modsat Retning: „Saa utænkeligt som det er, at Tyngden ved et guddommeligt Valg, en almægtig Vilkaarlighed, kan være Materien paatvungen, ligesaa utænkeligt er det, at Sligt skulde kunne skee med nogen anden Egenskab. Ikke ifølge guddommelig Overveielse, Beregning og Forudbestemmelse kan der indpodes snart disse, snart hine mere eller mindre hensigtssvarende Egenskaber i Materien; thi Materien med sine virkelige og mulige Egenskaber er med eet Slag, hvad den er og som den er: her gjælder hverken Hensigt eller Valg eller Vilkaarlighed. Forskjellen imellem Mulighed og Anlæg er en Reflexionsforskjel i den betragtende Subjectivitet, og har Intet med det Objective at gjøre. Vistnok spiller Modsætningen af Syrer og Baser en vigtig Rolle i Naturens „Huusholdning", og hører forsaavidt væsentlig med i Tingenes Orden. Men hvad har vel den objective Tingenes Orden med saadanne Subjectivitetskategorier som Anticipation, Præformation, Anlæg og mechanisk-vilkaarlig Forudbestemmelse at gjøre? Der er i Naturen en Tingenes Orden, ikke fordi der er et særligt ordnende Princip, men fordi en Tingenes Uorden er umulig. Naturen er et uendeligt Hele, der bestaaer i sine Dele. Som Delene ere, maa ogsaa det Hele være, og omvendt: som det Hele er, maae Delene være. Havde vi et andet Naturhele, saa vilde vi ogsaa have andre Dele: Naturens Orden beroer juſt paa, at Delene ikke kunne Andet end svare til det Hele, og det Hele til Delene." *) Det er Empirismen med sine Kjendsgjerninger og sin factiske Nødvendighed, der atter og atter vil søge sit Støttepunkt i den objective Slutnings objective Extrem. Men hverken den abstracte Idealisme med sit Aprioriske eller den abstracte Realisme med sit Empiriske vil være istand til at magte Slutningen selv.

Til Indsigt i Forholdet mellem Magtordet og den objective Slutning er derimod Alt i det Foregaaende forberedt. Med Magtens Ord i dets Idealitet ere alle Affinitetens specifiske Bestemmelser a priori satte og forudsatte; med Magtens Ord i dets Realitet ere de samme Bestemmelser empirisk realiserede. Misforstaaelsen af den forud bestemte Harmonie i det subjective Extrem er hævet i Læren om de anticiperende og præformerende Functioner. Misforstaaelsen af den empiriske Bestemthed i det objective Extrem er hævet i Læren om de objective Muligheder og deres Afhængighed af subjectivt bestemmende Functioner. Slutningens Midte er

*) Jvfr. Phil. Propæd. S. 189.

altsaa ligesaa oprindelig som dens Extremer, og Extremerne ligesaa oprindelige som Midten: det Aprioriske og det Empiriske gjennemtrænge hinanden i alle Punkter.

3) I Magtens Ord er den organiske Proces en objectiv Slutning. For den raisonnerende Betragter falde den objective Slutnings to Extremer ud fra hinanden som to adskilte Hemisphærer; er den ene over, saa er den anden under Erkjendelsens Horizont.

Fordybet i det subjective Extrem, fordrer den endelige Viden jo vistnok det Objective; men da Objectiviteten ikke faaer Lov at slaae ud i sit Extrem, vil dens væsentlige Gyldighed, dens relative Selvstændighed, aldrig kunne hævdes. Istedenfor at have sine Tingsaarsager, sine Grunde og Muligheder i sig selv, faaer alt Objectivt tvertimod sin sidste Aarsag og dermed sin oprindelige Grund og Mulighed udenfor sig selv, nemlig i Subjectiviteten.

Imponeret af det objective Extrem, endog i den Grad, at den ikke engang kan mærke det som Extrem, er den endelige Viden naturligviis saa optagen af Kjendsgjerninger, Sandsninger og empiriske Forudsætninger, at den ikke har et Blik tilovers for det oprindeligt Subjective. Er den objective Verden med sine Kjendsgjerninger ikke selv et Extrem, men noget i sig Absolut: hvorledes skulde den da kunne taale, endsige fordre, Subjectiviteten som et modsvarende Extrem? Vel maa der en Subjectivitet til, for at betragte det Objective og danne sig et Begreb om det Virkelige; men i Virkeligheden er det Objective selv ligesaa ligegyldigt mod Betragteren som mod Betragtningen og det ved Betragtningen vundne Begreb.

Fra intet af de extreme Synspunkter er det muligt at løse Objectiveringens Problem. I det subjective Extrem anskues den objectiverende Subjectivitet; men Objectiveringen mangler sit Objective. I det objective Extrem anskues Objectiviteten, det i Virkeligheden Objectiverede, men den objectiverende Subjectivitet er kun en Skygge. Først i den objective

Slutnings alsidige Udvikling kan Objectiveringsproblemet finde sin Løsning.

Tyngden og Affiniteten have, som ovenfor viist, det Charakteristiske ved sig, at de, forsaavidt de falde under den endelige Videns Synskreds, hver paa sin Maade kategorisk holde Slutningens Extremer saaledes adskilte, at den empiriske Forsker udelukkende maa rette sit Blik mod det Objective, og lade den speculative Tænker famle efter det Subjective. Med den organiske Proces er Phænomenet blevet et andet. Kjendsgjerningen giver nu selv en ligelig Speiling af begge Extremer: den organiske Proces er i sit Phænomen en objectiv Slutning. Som objectiv Slutning bliver den organiske Proces dog aabenbart mistydet saavel af den empiriske Physiologie som af den immanente Speculation.

Som Fagvidenskab holder Physiologien sig til det objective Extrem, naturligviis ikke som Extrem, men som slet og ret Objectivitet; den sammenligner Organismen og dens enkelte Dele med en Maskine: „Hjertet ligner et med passende Ventiler forsynet Pumpeværk, Arterierne elastiske Rørledninger" o. s. v. Den organiske Proces forklares af mechaniske og chemiske Functioner: Betragtningen er aldeles objectiv. Bestemmes nu Organernes Virksomhed udelukkende ved deres „anatomiske, physiske, chemiske og deraf afledede eller medvirkende Egenskaber, da er det jo en Selvfølge, at „den specielle Anatomie", Læren om Vævenes Bygning, „Physiken" og „Chemien" maae afgive Grundlaget for Physiologien. Men nu kan, hvad allerede er viist i „Functionernes Logik", en organisk Function paa ingen Maade afledes eller ligefrem forklares af blot mechaniske og chemiske Virksomheder. Physiologiens Forklaringer løbe da ogsaa tilsidst ud paa, at Videnskaben i Grunden Intet kan forklare. „Vi vide", siger Physiologen, „ikke hvad Livet er". Men dersom det virkelig forholder sig saa, at Physiologien ikke kan lede til Indsigt i, hvad Livet er, saa kan den heller ikke lede til Indsigt i, hvad en Orga-

nisme er, og da heller ikke til Indsigt i, hvad en organisk Proces er.*)

Den organiske Proces bliver heller ikke klaret i den immanente Speculation. Vel har Speculationen Ret, naar den imod Erfaringslæren gjør gjældende, at Begrebet som Begreb netop realiseres i Organismen; men den har Uret i at lade, som om den virkelig kunde bevise, at det sig i Organismen realiserende Begreb, var det samme som det paa Mechanismens og Chemismens Trin med Betingelserne kæmpende, gjennem lavere Forudsætninger sig oparbeidende Begreb. Ved denne, i det Foregaaende fra flere Sider paaviste Mistydning, kommer „Begrebets“ speculative Philosophie i en ligesaa skjæv Stilling til den organiske Proces som Physiologien.

Physiologiens Misviisning er, hvad Begrebet angaaer, den, at den organiske Proces blot skulde være Resultat af mechaniske og chemiske Functioners Samvirken. Speculationens Misviisning er, hvad Kjendsgjerningen angaaer, den, at den organiske Proces skulde med uafviselig Consequens lade sig i Logiken udvikle og bestemme som en naturnødvendig Ytring af det med sit Indhold identiske Begreb.*)

---

*) „Livet“, siger Physiologen, „maa forholde sig som Organisationen. En enkelt Celles Liv er Indbegrebet af denne Celles Virksomhed og er simpelt i samme Forhold som Organisationen er simpel. Livet hos et Dyr med en høit udviklet Organisation er Indbegrebet af alle de Kræfter, der røre sig i den, og er compliceret i samme Forhold som Organismen er compliceret“. Det Eensidige viser sig deri, at Physiologen, der paa denne Maade gjør Livet til „en Følge af Organismen“, glemmer, at den paaberaabte Idealitet er begrundet i en væsentlig Forskjel, at Livet kun er en Følge af Organismen, forsaavidt Organismen selv er en Følge af Livet“. Forelæsn. ov. „Phil. Propæd.“ fra Universitetsaar 1860–61. S. 223.

**) Daß das lebendige Individuum sich in sich selbst gestaltet, damit spannt es sich gegen sein ursprüngliches Voraussetzen, und stellt sich

Vistnok bliver den organiske Proces i Hegels Logik opfattet og bestemt som objectiv Slutning. Men Opfattelsen er saa eensidig, at hvad her sættes som System af objective Slutninger, Systemet nemlig af de i Organismen organiske Processer, nærmere beseet, mangler Fuldstændighed og falder eensidigt ind under den objective Slutnings objective Extrem. Hvorledes det hermed forholder sig, kunne vi let oplyse lidt nærmere.

Allerede i Functionernes Logik*) er Organismen som „Objectiveringens tredie Grundtotalitet“ bestemt ved en objectiv Slutning: $S - A_0 - O_0$ er Slutningens Schema. Betragte vi dette Schema noget nøiere, da er det klart, at den organiske Proces foregaaer i O_0 og kun henføres til A_0, forsaavidt O_0 selv fremgaaer af A_0. Da nu O_0 i Systemet af alle sine Slutninger udtrykkelig betegner den objective Slutnings objective Extrem, saa følger heraf, at den organiske Proces vel er en objectiv Slutning, men en Partialslutning, der opgaaer som Moment i det objective Extrems Totalslutning.

Denne Belysning har nu en paa Tyngde og Affinitetsslutning tilbagevirkende Kraft. Ligesom nemlig Tyngdeslutningen i sine særskilte Phænomener gaaer ind under Systemet af de abstract-mechaniske Functioner, altsaa ind under „Objectiveringens første Grundtotalitet“, saaledes gaaer Affinitets-

---

als an und für sich seyendes Subjekt der vorausgesetzten objektiven Welt gegenüber. Das Subjekt ist der Selbstzweck, der Begriff, welcher an der ihm unterworfenen Objektivität sein Mittel und subjektive Realität hat; hierdurch ist es als die an und für sich seyende Idee und als das wesentliche Selbstständige konstituirt, gegen welches die vorausgesetzte äußerliche Welt nur den Werth eines Negativen und Unselbständigen hat. Sein Trieb ist das Bedürfniß, dieß Andersseyn aufzuheben, und sich die Wahrheit jener Gewißheit zu geben“. Hegel. Die subjective Logik. S. 255–56.

*) Grundideernes Logik I. S. 434–446.

slutningen, specificeret i sine chemiske Fremtrædelser, ind under Systemet af de mechanisk-dynamiske Functioner, altsaa ind under „Objectiveringens anden Grundtotalitet".

Og hvad lære vi saa heraf? Vi lære heraf, at den objective Slutning ligesaa vel er at udvikle i Systemer af Total- og Partialslutninger som den subjectiv-immanente, at Functionerne af Magt forsaavidt ere ligesaa dialektiske som Functionerne af Viden. Magtfunctionernes Dialektik kan da udvikles ved en nærmere Bestemmelse af

$\gamma\gamma$) Den objective Slutning og det kategoriske Magtsprog. — Den objective Slutning er en teleologisk Act, en virkelig Udtalelse af den begribende, sit Begreb i Gjenstanden fremstillende Subjectivitet, en Udtalelse, som, naar den ved interpreterende Functioner er blevet bestemt, med Rette kan siges at give Gjenstanden sin egentlige Betydning, og forsaavidt godtgjøre, at der virkelig er Mening i Tingen, efterdi der oprindelig er meent Noget med Tingen.

Den Vildfarelse ligger imidlertid nær, at det subjective Hensyn nu med Eet skulde faae en ulogisk, vilkaarlig Overvægt over det objective. Man kunde jo raisonnere saaledes: „Er enhver Ting et realiseret Begreb, ethvert realiseret Begreb bestemt ved en objectiv Slutning, og enhver objectiv Slutning en Udtalelse af den guddommelige Fornufts Øiemed, dens Mening om Tingen og med Tingen: hvilken Vrimmel af Øiemed, subjective Antydninger og guddommelige Meninger maa der da ikke findes i Tingenes Verden! Skal det nu være den menneskelige Videns høieste Maal at efterspore, opdage og bestemme disse Meninger, saa er der vist ingen Tvivl om, at vi snart maae komme tilbage til en Teleologie, en i Sandhed theologisk Teleologie, der er ligesaa dybsindig og i sin Art ligesaa meningsløs, som den, der satte en Athanasius Kircher istand til — i „Lithotheologiens", „Petinotheologiens", „Græshoppetheologiens" Tidsalder — at opdage 6561 Beviser for Guds Tilværelse."

At dette Raisonnement beroer paa en Misforstaaelse, er let at eftervise. For det Første er der jo paa et tidligere Stadium gjort en Adskillelse, en væsentlig, kategorisk bestemt Adskillelse imellem den guddommelige Mening med Tingene og Menneskenes Meninger om Tingene. For det Andet gjælder det paa et høiere Trin om det Teleologiske, hvad der paa et lavere gjælder om det Væsentlige og Nødvendige. At Tingenes Væsen gjennemtrænger Tingene, at Alt, hvad der skeer i Tingenes Verden, skeer med en vis Nødvendighed, kan jo hverken udelukke Bestemmelsen af noget Uvæsentligt eller ophæve Betydningen af noget Tilfældigt. Paa tilsvarende Maade forholder det sig med det Teleologiske. Fordi Alt i Tingenes Verden underlægges Teleologien, efterdi Alt i Tingenes Verden underlægges den objective Slutning, deraf følger ikke, at hver enkelt Ting i al Umiddelbarhed skulde som særlig opnaaet Øiemed have særlig teleologisk Betydning.

Hvad altsaa Forskjellen mellem Nødvendighed og Tilfældighed er for Reflexionen, det er Modsætningen mellem Formaal og Midler for den objective Slutning. I Systemer af objective Slutninger har den altformaaende Subjectivitet udtalt sin Videns Indhold i Magtens Ord: et rigt Indhold, et mangfoldigt Ord! Men til Forstaaelse af dette Magtens Ord er det fremfor Alt nødvendigt at gjøre Forskjel mellem Hovedtanker, Mellemtanker og Bitanker.

I enhver af „Objectiveringens Grundtotaliteter" udtaler sig en guddommelig Hovedtanke; en saadan Hovedtanke er, med Hensyn paa Formen, objectivt udtrykt i Totalslutningens objective Extrem. Hver Hovedtanke er, hvad det Enkelte og Særskilte angaaer, udviklet i et Indbegreb af charakteristiske Mellemtanker: den bestemte Totalslutning bestaaer i et System af eiendommelige, for Totaliteten nødvendige Particularslutninger. Endelig, idet Particularslutningerne indgaae i Endeligheden, optage det Tilfældige og ændres i det Udvortes, kunne disse

paa een Gang væsentlige og dog uvæsentlige Ændringer vel siges at udtrykke Systemets *Bitanker*.

„Men", vil man maaskee spørge, „er denne Forklaring vel meer end en sindrig Anvendelse af interpreterende Functioner; vil Læren om det kategoriske Magtsprog virkelig kunne udøve nogen befrugtende Indflydelse paa Videnskaben?" Vi svare: Ja! Læren om det kategoriske Magtsprog er af afgjørende Betydning ved Bestemmelsen, saavel af Philosophiens Maal, som af dens Forhold til Fagvidenskaberne. Vi skulle strax prøve dens Betydning paa Objectiveringens tre Grundtotaliteter, den mechaniske, den mechanisk-dynamiske og den organiske.

1) *Den mechaniske Totalitet i kategorisk Mening*. I en Totalitet som vort Planetsystem er et i sig fuldstændigt Begreb blevet realiseret. Heri ligger, at dette Begreb maa tage sig ud som et System af Kjendsgjerninger, og at Kjendsgjerningernes System omvendt maa lade sig forklare i et Begreb. Fra Physikens Standpunkt maae Kjendsgjerningerne sees som det Oprindelige, Begrebet som det Afledede. Functionerne, som her henføres til den psychologiske Subjectivitet, ere indicative og explicative, men ikke interpreterende: Physikens Opfattelse af Magtbegrebet er og maa være uteleologisk. Fra Naturphilosophiens Synspunkt maa Begrebet derimod som Begreb være det i guddommelig Forstand Oprindelige, Kjendsgjerningernes System det Afledede; Functionerne, som her henføres til den ontologisk mægtige Subjectivitet, ere ikke blot indicative, men ogsaa imperative, ikke blot explicative, men ogsaa interpreterende: Naturphilosophiens Opfattelse af Magtbegrebet er og maa være teleologisk.

Striden imellem den mathematiske Physiks mechaniske og den immanente Speculations teleologiske Opfattelse af Planetsystemet er paa en ret uforbeholden og slaaende Maade kommet til Udtalelse i Hegels Naturphilosophie.

Hegels speculative Indsigelser imod Newtons principia

philosophiæ naturalis mathematica*) lyde paa: a) at Newtons mathematiske Fremstilling af de keplerske Love er en Forvanskning af Keplers paa Erfaring byggede Theorie, b) at Newtons mathematiske Beviser i Grunden Intet bevise, og endelig c) at Mathematikernes af Newton indførte Lære om Kræfternes Parallelogram, og hvad dermed hænger sammen, er uden Anvendelse paa Himmellegemernes Bevægelse og indbyrdes Forhold. Og hvad vil saa Hegel sætte istedenfor de mechaniske Kræfters mathematiske Analyse? Slutninger, et System af objective, teleologiske Slutninger!

De colossale Misgreb, hvori Hegel ved denne Leilighed har gjort sig skyldig, lade sig alene forklare deraf, at Forholdet imellem den objective Slutning og det kategoriske Magtsprog har været ham aldeles uklart.

Hegel har et skarpt Øie for den tresidige Form af den objective Totalslutning, men naar han har faaet Totalslutningens trefoldige Schema opstillet og i Anledning af hver Figur fremført nogle almindelige Bemærkninger, saa er han færdig. Paa Physikens Iagttagelser og Beregninger kan han aldeles ikke indlade sig; de mathematiske Begrebsbestemmelser ere i den Grad uforenelige med hans absolute Begreb, at han ligefrem bekæmper dem og det endog, hvad der ingenlunde har været til Philosophiens Fordeel, uden at have forstaaet dem.

Den mathematiske Physik er fra sin Side consequent; den betragter hele Planetsystemet, ikke som et System af objective Slutninger, men som et af givne Forudsætninger og Betingelser fremgaaet Resultat; den er da i god Overeensstemmelse med sig selv, naar den opfatter Systemets enkelte

---

*) Vorlesungen über die Naturphilosophie. Werke 7ter Band. 1. Abtheil. Berlin 1842. S. 98. Jvfr. Forelæsn. ov. „Phil. Propæd. Universitetsaar 1861—62." S. 57—66.

Dele fra samme Synspunkt. Hegel derimod er i høieste Grad inconseqvent. Han seer Systemet i dets Totalitet under Synspunktet af objective Slutninger; men, mærkværdigt nok, han seer ikke, at hvad der gjælder om det Totale ogsaa maa gjælde om det Particulære; han seer ikke, at Totalslutningen kun kan bestaae i et System af Particularslutninger.

Udtale Planeternes, Biplaneternes og Kometernes Bevægelse om Solen som Centrallegeme en i den objective Slutnings objective Extrem realiseret Hovedtanke, da er der heller Intet iveien for, at Jordens Bevægelse om Solen jo kan tydes som en til Hovedtanken svarende Mellemtanke, og Maanens Bevægelse om Jorden som en til Mellemtanken svarende Bitanke. At Kategorierne Hovedtanke, Mellemtanke og Bitanke imidlertid maae være uendelig relative, sees umiskjendelig deraf, at enhver af Mellemtankerne igjen kan sættes som en Hovedtanke med tilsvarende Mellemtanker og Bitanker.

Denne Synsmaade afgiver en for Realbegrebets philosophiske Udvikling meget vigtig Consequens. Consequensen er, at Naturphilosophiens Analyser af Particularslutningerne ligesaavel kunne gaae i det Enkelte som den mechaniske Physiks Analyser af de hypothetisk-nødvendige Resultater. Ja, hvad Mere er, ved denne og kun ved denne Synsmaade bliver Naturphilosophien istand til at tilegne sig de mathematisk-physiske Analysers for Idee-Erkjendelsen væsentlige og unundværlige Udbytte.

Den dialektiske Vexelbestemmelse af Hovedtanker, Mellemtanker og Bitanker bliver nemlig ikke at fastsætte efter et speculativt Skjøn; et saadant Skjøn er for ubestemt og subjectivt til at træffe Afgjørelser i Videnskaben. Det Dialektiske maa her nødvendigviis have det Exacte til Grundlag. Den naturphilosophiske Opgave vil altsaa bestaae i at vise, hvorledes den mathematiske Physiks hypothetisk-nødvendige Resultater i det Enkelte lade sig forvandle til betegnende Particularslutninger, idet disse Particularslutninger igjen vise sig at være Momenter i en tilsvarende Totalslutning.*)

Physikens logiske Functioner ere væsentlig explicative, Naturphilosophiens interpreterende: det kategoriske Magtsprog, der har forvandlet Begreberne til Kjendsgjerninger og netop derved anviist Physiken sin Opgave, har med det Samme lagt en guddommelig Mening i Kjendsgjerningerne, og derved sat en Opgave for Philosophien.

2) Objectiveringens anden Grundtotalitet er bestemt ved det kategoriske Magtsprog. „Idet Geologien forudsætter Geognosien, maa den nødvendigviis tage sin Begyndelse i det Endelige, i Virkelighedens Stykværk. At

---

*) Hvad hermed menes, kan foreløbig oplyses ved et Par Exempler. „Dersom et materielt Punkt paavirkes af en accelererende, mod eet og samme faste Midtpunkt rettet Kraft, og meddeles en Begyndelseshastighed, da ville de af Radius vector i lige Tider beskrevne Arealer være ligestore." Gjøres denne Dom til Oversætning i en formel subjectiv Slutning med kategorisk Undersætning, erholde vi et hypothetisk-nødvendigt Resultat. Naar dette Resultat derimod i sin Sammenhæng med den i Totaliteten udtalte Hovedtanke viser sig som en realiseret Mellemtanke, forvandles det til en objectiv Particularslutning, antager et teleologisk Præg, og afgiver saaledes en til det kategoriske Magtsprog hørende Sætning. Den samme Forvandling lader sig naturligviis foretage med alle lignende Resultater. „Dersom Tiltrækningen skeer efter Newtons Lov, maa Banen blive et Keglesnit;" „dersom Begyndelseshastigheden er lille i Forhold til Attractionskraften, maa Keglesnittet blive en Ellipse". „Dersom forskjellige materielle Punkter bevæge sig i Ellipser om samme Centrum, vil, idet $\frac{T^2}{a^3}$ er constant, Omløbstidernes Qvadrater forholde sig som Cuberne af de halve Storaxer." Idet disse hypothetisk-nødvendige Resultater forvandles til objective Particularslutninger, sees ethvert af dem at være et særligt, under Totalanlæget A_x hørende Anlæg, et antydet Øiemed, en egen Sætning med sin ved Magtsproget bestemte Mening.

samle og undersøge Mineralier, at charakterisere Bjergarter, at paavise Forholdet mellem Elenter, gjennembrudte Masser, neptunske, plutoniske og vulkanske Dannelser o. s. v. hører i den Grad under Stykværkets Kategorie, at man ved foreløbig Betragtning neppe skulde antage, at saa ueensartede Bestanddele kunde sammenarbeides til et videnskabeligt Hele, endsige da deres Bestanddele føre til en Erkjendelse af Ideen. Ikke desto mindre er Geognosien blevet en Videnskab; jo mere denne Videnskab magter Kjendsgjerningerne, jo grundigere den bearbeider Endeligheds-elementerne, desto mere viser den ud over sig selv, thi dens Indhold er af Ideen ... Seet fra Geognosiens Standpunkt er Jorden kun et sammenstykket Hele; fra Geologiens Standpunkt er Jordlegemet derimod at opfatte som en elementær Organisme, et væsentligt Hele, hvis Dele efterhaanden have udviklet sig af et indre Anlæg. I Anlægets Oprindelighed have vi da igjen det Principielle, i Delenes Udsondring og Heelhedens planmæssige Articulation det Typisk-Teleologiske, d. e. vi have, dersom Erkjendelsen af den uendelige Formidling blot var fuldkommen, den sig i Jorddannelsen realiserende Idee". *)

Vexelbestemmelsen af Geognosie og Geologie viser, naar Kategorierne tages i ovenangivne Mening, hvorledes Naturvidenskabens alsidige Bearbeidelse af en elementær Organisme med indre Nødvendighed maa føre fra den abstract objective, ikke teleologiske, Synsmaade over i Teleologien. Det er nemlig ikke Geologen muligt at bedømme Forholdet mellem Tilstandene i de forskjellige Jordperioder og charakterisere disse som en Række af lavere og høiere Udviklingstrin, medmindre han forudsætter et Slags Endemaal, en Modenhedstilstand, hvortil den hele Udvikling stræber hen som til en Afslutning. Men Grundforholdet imellem det physisk Objective og det Teleologiske vil Geologen aldrig være istand til at

*) Phil. Propæd. S. 186.

gjennemskue: det, der blender ham, er atter det kategoriske Magtsprog.

I Kraft af det kategoriske Magtsprog er Geologiens Begreb realiseret i virkelige Kjendsgjerninger, i Kjendsgjerningernes System sees overalt Tingsaarsager; men den med Hensigtsaarsagen identiske Grundaarsag bliver borte. Hvor huul og phantastisk Naturphilosophien maa blive, naar den for at bøde paa Empiriens Eensidighed springer af fra Tingsaarsagerne (causæ efficientes) og udelukkende stirrer paa Grundaarsagen (causa finalis), kan sees af Hegels Forklaring. „Wie die Luft sich als allgemeines Element ihre Spannung aus der Erde nimmt, so das Meer seine Neutralität. Die Erde dünstet gegen die Luft aus, als Meer; gegen das Meer aber ist die Erde der Krystall, der das überflüßige Wasser aus sich abscheidet, in Quellen, die sich zu Flüssen sammeln. Aber dieß ist, als süßes Wasser, nur die abstracte Neutralität, das Meer dagegen die physische, in die der Krystall der Erde übergeht. Der Ursprung der unversiegbaren Quellen darf also nicht auf mechanische und ganz oberflächliche Weise als ein Durchsikern dargestellt werden, so wenig als nach der andern Seite das Entstehen der Vulkane und heißen Quellen; sondern wie die Quellen die Lungen und Absonderungsgefäße für die Ausdünstung der Erde sind, so sind die Vulkane ihre Leber, indem sie dieß Sich an ihnen selbst Erhitzen darstellen." Det, der blender den speculative Naturphilosoph, er atter det kategoriske Magtsprog. Han seer i Kjendsgjerningernes Totalitet ikke blot et Begreb, men i Begrebet en Mening. Meningen søger han ganske rigtig i Diemedet; saaledes faae da i hans Dine Jordens Kilder og Vulkaner deres Tilværelse fra deres Betydning og deres Betydning fra den Tjeneste, de yde Jordlegemet: de forholde sig til Jordlegemet som Organer til Organisme. Men ved Bestemmelsen af det Enkelte glemmer den speculative Philosoph, at det Ord, hvori Begrebets Mening objectivt er udtalt,

er et Magtens Ord, og at Magtens Ord forkyndes i virkelige Kjendsgjerninger, Vexelvirkninger af virkende Aarsager.

Det er „Naturens Huusholdning", paa hvis Udtydning saavel Naturforskeren som den speculative Naturphilosoph, hver fra sin Side, lægge an. Men fra begge Sider vil Udtydningen mislykkes, saalænge Forholdet mellem hypothetisk-nødvendige Resultater og objective Particularslutninger ikke er klaret.*) Først i Vexelvirkningen af Particular- og Totalslutninger bliver Magtsproget forstaaeligt, og Udtrykket „Naturens Huusholdning" at opfatte, ikke som en figurlig Talemaade, men som et naturvidenskabeligt Begreb.

3) Objectiveringens tredie Grundtotalitet er bestemt ved det kategoriske Magtsprog. At den levende Organisme maa opfattes saavel under Synspunktet af Hensigtsaarsager som af Tingsaarsager, er almindelig anerkjendt. Leibnitzes Ord: finalem causam non tantum prodesse ad virtutem et pietatem, in Ethica et Theologia naturali, sed etiam in ipsa Physica ad inveniendum et detegendum abditas veritates, skulle vistnok, om ikke de egentlige Physikere, saa dog idetmindste Botanikere og Zoologer villig godkjende. I Udtydning af et Hvirveldyrs Beenbygning, af dets Tænder, Kloer o. s. v. maa Zoologen nødvendig støtte sig til teleologiske Forudsætninger. Ved denne Udtydning synes altsaa Fagvidenskaben og Philosophien at nærme sig hinanden, hver fra sit Udgangspunkt. At Tilnærmelsen ikke kan føre til Sammensmeltning, er imidlertid afgjort derved, at Fagvidenskaben, som igjennem det Empiriske opfatter det Aprioriske, aldrig kan igjennem Tingsaarsagerne naae Grundaarsagen, medens Philosophien, der ifølge sin Methode maa begynde med den ved Kjendsgjerninger bestemte Grundaarsag, aldrig

*) Hvorledes Geognosiens hypothetisk-nødvendige Resultater lade sig i Erkjendelsen omdanne til Particularslutninger, er ovenfor viist ved Exempler af Chemien.

ved nogensomhelst Begrebsudvikling vil være istand til at gjøre Forholdet imellem Grundaarsagen og de virkelige Tingsaarsager in concreto gjennemsigtigt.

Hvad er da i denne Sammenhæng Philosophiens Betydning? At den med klar Erkjendelse af den menneskelige Videns Grændser tillige kjender og erkjender en guddommelig Viden, en Viden, der, i sin Eenhed med Magten, udtaler sit Indhold i Magtens Ord, i et kategorisk Magtsprog. At Philosophien nu virkelig kjender og erkjender en guddommelig Viden, kan naturligviis ikke sees deraf, at den umiddelbart forudsætter og ved supponerende Functioner beraaber sig paa Eenheden af Guds Alvidenhed og Almagt; men det sees deraf, at Philosophien, efter mange famlende Forsøg, omsider er blevet sig sin Methode bevidst, idet den er blevet sig bevidst, hvorledes den, uden at miskjende den menneskelige Videns Grændse, vil være istand til at udvikle og tydeliggjøre Begrebet af en guddommelig Viden*).

Organismen, den levende Organisme, er af alle Existensformer den, hvori Realiteten af det kategoriske Magtsprog allertydeligst er udtalt. Kun forsaavidt er den menneskelige Viden istand til at forstaae dette Sprog, som Philosophien under fremadskridende Begrebsudvikling er istand til stedse dybere, grundigere, alsidigere at gjøre Rede for Viden og Magt i deres gjennemgaaende Modsætning og dog oprindelige Eenhed. Med den almindelige Eenhed til Grundlag er Modsætningen af Viden og Magt udviklet i Læren om Dom og Gjenstand; med den udviklede Modsætning til Grundlag er Modsætningseenheden i Magtens Form udviklet og ved det kategoriske Magtsprog articuleret i den objective Slutning. Men hermed er da den objective Slutning tillige udviklet til en Sammenslutning med den subjective.

*) Jvfr. Grundideernes Logik I. S. 230 flgd.

γ) *Ideeslutning: Modalfunctioner af Sandhed.*

At Udtrykket: Functioner af Sandhed, i nærværende Sammenhæng ikke særlig kan bestemmes ved den contradictoriske Modsætning til Functioner af Usandhed, men ved den ontologiske Modsætning til Functioner af Viden og Functioner af Magt, forstaaes vel af sig selv. Som Form for den absolute Subjectivitet med dens Indhold og frie Nødvendighed er den subjective Immanensslutning en absolut Form for det Absolute selv, en adæqvat Ideeform, og forsaavidt en Ideeslutning. Videns Indhold er fra dette Synspunkt identisk med Magtordets Idealitet, og Ideeslutningens subjective Functioner Modalfunctioner af Viden. Som Form for Magtordets Realitet i virkelige Kjendsgjerninger er den objective Slutning en adæqvat Form for Udviklingen af Existensens Absolute, og fra sin Side ligeledes en Ideeslutning. Slutningens Indhold er Videns Gjenstand; Videns Gjenstand objectiveres i et kategorisk Magtsprog; Slutningens Functioner ere med Hensyn hertil bestemte som Modalfunctioner af Magt.

Under Udviklingen saavel af den subjective som af den objective Slutning viste sig imidlertid den mærkelige Fordobling, at enhver af Extremerne selv blev en Slutning. Denne Fordobling gjentager sig, og den ved Fordoblingen betingede Integreren af Eensidigheder i enhver Retning er nu et Særkjende for Modalfunctioner af Sandhed. Saaledes bliver i denne Sammenhæng Subjectivitetens alsidig udviklede Immanensslutning udtrykkelig sat som Ideeslutningens subjective Extrem, idet Objectivitetsslutningen med Realbegreber, imperative, executive og interpreterende Functioner o. s. v. fra sin Side afgiver Ideeslutningens objective Extrem. Da begge Slutningsextremer ere Ideeslutninger, maa den concrete Idee nødvendigviis selv afgive den Midte, hvori de sammensluttes. Først ved denne Sammenslutning er Begrebet *Ideeslutning* alsidig opfattet og bestemt.

Men Begrebet er endnu kun bestemt i Almindelighed; det i sin Almindelighed fastsatte Begreb fordrer en bestemt, gjennem det Særskilte og Enkelte gaaende Udvikling. Under denne Udvikling vil da Fordoblingen bestaae deri: at den hele subjectiv-objective Ideeslutning sættes i sit subjective Extrem og characteriseres som *Idealitetsslutning*; at dernæst den hele, objectiv-subjective Ideeslutning sættes i sit objective Extrem og characteriseres som *Realitetsslutning*; at endelig Idealitetsslutningens subjective og Realitetsslutningens objective Extrem sammensluttes i en Alt forklarende Midte, der saaledes danner en *Afslutning*.

αα) *Idealitetsslutning: Ideernes Præexistens.* Opkastes i Logiken det Spørgsmaal, hvilken af de to Kategorier: *Væren* eller *Existeren*, der i strengere Forstand bliver at sætte som den for Ideen oprindelige, kan Besvarelsen vel fordre en nærmere Overveielse. Forsaavidt Ideen som Idee er det Almene, synes Væren unegtelig at maatte foretrækkes for Existeren; thi Væren udtrykker det Almindelige. Man maatte da sige: Ideen *er*, men den *existerer* ikke; thi det Almindelige er, men det existerer ikke. Men nu er Ideen som Idee jo ikke blot det absolut Almene; den er, efter hvad vi i det Foregaaende fra saamange Sider have oplyst, ligesaa vel det absolut Særskilte og det absolut Enkelte. Forsaavidt Ideen da er bestemt som det absolut Enkelte, er der al Grund til at lægge Eftertryk paa Ideens Existens: Ideen er, fordi den *existerer*.

Og dog er, umiddelbart seet, Kategorien Existens ligesaa uadæqvat for den absolute Idee som Kategorien Væren. Væren er tvetydig, fordi den ligesaa vel lyder paa det Abstracte som paa det Concrete, ligesaavel paa det Uselvstændige som paa det Selvstændige, ligesaavel paa det Uvæsentlige som paa det Væsentlige: Væren er ligegyldig mod Forskjellen mellem Abstract og Concret, Væsentligt og Uvæsentligt, Selvstændigt og Uselvstændigt. Denne Ligegyldighed staaer i af-

gjørende Strid med Ideens Fordring; thi Ideen er og vil være, ikke det Abstracte, men det absolut Concrete, ikke det Uvæsentlige, men det absolut Væsentlige, ikke det Uselvstændige, men det absolut Selvstændige: Væren er uadæqvat for Ideen. Hvad Væren mangler, besidder Existensen. Ved Kategorien Existens sigtes der udtrykkelig paa en Bestaaen for sig, en særlig, selvstændig Tilværen: det Existerende er ikke blot et Tilværende, men et concret, for sig bestaaende Enkeltvæsen. Og dog har Existenskategorien, umiddelbart forstaaet, Sidebestemmelser, der ikke lade sig forene med Ideen som Idee. En Ting existerer, just fordi det er en Ting: Tingen og det Existerende ere identiske Udtryk. At gjøre Ideen til et Existerende er, med andre Ord, at gjøre den til en Ting; men Ideen er ligesaalidt Ting som Tingen Idee.

Saalænge Væren og Existeren falde paa endelig Maade ud fra hinanden, vil ingen af disse Kategorier tilfredsstille Ideens Krav paa alsidig Bestemthed; for at blive adæqvate, maae de blive identiske; for at blive identiske, maae de afgive Sidebestemmelser for en høiere Kategorie. Den høiere, Væren som Existeren og Existeren som Væren indesluttende, Kategorie kan betegnes ved en absolut reflecteret Bestaaen.

I den absolut reflecterede Bestaaen er Væren med; thi det Bestaaende er et Værende. I den absolut reflecterede Bestaaen er Existensen ligeledes med; thi det Bestaaende er et Selvstændigt, og det Selvstændige et i og for sig Existerende. Den forhen uadæqvate Væren er nu ved at være optagen i en absolut Bestaaen, blevet adæqvat, thi den er kommen til at lyde paa afgjørende Selvstændighed; den forhen uadæqvate Existens er ligeledes, efter at have opgivet sin Umiddelbarhed og være forvandlet til absolut reflecteret Bestaaen, blevet adæqvat, thi Ideen har sin Bestaaen, sin absolute Selvstændighed i absolut Reflecteren.

Men hvorledes bestemme vi nu den absolute Reflecteren? Ifølge vort Foregaaende som en uendelig Energie! Ideen er, det vil sige: den bestaaer i uendelig Energie; Ideen existerer, det vil sige: dens uendelige Energie er Eet med dens absolute Selvstændighed. Den uendelige Energie er, subjectivt seet, en uendelig Begriben, Dommen, Slutten. I den uendelige Begriben, Dommen, Slutten er Ideen paa een Gang baade den begribende, dømmende, sluttende Subjectivitet og tillige Begrebets, Dommens, Slutningens Indhold: Energien er, at Ideens Selvadskillelse beroer paa dens absolute Selveenhed, og denne igjen paa hiin.

Subjectiviteten har i sin trefoldige Væren, som tænkende, anskuende, villende, en trefoldig Existens: den absolute Subjectivitet existerer i tre Existenser. At de tre Existenser i Sagen selv ere mere end tre Modificationer af een og samme Existeren, kan sees paa Subjectivitetens trefoldige Indhold. Det trefoldige Indhold er udtrykkelig bestemt ved de tre absolute Ideer: det Sande, det Skjønne, det Gode. Den tænkende Subjectivitet existerer med det Almenes Energie i den evige Sandhed, den anskuende Subjectivitet med det Særskiltes Energie i den evige Skjønhed, den villende Subjectivitet med Individualitetens Energie i det evige Gode. Her er i Ideen tre Centra, tre Regioner: den ideale Verden (κόσμος νοητὸς) er oprindelig adskilt i tre Riger. Men den trefoldige Existens er i Subjectivitetens og Ideernes Slutningseenhed desuagtet een i sig reflecteret Bestaaen, een energisk Væren, een eneste uendelig concret Existeren.

Den ideale Verden med sit uendelige System af Ideer og Ideeslutninger er i sin reflecterede Bestaaen en relativ-absolut Existens; den er ved Objectiveringens Energie bestemt som Objectivitetens Idee, Ideernes Idee i objectiv Form, det vil sige som Verdensidee. Som Guddommens Ord er Verdensideen Eet med og dog forskjellig fra Guddommen selv. Den er Eet med Guddommen, thi i al Objectivering af Andet objectiverer Subjectiviteten oprindelig sig selv. Den er forskjellig fra Guddommen, ja Guddommen modsat som

Andetheden i sin absolut gjennemgaaende Relativitet kan være den oprindelige, sig selv i Alt og Alt i sig selv bestemmende, Selvhed modsat.

Som Objectivitetens Idee har Verdensideen sin selvløse Selvhed i Relativitetens Princip: Objectivitetsideen er i sit objective Væsen Andethedens Idee. Heri ligger, at den ene oprindelige Verdensidee maa have sin reflecterede Bestaaen i Systemer af relative Ideer. Ifølge Magtordets Idealitet udgjør de relative Ideers systematiske Eenhed Idealsystemet; ifølge Magtordets Realitet udgjør den Realsystemet. Idealsystemet afgiver nu Ideeslutningens subjective, Realsystemet dens objective Extrem. Da Ideeslutningens subjective Extrem imidlertid selv er en Slutning, en Idealitetsslutning, saa følger heraf, at hele Realsystemet med sine Magtbestemmelser og antilogiske Momenter allerede maa, paa ideel-concret Maade, være anticiperet i den ideale Ideeslutning.*)

Til alsidig Bestemmelse af Idealitetsslutningen, den ideale Ideeslutning, er det altsaa nødvendigt, at Totaliteterne i det objective Extrem maae være gjennemsigtige i det subjective: det objective Extrems reale Totaliteter ere anticiperede og ved Anticipationen medbestemmende for Ideeslutningens subjectivt absolute Indhold. Tænkes Realsystemets medbestemmende Reflexer borte, er Idealsystemet kun en tom Abstraction. Idealitetsslutningen er paa een Gang Extrem og Slutning. Som Slutning har den ved Integrationer fra Realiteten hele Verdensideen til sit aprioriske Indhold; som Extrem har den sit Indholds uendelige Rigdom i absolut reflecteret Bestaaen, i en med evig Virken identisk Væren. Det anticiperede Realsystem er ved Idealitetsslutningen bestemt paa een Gang baade som Mulighed og som ydre Virkelighed, som Mulighed formedelst Anticipationen, som ydre Virkelighed i Charakteer af objectivt Extrem.

*) Om Ideal- og Realsystemernes oprindelige Modsætning og teleologiske Eenhed jvfr. Grundideernes Logik I. S. 216—229.

Ved det objective Extrems Sammenslutning med det subjective er Verdensideen, Ideernes Verden, uendelig concret, en virkelig Verden ad intra. Men da Anticipationen af det objective Extrem kun har Gyldighed formedelst Extremets egen objective Realitet, kan Ideernes Verden kun have Bestaaen i energisk reflecteret Existens under den ufravigelige Forudsætning, at den reale Tingenes Verden har udvortes umiddelbar og materiel Existens. I den indadgaaende, reflecterede Existens har al Vorden i alle Virksomheder, Dannelser og Bevægelser Præg af uforanderlig Væren: Idealexistensen udtrykker det Evige. I den udadgaaende, umiddelbare og materielle Existens antager al Væren og Tilværen derimod Præg af Endelighed, Udstykning, udvortes Forandring, uophørlig Vorden: Realexistensen udtrykker det Timelige.

Saa nødvendigt som det nu er, at en Slutnings Extremer — langt fra at være hinanden ligegyldige — maae som Extremer have deres Bestaaen i indbyrdes Modsætning og gjensidig Spænding, ligesaa nødvendigt er det da ogsaa, at Ideal- og Realexistensen maae hævde deres Gyldighed ved Modsætning og Spænding.

Men hvorledes bliver nu Idealexistensen at bestemme ved sin afgjørende Modsætning til Realexistensen? Som Evigheds-existens, altsaa som Præexistens! I Modsætning til Idealexistensen bliver saa den reale Existens i Timelighed og Vorden at opfatte som en afledet Existens, en Existens, i hvilken ethvert existerende Led har sin endelige Begyndelse. I Spændingen mellem Idealitetsslutningens to Extremer ligger „Tidens Fødsel".*)

*) Om Theologernes Qvaklerier med at bestemme Tidens og Verdens Begyndelse jvfr. D. Strauß. Den christelige Troeslære. Oversat af H. Brøchner. Første Bind 1842. S. 557—71.

Enhver Realexistens begynder i Tiden; men Tiden selv begynder ikke. Forudsætter Realexistensen et Anlæg, saa forudsætter Anlæget igjen en præexisterende Idee. Præexistensen er deels absolut, deels relativ.

I Modsætning til Realexistensens mangfoldige Verdener og Verdensbygninger har den evige Verdensidee en absolut Præexistens. Men de i Virkeligheden forskjellige Verdensbygninger vilde dog umulig, saafandt hver enkelt skal udvikle sig af sit Princip efter sin Type, kunne fremgaae af den absolut præexisterende Verdensidee, dersom ikke særskilte, til særskilte Verdener svarende Ideer ved en principiel Disjunction udviklede sig af Grundideen selv: de saaledes udviklede Ideer have i Forhold til Realudviklingens særskilte Verdener ikke en absolut, men en relativ Præexistens.

Hvorledes det oprindelig maa forholde sig med Præexistensens Relativitet og den principielle Disjunction, sees tydelig nok af Forholdet mellem Idee og Anlæg. At en Verdensbygning udvikler sig af et Anlæg, at en Jordklode udvikler sig af et Anlæg, at en Organisme udvikler sig af et Anlæg, betyder, ifølge vort Foregaaende, at Verdensbygningen, Jordkloden og Organismen, hver paa sin Maade, virkeliggjøre en Idee. Hvad Anlæget er i objectiv Væren, det er Ideen i subjectiv Reflecteren; Ideen er altsaa Eet med og dog forskjellig fra Anlæget. Forskjelseenheden bestemmes derved, at Anlæget er den Realbegyndelsen iboende Idee, Ideen det ved Præformationen fuldendte, i Anticipationen præexisterende Anlæg. Identiteten af Anlæg og præexisterende Idee er, naar den nærmere bestemmes, et kategorisk Udtryk for Idealitetsslutningens oprindelige Midte. Det kommer i nærværende Sammenhæng særlig an paa en Tydeliggjørelse af, hvad der væsentlig ligger i denne Midte.

For det Første udtrykker da Midten, at Extremerne maae gjælde ved deres indbyrdes Modsætning, thi dersom Modsætningen ikke var, saa var jo Midten overflødig. For det

Andet udtrykker Midten, at de indbyrdes modsatte Extremer maae være identiske; thi dersom Identiteten ikke var, saa var Midten uden Betydning. Vi ville nu begynde med at reflectere paa Modsætningen for sig og see, hvad deraf følger. Det subjective Extrem vil da ved sin Modsætning til det objective paa eensidig Maade fremstille Friheden, medens det objective fra sin Side paa en ligesaa eensidig Maade vil fremstille Nødvendigheden.

Ifølge Frihedsextremet maatte da Realsystemets principielle Totaliteter med deres Anlæg umiddelbart henføres til relativt præexisterende Ideer, og hver enkelt af disse Ideer ligefrem bestemmes ved imperative Functioner af den guddommelige Subjectivitet. Saaledes maatte, hvad f. Ex. Organismen og dens Typer angaaer, ikke alene det organiske Livs Fremkomst paa Jordkloden, ikke alene den typiske Grundforskjel imellem Plante- og Dyreorganisme, men tillige enhver af de typiske Former indenfor Plante- og Dyreriget enkeltviis og umiddelbart henføres til en guddommelig Villiesact. Dette er Extremet i det Subjective. Om man iøvrigt helst vil forestille sig Sagen saaledes, at den guddommelige Subjectivitet i sit Ideerige forefinder de præexisterende Typer og saa med disse for Øie danner Realexistensens forskjellige Anlæg, eller foretrække at mene, at den guddommelige Villie først frembringer Paradigmerne og derefter de tilsvarende Anlæg, er Videnskaben ganske ligegyldigt; thi Tanken svigter: Begrebet er gaaet ud, det objective Extrem er krænket.

Ifølge Nødvendighedsextremet maatte ikke blot de præexisterende Ideer bortfalde som ørkesløse, deuteroskopiske Phantasier, men selv de i Realsystemet characteristiske Anlæg maatte nødvendigviis opgive deres principielle Betydning og forvandle sig til bare Muligheder; altsaa en Verden af Muligheder uden Anlæg! Det er utroligt, hvilke Anstrængelser Erfaringsvidenskaben, ja selv Philosophien, har gjort, for at komme tilrette med en saadan Verden af Muligheder uden Anlæg.

Hvor Anlæget mangler, maa der naturligviis særegne Omstændigheder og gunstige Betingelser til, for at dække Manglen. Saaledes skal da det organiske Liv paa Jorden ingenlunde have sin Oprindelse fra et guddommeligt Anlæg, men alene fra en under særegne Omstændigheder og gunstige, særdeles gunstige, Betingelser indtrædende Mulighed. Da nu ingen Mulighed kan virkeliggjøres uden tilstrækkelige Betingelser, medens enhver tilstrækkelig betinget Mulighed altid virkeliggjøres med Nødvendighed, saa hersker Nødvendigheden. Dette er Extremet i det Objective. Hvorledes man iøvrigt vil udmale sig de særegne Omstændigheder og gunstige Betingelser, om man vil tilkjende den guddommelige Viden en contemplativ, til indicative Functioner alene indskrænket Rolle, eller ligefrem forkaste enhver Forestilling om guddommelig Viden, er ligegyldigt, ganske ligegyldigt; thi Begrebet er gaaet ud, det subjective Extrem er krænket.

Ved deres indbyrdes Modsætning ere Extremerne altsaa satte som eensidig Frihed mod eensidig Nødvendighed. Herved er Midten, den totaliserede Identitet, udtrykkelig bestemt. At Friheden i det abstract Subjective er eensidig, vil jo med andre Ord sige, at den maa have sin reale Mulighed i den objective Nødvendighed; at Nødvendigheden i det abstract Objective er eensidig, betyder, at den maa have sin væsentlige Grund i den subjective Frihed. Friheden i Idealsystemet bliver altsaa at integrere ved Nødvendigheden i Realsystemet, og omvendt: her er Midten. Realiteten tynger med Nødvendighedens Tryk paa Friheden; men ved selvbestemmende Reaction faaer Friheden Bugt med Nødvendigheden. Det er Nødvendighedens Tryk og Subjectivitetens Reaction, der give Slutningens Midte den eiendommelige Spændkraft. Paa denne Spændkraft beroer Real- og Idealsystemets teleologiske Eenhed; paa denne Eenhed beroer Vexelforholdet mellem reel og ideel Disjunction; paa dette Vexelforhold beroer Ideens guddommelige Productivitet.

I en Realverden med Muligheder uden Anlæg er Naturen uden Productivitet. Saalidt som det „høstløse" Hav kan siges at have Productivitet, fordi det paa Betingelse af Blæst og Storm kan frembringe høie Bølger, ligesaalidt vil en Realverden med Muligheder uden Anlæg kunne siges at have Productivitet, fordi den paa Betingelse af Stoffer med bestemte Smeltepunkter og en vexlende Temperatur kan frembringe faste, flydende, luftformige Masser. Først med det principielle Anlæg kommer Productiviteten. Vandets Overgang fra draabeflydende Tilstand til Iis kan ikke i kategorisk Forstand kaldes productiv Frembringelse; i det organiske Livs Fremkomst, i Tilblivelsen af enhver ny organisk Type lægger Naturen derimod en væsentlig Productivitet for Dagen. Hver productiv Form er bestemt ved sit eiendommelige Anlæg; hvert eiendommeligt Anlæg er igjen bestemt ved en reel Disjunction: enten Plante eller Dyr, enten Blooddyr eller Leddyr o. s. v. De productive Overgange beroe paa lutter Totalitetsadskillelser, lutter principielle Disjunctioner. I slige Disjunctioner udtaler Naturen sig productivt.

Og dog taler den productive Natur jo, egentlig talt, ikke ud af sig selv, saalidt som noget Sprog enten taler ud af sig selv eller selv taler. Nei, det er Subjectiviteten, der taler i og ved Sproget, idet den taler ud af sig selv: den guddommelige Subjectivitet taler i og ved Naturen, idet den taler af sig selv. Realsystemets Productivitet er paa alle Dannelsernes Trin en Udtalelse af Magtens Ord, et kategorisk Magtsprog i disjunctive Domme og disjunctive Slutninger: den principielle Disjunction er reel.

Men den principielle Disjunction kunde umulig være reel, dersom den ikke oprindelig var ideel; den kunde umulig foregaae i Realsystemet, dersom den ikke oprindelig foregik i Idealsystemet; den kunde umulig indgaae i Nødvendigheden, dersom den ikke oprindelig udsprang af Friheden. Var den guddommelige Selvhed ikke uendelig productiv, vilde den tynges af Andetheden og qvæles af Objectiviteten.

Det ligger i Selvhedens Væsen, at den kun kan bestemmes af Andet, idet den bestemmer sig selv; det ligger i Magtens Ord, at det umulig kunde være reelt, dersom det ikke oprindelig var ideelt; det ligger i Disjunctionen, at den ikke kan have Realitet i et Anlæg, hvis den ikke har Idealitet i en præexisterende Idee. Paa Forholdet imellem det bestemte Anlæg og den bestemmende Idee beroer Forholdet imellem den ideelle eller indadgaaende og den reelle eller udadgaaende Productivitet. Den præexisterende Idee, Magtidealitetens særskilte Ord, er ikke orkesløs: den bærer den objective Totalitets Anlæg, idet den selv bæres af Subjectiviteten; den bevirker Anlægets reelle Udvikling i det Objective og bestemmer Ordet i Frembringelsens kategoriske Magtsprog, idet den af Subjectiviteten faaer sine til Realudviklingens antilogiske Magtbestemmelser svarende Indholdsmomenter udviklede i reflecteret Bestaaen.

Den udadgaaende Productivitet svarer til Nødvendigheden, den indadgaaende til Friheden; men i Extremernes Midte — og Midten er her det Afgjørende — er den ideelle Productivitet nødvendig formedelst den reelle, og denne fri formedelst hiin. Men al Productivitet udtrykker, ifølge sit Begreb, at Subjectiviteten paa een Gang baade anerkjender og magter sit Objective. I Productiviteten er Friheden nødvendig, og Nødvendigheden fri; men da den reelle Productivitet afhænger af den ideelle som det bestemte Anlæg af den bestemmende Idee, saa har Friheden i den frie Nødvendighed Nødvendigheden selv under sig.

At Jordudviklingen, geologisk seet, viser hen til et Anlæg, betyder da, logisk forstaaet, at den foregaaer i Consequens af en præexisterende Idee; her kan altsaa med fuld Ret tales om *Jordlegemet* selv som elementær Organisme, *Jordlegemets Anlæg* og *Jordlegemets Idee*. Udviklingens Begyndelse er præformeret derved, at Anlæget i Totaliteten af de objective Elementer alsidig er bestemt ved den i Subjectivitetens productive Energie reflecterede Idee.

Dersom Anlæget ikke blev baaret af Ideen, vilde det forsvinde som en reen Modsigelse; thi hvilken forunderlig Fordring er der dog ikke lagt i et Anlæg! I Anlæget skal, væsentlig seet, det Hele være færdigt fra Begyndelsen af, og dog fordrer Anlæget just, at der maa foregaae en virkelig Udvikling: i Jordens oprindelige Anlæg ligger paa een Gang alt Jordisk, og dog skal dette jordiske Alt først successivt komme frem, og forsaavidt *efterhaanden* blive til under Udviklingen. Denne Modsigelse kan kun løses derved, at det samme Indhold er paa een Gang baade *udadtil*, altsaa i Magtordets Realitet som Anlæg, og *indadtil*, altsaa i Magtordets Idealitet som præexisterende Idee.

„Men", kunde Nogen spørge, „opkommer nu ikke den samme Modsigelse i Ideen som i Anlæget? Hvad vinder man vel ved at flytte den modsigende Fordring fra Anlæget ind i Ideen?" Vi maae i denne Anledning indskærpe, at Præexistensen kategorisk er bestemt som Bestaaen i energisk Reflecteren, som reflecteret Bestaaen: i reflecteret Bestaaen har Ideen alle Indholdets Momenter paa een Gang; den energiske Reflexion er i denne Bestaaen Anticipation, og i Anticipationen maa det virkeligt Tilkommende jo være væsentligt nærværende. Hvad Anticipationen er i Ideen, det er nu *Driften* i Anlæget. Den udadgaaende Productivitet, den virkelige Jordudvikling, viser os kun Driften, ikke Anticipationen; og dog er al Dannelsesdrift i det Objective kun et Magtens Ord, der stadfæster Anticiperingens Energie i det Subjective.

Af Anticiperingens Energie sees da endvidere, at Totalitetsudviklingen i den udadgaaende Productivitet Punkt for Punkt maa svare til Ideeudviklingen selv i den indadgaaende. Den præexisterende Jordidee har jo vistnok fra Begyndelsen af alle Udviklingsmomenter i reflecteret Enhed, og Realudviklingen kan forsaavidt ikke berige Ideen med Nogetsomhelst; men da Ideemomenterne selv ere anticiperede, saa maa Realudviklingen i den ydre Totalitet, i Jordlegemet selv, nød-

vendigviis være Betingelse for en tilsvarende Idealudvikling i Jordlegemets Idee: de executive Functioner reflectere sig i de anticiperende. At Jorden paa et vist Udviklingstrin naaer, som det hedder, en vis Modenhed, vil da, logisk talt, sige, at den præexisterende Jordidee har naaet en vis bestemt Energie.

Hvorfra komme saa paa Jordklodens relative Modenhedstrin de nye Anlæg, Anlæg nemlig til Planter og Dyr? Naturligviis fra en forudgaaende Idee-Udvikling. I Forhold til Paradigmerne for det organiske Liv er Jordideen præexisterende; i Forhold til de organiske Individer ere Livsideerne præexisterende. Den frie Nødvendighed, hvormed de typisk forskjellige Livsideer udtræde af Jordideen, er i det Foregaaende allerede bestemt ved Læren om de immanente Subsumtions- og Disjunctionsslutninger og de til samme svarende Individuationer. Vi skulle endnu betragte Vexelforholdet mellem Individuationerne og Grundideens uendelige Prægnans.

Det ligger i Sagens Natur, at Verdensideen, Andethedens, Objectivitetens og Relativitetens absolute Idee, maa være uendelig prægnant. Andethedsformen er endelig; Indholdet uendeligt: i enhver af de endelig bestemte Former giver Indholdet altsaa et uendeligt Overskud. Dette Misforhold vedbliver paa alle Dannelsens Mellemtrin, indtil Andethedsformen igjen kan optages i Selvhedsformen. I den første Slutning, den for Verdensbygningen fundamentale Slutning, der ifølge Magtordets Idealitet, har Grundideen selv til sit ideelle, og ifølge Magtordets Realitet, denne bestemte virkelige Verden til sit materielle Extrem, ligger den første Mellemidee i Særskilthedens Form, Ideen af *denne Art* Verdensbygning. Denne af Grundideen afledede, men for den virkelige Verdens Anlæg bestemmende Mellemidee, en Anticipationsidee, som mod sin bestemte Realverden selv har relativ Præexistens, antager nu Særskilthedens bestemte Form, altsaa en Form med bestemt Indskrænkning, bestemt Grændse; den skal da med denne

Form være en Individuation af Grundideen, skal rumme dens hele Indhold, altsaa et uendeligt Indhold i en endelig Form: her maa blive et uendeligt Overskud, den særskilte Idee maa være uendelig prægnant.

Med Fundamentalslutningen er Productivitetsformen eiendommelig begrændset. Hvor ofte den samme Art Slutning end gjentages, hvormange endelige Verdensbygninger der end føies til de allerede givne: Productiviteten i den mechaniske Form vil bestandig lide af den Eensidighed, at Ideen, saavel efter dens ideelle som efter dens reelle Udvikling, forbliver i Andetheden og formedelst Andetheden i endelig Modsætning til Subjectiviteten.

At den sit Indhold mægtige Subjectivitet netop derved, at Andetheden drives til Extrem, magter Andetheden, beroer i Selvhedens Dyb paa Productivitetens Uudtømmelighed. Men den uudtømmelige Productivitet beroer igjen derpaa, at en høiere Form bestandig afløser en lavere, indtil Andethedsformen omsider gaaer op i Selvhedens adæqvate Form. I Realsystemet bliver enhver ny Productivitetsform bestemt ved et nyt Anlæg, altsaa i Idealsystemet ved en ny Idee. Den nye, for det nye Anlæg afgjørende Idee skabes ikke af Intet, beroer heller ikke paa et guddommeligt Indfald, men fremgaaer ved ideel Disjunction af en allerede given Grundlagsidee.

Grundlagsideen kan udtrykkelig bestemmes som den nærmest foregaaende Slutnings terminus medius. Betragte vi Slutningen: A (Verdensideen i sin Almindelighed) — S (den særskilte Verdensidee) — E (dette virkelige, bestemte Solsystem), da er den særskilte Verdensidee, der afgiver Slutningens Midte, netop den Grundlagsidee, af hvis Dyb Ideen for den nye Productivitet, den til Systemet svarende Planetidee fremgaaer. Den nye med Planetideen begyndende Productivitet danner nu Extremet for den nye Slutning: A_2 (Planetideen i Almindelighed) — S_2 (den særskilte Planetidee,

Jordens Idee f. Ex.) — E_2 (denne virkelige bestemte Jord). Ved denne Slutning gjør Productiviteten allerede et væsentligt Fremskridt, thi Andetheden begynder nu at indgaae i Selvheden: som en sig realiserende Idee er den virkelige Jord en elementær Selvhed.

At Productivitetsformen imidlertid ikke kan være afsluttet med Slutningen A_2—S_2—E_2, at S_2 maa, saa at sige, bugne af Overskud, er en ligefrem Følge af den i Andetheden liggende Selvhedsdrift. For Selvhedsdriften i den nye Form maa S_2 da igjen blive Grundlagsidee; med andre Ord: det nye Anlæg i Jordlegemet, Anlæget til det organiske Liv, maa forudsætte en præexisterende, af Jordideen sig udviklende Livsidee. Med Slutningen: A_3 (Livsideen i jordisk Almindelighed) — S_3 (Livsideen i jordisk Særskilthed, Plante- og Dyreliv) — E_3 (den i Individet sig realiserende Livsidee), og de i dette System indeholdte Systemer vinder Selvheden omsider Seier over Andetheden, og Productiviteten naaer sin fuldendte Form.

Hvad Andetheden er i den ydre Uendelighed, det er Selvheden i den indre; heraf sees, at Productivitetsformen først kan fuldendes med den til et selvbevidst Selv udviklede Selvhed; kun Selvbevidstheden med sin indre Uendelighed kan være den uendelige Productivitets adæqvate Form: Stjernehimlen er for lille til at rumme, hvad der kan boe i en Menneskesjæl.

Hvorledes Nødvendigheden i den uendelige Productivitet forener sig med Friheden, i hvilket Forhold Videns indicative Functioner, der lade Alt beroe paa objective Magtconseqvenser, oprindelig staae til Subjectivitetens imperative Functioner, der lade Alt afhænge af Selvbestemmelsen, fremlyser nu af vort Foregaaende.

Idet den nye Idee udtræder af sit ideelle Grundlag, udtræder den ifølge en principiel Disjunction. Ved en principiel Disjunction er Livsideen fremgaaet af den præexisterende

Jordidee, denne igjen af den præexisterende Planetidee, o. s. v. Den principielle Disjunction er i sin Energie væsentlig betinget af en tilsvarende Subsumtion. Udvortes seet, forudsætter Subsumtionen det allerede existerende. Individ (dette Existerende er en Hest, dette Existerende er en Elephant); Subsumtionen gaaer fra Existens til Kategorie, fra Individ til Idee.

Anderledes, naar her sees paa Idealiteten selv, paa det Indvortes. Den Anticipationens Energie, hvorpaa Disjunctionen, den oprindelige Udsondring af den nye Idee, hver Gang beroer, kan jo vistnok ikke sætte de to Led af Slutningen uden at forudsætte det tredie, kan umulig sætte Grundlagsideen som det Almene (Slægten), og den nye Idee som det Særskilte (Arten), uden at forudsætte Individet som Individ; men Forudsætningen er her en Anticipation. Ved Anticipationsenergien er det altsaa ligesaavel Arten og Slægten, der blive bestemte ved Individet, som omvendt Individet, der bliver bestemt ved Art og Slægt. Fordrer nu, hvad vi ovenfor have viist, Individuationen, at den immanente Slutnings tre Led maae i Principet selv have samme Oprindelighed: saa følger med Nødvendighed heraf, at det Individ, hvori Arten skal realiseres, maa ved anticiperende Subsumtion være en for Artsideen medbestemmende Individualidee: kun i Reflexion af sine Individualideer er Artsideen Paradigme.

Ifølge Subsumtionen bliver den præexisterende Idee bestemt ved objective Hensyn, det vil sige: den bliver bestemt som Anlæg; her er, f. Ex. paa dette Jordklodens Udviklingstrin Mulighed til organisk Liv, altsaa skal denne objective Mulighed nu i og ved Livsideen forvandles til Anlæg. Men Livet paa Jorden er umuligt uden en levende Skikkelse; den levende Skikkelse maa være en jordisk-individuel Skikkelse, ifølge de objective Betingelser, enten denne eller denne Skikkelse. Har den ideelle Disjunction først Muligheden for flere Anlæg, saa sætter Anticipationens Energie denne, just denne

Skikkelse i individuel Bestemthed; det forudsatte Individ kan nu subsumeres under sin Art, og Artsideen præexistere som Paradigme.

Forsaavidt det altsaa er den ved Realsystemet betingede Subsumtion, der motiverer den ideelle Disjunction, viser Subsumtionen jo vistnok hen til Nødvendigheden, den ideelle Disjunction til Friheden; men da Subsumtionen ligesaa oprindelig er motiveret ved Disjunctionen som denne ved hiin, gaaer Friheden sammen med Nødvendigheden: Friheden sat i Nødvendighedens Form er Anlæg; Nødvendigheden sat i Frihedens Form er præexisterende Idee. Eenhed af Anlæg og præexisterende Idee er en Slutningseenhed, den Ideeslutningens Eenhed, der fuldkommer Idealiteten.

ββ) Realitetsslutning. Ideernes Realexistens. I Idealitetsslutningen, Ideeslutningens subjective Extrem, er Andetheden et i Selvheden gjennemsigtigt Moment; Realiteten er her en Reflex i Idealiteten; Magtens Ord forklares i Videns Form; Productiviteten ad extra er kun til som Forudsætning for Productiviteten ad intra. Dersom vi nu forsøgte at fastholde det subjective Extrem alene for sig, altsaa ikke som Extrem, men som en i al Evighed selvstændig Slutning, saa vilde det unegtelig være en Abstraction, og denne Abstraction just give os det Forhold i Gud, hvilket Hegel*) har betegnet som „en Kjærlighedens Leg med sig selv, hvori det ikke kommer til alvorlig Andethed, til Adskillelse og Splid". Skal det subjective Extrem have Gyldighed, maa det oprindelig have sit objective Extrem, netop det Extrem, hvori det kommer til „alvorlig Andethed, til Adskillelse og Splid".

Dersom den speculative Dogmatik kjendte Ideeslutningen, vilde den kunne spare sig al objectiv Uleilighed med at aflede Naturens Forkrænkelighed af Djævelens Princip og Syndefaldet. Forstaaer sig, Afledningen er jo rigtignok derefter. „Det er", hedder det i den objective Behandling af „Døden og Alskabningens Forkrænkelighed", „vanskeligt at negte, at der i Naturen ere Phænomener, der selv fremkalde Problemet om det Ondes Indtrængen i Naturen. Vi ville ikke blot paaberaabe os, at hvad der rører sig i den menneskelige Sjæls Mørke, det hvisler gjennem Skovens Løv i Slangens Bugten, det hyler gjennem Ørkenen i vilde Dyrs Blodtørst. Men vi ville især deelshed pege hen paa, at der i Naturen aabenbarer sig en gaadefuld Modsigelse mod Naturens egen indre Teleologie, en Modsigelse mod Naturens egen indre Hensigtsmæssighed ... Denne Forstyrrelse af Naturens egne Formaal formaae vi ikke at erkjende som grundet i en sand Nødvendighed; Naturphænomener, der i sig selv bære et forstyrrende Princip, formaae vi ikke at anerkjende som normale".

*) Philosophie der Religion. Zweiter Theil. Berlin 1840. S. 248.

Det tager sig jo vistnok paa Afstand høitideligt ud, naar den theologiske Forsker gaaer i Rette med den ikke theologiske Logiker, og henstiller til ham at overveie, om han „fortrøster sig til at godtgjøre, at Forløsningen af den faldne Menneskenatur ikke ogsaa omfatter Tankens Forløsning, at dette ikke er Christendommens Hensigt, fuldstændig at restituere den sande Humanitet, men at lade væsentlige Elementer — og Tanken hører dog vel til de væsentlige Elementer — forblive udenfor sin helliggjørende og fuldkommende Virksomhed". Ja, i et saadant Sprog lyder Talen om Tankens Forløsning endogsaa opbyggeligt; men er det dog ikke besynderligt? Hver Gang den „forløste Tanke" virkelig skal til at løse et Problem, hvor gaaer det da yderlig smaat med den videnskabelige Forløsning! Naar en Jacob Bøhme, uagtet han anerkjendte, „at et Nei udfordredes, for at Ja'et kunde aabenbare sig selv, og at Modsætningen var nødvendig for at Livet kunde fornemmes", alligevel ikke troede at kunne forklare sig „den nuværende Naturs forunderlige Regimente, Materiens Haandgribelighed og

Dunkelhed, alle Elementers og Kreaturers Kamp og Strid mod hverandre", uden den Forudsætning, „at Lucifers Hovmod havde stukket den oprindelige Skabnings rene ætheriske Væsen i Brand, hvis Slagger danne den nuværende Verden":*) da er det Videnskabens Opgave i en saadan Mystik at adskille, hvad der tilhører Phantasien og hvad der tilhører Tanken. Men paa en saadan Adskillelse skal den, efter Dogmatikens Anviisning, forløste Tanke vist neppe indlade sig. Men hvor er saa Tegnet paa Tankens Forløsning? Thi at Dogmatikeren ikke formaaer at erkjende den naturlige Forstyrrelse af Naturens egne Formaal som „grundet i en sand Nødvendighed", kan dog umulig opstilles som et Beviis for Tankens Forløsning.

Betragte vi den virkelige, for vore Sandser nærværende Natur som Ideeslutningens objective Extrem, et Extrem, der selv er en Slutning, ja, som viist er i vort Foregaaende, et System af Slutninger; lægge vi, hvad denne Realitetsslutning med dens Systemer angaaer, behørig Vægt saavel paa den naturlige Andethed som paa den naturlige Selvhed, turde det vel lykkes at erkjende den naturlige Forstyrrelse af Naturens egne Formaal som begrundet i sand Nødvendighed, og tyde den æsthetisk-ethiske Parallel imellem det, „der rører sig i den menneskelige Sjæls Mørke", og det, der ængster os i Slangens Hvislen og i Rovdyrets Hylen.

Hvad da for det Første Andetheden angaaer, da kan dens elementære Charakteer kun komme i Strid med Selvheden og betegne Forkrænkeligheden paa det Punkt, hvor Livet begynder, altsaa først i Planteorganismen. Betragtes Jordkloden for sig, ville selv de største Omvæltninger ikke betegne nogen Forstyrrelse: Orkaner og Jordskjælv ere for den elementære Selvhed ligesaa adæqvate som Solskin og Blikstille. I Forhold til Organismen derimod begynder Spændingen mellem

*) See D. F. Strauß. Den christelige Troeslære. Oversat af H. Bröchner. Kbhvn. 1843. S. 13.

Princip og Betingelser, mellem Idee og Virkelighed. „I Plantens naturlige Skikkelse er Forskjelsenheden af det Hele og dets Dele, det Indre og Ydre, Totalindividet og dets Partialindivider . . . alsidig bestemt ved den articulerende Modsætning af Selvhed og Andethed . . . Spørge vi, hvilken af de to Magter der er den stærkeste, Selvheden eller Andetheden, vil en Dialektik af Magt og Afmagt vise sig paa begge Sider. Væsentlig forstaaet er Selvheden, der jo principielt bærer Andetheden i sig, det Oprindelige, det Høiere, og forsaavidt det Mægtigere; Andetheden, der har sit Integrerende udenfor sig, er derimod det Afledede, det Lavere, og forsaavidt det Afmægtige, det Svagere. Men falder nu, hvad Virkeligheden jo ligeledes fordrer, Eftertrykket paa Phænomenet, det Factiske, den i Kjendsgjerningen slaaende Umiddelbarhed, saa vender Forholdet sig om, saa maa Andetheden, der jo netop har sin Styrke i det udvortes Umiddelbare, nødvendigviis vise sig som det Oprindelige, det Stærkere, og det ikke blot nagtet den er, men just fordi den er det efter sit Væsen Afledede, det Svagere; ligeledes maa Selvheden, hvis Gyldighed beroer paa Reflexionsenergie, nødvendigviis fremstille sig som det Afledede, det Abstraherede, og det ikke blot nagtet den er, men just fordi den er det i Grunden selv Oprindelige, det i objectiv Reflexion Evige og Uforkrænkelige".*)

Forkrænkeligheden, der paa mange Maader lader sig tilsyne i Planteverdenen, potenseres i Dyreverdenen til Lidelse, Smerte og Død. Dette skeer ikke ved nogen Indblanding af Lucifer, men af „en sand Nødvendighed". Det besjælede Individ er i sin umiddelbare Selvfornemmelse sit eget Formaal; for dette Formaal maa den virkelige Omverden afgive Midler og Betingelser, altsaa bestemmes som det Underordnede. Men Omverdenen, der selv underligger den elementære

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaaret 1860—61. S. 317—18.

Andethed, staaer Selvet imod, og saa begynder Conflicten. „Hver Dyreart er ligesom hver Planteart bestemt til at leve paa sin Maade. Men det Besjælede lever paa høiere Vilkaar end det Ubesjælede; det Ubesjælede lever kun, forsaavidt det i al Umiddelbarhed er et Levende; men det Besjælede er et Levende, der udtrykkelig lever sit eget Liv. At leve for sig sit eget Liv er at prøve Livet; at prøve Livet er i umiddelbar Forstand: at nyde og at lide ... Maalet er ikke Livsnydelse for sig, saalidt som det er Lidelse; thi det Samme, der gjør, at Individet kan nyde, gjør ogsaa, at det kan lide; den virkelige Nydelse forudsætter Muligheden af en virkelig Lidelse, ligesom omvendt den virkelige Lidelse forudsætter Muligheden af en tilsvarende Nydelse".

Allerede den hermed charakteriserede Kamp mellem Selvheden og den elementære Andethed vil være tilstrækkelig til at forklare, hvorledes det gaaer til, at der i Naturen kan aabenbare sig „en gaadefuld Modsigelse mod Naturens egen indre Hensigtsmæssighed." „Men", vedbliver Dogmatikeren med „den forløste Tanke": „Naturphænomener, der i sig selv bære et forstyrrende Princip, formaae vi ikke at erkjende som normale ... En Theodicee, som her vilde berolige os med den almindelige Forestilling om Endeligheden og Livets nødvendige Udvikling gjennem Modsætninger, vilde kun omgaae Problemet. Thi baade den sande og den falske Udvikling bevæger sig igjennem Modsætninger, og Spørgsmaalet er netop, om alle de Modsætninger, som Naturlivet viser os, ere normale". Vi svare „den forløste Tanke", at Ideeslutningens objective Extrem naturligviis er og bliver normalt som Extrem; men at det er en Modsigelse, ja en grov Modsigelse, at ville forlange af et Extrem, hvad der først kan naaes i en Midte. Lad „den forløste Tanke" engang for Alvor gjøre et videnskabeligt Forsøg med at kaste Realextremet bort, og den skal

*) Anfr. Skr. S. 392.

nok see, hvor den, trods alle Declamationer om det Normale og det Abnorme, den sande og den falske Modsætning, tilsidst kommer hen.

Den i Dyreverdenen voxende Strid mellem Selvhed og Andethed naaer i Menneskelivet sit Maximum. Idet Bevidstheden, som i Dyret kun er umiddelbar Sandsebevidsthed, i Mennesket fordobler sig til Selvbevidsthed, bliver ved denne Fordobling ikke blot Glæden og Nydelsen, men ogsaa Smerten og Lidelsen uendelig fordoblet: Døden, der kun rammer Dyret, bliver til for Mennesket. Med Menneskets opvaagnende Selvbevidsthed vaagner Aanden, Villiens Idee med Frihedens Fordring i Frihedens Form. Den naturlige Selvhed er Egoisme; den gjennem hele Naturen gaaende Strid mellem Selvhed og Andethed forvandler sig da i Mennesket til en Frihedens Kamp imellem Egoismen og Aanden. Egoismen er for Aanden en Brøde; Anelsen om Brøde er Angst. Seet fra dette Synspunkt maa det vel for Enhver, hvis Tanke ikke er saaledes „forløst", at den er blevet ganske løs, uden Lucifers Hjælp være indlysende, hvorledes det kan gaae til, at Noget, der hvisler i Lovet, og Noget, der hyler i Ørkenen, kan ængstende minde om Noget, „der rører sig i den menneskelige Sjæls Mørke".

Det er det Tiltrækkende ved den oprindelige Mystik, at den overalt seer Naturen i Aandens og Aanden i Naturens Lys; men naar Forstandsreflexionen begynder, maa Tvetydigheden bort. Hvad der som i hellig Dæmring lyser med Primitivitetens Metalglands, kan hverken erstattes eller gjengives ved en overfladisk „Tankeforløsnings" æsthetiske Politur. At en Jacob Böhme ved et af Aandens stærke Lyn kan mene at see Alskabningens Forkrænkelighed forklaret i det røde Skjær af Lucifers Flammer, kunne vi forstaae; vi kunne uvilkaarlig gribes af det Dybsindige. Men hvor mat og tvetydig bliver ikke Forklaringen, naar den „forløste Tanke" ved objective Grunde paa objectiv Maade for Alvor paatager sig at føre

Beviis for, at Verdensegoismen er det kosmiske Princip, og det kosmiske Princip den vordende Djævel.

Aabenbaring og Videnskab have med al deres Modsætning dog det tilfælles, at de begge forkaste det Tvetydige: en tvetydig Aabenbaring er en ligesaa stor contradictio in adjecto som en tvetydig Videnskab. For at hæve Tvetydigheden, maa man fra begge Sider gjøre Skilsmisse mellem Natur og Aand. Men naar Skilsmissen er skeet, hvor dyb er da ikke den Kløft, der adskiller Troen fra Viden! Thi det staaer fast, naar man blot ikke vil lade Videnskabens „Forløsning" gøgle med Troen, at der har været Smerte og Død til i Millioner Aar, før Mennesket fremtraadte paa Jorden. Og det staaer fast, naar man blot ikke vil lade Troens „Forløsning" gøgle med Viden, at Døden er Syndens Sold, og Naturens Forkrænkelighed en Aandens Brøde.

At Realitetsslutningen er et Extrem, har bedaaret den troende Speculation, som i Consequenser af Andethedens umiddelbare Magt har meent at spore Djævelens Gjerninger; at Realitetsextremet selv er en i Slutningssystemer bestaaende Slutning, har bedaaret Immanensphilosophien, som ved at lade det Ideelle gaae op i det Reelle har taget et Slutningsextrem for den fuldendte Slutning.

$\gamma\gamma$) Afslutning: Idee-Existensens Fuldendelse. Med Idealitets- og Realitetsslutningens fuldstændig udviklede Midte og begge Extremers ved Midten bestemte Sammenslutning naaer Ideeslutningen selv omsider sin Afslutning. Den herved antydede Succession er imidlertid begrundet i en tilsvarende Simultaneitet; Ideebevægelsen er Hvile, Hvilen selv en Bevægelse. Thi det forholder sig ikke saaledes, at den fuldkomne Midte nu skulde afskaffe de to ufuldkomne Extremer, den Idealitetens og Realitetens totaliserede Eensidighed, hvorpaa Dualismen oprindelig hviler; nei tvertimod! som sand og fuldkommen Midte maa den just lade Extremerne i al deres Eensidighed staae ved Magt. En anden

Sag er det, at Midten, der selv er en Slutning, et System af Slutninger, ja et System af Slutningssystemer, igjen kan udfolde Extremer, som i deres Fuldkommenhed selv ere Mellemled, idet de fuldkomne Mellemled selv ere Extremer.

Det er Andetheden (Grændsen, Realnegationen, Differensen), som herved fremstiller sig i et nyt Lys. I Idealsystemet er Andetheden ideel, og Negationen immanent; Differenserne dannes af de Vexelbestemmelser, som Ordet i den ontologiske Subjectivitets uendelige Tænken, Anskuen og Villen oprindelig medfører. I Realsystemet er Andetheden reel, ved Magtens umiddelbare Udslag endog sandselig og materiel. Differenserne tabe sig i overfladiske Forskjelligheder, timelige Udstykninger, udvortes og tilfældige Relationer.

Dersom det nu, hvad der i „Begrebets Philosophie" dog saa ofte er paastaaet, virkelig var umuligt, at den reale Andethed kunde hæves til et høiere Trin end det, der charakteriserer denne for os nærværende Virkelighed, saa kunde Idealerne rigtignok, som det hedder, aldrig naaes, saa maatte Idee og Existens befinde sig i evig Splid. Men en Forvandling af Andetheden og dermed en Ophævelse af Forkrænkeligheden er, logisk seet, saa langt fra at være en Umulighed, at den tvertimod er en uafviselig Nødvendighed. Den Splid imellem Ideal og Virkelighed, der er saa betegnende for det objective Realextrem, er ingenlunde et Tegn paa Ideens relative Afmagt; den er meget mere et Beviis paa den idee-opfyldte Subjectivitets absolut overgribende Magt.

En mat Idee har naturligviis matte Extremer med svag Midte og mat Sammenslutning; derfor er den immanente Speculation altid saa ængstelig for hvad der kunde ligne „en Dualisme". Den mægtige, i Væsen guddommelige Idee har derimod mægtige Extremer; dens Udslag i kraftig Dualisme er kun Forudsætning for den uendelige Overlegenhed, hvormed den fuldfører Slutningen; Idee-Existensens Fuldendelse i concret Afslutning maa nødvendig have en altforklarende

Midte, en sidste terminus medius, der magter alle Extremer. Da nu den altforklarende Midte ligesaavel maa være et Ideerige som ethvert af Extremerne, saa har Ideeslutningens tre termini altsaa med indre Consequens forvandlet sig til tre særskilte Verdener: en Idealverden, en Realverden og en ideal Realverden.

„Men" — spørger den ædruelige Kritik — „hvor komme vi nu hen? Skal Logiken virkelig give sig af med at belyse den ideale Realverden, hiint overnaturlige Rige, hvor Idealerne kun ere virkelige, fordi Virkeligheden selv er ideal, saa maa Slutningssystemernes Afslutning jo ende med en formelig Eschatologie. Men saa gjøres der jo dog Indgreb i Theologiens velerhvervede Rettigheder; saa kommer Logikeren jo dog tilsidst til at anstille saadanne Betragtninger i Oververdenen, som kun en speculativ Dogmatiker, en mystisk dybsindig Genius, der i et hiinsidigt „Klosterliv" havde viet sig ene og alene til „eschatologiske Betragtninger", vilde være istand til at fuldføre i Underverdenen!"

Vi kunne i denne Henseende strax berolige Kritiken ved at henvise til Problemet: „To Verdener".*) Discussionen af dette Problem ender just med et aldeles negativt Resultat. „Fastholde vi", siges der, „Ligheden mellem Her og Hisset, saa overraskes vi af Uligheden; fastholde vi Uligheden, saa paatrænger sig igjen Ligheden. Holde vi os til Virkeligheden, saa kommer den i Strid med Idealet; skal Idealet selv være virkeligt, saa faae vi to Slags Idealer; Idealer, som vi kjende, men som aldrig blive virkelige; Idealer, som vi ikke kjende, og om hvis Virkelighed vi ikke kunne danne os nogen Forestilling, endsige noget klart Begreb. Men naar jeg ikke er istand til at indsee et Ideals Mulighed, hvorledes skulde

*) Forelæsninger over „Phil. Propæd." fra Universitetsaar 1861—62. S. 123—137.

jeg da kunne antage dets Virkelighed? A non posse esse ad non esse valet consequentia".

Hvad det dog er for et i Videnskaben misligt Forehavende, at skulle ved Analogier fra denne nærværende Verden udmale sig Tilstanden i det tilkommende Liv, kan sees af mange Exempler; navnlig ere Theologernes Forsøg med den objective Opstandelseslære lærerige, ogsaa i logisk Henseende. Den i Dogmatiken objectivt „forløste" Tanke har nemlig i Forening med den ligesaa objectivt „forløste" Phantasie taget mange og forskjellige og charakteristiske Tilløb til en videnskabelig Forklaring af den i Opstandelsen forklarede Natur. Forsøgene, der ere udførte snart med scholastisk Dristighed, snart med en moderne Bevidstheds afglattende Forsigtighed, snart uæsthetisk og smagløst, snart igjen med Takt og Smag, bevæge sig alle paa Grundlag af een og samme Modsigelse, Modsigelsen af *en naturløs Natur*.

At den philosophiske Kritik, hver Gang den har givet sig af med at belyse det Fade, Flade og Selvmodsigende i Dogmatikernes Forsøg, har kunnet, ikke alene præstere præstanda, men feire Triumpher, er forstaaeligt. Men det bør da heller ikke forties, at Kritiken, blendet af adskillige Godtkjøbstriumpher, ikke sjeldent har kritiseret sig saa langt ind i endelige Forstandsmodsigelser, at den eo ipso har kritiseret sig ud af Ideen. Ved at bevise Umuligheden af at anskueliggjøre Tilstanden i den tilkommende Verden er den negative Kritik, ifølge en let forklarlig Selvskuffelse, bragt til at antage, at den med det Samme beviste en tilkommende Verdens Umulighed. Men dette er en Overilelse.

Sættes den tilkommende Verden identisk med den ideale Realverden og denne identisk med Ideeslutningens Midte: da kan der ikke længere reises Tvivl om dens Gyldighed; dens Nødvendighed er given. Forsaavidt det da gjælder, ikke om at gjøre dens Virkelighed anskuelig i Form af Tilstand — thi dette er, som sagt, umuligt — men om at be-

stemme dens Begreb som nødvendig Form for Ideeslutningens Fuldendelse, kan Reflexionen i dette Tilfælde netop støtte sig til den formelle Logiks bekjendte Sætning: a necesse esse ad posse esse valet consequentia.

Der kan ligesaa lidt være Tale om noget Spring eller udvortes Overgang fra denne til hiin Verden, som der kan være Tale om Spring eller udvortes Overgang fra en Slutnings Extrem til dens Midte. Vel er der en Sphæreforskjel mellem Her og Hisset, men saaledes er der jo ogsaa en gjennemgaaende Modsætning og qvalitativ Forskjel mellem Midte og Extrem. Just fordi Modsætningen af Extrem og Midte i Ideeslutningen naaer sit Høieste, er Identiteten desto stærkere. Det kan paa alle Hovedpunkter i Extremet sees, at Eensidigheden, om end paa eensidig Maade, integreres fra Midten: gjennem Midten gaaer en continueret Bevægelse fra Extrem til Extrem.

Betragte vi nu de tre Regioner, Ideal- og Realsystemet som Extremer og det ideale Realsystem som Midte, da er det jo fra Grunden af Ideen, den ene og samme Idee, der med alle særskilte Ideer gaaer igjennem alle tre Regioner. I Idealsystemet har Ideen som Idee sin Præexistens, i Realsystemet sin umiddelbare Realexistens; men enhver af disse Existensformer er eensidig og i sin Eensidighed utilfredsstillende. Præexistensen mangler Realitet, Realexistensen mangler Idealitet; dersom disse Mangler ikke kunde afhjælpes, maatte Ideen forblive i evig Strid med sig selv: Strid og Modsigelse vilde da i meningsløs Mening være Tilværelsens Princip (πόλεμος πάντων πατήρ).

Men i ethvert af Extremerne er Midten selv præformeret. Den ideelle Disjunction, hvorved den særskilte Idee erholder sin Præexistens, gaaer netop, som ovenfor er viist, i Eet med den reelle Disjunction, hvorved Realexistensen erholder sit Anlæg. Det Reelle virker oprindelig paa det Ideelle, for at det Ideelle kan virke paa det Reelle; der er i Ideen Intet

saa ideelt, at der i dets Energie jo maa være et Moment, en Reflex af reel Umiddelbarhed, og der er i Ideen Intet saa reelt, at det jo har en Idealitet i sin Mulighed. Ved den Fordobling, der saaledes er i ethvert af Extremerne, kan Midten faae Magt; thi hvad er nu Midten? Ideens alsidig bestemte Existens, den Existensens Fuldendelse, der alene kan give Extremerne deres Betydning. Midten er Maal, Maalet er Afslutning, Afslutningen er alle Slutningers Sandhed; fra dette Synspunkt kan det da sees, at Ideeslutningens Functioner væsentlig ere Modalfunctioner af Sandhed.

Midten er Sandheden. Vistnok have Extremerne ogsaa deres Sandhed, men kun i Forening med Midten. Tænkes Midten borte, saa er Andetheden paa begge Sider uadæqvat, og Tankeslutningen E—A—S (som Bevægelse A— (E, S)—A) ikke istand til at fyldestgjøre Ideen. I Idealextremet er Andetheden abstract ideel, Concretionen i E og S mangler Realitet; men at mangle Realitet er at mangle Sandhed. I Realsystemet er Andetheden eensidig elementær, Concretionen i E og S mangler Idealitet; men at mangle Idealitet er at mangle Sandhed. I Midten derimod er Andetheden adæqvat, og Sandhedsideen fyldestgjort.

Midten er Skjønheden; thi Skjønheden er det Ideelles og Reelles anskuelige Harmonie. I Idealsystemet er, hvad Anskuelsesslutningen E—S—A (som Bevægelse S—(E, A)—S) angaaer, E med al sin Gjennemsigtighed saa mat, at S netop derved kommer til at mangle den slaaende Umiddelbarhed, som det Skjønne aldrig tør savne. I Realextremet har E Umiddelbarhed nok; men da Andetheden er elementær og ved sin elementære Umiddelbarhed tilfældig, er det i Brud med A og uigjennemsigtigt for S. Af det anskuelige Misforhold mellem E, S og A fremgaaer Uskjønheden. I Midten derimod er Andetheden adæqvat; E har Gjennemsigtighed nok til at anskueliggjøre A og Umiddelbarhed nok

til individualiserende at optage Skikkelsen S: Skjønhedsideen er fyldestgjort.

Midten er det Gode. I Idealextremet savner Villien sin nødvendige Skranke, den virkelige Modsætning, ved hvis Ophævelse den beviser sin Energie. Villiesslutningen S—E—A (som Bevægelse E—(S, A)—E) er tom, thi E er en Skygge, Andetheden er kun en Reflex af Selvheden. I Realsystemet er Andetheden stærk nok til at gjøre Villien Modstand; men nu er Modstanden saa elementær, at Villien og Skranken befinde sig i uophørlig Brydning. I Eenhed med Midten ere derimod begge Extremerne gode; den alsidige Energie, hvormed Villien virker i og ved Ligevægten af den ideelle og reelle Andethed, der charakteriserer Midten, er netop betinget af den Eensidighed, hvormed den virker i Extremerne.

Hvad der gjælder om Idealideerne, det Sande, det Skjønne, det Gode, i al Almindelighed, det gjælder naturligviis i særegen Forstand om Realideerne, Grundlagsideerne og de fra samme opadstigende Selvhedsideer. For Individualexistensen af disse Ideer faaer den elementære Andethed en dobbelt Betydning, først, i Almindelighed, ved det Realextrem, hvortil den hører; dernæst, i Særdeleshed, ved det Substrat den afgiver for Individualideens egen reale Udvikling. Saaledes har f. Ex. Verdensbygningens Idee ikke blot en i det subjective Extrem reflecteret Bestaaen, en under Idealsystemet hørende Præexistens, men i Realextremet, det objective Extrem, har den jo med det Samme en materiel og umiddelbar Bestaaen som denne bestemte Verdensbygning (dette Solsystem). Hvad betyder nu Midten? Den til alsidig Existens udviklede og forklarede Verdensbygning! Her gjælder det om at være opmærksom paa Realextremets dobbeltsidige Rolle.

Opfattes det reale Extrem individuelt i individuel Modsætning til det ideale, altsaa denne existerende Verdensbygning i individuel Modsætning til sin præexisterende Idee, da er Midtens Betydning umiskjendelig. Dersom Midten ikke var,

vilde Ideen i sin Præexistens mangle Realitet, og den umiddelbare Realexistens mangle Idealitet; imellem slige Extremer kunde der da ikke tænkes noget Vexelforhold: begge Extremer vilde være uden Sandhed. At Midten er Extremernes Sandhed, vil altsaa sige, at Verdensbygningen kun kan have en umiddelbar og materiel Existens under Forudsætning af, at den med det Samme har en i sin Afslutning reflecteret og ved Reflexionen idealiseret Realexistens. Der kan altsaa, reentud sagt, kun existere en sandselig Verdensbygning under Forudsætning af, at en oversandselig med det Samme kommer til Existens.

Men som præexisterende Idee har Verdensbygningen en Begyndelse i Evigheden, som Realexistens har den en Begyndelse i Tiden; Idealextremet har Evighedens, Realextremet Timelighedens Præg: hvorledes forholder det Evige sig i Afslutningen, Slutningens Midte, til det Timelige? Dersom Begyndelsen i Evigheden ikke oprindelig reflecterede en Tidsbestemmelse, vilde her ikke kunne være Tale om relativ Præexistens. Den relative Præexistens angiver jo netop en Ideens Vorden af sit ideelle Grundlag, en ved Disjunctionens punctum saliens betegnet Tilbliven, en i Principet stigende Reflexionsudvikling, altsaa en Succession indenfor det Evige. Omvendt, vilde den i Tiden begyndende Realexistens umulig kunne begynde som virkeligt Anlæg, dersom der i den timelige Begyndelse ikke var noget Evigt. I Midten selv, den ideale Realexistens, vil det Timelige altsaa paa uendelig Maade omsætte sig i det Evige, og dette i hiint.

Men paa dette Punkt indtræder en Tvetydighed. At Midten bestaaer saalænge Extremerne bestaae, er en Selvfølge; men dersom nu et af Extremerne forgaaer, hvad bliver der saa af Midten? At en oversandselig Verden existerer, saalænge denne materielle Verdensbygning existerer, maa, saa-

sandt her da ved det Oversandselige ikke tænkes paa en ny udvortes og umiddelbar, men paa en væsentlig, indvortes reflecteret Existens, jo vistnok indrømmes; men Alt, hvad der opstaaer i Tiden, maa jo forgaae med Tiden; naar da denne sandselige Verdensbygning engang forgaaer: hvad bliver der saa af den oversandselige? Til Besvarelse af slige Spørgsmaal er det nødvendigt at stille sig det for Ideens Prægnans og den uendelige Productivitet afgjørende Forhold mellem Selvhed og Andethed klart for Øie.

I alle Regioner, under alle Skikkelser har Andetheden den dobbeltsidige Betydning: at være Selvheden paa een Gang baade coordineret og subordineret. At Andetheden er Selvheden coordineret, at der ikke kunde være nogen Subjectivitet, dersom det Objective manglede; at det vidende Selv hverken i Tænken, Anskuen eller Villen kunde have nogen Energie, dersom det Magtens Udslag, der giver Andetheden sin Realitet, tænktes borte, dette er Altsammen oplyst i vort Foregaaende. Men at Andetheden med alt dette ikke desto mindre er og maa være Selvheden subordineret; at Subjectiviteten, som igjennem sin reale Modsætning altid forholder sig til sig selv, just udtrykker sin Anerkjendelse af det Objective derved, at den i uendelig Productivitet paatrykker det sit Segl, og saaledes besegler dets Objectivitet, maa da ogsaa antages at være tilstrækkelig oplyst.

Den i Andetheden skjulte Modsigelse, at den paa een Gang er Selvheden baade coordineret og subordineret, bliver kun løst ved den dobbelte Rolle, som Andethedselementerne øiensynlig spille i Realextremet.

At et Realextrem i al Almindelighed er nødvendigt for at danne Modsætning til det ideale Extrem, vil sige, at Idealverdenen maatte forsvinde, dersom denne virkelige, materielle Verdensorden i det Hele kunde forsvinde; i denne

Henseende staaer det umiddelbart Reelle lige med det Ideelle: Andetheden er Selvheden coordineret. Men hvad den individuelle, til den bestemte Idee svarende Realexistens angaaer, er den elementære Andethed, trods al sin tilsyneladende Selvstændighed, dog Selvheden og Subjectiviteten væsentlig underordnet.

Enhver Idee, selv den i Andetheden allerdybest nedsænkede Grundlagsidee, er dog efter sit oprindelige Væsen en Selvhed. Der kunde altsaa ingen Verdensidee komme til virkelig Existens i den virkelige Verdensbygning, dersom Ideen under sin reale Selvudvikling ikke var istand til at magte Andethedens Elementer.

I Realextremet kunne Andethedens Elementer aldrig — det strider udtrykkelig mod Realextremets Charakteer — forvandles til reale Ideemomenter. Men uden at udvikle et iboende System af reale Ideemomenter kunde Ideen umulig udvikle sig som Idee. Da nu de reale Ideemomenter, ihvorvel de fra Begyndelsen af maa articuleres ved Andethedens materielle Elementer, ingenlunde ere Eet med disse: saa kunne Andethedselementerne igjen hjemfalde til det almene Realsystem, og den existerende Idee endda bevare Udviklingens ideel-reelle Resultat og med dette Resultat gaae op i den afsluttende Midte. I denne Midte er den reelle Andethed, selv om dens Realitet iøvrigt er nok saa stor, selv om den i det nye System paany skulde kunne løslades til elementære Extremer — ja, om det saa skulde tordne midt i „Evighedens Sommer" — dog paa alle Maader saa igaaet med det Ideelle, Selvheden i alle Henseender saa absolut underlagt, at Idee-Existensen med fuld Ret maa siges at være fyldestgjort: den oversandselige Verden er uforkrænkelig.

